

17

Dionys. carthus: in epistes cath: in alii Apost. et in Apocal.

Scheda 27

IN OMNES CATHOLICAS EPISTOLAS,

necnon Acta Apostolorũ, & Apocalypsim, ac nonnullos Hymnos ecclesiasticos, Commẽtarij doctissimi: à D. Dionysio Carthusiano conscripti, summa diligentia à mẽdis quibus scatebant repurgati.

Accessit index rerum & verborum locupletissimus, nunquam antea excussus.

PARISIIS,

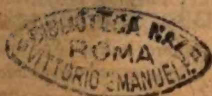
Apud Põcetum le Preux, via Iacobæa, sub intersignio lupi, è regione Maturinorum.

1548.

Typographus candido lectori.

Vantum mihi in votis semper fuerit, vt quos suscipio excudendos authores, correcti & emẽdati in lucẽ veniãt, fidem faciũt ea quæ abhinc biẽnium nostris prælis cõmissa sunt. Cũ autem statuissemus aliquando Dionysij Carthusiani lucubrationes, tam in Catholicas septem epistolas, quàm Paulinas excudere: nobis virisq; doctis iuxta ac piis (qui in ea re operam suam nobis minimè denegandam putauerunt) visum est, collatione multorum eorúmque veterum codicum, à mendis quibus multis quidem scatebat vendicare, ac totum opus ipsum veluti reformare: vt nonnulla prætermissa, quædam permixta, ac (vt ita dicam) loco transposita, & non pauca parum probè distincta, iam pristino nitori restituta, ac in suam seriem & ordinẽ summa cura & diligentia redacta sint. Qua in re qui suscipiendi labores, quóue iudicio opus fuerit, non est hìc narrandi locus. Cæterùm indicem penitus innouauimus, quòd qui circumferebatur & breuior esset, & multis in locis fallax: vt qui ex maioribus exemplaribus ad minora traductus esset. Qua in re quis quæ committi potuerint non videt? Quicquid tamen id sit quod effecimus, id totum vt tuorum consuleretur vtilitati studiorum factum est. Nobis verò abunde satisfactum erit, si nostros labores, ea qua tibi mente offeruntur accipias. Vale. Lutetiæ, Idib. Apri. 1548.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI ET DOMINO, domino Nicolao Vueste, Episcopo Elienſi in Anglia, ac Carthuſienſis ordinis fautori præcipuo, F. Theodoricus Loër à Stratis, Carthuſiæ Colonien. & monachus & vicarius. S. D.

VVM tanta hodie vndique pene terrarum verſetur apud homines malitia, præſul ornatiſsime idémque reuerendiſsime, vt nullus proborum virorum in libris edendis conatus & zelus (quantumuis pius, quantumuis ſanctus) reperiatur, qui non ab aliquibus perſecutionem patiatur: inoleuit iam non pœnitenda conſuetudo, vt nihil nouum recénſue literarum in lucem edatur, maximè typis excuſſum, quod non prius alicui viro heroico dedicetur, qui authorem à maleuolo malignorum incurſu ſtrenuè vindicet, ac ora obſtruat loquentium iniqua. Hinc ego iāpridem elucidationem illam præclaram Dionyſii noſtri in Euangelia, cum dare cœpiſſem in medium, mox illi (quod hodie fieri ſolet) meditabar patronum, Sereniſsimum videlicet dominum Angliæ regem. Neque enim illo magis congruum, neque dare potuimus potentiorem. Quippe cum in Euangelio quidem catholicè elucubrato nemo alius debuit patrocinari, quàm germanè euangelicus, cuiuſmodi rex Angliæ creditur: qui vel à ſummo pontifice, vel à cardineo patrum cœtu dignus fuit merito ſuo vocari fidei defenſor. Scripſit nanque in Lutherum pro ſacramentorū aſſertione tā diſertè, támque efficaciter, vt neſcias vtrū plus armis an literis rex ille vtrobique potētiſsimus valeat. Speciosior tamen eſt victoria multóq; glorioſior, ſi rex magis philoſophādo quā pugnādo ſuperauerit: nec tā eſt rarū armis, quàm literis atque virtute regem præſtare. Itaq; cū maieſtati eius regiæ lōgiori epiſtola librū iſ

nuncupare statuissem, atque præ manibus abunde adfuissent hæc aliáque præstantiora laudū argumenta, vnū hoc nos impediuit, ꝙ calchographus absoluere nimium festinauit opus. Vnde præueniēs nos id egit, ne quod volebamus, cū rege longius fas esset loqui. Arbitror (tametsi tanto regi parum loqui meam exiguitatē deceat) pro fauore tamen quem semper in pectore habeo, tum erga regem, tum erga Angliam illam nobilissimam, & liberior fortasse fuissem in epistola & prolixior. Verùm quicquid quod tum dici potuit aut debuit, est neglectum, id regis nomine, tua nunc reuerendissima paternitas accipiat. Gaudeo nanque occasionem mihi datam per tuam humanitatem, qua vltrò currentem prouocasti, vt ad tuam amplitudinem ausim scribere liberius, nec metuam quòd grauatè id feras, qui etiam beneficiis me impellas. Scio equidem me indignum, qui tam docto, tam seni, tam maturo, tam pio, támque reuerendo Antistiti, iuuenis ego indoctus monachúsque scribam. Verùm profectò dignissimus es tu, quem nemo taceat, quē certatim laudent omnes: quippe quem modestia, integritas, ætas, scientia, humanitas atque in studiosos fauor munificentiáque tam faciunt cunctis celebrem, quàm vulgatum: nec minor tibi ab omnibus pro virtute exhibetur, quàm pro dignitate reuerentia. Porrò liberalitas nemini te non reddit amabilem. Nam quis reuerendissime pater est studiosorum, qui tui fauoris, tuæ fuerit beneficentiæ expers? Libros, studia, virtutem, & quicquid pietatem redolet amas, foues, promoues. Nihil luxui, nihil voluptati, nihil ostentationi, nihil denique das vanitati, sed Christo à quo habes, rependis omnia. Quæ expertus sum loquor. Ioannes Hougthon Londoniensis Carthusiæ prior, vir admodum venerabilis, cum tuas mihi scripsisset & virtutes & laudes, quàm iucunda tibi pariter Dionysii nostri foret lectio, addidit. Porrò quàm gratuletur paternitas tua labori ac operæ, quā pro huius æditione nauamus, quámque sit iuuare parata, subindicat haud vulgare illud subsidium, quod huic negotio promouendo iamdudum vltro misisti. Tuæ id gratiæ, tuæ beneuolentiæ acceptum refero amplissime pater, non meis meritis: atque ideo tui candoris argumenta hinc sentiens, si vni, inquam, Dionysio Reuerendus hic pater tantum impendit, si in me hactenus ignotum tanta confert beneficia, quid in pauperes, quid in orphanos, quid in viduas, quid denique in afflictos omnes suæ gentis facit? Hæc tacitus ipse mecum cogitans, quod è patria tua ab omnibus clamatur, non taceo. Quis æquè xenodo-

chia

ebia consolatur? Quis monasteria sic a[illegible] ? Quis miseris consolationem, patrocinium, stipémque quoti[illegible]anam perinde largitur? Damnum reuera graue æstimas, si te p[illegible]ereat nudus abs te non vestiendus. Si quispiam pietatis tibi pr[illegible]ipiat officium, non leuem iacturam arbitraris. Imò quemadmodum sibiipsis inuident auari, si aliena viderint augeri lucra: ita religiosa tu afficeris tristitia, si pietate te putes à quoquam superatum. Doles vehementer, si quopiam humanitate te conspexeris inferiorem. Hæc munera sunt episcoporum, iis ornamentis fulgeat Ecclesia. Oportet, inquit Apostolus, episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem. Quis pater, quæso, amplissime ad senium vsque, atque tu, tanta viuit innocentia? Quis (ne prætercam quod Apostolus non tacet) Dei sic agit dispensatorem, vt bona sua in egenos in pios, in doctos, imò in Christum eroget? Amant religiosi, amant pauperes. Monasteria te cuncta venerantur patrem. Et cũ in omnes sis piissimus, in religionem tamen Carthusianam quàm præcipuus sis benefactor, sentiunt quotquot sunt in Anglia nostri ordinis, potissimè Londoniarum domus. Videbor iam superfluus, videbor onerosus, si quæ enumerat Apostolus reliqua in te voluero commendare. Scit enim vniuersa Anglia virum te esse virtutis, vtpote qui non solùm in teipso, verùm in omnibus quoque virtutem colis, deuotionis pariter & sanctimoniæ obseruantissimus. Hæu reuerendissime pater, quantis est gemendum lachrymis, quòd huiusmodi non sunt omnes episcopi? Heu quanto est mœrore plangenda illorum deformitas, qui neque scientia, neque virtute instructi, externis se duntaxat implicant actionibus? Principes se magis gloriantur vocari quàm episcopos. Siquidem quicquid negotiorum est temporalium tractant: reliqua propter quæ sola sunt episcopi, vicariis committunt. Prætereo ꝙ nonnulli cum sint ecclesiastici, quos ecclesia à cunabulis aluerit, imò qui à parentibus propemodum nihil, ab ecclesia habeant & honores, & diuitias, hostes tamen sunt ecclesiæ, impia hereticorum dogmata cõniuentibus oculis admittentes. Quid agitur de ouibus Pater, si lupi sunt pastores? Cæterum quantas Lutheri aliorúmue hæreticorum dogmata calamitates pariant, quanta hinc Reipublicæ eueniant pericula (nam animarum quæ grauiora sunt damna atque exitia taceo) vniuersa hæc Germania, quamuis cæca, sentit. Ciuitates certæ quæ ab initio dogmati pestifero restiterunt, pace gaudent haud vulgari. At quæ in templa, in diuorum imagines, in monachos

debacchatæ sunt (hoc seculo insignes, qui in eos qui se aut non potuerunt, aut noluerunt defendere, audaces pugnauerint) quantos propterea rerum tumultus, quãtas factiones, rebellionẽ, timorem, perfidiam, erumnas sibi consciuerint, nulli non est manifestũ. Nulla ibi fides, nulla amicitia, nullus honor parentum, nulla in pauperes misericordia, nulla in proximum iustitia, nullũ fœdus, nulla virtus, nulla pietas: ad extremũ nihil manet apud eos sanctum, nihil non inquinatum, sed furor, egestas, libido simul omnia miscent. Ea propter nunquam satis laudari potest optimi sapientißimique regis Angliæ consilium, qui dum ab impietate Lutherana suum tuetur regnum, à seditionibus, à tumultu, à rebellione quoque interim illud seruat immune. Quomodo enim populum haberet subiectum, si deo, si ecclesiæ hunc repugnare sinat? Nam si Dei aut ecclesiæ semel excusserit iugum, ridiculum est expectare vt regis imperata seruet plebs seditiosa. Quocirca si plebem voluerit sibi rex habere subiectam, compellat hanc necesse est vt deo primùm, deinde ecclesiæ obediat. Deflenda esset proh dolor riuis lachrymarum angelica illa Anglia, si (quod Deus auertat) à fidei synceritate, si ab Ecclesiæ obedientia semel desciuerit. Nam cum omnia secunda, omnia serena, omnia fortunata atque iucunda istuc non aliter atque in aceruum congesta sunt, quàm dolendum foret, si cuncta hæc simul obnubilaret Lutherana tempestas? Nam si ijs qui laudarunt est credendum, reuera est Anglia angelica terra atque paradisus altera: cuius si prædicare voluero vbertatem, si amœnitatem vrbium, si hominum ciuilitatem, excedam necesse est epistolæ modum. Hoc igitur loco haudquaquam recensebo, quæ hanc gentem antiquitas produxerit, quibus sit illustrata maioribus, quorum fuerit armis aucta & propagata, aut qui mores, quæ leges hanc gentem venustauerint, sed nec quo sit tempore fidei salutem assecuta. Hæc enim omnia grandi vix possent volumine differi. Agnosco præterea ad hoc ingenij mei tenuitatem haudquaquam sufficere: quare pro horum maiestate quæcunque dicerem, non satis digna offerrem. Quapropter Angliæ excellentia me superatum satius est fatear, quàm vt minora atque par est de illa prædicem. Habuit hæc olim quibus sit laudata, authores: nec hodie desunt, qui quàm augustum sit regnum, quod nulli cedat, nulla sit laude inferius, quod denique, cum quauis alia prouincia queat de excellentia certare, poßint ostendere. Nemo certe habere Angliam ibit inficias, cur vel opulentißima eidem inuideant

uideant regna: nec latet quibus olim gentibus, quibúsue imperauerit regnis, non parum superbis scilicet. Verùm ea de re tacere præstat. Huius te decet esse gentis Episcopum, & Angliæ ornamentum & decus. Huic nanque regno licet (quod dixi) opes, fortuna, fruges, pascua, cæteráque id genus varia exuberent, præclarius tamen est, fide, virtutibus, disciplinis, scientia, dexteritate ab initio quo Christo inauthorata est, præstantißimam hanc semper floruisse. Nam reges, Episcopos, Abbates sanctißimos atque miraculis claros, quibus Anglia est nobilis, quis enumeret? Quandoquidem tot legitur referta sanctis viris, vt cæteris quoque tum Gentibus tum regnis exteris non paucos miserit & Pontifices & Apostolos. Quid igitur mirandum, si etiam nunc clara sit doctißimis iuxta ac pientissimis viris? Quis episcopum Roffen. qui ferè primus impium est aggressus Lutherum, satis prædicet? Hic, vt in vno reliquos omnes commendem, adeo est doctus, vt quicquid arguerit, quicquid confutarit, nullus audeat hæreticorum refellere. Hic adeo est scripturis potens, adeo ratione armatus, vt nemo queat refragari. Hic adeo est integer, vt vel inimicissimus quisque illum non audeat calumniari. Quantò pie deus ille cum nostro Fabro, cum Eckio, cum Ioanne Cochleo, cum Iudoco Clicthoueo, atque cum reliquis id genus doctis admirandisque viris, sudauit labores? quibus affecit se vigiliis, ne non castam omnibus integramque tutaretur fidem? Hi viri, hi heroes cum aliquot aliis multis & piis & doctis nisi fuissent, nisi pro Dei domo murum se obiecissent, prorsus de tota Europa actum esse nullus ambigeret. Adeo enim crescit, adeo grassatur hæreticorum pestiferum hoc virus, vt haud parum sit formidandum, id quod Romanæ atque occidentali ecclesiæ per diuam Brigittam dominus interminatus est, futurum aliquando (quod iam videtur instare) vt quemadmodum olim à Iudæis, & nunc à Christianorum cordibus eiectus est: ita à nobis ad nouam & hactenus incognitam gentem & fidem, ecclesiam suam transferat. Satis superque satis, profectò eò nunc confluunt omnia, quò fides à Germania explodatur: tanta est vbique & scribendi & sentiendi licentia, tam pertinax furor hæreticorum, tanta piorum ac verè Christianorum oppressio, tanta denique superiorum, præsertim eorum qui resistere deberent, dormitantia. Vnde non multum abest, quin CHRISTI Euangelium, Christique virtus, in factis miraculis, diuina negetur. Atqui

librum huius impietatis plenum totúmque execrabilem, iam nuper vidimus. Verùm quid hoc(quæso) aliud est, quàm Machumetanæ perfidiæ initium? quid(inquam) aliud est quàm fidem Christianã abrogare, radicitusque exterminare, dũ impune impiißima quæq; vel ex Hebraicis, Arabicis, siue Chaldaicis superstitionibus euulgantur? Eam ob rem nos è diuerso pro euulgandis Dionysij operibus feruentiores insistimus, quo clauum clauo retũdamus. Nihil ea in re intermittemus, quod poßit à nobis desiderari. De tua haud secus confidimus integritate, Reuerendißime pater, tuo confidimus zelo, qui primus ex Anglia nobis aduersus hæreticorum castra suppetias misisti. Non inferiora de reliquis doctißimis viris expectamus, quo omnes vno agmine, vno impetu, adunatis copiis auxilijsque comportatis, impia dogmata deturbemus. In euangelia iã pridem(quod dixi) quæ noster scripserat Dionysius, Angliæ regi potentißimo dedicauimus: nunc quæ in Epistolas canonicas, Acta Apostolorum, & Apocalypsim, & Hymnos aliquot veterum ecclesiasticorum è prælo veniunt eius lucubrationes, tuæ R.P. debentur. Sic enim congruum maximè duximus, apostolicam eruditionem episcopo (vtpote qui in apostolorum locum succeßit) eique docto, & apostolicam vitam imitanti dedicare. Suscipias igitur clementi pietate Amplißime præsul, virtutum ac literarum antistes, D. Dionysij tui, mei, nostri, imò Christi(& quia Christi, ideo plus nostri) opus nomini tuo dicatum, patronúmque te sentiat candidum, contra sibi hostes insurgentes, qui illam eius phrasim humilem planè ac piam in calumniam trahere non verentur, quasi nil præter eloquentiam & sermonem phaleratis flosculis ornatum in legentium cordibus iam fructificet: quum tamen(quod Christiana doctorum omnium pace dixerim) postquam sancta mater ecclesia huiusmodi viris facundis & eloquentibus, scriptáque sua coloratis curiosisque sententiis ornantibus multiplicata fuerit, non tam virtutibus ac meritis creuisse, quàm vitiis decreuisse cernatur vndique, imò vtinam non cerneretur. Non quòd eloquentia illa & sermonis facundia in causa fuerint, sed quòd paucißimi hodie reperiantur (heu miseros nos) qui quum præclara scientia cæteris præemineant: inflationem, quæ ex ea veluti è panno tinea nasci solet, deprimere & extinguere strenuè conentur. Hos præcipuè veluti digito monstrasse videtur D. Paulus dicens: Scientia inflat. Horum pingue iudicium & sententia præpostera non accipiatur: sed illi interrogentur, qui Christi non tam verbis

quàm

quàm moribus imitantur vestigia, qui pro voluptate habent ieiunia, orationes pro delitiis, quibus crux Christi delicata est refectio, qui paupertatem pro summis apud se computant diuitiis, quorum mentes occulta suauitate pietas penetrat, qui terram pedibus calcant, quorúmque cum apostolo conuersatio in cœlis est: hi (inquam) interrogentur, hi testimonium perhibeant, quid de sacratißimi D. Dionysij Carthusiani operibus sentiant. Nam horum testimonium non potest non esse verißimum. Denique, postquam celsitudinem tuam hoc opus nomini tuo dicatum, solita tua benignitate amplexam agnouero, non ambigo, quin & me pauperculum, cuius in reliquis eiusdem pij patris operibus corrigendis & calchographorũ typis tradendis, nocte diéque versatur studium, inter clientulos tuos asciscere quoque dignaberis. Bene vale in Christo Iesu, præsul ornatißime, quem ille instaurandæ pietati ac bonis literis prouehẽdis quàm diutißimè seruet incolumem. Ex ædibus nostris Carthusianis in Agrippina Colonia feriis diui Georgij gloriosißimi militis & martyris, Anno à Christo nato, M.D.XXXIII.

INDEX RERVM ET VERborum memorabilium, ex Commentariis longè doctissimis D. Dionysij Carthusiani, in Catholicas omnes epistolas, in Acta Apostolorum, necnon Apocalypsim, & hymnos quosdam collectus, additis indicibus literis ea serie vt nihil queas desiderare.

as.

Agnus

C

Caussa

Christus

Deuoti

Extermi-

Fructuo-

Iustitia

P

S

Sacramẽ-

Senioribus

FINIS INDICIS.

Notabis folia maiusculi Z, eundem seruare numerum foliorum, cum Y, ob id ad finem numeri in indice adscripsimus Z.

Errata autem (quæ ideo operi præposuimus, vt diligens lector librum suum à mendis inter legendum eximeret.) sic legenda sunt, Folio 2. linea 28. Scripturà (inquit) sacra aliquando nobis cibus est, aliquãdo potus &c. Folio 90. li. 17. e. idcirco oportet nos. Folio 219. li. 20. paganus. Folio 316. li. 5. hypocritarum.

D. DIONYSII A
CARTHVSIANI IN SEptem epiſtolas canonicas,

PROOEMIVM.

OMEDITE amici, & bibite,& inebriamini. Canticorum quinto. Deus omnipo- B
tens & æternus, qui ciues ſupercœleſtis Hieruſalem, ſuiipſius clara per ſpeciem cognitione alit & ſatiat: ciues huius in terra peregrinantis Hieruſalem, militantis eccleſiæ non relinquit impaſtos: imò multiplici cibo ac potu nos recreat & cõfortat, atque interim etiam gratioſè inebriat in præſenti: nẽpe ſacramentali corporis & ſanguinis Chri-
ſti refectione, cibo bonæ operationis, pane lachry- C
marum, pane vitæ & intellectus, & aqua ſapientiæ ſalutaris. Denique inter ſpirituales cibos & potus, quibus cœlitus paſcimur in hac vita, locum habet ſublimem ſacra ſcriptura: quæ hoc facit in anima, quod materialis cibus & potus agunt in corpore. Corporalis etenim cibus & potus primò cõſeruant hominem in eſſe naturæ: ne per conſumptionem humidi radicalis, à calore naturali, protinus moriatur. Sic ſacra ſcriptura ſui lectione, auditione, meditatione, informatione conſeruat hominem in eſſe

D gratiæ ac virtutum: ne per consumptionem roris supernaturalis, videlicet sanctæ ac meritoriæ compunctionis, lachrymosæ deuotionis, charitatiuæ & piæ affectionis (de quo rore loquitur Esaias: Ros tuus, deus, ros dulcis) à calore concupiscentię sensualis & passionum feruore, anima spiritaliter moriatur, peccatis succumbens. Hinc quippe beati, qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud. Quia non superantur impetu passionum, nec vitiorum deiiciuntur impulsu. Idcirco in spe, inchoatione, & merito sunt
E beati. Iustitia nanque eleuat gentem, miseros verò populos facit peccatum. Secundò, materiales cibi ac potus perducunt hominem ad debitam quantitatem in longum, latum atque profundum: Sic diuina scriptura facit hominem spiritaliter in altum crescere, per contemplationem diuinorum, & spem cœlestium præmiorum. Et in latum, per charitatis affectum, quæ vndique se extendit, & vsque ad inimicorum amplexũ diffunditur. Propter quod deo dixit propheta: Latum mandatum tuum nimis. Et
F Apostolus: Cor, inquit, nostrum dilatatum est. Dilatatur siquidem cor humanum, dum charitatis feruore perfunditur, omniúmque cupit salutem. Et nunc virtutum insistit operibus mente promptissima: sicut hoc ipsum expertus dixit vir sanctus: Viam mandatorum tuorum cucurri, cũ dilatasti cor meum. Facit quoque scriptura animam crescere in profundum: quia ad spiritalem soliditatem eã perducit: ita vt constans fiat, stabilis, ac matura in moribus, omnium vanitatum ac simulationum vacuitatem ac leuitatẽ detestans. Quemadmodũ Paulus hortatur

hortatur: Stabiles estote & immobiles, abundantes A
in opere domini semper. Hinc impij sunt tanquam
puluis ante faciem venti: quoniam omni tentatio-
num, pasionum, vitiorum agitatione hinc inde mo
uentur: nec mente in deo quiescunt: sed inquieti
sunt iugiter. Iustus verò quasi fundamentũ æternũ.
Porrò cũ homo hoc modo per eruditionẽ scriptu-
ræ in spiritalem altitudinem, charitatiuam latitudi-
nem, virtuosam profunditatem excreuit: perfectus
censetur, & spiritaliter plenus ac solidus est. Quod B
considerauit Ambrosius: Plenitudinem, inquiens, vi
ta iusti habet: inanes verò sunt dies impiorũ. Idcir-
co nihil vanæ gloriæ, nihil sinistræ intentionis, nihil
detestandæ hypocrisis in corde resideat Christiani:
sed recti & synceri simus in omnibus. Tertiò mate-
riales cibus & potus ad naturalem ac debitã quali-
tatem, puta corpoream fortitudinem perducunt ac
prouehunt hominem: sic pagina sancta animam in
deo cõfortat, spiritaliter armat, victoriosámque ef-
ficit, in tantũ vt vitiorum deiiciat aciem, & dæmo- C
num turbã prosternat: imò & pro creatore, pro fide
pro iustitia parata sit mori. Et hæc omnia facit scri-
ptura, nunc cœlestia pręmia pollicendo: vt dũ ait Sal
uator: Gaudete in illa hora. (Quando videlicet ad-
uersa multa ac magna patimini) & exultate, quoniã
merces vestra copiosa est in cœlo: nunc infernalia
supplicia comminando: sicut dum rursus loquitur
Christus: Nolite timere eos, qui corpus occidunt,
animam autem non possunt occidere: Sed eum ti-
mete, qui habet potestatem & corpus & animam
perdere in gehennam: Nunc animam in Dei

D amore inflammando:ita vt dicat: Quis nos ſepara-
bit à charitate Chriſti? Nunc Chriſtum & cæteros
ſanctos in exemplum hominibus proponẽdo: ſicut
dũ ait: Qui ſe dicit in Chriſto manere, debet ſicut
ille ambulauit,& ipſe ambulare. Item Chriſtus paſ-
ſus eſt pro nobis,vobis relinquens exemplum vt ſe-
quamini veſtigia eius. Nunc ad aliarum virtutum
exercitia inducendo, atque ad ſpiritalia prælia ani-
mando: ſicut dum ait: Non coronatur,niſi qui legi-
timè certauerit. Et denuò: Reſiſtite diabolo, & fu-
E giet à vobis. Denique,vt ait Apoſtolus: Omnis ſcri
ptura diuinitus inſpirata,vtilis eſt ad docendum,ad
corripiendum,ad arguendum,ad erudiendum in iu-
ſtitia: vt perfectus ſit homo, ad omne opus bonum
paratus. Inſuper materiales cibus ac potus,alios ha-
bent diuerſos effectus in corpore. Nam vires repa-
rant,triſtitiam pellunt,iucunditatem adducunt, flo-
ridam faciunt diſpoſitionem in vultu ac membris.
Sic planè ſcriptura virtutes per negligentiam debi-
litatas ad priſtinum reducit vigorem,mœrorem in-
F ordinatum ac tædium fugat, mentem exhilarat, &
renouationem facit internam: vt renouetur quaſi
aquilæ iuuentus animæ. Propterea ait Hieronymus:
Pinguiſsimus eſt ſermo diuinus, omnes in ſe habet
delitias,quicquid volueris ex diuino ſermone naſci-
tur: quemadmodum manna ſecundum vniuſcu-
iuſque ſapuit voluntatem. Et beatus Gregorius
quoque teſtatur. Scriptura, inquit, ſacra aliquando
potus. Cibus eſt enim in locis obſcuriorib⁹, in qui-
bus per expoſitionem quodammodo frangitur, vt
maſticãdo deglutiatur. Potus verò eſt, in locis aper-
tioribus

tioribus,quia ibi ſorbetur vt inuenitur. Sed & Hu- A
go de ſancto victore diſſeruit:Nihil,inquiẽs, in hac
vita dulcius ſentitur, nihil auidius ſumitur,nihil mẽ
tem à mundi amore ſic ſeparat,nihil ſic animam cõ-
tra tentationes confortat, nihil hominem ad omne
opus bonum & ſanctum laborem ſic excitat & in-
flammat,vt ſtudium ſanctæ ſcripturæ. Hinc in ſcri-
pturis libentiſsimè exerceri debemus, & eius intel-
ctui eſt diligentiſsimè inſiſtendum.Præterea vniuer
ſos effectus prętactos,ſcriptura ſeu liber ſeptem epi B
ſtolarum Canonicarum, iam exponendarum, ſubli-
miter parit in anima. Sunt enim epiſtolæ iſtæ mira-
biliter ſententioſæ,compendioſæ,& inflammatiuæ:
à quarum condigno præconio deficit mens huma-
na. Vnde in prologo totius ſcripturæ ſanctus fate-
tur Hieronymus:Iacobus,Petrus,Ioannes, & Iudas
ſeptem epiſtolas ediderunt myſticas, & ſuccinctas:
breues ſimul & longas: breues in verbis, longas in
ſententiis:vt rarus ſit,qui in earum non cæcutiat le-
ctione,hoc eſt,à claro & pleno earum intellectu nõ
deficiat & ſuccumbat.Sic & ſanctus Dionyſius in li C
bro de myſtica theologia allegat beatiſsimum Bar-
tholomæum Apoſtolum (quem ibidem vocat diui-
num) dixiſſe: Quòd euangelium correptum ſit &
productum. Quod tamen glorioſus Dionyſius ibi
valde altè exponit. Præterea iſtæ ſeptem epiſtolæ
meritò appellantur Canonicæ,tanquam ad ſcriptu-
ram canonicam veraciter pertinentes: & propter di
gnitatem authorum earum, qui omnes fuerunt ſan-
cti, ac diuini apoſtoli. Qui in ſuis ſcriptis à ſpiritu
ſancto infallibiliter dirigebantur, propter quod

D eorum ſcripta ad canonicam ſpectant ſcripturam. Dicuntur quoque Canonicæ, id eſt, regulares: quia in eis reuera ſunt ſaluberrimæ atque certiſsimæ regulæ credendorum & agendorum. Et quamuis propter has rationes etiam Pauli apoſtoli epiſtolæ poſſent dici canonicę: conuenientius tamen nomen iſtud reſeruatum eſt iſtis epiſtolis: eo quòd à diuerſis authoribus ſint conſcriptæ: & ita ab vno eorũ commune nomen ſortiri nequibant. Idcirco commune aliquod nomen fuit eis attribuẽdum: omnẽ vtique

E venerabile & condignum. Epiſtolæ autem Pauli ab vno ſuo authore & conſcriptore ritè denominantur. Harum itaque ſeptem epiſtolarum expoſitioni nunc intendendum eſt diligenter, quantum ſpiritus veritatis, ſuperſuauiſsimus, & adorandus paracletus præſtare dignabitur.

Expoſitio

EXPOSITIO PRIMI CAP. EPISTOLÆ sancti Iacobi Apostoli.

ARTICVLVS PRIMVS.

IACOBVS *Dei & domini nostri Iesu Christi seruus.* Iste est Iacobus, respectu alterius Iacobi apostoli, Minor vocatus. Minor inquam vocatione ad apostolatũ, nõ sanctitate & perfectione virtutũ. De huius enim Iacobi mirãda atque præcipua sanctitate, in eius legenda multa legũtur: B & de eo in Actibus apostolorũ frequenter fit mentio. Erat siquidẽ primus Hierosolymitarum Christianorum episcopus: erátque excellentiæ tantæ, vt Paulus dicat *Act. 12. 15* apostolus, Iacobus, Cephas (qui & Petrus) & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi, & Barnabæ societatis: vt nos in Gẽtibus, ipsi autem in circuncisione *Galat. 2.* euangelizarent. Itaque Iacobus iste sanctissimus, Iudæorum conuersioni ac gubernationi specialiter deputatus, hãc *Iacobus Christi cõsanguineus.* Iudæis scripsit epistolam. Et in hoc, sua patet profunda humilitas: quod scilicet cùm esset famosissimæ æstimationis, & C consanguineus Christi (vtpote qui filius erat sororis virginis Mariæ Christiferæ: & primus, vt dictum est, Hierosolymitarum præsul) non tamen Christi Apostolum se appellat, sed seruum. Seruum vtique non seruitute seruilis, sed filialis timoris. Cui seruo in euangelio dicitur: Euge serue bone & *Matth. 25* fidelis, &c. Sic quippe & Christus, quem repleuit spiritus ti- *Lucæ. 19.* moris domini, seruus Dei secundum assumptam naturam vocatur, iuxta illud Esa. In scientia sua iustificabit ipse ser- *Esa. 53.* uus meus plurimos, & peccatũ eorum portabit. Denique Iacobus opportunè vocat se seruũ Christi, nõ apostolũ: quoniam scripsit Iudæis, qui ad superbiam proni erant, & contempserunt Gẽtiles, atque ex gentilitate conuersis se præfe- *Act. 6.* rebant, vt in Actibus & in epistolis Pauli, pluribus patet lo-

D cis. Illos ergo volés suo exemplo ad humilitatem inducere, Christi se nominat seruũ potius, quàm Apostolum. Sic & excellentissima atque humillima virgo Maria in suis ad sanctũ Ignatium epistolis, non genitricem seu matrem, sed ancillam Christi se nuncupat. Quibus exemplis percutitur & damnatur superbia nostra. Quia si aliquid sublimitatis competit nobis, hoc proni sumus manifestare directè, aut indirectè: explicitè, siue implicitè. Quod verò imperfectionis, vitij, aut vilitatis nostræ est, subticemus. ¶ Porrò quòd ait, *Dei & domini nostri Iesu Christi*: potest exponi dupliciter, scilicet transitiuè & intransitiuè. Potest enim ad eandem referri personá, vt sit sensus; Iacobus seruus Iesu Christi, qui est Deus & dominus noster. De quo apud Ioan. legitur: Hic est verus deus & vita æterna. Et alibi, Vocabitur nomen eius admirabilis,

Mariæ ad Ignatium epistolæ.

1. Ioã. vlt.

Esa. 9.

E consiliarius, deus fortis. Potest quoq; ad distinctas personas referri, erítque sensus, Iacobus seruus Christi domini nostri & dei, id est patris æterni, cuius Christus est filius, cuius & Christus in scripturis vocatur, prout homo, in quantum plenitudinæ gratiæ vnctus est ab eo. Iuxta illud, in Psalmo. Vnxit te deus, de⁹ tuus oleo lætitiæ. Vnde & in Actib⁹ ait sacratissimus princeps apostolorum: Iesum vnxit deus spiritu sancto & virtute. Et apud Lucá habetur Responsum accepit Symeon à spiritu sancto non visurũ se morté, nisi prius videret Christum domini. Et rursus apud Luc. vbi recitatur Christus interrogasse Apostolos, Quem me dicunt homines esse? Petrus legitur respondisse, Christũ dei. Insuper nõ solũ à patre vnctus est Christus, vt homo, sed & item à spiritu sancto: se-

Psal. 44.

Act. 10.

Luc. 2.

Luc. 10.

Esa. 6.

F cũdum quod ipsemet protestatur: Spiritus domini super me, eò quòd vnxerit me. Imò cũ opera superbenedictæ trinitatis ad extra sint indiuisa, Christus homo à seipso, prout deus est, vnctus est, Idcirco dũ ipse vocatur Christus dei, nomine dei intelligi potest, nõ solùm persona patris, sed & deus trinitas, ac quælibet increata persona. Quãuis vsitati⁹ & magis propriè dicitur Christus patris, quàm personæ alterius. Si exponatur primo modo, tunc per verba ista destruitur hæresis impiissimi Arrii, deitaté Christi negantis. Si secũdo modo, per ea destruitur perfidia cõdẽnati Sabellij, qui patris & filij vná dixit esse personá. Itaq; Iacobus Christi seruus, nõ seruitute, vt tactũ est, seruilis timoris. De cuiusmodi seruo ait Saluator: Seruus non manet in domo in æternum. ¶ Hic Iacobus scri-

bit

bit ac mádat, imprecatur, & optat *Duodecim tribubus. quæ sunt* A *Ioan.* 8
in dispersione. Salutem. Ante Babylonicam captiuitatem, captę
erant decem tribus Israël ab Assyriis, nec interim sunt redu-
ctæ. Post captiuitatem autem Babylonicam, tribus Iudæ ac 4. *Re.* 25.
Beniamin redierunt in propria, & cum eis tribus Leuitica,
vt patet in Esdra. Quomodo ergo Iacobus scribere potuit 1. *Esdræ.* 1.
duodecim tribubus Israël dispersis, cum aliquæ earum essent
reductæ, certúmque est quòd non scripsit decem tribubus re-
motè à Iudæa translatis, incredulis, & vltra montes Caspios
constitutis? Et respondēdum quòd ex decem tribubus aliqui
remanserunt in Iudæa, & crediderunt in Christum. Similiter
ex tribu Iuda & Leui ac Beniamin multa millia fuerunt ad
Christum conuersa, vt patet in Actibus, vbi & Lucas euange *Act.* 2. 5. 6
lista testatur, quòd etiam multa sacerdotum turba obediebat *Act.* 6.
fidei, & quòd erant in Hierusalem habitantes Iudæi, viri re- *Act.* 2.
ligiosi, ex omni natione quæ sub cælo est. Ex quibus plurimi B
sunt conuersi. Qui & paulo post Stephano prothomartyre
lapidato, sunt ab obstinatis incredulísque Iudæis à Hierusa-
lem pulsi, & per regiones Iudææ atque Samariæ, & per alia
loca diuersa dispersi. Ex qua dispersione non minorata, sed
aucta fuit euágelica fides, quia dispersi vndique prædicabát.
Hinc & illud habetur: Facta est autem in illa die persecutio *Act.* 8
magna in Ecclesia, quæ erat Hierosolymis, & omnes disper-
si sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter apostolos. Et
qui dispersi erant, pertransibant euangelizantes verbum dei.
Ex præinductis constat ineptam esse expositionem dicentis:
Quòd Iacobus scripsit dispersis extra terminum Iudææ, ita C
vt eis non scripserit qui intra Iudæam erát dispersi, eò quòd
illos potuit verbo docere. Imò dicendum, quòd non potuit
illos verbo docere, qui per tam diuersas vrbes, regiones, &
distantias dispersi fuerunt. Nec Iacobus iste legitur passim
extra Hierusalem iuisse ad prædicandum. Nec sequitur: Po
tuit eos verbo informare, ergo nó docuit eos scripto. Quo-
niam etsi informatio per verba vocalia efficacior sit, quàm
per verba scripta: tamē instructio per scripta ipseuerátior per-
hibetur, atque ad posteriorum quoque magis manet memo
riam. Vnde Paulus apostolus multos instruxit per epistolas,
quos & ante & postea docuit verbis: Ioannes quoque apo
stolus ab exilio Pathmos reuersus, scripsit Euangelium iis
quos & quotidianis instruxit sermonibus. Sic & Lucas in

Act.1.D exordio Actuũ apostolorum insinuat se eis actus apostolorum euangeliúmque scripsisse, puta Theophilo, quem & verbis edocuit. Insuper Marcus scripsit euangelium suum Romæ, rogatus à fidelibus ibi: qui non solùm à Marco, sed etiã à principe apostolorum Petro quotidie edocebantur vocaliter. Matthæus etiam Nubianos verbo instruxit ac scripto. ¶ Itaque dispersis tribubus mandauit Iacobus iste *Salutẽ*, videlicet beatitudinem vię ac patriæ. Hoc est, meritum & profectũ gratiæ ac virtutum, & gloriam patriæ. Et quia in dispersione & tribulatione fuerunt, informationem eorum à patientia incipit. Dispersi nanque & afflicti tali instructione consolationéque indigent. *Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis.* Ecce quàm charitatiua E & sapientialis consolatio, quàm dulcis & pia, quàm compendiosa efficáxque instructio. Spiritales filios suos ac subditos vocat humiliter fratres suos. Per quod quorundam in oculis suis magnorum, animositas reprobatur: qui subditos suos, aut inferiores, aut certè, æquales, nesciunt quasi fratres apprehendere, & humili appellatione exprimere, illud Ecclesiastici non aduertentes: Rectorem te posuerunt, noli extolli, esto in illis quasi vnus ex eis. Curam illorum habe, & sic considera. Hinc in Deutero. Deus præcepit de rege. Non eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos. Si igitur regibus & prælatis tam prohibitum est atque damnabile, se super subditos suos extollere, quãtò est iniquius damnabiliúsque, si quis F se eleuet super eos quibus non præest, aut super æquales, & potissimùm super maiorem superioréſq; suos? quod prorsus diabolicum est. Itaque fratres mei. Fratres vtique conformitate naturæ specificæ, ac identitate originalis propagationis humanæ. Fratres quoque fide & religione, & quia eiusdẽ patris cœlestis filij adoptiui, atque ad eandem hæreditatem supernam vocati. Propter quod quotidie dicimus: Pater noster qui es in cœlis, adueniat regnum tuum: hoc est ad cœlestis regni participationẽ nos prouehe: vt ædificẽtur ex nobis muri cœlestis ac triũphãtis Hierusalẽ, & regnũ impleatur cœleste. Fraternè ergo nos inuicem diligamus, nec vnus aliũ aspernetur. Hinc enim scriptum est in Malachia, Nunquid nõ pater vnus omnium nostrûm? Nunquid non Deus vnus creauit nos? Quare ergo despicit vnusquisque fratrem suum? Sic ergo ô fratres omne gaudium existimate, id est, perfectã iucunditatem

Eccle.33. Deut.17. Matth.6. Psal.50. Malac.2.

cunditatem iudicate consistere in hoc, cùm in diuersas tenta- A
tiones incideritis, id est in multas & magnas tribulationes &
aduersitates veneritis. Quoniam quamuis tribulatio in seipsa amara sit, & pœnalis, tamen multipliciter vtilis est, & fructuosa quàm maximè. Idcirco cum gaudio spiritali est acceptanda, & sustinenda. Si enim Dei intuitu & amore æquanimiter toleretur, purgat à vitiis, disponit ad gratiam eamque auget, & virtutes augmẽtat, & Christo propter nos passo patientem conformat. Est quoque signum probabile prædestinationis ęternę, & filiationis adoptiuę, ac dilectionis Dei ad hominem. Deo testãte: Ego quos amo, arguo & castigo. Sed & per eam à futuris eripimur pœnis, & ad beatitudinem pleniorem cõpẽdiosius perueniemus. Cùm ergo quàm fructuosissimum ac saluberrimum sit, in præsenti paternè castigari, multipliciter tribulari, aduersitatibus exerceri, corripi, & tentari, dummodo patienter feratur: nónne insipientiæ & nimię imperfectionis, imò insaniæ est indicium, quòd nolumus aduersitates, correptiones, tentationes, correctiones, libẽter sufferre? Sed statim irascimur, indignamur, turbamur, deiicimur imò vix pro peccatis & excessibus nostris corripi ac corrigi volumus: cum tamen princeps Apostolorũ in prima sua dicat canonica. Hæc est gratia, si propter conscientiam Dei sustinet quis tristitias, patiens iniustè. Quę enim est gratia, si peccantes & colaphizati sufferti? Si autẽ benefacientes sustinetis, hęc est gratia apud deum. In hoc enim vocati estis. Hęc est Christianæ sapientiæ altitudo, hæc Christi doctrina. In aduersis, sicut in omnibus diuitiis, gloriari: sicque Saluatoris sectari vestigia, qui ait in euange. Beati estis, cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos mentientes propter me. Gaudete in illa hora, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Sic igitur omne gaudium existimate, id est, omni gaudio dignum arbitremini, in diuersas tentationes incidere, & eas æquanimiter sustinere: quia per hoc spiritalem cõsolationẽ in via, & plenã fœlicitatem in patria promeretur ac obtinet homo: imò, teste Apostolo: Nõ sunt cõdignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam. Etenim futuræ mercedis ac gloriæ comparatione, omnis tribulatio in hac vita est modicissima reputãda iuxta illud Apostoli, Id quod in præsenti est momentaneũ, & leue tribulationis nostræ supra mo

Tribulationis vtilitas multa.

Apoc. 3.

B

1. Petr. 2.

C

Matth. 5.
Luca. 6.

Roma. 8

2. Corin. 4.

dum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Cùm ergo infirmi patiantur se vri, secari, incidi pro transitoria sanitate: quid est quòd aduersa perpeti dedignamur pro æterna salute? Rectè itaque disseruit Salomon, Qui impatiens est, operatur stultitiam. Denique in tribulationibus maximè pronus est Deus misereri & parcere. Quemadmodum

Psal. 90. ait, Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum ¶ Deinde subiungitur ratio cur tentationes seu tribulationes pro deo, pro fide, pro iustitia sint cum gaudio perferendæ. *Scientes quòd probatio fidei vestræ.* id est, ipsa vestri persecutio, tribulatio, siue tentatio pro causis prætactis, per quam fides vestra probatur, examinatur, & exercetur: vt pateat an verè & firmiter insit vobis: & vosipsi probemi-

E ni, an verè in fide sitis constantes, & Deo fideliter adhærentes. Quod probatur, inquiritur, & declaratur per hoc, quòd nec propter aduersa fidem eius relinquitis, neque ab eo vos

Sapien. 3. separatis. Hinc scriptum est, Táquam aurum in fornace probauit electos Deus. Dicitur autem Deus electos & fidem eorum probare & examinare per aduersa, non vt ei innotescát, sed vt electi cognoscant seipsos, eorúmque virtus & fides aliis ad eorum ædificationem, & dei honorem patescant. Propter quod loquitur Deus: Ducam eos per ignem, & v-

Zach. 13. ram eos, sicut vritur argentum, & probabo eos, sicut probatur aurum. Porrò per tribulationem æquanimiter toleratam fides & virtus hominis probantur. Hoc est, à summo iudice approbantur, atque hominibus demonstrantur, vt eas sectentur. Sic ergo probatio fidei vestræ *patientiam operatur*, id est,

F ad habitualem & firmam patientiam vos inducit. Quia ex actibus sæpe reiteratis habitus generatur. Et ex frequentibus patiétiis in aduersis, seu patientibus aduersitatum tolerationibus frequentatis, generatur in homine patientiæ virtus, seu patientia firma & habitualis. Per quam homo facilè ac hilariter patitur, quod antè cum difficultate & remissione patiebatur. ¶ Quocirca sciendum, quòd duplex est patientia, pu-

Patientia duplex. ra, infusa, & acquisita. Et eadem distinctio in aliis virtutibus assignatur. Estque quæstio nó minima, an virtus infusa & acquisita circa idem obiectú versantes, specificè distinguantur. Patiétia auté infusa inest omni homini in charitate & gratia existéti. Sed patientia ista nó statim in principio sui aufert ab homine difficultaté sustinendi aduersa. Quia virtutes infusæ

non

nõ statim tollunt reliquias vitiorum præteritorũ,nisi forsan A
in magna abũdantia & excellentia infundantur.Patientia ve
rò acquisita tollit difficultatẽ sufferẽdi aduersa: quia virtu-
tes acquisitę,vitiorũ tollũt reliquias. Vnde huiusmodi virtus
à Tullio definitur, quòd sit habitus rationi consentaneus,in *Tullius.*
modũ naturę operás. Atq; vt ait Philosophus, signũ huiusmo
di virtutis est,delectatio fiẽs in opere,id est,delectatio opera
tioni suæ annexa. Veruntamen virtutes infusæ etiã paulatim
crescũt, & perficiuntur.Et tũc excellentius tollũt reliquias vi
tiorũ , videlicet pronitatẽ ad malũ, inclinationem ad culpã,
& debilitatem resistẽdi peccatis, q̃ virtutes acquisitæ. Gratia
nanq; superior est quàm natura. Tunc quoq; maiorem dele-
ctationẽ sibi annexã habet virtus infusa,quàm acquisita. Sed C
præinducto verbo apostoli Iacobi , asserẽtis quòd probatio
patientiam operatur,cõtrarium videtur,quod ad Romanos *Roma. 5*
habetur,vbi dicitur: Tribulatio patientiam operatur, patien
tia autẽ probationem,probatio verò spem.Si ergo patientia
operatur probationem,quomodo probatio operatur patiẽ-
tiam? Sequeretur enim quòd esset circulatio in causis & cau-
satis,& idem esset causa suiipsius:quoniã quod est causa cau-
sæ,est causa causati.Et respondendum,quòd in causis & cau-
satis non est circulatio in eodem genere causæ: sed vnum po
test esse causa alterius , & e diuerso , in diuerso genere causæ.
Quemadmodũ ambulatio est causa sanitatis in genere causæ
efficientis:sanitas verò causa est ambulationis, in genere cau
sæ finalis: Sic in proposito patiẽtia operatur probationẽ effi
cienter: probatio autem formaliter sumpta, operatur patien B
tiam in genere causæ finalis : quia patiẽtia ordinatur ad fidei
probationẽ. Hinc ait Beda: Ideo homo tentatur aduersis,vt *Beda.*
patientiam discat,& per eam ostẽdere possit, atque probare
quòd firmam fidem futuræ retributionis gestet in corde.Pa-
tientia autẽ operatur probationem, quia cuius patiẽtia vinci
non potest,ille perfectus esse probatur. Vnde hoc loco sub-
iungitur. *Patientia autem opus perfectum habet.* Porrò proba-
tio fidei patientiam operatur,quia hac ratione fideles per pa
tientiã exercentur,vt per eam fides eorum quàm sit perfecta,
probetur.Sed cùm multæ sint virtutes patientia digniores &
perfectiores,videlicet virtutes theologicę,iustitia quoque &
fortitudo,latria atq; prudẽtia:cur dicitur opus perfectum ha *Patientiæ*
bere? Respõdetur, quòd multiplici ratione patientia dicitur *cõmẽdatio.*

D opus habere perfectũ. Prima & potissima ratio est, quia per integram & cõstantem patientiam in aduersis, præcipuè declaratur extirpatio priuati amoris, & aliarũ virtutum firmiter radicata synceritas. Quòd enim homo propter aduersa impatiẽs redditur & tristatur, hinc accidit, quoniã amat se in se, & nondũ spiritaliter mortuus est sibimetipsi, seu propię voluntati, & naturali inclinationi: sed adhuc amat honores & cõmoda sua. Similiter si homo sit veraciter humilis, mitis, timoratus, & fractus per patientiam maximè declaratur & inuestigatur. Nempe, si quis sit fictè seu apparenter mitis, humilis, fractus, & in camino aduersitatis ponatur, seu tribulationibus exerceatur: protinus interiorem suam imperfectionẽ ostendit, & per impatientiæ suæ impetum ebullit, suámq; ela-
E tionem, iram, infractionẽ demonstrat. Quemadmodũ si mala olla ponatur in igne, mox crepat & exilit. Qui verò inuincibiliter patiẽs inuenitur, à præfatis vitiis immunis probatur,
2.Cor.5 & verè virtuosus esse cognoscitur, viuens deo nõ sibiipsi. Se
Albertus cunda ratio huius est, Quia, vt scribit hoc loco Albertus Magnus, patiẽtia habet opera sex suo modo perfecta. Primũ est, probatio hominis ac virtutũ ipsius: quia, vt dictum est: Patiẽtia operatur probationẽ. Hinc religiosi à superioribus suis, & à se inuicẽ, per quædam aduersa exerceri cõsueuerũt, vt quales sint cõprobetur ac innotescat. Secundum est, gaudiũ spiri
Eccl.1 tale, expectatióq; lætitię: propter quod in Eccle. scriptũ est,
Rom.5 Vsq; ad tempus sustinebit patiẽs, & postea erit ei redditio iu-
2.Cor.5 cunditatis. Et Apost. quoq; Gloriamur, inquit, in tribulatio-
F nibus. Per patientiam namq; meretur homo etiam in præsenti diuinitus consolari. Quemadmodũ Paulus fatetur: Benedictus Deus, qui cõsolatur nos in omni tribulatione nostra.
Ibidem. Et iterum: Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per
Psal.53. Christũ abundat cõsolatio nostra. Hoc est, quod ait Psalmista: Secũdum multitudinem dolorũ meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Sed hanc cõsolationem quidem per impatientiam & murmurationem
Iob.15. suam auferunt sibi. Idcirco in Iob scribitur: Nunquid grande est, vt cõsoletur te deus? Sed verba tua praua hoc prohibent.
Prou.15. Tertiũ opus est, iræ ac rancoris extinctio. Iuxta illud Sapiẽ-
Luc.21. tis. Vir iracundus prouocat rixas: qui autem patiens est, mitigat suscitatas. Quartum est, passionum subiectio, & suipsius salubris possessio: propter quod ait Saluator, In patientia vestra pos-

ſtra poſſidebitis animas veſtras. Impatiẽs quippe ſeipſum nõ A
poſſidet, ſed à ſua impatientia, ira, triſtitia, turbulentia poſſi-
detur. Patiens autem ſe poſſidet, quoniam inferiores vires, &
paſſiones ſubiicit rationi. Quintũ eſt, ſuiipſius gubernatio cir
cunſpecta. Vnde in prouerb. Qui patiens eſt multa guberna- *Prou.14*
tur prudentia, qui autẽ impatiens eſt, exaltat ſtultitiam ſuam.
Sextum eſt, vitæ æternæ adeptio, prout ad Hebr. legitur: Pa *Heb.10.*
tientia vobis neceſſaria eſt, vt voluntatem dei faciẽtes, repor
tetis promiſſionem. Hinc ſcriptura patientiam valde cõmen
dat. Et patientiam ſemper amplecti & obſeruare debemus, cũ
Salomõ dicat. Melior eſt patiẽs viro forti: & qui dominatur *Prou.*
animo ſuo, expugnatore vrbiũ. Tertia ratio huius eſt, quo-
niam patiẽtia refrænat triſtitiam. Qua refrænata, refrenãtur
& ira ac odium. Patientia nanque circa paſſionẽ triſtitiæ re- B
frenandam verſatur. In tribulationibus autem & perſecutio-
nibus paſſio quæ prima occurrit ſuſtinẽti, eſt triſtitia. Ex quo
protinus naſcitur ira: quę eſt appetitus vltionis de perſequẽ-
te, iniuriam irrogante, ſeu offendente. Deinde oritur odiũ.
Qui igitur per patientiam refrænat triſtitiam, amputat iram
ac odium. Vnde qui de tribulatione ſibi inflicta non contri-
ſtatur: contra tribulantem nequaquã iraſcitur, nec odit eũ-
dem. Sicq; quantum ad hæc, patiẽtia habet opus perfectum.
Ideo ſubditur. *vt ſitis perfecti*, in omni virtute. *& integri*, in re
cta intentione, & tota mente deo adhærere, ac cõplacere in-
tendatis, atq; conemini. Et ita cum propheta cantare poſſi- *Pſa.19.&*
tis: Confitebor tibi domine in toto corde meo, vtputa intel *110.36.*
lectu & affectu, ratione & volũtate, actu & intẽtione. Iſta eſt C
ſpiritualis interiorque integritas, qua quis tota mẽte deo in-
tentus eſt, nõ partim deo, & partim mundo: vt hi qui deo & *Matt.6*
mundo cupiunt deſeruire, ac complacere. Cõtra quos loqui
tur Chriſtus. Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Et rur- *Luc.16*
ſus: Nõ poteſtis deo ſeruire & mãmonæ. De quibus prophe- *Oſeæ.10*
ta, Diuiſum eſt cor eorũ nunc interibunt. Sit ergo ſemper to
ta noſtra intẽtio, & omnis affectio ad deum, & in deo videli
cet reducta, ſimplificata, fixa & adunata in eo. *in nullo deficiẽ-
tes.* ab executione operum bonorum, nec tentationibus ſuc
cumbentes, ſed perſeuerantes vſq; in finem. Quemadmodum
monet Apoſt. In omnibus ſemper omnem ſufficientiã habẽ- *2.Cor.9*
tes, abundetis in omne opus bonum. Sed cùm omnes iuſtitiæ
noſtræ, Eſaia teſtãte, ſint quaſi pannus mẽſtruatæ; quomodo *Eſa.64.*

D possumus in vita hac in nullo esse deficientes? Et respondendum, quòd in his quæ sunt de necessitate salutis, & secūdū statum præsentis peregrinationis, homines virtuosi dicuntur in
Psal. 33. nullo deficere. Quemadmodum loquitur & propheta, Nihil deest timentibus Deum. Corinthiis quoque scribit Apost. In
1. *Cor.* 2. omnibus diuites facti estis in Christo, ita vt nihil vobis desit in vlla gratia. Denique sitis perfecti in interiori dispositione, in omni cogitatu & affectione integri, & veraces in verbis, nō deficiētes in virtutū operibus. Rursus sitis perfecti in fide, habendo fidē cum rationibus credendorū, & purificatæ mē-
Rom. 2. tis intelligentia, integri in spe, nō deficiētes in charitate. Plenitudo enim legis dilectio. Insuper istud complexum, vt sitis
E perfecti & integri, & cætera, ad totā præinductam exhortationem est referēdum. Propterea nanq; debemus omne gaudium æstimare, cū in varias inciderimus tentationes: vt simus perfecti & integri, in nullo deficientes. ¶ Et quia ad intelligendū, quàm fructuosa sit homini varia tribulatio in præsenti: atq; ad discernendum inter bonum & malum, inter verum & falsum, indiget homo illuminatione diuina, subiūgitur. *Si* pro quia *Quis* imò quicunque *Vestrum indiget sapientia* id est, discretione & intelligētia pertinētium ad salutem, ac notitia scripturarum seu dono sapientiæ, quo per gustum internū bene sentit ac iudicat homo de Deo. Hac multiplici sapiē tia omnes iugiter indigemus: præsertim in dubiis, arduis, & obscuris, in quibus quid postulemus, sicut oportet, nescimus.
Sapien. 9. Propter quod scriptum est: Cogitationes mortaliū timidæ,
Iob. 37. F & incertę prouidētiæ nostrę. In Iob quoq; fertur: Nos quip
Ecclesiasti ci. 1. pe inuoluimur tenebris. *Postulet à Deo.* Omnis enim sapientia à domino Deo est, ad quem tanquā ad benignissimum pa
Psal. 90 trem, infallibilē directorem, omnipotentē adiutorem, in om
Ecclesiasti ci. 2. ni necessitate debemus confugere. Quia nō deest nec deficit confugientibus ad se. Iuxta quod in Ecclesia. asseritur: Nullus enim sperauit in domino, & confusus est. Aut quis inuocauit illum & despexit eum? Cùm enim teste philosopho, natura non deficiat in necessariis: multominus creator, naturæ author, in necessariis deficit. *Qui dat omnibus affluenter.* id est, liberaliter & abūdè. Ipse etenim abundātia suæ pietatis merita supplicum excedit, & vota: & sicut infinita est bonitas, ac opulentia Dei, sic infinita est munificentia eius. Qui (vt diuinus Dionysius docet) per omnē naturæ vultū sua dona diffundit,

fundit, nec aliquid existẽtium suæ bonitatis communicatio- A
ne expers relinquit, & vnicuique secundũ suam capacitatem dispositionémq; influit. Omnibus quippe dat dona naturæ, necessaria vitæ: atque ad danda dona gratiæ semper exhibet se paratum: dummodo quod in se est, faciat homo. Imò quosdam gratiosissimè præuenit, & omnem gratiæ obicem ac cordis duritiam tollit ab eis, gratiámque largitur eisdem: nõ solùm supra eorum merita, sed & contra eorũ demerita. ¶ Sed obiici potest, quòd multi sunt pauperes, & in naturalibus etiã defectuosi, & omni gratiarum carentes charismate. Quomodo ergo dat omnibus affluenter, præsertim cũ aliqui moriantur ex fame? Et respondendum, quòd Deus nõ dat omnibus æquè affluẽter. Et quòd vnicuiq; dat quælibet munera abun- B
danter: sed vni hoc, alteri illud. Et tamen omnibus tribuit dona aliqua affluenter in proprio genere, suóque tẽpore. Quẽ- *Psal.144*
admodum scriptum est: Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione. Suo etiam tempore ex rationabili causa subtrahit dona sua. Sicut ait Psalmista: Omnia à te *Psal. 103.*
expectant, vt des illis escam in tempore. Dante te illis colligent, aperiente te manum tuam, omnia adimplebuntur bonitate. Auertente autem te faciem, turbabuntur: auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur.

Et nõ improperat. Nónne Deus per Moysẽ & prophetas fi- *Nume.14*
liis Israël sæpissimè improperauit beneficia, quæ eis impen- *Esa.1.*
dit? Nónne etiam Deus ingratitudinẽ hominum grauiter pu- C
nit, & quotidie per se & suos ministros reprehẽdit eos de ingratitudine sua? Vnde per Mosẽ ait de filiis Israël: Vsquequò multitudo hæc pessima non credet mihi in omnibus mirabilibus meis, quæ feci coram eis? Et alibi: Filios, inquit, enutriui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me: Sic & in libris Regum *2.Reg.15*
impiis regibus Israëlis legitur improperasse; quòd eleuauit eos de puluere: & reges constituit populi sui: ipsi verò nequiter egerũt: Imò & per Nathan improperauit regi Dauid beneficia sua, cùm adulterium homicidiúmq; fecisset. Quomodo ergo deus nõ improperat muneratis à se, beneficia eis collata? Et respondendum, quòd Deus quantum est ex parte suæ bonitatis, inuariabilitatis, ac sapientiæ, non improperat eis: sed propter eorũ abusiones, atq; demerita facit hoc exigente sua iustitia. Ingratis ergo improperat, gratis verò maiora largitur, prout Christus disseruit, Habẽti dabitur: & etiã

D qui nō habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo. *Et dabitur ei* sapientia à Deo, si fideliter ac perseueranter petierit.
Luc. 19. Ideo subditur, *Postulet autem in fide nihil hæsitans.* Quod ait in fide, referri potest ad verbum postulet, & ad participium,
Fides necessaria. hæsitans. Si referatur ad postulationem, sensus est, vt Deum roget fideliter, secundum veræ fidei directionem. Cùm enim fides sit totius spiritalis ædificij fundamentum: oportet inprimis vt simus firmi in fide, & certi de veritate ipsius. Fides verò est interior oculus mentis, finem vltimum, ad quem ordinanda sunt cætera, ei ostendens, ipsamque dirigens in petendis. Imò omnes actus nostri ex fide procedere debent, & ad supernaturalem beatitudinem, quam fides docet ac mon-
Roma. 14. strat referri. Præsertim cùm ad Romanos scribat Apostol.
E Omne quod non est ex fide, peccatum est Sic ergo in fide postulet Deum, nihil hæsitans, id est, de misericordia Dei & gratiosa eius exauditione nihil ambigens nec diffidens. Porrò si referatur ad hæsitationem, sensus est, vt postulet Deū, nihil dubitans de fidei veritate, sed firmus & certus in ea. Habet siquidem fides certitudinem adhærentiæ, quáuis nō euidentiæ. Habet quoque certitudinem ex parte obiecti, videlicet æternæ & infallibilis veritatis, cui innititur: quanuis non omnifariè ex parte subiecti, puta intellectus humani, cuius capacitaté excedūt fidei veritates in vita præsenti. Quotidie ergo, imò omni hora, Deum deuotissimè deprecemur, vt mētem nostram iugiter illuminare, dirigere, roborare dignetur:
Psal. 17. cū propheta orátes, Deus meus illumina tenebras meas. Et:
Psal. 118. Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, & non do-
F minetur mei omnis iniustitia. Itemq;, Illustra faciem tuá su-
Psalm. 30. per seruum tuū. Beatus etenim homo quē tu erudieris domi-
Psal. 93. ne, & de lege tua docueris eū. Atq; vt Salomon vbertim te-
Prouer. 2. statur, Dei est mété docere, Vnde & in Prouerb. habetur. Dominus dat sapientiam, & ex ore eius sapientia & prudentia. Nullus itaque de sua præsumat peritia, sed summæ sapientiæ
Prouer. 3. innitatur directioni. Cum scriptū sit: Habe fiduciam in domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudétiæ tuæ. Denique illuminationé diuiná inuocare oportet cū omni auiditate, diligentia, atq; instantia. Prout Salomon loquitur: Si sa-
Prouer. 2. pientiam inuocaueris, & quęsieris eam quasi pecuniá, & quasi thesauros effoderis eam, tunc scientiam dei inuenies. Verūtamen non sic debemus pro sapientia Deum orare, vt negligamus

gamus à proximis, & prelatis, ac doctoribus informationem A expetere: sed & angelum sui custodẽ vnusquisque debet quotidie inuocare, vt se illustrare, dirigere, ac tueri dignetur. *Angelus proprius inuocandus.*

¶ Præterea quæri potest, quomodo debeamus Deum orare in fide, nihil hæsitantes de auditione eius benigna, cũ ignoremus an simus in charitate & digni amore. Imò præsũptuosum videtur, vt quis præsupponat se exaudiendum à deo, quẽ tam grauiter, totiesq; offendit. Et respondendũ, quòd quæstio ista inquirit, qualiter spes nostra ad deum certitudinẽ sortiatur, & qualiter nõ. Spes quippe dicitur certa expectatio futurę beatitudinis. Ad quod Thomas respõdet, quod spes certitudinem habet ex parte misericordiæ & omnipotẽtiæ dei, cui innititur, & ex qua non erit defectus nostræ salutis. Sed ex consideratione propriæ fragilitatis & dispositionis, habet timorẽ & incertitudinem quandã. Vnde spes & timor dicũtur duæ molæ, inter quas quotidie spiritaliter moli debemus. Vt ex consideratione diuinæ pietatis cõfidamus de meliori & ex cõsideratione propriæ imperfectionis labilitatisq;, vereamur iugiter de peiori, ac de periculo simus suspecti. Vt sit spes mola superior, & timor mola inferior. Sic in proposito quãdo oramus, debemus sine hæsitatione orare ex consideratione veritatis, ac pietatis altissimi: qui frequenter in scripturis se promittit exauditurũ orãtes, dũmodo scilicet orẽt, sicut oportet: qui & omnipotẽs, piissimus, liberalissimus atq; ditissimus est ad dandũ. Sed cõsideratione propriæ dispositionis, insufficiẽtię, imperfectionis, aut culpæ, bonũ est formidare, & cũ timore ac tremore orare. Hinc Beda circa verba præhabita, postulet in fide nihil hæsitãs, ait. Hoc est, talem se exhibeat bene viuẽdo, vt dignus sit exaudiri, dum postulat. Qui enim meminit se non obtẽperasse dei præceptis meritò hæsitat. Quoniam scriptum est: Qui obturat aurem suam ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Hinc de quibusdam loquitur Deus: Tunc inuocabunt me, & non exaudiã. Atque in libro Iob legitur: Nũquid deus exaudiet vocẽ hypocritæ, cùm venerit super eum angustia? *Qui enim hæsitat* de fide veritate, aut de misericordia Dei, *Similis est fluctui maris, qui* fluctus *A vento mouetur & circunfertur* id est, mente omnino instabilis est, non fixus in deo. Errores itaque, vitia, & impetus passionum, instabilem reddunt mentem, & exauditione indignam: cũ nec syncerè nec fixè cohæreat deo. Ma-

Ecclesiastes. 9.

B *1. Thess. 4*

Beda. C

Prou. 28. *Prouer. 1.* *Iob. 13.*

D ximè autem prætacta hæsitatio de fidei veritate ac pietate di-
Esa.57. uina, est euitanda. Hinc scriptũ est: Impij quasi mare feruẽs:
Iob.11. quod quiescere non potest. In Iob quoque: Si iniquitatem,
quæ est in manu tua abstuleris, tunc leuare poteris faciẽ tuã
absque macula: & eris stabilis, & non timebis. Et in Psalmo:
Psal.1. Non sic impij, non sic: sed tanquam puluis, quem proiicit vẽ
Psal.15. tus à facie terræ. Et denuò: In circuitu impij ambulãt: Siqui-
dem vndique euagantur. *Non ergo æstimet homo ille*, sic hæ-
sitans, *Quod accipiat aliquid*, id est, aliquod donum gratiæ
gratum facientis, *A domino*, qui naturalia & tẽporalia bo-
na, ac dona gratiæ gratis datę tribuit bonis & malis, reprobis
E & electis. Talis ergo quandiu permanet talis, non exauditur,
Ioan.6. quantum ad dona pertinentia ad salutem. Iuxta illud: Scimus
quoniam deus peccatores non audit. Qui scilicet, in peccãdi
Treno.3. manent proposito. Vnde & in Tren. dicitur Deo: Nos ini-
què egimus, & te ad iracundiã prouocauimus: idcirco tu in-
exorabilis es. Verũtamen si talis pœniteat seque disponat ad
gratiam, faciens quod in se est, deus clementer eum exaudit.
Ibidem. Propter quod rursus ibidẽ fertur: Scrutemur vias nostras, &
quęramus, & reuertamur ad dominũ. Leuemus corda nostra
cũ manibus ad dominũ in cœlos: quia non repellet in sempi-
ternum dominus: quia etsi abiecit, miserebitur secũdum mul-
F titudinem misericordiæ suæ. Vt ergo mereamur desuper ex-
audiri, studeamus in veritatis cognitione & bonitatis amore
constabiliri, in fide, spe, & charitate firmari, in salutari sapien-
tia radicari, ne passionibus exagitetur cor nostrum: nec sedu
Ephes.4. camur erroribus, sed in omni euẽtu perseueremus fixi in deo:
quemadmodum hortatur Apost. Iam non simus paruuli flu-
ctuantes, ne circumueniamur omni vento doctrinæ, in ne-
quitia hominum, in astutia, ad circumuẽtionem erroris. Vn-
Eccle.5. de in Ecclesiastico præcipitur. Non ventiles te in omnẽ ven-
tum: esto firmus in via domini, & in veritate sensus tui. Hinc
Christus comparat obedientem diuinis præceptis, viro sapiẽ
Mat.7. ti, qui ædificauit domum suam supra petrã: cuius domũ nec
venti, nec flumina potuerunt euertere. Inobedientem autem
comparat viro stulto, qui ædificauit domum suam super are-
nam: ideo ventis atque fluminibus in eam irruẽtibus cecidit.
Duplex animo quis. *Vir duplex animo*, qualis est hæsitans. *Inconstans est in omni-
bus vijs suis*, id est, in cunctis quę agit, in prosperis & aduersis,
Mat.10. in verbis & factis. Imò & in interiori intẽtione & affectione.

Porrò

Porrò duplex animo appellatur omnis hypocrita, & cuius A
intentio non est recta, qui plica dolositatis se operit. Cui cō
trariū iubet Saluator: Estote, inquiens, prudentes sicut serpē- *Matth. 6.*
tes: & simplices, sicut columbæ. Est enim bona simplicitas, co
lumbina videlicet, per exclusionē doli & simulationis voca-
ta. Quæ est pura & recta intētio. De qua ait Saluator: Si fue *Ibidem.*
rit oculus tuus simplex, totū corpus tuum lucidum erit. Huic
bonæ simplicitati est contraria duplicitas ista vulpina, quæ
est praua & duplicata intentio. De qua item loquitur Chri-
stus, Si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tene-
brosum erit. Qui taliter duplex est animo (vtputa simulator
& callidus, foris bona ex genere operans, & se iustum osten-
dere volens, quáuis verò hominibus placere desiderans) incō
stans est in omnibus viis suis. Quoniā & aduersis deiicitur, &
prosperis vanè erigitur. Est quoque mēdax & dolosus in ver B
bis. Et talis interdum ad horulā vult deo placere, atq; post vi
tam hanc cū Christo regnare & paulopost cupit placere ho-
minibus, & gaudere, cum seculo. Ideo nusquā virtuti ac syn-
ceritati iustitię manet cohærens: sed leui occasione per diuer
sa rapitur vitia. Hinc scriptum est, Ne accesseris ad deum du- *Eccle. 1.*
plici corde, & ne fueris hypocrita in conspectu hominum, *Eccle. 2.*
Itéque, Væ duplici corde, & labiis scelestis. Meritò igitur ait *Iob. 36.*
scriptura alia, Simulatores & callidi prouocant irā dei. Et Sa- *Prouer. 12*
lomon ait, Vir versutus, odibilis est. Et rursus scriptura testa-
tur: Væ peccatori ingredićti terrā duabus viis. Duabus siqui-
dem viis peccator terram ingreditur, quando foris operatur
quod bonum videtur, & intus ad propriam laudem tempo-
raleque commodum intuetur. Cùm ergo tam detestanda sit
ista duplicitas, eam proiiciamus, & columbina simplicitate C
coram deo resplendere conemur, et super omnia, & cæteris
non nisi in ipso, placere optantes. Nempe vt iterum Salomō *Prouer. 1.*
ait: Abominatio est domino omnis illusor, & cum simpli- *Prouer. 2.*
cibus sermocinatio eius. Et idem alibi: Qui recti sunt, habi- *Ibidem.*
tabunt in terra, & simplices permanebunt in ea. Itemque Sa- *Iob. 1.*
pientia proteget gradientes simpliciter. Sic sanctus Iob fuit
vir simplex & rectus. Cuius vestigia mitemur: quia qui ambu
lat simpliciter, ambulat confidenter. Veruntamen est & asi-
nina simplicitas, per exclusionem sapientiæ ac discretionis,
sic dicta, quam vitare oportet, cū dicat Apost. Nolite pueri *Prouer. 10*
effici sensib⁹. Vt ergo à simplicissimo deo iugiter diligamur, *1. Cor. 14*

D columbina simplicitate semper ornemur. *Glorietur autem frater humilis* id est, corde simplex, seipsum sponte humilians, atque ab omnibus spretus, oppressus, iniuria lacessitus. *In exaltatione sua* id est, ex consideratione & spe suæ futuræ fœlicitatis: qua tantò sublimior erit in regno cœlesti, quàtò profundius seipsum modò humiliarit, & plura aduersa propter

Lu.14.18 Christum patienter pertulerit. Ná vt ait vnigenitus dei: Qui

Iob.12. se humiliat exaltabitur. In Iob quoque habetur: Qui humi-

Prouer.15 liatus fuerit, erit in gloria. Et in Prouerb. scribitur: Gloriam

1.Pet.2. præcedet humilitas. Ideo princeps Apostolorũ hortatur: Humiliamini sub potenti manu Dei vt vos exaltet in tépore visitationis. *Diues autem* glorietur *In humilitate sua*. Hoc secũdũ Bedá & glossam ironicè dicitur. Vt sit sensus, Diues sciat se citò humiliandum, & vilipendendum, atque damnandum,

E Iuxta illud: Qui se exaltat humiliabitur. Quod intelligendũ est de diuite terrena inordinatè amãte, seu cupido. De cuius-

Luc. 18. modi in euágelio loquitur dominus: Possibilius est camelũ

Matth.19 per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnũ cœlorum. De quo & Iob loquitur: Diues, cũ dormierit, nihil se-

Iob.27. cum auferet, apprehendet eum quasi aqua inopia. Et item in

Psal.75. Psal. Nihil inuenerunt omnes viri diuitiarũ in manibus suis. Hinc subditur *Quoniam sicut flos fœni transibit* id est, citò de huius vitæ prosperitate ac opulentia auferetur. Sicut de im-

Psal 36. piis fertur in Psal. Quoniam tanquá fœnum velociter arescent, & quemadmodũ holera herbarum, citò decident. Deinde exponit similitudinem istam. *Exortus est enim sol cum*

F *ardore* quem efficit radiorum suorum repercussione in terra præsertim quando ascendit in altum, *Et arefecit fœnũ* scilicet in terra gramina terræ *Et flos eius* scilicet fœni *Decidit* ex caloris adustione, *Et decor vultus eius* id est pulchritudo viriditatis superficiei fœni *Deperit*: *ita & diues in itineribus suis marcescet* id est, in actibus suis vitiosis peribit. Et dũ foris tẽporali floret prosperitate, carnali voluptate, potentia, atque diuitiis, intus spiritaliter magis ac magis putrescit, corrũpitur & fœdatur, imò ab omni gratiæ ac virtutum floriditate tabescit. Iuxta illud: Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in

Psal.52. iniquitatibus. Hanc eandem sententiá scriptura in multis cõtinet locis. Scriptum est enim in Iob: Vidi iniquos domino

Iob. 4. flãte perisse. Itẽq;: Laus impiorum breuis est, & gaudiũ hy-

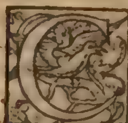
Iob.20. pocritæ instar puncti. Si ascenderit vsque ad cœlũ superbia

eius,

eius,& caput eius nubes tetigerit: quasi sterquilinium in fine A
perdetur, velut somnium auolans non inuenietur, transiet
quasi visio nocturna. Et in Psal. Deiecisti eos dum alleuaren- *Psal. 72.*
tur. Quomodo facti sũt in desolationem? Subitò defecerũt,
perierunt propter iniquitatem suam. Hoc est quod loquitur
Esa. Et quidem neque satus neque radicatus in terra truncus *Esa. 40.*
eorum: repente flauit in eos,& perierunt. Hinc iniqui fatentur:
Quid profuit nobis superbia, aut quid diuitiarum iactan *Sapien. 5.*
tia contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam vmbra,
& tanquam nuncius præcurrens, & tanquam nauis pertransiens
fluctuantem aquam. Porrò præinducto Apostoli Iacobi
verbo consonat illud. Omnis caro fœnum, & gloria eius *Esa. 40.*
quasi flos agri. Exiccatum est fœnum,& cecidit flos,&c. Veruntamen
his obiici potest, quia videmus ad oculum mul- B
tos iniquos vsque ad decrepitam senectutem viuere, prosperari,
& quantum naturaliter fieri potest, vigere. Vnde Iob: *Iob. 21.*
Impij viuunt, subleuati sunt, confortatique diuitiis: semẽ eorum
permanet coram eis, propinquorum turba & nepotum
in conspectu eorum. Domus eorum securæ sunt & pacatæ: &
non est virga Dei super illos. Hiere. quoq; ait: Quare via im- *Hiere. 12.*
piorum prosperatur,& bene est omnibus qui præuaricantur
& iniquè agunt? Plantasti eos,& proficiunt. Atque in Psal. *Psal. 143.*
Quorũ filij sicut nouellæ plantationes in iuuentute sua. Non
est ruina maceriæ, neque transitus, neque clamor in plateis
eorum. Verùm hæc omnia facilè concordantur, quoniam C
omnis temporalis prosperitas quantumcunque longa appareat,
tamen futuræ retributionis respectu est breuissima. Multi
quoque ob scelera sua ante tempus suum de medio subtrahuntur. *Iob. 22.*
Quemadmodum ait scriptura: Semitam seculorum
calcauerunt viri iniqui, qui ante tempus suum sublati sunt.
Præterea spiritualiter exortus est sol cum ardore, id est, Christus
sol iustitiæ, iudex cœlestis, rigore suæ sententiæ: arescitque
fœnum, quoniam iniquorum prosperitatem dissipat
& condemnat. Vnde Lucas: Væ vobis diuitibus, qui habetis *Luc. 6.*
cõsolationem vestram. Despiciamus ergo temporalem prosperitatem,
& omnem delectationem illicitam.

D Prosecutio elucidationis huius Cap. ab eo loco, *Beatus vir qui suffert tentationem.*

ARTICVLVS SECVNDVS.

Onsequēter sanctus Apost. Iacob⁹ docet, tribulationes vitę pręsentis ęquanimiter sustinēdas, propter earum perpetuam remunerationem, *Beatus vir*, id est, fœlix homo est iá in spe & in merito, *Qui suffert tentationem*, id est, impugnationem, tribulationé, afflictionem, siue ab inuisibili, siue à visibili hoste inflictam, aut ex fomite seu sensualitatis infectione exortam, æquanimiter tolerat, eamq; superat: nō ruendo
E ad impatientiam, iniquum consensum, aut aliam culpam. Et præsertim beatus est, qui pro fide atque iustitia persecutionē patitur, nec superatur. *Quoniam cum probatus fuerit*, id est, per aduersitatū & impugnationum victoriá approbatus, & Deo acceptus factus, seu sufficienter examinatus & expurgatus. *Accipiet coronam vitæ*, id est, præmiū essentiale, quod aurea appellatur. Præmium quoque accidentale ac speciale, in signum præmiúmque victoriæ, quod nūcupatur aureola, si pro iustitia pertulerit mortem. De hac corona fertur in Psal. Po-
Psal.20. suisti in capite eius coroná de lapide precioso. Deniq; istud est quod spopondit Christus: Esto fidelis vsque ad morté, &
Apoc.2. dabo tibi coronam vitæ. Sic ergo omnipotens De⁹ quos ad modicum tempus probat, affligit, exercet, in ęternum copio-
F se remunerat. Propter quod Sap. lib. dicitur: In paucis vexati,
Sapien.3. in multis bene disponentur. Quoniam Deus tétauit illos, & inuenit illos dignos se. Hinc sanct⁹ Iob: Probauit me, iquit,
Iob.23. tanquam aurum, quod per ignem transit. Et Tobiæ angelus dixit: Quia acceptus eras Deo, necesse fuit vt tētatio probaret te. Accipiet ergo post vitam præsentem, cum fuerit plenè purgatus, coronam vitæ. *Quam repromisit Deus diligentibus se.*
Matth.5. Quia per angelos sanctos, per Apost. & prophetas promisit hoc. Imò Christus Dei fili⁹, Deus verè incarnatus ꝓprio ore eam promisit in euangelio palá ac sæpe. Porrò per hoc quod ait, quam repromisit Deus diligētibus se, duo innuuntur. Primum est, ꝙ nulla actio nulláq; passio, sine charitate sit meritoria. Tentationes autem, & tribulationes, meritoriæ sunt vitæ æternæ, inquantum ex charitate æquanimiter tolerantur,

acceptantur,

acceptantur, atque vincuntur. Ideo ait, Apost. Si tradidero A
corpus meum ita vt ardeam, charitatem autem nō habuero, 1. Cor. 13.
nihil mihi prodest. Secundum est, quòd Deus iis quos amplius diligit, frequenter plures & grauiores tribulationes immittit. Idcirco in aduersis & tentationibus nequaquam frangamur, nec pusillanimes efficiamur, nec fatigemur animis nostris. Imò eas tāquam probabile argumētum diuinæ dilectionis ad nos, suscipiamus ac superemus, correptiones & correctiones, amemus, illud Iudith pensantes: Memores esse debemus, quomodo pater noster Abrahā tentatus est, & per multas tribulationes probatus amicus Dei effectus est. Sic Isaac, sic Iacob, sic Moses, & omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles. Qui autem tentationes non susceperūt in timore domini, in impatientia sua extermi B
nati sunt. *Nemo cum tentatur, dicat, quia à Deo tentatur.* Postquam Apost. Iacobus locutus est de tentationibus, quas exterius causa probationis patimur: nunc agit de tentationibus quas intus suadente diabolo, aut infectione naturæ nostræ mouente, causa deceptionis toleramus. Vnde Beda hic ait, Duplex est genus tentationis. Vnum, quod decipit. Aliud, quod probat. Loquendo de tentatione quæ decipit, seu intentione fallendi inducitur, Deus neminem tentat. Sed loquendo de tentatione quæ probat, tentauit Abraham Deus. De qua & ait propheta: Proba me domine, & tenta me. Denique secundum Albertū, per verba prætacta Apost. Iacobus remouet quandam dubitationem. Dixit enim superius, in tētationibus esse gaudendum: Ex quo aliquis posset opinari, v- C
niuersas tentationes nobis immitti à Deo. Quod non est verum: quia secundum glossam, exteriorem tentationem immittit Deus ad suorum probationem fidelium. Interiorem verò, qua concupiscitur quod lege diuina prohibetur, Deus non immittit. Porrò secundum Bedam, per verba iam tacta Iacobus illorum destruit errorem, qui sicut bonas tentationes, ita & malas dixerunt nobis diuinitus inspirari. Est autem secundum glossam duplex tentatio, Vna exterior, sicut paupertas, infirmitas, incarceratio, & alia quæuis exterior tribulatio: cuius Deus non est solùm permissor, sed etiā author. Tales nāque afflictiones sæpe immittit fidelibus pro bono eorum. Alia est tentatio interior: vt praua suggestio, praua cogitatio, qua furtū seu aliud peccatū concipitur, cuius Deus permissor.

Iudith. 8.

Tentatio duplex.

Gene. 22.

Psal. 25.

Beda.

D est, non immissor seu author. ¶Pro clariori huius textus intelligentia quæritur, Cuius sit tentare: an scilicet à solo tentemur diabolo, an etiam tentet nos Deus. Et videtur quòd ten
Gene. 22. temur à Deo, iuxta illud: Tentauit Deus Abraham. In Deute-
Deut. 8. quoque habetur: Recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te dominus Deus tuus, vt affligeret atque tentaret. Et
Sapien. 3. Sapiens: Deus tentauit iustos, & inuenit illos dignos se. Atq;
Ioan. 6. apud Ioan. Hoc dixit Iesus tentans eũ (puta Philippũ.) In oppositũ est authoritas Iacobi in præsenti. Præterea super illud
Thess. 4. Pauli: Ne fortè tẽtet vos is qui tẽtat, dicit glossa, id est, diabolus, cuius solius officiũ est tentare: Ad istud Thomas super secundũ Sentent. respondet: Ad perfectã rationẽ tentationis tria cõcurrunt. Primũ est, vt per tentationẽ alicuius dubij ac-
E cipiatur cognitio. Secundũ, vt hoc sit à tẽtante intentũ. Tertiũ, vt ipsemet tentans cognitionẽ illius rei accipere velit. Et isto modo Deus nõ tentat, sed homo tentatur ab homine, & etiã à diabolo. Dicitur autem Deus tentare, quantũ ad duo. Primò, vt scilicet alicuius ignoti cognitio manifestetur, non sibi, sed aliis. Quod & Deus intendit, vt patuit in tentatione
Gene. 22. Abrahæ: quẽ Deus tentauit, vt eius fides & obedientia aliis, ad eorũ ædificationẽ, insinuarentur. Mundus verò & caro dicũtur tentare, solùm quantũ ad primum trium illorũ, ad perfectam tentationis rationẽ concurrentiũ. Quia ex impugnatione carnis & mũdi, manifestatur virtus aut imperfectio mẽtis: quamuis nec mundus, nec caro intendant hoc. Ipsa ergo impugnatio animæ, seu eius virtutis, tentatio dicitur. Hæc autem impugnatio vel est à principio intrinseco puta à carnis
F corruptione: & hæc vocatur tentatio carnis, Vel à principio extrinseco, & hoc dupliciter. Quia illud extrinsecum aut impugnat per modum obiecti, & sic est tentatio à mundo, cuius rebus corda hominum ad peccandum alliciuntur: Vel per modum agentis ipsum trahit ad peccandum, persuadendo, terrẽdo, aut blandiẽdo: & sic est tentatio à diabolo, & à mẽbris ipsius. Dicitur autẽ diabolus solus tẽtare, nõ quòd ipse semper sit immediatus tentator: sed quia primò tentauit hominẽ, Ex qua tentatione cõsecutæ sunt aliæ tentationes. Tamen vt asserit Origenes, quãuis non esset diabolus, adhuc ho
Origenes. mines tentarentur concupiscentia venereorũ, & alimentorũ. Vel dicitur Diabolus solus tẽtare: quoniam ei & mẽbris suis duntaxat conuenit tentare cum intentione trahendi ad vitium.

tium: Vel quia vtitur carne, & rebus mundi tanquam instru- A
mentis, ad tentádum hominem. Insuper in prima parte Summæ suæ loquitur Thomas, Tentare est propriè experimentũ de aliquo sumere, vt scilicet aliquid circa ipsum, vel de ipso sciatur. Ideo proximus finis tentantis est cognitio. Ex cognitione autem potest vlterius alius finis intendi, aut bonus aut malus. Diabolus verò talem cognitionem semper refert ad malum, puta vt fallat, & noceat. Sícque propriũ diabolo est tentare, quia etsi homo sic tentet, hoc tamen facit vt seruus diaboli. Dicitur quoque Deus tentare, non vt sciat, sed vt aliquid faciat scire. Mundus autem & caro nõ nisi instruméta-liter ac materialiter tétant, præbédo occasioné peccádi. Sed homo tentat aliquem & bene & male. Bene, dum quærit eum cognoscere vt prosit. Male, dum quærit eũ cognoscere vt no- B
ceat. Verũtamen per tentationem mundi quandoque intelligitur tentatio quæ infertur à mũdanis & prauis hominibus. Quãdoque illa, quæ infertur (vt tactum est) à rebus seculi huius: puta à diuitiis, delitiis, atque honoribus eius. His præmissis præsens textus facilè intelligetur. Nemo cùm tentatur, tentatione interiori ad fallendum tendente, & inclinante ad vitiũ, *Dicat, quoniam à Deo tentatur.* Ita vt Deus inclinet, aut cogat eum ad culpam. *Deus intentator malorum est.* id est, malorum tentamentorum non est suggestor, aut author: nec est tẽtator malorum seu vitiorum, id est, tentatiua causa eorum. *Ipse enim neminem tentat* tentatione ad malum ordinata. *Tentatio*
¶ Sed obiici potest, quia tentatio tam actiua quàm passiua, *actiua &*
sunt quidam actus, & aliquid positiuum: ergo à deo sunt, à *paßiua.*
quo omnis entitas deriuatur: & in quem omnes effectus (id C
est, actus) tanquam in primum effectiuum principium reducuntur. Et respondendum, quòd omnis effectus & actus, in quantum est ens & aliquid positiuum, à Deo sunt tanquam à prima causa. Sed in quantum habent deformitatem & obliquitatem peccati, nihil sunt & sola priuatio: nec habent causam efficientem, sed deficientem, videlicet voluntatem creatam vt defectiuam, quemadmodum claudicatio, in quantum est ambulatio quedã, est à virtute motiua & progressiua. Deformitas autem huiusmodi ambulationis est à tibiæ indispositione. *Vnusquisque verò tentatur à concupiscentia sua.* id est, ab inordinata cupiditate seu priuato amore. Nam radix omniũ *1. Timo. 6*
malorum est cupiditas, id est, improbus amor sui, pro quo cõ-

D cupiſcentia hoc loco accipitur. De quo amore aſſerit Augu-
August. ſtinus, quòd ſit omnium vitiorum origo. Quemadmodum amor Dei eſt omnis boni principium, omnis ſcilicet meritorij actus. Vnde amor ſui creſcés vſque ad contemptum Dei, ciuitatem efficit Babylonis, quæ eſt eccleſia malignantium, & regnum diaboli. Quemadmodum amor Dei creſcens vſque ad cótemptum ſui, conſtituit ciuitatem Hieruſalem, quæ eſt eccleſia Dei viuentis, & regnum Chriſti. Ab hac ergo concupiſcentia tentatur, id eſt, radicaliter impugnatur, quicunque tentatur: quia ab ea inclinatur & mouetur ad diuerſa peccata. Non tamen per verba hæc excludit Apoſtolus Iacobus tétationem diaboli: quia frequenter diabolus actuat, ſeu exci-
E tat concupiſcentiam iſtam in homine, & per eam tentat eundem. Tentatur ergo vnuſquiſque à concupiſcétia *abſtractus*, id eſt, à recto ſalutis itinere, & vero rationis iudicio, *& illectus*, id eſt, ad culpam attractus. *Deinde concupiſcentia cum conceperit*, id eſt, ad conſenſum perduxerit, *Parit peccatum*; id eſt, reum facit. Tunc enim eſt mortale peccatum interius, cùm plenus adeſt conſenſus de aliquo concupito contra præceptum. *Peccatum vero cum conſummatum fuerit*, id eſt, foris ad effectum perductum, ita quòd ex conſenſu itur in opus, *generat mortem*, quia inducit ad conſuetudinem vitioſam & obſtina-
F tionem. Deinde ad damnationem æternam, quæ eſt mors ſe-
cunda grauiſſima. Vnde quod ait, Generat mortem: non eſt
Apoc.12. ſic intelligendum, quaſi in ſolo exteriori opere conſiſtat peccatum mortale: cum in interiori cogitatione & affectione
Ratio meriti & demeriti. deliberatæ rationis conſenſum habente, ſit culpa mortalis. Imò ratio meriti atque demeriti in opere exteriori, dependet ab interiori. Sed ideo dicit ſic, quia in opere exteriori magis apparet deformitas vitij, & culpa augetur, ac praua cóſuetudo incurritur. Itaq; in verbis pręhabitis inſinuatur proceſſus humanæ tentationis. Nam primò concupiſcentia oritur, per quam incipit homo abſtrahi à vero & bono. Deinde concupiſcentiæ delectatio quædam coniungitur, per quam homo in malum illicitur: tunc tamen ſtat adhuc in terminis peccati venialis. Deinde concupiſcentiæ & delectationi conſenſus deliberatus adiicitur: & tunc eſt peccatum mortale, ex quo ad opus proceditur, & reiteratio frequens ſeu
Beda. conſuetudo indę conſequitur. Hinc loquitur Beda: Tribus modis tentatio agitur: Suggeſtione, delectatione, conſenſu.

sensu. Suggestione hostis, delectatione aut etiam cõsensu no A
stræ fragilitatis, consensu cordis. Quòd si hoste suggerente
nec delectamur, nec cõsentimus: tentatio nobis ad victoriam
prouenit. Si verò ad hostis suggestionem paulatim à recta
intentione abstrahi, atque in vitium incipimus illici, dele-
ctando offendimus: sed nondum lapsum mortis incurrimus.
Quòd si peccati in corde concepti delectationem sequatur
partus prauæ actionis, aut certè consensus, mortis rei effici-
mur. Hoc quoque pensandum, quia vt dicunt doctores, non
solùm plenus consensus in opus, sed & consensus in delecta-
tionem prohibitam, est mortalis. *Nolite itaque errare fratres
mei dilectissimi*, per vitiorum abrupta, per errorũ & falsitatũ
ac perfidiarum obscura (via enim impiorum tenebrosa, ne-
sciunt vbi corruunt) ne serò pœnitentes, dicatis illud Sapié- B
tiæ: Errauimus à via veritatis, & iustitiæ lumen non luxit no- *Prouer. 4*
bis, & sol intelligentiæ non est ortus nobis. ¶ Circa præha- *Sapien. 5.*
bita quæritur, an tentatio sit appetenda? Respondet Alber- *An tenta*
tus: Quædam in sua ratione circumuolutam habent malitiá, *tio sit appe*
vt furtum, quæ nequaquam sunt appetenda. Alia sunt quæ *tenda.*
nominata, statim habent circumuolutam bonitatem, vt esse
sapientem, & virtute præditum, quæ simpliciter, & absq; ad-
ditione sunt appetenda. Alia sunt, quæ de se non sunt appeti
bilia, cùm sint quædam mala pœnalia: tamen per compara-
tionem ad finem sunt appetenda, vt potio amara. Cùm ergo
tentationes per se ordinẽtur ab hoste ad hominis deceptio-
né, per accidens verò ordinentur ad tentati salutẽ, ex hoc ꝙ
Dei gratia auxiliante vincuntur: idcirco tentari non est sim-
pliciter cupiendum, sed tentari & vincere simul sumptum. Ve C
rùm quia considerata nostra fragilitate victoria est incerta,
tentatio securius fugitur, quàm optatur. ¶ Et si obiiciatur,
quia, vt Iacobus ait Apostolus, omne gaudium existimare
debemus, cùm in diuersas inciderimus tentationes: ergo sunt
appetendæ. Præsertim quia (vt dictum est) sunt valde multi-
pliciter fructuosæ. Respondetur, quòd Iacobus loquitur de
tentatione tribulationum, ad quarum patientiam exhorta-
tur, quia non nisi per patiẽtiam eas possumus superare. Ideo
gaudium & fructuositas non sunt de talibus tribulationibus,
& tentationibus, secundũ se: sed magis de patientia, qua vin-
cuntur. Præterea huic rationi cõcordat respõsio Thomæ su
per secundum Sententiarum, dicentis: Cùm bonum sit obie-

D ctum voluntatis ac desiderij, eo modo aliquid est volendũ, quo bonũ. Inter bona autem aliquid inuenitur, quod est bonum simpliciter & per se: sicut sunt bona honesta, puta virtutes. Quæ tanquam fines aliorum, sui gratiâ appetuntur: quãuis in aliud ducant. Quia in omnibus honestis vtilitas honestati coincidit, nisi in vltimo, quod est finis finiũ: quod propter se tantum est appetendũ. Aliquid verò est, quod in se bonitatem non habet vnde appetatur, si absolutè consideretur, sed secũdum ordinem ad finem, bonitatem quandam sortitur, quæ vtilitas nominatur. Et sunt propter aliud appetẽda, vt sectio mẽbri propter sanitatem. Porrò ad finem cõsequẽdum contingit aliquid dupliciter ordinari, per se scilicet, & per accidens. Per se dico, quod quantum in se est, in finẽ de-
E bitum est ductiuum. Per accidens autem, quod quantum in se est, in aliud duceret: sed ex concursu alterius causæ, ducit in debitum finem. Sicut qui comedit venenum, vt moriatur, & contingit ex hoc sanitas. Cùm ergo causa per accidẽs nõ sit, proportionata ad effectũ, sed solùm causa per se: idcirco ex ordine ad finem qui est per accidens, non est aliquid bonũ, aut appetibile, simpliciter acceptum: sed solum concurrentibus omnibus quę ad hunc finem determinant. Dico igitur, quòd tentatio per se ordinata est ad hominis perditionem, ad salutem verò non ordinatur nisi per accidens, scilicet ex hoc, quòd homo eam vincit auxilio gratię dei. Ideo tentari non est simpliciter appetendum, sed tentari & vincere simul acceptum: sed quoniam propter nostram fragilitatem victoria valde est dubia, securius fugienda est tentatio, quàm op-
F tanda. Insuper istis responsionibus aliquid videtur esse addẽdum. Quia vt tactum est, duplex est genus tentationis: vnum quod probat, aliud quod fallit. Quorum primum est à deo, & ad hominis ordinatur salutem. Aliud à diabolo & membris ipsius, ordinatúrq; ad tentati seductionem. Rursus sicut præhabitum est, duplex est tentatio, puta exterior, vt est corporalis afflictio: cuius deus non solùm est permissor, sed etiã actor. Est quoque tentatio interior, ad culpam inclinans, seu ordinata: cuius Deus permissor est, non immissor. Constat itaque prępinductas responsiones non esse prolatas, nisi de tẽtatione hostis ad fallendum tendente. Remanet igitur quæstio, an tentatio quæ est ex vel à deo, atque exterior, tendens ad probationem & salutem, sit appetenda? Ad quod respon-

Determinant. i. dirigunt ad terminum.

Duplex tentatio.

dendum

dendum, quòd appetenda est eo modo, quo medicina ama- A ra & afflictiua appetitur propter sanitatem & delectationē. Estque appetenda cum duplici circunspectione. vtpote, considerata propria fragilitate & defectuositate, ne homo in viribus suis confidat. Et præsupposito adiutorio gratiæ Dei: in quo tota spes figatur. Et hoc modo, etiá tétationes hostiles appeti possunt. Verùtamen obseruandú, quòd aliquid est appetibile vni, quod non est appetibile alteri: propter diuersam eorum dispositioné. Perfecti ergo, & etiam dignè proficientes, securius possunt tentationes appetere, cum circūspectionibus memoratis, quàm incipientes & imperfecti. Et de hoc in Vitis patrum multa habentur exempla. Amplius quæritur, an tentatio quæ est ab hoste, sit peccatum: an etiam tentatio quæ est à mundo: & item, an omnis tentatio à carne seu B carnis peccatum sit? Ad hæc Thomas super secundum respō-det: Peccatum vnius non consistit in actu alterius, sed in proprio actu. Propter quod in Ezechiele legitur: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. In tentatione autem carnis ipse appetitus illicitus, secundum quem tentari quis dicitur, est actus eius qui tentatur Non enim sola caro concupiscit, sed coniunctum, videlicet homo. Ideo talis tentatio est peccatum in eo qui tentatur. Siquidem motus concupiscibilis, in illicitum tendens, tentatio carnis est. Tentatio autem quæ est à mūdo, vel ab hoste, est à principio extrinseco: vnde actus nō pertinet ad tentatum, sed passio tantum. Propter hoc nō est peccatum in tali tentatione, nisi per delectationem, siue consensum: quia tunc tentatus incipit cooperari tentanti. Præ- C terea, iuxta Thomam, diabolus potest imprimere vim imaginatiuam dupliciter. Vtpote aliqua sensibilia exterius repræsentando, & ipsam vim imaginatiuam intus turbando ac alterando. Idcirco secūdum modum, quo imprimit in nos, tentare nos dicitur. Hæc tamen impressio, nō habet rationé peccati: cùm non sit in appetitu, sed in apprehēsione duntaxat. Est tamen tendens in culpam, quando est de intentione tentantis. Hoc quoque pensandum, quia, vt Thomas adiungit, motus concupiscibilis potest dupliciter in nobis insurgere. Primò ex qualitate organi, sicut corpore calefacto, insurgit motus libidinis, absq; aliqua imaginatione. Et iste motus est purè naturalis, nec rationé peccati habens. Et hunc motum potest diabolus ex sua potestate in nobis causare, nisi diuina

An tentatio sit appetenda.

Ezech. 18.

Imaginatiua vis bifariam imprimitur.

D cohibeatur virtute. Secūdò ex apprehēsione alicuius delectabilis. Et ex parte illa appetitus habet aliquā libertatem in homine, secundum quod potest obedire imperio rationis: sicq; in concupiscibili potest esse peccatum. Sed hunc motum diabolus extorquere nō potest. Hęc dicta sunt pro pleno huius loci intellectu. quia materia practica est, & salubris. At verò sicut nonnulli errauerunt, dicendo, interiores tētationes ad vitia inclinantes, esse à deo: sic alij, vt Pelagiani hæretici, errabāt, dicētes: Opera meritoria esse à nobisipsis, ita, quòd sine gratia posset homo esse virtute prēditus, & deo acceptus, ac vitam promereri æternā. Dicebant enim. A deo habemus quòd sumus, à nobisipsis quòd iusti sumus. Contra hos subdit Iacobus apostolus. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descēdens à patre luminū.* Certum est apud philosophos, omne quod citra deum est, à Deo fluxisse mediatè, vel immediatè, Aristotele protestante: Ab hoc ante omnibus communicatum est esse & viuere, atque authore libri de causis. Omnis causa primaria plus influit quàm quæcunque causa secunda. Veruntamen aliter dicūt sancti Theologi, virtutes & actiones meritorias esse à Deo, quàm philosophi. Quia philosophi dixerunt hominem naturali potestate & propria ratione posse virtutes acquirere, & fœlicitatem mereri. Quod quamuis verum sit aliquo modo de virtutibus naturalibus, politicis, in beatitudine naturali, Theologi tamen affirmāt hominem (quia ad supernaturalem beatitudinem est creatus) indigerè gratia gratum faciente, virtutibúsq; infusis supernaturalibus, ac Theologicis. Et insuper actuali motione spiritus sancti in omni meritorio actu: vt sic media correspondeant fini. Quamuis itaque per datum optimum, possunt intelligi naturalia dona suprema, in intellectualibus creaturis, vt sunt memoria, intellectus, voluntas, in quibus superglorio sissimæ trinitatis imago relucet in homine: per donum verò perfectum, dona supernaturalia, gratuita, & infusa, ac meritoria opera, quæ omnia immediatè descendūt, causantur, dependent à Deo: possunt tamen per datum optimū intelligi dona supernaturalia, & infusa, gratię gratis datæ, bonis & malis communia: vt sunt gratia prophetiæ, genera linguarum, sermo sapientiæ, sermo scientiæ, &c. De quibus Corinthiis scribit Apostolus. Per dona verò perfecta, dona gratiæ gratum facientis, virtutes infusæ, dona & fructus spiritus, ac beati-

Margin notes: E — Dominica 4. post pascha Epistola. — Aristote. — F — 1. Cor. 12.

ac beatitudinis viæ. Nihilominus omnia ista intelligi possunt A per data optima: & per dona perfecta, intelligenda erunt dona gloriæ, dotes animæ, & corporis glorificati, & quicquid ad cœlestis beatitudinis plenitudinem spectat: quæ verè est status omnium bonorũ aggregatione perfectus. De quibus Esa. & Paulus fatentur: Oculus non vidit, nec auris audiuit *Esa. 64.* nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit deus diligẽ *1. Cor. 2.* tibus se. Porrò per patrem luminũ intelligi potest pater æternus, à quo lumen sibi coæternum, vnigenitus filius eius, inuariabiliter oritur. A patre quoque, & filio tanquã ab vno fonte, ac æternali principio oritur spiritus sanctus, patri filióque æqualis. Nec tamen filius & spiritus sanctus sunt duo lumina, imò tota superdignissima, superessentialis & incomprehensibilis trinitas, vnum est lumen, sicut & vna essentia. Ideo B pater æternus dicitur luminum, quippe qui sit increati luminis, & omnis lucis creatæ, principium. Aptius tamen hoc loco per patrem luminum intelligitur Deus trinitas, vniuersorum creator, cui quotidie dicimus: Pater noster qui es in *Matth. 6.* cœlis. De quo in Deut. habetur: Nõne ipse est pater tuus qui *Deut. 32.* possedit te, & fecit, & creauit te? De quo & Esa. Et nunc pa- *Esa. 64.* ter noster es tu, nos verò lutum. Cui & Heliu Iob. 34. locutus est: Pater mi ne desinas ab homine iniquitatis, qui addit super peccata sua blasphemiam. Denique huic verbo Apost. Iacobi consonat illud Ioan. 3. Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cœlo. Et quod loquitur Paulus: Quid habes, quod non accepisti? *Apud quem non est trans-* C *mutatio.* Quia omnimoda incommutabilitas, quæ est plena immortalitas, competit Deo: cùm sit purus actus, in quo nec est potentia limitans, nec differentia contrahens, neque materia vsquam coartans, vt in Metaphysica sua sapientissimè docet Philosophus. Et Proclus Platonicus in Elementatione sua theologica subtilissimè probat hoc. Vnde Malac. cõ *Mala. 3.* testatur: Ego dominus & non mutor. Quod Balaam quoq; *Num. 23.* astruit loquens: Non est deus quasi homo, vt mentiatur: nec vt filius hominis, vt mutetur. Et sicut contingentia, variabilia, corporalia, inuariabiliter intelligit: ita & immutabilis permanens omnia operatur. Sicut ait Boëtius: O qui perpetua mundum ratione gubernas, Tempus ab æuo ire iubes, stabilisque manens, das cuncta, moueri. Quod & primo Timæi disseruit Plato. Propter quod asserit veritas: Pater meus vsq;

D modò operatur, & ego operor. *Ne vicissitudinis obumbratio* id est, alicuius successionis obscuratio. Quia in supersimplicissimo Deo sunt penitus idem, essentia, potestas, & actio: seu esse, posse, & agere. Et ipse vnico, simplicissimo, & æterno actu intelligit, & vult ac disponit vniuersa, & singula in seipso. Vnde & eius mensura est æternitas, quæ est interminabilis vita, tota simul perfecta possessio. *Voluntariè genuit nos verbo veritatis.* Hoc multipliciter potest exponi. Primò, quòd pater per vnigenitum suum nos condidit, iuxta illud Ioannis: Omnia per ipsum facta sunt. Vnde Apostolus: Ex ipso, inquit, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Generatio autem in scripturis interdum pro creatione accipitur. Vt vbi

Ioan. 5.

Ioan. 1.

Roma. 11.

E legitur: Istæ sunt generationes cœli & terræ in die quando creatæ sunt. Secundò, quòd Deus trinitas spiritualiter regenerauit nos, id est, ab erroribus & peccatis, ad esse gratiæ ac virtutum, deduxit nos verbo veritatis, hoc est, per doctrinam Euangelicæ prædicationis: quod fecit per Christi discipulos, quemadmodum Paulus scribit Corinthiis: In Christo per Euangelium ego vos genui. Atque ad Galatas: Filioli, ait, mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Tertiò, quòd Deus per sacramẽtum baptismi sub debita forma verborum, spiritualiter nos regenerauit. Accedit siquidem verbum ad elementum, & fit sacramentum. Hinc Christus: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum dei. Ad Ephesios quoque ait Apostolus: Christus dilexit ecclesiá, eá mũdás lauacro aquæ in verbo vitæ. Denique cum sacramentum pœnitentiæ sit se-

Gene. 2.

1. Cor. 4.

Gala. 4.

Ioan. 3.

Ephes. 5.

F cunda post naufragium tabula regenerans: ita fit etiam quotidie in pœnitentiæ sacramento. Et quoniam Christus verbum patris incarnatum instituit sacramenta euangelicæ legis, intelligi potest, quòd pater verbo veritatis, id est, per verbum suum æternum & increatum quod est veritas ipsa, præfatis nos modis regenerauit. Hæc autem fecit deus voluntariè non coactè, aut necessitate naturæ, sicut Oseæ testatur: Diligam eos spontaneè. Et teste Apostolo: Deus operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ. Per quod refutatur error quorundam philosophorum, & hæreticorum, qui asseruerunt processionem creaturarum à creatore, esse naturalem emicationem ac emanationem non liberam. Contra quos etiam Plato ait in primo Timæi. Optimus erat Deus.

Oseæ. 13.

Ephes. 1.

Plato.

Deus. Porrò ab optimo longè relegata est omnis inuidia. A
Voluit ergo Deus omnia suæ bonitatis, aut beatitudinis esse participia: quam quidem Dei voluntatem, si quis rerum principium dixerit, rectè eum putare consentiam. Sic ergo nos genuit, *Vt simus initium aliquod creaturæ eius*, id est, inter corporales ipsius creaturas habeamus primatum, quibus non solùm per dona gratiæ, imò & per dona naturæ præferimur. Propter quod dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginē & similitudinem nostram: & præsit piscibus maris, & volatilibus cœli, & bestiis terræ, vniuersæque creaturæ. Moses quoque: Solem & lunam & omnia astra creauit Deus in ministerium cunctis gentibus. Porrò per dona gratiæ Christiani cæteris omnibus mundi hominibus incomparabiliter præferūtur: cum sint adoptiui filij Dei, & eius hæredes, & Christi membra ac cohæredes. Et ipsi soli sunt in statu salutis, cæteri omnes in statu damnationis, suntque membra, filij, ac ministri diaboli. Propter quod loquitur Moses de excellentia populi Israëlitici, ad Deum tunc pertinentis, dicendo: Non est alia natio tam grandis. Itemque: Quæ est gens vna in terra sic inclyta, &c. Nunc multo præclarius dici potest de populo veraciter Christiano, de quo princeps Apostolorū testatur: Vos genus electum, regale sacerdotiū, gens sancta populus acquisitionis. Sed proh dolor homo cū in honore esset, non intellexit: & multi Christianorum Gentilibus deterius viuunt. Postremò pro eo, quod hic dicitur: Vt simus initium aliquod creaturæ eius, alia litera continet: Vt simus primitiæ creaturarum eius. Primitias nanque frugum & animalium iussit lex domino consecrari, id est, optima quæque in frugibus ac animantibus. Ita & Deus verbo veritatis nos genuit, vt inter omnes homines simus optimus populus eius.

Gene. 1. — Deut. 4. — B — Roma. 8. — Deut. 4. — 1. Pet. 2. — Psal. 48. — C

Scitis fratres mei dilectissimi, id est, notum vobis est vniuersa quæ scribo esse verissima, quia scitis Apostolos primitias accepisse spiritus sancti. Veruntamen nō sufficit vobis hoc scire. Ideo subditur. *Sit autem omnis homo velox ad audiendum*, verba salutis. Beati enim qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud. Et: Qui ex deo est, verba dei audit. Idcirco vt in Eccle. dicitur: Auris bona cum omni concupiscentia audiet sapientiam. *Tardus autem ad loquendum*. Quia hoc sapientiæ signum est, eo quòd Salomone testante: In multiloquio non deest peccatū. Atque idem alibi: Totum spiritum suum pro-

Luca. 11. — Ioan. 8. — Eccle. 3.

D fert stultus, sapiens differt & reseruat in posterum. Et denuò
Prou. 29. Vidisti aliquem velocem ad loquendum? stultitia magis sperãda est, quã illius correctio. In Ecclesiastico quoq; legitur:
Ibidem.
Eccle. 20. Qui multis vtitur verbis, lædit animam suam. Veruntamen in omnibus istis necessaria valde est discretio, vt sit homo quãtum in se est, velox ad audiendum, & tardus ad loquendum: quod tamen ad iuniores ac subditos, & indoctos potissimũ pertinet. Nihilominus causa rationabili exigẽte, sit homo velox ad loquendum: præsertim qui præest, dum fraterna correptio, aut iusta correctio, sunt delinquentibus impendendę. Dum etiam proximus indiget informatione, aut reuocatione à culpa, atq; periculis quibus appropinquat. Ideo Salomõ
Eccli. 2. dixit: Tempus loquendi, & tẽpus tacẽdi est. Atq; in Ecclesia.
Eccl. 20. dicitur. Est tacens, qui inuenitur sapiens: est autem tacens, nõ
E habens sensum loquelæ: & est tacens, sciens tempus aptum.
Prou. 11. Homo sapiens tacebit vsque ad tempus: Lasciuus & imprudens non seruabit tempus. Sic & iuniores, ac subditi, & indocti, dum ex ignorantia sibi periculum vident instare, mox seniores, sapientiores & superiores suos debent interrogare, & eos cum omni reuerentia, ac auiditate audire: iuxta il-
Eccle. 64. lud: In multitudine presbyterorum prudentium sta, & sapiẽtiæ illorum ex corde coniungere. Hinc alibi dicitur. Non te
Eccle. 8. prætereat narratio seniorum. Denique quàm salubre est verba salutis audire, tã periculosum est, verba audire vana, scurrilia, detractoria, & iniqua: quę mentem maculant audientis,
F si ea libenter audierit, aut eis consenserit. A talibus ergo verbis auertatur auditus, si fieri potest, atque ad minus ratio ea
Eccle. 28. detestetur. Ideo ait scriptura: Sepi aures tuas spinis, & noli au
Psal. 118. dire linguam nequam. Propheta quoque locutus est deo: Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, sed non vt lex tua.
Beda. Circa hunc locum loquitur Beda: Qui sapientiam diligit, primò postulet eam à Deo; deinde magistrum veritatis humiliter audiat, & inter agendum suam cautissimè coërceat linguam. Tutius enim veritas auditur, quàm prædicetur. Hinc Pythagorici naturalis scientiæ magisterio præditi auditores suos per quinquennium iusserunt silere, & postmodum loqui, ac docere permiserunt. Vnde & Hieremias propheta, bene instructi adolescentis vitam describens, modestiã taciturnitatis inter prima virtutum studia computat. Bonum
Tren. 3. est, inquiens, viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit,

sedebit solitarius, & tacebit. Itaque per prædicta reprehen- A
duntur, qui ad fabulandum, ad docendum, ad prædicandum,
sunt promptuli: cum nondum in virtutibus exercitati, nondum sufficienter edocti, nondum à vanitatum vitiis expurgati sint. Veruntamen, cui ex officio incũbit docẽdi aut prædicandi necessitas, studeat se ad exercendum hos actus exhibere idoneũ, in virtutibus ac sapientia proficiendo quotidie: & interim quod per seipsum facere nequit, per alios idoneos faciat. Sit quoq; omnis homo, & *Tardus ad iram.* Ira est appetitus vindictæ, propter illatã iniuriã. Et ista est duplex. Vna, quæ rationẽ præuenit & excęcat, quæ vocatur ira per vitiũ, quæ ratione nõ regitur, nec secundũ ordinẽ iuris tẽdit in vltionẽ. Ad hãc sic tardi esse debemus, vt eã nunquã admittamus: vel si oriri cœperit, statim per rationis cẽsurã, mãsuetudinisq; virtutẽ fręnetur, & extinguatur: vel saltem sic cohibeatur, ne per verba aut signa erũpat, neq; per inhonestos apparatus pãdatur, sicq; paulatim suffocetur in semetipsa. Alia est B
ira per zelũ, quæ rationẽ sequens sponte assumitur, vt actus virtutis robustius exerceatur. Et ista est bona, quia per eã secundũ rationis iudiciũ fit vindicta. Nõ tamen est passim, atq; faciliter admittenda, quia & ipsa rationẽ aliqualiter turbat, secundum Grego. Idcirco ad eã tardi esse debemus, & tunc eã assumere quãdo aliter actus iustitiæ tam cõuenienter exerceri nõ valet: vt si quis durus, incorrigibilisque existat. Et hæc ira fuit in Christo. Iuxta illud: Contristatus est Iesus super cæcitate cordis eorum, circũspiciens eos cũ ira. Hinc loquitur Beda: Tardos ad irã nos esse præcepit, vt nõ ob quaslibet causas, serenitatẽ nostri cordis ac vultus, in austeritatẽ vertamus: sed certa existente ratione. Verbi gratiâ, Si aliter corrigi proximos, maximè eos qui nobis commissi sunt, non posse conspicimus, seueritatem verbi, aut districtionẽ iudicij erga eos exhibeamus: manente tamen, quantũ humana natura patitur, statu nostræ mentis sereno. Sic Phinees, Samuel, Helias, & Petrus, tardi fuerunt ad iram, qui tamen peccantes gladio peremerũt, aut verbo. Sic & Moses, cũ esset vir mitissimus, exiuit à Pharaone iratus nimis, comminatus ei pœnam, quã & opere perpetrauit, qui etiã vituli aurei adoratores districtè puniuit. Hinc teste Gregorio: Ira non debet rationẽ quasi domina præcedere, sed tanquã ancilla sequi. Porrò ira per vitiũ dupliciter fit mortalis. Primò propter cõmotionis

Marc. 3. C *Num. 25.* *1. Reg. 8. 12.* *3. Reg. 18.* *Matth. 26* *Exod. 12.* *Ira dupliciter fit mortalis.*

D immoderantiā nimis immoderatā, rationēq; penitus offuscā tem. Secundò propter vltionis excessum, vt si quis pro illata sibi iniuria exercere cupiat siue exerceat vltioné tam grandé, vt directè cōtrarietur iustitiæ. Deniq; iram scriptura valde vi tuperat, & condénat: stultitiā vocat, & iracundū stulto assi-

Matth. 5. milat. Ait nanq; Saluator: Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Salomon quoq;, Spiritū ad irascendū facilé quis poterit sustinere? Et iterum loquitur: Ne sis velox ad irascē-dū, quoniā ira in sinu stulti requiescit. Et Iob Virum stultum interficit iracūdia. Hinc ait Hiero. Quid iracūdo furor suus confert, quem sæuissimis exagitat stimulis? sicq; ab omni mē tis consilio alienat, vt dum irascitur, insanire credatur. Idcir-co Abbas Agatho dixit: Iracūdus homo etiam si mortuos su

Grego. scitet, deo nō placet. Imò quàm nociua sit ira, pandit Grego

E rius, dicens: Per iram iustitia relinquitur, gratia vitæ socialis amittitur, mansuetudo aufertur, lux veritatis repellitur. Hinc Iacobus subdit: *Ira enim viri iustitiam Dei non operatur.* So-briè loquitur sanctus ille Apostolus, Siquidem minus dici-tur, & maius significatur: vt sit sensus, Ira enim viri, id est, ira per vitium cuiuscunq; hominis, iustitiā Dei, id est, opus verè iustum, & deo acceptum non operatur: sed opus deo displi-cens atque damnabile facit, quia à rationis tramite abducit. & contra iustitiam agit. Iracundo quippe bonum & iustum videtur, quicquid ab ira suggeritur. Atque, vt ait Grego. mē-ti furore ebriæ quicquid rectè dicitur, peruersum videtur. Et rursus, Per iram, inquit, sapientia perditur: vt quid quóve or-

Iob. 36. dine quid agendū sit, nesciatur. Hinc Iob, Non te ira superet

F vt aliqué opprimas. Et Salomō, Ira nō habet misericordiam nec erūpens furor. Et, Impetū concitati spiritus ferre quis po terit? Irascamur ergo propriis vitiis, & ea vlciscamur discre-tè in nobis. Irascere tibi, quia ad iram irrationabiliter motus es, & cessa irasci. Et maximè qui vel ex vsu maligno, aut ex naturali dispositione ad iram procliues sunt, contra iram iu-giter debét pugnare, & pro eius extirpatione studere, ac deū infatigabiliter deprecari. Aduertamus ergo quod ait Salua-

Matth. 5. tor, Beati mites. Et: Discite à me, quia mitis sū, & humilis cor de. Superbi siquidem ad iram sunt proniores, humiles verò

Matth. 11 mitescunt, & patientes consistunt: Denique si ira subitò o-riatur, nequaquam perseueret in corde, cùm in Ecclesiastico

Eccli. 28 dicatur: Homo homini seruat irā, & à Deo quærit medelā?

Quis

Quis exorabit pro delictis illius? Insuper locus iste etiam de A
ira per zelú potest exponi. Quoniam etsi ira hæc commende-
tur, tamen per eam iudicans aut vlciscens, à diuinæ perfectio-
nis tráquillitate, & summi iudicis serenitate occũbit. Scriptú
est enim de Deo: Tu dominator domine cũ tranquillitate iu- Sapien. 12
dicas. Et alibi: Nunquid ad iracundiá me prouocant? Ait do- Hiere. 7
minus. Nonne semetipsos in confusione vultus sui? Hinc as-
serit Beda, Iudex homo, qui amissa mentis tranquillitate iudi-
cat delinquentem, etiam si iustè iudicet, iustitiam tamen diui-
ni examinis, in quam perturbatio cadere nequit, imitari non
valet. *Propter quod abiicientes omnem immunditiam*, id est, pœni-
tendo seu præcauendo, de vobis expellite carnalia, ac spirita-
lia vitia consueta. Quemadmodum monet Aposto. Munde- B
mus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficien- 2. Cor. 7
tes sanctificationem in timore Dei, *Et abundantiam malitiæ*, id
est, grauiora facinora, vt quæ ex consuetudine praua, & deli-
berato proposito, & pertinaci intentione nascuntur. *In man-
suetudine suscipite*, id est, másuetè, & patienter audite, firmitér-
que tenete, *Insitum verbum*, id est, euangelicæ legis doctrinam
vobis à prædicatoribus insinuatam, impressam, infusam. Ma-
turitas enim sapientiæ, seu verbum salutaris doctrinæ, nó nisi
mansueta, & tranquilla mente percipitur, à cuius salubri su-
sceptione impedit ira: Idcirco in Ecclesiastico docetur: Esto C
mansuetus ad audiendum verbum dei, vt intelligas. Nam vt Eccle. 5
communiter dicitur: Ira impedit animũ ne possit cernere ve-
rum. Mansuetudo autem est quædam tractabilitas mentis, eá
disponens ad susceptionem verbi salutis. Quemadmodũ tra-
ctabilitas ceræ, dispositio est ad impressioné sigilli. *Quod po-
test saluare animas uestras.* Nam verbum dei instruit hominé de
necessariis ad salutem: & ita instrumentaliter, seu dispositiuè.
saluare dicitur hominé si obseruetur & impleatur. Ideo dictũ Lucæ. 11.
est, Beati qui audiũt verbũ Dei, & custodiũt illud. Et Psal. Lu- Psal. 118
cerna, inquit, pedibus meis verbũ tuũ domine, & lumé semitis
meis. Alibi quoque fertur: Nó natiuitatis fructus pascũt homi- Sapien. 16
nes, sed sermo tuus eos, qui in te credũt cõseruat. Cũ omni er-
go reuerétia, ac diligétia audiát subditi verbũ Dei à superio-
ribus, ac sapiétioribus. Hæc auté purgatio mentis necessaria Sapien. 1.
est. Quia oportet ĩ primis à malo recedere. In maliuolá enim
animã nó intrabit sapiétia, nec habitabit in corpore subdito
peccatis. Itaq; puritas métis maximè est appetéda iugiter exq

D renda, diligentissimè cõseruanda. Quia vt ait, Saluator: Beati
Matth.5. mundo corde, quoniam ipsi deum videbũt. Salomon quoq;:
Prouer.22 Qui diligit cordis munditiẽ, habebit amicũ regem. Ideo cũ
Psal.50. Psal. incessanter oremus: Cor mundum crea in me Deus.

¶ELVCIDATIO residui huius Cap. ARTI. XII.

IAm sanctus Apostol9 Iacob9 admonuit, vt omni immunditia atque malitia eradicatis suscipiamus in mãsuetudine insitum verbũ Dei. Sed ne putemus nobis sufficere verbũ Dei audire, nũc subdit: *Estote autẽ factores verbi Dei, & non auditores tantum*, id est, eloquia præceptorũ Dei & ecclesiæ non solùm audite, sed & opere implete. Sic & Paul. disseruit, Non

Dominica. 5. post pascha. Epistola.

E auditores legis iusti sunt ante deum, sed factores legis iustificabũtur. Et propheta: Intellectus bonus omnibus facientibus eũ. Scientia enim mortalis ordinatur ad opus. Propter quod dixit Philosophus, Quid est virtus scrutamur, nõ vt sciamus, sed vt boni efficiamur. Et rursus primo Ethicorũ testatur, quod intenti instructioni morali, & eam non exequentes in opere, similes sunt ægris, medicos diligenter audientibus, sed eorum doctrinam non obseruantibus. Sic ergo estote factores verbi, non auditores tantùm. *Fallentes vosmetipsos*: quia qui sola auditione contenti sunt, seipsos decipiunt, vel formaliter, & directè, vt si putent ad salutem sibi sufficere solùm audire, &
F scire, vel cõcomitanter seu æquiualenter aut materialiter, se-
Prouer.14 cundum quod omnis qui peccat se decipit. Iuxta illud: Stul-
Prouer.1. tis illudit peccatum. Et rursus Salomõ loquitur: Via stulti re-
Abacuc.2 cta in oculis eius, Hinc omnis peccans dicitur esse ignorans, quia erroneè iudicat, saltẽ in particulari. Vnde & in Abacuc habetur: Quomodo vinũ potantẽ decipit, sic erit vir superbus. Et luxurioso presbytero Daniel dixit: *Quia si quis auditor est verbi, & nõ factor: hic cõparabitur viro consideranti vultũ natiuitatis suæ*, id est, faciẽ suam corporalẽ, cum qua natus est *In speculo, cõsiderauit enim se*, id est dispositionẽ vultus sui. *Et abiit, & statim oblitus est qualis fuerit*, id est, distinctã suæ dispositiõis notitiã mox amisit, nec perfectã suæ physiognomiæ seruauit memoriã: cuius ratio assignatur. Quia imago in speculo habet debile esse, & intẽtionale potius quàm reale, vt dicitur: ideo debilẽ facit impressionẽ. Quia mod9 agẽdi sequitur

modũ

modũ essendi. Et quia debilẽ facit impressionẽ in oculo, ex A
tali impressione sequitur labilis in mẽte cognitio. Cõformiter, qui verba Dei audit, nec implet; imperfectã & informẽ habet eorũ memoriã, aut pœnitus nullã. *Qui autẽ perspexerit*, id est, pspicaciter cõsiderauerit *In lege perfecta*, seu vt alij legũt. *Perfectæ libertatis* ea quæ scribũtur, docẽtur, & præcipiuntur in ea, puta in euãgelio. Deniq; siue legatur perfecta, siue perfectæ, ver⁹ est sensus. Lex enim Euãgelica, respectu legis Moysi, est perfecta, & excellentias multas sortitur, prout in prologo super Lucã diffusẽ ostẽsum est, & ipsa cæteras vniuersas in perfectione superat leges. Dicitur quoque lex Euãgelica, lex libertatis perfectæ. Primò, quia per eã exoneramur ab obligatione obseruãtiæ veteris legis. Propter quod sacratissimus apostolici ordinis princeps gloriosissimus Petrus ait, Quid tẽ B
tatis deum, imponere iugum super ceruices discipulorũ, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam domini nostri Iesu Christi credimus saluari. Et Paulus Apostolus; Lex spiritus vitæ in Chisto Iesu, liberauit me à lege peccati, & mortis. Et rursus clarius loquens, Nunc sine lege iustitia Dei manifestata est, per fidẽ Iesu Christi in omnes & super omnes, qui credunt in eum. Secundò, quia lex Euangelica est lex charitatis & gratiæ. Lex vetus fuit lex timoris, & pœnæ. Idcirco secundum Augustinum breuis differentia Euangelij & legis est amor & timor. Lex quippe Euangelica dicitur lex amoris, & gratiæ, in quantum continet salutifera sacramenta gratiæ contentiua: & quia in Euangelio præclarissimè describuntur amor & pietas Dei ad homines, & be C
neficia ac promissa ipsius, inducit quoque lex ista ad sui obseruantiam potius per amorem, & præmij pollicitationem, quàm per terrorem & comminationem pœnarum. Porrò lex vetus dicitur lex timoris: quia nec gratiam continebat, & transgressoribus suis etiam temporalem mortem mox infligi præcepit. Et ita quasi quadam coactione, atq; formidine, ad sui obseruationem induxit. Propter quod ad Hebræos fertur, Irritam quis faciens legem Moysi, absque vlla contradictione duobus aut tribus testibus moritur. Lex autem Euangelica transgressoribus pœnitentiã consulit, veniámque promittit. Hinc dicit Apostol. Nihil ad perfectum adduxit lex, quia videlicet eius sacramenta non erant gratiæ contentiua, Itémque, Non dedit nobis Deus spiritum timoris, sed spiri-

Liber hic scriptus à Dionysio post Euangelia.

Act. 15.

Roma. 7.

Roma. 3

Legis & Euangelij differentia amor & timor.

Hebr. 10.

Hebr. 7

2. *Tim*, 2.

Act. 13.

D tũ virtutis,& dilectionis,& sobrietatis. Tertiò,quia per Euãgelicæ legis obseruationem liberamur ab omni iugo diaboli, & seruitute peccati,quemadmodum Paulus: Per Iesum remissio vobis peccatorum annunciatur,ab omnibus à quibus nõ potuistis in lege Mosi iustificari. Quartò quia per Euangelicæ legis impletionem,ad æternam fœlicitatem,in qua est cœlestis ac plena libertas,indilatè perducimur,quod per Mosaicæ legis obseruantiam non fiebat. Hinc vnigenitus patris ait,

Ioan.8. Si filius vos liberauerit,verè liberi eritis. Huic autẽ libertati non repugnat seruitus charitatis:cùm Deo seruire sit regnare. Atque vt amantissima Agatha dixit, Sũma ingenuitas est, in qua Christi seruitus comprobatur. Ideo Paulus disseruit:

2.Cor.2. Vbi spiritus domini,ibi libertas. Itaque qui in hac lege perspe-

E xerit, *Et permanserit in ea* fide & opere stabilis. Quoniam sola perseuerantia coronatur,Christo dicente: Qui perseuera-

Matt.24. uerit vsq; in finem,hic saluus erit. *Non auditor obliuiosus factus* id est,verba salutis obliuioni non tradens *Sed factor operis*, id est,executor operum,quæ Deus præcepit. *Hic beatus in facto suo erit*,id est,per opera sua beatitudinem obtinebit: sicut in Euangelio dominus contestatur. Si vis intrare ad vitã,ser-

Matth.16 ua mandata. Et denuo: Si hæc scitis,beati eritis, si feceritis ea.

Ioan.23. Etenim omnis arbor,quæ non fecerit fructum bonum,exci-

Matth.3. detur & in ignem mittetur. Præterea dupliciter dicitur homo diuinorum obliuisci verborum. Primò, ea à sua memoria pœnitus amittendo. Secundò,ea non adimplendo. Nam & inuariabilis Deus dicitur obliuisci eorum,quos iusto iudi-

F cio perire permittit,eò quòd per modum obliuiscentis circa illos se habeat. Vnde Trenorũ vltimo dicitur: Quare in perpetuum obliuisceris nostri? ¶Postquam Apostolus Iacobus docuit,non sufficere ad salutem verba Dei audire,sed oportere ea operibus exercere:nũc ostendit nec hoc sufficere, nisi & peccata locutionis vitentur. Hinc subdit, *Si quis autem putat se religiosum esse*,id est, verum Christianæ fidei professorẽ, ac latriæ seruatorem,atque deuotum. *Non refrænans linguam suam* à multiloquio,detractione,mendacio, ac cæteris verbis prohibitis *Sed seducens cor suum*,id est,à recto salutis itinere illud auertens,& per incustodiam,negligentiã,errores, & vitia,seipsum fallens,atque obtenebrans. Quemadmodum per

Osea.7. Oseę dominus ait: Effraim quasi columba seducta non habẽs cor. *Huius vana est religio*,id est,frustra se Christianum esse fa-

tetur, nec est in eo veraciter latria, siue deuotio: sed fictè, aut apparenter duntaxat. De talibus fertur in Oseæ: Ventum seminabũt, & turbinem metent. Cùm ergo illa sit vana religio: docet quid sit vera religio. *Religio mũda & immaculata*, id est, intus & foris syncera, coram Deo & hominibus approbata in seipsa & in suis operib⁹ pura, *Apud deum & patrem*, id est, coram Deo, qui est omnium Deus & pater. Vel coram Deo filio, & patre coæterno, qui cum spiritu sancto sunt vnus omnium Deus, vnus creator & vnus finis. *Hæc est, visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum*, id est, opera misericordiæ proximis impartire. Præsertim miserabilibus personis humano solatio destitutis (vt sũt pupilli & orphani, viduæ, peregrini, oppressi, tentati, infirmi, captiui, mẽdici, pauperesq́; domestici) subuenire, & eos corporaliter visitare, ac cõsolari. Beati enim misericordes, quoniã ipsi misericordiã consequẽtur. Et Christus in die iudicij dicet: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Hinc in Ecclesiast. dicitur: Nõ desis plorãtibus in cõsolatiõe, & nõ te pigeat visitare infirmũ. Ex iis enim in dilectione firmaberis. Iob quoq;: Visitãs speciẽ tuã nõ peccabis, id est, proximos & egenos, qui eiusdẽ tecũ sunt speciei. De quibus ait, Esaias Frãge esurienti panẽ tuũ, & egenos vagósq; induc in domũ tuã. Cùm videris nudũ, operi eũ. *Et immaculatũ se custodire ab hoc seculo*, id est, vanitates, & impietates atque illicitas voluptates mundanorũ hominũ deuitare. Iuxta illud: Nolite cõformari huic seculo, sed renouamini in nouitate sensus vestri. Vnde alibi ait Apost. Qui vtũtur hoc mũdo, sint tanquã non vtentes. Nã vt ait Ioannes, Apost. Omne quod est in mũdo, cõcupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorũ, & superbia vitæ. ¶ Circa præhabita quærenda sunt aliqua. Primò, quid sit religio, & de actibus eius: qui etiã sint verè religiosi. Deinde de refrenatiõe linguæ, præsertim quãtum ad claustrales. Postremò, quid sit se immaculatũ ab hoc seculo custodire. De horum primo dicit hoc loco Albertus, Religiosus idẽ designat, quod religatus. Sed religatio ista potest attẽdi tripliciter. Primò penes obseruationem præceptorũ articulorũque fidei: sicq; omnes veraciter Christiani, sunt religiosi. Secundò, penes obseruationem euangelicorũ cõsiliorum, & sic cœnobitæ religiosi vocãtur. Tertiò pœnes custodiam oris, & sic qui linguam suam ab illicitis cohibet verbis, dicitur propriè religiosus. Verùm de ista materia multo

A *Oseæ. 8.* B *Matth. 5.* *Matth. 25* *Eccle. 7.* *Esa. 58.* *Roma. 12.* C 1. Cor 7. 1. Ioã. 2. *Religiosus quid.* *Cœnobitæ religio quid?*

D plenius scribit Thomas, in Secunda secundæ dicendo: Religio dicitur à relegendo, quoniá quæ ad diuinú pertinent cultú, sæpe sunt relegenda, ac reuoluéda. Iuxta illud: Quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper. Vel dicitur religio à reeligendo, quoniam deum quem peccando amisimus, & cui vana prætulimus, per eam pœnitentes reeligimus. Vel à religádo, quia ab exterioribus, & carnalibus hominem separat, ac Deo coniungit. Itaque religio virtus est moralis, quę alio nomine latria appellatur, per quá deo cultú cæremoniamq; impendimus. Nec est theologica virtus, sed pars subiectiua iustitiæ, circa actiones immediatè versans, habétque aliquos actus interiores, vt sunt deuotio interna, oratio: & quosdam actus exteriores, vt sunt deo genua flectere, sacrificare, decimas immolare. Vocalis quoq; oratio, psalmodia, laudatio Dei, prædicare verbum salutis, sunt actus religionis, quasi medio modo se habétes. Et omnia ista sunt actus religionis directè & elicitiuè, quia ab ea elicitiuè procedunt. Actus verò quarundá virtutum religione inferiorum, quibus religio imperat, dicútur actus eius imperatiuè, quia imperat eis, Sicque prefata misericordiæ opera religioni attribuuntur, quæ tamen à pietate, seu misericordia eliciuntur. Præterea refrenatio linguæ ad omnem pertinet Christianum, cùm in euangelio Christus testetur: De omni verbo otioso quod locuti fuerint homines, reddent de eo rationé in die iudicij. Itémq;. Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo condemnaberis. Et iterum: Quæ procedunt de ore coinquinant hominé. Denique quàm necessaria sit omni homini refrenatio linguæ cóstat ex eo, quod ait, iudex summus: Qui dixerit fratri suo, racha, reus erit cócilio: Qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis. Præterea quia claustrales antonomaticè religiosi dicútur, vtpote Deo in holocaustum oblati, eiúsque cultui totaliter mancipati: hinc ad eos refrenatio linguæ potissimùm pertinet. Propter quod sancti patres inter regulares obseruantias obseruationé silentij, vná de præcipuis, post substátialia statuerút, & eius fractionem per culpæ publicationem, proclamationé, ac disciplinam vindicari, seu corrigi præceperút. Hinc omnis oratio intelligibilem ex se habens sensum, sine licentia prolata, nisi necessitas sit excusás, est siléntij fractio, vt si dicatur: Quis est iste? Attendát hæc religiosi remissi, intimorati, leues, incustoditi & garruli. Attendant quàm sit vana eorum quá prætendút,

Eccle. 3.

Actus religionis interni & externi.

E

Linguæ refrænatio.

Mat. 12.

Ibidem.

Matth. 15

F

Marci. 7.

Matth.

tendunt, religio: Aduertant quod ait Psal. Vir linguosus nõ A
dirigetur in terra. Et quod rursus ait scriptura: Nunquid vir *Psal. 139.*
verbosus iustificabitur? Imò iuxta scripturã, verba sapiẽtis sta *Iob. 11.*
tera ponderabuntur. Nõ ergo verbis perefluamus, quia odi
bilis est, qui procax est ad loquẽdum. Hinc Ecclesiast. Ne te- *Eccle. 5.*
merè quid loquaris, neq; cor tuum sit velox ad proferẽdum
sermonem corã Deo. Deus enim in cœlo, & tu super terram.
Idcirco sint pauci sermones tui. In multis nanq; sermonibus *Act. 20.*
inuenitur stultitia. ¶ Veruntamẽ circa hoc quæritur, quomo *Mat. 5. 6.*
do in verbis sit paucitas seruãda, cùm in Actibus Apostolo- *7.*
rum legatur Paulus protraxisse sermonẽ vsque ad mediã no- *Mat. 6.*
ctẽ, & exhortatus discipulos multo sermone. Christus quoq; *Luc. 22.*
in monte fecit longũ sermonẽ. Ecclesia etiã facit orationes *Luc. 6.*
prolixas, cum tamen etiã dicat saluator: Orantes, nolite mul- B
tum loqui. Et respondendũ, ꝙ scripturæ intẽtio est, vt nõ si-
ne rationabili causa verba multiplicentur propter periculũ
incidẽdi peccata, quod in verbis multis sine gratia vix caue-
tur. Christus verò non prohibuit absolutè vti multis verbis
in oratione, cùm & ipse passione instante prolixius orasse le-
gatur. Et quod erat pernoctans in oratione dei. Sed dixit o- *Mat. 6.*
rantes, nolite multũ loqui, sicut Ethnici faciunt. Putãt enim,
quod in multiloquio suo exaudiantur. Sit ergo religiosus in
obseruatione silentij rigorosus. Qui enim custodit os suũ, cu *Prouer. 21.*
stodit ab angustiis animã suã: qui verò inconsideratus est ad
loquendũ, sentiet mala. Postremò immaculatũ se ab hoc se-
culo custodire, est ad nullã rem creatã affici inordinatè, diui
tias, delitias, & honores mundi, intuitu & amore dei paruipẽ
dere, aut omnino relinquere, nec aliquid citra deũ nisi in deo C
amare, hoc est, in quantũ deus id præcepit, seu vtile necessa-
riúmve existit ad cõplacendũ seruiendúmque deo, atque ad
obtinendã beatificam fruitionẽ ipsius. Cùm enim deus glo- *Deus om-*
riosus & adorandus sit omniũ finis, & media iuxta exigen- *niũ actio-*
tiam finis sint disponenda, certũ est, ꝙ nulla res creata sit ap- *num finis*
petenda, amãda, seruanda, tractãda, aut quocũq; modo in v- *esse debet.*
su habẽda, nisi secũdũ ꝙ expedit homini ad vniendũ se deo,
atq; ad obtinendũ ipsius visionẽ fœlicẽ, seu ad seruiendũ ei,
& ad proficiendũ in cultu, ac honorificentia eius, quod totũ
ad religiosos maximè spectat, quos oportet esse huic seculo
mortuos, & soli deo viuentes, vt cum Apost. dicere queant:
Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus.

D Expoſitio cap. II. ARTICVLVS II.

Ixit Apoſtolus Iacobus in fine pręcedētis capitis, opera miſericordię viduis & pupillis eſſe impartienda, ac impietates & vanitates mundanas Chriſtianis verè religioſis, ſeu deuotis eſſe vitandas. Nunc oſtendit, pauperes nō eſſe deſpiciēdos, ſed potius honorādos tanquā à deo electos, & Chriſti mēbra atque miniſtros. Itaq; ait, *Fratres mei nolite in per-*
Gala.2. *ſonarum acceptione habere fidem domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ.* Ordo verborum hic eſſe poteſt. Nolite habere fidem gloriæ domini noſtri Ieſu Chriſti in acceptione perſonarū, hoc eſt, non credatis quòd accipiendo perſonas, valeatis acquirere
Mat.13. præmium gloriæ Chriſti. Quia acceptio perſonarum peccatum eſt, ab adeptione fœlicitatis, & gloriæ Chriſti impediēs.
E Contraria nanque eſt acceptio iſta iuſtitię. Solis autem iuſtis paratum eſt regnum Chriſti. Vel iſte eſt ordo verborum. Nolite habere fidem domini noſtri Ieſu Chriſti, qui eſt rex gloriæ dominúſque virtutū inquantum eſt deus: iuxta illud: At-
Pſal.21. tollite portas principes veſtras, & introibit rex gloriæ. Quis eſt iſte rex gloriæ? dominus virtutum, ipſe eſt rex gloriæ. Itaque nolite habere fidem Chriſti in perſonarum acceptione. Hoc eſt, Chriſti fidem habendo, non ſit in vobis vitiū acceptionis perſonarum. Vel ſic, Nolite putare vos verè eſſe fideles habendo peccatū acceptionis perſonarum, quia talis acceptio perſonarum non ſtat cum fide formata. Ex quo patet
Acceptio perſonarū mala. ꝙ Iacobus loquitur de huiuſmodi acceptiōe, ſecundū quod eſt mortale peccatum. Porrò, acceptio perſonarū eſt, qua aliquid alicui impenditur, ſeu confertur, qui ad illud eſt indi-
F gnus, ſeu improportionatus, & alteri digno ſubtrahitur, aut negatur. *Vt* ſi prælatus aliquem promoueat ad Canonicatū, nō quia literatus & virtuoſus, ſed quia cognatus ſuus eſt, aut pecunioſus, aut ſeruus: Literato autem, & bono, ſeu ſufficienti deneget tale donum. Cū ergo ſit duplex iuſtitia, vtpote cōmutatiua quę in emptionibus venditionibuſq; ſeruatur: & diſtributiua, qua aliqua diuerſis conferuntur, ſecundum menſuram dignitatis eorū ad illa: acceptio perſonarū iuſtitię diſtributiuæ contrariatur, dū aliquid alicui exhibetur, nō propter cauſam, qua ad illud idoneus eſt, ſed intuitu ſuæ perſonæ, aut cauſæ, ex qua non eſt ad illud ſuſcipiendum condignus, ſeu aptus: *Etenim ſi introierit in conuentu veſtro.* id eſt, coram vobis

bis congregatis, seu ad vos adunatos. *Vir aureum annulum* A
habens, & in veste candida, id est, pulchrè ornatus atque vestitus. *Intrauerit autem & pauper in sordido habitu, & intendatis in eum qui indutus est veste præclara, & dixeritis ei, tu sede hic bene: pauperi autē dicatis, tu sta ibi, aut sede sub scabello pedū meorū, nonne iudicatis apud vosmetipsos*, id est, temerè, & secundū proprium placitum iudicatis, nec à deo, sed à propria adinuentione tale iudicium sumitis: iudicando diuitē pauperi præferendum honore, dignitate & loco, quia diues est: pauperem verò esse despiciendū: quoniā pauper est? Ideo subditur. *Et facti estis iudices cogitationum iniquarum*, id est, cogitationibus erroneis, ac iniquis consensistis, eásq; approbastis. Non enim diues præhonorandus est pauperi ob suas diuitias, nec pauper ob suam inopiā est spernendus. Ideo vitiosum est taliter B
iudicare ac facere. Estq; contrariū diuino iudicio, sicut subiūgitur. *Audite fratres mei dilectissimi, Nonne deus elegit pauperes in hoc mundo?* Tales enim deus solet gratiosius inuisere, & saluare: iuxta illud in Psalmo: Tibi derelictus est pauper. Et in Psal. 6.
Esa. Cōfitebor tibi domine, quia factus es fortitudo pauperi, & egeno, in tribulatione sua. Hinc ad Corin. hortatur Apost. Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundū carnem, non multi potentes, nō multi nobiles sunt inter vos: sed quæ stulta sunt mūdi elegit deus, & infirma & contēptibilia, & quæ nō sunt. Ideo dicit Greg. Hos elegit deus, quos despicit mundus. Deus enim naturaliter bonus & pius speciale habet occasionē miserendi & succurrendi pauperibus, miserabilibúsq; personis. Idcirco in Deuter. scriptum est. Dominus facit iudiciū pupillo, & viduę, amatq; peregrinū. Atq; in Psal. Facit iudicium iniuriam patientibus. Dominus custodit aduenas, pupillum & viduam suscipiet. Hinc Christus in exordio suæ prædicationis pauperes piscatores ad discipulatum suum vocauit. Qui & in Luca testatur: Beati pauperes, quoniam vestrûm est regnū dei. Pauperibus nanque ipsa eorum paupertas quotidianum purgatoriū inuenitur. Elegit iteq; deus pauperes, quos ab æterno elegit, & suo tēpore per gratiā suā vocauit. Vnde subiungitur, *Diuites in fide*. Non quod ante electionem, & vocationē fuerint spiritualiter diuites in fide, sed ex sua electiōe & pietate fecit eos spiritaliter opulentos per fidē, & cætera gratiarū charismata fidei annexa. Veræ quippe diuitiæ sunt, virtutes ac me-

Esa. 22. 1. Cor. 1. Gregor. C Deu. 10. Psal. 145. Mat. 4. Luc. 6.

D ritoria opera. Vnde prima ad Timoth scribit Apost. Diuiti-
1.Timo.6 bus huius seculi pręcipe diuites fieri in operib⁹ bonis. Et quia tales electi sunt ad futuram beatitudinem prædestinati, de eis subiungitur: *Hæredes regni, quod repromisit Deus diligētibus se.*
Roma.8 De quibus ait Apost. Scimus, quoniam diligētibus Deū omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositū vocati sunt sancti. Quidam enim diligunt Deum ad tempus, sed non perseuerant in charitate finaliter, quos constat prædestinatos non esse. Hinc loquitur Christus: Beati pauperes spiri-
Mat.5. *Pauperes honorandi & quare.* tu, quoniā ipsorum est regnum cœlorū. Pauperes ergo propter charismata gratię eis collata sunt honorādi: & maximè, quia frequētius sunt à Deo electi. Diuites verò, propter suarum
E abusus diuitiarum, & cætera scelera sua, sunt zelo iustitiæ despiciendi, inquantum sunt tales. Sicut de iusto fertur in
Psal.14 Psalmo: Ad nihilum deductus est in cōspectu eius malignus: timentes autē dominum glorificat. Vnde & Salomō loqui-
Prou.19 tur: Melior est pauper, qui ambulat in simplicitate sua, quàm
Prou.15 diues torquens labia sua. Et rursus: Melius est modicum cum timore domini, quàm thesauri multi. Propterea subditur.

Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahūt vos ad iudicia? id est, iudicibus vos præsentant tanquam reos, eò ꝙ estis Christiani? *Nonne ipsi blasphemant bonum nomen* nominatum. *Quod inuocatum est super vos* id est, nomen Christi seu Christum, quem negant esse verum Messiam in lege promissum? Hęc in primitiua ecclesia passim fecerunt diuites infide-
F les, tam Iudæi quàm Gentiles Christianis, qui Christum iugiter inuocabant, & quem pro se inuicē exorabant. *Si tamē legem perficitis regalem* id est, legem diuinam, à rege altissimo datā, regia via incedētem, eo ꝙ neq; ad dexteram, neque ad sinistram diuertat, nec aliquid obliquitatis cōtineat. De qua
Esa.30 in Esa. legitur: Hæc via, ambulate in ea, & neq; ad dexteram
Psal.17. neq; ad sinistrā declinetis. Atq; in Psal. Lex domini immacu-
Prouer.6. lata. De qua & in Prouerb. asseritur: Lex lux est. Si inquam,
Leuit.19. hāc legē perficitis, id est, perfectè impletis, *Secūdum scripturas,* id est, prout in scripturis sanctis docetur, ac cōtinetur. Deinde exprimit legem istā in speciali, seu quantum ad mādatum eius præcipuū, post primum ac summū legis præceptū. *Dili-*
Deut.6 *ges proximum tuum sicut teipsum* id est, spiritaliter desiderando
Matth.5. ei dona gratiæ, ac virtutū in via, donáq; glorię in patria: imò & cooperando ei ad ista pro posse. Cætera quoq; misericor-

diæ

diæ opera, tá corporalia quá ſpiritualia, ei impartiẽdo pro vi A
ribus tẽpore opportuno, exigente rationabili cauſa. *Beneſa-
citis* quaſi dicat Apoſt. Non ita dico diuites pauperibus non
eſſe preferendos, quaſi ſint odiendi, aut ſimpliciter contẽnẽ-
di, cùm ex diuino precepto ſint diligendi: ſed eorum dilectio
ordinatè eſt exhibenda eiſdem, ſaluo ordine æquitatis, vt nõ
derogetur iuſtitiæ in pauperum depreſſione. *Si autem perſo
nas accipitis*, iuxta ſenſum præhabitum. *Peccatum operamini*,
faciendo contra præceptum dei. Propter quod ſubditur *Re
darguti à lege, quaſi tranſgreſſores* diuini præcepti. Et ita hæc
dictio, quaſi, dicit hîc veritatẽ nõ ſimilitudinẽ tantũ. Quẽ- *Ioan. 1.*
admodum & Ioannes inquit: Vidimus gloriam eius, gloriam
quaſi vnigeniti à patre. Iſta quippe perſonarum acceptio in
lege Moſaica, atque Euág. lica prohibetur. Quoniam in Le B
uit. dominus ait: Iuſtè iudicabis, nec cõſideres perſoná pau- *Leuit. 19.*
peris, neque honores vultũ potẽtis. In Deut. quoque Moſes *Deut. 1.*
ait principibus & iudicibus Iſraël: Audite illos, & quod iuſtũ
eſt iudicate: ſiue ciuis ſit ille, ſiue peregrinus, nulla erit diſtá-
tia. Ita paruum audietis vt magmum, nec accipietis cuiuſquá *Ioan. 7.*
perſonam. Chriſtus etiam iubet: Nolite iudicare ſecũdũ fa-
ciem, ſed iuſtum iudicium iudicate. Hinc in libro Iob Heliu *Iob. 32.*
conteſtatur; Non accipiam perſonam viri. Debemus ergo
nõ perſonas, ſed cauſas accipere. ¶ Circa prædicta, vt clarius
intelligantur, aliqua ſunt quærenda. Primò, an perſonarum *Perſonarũ*
acceptio ſit peccatum mortale. Secundò, in quibus cõmitta- *acceptio*
tur hoc vitium. Tertiò, an deo conueniat perſonarũ acce- *quãdo pec*
ptio. Quantũ ad primũ, videtur ex preinductis Iacobi verbis *catum &*
cæteriſq; authoritatibus allegatis, quòd perſonarũ acceptio *quale.*
ſit mortale peccatum, quod etiam aliunde probatur. Quia C
ſicut illud eſt ex ſuo genere culpa mortalis, quod eſt contra
charitatẽ: ita & iſtud, quod eſt cõtra iuſtitiá. Sed perſonarũ
acceptio directè cõtrariatur diſtributiue iuſtitie. Verũtamen
videtur oppoſitũ: quia ſi diuitẽ plus honorare quá pauperẽ
mortale eſt peccatũ, omnes periclitamur, & in ſtatu dánatio
nis eſſe videmur. Quis enim nõ facit hoc? Quis ponat paupe
rẽ ad mẽſam ſuá vt diuitẽ? Quis ita ſalutat egenũ vt locuple
tẽ? Ad hec reſpõdet Alber. Quòd ſi diues magis honoretur *Albertus*
quá pauper per reſpectũ & promotionẽ ad eccleſiaſticas di-
gnitates, ad quas fuerit indignus, mortale eſt vitiũ. Vt ſi diues
ſapiẽtia & virtutibus carẽs, ad eccleſiaſticos promoueatur ho
d

D nores, pauper verò abiiciatur, qui ſapiẽtia, vita, & moribus promotione tali eſt dignus. Hinc Beda allegat Aug. dicẽtẽ: Si hãc diſtãtiã ſedendi & ſtandi, de qua Iacobus loquitur, ad honores eccleſiaſticos referamus, nõ eſt putandũ eſſe leue peccatũ, in perſonarũ acceptione habere fidẽ domini noſtri Ieſu Chriſti. Quis enim ferat eligi diuitem ad ſedem honoris eccleſię, cõtẽpto paupere inſtructiore, ac ſanctiore? Quo circa penſandũ, quia vt in. 2.2. aſſerit Thomas: Dignitas perſonæ cõſiderari poteſt dupliciter: Primò, ſimpliciter & in ſe: & ita qui ſapientior virtuoſiorq; cõſiſtit, abſolutè eſt melior. Secũdò, per cõparationẽ ad bonũ cõmune: & ſic poteſt cõtingere, vt qui abſolutè loquendo minus bonus eſt, vtpote minus virtuoſus & doctus, ſit bono cõmuni vtilior ratione

August.

Dignitatis personæ considera-tio duplex.

E potentiæ, ſiue induſtriæ, aut alicuius huiuſmodi. Cùm igitur diſpenſationes ſpiritalium ad cõmunẽ vtilitatẽ potiſſimum ordinentur, idcirco interdum minus boni melioribus præferuntur in talibus abſq; perſonarũ acceptione. Porrò ſecundum iura, ad valorẽ electionis ſufficit eligere bonum, atque idoneũ. Nec oportet eligere meliorem, ſecũdum forum iudiciale, aliàs electio poſſet quaſi ſemper calumniari. Sed quo ad eligentis conſcientiam, oportet eligere meliorẽ, vel ſimpliciter, vel per comparationẽ ad bonũ cõmune. Inſuper dicit Albertus: Quòd ſi quis honoret diuitem magis, quàm pauperem propter lucra, & cõmoda propria, quæ per hoc à diuite cõſequi præſtolatur, non poteſt eſſe ſine peccato, ſi pauper propter ſuã paupertatẽ ſpernatur, & diues ei præhonoretur. Quia ex hoc pauper ſcãdalizatur, & datur ei occaſio pu-

Albertus.

F ſillanimitatis, aut deſperationis ex ſua inopia. Dicendũ ergo ad obiectiones. Quòd ſi diues pauperi pręponatur & pręhonoretur, non quia diues, ſed ex aliqua rationabili cauſa: videlicet, quia virtuoſior, aut quia in poteſtate eſt conſtitutus, aut quia ſapientior, aut ſenior, vtilior, ſeu beneficẽtior, vel vt vitetur turbatio: non eſt perſonarũ acceptio, nec peccatum, ſed cõmendabile opus. Si autem ob ſolas diuitias fiat hoc, & pauper (quia pauper eſt) poſtponatur, aut vilipendatur, vitioſum eſt: quãuis propter actus modicitatem poſſit interdũ à mortali excuſari. Interdũ quoq; videtur ſufficere, vt pauper mẽtaliter honoretur. Ad ſecũdum dicendũ quòd perſonarũ acceptio tam in corporalibus quàm in ſpiritualibus bonis cõmittitur. Imò cum bona ſpiritualia ſint corporalibus potiora, per-

ri, personarum acceptio in eis tantò vitiosior cóprobatur, A
quatò huiusmodi bona sunt digniora. Amplius, personarum 1. Timo. 1.
acceptio locú habet in exhibitione honoris. Cúq; Deus altissimus sit primú & summú honorabile, cui debetur honor ratione suæ virtutis & sanctitatis, sapiétiæ, & causalitatis, beneficétiæ, & dominationis, primæuitatis, ac dignitatis, atque iudiciariç potestatis: cóstat quòd rationalis creatura táto est honorabilior, quátò in his magis Deo assimilatur, seu plus *Honor à'lii*
inde participat. Idcirco virtutibus præditi, & sapientes, sunt *quiná sint.*
honorandi. Similiter iudices & prælati quáuis iniqui, senes *Exod. 20.*
quoque & parétes, & homines vniuersi, inquantú ad superdignissimæ trinitatis imaginé similitudinéq; creati, Christi sanguine liberati, ad supernaturalem beatitudinem ordinati, B
angelica custodia insigniti, & maximè quia à verbo æterno humana natura in vnitate personæ est assumpta. Idcirco in *Grego.*
Homilia ait Grego. quòd retunditur superbia nostra, quæ nescit in hominibus considerare dignitatem naturæ, qua ad Dei imaginé facti sunt. Sed cú deus sit diues, sicut & potens, *Roma. 10.*
dicente Apost. Diues est in omnes, & super omnes qui inuocant eum, videtur φ diuites sint honorandi secúdum quòd diuites, & per suas diuitias deo assimilantur. Et respondendú *August.*
quia vt ait Aug. primo de ciuit. dei: Deus diues est: non pecunia, sed omnipotentia. Deniq; diues est spiritali opulétia, videlicet, perfectione, sanctitate, & beatitudine penitus infinita. Ideo homo propter spiritales diuitias, scilicet gratiam, & virtutes honorandus existit. ¶Postremò videndum, an deo C
cóueniat personarum acceptio. Et videtur φ imò, quia quibusdam eodem modo dispositis, vni dat gratiá & accipit cú se alium verò relinquit: imò frequenter grauiores præuenit, & cóuertit, saluátq; peccatores. Ad hoc Thom. respódet, φ duplex est datio. Vna est actus iustitiæ, qua aliquid alicui datur *Datio duplex.*
secundum dignitatem, & meritum eius: & circa illam attéditur acceptio personarum. Alia est actus liberalitatis, qua alicui aliquid gratis datur, quod ei non debetur: & talis est collatio beneficiorum dei, qui nulli est obligatus: & circa hanc non est personarum acceptio, quoniá vnusquisq; potest propria dare cui vult, & quantum vult, nisi in casu. Tamen deus hoc maximè, & irreprehensibiliter potest. Ideo apud eum locum non habet acceptio personarú, iuxta illud Paralip. Nó est apud dominú Deú nostrum iniquitas, nec personarú ac-

D ceptio, nec acceptio munerum. Et in hoc ipsum imitari debemus. Nihilominus adhuc propter duas causas dicitur apud Deú non esse acceptio personarum. Prima, quoniá nullũ bonum relinquit irremuneratum, nec aliqué verè virtuosum re-
Act. 10. futat. Et hoc innuit princeps Apost. In veritate, inquiens, cõperi, quoniá nõ est personarum acceptor Deus: sed in omni géte qui timet Deũ & operatur iustitiá, acceptus est illi. Secũda est, quoniá nulli quod in se est facienti deus denegat gra-
Hiere.30. tiá. Idcirco apud Hiere. ait: Quis est iste qui applicet cor suũ
Iob.14. vt appropinquet mihi? Et in Iob asseritur: Si direxerit homo ad deum cor suũ, spiritũ illius & flatum ad se trahet. Et quia
Deut. 10. hæc duo ab hominibus cõmuniter non seruantur, meritò ad
2. *Par*. 19. discernendum inter perfectioné diuinæ iustitiæ, & imperfe-
E ctionem fragilitatis humanæ, ait frequenter scriptura, quòd
Iob. 24. apud deum nõ est personarũ acceptio. Insuper quàm pericu-
Eccli. 35 losa sit personarũ acceptio, imò quodcũque peccatũ, declarat Apostol. Iac. subdés. *Quicunque autẽ totã legẽ seruauerit* id est, vniuersa legis euágelicæ præcepta impleuerit *Offendat autem in vno* id est, post tantá iustitiam tráfgrediatur vnum præ-
Matth.22 ceptũ dei, siue Ecclesiæ, seu vnũ incurrat peccatum mortale,
Luc.20. per cõmissioné, quæ est contra præceptũ negatiuũ: vel omis-
Roma.2. sioné, quæ est contra præceptum affirmatiuũ: *Factus est omniũ*
Galat.2. *reus*, verbũ hoc intricatũ est valde: ex eo siquidé sequi vide-
Coloss. 3. tur, quòd qui diuitem pauperi præfert, aut furtum cõmittit,
Act. 10. reus sit hæreticæ prauitatis, atq; blasphemiæ, homicidij, adulterij, cæterorũq; criminum & ꝙ táta erit damnatio eius, qui
Augusti. vnum solùm cõmisit mortale, sicut eius qui mille. Aug. ergo
F & Beda exponũt dicédo, ꝙ quia plenitudo legis est charitas,
Roma. 13. ideo omnis qui peccat, agit contra charitatem. Nec dicitur peccare nisi contra charitatem dei, aut proximi, operando, aut negligenter se habendo, præsertim quia in charitate præcepta omnia includuntur. Qui ergo offendit in vno, id est contra charitatem agit, siue omittit id ad quod obligatur, factus est omnium reus: quoniam agit contra charitaté, in qua omnia pendent, tota videlicet lex & prophetæ. Ista tamé so-
Matth. 22 lutio nõ est omnifariè plana. Quáuis enim qui vnũ cõmittit mortale, violat charitatem: non tamen est reus omnium vitiorum, quæ sunt contra charitatem. Porrò Alber. exponit
Albertus dicédo, quòd in peccato duo cõsiderantur. Vnum formale, quod est à summo bono auersio. Aliud materiale, quod est

conuersio

conuersio inordinata ad bonũ cõmutabile,& caducũ. Cùm A ergo omnia peccata sint à bono summo auersiua,ex parte huius auersionis,& ex parte boni summi, à quo auertũt, habent quandã connexionẽ & vnitatẽ. Itaq; qui offendit in vno, dicitur omniũ reus fieri, quia fit reus in tali auersione à deo, per cuius auersionẽ omnia peccata habẽt formaliter, vt sint peccata,& quodãmodo vnũ peccatũ sunt, quemadmodũ iuxta Greg. omnia præcepta vnũ dicũtur in radice charitatis. Sed Grego. his obstat, quia secundũ doctores concorditer, quãuis virtutes cõnexæ sint, non tamen peccata. Alij ergo exponunt dicentes (sicut magister Nicolaus de Lira specialiter) quòd offendẽs in vno fit omniũ reus, quantũ ad pœnam dãni, quæ est diuinæ carẽtia visionis, quã homo meretur, atq; incurrit per vnã trãsgressionem diuinæ legis: sed pœnã incurrit maiorem, qui plures transgressiones diuinæ legis cõmisit. Huic expositioni obiici potest, quòd etiã per vnãquanq; diuinę legis trãsgressionẽ, homo incurrit pœnã sensus, quẽadmodũ pœnã dãni. Aliter dici potest, quòd in vno offendẽs fit omniũ reus, nõ formaliter, sed quodammodo æquiualẽter in genere, in quantũ per vnũ mortale perduntur charismata gratiæ in præsenti, & dona gloriæ in futuro. Pœna quoque dãni, & pœna sensus in inferno infligũtur, sicut permulta seu omnia. Potest quoq; clarius sic exponi: Qui offendit in vno, fit omniũ reus, id est, omniũ præteritorũ operũ suorũ virtuosorũ merito mox priuatur: quẽadmodũ per Ezech. dominus protestatur: Si auerterit se iustus & fecerit iniquitatẽ, omnes iustitiæ quas fecerit nõ recordabũtur: In præuaricatiõe sua morietur. Hinc subditur: *Qui enim dixit, nõ mœchaberis, dixit, et, nõ occides*, id est, qui fornicationẽ prohibuit, prohibuit & homicidiũ. *Quod si non mœchaberis, occides autem*. id est, cõtra præceptũ de mœchatione vitanda nõ feceris, sed præceptum de homicidio fugiẽdo infregeris *Factus es transgressor legis* diuinæ, eius violando præceptũ. Idcirco spiritaliter mortuus es, & opera tua præterita meritoria, sunt mortificata: esq; priuatus omni charismate gratiæ ac virtutũ, acsi omnia violasses pręcepta, quãuis non sis tam enormis transgressor, nec ita induratus, neque tam difficulter curabilis, sed nec tantæ dãnationi obnoxius: vt ille, qui plura, aut omnia violauit præcepta. Cùm ergo tam ardua sit via salutis, ritè subiungitur.

Margin: B (beside "Huic expositioni"); Ezech. 18. Exod. 20. (beside "rito mox priuatur"); Matth. 5 C (beside "occides").

Sic loquimini, & sic facite, id est, tam discreti, tam virtuosi,

D ac feruidi sitis, in verbis & factis *Sicut per legem libertatis*, id est, per legem euangelicam. Quæ cur lex libertatis dicatur, expositum est. *Incipientes iudicari*, id est, ac si statim essetis iudicandi à Deo per Euangelicam legem, hoc est, iuxta tenorem, & obligationem Euangelicæ legis: quæ quantò cæteris legibus est perfectior, tantò ad virtuosiorem vitam suos obligat professores. Cùm iuxta doctrinã Apostoli debeat vnusquisque dignè conuersari vocatione qua vocatus est. Quémadmodum ergo professores legis Mosi tenebãtur perfectius viuere, quàm solam naturalem legem habentes: sic Christiani ad perfectiorem astricti sunt vitam, quàm in veteri lege tenebantur Iudæi. Præsertim quia & ampliora, ac eminentiora beneficia desuper exhibita sunt populo Christiano, quàm

Ephe. 4.

E Iudæis in veteri testamento, aut Gentilibus in lege naturæ. Ideo Christiani Deo subiectiores, deuotiores, & gratiores esse tenentur: dicente Gregorio: Cùm augentur dona, rationes crescunt donorum. Alioquin Christiani grauius iudicabuntur per legem libertatis, quàm Iudæi per legem scriptã aut Gentes per legem naturalem. Nam teste Apostolo, quicunque in lege peccauerũt, per legem iudicabuntur. Hinc ad Hebræ. inducitur: Abundantius oportet nos obseruare ea, quæ audiuimus, ne fortè pereffluamus. Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio, & inobedientia accepit iustam mercedis retributionẽ: quomodo effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Hinc ait & Christus: Cui plus datum est, plus requiretur ab eo. Præ-

Grego.

Roma. 2.

Hebr. 2.

Luc. 12.

F terea quod Iacobus ait Apostolus, sicut per legem libertatis incipiẽtes iudicari, potest & exponi de iudicio approbationis, seu reprobationis, ac discretionis, quo Deus indesinẽter in seipso approbat eos, qui bene viuunt: & detestatur iniquè agentes, atque inter iustos & iniustos discernit. Futuræ etiam retributionis quendam prægustum iam quoque interdũ suis præstat electis. Hinc apud Hieremiam habetur: Dominè Deus fortissime, magnus consilio, & incomprehensibilis cogitatu, cuius oculi aperti sunt super omnes filios Adã, vt reddas vnicuique secundum vias suas. Et Psalmista: Oculi, inquit, Domini super iustos. & aures eius in preces eorum. Vultus autem domini super facientes mala. In Ecclesiastico quoque legitur: Oculi Domini multò plus lucidiores super solem, circumspicientes omnes vias hominũ. Ideo sanctus Iob

Hiere. 32.

Psal. 33.

Eccle. 23.

Iob. 31.

dixit

dixit: Nónne Deus considerat viam meam, & omnes gressus A
meos dinumerat? Postremò, fideles incipiunt in hac vita per
legem Euangelicam iudicari à suis superioribus ac prælatis:
& qui eorum correptionem ac correctionem patienter ac o-
bedienter suscipiunt, diuini iudicij euadent rigorem: cùm &
Apostolus fateatur: Si nosipsos diiudicaremus, non vtique 1. *Corin.* 11
iudicaremur. Et quia lex euágelica opera misericordiæ præ-
sertim commendat ac præcipit: Christiani in verbis & factis
debēt esse misericordes: propter quod subditur, *Iudicium enim*
sine misericordia, fiet à Deo *Illi* homini, *Qui non fecerit miseri-*
cordiam, proximis suis in vita præsenti, antequam tribunali
præsentetur diuino. Quemadmodum enim beati misericor-
des, quoniá misericordiam consequentur: sic infœlices sunt *Matth.* 5.
immisericordes, quoniam misericordiam non obtinebunt, B
sed iustè ac terribiliter damnabuntur. Quemadmodum diues
epulo qui misereri noluit Lazaro. Hinc loquitur iudex sum- *Luc.* 16.
mus: Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condem- *Matth.* 7.
nare, & non condemnabimini. Dimittite, & dimittemini.
Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Et iterum: Si
non dimiseritis, nec pater meus cœlestis dimittet vobis pecca *Luc.* 6.
ta vestra. Vnde & seruo, qui suo conseruo non fuit miseri-
cors dominus ait: Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, *Marci.* 11.
quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit & te misereri con *Mat.* 18
serui tui, sicut & ego tui misertus sum? Iratúsque dominus tra
didit seruum illum tortoribus: quoadúsque redderet debi-
tum vniuersum. Vnde quantò vnicuique maior misericordia C
à Deo impēsa est, tantò proximis suis misericordior esse de-
bet. ¶ Sed his obiici potest, quia vt ait propheta: Vniuersæ *Psal.* 24.
viæ domini misericordia & veritas. Quocirca dicunt do-
ctores, & super quartum Sentētiarū declarant, quòd in om-
ni opere Dei misericordia & iustitia commiscentur: ita quòd
etiam reprobi citra condignum in infernis puniuntur. Et re-
spondendum, quòd immisericordibus dicitur fieri iudicium
sine misericordia: non quòd nulla eis miseratio fiat, sed quia
singularis rigor iudicialis fit eis, & ipsa iustitia in eorum diiu
dicatione ac punitione æternaliter cum speciali euidentia
prædominans erit, secundū quod homo sua credulitate spe-
cialiter meruerit. Ex his innotescit, quàm pronus ac feruidus
esse debeat vnusquisq; pro viribus suis ad corporalia ac spiri-
talia misericordiæ opera: quia vt ait scriptura: Qui pronus *Prouer.* 22

D est ad misericordiam, benedicetur. Et Christus in Euangelio
Lucæ.6. loquitur. Estote misericordes, sicut & pater vester cœlestis
Matth.25 misericors est. Et denuo protestatur, reprobos in die iudicij ideo condemnandos, quia misericordię opera non fecerunt. *Superexaltat autem misericordia iudicium*, vel vt alij legunt *Iudicio*, id est, plus placet deo charitatiua miseratio, quàm iudicialis districtio: nisi fortè in casu, propter bonum commune, & eruationem iustitiæ, oporteat districtionem iudicij exercere: quod tamen cum interna pietate atque ex charitate agendum est. Hinc & iura sunt pia, & ad misericordiã magis prona, magísque stant iuramento accusati, quàm accusantis. Atq; in dubiis casibus ad misericordiæ partem est declinandũ. Po-
E test & ita exponi. Superexaltat misericordia iudicium, id est, transcendit, & magis apparet in operibus Dei misericordia eius quàm rigor iudicij, præsertim in vita: hac iuxta id
Psal.44. Psalmistæ: Suauis dominus vniuersis: & miserationes eius su-
Exec.18. per omnia opera eius. Vnde per Ezech. ait: Nunquid volun-
Esa.28. tatis meæ est mors impij, & non magis vt conuertatur & viuat? Imò, vt loquitur Esa. Vlcisci & punire est peregrinum, & alienum ab eo, cuius natura est bonitas, cuius proprietas pietas. Superexaltat demum misericordia iudicium, quia misericordia Dei relucet in electis & saluatis in cœlo: Iudicium verò in reprobis ac damnatis in tartaro. Consequenter docet
Fides informis quæ. Apostolus fidem informem non sufficere ad salutem. Et dicitur fides informis, quæ nõ est charitate formata, ac bonis o-
F perib⁹ decorata, in adultis, & tempore opportuno. *Quid proderit fratres mei si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat*, id est, per fidem non bene viuat implendo præcepta, & fidem decorando per meritoria gesta? *Nunquid poterit fides saluare eum*: id est, instrumentaliter ad salutem perducere? q.d.
Luc.12. nequaquam. Imò reddit eum magis damnabilem. Quoniam seruus sciens voluntatem domini sui, & non faciens, plagis vapulabit multis, Ideo malus Christianus grauius condemnatur, quàm infidelis, cæteris paribus. Deinde ostendit per simile, fidem talem neminem posse perducere ad salutem. *Si autem frater, aut soror*, id est, proximi, cuiuscunque sint sexus, *Nudi sint & indigeant victu quotidiano: dicat autem aliquis de vobis illis: Ite in pace, calefiamini & saturamini*, id est, bene tractemini, *Non dederitis autem eis quæ necessaria sunt corpori, quid proderit?* vtique nihil. Quia pulchra verba absque reali subuentione
non

non sufficiunt indigenti. Tamen si aliquis habeat desiderium A
succurrendi egeno, sed non habeat facultatem, & tunc det cō
solatorium ac informatorium verbum, laudabile est atque
proficuum, iuxta illud Ecclesiastici: Nonne ardorem refrige- *Eccle.* 18.
rabit ros? Sic & verbū, melius quàm datum. Nonne ecce ver
bum super datum bonum? Et iterum scriptum est: Congrega *Eccle.* 4.
tioni pauperum te affabilem facito. *Sic & fides si non habet ope
ra*, id est, executionem præceptorū, loco & tempore oppor-
tuno, *Mortua est in semetipsa*. Porrò per opera in hoc loco, nō
solū intelligenda sunt opera exteriora, sed indifferenter qui-
cūque actus virtuosi ex virtute eliciti aut imperati: siue sint
interiores, siue exteriores. Nā & in Euangelio sumitur opus *Ioan.* 6.
pro opere interiori, cum dicitur: Hoc est opus Dei, vt creda-
tis in eum quem misit ille. In Iob autem pro interiori exterio B
riq; opere sumitur, cū dicitur: Opus hominis reddet ei Deus. *Iob.* 34.
Staret enim in casu, quòd alicui sufficerent ad salutem inte-
riores fidei actus, vt credere in deum. Itaque sicut in exterio-
ribus dicitur aliquid mortuum, quod caret sensu & motu: sic
fides sensu carēs interno, seu charitatis sensificatione, qua ho-
mini sapit Deus, & veritas prima cui innititur fides, dulcescit:
& quæ bonæ ac meritoriæ actionis motum non habet, rectè
mortua perhibetur, non viuificans spiritaliter suum subiectū,
nec excitans illud ad actū. Et hæc vocatur fides informis, vt *Galat.* 5.
pote charitate non decorata. Fides autem per dilectionem
operans viua vocatur. Tamen quantum ad substātiam, vera- C
que fides eadem perhibetur. Nam per mortale peccatum, suā
quam habuit à charitate, amittit formationem, decorationē,
& viuificationem: sed charitate per pœnitentiam redeunte,
rursus formatur & viuificatur. Vnde quod in Marco legitur: *Marc.* 16.
Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, de fide forma
ta accipitur. *Sed dicit quis*, id est, aliquis fide & opera fidei ha-
bens, dicere potest ad proximum. *Tu fidem habes* sine operi-
bus, *Et ego opera habeo* simul cum fide, *Ostende mihi fidem tuam
sine operibus*, quasi improperatoriè dicat. hoc facere nequis;
ideo fides tua huiusmodi non sufficit tibi. *Et ego ostendam tibi
fidē meam ex operibus*, id est, per opera fidei quæ exerceo, pro
babiliter tibi ostendam, me fidem habere. Veruntamen non
sine reuelatione certitudinaliter scire quis potest se fidem for
matam habere ex suis operibus: quamuis scire posset se esse in
fide, eò quòd fidei formatę charitas sit annexa. *Tu credis quo-*

D *uiam vnus est Deus*, id est, vnum esse deum tu credis. Quod tamen per naturalem ratioĕ sciri potest ac demonstrari, quãuis eo modo, quo vnum esse deum fides tenet catholica, non sit naturali ratione tam certum atque probabile, vtpote, vnũ verum deum esse, omnium prouisorem, gubernatorem, vniuersa & singula distinctissimè cognoscentem, ac iudicantem. *Bene facis*, ita credendo. Quanuis illud credere non sit meritorium, quia ex charitate non oritur, sed ex fide informi: est tamen quoddam bonum ex genere, sicut eleemosynam dare. Sumitur autem facere hoc loco pro actu interiori, quia credere vnum esse deum est actus interior. Communiter verò accipitur facere pro actione extra manante, seu in exteriorem tendente materiam: Agere autem pro actione immanente. E *Et dæmones credunt, & contremiscunt*. Idcirco non sufficit nuda fides, nec quæcunque fidei opera: cùm dæmones non solùm credant, sed etiam timeant seruili timore. Nec solùm credunt vnum esse deum, sed eundem etiam credunt trinum consistere in personis, & quicquid ad catholicam pertinet fidem: Legitur enim in Luca dæmon dixisse: Quid nobis & tibi Iesu Nazaræne? Scio te quòd sis filius Dei. Et ibidĕ legitur: Exibant dæmonia multa, clamantia & dicentia, Quia tu es filius Dei. Ait hoc loco venerabilis Beda, Qui deum non credũt, aut creditum non verentur, profectò dæmonibus tardiores, ac proteruiores sunt æstimandi. Sed nec deum credere & cõtremiscere, magnum est: si non in eum credatur: hoc est, per fidem charitate formatam in eum tendatur, & in eius corde amor seruetur. Quæritur an dæmones habeant fidem. Respon F det Albert. Fides propriè est de non visis, & de his, ad quorũ inuestigationem humana ratio non pertingit. Ad quę credĕda potest aliquis moueri dupliciter. Primò, ex habitu fidei diuinitus sibi infuso: & ita non est in dæmonibus fides. Secũdò, ex aliquibus euidentibus signis atque miraculis, quæ cùm soli deo sint possibilia, & ad fidei cõfirmationem copiosè sint facta, dæmones naturali acumine intellectuali vigentes inde cognoscunt fidei veritatem. Imò credere compellũtur ex euidentia talium argumentorum, secundum quòd intellectus dicitur cogi. Sicque dæmonum fides non est virt⁹ iufusa: nec ex voluntatis libertate, ac charitate: sed potius ex violentia rationis. Hanc autem quæstionem Thomas in secunda secundæ. quæst. 4. plenius tractat: & consonat eius responsio re-

sponsioni

Luc. 4. *Ibidem.* *Beda.* *Dæmones quomodo credere di cantur.*

sponsioni inductæ. *Vis autem scire o homo inanis*, id est, vanus A
& spiritualiter vacuus, vtpote fidei opera & charitatem non habens, & per cõsequens ad vltimi finis adeptionem indispositus & ineptus: Dicitur enim inane, quod non consequitur debitũ finem. *Quoniam fides sine operibus mortua est? Abraham pater noster*, qui omniũ fidelium pater spiritualiter vocatur, per fidei & virtutum imitationem. Et fidelium Iudæorũ spiritalis atque carnalis extitit pater: infideliũ autem Iudæorũ solùm carnalis pater fuit. Vnde dicitur ad Galat. Qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahæ. Et in Ioan. ait Saluator. Si filij Abrahæ estis, Abrahæ opera facite. *Nónne ex operibus iustificatus est?* id est, iustior factus, atque à Deo sublimiter commendatus ac probatus? *Offerens*, id est, ad offerendum paratum se exhibens, ac disponens, *Isaac filium suum?* Colligauit enim eum, & posuit super struem lignorum. *Vides*, id est, ex his intelligere debes, *Quoniam fides cooperabatur operibus illius.* Fides enim est oculus rationis, dirigens in agendis, & opera ad vltimũ referens finem: qui sola fide, non clarè per speciem in hac vita cõspicitur. *Et ex operibus fides consummata est*, id est, fides Abrahæ per obdientiam eius, & ea quæ circa Isaac Deo iubente exercuit, actuationem & complementum accepit. Habitus nanque & actus ipse se mutuò ornant, ac roborant. Quia ex habitu actus procedit, & habitum actus eius stabilit & conseruat, ac perficit *Et suppleta*, id est, verificata ac aliis manifestè probata, *Est scriptura*, Geneseos *Dicens: Credidit Abraham Deo*, dicenti ad eum, Suspice cœlum, & numera stellas eius, si potes: sic erit semen tuum. *Et reputatum est illi ad iustitiam*, id est, actus ille credendi fuit Deo acceptus, & per eum Abrahã à Deo iudicatus est iustus: præsertim prout iustitia virtus est generalis; sicq; credẽdo meruit iustitiæ incremẽtũ, omniúmque virtutũ profectum. Oportet scire, quòd verba ex Genesi nũc introducta dicta sunt Abrahæ, antequam Deus ei præcepit, vt sibi filium suũ Isaac in holocaustum offerret: imò & antequam ei præceptum circuncisionis donauit. Sed fidei magnitudo, qua tunc Abraham credidit Deo, postmodum est suppleta seu approbata à Deo, ac aliis declarata, p hoc quod filiũ suũ parat⁹ fuit offerre, & circa hoc multa exercuit. Vnde Deus tunc dixit ad eũ. Nũc cognoui, id est, per hæc opera tua alios cognoscere faciã, quòd timeas deũ *Et amicus Dei appellatus est* Abrahã, nõ in Genesi, sed in Esaia, vbi legitur De⁹

Inane quid.
Galat. 1.
Ioan. 8.
Gene. 22.
B
1. Cor. 13.
Gene. 17.
C
Gene. 22.

D dixisse, Semen Abraham amici mei. In libro Iudith quoque
Iudith. 8. legitur: Abraham per multas tribulationes probatus, amicus
Gene. 17. Dei effectus est. Meruit ergo amicus Dei esse, & appellari,
& 21. Deo in tam arduis consentiendo, atque promptissimè obe-
Roma. 9. diendo, aduersa quoque patientissimè tolerando. Nempe in
Hebr. 2. Isaac immolatione resplenduit magna perfectio Abrahæ in fide & obedientia. In fide, quia vnicum filium suum ex Sara coniuge sua, paratus fuit offerre: cum tamen ei Deus iam antè promiserit, quòd ex Isaac nasceretur ei semen electum & innumerabilis populus. Credidit enim Abraham, quòd Deus posset filium immolatum suscitare à mortuis, vt Apost. dicit In eodem quoq; resplenduit obedientia maxima, quòd cha-
E rissi. filium promptissimus fuit offerre, propria manu occidere, & occisum incendere: cùm tamen hoc esset opus insolitũ, durum, & nusquam auditum. Sed prædictis obuiare videtur multa, quæ ad Rom. scribit Aposto. Arbitramur, inquiens,
Roma. 3. hominem sine operibus iustificari. Et rursus: Si Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam: sed non apud Deum. Et prolixè probat ibi Aposto. quòd fides ibi reputata est Abrahæ ad iustitiam, non opera. Vnde ait ibidem Apostolus: Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Idem etiam ad Galatas docet Apostolus inter cætera dicens: Qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham. Iustus enim ex fide viuit. Sed & in Actibus legitur. Fide purificans Deus
Act. 17. corda eorum. Ad ista est duplex responsio. Prima, quòd
F Paulus Aposto. vult probare opera præceptorum cæremonialium legis non esse necessaria ad salutem, quoniam sine eis Abraham placuit Deo, etiam nondum circuncisus. Iacobus verò hîc loquitur de operibus præceptorum moralium, quæ in vtraque lege iubentur. De his item operibus, quæ à Deo alicui specialiter iniunguntur, quale fuit quòd Abrahæ
Gene. 22. iussit Isaac immolare. Secunda responsio est, quòd Aposto-
Roma. 3. lus Paulus probare intendit, Nulla opera legis alicui ad sa-
Ephe. 3. lutem suffecisse, sine explicita vel implicita fide Christi, qui
Coloss. 1. omnium electorum caput est, & saluator. Idcirco fides de eius aduentu ab exordio necessaria fuit. Hinc Iacobus infert, *Videtis* oculo interiori & probatis *Quoniam ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum*, vtrũque enim est necessarium ad salutem. Imò potissimè charitas: sine qua, nec fides, nec operatio quęcũque potest esse meritoria, ac deo accepta.

cepta. Deniq; dupliciter dicitur aliquis iustificari. Primò per A
hoc, ꝙ à vitiis expurgatur & gratiã recipit ac virtutes. Quòd *Iustificari*
non fit directè & propriè per opera: cũ ante charitatis, & gra *hominẽ du*
tiæ infusionem, nulla sit meritoria actio: aut quæ gratiã me- *plici modo.*
reatur de condigno. Ad hanc tamen iustificationem opera
bona ex genere, suo modo disponunt & aptant de cõgruo,
dum quod in se est efficit homo. Sic enim & attritio ad con-
tritionẽ disponere perhibetur. Secundò, dicitur homo iusti-
ficari, opera iusta, virtuosa, ac meritoria exercendo, atq; in
gratia, donis, virtutibúsq; crescẽdo. Et ita nunc loquitur san-
ctus Apost. Iacobus. Postremò ne Iudæi, ac alij pusillanimes,
ac pigri se excusarent dicendo: non posse se tanti patriarchę
assequi opera tam perfecta, subiũgit Apost. exemplum mulie B
ris peccatricis, atque paganæ, quæ tamen per fidem & opera
fuit iustificata. Nã subditur. *Similiter & Raab meretrix nõne*
ex operibus iustificata est? In quantum opera illa processerunt
ex fide. *Suscipiens nũcios* id est, duos viros exploratores à Io- *Iosue 2.*
sue in Hiericho missos. *Et alia via eiciens*, id est, per aliam viã
eos ad Iosue redire persuadẽs. Cùm enim recepisset eos per
ostium suæ domus, & per fenestram exposuisset trans murũ,
cui domus eius hærebat, dixit: Ad montana conscendite: quę
omnia in libro Iosuæ plenius describuntur. Vbi fides eius de
deo Israël, hospitalitas, misericordia, liberatio, quas viris prę-
fatis impendit, diffusè narrantur. Propter quæ omnia meruit
populo Israëlitico annumerari, & tribui Iuda coniugio so-
ciari, genealogiæq; inseri Saluatoris, ex eius semine secundũ *Mat. 1.*
humanam propaginem descendentis. Postremò ex præindu-
ctis concludit Apostolus. *Si enim corpus sine spiritu mortuũ*
est, ita fides sine operibus mortua est, secundum expositionẽ præ- C
habitam. Sic etiam dici potest, ꝙ fides sine charitate sit mor- *Gregor.*
tua, quoniam charitas est forma, & vita virtutum: Et tamen
siue dicatur, sine operibus, siue sine charitate, redit in idem:
quoniam charitas otiosa esse non potest. Operatur enim ma
gna, si est, cùm signum dilectionis sit exhibitio operis. Verũ-
tamen non oportet, nec in vita ista possibile est, vt charitas
indesinenter sit in actu, seu exercitio actuali, sed opportuno
tempore procedit in actum, operatúrque magna. Et si non
opera exteriora, tamen interiora desideria, & feruores, gau-
dium, pacem congratulationem, & eleuationem frequenter
in deum. Imò nulla forma tam promptè agit, vt charitas.

D Explanatio Cap. III. *Nolite plures magistri fieri.*

ARTICVLVS QVINTVS.

Ostquam instruxit nos sanctus Apost. quã necessaria sint opera virtuosa, ad quæ multi sunt pigri: nunc docet, quã necessarium sit vitia vanitatis, ac leuitatis in docẽdo, ac loquendo vitare. Ad quę multi sunt proni, sicut ad cętera quę sunt excellentiæ & gloriationis. Itaque ait, *Nolite plures magistri fieri, &c.* id est, ad cathedram magistralem, ad aliorum informationem, ad magisterium non ingeratis vosipsos importunè, vanè, & inordinatè, desiderio cõmodi proprij, aut

Luc. 1. honoris, & antequã estis idonei. Vt enim ex prologo Lucæ euangelistæ, quem ipsemet euangelio suo pręmittit, ex episto

E lis Pauli, atque ex actibus patet Aposto. prædicantibus sanctis apostolis, multi ad prædicandum nondum idonei, conabantur euangelium scribere, prædicare, & nomen sibi efficere: Quorum etiam aliqui seminauerunt errores, & deceperũt seipsos, ac alios: affirmando legalia cũ euangelio esse seruanda, per quod sibi damnationẽ auxerunt. Ideo subditur, *Scientes quoniam maius iudicium sumitis*, id est, grauiorẽ reprobationem & condemnationem à Christo accipietis. Eorũ nanque quos decepistis peccata redundabunt in vos. De talibus ad

1. Timo. 1. Timot. habetur: Quidam aberrantes conuersi sunt ad vaniloquium, volentes esse legis doctores: non intelligentes neq; quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Denique huic Ia

Matth. 23. cobi verbo cõsonat, quod apud Matth. ait Saluator: Nolite vocari rabbi: vnus enim est magister vester. Nec vocemini

F magistri: vnus est enim magister vester Christus. Per quæ omnia nõ prohibetur absolutè desideriũ magistratus, aut doctoratus, aut appellatio inde sumpta: sed ne ex vanitate propter nomen sublime, aut dignitatem, talia appetãtur: Si verò referantur ad debitum finem, vt scilicet actus prædicandi ac docendi charitatiuè, defendendique fidem efficaciùs expleantur, & ipsa prædicatio ac doctrina salubris à populo diligen

Ephes. 4. tius audiantur, sunt licita. Cũ & Paulus dicat, quòd deus de-

Timo. 2. dit quosdam apostolos, quosdam prophetas, quosdã doctores, seipsum quoque doctorem nominat gentium. Et in Acti.

Act. 13. legitur: Erant in Ecclesia Antiochiæ prophetæ & doctores. Præterea vt super 4. Sen. Tho. ostẽdit, Mortaliter peccant, qui

qui prædicationis actum indignè exercent, non agendo quæ A
docent. *In multis enim offendimus omnes*, id est, non solú vos
fratres nondum perfecti in multis estis culpabiles : sed & nos Rom.8.
qui primitias spiritus sancti accepimus, frequẽter veniale pec
catum incurrimus, in cogitatu, verbo, aut opere, seu omissio
ne. Propter quod ait scriptura : Iustus septies in die cadit. Et
iterum Salomon : Nõ est homo super terram, qui faciat bo Prou. 24.
num, & non peccet. Sanctus quoq; Iob loquitur: Nõ iustifica Eccle. 7.
bitur homo cõparatus deo. Si voluerit cũ eo cõtendere, nõ Iob. 9.
poterit respondere vnũ pro mille. Et propheta orauit: Deli- Prou. 18.
cta quis intelligit? Ab occultis meis mũda me domine. Item- Psal. 142.
que: Nõ intres in iudicium cum seruo tuo domine, &c. Ve-
runtamen pro istis venialibus, ex humana fragilitate manã-
tibus, viri heroici, & perfecti quotidie satisfaciunt plenè. Et B
vltra hoc in charitatis feruore, cæterísque virtutibus, donis,
& fructibus proficiunt valde : corda sua ad deũ sæpissimè ele
uando, orãdo, meditãdo, pœnitendo, cõfitendo, corpus suũ
multipliciter castigando, dominicã passionem frequenter ac
cordialiter reuoluendo, Deum laudando, seipsos profun-
dissimè, diuersísque modis humiliando, accusando, despicié-
do: correptiones & correctiones in vita hac libenter suscipiẽ
do. In quibus omnibus nosipsos quotidie exerceamus. *Si quis
in verbo non offendit*, id est, non peccauit inordinatè loquen-
do ac tacendo, ita quòd nec protulit non loquenda, nec si-
luit proferenda. Vt nec de indiscreto silentio indigeat pœ-
nitere: illud Esaiæ dicendo : Væ mihi quia tacui : Et illud in Esa. 6.
Psalm. Quoniam tacui, inueterauerunt ossa mea. Neq; de il- Psal. 31.
licita locutione habeat dolere, & illud Iob proferre: Leuiter Iob. 39.
locutus sum. Vnum locutus sum, quod vtinam non dixissem, C
& alterum quibus vltra non addam. *Hic perfectus est vir*. Nõ
quòd in euitatione prolationis verbi illiciti, seu taciturnita-
te verbi proferẽdi essentialiter cõsistat perfectio hominis: a-
lioquin totaliter muti essent perfecti: sed quia non excessisse
in verbo, signũ est magnæ custodiæ cordis, magnæ sapientiæ
mẽtis, magnæ perfectionis interioris. Siquidẽ ea quæ sunt in
voce, sunt earũ quæ sunt in anima cõceptionũ, affectionũq;
notæ. Idcirco linguã perfectè reprimere, signũ ac opus est, af
fectionis, ac grãdis illuminationis mentalis, & supra vires hu
manas. Propter quod in Prouer. fertur : Hominis est animũ Prou. 16.
præparare, & domini gubernare linguam. In Eccle. quoque

D dicitur: Beatus vir, qui non est lapsus in verbo ex ore suo. Et
Eccle. 14. denuo ait scriptura: Quis est homo qui non est lapsus ex lin
Eccle. 25. gua sua? *Potest etiam fræno circunducere totum corpus*, id est, vir
perfectus qui non offendit in verbo, potest totũ corpus suũ
domare, & cætera membra sua, quæ facilius refrænantur quã
lingua, cõpescere. Quia qui potest quod maius est, potest &
id quod minus est. Hoc facit qui implet illud Apostoli. Non
regnet peccatum in vestro mortali corpore. Neque exhibea
tis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed arma iusti-
tiæ deo. Et qui exteriores sensus suos custodit, ne peccet per
Eccle. 23. eos (quemadmodũ in Eccle. orat vir sapiens: Domine pater
& dominator vitæ meæ, extollentiam oculorum meorũ ne
dederis mihi. & omne desideriũ prauũ auerte à me. Aufer à
E me ventris concupiscentiam) potest custodire sua interiora.
Psal. 118. Hinc orauit Psal. Cõfige timore tuo carnes meas. Itémque:
Ibidem. Auerte oculos meos, ne videant vanitatem. Vnde frænum,
quo totũ corpus circunducitur, atq; ad dei seruitutẽ moue-
tur, imperfectis est amor diuinus, seu timor filialis: In incipiẽ
tibus timor seruilis, aut aliqualiter initialis: In proficiẽtibus
timor initialis, ad filialẽ timorẽ propinquus. Potius tamen
illud diuersis est adscribendum virtutibus, vtpote castitati,
æquitati ac latriæ. ¶ Consequenter Apost. variis modis refrę
nationem linguæ persuadet, ac docet. *Si autem equorum fræ-
na in ora mittimus ad consentiendum nobis*, id est, quia equis po-
nimus fræna in ore, vt dirigamus eos quo volumus. *Et omne
corpus illorum circunferimus*, id est, totũ corpus equorum fręno
hinc inde ad libitũ mouemus, subaudi, multò plus debemus
F proprij oris claustra fręnare, linguã cõpescere, labia modera
ri ad consentiendũ Deo, ac rationi. Quia vt Salomon ait:
Prou. 10. Qui moderatur labia sua, prudẽtissimus est. Et propheta te-
Psal. 38. statur: Dixi custodiam vias meas, vt non delinquã in lingua
mea. Posui ori meo custodiã. *Et ecce naues cũ magnæ sint, &
à ventis validis minentur*, id est, in anteriora impellantur.
*Circunferuntur tamen à modico gubernaculo, vbi impetus dirigen-
tis voluerit*, id est, à gubernatore nauigij diriguntur per guber
naculum suum, quò vult: ita & lingua gubernaculo rationis
est dirigenda, ne declinet in verba illicita. Hinc subditur.
Ita & lingua modicum quidem membrum est, id est, in substantia
paruum: propterea turpe est nobis, si eam non coartamus,
cùm magnas circunferamus per rationis industriam naues,

Est

Est quoque periculosum, idcirco subiûgitur. *Et magna exal-* A
tat, id est, verba iactantiæ profert, lites côcitat: & multa pro-
ducit pericula, nisi compescatur. Propterea in Ecclesiastico
dicitur: Odibilis est, qui procax est ad loquendum. Et rursus:
Susurro & bilinguis maledictus. Multos enim turbauit pacē
habentes. Salomon quoque: Os, inquit, fatuorū ebullit stul- *Eccle.* 20.
titiam. *Ecce quantus*, id est, quàm paruus, *Ignis, quàm ma-* *Eccli.* 28
gnam syluam incendit! vtique valde magnam. Nam ignis nun- *Prouer.* 15.
quam dicit, sufficit. Et inter elemēta summè actiuus est, & for
malis, formam suam in alia celeriter introducens. *Et lingua*
ignis est, id est, similis igni. Quoniam sicut ignis comburit li- *Prou.* 30.
gna syluarum: sic lingua inordinatè, superfluè, vitiosè loquē-
do, actus virtutum mortificat, & animam diuersis exponit fla
gitiis. Propter quod in prouerbiis inducitur: Sicut vrbs pa- B
tens, & absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in lo *Prou.* 27.
quendo cohibere spiritum suum. Hinc ait Apostolus: Cor- 1. *Cor.* 15.
rumpūt bonos mores colloquia mala. In Ecclesiastico quo- *Eccle.* 20.
que legitur: Apertio oris illius (qui scilicet multis vtitur ver-
bis) inflammatio est. *Vniuersitas iniquitatis lingua*, id est, per
linguam & eius loquacitatem, ac incustodiam. *Constituitur in*
membris nostris. Nam vniuersa peccata ex irrefrenatione lin
guæ nascuntur, cùm & ex verbis inordinatè prolatis hæresis
incurratur. Detractiones etiam, mendacia, contentiones, su-
surrationes, & quicquid iniquitatis est, ex linguæ incustodia
nascuntur. Idcirco in libro Prouerbiorum fertur: Qui cu- *Prouer.* 13.
stodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsi-
deratus est ad loquendum, sentiet mala. Porrò, iniquitas di C
citur in membris cōstitui, in quantum exercetur per ea. Ideo
sequitur, *Quæ maculat totum corpus*, quia in illud vitia cordis
redundant. Carnalia quoque peccata, quæ ex vitiis linguæ,
ex verbis procuratoriis, ex mulierum alloquio oriuntur, di-
rectè inquinant corpus, & eius inquinamēta vocātur. Quo-
niam teste Aposto. Qui fornicatur, in proprium corpus pec- 1. *Cor.* 6.
cat. *Et inflammat rotam natiuitatis nostræ*, id est, totum vitæ
nostræ circuitum, incessabilémque decursum ab infantia vsq;
decrepitam senectutem. Quia per omnes ætates, imò per sin-
gulos dies ad inordinatè loquendum infœliciter inflamma-
mur, & vitiis linguæ spiritualiter deuoramur: iuxta illud Iob:
Etiam si locutus fuerit homo, deuorabitur. Hinc ait scriptu- *Iob.* 38.
ra, Os quod mentitur, occidit animam. Hoc ergo instrumē- *Sap.* 1.

D taliter facit lingua, malè mota ab anima, & ab homine ipso. Lingua inquam *Inflammata à gehenna*, id est, diabolo habitatore, & ciue inferni. Sicut enim per terram designantur habitantes in ea, & per ciuitatem ciues, atque per cœlum angeli: sic per gehennam diaboli. Diabolus ergo dicitur linguam inflammare, in quantum ad verba vitiosa incitat hominem.
Beda. Hoc loco scribit venerabilis Beda: Diaboli vbicunque volitent, in aëre aut in terris, vel sub terris vagentur, aut detineantur, suarum semper secum ferunt tormenta flammarum: instar febricitantis, qui & si in lectis ponatur eburneis, ardorem aut frigus insiti sui languoris vitare non potest. Sic dæmones quamuis in templis colantur auratis, aut per aëra discurrant; igne semper ardent gehennali atque ex pœnis suis
E commoniti, fomitem vitiorum hominibus suggerunt. E contrà sancta Dei ciuitas noua Hierusalem, puta Ecclesia militans, de cœlo descendere dicitur, quoniam quicquid meritorium & cœleste in terra gerimus, hoc munere cœlesti accepimus. Deinde ostendit, quàm difficile sit linguam domare. *Apoc.21.*

Omnis enim natura bestiarum & volucrum & serpentum, etiam cæterorum brutorum. *Domantur, & domita sunt à natura humana*, id est, per humanæ rationis industriam, aliquo modo possunt domari. Estque distributio ista accommoda & pro generibus singulorum, non pro singulis generum, suo modo intelligenda. Nec dubium, quin virtute diuina per gratiam Christi, fideique virtutem, ista copiosius atque frequentius sint peracta. Quemadmodum etiam ait discipulis suis
Luc.10. Saluator: Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones. Vnde & in Psalmo. Super aspidem & basiliscum ambulabis &c. Denique maxima bestia elephantus, *Psal.90.*
F humana capitur, domatur, & informatur industria, vt & regem adoret. Ait demum hîc Beda: Legimus in Plinio immanissimam aspidem in Ægypto, à quodam patrefamiliâs domitam: quæ de cauerna sua quotidie exiens, à mensa illius suam accepit annonam, &c. Legimus item, scribente comite Marcellino, mansuefactam tigridem, ab India Anastasio principi missam. Sic & Leo beneficij exhibitione domatur. Vult ergo Apostolus per hæc verba insinuare, quòd prauorum hominum lingua bestiis sit ferocior, auibus leuior, serpentibus venenosior. Feris nanque assimilantur, de quibus fertur in Psalmo: Exacuerunt vt gladium linguas suas. Volu-

cribus

etibus, de quibus Psalmista: Posuerunt in cœlum os suum. A
Serpentibus, de quibus idem: Venenum aspidum sub labiis eorum. *Linguam autem nullus hominum domare potest.* Quod dupliciter potest intelligi. Primò, quòd nullus hominũ propriam potest compescere linguam, quin interdum venialiter peccet per eam. Sed contra obiici potest. Quia cum peccatum sit voluntarium, si impossibile est linguam domare, indomantia linguæ non erit culpabilis. Ad hoc potest duplex dari responsio. Prima, quòd nullus hominum dicitur posse linguam domare, non propter omnimodam impossibilitatem: sed difficultatem prægrandem. Iuxta quem modum Christus in euangelio ait quibusdam: Hypocritæ quomodo potestis loqui bona, cum sitis mali? Et apud Hieremiam dicitur: Si Æthiops potest mutare pellem suam, & pardus varietates suas: & vos poteritis benefacere, cùm didiceritis malum, id est, assueti sitis in malis. Secunda responsio est, quia etsi singulæ oris culpæ queant vitari, non tamen forsitan omnes. Secunda expositio huius est, quòd nullus etiam sapientium potest linguam prauorum domare. Quia etsi ad horam compescantur à verbis illicitis, tamen occasione, opportunitatéque data excedent loquendo. Sed & boni contra propositum, subinde ex fragilitate peccant in verbis. Propter quod in Ecclesiastico scriptum est: Est qui labitur lingua sua, sed non ex animo. Hinc quidam gentilium sapientium dixit: Quoties inter homines fui, minor homo redij. Ex quibus constat, quantum vitanda sint inordinata, inutilia, & nõ necessaria colloquia ei, qui cupit verè proficere, & Deo in sanctitate ac iustitia deseruire. *Inquietum malum*, id est, lingua est membrum non vtique substantialiter, sed ex abusione propria malum atque culpabile, inquietans mentem prauè loquentis, ac alios. Multæ enim perturbationes, & inquietudines ex vitiis linguæ nascũtur. Nec quietem mentis habet in Deo qui linguã suam non reprimit. Hinc lingua in lubrico posita dicitur. Et in Ecclesiasti. asseritur: Lingua tertia multos commouit, & dispersit illos de gente in gẽtem. Apostolus quoque ad Timotheum: Lingua, inquit, vaniloquorum, vt cancer serpit. *Plena veneno mortifero*, id est verbis infectiuis, mortalibúsque peccatis, vtpote detractoriis, discordiæ seminatiuis, contumeliosis, & pungitiuis, nisi efficaciter reprimatur. Quamuis mortale peccatũ formali-

Ioan. 8. *Hiere. 13.* B *Eccle. 19.* C *Lucæ. 1.* *Prou. 26.* *Eccle. 28.* *2. Tim. 2.*

D ter sit in anima, in qua est auersio mentis à Deo: in lingua verò sunt ista, quasi in instrumento & causa. Verba autem vocalia subiectiuè esse in ore cognoscuntur. Iuxta hunc sensum
Hiere.9. in Hieremia habetur: Sagitta vulnerans lingua eorum. Qui enim detractoria, lasciua, prohibitáque verba effatur, non solùm seipsum, sed audientes quoque (si consentiant) spiritaliter trucidare censetur. Hinc multi seipsos malè loquêdo oc-
Eccle. 28. cidunt, prout in Ecclesiastico scriptum est: Multi interierunt in ore gladij, sed non sic sicut qui interierunt per linguam suam. Consequenter ostêdit, qualiter lingua sit plena veneno
Gene.1.15. mortifero. *In ipsa*, id est, per linguæ locutionem, *Benedicimus*, id est, laudamus *Deum patrem*, propter bonitatem, & beneficia eius. *Et in ipsa maledicimus homines, qui ad imaginem*
E *& similitudinem dei facti sunt.* Per quod venenatam habere linguam probamur, quia per talem maledictionem in primis proprias occidimus animas, & etiam animas aliorum, quantum in nobis est. Siquidem iis quibus maledicimus, rancoris, iræ, detractionis, & remaledictionis contra nos occasionem præstamus. Proximis quoque maledicendo deum offendimus. Primò, quoniam côtra eius præceptum hoc agimus. Se-
Matth. 5. cundò, quia iniuriatio imaginis, redundat in eû cuius existit imago. *Ex ipso ore procedit benedictio dei. Et maledictio* proximi. *Non oportet fratres mei hæc ita fieri.* Minus dicit & maius significat: vt sit sensus, Ista linguæ peccata prorsus illicita sunt, videlicet mala bonis ita miscere. Ideo subdit.

Nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amaram aquam? Non vtique, nisi fons corrumpatur. *Nunquid po-*
F *test, fratres mei.* Ecce quàm dulciter, quàm amorosè atque humiliter loquitur in tota epistola sua sanctus iste apostolus: quàm crebro subditos suos nominat fratres. Nunquid itaq; potest ô fratres mei, *Ficus vuas facere?* id est, arbor ficorum seu ficuum producere vuas *Aut vitis* producere *Ficus?* Nequaquam. *Sic neque salsa* aqua *Dulcem potest facere aquam.* Conformiter contra rationem est, & contra legem diuinam vt eadem lingua verba bona & mala, verba benedictionis & verba maledictionis pronunciet, cum lingua diuinitus sit instituta, & data ad vsum laudabilem, ac verba virtutum. Verûtamen nonnunquam ex zelo iustitiæ, & debita atque legitima authoritate viri sancti & prælati leguntur transgressoribus maledixisse: non appetitu vltionis, aut liuore rancoris.

Magum

Quemadmodum princeps Apostolorum dixit ad Simonem Magum, pecunia tua sit tecum in perditionem. Denique verbis his Iacobi consonat quod loquitur Christus: Nunquid colligunt de spinis vuas, aut de tribulis ficus? Præterea quemadmodum si aqua dulcis & aqua amara in eodem vasculo misceantur, dulcis in amaritudinem vertitur, non amara dulcis efficitur: Sic benedictio eius qui deum benedicit, à maledictione corrumpitur, qua proximo maledicit, sicut & virtus peccato aufertur. Ideo ait Apostolus: Modicum fermentum totam massam corrumpit. Et rursus ait scriptura: Non est speciosa laus in ore peccatoris. Iam audiuimus quàm vehementissimè sanctissimus iste Apostolus irrefrænationem linguæ vituperet, quãta mala dicat de lingua, & quanta vitia oriantur ex ea. Ideo custoditi simus in verbis, præmeditátes quid, & qualiter sit loquendum: vt sermo noster, iuxta doctrinam Pauli, semper in gratia sale discretionis sit conditus. Et deum pro virtute & gratia moderandi loquelam in omnibus feruidè deprecemur, cum Propheta dicentes: Pone domine custodiam ori meo, & ostium circũstantiæ labiis meis. Hinc ait Hugo de sancto Victore: Lingua dicitur, quoniã lingit adulando, mordet detrahẽdo, occidit mentiendo; ligat, & ligari non potest. Labilis est, & teneri nõ valet, sed labitur & fallit. Labitur vt anguilla, penetrat vt sagitta, tollit amicos, multiplicat inimicos, mouet rixas, seminat discordias, vno ictu percutit, occiditq; plurimos, blãda est & subdola, lata & parata ad exhaurienda bona, ac mala miscẽda. Mors & vita in potestate linguæ est. Ait quoq; sanctus Bernardus: Leuis sermo leuiter volat, sed non leuiter vulnerat: leuiter trãsit, sed grauiter vrit: leuiter penetrat animum, sed non leuiter exit eum: leuiter profertur, sed non leuiter reuocatur: facilè volat, ideo facilè charitatem violat. Cùm ergo tot vitia pariat lingua non refrænata, meritò sapiens quidam exclamat: Quis dabit ori meo custodiam, & super labia mea signaculum certum: vt nõ cadam ab ipsis, & lingua mea me perdat? Hinc sancti patres consultissimè statuerunt sacra silentia à religiosis seruari. Et certè religiosi qui linguam suam refrænant: silentiúmque strictè obseruant, varias euadunt tentationes, inquietudines & ruinas: atque facilè possunt valde proficere. Qui autem incõtinétis sunt linguæ, frequenter turbantur, & turbant: peccát, & alios ad peccandum inducũt: potiúsq; deficiunt, quá profi-

Act.8. Matth.7. 1.Cor.8. Eccl.15. Coloss.4. Prou.18. Eccle.22. Religiositas silentij instituti à patribus. Dionys.

A B C

D ciunt vt tenentur. ¶Præterea quia Apost. Iacobus iam instruxit nos, quantæ insipientiæ sit linguam non coartare: consequenter docet, quid ad verum pertineat sapientem. *Quis sapiens* in cogitatione Dei & contemplationibus diuinorum. *Et disciplinatus*, id est, moralibus virtutibus institutus, moribúsque compositus, seu debitis obseruantiis exercitatus, vel in scripturis bene instructus. *Ostendat ex bona conuersatione operationem suam*, id est, virtuosè conuersando, non inaniter se iactando, demonstret se opera sancta iuxta euangelicæ legis doctrinam habere. Et hoc ostendat, virtuoséque viuat. *In mansuetudine sapientiæ*. id est, cum mansuetudine & sapientia progrediente omnia faciendo; iuxta illud Ecclesiast. Filii in mansuetudine opera tua perfice, & super hominum gloriam diligeris. Mansuetudo nanque facit hominem Deo ac proximis specialiter esse amabilem. Vnde in epistola ad Demophilum monachum diuinus Dionysius protestatur, quòd Ioseph, Moses & Dauid maximam apud Deum gratiã inuenerunt: quoniam mansueti fuerunt. Ideo Christus: Discite, inquit, à me, quia mitis sum & humilis corde. Vnde Psalmista ait de Deo: Exaltabit mansuetos in salutem. Et Iudith ait: Humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio domine. Denique sicut ira in sinu stulti, sic mãsuetudo in sinu sapientis requiescit. Et sapientia mansuetudinem in suis actibus dirigit. Itaque nemo se putet verè sapientem & disciplinatum, nisi inueniat se reformatum, fractum & mitem, diuina præcepta implentem, virtutibus præditum & exemplarem. Quia vt ait scriptura: In maliuolam animam non introibit sapientia. Atque vt Iob asserit: Non inuenitur sapientia in terra suauiter viuentium, id est, in cordibus carnalium hominum, oblectamenta carnis quærentium. Propter quod loquitur Esaias: Quem docebit dominus sciẽtiam: & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulsos ab vbere. Et Sapiens ait: Qui amat vinum & pinguia, non erit sapiens. Hæc autem de sapientia quæ est donum, præsertim intelliguntur. Hinc & Leo papa fatetur: Christianæ, inquiens, sapientiæ altitudo, non in abundantia verbi, non in astutia disputandi, sed in vera humilitate cõsistit. *Quòd si zelũ amarum*, id est, indiscretum siue liuorem, & irrationabilem mentis amaricationem contra vos inuicem *Habetis & sunt contentiones in cordibus vestris: nolite gloriari*, sed potius flete propter

Marginalia: Eccli.76. — E — Num. 12. — 1. Reg. 24. — Matth. 11. — Psal. 149. — Iudith 9. — Eccli. 7. — Eccle. 3. — Sap. 1. — Iob. 28. — F — Esa. 28. — Prou. 21.

pter tantos excessus. Quid enim gloriaris in malitia? *Et men-* A
daces esse aduersus veritatem. existimando aut asserendo, quòd *Psal. 51.*
talia placeant Deo, vt per ea salutem consequi valeatis. Qui
enim amaro zelo afficiuntur contra alium, & contra eum cō
tendunt, solent iustificare seipsos, & suam partem insipien-
ter defendere, propriis vitiis excæcati. *Non est illa sapientia*
desursum descendens, id est, talis opinio, ac falsa sapientia non
datur à Deo: sed error est ab homine adinuentus, atque à
dæmone persuasus. Ideo sequitur. *Sed terrena*, id est, tempo-
ralia ac transitoria quærens. *Animalis*, id est, sensuales deli-
tias cupiens. *Et diabolica*, quia à diabolo inspirata: & quasi
honoris ac prælationis est auida. Vel dicitur terrena, prout
oritur ex concupiscentia oculorum. Animalis, in quantum B
procedit ex concupiscentia carnis: Diabolica, in quantum
nascitur ex superbia vitæ. De hac sapientia falsa (per quam
homo statuit sibi finem in diuitiis, delitiis, & honoribus mun
di, & media sua astutè disponit ad obtinenda talia) scri-
ptum est ad Romanos: Prudentia carnis mors est. Et rur- *Roma. 8*
sus: Prudentia carnis inimica est Deo. Legi enim Dei non
est subiecta. De his sapientiæ filiis loquitur Hieremias: Sa- *Hiere. 4.*
pientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt.
Et Christus in Euangelio: Filij huius seculi prudentiores fi- *Luc. 16*
liis lucis in generatione sua sunt. Vnde & Baruch ait prophe *Baruch, 3.*
ta: Filij Agar qui exquirunt prudentiam quæ de terra est,
viam sapientiæ nescierunt. *Vbi enim zelus*, id est, amaritudo,
indignatio seu liuor, *Et contentio: ibi inconstantia*, id est, flu-
ctuatio cordis, & agitatio passionum, perturbatio, auer-
sio, multiplexque corrosio ac distractio mentis. Animus e-
nim inordinatus sibiipsi est grauis. Atque vt asserit Esaias: *Esa. 57.*
Impij sunt quasi mare feruens, quod quiescere non potest. *Hebr. 13*
Optimum ergo est, iuxta Apostolum, gratia stabilire cor' *Prouer. 4.*
& virtutibus illud firmare in Deo, ne per errores & vitia di-
strahatur. Specialiter verò vitia ista, videlicet, zelus & con
tentio, sunt inquietudinis causa & animæ afflictiua, quia pu-
tredo ossium, inuidia, & contentiosus turbat seipsum. Nec so
lùm est ibi inconstantia, sed *Et omne opus prauum.* Non quòd
omnia opera mala sint actualiter ac inseparabiliter zelo &
contentioni annexa, sed quia ex eis procedere possunt ac so
lent, imò plerunque diuersa vitia sunt eis coniuncta. Porrò
contentio propriè dicta, quam Apostolus inter mortalia pec

D cata annumerat, & de qua nunc loquitur Iacobus, est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris, secundum Ambrosium. Contentio autem quę est impugnatio falsitatis cum moderata acrimonia vocis, est laudabilis. Quòd si mod⁹ excedatur, erit culpabilis. Contentio autem quæ non est cum intentione impugnandi veritatem, sed dum quisque defendit quod sibi verum aut bonum apparet, non est perfecta cõtentio, nec mortale peccatum. ¶Cõtẽtio verò, de qua nũc sermo, in scripturis valde vituperatur. Ait enim ad Timotheum Apost. Noli verbis cõtẽdere. Ad nihil enim vtile est nisi ad subuersionem audientiũ. Et rursus ad Corinthios scribit: Cùm sit, inquiẽs, inter vos zelus & contentio, nõnne carnales estis? In Ecclesiast. quoque iubetur: Abstinete à lite. Et in Iob: Respondete absque intentione. Est quoque inhonestum, & aliorum scandalizatiuum, contendere. Propter quod ait scriptura: Honor est homini cum separat se à contentione. ¶Postremò contentio ex superbia aut vana gloria generatur. Propter quod Salomõ protestatur: Inter superbos sũt semper iurgia. Vitemus ergo hęc vitia, & dulci charitatis affectu in alterutrum afficiamur. Sed & discretũ habeamus zelum iustitiæ absque animi perturbatione. Accendamur quoque zelo diuini honoris: & zelũ amarum pœnitus à corde nostro repellamus. Cùm in Ecclesiast. dicatur: Non est sensus, vbi abũdat amaritudo. Et in Deuteronomio: Nõ sit inter vos radix germinans fel & amaritudinẽ. Hinc ad Hebræos dicitur: Pacem sequimini cum omnibus, contemplantes nequa radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. Et rursus ait Apostolus: Si inuicem mordetis, & comeditis, videte ne ab innicem consumamini. ¶Cõsequenter describit Apostolus veram sapientiam: illam pręcipuè, quæ est vnum & primum inter septem dona spiritus sancti. Illam ergo describit per proprietates & operationes ipsius, subdendo, *Quæ autem de sursum est sapientia*. Puta sapientia spiritalis, supernaturalis, infusa, per quam homo contemplatur deum per gustum internum; & bene sentit ac iudicat de eo, per connaturalitatem & conformitatem affectus ad eum, videlicet quòd ei soli sit finaliter adhærendum, tãquam summo & incomparabili bono, finíque vltimo. *Primum quidem pudica est*, id est, peccati fœditatem, turpitudinémque detestans ac erubescens Et ita sapientia ista facit à malo recede-

2. Tim. 2.
1. Cor 3.
E
Eccle. 27.
Prouer. 13
Eccle. 12.
Deut. 24.
F
Hebr. 12.
Galat. 5.

re,seu peccata vitare. Nempe per hoc,quòd summæ veritatis A
ac primæ lucis puritatem ac pulchritudinem contemplatur,
parit in mente castum pudorem, quo homo erubescit se in
diuinæ maiestatis præsentia & aspectu viliter turpitérque ha
bere cogitatione,affectione,verbo, actu, aut omissione pec-
cando. Iste est sapientialis ac optimus pudor: de quo scriptũ
est: Est confusio adducens gratiam & gloriam. Facit quoque *Eccle. 4.*
sapientia ista hominem habere de præteritis culpis suis salu-
brem pudorem. Qui ad deletionem peccati etiã quo ad pœ-
nam non mediocriter confert. Rursus sapientia ista dicitur
esse pudica, quia ad contemplationem Dei reuerenter acce-
dit non præsumptuosè,impudenter, aut temerariè ingerẽs se
ad diuinorum ac incomprehensibilium perscrutationem. Est B
demum & vituperabilis pudor,quo homo sua peccata fateri,
& pro eis corripi ac corrigi erubescit. De quo dictum est: Est *Ibidem.*
confusio adducens peccatum. Et rursus: Nó confundaris cõ
fiteri peccata tua. *Deinde pacifica*,id est, tranquillitatem seu pa
cem internam gignens in sapiente. Quia per hanc sapientiam
quiescit,tranquillatur & figitur mens in deo. Iuxta illud Sa- *Sapien. 8.*
pientiæ: Intrans in domum meam conquiescam cum illa. Nó
enim habet amaritudinem conuersatio illius,nec tædiũ con-
uictus illius,sed gaudium & lætitiam. Pax autẽ idem est,quod
gaudium imperturbatum. Ideo ait scriptura: Vir sapiens sua- *Eccl. 37.*
uis est animæ suæ. Et ad Romanos habetur: Prudentia spiri- *Roma. 8.*
tus vita & pax. Dicitur quoque sapiẽtia ista pacifica, quia per
eam fideles concordant in bonis nec per elationem se ab in- C
uicem diuidunt. Quemadmodum per humanam & naturalẽ
sapientiam sæpe contingit, quia in ea inuenitur opinionũ di
uersitas,nec est tanta in ea certitudo,sicut in ista: & parit ela-
tionem. Hæc verò humiliationem spontaneam, Salomone
attestante: Vbi sapientia,ibi humilitas. Est quoque sapientia
ista *Modesta*, id est,moderamen seruans in omnibus: cum sa- *Prouer.*
pientis sit ordinare,secundum philosophum. Facítque homi
nem circunspectum,non impetuosum. Ideo monet Aposto-
lus: In sapientia ambulate ad eos,qui foris sunt. Et Sapiens:
Est enim in illa spiritus intelligentiæ,sanctus,vnicus,& mode
stus, *Suasibilis*,id est,docilis ac dirigibilis. Quemadmodum &
iuxta philosophos,prima pars prudentiæ est docilitas. Qui
ergo in suo sensu sunt pertinaces,sapientiæ sunt expertes. *Bo-
nis consentiens*, id est, rationabilibus verbis præbens assensum.

D Non enim, qui veraciter est sapiens proprium iudicium alio-
Galat.2. rum iudicio immansiuè præponit. Hinc princeps apostolo-
rum, increpationi, informationíque Pauli humiliter acquie-
Prouer.9. uit. Propter quod in Prouerbiis asseritur: Argue sapientem,
& diliget te: doce iustũ, & festinabit accipere Propterea ite-
Prouer.3. rum Salomon loquitur: Non sis sapiens apud temetipsum. Et
Roma.12. ad Romanos fertur: Nolite esse prudentes apud vosmetip-
Gene.8. sos. *Plena misericordia & fructibus bonis.* Hæc enim sapiétia fa-
cit hominem compassiuum atque beneficum aliis, quoniam
intuetur quòd deo sit proprium misereri ac subuenire, quòd
etiam omnis homo ex seipso sit fragilis, atque in magno pe-
E riculo constitutus. Idcirco condolet aliis, ac subuenit eis pro
posse, ne tanta beatitudine, ad quam conditi sunt, priuentur.
Iudicans sine simulatione, id est, syncerè se habens in iudicãdo,
nec vitia sub colore virtutum exercens. Quemadmodũ qui
ex odio, ira, aut impatientia corripiunt proximos, ex charita
te & zelo iustitiæ id se facere confingentes. Idcirco Sapiens
Sapien.1 ait: Spiritus sanctus, disciplinæ effugiet fictum. Hinc Christ⁹
Matth.10 docuit: Vt simus simplices sicut columbæ: Qui hypocrisim
Marc.6.7 in Euangelio specialissimè reprobat & condemnat. *Fructus
15.23. autem iustitiæ in pace seminatur.* Fructus iustitiæ interdum voca
tur operatio virtuosa, ex iustitia manans. Et huius fructus,
merces, ac finis, est vera fœlicitas. Iuxta illud Apostoli: Habe
Lucæ.6. tis fructum vestrum in sanctificatione, finem verò vitam æter
11.13. F nam. Vnde in Ioanne ait, Saluator discipulis: Posui vos, vt
Roma.6. eatis & fructum afferatis. Ioannes quoque Baptista: Omnis
Ioan.15. inquit, arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur. Hic
Matth.3. itaque fructus seminatur in pace, id est, exercetur cum pace
pectoris, sine qua nemo deo placere potest. Quia oportet
mentem concordare cum Deo in obseruantia præceptorum
& charitatis tenore. Cuius effectus est pax: quemadmodum
scriptum est: Pax multa diligentibus legem tuam. Hinc in li-
Psal.118. bro Iob docetur: Acquiesce Deo, & habeto pacẽ: & per hæc
Iob.22. habebis fructus optimos. Seminatur itaque fructus iustitiæ in
pace. *Facientibus pacem*, id est, ad meritum, præmiúmque eo-
rum. Vel facientibus, id est, à facientibus pacem, puta à pacifi
cis, de quibus dicitur: Beati pacifici, quoniam filij Dei voca-
Matth.5. buntur. ¶ Denique vnusquisque facere debet pacem in pri-
mis sibiipsi cum Deo, eum sibi per pœnitentiam reconcilian-
do,

do, atque per contemplationem & dilectionem cor suum in A
ipso figendo ac tranquillando. Propter quod ait, Apostolus ad Romanos: Iustificati ex fide, pacem habeamus ad deũ. *Roma.5.*
Et iterũ, Obsecramus pro Christo recõciliamini Deo. ¶Secũdò debet vnusquisque sibi pacem facere, & seruare pro posse, cum proximo suo: sicut in Euangelio præcipit dominus: *2.Cor.5* *Matth.5.*
Vade reconciliare fratri tuo. Et Paulus: Si fieri potest, quod *Roma.12*
in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habete. Deinde debemus ex charitate fraterna, proximis nostris pace carentibus, pacem cum Deo & hominibus procurare orando, hortando, confœderando, ac aliis viis. ¶Insuper fructus iustitiæ nominatur interim æterna fœlicitas, iuxta illud Sapientiæ: Bonorum laborum gloriosus est fructus. Porrò operatio *Sapien.3*
vitæ præsentis est seminatio respectu futuræ remunerationis, B
dicẽte Apostolo: Quæ seminauerit homo, hæc & metet. Vnde in Oseæ legitur: Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordiæ. Huius seminationis fructus est beatitudo cœlestis: iuxta illud apostoli: Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Hic igitur *Fructus*, qui est beatifica *Galat.6* *Oseæ.10* *2.Cor.5.*
Dei fruitio, *Seminatur in pace*, id est, per opera virtuosa in pace spirituali peracta, promeretur ac obtinetur. Vel seminatur *Oseæ.10*
in pace, id est, in pacificatione mentis cum Deo in vita hac *2.Cor.9*
virtualiter cõtinetur: atque ex ea tanquam ex causa meritoria deriuatur ac condonatur in patria. Nam sicut fructus potentialiter ac radicaliter continetur in semine: ita pax æternitatis in pace pectoris, pax patriæ in pace viæ, plena tranquillatio beatorum in Deo, in tranquillatione inchoata viatorum in eo. Hinc paci internæ semper studere debemus, *Psal.75.*
quia in pace est locus omnipotentis. Non enim est Deus dissensionis, sed pacis. C *1.Cor.14*

Expositio IIII. Capitis. *Vnde bella & lites,*
ARTICVLVS SEXTVS.

HOC capitulo hortatur Apostol⁹, ne inordinati sint nostri affect⁹. Et ne ex eis ad ea quę aliis nociua sunt, procedamus. *Vnde bella & lites in vobis?* id est, ex qua radice oriũtur pugnæ reales atque verbales, quibus vos inuicem impugnatis? *Nónne ex concupiscentiis vestris?* id est, terrenis, inordinatis,

D mundanis, & sensualibus affectionibus. *Quæ militant in membris vestris*, id est, ministerio membrorum ducuntur ad opus iniquum, sic militant seu dominantur in membris: quia iuxta concupiscentiarum inclinationé ac impetum, membra mouétur in actú, quanuis concupiscentiæ sint subiectiuè in appetitiuis potentiis. Sumitur ergo nomen concupiscentiæ, hoc loco generaliter pro quouis inordinato affectu diuitiarú, deli-

Roma. 6. tiarum, siue bonorum. Hinc ad Romanos hortatur Apo. Sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem. Certum est autem, quòd mali ef

E fectus ex prauis procedant affectibus: & quicquid culpæ in verbis aut factis consistit, ex interiori inordinatione dependet ac profluit. Propter quod priceps Apostolorú hortatur:

1. Pet. 2. Obsecro vos abstinere à carnalibus desideriis, quæ militant aduersus animam. *Concupiscitis*, carnalia & mundana, *& nó habetis* ea. Et sic solo inordinato affectu fœdamini. Et non habituri effectum operis, præcipitatis vos in vitia impiæ voluntatis: quia volútas inordinata deliberata, reputatur pro opere. Sic multi cú in egestate viuát, volútariæ paupertatis priuátur mercede: & cum diuitibus voluptariis, superbis, atque auaris damnantur: quia terrenam abundantiam, delectationem sensualem, ac mundanum præoptant honorem. Isti sunt miseri in præsenti seculo & futuro. Quia nec hîc nec ibi obtinent quæ

F affectant. Ideo scriptú est: Est diues, cùm nihil habeat: & est

Prouer. 13 pauper, cùm in diuitiis multis sit. *Occiditis* vel corporaliter alios, vel spiritualiter vosmetipsos. Quia ex vitiosis desideriis, quibus homo in primis spiritualiter necat seipsum, interdum corporale homicidium oritur: *Et zelatis*, id est, aliis inuidetis. Quod enim quis sibimet cupit, hoc inuidere aliis solet. *Et nó potestis adipisci*, quod vitiosè appetitis. Quia multi consequi nequeunt, nec valent implere, quod damnabiliter quærunt & cupiunt. Idcirco in libro Iob asseritur: Deus consilium pra-

Iob. 5. uorum dissipat. Qui dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum quod cœperant. Vnde & in

Esa. 40 Esaia legitur Dat scrutatores secretorum quasi non sint, & consiliarios in stultum finem adducit. Istud tamen frequenter misericorditer accidit: quia non expedit prauis hominibus obtinere, quod optant illicitè. Idcirco per Oseam domi

Osee. 2. nus loquitur: Ecce ego sepiá viam tuam spinis. *Litigatis*, verbis

bis & *belligeratis*, in opere contra proximos pro terrenis & A
non habetis, ea scilicet necessaria vitæ. *Propter quod non postu*
lastis, id est, Deum humiliter atque ordinatè pro eis haben-
dis non rogastis, primò ac principaliter exorando pro spiri-
tualibus, Dei honorem ac animarum salutem concernenti-
bus. Deinde pro corporalibus prout ad spiritualia necessaria
sunt, siue accommoda. Sicut Christus in Euãgelio docet: Pri Mat. 6.
mùm, inquiens, quærite regnum Dei & iustitiam eius: & hæc
omnia adiicientur vobis. *Petitis & non accipitis*, id est, inordi
natè Deũ rogatis: idcirco non audit vos. *Eo quòd malè peta-*
tis, non obediendo in primis Dei præceptis. Qui enim decli
nat aurem suam, ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Prou. 28.
Temporalia quoque magis quàm spiritalia postulatis. Vnde Ioan. 6
apud Ioannẽ ait Christus discipulis adhuc carnalibus: Vsque B
modò nõ petistis quicquã in nomine meo, i. pertinẽtia ad sa-
lutẽ. *Vt in concupiscentiis vestris insumatis*, id est tẽporalia quæ
petitis nõ ordinatis ad debitum finem, scilicet, ad moderatã
& necessariam corporis sustẽtationem: sed ad superfluitatem
ac voluptatem: vt ea insumatis, id est, intra vos accipiatis &
consummatis, in cõcupiscentiis vestris, scilicet iuxta impetum
concupiscentiarum, non secundum rationis iudicium. Cõtra
quod Paul. hortatur: Curam carnis ne feceritis in desideriis. Roma. 13.
Itémque: Habentes victũ & quibus tegamur, his contenti si- 1. Timo. 6
mus. Christus quoque: Attendite, inquit, vobis ne grauentur Luc. 21
corda vestra crapula & ebrietate, & curis huius vitæ. *Adul-*
teri, id est, mẽte à Deo auersi: Quæ auersio spiritalis fornica-
tio est. Iuxta illud Psalmographi: Qui elongant se à te, peri- Psal. 72
bunt, perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Et illud Oseę: Osea. 4
Fornicati sunt à deo suo. Omnis etenĩ anima, aut est dei spõ Osea. 1.
sa, aut diaboli adultera. Dei equidẽ sponsa est, quæ ei fide & C
charitate coniungitur. Vnde per Oseam effatur: Spõsabo te Osea. 2
mihi in fide. Talis anima Deum spiritali amore amplectitur,
atq; ab ipso cœlesti semine (quod est verbũ dei) ac lumine gra
tiæ fœcundatur. Porrò diaboli perhibetur adultera, quæ ei
peruersæ voluntatis miscetur consensu. Spiritalis quoque sa-
pientia (præsertim æterna & increata) sponsa est hominis iu-
sti. Iuxta illud Sapientiæ: Hanc amaui & exquisiui: & quæsi- Sap. 8
ui eam sponsam mihi assumere, & amator factus sum formæ
illius. Qui ergo hanc sponsam relinquit, & ei terrena prępo-
nit, atque carnalia amplexatur, rectè adulter vocatur. Iudæi

D etiam ad corporalia adulteria erant procliues, ſicut per Hie-
Hier.5. remiam loquitur Deus: Vnuſquiſque ad vxorem proximi ſui hinniebat. *Neſcitis quia amicitia huius mundi*, id eſt, amor carnalis, ac mundanus, inordinatus, & ſenſualis affectio ad complacendũ hominibus, nõ Deo: atque ad obtinendum mundi honores, voluptates & opes, *Inimica eſt Deo?* id eſt, diuinę legi cõtraria, ac diſplicens Deo, & charitati repugnás? *Quicunque ergo voluerit eſſe amicus huius ſeculi*, id eſt, hominũ mundanorum, ſecũdum quod tales ſunt: *Inimicus Dei cõſtituetur*, id eſt, Deo cõtrarius, & ab eo auerſus. De quo ait propheta:
Pſal.5 Odiſti omnes qui operantur iniquitaté. Vnde Sapiés: Odio
Sap.14 ſunt Deo impius & impietas eius. Itaque quicunque ſe mundanis conformat hominibus, & eis conſentit, ac placere quę-
E rit in rebus illicitis, eo ipſo quo talis eſt & ita ſe habet, dei ini-
1.Ioan.2 micus efficitur. Hoc eſt, quod ſanctus Ioannes docet: Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt. Quia ſi quis diligit mundũ, nõ eſt charitas patris in eo. Hinc loquitur &
Roma.12. Paul. Nolite cõformari huic ſeculo. Itémq;: An quæro homi
Gala.1. nibus placere? Si hominibus placeré, Chriſti ſeruus nõ eſſem.
Pſal.12. Hoc eſt, quod terribiliter ait propheta regius: Quoniá diſſipauit deus oſſa eorũ, qui hominibus placẽt: cõfuſi ſunt, quoniam Deus ſpreuit eos. Verũtamen debemus mũdanos homines ſpiritali amore diligere, (ſicut inimicos) & orare pro eis:
Roma.15 eis quoque in bonis velle placere, eo modo quo ait Apoſto.
Marc.5 Vnuſquiſque proximo ſuo placeat in bonũ, ad ædificationẽ. Cùm etiá iubeat dominus: Sic luceat lux veſtra corá hominibus, vt videant bona facta veſtra, & glorificent patrem ve-
F ſtrũ, qui in cœlis eſt. *An putatis quia inaniter ſcriptura dicat?* id eſt, nequaquá hoc æſtimare debetis: cùm verba ſcripturæ, verba ſint ſpiritus ſancti. *Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus, qui habitat in vobis.* Hoc tripliciter poteſt intelligi. Primò, de ſpiritu ſancto. Sícq; legendum eſt interrogatiuè & negatiuè: vt
Epheſ.4 ſit ſenſus: Spiritus ſanctus corda veſtra gratioſè inhabitans, nequaquam concupiſcit, id eſt, cõcupiſcere vos non facit ad inuidiam. Hoc eſt, nõ mouet vos ad inuidendũ alicui. Cùm ſacra ſcriptura vbiq; doceat, ſpiritum ſanctũ eſſe ſpiritũ puræ dilectionis: de quo in lib. Sapiẽtiæ habetur: Benignus eſt ſpi-
Sapien.1. ritus ſapientiæ. Et in Pſalmo: Spiritus ſanctus tuus bonus de-
Pſal.142. ducet me in terram rectam. Secundò exponitur aſſertiuè de ſpiritu hominis, id eſt, anima rationali habitante in corpore ſuo.

ſuo. Quæ ad inuidiam prona eſt, & aliis inuidet quod affe- A
ctat. Sicq; ſcriptura iſta accipitur ex eo quod in Geneſi habe *Gene.* 8
tur. Senſus & cogitatio cordis humani proni ſunt in malum
ab adoleſcētia ſua. Tertiò exponitur de ſpiritu ſancto aſſerti
uè. Et eſt ſenſus: Spiritus ſanctus in vobis per fidem & gratiá
habitans, concupiſcit, mouet & cōcupiſcere facit vos ad in-
uidiam extirpādam. Quia ad hoc inſtigat ſpiritusſanctus ſe-
cundum ſcripturas, vt inuidiam eradicemus. Iuxta hunc mo-
dum loquendi fertur in Pſalmo: Ex ore infantiū & lactētium *Pſal.* 8
perfeciſti laudem propter inimicos tuos, ſcilicet deſtruēdos
ac reprobandos. ¶ Si autē quæratur, quomodo in his habita
uit ſpiritusſanctus, quos paulò antè vocauit adulteros, litigi-
oſos, cupidos, ac malè petentes? Reſpondendum, quòd in Iu B
dæis quibus ſcripſit, erant carnales & ſpiritales, boni ac mali:
quemadmodum & inter Corinthios, quibus ſcripſit inter cæ
tera Pau. Nihil vobis deeſt in vlla gratia. Et poſt pauca: Non 1. *Cor.* 1.
potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibꝰ. Sic- 1. *Cor.* 3
que diuerſa ad diuerſos ſunt referenda.

¶ Prȩterea viri ſancti parua peccata, quaſi magna in ſuis ſub-
ditis reprehendunt, vt eos magis humilient, exercitent, & ac-
cendant. Prima demum expoſitio horum verborum litera-
lior eſſe videtur, quia ſubiungitur: *Maiorem autem dat gra-
tiam*, ſcilicet ſpiritus qui habitat in vobis: puta ſpiritus ſan-
ctus, qui dat gratiam maiorem quàm mundus, vel amicitia e-
ius. Dat enim dona ſupernaturalia atq; gratuita, *Propter quod
dicit ſcriptura*: in prouerbiis ſecundum tranſlationem. 70. in-
terpretum. *Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.* *Prouer.* 3
Sic enim ſeptuaginta tranſtulerunt: vbi Hierony. tranſtulit: 1. *Petri* 5.
Illuſores Deus deludet, manſuetis autem dabit gratiam. Vel C
ſumitur iſta ſcriptura ex eo, quod alio loco in Prouerbiis ha
betur: Superbum ſequitur humilitas (quia videlicet humilia-
tur, atq; deiicitur à iudice Deo) & humilem ſpiritu ſuſcipiet *Prou.* 19.
gloria. Præterea valde penſandum, quod in verbis iſtis Apo
ſtolus Iacobus inſinuet ſpiritum ſanctum eſſe Deum. Cùm
enim de eo dixiſſet, maiorē autem dat gratiam, mox ad pro-
bandum hoc ipſum allegat ſcripturam canonicá aſſerentem:
Deus ſuperbis reſiſtit. Quæ probatio nōvaleret, niſi in illa au
thoritate allegata per Deū intelligeretur ſpiritus ſanctus ſeu 1. *Petri* 5
trinitas Deus, & per conſequens quælibet diuina, æterna, in-
creata, adorāda perſona. Sed cū Deus omnem vitioſum de-

D testetur, damnet, & puniat: cur specialiter superbis resistere
Superbis cur De⁹ resistat poti⁹ quàm aliis vitiosis. perhibetur? Et respondendum, quòd quia superbi specialiter se extollunt, séque Deo opponunt: & quòd Deo debetur (videlicet gloriam & honorem) sibi vsurpant, & quia superbia omnium vitiorũ regina & mater est: idcirco deus eis specialiter resistere fertur, eos deiicere, humiliare, comprimere. Et
Tob.4. hoc sibi proprium esse testatur loquens ad Iob: Si habes bra-
Iob.50 chiũ sicut Deus, & simili voce tonas: disperge superbos in furore tuo: & respiciens omnem arrogantem humilia. Respice cunctos superbos, & cõfunde eos, & contere impios in loco suo. Abscõde eos in puluere simul, & facies eorum demerge in foueam. Et ego cõfitebor, ꝙ saluare te possit dextera tua.
E Absit ergo à nobis omnis elatio, quę tá est odibilis deo, & cuĩ
Iob.2 resistit omnipotés. Non cõueniat alicui nostrũ id quod in li-
Iob.1 bro Iob scribitur: Quid tumet contra deũ spiritus tuus? Nec illud: Cucurrit impius aduersus Deũ erecto collo. Porrò humilibus Deus dat gratiá. Quia & peccatoribus seipsos ex corde accusantibus, ac Deo subiiciétibus, veniámq; petentibus, Deus peccata remittit, & gratiarũ charismata elargitur, vt pa-
Luc.18. tet in publicano. Humilibus verò iam in charitate existentibus, dat gratiarum augmenta. Et quantò se Deo profundius subdunt, humiliúsque substernunt ac supplicant, tantò gratiæ opulentioribus charismatibus perfunduntur. Semper igitur simus viles ac imperfecti in propriis oculis, & coram altissimo in omni timore ac humilitate iugiter ambulemus.
Subditi igitur estote Deo, per veram ac profundam humilita-
F tem, ac diuinorum præceptorum executionem. Quemadmo-
1.Cor.14 dum enim quicquid habemus & sumus, à Deo accepimus: sic
Psal.36 totum ei subiicere, & eius obsequio mancipare debemus. Si-
Iob.9 cut & Psalmista hortatur: Subditus esto domino, & ora eum. Siquidem quis restitit ei, & habuit pacem? *Resistite autem dia-*
Diabolo resistendum quomodo. *bolo.* id est, eius suggestionibus nõ consentiatis, sed eas despicite. ¶ Porrò diabolo debemus resistere. Primò, totam spem nostram in Dei adiutorio collocando: nihil de propriis viribus pręsumendo. Secundò, nosipsos in omnibus humiliádo, & propriá infirmitatem, imperfectioné, vitiositatem, humiliter recognoscédo. Tertiò, diuinę pietatis subsidiũ iugiter inuocando. Quartò, dominicá passioné cordialiter ac frequenter reminiscendo. Quintò, quatuor nouissima diligéter, atq; assiduè aspiciédo. Sextò, tátò feruétius deuotis insistédo exercitiis,

ercitiis, quantò acrius diabolicis impugnamur tẽtationibus. A Sunt & alij modi resistendi quàm plurimi. Debemus quippe intẽ perpendere quãtis periculis simus expositi, quãtis laqueis circundati, quanta atrocitate, inuidentiáq; infatigabiliter à dæmonibus impugnemur: quanta fœlicitate nos priuare, ad quantam miseriã nos pertrahere conentur. Ex quorũ omniũ viuaci consideratione debemus semper esse soliciti, custoditi timorati: ac fortiter tanquã dei milites contra aciem vitiorũ ac dæmonum præliãtes: cũ (teste Apostolo) non coronetur, nisi qui legitimè certauerit. *Et fugiet à vobis*, videns vos sibi tam viriliter ac perseueranter resistere. Qui enim modis prætactis resistit diabolo, suis resistentiis tam virtuosis ac feruidis ineffabiliter illum tam cõtumacem ac peruersum affligit, incendit, exagitat. Ideo fugit. ¶ Quocirca quæri potest: An B postmodum ad tentandum eundem hominem, redeat. Et videtur quòd nõ. Quia cõmuniter dicitur, quòd diabolus ab aliquo victus nunquam redeat ad tentandum eundem, saltẽ de eodem peccato. Ad hanc insuper quæstionẽ Thomas respondet in prima parte summæ suæ dicendo: Aliqui dicunt, quòd dæmon semel victus ab aliquo, nunquam postea tẽtet nec illum nec alium: nec de eodem peccato, nec de alio. Sed huic nõ cõsonat, quod in Matthęo de diabolo scriptum est: Reuertar in domum meam vnde exiui. Alij dicunt, quòd diabolus superatus, posset tentare alium: sed non eundẽ. Quod probabilius dicitur, si tamen intelligatur, quantũ ad certum tempus: quia de Christo habetur: Consummata omni tentatione diabolus recessit ab eo, ad tempus. Quòd autem ad tẽpus à tentatione desistat, congruit diuinæ clementiæ, quæ in hoc infirmitati cõdescẽdit humanæ, ne nimiũ infestetur. Cõ C gruit quoque dæmonis astutiæ. Quia secundum Ambrosiũ super Lucam: Dæmon formidat instare, quia formidat succũbere. Hæc est sancti Thomæ respõsio. Porrò quod diabolus ab aliquo victus, redeat ad tentandum eũdem de eodem peccato, videtur multipliciter posse probari. Primò, quia de beato Iob habetur, quòd diabolus à sancto Iob in prima impugnatione deuictus est, ita quòd diabolus nequiuit eum ad impatientiam, aut maledictionem dei, seu verborum excessum inducere. Deinde de eodem habetur: quòd Satan semel sic victus, secundò, tentauit sanctum Iob acrius. Rursúsque victus tentauit eum per suam vxorem, deinde per amicos & alios.

Mich. 6. *1. Timo. 2.* *Matth. 12.* *Lu. 4.* *Ambros. Diabolum victum nõ recedere.* *Iob. 2.* *Iob. 4.* *Iob. 8.*

D Et omnes istæ tentationes ad idem peccatum tendebant. Ad idem posset adduci, quod sanctus Athanasius scribit de beato Antonio, qualiter sæpe à dæmonibus cæsus est, & semper præualuit. Et satis innuitur in illa legenda, quòd vtique ab

Hierony. eisdem. Simile refert beatus Hierony. de sancto Hilarione. Multa quoque similia de aliis sanctis leguntur. Papa sanctus

Grego. Grego. dicit in Homilia, quòd diabolus contra duos bellũ mouet, vnũ incitans, vt iniurias inferat: alium, vt iniuriis acceptis, cótumelias reddát. Quem dũ in primo conflictu superare nequiuit, interim ab aperto certamine cessans, post modicũ redit, & illũ eũdem acrius quã ante impugnat, etiá de eodem peccato, puta, de impatientia & vindicta. Cassiodorus quoque ait: Bellũ graue est cótra diabolũ, quia occultũ, quia

E cũ fortiore, quia hostis insidiæ nõ videntur: aduersarius nec labore deficit, nec victus aliquãdo discedit (videlicet omnino) sed tãtò acrior redit, quãtò per gratiá dei debellatus fortius fuit. ¶Postremò creditur, quòd sicut vnusquisque habet angelum bonum pro sui custodia in tota hac vita, ita & angelum malum pro sua exercitatione, & probatione. Qui durante hac vita, quantumcunque vincatur, nõ recedit in toto. Istud ergo verius reor. Idcirco post vnam victoriam non si-

Iob.7. mus securi, sed ad acriorem conflictum accincti. Militia enim

August. vel (vt alia habet translatio) tentatio est vita hominis super terram. Propter quod August. Perseuera vsque in finem, quia tentatio perseuerat vsque in finem. *Appropinquate Deo, &*

Zacha.1. *appropinquabit uobis.* Huic simile est, quod per Zachariam lo

F quitur deus: Conuertimini ad me, & conuertar ad vos. ¶Ex quibus sequi videtur, quòd gratia dei insit hominibus ex eo-

Ioan.6. rum præuio merito, principiũque merendi sit à libero arbi-

Ioan.15. trio, & non à Deo: cùm tamen dicat Saluator: Nemo potest

1.Cor.4. venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. Et alibi: Sine me nihil potestis facere. Atq; Apostolus ait: Quid habes, quod non accepisti? Ad istud Thomas: Petrus de Tarẽto: Richardus de media villa, & alij dicunt: Quòd sicut deus communi influxu, vniuersa conuertit ad se, tanquam ad finem vltimatum secundum esse eorum naturale: sic rationalem creaturá conuertit ad se speciali influxu, tanquam ad finem supernaturalem. Nec iste influxus est aliqua gratia habitualis, sed diuina motio & instinctus, qui ad dona gratiæ mouet hominẽ, atque ad meritorium bonũ. Et omnibus offertur, ac vicissim

influitur

influitur iste instinctus. Cui quidam consentiunt, & per hoc A ad gratiam habitualem de congruo disponuntur, quibus túc gratia mox confertur. Et de ista dispositione potest intelligi verbum istud Apostoli, vt sit sensus: Appropinquate deo, ad eius gratiá vos aptando, & eius instinctui acquiescédo. Aliqui verò huic instinctui resistunt. Nihilominus dispositioné istá de cógruo pręcedit diuinus instinctus, vt patuit. Ideoq; principiú meriti simpliciter est à deo. ¶ Sed aduertendum, ꝙ verba hæc dupliciter possunt exponi. Primò, quátum ad eos qui nondú in charitate & gratia sunt, qui à deo auersi sunt, & elongantur ab eo dissimilitudine culpæ. Ideo dicitur eis: Appropinquate deo, pœnitédo, cőfitendo, satisfaciendo: sicque quod in vobis est faciédo, & appropinquabit vobis. i. gratiose applicabit se vobis, dona gratiæ infundédo. Secúdo, po- B test exponi de existentibus in gratia & charitate. Qui licet à deo nó distent dissimilitudine culpæ salté mortalis, distát tamen ab eo minoratione perfectionis, ad quá in hac vita pertingere valét. Ideo dicitur eis vt deo propinquét. i. similiores fiant, cú ardentius diligédo, quotidie proficiédo, & ei se omni hora intimius siue deuotius vniendo. Verútamem propinquatio siue cóuersio vtraq; fit ex præuio quodá dei instinctu ac munere. Ad quod insinuádú in Trenis scriptú est: Cóuerte nos domine ad te, & cóuertemur. Et rursus Hier. loquitur Conuerte me domine, & cóuertar, quia tu es dominus deus meus, Postquá enim cóuertisti me, egi pœnitétiá & postquá ostendisti mihi, percussi fœmur meú. Istis deo sic appropinquantibus, deus propinquat per gratiæ incrementa, & eis sé C clarius ostendédo, atque intimius vniédo per donú sapiétię & charitatis augmentú, diuinorúq; gustú & interioré amplexum. Insuper deus (qui per Hiere. iterú protestatur: Núquid non cœlú & terrá ego impleo) distat à creatura rationali, nó loco, sed perfectione, & culpa distat ab eo illa. Propterea in Prouer. fertur. Longè est dominus ab impiis. Et Hiere. fatetur: Lógè dominus apparuit mihi. Si auté de similitudine, seu de defectu perfectionis fit sermo, certú est, ꝙ omnis creatura distet in infinitú à creatore. Qui per Esaiam sciscitatur: Cui me similé fecistis & adæquastis, dicit sanctus? A cuius cótemplatione in tantú deficimus, vt apud Iob dicatur: Vnusquisq; intuetur eum procul. *Emundate manus ô peccatores*, Per manum, quę est organú organorú, potestas & operatio designá-

Treno.5. *Hiere.31.* *Hiere.23.* *Prouer.15.* *Hiere.31.* *Esa.40* *Iob.30.*

D tur, Manus ergo, id est, opera nostra, emũdare debem⁹, vt ex syncera intentione procedant, nec vitiis misceantur: ne illud
Esa.1. Esaiæ nobis cõueniat: Manus vestræ sanguine plenę sunt. Sed
Psal.23. quod in Psal. dicitur: Innocens manibus & mũdo corde, hic
Iob.22. accipiet benedictionẽ à domino. Vnde & in Iob habetur: Saluabitur innocẽs. Saluabitur autẽ munditia manuũ suarũ. *Et purificate corda vestra*, per pœnitentiam ab omni simulatione, duplicitate, peruersitate, cæterísque peccatis: qui *Duplices animo* fuistis, aut estis: De hac duplicitate dictũ est copiosè iã ante, super illud: Vir duplex animo, incõstãs est in omnibus
Iaco.1. viis suis &c. ¶ Hęc autem depuratio cordis est maximè appetenda. Siquidem beati mũdo corde, quoniã Deum videbũt.
Matth.5. Atque in libro Prouerbiorum inducitur: Qui diligit cordis
Prouer.22 munditiam, habebit amicum regem. Illum vtique regem, qui
E apud Malachiam testatur, Rex magnus ego sum. ¶ Denique
Mala.1. propter huius mũditiæ cordis appetibilitatẽ loquitur Esaias,
Esa.27 Hic est omnis fructus, vt auferatur iniquitas. Quod maximè verum est, prout iniquitatis ablatio, charitatis & gratiæ infusionẽ includit, sine qua fieri nequit. *Miseri estote.* Duplex est
Prou.14. miseria. Vna culpæ, de qua legitur, Iustitia eleuat gentem, miseros facit populos peccatũ, Altera est miseria pœnæ: de qua
Psal 31. ait propheta, Conuersus sum in erumna mea, dum configitur
Roma.8. spina. Et Apost. Infelix ego homo, quis me liberabit de cor-
Bernar. pore mortis huius? Vnde sanctus Bernardus ait de Christo, Misericordię domini multę, sed & miserię domini multę. De
Iob.14. vtriusque autem his miseriis, verificatur illud Iob: Homo na-
F tus de muliere, breui viuens tẽpore, repletur multis miseriis. Hortatur ergo Apost. vt miseri simus miseria pœnæ, corporales afflictiones, tribulationes, inopiam, famẽ, sitim, & opera satisfactoria, laboriosa, sponte ac patienter pro nostris sustinendo excessibus, & pro gratia ampliori adipiscenda, qua deinceps vitemus peccata: atque vt Christo propter nos passo aliquo modo cõformemur, & futura euadamus supplicia.

Et lugete, pro vestris ac proximorum piaculis, pro desiderio regni cœlestis, & ex aliis piis causis. *Risus vester* inordinatus, ex mentis dissolutione & irrationabilibus causis proueniens. *In luctum* salubrem *Conuertatur*, quemadmodũ per
Ioel.2. Ioëlẽ dominus monet, Cõuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & plãctu. *Et gaudiũ vestrũ* carnale, seculare, inordinatũ. *Vertatur in mœrorem* pœnitentialem. Vt

cõtrariis

contrariis curētur cōtraria:& per quæ quis peccauit,per hæc A
puniat & castiget seipsum. Est itaque risus illicitus,de quo ait
Saluator, Væ vobis qui ridetis nūc, quia plorabis & flebitis. *Luc.18.*
De quo itidē in Ecclesiaste legitur, Sicut sonitus spinarū ar *Eccle.7.*
dentiū sub olla,sic risus stulti. Idcirco verum est vulgare illud
prouerbiū,Per multū risum debes cognoscere stultū. Hinc in
Ecclesiast. scriptū est: Amictus corporis,& risus dētiū, & in- *Eccle.19.*
cessus hominis,annunciāt de eo. Quia videlicet per hęc tria
exteriora cōiicitur qualis sit homo interius. Vitādus est ergo
risus immoderatus:cū rursus in Eccle. dicatur: Fatuus in risu *Eccle.21.*
exaltat vocē suam, vir autē sapiēs vix tacitè ridebit. Imò se-
cundum sanctum Basilium, à risu & omni irrefręnata lætitia
nos cohibere debemus: cū quotidie tot peccata fiant in mū-
do,& deus tā grauiter inhonoretur ac offendatur, & tot ani B
mæ æternaliter cōdēnentur:& quilibet nostrûm toties tam-
que enormiter peccet: atque in valle hac lachrymarū,in gra-
ui exilio,varijsq; periculis positi simus,& ignoremus an amo
re digni simus, an odio,& vtrum æternaliter simus damnādi.
Veruntamen est aliquis moderatus ac licitus risus. De quo
San. Iob ait: Si quando ridebam ad eos, non credebāt mihi. *Iob.29.*
Qui risus ex laudabili causa oritur, ex gaudio spiritali, ex ze
lo iustitiæ aut causa penitus naturali, vt ex admiratione, ob
quam homini naturale & proprium est,esse risibilem. ¶De-
nique gaudium est spiritale & sanctum in actu virtutis consi-
stens,de creatore aut de creaturis in deo cōceptum. De quo
ait Apost. Gaudete in domino semper. Et propheta: Lætami *Philip.4.*
ni in domino & exultate iusti. Iacobus verò loquitur de illi- *Psal.13.*
cito gaudio,actioni vitiosę annexo. De quo ait scriptura: Lę C
tantur cū malè fecerint,& exultāt in rebus pessimis. Et Chri *Prou.2.*
stus quoq;: Mūdus,inquit,gaudebit. Præterea his Iacobi ver *Ioan.16.*
bis consonat,quod in Ecclesiaste fertur: Melius est ire ad do *Eccle.7.*
mum luctus,quàm ad domum conuiuij. In illa enim finis cun
ctorum admonetur hominum, & viuēs cogitat quid futurū
sit. Et rursus: Cor sapientis vbi tristitia: & cor stultorū vbi læ *Ibidem.*
titia. Hinc Salomon denuò ait: Risum reputaui errorem. Et *Eccle.2.*
gaudio dixi,quid frustra deciperis? *Humiliamini in conspectu
domini*,id est, coram deo vnusquisq; se deprimat, vitia sua in-
spiciat, defectus naturæ & culpæ quos habet in se intueatur:
quā imperfectè seruiat deo,perpēdat. Ex his & alijs multis ri
tē cōsideratis,vnusquisq; vilipendat se valde:& omni confu-

D sione, correptione, & castigatiõe dignum se arbitretur, eásq; æquanimiter patiatur. *Et exaltabit vos* in vita præsenti per sublimia gratiæ dona, & in futuro per pręcipua gloriæ munera. Ideo enim loquitur Christus: Beati pauperes spiritu, id est,
Matth. 5. humiles (iuxta vnam expositionem) quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et denuò: Qui se humiliat exaltabitur. Hinc in Ecclesia. scribitur: Noli te extollere in faciédo opere tuo.
Luc. 18. Et iterum: Sapientia humiliati exaltabit caput ipsius. *Nolite*
Eccle. 10. *detrahere alterutrũ fratres*, id est, vnus alteri non obloquatur,
Detractio cũ hoc sit cótra charitaté atque iustitiá, & ex suo genere pec
né grauius catum valde mortale, multóque grauius furto, secundum do
furto quid ctores. Peccata náque in proximũ tantò sunt grauiora, quã-
esse. tò maius nocumentum inferunt ei. Cùm ergo per detractio-
E nem vnus auferat alteri bonum nomé, & lædat eum in fama, faciátq; eum aliis cótemptibilé aut despectũ: ideo magis peccat quàm fur, qui exterioré tollit substantiam, qua bona fama
Eccle. 7. est præstantior. Iuxta illud Ecclesiastis: Melius est nomé bonum, quàm vnguenta preciosa. ¶ Hinc scriptura detractioné vehemétissimè ac sæpissimè prohibet, reprobat, & condénat.
Prou. 4. Scriptũ est enim in Prouer. Labia detrahétia sint procul à te.
Eccle. 10. Et in Ecclesiaste: Si mordeat serpés in occulto, nihil minus eo
Sap. 1. habet qui detrahit. Sed & Sapiés ait: Custodite vos à murmuratione, & à detractione parcite linguæ: quoniá sermo obscurus non ibit in vacuũ. Deniq; sanctus Clemés papa, martyr, & doctor refert, quòd beatissimus princeps apostolorũ dixit esse tria homicidij genera. Vnum corporale, Aliud dixit esse odium. Tertiũ detractionem. Per quam is cui detrahitur, oc-
F ciditur in corde audientis detractionem, quantum ad esse bonæ reputationis, quod in eo habebat. Præterea de ista materia dicit Thomas in 2.2. Sicut vnus dupliciter nocet alteri facto (puta apertè, vt in rapina: & occultè, vt in furto, & percussiõe dolosa) ita dupliciter nocet vnus alteri verbis. Primò apertè, vt in cótumelia: & secretè, vt in detractione. Quæ est denigratio alienæ famę per verba occulta. Dicitur auté homo detrahere, nó quia semper de veritate diminuat, sed quia quantum in se est, alterius famam ex intentione corrũpit, & bonum nomen eius diminuit. Quod fit pluribus modis. Primò, falsum alteri imponendo. Secundò, peccatũ alterius exaggerádo. Tertiò, peccatum eius occultum inordinatè prodendo. Quartò, dum bonum dicit quis mala intentione esse

peractum

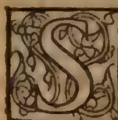
peractum. Quintò, dum bona alterius negat, malitiosève re- A
ticet, quando rationabilis causa exigit ea manifestari. ¶ Insu-
per susurratio in hoc conuenit cum detractione, quòd occul
tè malum dicit de proximo. Propter quod vnum frequenter
pro alio sumitur. Propriè tamen differunt. Quoniam susurra
tor intẽdit proximorum mutuam dilectionem corrumpere,
seminando discordias. Idcirco susurratio est grauius crimẽ,
quàm detractio: quia amicitia maius bonum est, quàm fama.
Iuxta illud in Eccles. Amico fideli nulla est comparatio. Et si- *Eccle. 6.*
cut rapina est grauior furto: sic contumelia detractione. At-
que, vt ait Greg. Sicut contumelia oritur ex ira, sic detractio *Grego.*
ex odio. Detractio quoque mentẽ detrahentis excæcat, ita
vt detrahens proprio vitio obtenebratus, incipiat verum pu B
tare quod dicit de alio, quãuis sit falsum. Denique detractor
grauissimè peccat. Quia nõ solùm occidit propriam animã:
sed & animam audientis, quantum in se est, præbendo ei ve-
nenũ mortiferum, & consentiendi occasionẽ. Si enim audiẽs
detractioni cõsentiat, mortaliter peccat: cum dicat Aposto. *Roma. 1*
Non solùm morte digni sunt qui faciunt mala, sed etiam qui
consentiunt facientibus ea. Imò detractor quantum in se est,
illum quoq; cui detrahit spiritaliter perimit. Quia si ille per-
cipiat qualiter ei detractum sit, oritur ei occasio odiendi de-
tractorem, & obloquendi eidem. Audiens ergo detractionẽ
increpet detrahentem, & vultum auertat, si congruè potest.
Quòd si conueniẽter nõ potest, increpet cum aliquo signo, *Eccle. 7*
videlicet tristem faciem ostendendo. Quia vt in Eccles. legi C
tur, Per tristitiam vultus, corrigitur animus delinquentis. In *Prouer. 25*
Prouerb. quoque asseritur, Ventus Aquilo dissipat pluuias, &
facies tristis linguam detrahentem. Abhorreamus ergo iugi-
térque vitemus hæc vitia, maledicta scilicet verba contume-
liosa, detractoria, susurratoria, & peccata ex eis nascentia. Et
vt docet Isidorus, peccanti non obloquamur, sed compatia-
mur: formidantes ne & nos in eadem, aut similia, vel maiora
labamur. Qui enim proximis peccantibus mox indignãtur,
irascuntur, ac detrahunt, merentur à Deo relinqui, & in ea-
dem maiora incidere. *Qui enim detrahit fratri, aut qui iudicat*
fratrem suum, id est, proximũ iudicio inordinato, temerario,
suspitioso aut vsurpato. *Detrahit legi*, diuinæ, quæ prohibet
detractionem, & inordinata iudicia *Et iudicat, legem*, id est,
reprobat eã. Nõ quòd directè detrahat legi aut reprobet eã:

D ſed quoniam contra legem faciendo, ita ſe habet ac ſi ſentiat
Leuit.16 eam eſſe iniquam, & quaſi deſpiciat eam Ait enim lex vetus:
Ibidem. Non eris criminator, nec ſuſurro in populo. Et rurſus. Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in menſura. *Si autem iudicas legem, non es factor legis*, id eſt, eam nõ imples, eius præceptis obediendo. *Sed iudex*, id eſt, quaſi ſuperiorem te facis lege diuina, eam tranſgrediendo, & iuxta modum prætactũm iudicando. Quod prorſus iniquum eſt. Propter quod ſubditur. *Vnus eſt enim legiſlator & iudex*, ſcilicet
Exod.34. Deus qui eſt ſupremus dator legis diuinæ. Moſes verò fuit legiſlator miniſterialis, Deus autem legẽ quam contulit habet iudicare, interpretari, & diſpenſare in ea, tanquam ſuperior ipſa. Eiuſdem nanque eſt, legẽ condere atque exponere. Hinc
Eſa.33. Eſaias dicit: Dominus iudex noſter; dominus legifer noſter,
Iob.36 dominus rex noſter. Iob quoque, Ecce Deus excelſus in for
E titudine, & nullus ei ſimilis in legiſlatoribus. *Qui poteſt perdere*, id eſt, iuſtè damnare. *Et liberare*, id eſt, miſericorditer à peccato purgare, & ad ſalutem perducere: Qui in Deuter. teſta-
Deute.32. tur Ego occidam, & ego viuere faciam. In Exodo quoque,
Exod.33 Miſerebor, cui voluero: & clemens ero, in quem mihi placue-
Roma.9 rit. De quo ait Apoſto. Cuius vult miſeretur, & quem vult in-
Roma.14. durat. *Tu autem quis es*, id eſt, cuius authoritatis, *Qui iudicas*
Ibidem. *proximum tuum?* inordinato iudicio. Sic & ad Rom. loquitur Paulus; Tu quis es qui iudicas alienum ſeruum? Suo domino ſtat, aut cadit, Itémque, Tu quid iudicas fratrem tuum? Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti. Itaque vnuſquiſque pro ſe rationem reddet Deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus. Veruntamen iſta non ſunt intelligenda, quaſi non li
F ceat prælatis, principibus, & iudicibus iudicare ſubditos ſuos. Nec ſic quaſi de his quæ manifeſtè ſunt mala, nec bono animo fieri valent, non liceat vnicuique bene diſpoſito iudicare: ſed ne de incertis & dubiis quis præſumat temerariè iudicare, affirmãdo ſeu definiendo aut puniendo. Aliud quoque eſt iudicare perſonam, aliud actum. Sit ergo vnuſquiſque diligens ſui ipſius examinator, diiudicator, & caſtigator, atque in primis emendet ſeipſum. Sicque charitatiuè diſcretè, & timoratè, loco & tempore opportuno, exigentéque cauſa iudicet & corripiat alium, prout hoc ſibi incũbit aut licet. Qui enim in eiſdem aut maioribus culpis eſt, indignus eſt alium iudicare atque corripere de huiuſmodi culpis, in quibus ipſe-

met iacet. Quidam verò pessima consuetudine sunt infecti, A
qui alios iudicare sunt proni, & negligunt semetipsos. ¶ Cõ
sequenter sapientissimus Iacobus iste reprehendit incautam
locutionem multorum. *Ecce nunc*, id est, errorem vestrum mo
dò aduertite, vos *Qui dicitis hodie aut crastino ibimus in illam ci-
uitatem, & faciemus quidem ibi annum*, id est, vno anno stabi-
mus ibi, *Aut mercabimur: & lucrum faciemus*, id est, vẽdendo
& emẽdo lucrabimur. *Qui ignoratis, quid sit vobis in crastinum*,
id est, quid cras vobis eueniet, & an viuetis per diẽ, quia nesci *Matt.25.*
tis diem neque horam. Idcirco in Prouerb. scriptum est: Ne *Prouer.27*
glorieris in crastinũ. ignorans quid superuentura pariat dies.
Quæ est enim vita vestra, id est, vita hæc corporalis ac tempo-
ralis? Et respõdet, *Vapor est ad modicum parens*, id est, similis est
vapori, seu fumo, breui horula apparenti, ac protinus deficiẽ B
ti. Ideo subditur, *Deinceps exterminabitur*, id est deficiet talis va
por, seu vita hæc præsens, quæ à natiuitatis exordio est quasi
cõtinuus atque celerrimus cursus ad mortem. Propter quod
sanctꝰ Iob dixit Parce mihi domine, nihil enim sunt dies mei. *Iob.7.*
Et rursus: Dies mei velocius transierunt, quàm à texente tela *Ibidem.*
succiditur. Dauid quoque in Paralipom. Dies nostri quasi *1 Par.29.*
vmbra super terram, & nulla est mora. Et in Psal. Homo va- *Psal.143*
nitati similis est, dies eius sicut vmbra prætereunt. ¶ Conse-
quenter docet Apost. sapientem, timoratum ac sobrium mo-
dum loquendi. *Pro eo vt dicatis*, id est, tam insipiẽtem modũ
loquendi habetis, pro eo quod meritò diceretis. Vel ita sup-
plendum est, Hæc doceo vos pro eo, vt dicatis posthac. *Si do
minus voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc aut illud*. Sic enim lo C
quendo memores estis propriæ fragilitatis atque incertitudi
nis vitæ præsentis: & insinuatis ac præsupponitis totum vitæ
vestræ cursum, euentum, & actum, ab omnipotentia & volun
tate Dei indesinenter pendere. Obseruemus ergo & nos hũc
salubrem modum loquendi: quem proh dolor multi non cõ
siderant, neque obseruant: sed ita de futuris sibi & faciendis à
se loquuntur, quasi certi essent se tam diu victuros: vel à seip-
sis vitam haberent, nec conseruatione indigerent diuina, nec
prouidentiæ creatoris, cuncta subessent. Idcirco merẽtur im-
prouisẽ tolli de medio. & interdum sic accidit eis. *Nunc autẽ
exultatis in superbiis vestris*, id est, superbis loquutionibꝰ & ver
bis præsumptuosis. Quia vt in Prouerb. dicitur: Lætatur ho- *Prouer.16*
mo in sententia oris sui. *Omnis exultatio talis maligna est*, id est,

D vitiosa, & malæ libidinis igne accensa. *Scienti igitur bonum facere, & non facienti*, id est, ei qui scit ad quæ obligetur, quid facere, quid vitare iam debeat, nec tamen iuxta suam peritiam laudabiliter conuersanti, *Peccatum est illi*, id est, sua sciētia est sibi maioris culpæ aut pœnæ occasio, & culpabilior est atque
Luc.12. damnabilior. Quemadmodum ait, Saluator: Seruus qui scit voluntatem domini sui & non facit, plagis vapulabit multis.
Ibidem. Et rursus: Cui plus datum est, plus requiretur ab eo. Hinc literati specialiter obligantur esse coram altissimo iusti ac recti, & corā proximis exemplares. Propter quod gloriosissimus ar
2.Pet.2. chiapostolus contestatur: Melius est non cognoscere viā iu-
E stitiæ, quàm post agnitionem retrorsum reuerti. Circa quæ verba inferius exponenda, plenior erit (si deus concesserit) de horum intellectu verborum tractatus.

Elucidatio quinti Cap. *Agite nunc diuites.*
ARTICVLVS VII.

Anctus Apostolus Iacobus suprà hortatus est eos quibus scripsit, ad patientiā in aduersis, ad paupertatis amorē, ad humilitatē in omnib⁹, & inordinatum ad terrena reprehēdit affectū. Nūc idem facit ostendendo calamitatem ac periculosissimū statum diuitum huius seculi. Quorum fallacē prosperitatē acriter arguit, quatenus fideles pauperes sint in sua inopia patientiores. Quibusdā equidē nondum perfectis sua aduersitas & paupertas molestę sunt, dum iniquorū prosperi
F tatē vident, nec vilipendunt, sed aliquanti æstimant. In quo-
Psal.76 rum imperfectorum persona ait Psal. Mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei. Qui zelaui super ini-
Psal.36 quos, pacem peccatorum videns. Vnde rursus hortatur: Noli æmulari in malignantibus, &c. Ait ergo Apostolus. *Agite nunc diuites*, id est, vitam corrigite, pœnitentiam facite: cùm
Lucæ.13 dicat Saluator: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peri-
Galat.6. bitis. Et Paulus: Dum tempus, inquit, habemus, operemur bonum ad omnes. Quidam exponunt sic, Agite nunc diuites, id est, voluntates vestras iniquas implete, vt sit loquutio ironica: quæ à contrario intelligenda est sensu. Iuxta quod in Apo
Apoc.22 cal. scribitur: Qui in sordibus est, sordescat adhuc: & qui nocet, noceat adhuc. Sed prima expositio melior existimatur.

Cùm

Cùm enim in generali dixiſſet Apoſt. Agite nũc diuites, mox A adiecit, quid agere debeant. *Plorate vlulantes*, id eſt, vehementer dolete, & ex interioris contritionis vehementia in intenſum eiulatum erumpite. Iuxta illud Micheæ: Faciã plan- Mich. 8 ctum quaſi draconum, & luctum quaſi ſtruthionum. *In miſeriis quæ aduenient vobis*, id eſt, ex conſideratione atque formidine metuendi iudicij Dei, æternaliúmque pœnarum imminentium vobis, niſi interim dignum pœnitentiæ fructum feceritis. Deinde ſubditur horum cauſa. *Diuitiæ veſtræ*, naturales, videlicet frumenta, vina & conſimilia. *Putrefactæ ſunt*, ex diuturna & auara retentione, quoniã tempore apto nõ com municaſtis eas egenis prout in euãg. præcipit Chriſt⁹: Quod Luc. 11. ſupereſt date eleemoſynã. Ex eadẽ quoque cauſa *Veſtimenta* B *veſtra à tineis comeſta ſunt, aurum & argentũ veſtrum æruginauit*, id eſt, ex vetuſtate & cupida reſeruatione contraxit ęruginẽ. Veſtimenta autem, aurum & argentum ad artificiales ſpectãt diuitias. *Et ærugo eorum* ſimiliter & naturalium diuitiarum putrefactio. *Erit in teſtimonium vobis*, id eſt: materialiter teſtimonium perhibebit aduerſus vos. Quę à iudice ſummo aſſumetur in argumentum & ſignum veſtræ cupiditatis, ac iuſtæ dãnationis. Qui enim diuitias ſuas taliter retinent, furtum & rapinam, imò nonnunquam etiam & homicidium perpetrãt. Quia ſancti patres Ambroſius Baſiliúſq; teſtantur: Non mi- Ambroſ. noris criminis eſt habẽti tollere, quàm cum poſſis & habeas, indigentibus denegare. Eſurientium panis eſt, quem tu detines: nudorum indumentum, quod includis: miſerorũ redem- C ptio, pecunia quam abſcondis. Tantorum te ſcias bona inuadere, quantis poſſis nec vis præſtare. Imò vt ait Hierony. Eo- Hierony. rum qui ex fame aut frigore obierũt, mortis reus teneris. Itaque Iacobus non diuitias, ſed eorum abuſum & tenacitatem condemnat. Hinc ſuper illud Pſal. Diuitiæ ſi affluant, nolite Pſal. 16 cor apponere, loquitur Auguſt. Qui non habet diuitias, non Auguſt. ambiat eas: qui autem habet, non de eis ſuperbiat. Nec dicit Propheta, Nolite eas habere, ſed nolite cor apponere. Non enim damnat diuitias (per quas mereri poſſumus regnum cœlorum) ſed cor appoſitum: quod eas miſericorditer non expẽdit, ſed auarè recõdit. Hinc quoque in Prouerb. dicitur: Qui abſcondunt frumentũ in tempore, maledicentur: benedictio Prouer. 11 autem ſuper caput vendentium. *Et manducabit carnes veſtras ſicut ignis*, id eſt, cauſa erit infernalis incendij, quod corpora

D vestra in inferno post diem iudicij patientur. Non quòd æru go erit causa directa ac meritoria condemnationis (cùm non sit peccatum) sed naturalis effectus, sed culpa, quam incurristis auarè retinendo diuitias, ex quarum reconditione ærugi nationem passæ sunt, meritoria erit vestræ afflictionis causa.

Iudith. 15. De talibus scriptum est: Dominus omnipotens vindicabit in eis, in die iudicij visitabit illos. Dabit ignem & vermes, & carnes eorum vt vrantur, & sentiant in sempiternũ. Hinc in Eccl. Ecclesiast. fertur: Humilia valde spiritum tuum, quoniam vindi Eccle. 7 cta carnis impij ignis & vermis. *Thesaurizastis vobis iram in nouißimis diebus*, id est, per tantam auaritiam vestram accumulastis vobis causam copiosissimam reprobationis ac cõdemna-

E tionis, quas in die iudicij & deinceps sustinebitis in ęternum.

Roma. 2. Iuxta quem sensum dicitur ad Rom. Secundum duritiá tuam & impœnitens cor tuum, thesaurizas tibi iram in die iræ, & re

Eccle. 10 uelationis iusti iudicij Dei. Népe in Eccle. legitur: Auaro nihil est scelestius, nihil est iniquius, quàm amare pecuniá. Auarus enim animam suam habet venalem. Idcirco ait Saluator:

Matth. 6. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo & ti

1. Timo. 6 nea demolitur. Hinc ad Timoth. scribit Apost. Diuitibus hu ius seculi præcipe, non sublime sapere, nec sperare in incerto

Psal. 9 diuitiarum; sed diuites fieri in operibus bonis, facilè tribuere, communicare. ¶Consequenter describit Apost. quoddá crimen enorme, quod ex auaritia oritur, quod est subtractio iu

F stæ mercedis operariorum. *Ecce merces operariorum vestrorum qui messuerunt regiones vestras*, id est, terræ nascentia agrorum, quos in vestris regionibus possidetis, deposuerunt. *Quæ fraudata est à vobis*, id est, quam mercedem illis iniustè atque fallaciter subtraxistis. *Clamat*, id est, materialiter vos accusat, & vltionem contra vos expetit. *Et clamor eorum*, scilicet pręmiorũ, quæ operariis vestris tenemini: seu clamor operariorum, dolentiũ, & cõquerentiũ de tanta iniustitia eis facta. *In aures domini Sabaoth introiuit*, id est, ab omnipotẽte Deo iudicatus est iustus. taliũ enim operariorũ querelá deus reputat esse iustissimá, atq; iniuriá eis illatá iudicat esse grauissimá. Dicitur auté deus dominus Sabaoth, id est, exercituũ siue omnipotẽs. Quod verbũ magnificũ apposuit Iac. ad perterrẽdũ iniquos: qui ita se habẽt circa egenos, quasi nõ habeát protectorẽ ac iudicẽ. Cũ tamẽ deus omnipotẽs angelicorũ exercituũ dominus, sit illorũ specialis pater, exauditor, tutor & iudex: secundũ illud in

in Psal. Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor. A
Denique vt ex scripturis elicitur, quatuor sunt peccata quæ *Peccata*
propter suā enormitatem dicūtur clamare ad deū. Primū est *quatuor*
homicidiū: iuxta illud Gen. Vox sanguinis fratris tui clamat *clamantia*
ad me de terra. Secundū est, oppressio miserabiliū persona- *ad deū ob*
rum: quemadmodū in Exodo loquitur dominus: Clamor fi- *suam enor*
liorum Israël venit ad me, vidiq; afflictionem eorū. Tertium *mitatem.*
est vitium cōtra naturā. Vnde in Genesi loquitur dominus: *Gen.4.*
Clamor Sodomorum & Gomorræorum multiplicatus est. *Exod.3.*
Quartū est defraudatio mercedis operariorum, vt patet hoc *Gen.10*
loco: Estq; peccatū istud tā graue, vt in Eccle. dicatur: Qui ef *Eccli. 34.*
fundit sanguinē, & qui fraudē facit mercenario, fratres sunt.
Hinc scriptura peccatum hoc multipliciter prohibet: quia in B
Leuitico ait deus per Mosen: Nō morabitur merces opera- *Leui.19*
riorū apud te vsq; mane. Et Tobias ait: Quicūq; tibi aliquid *Tob.4.*
operatus fuerit, statim mercedem ei restitue: & merces ope-
rarij tui apud te omnino nō remaneat. Hinc sanctus Iob ait: *Iob.31*
Si aduersum me terra mea clamat, si fructus eius comedi abs-
que pecunia, & animam agricolarum eius afflixi, pro frumen
to oriatur mihi tribulus, & pro hordeo spina. ¶ Insuper ex
temporalium affluentia solent oriri carnalia vitia. Quia, vt
ait Valerius, diues currit ad libitum, corruit ad illicitum: &
dum abundat diuitiis, abundat & carnalibus vitiis. Idcirco
subiungitur. *Epulati estis super terram* id est, delicatè & gulo
sè vos refecistis. *Et in luxuriis enutristis corda vestra* id est, de-
sideriis carnalibus vestri cordis, sensitiuo appetitui consen- C
tientes, satis fecistis, incontinenter viuēdo absque fræno. Ta
les sunt, qui non solū ex passione, seu infirmitate, sed ex pro-
posito & habitu vitioso viuunt turpissimè: qui teste philoso
pho, sunt brutis incomparabiliter viliores, atq; peiores. In ta
lium persona ait Salomon in Ecclesiaste: Non prohibui cor *Eccle.2.*
meum, quin frueretur omni voluptate. Istis eueniet, quod de
diuite epulone in Euange. legitur, cui in infernali incendio *Lucæ16.*
cōstituto, negata est vna aquæ gutta: & quod in Apoc. ait iu *Apoc.18*
dex cœlestis: Quantum glorificauit se, & in deliciis fuit: tan-
tum date ei tormētum, & luctum. Horum carnalium iam in-
numerabiles sunt imitatores, quibus in Euang. ait Saluator:
Væ vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ
vobis qui saturati estis. Quibus & per Prophetam Amos lo- *Amos.6.*
quitur dominus: Væ qui dormitis in lectis eburneis, & lasci-

D uitis in stratis vestris. Vnde & Iudas asserit: Hi sunt in epulis suis conuiuátes, sine timore, semetipsos pascétes. Cótra quos loquitur Paulus: Non in comessationibus & ebrietatibus, nó in cubilibus & impudicitiis. Deniq; congruo ordine præmisit Apost. epulati estis: protinúsq; subiunxit, & in luxuriis enutristis corda vestra: quoniam gulam sequi solet luxuria, præbétq; ei incentiuum: dicente Hierony. Venter æstuans vino, citò spumat in libidiné. Ideo testatur scriptura: Qui amat vinú & pinguia, non erit sapiens, sed lasciuus. Et quia Iudæi ex suis carnalitatibus, & ambitionibus moti fuerunt ad Christi inuidiam, deinde ad eius occisionem: iuxta illud Sapientiæ: Dixerunt impij, circúueniamus iustum, quoniam contrarius est operibus nostris. Promittit se scientiá Dei habere, & filiú

Hierony. *Prou. 21.* *Sap. 2*

E Dei se nominat: morte turpissima có dénemus eú. Hinc subditur, *In die occisionis* id est, in die parasceues, *Adduxistis* ad tribunal Pilati. *Et occidistis* id est, occidi procurastis. *Iustum* videlicet Christum, qui est sanctus sanctorum, qui antonomaticè iustus vocatur, quia secundum quod deus, est essentialiter sanctus & iustus: atq; vt homo omnibus iustior fuit per có creatam sibi iustitiá, qua tota suæ humanitatis capacitas fuit repleta: de quo in Act. Stephanus ait: Patres vestri occiderút eos, qui de aduentu iusti annunciauerút, cuius vos núc proditores & homicidæ fuistis. *Et non restitit vobis*, sed vt ab Esaia est prædictum: Sicut ouis ad occisionem ductus est, & tanquam agnus coram tondente se obmutuit. De istis Christus ante passionem suam loquutus est apud Ioannem: Cùm

Act. 6 *Esa. 53.* *Ioan. 8.*

F exaltaueritis filium hominis, tunc scietis quia ego sum. Imò sicut ex Actis Apostolorum probatur, multa turba sacerdotum & pharisæorum crediderunt in Christum: qui tamé eius occisionem specialiter procurasse leguntur. Quidam exponunt hunc locum de iustis communiter, intelligendo per iustum iustos pluraliter, vt ponatur singulare pro plurali. Nam in primitiuæ ecclesiæ exordio, iusti ab impiis passim ad iudicia trahebantur, & absque sua renisione occidebantur: iuxta quem modum Esaias ait: Iustus perit, & nó est qui recogitet, & viri misericordiæ tolluntur, & non est qui intelligat. Consequenter Apostolus vertit sermonem ad bonorum consolationé. *Patientes ergo estote fratres.* Potest tamen illud ad præfatos diuites, iam conuersos referri: vt sit sensus, Quoniam ante conuersionem vestram ad Christum tot scelera commisistis,

Act. 6 *Esaia 57*

ßstis, ideo quicquid aduersitatis vobis nunc accidit, patien- A
tissimè ferre debetis. Siquidem culpæ debetur pœna. Et deus
in vita hac per reprobos purgat electos, quemadmodum per
Esaiam cõtestatur: Væ Assur virga furoris mei, & baculus ip- *Esa.10*
se est. Itaque patientes estote. *Vsque ad aduentum domini*, id
est, vsq; ad horam iudicij vestri particularis, statim post mor
tem: vel vniuersalis iudicij, quando iusta retributio fiet. Nam
& sancti qui sub ara Dei clamabant: Vsquequo domine nõ *Apoc.6*
vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant super terrã?
responsum est, vt requiescãt tempus adhuc modicum, donec
impleatur numerus conseruorum eorũ & fratrum, qui inter-
ficiẽdi sunt sicut & ipsi. Insuper terreno exemplo inducit eos
ad patientiam istã. *Ecce agricola expectat preciosum fructũ ter
ræ patienter ferens* dilationẽ fructuum sui laboris. *Donec ac-* B
cipiat temporaneum id est, primi temporis fructum. *Et sero-
tinum* id est, vltimi temporis terræ nascentia. Terra quippe
promissionis (vt fertur) & de qua nunc loquitur, bis in anno
fructificat, videlicet, in Aprili atque Septẽbri. Sic sancti acci-
piunt fructum temporaneum. Statim quippe post corporis
resolutionem, eorum animę coronantur in cœlis, & fructum
serotinum sortientur in die iudicij, in corporum suorum glo
rificatione. Cùm ergo fructus æternæ salutis sit omni fructu
terreno incomparabiliter dulcior, præstantior, iucũdior, ple
nior, diuturnior, patientissimè ferre debemus omnem pręsen
tis vitę afflictionem, propter ęternam remunerationem. Nec *Roma.8.*
enim condignæ sunt passiones huius temporis ad gloriam il
lam. Hinc subditur. *Patientes estote & vos, & cõfirmate corda* C
vestra id est, virtuosis operibus roborate, & per futuræ bea- *Epi.Ro.8.*
titudinis fiduciam, per diuinæ iustitiæ cõtemplationem, per
cõsiderationem æternalis supplicij reproborum, per quoti-
dianum profectum virtutum, per fortitudinem mentis, con-
stabilite atq; in deo defigite ac firmate animas vestras: iuxta
illud ad Ephes. Cõfortamini in domino, & in potentia virtu *Ephes.6*
tis eius, induite armaturam Dei, vt possitis stare aduersus in-
sidias diaboli. Vnde Iosue loquebatur dominus: Confortare *Iosue.1*
& esto robustus valde, vt custodias omnem legẽ. *Quia aduẽ-
tus domini appropinquabit* imò indesinẽter appropinquat. Pro
pter quod in Apocalypsi ait: Ecce venio citò, & merces mea *Apoc.22*
mecum est dare vnicuiq; iuxta opera sua. Abacuc quoq; pro-
pheta inducit: Apparebit in finẽ, & non mentietur: si moram *Abac.2.*

D fecerit, expecta eum, quia veniens veniet & nõ tardabit. Porrò Deus venire dicitur in morte singulorum, per iudicij exhibitionem & retributionem mercedis. Vnde apud Marcum legitur: Vigilate, nescitis enim quãdo dominus veniat, sero an media nocte, an gallicantu, an mane: ne cum venerit repẽte, inueniat vos dormiẽtes. *Nolite ingemiscere fratres in alterutrũ*, id est, vnus ex zelo amaro, ac displicentia passionata contra aliũ, nullatenus ingemiscat: sed alter alterius onera portate: & inuicẽ charitatiuè ac dulciter supportate. Vel nolite in alterutrũ ingemiscere, id est, mutuò gemere & dolere propter aduersa quæ sustinetis, quasi iniustus sit Deus, qui fidelibus tot aduersa largitur: impios verò in hoc seculo prosperari permittit. Imò vnus alium ad patientiam prouocet, & conso-

Marci. 13.

Galat. 6

Hebr. 13

E letur in domino quemadmodum ad Hebræos scribitur: Adhortamini vosmetipsos per singulos dies, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Et alibi: Cõsideremus inuicem in prouocatione charitatis & bonorum operum. Ita fecerũt septem fratres Machabæi cum matre, qui se mutuò ad martyrium hortabantur, prout secundo Machab. plenius continetur. Conformiter & nos debemus nos inuicẽ animare, accendere, roborare, tanquã eiusdem regis commilitones, eiusdem viæ ambulatores, eisdẽ hostibus circũuallati, & ad eandẽ patriã gradientes, quemadmodum ad Hebr. monet Apost. Deponentes omne peccatum, per patientiã curramus ad propo-

Hebr. 10

2. *Mach.* 7

Heb. 12.

F situm nobis certamen, aspiciẽtes in Iesum: qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem. Recogitate eum, qui talẽ sustinuit aduersus semetipsum à peccatoribus contradictionẽ: vt non fatigemini animis vestris. Nempe vt ait Gregorius: Nihil est quod non æquanimiter toleretur, si Christi passio ad memoriam reuocetur. Nolite igitur tam infideliter & iniquè in alterutrum ingemiscere. *Vt non iudicemini*, iudicio reprobationis, id est, ne cõdemnemini. De quo iudicio ait Saluator: Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam ęternam: & in iudicium non venit. Apostolus quoq;: Si nosipsos diiudicaremus, nõ vtiq; iudicaremur. *Ecce iudex ante ianuam assistit*, id est proximus adest, & adiuuare, iudicare, & remunerare paratus est. Vnde in Apocalyp. loquitur: Ego sto ad ostium & pulso. Veruntamen, quia sancti patres non solùm verbo, sed & exemplo nos docuerunt, Iacobus exemplo illorum hortatur nos ad patientiam indesinentem.

Gregor.

Ioan. 5.

1. *Cor.* 11.

Apoca. 1.

Exemplum

Exemplum accipite fratres exitus mali, id est, mortis quæ est A
malum pœnale. *Et longanimitatis*, id est, lōgæ dilationis, seu
expectationis cœlestis retributionis. *Laboris*, qui in exercitiis virtuosis solet consistere. Propter quod ait vir sanctus: *Psal.16.*
Propter verba labiorum tuorū ego custodiui vias duras. Atque Apostolus. Labora, inquit, sicut bonus miles Christi Iesu. *2.Tim.2.*
Et patientiæ, id est æquanimis tolerantiæ in aduersis. *Prophetas qui locuti sunt in nomine domini*, id est, ex diuino instinctu verè prophetauerunt hominibus: qui vtique prophetæ quáuis essent viri tá sancti & prælecti, nihilominus exitū malum, id est, violentam per martyrium mortem, multiplicéque sustinuerunt laborem, & erant valde patientes atque longanimes, vt patet de Abraham, Noë, Dauid, Esaia, Hieremia, ac aliis. Vnde ad Hebræos 11. ait Apostolus: Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes & salutátes & confitentes, quia hospites & peregrini sunt super terram. Iudith quoq; asseruit: Sic Isaac, *Iudith.8.*
B
sic Iacob, Moses, & omnes qui deo placuerunt, per multas tribulationes transierunt fideles. *Ecce beatificamus eos qui sustinuerunt* aduersa patienter: sicut etiam asserit Christus: Beati *Matth.5.*
qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, de quibus scriptum est in libro Sapientiæ: Sapientiam sanctorum laudant populi, & laudem *Sap.4.*
eorum nunciat ecclesia: corpora eorum in pace sepulta sunt, & nomina eorum viuent in generatione & generationem. In paucis vexati, in multis bene disponētur. Et Iob ait: Beatus homo, qui corripitur à domino. *Sufferentiā Iob audistis*, *Iob.5.*
id est, admirabilem patientiā eius qui quáuis omnium sit exemplar virtutum, præsertim tamen patientiæ forma est. Vnde de Tobia habetur: Hanc tentationem permisit dominus C
euenire ei (puta Tobiæ) vt posteris daretur exemplum patiētiæ eius, sicut & sancti Iob. *Et finem domini vidistis*, id est, *Tob.2.*
quàm gratiosè deus finaliter egit cum Iob, nō solùm post vitam præsentem, sed etiam in seculo isto eum remunerando. Vidistis per fidem, id est, ex sacra libri eius historia credidistis. De qua visione Apostolus: Videmus, inquit, nūc per speculum in ænigmate. Veruntamen quod dictum est, finem domini vidistis, cōmuniter de Christo exponitur. vt sit sensus, *1.Cor.13.*
Finem domini, id est, mortem Christi in cruce vidistis, quia astantes suæ cruci fuistis tunc adhuc increduli. *Quoniam mi*

D *sericors est dominus* in sua natura, id est, naturaliter bonus & pius, non tamen compassionis affectum in deitatis suæ natura habens: imò quo ad hoc misericors appellatur quãtum ad similitudinem effectus, non quoad veritatem affectus. *Et miserator* in effectu. Hoc Iacobus dicit, Primò, quia electis suis deus in tribulationibus misericordissimè affuit, eos quoque eripuit, & gloriosissimè coronauit. Secundò, quoniã summa misericordia dei fuit, quòd propriũ filium suum pro nostra pati voluit salute. *Ante omnia autem fratres mei nolite iurare, neque per cœlum, neque per terram, neque aliud quodcunque iuramentũ. Sit ergo sermo vester, est, est: non, non, vt non sub iudicio decidatis.* His consonat quod in Matthęo loquitur Christus: Ego dico vobis, non iurare omnino, neq; per cœlum, neque per

Esdras in cõfeßione.

Matt.5.

E terram. Sit autem sermo vester est, est: non, non. ¶ Sed quomodo intelligenda sunt ista, cùm in Deuteromio dicatur: Dominum deũ timebis, & per nomen eius iurabis? Et in Psalmo: Laudabũtur omnes, qui iurant in eo. Itemque: Iuraui & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ. Secundò quoq; Paralipomenon: In omni corde suo iurauerunt domino, & inuenerunt eum. Helias quoque & Helizæus in libris Regum iurasse leguntur, dicendo: Viuit dominus in cuius conspectu sto hodie. Et Paulus in suis epistolis: Testis, inquiens, est mihi deus. Sed omnium horum solutio atque concordia patent ex eo quod scriptum est in exodo: Non assumes nomen domini dei tui in vanũ: Nõ enim habebit insonté dominus eũ, qui assumpserit nomé domini dei sui frustrà. Christus igitur

Deut.6.
Psal.48.
Psal.118.
2.Par.2.
3.Reg.17.
4.Reg.3.
Roma.1.
2.Cor.1.
Philip.1.

F & eius Apostolus Iacobus nõ absolutè prohibuerũt iurationem, sed iurationem indiscretam iniustam & falsam, & ne assuescamus iurare. Et rursus, quia frequentatio iurandi periculosa est, cùm periurationi approximet. ¶ Præterea super illud Hiere. Iurabis, viuit dominus, in veritate & iudicio, & iustitia, scribit Hierony. ꝙ tres sunt comites iuramenti, videlicet veritas, iudicium seu discretio, & iustitia, id est, iusta & rationabilis causa. Quia hæc tria requiruntur ad hoc vt iuramẽtum sit licitum: & quodcunque eorũ defuerit, erit illicitum iuramentum. Si enim veritas desit, est falsa iuratio: si discretio, est temeraria & incauta: si desit iustitia, iuratio est iniqua, inutilis & leuis atque vana: quia non subest ad iurãdum rationabilis causa. Per creaturas verò secundum se consideratas non licet iurare, sed inquantum diuina veritas aut potestas

1.Timo.5.
Hiere.4.
Hierony.

relucet

relucet in eis. Si itaque ipsa iuratio debitis virtutum circũstã- A
tiis vestiatur, vt scilicet fiat loco & tempore opportunis, causa rationali exigente, debito fine, tunc est actus virtutis, quæ latria appellatur, per quã cultus deo impenditur. Nam qui sic iurat, deum honorat, quoniã præsupponit eum esse infallibilem veritatem, ac omnium rerũ habere certissimã cognitionem, prouidentiámque infallibilem. Qui vero aliter iurat, nõ excusatur à culpa, quáuis quod iurat, sit verum. Cedit náque ad irreuerentiã omnipotentis & superdignissimi dei, eum sine rationabili causa & discretione, in testẽ veritatis verborũ propriorum assumere. Cùm ergo ita iurare sit contra diuinũ præceptum, & per consequens ex suo genere peccatum mortale, constat, quàm enormiter peccent, qui consuetudinem habent iurandi, & qui iurant mendosè, aut nõ implent quod B
iurarunt, dummodo iurauerint licitè. Veruntamen supergrauissimè peccant, & quasi blasphemi sunt reputandi, qui per membra Christi, & intestina ipsius sceleratissimè iurant. Idcirco in Ecclesiastico scribitur: Iurationi nõ assuescat os tuũ. *Eccle. 23.*
Multi enim casus in ea. Vir multum iurans replebitur iniquitate, & nõ deficiet de domo illius plaga. Vnde cum Iacobus prohibuisset iurare, adiecit, Vt non sub iudicio decidatis, id est, ne condemnationis iudicium incurratis. ¶ Hinc dicit Albertus: Cùm iurare non sit aliud, quàm deum testem inuocare: idcirco primò ex parte rei, quæ iuramento firmatur, requiritur veritas. Secundò, ex parte causæ, pro qua iuratur, debet esse necessitas. Iuramentũ quippe non debet fieri nisi pro iusta & legitima causa. Tertiò, ex parte iurantis debet esse di- C
scretionis maturitas. Quia ne homo incurrat periurium, debet magnam cautelam ac maturitatem in iurando seruare: ne ex linguæ lubricitate contingat eum aliquando inordinatè, aut falsè iurare. Sit igitur omnis homo verax ad iurandũ tardissimus, atque tam verax semper in verbis suis, vt suo simplici verbo quasi iuraméto credatur: quod sibi extat salubre, & aliis exẽplare. *Tristatur aliquis vestrũ, oret æquo animo & psallat.* De duplici tristitia loquitur sacra scriptura, videlicet de inordinata & seculari ac carnali tristitia, quæ est immoderata mœstitia de tẽporali dãno, aut corporali incommodo seu exteriori aduersitate, de qua in Eccle. legitur: Tristitiã longè *Eccli. 30.*
expelle à te. Multos enim occidit tristitia, & nõ est vtilitas in ea. In Prouer. quoque: Sicut tinea vestimento, ita tristitia no *Prou. 25.*

D cet cordi. Alia est tristitia spiritalis bona & ordinata, qua homo de propriis aut proximorũ dolet peccatis, præsertim de inhonoratione & offensa summi ac sancti dei, vel de propria imperfectione, aut dilatione fœlicitatis perpetuę. De qua Salomon ait: Cor sapientum vbi tristitia. Et Psal. Tota die cõtristatus ingrediebar. Atque Apostolus ad Romanos: Tristitia mihi magna est, & dolor continuus cordi meo, videlicet propter excæcationem Iudæorum. Et rursus Apostolus vtranque tristitiam istam tangit, dicendo: Quæ secundum deum est tristitia, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: seculi autem tristitia mortem operatur. Qui ergo tristatur tristitia inordinata, oret deum vt auferatur ab eo, & psallat, quatenus psallendo incipiat spiritaliter delectari, & à praua

Eccli.7. *Psal.37.* *Roma.9.* *2.Cor.7.*

E releuari mœstitia, quæ non solùm animæ, sed & corpori prçcipuè nocet, naturam lædit, & vitam abbreuiat: iuxta illud in Prouer. Spiritus tristis exiccat ossa, animus autem gaudens ætatem floridã facit. Porrò qui tristatur bona & virtuosa tristitia, oret deũ, vt cõseruetur in ea, & psallat ac spiritaliter iucundetur ex consideratione dei, cœlestisq; præmij, & beneficiorum ac operũ Christi: quia & illa tristitia, quanuis sit bona, est tamen quandoq; interrumpenda per gaudiũ spiritale: ne homo se nimis deiiciat, aut affligat. ¶ Quidam hoc loco per tristitiam intelligunt acediam, quæ est torpor & mœror de exercitio virtuoso, seu de dei obsequio. Idcirco orare deũ debet qui acediæ vitio tangitur, vt ab ea protinus liberetur,

Prouer.11.

F & feruens alacérq; reddatur. Itaq; oratio & psalmodia remedia sunt contra tristitiam & acediã. Est enim admirabilis virtus psalmorum, & orationũ, & ex sua natura habent mentem orantis ac psallentis dulcedine quadã perfundere. Nã in psalmis & orationibus homo attẽdit dei omnipotentiã, pietatẽ, liberalitatẽ, & perfectionem, propriã quoq; imperfectionẽ, & Christi mysteria: quorum cõsideratio est iucunda, in quãtum veritas naturaliter est delectans. Per gratiam verò hæc dulcius sapiunt. ¶ Angeli etiã sancti orantibus psallentibúsq; assistunt, & eos exhilarant. Hinc ait Psal. Exultabunt labia mea cum cantauero tibi. Et Gregorius: Dum vox psalmodię per intentionem cordis agitur, tunc aut prophetica mysteria reuelantur, aut compunctionis gratia inspiratur. Itaque qui tristatur, non se ad carnales, vilésque consolationes effundat, non murmuret, nec loquacitatibus vacet, nec pusillaui-

Psal.70. *Gregor.*

mis efficiatur, neque à bonis cesset operibus: sed faciat quod A
est in se, & oret ac psallat: quamuis in hoc spiritualem nõ experiatur saporem. Imò deũ pro spiritali consolatione stabiliter deprecetur, & eam longanimiter præstoletur: sicq; eam citius obtinebit, secundũ quod apud Tobiam dicitur deo: Nõ *Tobiæ. 3.* delectaris in perditionibus nostris. Quia post tempestatem tranquillum facis, & post fletum exultationem infundis. Cõsequenter Apostolus Iacobus consulit grauiter ægrotanti. *Infirmatur quis in vobis*, id est, si aliquis vestrûm grauiter infirmatur, ita, vt probabiliter existimetur citò moriturus. *Inducat presbyteros ecclesiæ*, id est, sacerdotes faciat sibi adduci: si plures sint ibi presbyteri, & conuenienter possint haberi: vt multorũ oratione infirmus copiosius adiuuetur. Sufficit tamen vnus sacerdos ad vngendum, imò quanuis plures addu- B cantur & assint, tamen ab vno fit vnctio. ¶Illud autẽ sacramentum extremæ vnctionis est executiũ. *Et orent super eũ*, id est, omnes inuocent misericordiam dei super infirmum. *Vngentes eum oleo*, consecrato, ex debita materia confecto: ita tamen quòd vnus faciat vnctionem realiter, & alij suo modo cooperentur. *In nomine domini*, hoc refertur ad vngẽtes, vnctio enim fieri debet sub certa & congrua forma verborũ, & nunc communiter fit cum inuocatione nominis dei seu pietatis diuinæ, per modum orationis, cum dicitur. Per istam vnctionem, & suam piissimam misericordiá indulgeat tibi deus, quicquid peccasti per visum, &c. *Et oratio fidei*, id est, oratio vngentis facta in fide catholica, atque ex fide procedẽs. *Saluabit infirmum*, id est, ad salutem cooperabitur ei, præsertim C virtute sacramenti. Quoniam sacramenta euangelicæ legis sunt medicinalia vasa, gratiæ contentiua, & effectiua salutis: quia efficiunt quod designant. *Et alleuiabit eum dominus* à corporis infirmitate, illam tollendo, aut minuendo. *Et si in peccatis sit, dimittentur ei*, quia virtute huius sacramenti venialia dimittuntur, contra quæ creditur institutum, & etiam cætera, de quibus nõ recordatur. ¶Itaque ad sacramentum extremæ vnctionis, quinque de necessitate concurrunt. Primũ, quòd vnctionem faciens sit sacerdos. Secundum est intentio eius. Tertium, materia, vtpote oleum infirmorum. Quartum est forma verborum. Quintum locus inungendi. Potest & sextum addi, quoniam à solis episcopis potest hoc oleum consecrari seu confici. Nec datur sacramẽtum hoc nisi adul-

Sacramenta euangelicæ legis quid præstent.

Vnctionis extremæ necessaria.

D tis, qui venialia habere videntur. ¶ Porrò effectus huius sacramenti est multiplex: vtpote duplex sanitas, scilicet spiritualis, quæ est liberatio à spirituali infirmitate, contracta ex mortalibus venialibúsque peccatis: estq; infirmitas illa quædam debilitas ad actum virtutis. Hinc dicitur sacramentum hoc institutum contra reliquias peccatorum. Sanat quoque à venialibus, quæ inuenit in eo, qui vngitur. Secunda est sanitas corporalis, quam causat in parte aut toto, si expediat ad salutem, nec obex ponatur. Causat etiã sacramẽtũ hoc quãdam spiritalem lætitiã, & valet ad continuandã deuotionẽ, atque ad celeriorem ingressum in patriã. Et quia ad remissionem peccatorum actualium mortalium requiritur sacramentalis confessio, in facto vel proposito, sine qua non est, quis

E aptus sacramentũ extremæ vnctionis suscipere, subditur. *Confitemini ergo alterutrum peccata vestra*, id est, vnus alteri propria peccata confiteatur. ¶ Veruntamen sacramentalis cõfessio soli facienda est sacerdoti, tamen in casu necessitatis, potest non sacerdoti confessio fieri, de quibuscunque peccatis: quæ tamen confessio non est perfectè sacramentalis, estq; reiteranda seu sacerdoti postmodum facienda, si ad hoc detur facultas. Venialium verò confessio potest alterutrum, nõ sacerdotibus fieri, cũ non sit de necessitate salutis. Quæ omnia super quartum Sententiarum doctores declarant. Hinc Beda híc scribit: Quotidiana leuiáque peccata alterutrum coæqualibus confiteamur: grauiorem verò lepram, id est, mortalia sacerdoti pandamus. Nec hoc sic intelligendũ est, quasi non debeamus venialia sacerdotibus confiteri: sed quia non ita necessarium est ea sacerdotibus confiteri: sicut mor-

Epist.

F talia. *Et orate pro inuicem vt saluemini.* Hoc nãque exigit charitas, qua proximorũ tenemur desiderare ac procurare salutem, quẽadmodũ propriã. ¶ Oratio quippe desiderij est interpres. Hinc Christus orationẽ quã docuit, in plurali formauit, insinuãs vt pro proximis, sicut pro nobisipsis oremus: ita, vt interdũ eadẽ oratio pro se aliisq; fundatur: interdũ verò oret quis, nũc pro se & specialibus indigẽtiis suis, nũc pro aliis, & præsertim pro communi bono ecclesiæ, pro reformatione eius in omnibus, pro parentibus propinquis, commissis & benefactoribus, pro cunctis fidelibus defunctis, pro viuis ac mortuis, pro vniuersorum salute, & infidelium conuersione. Qui enim pro omnibus orat, particeps est omniũ bo-

Matth.6.

norum

norum quæ fiunt: & bonum quantò communius, tantò diuinius perhibetur. Hinc debet vnusquisque orationes aliorum humiliter ac feruenter appetere, & eos vt pro se orent rogare. Quo enim alios humilius atque feruentius vt pro nobis orent rogamus, eò capaciores efficimur fructus orationis illorum. Potissimè tamē hominum deuotorum & notabiliter virtuosorum est appetenda oratio. Propter quod subditur, A

Multum enim valet deprecatio iusti assidua, Iustus nanque est Dei amicus eiúsque filius adoptiuus, & ei consimilis atque amabilis. Siquidem iustus dominus, & iustitias dilexit. Amicorum autem est eadem velle & nolle. Idcirco scriptum est: Oratio iusti penetrat cœlos. Itémque: Voluntatem timentium se faciet, &c. Et bene ait Apost. quòd assidua iusti oratio valeat multum, seu magni vigoris ac meriti seu præcipuæ exaudibilitatis sit apud deum: quia vna conditio ad orationis exaudibilitatem requisita est, vt sit perseuerās. Propter quod ait Saluator: Oportet semper orare, & non deficere. ¶ Porrò orationes ministrorum ecclesiæ, quanuis iniustorum, tamen in persona ecclesiæ fusæ quandam efficaciā sortiuntur pro plebe. Quòd autem multum valeat iustorum oratio, probat exēplo, *Helias homo erat, similis nobis passibilis,* id est mortalis, qui & timore mortis fugit à facie Iezabel, *Et oratione orauit,* ista est proprietas idiomatis Hebræorum per talem ingeminationem effari, sicut in Esaia: Dissipatione dissipabitur terra, agitatione agitabitur terra, cōfractione confringetur terra. Vel ideo ait, oratione orauit: quoniam vna oratione impetrauit, quod subditur: vt Beda hic loquitur. Itaque oratione orauit, *Vt non plueret super terram,* decem tribuum Israël, propter eorum facinora, videlicet idololatrias regis eorum, & ipsorum. Hoc enim orauit Helias zelo iustitiæ, vt per aduersa retraherentur à vitiis vexatione edocti. *Et non pluit annos tres & menses sex,* Ista historia tertio Regum diffusè describitur. *Et rursus orauit, & cœlum dedit pluuiam.* Cum enim vidisset eos, humiliatos & nimis afflictos, cōdoluit eis, orans deum vt pluuiam condonaret. *Dedítque cœlum pluuias,* id est, sua virtute influentiali concurrit ad hoc. *Fratres mei, si quis ex vobis errauerit à veritate,* id est, aliquis vestrûm à fidei rectitudine, aut à veritate doctrinæ vitæ, siue iustitiæ declinauerit, *Et conuerterit quis eum,* per veram informationem, charitatiuam exhortationem, iustam increpa-

Psal. 10.
Eccle. 35.
Psal. 144.
B
Luca. 18.
3. Reg. 19.
C
3. Reg. 7

D tionem fraternam correptionem. *Scire debet, quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ*, id est, à via perditionis, ad viam salutis, seu obseruantiam præceptorum, reduxerit, *Saluabit animam eius à morte*, id est, à condemnatione gehennæ, quæ est mors æternæ miseriæ, animam peccatoris conuersi præseruabit ac eruet. Reuocando enim eum à culpa eruit eum à pœna perpetua. *Et operit multitudinem peccatorũ*, id est, peccata peccatoris cõuersi facit sic tegi, vt à iudice summo non videantur ad condẽnandum. Nempe per hoc, quòd peccatorem ad contritionem & emendationẽ inducit, cooperatur ad remissionem culparum illius: quæ remissio est pec-
Psal.31. catorum opertio siue tectio, vel deletio: iuxta illud: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Aliqui textus habent: Saluabit animã suam à morte. Quia
E qui alium ex charitate admonet, corripit & conuertit, sibiipsi maximum præmium promeretur: & charitatis suæ feruore quotidiana & propria sua incendit peccata, dimittuntúrque ei. Imò & præteritorum suorum excessuum obtinet remissionem quantum ad pœnam, omnino aut partim, secundũ quod charitatis feruor fuerit in eo maior aut minor. Idcirco i Pro
Prouer.10 uerbiis scribitur: Vniuersa delicta operit charitas. Et princeps
1.Pet.4 Apost. Charitas, inquit, operit multitudinem peccatorũ. Id-
Lucæ.7. circo de beatissima Magdalena locutus est dominus: Dimis-
F sa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Veruntamen si quis impiè viuens, non agens quod docet, prædicare præsumpserit, & prædicando quosdam quasi conuertens, sua peccata sibi indulgeri non promeretur. Imò grauius peccat, & suas transgressiones multiplicat, prædicationis officiũ indignè exercens. ¶ Ex præinductis demum sancti Apostoli Iacobi verbis docemur, quàm salubre & magnum sit apud deũ, peccãtes fraternè corripere, piè instruere, charitatiuè cõuerte-
Diony. re. Nam vt Diuinus Dionysius fassus est: Omnium diuinorũ
August. diuinissimum est Deo cooperari in conuersione iniquorum
Grego. ad eum. Atque vt asserit August Ille in charitate Dei est perfectior, qui ad eius amorem plures conuertit. Gratissimúmque Deo sacrificiũ zelus est animarum. Et sicut Christus grauiorem pati non potest persecutionem, quàm vt quis verbo aut exemplo, animas suo sanguine liberatas, ab ipso auertat: sic ampliorem honorationẽ ei impẽdere non valemus, quàm animas deuiãtes conuertẽdo ad ipsum. Fraternam ergo correptionem

reptionem ad quam omnes tenentur, inquantum est charitatis effectus, efficaciter ac discretè cum omni feruore & humilitate exerceamus, errantes & lapsos erigamus pro posse & informemus. Talitérque viuamus, & tã timoratè, ac fructuosè iugiter conuersemur, vt alios corripere, informare, cõuertere, simus idonei Nec verbis duntaxat, sed oratione quoque & exemplo, pro aliorum conuersione conemur. Imò pro illis oremus instantius, quos incorrigibiliores conspicimus. Deficiente quippe humana virtute, ad omnipotentis auxiliũ seriosius est confugiendum. ¶ Postremo, vt in Ecclesiastico scriptum est, Vnicuique deus mandauit de proximo suo, vt eripiat eum ab omni iniquo. Errori quoque cui non resistitur, consentitur. Zelo ergo diuini honoris ac fraternæ salutis simus semper accensi. Cúmque anima sit incomparabiliter corpore præstantior, & æterna fœlicitas omni temporali sanitate inæstimabiliter desiderabilior, infernalísque mors omni corporali prӕsentis vitæ languore formidabilior, propterea incomparabiliter solicitiores operosioréſque simus pro conuersione & salute animarum errantium proximorum, quàm pro curatione corporum aut releuamine corporalium incommodorum illorum: vt sit in omnibus nostra charitas ordinata. Nec dubium, quin omnia ista ad prælatos ac præsidentes potissimè spectent. Omnes igitur modo possibili pro propria ac proximorum laboremus salute. Ad laudem & gloriam omnipotentis, qui est super omnia deus sublimis & benedictus, Amen.

A — *Eccl. 17.* — B — C

D. DIO-

D. Dionysij Carthusiani in primam Epistolam beati Petri Apostoli

ENARRATIO.

Cap.1. *Petrus Apostolus Iesu Christi.* ARTIC. I.

E *ETRVS Apostolus Iesu Christi.* Quanuis princeps pastorũ vnigenitus Dei Iesus Christus, increata & æterna sapientia Dei patris, gloriosissimum Petrum toti & vniuersali prætulerit militãti ecclesiæ, plenum, summum ac generalem suum
Ioan.21. vicarium constituens eum in terra, dicẽdo: Pasce oues meas: nihilominus dicitur sacratissimus Petrus specialiter Iudæorũ fuisse apostolus. Iuxta illud ad Gala
Galat.2. tas: Qui operatus est Petro in apostolatũ circuncisionis, operatus est & mihi inter gẽtes: Quemadmodum enim Iacobus cõstitutus est Hierosolymitanorum Christianorum primus episcopus: sic Petrus omnium in Iudæa, Samaria, Galilæa, ac
F alibi Iudæorũ instructioni, cõuersioni, gubernationi fuit specialiter desuper deputatus atque intentus. Hinc, vt apostolatus sui officiũ dignè prosequeretur, duas cõuersis Iudæis scripsit epistolas. Itaque in primæ suę epistolæ ait exordio, Petrus aposto. Iesu Christi. Porrò in exordio secundæ suæ epistolæ ait, Symon Petrus. Cur ergo non exprimit nomen suũ vtrũque in principio huius epistolæ, quemadmodum in illius? Et cur in vtriusq; initio vocat se Petrum, magis quàm Symonẽ? An forsan quia hoc nomẽ Petrus dulcius sapuit sibi & magis gloriabatur de illo in domino, eo quòd dominus Christus illud proprio sibi imposuerit ore, Tu es (inquiens) Petrus. Ta-
Marc.3. men vt in Marco legitur, hoc nomen imposuit ei Christus in monte, quando ordinauit duodecim apostolos. Deniq; cum Petrus princeps apostolorũ esset, hoc humilitatis fuit, quòd

se

se simpliciter nominauit apostolũ. Itaq; Petr' Christi apost. A
scribit, *Electis aduenis* secundũ Bedã, Aduenæ Latinè, Græcè dicuntur proselyti, quo nomine appellabãt Iudæi eos, qui ex Gẽtilitate ad Iudaismum erant conuersi: sicut iam nuncupantur neophyti, qui infidelitate relicta, ad Christianismum conuertuntur. De illorum autem aduenarum seu proselytorum numero fuerũt nonnulli qui in die sacratissimo Pẽtecostes, Petro prędicãte, crediderũt in Christũ. Iuxta illud Actuum, Iudæi quoque & proselyti. His ergo secundũ Bedã, scripsit Petrus ambas suas epistolas, quod etiã glossa ac alij protestãtur. Veruntamen verius reor, quòd non eis dũtaxat, sed vniuersis Iudæis ad Christum conuersis scripsit: quemadmodum Iacobus: siue ante susceptionem Iudaismi fuerunt gẽtiles, siue non. Omnium nãque generaliter habuit curam, charitatem, & prælationem. Indiguerũtq; omnes exhortatione, instructione, & consolatione summi Apostoli. ¶ Deniq; B
aduenæ non solùm dicuntur proselyti, cum. 1. Paralipomenõ 1. Par. 29.
sanctus Dauid loquatur ad dominũ. Peregrini sumus coram te & aduenę, sicut omnes patres nostri. Et Psalmista: Ne sileas Psal. 38.
(inquit) quoniã aduena ego sũ apud te. Omnes etenim Christiani viatores & aduenæ vocantur, quia ad verã & cœlestem atque perpetuam patriam tendunt, & in seculo isto tanquam in exilio, in terra aliena, in via, lachrymarúmque valle degũt.
Prout ad Hebræos loquitur Paulus de veteribus sanctis, Iuxta fidẽ defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed eas à lõge aspiciẽtes & salutantes: & confitentes, quia peregrini & hospites sunt super terram: qui enim hæc dicũt, significant se patriam inquirere. Igitur iuxta hanc aduenę significationem, sanctissimus princeps apostolici ordinis, vniuersos ex Iudaismo ad Christum cõuersos vocat aduenas, id est, in seculo isto peregrinos, viatores & exules. Iuxta illud ad Hebr. 11 C
Hebræos: Non habemus hîc permanentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Et rectè sic nominat eos, vt implicitè commoneat eos, non iuxta consuetudinem legis Mosaicæ, terrena bona, sed cœlestia præmia expectare, appetere, atque accedere. ¶ Vocat quoq; eos electos aduenas, quia prę cęteris ad Euãgelicæ legis fidẽ & gratiam erant diuinitus præordinati, vocati, perducti. Erant siquidem de electis illis reliquiis de quibus Esaias prædixit, Si fuerit numerus filiorũ Israël quasi arena maris, reliquiæ ex eis saluæ fient. De quibus ad Roma. Esa. 10 Hebr. 13.

D inter cætera dicitur: Reliquiæ secundum electionem gratiæ
Roma. 9. Dei saluæ factæ sunt. Itaque electis aduenis. *Dispersionis Pon*
Roma. 11. *ti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, & Bithiniæ*, id est, disgregationis
factæ per regiones hîc nominatas quæ pertinebãt ad Grę-
ciam secundũ Bedá & Glossam. Iudæi quippe extra fines pro-
priæ terræ erant per totũ mundum dispersi, quorum multi in
præfatis prouinciis, scilicet Ponto, Galatia, & cæteris, habita-
bant, & quidam eorum ad tẽpus in Hierusalem morabantur.
Cúmque credidissent, tandé à Iudæis incredulis sunt expulsi.
Act. 7 Stephano lapidato, vt legitur in Actis. ¶ Porrò quod sequi-
tur, secundum pręscientiá Dei patris, refertur ad illud, electis
E aduenis: quia electi fuerunt secundũ præscientiá, id est, præ-
destinationẽ Dei patris, vtpote omnipotentis ac sapientissi-
Deut. 32 mi creatoris, qui est Deus vnus ac trinus: de quo in Deute. ha
betur; Nũquid non ipse est pater tuus qui possedit te, & fecit
& creauit te? Itaque electis aduenis, secundũ præscientiá Dei,
hoc est, secundũ quod à Deo prædestinati fuerũt, seu præor-
dinati ad vitá gratiæ in præsenti, & ad vitá gloriæ in futuro,
qui etiam vnũ ad maiorẽ beatitudinem præordinauit, quàm
alium. Sumitur ergo hoc loco electio, pro prædestinatione.
Roma. 8 quemadmodum etiam ad Rom. vbi dicitur, Quos præsciuit,
& prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui. In genera-
F li autem modo loquendi, præscientia refertur ad reprobos,
qui idcirco vocantur præsciti, hoc est, ad damnationem seu
damnari præcogniti. Pręcognitio enim electorum ad gloriá,
propriè prædestinatio appellatur. Propterea nomen præsciẽ
tiæ reprobis deputatur. *In sanctificationem spiritus*, vel, vt ali-
qui textus habent, in sanctificatione spiritus. *In obedientiam
& aspersionem sanguinis Iesu Christi*, & condependẽt hæc om-
nia sibi inuicem & ad superiora, vt sit sensus: Electis aduenis
secundum præscientiam Dei patris tendentem in sanctifica-
tionem spiritus, id est, ad hoc vt electi per gratiá spiritus san-
cti purgentur ab omni peccato, atque virtutibus decorẽtur,
quod primò fit in baptismo. Ista autem sanctificatio est præ-
destinationis effect9, & appropriatur spiritui sancto, eo quòd
propriè opus sit charitatis, pietatis, & liberalitatis, quæ spiri-
tui sancto appropriantur. Tamen quod dicitur, spiritus, pos-
set referri ad spiritum creaturam, vtpote animam rationalem,
quæ in baptismo sanctificatur, & propriè est gratiæ ac virtu-
tis subiectum. Si verò legatur in sanctificatione spiritus, sen-
sus

sus est, quod præscientia Dei circa electos in præfata baptis- A
mali sanctificatione, tanquam per suum effectum est declarata. Vel sensus est iste, quòd præfati aduenæ fuerunt electi secundum præscientiam Dei in sanctificatione spiritus, id est, per hoc quod à spiritu sancto sãctificati sunt in baptismo, manifestata est à deo eorum electio. Et quia sanctificatio baptismalis ordinatur ad hoc, vt baptizati de cætero viuant iuxta euangelium Christi, obediendo eius preceptis: hinc additur, in obedientiam Iesu Christi. Interponitur tamen hoc verbũ, & aspersionẽ sanguinis: quia baptismus, sicut & cætera sacramenta, à Christi passione suam sortitur virtutem: & ita fideles suscipiendo baptismum, aut cætera sacramenta, sanguine Christi spiritaliter aspergũtur ac perfundũtur, per hoc quod meriti passionis Christi fiunt participes, cuius meriti effectus B
est sanctificatio iam præfata. Vnde per sacramenta ecclesiæ meritum passionis Christi dicitur hominibus applicari, hoc est, diuinitus cõmunicari, seu impertiri. Propter quod in Apocalypsi asseritur, Christus dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Sicq; quod apostolus ait in aspersionem, dicitur iuxta consuetudinẽ veteris testamẽti: in quo quæ sanctificanda erant, hostiarum sanguine aspergebantur. Denique quod ait, in aspersionem sanguinis Christi, sic potest intelligi. Quoniam Christus præcepit, vt fideles suum in sacramento accipiant sanguinem. Ait enim: Nisi manducaueritis carnẽ filij hominis, & biberitis eius sanguinem, nõ habebitis vitã in vobis. *Gratia vobis & pax multiplicetur.* Duplex ponitur gratia, scilicet gratia gratũ faciens, & gratia gratis data. Gratia gratum faciens, est habitus supernaturalis, infusus, essentiam rationalis animæ immediatè perficiens, & eã in esse supernaturali, Deo accepto, atque ad promerendum vitam æternam idoneo, ponens. Quemadmodũ enim ad operationes naturales exercendas, fit homo idoneus per formã substãtialem ac naturalem, seu animam rationalem: ita ad actiones meritorias deo acceptas, fit homo potẽs, dignus & aptus per formam hãc supernaturalem, videlicet gratiam gratum facientem. Et sicut necesse est, vt antequã homo operetur naturales operationes, cõstituatur in esse naturali specifico: sic antequam faciat actiones meritorias, oportet, vt in quodam supernaturali esse ponatur: quod directè ac primò per gratiã gratumfacientem efficitur. Est autẽ hæc diuinæ essentiæ quędam

Apoca. 1
Exod. 12
Ioan. 6.
C
Gratiam duplicem esse.

D dam supernaturalis similitudo, & luminis gloriæ inchoatio, ac omnium meritoriarum actionũ fontana origo, ramificás in habitus virtutum atque donorum. Quidá vero putát, hác gratiam realiter idem esse, quod virtutem infusam, potissimè charitatem: sed prætacta positio verior subtiliorque cẽsetur, imò & diuini Dionysij documẽtis conformior, prout Thomas inducit. Indigemus ergo in primis hac gratia, quoniá actiones nostrę deo acceptę & meritorię nequeũt esse, nisi primò nosipsi sim⁹ deo accepti, quod per gratiæ huius infusioné consequimur, per quam & Deo supernaturaliter assimilamur atque amabiles reddimur. Idcirco scriptũ est: Respexit Deus

Gene. 4. ad Abel, & ad munera eius. ¶ In quibus verbis pẽsandum est, quod primò dicitur Deus respexisse ad Abel, deinde ad mu-

E nera eius. ¶ Porrò gratia gratis data, propriè dicitur supernaturale donũ, pro aliorum vtilitate alicui desuper datum, di-

1. Cor. 12. cente Apostolo Paulo: Vnicuiq; datur manifestatio spiritus ad vtilitatem. Verũtamen gratia gratumfaciens & gratia gratis data frequenter extensius, quàm nũc dictum est, accipiuntur, ita, vt omnis habitus virtuosus, omnis virtus infusa, omne donum spiritus sancti, loquendo de septem donis, omnísque actus meritorius, gratia gratũ faciens appelletur, & quicquid ad gratiá sic acceptam, atque ad salutem disponit & confert, gratia gratis data vocetur. Orat ergo princeps Apostolorũ, vt gratia nobis multiplicetur, id est, multipliciter infundatur, augeatur, & conseruetur: quatenus in vtraque gratia concrescamus, ac perficiamur à domino: cuius directione, ope, &

F excitatione, assistentia, & conseruatione, incessabiliter indi-

2. Cor. 3 gemus. Non enim sufficientes sumus cogitare aliquid ex no-

Esai. 26 bis, quasi ex nobis: sed deus est, qui operatur in nobis & velle & perficere. Cui loquitur Esa. Omnia opera nostra operatus es in nobis. Siquidem in omni actione meritoria exequéda, seu producéda, egemus actuali motione spiritus sancti: quæ

Pax multiplex. etiá motio, excitatio, siue vibratio, nomine gratiæ hoc loco potest intelligi. ¶ Preterea orat archiapostolus, vt pax nobis multiplicetur, id est, abundáter ac multipliciter diuinitus detur, & conseruetur, videlicet pax pectoris, quæ est tranquillitas mentis in Deo: pax temporis, quæ est quies ab exterioribus impugnationibus: & pax ęternitatis, quæ est tranquillissima quies beatorum in patria, imperturbatúmque gaudium eorum in Deo. Quantumcunq; autem forinsecus impugnemur

mur, aut corporaliter molestemur, semper tamen pro posse A
conemur pacem pectoris conseruare, vt tráquilletur in Deo
cor nostrum, & spiritaliter gaudeat in aduersis. De qua pace
ait Psalmista: Pax multa diligentibus legem tuam. Qui enim *Psal.* 118.
diuinæ legis præcepta amorosè cust odiunt, mentis inquietudinem vincunt in omni euentu, in prosperis scilicet & aduersis in Deo se figunt, ac bene agendo gloriantur in domino: estque in eis corpus subditum animæ, sensualitas rationi, ratio deo ex qua optima ordinatione cósurgit, & manet in eis pax pectoris: quæ ab Augustino vocatur tráquillitas ordinis.
De qua Esaias prophetauit: Et erit opus iustitiæ pax. Ad quá *Esaiæ* 32.
hortatur nos Paulus ad Romanos dicédo, Iustificati ex fide *Roma.* 8
pacé habeamus ad Deú. ¶ Consequenter beatissimus Petrus *Epistola.*
incipit epistolæ suę narrationé, siue tractatú. *Benedictus deus,* B
& pater domini nostri Iesu Christi, Deus altissimus & ęternus dicitur benedictus, quoniá in seipso verissimè sanctus, gloriosus, atque perfectus est, omni laude, & honorificentia superdignissimus: totiusq; benedictionis, hoc est, omnis gratię omnisque boni collator & conseruator. Itaq; benedictus deus, id est, in seipso æternaliter sanctus est: & benedicatur, laudetur, ac honorificetur ab vniuersis. De quo in Daniele legitur: *Daniel.* 3.
Benedictus es domine Deus patrú nostrorum, & laudabilis *Eccli.* 43
& superexaltatus in secula. In Ecclesiastico quoque: Benedicentes dominum, exaltate eum quantum potestis. Maior est enim omni laude. Exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis. Non enim peruenietis. Præterea quod ait, benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi, ad eandé potest referri personam: vt pater æternus dicatur Deus Christi secundum suam humanitatem, & pater ipsius secundum ipsius deitatem, & generationem æterná. Vnde & Christus post resurrectionem suam locutus est, Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum: Deum meum, & Deum vestrum. Rursus quod ait benedictus Deus, ad totam superbenedictam potest trinitatem referri: quæ est vnus omnium Deus, creator, ac dominus. *Qui secundum magnam misericordiam suam,* quæ verè immensa est & naturalis proprietas eius: cui proprium est misereri semper & parcere. *Regenerauit nos in spem viuam* id est, spem æternæ salutis formatam, seu charitate ornatam nobis infudit, quádo nos spiritaliter regenerauit in fonte baptismatis, seu in cóuersione nostræ mentis ad eum, & infusione gra

C (margin, beside "ferri personam") — *Ioan.* 20 (margin, beside "resurrectionem")

D tiæ ſpiritalis. De qua regeneratione ait Chriſtus: Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, nõ poteſt introire in regnum Dei. Vel ſic: Regenerauit nos in ſpẽ viuam, id eſt, per infuſionem gratiæ nos ſpiritaliter regenerãdo, infudit & cõtulit nobis efficacẽ fœlicitatis æternæ fiduciam. Fides enim, ſpes, & charitas, infuſioni gratiæ ſeu ſpiritali regenerationi inſeparabiliter ſunt cõnexæ. *Per reſurrectionẽ Ieſu Chriſti ex mortuis* id eſt, per fidem & manifeſtationem reſurrectionis Chriſti, qua reſurrexit de loco & numero mortuorũ. Nempe per hoc quod deus pater ſuſcitauit Chriſtũ à morte, & ſuę reſurrectionis fidem, ac declarationem nobis donauit, & largitus eſt cunctis fidelibus ſpem plenæ glorificationis in anima & corpore. Quoniam caput membra ſequuntur, & dominum ſerui.

Ioan.3.

E Per reſurrectionem etiã Chriſti recuperata fuit fides in eius diſcipulis, quã in ſua perdiderant paſſione. Hinc ait Alber. Chriſtus eſt caput noſtrum, de ratione autem capitis eſt influere ſenſum ac motum in membra. Cùm ergo Chriſtus reſurrexerit, oportet nos ſuæ reſurrectionis eſſe participes. Cùm enim eiuſdem naturæ ſint caput & membra, oportet quòd ſicut Adam peccante omnes cecidimus, quoniã ipſe fuit principium totius noſtræ corporalis originis: ſic Chriſto reſurgẽte omnes reſurgamus, cũ ipſe ſit caput atq; principium totius noſtræ ſpiritualis regenerationis. Hinc ad Corinthios ſcribit Apoſtolus, Quoniamquidem per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorũ. Et ſicut in Adã omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabũtur.

Epheſ.5

1.Cor.15

F De hac etiã loquitur Thomas in tertia parte Summę ſuæ. In omni genere primùm eſt cauſa ſecũdorum in eodem genere, ſicut primum lucidũ eſt cauſa lucis in aliis. Cùm ergo ſit Chriſtus primitiæ reſurgentium, & primus propria virtute reſurgens ex mortuis: conſtat, quòd eius reſurrectio cauſa ſit noſtræ reſurrectionis: cauſa inquam ſecundaria, inſtrumentalis, & exemplaris. Paſſio quoque Chriſti eſt cauſa meritoria noſtræ reſurrectionis, ſed omnipotentia ſuæ diuinitatis eſt cauſa prima principalis & eſſentialis reſurrectionis noſtræ, tam ſpiritalis quàm corporalis. Hinc dicitur ad Roma. Mortuus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram, vt ſcilicet cõuerteremur & crederemus in eũ: quòd niſi ipſe reſurrexiſſet, nõ feciſſemus. Regenerauit itaq; nos in ſpem viuam, per Chriſti reſurrectionem, *In hæreditatem*

Roma.4.

ditatem incorruptibilem, id est, ad hoc, vt per fidem & spem vi- A
uam obtineamus post vitam præsentem hæreditatem cœlestem, quæ est beatitudo æterna, in quam tendit spes tanquam in obiectum, hæreditatem inquam incorruptibilẽ, quia perpetua est, vtpote beatifica visio dei, ac plena eius fruitio, quæ indesinenter permanet vna & eadem numero. Nam quantũ ad illam, non erit in beatis cogitationum seu cognitionum aut appetitionum successio, nec volubiles erunt apprehensiones nostræ, quantum ad id quod est de essentia fœlicitatis. De qua ait Psalmista: Cũ dederit dilectis suis somnũ, ecce *Psal.126.*
hæreditas domini. De qua Esaias & Paulus fatentur, Quòd *Esa.64.*
oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascẽ- *1.Cor. 2.*
derunt, quæ præparauit deus diligentibus se. Cùm enim per Christi incarnationem, & cætera eius mysteria simus effecti B
filij dei adoptiui, competit nobis ex gratia dei ius aliquod in participatione hæreditatis supernæ, iuxta illud ad Roma. Si *Rom. 8.*
autem filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autẽ Christi. Vnde ad Corinthios scribit Apost. Oportet corru- *1.Cor.15.*
ptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. *Et incontaminatam*, quoniam nulla impuritas culpæ, præfatę fœlicitati miscetur: nec potest quis cœleste ingredi regnum, nisi plenariè expurgatus, siue in seculo isto, siue in purgatorio. Propter quod in Apoc. asseritur, Nõ *Apoc.11.*
intrabit in illam, videlicet ciuitatem cœlestem, aliquid coinquinatum. In participatione autem terrenæ hæreditatis iniustitia sæpe cõtingit. Sic verò in participatione cœlestis hæreditatis non erit, quia non datur nisi purgatis ac dignis. *Et immarcessibilem*, nunquam enim inueteratur, aut sui decoris C
minorationem illabitur, imò iugiter æquè pulcherrima ac splendidissima perseuerat: de qua illud Sapientię, verificatur, Clara est, & quæ nunquam marcescit sapientia. *Conseruatam Sap.6.*
in cœlis, id est, in cœlesti paradiso paratam. *In vobis*, id est, ad vestram remunerationem, vt vobis pro præmio meritorũ vestrorum cõmunicetur. De qua in Ioan. ait Saluator: Pater *Ioan.17.*
quos dedisti mihi, volo vt vbi ego sum, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam quam dedisti mihi. In Apocalypsi quoque: Qui vicerit, dabo ei sedere mecũ, in throno meo: si- *Apoc.3.*
cut & ego vici, & sedi cũ patre meo in throno eius. Hinc loquitur Paulus: Reposita est mihi corona iustitiæ. In Genesi *1. Tim. 4.*
quoque dominus ait ad Abrahã: Ego protector tuus, & mer- *Gene.15.*

D ces tua magna nimis. De qua rursus in euange. dominus con
Mat.19. testatur: Vēde omnia quæ habes, & da pauperibus, & veniés sequere me. Et habebis thesaurū in cœlo. *Qui in virtute dei* id est, ab omnipotentia creatoris. *Custodimini*, id est, ab aduersariis vestræ salutis protegimini, atque in bonis conseruamini, vt perseueretis vsque in finem. Custodimini autem. *Per fidem* quæ est fundamentum virtutum, ac totius spiritualis ædificij, ac promerendi principium. Idcirco per eam tanquam per suæ omnipotentiæ effectum, ac donum & instrumentum custodit nos Deus, ita, quod Deus est nostræ conseruationis atque protectionis causa efficiens principalis: fides auté causa formalis ac instrumentalis. Nam iustus ex fide viuit, & sine
Abac.2. Heb.10. ea impossibile est placere deo. Fides quoque (vt Ioannes ait
Heb.11. E Apostolus) est victoria nostra, quæ vincit mundum. Custo-
1.Ioan.8. dimini ergo per fidem. *In salutem* adipiscendá, id est, ad hoc vt saluté consequamini sempiterná: sicut ait Apostolus Pau-
Philip.1. lus: Quia qui cœpit bonum in vobis, perficiet illud vsque in
Psal.33. diem Christi. Et propheta: Custodit, inquit, Deus omnia ossa eorum. *Paratam reuelari*, id est, nobisipsis manifestari, ac
Roma.8. aliis propalari: de qua ad Romanos profertur: Non sunt cōdignę passiones, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. *In nouissimo tempore*, id est, in die finalis iudicii, quando electi glorificabuntur plenariè, & coram omnibus gloriosi apparebunt in anima & corpore, eorúmque gloria reprobis innotescet, vt videntes quid perdiderunt, acrius affligantur. Tunc enim euidentisśimè apparebit, quid intersit inter iustos & impios: & qualiter deus discernat inter electos
F ac reprobos. Hinc per Malachiam dominus apertisśimè lo-
Malac.4. quitur: Conuertimini, & videbitis quid sit inter iustum, & impium: & inter seruientem Deo, & non seruientem ei. Ecce enim dies veniet succésa quasi caminus, & erūt omnes superbi & omnes facientes impietatem stipula. Et inflammabit eos dies veniens: & orietur vobis timétibus nomen meum sol iustitiæ, & erit sanitas in pennis vestris. Et salietis quasi vituli de arméto, & calcabitis impios. ¶ Præterea per hoc quod beatisśimus Petrus ait: Qui in virtute Dei custodimini, innuit, quòd nemo propriis ac naturalibus viribus posśit saluari, custodiri, præualere, proficere aut mœreri. Propter quod ait
Psal.126. Psalmographus, Nisi dominus ædificauerit domum, in vanū
Psal.141. laborauerunt, qui ædificant eam: Nisi dominus custodierit ciuitatem

nitatem,&c.Itemque,Custodiés paruulos dominus.De quo A *Sap.30*
iterum scriptú est: Quoniam dextera sua teget eos,&brachio *Esa.48*
suo defendet eos. Vnde in Esaia fatetur, Ego dominus deus
tuus,docens te vtilia,gubernans te in via qua ambulas. Hinc
omni hora cú propheta toto corde oremus. A resistentibus *Psal.16.*
dexteræ tuæ custodi me vt pupillam oculi. sub vmbra alarú
tuarú protege me,à facie impiorum qui me afflixerút. Nempe vt loquitur Hieremias: Nó est in homine via eius, nec viri *Hiere.10.*
est vt ambulet, & dirigat gressus suos. Hoc est etiam quod asserit Paulus, Non volentis neque currentis,sed miserentis est *Roma.8.*
Dei. *In quo die* nouissimo. *Exultabitis*,id est,tá cordialiter
gaudebitis quòd interna iucúditas redúdabit copiosè in corpora vestra. Vnde per Esaiam loquitur deus:Ecce ego declino in eos vt flumen pacis: & vt torrens inundans gloriæ gentium. Et videbitis & gaudebitis & lætabitur cor vestrum. *Esa.66.* B
Modicum nunc,si oportet contristari,id est,quáuis interim in hac vita oporteat parum affligi,& causas tristitiarum pati. *In varijs tétationibus*,id est,in persecutionibus, infestationibus, impugnationibus: quas ab inuisibilibus ac visibilibus hostibus patiuntur electi. Per multas enim tribulatiões oportet nos intrare regnum cœlorum. At vt iterum Paulus ait Apostolus, *Act.14.*
Si sustinemus,& cõregnabimus. Vnde & in Ioanne ait Saluator apostolis:Et vos quidem nunc tristitiam habetis: iterú autem videbo vos,& gaudebit cor vestrum: & gaudium vestrú nemo tollet à vobis. *2.Tim.2.* *Ioan.16.*
¶ Sed cum in tribulationibus sit gaudendum,iuxta quod Iacobus dixit Apostolus. Omne gaudiú existimate,cùm in tentationes varias incideritis, Salomó quoq; qui dicit:Non contristabit iustú, quicquid ei acciderit:quomodo núc ait sacratissimus Apostolici agminis signifer, Modicum nunc si oportet contristari? Et respondendum, quòd contristari accipit pro affligi, non pro inordinato mœrore, aut interiori dolore: sed potius pro corporali molestatione, aut etiam interno contra tentamenta conflictu. *Iaco.1.* *Prou.12.* C *Psal.33.*
¶ Rursus cùm multæ sint tribulationes iustorum: atque (vt tactum est) per multas tribulationes regnum nos oporteat intrare cœleste,cur ait, modicum contristari, præsertim cùm in primitiua ecclesia grauissimè fuerint Christianorú persecutiones? *Act.14.*
Respondetur quòd triplici ratione hoc agit. Primò,quia respectu futuri supplicij reproborum, modica est omnis afflictio vitæ præsentis,quæ etiam comparatione pœnarum pur-

D gatorij praua est. Secundò, quoniam æternæ fœlicitatis respectu, permodica est tribulatio præsens, iuxta illud secūdæ Co-
2. Cor. 4. rinth. Id quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pó-
Sapien. 3. dus operatur in nobis. Propter quod & Sapiēs dicit: Iusti in paucis vexati, in multis bene disponentur. Tertiò, quoniam quicquid in hac vita patimur, modicum reputare debemus, respectu multitudinis, magnitudinisq; culparum nostrarum, si pro eis secundum diuinæ rigorem iustitiæ puniamur. Pro-
Iob. 33. pter quod apud Iob de homine castigato, & desuper illustra-
Iob. 11. to inducitur, Dicet: Peccaui, & verè deliqui: & vt erá dignus, non recepi. Et rursus in eodem: Multò minora exigeris, quá meretur iniquitas tua. Hinc in omni aduersitate patientissi-
E mi esse debemus, & deo pro paterna castigatione gratias a-
Iudith. 8. gere: Iuxta illud Iudith: Non vlciscatur nos pro his quæ patimur, sed reputantes hæc ipsa supplicia peccatis nostris esse minora, flagella domini: quasi serui qui corripimur, ad emendationem, & non ad perditionem nostram, euenisse credamus. Denique quàm fructuosa sit ista aduersitatum æquanimis longanimísque perpessio, subditur. *Vt probatio fidei vestræ*, id est, fides vestra aduersitatibus exercitata, & per eas probata, firma & cōstans inuenta. Vel probatio fidei vestræ, id est, patientia quam habetis in tribulationibus, per quas fides vestra probatur seu examinatur, an maneat stabilis. *Multò preciosior auro, quod per ignem probatur*, an verum sit aurum. *Inueniatur* à summo iudice. *In laudem, & gloriam, &*
F *honorem*, ita quòd cedat vobis ad laudem & gloriam, & honorem. *In reuelatione Iesu Christi*, id est, in die iudicij, quo
Luca. 8. Christus omnibus apparebit, & qualis vnusquisq; fuerit declarabit: quemadmodum ipse testatur: Non est occultum,
1. Cor. 4. quod non manifestetur: nec absconditum, quod non cognoscatur. Ideo ait Apostolus: Nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat dominus, qui reuelabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Sed quoniam omne bonum quod agimus, ad dei laudem & gloriam ordinare
1. Cor. 10. debemus, dicente Apost. Omne quodcūque facitis in verbo & opere, in dei gloriam facite. Sic quippe debemus propriū intendere ac quærere præmium, vt nosipsos & quicquid boni spectat ad nos, aut conuenit nobis, ad dei gloriam & honorem finaliter ac principaliter referamus: cùm ipse creator

omni-

omnipotens sit vniuersorũ vltimus finis, omnísque boni prin A
cipium dator & conseruator & finis. Idcirco passus iste sic
potest exponi. Probatio fidei vestræ multò preciosior auro
inueniatur in laudem, & gloriã & honoré Dei: qui de omni
bono, quod procedit ab eo & agitur in hoc mũdo, principa
liter est laudandus, glorificandus & honorandus. Laudãdus,
verbis: Glorificandus, admirationibus & magnificentiis cor-
dis: Honorandus, operibus, & diuinorum præceptorũ exe-
cutionibus virtuosis. Deus quoq; omnipotés laudem, gloriã,
& honorem fidelibus suis pro eorũ patientia, fide, meritisq; *Luc.6.*
rependit. Cùm in Euan. Christus testetur: Qui me confessus
fuerit corã hominibus, cõfitebor & ego eũ corã patre meo. *Matth.8.*
Itemq;: Si quis mihi ministrat, honorificabit eũ pater meus, B
qui est in cœlis. In Apoc. quoq;: Esto fidelis vsq; ad morté, & *Luc.12.*
dabo tibi coronã vitę. In die verò iudicij dicet: Venite bene-
dicti patris mei, possidete paratum vobis regnum. Fructuoso *Ioan.12.*
quoque seruo dicturũ se perhibet: Euge serue bone & fidelis *Apoc.2.*
quia super pauca fuisti fidelis, suprà multa te constituã, intra
in gaudiũ domini tui. Simus itaque in omni tentatione & tri *Matth.25.*
bulatione cõstantes: & instar auri ex aduersitate inueniamur *Luc.19.*
in omni sapiẽtia ac virtute splendidiores. Quia vt sapiés ait: *Sap.3.*
Tanquã aurũ in fornace, probauit electos dominus: & quasi *Psal.65.*
holocausti hostiã, accepit eos. Ideo fatétur in Psal. Transiui
mus per igné & aquã, & eduxisti nos in refrigeriũ. ¶Præter-
ea secundum glossam ex verbis Bedæ acceptã, patientia ele-
ctorum & probatio fidei eorũ, rectè auro cõparatur. Primò.
ob eius preciositaté Nam sicut in metallis auro nihil inueni-
tur præstantius: sic patientia electorũ deo est longè gratissi- C
mã, & est omni laude apud eum dignissima. Siquidem patiẽ-
tia opus perfectum habet. ¶Secundò, propter auri claritaté,
Sicut enim aurum rubigine obfuscatũ vile habetur, in igné
auté proiectũ & inde eductũ fulget, & preciosum censetur
in bonorum constantia inter pressuras iniquorum contẽpti-
bilis reputatur, sed adueniẽte hora iudicii præclarissima ostẽ *Iaco.1.*
detur iudice ipso testante Beati qui persecutionem patiũtur *Matth. 5.*
propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.
¶Tertiò, propter auri expurgationem ac probationé. Quia
quod facit lima gladio, baculus blado, ignis auro: hoc cõfert *Prou.15.*
tribulatio homini iusto. Idcirco in Prou. scriptum est. Sicut
igne probatur argentum, & aurum camino: ita cor probat

D dominus. Etenim quos in tribulationis igne fideles probaue rit, hos in beatæ remunerationis iucunditate, tanquam placē tissimam sibi oblationem, assumit.

Prosecutio huius capitis ab eo loco, quo dicitur, *Quem cum non videritis, diligitis.* ARTIC. II.

Onsequēter prosequitur gloriosissimus Christianæ religionis vexillifer, sanctissimus Petrus, charismata gratię, fidelibus in pręsenti collata, dona quoq; gloriæ eis in futuro præstanda. *Quem*, scilicet Iesum Christū. *Cū non videritis*
E oculo corporali in hoc seculo cōuersantē. Vel si aliqui horū quibus hæc scripsit, Christū corporaliter cōspexerunt: nō tamen ipsius deitatem clarè viderunt. *Diligitis* amore infuso, qui charitas appellatur. ¶ Diligibilis est enim incomparabiliter (imò & infinitè) secundum q deus. Deinde potissimè, in quantum Saluator & maximus benefactor. Christus nāque secundū quod deus, sicut infinitæ est bonitatis, ita & infinitę amabilitatis. Et sicut secūdum suam assumptam humanitatē, est præ vniuersis creaturis præclarissimæ sanctitatis, & perfectionis: sic inquātum huiusmodi est, post suam deitatē præ omnibus eximiæ diligibilitatis. Deinde summè amandus est nobis, propter sua beneficia ac promissa. Verūtamē nihil potest amari, nisi aliquo modo sit cognitū: cùm intellectiui appetitus obiectum sit bonū intellectum, id est, per vim intellectiuā apprehensum, & aliquo modo notum. Vnde & isti per
F fidem & scripturas nouerant Christū, & beneficia ac promissa ipsius. *In quem nunc quoque non videntes* eius humanitatem oculo córporali, nec eius deitatē clarè per speciē oculo interiori, *Creditis* fide formata, quæ per dilectionē operatur. *Credentes autem*. Vel (vt alij, & vt videtur melius habent) videntes, exultabitis. Credentes quippe exultabunt, quia manē
Galat. 5. do in fide formata ad beatificam iucunditatem merebuntur pertingere. Qua iucunditate adueniente ac data excidet fides ac desinet, cum ei succedat visio clara. Vidētes verò Christum, suam deitatem clarè per speciem contemplando, electi exultabūt. *Lætitia inenarrabili*. i. tam ingēti, vt in vita hac cōprehendi nequeat aut effari. *Et glorificata*. i. cōsummata, quæ desideriū electorum plenariè contentabię: iuxta illud Psal.

Adimplebis

Adimplebis me lætitia cũ vultu tuo. Et: Satiabor cũ apparue A
rit gloria tua. *Reportantes*, id est, adipiscentes, & pro laborũ *Psal. 15.*
vestrorum mercede vobiscum ferentes. *Finem fidei vestræ*, vt- *Psal. 16*
pote *Salutem animarum vestrarum*, id est, fœlicitatem æternã,
quæ est catholicæ fidei finis. Quia idcirco incomprehensibi-
lia de deo iam credimus, vt ea in patria clarè intueamur. Si- *1. Cor. 13.*
cut ait Apostolus Paulus: Videmus nunc per speculum in æ-
nigmate: tunc autem facie ad faciem. Quæ visio, tota merces
vocatur, & beatitudo completa, prout dicit Saluator: Hæc *Ioan. 17*
est vita æterna, vt cognoscant te verum deum. ¶ Deniq; deũ
essentialiter, & incircunscriptibiliter bonum clarè ac fruitiuè
videre, ineffabiliter est iucundũ. ¶ Primò, propter ipsius pul- B
chritudinem pœnitus infinitam. Nam quo aliquid pulchrius
fuerit: eò ipsum videre naturaliter magis est iucundũ. ¶ Secũ
dò, propter ipsius conuenientiam incomparabilem. Creator
quippe omni menti creatæ bene dispositæ incomparabiliter
amœnus conueniénsque cõsistit. ¶ Tertiò, propter immẽsam
ipsius amabilitatem, virtuositatem, honestatẽ, sanctitatem &
perfectionem. Honestum nanque & sanctum propria vi alli-
cit appetitum, lætificátque cernentem. Imò ex sola fama ve-
hementer diligimus, & videre optamus eos quos sublimiter
virtuosos probos & sanctos esse percipimus. Incomparabili-
ter ergo desiderabilius ac delectabilius est, creatorem substã-
tialiter sanctum, virtuosum, probum, honestum, perfectũ, cla- C
rè inspicere. ¶ Quartò propter ipsius dilectionem, qua à bea-
tis amatur. Quo enim aliquid amatur ardẽtius, eò videtur iu
cundius, si prosperè ei succedat. Quemadmodum ergo beati
inæstimabili charitatis ardore diligũt deum in semetipso in-
finitè fœlicem: ita cum indicibili gaudio intuentur eundẽ, &
eius beatitudini vehemẽtissimè cõgratulantur. Et sicut eum
incõparabiliter amplius diligũt, quàm seipsos: ita de eius in-
creata fœlicitate incomparabiliter plus, quàm de collata eis
beatitudine gloriantur. Imò mallent seipsos & totum vniuer
sum non esse, atque in nihilũ redigi, quàm deum per vnũ mo-
mentum beatitudine sua carere siue destitui. ¶ Quintò pro-
pter ipsius sapientiam infinitam. Naturaliter siquidẽ cupiunt
homines eos videre, qui mirabili sapientia præeminent: quã-
tò magis iucundissimum est illum conspicere in seipso, cuius
sapientiæ non est finis? Iuxta hũc modum possent & aliæ plu
rimæ rationes induci, cur inenarrabiliter delitiosum sit, deum *Psal. 144.*

D clarè per speciem intueri. Vtpote, propter omnimodam & immensam eius excellentiam, in omnipotentia, opulentia, omniq; admirabilitate, dignitate, nobilitate, fama & gloria. Mundemus ergo animas nostras, & ad tantam beatitudinem
Matth.5. eas infatigabiliter præparemus: Beati etenim mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. *De qua* animarum vestrarum *Salute exquisierunt atque scrutati sunt prophetæ.* Sācti enim prophetæ ex diuina reuelatione nouerunt genus humanum per Christi incarnationem ac passionem esse saluandum: idcirco diligentissimè exquisierunt, & inuestigauerunt de ista salute & redemptione tunc fienda, nunc facta per Christum, quo loco, & tempore, quo modo & ordine Christus liberaret gen⁹
E humanū, & animabus fidelium conferret salutem. ¶Exquisierunt autem & inuestigauerunt de his multipliciter. Primò, rogando deum vt eis reuelaret aliquid de Christi mysteriis. Secundò, quæsierunt illuminationem de his ab angelis sanctis. Tertiò, posteriores prophetæ, vel minus illuminati, quęsierunt de his in libris præcedentiū prophetarum, vel ab ore vatum magis illuminatorum. Hinc etenim Daniel ait: In an-
Daniel.9. no primo Darij, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Dei ad Hieremiam prophetam, &c. Vnde & Simeon iustus, qui & prophetiæ spiritu splēduit, responsum à spiritu sancto legitur accepisse; quia vide-
Lucæ.2. licet quotidie exorauit de Christi aduentu, & tempore eius,
F certificari. Idcirco responsum est ei, quòd ipso adhuc viuente Christus nasceretur, atque ab ipso corporaliter videretur. Sic igitur sancti prophetæ de Christi mysteriis, & salute fa-
Esa.7.9. cta per ipsum exquisierunt ac prophetauerūt, prout diuersis
11.35.28. diuersa à Deo per angelos reuelata fuerunt. Esaias nāque de
66. Christi incarnatione, deitate, & suæ matris virginitate: de Christi quoque miraculis, & passione ipsius, de Iudæorū excæcatione, gentiū illuminatione, Euangelicæ legis per totū
Psal.18. mūdum diffusione, apertissimè ac copiosissimè prophetauit.
21.45 Dauid quoque de his omnibus in pluribus psalmis inclytè vaticinatus probatur. De quibus & Hieremias multa prædixit.
Daniel.9. Daniel verò tempus aduentus Christi præ omnibus clarius
Hiere.25. determinauit ac computauit. Micheas verò, de loco natiuita-
31. tis Christi plenius est locutus. *Qui de futura in vobis gratia pro-*
Mich.5 *phetauerunt*, id est de magnitudine gratiæ per Christum con-
Ioan.1. cessæ fidelibus. Vnde apud Ioannem habetur: Gratia & veri-

tas per Iesum Christum facta est. Propter quod tẽpus Christi ac Euangelicę legis, tempus gratiæ appellatur. Hinc ait idẽ A *Act. 3.*
istę archiapostolus: Omnes prophetæ à Samuel & deinceps, *Act. 2*
annunciauerunt dies istos. Et sicut idem sanctus Petrus allegat: Iohel propheta de eminentia gratiæ spiritus sancti per *Iohel. 2*
Christum donata, specialiter prophetauit. *Scrutantes* nõ ratione humana, sed illuminatione diuina, *In quod vel quale tẽpus significaret in eis spiritus Christi*, id est, quo aut quali tempore spiritus sanctus reuelaret eis aduentũ Christi esse complendum: an scilicet tempus illud adhuc longè distaret, & an deberet illud tempus esse tempus pacis, an præliorum. ¶ Dicitur autem spiritus sanctus, spiritus Christi, non solùm quia quiescit in eo, sed quoniam verè æternaliterque ab ipso procedit. Quidam tamen per spiritum Christi intelligunt hîc spiritum B
angelicum, seu angelum bonum. Per angelos enim reuelationes propheticæ factæ sunt, vt diuinus Dionysius docet. Melius tamen per spiritum Christi spiritus sanctus accipitur, qui *Diony.*
est principalis & primus reuelationum prophetalium inspirator, doctor, & dator. ¶ Porrò de isto tempore Christi multa in prophetis leguntur, vt cùm per Aggæũ loquitur Deus: *Agg. 2.*
Adhuc vnum modicum, & ego mouebo cœlum & terram, & veniet desideratus cunctis gentibus. Per Malachiam quoque: *Malac. 3*
Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam, & statim veniet ad templum suum dominator, quem vultis. Abacuc quoque ait: Apparebit in finem, & non C
mentietur: si moram fecerit, expecta eum, &c. Daniel autem clarissimè describit: Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populum tuum, &c. Quod verò tempore maximę pacis Christus nasceretur, per Esaiam & Michæam iisdem penè verbis est prophetatum: Conflabunt (inquiunt) gladios suos in vomeres. Non leuabit gens contra gentem gladium. Vnde & in Hiere. habetur: In diebus illis saluabitur Iuda, & Israël habitabit confidenter. Quòd verò deficiente Iudæis rege, ac principe propriè plebis, Christus veniet, Iacob patriarcha in Gen. prædixit: Non auferetur, inquiẽs, sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est: & ipse erit expectatio Gentium. *Prænuncians eas quæ in Christo sunt passiones*, id est, spiritus sanctus fuit prophetis prædicens, quæ & quanta pro hominibus pertulit Christus. Cuius passiones seu pœnæ, quas tolerauit, in Esaia atque in Psalmis le- *Esa. 53.*

D ce clarius descriptæ sunt. Prænunciauit etiam spiritus sanctus
Psal. 21 passiones, quæ sunt in Christo, id est, persecutiones & pœnas quas Christus in suis sustinet membris, hoc est, quas pro ipso sustinent sui fideles. *Et posteriores glorias*, id est, spiritus sanctus etiam fuit prædicens glorificationes Christi, & suorum membrorum, quæ gloriæ passionem Christi secutæ sunt. Nam Christus suæ passionis virtute, promeruit sibiipsi præmium magnum & multiplex accidentale, suis quoque fidelibus meruit glorificationem animarum & corporum. Propter quod ait Apostolus: Humiliauit se, factus obediens vsque ad
Philip. 2 mortem. Propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen. Denique posteriores gloriæ Christi, sunt eius à morte resurrectio, in cœlum ascen-
E sio, suæ maiestatis per totum mundum prædicatio, quæ in die Pẽtecostes fieri cœpit, misso desuper spiritu sancto, eius quo-
Act. 2 que in die finalis iudicij coram omnibus gloriosissima manifestatio. De quibus omnibus prophetauerũt quàm plurima, sancti prophetæ, vt facilè esset monstrare. Sed breuitati studendum est. Præsertim cùm de his alibi copiosa testimonia sint inducta. *Quibus* puta prophetis *Reuelatum est*, ab omnipotente, *Quia* non sibiipsis *Vobis autem*, id est, sed vobis *Ministrabant*. id est, ministerialiter atque propheticè prædicebant, *Ea quæ nunc annunciata sunt vobis*, videlicet mysteria Chrysti. Hoc est, tempus, locum, & modum suæ incarnationis, natiuitatis, passionis, &c. Hęc enim non sunt eorum, sed vestris temporibus adimpleta. Nec pro sua, sed pro vestra
F ad Christum conuersione, hæc eis diuinitus sunt ostẽsa. Gratia quoque prophetiæ, cùm sit donum gratiæ gratis datæ, ad aliorum ordinatur vtilitatem, sicut & cætera huiusmodi dona. Per hoc enim quòd ea quæ de Christo prædicauerunt apostoli, prænunciauerunt prophetæ, patet veritas fidei Christianæ, & multi ad Christum conuersi sunt. Hinc in Actis di-
Act. 2 xit beat⁹ Petrus Iudæis, quibus præsentialiter prædicauit: Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrûm, & accipietis donum spiritus sancti. Vobis enim repromissio hæc, &
Act. 7 filiis vestris, & omnibus quoscunque aduocauerit dominus deus noster. Et rursus: Vos, inquit, estis filij prophetarum & testamenti. quod disposuit ad patres vestros Deus. Itaque ista annunciata sunt vobis annunciatione certissima. *Per eos qui euangelizauerunt vobis*, videlicet per me, cæterósque apostolos

stolos, ac primos Christi discipulos. *Spiritu sancto misso de cæ-* A
lo, id est, eis in die Pētecostes infuso in visibili signo, ita quod *Act. 2*
non sensu humano, sed spiritus sancti instinctu infallibiliter
prædicauerunt. *In quem*, scilicet spiritum sanctum, *Deside-*
rant angeli prospicere, per quod spiritus sancti deitas vera insi-
nuatur, quia in eum tanquam in fœlicitatis suæ obiectum, cu-
piunt angeli intueri. Sed cùm desiderium sit appetitus boni
futuri nōdum adepti, quomodo angeli qui Deo sedulo sunt
intenti, & eo præsentialissimè perfruuntur ac vniuntur, di-
cuntur spiritus sancti aspectum desiderare? Et respondendum
quòd in desiderio solent duo intelligi. Primum est, appetitio
boni futuri. Secundum est, fastidium huiusmodi boni iā diu
possessi, vel vsque ad saturitatem obtenti. Dicuntur ergo
beati Dei pręsentiā & aspectum incessabilem desiderare, non B
in quantum desiderium futuri boni appetitum includit, sed
prout fastidium omne excludit amor adepti iam boni. Vt e-
nim ait Gregorius. Corporales delitiæ cùm nō habētur, gra *Gregor.*
uè in se desiderium accendunt: cùm autem habentur, proti-
nus per satietatem in fastidiū vertuntur. Spiritales verò deli-
tiæ cùm non habentur, in fastidium sunt: cùm verò habētur,
in desiderium. Sicque in eis appetitus saturitatem, atque satu
ritas appetitum parit. Augent nanque spiritales delitiæ desi-
derium in mente dum satiant. Porrò, quod dicitur, in quem
desiderant angeli prospicere, Bēda & glossa exponunt de
Christo secundū suam humanitatem, cuius humanitatis tāta
est gloria, vt angeli sancti nō solùm immortalem deitatis es- C
sentiam, sed & assumptam verbi æterni humanitatē gaudeant
intueri. Melius tamen istud de spiritu sancto exponitur: ita,
vt summus Apostolus de spiritu sancto dicens: In quē deside
rant angeli prospicere, denotet immensitatem pietatis diuinę
super nos, eò quòd deus pater spiritū sanctū, cuius tāta est ma
iestas vt eum sancti angeli cupiāt intueri, misit in terram pro-
pter generis humani salutem. ¶Circa præhabita scribit Al-
bertus: Omnes prophetæ de Christo sunt vaticinati. Chri- *Ephe. 5*
stus autem consideratur dupliciter. Primò, secundum se, vt
est caput totius ecclesiæ. Secundò, quantum ad eius ecclesiā,
quæ dicitur mysticum corpus eius. Vaticiniū ergo maiorum
prophetarū totum fuit de Christo, vt caput est nostrum. Nā
vaticinium Esaiæ fuit de eius incarnatione: vaticiniū Hiere-
miæ, de ei⁹ passione; vaticiniū Ezechielis, de eius resurrectio-

D ne. vaticinium Danielis, de ipsius ascensione. Prophetæ verò minores vaticinati sunt de corpore eius mystico, quod est ecclesia. Ideo dicti sunt prophetæ minores, quia de mystico, corpore Christi, & non de Christo capite prophetauerunt.

Carpit hic Albertum magnum. Sed miror quòd tantus doctor, tamq; subtilis expositor dicit hæc, quæ stare nõ valent, nisi forsitan valde piè extenuentur. In primis ergo quod ait, quòd totũ vaticinium maiorũ prophetarum fuit de Christo, vt est caput nostrũ, duplicem habet instantiã. Priorem, quia de Iudæorũ, Chaldæorum, Philistęorum, Moabitarũ, Ammonitarũ, Aegyptiorum, aliarúmq; gentiũ diuersarum excessibus, punitionibus, reparationibus

E multa prædixerunt prophetæ. Posteriorem, quia de mystico Christi corpore, vtpote ecclesia, copiosè prophetarũt. Vnde

Hierony. secundum Hieronymum vniuersa Christi atq; ecclesiæ mysteria, tam diffusè Esaias descripsit, vt non tã propheta, quàm euangelista dicendus sit. Apostolus quoque Paulus in Episto

Roma. 9 10. 11. 12 la ad Romanos multa allegat ex Esaia de ecclesia ex gentilitate collecta. Insuper ad Galatas allegat ex Esaia de ipsa. Gre

Esa. 54. go. aliique doctores communiter exponunt de Christi ecclesia: Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis. Quæ verba apud Esaiam secundum antiquam translationem habentur. ¶ Præterea vltimam visionem Ezechie-

F lis de templo difficillimam atque longissimam Hieron. ecclesia. Quòd autem secundo ait Alber. vaticinium Esaiæ esse de Christi incarnatione: Hieremiæ de eius passione. Ezechielis de eius resurrectione: Danielis de eius ascensione, nec præcisè

Esa. 53 nec appropriatè videtur posse saluari: quoniam Esaias multò diffusius vaticinatus est de Christi passione quàm Hieremias, vt patet in locis multis Esaiæ. Et quod Albertus ex Ezechie-

Act. 2. le allegat de Christi resurrectione, videlicet de accessione ossium ad ossa, de Christi resurrectione, nequaquam ad literam dictum est, nec verificatur de ea: quoniam corpus Christi nõ fuit dissolutum, nec caro eius vidit corruptionem, vt in Actibus docet ac probat princeps Apostolorum. Multa huiusmodi possent contra hæc verba Alberti induci. ¶ Quòd demũ tertiò ait, minores prophetas non prophetasse de corpore Christi vero, seu capite Christo, sed solùm de corpore mystico, prorsus nil valet, nec canonicis concordat scripturis, cùm

Matth. 2. Mich. 5 & Matthæus euangelista allegat ad litteram illud Micheæ: Et tu Bethleem terra Iuda, &c. Eodem quoque capitulo allegat

sanctus

sanctus Matth. illud Oseæ: Ex Ægypto vocaui filium meum. A
¶ Amplius per Zachariam de Christo ad literã, apertissimè Oseæ.11.
est prædictum. Exulta satis filia Sion, ecce rex tuus venit tibi, Zach.9
&c. quod in Matth. & Ioãne allegatur de Christo. ¶ Iterum Matth.21
de Christi resurrectione prædictum est per Sophoniã & O- Ioan.12.
seam. Paulus quoque Apostolus ad Rom. de ecclesia inducit Soph.3.
illud Oseæ: Et erit in loco vbi dicitur eis, non populus meus Oseæ.6.
vos: dicetur eis, filij dei viuentis. Et rursus illud Oseæ: Voca- Roma.9
bo nõ plebem meã, plebem meã. Adhuc etiã de Christi aduẽ Oseæ.1.
tu, & repræsentatione eius in tẽplo, apud Aggæum & Mala- Malach.3
chiam euidẽter legitur prophetatum. ¶ Postremò: Cur duo-
decim Prophetæ dicantur minores Prophetæ, dictũ est alio
loco. Nec enim illa est ratio, quam assignat Albertus. Imò si
ritè pensetur: Zacharias de Prophetis minoribus vnus, diffu- B
sius ac euidentius ad literam vaticinatur de Christo, quã Eze
chiel Prophetarum vnus maiorũ. ¶ Consequenter princeps
Apost. hortatur fideles, ne gratiam sibi diuinitus oblatã par-
uipendant aut negligant, sed ea se dignos exhibeant. *Pro-
pter quod*, id est, quia prophetę non sibi, sed vobis annuncia-
uerũt de Christo. *Succincti lumbos mentis vestræ*, lumbi carnis,
in quibus vigilet luxuria, partes sunt corporis. Lumbi mentis
sunt intellectus, qui generat verbũ, & voluntas, quæ parit a-
morem. Lumbos ergo mẽtis accingere, est intellectũ à vana-
rum cogitationum fluxu, à distractionibus, erroribúsq; repri 2. Cor.10
mere, & eum in captiuitatem redigere in Christi obsequium, C
vt subiectus sit fidei. Voluntatem quoque ab inordinatis de- Exec.37
sideriis coartare. Lumbos autem carnis accingere, est carna-
lia desideria, & eorum carnales fœditates domare. Hinc ait
& Christus: Sint lumbi vestri præcincti. Et Paul. ad Ephe. Sta
te (inquit) succincti lumbos vestros in veritate. Itaque succin
cti lumbos mentis vestræ, id est, rationem & voluntatem re-
formatas habentes, quatenus iuxta Pauli doctrinam non si-
mus paruuli, fluctuantes, nec circunueniamur omni vẽto do-
ctrinæ. *Sobrij*, moderãtiam in cibo & potu seruantes. Quẽ-
admodum iubet Saluator: Attendite vobis, ne grauẽtur cor-
da vestra crapula, vel ebrietate. *Et perfecti*, non solùm ami-
cos in Deo, sed & inimicos propter Deũ syncerè diligendo,
eísque bona pro malis reddẽdo: prout in Matthæo loquitur
Christus: Estote perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfe-
ctus est. Vel perfecti nõ solùm pręcepta, sed euangelica quo-

D que cõsilia adimplendo: iuxta quod & veritas ait: Si vis perfectus esse, vade & vẽde omnia quæ habes, & da pauperibus, & sequere me. Multi autem sunt gradus perfectionis. *Sperate in eam quæ offertur vobis gratiam*, id est, dona gratiæ, quæ Christus in vita hac offert vobis, omnes ad pœnitentiam, & profectum hortando. Dona quoq; gloriæ, quæ est gratia cõ
1. Cor. 13 summata, iuxta illud Apost. Pauli: Gratia Dei vita ęterna. Cõstãter cõfidite adipisci, eámq; obtinere satagite. Vnde & Paulus disseruit: Hortamur vos, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Et rursus: Quomodo effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Porrò spes cùm sit theologica virtus, directè & immediatè habet Deum pro obiecto, secundariò verò respicit, ea per quæ ad summum bonum perducimur & iuuamur.
E Sperate ergo in gratiã istam, & eã adipisci confidite. *In reuelatione Iesu Christi*, idest, in manifesta ipsius declaratione, cũ se vobis ostenderit intuendũ sicuti est. In qua ostensione gratia consummata, seu salus vestra, consistit. Vnde apud Ioannẽ
Ioan. 14. Christus, hãc sui manifestationem promittit pro premio, dicens: Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligã eũ, & manifestabo ei meipsum. Denique, quia plenaria salus in corpore, & anima in die iudicij tribuetur, potest quod dictũ est, in reuelatione Iesu Christi, referri ad natiuitatem, itẽ manifestam apparitionem Christi in die iudicij: quando illud
Esaiæ. 40 Esaię implebitur: Reuelabitur gloria domini, & videbit omnis caro salutare Dei nostri. *Quasi filij obedientiæ*, id est, deo
F & vestris prælatis humiliter subditi. Obedientia quippe omnem Christi fidelẽ maximè decet, cùm ipsemet Christus teste
Ioan. 5. tur: Descendi de cœlo, nõ vt faciam voluntatem meam, sed
Ioan. 14. voluntatem eius, qui misit me. Itémque: Sicut mandatum de-
Philip. 2 dit mihi pater, sic facio. Imò factus est obediẽs patri vsq; ad mortem. Idcirco inobedientiæ filij non Christi, sed diaboli sunt ministri. Porrò hæc dictio, quasi, notat hic veritatẽ, non similitudinem tantum. *Non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis*, id est, non rursus conformantes vosipsos vitiosis, atque carnalibus affectibus, in quibus tempore vestræ infidelitatis fuistis. Omnes autẽ inordinati & praui affectus dici possunt desideria ignorantiæ, quia ex ignorãtia quadam nascuntur: eo modò, quo iuxta philosophum, omnis peccãs est ignorans, quoniam malè iudicat saltẽ in particulari, quannis in generali veritatẽ agnoscat. Cùm enim, diuino Dionisio

ſio proteſtante, nullus reſpiciens ad malũ operetur, quia vi- A
delicet malum, ſub ratione mali, non appetitur, cum bonũ ſit appetitus obiectũ, conſtat quòd omnis qui peccat, malũ ſub ratione boni apparentis apprehẽdat, ſiue admittat: ſicq; ignorans & cæcus eſt, atque ex rationis ignorantia, inaduertẽtia, defectu aut errore contingit, quòd peccat, quòd affectionẽ ſuam non rectificat, quòd inordinationem & carnalitatem non reprimit. Idcirco in Prouerbiis dicitur: Via ſtulti recta in oculis eius. Et denuo Salomõ loquitur: Stultis illudit peccatum. Et iterum dictum eſt: Qui peccat inſipiens eſt, & indoctus. *Sed ſecundum eum qui vocauit vos ſanctum, & ipſi ſancti in omni conuerſatione ſitis*, id eſt, quemadmodum Deus, qui per gratiam ſuam ad Euangelicæ legis veritatẽ perduxit vos, in ſeipſo purus & virtuoſus conſiſtit, atq; in omni operatione ſua rectè & ſapienter ſe habet: ita & vos pro modulo veſtro, mundi & virtuoſi ſitis in tota vita veſtra. *Scriptum eſt* B
enim in Leuitico, *Sancti eritis, quoniam ego ſanctus ſum.* Sic nanque in Leuitico loquitur Deus: Nolite contaminare animas veſtras. Ego enim ſum dominus Deus veſter. Sancti eſtote, quoniã ego ſanctus ſum. Denique aliqua in ſcripturis traduntur non per modũ præcepti, & tamẽ præcepta ſunt: vt cũ Deus ait per Moſen: Non adorabis deos alienos, nec ſeruies eis. Et tale eſt iſtud quod dicitur hic: Sancti eritis, loquendo de ſanctitate ſecundum aliquem gradum. Sanctum quippe in vna ſignificatione, eſt idem quod firmum: & vnuſquiſque fidelis tenetur eſſe, in fide, ſpe, & charitate tam firmus, vt proponat pro nulla re mũdi ſe à deo per mortale peccatũ auertere, aut cõtra fidẽ, ſpẽ, charitatẽ agere. Idcirco in Eccleſiaſt. C
præcipitur: Eſto firmus in via domini, & in veritate ſenſus tui. Paulus quoq; Corinthiis ſcribens: Stabiles (inquit) eſtote & immobiles abundantes in opere domini ſemper. Rurſus, ſanctum eſt idem quod purum, & vnuſquiſque tenetur ab omni mortali peccato eſſe immunis. Sicque orauit propheta: Cuſtodi animam meam, quoniam ſanctus ſum. Propriè autẽ & communi modo loquendi, ſanctus vocatur, qui in charitate & omni virtute perfectus eſt, vtpote, vir heroicus & diuinus, ad plenam paſſionum reformationem prouectus: & ita nõ tenetur quilibet eſſe ſãctus. Præcepit ergo piiſſimus deus, vt ſicut ipſe eſt ſanctus, ſic ſerui ſui ſint ſancti. Nam ſancti ſapientéſque domini ſeruos volunt habere honeſtos, probos,

Prouer. 12.
Prou. 14.
Prou. 10
Leuit. 1.
Exod. 20.
Eccl. 5.
1. Cor. 15
Psal. 85.
Leuit. 19.

D prudentes, prout eorum excellétiam decet. Denique ad hoc filius dei venit in mundum, vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi in sanctitate & iustitia coram ipso, omnibus dieb⁹ nostris, vt apud Lucam asseritur. *Lucæ.1.* Iterum, quia ad imaginem & similitudinem suá nos condidit *Gene.1.* Deus, requirit vt ei virtutibus assimilemur, præsertim cùm ipse velit à nobis pater vocari: pater autem vult, vt filij sui suas sequantur virtutes. Et hæc est ingens ac præclarissima dignitas rationalis creaturæ, suo creatori sic conformari. Propter *Malach.1* quod væ eis, qui per vitam suam carnalem bestiis conformátur. Et grauius væ eis, qui per malitiam, crudelitatem, nequitiam, ac impiam cóuersationé assimilantur dæmonibus. Deo igitur in pietate, charitate, iustitia & sanctitate pro viribus assimilari conemur. Sicut & Paulus hortatur: Imitatores Dei E estote, sicut filij charissimi. Vnde & Christus: Estote (ait) mise *Ephe.5.* ricordes, sicut & pater vester misericors est. Itémque: estote *Matth.5.* perfecti, sicut pater cœlestis. Hinc & in Deut. locutus est Moses: Perfectus eris, & absq; macula cum domino Deo tuo.

¶ Præterea quæri potest quomodo intelligéda sint, aut fieri possint ista, cum apud Esaiam dicatur: Facti sumus vt immundi omnes nos, quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. *Esa.64* Primus quoq; ille apostata cecidit, quia dixit: Similis ero altissimo. Et respondendum, quòd cóparatione diuinæ iustitiæ, dicuntur nostræ iustitiæ similes panno méstruatæ. Quia in multis offendimus omnes, & multæ defectuositates ac culpæ nostris bonis actibus admiscentur. Imò respectu puritatis *Esa.14* & perfectionis, ac sapientiæ creatoris æterni, omnis puritas, *Iacobi 3.* F perfectio, sapientia nostra nullius momenti est, & tanquá immunditia, imperfectio, & insipientia reputatur: quemadmodum in Hier. legitur: Stultus factus est omnis homo à sciétia *Hiere.10* sua. Vnde & in libro Iob fertur: Quid est homo vt immacu- *Iob.15.* latus sit, & iustus appareat natus de muliere? Ecce inter sanctos eius nemo immutabilis, & cœli non sunt mundi in conspectu eius. Et rursus sanctus Iob protestatur: Non iustifica- *Iob.9* tur homo cópositus Deo. Ideo orat propheta: Nó intres in *Psal.142* iudiciú cú seruo tuo domine, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Postremò sanctitas nostra differt ac deficit à sanctitate Dei in multis, & infinitè, cùm Deus sit essentialiter, independenter, inuariabiliter, incircunscriptibiliter sanctus. Vt auté iuxta intentioné scripturæ sancti simus *Matth.6.*

in omni

in omni conuersatione, non solùm requiritur, vt mortalia A declinemus peccata, sed venialia etiam cum diligentia vitare oportet, & semper coram deo timoratum ac custoditum cõ Eccli.17. sistere. Cùm in Ecclesiast. scriptum sit: Si non in timore domini tenueris te instanter, citò subuertetur domus tua. Et in Prou.14. Prouer. Omni custodia custodi cor tuum.

¶Elucidatio residuæ partis huius capitis, ab eo loco, quo dicitur, *Et si patrem inuocatis eum.*

ARTICVLVS TERTIVS.

QVoniam Salomone testãte, timor dei est fons Ibidem. vitæ, cõsequẽter hortatur gloriosissimus Apostolici chori hierarcha, sanctissimus Petrus, vt Deum filialiter timeamus. *Et si* pro quia. *Patrem inuocatis*, id est, orãdo patrem nominatis. B *Eum qui sine personarum acceptione, iudicat secundum vniuscuiusque opus*, id est, quemlibet iudicat secundum opera sua, intelligendo per opera etiam actus interiores & locutiones, debitorúmque actuum omissiones. Vnde apud Iob inducitur: Absit à deo impietas, & ab omni potente iniquitas. O- Iob.34. pus enim hominis reddet ei, & iuxta vias singulorum restituet. Et Hieremias ait: Domine deus fortissime, cuius ocu- Hiere.42. li aperti sunt super omnes filios Adam, vt reddas vnicuique secundum vias suas. Qualiter autem personarum acceptio non competat Deo, & quid sit personarum acceptio, & de peccato ipsius. dictum est suprà in expositione secundi capitis epistolæ Iacobi. *In timore incollatus vestri tempore conuersamini*, id est, tempore quo in hoc seculo subsistitis, viuite in dei timore filiali, ne tanto patre sitis indigni, & ne in sui iu C dicij incidatis rigorem, propter vestram ignauiam ac peri- Eccle.1. culosam securitatem: ne iudicem districtum aliquando sentiatis, quem nunc pium patrem contemnitis, & timere ac honorare recusatis. Qui enim sine timore est, iustificari non potest. Et Christus in Euangelio iubet: Eum timete, qui habet Matt.10. potestatem & corpus & animam perdere in gehennam.

¶Sed instare quis potest, quia non videtur adaptatio ista Petri Apostoli conuenire adaptationi qua apud Malachiã loquitur deus: Filius honorat patrem, & seruus timet domi- Mala.1. num suum. Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si

D dominus ego sum vbi est timor meus? Ex quibus verbis elicitur: quòd deo debetur timor, inquantum est dominus: & honor, inquantum est pater. Quomodo ergo ait nunc Apostolus: Si patrem inuocatis Deum, in timore conuersamini? Videtur enim debuisse dixisse, si dominum inuocatis, &c. Et respódendú, quòd deo debetur timor castus, sanctus & filialis, inquantum est pater, quia hic timor ex magnitudine oritur charitatis: Timor verò seruilis aut initialis impenditur deo, vt domino. Est autem timor filialis, quo vitatur malum culpæ, ne deus pater offendatur aut inhonoretur. Sícque timor filialis realiter est fuga, seu abominatio culpæ: De quo

Eccli.25. in Ecclesiastico multa scribuntur, videlicet: Timor domini super omnia se superposuit. Beatus, cui datum est habere ti-

Eccle.40. morem dei. Timor domini sicut paradisus benedictionis. Est

E auté timor Dei omni Christiano præcipuè necessarius, quia præseruat à vitiis, custodit in bonis, & solicitum facit timen-

Eccle.9. tem, ne cadat in laqueos inimici. Iterum: Semper coram Deo soliciti esse debemus ac pauidi, quia nescimus an digni simus amore vel odio. Hoc est, an simus in charitate, & gratia, an non. Et rursus, quoniam ignoramus quid finaliter erit nobis, an scilicet sempiterna damnatio, an salus perpetua. Et quia ad omne malum sumus tam proni, atque in laqueorum medio ambulamus. Præterea ad conuersandum tam timoratò ac virtuosè nos debet inducere, quòd vnigenitus dei verus deus táta pro nostra salute assúpsit, fecit ac pertulit, ideo

Epist. subditur: *Scientes*, per fidem, non per naturalem rationem.

Iob.9. De qua scientia dixit Iob: Scio quòd redemptor meus viuit,

F & in nouissimo die de terra surrecturus sum. Martha quoq; Scio quia resurget in resurrectione in nouissimo die. *Quòd non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis*, id est, originalis infectionis, seu vitiosæ informationis: quia parentes istorum quibus hæc scripta sunt, filios suos pessimè docuerút, vt scilicet idola colerent, quantum ad eos qui ex gentibus nati erant. Sacerdotes quoque & scribæ Iudæorum, tradiderunt filiis suis ac subditis quædam diuinæ legi contraria: quibus in Euangelio lo-

Mat.15. quitur Christus: Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. *Sed precioso sanguine, quasi agni incontaminati & immaculati, Iesu Christi*, id est, passione & morte filij Dei, qui est quasi agnus, quoniam innocentissimo agno assimilatur.

milatur.

milatur, de quo ait Ioannes Baptista: Ecce agnus dei, qui tollit peccata mundi. Qui & per Hierem contestatur: Ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam. ¶ Estque agnus incontaminatus & immaculatus, propter immunitatem suam ab omni peccato, tam originali, quam personali, tam mortali quàm veniali. Christus quippe, quamuis pro originalis peccati deletione specialiter passus dicatur, sua tamen passione sanctissima, pro cunctis totiús humani generis peccatis, quantum in ipso est, satisfecit: iuxta illud Esaiæ: Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrûm. Propter quod Angelus dixit ad Ioseph: Vocabis nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorũ. Christi inquam *Præcogniti quidem ante constitutionem mundi*, id est, ab æterno ad hoc præordinati ac præuisi à deo patre, secundum naturam assumptam, vt per eum redimeretur genus humanum. Deus nanque ab æterno decreuit per Christi passionem redimere mundum. *Manifestati autem in nouissimis temporibus propter vos*, id est, propter vestram salutem: Christus in vltima mundi ætate per incarnationis mysterium apparuit in hoc mundo, iuxta illud Baruch. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Hoc est quod ait Ioãnes: Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Hinc ad Ephes. loquitur Paulus dicendo: Deus elegit nos in Christo, ante mũdi constitutionẽ, in quo habemus redemptionẽ per sanguinem eius. De his demum diebus nouissimis loquitur Paulus: Nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt.

A *Ioã. 1.* *Hiere. 11.* *Esa. 53.* *Matt. 1.* B *Baruch. 3.* *Ioan. 1.* *Ephes. 1.* C *1. Cor. 10.*

Qui per ipsum fideles estis in deo, id est, virtute & merito passionis Christi, gratiam conuersionis ac fidei consecuti estis à deo, & hucusque fideles mansistis in eo. ¶ Meritum etenim Christi in sacramento baptismi ac pœnitentiæ applicatur hominibus, & quicquid virtutis & gratiæ eis confertur à domino, per Christum & eius passionẽ ac meritum ipsis donatur, in quantum per Christi mysteria deus proposuit sibi reconciliare atque saluare genus humanũ. Propter quod ad Ephesios habetur: Deus prædestinauit nos in adoptionem filiorũ per Iesum Christum in laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo. Vel, per ipsum fideles estis in deo, quoniam Christus suos misit discipulos ad aliorum cõuersionem vbiq;. & per Apostolos dedit hominibus legẽ salutis: quemadmodum apud Esaiam ait: Lex à me exiet. & iu-

Ephes. 1 *Matt. 16.* *Esa. 50.*

D dicium meum in lucem populorũ requiescet. Idcirco ait A-
Ephes.2. postolus Paulus: In Christo qui eratis lõgè, facti estis propè.
Qui suscitauit eum à mortuis tertia die, quæ suscitatio toti superbenedictæ trinitati, cuius opera ad extra sunt indiuisa, ascribitur. Potest tamen patri appropiari, quia diuina virtute effecta est. Virtus autẽ seu potẽtia patri appropriatur, imò Christus secundum quod est deus, suscitauit seipsum, vt ho-
Ioan.1. mo est. Propter quod dixit: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. *Et dedit ei gloriam sempiternam*, id est, perpetuam corporis glorificationem accidentaléque præmium, & iudiciariam potestatem, in resurrectione, & ascẽsione. Nam in beatifica dei visione, anima Christi fuit ab exordio suæ creationis & vnionis cum verbo, perfecta. Hinc
E Christus passione sua instante, orauit illud Ioan. Pater venit
Ioan.17. hora, clarifica filium tuum. & ad Hebr. habetur: Videmus Ie-
Hebr.2. sum propter passionem mortis gloria & honore coronatũ. In Esaia quoque legitur, Pro eo quod laborauit anima eius,
Esa.53. videbit & saturabitur. *Vt fides vestra & spes esset in domino*, id est, firmiter crederetis in deum & speraretis in eo. Ex hoc enim quod Deus Christum ita glorificauit per resurrectionem, ascensionem, & sancti spiritus missionem, inducti sunt homines ad Christianæ spei susceptionem, credentes & sperantes se tandem merito Christi resuscitandos, & plenè glorificandos. *Animas vestras castificantes*, id est, cœlesti sponso castas & puras exhibentes. *In obedientia charitatis*, id est obediendo diuinis præceptis ex charitate, sine qua nulla est actio meritoria, deòque grata. Omnis siquidem actus meri-
F torius est à charitate elicitiuè, vt actus qui immediatè & directè procedũt ex charitate: aut imperatiuè, vt actus aliarũ virtutum quibus præcipit charitas. *In fraternitatis amore*, id est, etiam in proximorum spiritali dilectione, sine qua nemo potest saluari. Ideo subditur, *Simplici ex corde* omni duplicita-
Ioan.17. te & fictione exclusa. *Inuicem diligite attentius*, id est, valde attentè: cùm dicat saluator: In hoc cognoscent omnes, quia
Roma.13. discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem. Atq; vt asserit Paulus: Qui diligit proximum, legem impleuit. Porrò de cordis simplicitate & duplicitate dicta sunt multa super canonicam Iacobi. ¶ Omnis autem anima rationalis, aut est sponsa dei per fidem & charitatem, aut certè adultera diaboli per infidelitatem, seu quancunque culpã mortalem. Ideo

animas nostras castificare debemus modo praetacto,& omni virtute ornare, sanctis actibus decorare, incessabiliter, fructuosè, timoratè ac feruidè conuersari: præsertim quoniá tanti æstimauit nos dominus deus noster, quòd propter nostrã recuperandam salutem, nostram in vnitate personę assumpsit naturam,& in ea pro nobis tot & tanta fecit ac passus est. A

¶ Nónne ex dignitate legati, magnitudo causæ pensatur? Cũ ergo vnigenitum suum miserit, deus pater legatum ad pacificandum nos sibi, quis magnitudinem causæ, quam cum Deo habemus, excellentiámque beatitudinis ad quam sumus creati, cõcipere valeat aut effari? Hinc & aliam causam, ob quam timoratè viuere debeamus, dignissimus apostolici chori vertex subiungit: *Renati non semine corruptibili*, id est, deum timere inuicémque attentius amare debetis, quia renati estis seu spiritaliter generati per emundationem à culpa, & susceptionem gratiæ ac virtutum, non ex materiali impuróque semine, *Sed incorruptibili*, id est, virtute cœlesti in sacramento baptismatis operante, seu gratia spiritali & gratum faciẽte: quæ cõfert homini esse spiritale, supernaturale, deiforme, idoneũ ad promerẽdum. *Per verbum dei viui & permanentis in æternum*, id est, per Christum: de quo Ioannes ait: Omnia per ipsum facta sunt. Nam Christus est qui principaliter, interiúsq; baptizat, purgat, regenerat. Ipse quoq; baptismum instituit, & omnibus dari præcepit, & ipse est verbum increatum, æternum, vnigenitum Dei viui & permanentis in æternum, videlicet patris æterni: quemadmodum Petrus disseruit: Tu es Christus filius Dei viui. Vel per verbũ dei viui, intelligit formam verborum sacramentalium, operantium in baptismo, per quæ dispositiuè & suo modo, causaliter fit regeneratio spiritalis. Quoniam accedente verbo ad elemẽtum fit sacramentum. Vnde & Paulus testatur quòd Christus dilexit ecclesiam, mundans eam lauacro aquę in verbo vitę. De hac regeneratione dicta sunt plura super illud Iacobi: Voluntariè genuit nos verbo veritatis. Vnde Ioannes ait: Dedit eis potestatem filios dei fieri, his, qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri: sed ex deo nati sunt. *Quia omnis caro fœnum*, tanquam dicat, Regeneratio spiritalis ex carnali & corruptibili semine esse nequit. Quoniam caro, carnaléve semen, fœno assimilatur, idcirco ad spiritale & supernaturale esse non po- B Ioan. 1. Mat. 16 C Ephes. 5. Iaco. 1. Ioan. 1. Ephes. 4. Eccle. 14.

D téſt perducere, nec talis generationis ſemen exiſtere. Vnde
Iaco.1. ait Saluator: Quod natum eſt ex carne, caro eſt: & quod na-
Ioan.3. tum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt. *Et omnis gloria eius*, id eſt, vi-
ror, vigor, voluptáſque carnis. *Quaſi flos fœnum*, id eſt, citò pertrãſit & deficit ſicut flos graminis. *Exaruit fœni*, id eſt, gramẽ poſtquam viruerit & excreuerit, mox areſcit. *Et flos eius decidit*, ſic caro in pueritia habet virorem, in adoleſcentia decorem, in iuuentute robur & florem, in ſenectute deſiccationem, in morte corruptionem. *Verbum autem domini*
Ioan.1. *manet in æternum*. Quod primò verum eſt de verbo increato
Pſal.118. patris æterni. De quo ſcriptum eſt: In principio erat verbum.
Pſal.148. De quo Damaſcenus intelligit illud in Pſalmo. In æternum domine verbum tuum permanet in cœlo. Secundò, verifica-
E tur de verbo creato, id eſt, diuinæ virtutis præcepto, effectu, ſeu lege qua cuncta ſubſiſtunt. De quo verbo cantatur: Ignis grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbũ
Ibidem. eius. Et rurſus Præceptum poſuit, & non præteribit. Tertiò, de verbo ſacræ ſcripturæ, quod dicitur non tranſire, ſed in æternum manere. Nam inuiolabilis atque perpetua eſt veritas ſcripturarum, quamuis verba vocalia ſonando tranſeant, ac deſinant eſſe, vtpote de numero ſucceſſiuorũ, quibus idẽ
Mat.24. eſt eſſe, & fieri. Ideo loquitur Chriſtus: Cœlum & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt. Quartò, de verbo ſacramentali, quod manet in ſuo effectu. Nã character, qui in baptiſmo imprimitur, indelebilis perhibetur. Et gratia quæ ibi infunditur, ex ſe non habet vt corrumpatur, quamuis per
F accidens deſinat eſſe in tranſgreſſore. Quæ etiam gratia arra
Eſa.40. vitæ æternæ vocatur. Denique locus hîc ex Eſaia aſſumptus eſt, vbi habetur: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius, quaſi flos agri, &c. *Hoc autem eſt verbum, quod euangelizatum*
2.Cor.4. *eſt in vobis*, id eſt, inter vos prædicatum eſt per Chriſti apoſtolos, cæteroſque diſcipulos. Qui Paulo teſtante non prędicauerunt ſeipſos, ſed Ieſum Chriſtum, qui eſt verbum æternum & eius doctrinam, præcepta, ac ſacramenta.

¶Expositio II. Cap. *Deponentes igitur omnem dolum.* A
ARTICVLVS QVARTVS.

IAM circa finé precedentis capituli docuit prin 1.Pet.1.
ceps Apostolorú, quàm preciosi sint fideles per
Christum redépti, quámque sublimiter regene-
rati, idcirco núc plenius instruit eos, quàm vir-
tuosè debeát côuersari, ne tantis beneficiis sint
ingrati, quia cui plus datum est, plus requiretur ab eo. Itaque Luc.12.
ait, *Deponentes igitur*, id est, cùm sitis taliter liberati atque Epistola.
renati, idcirco per contritionem seu anticipationem, remo-
uentes à cordibus vestris, *Omnem malitiam*, id est, excogita-
tam, ac deliberatam prauitatem, seu omnem habitú vitiosum
consuetudinémque peruersam. *Et omnem dolum*, in verbis &
factis. Siquidem virum sanguinum & dolosum abominabitur Psal.5.
dominus. Dolus nanque charitati & iustitiæ atque prudétiæ B
veræ contrariatur. Ideo Salomó protestatur: Vir versutus o- Prou.14
diosus est. *Et simulationes*; simulatores enim & callidi prouo Iob.36.
cant iram Dei, & *Inuidias*, id est rácores seu tristitias de pro-
speritatibus proximorú. *Et omnes detractiones*, quæ sunt pec-
cata mortifera. Quid autem sit detractio, & quot modis con
tingat, quàm etiá enorme peccatum sit, & quomodo à detra-
hente sit fugiendum, dictum est suprà circa illud Iaco. Noli- Iacobi.4
te detrahere alterutrum fratres mei. *Sicut modò geniti infan-
tes*, id est, instar paruulorú infantium statim natorum, quantú
ad innocentiá, non quantum ad nescientiam: ideo subditur: C
Rationabiles, id est, discreti, & iudicium rectæ rationis sequé
tes. ¶Debemus enim infantibus assimilari, quantum ad bo-
nas eorum proprietates, quæ sunt nulli nocere, non concupi-
scere, non irasci, citò placari, nó superbire. Propter quod ait Matth.18
Saluator: Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli,
non intrabitis in regnum cœlorum. Non autem debemus in-
fantulis conformari discretione carendo, instabiliter nos ha
bendo, poma, pira, rebus, preciosissimis præferendo. Propter
quod loquitur Paul. Nó simus paruuli fluctuátes. Et denuo: Ephes.4
Nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote. Et in 1. Cor 14
Prouerb. habetur. Vsquequo paruuli diligitis infantiam? Est Prouer.1
ergo bona & virtuosa infátia, quæ vocatur infantia Christia
næ simplicitatis, quæ est innocentia atque synceritas mentis.
Ad quá beatiss. Petrus hoc loco redire nos admonet, ne ali-

D cui simus nociui, imò cũctis pro posse proficui. Est quoq; vituperáda infantia, quæ est asinina simplicitas, & imperitia periculosa: Vnde apud Esa. asseritur, Puer centum annorum morietur. Quid enim est puer centum annorum, nisi senex pueri lis, insipiens, & inconstans? Talis morietur morte æternalis miseriæ, sicut iá mortuus est morte culpæ. Itaq; rationabiles. *Sine dolo*, Maledictus enim dolosus, vt in Malachia scriptũ est *Lac concupiscite*, id est, faciliora fidei documenta cum auiditate à doctoribus & prælatis vestris suscipite, vt paulatim proficiatis. Nam neophytis & nouiter baptizatis, incipientibus & imperfectis sunt primo faciliora fidei pabula exhibéda, quia difficiliorũ mysteriorum nondum capaces sunt. Talib⁹ quippe loquitur Paulus ad Hebræos. Indigetis vt doceamini quæ sunt elementa exordij sermonis Dei, & facti estis quibus lacte opus est, non solido cibo. Et alibi: Tãquam paruulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam. Nõ enim poteratis accipere. *Vt in eo crescatis in salutem*, id est, per lactis huius spiritale edulium, pertingatis ad charismata meliora: ad viciniora saluti, ad contemplationem cœlestium, atque purissimum diuinitatis amorem, vt de eorum sitis catalogo, de quibus loquitur Paulus; Sapientiam loquimur inter perfectos. Et item: Perfectorum est solidus cibus, eorũ qui pro cõsuetudine exercitatos habent sensus. Ideo vas electionis hortatur: Aemulamini charismata meliora. Cũ etenim in via Dei nõ proficere sit deficere, debemus quotidie in gratia dei, virtutibúsque proficere, bonis bona adiicere, & omne tẽpus vitæ præsentis fructuosè expendere: quemadmodum ad Ephes. docet Apost. Charitas vestra semper magis ac magis abundet in sciẽtia, vt probetis potiora, & sitis synceri & sine offensione. *Si tamẽ gustastis quàm dulcis est dominus*, id est, tunc præfata documenta poteritis adimplere, si diuinę bonitatis suauitatẽ interiori gustastis palato. ¶ Quemadmodũ enim homo diu esse non potest sine dilectione, ita nec sine delectatione, quia delectationem naturaliter appetit. Ideo sicut qui spiritalis amoris expertes sunt, carnalibus affectibus detinentur; ita qui in deo non delectantur, eius dulcedinem gustando, carnales, viles & exteriores delectationes, delitias, cõsolationes requirunt. Nec potest carnalia vitia superare, spiritalibus inhærere, qui nihil diuinæ cõsolationis ac interioris dulcedinis experitur. ¶ Porrò quàm dulcis est deus, aliqualiter in hac vita gusta-

Margin notes: Esa. 65 — Malach. 1 — E — Hebr. 5 — 1. Cor. 3 — 1. Corin. 2 — Hebr. 5. — F — 1. Corin. 12 — Bernar. — Ephes. 1

gustamus, ipsum per donum sapientiæ, & fidem formatam co A
gnoscendo seu contemplando, eumq; synceriter deligendo. In eo nãque quod magis diligimus, magis delectari solemus. Ideo ait Psal. Memor fui dei, & delectatus sum. Et rursus: De- Psal. 76
lectare in domino. Itémque: Gustate & videte quoniá suauis Psal. 36.
est dominus. ¶ Sed posset quis interrogare, qualiter poteri- Psal. 37
mus ad diuinæ suauitatis gustum interdum pertingere? Et respondendum, quòd oportet successiuè proficere, coram Deo Mich. 6
solicitè ambulare, carnalia oblectamenta despicere, operibus insistere virtuosis, & Deo ex charitate prompto corde seruire, atque in omnibus Dei honorem optare, & zelum habere iustitiæ, charitatis quoque & pietatis redundare visceribus, sicque ad copiosissimum ac frequentissimum diuinæ suauita- B
tis pertingemus saporem, & Dei amici & ei familiares efficiemur: ita quòd cum propheta ex sententia proferemus: Quàm Psal. 30
magna multitudo dulcedinis tuæ domine. Præterea quoniá vnusquisque in charitate existés, habet donum sapientiæ secundum aliquem gradum: potest quilibet talis aliqualiter degustare, quàm dulcis est Deus in suis orationibus, meditationibus, affectionibúsque ad eũ, in bonis quoque operibus delectando. iuxta illud: Seruite domino in lætitia. Deus etiá ex Psal. 99
sua pietate immensa, frequenter gratiosè præuenit homines, etiam imperfectos & insipientes: infundendo eis suæ bonitatis dulcem saporem, consolationem internam, iucundæ alacritatis perfusionem: sicque allicit eos sibi, & à terrenis carna C
libúsq; auertit. Quia gustato spiritu desipit omnis caro. Co- Grego.
nemur ergo ad prætactum diuinæ saporem dulcedinis pertingere, vt carnalia cordialius atque facilius contẽnamus: & spiritalibus ac diuinis stabilius immoremur, imò pro gratia ista obtinenda deum precemur. Propter quod subditur, *Ad quẽ accedentes lapidem viuum*, id est, dominum Iesum Christum, qui est viuus lapis, spiritaliter accedentes, credendo & desiderando gratiosam assistentiam eius, & eius illuminationem simpliciter postulando, iuxta illud in Psal. Accedite ad eum & illu- Psal. 33
minamini. Et ad Hebræos. Adeamus cũ fiducia ad thronum Hebr. 4
gratiæ eius, vt misericordiam consequamur. Ad deum quippe vbique præsentem, nõ passibus pedum, sed desideriis cordium, actibúsque virtutum accedimus. ¶ Dicitur autem Christus lapis, ratione firmitatis & fundationis. Est etiam lapis viuus, quia secundum deitatem suam, est essentialiter viuens &

D vita:quemadmodum ait: Ego sum via, veritas, & vita. Itémque: Sicut pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso. ¶Porrò secundum naturam assumptam, viuens est, vita naturæ humanæ in optimo gradu, vita gratiæ in summo statu, vita gloriæ in excellentiæ termino, possibili menti creatæ. Omnis quoque vita procedit ab ipso. Accedentes ergo ad lapidem istum, *Ab hominibus quidem reprobatum*, primò videlicet à Iudæis incredulis, qui multas blasphemias euomuerunt in Christum, dicendo: Dæmonium habet, & insanit, homo vorax, potator vini. In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia. Atq; in passione quãdo dixerunt. Hunc inuenimus subuertentem gentẽ nostrã, &c. Deinde reprobatus est à philosophis, & tyrãnis, ac alijs perfidis.

Ioan. 14
Ioan. 5
Ioan. 10
Matt. 11.
Matth. 12
Lucæ. 23

E *A Deo autem electum*, secundũ naturam assumptam, vt per eum saluaretur genus humanum. De quo per Esaiã loquitur dominus: Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Imò Christus antonomaticè vocatur dei electus, vtpote omnium electorum saluator & caput: Qui spiritum non ad mensuram accepit, cuius merito alij electionis cõsequuntur effectum. *Et honorificatum*. Christum enim deus pater multipliciter honorificauit, id est, honore dignum effecit ac demonstrauit: dicẽdo ad eum: Tu es filius meus dilectus: eumq; omnibus præferendo, eius quoque excellentiam per prophetas atq; apostolos, & per miracula insinuando, in die quoque ascẽsionis eum super omnes cœlos ad

Esa. 24.
Ioan. 3
Matt. 3. 7
Matt. 1. 9.
Lucæ. 4. 6.

F suam dexteram collocando. *Et ipsi*, id est, vos ipsi fideles. *Tanquam lapides viui*, id est, per fidem & charitatem spiritaliter viuentes ac firmi, qui tempore infidelitatis & impietatis fuistis tanquam lapides duri ac mortui. Propter quod dominus dixit per Ezechielem: Auferam à vobis cor lapideum, & dabo vobis cor carneum. *Superædificamini domos spirituales*, id est, super Christum qui est verum ecclesiæ fundamentum, ædificamini in domos spirituales, ita vt sitis domus seu habitacula Christi, qui per dona gratiæ suæ demoretur in vobis. Christus nãque per fidem (vt loquitur Paulus) habitat in vobis. Hoc est, ita habere vos, vt deus per gratiarum suarũ charismata, faciat vos domos seu habitacula sua: & vos ipsi bene viuendo facite vos habitacula saluatoris. Imò proficiẽdo in omni bono magis, ac magis sitis habitacula fidei Christus enim est fundamentum ecclesiæ, super quod vnusquisq; ædificare,

Ezech. 11.
1. Corin. 3.
Ephes. 3

ficare, fundare, & stabilire se habet, per fidem, spem, charita- A
tem, aliasq; virtutes & actus & profectus earũ. Propter quod
1. ad Corinth. scriptum est: Vnusquisque videat, quomodo su 1. Corin. 3
peraedificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere,
praeter id quod positũ est, quod est Christus Iesus. Quemadmodum autem sunt multae particulares ecclesiae, quae omnes sunt vna vniuersalis ecclesia, militans, in seculo peregrinans, ex omnibus populis constans: ita sunt multae particulares spiritualésque dom^9, quae omnes sunt vna generalis domus ac ciuitas dei. Vnde ad Hebraeos legitur Moses fidelis erat in tota Hebr. 3
domo dei, tanquam famulus: Christus vero tanquam filius in domo sua, quae domus sumus nos. Atq; ad Timoth. loquitur 1. Tim. 3
Paul. Scias quomodo oporteat te conuersari in domo Dei, quae est ecclesia Dei viui. Superaedificamini quoq; modo prae B
tacto. *Sacerdotium sanctum*, id est, in sacerdotes sanctos Dei, ita, vt sitis spiritaliter Dei sacerdotes. *Offerre*, id est, ad offerendum. *Spiritales hostias*, id est, orationes & sanctas affectiones, eleemosynas, bonáque opera, nõ sacrificia legis carnalia.

Acceptabiles Deo, id est, ei placentes & meritorias vitae aeternae, quia ex charitate procedunt. Acceptabiles inquam, *Per Iesum Christũ*, cuius virtute, gratia & merito superaedificamur modo praehabito, & opera deo placita operamur. Propter Ioan. 5.
quod asserit Christus: Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi mãserit in vite: sic nec vos nisi in me mãseritis. Et rursus ibidẽ: Sine me, inquit, nihil potestis facere. Idcir Ibidem.
co in fine oblationũ & orationũ ecclesię cõmuniter dicitur, C
Per dominum nostrum Iesum Christum, &c. quia per ipsum nostrae oblationes & orationes sunt deo gratae siue acceptae, & per ipsius perfectionem ac meritũ suppletur imperfectum nostrum, dummodo illud humiliter recognoscamus, & actus nostros merito actuũ passionisque Christi, capitis nostri, per fidem & charitatem sapientialiter vniamus, rogando deũ, vt virtute ac merito conuersationis passionisque Christi in seculo isto, piè suscipiat actus nostros, & imperfecto nostro indulgeat. ¶ Denique sicut Christus (secundum quòd homo) est tẽplum dei, & põtifex seu sacerdos ac hostia: templum, quia in Hebr. 7
eo habitat omnis plenitudo diuinitatis, secundum Paulum: Coloss. 1.
sacerdos autem, quia vt dicitur ad Hebraeos: Ipse per spiritũ sanctum obtulit semetipsum immaculatum Deo: Ita fideles Hebr. 9
sunt domus, templum & habitaculum dei, in quantũ per gra-

D tiam habitat in eisdē. Propter quod ad Corinthios dicitur:
1.Corin.3. Nescitis, quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Sunt etiam sacerdotes & hostia Dei, in quantū seipsos of
Roma.12. ferunt deo. Vnde ad Romanos scriptum est: Exhibeatis corpora vestra hostiam sanctam, viuentem, Deo placentē. Idcirco quod dictum est, Sacerdotiū sanctū, ad vniuersos refertur fideles, in charitate existentes, non ad eos duntaxat, qui sacramento ordinis sacri sunt insigniti, vt quidam exponunt. Propter quod ait venerabilis Beda: Omnem ecclesiam sacerdo-
Deut.13 tium sanctum appellat: quod nomen & officium sola domus Aaron in lege Mosi habuit. Quoniam omnes summi capitis membra sumus, & oleo sancto in baptismo vncti cōsistimus.

Propter quod continet scriptura, id est, ob hoc quòd Christus
E est lapis viuus. & quia ad ipsum debetis accedere, Deus per
Esa.28 Esaiā testatur: *Ecce ponam in Sion*, id est, in ecclesia speculāte
Hebr.12 cœlestia. Sion enim speculatio interpretatur. Vnde ad Hebr. scribitur: Accessistis ad montē Sion, & ciuitatē Dei viuentis.

Lapidem summum. Nam inter eos, qui ratione soliditatis siue cōstantiæ lapides appellantur, est Christus altissimus, qui
Daniel.2. est omnium rex sanctorū. De quo in Daniele habetur. Quod lapis qui abscissus est de monte sine manibus, factus est mons magnus, & impleuit vniuersam superficiem terræ. *Angularē*. Christus vocatur lapis angularis, quia sicut in lapide angulari duo cōcurrūt & connectuntur parietes: sic in Christo duo
F populi conuenerunt, vnitique sunt, & vnus populus per fidē & charitatem effectus. Propter quod loquitur Paulus: Chri-
Ephes.2 stus est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, vt duos condat in
Zach.6 semetipso. Hinc in Zacharia de Christo prædictum est: Ecce vir oriens nomen eius, & ædificabit templum domino, & cō silium pacis erit inter duos illos. *Electum*, secundum naturā
Canti.5 assumptam, in omnium redemptorem. De quo & in Canticis sponsa fatetur: Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex milibus. *Preciosum*, imò dignissimum, quoniam Christus secundum quòd deus, est dignitatis prorsus incomparabilis & immēsæ. Secundum assumptam verò humanitatem, vt verbo æterno vnitam, & omni gratiarum plenitudine peroma-
Matth.20 tam, dignior est toto vniuerso. *Et qui crediderit in eum*, fide formata, & perseuerauerit vsque in finem, *Non confundetur*, cùm fuerit diuino tribunali oblatus, id est, non reprobabitur à iudice summo, quāuis in seculo isto à prauis hominibus confundatur,

fundatur, vituperetur, diiudicetur: quemadmodum iusti fatẽ- A
tur in Psal. Posuisti nos in similitudinem gentibus, cõmotio- *Psal.* 43.
nem capitis in populis. Tota die verecundia mea contra me
est, & confusio faciei meæ cooperuit me. Hinc in alio fertur
Psalmo: Accedite ad eum, & illuminamini, & facies vestræ nõ *Psal.* 33.
cõfundẽtur. Hoc est, quod de seipso ait Saluator: Omnis qui *Ioan.* 6.
videt filium & credit in eum, nõ morietur in æternum, Vnde
Ioãnes Apost. in sua hortatur canonica: Manete in eo, vt cũ 1. *Ioan.* 2.
apparuerit, habeamus fiduciam, & nõ confundamur ab eo in
aduentu eius. *Vobis igitur honor credentibus*, quia in Christum
credendo meremini ad cœlestem gloriam promoueri, atque
à deo in cœlestibus honorari, videlicet angelis sociari. Pro-
pterea asserit Christus: Si quis mihi ministrauerit, honorifi-
cabit eum pater meus. Nã honor debetur virtuti. Hinc per- B
fidi, reprobi, & iniqui dicent in die iudicij: Nos insensati vi- *Ioan.* 12.
tam illorum æstimabamus insaniam, quomodo ergo compu- *Sap.* 5.
tati sunt inter filios dei, & inter sanctos sors illorum est? *Non
credentibus autem*, id est, cæteris in incredulitate sua duranti-
bus, eisq; nolentibus seu inuitis. *Lapis quem reprobauerunt
ædificantes*, id est, Christus, quem doctores & sacerdotes Iu-
dæorum plebem communem instruentes, & eam per hoc spi-
ritaliter ædificantes, verbis & factis persequebantur: iuxta il-
lud Hiere. Negauerunt dominum & dixerunt: Non est ipse. *Hiere.* 5.
Hic factus est in caput anguli, id est, principium angulare, in quo
duo populi conuenerunt, sicut expositum est. *Et lapis offen-
sionis & petra scandali*, factus est Christus, non directè, neque
ex culpa sua, sed occasionaliter. *His qui offendunt verbo*, id est C
obstinatis Iudæis, & cunctis incredulis, blasphemãtibus Chri
stũ. *Nec credunt in quo positi sunt*, id est, scripturis legis & pro-
phetarum, secundum verum earum intellectum non credunt.
cum tamen facti essent & positi ad credendum. Quia scriptu
ra legis & prophetarum fuit dispositiua ad Christum & da- *Galat.* 3.
ta vt per eam Iudæi præparentur ad Christi fidem ac legem. *Ioan.* 8.
Propter quod dicitur ad Galatas: Lex pædagogus no-
ster fuit in Christo. His excæcatis Iudæis Christus in Euang. *Ioan.* 5.
ait: Si crederetis Mosi, crederetis forsitã & mihi. de me enim
ille scripsit. Et rursus: Scrutamini scripturas, quia illę sunt quę *Daniel.* 9.
testimonium perhibent de me. De quibus & per Danielem
prædictũ est: Non erit eius (scilicet Christi) populus, qui eum *Esaiæ* 42.
negaturus est. Per Esa. quoq;: Quis cæcus nisi seruus meus? & *Matth.* 15

D quis surdus, nisi ad quẽ nuncios meos misi? ¶His itaque fuit
Lucæ.7. Christus occasionaliter lapis offensionis, petra q; scãdali. Nã ex sua peruersitate offenderũt & impegerunt in Christũ: atq; ex eius beneficiis, informationibus, increpationibus deteriores & danabiliores effecti sunt. Hinc sępe in Euãgelio leguntur scandalizati in Christo. Et in Ioan. loquitur Christus: Si
Ioan.13. nõ venissem, & locutus eis fuissem, peccatũ non haberẽt: nũc autem excusationẽ non habẽt de peccato suo. ¶Deniq; scãdalum actiuè directè & propriè dictũ, est semper peccatũ, cũ sit dictũ vel factum minus rectũ, alteri præbẽs occasionẽ ruinæ. Et sic Christus nõ fuit lapis offensionis, petráve scandali. Scandalũ verò occasionaliter & indirectè, & quasi passiuè dictum, nõ est peccatũ. Sic enim scandalũ est aliquod verbum
E aut opus bonũ, ex quo ex propria abusione & deordinatióe aliqui sumunt occasionẽ ruinæ & peccati: sicq; Christus fuit lapis offẽsionis & petra scãdali. Propter quod loquitur Pau
1.Cor.1. lus: Nos autẽ prædicamus Christũ, Iudæis quidem scandalũ, Gẽtibus autẽ stultitiam. Vnde & in lib. Sapiẽ. dicunt iniqui:
Sapien.1. Grauis est nobis, etiã ad videndũ, quia dissimilis est aliis vita illius. ¶Postremò, quod dictũ est, lapis offensionis & petra scandali, sumptũ est ex Esaia, vbi habetur. Dominum san-
Esaiæ.8. ctificate, & erit vobis in sanctificationẽ. In lapidem autẽ offensionis, & petrã scãdali, duabus domibus Israël. ¶Reprobatis itaq; Iudæis incredulis, ponit princeps apostolorũ, fideliũ, Iudęorum, omniumq; in Christũ credentiũ, sublime prętconium. *Vos autem*, ad Christum conuersi, estis *Genus ele-*
F *ctum*, id est, ad specialem gratiam præ cæteris à deo præordinatum, vtpote ad fidem catholicam, cæterásq; virtutes, & ec-
2.Thess.3. clesiastica sacramenta, vocatum atq; perductum. Non enim
Psal.147. omniũ est fides. Et dici potest de vobis illud ex Psalmo: Nõ fecit taliter omni nationi. *Regale sacerdotium*, id est, sacerdotes regij seu regales, videlicet Christo summo regi ac sacerdoti assimilati & incorporati, ac pertinentes ad eum. Siquidem vt dictum est, quemadmodum Christus homo, est tẽplum dei, sacerdos ac hostia: sic Christianus fidelis est tẽplũ, sacerdos ac hostia dei. Et quoniã summi regis sacerdos est, & sacerdotium eius ad regnum ordinatur cœleste, meritò regalis sacerdos vocatur. ¶Deniq; omnes fideles, reges dicũtur, seipsos per rationẽ regendo, passiones ac vitia superando. Sacerdotes quoq; dicuntur, hostiam laudis, sacrificium orationis,

nis, munera eleemosynarum, & cætera spiritualia exercitia, A
virtuosaq; opera domino offerédo. Propterea in Apoc. faté
tur: Christus fecit nos regnú, & sacerdotes deo & patri suo. *Apoc. 5.*
Gens sancta, diuino cultui deputata, in baptismo mundata, virtutibus decorata. Quemadmodum autem lex Christi, est lex totius perfectionis: sic veri Christiani, Christi legé splendidè obseruantes, rectè præ cunctis populis sancta gés appellantur. Et tales præcipuè erant Christiani in primitiua ecclesia, quos Paul⁹ in suis epistolis tã frequéter nominat sanctos. *Roma. 12. 1. Cor. 1. 7 2. Tim. 1.*
Populus acquisitionis, id est, Christi sanguine de manu inimicorum humanæ salutis ereptus, liberatus, adeptus. Venit enim filius hominis quærere, & saluare quod perierat, vt ipsemet in Euang. protestatur: qui iterú ait: Congratulamini mihi, quia inueni ouem quá perdiderá. Vnde in Actib. loquitur Paulus: B
Attendite vobis & vniuerso gregi, in quo vos posuit spiritus sanctus episcopos, regere ecclesiá dei, quá acquisiuit sanguine suo. Et ad Heb. Non sumus subtractionis filij in perditionem, sed fidei in acquisitioné animę. Inductú auté præconiú ait Moses ad populú Iudæorú: Quod multò excellentius cópetit plebi Christianorum, cui maiora gratiarum charismata sunt collata. Quidam exponunt hæc specialiter de sacerdotibus euágelicæ legis. Qui dicuntur genus electum, id est, ad cósecrationé corporis & sanguinis Christi, præ cæteris cósecrati & assumpti: quibus valde singularis dignitas, supernaturalis potestas, admirabilis ordo collata sunt: ad quos ecclesiasticorum sacramentorum confectio, & administratio pertinent. Cú enim in Nume. Moses dicat Leuitis: Num parum C
vobis est, quòd separauit vos dominus à populo & iunxit sibi, vt seruiretis ei, in cultu tabernaculi? Multo magis istud sacerdotibus Christi poterit dici. Sacerdotibus quoq; & Leuitis veteris testaméti Ezechias rex ait. 2. Paralip. 29. Nolite negligere, vos elegit dominus, vt stetis coram eo, & ministretis ei: colatis eum, & cremetis ei incésum. Multò, ergo sublimius constituti in sacris ordinibus Euágelicę legis dici possunt genus electum, qui etiam sunt regale sacerdotium, id est, sacerdotes Christi regis altissimi. Et gens sancta, quia ad eos præcipuè pertinet vita perfecta, cóuersatio exéplaris. Quod autem sequitur, ad vtráque expositionem congruè applicatur.
Vt virtutes annuncietis eius, id est, dei omnipotentis charitatem, pietatem, sapientiam, iustitiam, potestatem laudetis ac

D prædicetis, seu inuicem enarretis. *Qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum*, id est, de caligine ignorantiæ & peccati atque perfidiæ, ad splendorem fidei lucémque gratiæ ac virtutum vos transtulit, imò ad lumen gloriæ & ad increati
1. Tim. 6. luminis sui (quòd ipse est, qui lucem habitat inaccessibilem) beatificam visionem inuitauit. Hanc enim Christus suis promittit fidelibus, qui ad patrē suum ait: Pater quos dedisti mi-
Joan. 17. hi, volo vt vbi ego sum, & illi sint mecū, vt videant claritatē
Joan. 14. meā. Et alibi: Manifestabo ei meipsum. *Qui aliquando non populus, nunc autem populus dei*, id est, ante conuersionē vestrā ad fidei veritatē, fuistis non populus dei, secundum præsentē iustitiā: quia non pertinuistis ad deū per charitatem & gratiam ac debitam subiectionē, sed auersi fuistis ab eo, & ratione pec
E cati attinebatis diabolo, cuius membra ac ministri fuistis. ¶ Verùtamen per prædestinationem æternam omnes electi, quantūcunq; ad tempus iniqui sint, semper sunt populus dei. Sed & reprobi, omnésq; communiter homines sunt populus dei, per creationem ac prouidentiam. Nam & de talibus lo-
Esa. 1. quitur deus apud Esa. Populus meus non intellexit. In Actis
Actu 17. quoq; Paulus de bonis & malis cōmuniter protestatur: Genus dei sumus. Fideles autem & iusti sunt specialiter populus
Psal. 78. dei, iuxta illud Psal. Nos autem populus eius, & oues pascuæ eius. Quia per charitatem & gratiam deo coniuncti & subditi sunt. *Qui non misericordiam consecuti*, id est, ante conuersionem vestram nondum fuistis adepti misericordiam hanc magnam, qua facti estis membra & milites Christi. Nullus ta
F men in seculo isto expers est penitus misericordiæ dei. Nam
2. Cor. 3 & infideles ac impij misericorditer tolerantur, & expectantur à deo, vt conuertantur, atque per angelos eorum custodes retrahuntur à diuersis periculis & peccatis, quotidianis quoque beneficiis dei vtuntur. Propter quod Saluator ait:
Lucæ. 6. Altissimus benignus est super ingratos & malos. Et alibi: So-
Matth. 5. lem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Damnati etiam in inferno aliquid misericordiæ sortiuntur, quia citra condignum torquentur. Imò in omni opere dei misericordia & iustitia eius relucēt: iuxta quod
Psal. 24. scriptum est: Vniuersæ viæ domini misericordia, & veritas. Electi tamen specialiter dicuntur misericordiam consequi,
Roma. 9 vnde & vasa misericordiæ appellantur, non autem iniqui & reprobi, qui vasa iræ vocantur. Ideo subditur, *Nunc autem*

miseri-

misericordiam consecuti, id est, gratiosè à deo vocati & conuersi. Donum enim dei est, non ex operibus. Istud ex Osea sumptum est, vbi dominus ait: Vocabo non plebem meam, plebē meam: & nō misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Quod & Paulus ad Rom. de gentiliū conuersione allegat, quia de ea ad literam loquitur Oseas propheta. Inter eos verò, quibus beatissimus princeps apostolorū hāc scripsit epistolam, aliqui erant ex gentilitate conuersi, ad quos istud specialiter applicatur. Præterea quoniā tantò spiritalior debet esse Christi fidelium vita, quantò præclariora gratiarum charismata eis sunt condonata, ideo rectè subiungit & hortatur nos summus Apost. *Charissimi obsecro vos*, hoc suæ fuit profundissimæ humilitatis, ꝙ eos tam affectuosè rogauit, ꝙ cum autoritate precipere potuit. Sic Pau. Philemoni scribēs: Fiduciam, inquit habens imperandi tibi, quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro. Multò nanque facilius vincuntur, flectuntur, alliciuntur, humilitate & pietate, quàm rigore & seueritate. ¶ Obsecratio quoque est potissima species orationis. Est enim Obsecratio, per sacra rogatio. Fitq; interdū per sacrum increatum, vt cùm ait propheta: Secundum misericordiam tuam memento mei tu, propter bonitatem tuam domine. Et Paulus ad Rom. Obsecro vos fratres per misericordiam dei. Interdum per sacrum creatum, vt cùm dicimus, Per passionem & crucem tuam libera nos domine. Et fieri potest pariter per vtrunque, vt si dicamus: Propter infinitam pietatem tuam miserere mei deus, per omne meritum Christi. Fit autem per sacrum increatum, tanquam per principale & superdignissimum inductiuum: per sacrum autem creatum, tanquam per inductiuum & medium secundarium instrumentale ac meritorium. Et quando fit per sacrum vtrunque simul, tunc est efficacissima prorsus oratio. Itaque obsecro vos, *Tanquam aduenas & peregrinos*. Fideles dicuntur aduenæ, inquantum degunt in terra non sua. Sunt enim in mundo isto quasi in exilio & peregrini, quia ad cœlestem patriam gradiuntur, prout in exordio expositionis huius epistolæ dictum est. *Abstinete vos à carnalibus desideriis, quæ militant aduersus animam*, id est, à concupiscentiis prauis animam impugnantibus. Quia inclinant ad illicita, quæ sunt animarum saluti contraria: iuxta illud ad Galat. Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnē. Hæc enim

A
Roma. 5.
Osea. 2
Roma. 9.
B
Epistola ad Philemonem.
Psal. 24.
Roma. 12.
C

D sibi inuicem aduersantur. Vnde quo lex Christi diuinior spiritaliorque consistit, eò carnalia desideria, eorúmque opera magis dedecét Christianos. Quia brutis assimilant hominé, rationem prorsus obtenebrant, & turpitudo maxima est in eis. Pariunt quoque fastidium diuinorum, & spiritualia bona faciút homini esse insipida. Idcirco in Ecclesiastico legitur: Vinũ & mulieres apostatare faciunt etiã sapientes. Et in
Eccle.19. Osea habetur. Fornicatio, & ebrietas, & vinum auferunt cor.
Oseæ.4. ¶ Sed posset quis dicere, Si à carnalibus desideriis abstinere oportet, ergo à desiderio ciborũ & potuũ erit cauendũ, nec licebit cõiugatis seinuicẽ cognoscere, cũ hoc sine carnalibus desideriis fieri nequeat. Et respódendũ, ꝙ carnalia desideria propriè nominantur concupiscentiæ inordinatę, seu irrefrę-
E natæ appetitiones sensualitatis. Desideria verò gustus & tactus sub rationis ordine posita, licita sunt, & quodãmodo spiritualia, vtpote moderata atq; ad debitum spiritualémq; finé
Roma.13. relata. Ideo hortatur Paulus: Curam carnis ne feceritis in de-
Roma.8. sideriis. Et denuò: Debitores, inquit, sumus non carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Carnales igitur affectus & eorum effectus, oscula & amplexus, ludos, iocos, cachinnos, voluptates, vanitates, vilésque consolationes despiciamus, neq; in rebus seculi huius métem figamus, sed ad patriã fœlicitatis æternæ totis properemus præcordiis. Quemadmodũ peregrini non quærunt in via morari aut delitiari, sed ad patriam properant & aspirãt.
Luc.6. Istud ad omnem pertinet Christianum, cũ dicat Saluator: Vę
F vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc, quia plorabitis. Vnde ad Gal. inducitur: Quiauté sunt Chri-
Gala.5. sti, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. Itaq; in cibo, potu, somno, vestitu, & cæteris ad corpus spectã tibus, nõ superfluitaté aut voluptaté, sed necessitatem quæ-
1. Tim.6. ramus: quéadmodũ vas electionis hortatur: Habétes aliméta & quibus tegamur, his cõtéti simus. Propter quod Sapiés de-
Prou.30. precatur: Tribue tantũ victui meo necessaria. Cùm igitur regali ac sacerdotali simus nomine insigniti, vitiorũ iugo subiici dedignemur, ne à condonata gratiæ nobilitate, promissæque gloriæ sublimitate degeneremus. Nempe, vt asserit Be-
Beda. da, hoc in vita hac inter electos & reprobos solet distare, ꝙ electi

electi tantò minus gaudiis delectantur caducis, quantò plus A perpetua gaudia præstolantur: reprobi verò hic patriam habét, quia terrenis & carnalibus magis quàm spiritualibus inhiant. Ideo post hanc vitam in perpetuum relegantur exiliũ.

Conuersationem vestram inter gentes habentes bonam, id est, virtuosam & exemplarem. *Vt in eo quod detrectant de vobis tanquam de malefactoribus.* Carnales enim & impij vituperant iustos, & detrahunt eis quorum virtutes assequi nolunt, quémadmodum in Prouer. legitur: Ambulans recto itinere & timés deum, despicitur ab eo qui infami graditur via. Et rursus Salomon contestatur: Viri sanguinum oderunt simplicem. Iob quoque ait: Deridetur iusti simplicitas. Et in Eccle. scriptum est: Abominatio superbo, humilitas. *Ex bonis operibus vos cõsiderantes*, id est, opera vestra euidententer excellentérque virtuosa pensantes, & ex eis ipsa veritate cõuicti, bonos vos esse recognoscentes. *Glorificent deum in die visitationis*, id est, deũ in suis seruis collaudent, atque ex puritate & eminentia vitæ seruorum, sanctitatem domini pensent ac fateantur, in die visitationis, cùm corda eorum irradiauerit ac visitauerit gratia spiritus sancti, dum, scilicet, ex prædicta consideratione compuncti fuerint & conuersi. Vel in die iudicij, cùm viderint remunerationem iustorum, & velint nolint, fateantur sanctitatem atque iustitiam Dei. Hoc est, quod Chistus docet ac iubet: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant bona facta vestra, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. ¶ Proximis enim debemus bonum exemplum, & deo conscientiam mundam: quia tenemur proximos spiritaliter semper diligere, idcirco tenemur eorum scandalizationem vitare, & ipsos ædificare. Deum quoq; tenemur pro viribus honorare in nobisipsis ac aliis. Ideo debemus alios pro posse ad dei venerationem verbis & factis inducere: quod agendo, ipsum sanctificare, magnificaréque dicimur. Qui verò alios scandalizant, & impiè cõuersantur, deũ, quãtum in ipsis est, vilificare & maculare ferũtur. Propter quod deus per Ezechiel. ait Iudæis. Cõmaculastis nomẽ sanctum meũ. Et iterũ: Polluistis nomen meum in gentibus. Denique omnia ista, videlicet à carnalibus desideriis abstinere, exemplariter cõuersari, deum in se ac aliis honorare, ad prælatos & sacerdotes, ad religiosos & prædicatores potissimè pertinent.

Prou. 14. Prou. 30. Iob. 12. Eccle. 13. B *Mat. 5.* C *Mat. 22. Ibidem. Ezech. 16. Psal. 13. Ezec. 39. Ibidem.*

D Explanatio residui huius capitis. *Subiecti ergo estote.*

ARTICVLVS QVINTVS.

Vcusque introduxit sacratissimus Petrus documenta, ad vniuersos fideles spectantia, nũc certis personis ac diuersis suppositis, speciales tradit doctrinas ac iussiones, quatenus vnusquisq; secundũ suæ exigentiá vocationis ambulet digne deo. Diuersi nanque ad diuersa sunt obligati, secundum varias conditiones & proprietates, quæ eis conueniunt. Itaq; ait: *Subiecti estote omni humanæ creaturæ propter deũ*, hoc dupliciter explanatur. Primò, per omnem humaná creaturá intelligendo omné hominé. Ná omnis homo, inquantũ ad dei imaginem factus est, ad æterná fœlicitaté creatus, & Christi passione redemptus, aliquo modo est honorádus. Præsertim quia humana natura in dei vnigenito ad esse *supersubstantiale verbi æterni assumpta est in vnitatem personę. Quilibet etiá, secundũ aliquam sui cõsiderationé, potest se alio quolibet, secundũ aliquam illius considerationé, reputare inferiorem. Sicque alteri cuilibet se potest ex humilitate aliquo modo subiicere, & hoc propter deum, & propter ipsius honoré & quia hoc complacet ei, & quoniá eius imago resplendet in homine. Hinc loquitur Paul. Honore inuicé præuenientes, Et rursus: Per charitatem seruite inuicem. Ad Phil. quoq;: Nihil (inquit) agatis per contentioné, neq; per inané gloriam, sed per humilitaté superiores sibi inuicé arbitrantes. Hinc & Christus ait: Si ego laui pedes vestros dominus & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Et alibi: Qui maior est vestrũ, sit vester minister. Propterea quoque in Eccle. scriptum est: Quátò magnus es, humilia te in omnibus, & coram deo inuenies gratiá. ¶ Secundò, exponitur intelligendo per omnem humaná creaturam, omnem præsidentem, sicq; Beda exponit, dicendo, omni humanæ creaturæ, dicit omni hominum dignitati, omni principatui: quá expositionem sequitur Glossa. Illis ergo debet se omnis inferior subdere propter deũ, in quantũ eius repræsentant personá seu eius vicarij sunt in terra, & quoniam deus id exigit, atque vt bonum æternũ cõsequamur finaliter pro beatitudine obiectali, hoc est, propter deum fruitiuè ac æternaliter possidendum, & item propter eum nunc honorandum, vt scilicet, cum in suis venere-

mur

Margin: Coloss. 1. | Gene. 1. | E | *Personale. | Roma. 12. | Gala. 5. | Philip. 2. | Joan. 12. | Mat. 20 | F | Eccle. 3.

mur ministris, quibus locutus est: Qui vos audit, me audit: & A
qui vos spernit me spernit. Ideo ad Romanos dicitur: Om- *Luc.10.*
nis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non enim *Rom.13.*
est potestas nisi à deo. Itaque qui resistit potestati, dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi damnationē acquirunt. *Siue Regi quasi præcellenti*, id est, regi tanquam eminenti principi debent se subditi eius subiicere, eique obedire in his, quæ cathedram suam concernunt, seu suum respiciunt principatum: quæ vtique non sunt contra dei honorem, nec contra bonum iustitiæ. *Siue Ducibus tanquam ab eo missis*, id est, inferioribus principib9 officiatiúsque regum debet se homo subiicere, & eis parere in his quæ eis ritè commissa sunt, nec eorum potestatem seu iurisdictionem excedunt: idcirco subiungitur. *Ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum*, id est, ad hoc à rege directis vt prauorum vitia vlciscantur, iustísque laudem ac dignam mercedem rependant. B
Ad hoc enim mittendi sunt, quamuis frequenter ad alia dirigantur agenda. Quia multoties reges potestate abutuntur collata: quæ tamen eis collata est, vt malos per pœnas coërceant, peccata extirpent, subditos ad virtutes inducant, & bonum conseruent commune. Propter quod ad Romanos fertur: Principes non sunt timori boni operis, sed mali. *Rom.13*
Vis autem nō timere potestatem, fac bonū, & habebis laudē ex illa: dei enim minister est tibi in bonum. Si autē malè egeris, time. Non enim sine causa gladium portat: dei enim minister est, vindex in iram ei, qui malè agit. *Quia sic est voluntas*, id est, doctrina ac iussio *Dei, vt benefacientes*, id est, præfato modo obedientes, *Obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam*, id est, peruersos ac perfidos seu impios præsidentes per vestram obedientiam virtuosámque vitam reprimatis à detractione ac cæteris vitiis: quæ inciderēt, si vos obedientes terrenæ potestati conspicerent. Vnde benè agendo subtrahitis eis obloquendi materiam, & vestra bonitate ac sapientia eorum improbitatem insipientiámque cōuincitis, quantum in vobis est, ita quòd rationabiliter contradicere nequeunt. Quamobrem ad Titum loquitur Pau- *Titum 2.* C
lus: In omnibus temetipsum præbe exemplum bonorum operum, verbum sanum sit & irreprehensibile, vt is qui ex aduerso est, vereatur, nihil mali habens loqui de nobis. Ad Ephesios quoque: Sitis (inquit) sine querela, simplices filij dei, *Ephes.2.*

D in medio nationis prauæ atque peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria mundi, verbum vitæ continentes. Et alibi:
2.Cor.6. Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum. *Quasi liberi*, id est, ea quæ dicta sunt adimplete, quasi verè liberi libertate spirituali, quæ est immunitas à iugo diaboli & seruitute peccati, à quibus per Christi gratiam estis erepti. Propter quod ipsemet Christus de
Ioan.8. seipso fatetur. Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. *Et non quasi velamen habentes malitiæ libertatem*, ordo verborum & sensus sunt: Non quasi habentes libertatem, velamen malitiæ, hoc est, libertatem præfatam non veritatis, nec assumatis in velamen seu excusationem, aut palliationem erroris aut prauitatis: putando quòd ideo nō debeatis esse subiecti ter-
E renis aut infidelibus dominis, quia à Christo constituti estis in libertate. Hæc enim libertas prædictæ subiectioni nō derogat, sed seruituti peccati atque diaboli. ¶ Quidam verò dixerunt se non obligatos dare tributum, aut perfidis, terrenísve principibus subiacere, quoniam filij dei & liberi facti fuerunt per Christi baptismum. Quod fuit erroneum, cùm dicat Saluator: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ
Mat.22. sunt Dei Deo. ¶ De hac libertate dicta sunt multa super illud Iacobi: Qui autē perspexerit in lege perfectę libertatis,
Iacobi.1. & cætera. *Sed sicut serui dei*, id est, sicut deo veraciter subditi. Deus nanque requirit, vt potestati ab ipso collatæ rectè obediatur. ¶ Denique libertatem suam in velamen assumunt malitiæ, qui tātò irrefrenatius peccāt, quo minus humanæ po
Sap.6. testati subdūtur, vt praui prælati, principésque iniqui faciūt,
F in quibus nō est timor dei nec pensant illud sapientiæ: Altissimus citò & horrendè apparebit vobis: quia iudicium durissimum in his qui præsunt, fiet. Qui autē verè sapientes & timorati sunt, tātò virtuosius cōuersantur, quò minus se vidēt hominibus subditos, ac magis diuino iudicio reseruatos, quò etiā pluribus pręsident, atq; pro pluribus daturi sunt rationē.
Gala.5. Hinc loquitur Paulus: Vos in libertatē vocati estis fratres, tātum ne libertatē in occasionē carnis detis. *Omnes honorate*,
Gene.1. in quantū ad dei imaginē sunt creati, & propter alias rationes iam tactas. Impij tamen, secundū quod tales, sunt contē-
Psal.14. nendi, sicut de iusto ait propheta: Ad nihilū deductus est in
Prou.19. cōspectu eius malignus. Et in Prouer. habetur: Abominātur iusti virū impium. Veruntamen iudicādo de aliis, an sint tales

necesse

necesse est grandi vti discretione, atq; custodia, *Fraternitatẽ* A
diligite, id est, fratres seu proximos, præsertim Christi fideles
ac virtuosos: cũ afferat Christus: Hoc est præceptum meum, *Ioan.15*
vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. *Deum timete*, filiali timo-
re, ne eum offendatis, inhonoretis, & ne ab eo separemini, cũ
ipse sit summum, & incomparabile bonum. Propter quod ait
Saluator: Eum timete qui habet potestatem corpus & animã *Matt. 10*
perdere in gehennam. Et apud Esaiam inducitur: Dominum *Esa.8.*
exercituũ sanctificate, ipse pauor vester, & ipse terror vester.
Hoc sanctus Iob eminenter impleuit, qui fassus est: Deus so- *Iob.23*
lus est, & cogitationem eius nemo auertere potest. Idcirco *Ioo.32*
considerans eum timore solicitor. Et rursus. Semper (inquit) *Psal.65.*
quasi tumentes super me fluctus timui deum Et certè si consi *Roma.1*
deremus quàm terribilis sit deus in consiliis super filios homi *Hebr.14*
num, quàm incomprehensibilia sint iudicia eius, quàm horren B
dum sit incidere in manus eius, timebimus eum timore ingen
ti, incomparabili, incessanti. *Regem*, id est, terrenum princi-
pem *Honorificate*, ei obediendo in his quæ sui sunt officij.
Quemadmodum autem deus honorandus est cultu latriæ, sic
homines honorificẽtia duliæ. Hæc autem iam dicta ab exor-
dio huius articuli, secundũ Bedam intelliguntur de Christia-
nis liberis, seruos sub se trahentibus, tamen principi terreno
& ducibus eius subiectis. Quę autẽ sequuntur, exponẽda sunt
de seruis duntaxat. *Serui*, ô vos ministri conductitij siue em
pitij, *Subditi estote in omni timore*, id est, perfecta & filiali for-
midine, *Dominis*, temporalibus, *Non tantum bonis*, id est, vir-
tuosis interius, *Et modestis*, id est, ordinatis & exemplaribus fo
ris: *Sed etiam discolis*, id est, indisciplinatis & iniquis, quãdiu C
non iubent vltra quàm se extendit eorum iurisdictio, siue do
minium. Vnicuique nanque obediẽdum est in his, quæ præsi
dentiæ suæ respiciunt cathedram. ¶ Sed his obiici potest il-
lud. Prouer. Qui timet hominem, cito corruet. Et quod rur- *Prouer.29*
sus Salomon fatur: Fili honora deum, & valebis: præter eum *Prouer.7.*
verò ne timueris alienum. Ex quibus sequi videtur, quòd nõ
sit hominibus cum timore obediendum aut seruiendum. Et
respondendum, quòd timere hominem secundum se, nõ per
respectum ad deum, & secũdum ordinem æquitatis, vitupera-
bile existit, & diuersorum occasio vitiorum. Homines verò ti
mere in deo, secundũ deum, & propter deũ, in quantum sunt
eius vicarij, sunt aliquid diuinæ proprietatis participantes, est

D laudádum. Sicque intendit princeps Apostolorũ vt dominis temporalibus obediatur cum timore dei filiali & casto, non cum timore carnali humano Illud enim meritorium est, non istud. Omnia quippe cũ huiusmodi timore Dei agenda sunt, ne scilicet, eũ in aliquo offendamus. Vnde hanc ipsam sentẽ-
Ephes.6 tiam Paul. ad Ephes. clarius exprimit dicens: Serui obedite dominis carnalibus, cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo, nõ ad oculum seruientes quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei, ex animo, cum bona volũtate: seruientes sicut domino, & non quasi hominibus: scientes quoniam vnusquisque quod fecerit bonũ, hoc percipiet à domino, siue seruus, siue liber.
E Ex quibus ostenditur, quòd temporalibus dominis obediendum ac seruiendum est, principaliter atque finaliter propter cœlestẽ fœlicitatem & Dei honorem, ex charitate cum diuino timore. Deinde subditur ratio, cur etiam sit discolis dominis propter deũ formidolosè obediendum. *Hæc est enim gratia*, id est, res deo grata, accepta & gratiosa. *Si propter conscientiam Dei*, id est, propter bonam coram deo conscientiam habẽdam, *Sustinet quis tristitias*, id est, persecutiones, pœnas, iniurias, quæ solent inferre tristitias patienti. *Patiens iniustè*, id est, eas æquanimiter tolerans, absque suis demeritis. *Quæ est enim gratia*, id est, quod meritum vobis debetur, vel quid deo acceptum peragitis, *Si peccãtes & colaphizati suffertis*, id est, si correctionẽ pro vestris peccatis patimini à dominis vestris?
F quasi dicat, nihil; Quia de iure pœna debetur culpæ. *Sed si*
Deut.15 *benefacientes patienter sustinetis*, tribulationes vobis iniustè inflictas, *Hæc est gratia*, id est, res valde accepta, *Apud deum.* talis nanque sustinentia satisfactoria est pro peccatis in deum commissis, & meritoria gratiæ amplioris in via, ac gloriæ plenioris in patria Per cã quoque conformantur homines Christo iniustissimè passo. Ideo subditur, *In hoc enim vocati estis*, id est, ad fidem & legem euangelij gratiosè adducti, vt sitis in aduersitatibus iniustè inflictis patientes, propter quod Chri-
Ioan.15 stus ait discipulis: Si me persecuti sunt, & vos persequentur: Quia non est seruus maior domino suo. Et denuo protestatur: Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. Tanquam dicat,
Ibidem. Sicut à patre diligor, & nihilominus aduersis in seculo isto affligor: ita vos diligo, & tamen tribulationibus vos expono.
2. Timo, 3 Hinc Paul. fatetur; Omnes qui volunt piè viuere in Christo, persecu-

persecutionem patientur. ¶Sed præinductis obiici potest, A quia pro peccatis propriis in hac vita puniri, meritorium esse videtur, cùm non puniat deus bis in idipsum vt secundum antiquam translationem habetur apud Naum prophetam, vbi nostra habet translatio, Non consurget duplex tribulatio. Alioquin pœnitentia, seu emendatio in confessione iniuncta, non esset satisfactoria, ac meritoria, cùm tamen omne quod ex charitate quis agit ac sustinet, meritoriú asseratur. Respondetur, quòd secundum rigorem iustitiæ pati debitam pœnam pro culpa propria, non est meritorium, habendo respectum ad cohabitudinem pœnæ & culpæ interse. Veruntamen inquantum quis pœnam illam pro suis culpis, spóte ex charitate cum contritione acceptat, ac suffert ad Dei honorem, in illatæ ei iniuriæ recópensam, meritorium perhibetur. B Cùm itaque tá acceptum sit deo iniurias absque propria culpa æquanimiter ferre, meritò obediendum est etiam discolis dominis, cum timore, quamuis nonnunquam molesti & iniuriosi sint suis ministris. ¶Denique triplex est patientiæ gradus. Primus, pro culpis propriis correptiones & correctiones patienter sufferre. Secundus, absque propria culpa pati libenter aduersa, non tamen pro iustitia. Sicut religiosi interdum à suis patribus corripiútur, vt probentur, exerceátur, perfectíque fiant. Tertius, absque propria culpa pro iustitia ea ęquanimiter tolerare. Primus, gradus est bonus, secundus melior, tertius optimus & perfectus. Consequenter exemplo Christi docet beatissimus Petrus patientiam plenam & beneficia Christi commemorat. C *Quia & Christus passus est pro nobis*, id est, pro nostra salute, pro nostris peccatis delédis, pro gratia multiplici nobis promerenda, pro gloria nobis impartiéda. Propter quod ait apud Ioannem: Animam meam pono pro ouibus meis. *Ioan. 10* Et per Esaiá loquitur deus pater: Propter scelus populi mei percussi eum. *Esa. 53.* *Vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius*, id est, eius intuitu & amore sustineatis libenter aduersa, quoniam serui & membra suo capiti domino debét se conformare. *Lucæ. 6* Propter quod ipsemet ait, Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Et rursus: Qui nó baiulat crucem suam & sequitur me, non est me dignus. *1. Ioan. 2* Hinc ait Ioannes Apost. Qui se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Cú dixisset sanctus Petrus: Christus passus est pro

D vobis, cur adiecit vobis, & nō potiꝰ nobis nisi forsitan vt exhortatio sua cordibus eorum quibus scripsit, fortius inculcaretur. *Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius.*

Esa. 53 Hoc idem apud Esa. scriptū est. Fuit enim deus & homo omniúmque saluator. Idcirco nequaquam decuit, culpam esse in eo. Fuítque eius humanitas ab incarnationis exordio perfectissimè confirmata in bono. *Qui cum malediceretur*, à Iudęis dicentibus, Blasphemauit Reus est mortis: & Crucifigatur.

Luca. 23 *Non maledicebat eis, cum pateretur, non comminabatur*, imò pro crucifixoribus suis orauit, & tanquam agnus coram tondente obmutuit. *Tradebat autem iudicanti se iniustè*, id est, Pilato, qui ipsum iniustè adiudicauit morti dirissimæ, permisit se tradi à Iudæis. Imò & sponte ac libentissimè iuit ad ipsum ex ardentissima charitate & obedientia summa, qua pro nobis pa-

E ti optauit, prout deus pater disposuit. Ideo loquitur Esaias:

Esa. 53 Tradidit in mortem animam suam. Et ipsemet loquitur. Ne-

Ioan. 10 mo tollit animam meam à me, sed ego pono eam. *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum*, id est, pœnam amarissimam pro nostris peccatis in cruce sustinuit, in proprio corpore immaculatissimo, tenerrimo ac nobilissimè complexionato, ideóque maximè perceptiuo doloris & summè pas-

Esa. 53 siuo. Hoc est quod loquitur Esaias: Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit: & deus posuit in eo iniquitatem omnium nostrûm. *Vt peccatis mortui*, id est, à vitiis expurgati, *Iustitiæ viuamus*, id est, virtuosis actibus si-

F mus intenti ac subditi Et Christo, qui est iustitia vera, in omnibus obsequamur. Ipse enim factus est nobis à deo iustitia,

1. Corin. 1. & sanctificatio & redemptio, vt asserit Pau. De quo & per E-

Esa 56 saiam loquitur dominus: Propè est iustitia mea vt reueletur. *Cuius liuore sanati sumus*, à vitiis, quæ sunt animarum infirmitates. *Eratis enim aliquando sicut oues errantes*, scilicet ante cóuersionem vestram ad Christum. Omnia autem verba ista quasi

Esa. 53 ex Esaia sumpta sunt. vbi & legitur: Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit. Psalmista quo-

Psal. 113 que, Erraui, inquit, sicut ouis quæ periit. *Sed conuersi estis nūc ad pastorem & episcopum animarum vestrarum*, id est, ad Christum, qui multiplici alimento animas vestras alit ac roborat, videlicet proprio corpore & sanguine, pane bonæ operationis, pane lachrymarum & compunctionis, refectione cótemplationis, dulcedine internæ consolationis. Qui etiá episco-

pus

pus animarum vocatur, id est, earum saluti intẽtus, seu super- A
intentor salutis earum: Episcopus quippe superintendens interpretatur. ab epi, quod est supra, & scopos intentio. Alia litera habet ad pastorem & visitatorem animarum vestrarum. *Luca.* 1
Nam Christus visitauit nos oriens ex alto. Qui & quotidie *Roma.* 7
visitat animas electorum luce gratiæ ac miserationum suarũ. Ipse quoque Saluator est rex & pontifex noster, aduocatus interpellans pro nobis. De quo ad Hebræos fertur: Christus *Hebr.* 4
eo quòd maneat inæternum, sempiternum habet sacerdotiũ. Vnde & saluare potest in perpetuum, accedens per semetipsum ad deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis.

¶Expositio III. Cap. *Similiter & mulieres subditæ sint viris suis.* ARTICVLVS SEXTVS.

B

POST instructionem dominorum, & seruorum, iam informantur coniugati. *Similiter & mulieres subditæ sint viris suis.* Vir enim (vt asserit Paulus) caput est mulieris. Idcirco spectat ad virum regere mulierem. In rebus domesticis, & in *1. Corin.* 8
regimine domus, ac dispensatione possessionum est vir principalis. Nam & naturaliter, atque vt plurimum, viri sunt mulieribus prudentiores, constantiores & fortiores in ratione. Mulieres autem plerunque molles sunt & mente instabiles, ac inopes in cõsulendo. Vnde in Genesi dictum est mulieri: Sub *Gene.* 3
viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. Veruntamen subie C
ctio vxoris sub marito nõ est pœnit⁹ talis, qualis serui sub domino suo, sed inter talẽ subiectionẽ & æqualitatẽ medio modo se habet, vt etiã docet Philosophus. In quibusdã namque æquales sunt, præsertim quo ad debiti petitionem & redditionem. Propter quod deus in exordio fecit mulierẽ non de capite aut pede viri, sed de latere ei⁹, vt eam habeat pro socia, & *Gene.* 2
iuxta se collocaret in lecto & mẽsa. Hinc fœminæ sine virorũ consensu nõ possunt magnas eleemosynas facere, aut multũ abstinere & vouere vel peregrinari. Debent ergo viris suis esse subiectæ in licitis & honestis, prout ius matrimonij exigit, quantum ad ea in quibus superioritas viri super suam coniugem se extendit, puta in pertinentibus ad regimen domus.
¶Denique subditur ratio huius subiectionis, vtpute fructus inde prouenienſ. *Vt si qui non credunt verbo,* id est, si aliqui vi-

D ri verbo euangelicæ prædicationis non credunt, nec per prædicationem conuerti possunt. *Per mulierum conuersationẽ sine verbo lucrifiant*, id est, per virtuosam suarũ vxorum vitam, sine prædicatione, cõuertantur ad Christum. *Considerãtes in timore sanctã conuersationem vestram*, id est, viri pensantes sanctã vitam vestram, quam in dei timore filiali habetis, ô mulieres. Sicque ex consideratione virtuosæ cõuersationis per pẽdant veritatem fidei Christianæ, ac puritatẽ euãgelicæ legis. Quoniam sicut operatio arguit formam, sic conuersatio fidem ac legem. Possent hîc aliqua introduci de cohabitatione coniugatorũ disparis cultus, an licita sit. Ad quod ex dictis doctorum est respondendum, quòd dispar cultus impedit matrimo

Simile de fide.

E nium, ita quòd impedit contrahendum, dirimítque contractum. Qui autem in infidelitate pariter contraxerũt, ita quòd tempore contractus coniugalis ambo infideles fuerunt, in ecclesia primitiua simul habitare permittebantur quanuis alter eorum, vir aut mulier, conuertebatur ad Christum. Et hoc ex spe alliciendi comparem ad fidei veritatem, dummodo infidelis compar seu cõiunx sine blasphemia Christi voluit cõmanere. Tamen fidelis coniunx nõ fuit præcepto astrictus ad cõmanendum: sed fuit consilium, præsertim quãdiu fuit spes de comparis conuersione. Si verò infidelis asseruit se velle cõuerti, non licuit fideli coniugi cõthoralem infidelẽ relinquere intra tempus determinatũ. Nunc autem obduratis Iudæis atque Gẽtilibus, sacri canones prohibent cohabitationẽ cõ-

F iugum disparis cultus, præsertim dum non est certitudo nec spes multum probabilis de infidelis cõthoralis cõuersione. Si autem esset certitudo aut spes multum probabilis, possent sustineri simul ad aliquantulũ tempus. De hac re scribit ad Co-

1. Cor. 7 rinth. Paulus multa, inter cætera dicens: Si quis frater (id est, Christianus) vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si quæ mulier (supple fidelis) virum habet infidelẽ, & hic consentit habitare cũ illa, non dimittat virũ. Sanctificatus est enim, id est, ad fidẽ cõuersus vir infidelis per mulierem fidelem. Et sanctificata est mulier infidelis id est, conuersa per virum fidelem. *Quarum sit non extrinsecus capillatura*, id est, crinium compositio, seu conuolutio aut circũligatio foris apparens ad oculum. Cùm hoc sit pompæ & curiositatis indicium, ac libidinis prouocatiuũ. *Aut circundatio auri*, id est, decoratio ex auro, argento, aut margaritis.

margaritis. Quæ humilitati & simplicitati Christianæ religionis non cōsonat. Quia vt sanctus ait Basilius, Quicquid in talibus ad necessitatem vel vtilitatem non attinet, vanum superfluumq; censetur. Ideo subditur. *Aut indumenti vestimentorum cultus*, id est, mulieres non habeāt cultū, hoc est, immoderatum ornatum indumenti, id est, tegumenti vestimentorum quæ induunt. ¶ Circa hoc venerabilis Beda allegat verba sancti Cypriani dicentis: Serico & purpura indutæ, Christum induere non possunt. Auro & margaritis & monilibus decoratæ, ornamenta cordis & pectoris perdiderūt. Quòd si beatus Petrus mulieres admonet coërcendas, atque ad ecclesiasticam disciplinam religiosa obseruatione moderādas, quæ excusare cultus suos solent per suos maritos, quāto plus id obseruare virginem fas est, cui nulla ornatus sui competit venia, nec deriuari in alterum possit mendacium culpæ, sed sola ipsa remaneat in crimine? *Sed qui absconditus est cordis homo*, id est, homo interior, videlicet anima rationalis. Vnde & Paulus fatetur: Licet is qui foris est, noster homo corrūpatur: tamē is qui int⁹ est, renouatur de die in diē. Hic, inquam, homo interior, ornetur *In incorruptibilitate quieti & modesti spiritus*, id est, in parte sua superiori, videlicet intellectuali, quæ incorruptibilis est atque perpetua: ita vt mens spiritaliter pura & integra sit, atque per fidem, spem, & charitatem virgo & sponsa sit Christi. Virginitas siquidem mentis potest quotidie recuperari: vt quæ adultera fuit diaboli per peccata, sponsa fiat dei per virtutes & dona, quæ faciunt animam spiritualiter incorruptam, virginalem & integram. De qua incorruptione scriptum est: Incorruptio facit proximum esse deo. *Qui*, spiritus rationalis. *In conspectu dei est locuples*, id est, verè & spiritaliter diues, quando prætacto modo virtutibus earúmque actibus perornatur. Verę nāque diuitiæ hominis sunt, gratia, sapientia, virtutes, dona & actus copiosi procedentes ex illis. Quæ diuitię homini inuito auferri non valent. Vnde Corinth. loquitur Paulus: In omnibus diuites facti estis in Christo, & in omni verbo, & in omni sapientia. Hinc taliter diuiti (puta homini virtuoso) dicitur in Apocalypsi: Scio tribulationem & paupertatem tuā, sed diues es. Similiter ad Corint. habetur: Altissima paupertas eorū abundauit in diuitias simplicitatis eorum. Ecōtrariò homini defectuoso rursus in Apoc. dicitur: Dicis quia diues

Marginalia: A — *Cyprianus* — B — 2. Cor. 4. — C — *Sapien.* 6. — 1. Cor. 1. — *Apo.* 2. — 2. Cor. 8. — *Apoc.* 3.

D sum,& nullius egeo: & nescis, quia tu es miser & miserabilis, pauper, cęcus,& nudus. ¶Porrò spiritus hominis rationalis, seu animus,est quietus, quando tumultu caret passionum ac strepitu vitiorum.vtpote virtutibus moralibus decoratus ac reformatus. Dicitur quoq; quietus,in quantum est diuinorũ contemplatiuus,atque in deo fixus ac stabilis. Nam vita contemplatiua vocatur vita quieta & secreta. Dicitur item modestus,quando in actibus suis discretionem obseruat, & mo-
1.Cor.14. deratè se habet,quemadmodũ admonet Paulus: Omnia (inquiés) decéter, & secũdũ ordiné fiant in vobis. Qui iterũ ex-
Philip. 4. hortatur: Modestia vestra nota sit omnibus hoĩbus. Deniq; hanc ipsam principis Apostolorum doctrinam ponit & vas
1.Tim.2. electionis,cùm ait ad Timotheum: Volo muleres esse in ha-
E bitu ornato (id est, humili & decenti) cum verecundia & sobrietate, ornantes se,non in tortis crinibus,in auro aut margaritis,vel veste preciosa:sed quod decet mulieres,promittẽtes pietatem per opera bona. Hinc & Pythagoras philoso-
Pythagor. phus dixit: Vera matronarũ ornaméta pudicitiã esse,non vestes. Præterea quàm detestanda sint prætacta fœminarum ac virginum decoramenta, constat ex eo quod apud Esaiam le-
Esaiæ.3. gitur: In die illa auferet deus ornamenta calceamétorum,& lunulas,& torques,& monilia,& armillas,& mitras,& discriminalia,& periscelides, & murenulas,& olfactoriola,& inaures,& annulos, & gémas in fronte pédentes,& mutatoria & palliola,& specula,& theristra. Et erit pro suaui odore fœtor,& pro zona funiculus,& pro crispáte crine caluitium,&
F pro fascia pectorali cilicium. ¶Circa pręhabita quęritur,an mulieres mortaliter peccét in ornamétis præfatis & preciosis curiosisq; vestibus? Ad hoc respódet Albertus. Quædam mulieres se ornant exterius atq; interius, & excusantur quatuor modis. Primò,si ornét se quatenus viros suos ab adulterio retrahant. Secundò,si ornét se quatenus viris suis præcisè cóplaceant. Tertiò,si ornét se propter decentiá status maritorũ suorum,ne viri sui reputétur viliores. Quartò,si ornent
Iudith.10. se propter cómune bonum,sicut ornauit se Iudith, quatenus populum Israëliticum de manibus erueret Holofernis. Quædá verò mulieres se ornant interius, quarũ magna est virtus & laus. Quædá autem se ornát solum exterius,quæ in præfatis ornamentis & vestimétis nõ excusantur à culpa. Quoniá negligunt ad quæ tenétur,nec ad debitum finé referunt suos ornatus,

ornatus, atque carnaliter complacere, & alios prouocare A
intendunt. ¶ Insuper secundum Albertum, in prædictis cõtingit peccare quinque modis. Primò, in nimia preciositate, dicente Gregorio: Nemo putet in studio preciosarum ve- *Gregorius*
stium deesse peccatum. Secundò, in mollitie & suauitate, eò quòd vita hominis debeat esse in pœnitétia & ploratu. Hinc veritas protestatur: Ecce qui mollibus vestiuntur, in domi- *Matt. 11.*
bus regum sunt. Tertiò, in nimia speciositate. Quartò, in nimia curiositate. Propter quod in Ecclesiastico inducitur: *Eccl. 9.*
Auerte faciem tuam à muliere compta. Quintò, in superfluitate. Propter quod ait beatissimus Ioannes Baptista: Qui habet duas tunicas, det non habenti. Potest autem addi & sex- *Lucæ. 3.*
tus modus, puta in exquisita nouitate, cum per Sophon. do- *Sophon.*
minus dicat: Visitabo super omnes, qui induti sunt veste peregrina: Imò sunt & alij modi diuersi, quibus peccatur in vestibus, puta in nimia longitudine, similiter in nimia breui- B
tate. Item in amplitudine immoderata, atque in constrictione valde arcta: sed & in coloribus exquisitis aut mixtis seu variis, & in laciniis, aliísque scissuris seu fissuris. ¶ Nec putandum, quòd solis fœminis ista prohibeantur, imò prohibentur & viris ac iuuenibus, etiam magis quàm fœminis, quoniam in eis magis peccát, quàm mulieres aut virgines, quemadmodum in cæteris: cùm sint fortiores in ratione quàm fœminæ: & plura à deo sortiti sint dona, quàm fœminæ: teneátúrque fœminis esse in omnibus exemplares, tanquam caput earum. Idcirco vt ait Gregorius: Pensare, quæ culpa sit *Gregorius*
hoc viros appetere, à quo pastor ecclesiæ curauit fœminas C
prohibere. Imò vniuersaliter omnibus Christianis, vtriusque sexus, vitandæ sunt omnes immoderatæ curiositates, põpositates, preciositates, superfluitates in ornamentis ac vestibus: cùm dicat Hieronymus. Si vir aut mulier se ornauerit, & *Hierony.*
vultus hominum in se prouocauerit, quamuis nullum malum inde sequatur: tamen æternum supplicium patietur. Quia venenum propinauit si fuisset qui biberet. Ex quo innotescit, quòd sit mortale peccatum. Nam & talis discrimini se committit, nec veretur quod ait Saluator: Væ homini, per quem *Matt. 18.*
scandalum venit. Non ergo quærat Christianus vestibus cõplacere, sed moribus. Cùm in Ecclesiastico scriptum sit: In *Eccle. 11.*
vestitu ne glorieris vnquam. ¶ Qui autem se ornant aut liniunt, intentione ac desiderio complacendi hominibus, aut

D quempiam prouocandi, animas suas diabolo offerunt. Spiritaliter ergo ornent se fœminæ decore virtutum. Nam subditur. *Sic enim aliquando*, vtpote tempore legis naturæ. *Et sanctæ mulieres, sperantes in domino*, non in ornatu vanissimo, aut diuitiarũ incerto. *Ornabant se*, virtuosis operibus. *Subiectæ propriis viris*, iuxta sensum expositionis inductæ. *Sicut*
Gene. 8. *Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans*, dicens: Postquã consenui, & dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? *Cuius estis filiæ*, per imitationem virtutum: ideo sequitur *Benefacientes, & non timentes vllam perturbationem*, id est, per vos orituram in domibus vestris, eo quòd pacificè, virtuosè & discretè, instar Saræ, habeatis vos cum maritis vestris ac cæteris. Vel, non immoderatè formidantes perturbationes, quæ
E ab aliis poterunt concitari: nec tribulationes quæ vobis possunt inferri: cùm multæ sint tribulationes iustorũ: & omnes in Christo piè viuentes patiantur interdum persecutiones. Contra quas debemus clypeo patientiæ semper esse armati. Si ergo in lege naturæ tam virtuosè habebant se fœminæ, multo magis in lege gratiæ ita habere se debent. Legitur quoque secundo Regum: quod filiæ Dauid regis vestibus vtebá-
2. Reg. 3. tur talaribus. Consequenter docet princeps apostolorum maritos, qualiter ad suas se habeant coniuges. *Viri similiter* id est, virtuosè, *Cohabitantes secundum scientiam*, id est, cum vxoribus demorantes discretè & circunspectè, ne eas scádalizetis: quia ad malum procliues sunt. *Quasi infirmiori vasculo muliebri*, id est, mulieribus vestris, tanquam vasculis natura-
F liter fragilioribus, & imperfectioribus in donis naturę, quàm sunt viri. Nam & corpore sunt communiter viris debiliores propter mollitiem complexionis. *Impartientes honorem*, nõ solùm quia eiusdem secum sunt speciei, vtpote ad dei imaginem similitudinémque productæ: sed etiam, *Tanquam cohæredibus gratiæ vitæ*, id est, participibus gratiæ vobis collatæ, & ad eandem beatitudinem ordinatis. ¶ Ad eandem nanque felicitatem creati sunt viri & fœminæ, eadémque gratiarum charismata vtrisque sunt præstita. Sed & honorandæ sunt fœminæ intuitu & amore virginis gloriosæ, ex qua deus verus incarnari dignatus est. Sunt itaque cohæredes gratiæ vitæ, id est, gratiæ, per quam verè spiritaliter viuitur atque ad vitam gloriæ peruenitur. Quantò itaque sexus fœmineus fragilior verecundiórque consistit, tantò à viris magis sunt fœminæ honorandæ:

honorandæ: saluo tamen ordine disciplinæ, & charitatiua A
correptione seruata. Quia à viris sunt instruẽdæ, & dum excedunt corripiendæ: à fœmineis quoque leuitatibus, & loquacitatibus compescendæ. Istud sacratissimus Petrus inducit, docet, & præcipit: quoniam viri fœminas suas tempore procedente faciliter solent contemnere, durè affari, & quasi ancillas tractare, quod pessimum est. Debét etiam viri vxoribus suis honorem impendere, eis moderatè vtendo, & eas reuerenter, solo maritali affectu, ex causa rationabili accedẽdo, nec impudicè eas tangendo, aut cum eis turpiter lasciuiẽdo: quæ omnia obseruando, merentur frequenter copiosam bonámque sobolem ex coniuge procreare. Veruntamen nõ debet maritus coniugi suæ nimiam contribuere libertatem Eccle. 25.
cùm in Ecclesiastico scriptũ sit: Mulier si primatum habeat, B
contraria est viro suo. Sic ergo ô coniugati vos simul habere debetis, tam decenter, charitatiuè, atque concorditer. *Vt non impediantur orationes vestræ*, id est, ne à deo iustè despiciamur, & suo priuentur effectu. Nam qui impiè conuersantur, exaudiri indigni sunt. iuxta illud: Peccatores deus non audit
Sed si quis cultor est dei, & voluntatem eius facit, hunc deus Ioan. 9.
exaudit. Salomon quoq; fatetur: Qui declinat aures suas ne
audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Vel, non impediãtur Prou. 28.
orationes, id est, ne ab actu orãdi impediamini. Quia vt
ait Saluator: Oportet semper orare, & non deficere. Ab ora Lucæ. 18.
tione autem frequenti, continua & deuota, impedit hominẽ carnalium vacatio voluptatum: non solùm tẽpore commixtionis, sed & postmostum vsque ad tempus: eo quòd obtusum, & grauem efficiat sensum. Propter quod scribit Corin- 1. Cor. 7.
thiis Paulus: Nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consen- C
su ad tempus, vt vacetis orationi. Iam post specialia documẽta ad speciales personas spectantia, introducit sanctissimus Petrus generales doctrinas, ad vniuersos fideles pertinentes. *In fide autem omnes vnanimes*, id est, in his quæ sunt fidei Christianæ estote concordes, acquiescentes sacræ scripturæ, secũdum expositionem ecclesiæ. Fides namque est totius spirita- Epistola.
lis structuræ ac vitæ fundamentum. Idcirco necesse est, vt fideles sint in fide valde vnanimes, & constantes: ne modicus error in principio paulatim inualescat, & grandis fiat in fine
Ideo ad Romanos loquitur Paulus: Deus det vobis idipsum Roma. 12.
sapere in alterutrum, secundum Iesum Christum, vt vnani-

D mes vno ore honorificetis deum. Et ad Corinthios: Idipsum
Roma.12. dicatis omnes, & non sint in vobis schismata. Quòd verò
2. Cor.1. in aliquibus libris hic additur, In oratione estote: non est de textu. *Compatientes* id est, mutuò condolentes, prout charitas exigit. Vnde sanctus Iob protestatur: Flebam super eo
Iob.30. qui afflictus erat: & compatiebatur anima mea pauperi. Paulus quoque: Alter, inquit, alterius onera portate. Et rursus: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego nō vror? Errantibus ergo & lapsis cordialiter cōpatiamur, orantes pro eis. Similiter in quacunque tribulatione & angustia constitutis, tentatis, afflictis, oppressis, intimè condoleamus. Et sicut incomparabiliter maius malum est culpa, quàm pœna: sic multo plus compatiamur proximis
2. Cor.11.
E peccato deiectis, quàm temporali pœna afflictis. Deniq; sicut corporale graue pondus ferens releuatur, si alter secum onus supportat: sic afflictus & miser releuamen sortitur, si alterum sibi conspicit condolere. Cumque iuxta Pauli doctrinam fideles sint vnū mysticum corpus, cuius caput est Christus. ita, quòd sumus inuicem membra, idcirco debemus inuicem compati, sicut in corpore naturali vno membro patiente, alia compatiuntur *Fraternitatis amatores* id est, proximorum, seu boni communis, socialisque vitæ dilectores syn ceri. *Misericordes* id est, tam corporalia, quàm spiritalia mi-
Ephes.4. sericordiæ opera pro viribus exequentes. Quia vt Salomon
Prou.22. ait: Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur. Et Chri-
Mat.5. stus, Beati (inquit) misericordes: quoniam ipsi misericordiam
Luc.6. consequentur. Et denuo, Estote misericordes, sicut & pater
F vester cœlestis misericors est. Nō igitur in alterius lapsu quis
Prou.17. rideat, nec de aliorum dissensione quis gratuletur. Quia, vt ait scriptura: Qui in ruina lætatur alterius, non erit impuni-
Coloss.4. tus. *Modesti*, id est, disciplinati, exēplares, discreti, prout admonet Paulus: Honestè & in sapientia ambulate ad eos, qui foris sunt. *Humiles*, vt sitis parui & viles in oculis vestris. Non enim superborum, sed mansuetorum & humilium, vita, mens, oratio, placet deo. Et Christus in Euangelio iubet: Di-
Iudith. 9. scite à me omnes quia mitis sum & humilis corde. *Non red-*
Mat.11. *dentes malum pro malo*, id est, iniuriæ opus pro illata iniuria. *Nec maledictum pro maledicto*, id verbum maledictorium pro verbo maledico. Hoc est, non vindicetis vosipsos inordinatè. Quamuis interdum secundum processum & ordinē iuris

sit

sit inferēda vindicta ex charitate & zelo iustitiæ, propter bo A num cōmune, atque vt impij refrænētur, & ne supplantetur iustitia. Sed hoc nō est reddere malum pro malo, sed potius bonum pro malo. Quandoque tamē laudabilius est pœnam & culpam propter deū dimittere, quando videlicet hoc non cedit in derogationem iustitiæ, nec aduersatur paci cōmuni, & malefactor ex hoc non fit ad peccandum procliuior. *Sed econtrariò*, sitis *Benedicentes* maledicentibus vobis, id est, bonum eis cupientes & deprecātes. Sicut dominus loquitur: Di- *Mat.5.* ligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderūt vos: & ora- *Lucæ.6.* te pro persequentibus & calumniantibus vos. Et alio loco: *Prou.10.* Benedicite maledicentibus. Hinc in Prouer. scriptum est: Ne *Prou.24.* dicas, reddam malum pro malo: expecta dominum, & libe- *Leuit.19.* rabit te. Et denuò Salomon loquitur. Ne dicas quomodo fe- B cit mihi, sic faciam ei. Sed & in Leuit. præcipitur: Nō quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. Propterea Dauid dixit: Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidā me- *Ps.7.* ritò ab inimicis meis inanis. Itaque non inferre iniuriā alteri, bonum est: illatam æquanimiter pati, melius: pro iniuria red dere gratiam, optimum. Ad quod nos Paulus hortans: Noli *Romā.12.* (inquit) vinci à malo: sed vince in bono malū. Quid ad hæc dicent, qui nec vnum verbū durū volunt propter deum sufferre, nec pro suis excessibus corripi, nec cōtenti sunt pro ma lo malum rependere: sed pro modica forsitan iniuria, magnā retribuunt, aut retribuere cupiunt vltionem? Aduertant miseri isti, quàm lōgè distent à doctrina Christi, seq; emendēt. *Quia in hoc vocati estis*, id est, idcirco ad legem & fidem Chri- C sti estis perducti, quatenus ista adimpleatis. Quæ nisi impleueritis infidelibus damnabiliores eritis. Ideo autem ad hæc implenda estis vocati, *Vt benedictionem hæreditate possideatis*, id est, à deo benedicamini in æternum, percipiendo ab eo dona gratiæ in præsenti, & munera gloriæ in futuro. Benedictio etenim dei est collatio munerum eius, & multiplicatio eorūdē. Vnde & ad Ephe. Paulus fatetur: Deus benedixit nos om- *Ephes.1.* ni benedictiōe spirituali in cœlestibus in Christo Iesu. Dein de cōfirmat ista archiapo. testimonio prophetali. Ait quippe Psal. quantū ad sensum. *Qui enim vult vitā diligere*, i. qui volū- *Psal.33.* tate imperatiua & efficaci diligit vitā gratiæ in hoc mundo, cupitque vitam beatam obtinere in cœlo. *Et videre dies bonos*, id est, æternitatis gloriā experiri. ¶ Dies nanque dicūtur bo-

D ni aut mali, sicut & tempus propter ea quæ sunt aut fiunt in eis. Ideo dies huius vitæ dicuntur mali & tempus malum vocatur, propter mala culpæ & pœnæ, quibus repletur hæc vita.
2.Cor.6. Interdum tamen tempus bonum asserit (iuxta illud: Ecce nūc tempus acceptabile) propter dona gratię dei in eo. Dies verò æternitatis in patria simpliciter boni & optimi sunt: quia in eis nulla vnquam inuenitur admixtio pœnæ aut culpæ. *Coërceat linguam suam à malo*, id est, ab omni verbo illicito, præsertim à verbis dolosis, quæ non solùm loquenti, sed aliis quoq; nociua sunt. *Et labia eius ne loquantur dolum*, id est, labia sua à dolosis reprimat verbis. Quia vt in Esa. habetur: Fraudulēti vasa pessima sunt. Et Psalmista: Virum, inquit sanguinum & dolosum abominabitur dominus. Vitanda sunt ergo omnia
E verba iniqua, detractoria, mendosa, pungitiua, derisoria, vana, scurrilia, nociua, fraudulenta, iuramenta, periuria, falsa te-
Mat.12. stimonia, imò & verba otiosa. De quibus reddenda est ratio in die nouissimo. Quantò igitur magis de verbis præfatis, ini
August. quis, mortalib⁹? Vnde loquitur Augustinus: Quomodo irasceris alteri, quando de te malè loquitur: ita irascere tibi, quādo de altero malè loqueris. Itémque: Non aliud cor tegat, & aliud lingua proferat. Necessaria igitur ad salutem est refrænatio linguæ, Salomone dicente: Qui custodit os suum & linguam, custodit ab angustiis animam suam. Qui autem incōsideratus est ad loquendum, sentiet mala. *Declinet autem à malo*, id est, peccata in opere vitet. *Et faciat bonum*, implendo præcepta. Et istæ sunt duæ quasi integrales partes iustitię. Nam primò oportet à malo recedere, deinde bonum accede
F re. *Inquirat pacem*. id est, pacem pectoris nunc cum deo, & pacem temporis cum proximo habere conetur. *Et persequatur eam*, id est, eam perfectè sequatur & conseruet: quatenus per pacem pectoris ac temporis pertingat ad pacem æterni-
2.Cor.5. tatis. Hinc loquitur Paulus: Obsecramus pro Christo, recon
Roma.18. ciliamini deo. Et rursus: Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Denique cùm pax pectoris sit tranquillitas ordinis, & quies mentis in deo: nō potest quis hanc pacem habere, nisi imprimis declinet à vitiis.
Esa.48. Quia vt loquitur Esaias: Non est pax impiis. Secundò oportet bona peragere ex dilectione, cum promptitudine & delectatione. Propter quod ait Psalmista: Pax multa diligentibus
Psal.118. legem tuam. Hæc etenim pax, realiter est gaudium impertur-
batum

batum operationi virtuosæ annexum. Tertiò necesse est, vt A in homine sit debita subiectio carnis sub anima, sensualitatis sub ratione & voluntate, rationis quoque & voluntatis sub deo, per obedientiam & obseruantiã legis diuinæ. Hinc mali pacem istam non habent, quoniam saluti proprię aduersantur, & dissident, dissentiúntque à seipsis, atque inordinatum cor habent. Quia ergo pax ista difficulter acquiritur, faciliterque amittitur: necesse est eam inquirere, & adeptam diligentissimè custodire. *Quia oculi domini super iustos*, ideo aduersa æquanimiter sustinere, & bona strenuè debent implere, quia à summo iudice indesinenter aspiciuntur, qui iustum eis aget iudiciũ. Et rectè oculi dei super iustos esse dicuntur: quia vbi amor ibi oculus. Idcirco ad rem dilectam dirigitur visus. Iustos autem deus specialiter diligit, cum similitu- B do amoris sit ratio. propter quod ait scriptura: Iustus domi- *Psal.* 10. nus, & iustitias dilexit, æquitatem vidit vultus eius. Hinc sanctus Iob contestatur: Nonne deus considerat viam meam, & *Iob.* 31. omnes gressus meos dinumerat? Et iusto deus ait in Psal. In *Psal.* 31. via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos. Porrò oculi domini sunt intellectus & sapientia eius. *Et aures eius in preces eorum*, id est, ad exaudiendum preces iustorum paratæ sunt, dum orant salubriter & instanter. Idcirco in Eccle. scriptum est. Oratio iusti penetrat cœlos. In Prouer. quoque *Eccle.* 25. Longè est deus ab impiis, & orationes iustorum exaudiet. Iusti etenim sunt amici dei. Amicorum autem est, eadem velle & nolle. *Vultus autem domini*, id est, respectus diuinæ iustitię *Prou.* 13. est, *Super facientes mala*, & similiter super omittentes bona fieri iussa: quia eorum peccata vlcisci paratus est, nisi pœni- C teãt. Vnde fertur in Psalmo: Pones eos in clibanũ ignis in tẽ *Psal.* 20 pore vultus tui. Et alio in Psalmo, vbi pręallegata verba con- *Psal.* 33. scripta sunt, semiuersiculo huic adiicitur: Vt perdat de terra memoriam eorum. Memoria enim iusti cum laudibus, nomẽ *Prou.* 10. verò impiorum putrescet. Postremò præinductis consonat illud Deuteronomij: Dominus deus tuus, est deus fortis & *Deut.* 7. fidelis, custodiens pactum & misericordiam diligentibus se, & iis qui custodiunt præcepta eius, & reddens odientibus se statim, ita vt disperdat eos & vltra non differat, protinus eis restituens quod merentur.

D Prosecutio expositionis huius cap. ab eo loco, *Et quis est qui vobis noceat.* ARTICVLVS SEPTIMVS.

Abundauit in primitiua ecclesia Christianorum persecutio copiosa, ferox, assidua: idcirco cõuersi ad fidẽ indigebant cõfortatione & informatione ad patiẽtiã. Et hoc nũc agit apostolorum dignissimus. *Et quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis?* Tanquã dicat, Nullus vobis potest nocere, si æmulatores, hoc est, amatores seu imitatores estis boni, hoc est, dei seu Christi essentialiter boni. Vel boni, id est, virtutis. Nam qui huiusmodi boni est æmulator, non deiicitur per aduersa, sed deo firmiter est inhærens. Idcirco tribulatio cooperatur ei in meritoriũ augmentum: & si lædatur in E corpore, si spolietur substantia, si diffametur, non ei hæc nocent: sed mirabiliter prosunt, si ea ęquanimiter ferat. Quemadmodum ęgro non nocet amara potio, sectio, siue adustio. Ideo dictũ est: Nulla nocebit aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. his verò qui inferunt ista iustis, maximè nocet horũ illatio, cum peccent mortaliter. Vniuscuiusque siquidem malum in proprium redundat authorem. Et cui hæc nocent, ex propria impatientia, ira, seu alia culpa nocẽt. Ideo Ecclesiast. 10. dicitur: Qui fodit foueã, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eũ coluber. ¶ Sed his obiici potest, Quoniã, vt videtur, impiissimi hieresiarchæ valde nocuerũt multis bonis catholicis, quorũ fidem pestiferis persuasionibus euerte- F runt. Nónne sacrilegus & damnatissimus Arrius totum penè orbem infecit? Vnde & Beda hîc ait: Cõstat plurimos boni æmulatores læsos esse ab aliis, dum in veritatis, quam diligunt, cognitione malè instructi sunt. Quantos enim in deum catholicè credere & rectè in ecclesia viuere cupientes, Arrij vesania, quantos Sabellij aliorúmve hæreticorum nequitia nescientes seduxit? Lege Ioannis Chrysostomi librum, quem scripsit de eo videlicet, Neminem posse lædi ab alio, nisi à semetipso. Hæc Beda. Verũ de isto longa posset disputatio introduci. Sed breuitati studendũ est & breuiter respondẽdũ. Quòd sicut diabolus tentando inclinat, non cõpellit homines ad peccata, ipsi verò liberè consentiendo tentãti, seipsos præcipitant: sic hæresiarchæ potuerunt inclinare, nõ cogere ad errores: nec persecutores, absolutè loquendo, compulerũt fideles

Beda.

fideles ad sacrificandum:sed qui sacrificauerunt ex pœnis in- A
ducti, ex propria infirmitate, & imperfectione, cesserunt & perierunt. Hinc subditur. *Sed & si quid patimini propter iustitiam, beati*, estis nunc in merito, & spe: beati futuri in præmio, & re:sicut ait Saluator:Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorũ. Matth.5
Et rursus loquens diffusius, & iustos plenissimè recreás ac cōsolans, ait ibidem:Beati estis, cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos, mentientes propter me. Gaudete in illa hora, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Patiendo níque æquanimiter aspera propter iustitiam, purgamur à culpis, implemur potioribus gratiæ donis. Christo assimilamur, B
futuris eripimur pœnis, propinquamus ad regnum, & gloriæ promeremur augmentum. Denique qui correptionem & correctionem pro suis peccatis gratanter suscipiunt, vt in vita præsenti purgentur, ac Deo complaceant, quanuis pro suis patiantur demeritis: tamen aliquo modo, puta finaliter, propter iustitiam pati dicũtur, & reputatur eis hoc ipsum ad meritum, súntque beati. Miseri verò sunt & miseri vehementer, qui corripi ac corrigi dedignantur. *Timorem autem*, id est, causam timoris, videlicet crudelitatem & persecutionem, *Iorum*, qui aduersa infligunt. *Ne timueritis*, immoderato timore, à virtutum constantia retrahente. Ideo subditur. *Vt non conturbemini*, id est, ne ordinationem rationis, tranquillitatémque mentis perdatis, & ita aliorum prauitate vincamini. C
Hinc iubet Saluator: Nolite timere eos, qui corpus occidunt. Matth.10
Et in Prouerb. habetur: Iustus quasi leo confidens absque terrore erit. Prouer.28
Et in Esaia: Quis tu, vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi fœnum arescit? Esa.51
¶ Veruntamen timor aduersitatum & mortis, naturalis duntaxat, excusatur à culpa, cum & Christus timuerit mortem, ex præuio rationis iudicio. Matth.26
Aliqui verò timent, se formidaturos tribulatione instante, qui quod euadere cupiunt, ante tempus assumunt: quibus consulitur, vt dominum deprecentur, quatenus eos ab omni inordinato expurget pauore, cum Psalmista orante: A timore inimici eripe animam meam. Non vt me non occidat inimicus, sed vt non timeam occidentem inimicum. Psal.63
¶ Considerent etiam, quàm salubre sit pati aduersa, quamque proficuum, & quàm breuis sit omnis tribulatio vi-

D tæ præsentis,& quáta sustinuerūt Christus & sancti. Ex quorum omnium intuitione constantes ac fortes, imò & læti sint in tribulationibus & tormentis. *Dominum autem Christum sanctificate*, id est, magnificè honorate, firmitérque tenete, & sanctum esse sentite. *In cordibus vestris*, videlicet, in intellectu & voluntate eum synceriter contemplando, feruidè diligēdo, & totis viribus honorando. Iuxta hunc sensum oramus assi-
Matth. 6 duè: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum,
Psal.33 Et propheta hortatur: Magnificate dominum mecum. Per E-
Ezec.29 zechielem quoque dominus fatur: Cùm sanctificatus fuero in
Esa.8. vobis. Et Esaias ait. Dominum exercituum sanctificate. *Parati semper ad sanctificationē omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est, fide & spe*, id est, tam instructi & sapientes in euan-
E gelica lege sitis, vt iugiter prompti sitis ad dandam rationabilem responsionem & causam, vniuersis à vobis quærentibus rationes fidei vestræ ac spei. Cur scilicet tam incomprehensibilia credatis, támque supernaturalem beatitudinem, & secreta ac inuisibilia bona adipisci speretis? ¶Potest autem quis rationem fidei ac spei interrogare à Christiano dupliciter. Primò fideliter. Secundò infideliter. Qui fideliter quærit, charitatiuè informádus est, & potest faciliter contentari. Qui verò infideliter sciscitatur, non ita faciliter contentatur: sed opponit, & arguit, quoúsque vincatur. Vtrisque tamen eædem rationes fidei ac spei sunt assignandæ. Quòd scilicet ita credimus & speramus, quoniam deus altissimus, omnipotens, verax, qui nec fallere potest nec falli, huic nostræ fidei & spei te-
F stimonium perhibuit. Primò per Christum. Deinde per sanctos apostolos, cæterósque Christi discipulos & viros sanctos. Imò per vtriusque sexus personas innumerabiles, vsque in præsens, per innumera & præclara miracula soli omnipotétiæ suæ possibilia. Quæ partim in scripturis canonicis sunt descripta, partim in chronicis, aliísque historiis & legédis authenticis. Secūdò quoniam quicquid de Christo credimus & speramus in euangelicæ legis scripturis, in veteris testamenti scripturis per Mosen, & beatos prophetas copiosè legimus prophetatum. Tertiò, quia lex Christi est lex totius sanctitatis, & honestatis, ac perfectionis. Quartò, per finalem istam Iudæorum relictionem probamus Christum venisse. Quintò ostēditur veritas fidei per hoc, quòd quantò aduersarij & tyranni atrocius nitebantur fidem Christianam prorsus extin-

guere

guere, tantò plus creuit atque inualuit. ¶ Ex quibus omnibus, A
multísque aliis rationibus, sufficiéter & certò probatur, quòd
fidei nostræ ac spei deus sit author ac testis: quamuis per ea fidei veritates supernaturales ita probari non queant, vt comprehendantur per rationem, certitudinémque euidentiæ habeant. Veruntamen fidem contra aduersariorum disputationem defendere, & eam diuersis argumentationibus rationabiliter persuadere ac declarare, non est omnium, sed specialiter eruditorum. Nec est præceptum, vt vnuiquisque fidelis paratus sit ad satisfaciendum quærétibus rationem fidei ac spei, cùm multi sint idiotæ, & pœnitus simplices: sed istud est magis consilium. Prælati tamen & superiores, atq; doctores, seu prædicatores tenentur aliquo modo esse parati ad satisfactionem huiusmodi. Cùm apud Malach. dicatur: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent de ore eius, quia *Malach. 2* B
angelus domini exercituū est. In primitiua quoque Ecclesia, præparatio & eruditio ista ad satisfactionem talé magis necessaria fuit, quàm nunc: quia tunc fideles, inter perfidos vndique morabantur, & sæpe inde interrogabantur, etiam à tyrannis. Fuítque eis necesse fidem contra aduersarios eius defendere. *Sed cum modestia & timore*, id est, postulantibus à vobis rationem fidei vestre ac spei, respondete modestè, & timoratè, humiliter & decenter: ne interrogatores scandalizentur in vobis, & se despici arbitrantes, contra fidem & eius professores grauius accendantur. Hinc ad Roma. loquitur Paulus: *Roma. 14.*
Infirmum in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Timot. quoque scribens: Noli, inquit, verbis contendere. Ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium. *2. Timo. 2* C *Ibidem.*
Itémque: Seruum domini non oportet litigare: sed patiétem esse, & cum modestia corripientem eos qui resistūt. Denique cum ea quæ fidei sunt, sint tam sublimia, incomprehensibilissima, ac profunda: non nisi cum casto Dei timore de eis loqui, & disputare debemus, ne forsitan dominum offendamus, irreuerenter, & præsumptuosè loquendo de ipso, & mysteriis eius. Quia, vt in Prouer. asseritur, sicut qui mel comedit multū, *Prou. 25*
non est ei bonum: sic qui perscrutator est maiestatis, opprimetur à gloria. Propter quod vt diuinus Dionysius, & Damascenus affirmant: Non est audendum aliquid dicere de superessentiali deitate præter ea, quæ nobis sunt in sacris eloquiis tradita, *Conscientiam habētes bonam*, ita, vt vobis non sitis conscij *Diony.*

D de aliqua simulasione, nequitia, aut culpa occulta. Quemad-
2. Corin.1. modum ad Corinthios asserit Paulus; Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quòd in simplicitate & synceritate Dei, nō in sapientia carnali, conuersati sumus in hoc mundo. *Vt in eo quod detrahunt de vobis, confundantur qui calūniantur vestram bonam conuersationem*, id est, detractores vestri, vobis incautè obloquentes, ex vestra rationabili respōsione, quam eis assignatis de fide & spe vestra, atque ex sancta vita vestra, confundantur, ipsa euidentia veritatis ac virtutis conuicti. Aut etiam tandem conuersi. Vel confundantur in die iu-
Sapien. 5. dicij: quando iusti stabunt in magna constantia aduersus per-
Hiere. 17. secutores, irrisores, detractorésque suos. Vnde per Hieremiá ait vir iustus: Confundantur, qui persequuntur me: & non cō-
E fundar ego. Paueant illi, & non paueam ego. Induc super eos
Titum. 2 diem afflictionis. Hinc ad Titum habetur: Verbum sanum sit & irreprehensibile, vt is qui ex aduerso est, vereatur, nihil mali habens loqui de vobis. Hæc igitur agite cum bona cōscientia, nec ex timore persecutionum omittite ea. *Melius est enim*, id est, magis laudabile, magísque meritorium, *Benefacientes (si velit voluntas Dei) pati*, aduersa, *Quam malefacientes*, hoc est, virtuosius fuerit, vt absque demerito vestro, vtpote bene viuentes, sustineatis aduersa, quàm vt ea pro vestris demeritis
Iob. 42 sustineatis, vtpote malè viuentes. ¶ Quemadmodum Iob &
Tob. 11 Tobias amplius commendantur pro eo, quòd tanta perpessi sunt, non pro suis excessibus, sed pro sua exercitatione, &
F coronatione gloriosiori, atque vt aliis in exemplum patientiæ ponerentur, quàm Elimas magus & Iorā, qui pro suis cri-
Act. 13. minibus sunt plagati. ¶ Hac quoque authoritate, secundum
3. Reg. 23. Bedam, reprehenditur eorum stultitia, qui æquanimiter ferūt correptionem & correctionem quando culpabiles sunt: si verò absque culpa sua patiantur aduersa aut arguuntur, ægrè accipiunt: & qui hactenus videbantur innoxii, per propriam
Epist. iram, impatientiam, murmurationem se noxios reddunt. Porrò quòd virtuosius sit absq; proprio demerito pati, probat exemplo Christi. *Quia & Christus semel pro peccatis no-*
Psal. 85. *stris mortuus est*, sicut ait in Psalmo: Quæ non rapui, tunc exol uebam. Et Hieremias in Tren. testatur: Spiritus oris nostri Christus dominus, captus est in peccatis nostris. Mortuus ergo est pro peccatis nostris tollendis, sicut prædixit sanctissimus Ioannes Baptista: Ecce agnus dei, ecce qui tollit pec-
cata

gata mundi. Crucifixus est enim, vt merito suæ acerbissimæ A
passionis, in quantũ illã ex feruentissima charitate atque plenissima obediẽtia acceptauit ac pertulit, pro nostris satisfaceret culpis, & copiosissimã nobis gratiã plenãmque beatitudinem promeretur: iuxta illud ad Hebr. Sanguis Christi, qui semetipsum per spiritũ sanctum obtulit immaculatũ Deo, emũdabit conscientiam nostrã ab operibus mortuis, ad seruiendum deo viuenti. Et rursus. Semel oblatus est ad multorũ exhauriẽda peccata. Rectéque additur semel. Quia vt Paulus fatetur: Christus resurgens ex mortuis, iã non moritur, mors illi vltrà nõ dominabitur. quòd enim mortuus est, peccato mortuus est semel. Itaque mortuus est pro nobis. *Iustus pro iniustis*, videlicet ipse sanctus & innocẽs pro nobis transgressoribus. B
Vt nos offerret Deo, id est, ei reconciliaret, & ad cœlestẽ introduceret patriã. Quẽadmodum ipse dixit, passione instante: Vado parare vobis locũ vt vbi sum ego, & vos sitis. Christus quippe est, qui fortẽ armatũ puta diabolũ ligauit, & spolia eius distribuit, auferẽs ei quos ille decepit, & ad deũ eos reducẽs. Atque in altũ ascẽdẽs captiuã duxit captiuitatẽ. Propter quod per Esa. deus pater ait de homine Christo. In sciẽtia sua iustificabit ipse seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortiũ diuidet spolia. Etenim spolia fortium erant peccatores, à dæmonibus victi & capti: quorum multos, omnes, scilicet electos, Christus sua passione, non solùm sufficiẽter, sed & efficiẽter saluauit. C
Hinc scriptũ est ad Ephesios quinto: Christus dilexit Ecclesiã, & tradidit semetipsum pro ea, vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesia, non habentẽ maculam neque rugam. Offerret inquã nos deo. *Mortificatos quidem carne*, id est, à carnalibus desideriis, & inquinamentis abstractos, & spiritaliter mortuos. *Viuificatos autem spiritu*, id est, mente, viuentes in charitate & gratia: vel, viuificatos spiritu, id est, à spiritu sancto, per dona gratiæ eius spiritaliter viuos effectos. ¶ Hanc enim mortificationem viuificam merito passionis Christi à deo cõsequimur, nec sine ea finalem fructum dominicæ passionis, videlicet æternam salutem, adipiscemur. Qui enim sunt Christi, carnem suam cũ vitiis & concupiscentiis crucifigunt, vt loquitur Paulus ad Galat. Qui denuò ad Corinth. fatetur: Pro omnibus mortuus est Christus, vt qui viuunt, iam non sibi viuant: sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaque qui tribula-

Marginal references: *Hebr.8*; *Ibidem.*; *Roma.6*; *Ioan.14*; *Matt.23*; *Marci.3*; *Psal.97*; *Esa.53*; *Galat.5*; *2.Cor.5*

D tiones & persecutiones absque suis demeritis sibi illata æquanimiter ferunt, Christo assimilantur. Qui verò eas pro suis peccatis tolerant patienter, conformantur latroni ad dexte-
Luca.2 ram Christi suspenso, qui dixit: Digna factis recepimus. qui & cum Christo paradisum de cruce introiuit. Qui verò nec pro suis excessibus corripi corrigique dignantur, latroni ad sinistram Saluatoris suspenso æquantur. ¶ Consequenter cómemorat princeps Apostolorum antiquum opus misericordiæ Christi, quod tempore Noë fecit: per quod præfigurauit effectum pietatis, quam post suam incarnationem, in mundo hoc viuens, per seipsum ac suos discipulos, impendit hominibus. Est autem locus hic intricatus, & satis obscurus, ac varijs mo
E dis translatus. Nam Beda ponit hunc textum: In quo & eis, qui in carne coucl usi erant, spiritu veniens prædicauit. Quem textum sequitur & exponit Albertus. Alia verò translatio, teste Beda, sic habet: In quo spiritu & eis, qui in carne erant prædicauit, &c. Communiter verò ita habemus: In quo & his, qui in carcere erant, spiritu adueniens: vel, spiritualiter adueniés, prædicauit. Exponendo ergo hanc literam, primò iste est sensus, in quo, id est, ad hoc, vt homines à se conuersos deo offerret. Vel in quo, id est, in spiritu sancto, de quo secundum vná expositionem, immediatè præmisit, viuificatos spiritu. Itaque in quo & his qui in carcere erant spiritu veniens, id est, Chri-
F stus verus deus per spiritus sancti immissionem seu inspirationem, adueniens, eis qui erant in carcere, id est, in profundo vitiorum & ignorantiarum, & consuetudine vitiosa erant ligati, propriísque iniquitatibus quasi custodia carcerali detenti,
Prouer.5 prout in Prouer. habetur: Iniquitates suæ capient impium, & funibus peccatorum suorum constringentur. Vnde & Pau-
2.Tim.2 lus loquens de impiis: Resipiscant, inquit, à laqueis diaboli, à quo captiui tenentur. His ergo Christus per suæ miserationis effectum spiritualiter veniens, & spiritu sancto operante adueniens prædicauit per Noé, vt infra innuitur. Quem Noë Christus per inspirationem spiritus sancti instigauit ad prædicandum verbis & factis, futurum esse diluuium propter scelera hominum, quia tunc omni caro corruperat viam suam,
Gene.6. vt dicitur in Gene. *Qui increduli fuerant aliquando*, scilicet tempore Noë, cuius prædicationi non crediderunt, nec à suis cessauerunt criminibus. *Quando expectabat Dei patientia*, id est, deus diu & patienter expectauit pœnitentiam, emendationémque

némque hominum: quia per centum annos & amplius Deus A
prænunciauit diluuium esse futurum. Nam & Noë centũ annis occupatus fuit, cum suis in arcæ fabricatione, sicut ex Genes. trahitur. Hinc subditur, *In diebus Noe cũ fabricaretur arca* Deo dicente ad Noë: Fac tibi arcam de lignis leuigatis. Quidam textus habent, quando expectabant Dei patientiã: *Ibidem.* quia iniqui illi distulerunt & neglexerunt se emendare, videntes comminationem Dei de aduẽtu diluuij tam diu differri. Sícque expectabant patientiam Dei, nõ desiderando gratiã emendationis, sed diu manendo in suis peccatis, putantes, ꝙ pius & patiens Deus non esset eis diluuium inducturus Sícque vnicuique eorum dici poterat illud ad Romanos. Existimas, quia tu effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis Dei & patientiæ & longanimitatis cõtemnis? Ignoras, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum B
duritiam autem tuam, & impœnitẽs cor tuum, thesaurizas tibi irã in die iusti iudicij Dei tui. ¶ Porrò prætacta litera, qua vtitur Beda, sic intelligitur: Eis qui in carne erant conclusi, id est, carnalibus concupiscẽtiis deuincti. ac victi. Qui enim carnalibus magis, quàm Deo & spiritualibus rebus inhæret, rectè in carne dicitur esse conclusus, quia non leuat se suprà se. De quibus ad Romanos asseritur: Qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Virtuosis autem hominibus ibi mox additur: Vos in carne non estis, sed in spiritu. Cætera exponũtur, vt habitum est: Vult itaque princeps Apostolorum asserere, C
quòd Christus qui nostris temporibus carne indutus veniẽs prædicauit hominibus iter salutis, ipse etiam & ante diluuiũ eis, qui tunc increduli erant spiritu veniens prædicauit. Ipse nanque per spiritum sanctum erat in Noë, & aliis sanctis qui tunc erant, per quos tunc prædicauit iniquis illius temporis, vt conuerterentur. Sicque beatissimus Petrus in verbis istis apertissimè innuit Christi diuinitatem, & vtriusq; naturæ vnam esse personam in ipso. Quanuis enim tunc nondum fuerit incarnatus, tamen verè tunc, imò & æternaliter fuit & est. Quia suppositum est æternum. Et Christus supponit personam æternam & increatam. Propter quod ait Ioannis octauo: Antequam Abraham fieret, ego sum. Ad quod insinuandum, Iudas apostolus in sua Canonica: Iesus populum saluans de terra Aegypti, secundo eos, qui non crediderunt, perdidit. Ad Hebræos decimotertio quoque fertur: Iesus

D Christus heri, & hodie, ipse & in secula. Insuper quidam per carcerem intelligunt limbum patrũ, vt sit sensus: In quo, vt scilicet plures deo offerret, ipse Christus veniẽs spiritu, id est, secundum animã suam in carcerem, id est, in limbum vbi sancti patres detinebantur, in quem Christus vt spiritum tradidit secundum animam mox descendit: prædicauit his qui detinebãtur ibidem, id est, mysterium suæ incarnationis & passionis impletum esse annunciauit. Qui increduli erant aliquãdo, quando expectabant dei patientiã in diebus Noë, cũ fabricaretur arca, &c. quia vt piè speratur, quidam qui ante diluuium increduli erant verbis Noë, veniẽte ipso diluuio suæ perfidiæ cognouerunt errorem, & pœnituerunt ac saluabantur, ita quòd in purgatorio plenè purgati venerunt in limbũ E patrum, sicque eis cũ cæteris ibi manentibus Christus, vt dictum est, prædicauit. ¶ Quidam verò incaute, imò & insipienter dixerunt, quòd Christus in infernum descẽdens, prædicauit ibi detentis pœnitentiam & viam salutis, seque mũdi saluatorẽ consistere, & quòd tunc credentes in eum saluabãtur: inter quos quidam dixerunt Platonẽ fuisse primũ credẽtium. Istud inter apocryphorũ computandum est somnium. Et sanctus Cyrillus atque Chrysostomus huic contradicunt assertioni. ¶ Tempus quippe & status merendi, ac demerendi finẽ accipiunt in cuiuslibet hominis morte: propter quòd asserit Damascenus, quòd angelis est ruina, hoc hominibus F est mors. Et in Ecclesiastico legitur: Si ceciderit lignum ad Austrum, aut Aquilonem: in quocunque loco ceciderit, ibi erit. Idcirco de lege communi post vitam præsentem non est reditus ad pœnitentiam salutarem. Sed deus omni lege sublimior est. Et quibusdam, vt vult priuilegium facit. *In qua* arca *Pauci, id est, octo animæ*, sumendo partem pro toto, id est octo homines, vtpote Noë & vxor ipsius, tres quoque filij Noë, & tres eorum vxores, *Saluæ factæ sunt*, id est, à periculo diluuij, scilicet submersione & morte, *Per aquã*, id est per hoc quòd aqua diluuij eleuauit arcã in altum ne mergerẽtur. Sumitur autem in scripturis multoties pars pro toto. Sicut in
Act. 27. Psalmo: Ad te omnis caro veniet. Et in Act. Eram⁹ omnes animæ in naui ducentæ sexaginta sex. *Quod & vos nunc similis formæ saluos facit baptisma*, Ordo verborũ in cõstructione hic est. Quod, supple, dico, quia baptisma similis formæ, id est, sacramentum baptismatis Christi existens similis formæ, id

est,

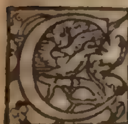
comparis modi cũ aquis diluuij. Nam sicut per aquã diluuij A
salui facti sunt valde pauci, comparatione corũ qui periẽrũt
diluuio, ita electi qui per baptismum saluantur, perpauci sunt *Luc.12.*
comparatione fidelium reproborum, & aliorum incredulorum. Propterea ait Saluator: Arcta est via quæ ducit ad vitam, & pauci inueniunt eam. Et rursus: Nolite, inquit, timere pusillus grex, quia complacuit patri dare vobis regnum. Rursus, sicut aqua diluuij eleuando arcam, saluauit existentes in ea: sic aqua baptismi saluat leuando ad cœlum. Itaque baptisma similis formæ saluos vos facit, id est, purgat à vitiis, atque ad alia sacramenta deducit. Est enim primum inter sacraméta, & ianua ad alia. *Non carnis depositio sordium*, id est, coporalium fœditatum seu immunditiarum depositio non vos saluat, sed spiritalis interiorque ablutio. Ideo subditur,

Sed conscientiæ bonæ interrogatio in deum, id est, interrogatio que fit à baptizando adulto. Interrogatio, inquam, bonæ cõ B
scientiæ in deum, id est inquisitio an habeat conscientiam bonam in deo, ita vt non fictus accedat, sed catholicè credens, & boni propositi: hæc interrogatio saluat. id est, per eã fit baptizandi saluatio. Aliter enim non consequitur quis baptismi effectum, si adultus existat. Tunc enim ab ipso fit interrogatio, personaliterq; respõdet. Si auté sit infans, patrinus respõdet pro eo. *Per resurrectionẽ Iesu Christi*. i. an habeat conscientiam bonam in deo per resurrectionẽ Iesu Christi id est, per viuam & formatam fidem resurrectionis Iesu Christi. rectè credendo in eum. Qui enim credit Christum resurrexisse à mortuis, alia eius mysteria facilius credere potest: C
sicque resurrectio Christi valde specialem habet difficultatem credendi. Ideo scriptum est Actuum quarto: Virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi domini nostri. *Qui est ad dexteram dei patris*, Iuxta illud Marci decimosexto: Dominus Iesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedet à dextris dei.

¶Dicitur autem Christus ad Dei patris dexteram esse dupliciter. Primò inquantum est deus, sedet & regnat deo patri æqualis: sed inquantum homo, dicitur ad patris dexteram residere, id est, in potioribus eius bonis consistere: quia præ vniuersis electis fruitur deitate sublimiter, & omni felicitate impletus est, quantum capere potest natura creata, *Deglutiens mortem*, quia in primis sua benedicta passione sibiipsi

Expositio quarti cap. *Christo igitur passo in carne.* A

ARTICVLVS OCTAVVS.

Cvm in imitatione conuersationis passionísque Christi tota nostra cõsistat perfectio, vbertim princeps Apostolorũ, ad dominicæ passionis imitationẽ nos admonet, per aduersitatũ & tribulationũ tolerãtiã virtuosam. Idcirco nũc loquitur, *Christo igitur passo in carne*, id est, quia Christus in carne propria passus est, non in deitate sua, quæ fuit impassibilis prorsus. Nec solùm in carne sua patiebatur Saluator, sed in anima quoque: habuítque corporales & spiritales, exteriores & interiores dolores, ita, quòd in omnibus exterioribus & interioribus suis sensibus affligebatur: atque in appetitu sensitiuo tam concupiscibili quàm irascibili. Nam & timorẽ B & tristitiam habuit. Cœpit quippe contristari, & pauere, & tędere: dixítque: Tristis est anima mea vsque ad mortem. Nec *Luc. 22.* solùm in prædictis organicis viribus, sed in potentiis quoq; *Mar. 14.* superioribus intellectiuis grauiter patiebatur, videlicet intel *Matth. 26* lectu & voluntate. Quamuis enim anima eius, quantum ad superiores has vires, fuerat tempore passionis in gaudio beatificæ fruitionis, ita, quòd non patiebatur in potẽtiis istis ad increatum obiectum relatis: tamen inquantum potentiæ illæ erant fundatæ in essentia animæ, & respectum habebant ad obiectum creatum afflictiuum, sic erat in grandi afflictione, prout Thomas in prima parte summæ suæ hæc plenius docet. Imò, vt Bonauentura & alij bene deducunt, in Christo tempore passionis dolor compassionis excessit passionis dolorem: sicque tota Christi humanitas vehementissimè patiebatur, C & tota natura humana in ipso fuit in dolore summo ac maximo: quia tenerrimæ erat complexionis, & summè perceptiua doloris: & erat maximè recens, viuax, nobilis, ac robusta. Nec fuit tunc in ea à superioribus viribus in inferiores redundantia, consolatoria, aut doloris releuatiua. Meritò ergo debemus compati Christo, tantum & tanta propter nos passo, & eius passioni nos conformare. Propter quod subditur. *Et vos eadem cogitatione armamini*, id est, meditatione dominicæ passionis armate vos contra impugnationem delitiarum, seu concupiscentiarum & vitiorũ, & clypeo pœnitentiæ vos munite: passionẽmq; Christi sequi proponite, carnem vestram cum vitiis & concupiscentiis crucifigendo. *Gala. 5.*

D *Quia qui passus est in carne, desiit à peccatis*. Si desinere accipiatur pro cessare ab actu præterito seu incœpto, certum est, istud de Christo non posse exponi, eo quòd nunquam peccauerit. Si autem desinere accipiatur pro abstinere, potest de Christo intelligi. Nã ipse Christus in carne propter nos passus abstinuit semper à culpis. Communiter vero exponitur istud de imitatoribus dominicæ passionis, vt sit sensus: Quia qui passus est in carne, id est, tribulationes corporales patienter sustinuit, & carnem suam affligendo per abstinentias, ieiunia, disciplinas, vigilias, eam in animæ seruitutem redegit,

1. Cor. 9. iuxta illud: Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo: Desiit à peccatis, id est, à præteritis vitiis pœnituit, & se emẽdauit, nec carnalibus inquinamentis se fœdat. Vnde sponsa

Canti. 5. in Canticis: Laui (inquit) pedes meos, quomodo inquinabo

E illos? *Vt iam non hominum desideriis*, id est, de cætero nõ carnalibus & humanis inordinatis affectibus. *Sed voluntati dei*, id est, obseruationi diuinorum præceptorum ad gloriã creatoris. *Quod reliquum est in carne viuat temporis*, id est, residuũ tẽporis vitæ præsentis, in hac carne mortali viuat & obediat, hoc est, vosipsi de cætero per omne tempus vitæ vestræ seruiatis obediatísque deo. Tempus quippe dicitur agere vel pati, quòd existentes in tempore agunt aut patiuntur: sicut in

Mat. 6. Euangelio ait Saluator: Crastinus dies sibiipsi erit solici-

1. Mac. 12. tus. Et primo Machabeorum habetur: Videns Ionatas, quia tempus eum iuuat. *Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam*, id est, satis & plusquam satis est, quod elapsis temporibus vixistis carnaliter, & irrationa-

F bilium hominum voluntatibus acquieuistis. Idcirco de reliquo non solùm à consuetis peccatis cessetis, sed præteritorũ quoque temporum negligentias recuperetis, & vitia deplorate, semperque fructuosè viuatis. *Qui ambulauerunt* ad infernum. *In luxuriis, desideriis*, irrefrænatis. *Vinolentiis*, id est assiduis & superfluis vini potationibus, quæ non solùm ani-

Esa. 5. mæ, sed & corpori maximè nocent: quibus dicitur apud Esaiam: Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperam. *Comessationibus, potationibus*, quantum ad aliorum poculorum sumptionem immoderatã. *Et illicitis idolorum cultibus*, id est, idololatriis maximè vitiosis. Hæc nanque & consimilia scelera in gentibus regnaue-

Sap. 4. runt. Prout in libro sapientiæ diffusè conscriptum est: vbi inter

ter cętera fertur: Omnia commixta sunt, sanguis, homicidiū, furtum & fictio, corruptio, infidelitas, turbatio, periuriū, tumultus, bonorum domini immemoratio, animarum inquinatio, inordinatio mœchiæ & impudicitiæ. *In quibus nunc admirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confusionem*, id est, dum vitia ista exercent., mirantur quòd vos qui olim fuistis socij eorū in talibus, nunc abstrahitis vos ab eis. *Blasphemantes* Christum & fidem quā accepistis. Non enim cognoscunt viā iustitiæ, ideo iustos reputant fatuos. De talibus scriptum est per Sapientem: Dixerūt impij, cogitātes non rectè, Venite, fruamur bonis quæ sunt: & vtamur creatura tāquā in iuuētute celeriter, vino precioso & vnguētis impleamus nos. Nullum pratū, sit quod non pertranseat luxuria nostra. Deniq; multi sunt Christiani ita carnales & excæcati, vt mirentur siquis ad vitam claustralē & pœnitentialem confugiat, & ipsorum vitet consortia. Admiratio quippe consurgit ex hoc, quòd insolitus affectus conspicitur, cuius causa ignoratur. Hi autem obtenebrati praui non sciunt nec pensant, quid moueat iustos, & qualiter inspirentur à deo. Propter quod ad Corint. habetur: Animalis homo non percipit ea, quæ sūt spiritus dei. Stultitia enim est illi, & non potest intelligere. *Qui reddent*, id est, reddere exigētur, *Rationē ei qui paratus est, iudicare viuos & mortuos*, vtpote Christo, de quo scriptū est: Ipse est, qui cōstitutus est à deo iudex viuorū, & mortuorū. Siquidē pater omne iudiciū dedit filio. Salomō quoq; protestatur: Cūcta quæ fiunt adducet deus in iudiciū pro omni errato, siue bonū sit, siue malū. *Propter hoc enim & mortuis euāgelizatū est*. i. existentibus in peccatis & perfidis prędicata est lex Christi ab eius discipulis. De taliter mortuis ait in euāgelio Christus. Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Et Pau. Vidua, inquit, quæ in delitiis viuit, viuens mortua est. Et rursus: Surge qui dormis & exurge à mortuis. *Vt iudicentur quidem secundum homines in carne*. id est, ipsi mortui seu iniqui iam ad Christum conuersi, & impiorum consortia deuitantes, diiudicentur & reprobētur ab ipsis carnalibus & excæcatis hominibus, secundum hominum huius seculi sensum iudicantibus, quorum iudicia sunt peruersa. Ista tamen diiudicatio cōuersorum ab impiis est præter intentionem prædicantium, & ex eorum prædicatione occasionaliter sequitur: sicque quod ait, vt tenetur concomitanter, nō causaliter. Sicut in Psalmo.

[Margin: A; Sap. 2.; B; 1. Cor. 2.; Act. 10.; Ioan. 5.; Ec.le. 12.; C; Mat. 8.; Luc. 9.; 1. Tim. 5.; Ephes. 5.]

D Tibi soli peccaui,&c. vt iustificeris in sermonibus tuis,&c.

Viuant autem secundum Deum, id est, in obseruantia præceptorum. *In spiritu*, id est, recta mentis intentione, & ex charitatis affectione, ad quod prædicatio directè ordinabatur.

Gala.5. Vnde ad Galatas fertur, Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. Et meritò sic viuendum est. *Omnium enim finis appropinquauit*, id est, dies iudicij incessabiliter appropinquat. Vel, omnium hominũ finis, id est, mors indesinenter propinquat. Cùm tota hęc vita sit quasi cursus ad mortẽ.

Estote itaque prudentes, id est, discreti, circunspecti, & pro-

Hebr.10. uidi. Quia horrendũ est, incidere in manus dei viuẽtis. Atque in medio laqueorũ & inuisibilium hostium, omni ferocitate, calliditate, inuidia repletorum ambulatis: qui tam for-

E titudine, quàm experientia & astutia nos valde excedũt, nec aliud machinantur, nisi vt ęterna fœlicitate, quá perdiderũt, nos spolient, infernalibusque nos secum inuoluãt suppliciis. Idcirco oportet nõ iugiter esse & maximè circũspectos, timo-

Deut.4. ratos, custoditos, solicitos, prout in Deute. S. Moyses exhortatur: Custodi temetipsum & animam tuam solicitè, ne obliuiscaris verborum domini: & ne excidant de corde tuo cunctis diebus vitæ tuæ. Sed quia non sufficit diligẽtia nostra sine cõtinua diuinæ subuentionis assistentia, rectè subiũgitur,

Et vigilate in orationibus. Quod dupliciter potest intelligi, & debet impleri. Primò, vt orando vigilemus, id est, cum cordis vigili attentione oremus. Nõ enim corde hinc inde vagáte inuocandus est deus, sed animo recollecto, aduertente & custodito, cũ omni reuerentia, humilitate, & sancto timore.

F Propter quod in Eccl. scriptũ est: Ante orationem præpara

Eccle.18. animam tuam, & noli esse quasi homo tentans deũ. Secũdò, vt protrahamus vigilias in orando, non solùm in die, sed nocturnis quoque temporibus, orationibus insistendo. Iuxta il-

Psal.118 lud in Psalmo: Media nocte surgebam ad confitendum tibi.

Psal.76. Et rursus: In die tribulationis meæ deum exquisiui manibus meis nocte contra eum. Huius siquidem rei Christus (cuius omnis actio nostra est instructio) nobis dedit exemplum, de

Luc.16. quo scriptum est: Exiit Iesus in montem solus orare, & erat pernoctans in oratione dei. Hanc doctrinam etiam Christus

Marc.22. expressit apud Marcum loquens: Vigilate, nescitis enim quádo dominus veniat, serò, an media nocte, an gallicátu, an ma-

Ioan.15. nè, ne cùm venerit repente, inueniat vos dormiẽtes. Videte,

vigilate,

vigilate, & orate. Sed quoniam absq; charitate nihil est meritorium, subditur. *Ante omnia autem*, id est, potissimè & in primis ante exercitia cuncta. *Mutuam in vobisinetipsis, charitatem continuã habentes*, id est, charitatem fraterná indesinentem, & quantum possibile est, etiam actualem, vt tam in interiores quàm exteriores charitatis actus assiduè procedamus cùm signũ charitatis sit executio actus. Vnde & dominus ait, Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Sed cùm primum maximúmque præceptũ sit, vt deus toto corde ametur, quid est quòd princeps apostolorũ hortatur, vt ante omnia mutuò diligamus? Et respondendũ, quòd eadem est charitas habitualis, qua deum proximúmque diligimus, eo quòd deus sit ratio proximos diligendi. Sicque dilectio dei & proximi se mutuò complectuntur. Idcirco in eo quod ante omnia ad mutuá charitatem mouemur, datur intelligi, vt super omnia & ante omnia deũ amemus, sicque ad fraterná charitatẽ ante omnia nos hortatur scriptura, in quátum ista dilectio fraterna charitatem dei includit, ac præsupponit. *Quia charitas operit multitudinẽ peccatorum*, id est, vniuersa peccata ignis sanctæ dilectionis consumit & delet, nõ solùm quantum ad culpam, sed etiam quãtum ad pœnam, in toto aut in parte, secũdum quod seruor amoris intẽtior fuerit siue remissior. Propter quod Christus dixit de beatissima Maria Magdalena: Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. In Prouer. quoque Salomõ ait: Vniuersa delicta operit charitas. De huius autem verbi expositione dicta sunt plura super illud Iacobi: Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, saluabit animá eius à morte, & operit multitudinẽ peccatorũ. *Hospitales inuicem* estote. *Sine murmuratione*, id est, patienter, & gaudiosè, gratis & charitatiuè vnus hospitet alium, & bene tractet eundem. Præsertim autẽ religiosi peregrini & pauperes sunt hospitãdi & taliter repausandi. Istud nanque est vnum de operibus misericordiæ, quæ ad Christianos præcipuè pertinẽt, & ad quæ charitas mutua specialiter obligat, vt scilicet, vnusquisque faciat alteri, prout vult fieri sibi. Vnde istud non obseruãtibus Christus in die iudicij est dicturus: Hospes fui, & non collegistis me. Hinc ad Hebr. dicitur, Charitas fraternitatis maneat vobiscum, & hospitalitatem nolite obliuisci: Et Esaias Egenos, inquit, vagósque induc in domum tuam. Quod sanctus Iob implesse se pã

[Margin: A; *Matt. 12.*; B; *Luc. 7.*; *Prou. 10.*; *Iacobi. 5.*; C; *Mat. 7.*; *Mat. 25.*; *Hebr. 13.*; *Esaiæ. 58.*; *Iob. 31.*]

D dit. Foris (inquiens) nõ mansit peregrinus: ostium meũ viatori patuit. Nec solùm hospitalitatem debet quilibet exercere, sed cætera quoque beneficia, sibi à deo collata, proximis cõmunicare pro posse. Ideo sequitur, *Vnusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes*, id est, quilibet vestrûm dona sibi desuper præstita proximis suis piè & charitatiuè diffundat, impendat, communicet: vt per ea fructificet deo, impleátque quod dominus ait: Negotiamini dũ venio. Et sic talenta sibi tradita virtuosè multiplicet, & ita se habeat circa proximum, quemadmodum deus se habuit circa ipsum. Hoc totũ est, vt opera misericordię, tam spiritalia, quã corporalia proximis impendat vnusquisq; pro posse. Cui ergo à deo collata est maior sapientia, aut maior gratia exhortandi, aut maior virtutũ perfectio, libenter informet ac moneat alios, & eos conetur conuertere. Propter quod ait scriptura: Sapientia abscondita, & thesaurus occultus, quæ vtilitas in vtrisque? Vsque ad Colossenses dicitur. Docẽtes & cõmonentes vosmetipsos in hymnis & psalmis. In Apo. quoq; scriptum est, Qui audit, dicat: Veni, Hæc itaque agite. *Sicut boni dispensatores multiformis gratiæ dei*, id est, amorosi erogatores & communicatores multiplicium charismatum aut donorum spiritus sancti; quo vni datur sermo sapientiæ: alteri, sermo scientiæ: alij: gratia sanitatum: alij discretio spirituum: &c. prout ad Corint. dicitur: Propter quod denuò loquitur Paulus: Vnusquisque proprium donum habet à deo. Ad hãc communionem hortatur nos Salomon dicens: Deriuentur fontes tui foras. Et Christus: Luceat (inquit) lux vestra corã hominibus. Est itaq; dei gratia multiformis, id est, varia ac diuersa multipliciterq; distincta, Et potest per gratiam dei hîc intelligi, omne donũ gratis à deo impensum, per quod vnus potest alteri aliquo modo prodesse. Specialiter tamẽ potest hic locus exponi de donis gratiæ gratis datæ, quæ ad aliorũ dantur vtilitatẽ. Specialiter quoq; administratio seu cõmunicatio ista ad prælatos, prædicatores, doctorésq; pertinet: vt cũ Psalmista dicere valeat deo: Iustitiam tuam non abscondi in corde meo: veritatem tuam & salutare tuum dixi. Et illud Sapiẽtiæ: Non abscondã à vobis sacramenta dei, neque cum inuidia tabescente iter habebo: sed dona dei communico vobis. *Si quis loquitur quasi sermones dei*, id est, nõ nisi de deo loquatur, ita vt ad minus verba sua ad dei referat gloriã & honorem

Marginalia: *Luc. 19.* (beside "cet deo"); E (beside "go à deo collata"); *Eccle. 20.*; *Coloss. 3.*; *Apo. 22.*; *1. Cor. 12.*; F (beside "Paulus"); *1. Coo. 7.*; *Prou. 5.*; *Mat. 5.*; *Psal. 39.*; *Sap. 7.*

norem, sintque vtilia: iuxta illud ad Ephes. Omnis sermo ma- A
lus ex ore vestro non procedat, sed qui vtilis est ad ædifica- Ephes. 4.
tionem, vt det gratiam audiēti. Vel, quasi sermones dei, id est,
Non aliud quis loquatur aut doceat quàm consonum est scri
pturis vel continetur in eis. Propter quod Timotheo scripsit 1. Timo. 6
apost. Paulus, Prophanas vocum nouitates deuita. Vel, qua-
si sermones dei, id est, deo adscribat, quicquid boni aut salubri
ter dixerit. Non enim sufficientes sumus cogitare aliquid ex
nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex deo est. Hinc
scriptum est. In manu dei sumus, & nos & sermones nostri. *Si
quis ministrat*, id est, bonum quodcūque alteri exhibet, seu im-
pendit, *Tanquam ex virtute, quam administrat deus*, id est, nō
propria virtute, sed virtute sibi à deo collata, id se facere arbi
tretur, & omne bonum quod habet, aut aliis impartitur, deo B
tanquam superdignissimo fonti liberalissimoque datori gra
ta ac humili mente attribuat. Cùm dicat Saluator: Sine me ni Ioan. 5.
hil potestis facere. Et Paul. Quid habes quod non accepisti? 1. Corin. 4
Vt in omnibus honorificemur, id est, debito modo à vobis ac a-
liis honoretur *deus* trinitas. *Per Iesum Christū*, dei & hominū
mediatorem, hominē verū, *Dominū nostrū*, cuiꝰ virtute & me-
rito gratiarū charismata nobis desuper infunduntur: hoc est,
quod ait Saluator: Videant opera vestra bona, & glorificēt
patrē vestrum, qui in cœlis est. Vas quoque electionis Corin-
thiis scribens: Omnia, inquit, in gloriam dei facite. Et Coloss.
Omne quodcunque facitis, in verbo aut in opere, omnia in
nomine domini agite, gratias agentes deo. *Cui est gloria &* C
imperium in secula seculorum, Amen. De quo ait Apost. Paulus: Hebr. 1
Regi seculorum immortali, inuisibili, soli deo honor & glo-
ria. Ipse est enim rex omnipotens, in cuius ditione cuncta
sunt posita. Est autem deo gloria, id est, infinita lætitia, clara
quoque cum laude notitia, & immēsa maiestas. Præterea de-
nuo redit archiapostolus ad exhortandum fideles, vt habeāt
insuperabilem patientiam in aduersis. *Charissimi nolite pere-* Roma. 8
grinari, id est, à fide fieri alieni, aut à deo alienatos & exteros
vos putare. *In feruore*, id est, persecutionum impetu vehe-
menti, seu furioso. *Qui ad tentationem vobis fit*, id est, vo-
bis ab incredulis ac peruersis, Deo permittente, infligitur
ad vestri probationem & coronationem, quamuis impii a-
lia intentione vos persequantur. Sed deo disponente, omnia
cooperantur electis in bonum. De hoc dicta sunt multa su-

locum ita exponũt: Nolite peregrinari, id est, ad alia loca vos trãsferre, in feruore, &c id est, ex timore persecutionum. Nã quanuis interdum liceat fugere, Christo dicente: Cum persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam: tamen perfectius est manere, nisi sit persecutio certæ personæ, cuius fuga vtilior est Ecclesiæ, quàm eius festinatum martyrium: & propter maius bonum Ecclesiæ, non ex mortis timore ineat fugam: sicut Paulus de Damasco clàm fugit. Sequitur, *Sed cõmunicantes Christi passionibus gaudete*, id est, imitatione, intuitu & amore Christi propter vos passi, patiendo aduersa gaudete in domino, propter multiplicẽ fructum vobis inde prouenientem. Imò potissimè, quia hoc complacet deo in vobis, & quia hoc dignum & iustum est, vt suo capiti membra assimilentur. Propter quod ait ipse: Gaudete in illa hora, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlo. Et Iacobus: Omne, inquit, gaudium existimate, cum in diuersas tentationes incideritis. *Vt in reuelatione gloriæ eius*, id est, in aperta visione excellentiæ Christi. *Gaudeatis exultentes*, id est, tam vehementer gaudentes interius, vt redundet illud gaudium internũ in corpus post resurrectionem futuram. Propter quod ait Psalmista: Satiabor, cùm apparuerit gloria tua. ¶Præterea Christi passionibus, quas pro nobis sustinuit, debemus variis modis communicare. Primò, eas in nostro corpore per imitationem assiduè deferendo: corpus proprium in operibus pœnitentiæ affligendo, seu aliis tribulationibus propter deũ viriliter exponẽdo. Vnde. 2. ad Corinth. 5. fassus est Paulus: In omnibus tribulationem patimur, sed nõ angustiamur. Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circunferentes, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Et ad Ephes. In omni (ait) fiducia magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem. Secundò, de eis gaudẽdo propter summos & multiplices fructus earum: quia per eas placatus est deus, & liberatum est genus humanum à morte æterna, purgatum quoque à morte peccati: & particeps factus est homo gratiæ in præsenti, & gloriæ in futuro. Spiritusq; maligni sunt victi. Idcirco ad Galat. locutus est Paulus. Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini mei Iesu Christi. Tertiò, de imitatione cruciformi earum lætando. Sicut apostoli ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati, vt scribitur in Act.

A | *Matt. 10.* | *2. Corin. 1.* | B | *Matth. 5.* | *Iacobi. 1* | *Psal. 16* | C | *2. Cor. 5* | *Ephes. 1* | *Galat. 6* | *Act. 5*

D Quartò, de merito passionis Christi & imitatione eiusdē, bea-
2. Corin. 1 titudinem expectando, quemadmodum 2. ad Corinth. indu-
citur: Scitote quoniam sicut socij passionum estis, sic eritis &
2. Tim. 2 consolationis. Secunda quoque ad Timoth. Si cōmortui su-
mus & conuiuemus, Si sustinemus, & conregnabimus. Quin-
tò, dominicā passionem quotidie cum pia & intima cōpassio
Hebr. 12. ne reminiscendo: secūdum illud ad Hebr. Recogitate eū, qui
talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradi
Threno. 3. ctionem. Et in Threnis scriptum est; Memoria memor ero, &
Ioan. 13 tabescet in me anima mea. Sextò, pro Christo martyrium su-
stinendo: qui tamē modus cōprehendi potest sub primo. Cū
ergo non sit seruus maior domino suo, nō renuamus exēplo
E Christi, & eius intuitu ac amore, tribulationibus exerceri, ad
uersa pati, castigari ac corripi. Imò gaudeamus in talibus, si-
cut in omnibus diuitiis, vt cum Paulo dicere valeamus, Ego
stigmata domini Iesu in corpore meo porto. Et itē Christo
confixus sum cruci. *Sed etsi exprobramini*, id est, per verba cō-
tumeliosa & iniuriosa vituperamini à perfidis & iniquis ho-
minibus. *In nomine Christi*, idcirco quia in deum creditis, aut
secundū eius doctrinā præceptáque viuitis. *Beati eritis*, nunc
in spe & merito, deinde in re & præmio: dūmodo æquanimi-
ter ex charitate sustineatis, & vsq; in finem in bonis perseue-
Lucæ. 6 retis. Hoc est quod Christus affirmat: Beati eritis, cū vos ode
rint homines, & cum separauerint vos, & exprobrauerint, &
eiecerint nomen vestrum tanquam malum, propter filium ho
F minis. Gaudete in illa hora, ecce enim merces vestra multa
est in cœlo. Hinc loquitur Augustinus: Socij contumeliæ, e-
runt & socij gloriæ. Idcirco nunc subditur. *Quoniam quod est
honoris, gloriæ & virtutis Dei*, id est, honor quē deus retribuit
iustis pro eorum actibus virtuosis. Nam honor debetur vir-
tuti: & gloria seu beatitudo, quæ eorum meritis correspōdet,
inquantum ex charitate procedunt: & virtus seu constantia
aut fortitudo, qua deus suos in aduersis confortat. *Et qui est
spiritus eius*, id est, spiritus sanctus, qui est spiritus Christi, sicut
& patris; quoniam à patre & filio, tanquam ex vno fonte, at-
que eodem principio, est procedens: quēadmodū filius ait de
spiritu sancto: Ille me clarificabit, quia de meo accipiet. Pau-
lus quoq; fatetur. Si quis spiritum Christi non habet, hic non
est eius. *Super nos requiescit*, id est, in cordibus vestris est vnū-
quodque istorū. Nam honor & gloria, quæ in patria præsta-
buntur

buntur electis fidelibus, sunt modò in eis per inchoationem A
& spem ac meritum, & radicaliter atq; causaliter. Est item in Ioan.16
eis formaliter virtus à deo infusa, & dei confortatio gratio- Roma.1.
sa. Sed & spiritus sanctus in omni virtuoso humili & quieto
quiescere perhibetur, prout apud Esa. loquitur deus: Super quē Esa.66.
requiescet spiritus meus, nisi super quietū & humilem? ¶ Potest & ita intelligi, quod est honoris, gloriæ & virtutis, id est, quod deus reputat honorabile, gloriosum & virtuosum, seu triūphale, videlicet si inuicta patientia in aduersis requiescit in vobis. ¶ Requiescit etiā spiritus sanctus super electos & iustos, tanquā pius sessor & ductor eorū, dirigens eos quomodo vult. Iuxta illud: Iustū deduxit dominus per vias rectas. Pro
pter quod loquitur Paul. Quicunque spiritu dei aguntur, hi B
filij sunt dei. *Nemo autem vestrum patiatur vt homicida, aut fur,* Sapien.16
aut maledicus, id est, conuiciosa verba in alium proferens, seu Roma.8
maledicens: *Aut alienorum appetitor*, id est, res aliorum auferre desiderans. Hoc est, Nolite hæc & consimilia vitia perpetrare, nec per ea temporalem afflictionem & mortem mereri. Præsertim quia in primitiua ecclesia hoc fuisset valde derogatiuum iustorum fideliū, & causa derisionis fidei Christianæ à perfidis, blasphemationisque Christi. Si tamē (quod absit) quis vitia ista commiserit, debet debitā punitionē pro eis patienter sufferre, vt in futuro misericordiam consequatur.
Si autem vt Christianus, id est, si patiatur quia in Christū credit, & ei obedit. *Non erubescat*, cum non sit inhonestū, seu erubescibile: sed iustū & honore dignissimum taliter pati. Ideo sub-
ditur. *Glorificet autem deum in isto nomine*, id est, deum collau- C
det, & ei regratietur, quòd ei concessit hanc gratiam, vt scilicet pro iustitia patiatur, & Christo sic conformetur. Nā & in Christum credere, & bona agere, ac pro iustitia pati, dona
sunt dei. Prout ad Philippenses asseritur: Vobis donatum est Philip.1
pro Christo, non solùm vt credatis in eum, sed etiam vt pro illo patiamini. *Quoniam tempus est vt incipiat iudicium à domo Dei*, id est, in seculo isto, electi, & iusti, qui sunt vera & viua membra domus dei, puta ecclesiæ militātis, variis modis exercentur aduersis, secūdum ordinationem occulti iudicij dei, qui interdum per angelos sanctos castigat electos, interdum permittit eos à prauis hominibus atq; dæmonibus flagellari, siue occidi. In primitiua quoq; ecclesia tempus fuit persecutionis grauissimæ Christianorum, qui ab impiis morti ad-

D iudicabantur quotidie & trucidabãtur. Propter quod ait Sal
Ioan.16 uator: Venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obse
Apoc.3. quium se præstare deo. Et alibi: Ego, inquit, quos amo arguo
& castigo. Per Ezechielem etiam loquitur dominus: A san-
ctuario meo incipite percutere. *Si autem primùm à nobis*, id
est, si iusti fideles electi in primis ita quotidie patiuntur aduer
sa & diiudicantur ab impiis, *Quis finis eorum, qui non credunt
Dei Euãgelio?* id est, qualis & quanta erit incredulorum & re-
proborum dãnatio, super quos non est virga Dei in vita præ-
senti, sed eorum vita est impunita nequitia, & lætantur cũ ma
Iob.21 lefecerint? Quasi dicat, Valde dura erit illorum punitio in fu-
Prouer. 2. turo: & quantò nunc diutius tolerantur, tantò tunc grauius
Ioan.3 damnabuntur. Vnde in Ioanne legitur: Qui non credit, iam
E iudicatus est, quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei.
2. Thes.1. Hinc 2. ad Thessal. habetur: Gloriamur pro patientia vestra
in omnibus persecutionibus, quas sustinetis in exemplum iu-
sti iudicij Dei. Si tamen iustum est apud deum, retribuere tri-
bulationem his qui vos tribulant, in reuelatione domini Ie-
su Christi de cœlo, cum angelis, in flamma ignis dantis vindi-
ctam his qui non obediunt Euangelio, qui pœnas dabunt in
interitu æternas à facie domini & à gloria virtutis eius, cum
venerit glorificari in sanctis suis. Denique ex his sumitur eui-
dens argumentum veritatis fidei Christianæ. Videmus enim
homines pessimos sanitate & prosperitate vsque ad senectutẽ
potiri: homines verò timoratos, iustos ac deuotissimos omni
tẽpore tribulationibus & aduersitatibus exerceri. Si ergo nõ
F est vita post vitam præsentem alia, in qua fiat retributio iusta,
vbi est iustitia dei aut prouidentia eius? Hanc rationem tan-
git Salomon in Eccles. vbi ait: Peccator ex eo quòd centies
Eccle.8 peccat, & per patientiam sustentatur. Ego cognoui, quòd erit
bonum timentibus deum qui quærunt faciem eius. De qua re
Psal.72 subtilissimè fatur, disputatque Psal. Dicendo: Dixerunt, quo-
modo scit deus, & si est scientia in excelso. Ecce ipsi pecca-
tores & abundantes in seculo. Deinde subdit in persona viri
iusti fidelis: Et dixi, ergo sine causa iustificaui cor meum, & la
ui inter innocentes manus meas. Tanquam dicat. Si iniqui sic
prosperabuntur nec iudicabuntur à Deo, ego inaniter iustè
innocenterque vixi. Quod quàm absurdum sit dicere, innuit
subdẽs: Si dicebam, narrabo sic: ecce nationem filiorum tuo-
rum reprobaui, &c. Et alia multa profunda addit de isto ibi-
dem,

dem. *Et si iustus vix saluabitur* id est, difficulter ad saluté pertinget finaliter, cùm arcta sit via salutis atq; per multas tribulationes oportet nos saluari: difficile quoque sit perseuerare vsq; in finem, hostiumq; euadere laqueos, & vincere tentationes, quæ & in extremis acrius sæuiunt. *Impius* id est, infidelis, *Et peccator* id est, malus Christianus, *Vbi parebũt*, id est, quomodo à vultu Dei & à rigore sui iudicij se abscondere poterunt? Parebunt vtiq; in iudicio à sinistris, sed in malum ipsorum: & mallent non apparere. Et statim in lacum proiicientur tartareum, vbi manebunt in æternum absconditi. Mat.7. A Act.14. Matt.20. Matt.25.

¶Porrò, vt asserit Beda, hãc sentẽtiã princeps Apost. ex prouerbiis. Salomonis, secundum antiquam translationem, accepit. Pro quo sanctus Hierony. transtulit: Si iustus in terra recipit, quantò magis impius & peccator? Hoc est si iustus in præsenti vita affligitur, quantò magis iniqui, qui hîc non castigantur nec emẽdantur, post vitam hanc damnabuntur? Prou.11. B

¶ Veruntamen certum est iustos vsq; in finem perseuerantes saluari. Idcirco quod ait, si iustus vix saluabitur, accipi potest per modum hyperbolicæ locutionis, qua aliquid dicitur per excessum, ad designãdum magnitudinem rei insolitam. Sícque per verba ista insinuatur, quàm difficile sit hominé mortalem saluari: non ex parte omnipotentis dei, in cuius manu sunt omnium corda: & quocunq; voluerit, vertit ea absq; omni difficultate ex parte sua, cùm infinitæ eius virtuti omnia sint æquè facilia: sed ex humana fragilitate, & multitudine, ac magnitudine impugnationum atq; tentationum oritur difficultas. Et quamuis deus in hominis saluatione præsupponit liberum arbitrium, quod non cogitur: non tamen ex parte dei est difficultas, vt aliqui somniant, Quoniam deus omnipotens facilè quando vult, super infundit gratiam quãdo quæ omnem cordis duritiam, obicemq; repellit ac tollit, vt sanctus loquitur August. & Thomas in Summa contra gentiles allegat. Cùm igitur iustus vix saluetur ob rigorem diuini iudicij, in quo, quæ homini iusta videntur, sæpe iniusta reperiuntur, congruè subditur, *Itaque & hi, qui patiuntur secundum voluntatem Dei*, id est, pro iustitia patiuntur aduersa piè, æquanimiter, & cõstanter, secundũ quod complacet deo. Vel etiam correptiones & correctiones pro suis peccatis modò libenter suscipiunt, *Fideli creatori commendant animas suas*, id est, seipsos deo humiliter fiducialiterq; committunt, non Prou.23. C

præsumendo

D præsumendo de propriis viribus aut meritis. sed deo omne bonum attribuentes, cuius dona sunt merita nostra. Idcirco subiũgitur, *In benefactis*, id est, in virtuosis suis operibus, quę cupiunt piè acceptari à Deo, in quo totam suá figunt fiduciá eius subuentioni, conseruationi, protectioni iugiter inhęrẽtes. De quo ad Corinth. loquitur. Paul. Fidelis deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis: sed faciet cum tẽ
1. Cor. 10. tatione prouentũ. ¶ Dicitur autem Deus fidelis à fidelitate, quæ est pars iustitiæ, quia fidelibus suis seruat fidelitatẽ, prout in scripturis testatur. Propter quod ait Propheta: Fidelis de⁹ in omnibus verbis suis. De quo in Deute. scribitur: Deus fi-
Psal. 144 delis & fortis, custodiens pactum & misericordiam diligen-
Deut. 7. tibus se. Non autem vocatur fidelis à fide, quæ est theologica virtus, quæ ei non conuenit.

Explanatio quinti. Cap. *Seniores ergo qui in vobis sunt.* ARTIC. IX

E Ntroductis documẽtis ac iussionibus ad quosdá specialiter pertinẽtibus, scilicet ad coniugatos ac seruos: nũc specialiter instruit prælatos, ac subditos. *Seniores ergo qui in vobis sunt* id est maiores, videlicet prælatos & aliorum instructores siue presbyteros, qui in primitiua Ecclesia communiter etiam corporali ætate fuerant seniores, *Obsecro*, quia officio & *senio consors. *Et testis Christi passionum* id est, testifi
* Conse- cator suppliciorũ quæ pro nobis sustinuit Christus: quæ par-
nior. tim propriis oculis vidi, idcirco de eis possũ testificari. Hinc ait Christus apostolis: Vos testimonium perhibebitis, quia
F ab initio mecum estis. *Et eius, quæ in futuro reuelanda est, glo-*
Ioan. 16. *riæ communicator*, id est, annunciator seu prædicator felicitatis ac gloriæ sempiternæ, in futuro seculo electis propaládæ & dandæ, quam instrumentaliter vobis communico, ad eius adoptionem vobis cooperando meis prædicationibus, orationibus, meritis, & exemplis. Vel dicitur sanctissimus Petrus communicator gloriæ Christi, quia in mõte Thabor inter-
Matt. 17. fuit transfigurationi ipsius: in qua vultus Christi instar solis resplenduit, & qualis nunc est in cœlo empyreo, qualis etiá apparebit in iudicio, demõstrauit. Vidit quoq; Christũ post resurrectionem, & ascendentem in cœlum conspexit. *Pascite*
Mar. 9. *qui in vobis est gregẽ dei*, id est, vnusquisq; vestrûm plebem sibi commissam diligenter spiritualibus alimoniis nutriat, vtpote

sapientia

ſapientia,quæ eſt cognitio diuinorum:& ſcientia , quæ eſt re A
rum notitia creatarum: vel morali peritia. Paſcenda eſt quoque plebs virtutũ exẽplis, fama laudabili, oratione aſſidua, prædicatione continua,eccleſiaſticis ſacramentis. De talibus paſtoribus loquitur dominus per Hieremiam : Dabo vobis paſtores iuxta cor meum,& paſcent vos ſcientia & doctrina. Paulus quoque in Act. epiſcopis loquitur : Attendite vobis, Luca. 9
& vniuerſo gregi,in quo vos ſpiritus ſanctus poſuit epiſcopos regere Eccleſiã. Præterea dulce fuit in ore ſanctiſs. Petri verbum hoc,paſcite,quoniam Chriſtus dixerat ei , Paſce a- Matt. 16.
gnos meos. Et ſicut Chriſtus præfecit Petrum vniuerſali eccleſiæ & populo vniuerſo: ſic Petrus fuit ſolicitus pro totius ſalute eccleſiæ,hortãdo tũ inferiores,tũ prçlatos,vt vnuſquiſque dignè exequatur ſuũ officiũ. *Prouidentes* id eſt,ſalubria B
procurantes ſubditis veſtris,& prouidè vos habẽtes ad illos, futura pericula præcauẽdo pro poſſe. *Non coactè ſed ſpontaneè* id eſt,charitatiuè & liberè,nõ ex neceſſitate, aut ſola indigentia rei terrenæ. Coactè enim hæc agit,qui aliunde non habens quo ſuſtentetur, propter tẽporale cõmodum duntaxat populo prædicat:ac ſpiritalia alimenta impẽdit. Hinc loquitur Paul. Si volẽs hoc ago, mercedem habeo: ſi autem inuitus,diſpenſatio mihi credita eſt. Prouidendũ eſt ergo ſpõtaneè. *Secundum deum* id eſt,recta intentione ad dei honorẽ, propter veſtrã ac ſubditorũ ſalutẽ. *Neque turpis lucri gratia*, nõ intuitu proprij quæſtus, *Sed voluntariè* propter commodũ ſpiritale. *Neque vt dominantes in clero* id eſt,non ex faſtu ſuperbiæ, ſed ex humilitate. Nempe prælati qui ex conſideratione ſuæ dignitatis,ſeu præſidentiæ extolluntur, & pompaticè iubent,atq; faciliter indignãtur,ac ſubditos ſpernunt, hi C
tales ſunt vt dominantes in clero, qui magis proprium quàm dei honorem reſpiciũt, nec curãt de dei inhonoratione, dũmodo ipſi à ſubditis honorentur. Non enim habẽt ſyncerũ zelũ iuſtitiæ,ſed ad ſeipſos vitioſè reflexi ſunt. Et iſtud prohibuit Chriſtus in cœna nouiſſima. Quia vt apud Lucam ha- Luca .22
betur: Cùm facta fuiſſet inter diſcipulos contentio,quis eorũ videretur eſſe maior:reſpõdit Saluator: Reges gẽtiũ dominãtur eorum:vos autem non ſic: ſed qui maior eſt in vobis,fiat ſicut iunior: & qui præſeſſor eſt, ſicut miniſtrator. ¶ Deniq; duplex eſt dominium: vnum ordinatum , videlicet dignitas, principatus,ſiue prçlatio ad inferiorum profectum relata. Et

B istud dominium competit præsidétibus, sicque domini possunt vocari. Vnde & Iosue dixit: Domine mi Moses prohi-
Num. 11. be eos. Et Aaron ad Mosen: Ne indignetur (inquit) dominus meus. Cui & tribus Ruben & Gaad loquebátur: Serui tui sumus. Sic & sanctus Clemens vocauit beatissimum Petrum dominum suum, vt in itinerario Clementis habetur. Et filij Israël dixerunt ad Gedenome: Dominare tu nostri. In Acti-
Act. 16. bus quoque Apost. custos carceris dixit Paulo atq; Sileæ: domini quid me oportet facere, vt saluus fiam? Sic & Anselmus in epistola de incarnatione verbi scribit. Romano pontifici: Domino & patri vniuersæ Ecclesiæ peregrinantis in terra. Aliud est dominiũ inordinatum, vtpote præsidétia ad proprium commodum ex fastu relata, quæ prælatis atque prin-
C cipibus prohibetur. Cùm in Deuter. dominus dicat de rege: Non eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neq; declinet in partem dexteram, vel sinistrá. In Ecclesiast. quoque habetur: Rectorem te posuerunt, noli extolli. Esto in illis quasi vnus ex eis. Curam illorum habe, & ita considera. De hac re multa scribit Bernard. in libro de consideratione.

¶Per hanc quoque distinctionem multa verba sanctorum adinuicem concordantur, quæ inter se repugnantiam quandam habere videntur. ¶Præterea quia ordinatum dominium, & recta prælatio, nõ ad proprium commodum seu honorem, sed ad subditorum vtilitatem refertur: idcirco prælationes & dignitates ecclesiasticæ, seruitutes vocantur. Et ipsi qui præsunt, seruos se veraciter reputant eorum, qui suæ gu-
D bernationi commissi sunt. Vnde & Pontifex summus appellat se seruum seruorum dei. Propterea prælati & principes debent tantò humiliores, timoratiores, & custoditiores consistere: quantò pluribus præsident, vtpote districtius iudicandi, atque pro pluribus rationem daturi. *Sed forma facti gregis* id est, gregi vobis credito exemplares effecti. Nempe cum vnusquisque debeat proximorum scandala deuitare, eosque
Rom. 14. ædificare, dicente Apostolo: Quæ ædificationis sunt in inui-
Ibidem. cem custodiamus. Et item: Hoc iudicate, ne ponatis fratri offendiculum, vel scandalum multo magis ista ad prælatos superioresque pertinent, qui ex officio specialiter obligantur subditos à vitiis expurgare, & ad virtutes inducere. Propter
1. Tim. 14 quod Timotheo antistiti præcipit Paulus: esto exemplũ fi-
2. Timo. 3 delium in verbo, in cõuersatione, in charitate. Et rursus: Solicitè

licitè cura teipsum probabilem exhibere deo, operarium in- A
confusibilem, rectè tractantem verbum veritatis. Tito quoq; *Tit. 2.*
archiepiscopo scribés: In omnibus, inquit, teipsum præbe exé
plum bonorum operum ; in doctrina, in integritate, in gra-
uitate. Teste quippe Greg. cum pastor per abrupta graditur, *Gregor.*
grex eius in præcipitium labitur. Et cuius vita despicitur, re-
stat vt eius prædicatio cõtemnatur. Ex virtuosa siquidem &
exemplari cõuersatione, ac informatione superiorum, in tã-
tum dependent profectus & salus inferiorum, vt per Hiere. *Hiere. 10*
dominus protestetur: Quoniam stultè egerũt pastores & do
minum non exquisierunt: propterea omnis grex eorũ dissi-
patus est. In Ecclesiastico etiã dicitur: Secundũ iudicẽ popu- *Eccle. 10.*
li, sic & ministri eius: & qualis est rector ciuitatis, tales & inha
bitantes in ea. Væ ergo, & væ æternum atq; grauissimũ præ- B
sidentibus, vitam carnalem, negligentem, scandolosam ducẽ
tibus: quoniam vniuersa subditorũ peccata in eos redundãt.
Et ex animo, id est, integro corde, prompto affectu, recta intẽ
tione, firmo proposito, pastorale officium adimplete, cũ om
ni diligẽtia & feruore. Cùm hi vobis commissi sint, pro qui-
bus sanguinem suum dei filius fudit: qui his (quorum negligẽ
tiis & vitiis tam preciosissimè à se redemptos amisit) implaca
biliter & supergrauissimè irascetur. Iuxta illud Sapien. Citò *Sap. 6.*
& horrendè apparebit vobis altissimus, qui interrogabit o-
pera vestra, & cogitationes vestras scrutabitur. *Vt cum appa
ruerit princeps pastorum*, videlicet Christus, qui est princeps pa
storum supremus, & principalis: Romanus verò pontifex est
princeps pastorum, & totius vniuersalis militantis Ecclesiæ
prælatus, ac præsul vicarialis. *Percipiatis immarcessibilem glo* C
riæ coronam, id est, æternam indeficientem fœlicitatis remu-
nerationem, beatitudinis brauium, salutis triumphum. Appa-
rebit autem Christus, non solùm in finali iudicio, sed in par-
ticulari iudicio quoque singulorũ, quos suo sisti præcipiet tri
bunali. Propter quod ait: Vigilate, quia nescitis diem neque *Matth. 25.*
horam. ¶ Quemadmodũ autem grauissima est negligentiũ,
carnaliúmque pastorum damnatio: sic fideliũ diligentiũ, exẽ
plariúmque præsidentiũ copiosissima erit fœlicitas, & præ-
mium inæstimabiliter gloriosum. Quia non solùm pro suis
actibus virtuosis, sed pro subditorum etiam meritis corona-
buntur. Propter quod ad Thessal. loquitur Paulus: Quæ est
enim spes nostra, aut gaudium aut corona gloriæ, nónne vos

D ante dominum nostrum Iesum Christum, in aduentu eius. *Similiter adolescentes subditi estote senioribus*, id est, superioribus vestris obedite, quomodo eis præcepi vobis præesse. Videlicet non coactè, sed spontaneè, secundum deum, syncera intētione & ex animo: quemadmodũ ad Hebr. dicitur: Obedite præpositis vestris, & subiacete eis. Ipsi enim peruigilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris: vt cum gaudio hoc faciant, & nõ gementes. Subditi itaque circa suos superiores habere se debent reuerēter, obediēter, pacificè, & amorosè. Hinc ad Thessa. loquitur Paul. Rogamus vos fratres, vt noueritis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis in domino, & monent vos, vt habeatis illos abundantius in chari-
E tate propter opus illorũ, & pacem habete cũ eis. Etenim quã salubre sit superioribus obedire, quàm item damnabile sit eis non obedire, Christus breuiter pandit, dicendo suis vicariis vtpote his qui præsunt: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit me spernit. ¶ Nec solùm senioribus præsidētibus, sed & omnibus senioribus aliquis honor debetur. Propter quod in Leuitico scriptum est: Coram cano capite consurge, & honora personam senis. Et in Eccles. habetur: In multitudine presbyterorum prudentiũ sta, & sapientiæ illorum ex corde coniungere: In antiquis nanque est sapientia, & in multo tempore prudentia. vt in libro Iob fertur. *Omnes autem inuicem humilitatem insinuate*, id est, vnusquisque circa alterũ se gerat humiliter. ¶ Nec subditi tantùm humiliter pareant, sed
F prælati quoque humiliter præsint. Nec solùm verbis, sed & exemplis in humilitate instruant sibi commissos. Cùm in Eccles. scriptum sit: Quantò magnus es, humilia te in omnibus: & coram deo inuenies gratiam, quoniam ab humilibus honoratur. Et Christus testatur: Nisi conuersi fueritis & efficiamini sicut paruuli, (id est humiles) non intrabitis in regnum cœlorum. Subditi ergo circa superiores suos, tanquã circa dei vicarios, suos patres, iudices ac dominos, humilitatem demonstrent. Superiores verò circa inferiores, tanquam circa Christi membra, adoptionísque dei filios, Christi sanguine liberatos, summæ trinitatis imagine insignitos, se humiliter habeant. ¶ Denique quanuis prælatus sit maior ecclesiastica dignitate, piè tamen putare habet, quod subditi sui, vel saltem quidam eorũ, maiores sint eo charitate & gratia, ac perfectione virtutum: quod multò salubrius est. Ideo circa

circa eos se humiliter gerat, & se eis viliorem arbitretur: sal- A
uo tamen disciplinæ vigore, ac strenua pastoralis officij exequutione. Hinc loquitur Paul. Honore inuicem præuenientes, Rom. 12.
Et denuò: Per humilitatem sibi inuicem superiores arbitrantes. Philip. 2.
Quia deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiã, quod super Iacobi Canonicã expositum est. Et est verbũ hoc omnibus nobis semper valde pensandũ: cũ tanti sit ponderis, vt tã princeps apostolorũ, quàm frater domini Iacobus, illud in suis allegẽt epistolis. Quod cũ ita sit, meritò subditur, *Humiliamini igitur sub potẽti manu dei*, id est, sub omnipotẽte deo, cui nullus valet resistere, humiliter incedite, defectuositates vestras perpendite, in eo cõfidite, eius misericordiam iugiter implorate, ei in omni humilitate seruite, omnem arrogantiæ tumorem iugiter abhorrentes. *Vt vos exaltet*, id est, in regno B
æternæ beatitudinis collocet. *In tempore visitationis*, id est, in hora iudicij vestri particularis quantum ad animam, in hora quoque vniuersalis iudicij quò ad corpus & animam. Sicque exaltatio ista loco & dignitate, statu & gradu excellentior est: cũ fiat de terra super cœlos, de imperfectione ad imperfectionem, de mortalitate ad immortalitatem, de peregrinatione & exilio ad fœlicitatem ac patriam. Hinc ait Saluator: Qui se humiliat exaltabitur: & qui se exaltat, humiliabitur. Luc. 14. 18
Quod etiam in Prouerbiis expressit Salomon loquens: Superbum sequitur humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria. Prou. 29.
Vnde & rursus in Prouerbiis contestatur: Gloriam præcedit humilitas. In Iob quoque asseritur: Qui humiliatus fuerit, erit in gloria. Prou. 15. Iob. 22.
Omnem solicitudinem vestram proiicientes in eum, id est, deo committentes. *Quoniam ipsi cura*, id est, prouidentia, *Est de vobis*. hoc sumptum videtur ex illo Psalmistæ versiculo: Iacta super dominũ curã tuã, & ipse te enutriet. C
Hoc est quod ait Saluator: Nolite soliciti esse, dicẽtes: Quid mãducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Scit enim pater vester cœlestis, quia his omnibus indigetis: Quærite ergo primùm regnum dei, & iustitiam eius & hæc omnia adiicientur vobis. Psal. 54. Mat. 6.
Vnde & Paulus: Nihil, ait, soliciti sitis. Philip. 4.
¶ Veruntamen hæc ita non sunt intelligenda, quasi homo debeat negligere siue omittere, quod in se est, cum hoc esset deum tentare: sed ideo dicta sunt, vt in deo quasi in piissimo ac sapientissimo patre ac domino confidamus, atque per eius opem ac prouidentiam necessaria vitæ consequi nunc spere-

D mus: non immoderatam, sed moderatam curam, conatum ac diligentiam apponentes. Quæ cura dicitur moderata, quãdo non est mentis perturbatiua, angustiatiua, ac impeditiua deuotionis. Immoderata verò ex opposito perhibetur. Immoderata enim solicitudo diffidentiæ filia est, quoniã venit ex hoc, quòd homo non satis confidit in deo, nec prouidentiæ eius innititur. ¶ Denique duplex est solicitudo: Videlicet spiritalis, quæ est pro vitiis repellendis virtutibúsque adipiscendis, quæ commendatur. Iuxta illud Deuteron. Custodi temetipsum & animam tuam solicitè. Et illud Micheæ: Indicabo tibi quid sit bonum, vtique solicitum ambulare cum Deo tuo. Alia est solicitudo temporalis, quæ est circa terrena acquirenda, aut conseruanda, seu dispẽsanda. Et ista est duplex, E vt tactum est. Vtpote moderata, de qua loquitur Paulus: Solicitus fui hoc ipsum facere, puta eleemosynas cõgregare pro sanctis pauperibus, qui in Hierusalem erant. Et immoderata, de qua in Prouerbiis legitur: Expectatio solicitorũ peribit. Est demum specialiter deo cura seu prouidentia de hominibus præsertim fidelibus, & maximè de electis: quorum quilibet dicere potest deo: Tenuisti manum dexteram meam, & in volũtate tua deduxisti me. *Sobrij estote*, in cibo, potu, somno & cæteris corpori necessariis moderamẽ seruantes. Sicut ait Saluator: Non grauentur corda vestra crapula, vel ebrietate, aut curis seculi. Qui iterum ait: Væ vobis qui saturati estis. *Et vigilate*, id est, virtuosis operibus diligenter intenti sitis. Non enim dormientibus, & otio desidiáque torpentibus, prouenit regnum cœlorum: sed solicitè ambulantibus F coram deo. Imò maledictus qui facit opus dei negligenter. Vigilandum est quoque, vt quantum rationabiliter fieri potest, abstrahamus nobis de somno, & paucas horas dormitioni indulgeamus: quatenus plus de tempore in virtuosis operibus expendamus: cum in Prouer. Salomon dicat: Pigredo immittit soporem. Et rursus: Sicut ostium vertitur in cardine suo, sic piger in lectulo. Itemque: Vsquequo piger dormies? In Ecclesiastico quoque habetur: Vigilia honestatis tabefaciet carnes, & cogitatus illius auferet somnum. Et certè vehementissima ac copiosissima ratio nobis est taliter vigilandi. Nam subditur. *Quia aduersarius vester diabolus*, qui est atrocissimus, implacabilis, & infatigabilis hostis noster. *Tanquam leo rugiens*, id est, crudeliter. *Circuit* homines: prout ait

Deut. 4. Mich. 6. Gala. 2. Prou. 11. Psal. 52. August. Hiere. 48. Prou. 19. Prou. 20. Prou. 6. Eccle. 31. Ephes. 6.

in libro Iob: Circuiui terram, & perambulaui eam. *Quærens* A *Iob. 1.*
quem deuoret, id est, spiritaliter necet, & sibi incorporet, atque infernali ergastulo ingerat absorbendum. Dum enim ad mortale vitium pertrahit hominem, spiritaliter perimit eum, facítque eum membrũ ac vernam suũ. *Cui resistite fortes in fide.* Fides nanque est propugnaculum Christianorum contra vniuersas insidias dæmonum. Propter quod ad Ephes. fertur: *Ephes. 6.*
In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. Et in sancti Ioan. Canonica *1. Ioan. 5.*
legitur: Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra. Fides nanque est fundamentum virtutum, præcipuíque vigoris, ac magni meriti apud deum. Propter quod in Euangelio loquitur Christus: Secundum fidem vestrã fiat vobis. Et, Om B
nia possibilia sunt credenti. Et, Fides tua te saluum fecit. Quę *Mat. 9.*
de fide formata sunt accipienda. ¶ Insuper diabolo resistere *Mar. 9.*
semper debemus, nosipsos in omnibus humiliando, in Deo *Mar. 5. 10.*
plenariè confidendo, & gratiosam assistentiam indefessè ro *Luc. 7. 8.*
gando, dominicam passionem intimè atque assiduè reuoluẽ *&* 18.
do, considerando quoque quatuor nouissima, & inuocando virginem gloriosam, angelos & sanctos, ac sanctas ad quos maiorem habemus deuotionem: quilibet etiam angelum sui custodem. *Scientes eandem passionem quæ in mundo est, vestræ fraternitati fieri*, id est, cognoscentes quòd passio, tribulatio siue tentatio quæ in vobis infligitur ab inuisibilibus seu visibilibus hostibus, etiam vbique terrarum infligitur Christianis seu toti sui Ecclesiæ. Quoniã omnes, qui volũt piè viuere *2. Tim. 3.*
in Christo, persecutionem patiuntur. Ideo non putetis vobis aliquid insolitum euenire: imò erubescite, si præ cæteris C
tentationibus tribulationibúsque victi fueritis. ¶ Circa verba inducta scribit doctor, præsul, & martyr gloriosus. S. Cypria. qui in decreto inter doctores catholicos primus exprimitur: Circuit diabolus nos singulos, & tanquam hostis clausos obsidens muros, explorat & tentat, an sit pars aliqua mẽbrorum minus stabilis & minus fida, cuius aditu ad interiora penetretur. Offert oculis formas illices, & faciles voluptates, vt visu destruat castitatem. Aures per canora musica tentat, vt in soni dulcissimi auditu soluat & emolliat Christianum rigorem. Linguam conuicio prouocat. Manum iniuriis lacessentibus, ad petulantiam cædis instigat. Vt fraudatorem faciat, lucra op ponit. Vt animam pecunia capiat, ingerit per-

Laus Cypriani antistitis.

D nitiosa compendia. Honores terrenos promittit, vt cœlestes adimat. Ostentat falsa, vt vera surripiat. Et cùm latenter nõ potest fallere, apertè minatur: terrorem turbidæ persecutionis intentans. Ad debellãdos dei seruos, semper inquietus, & semper infestus. In pace subdolus, in persecutione violentus. Quáobrẽ cõtra omnes diaboli vel fallaces insidias, vel apertas minas, stare semper debet instructus animus, armatus, tam paratus semper ad repugnandum, quàm paratus est semper inimicus ad impugnandum. Consequẽter princeps Apostolorum animat, firmat & consolatur eos quibus scripsit, ex spe atque intuitu pietatis diuinæ. *Deus autem omnis gratiæ*, id est, à quo gratia omnis procedit. *Qui* per inspirationem internã, & prædicationem externam, atque miracula. *Qui vocauit vos*
E *in æternam gloriam suam*, id est, ad perpetuam fœlicitatem vos inuitauit, virtuosáque opera, quibus illam promeruistis, vobis largitus est. Iuxta illud Esaiæ: Omnia opera nostra operatus es in nobis. *In Christo Iesu modicũ passos*, id est, propter Christum & secundum eius doctrinam pauca perpessos: quia non sunt condignæ passiones huius temporis ad futurã gloriam, quę reuelabitur in nobis. Vnde & Paul. Id, inquit, quod in præsenti est momentaneũ & leue tribulationis nostræ. Siquidem quicunque & quantũcunque quis patiatur in seculo isto pro Christo, nullius quasi momẽti est, respectu eorũ quæ pro nobis passus est filius dei. Pro quo si quotidie millies moreremur, adhuc permodicũ esset, propter incomparabilem dignitatem ipsius passionísque eius. Quia vt Climachus loquitur, aliud est sanguis dei, aliud est sanguis seruorum. Permo-
F dicum quoque est comparatione æternæ fœlicitatis: quæ talis ac tanta est, vt pro ea vno die obtinenda mille annorum labores non essent condigni. *Ipse perficiet*, in vobis quod incœpit. *Confirmabit*, in via per gratiam. *Solidabítque*, in patria per gloriam. Vel ipse perficiet intellectum vestrũ rationibus credendorum, & purificatæ mentis intelligentia. Cõfirmabit voluntatem per charitatis feruorem, vt neque mors neque vita poterit vos separare à Deo. Solidabítque memoriam, vt fixa & stabilis sit in Deo, nec vndique euagetur.

Esa.26. Rom.8. 2.Cor.4. Rom.8.

Ipsi gloria & imperium in secula seculorum, sicut in præcedenti capite est expositũ. Deinde Archiapostolus certificat eos, quibus scripsit hanc epistolam, verè ab ipso æditam ac transmissam. In primitiua namque Ecclesia pseudapostoli

interim

interim sub persona & nomine verorũ Apostolorum aliqua A
conscripserunt & dixerunt. Propter quod ad Thess. loquitur
Paul. Nemo vos seducat, neque per epistolá, tanquá per nos 2. Pet. 4
missá. In fine quoq; ad Thes. epistolæ dicitur: Salutatio mea
manu Pauli, quod signum in omni epistola ita scribo. Subditur ergo, *Per Siluanũ fidelẽ fratrẽ vobis, vt arbitror*, id est, quẽ
pro vestra salute solicitum iudico, seu confido. *Breuiter scripsi vobis*, id est, compendiosam istam vobis direxi epistolam:
quæ breuis est verbis, sententiis verò diffusa mirabilitérque
præclara. Quis fuerit iste Siluanus, nec Beda, nec Albertus,
nec alius quispiam expositorum, quos legi exprimit in hoc
loco. Porro Paulus apost in ambabus ad Thessa. epistolis exprimit & annumerat sibi in salutatione Siluanũ. Et ibi dicunt 2. Thess. 2
expositores, quòd ille Siluanus fuerit Sileas, de cuius excellentia atque virtutibus multa in Actis aposto. leguntur, quia Act. 17
B
inter cætera dicitur: Quod ipse & Iudas, qui cũ Paulo & Barnaba ab apostolis à Hierusalem Antiochiam missi sunt, fuerunt viri primi in fratribus, & prophetæ. Deinde quòd Paulus secum assumpsit Sileá, qui cum Paulo varias persequutiones perpessus est, & fortiter prædicauit. Propter quod meruit
apostolus appellari. Itaque an iste Siluanus fuerit idem ille
Siluanus, certum non habeo: præsertim quia (vt asserit Beda,
& paulo post tangetur) ista epistola scripta & missa est tempore Claudij imperatoris, quo tempore Sileam Romæ fuisse
non constat. Imò tunc potius videtur fuisse cũ Paulo: nisi dicatur ad tempus Romam profectus. Certum est tamen hunc
Siluanum sanctum virum fuisse. Itaque per hunc scripsi. *Obsecrans*, id est, ad obseruanda quæ scripsi, per sacra vos rogás, C
magis quàm iubens. Vnde superius, Obsecro, inquit, vos tanquam peregrinos & aduenas. *Et contestans hanc esse veram gratiam dei in qua statis*, id est, mente ad deũ erecti estis, ita quod 2. Petr. 2
estis verè in charitate & gratia gratum faciente, atque in fide
catholica. quod deo reuelante, princeps apostolorum cognouit certitudinaliter, aut aliũde per euidentia signa sciuit hoc
multum probabiliter: vel cognouit illud de eis in generali, 1. Corin. 1.
quanuis non ita in particulari. Hinc & Paulus eos quibus scripsit sæpe appellauit sanctos. *Salutat vos Ecclesia*, id est, plebs
Christiana salutem vobis optat, orat, & dicit. *Quæ est in Babylone*, id est, in Roma secundum expositores concorditer.
Romam quippe nominat Babylonem. Primò, propter nomi-

D nis interpretationem: quoniam Babylon interpretatur cōfusio, & in Roma fuit vitiorum omniumq; idololatriarum ingens cōfusio. Omniū enim deorū colebant Romani portenta. Atque, vt asserit Leo papa, magnā sibi Roma videbatur assumpsisse religionem, quia nullam respuerat falsitatem. Secundò, propter conformitatem eius cum Babylone. Quemadmodū enim Babylō illa Chaldaica fuit suo tēpore vrbs possidēs monarchiā, & magna valde, ac idolis plena, in qua pauca congregatio fuit Israëliticæ plebis, illuc translatæ: sic Roma tempore conscriptionis huius epistolæ fuit metropolis mundi, ciuitasque monarchica idololatriis plena, in qua adhuc modica fuit Ecclesia, de qua subiūgitur. *Coëlecta.* Vel, vt aliqui textus habēt, collecta. Fuit enim instar aliarum ecclesiarum particulariū, simul cū eis deo electa: quæ & per fidē ac charitatem fuit collecta, vnúmque in deo effecta, *Et Marcus filius meus.* iste est Marcus Euangelista baptizatus à beatissi. Petro, & instructus ab eo. Ex hoc loco elicit Beda, quod archiapostolus hanc scripsit epistolam antequā misit Marcū ad Alexandriā, vtpote Claudio imperante: sub cuius imperio beatissimus Petrus & Marcus Romā venerunt. *Salutate inuicem in osculo sancto.* Hoc in suis epistolis sæpe scripsit Paulus. Fuit siquidem in primitiua Ecclesia, charitate adhuc abundāte ac superfluente, consuetudo, quòd fideles se inuicē cum osculo receperunt ac salutauerūt. Quia & Christus suos discipulos sic osculari solitus fuit. Vnde & proditor: Quēcunque, inquit, osculatus fuero, ipse est. Itaque salutate in osculo sancto, spiritali, charitatiuo, pacifico: nō carnali, blando, facili, iniquo: quemadmodū Ioab osculatus est Amasam, proditor Saluatorē, Salomō alienigenas mulieres. Quidā verò sub specie osculi spiritalis suā palliant carnalitatē, & osculo vtuntur carnali: quod prorsus cauendum est. *Gratia omnibus vobis sit, Qui estis in Christo Iesu,* Id est, ei per fidē & charitatem estis vniti, & incorporati quēadmodum ipse Ioannes fatetur cap.17. Omnes vnū sint, sicut tu pater in me & ego in te: vt & ipsi in nobis vnum sint. Sed cū isti essent in gratia, sicut iā paulò superiùs dixit, contestans hanc esse veram gratiam in qua statis: cur eis nunc gratiā imprecatur? Sed respondendū, quòd gratiā communicantem & consummantem eis exoptat, atque assiduum diuinorū charismatum incrementum. Ad laudem & gloriam omnipotentis, qui est super omnia deus sublimis & benedictus.

Margin: E (at "tus habēt"); Roma. 16. 1. Cor. 16. 2. Cor. 13 1. Thess. 5. F Mat. 26. 3. Reg. 11. Matt. 26.

D. Dionysij Carthusiani in secundā Epistolam beati Petri Apostoli. A

ENARRATIO.

Cap.1. *Symon Petrus Apostolus Iesu Christi.* ARTIC. I.

RIMITIVAM Ecclesiam impugnabant tyranni gladio materiali, persecutionibusque diuersis hæretici autem doctrinis pestiferis. B Quemadmodum ergo in prima epist. excellentissimus apostolici chori vertex hortatus est fideles ad patientiam in aduersis, ne persequutionibus cederent: ita in hac eos hortatur episto. ne hæreticorum decipiantur figmentis. Itaque ait, *Symon Petrus seruus*, seruitute filialis, non seruilis timoris. Quemadmodum enim duplex est timor, ita duplex est seruitus. Puta seruilis, & filialis. De seruo seruitute seruilis timoris, fertur in Ioan. Seruus non manet in domo in æternum. Et alibi ? Iam non dicā vos seruos. Seruo autē seruitute filialis timoris dicitur apud Mat. Euge serue bone & fidelis, intra in gaudium domini tui. Et *apostolus Iesu Christi*, quem Christus ascensurus ad patrem, reliquit sui amoris & suæ authoritatis vicarium, dans ei plenitudinem ecclesiasticæ potestatis super vniuersalem ecclesiam. *His qui æqualem nobiscum sortiti sunt fidē*, id est, eandē à deo per infusionem acceperunt fidem quam & nos à deo suscepimus. Quia vt dicitur ad Ephes. 4. vnus dominus, vna fides, vnū baptisma. Dicitur autem fides vna vnitate specifica, à suo obiecto: sed ex parte subiectorum numeraliter multiplicatur. Denique princeps apost. de se, & aliis ad fidem conuersis in generali iam loquitur. Nam ipsi gloriosi Apostoli habuerunt fidem perfectiorem seu magis illuminatam, & feruentiore dilectione formatam ac firmiorē, quàm cæteri Christiani. Quia primitias spiritus acceperunt, atque in omni virtute mirabiliter præfulgebant. Nihilominus multi eorum, quibus hæc scripsit, habuerunt fidem valde illuminatam, & æqualem in per-

Ioan.8 *Ioan.15* *Matt. 25.* *Ioan.12* C *Roma.10*

D fectione fidei plurimorum, qui cum beatissimo erant Petro, *In iustitia Dei & saluatoris nostri Iesu Christi*, id est, cum iustitia nobis per creationem à Deo saluatore infusa. Quia non fidem duntaxat, sed & alias quoque virtutes deus infudit fidelibus: Et possunt cæteræ virtutes illæ infusæ sub iustitiæ appellatione intelligi, prout iustitia est virtus communis, & omnis virtus quædam iustitia est, quia per eam habet se homo rectè atq; vt debet. Porrò quod ait, Dei & saluatoris nostri, quomodo referri possit ad eandem increatam personã, & quomodo ad distinctas personas, dictum est in expositione præcedẽtis epistolæ. Vel quod ait in iustitia Dei, exponendum est de increata iustitia Dei. vt sit sensus, His, qui æqualem nobiscum sortiti sunt fidẽ in iustitia Dei, ita quòd iusto Dei iudicio fides illorũ reputata est æqualis fidei nostræ. Sicque quod ait,

E in iustitia, determinat quod dixerat, coæqualem. Potest etiam determinare participium istud sortiti sunt, ita, quòd sensus est, Quòd iusto iudicio data est eis fides talis ac tanta. Quamuis enim ex misericordia Dei principaliter data sit eis fides tanta, tamen inquantum se præpararunt ad eam, faciendo quod in ipsis fuit, iustum quodammodo fuit seu decens & congruum vt deus qui dat vnicuique secundum propriam virtutẽ, dispositionem seu capacitatem, infunderet eis fidem tam magnam.

Gratia vobis & pax adimpleatur, id est, perfectam gratiã, plenámque pacẽ deus vobis largiri dignetur: vt quantum possibile est, habeatis in vita ista pacem perfectam, loquendo de

F pace mentis. Sicut enim quis dicitur in vita hac esse aliquo modo perfectus in contemplatione, sapientia, charitate, ita & in pace interna. Non tamen potest pax vitæ præsentis esse indesinenter, actualitérque continua. Ideo optat sanctissimus Petrus, vt gratia & pax nobis adimpleatur: quatenus per gratiam & pacem viæ ad gloriam patriæ, quæ est gratia consummata: atque ad pacem Christi, quæ exuperat omnem sen-

Philip. 4. sum, quæ est pax continua nunquam finienda: post vitam hác perducamur. Adimpleatur inquam. *In cognitione domini nostri Iesu*, id est, in contemplatione ipsius. Pax enim (quæ est gaudium imperturbatum) in contemplatione fundatur, & ex ea causatur: sicut & gaudium mediante tamen dilectione: cuius gaudium & pax immediati effectus & fructus dicuntur. Siquidem deum contemplando, non in eo gaudemus, nec in ipso mente quiescimus: nisi eum synceriter diligamus. Vel, gra

tia

tia & pax adimpleatur in cognitione, id est, per cognitioné, A
Christi, vt per eum, tanquam per medium directiuum, ad pacem patriæ pertingatis. Iuxta illud Lucæ: Illuminare his, id est, eos illumina qui in tenebris & in vmbra mortis sedent, ad dirigendos pedes, id est, affectus nostros in viam pacis. Scripsit autem beatissimus Petrus istam epistolam eis, quibus & præcedentem. Nam infrà ait: Hanc vobis charissimi secundam scribo epistolam. Insuper quæ sequuntur ad verba iam habita cődependent: vt sit sensus, Pax vobis in Christi cognitione adimpleatur, ita, vt Christo vos illustrante, etiam cognoscatis. *Quomodo omnia vobis diuinæ virtutis suæ*, supple dona siue gratiarum charismata. *Quæ ad vitam* gratiæ iam habendam, & vitam gloriæ in futuro obtinendam. *Et pietatem* id est, dei cultum, seu benignitatem, vel misericordiam (de qua loquitur Paul. Pietas ad omnia vtilis est) supple necessaria sunt, *Donata sunt*. Hoc est, cognoscatis, qualiter, quàm gratiosè, quàm liberaliter de⁹ vobis donauit omnia dona gratiæ ac virtutum, quæ sunt dona ipsius diuinæ virtutis, id est, omnipotentiæ eius, qua ea per creationé infundit ac tribuit, quæ requiruntur & nobis sufficiunt ad bene viuendum in seculo isto, atque ad vitam beatam adipiscendam in cœlo, & ad pietatem in omnibus exercendam. Iuxta illud: Exerce teipsum ad pietatem. Donata sunt autem, *Per cognitionem Christi*, id est per fidem ipsius, & per fidelem ipsius notitiam. Quia per fidé creuerunt ad tantam perfectionem & Christum cognoscendo ac inuocando, adepti sunt charismata meliora. Vel quod ait per cognitionem eius, refertur ad id quod dixerat, quę ad vitam & pietatem supple sufficiunt, aut necessaria sunt. Quia non nisi per Christi fidelem cognitionem dona illa sufficiűt ad salutem. Oportet nanque in primis fidei veritaté, & Christum per fidem cognoscere: sicque ex vera notitia ad actus virtuosos procedere. *Qui vocauit vos*, id est, ad statum salutis apicemque virtutű perduxit. *Propria gloria & virtute*, id est, sui ipsius excellétissima maiestate & omnipotétia, seu in propria persona gloriosa, ac omnipotente. Siquidem non legatű, non angelum, ad redimendum nos misit: sed ipsemet venit, & saluos nos fecit. Et hoc per assumptam humanitatem quæ saluandi efficaciam habuit à virtute increata diuina: cui totű est principaliter adscribendum, Iuxta illud Esaiæ. 39. Dominus iudex noster, dominus legifer noster: ipse veniet, & salua

Quibus scripserit hanc Epistolam Petrus.

2. Pet. 3

B

1. Tim. 4

C

Titum. 3

D bit nos. De quo loquitur euangelicus Zacharias: Benedictus dominus deus Israël quia visitauit & fecit redemptionem plebis suæ. *Per quem*, scilicet Iesum Christum. Vel (vt alij habent) per quam, videlicet Christi fidelem cognitionem, *Maxima & preciosa nobis promissa donauit*, id est, excellentissima dona spiritus sancti & munera præclarissima, tam gratiæ gratis

Act.2 datæ, quàm gratiæ gratum facientis. Præsertim in die Pente-
Ioan.11. costes, quando in visibili signo, copiosissimè datus est spiri-
15.16. tussanctus per infusionem munerum eius; quæ Christus tam in veteri testamento per prophetas, quàm per seipsum in sermone quem fecit post cœnam, danda prænunciauit atque

Iohel.2 spopondit. Prædixit quippe per Iohelem: Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ. Et in Psalmo: Dominus dabit verbum euange-

Psal. 67 lizantibus virtute multa. Accepisti dona in hominibus. De-
E us Israël ipse dabit virtutem & fortitudinem plebi suæ. Christus quoque ait: Paracletus spiritussanctus, quem mittet pa-

Ioan. 14 ter in nomine meo, ipse vos docebit & suggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis. Ascensurus autem ad cœlum dixit eis: Sedete in ciuitate, quoadúsque induamini virtute ex alto, & ego mittam promissum patris mei in vos. *Vt per hæc*

Luc.14. *efficiamini diuinæ consortes naturæ*, id est, per hæc supernaturalia gratiæ dona Deo supernaturaliter conformemini, & tandem ad plenam cum Deo assimilationem pertingatis in patria. Cũ enim sit homo ad summæ trinitatis imaginem similitudinémque productus, & per consequens per dona naturæ aliqualiter consors diuinæ naturæ, seu particeps perfectionis ac bo-

F nitatis proprij creatoris, certum est, quòd per dona gratiæ altiori perfectioni quàm modò Deo assimiletur. Quia dona naturæ perficiuntur à donis gratiæ. Et quo dona gratiæ fuerint eminentiora, eo sublimius dicuntur hominem Deo conformare, eúmque deificare seu diuinum ac deiformem efficere. Non quòd esse creatum amittat, & induat esse increatum: sed quia per dona, virtutes ac habitus supernaturales, eminentes, perfectos, eorúmque actus assiduos & preclaros valde supernaturaliter, mirabiliter ac gratissimè creatori reddatur conformis. Et istud fit maximè per charitatem ardentem & sapientiæ donum, & actus ex eis procedentes. Deinde per alia dona ac virtutes eorúmque actus, secundum quod insunt viris heroicis & perfectis. Vnumquódque siquidem

siquidem dicitur ei potissimè conformari, atque cum illo, A
quasi societatem & communionem habere, cuius opera magis exequitur, & cui in actibus suis amplius assimilatur. Propter quod homines carnales dicuntur brutales: & luxuriosi dicũtur porcini. Meritò igitur qui actibus virtuosis insistũt, qui actionibus intellectualium virium (in quibus summæ trinitatis imago resplendet) intenti sunt, qui cõtēplando, feruenter amando, pietatem & iustitiam exercendo, se Deo cõformant, & spiritalem, internam, cœlestémque vitam ducunt in terra, dicuntur diuinæ naturæ consortes, siue participes effici, Dei quoque amici ac filij fieri. Filiorum nanq; est suo patri assimilari. Et amicitia in quadam communione fundatur. Et isti communionem, consortium, seu societatem quandam habent cum domino, cui familiares effecti sunt. Habent in- B
quam societatem cum Deo, quia hoc agunt quod ipse veritatem amando, ac cõtemplando, alióśque actus diuinos ac deo placitos exercendo, & ei intenti sunt, eiúsque perfectionem & beatitudinē aliquo modo praticipāt, per quæ omnia Deo assimilantur. Hæc verò communio, assimilatio, atque cõiunctio, consortiũ seu societatem efficiunt. Propter quod in Eccle. dicitur: Omnis homo simili qui associabitur. Et in prima Ioan. habetur: Societas vestra sit cum patre, & filio eius Iesu Christo. Et quia communio assimilatio & vnio, iam præfatæ cum Deo, multò perfectius habentur in patria, quàm in via: idcirco electi & sancti dicuntur deo in cœlo perfectè assimilari, & consociari. Propter quod in prima sua canonica scribit Ioannes, Similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est. Et alio loco idem Ioan. asserit: Quotquot receperũt eũ dedit eis potestatē filios Dei fieri. Quod exponitur de filiatio- C
ne perfecta, quę habetur per similitudinem gloriæ, per quam electi fiunt præcipuè cõsortes diuinæ naturæ & societatē sortiuntur, cum Deo eius beatitudinē vsque ad satietatem participantes, & ipsomet Deo beatificè perfruētes: quo & nunc per dona gratiæ aliqualiter fruimur, ei propter se inhærēdo, atque ad eum alia cuncta finaliter referendo. Sic ergo efficiamini diuinæ consortes naturæ. Denique præinductam hanc beatissimi Petri sentētiam de maximis & preciosis donis desuper nobis collatis, & cognitione, ponit & Paul. ad Ephesios dicens: Pater gloriæ det vobis spiritum sapientię, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hære-
ditatis

Eccli. 13
1. Ioan. 1
1. Ioan. 3
Ioan. 1

D ditatis eius in sanctis, & quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credidimus *Fugientes eius, quæ in mundo est, concupiscentiæ corruptionem*, id est, vitiositatem & infectionem mundanæ ac carnalis concupiscentiæ, cupiditatis, libidinis, & omnis inordinatæ affectionis, quæ spiritaliter corrumpit, ac destruit hominẽ. Sed & cętera peccata mortalia, quoniam omni spiritali esse gratiæ ac virtutum spoliant eum, huius concupiscentiæ corruptionem fugimus, concupiscentiæ non consentiẽdo, sed eam frænando ac repellendo. Iuxta il-
Eccli. 21 lud Eccl. Quasi à facie colubri fuge peccata. Nam sicut fugimus serpentes inficere nos volentes, sic fugere nos oportet concupiscentias corrumpentes: imò eò plus, quò deterior est spiritalis, quàm corporalis interitus. Hæc corruptio oppo-
E nitur sanitati interiori, seu integritati virtutũ: qua homo tota mente Deo adhæret absq; diuisione, ita quod non partim mundo ac partim Deo. Præterea rectè ait, eius quæ in mundo est cõcupiscentiæ corruptionem. Est enim & alia cõcupiscentia spiritalis & mũda, videlicet desideriũ Dei & sapiẽtiæ ac virtutũ: quæ non est in mũdo, id est, mũdanis hominibus, sed in virtuosis. De quibus ait Saluator: De mundo nõ estis.
Ioan. 15 De qua cõcupiscentia in Ecclesiastico scriptũ est: Auris bona
Eccle. 3. cũ omni concupiscentia audiet sapientiã. Et Psal. Cõcupiscit
Psal. 83. & deficit anima mea in atria domini. Et Sapiẽtia: Cõcupiscẽ
Sapien. 6. tia, inquit, sapiẽtiæ, deducet ad regnũ perpetuũ. Hæc cõcupiscẽtia parit incorruptionẽ, de qua fertur ibidẽ: Incorruptio facit esse proximũ deo. Sed quia in vita pręsenti oportet semper proficere, otiositatẽ vitare, tẽpus omne fructuosè expen-
F dere, rectè subiungitur, *Vos autem curã omnẽ subinferentes*, id est, omnẽ spiritalem solicitudinẽ, seu diligentiã apponentes, & ab intimo corde introducẽtes, ac assumẽtes ad virtuosè viuendũ *Ministrate*, id est, ministerialiter exercete. Deus enim est author principalis, omnis operis boni: homo autẽ tanquã
Philip. 3 Dei minister & instrumentũ agit, siue exequitur id, ad quod
Ibidem. à deo mouetur. Propter quod loquitur Paul. Deus operatur in vobis velle & perficere. Itémq;: Dei cooperatores sumus, Quia tamẽ liberè facimus istud, reputatur nobis in meritum: quamuis sit Dei donum. Itaque ministrate & facite, *In fide vestra virtutem*, id est, opera virtuosa. Quoniam fides sine operibus mortua est in seipsa. Et istud cum omni agendum est cu-
Prouer. 18 ra. Quoniam Salomone testãte: Qui mollis & dissolutus est

in opere

in opere suo, frater est sua opera dissipantis. Apud Hieremiá A
quoq; inducitur: Maledictus, qui facit opus Dei negligéter. *Hier.* 48.
Ideo admonet Paul. Seruiamus Deo cum metu & reuerétia. *Hebr.* 10
Et rursus: Cum timore (inquit) & tremore vestram salutem *Philip.* 2
operemini. *In virtute autē scientiam*, id est discretionem, quæ
est directrix & auriga virtutū, docens obseruare moderamé,
congruū locum, tempúsque aptum, vt omnia ordinatè agan *Roma.* 12.
tur, & regia via tendamus: vt sit rationabile obsequium nostrum.
Ideo dicitur in Esaia: Discite bene agere. *In scientia* *Esa.* 1
autem, habete, ministrate, seu exercete. *Abstinentiam* à carnalibus
voluptatibus vos repriméd o. Præsertim à delectabilibus
gustus & tactus, & vitia gulæ atque luxuriæ fugiatis. Iuxta
illud primæ ad Thessál. 4. Hæc est volútas Dei, sanctificatio
vestra, vt abstineatis vos à fornicatione: vt sciat vnusquisque B
vestrûm suum vas, id est, proprium corpus, possidere
in sanctificatione, & honore, non in passione desiderij, sicut
& gétes, quæ ignorát Deum. *In abstinentia autem patientiam*,
quæ castis & sobriis suúmque corpus castigantibus valde est
necessaria: ne ex corporali afflictione ad impatientiam, siue
tristitiam moueantur. Propter quod ait Saluator: Cùm ieiu- *Matth.* 6.
natis nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Tu autem cum ieiunas:
vnge caput tuum, & faciem tuá laua. Hinc ad Hebræos
fertur: Patientia vobis necessaria est, vt volútaté Dei facien- *Hebr.* 10
tes reportetis promissionem. *In patientia autem pietatem*, ne
sitis circa alios nimium rigidi, sed condescendentes. Solent
enim nonnulli, qui sibiipsis rigorosi sunt, etiam aliis duri es- C
se, non satis compassiui & succurrentes. Rursus, non sufficit
aduersa illata ab aliis patienter sufferre, nisi & illis charitatis
ac pietatis impendamus affectum, & oremus pro ipsis. Cú di
cat saluator: Benefacite his, qui oderút vos: & orate pro per *Mat.* 5
sequentibus, & calumniantibus vos. *In pietate autem amorem
fraternitatis*, id est, fraternam dilectionem habete, quatenus
opera pietatis ex vera & fraternali exhibeatis dilectione.

In amore autem fraternitatis charitatem id est, Dei dilectionem
habeatis synceram. Quoniam charitas Dei, cæterarum
virtutum vita & forma, vertex & finis, regina & motrix est.
Et amor fraternus Dei amore est condiendus, formādus, ac
perficiendus, atq; ad Dei actualem dilectionem finaliter refe
rendus. Propter quod ad Colossenses dicitur: Super omnia *Coloss.* 3
charitaté habete, quod est vinculū perfectionis. His octo vir

D tutibus,tanquam per octo gradus ad felicitatem & cœlestem Hierusalem ascenditur ac peruenitur. Ad quod præsignãdum
Ezec.40. in visione Ezechielis de templo asseritur, q per octo gradus
Psal.82 ad id ascendebatur. Et psalmista loquitur deo de homine virtuoso: Beatus vir cuius est auxiliũ abs te, ascensiones in corde suo disposuit. Et subditur ibi: Ibunt de virtute in virtutẽ: videbitur Deus deorum in Sion. *Hæc enim*,id est,hæ præfatæ octo virtutes. *Si vobiscum adsint* id est,cordib⁹ vestris semper inhæreant *Et superent*,id est,vitia sibi opposita vincant. Vel superent, ist est, inualescãt atq; abundent. *Non vacuos, nec sine fructu vos cõstituent in domini nostri Iesu Christi cognitione.* Minus dicit & maius significat:vt sit sensus, Prædictæ virtutes plenos meritoriis actibus vos efficient,& in regno cœ-
E lesti vos exaltabunt, in aperta ac beatifica diuinitatis Christi visione. De qua idem ait:Hæc est vita æterna,vt cognoscant
Ioan.14 te verum Deum,& quem misisti Iesum Christũ. Et alibi:Manifestabo ei meipsum *Cui enim non præsto sunt hæc*, id est,cui præfatæ virtutes præsentes non sunt, *Cæcus est*,id est, mente obtenebratus,vtpote infidelis & indiscretus. *Et manu tentans* id est,quò eat ignorans,nec qualiter ad beatitudinẽ progredi debeat,sciens. Ideò similis est cæco, qui manu extenta tentat, scire conatur quò tendere debeat. Idcirco mox cadit in
Ioan.12 præceps & peccat,ac perit. Propterea teste Ambrosio:Ignorantia est maximum vitiorum: non vtiq; magnitudine enormitatis,sed periculositatis:cum in primis scire oporteat,qualiter sit viuendũ. Propter quod ait & Pau. Qui ignorat,igno
1.Corin.4 rabitur. Et apud Baruch scriptũ est: Disce vbi sit sapiẽtia, vbi
Baruch.3. sit virtus, vbi sit intellectus:vt scias,vbi sit lõgiturnitas vitæ, vbi sit lumen oculorũ & pax. *Obliuionẽ accipiens purgationis veterum suorum delictorum*, id est,peccata sua pristina & antiqua purgare & emẽdare obliuiscitur,negligit,seu omittit: & si baptizatus est,per negligentiam suam,ostendit se esse oblitum purgationis,quam in baptismo accepit: quoniam tantũ Dei beneficiũ non ostendit,nec gratias agit Deo. *Quapropter ô fratres magis satagite*, id est, diligẽtius insistite & studete. *Vt per opera bona certam vestram vocationem & electionem faciatis*,id est,vosipsos in primis & quodãmodo alios certificetis,vos esse à deo ad statũ gratiæ ac salutis vocatos, deductos atq; ab ipso electos,seu æternaliter prædestinatos.

¶Hoc enim suo modo cognoscitur,si quis creatori seruiat diligenter

ligenter, peccata abhorteat, Deo semper placere intendat, A desideret & conetur, ac perseueret in nobis. Posset hîc quæri, An quis in vita hac certitudinaliter scire valeat, se esse in charitate & gratia, seu esse electum. Et possent pro vtraque parte multæ in scripturis authoritates, & ex verbis sanctorum allegari: sed prolixitatem vitando (quia hæc quæstio alibi copiosè inuenitur discussa) in hoc stat vis responsionis, secundum doctores præcipuos, quòd tanta est conformitas amoris naturalis acquisiti, & amoris infusi, cæterarúmque virtutum infusarum & acquisitarum, inter se & in actibus suis: quòd nemo absque diuina reuelatione certitudinaliter scire potest, ex quibuscunque actibus suis se esse in charitate & gratia: quamuis coniecturaliter posset hoc scire, & probabiliter valde. Alioquin periculosè agerent sacerdotes deuoti assiduè B celebrando, & quantò quis in virtutibus amplius proficit, tantò probabilius potest cognoscere se esse in charitate. Sed & spiritus sanctus testimonium perhibet spiritui nostro, quòd filij dei sumus. Quod tamen testimonium diuersimodè potest intelligi, & multipliciter perhiberi. ¶ Nec verũ est quod quidam scribit hoc loco, dicens: Eo ipso quòd aliquis est in gratia, oportet, quòd sit vocatus & electus: si de electo sit propriè sermo. Secundum quod ait Saluator. Multi vocati, pauci electi. Multi etenim reprobi & præsciti sunt ad tempus in gratia. Vnde quod princeps aposto. hîc ait, per bona opera certam faciatis vocationem vestram & electionem, valde pensandum est. Quia videtur innuere, quòd per bona opera posset quis certificare se, quòd sit electus. ¶ Quocirca sciẽdum, quòd eo modo quo per quotidiana opera bona certi C efficimur, quod sumus de facto vel impręsentiarum in gratia: ita perseuerando in eis certificamur de nostra electione. Sed vtraque certificatio intelligenda est, non de certitudine absoluta qualis habetur in mathematicis, sed de certitudine verisimili, cõiecturali, probabili, quæ habetur in moralibus. Vnde Aristoteles Boëtiúsque affirmant, quòd sensati ac disci- *Boëtius.* plinati viri est, in omni materia certitudinem quærere, prout materia sustinet, & natura rei admittit. Idcirco & sapientissimus archiapostolus loquitur modò de certitudine huiusmodi, quæ in genere seu proposito isto, atq; materia hac potest haberi. *Hæc enim facientes*, id est, per opera virtuosa certam vestram vocationem, electionémque facientes. *Non pecca-*

D *bitis aliquando*, hoc tripliciter potest intelligi. Primò, quia sic cóuersando ad æternam beatitudiné pertingetis, in qua núquam peccabitis. Secundò, quia manendo in gratia non peccabitis, cùm peccatum contingat gratiam amittendo, vel ab
1. Ioan. 3. eius perfectióe deficiédo. Sicq; in prima Ioá. fertur: Qui manet in eo non peccat. Tertiò, quia hæc faciédo homo meditatur nouissima sua: quorum meditatio frequés expellit pec-
Eccle. 7. cata: secundú illud Ecclesiast. In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis. Itaq; nó peccabitis, loquendo de peccatis mortalibus. Nam venialia prorsus vitare non potest homo in hac vita fragili, quia etsi singula, non tamen omnia queunt vitari. Eo quòd cum homo intentus est vitare vnum, subitò ex fragilitate & instabi-
3. Reg. 8. litate propriæ mentis, incidat in aliud. Propter quod 3. Reg.
E habetur: Non est homo super terrá qui faciat bonum, & non peccet. Quoniam ipsis bonis operibus venialia se cómiscét. Deinde subiungitur alia ratio, cur sic agere debeamus. *Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus*, id est próptè & copiosè præstabitur vobis à iudice summo facultas intrandi.
Luc. 1. *In æternum regnum dei & saluatoris nostri Iesu Christi*, cuius re-
Dani. 8. gni non erit finis. De quo in Daniele scribitur: Potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod
Psal. 144. non corrumpetur. Atque in Psal. Regnum tuum regnum omnium seculorum. Vel ministrabitur vobis abundanter introitus in regnum Christi: quia sic faciendo proficietis quotidie in omni gratia ac virtute, & abundabitis meritis, per quæ habebitis causam intrandi regnum cœleste. ¶ Quemadmodum
F enim vnum peccatum trahit ad aliud: sic vna actio virtuosa disponit, & trahit ad aliam. Et quantò quis diligentius ac frequentius bonis insistit operibus, tátò fit ei facilius & delectabilius talibus immorari. *Propter quod incipiá vos semper cómonere de his*, id est, quia tam fructuosum est & salubre, taliter cóuersari: idcirco indesinenter exhortabor vos, vt ita agatis. Quáuis enim beatissimus Petrus corporaliter pręsens nó fuerit eis, quibus hæc scripsit: tamé per hæc sua scripta & per discipulos suos assiduè eos de his adimplendis admonuit. Rectéque ait, incipiá semper, quia quotidie desiderauit eos ista perpédere, & quasi de nouo cum recéti feruore implere. Ipse quoque affectuosissimus ac feruentissimus Petrus tam feruéter hæc egit, quasi iugiter in facti huius principio fuisset. Siquidem

quidem principium feruet. Vnde in Ecclesiastico legitur: Cũ consummáuerit homo, tunc incipiet. Propter quod sanctus Franciscus dicere cõsueuit: Fratres, incipiamus deo seruire. *Et quidẽ scientes & confirmatos in præsenti veritate*, id est, incipiam vos hortari, qui estis scientes ea quæ sunt legis diuinæ, & estis iã radicati per exercitia diuturna in hac ipsa fidei veritate quã doceo & tenetis. Sic & Paulus: Scientibus (inquit) legẽ loquor. Et Ioannes in prima sua canonica: Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam. Sed si ista nouerãt & habituati erant in bonis, cur indesinenter voluit eos hortari de istis: nisi vt ea quæ nouerunt factis exequerentur: & fortius accenderentur, copiosius quoq; illuminarentur, actualiter cõsiderando quæ habitualiter cognoscebant, & ne à bonis torperent aut laberentur? Hinc enim in Prouerbiis inducitur: Audiens sapiens sapientior erit. Et rursus Salomon ait: Da sapienti occasionem, & addetur ei sapiẽtia. Si igitur præsidenti molestum non est salubria sæpe repetere, non pigeat subditos ea frequenter audire. Siquidẽ beati qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud. *Iustum autem arbitror quandiu sum in hoc tabernaculo*, i. in mortali hoc corpore dego. *Suscitare vos in cõmonitione*, id est, per exhortationem vos prouocare ad opera virtuosa. Ad hoc quippe electissimus Petrus ratiõe pastoralis tenebatur officij. Et quia Christus præceperat ei: Pasce oues meas. Et alibi: Tu aliquando cõuersus confirma fratres tuos. Quod etiam ex feruidissima dilectione strenuissimè adimpleuit. Nam (vt sanctus Clemẽs testatur) immensa charitate erat repletus: Vnusquisque quoque proximum suũ loco & tempore opportuno debet hortari, corripere, informare, pro posse. Iuxta illud Ecclesi. Vnicuique mãdauit deus de proximo suo. Vt vtique faciat ei, sicut velit sibi fieri. *Certus quòd velox est depositio tabernaculi mei*, id est, quòd citò recedam à corpore isto ingressurus regnum cœleste. *Secundum quod dominus noster Iesus Christus significauit mihi* per reuelationem, siue per angelum, siue immediatè per seipsum. ¶ Circa hunc locum scribit venerabilis Beda: Tabernaculo solent homines in itinere aut in prælio vti: idcirco fideles, quandiu sunt in corpore & peregrinantur à domino, ac contra veritatis aduersarios certant, in tabernaculis se esse ritè testãtur. Pulcherrimè quoque sanctus Petrus obitum suum nõ mortem, sed depositionem tabernaculi sui

[Margin: A; *Eccle.18.*; *Rom.7.*; *1. Ioan.2.*; B; *Prou.1.*; *Prou.2.*; *Ioan.21.*; *Luc.22.*; C; *Eccle.17.*; *Iob.4.*; *Matth.7.*; *Beda.*]

D dicit. Quoniam sic est perfectis dei famulis mortalem carnē exuere, sicut viatoribus completo itinere, propriam domum pro tabernaculi habitatione adire, & sicut bellatoribus hoste prostrato, ad patriam regredi: quia non nisi in cœlis, reputāt sibi esse domum ac patriam. *Dabo autem operam*, id est, diligentiam, efficaciámque impendam, *Et frequenter vos habere post obitum meum*, id est, vt ita vos habeatis post recessum meū à corpore. *Vt horum memoriam faciatis*, id est, ea quæ scribo, doceo, ac iubeo, memoriter teneatis, & opere cōpleatis. Siquidem fœlicissimus Petrus tam virtuosissimè in sua se habuit vita, tam constantissimè in passione, tam feruenter in prædicando, tam sapienter in scribendo, tam potenter in miraculis quæ in vita, in morte, & post martyrij palmam peregit, quòd omni memoria & imitatione fuit dignissimus. ¶ Præterea (sicut in fine expositionis præcedentis epistolæ tactum est) gloriosissimus Petrus primam scripsit epistolam Claudio imperante, antequam sanctum Marcum euangelistam misit Alexandriam. Hanc verò (vt ipse iam innuit) scripsisse videtur passioni propinquus, sicque longum fuit temporis interuallum inter harum conscriptionem epistolarum. ¶ Consequēter tangit Christianæ fidei fundamenta, seu argumenta: & quàm digna sit eius doctrina omni memoria. *Non enim indoctas*, id est, falsas & imperitas *Fabulas sequuti, notam vobis fecimus domini nostri Iesu Christi virtutem*, id est, omnipotentiā & deitatem. *Et præscientiam*, id est, æternam eius scientiam, qua inuariabiliter ac æternaliter vniuersa intuetur, præterita, præsentia & futura: imò & infinita quæ nec fuerunt, nec sunt, nec erunt. ¶ Christus quoque secundum assumptam humanitatem, omnia ab incarnationis exordio nouit, quæ scit secundum quòd deus, sciētia visionis, vtpote vniuersa quę fuerunt, sunt, aut erunt. Hæc autem summus apostolus notificauit fidelibus prædicando, miracula faciendo, scripturas allegando, & ea quæ vidit atque audiuit narrando. Pagani autē indoctas poëtarum fabulas sequentes, varia deorum portenta finxerunt. Similiter Manichæi, & alij quidam hæretici, diuersas, inanissimas & mendacissimas fabulas sunt sequuti. *Sed speculatores facti illius magnitudinis*, id est, nos effecti contemplatores maiestatis & excellentiæ Christi, notificamus vobis virtutem & prescientiam eius. Vnde in Ioan. habetur: Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre.

1. Pet. 5. — E — *Epistola.* — F — *Ioan. 1.*

Viderunt

Viderunt sancti Apostoli oculo corporali Christi humanitatem, atque miracula: interiorique oculo per fidem illuminatam & sapientiæ donum, conspexerunt eius diuinæ excellentiam maiestatis. Similiter post resurrectionem viderunt eminétiam Christi in multis, quomodo ianuis clausis ad eos ingressus est, & spiritum sanctum per insufflationem contulit eis. Ipsis quoque videntibus ascendit in cœlum: deinde in signo visibili, & abundantissima gratiæ copia misit eis spiritum sanctum. Hinc in Actis præstantissimus loquitur Petrus: Non possumus ea quæ audiuimus & vidimus, non loqui. *Accepit enim à patre honorem & gloriam*, id est, honorificam gloriam & attestationem seu testimonium honorabilitatis & gloriæ. *Voce delapsa*, id est, desuper veniente. *Ad eum à magnifica gloria*, id est, à magnificétia & excellentia dei patris. Et quæ fuerit illa vox, id est, complexio vocum, subiungitur, *Hic est filius meus dilectus*, id est, naturalis & vnicus, cõsubstantialis, coëqualis & coëternus, non adoptiuus: quem, secundum quod deus est, diligo non minus quàm meipsum, vtpote dilectione intensiua, immensa: cùm infinitæ sit bonitatis, & mihi verè æqualis. Porrò inquantum est homo, prout eius humanitas vnita est hypostatica vnione verbo æterno, diligo eum magis quàm totum vniuersum. Sic enim pater cõtulit Christi humanitati in eodem esse personali subsistere, in quo consistit verbum æternum. Quod subsistere reliquum omne bonum creatum excedit. *In quo mihi complacui*, id est, beneplacitum fuit mihi. Si enim beneplacitum est domino in populo suo, & lætatur dominus in operibus suis: quantò magis in vnigenito filio suo, in quo vtique pater habet complacentiam penitus infinitam? In seipso quoque pater cõplacentiam habet prorsus immensam. Et complacet sibi in filio suo, id est, de hoc pater sibiipsi complacet infinitè, quòd talé ac tantum genuit filium, & quòd in seipso tantæ bonitatis ac fœcunditatis consistit, vt consubstantialem sibi pepererit natum, & sibi omnino simillimum, in nullo à se discordem: cum eiusdem secum sit voluntatis, quemadmodum & vnius essentię. Fertur autem hęc vox ministerio prolata angelico, in dei patris persona. *Ipsum audite* auribus cordis & corporis, & credite obeditéq; ei. Vnde ipse Christus testatur: Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. *Et hanc vocem nos audiuimus de cœlo allatam*, id est, cœlesti virtute formatam atque in cœ-

[Margin: A; *Ioan.10.*; *Act.1.*; *Act.2.*; *Act.3.*; B; *Mat.3.*; *Mat.17.*; *Mat.1.*; *Luc.3.9.*; *Ioan.1.*; C]

D lo aëreo factam. *Cum essemus cũ ipso in monte sancto*, hæc enim vox facta est in Christi transfiguratione, in monte Thabor: qui propter transfigurationem Christi, in eo peractam, vocatur mons sanctus. Cui transfigurationi interfuerunt apostoli præclari, Petrus, Iacobus & Ioannes filij Zebedæi. De qua
Mat.17. transfiguratione & apparitione super Matthæum & Lucam
Luc.19. diffusius scripsi: idcirco nunc transeo. ¶ Consequenter Christi diuinitatem probat testimonio prophetali irrefragabili. *Et habemus firmiorem*, id est, valde firmum. *Sermonem propheticum*, id est, testimonium Dauid regis de Christi diuinitate
Psal.2. in Psal. vbi loquitur filius: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Imò in pluribus psalmis loquitur
Psal. 109. Dauid inde, vt est illud: Ex vtero ante luciferũ genui te: Et:
Psal. 44. Eructauit cor meum verbum bonum. Quamuis autem testi-
E monio principis apostolorum de Christo non sit, absolutè loquendo, firmius ac magis authenticum testimonium Dauid prophetæ, aut cuiuslibet in veteri testamento, sed magis ecõtrà (quoniam gloriosi apostoli magis illuminati fuerunt de Christo, quàm prophetæ veteris testamenti, & maiori gratia erant repleti: Christi quoque mysteria clarius conspexerunt, multipliciúsque nouerunt, quàm vates Mosaicæ legis: propter quod præferuntur prophetis in sapientia, virtute, fructuositate, sanctitate, miraculis, gratia & gloria) nihilominus quátum ad aliquos firmius fuit testimonium Dauid de Christo, quàm testimonium beatissimi Petri, quantum ad Iudæos & cauillatores qui dicere potuerunt, quòd Petrus magistrum suum zelo immoderato præferre conatus est: & ea quæ nar-
F rat, vel ficta sunt, vel in secreto audita: ideo minꝰ credibilia, quàm Dauid prophetæ oracula. Cũ tamen sanctissimus Petrus perplura & eminentiora miracula ostenderit, se esse loquutum ex spiritu sancto, quàm Dauid. *Cui benefacitis attẽdentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco.* Ordo verborum est: Cui sermoni prophetico tanquam lucernæ lucenti in tenebroso loco attendentes & fidem adhibentes benefacitis, quia hoc bonum ac meritorium est. Locus autẽ tenebrosus est mundus iste, seu genus humanum, ignorantiarum & vitiorum tenebris obfuscatum. Est autem attẽdendum sermoni prophetico. *Donec dies illucescat*, id est, dies æternitatis vobis resplendeat, atque ad claram ac beatificam dei visionem
Zach. 14. perueniatis. De quo scriptum est in Zacharia. In die illa erit

domi-

dominus vnus,& nomen eius vnum. *Et lucifer*, id est, Chri- A
stus, *Oriatur in cordibus vestris*, id est, per speciem se vobis fa 1. Cor. 13.
cie ad faciem manifestet. Vel lucifer, id est, lumen gloriæ vo-
bis infundatur, & cognoscatis deum sicut & cogniti estis ab *Sapien. 7*
eo. Dicitur autem Christus lucifer, cum ipse sit oriens lucis
æternæ, candor & splendor gloriæ, sapientia patris, cui lux, sa
pientia, ars, idæa, species, pulchritudo, appropriantur. *Hoc pri
mùm intelligentes*, id est, in primis agnoscentes. *Quòd omnis
prophetiæ scriptura*, id est, omnis scriptura prophetica. Vel vt
alij textus habēt, omnis ꝓphetia scripturæ, id est, omnis pro-
phetia in sacra scriptura contenta, *Propria interpretatione nō
fit*, id est, humana adinuentione non patuit, nec sensu proprio
prophetarum inuenta est. *Non enim voluntate humana allata
est aliquando prophetia*, id est, prophetæ ex propria sua liberta-
te & potestate non habuerunt notitiam ac gratiam prophe- B
talem, vel quòd spiritus sanctus eorum tangeret corda: Quia
futurorum purè contingentium certa præcognitio, eorum
quoque quæ soli Deo patescūt, & ex eius libertate depēdent
notitia, ipsi omnipotenti supersapiētissimo creatori est pro-
pria: nec aliis nisi eo reuelante patescit. Propter quod per E-
saiam scriptum est: Quæ ventura sunt annūciate nobis: & scie
mus, quia dij estis vos. *Sed spiritu sancto inspirati*, id est, instin
cti & illuminati, *Loquuti sunt sancti dei homines*, id est, sancti
prophetæ vaticinati. Propter quod loquitur & Paulus: Alij 1. Corin 1
per spiritum datur gratia prophetiæ. In libro Iob quoque ha
betur. Inspiratio omnipotentis dat intelligentiam. Dicunt itē *Iob. 32*
doctores, quòd gratia prophetiæ dicit actum non habitum. C
Idcirco in potestate prophetarum non est vaticinari ad libi-
tum, aut de quibuscunque, sed tunc quando à spiritu sancto
tanguntur, & de quibus ab ipso illuminantur.

¶Explanatio. II Cap. *Fuerunt verò & pseudo prophetæ, &c.*

ARTICVLVS SECVNDVS.

Ostquam præcedēti capitulo gloriosus aposto
lici ordinis vertex moralia documenta induxit,
& dei beneficia commemorauit: nunc cōtra hæ
reticorū errores pestiferos armat & præmunit *Hiere. 23.*
fideles. Nam ait, *Fuerunt verò & pseudoprophetæ* 27.
in populo, veteris testamenti. De quibus in Hieremia. Ezechie- *Ezech. 14.*

D le, Michea, aliísque locis scripturarum veteris testamenti, fre-
Mich.3 quenter fit mentio. Et parum ante Christi prædicationẽ fue-
Act.4 runt Theudas & Iudas Galilæus. De quibus in Actis scribitur.
Sicut & in vobis erunt magistri mendaces, puta Hæresiarchæ.
Qui introducent sectas perditionis, id est, speciales & falsas doctrinas, hæreticas prauitates, erroneas collectiones, ad æternam damnationem tendentes. *Et eum qui emit eos, dominum*, id est, Christum, qui nõ corruptibilibus auro vel argento, sed proprio sanguine eos redemit. De quo ait vas electionis, Em
1.Pet.1. pti estis precio magno. *Negabunt*, id est, prauè de ipso sen-
1.Cor.6 tient, & non credent, nec prædicabunt eum, sicut in veritate consistit: sed talem, qualem eum esse confingent. *Superducen*
E *tes sibi celerem perditionem*, id est, festinatam damnationem, seu damnationis causam, sibi ipsis accumulantes. De talibus ait & Christus: Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in
Marci.7 vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Et
Act.20. Paulus in Actis: Scio, inquit, quia post discessionem meam intrabunt in vos lupi graues, non parcentes gregi: & ex vobisipsis surgent viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se. *Et multi sequentur eorum luxurias*, id est, tam corporales quàm spiritales eorum fornicationes. Nam multi illorum hæresiarcharum quatenus plures sibi allicerent, concupiscentiis fręna laxabant, qui etiam spiritaliter fornicando cor suũ auerterunt à Deo, & animas suas dæmonum fecerunt adulteras: verbúmque dei adulterauerunt falsè exponendo scriptu-
F ras: in quibus omnibus innumerabiles sibi attraxerunt perditionis discipulos. *Per quos via veritatis*, id est, Christus qui ait: Ego sum via, veritas, & vita. Vel via veritatis id est, fides ca-
Ioan.14 tholica, sana doctrina, conuersatio veraciter Christiana. De qua loquitur dominus: Arcta est via quæ dicit ad vitam. Vn-
Matth.7. de & Esaias ait: Hæc via, ambulate in ea: & non declinetis,
Esa.30 neque ad dexteram neque ad sinistram. *Blasphemabitur*, quia & ipsi eam blasphemarunt, hæreses & schismata inducendo, & suos infœlices discipulos ad idem alliciendo. Infidelibus quoque dando occasionem blasphemandi Christum, eiusque legem ac fidem. Videntes nanque infideles turpem vitam & varias abusiones hæreticorum, putauerunt Christum talia docuisse, & omnes Christianos huiusmodi esse. Ideo Christum & eius cultores, fidem catholicam, legémque Euangelicam blasphemauerunt. *Et in auaritia fictis verbis de vobis negotiabun-*

gotiabun-

gotiabuntur, id est, cupiditate per callida & adulatoria verba A
vos fallent, & quasi contractum quendam de vobis efficient,
temporalia bona vestra à vobis fallaciter auferendo, nō violenter, sed frauduletēr. Quia, vt asserit Paulus: Per benedictiones & dulces sermones decipiunt innocentiū corda. Et Christus: Hi sunt, qui deuorant domos viduarum. Itémque: Huiusmodi operarij subdoli non seruiunt Christo, sed suo ventri. *Quibus iudicium iam olim non cessat*, id est, reprobationis iudicium dudum de eis prænunciatum in sanctis scripturis, non est reuocatum, neque finitum: quoniam pœna eis instans ac debita est æterna, & in perpetuum reprobati manebunt. *Et perditio eorum non dormitat*, quia eorum damnatio non quiescit, & nunc in vita hac perditi sunt per demerita propria. De his peruersis hæreticísque magistris multa in beati Pauli le B
gunturepistolis: vt cum ait ad Galatas: Quicunque volunt placere in carne, hi cogunt vos circuncidi. De quibus & secundę ad Timoth. 3. multa effatur. ¶Denique tempore Apostolorum cœperunt exurgere, vt Paulus testatur. Inter quos fuerunt Ebion & Cherintus, qui Christi deitatem negabant. Et Marcion qui eum phantasticum corpus asseruit assumpsisse: cuius perfidiam postmodum auxit sacrilegus Manichæus. Arrius quoque & Photinus atque Nestorius negabant Christum esse verum deum. Sabellius verò mentitus est eandem personam esse patrem & filium & spiritum sanctū. Apollinaris rudissimus negabat Christum animam habuisse rationalem. Itaque isti & eis consimiles, Christum & eius fidē C
atque doctrinam blasphemarunt. Insuper per exempla ostendit hos esse acriter, puniendos. Si pro quia *Deus angelis peccantibus non pepercit*, de quibus in libro Iob habetur: In angelis suis reperit prauitatem. *Sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit in iudicium cruciandos reseruari*, litera hæc intricata, sic ordinanda est, & exponenda. Sed ipsos angelos qui peccauerunt, detractos rudentibus inferni, id est, infernalibus funibus seu vinculis, quæ sunt eorū peccata: iuxta quod in Prouerbiis asseritur: Iniquitates suæ capient impium, & funibus peccatorum suorum constringetur. His inquam funibus angelos detractos, id est, deorsum proiectos & tractos à rigore diuinæ iustitiæ in tartarum, vtpote in aërem caliginosum, quibusdam illorum pro carcere infernali est deputatus ad exercitium hominum. Vel in tartarum, id est, infernum inferiorem

Roma. 6
Luca. 20.
Roma. 19.
Galat. 6
2. Timo. 3
Iob. 4
Prouer. 3.

D rem sub terra situm, in qué multi proiecti sunt. Illuc ergo detractos tradidit, id est pręcepit siue disposuit vel dedit eos reseruari cruciandos, quia ignem suum secum ferunt vbique. In iudicium, id est, vsque in diem iudicij. Quia tam diu reseruantur hinc inde in aëre siue inferius, & in die iudicij grauiter affligentur, ad iudicis deducti pręsentiam, qui tunc eos inferno inferiori sine fine adiiciet. Túncque augebitur pœna eorum accidentalis ex infœlicium societate, & cődemnatione quos deceperunt quéadmodum accidentale præmium angelorum sanctorũ tunc crescet ex eorum consortio quos custodierũt. Quemadmodum ergo angelis peccantibus dominus nő pepercit, ita nec hæreticis parcet: quáuis omnes citra condignũ torqueantur. Tametsi enim angeli boni & mali sint in termino, nec mereantur quantũ ad essentialem fœlicitatem siue ca-
E lamitatem: tamen quantum ad accidentale præmium seu tormentum, possunt interim mereri, aut demereri. Deinde inducit secundum exemplum, in quo euidenter terribilitérque apparuit rigor diuinæ iustitiæ, *Et originali mundo*, id est, generi humano, quod fuit in prima mũdi ætate, puta hominibus, qui ante diluuium extiterunt, *Non pepercit, sed octauum Noe præconem iustitiæ custodiuit.* In canonica sãcti Iudæ apostoli sic scri-
Iudas. ptum est: Prophetauit septimus ab Adam Enoch, &c. Posset itaque aliquis forsitan opinari, quòd sicut Enoch fuit in ordine genealogiæ septimus ab Adã: sic Noé vocetur octauus, quasi ab Adam octauus in ordine habeatur: quod dici non
Gene. 5. potest, quia decimus fuit ab Adam. Siquidem in Genes. fertur, quòd Enoch genuit Matusale, de quo natus est Lamech pater illius Noë. Dicitur ergo Noé octau⁹, quia inter eos qui
F erant in arca, fuit octauus, incipiendo numerationé ab inferiori vsque ad supremũ, videlicet ipsum Noë, fuerũt nanque in arca tres filij eius cum tribus vxoribus, vxor quoq; Noé & ipse. ¶ Vocatur quoq; preco iustitiæ, quia iustitiá Dei & pœ-
1.Pet.3 nitentiá, veritatísque viá hominibus illius temporis denũciauit. Sicut in expositione præcedétis epistolæ patuit. Custodiuit verò deus Noë, quia à submersione diluuij eum eripuit. *Diluuium mundo impiorũ inducens*, id est, hominibus impiis tunc in mundo morantibus, qui viá suam corruperant. Quorũ tan-
Gene.5. ta fuit malitia, vt in Gene. dicatur: Videns deus quia multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis humani intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum quòd

fecisset

fecisset hominem in terra, & præcauens in futurum, tactus do- A
lore cordis intrinsecus: Delebo, inquit, hominem quem crea- *Gene.* 19.
ui, à facie terræ. Quemadmodum ergo illis deus non peper-
cit, ita nec hæreticis parcet. Deinceps exemplum tertium sub-
ditur, *Et ciuitates Sodomorum & Gomorreorum in cinerem redi*
gens, id est, Sodomam & Gomorram redegit in puluerē, quo-
niam ignem & sulphur abundantissimè pluit super eas & habi
tatores, imò super totam pentapolim, cuius ciuitates in Deu-
teronomio exprimuntur, videlicet, Sodoma & Gomorra, A- *Deute.* 29.
dama & Semboim, quinta vrbs fuit Sephor. Quibus in pulue
rem ex sulphureo igne redactis cum adiacentibus terris, ope-
ruit terrá illá mari mortuo, in quo nihil viuere potest. Súnt-
que ibi arbores poma apparatu pulcherrima deferentes: quæ
poma si manu tractentur, in cinerem resoluuntur, & fumum B
emittunt quasi adhuc essent ardentia. Vnde in Sapien. lib. le-
gitur. Hæc iustum à pereuntibus impiis liberauit fugientē, de-
scendente igne in Pentapolim, cuius in testimonium nequi- *Sapien.* 10
tiæ fumigabunda constat deserta terra, & in certo tempore
fructus habentes arbores. *Euersione damnauit*, id est, præfa-
tas vrbes ita euertens seu destruens, habitatores eius sic puni-
uit, & condemnauit. *Exemplum eorum qui impiè acturi sunt po-*
nens, id est, per illam combustionem & euersionem exempla-
riter pandens, qualiter igne æternali sint puniēdi iniqui, præ-
sertim hæretici. *Et iustum Loth*, cuius iustitiam innuit Paulus
ad Hebr. Hospitalitatem, inquiens, nolite obliuisci: per hanc
enim placuerunt quidam (videlicet Abraham & Loth) ange- *Hebr.* 13.
lis hospitio susceptis, vt patet in Gene. *A nefandorum iniuria*, *Gene.* 18.
id est, violentia. *Et luxuriosa conuersatione eripuit*, id est, à tur- *Gene.* 19
pissimis Sodomitarum inquinamentis præseruauit, atque per C
angelos ex Sodoma duxit, Et rectè Sodomitæ (qui vitiis con
tra naturam sordebant) vocantur nefandi, tanquam pœnitus
detestabiles & inhumani, qui verbis & factis iniuriam intule-
runt beato Loth. Iuxta illud Gene. Ingressus es, inquiunt, vt
aduena, nunquid vt iudices? Te ipsum ergo magis quàm hos *Ibidem*
affligemus. Vímque faciebant Loth vehementissimè. *Aspectu*
enim & auditu iustus erat, quod dupliciter potest intelligi. Pri-
mò quòd Loth tam custoditè se habuit quòd nec ex visis, nec
ex auditis Sodomitarū flagitiis à sua puritate & æquitate col
lapsus est. Cùm tamen dicat scriptura: Cum peruerso peruer- *Psal.* 17
teris. Secundò, quòd tam virtuosè vixit, quòd impij illi nihil

D iniquum viderunt in eo, nec perceperunt de ipso. Sicut de Iu-
Judith.8 dith vidua fertur: Metuebat dominum valde, nec erat qui lo-
queretur de ea verbum malum. De beatissimi quoque Ioan-
Lucæ.1. nis Baptistæ parentibus venerandis ac sanctis scriptum est:
Incedebant in omnibus iustificationibus domini sine quere-
Job.26. la. Sic & S. Iob de seipso fatetur: Auris audiens beatificabat
me, & oculus vidēs testimoniū perhibuit mihi. Denique istud
arduum fuit & magnæ perfectionis indicium in Loth, quo-
Grego. niam (teste Gregorio) inter imperfectos perfectè conuersari,
& inter iniquos iustè se habere, est valde laudabile. Et quo-
niam iustis graue est iniustitiam cernere, subditur, *Habitans apud eos*, id est, Loth habitans inter Sodomitas. *Qui de die in*
E *diem animam iustam iniquis operibus cruciabant*, id est, quotidiè
ipsum Loth suis prauissimis afflixerunt sceleribus. ¶ Iustus
nanque tam ex Dei amore, quàm ex proximorum dilectione
atque ex zelo suæ iustitiæ, de impiorum vitiis contristatur:
præsertim cum ea emendare non potest, & dicere potest do-
mino cum propheta: Tabescere me fecit zelus meus, quia obli
ti sunt verba tua inimici mei. Ex quibus cócludit archiapo sto-
lus, *Nouit deus pios de tentatione eripere*, id est, de omni tribula-
Psal.118. tione eruere: cum dicat in Psal. Cum ipso sum in tribulatione:
eripiam eum & glorificabo eum. ¶ Eripit autem eos loco, mo
do, & tempore sibi placente: & prout saluti expedit electo-
rum. Idcirco in tribulationibus & tentationibus constituti,
patienter & longanimiter ferre debent: & dominum exora-
F re, vt eos indesinēter roboret & conseruet, atque cum ei pla-
cuerit ipsisque expedit, finem tribulationi dignetur impone-
re. Vnde cùm Ozias princeps Iudæorum dixisset, quòd nisi
infrà quinque dies veniret eis à deo auxilium, vrbem traderet
in manus Assyriorum: virtuosa ac sapiēs Iudith dixit: Qui e-
stis vos qui tentatis deum? Posuistis vos tempus miserationi
domini, & in arbitrio vestro diem constituistis ei? *Iniquos verò in diem iudicij cruciandos reseruare.* Non est hoc ita intelli
gendum, quasi iniqui ante diem generalis iudicij non sint dā-
nandi & cruciandi, sed quia tunc in corpore & anima dam-
nabuntur: qui interim in die particularis iudicij condemna-
buntur in anima. Grauissimè verò punientur hæresiarchæ,
sicut subiungitur, *Magis autem eos*, reseruat in iudicio cruci-
andos. *Qui post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant*,
id est, carnales & fœdas concupiscentias assequuntur, *Domi-*
natio-

nationémque contemnunt, id est, tam Christo omniũ dominatori, quàm eius vicariis sanctis apostolis, imò & summo antistiti renuunt obedire, *Audaces*, id est, temerarij, ac præsumptuosi, confingendo dogmata noua, *Sibi placentes*, id est, magni & sapientes in oculis suis. Quo contra ad Rom. dicitur: Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorũ sustinere: & nõ nobis placere. Vnusquisque proximo suo placeat in bonum, ad ædificationem. Etenim Christus sibi non placuit. Et apud Esa. ait scriptura: Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Idcirco in Prouerb. Salomon loquitur: Ne sis sapiens apud temetipsum, & ne innitaris prudentiæ tuæ. *Sectas non metuunt introducere*, id est, hæreticas prauitates & schismata inuenire, ac spargere: quia scripturas secundum proprium ingenium præsumunt exponere, & de sua subtilitate atq; peritia stultè impiissiméq; confidunt: cùm scripturæ eo spiritu sint intelligendæ, quo & primùm sunt reuelatæ. *Blasphemantes* (vt dictum est) Christum & eius doctrinam, *Vbi*, id est, in eo quod dominationẽ contemnunt, & audaces sibimet placent, *Angeli*, scilicet mali, *Fortitudine*, naturæ *Et virtute*, potentiæ, *Cum sint maiores*, hominibus, id est, naturaliter altiores. Sunt enim speciei eminentioris quàm homo, & per cõsequens naturaliter fortioris naturæ, vtpote incorruptibiliores & in naturalibus viribus vigorosiores, puta in intellectu & voluntate: præsertim cum (diuino Dionysio testãte) naturalia in dæmonibus mãserint integra. *Non portant*, id est, sufferre vix valent, *Aduersus se execrabile iudicium*, id est, districtum Dei iudiciũ, contra eos iam datũ: quod quanuis sit in seipso iustum & sanctũ, tamen patientibus durum est & execrãdum videtur. Similiter supplicium eis inflictum execrabile eis est. Si ergo angelis tam potentibus, ac potentioribus ipsis hominibus, tam intolerabilia sunt inflicta tormenta: sequitur quòd intolerabiliora erunt impiis, hæreticísq; hominibus, maximè hæresiarchis, de quibus ad literam agitur. ¶ Itaque ex prædictis sequi apparet, quòd maior damnatio sit hæresiarcharum, quàm eorum qui perierunt diluuio & Sodomitarũ, imò & dæmonum saltem quorundam. Nã & ipse Christus in Euangelio protestatur, quòd in die iudicij remissius erit terræ Sodomorũ, quàm ciuitatibus quę prædicationem eius non receperunt, nec per eius miracula sunt cõuersæ. Per Ezechielem dominus quoq;

[Margin: A; Roma. 15; Esa. 5; Prou. 3.; B; C; Matth. 11.; Lucæ. 10; Ezech. 16.]

D testatur, quòd Sodoma nõ peccauit dimidium peccatorum quæ perpetrauerunt Iudæi. Dæmones etiam nõ sunt omnes æquè iniqui, cum de singulis ordinibus aliqui credantur ruisse. Et sicut homines electi ad singulos angelorum ordines assumũtur, & eis parificantur in gloria: sic probabiliter creditur, quòd diuersi reprobi secundum suorum diuersitatem ac gradum demeritorum, singulorũ chororum dęmonibus coæquabuntur in pœnis. ¶Præterea loquendo in genere, peccata spiritalia grauiora sunt peccatis carnalibus: & peccata in Deum, peccatis in proximum. Peccata autem hæresiarcharũ sunt inter spiritalia vitia & inter facinora in Deum grauissima, præsertim quia & tot homines inuoluũt erroribus, quorum omnia peccata & tormenta redundant in hæresiarchas.

E ¶Peccata autem Sodomitarũ & diluuio euersorum fuerunt

Gene. 9.19 carnalia, atq; in proximum. Interim dæmones vna transgressione positi fuerunt in termino, nec interim demeruerunt. Sicut nec angeli sancti post primã ad deum cõuersioné (qua positi fuerunt in termino) promeruerunt, loquendo de merito ac demerito quantum ad præmium essentiale, seu calamitatem principalem. Hæresiarchæ verò plurimis & quasi innumeris transgressionibus demeruerunt, & ad sui cursus terminum peruenerunt. *Hi verò*, hæresiarchæ qui sectas inducũt, *Velut irrationabilia pecora naturaliter in captionem & perniciem*, id est, sicut bruta naturaliter omni ratione carentia faciliter seducuntur, ita quod cadunt in locum, quo capiuntur & occiduntur: sic & hæretici, *In his quæ ignorant blasphemantes.*

F id est, in his quæ fidei sunt, quæ non intelligunt, committunt blasphemias, Christi diuinitatem, seu alias fidei veritates, negando, *In corruptione sua peribunt*, id est, propter suos errores & excessus (per quos eorum intellectus & voluntas spiritaliter corrumpuntur, inficiuntur, necantur) condemnabuntur. *Percipientes in mercedem iniustitiæ*, id est, debitam punitionem suæ peruersitatis, *Voluptatem existimantes diei delitias, coinquinationis, & maculæ*, id est, hæretici isti in tantum obtenebrantur, quòd delitias coinquinationis & maculæ, id est, delectationes carnales, fœdas, venereas (pręsertim ad tactum & gustum pertinentes) reputant esse voluptatem diei, id est, tam licitas & honestas, quasi alia & melior voluptas haberi non possit in die. ¶Sícque per voluptatẽ diei designatur voluptas licita & syncera. Quemadmodum enim duplex est cõ-

cupiscentia, vtpote carnalis & inordinata, & spiritalis ac or- A
dinata (vt dictum est) sic duplex est voluptas, vel delectatio
sequens eam. Voluptas bona & licita, est delectatio actui vir
tuoso annexa. Quælibet etenim virtus propriam habet dele
ctationem operationi suæ coniunctam, queadmodum Pro-
uerb. 21. scriptum est: Gaudium est iusto facere iustitiam. Et
Aristoteles ait: Signum virtutis est delectatio contingens in
opere. De hac voluptate ait propheta: Delectasti me domi- *Psal. 91*
ne in factura tua. Et, Torrente voluptatis tuæ potabis eos. *Psal. 14.*
¶ Voluptas praua & vitiosa est, omnis delectatio actui illici
to iuncta. De qua in Ecclesiaste asseritur: Adolescentia & vo *Eccle. 11.*
luptas vana sunt. Et in Eccles. Post concupiscentias tuas non *Eccli. 18*
eas, & à voluptate tua auertere. Cùm ergo passiones & vitia,
præsertim perfidiæ & delectationes venereæ, mentem obte- B
nebrent: quidam his vitiis sic excæcantur, vt de sua turpitudi
ne non verecundentur: sed potius glorientur, & quasi licitas
& honestas reputent delectationes impuras ac sordidas. De *Prouer. 2.*
quibus scriptum est: Exultant in rebus pessimis. Et in Esa. Pec *Esa 3.*
catum suũ quasi Sodoma prædicauerunt. ¶ Itaq; per volupta
tem diei intelligitur lucis voluptas. Lux enim significatur ap
pellatione diei, vt cùm asserit Paulus: Nos qui diei sumus, so- *Thess. 5.*
brij simus. Nam (vt ait Saluator) Qui facit veritatẽ, venit ad *Ioan. 3.*
lucem. *Delitiis* carnalibus & vitiosis, *Affluentes*, Tales nan
que non solùm in venereis, sed in suis quoque perfidis docu
mentis, adinuentionibúsque vanissimis delectantur. *Incon-
uiuijs suis luxuriantes vobiscum*, iuxta vos corporaliter commo C
rando, aut prauè agendo, aut vos ad eadem attrahendo pro
posse, *Oculos habentes plenos adulterij, & incessabilis delicti*, id
est, signis & incitamentis adulterationis. Quia in oculis, lasci
uia mentis præsertim apparet: & per corporalem intuitum
prouocatur libido. ¶ Quæ incessabilis dicitur, quia quo am
plius peruagatur seu exercetur, eo plus incitatur & infrænis
ac vaga efficitur. Hinc impudicus oculus impudicæ mẽtis est
nuncius. Et in Ecclesiastico habetur: Virginẽ ne cõspicias, ne *Eccle. 9.*
scandalizeris in decore eius. Noli circunspicere in vicis ciui-
tatis. Auerte faciem tuam à muliere compta. Propter speciem
mulieris multi perierunt. Idcirco timoratus & sanctus Iob di *Iob. 31*
xit: Pepigi fœdus cum oculis meis, ne cogitarem quidem
de virgine. *Pellicientes animas instabiles*, secundum Bedam
pellices dicũtur meretrices, sumpto vocabulo à pollutione,

D vel à pellis suæ formositate, quia incautos alliciunt. Pelliciũt ergo animas instabiles, qui homines in fidei veritate & virtutum constantia non bene fundatos pestiferè instruunt, ac seducũt. Quo contra loquitur Paulus: Non circunferamur omni vento doctrinæ. Et in Ecclesiastico præcipitur: Esto firmus in via domini, & in veritate sensus tui. Et in Prouer. Fili mi si te lactauerint peccatores, ne acquiescas illis. *Cor exercitatum*, id est, habituatum, *In auaritia habentes.* quia assiduè cogitant, qualiter temporalia sibi accumulent. Quo cõtra in Ecclesiastico fertur: Nihil iniquius, quàm amare pecuniã. Et auaro nihil est scelestius. Hic enim animã suam habet vænalem, *Maledictionis filij*, id est, maledictione digni, quẽadmodum primo regũ Dauid ait ad Abner: Filij mortis estis vos,

Ephes.4. *Eccli.5.* *Prou.1.* *Eccle.10* *1.Reg.26.*

E qui non custoditis dominũ vestrum regem, id est, morte digni. *Derelinquentes rectam viam*, id est, diuina præcepta, scripturarum documenta, fidem & legem Christi, exercitia virtuosa, per quæ omnia itur ad Deum, & recto tramite pertingitur ad salutem. *Errauerunt*, per vitiorũ abrupta, iuxta illud Prouer. 2. Relinquunt iter rectũ, & ambulant per vias tenebrosas. De quibus vas electionis fatetur: Impij proficiẽt in peius, errantes, & in errorẽ mittentes, *Sequuti viam*, id est, iniquitatem, *Balaam, ex Bosor*, id est, ex vrbe sic dicta venientẽ, vt tangit Beda. *Qui mercedem iniquitatis amauit*, quoniã propter munera, dedit regi Balach consilium decipiendi filios Israël. Iuxta illud Numerorum: Pergens ad populum meũ, dabo consilium, quod populus tuus faciat populo huic.

Prou.2. *2.Timo.3.* *Num. 24*

F *Correptionem verò habuit suæ vesaniæ*, id est, pro sua insipientissima impietate est debitè punitus. Fuit enim occisus à filiis Israël. Correptus quoque fuit ab angelo, atq; ab asina, vt subditur, *Subiugale mutum animal*, scilicet asina cui insidebat, loquendi facultatẽ ex natura sua nõ habens, *Voce hominis loquens, prohibuit prophetæ insipientiam.* Asina quippe virtute diuina insipientiã ipsius, Balaam (qui fuit propheta, aliqua ex diuina reuelatione prænunciando) redarguit, & eum à cœpto itinere quantum in se erat compescuit, dicens: Cur percutis me? ecce iã tertiò? quæ omnia in Numerorũ lib. plenius sunt descripta. ¶ Creditur autem, quòd angelus Dei per os asinæ verba illa formauit, nec asina verba illa intellexit: cum & numerare opus sit rationis, & in verbis illis numeratio fuit, cùm dixit, tertiò. Vnde vt asserit Auicenna: Gallina numerum pullorum suorum

Num. 31 *Nume.22.*

suorũ non noscit, sed multitudinem percipit. Dicitur tamen A
asina reprehendisse Balaã, quoniam verba reprehẽsoria protulit. *Hi sunt fontes sine aqua*, id est, doctores ficti, carentes vera doctrina, quia doctores se esse præsumunt & iactant, cùm deceptores existant. sicq; assimilãtur fonti siccato. *Et nebulæ turbinibus agitatæ*, id est, similes nebulis à ventis hinc inde cõmotis, quoniá dæmonũ suggestionibus & vitiorum impulsibus circunferuntur. *Quibus caligo tenebrarũ reseruatur*, quia, vt ait Saluator, proiicientur in tenebras exteriores, vt de tenebris vitiorũ præcipitentur in tenebras tormentorũ. Et rectè obscuritas infernalis caligo tenebrarũ, quasi caligo caliginũ, appellatur, cũ sit vehementissima, quemadmodũ rosa flos florum vocatur. *Superba enim vanitatis loquentes*, id est, verba falsitatis cõposita. Vel vt alij legunt, superbia vanitatis, id est ex B
arrogantia propriæ vanitatis loquentes. *Pelliciunt in desideriis* *Propriæ*
carnis luxuriæ, id est, per concessionem & approbationem cõ *vanitates*.
cupiscentiarum carnaliũ fallunt. *Eos qui paululum effugiunt*, id est, imperfectos, qui aliqualiter se ab erroribus ac peccatis cœperunt abstrahere. *Qui* deceptores, *In errore conuersati*, id est, assuefacti. *Libertatem illis promittunt*, id est, deceptis à se affirmant, quòd liberè sine peccato possint carnalia desideria adimplere. Per quod illos ad talia pronos faciliter fallũt. *Cum ipsi* hæretici & iniqui, *Serui sunt corruptionis*, id est falsitati ac impietati subiecti. *A quo enim quis superatus est, huius & seruus est*. ipsi autem à vitiis & à diabolo victi sunt, idcirco vitiorum ac dæmonum serui cẽsentur. Propter quod loquitur Paulus. Resipiscant à laqueis diaboli, à quo captiui tenẽtur. Et apud Ioã. asserit Christus: Omnis qui facit peccatum, C
seruus est peccati. *Si enim refugientes coinquinationes mundi*, id *2. Tim. 2.*
est, mundana & carnalia vitia euitãtes. *In cognitione*, id est, per *Ioan. 8.*
veram fidem & fidelem notitiam. *Domini nostri Iesu Christi his rursus implicati superentur*, id est, recidiuádo pristinis vitiis inuoluuntur. *Facta sunt eis posteriora deteriora prioribus*, id est, peccata, quæ recidiuádo & post recidiuum commiserunt aut inciderunt, enormiora sunt peccatis ante recidiuum commissis, aut per omissionem cõtractis. Nam vulnera repetita sunt magis periculosa. Et recidiuatio ista propter ingratitudinem sibi annexã, qua quis de priore remissione, illuminatione & gratia, deo ingratus est, & propter præhabitam veritatis notitiam, valde auget & grauat peccata sequentia. Propterea

D subditur. *Melius enim*, id est, minus malū siue culpabile. *Erat eis non cognoscere viam iustitiæ*, id est, diuina præcepta, & ea quæ necessaria sunt saluti. *Quàm post agnitionem retrorsum cõuerti, ab eo quod illis traditum est, sancto mandato*, id est, ab obseruantia legis, ac fidei Christianę diuertere. Nẽpe quo quis plura à deo beneficia est sortitus, eo plus obligatus est deo gratus esse, ac deseruire. Idcirco doctus grauius peccat quàm indoctus, cæteris paribus: præsertim quia qui viam agnoscit iustitiæ, nec tamen obseruat, plus videtur deum contemnere, quàm iustitiæ viam ignorans. Propter quod Christus disseruit: Seruus qui cognouit voluntatē domini sui, & nõ fecit, plagis vapulabit multis. Qui autem nõ cognouit & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Hinc dictum est per Iacobum:

Luc.12.

E Scienti bonum facere, & non facienti, peccatum est illi. Imò quàm enorme sit istud, constat ex eo quod ad Hebræos legitur, Voluntariè peccantibus post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia. Et rursus ad Hebręos terribiliter loquitur Paul. Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cœleste, & participes facti sunt spiritus sancti, & prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitẽtiam, rursus crucifigentes sibimetipsis filiũ dei, & ostentui habentes. Hinc etiã veritas contestatur: Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc autem dicitis quia videmus, peccatum vestrum manet. Sed si ista ita se habent, videtur ignorantia hominem excusare. Imò apparet quòd cum homo sit fragilis, tutius nõ scit discere neque agnoscere viã iustitiæ, quàm eã cognoscere: ne fortè post eius cognitionẽ

Iaco.4. *Hebr.10.* *Heb.6.* *Ioan.10.*

F contingat peccare, & grauiorem reatum incurrere. Respõdetur, quia ignorãtia iuris, quod quis scire tenetur, nõ excusat à culpa, nec ignorãtia crassa, seu affectata: sed ignorãtia facti adhibita diligẽtia bona, ignorantia quoq; inuincibilis, prorsus excusant. ¶ Et quãuis grauius sit post veritatis notitiã cadere, ipsa tamen notitia in se bona est & optãda, & frequẽter à varijs malis præseruat, & confert ad hoc vt homo resurgat celerius. Porrò qui viam nescit iustitiæ, sine retinaculo errat, nec surgit. Cur autẽ enormius sit post iustitiæ agnitionẽ peccare, subiungitur, *Contingit enim illis* scilicet, recidiuantibus. *Il veri prouerbij.* Idcirco ait veri prouerbij, quia quod sequitur ex libro prouerbiorũ Salomonis acceptũ est. *Canis reuersus ad vomitum suum.* Sic quidẽ Salomon in Prouerbijs lo-

Prou.16.

quitur,

quitur: Sicut canis qui reuertitur ad vomitum suum, ita stultus qui iterat stultitiam suam. Nam sicut id quod per vomitum est eiectum resumere, est valde abominabile, fœtens, ac turpe: sic peccata pœnitendo deleta reiterare. Quod verò adiungitur. *Et sus lota in volutabro luti*, princeps apostolorũ de suo apposuit, valdéque aptè. Nam sicut ex tali lotione efficitur porca sordidior, quàm fuerat ante: ita ex recidiuo, grauius homo coinquinatur. Itaque sicut vomens superfluam eiicit materiam qua premebatur, sic peccator confitendo effundit mentis venenum, quod animam pressit: dũ verò post pœnitentiam recidiuat, instar canis redit ad vomitũ, id est, quod salubriter euomuit, damnabiliter repetit. Postremò in scripturis per stultum designatur quicunque in mortali est vitio, & per stultitiam omnis mortalis intelligitur culpa. Sic in Ecclesiaste asseritur, Stultorum est infinitus numerus. A B *Eccl.21*

Expositio cap. III. *Hanc ecce vobis chariſsimi secundam scribo epistolam.* ARTICVLVS TERTIVS.

o c vltimo capitulo gloriosissimus Apostolici hori hierarcha plenius destruit hæreticas prauitates, & fideles in fide cõfortat. *Hanc ecce vobis chariſsimi secundam scribo epistolam*, in quibus prima & secunda epistolis, *Vestram excito in commonitione*, id est, per hanc charitatiuam exhortationem,

Syncera m mentem, à vitiis expurgatam. *Vt memores sitis*, memoria virtuosis actionibus iuncta. *Eorum quæ prædixi verborum prophetarum, & apostolorum sanctorum*, id est, verborum à sanctis prophetis apostolísque prolatorum, videlicet documentorum & mandatorum quæ tradiderunt. Aliqui textus habent verborum à prophetis, & redit in idem. Nam sensus est, Verborum dictorum à prophetis. Memores quoq; estote, *Præceptorum domini & saluatoris nostri.* id est, præceptorum quæ Christus dominus & Saluator in Euangelio dedit. qui decem præceptis aliqua addidit. Hæc memoria ad executionem operis est ordinanda Iuxta illud in Psalm. Memores sunt mandatorum ipsius ad faciendum ea. *Hoc primùm scientes*, inter ea quæ iam scienda commemoro, *Quòd venient in nouiſsimis diebus*, præsertim circa Antichristi aduentum. *In deceptionem*, id est, ad introducendum deceptio- C *Psal.102*

D nem. *Illusores* scripturarum ac fidei Christianæ atque fidelium. *Iuxta proprias concupiscentias ambulantes*, id est, vitiosè carnalitérque viuentes. *Et dicentes, Vbi est promissio aut aduentus eius?* id est, vbi manent, aut quando apparebunt & implebuntur, quæ Iesus Nazarenus promisit suis cultoribus? Et quando ad iudicium veniet ipse, prout prædixit? tanquam dicant, Omnia vana sunt & confitta, nec erit iudicium, nec resurrectio mortuorum. *Ex quo enim patres* nostri *Dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio*, id est, ab exordio seculi, & generationis humanæ, & à temporibus antiquissimis, in quibus obierunt progenitores nostri primæui, mundus iuxta solitum cursum naturæ processit, durauit, nec notabiliter est mutatus: ergo nec in futuro mutabitur, nec generationum

E cessabit successio. Quemadmodum ergo Paulus secunda ad

2. Thes. 2. Thessalonicenses redarguit eos, qui tunc secundum aduentum Christi de proximo imminere asseruerunt. Non terreamini, inquiens, quasi instet dies domini: sic princeps apostolorum nunc eos condemnat, qui de nimia dilatione secundi aduentus domini causabantur. Præinductis demum sanctissimi

2. Tim. 3. Petri verbis consonant, quæ secundæ ad Timotheum scripta sunt. Vbi vas electionis fatetur. In nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines amantes seipsos, &c. Consequenter probat summus Apostolus falsum esse quod illi dicent, omnia à principio creaturæ sic perseuerare. *Latet enim eos hoc volentes*, id est, qui illud dicturi sunt, nesciunt. *Quòd cœli erant prius, & terra de aqua, & per aquam consistens dei verbo, per quæ ille tunc mundus inundatus periit.*

F Oportet aduertere, quòd beatissimus Petrus non loquitur hîc de superioribus cœlis, supra sphæram actionis & passionis subsistétibus, qui ex natura sua sunt incorruptibiles, quátum ad suum esse substantiale: sed loquitur de cœlis aëreis, id

Hiere. 8. est, partibus aëreis in superiori & in inferiori. Vnde per Hie-

4. Reg. 2. remiam dominus loquitur: Miluus in cœlo cognouit tépus suum. Et quarto Regum asseritur: Ascendit Helias per turbinem in cœlum. Hinc & aues cœli vocantur, quia in aëre volant. ¶ Porrò quòd de his cœlis solúmodo iam loquatur sa-

Gene. 7. cratissimus Petrus, hinc constat, quia intendit probare quòd mundus semel per diluuium periit, & rursus in fine igne peribit. Idcirco non loquitur nisi de cœlis quos attigit aqua, & ignis attinget. Certúmque est, quòd aqua sphæram lunæ non attigit,

attigit, nec ignis conflagrationis creditur altius ascensurus, A
quàm illa ascenderat aqua. Et istud Thomas super quartum affirmat sententiarum. Beda quoque, Albertus, & alij expositores concordant in isto. Est igitur sensus, Cœli erant prius id est, ab exordio ante diluuium fuerunt cœli aëri, quantum ad suam substantiam, vtpote inferior pars aëris & pars eius superior, quæ est supra cacumina montium. Quam superiorem aëris partem aqua diluuij partim occupauit, quoniam quindecim cubitis altior fuit altissimis mōtibus terræ, vt scribitur in Gen. Et terra etiam prius scilicet ante diluuium fuit. *Ibidem.*
De aqua, id est, per separationem aquarum à superficie terræ *Gene.* 1.
apparuit terra. Iuxta illud Gene. Congregentur aquæ in locum vnum, & appareat arida: & factum est ita Et hæc eadem terra est, per aquam consistens dei verbo, id est, ex omnipotẽ B
tis dei decreto siue præcepto terra subsistit, & permanet in esse per hoc, ꝙ partibus eius vndique supra superficiem eius & intra viscera eius aqua miscetur, vt partes terræ sibi cohæreant, aliter redigerentur in puluerem. Propter quod asserit Auicenna: Ex terra pura non fit lapis, quia requiritur aqua, per quam fit cōtinuatio partium terræ. Hinc loquitur Beda: Diuina dispositione venis aquarũ terra tota intrinsecus plena est, quemadmodum corpus animalium sanguinis venis repletur, ne ariditate terra deficiat, si aquarũ cesset rigatio. Videmus namque æstatis calore terras cōsumpto eorum humore flaccentes, atque in puluerem quem proiicit ventus, esse redactas. Per quæ, hoc est, per cœlos præfatos aëreos & per terram, ille tunc mundus inundatus, id est, inferior regio mundialis aquis perfusa, operta & occupata periit, quãtum ad vi- C
ua contenta in terra & aëre, præter ea quæ erant in arca. Nã omnia mortua tunc fuerunt. ¶ Periit etiam ille mundus, videlicet terra, aqua, & aër, scilicet regio illa elementaris, quantum ad multa. Nam pristinum fructificandi vigorem perdidit terra, atque in variis locis ac partibus aliam dispositionẽ *Gene.* 7.
accepit. Sed & magna pars aëris corrumpebatur & vertebatur in aquas. Tunc quoque rupti sunt omnes fontes abissi magnæ, puta Occeani. *Cœli autem qui nunc sunt*, id est, prætacti cœli aërei. *Et terra*, quæ nunc est, id est, iam in rerum natura subsistunt. *Eodem verbo repositi sunt*, id est, ex diuino præcepto ad cōuenientem naturalémque formam & statũ, quos nũc habent, reducta sunt: per hoc quod aquę diluuij cessaue-

D runt,& terra & ignis ad pristinum statum ac modum, quantũ ad multa, tunc redierunt. *Igni reseruati in diem iudicij & perditionis iniquorum hominum*, id est, igne conflagrationis sunt exurendi atque purgandi in die iudicij, qui est dies perditionis seu condemnationis hominum iniquorũ. De quo die scriptum est: In diẽ perditionis seruatur malus, & ad diẽ furoris ducetur, & de furore omnipotẽtis bibet. In prouer. quoque:
Iob.21. Omnia propter seipsum operatus est dominus, impium quo-
Prou.16. que ad diem malum. ¶ Consequenter princeps apostolorum breuiter probat, quòd propter dilationem futuri iudicij æstimare nequaquã debemus, futurum nõ esse iudicium illud, cũ omnis dilatio ista sit modica in dei cõspectu: & cõparatione
Epist. perpetuæ durationis eam sequentis. Nam subditur. *Vnum ve*
E *rò hoc non lateat vos charissimi*, & quid sit hoc vnum, subiũgit. *Quia vnus dies apud dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus*, id est, spacium, quod deus comparatione suæ æternitatis atq; futurę retributionis reputat quasi vnum diem, est sicut mille anni, id est, spatium multò longissimum secundũ nostram computationem ac apparentiam: & mille anni apud nos, id est, spacia temporum quantumlibet diuturna, sunt coram deo quasi dies vnus, quia suæ æternitatis respectu quasi
Psal.89. momentum est. Propter quod ait Psalmista: Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna quæ præteriit. Vel sensus verborum istorum esse potest, quod supersapientissimus deus conspiciens omnia in sua ęternitate, nũc, seu momento ita contemplatur vnum diem, vt mille annos, & mille annos, vt diem vnum: quoniam cuncta pręterita, præsentia &
F futura simul inuariabiliter intuetur. ¶ Porrò (vt Beda refert) quidam prætacta verba sic intelligenda putarunt, quasi dies iudicij per mille annos sit duraturus: nõ attendẽtes, quòd nõ simpliciter ait, erit vnus dies sicut mille anni: sed vnus dies apud dominum vt mille anni. Si autẽ dicere vellet, ꝙ dies iudicij mille annorum spatio tenderetur, non opus fuisset ponere apud dominum, quoniam dies illa etiam apud homines tantæ lõgitudinis esset. Vult ergo beatissimus Petrus insinuare, quòd omniũ dierum & annorum finem certissimè noscat deus, certissimè quoq; prænouerit quando aduentus sit adimplendus, & quando præmissa præmia sint sanctis reddenda. Idcirco subiũgitur: *Non tardat dominus promissum*, id est. promissa sua implere non differt vltra tempus præfixum ac debitum

bitum. Sic & in Abacuc habetur: Apparebit dominus in finē, & non mentietur: si moram fecerit, expecta eum, quia veniēs veniet, & non tardabit. *Sed patienter agit*, id est, longanimiter præstolatur, & differt iudiciū. *Propter vos*, id est, propter melius vestrum. *Nolens aliquem perire, sed omnes ad pœnitentiā reuerti.* Sic & Christus testatur: Non est voluntas ante patrē, vt pereat vnus ex his pusillis. Et ad Timoth. asseritur: Deus omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. In Ezechiele quoque habetur: Nunquid voluntatis meæ est mors impij, dicit dominus, & nō vt cōuertatur à viis suis, & viuat? ¶ Sed quomodo possunt hæc stare, cùm per Esaiam deus testetur: Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Cum enim dei volūtas omnipotēs sit, vtique adimplebitur. Propter quod in lib. Hester legitur: Domine rex omnipotens, in ditione tua cuncta sunt posita, & non est qui tuæ resistere possit volūtati. Deniq; si tanta est fœlicitas ciuiū supernorum, vt quicquid velint prę̄stò sit eis, quantò magis superbeatissimi dei infinita exigit beatitudo, vt nil diuinæ voluntati contrarium possit accidere? Ad hæc duplex est respōsio. Prima quòd deus quantū in se est, nō vult quēquam perire, sed omnes saluari. Nam omnes ad pœnitentiam ac salutē hortatur, & pœnitentibus semper paratus est indulgere, nec alicui quod in se est facienti, denegat gratiam; imò per angelos sanctos custodit ac dirigit homines, nec ex parte Dei est defectus salutis cuiuscūque pereuntis; cum deus variis modis homines ad meliora inuitet. Secunda respōsio est, quòd deus non vult quenquā perire, sed omnes saluari, loquendo de voluntate antecedente, hoc est, considerando homines secundū quod homines sunt, vtpote rationalis naturæ, fœlicitatis capaces: non autē loquendo de voluntate consequente, vtpote considerādo eos, vt tales, aut tales. Quēadmodum rex terrenus vult omnes subditos suos prosperari ac viuere, inquantū sunt subditi sui: non autem, inquantum quidam eorū malefici sūt, & rebelles, fures, homicidæ, latrones. ¶ Insuper (vt recitat Beda) qui dixerūt diē iudicij per mille annos duraturū, ideo hoc dixerunt, quia putabant necesse: vt electi qui in fine mundi in peccatis aliquibus morientur, intra spatium tantum purgentur: non attendentes quantæ sit impudentiæ dicere, quòd cæteri vniuersi electi & iusti suis corporibus in ictu oculi resumptis, per tot annos in terra aut aëre præstolabūtur finem

A

Abacuc.2

Matth.18

1. Tim. 2

Ezech.18.

Esa.46

Hester. 13

B

C

D iudicij, atque à præparata ac debita eis beatitudine differentur. Quòd cum ita sit, quàm sacrilegũ & mendosum est, quod sceleratissimus asserit Machometus in scriptis suis, diem iudicij per quingẽta millium annorum spatiũ duraturum. Itaque deus differt iudicij diem, vt interim compleatur numerus electorum, & homines per pœnitentiam se expurgent. Quẽadmodum ad Hebr. scribitur: Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, nõ acceptis repromissionibus, deo melius est aliquid prouidente de nobis, vt non sine nobis consummarẽtur. Vnde in Apoc. inducitur, animabus martyrũ diem vltionis optãtibus respondetur diuinitus, vt requiescant tempus adhuc modicũ, donec compleatur numerus conseruorum eorum. *Adueniet autem dies domini*, id est, dies iudicii, qui specialiter dicitur dies

Hebr. 11 *Apoc. 6*

E domini, seu Christi iudicis sũmi: qui est dominus sabbathi & temporis vniuersi. Dies, inquã, iudicij specialiter dicitur dies domini, quia in eo ipse præcipuè suam omnipotentiam, sapiẽtiam, iustitiam, declarabit: suam operationem efficiet, suã voluntatem complebit. *Tanquam fur*, id est, repentè & improuisè: Paulo testante: Cùm dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. Et rursus: Dies domini, tanquã fur in nocte, ita veniet. Ideo ait Saluator: De die illa & hora nemo scit. Et in Actis: Non est vestrûm nosse tempora vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate. *In quo cœli magno impetu transibunt*, id est, cœli aërei, de quibus iam locutus est,

Mat. 12 *1. Thess. 5* *Matt. 24.* *Act. 1.*

F grandi impulsu per ignem conflagrationis alterabũtur, atq; à statu quem nunc habent deficient. Aliquæ etiam partes aẽris illo igne tunc corrumpentur. Denique aër terræ proximus in scripturis interdum vocatur cœlum. Cùm in Iob dicatur: Amici Iob sparserunt puluerem super capita sua in cœlum. *Elementa verò calore*, ignis quo conflagrabitur & purgabitur mundus inferior. *Soluentur* eo modo, quo cœli tunc transibũt. Elementa nanque trãsibunt & soluẽtur. Primò, quo ad cessationem motus & operationis eorum: quia nõ mouebũtur vt modò, nec erit in eis generatio siue corruptio. Secũdò, quantum ad mutuam transmutationem, quia per qualitates suas cõtrarias non alterabunt se inuicem, nec in se mutuò agent, vt nunc. Quia cessante primi mobilis motu, cessabunt ista in inferioribus. Tertiò, quantum ad innouationem, quia tunc transferentur ad dispositionem nobiliorem, & claritatẽ mirificam sortientur. Quia, vt creditur, terra splendebit vt aurum

Iob. 2

rum, aqua ſicut cryſtallus, aër vt cœlum, ignis vt aſtra. *Terra* A
autem & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur, quia non ſolùm terra igne purgabitur, partimque caloris vehementia conſumetur, ſed & plantæ, ac bruta, ac cætera mixta, ſecundum ſe tota corruptibilia pœnitus corrũpentur. Elementa verò, quia ſecũdum ſe tota corruptibilia non ſunt, ſecundum ſubſtantiam & modo præfato manebunt, præſertim cum ſint de integritate conſiſtentiæ, ac ordinis vniuerſi. Quáuis Beda videatur aliter hîc ſentire. Nam ait: Quatuor ſunt elementa, quibus mundus iſte conſiſtit, ignis, aër, aqua, & terra: quæ cuncta ignis maximus ille abſumet. Nec cuncta in tantum conſumet, vt funditus nõ ſint, ſed duo in totum conſumet, duo verò in meliorẽ reſtituet faciem. Duo autem, quæ dicit pœnitus conſumẽda, ſunt ignis & aqua. Auguſt. quoque in lib. de ciuitate relinquit *Auguſt.*
ſub dubio de aqua, cum in Apoca. legatur: Mare iam non eſt. *Apoc.17*
Sed doctores ſcholaſtici, aſſerunt, elementa omnia ſecũdum B
ſubſtantiam permanſura, præſertim cum ignis & aqua nobiliora ſint terra. Porrò quod dicitur, mare iam non eſt, intelligitur: ſicut & illud, Cœlum & terra tranſibunt. *Cum ergo hæc* *Matt.24.*
omnia, iam prædicta *Soluenda ſint*, id eſt, corrumpenda ſeu alteranda, vel immutanda, iuxta ſenſum præhabitum. *Quales*, *Marc.13* *Lucæ.21*
id eſt, quàm diligentes, aſſiduos, & cõſtantes. *Oportet nos eſſe in ſanctis conuerſationibus?* id eſt, virtuoſis operibus. Præſertim in operibus miſericordiæ, tam corporalibus, quàm ſpiritualibus. De quibus ſpecialiter fiet iudicium, vt in Matthæo habetur. Ideo additur, *Et pietatibus*, quod etiam poteſt exponi de *Mat.5.* C
duplici pietate. Vtpote de ea, quæ eſt virtus moralis, & ſubuenit proximo inquantum eſt indigens: & ea quæ eſt vnum de ſeptem donis ſpiritus ſancti, & ſubuenit proximo inquantum *Gene.1*
ad dei imaginem & ſimilitudinem eſt creatus: vt quidam diſtinguunt. *Expectantes*, diſtrictum Dei iudicium. *Et properantes in aduentum*, id eſt, celeriter ac feruenter vos præparantes ad ad ſecundum aduentum, qui erit in fine, Aduentum inquá. *Domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem*, id eſt, cuius imperio ac virtute. *Cœli ardentes*, id eſt, cœli aërei igne qualificati. *Sol uẽtur*, ſecundũ ſenſum inductũ. *Et elementa*, videlicet aqua & terra. *Ignis ardore tabeſcẽt*, id eſt, à ſuo ſtatu & modo deficiẽt, partímque definent, ſicut expoſitum eſt. Quaſi diceret: Valde virtuoſos, timoratos, exemplares oportet vos eſſe: conſideratione rigoris diuini iudicij. Si enim tam horribilia ſigna illud

D præcedent,& si tantam horribilitatem ac districtionem omnipotens,iustus,metuendus creator,in rebus inanimatis monstrabit·certum est, quòd illud iudicium in seipso incomparabiliter ineffabiliterque durissimum erit. Et in ipsis hominibus impiis ineffabilem deus ostendet seueritatem: tantò certè maiorem,quantò nunc clementius diuturniúsque expectat. Pro-
Iob.14 pter quod sanctus Iob loquitur: Quis mihi tribuat,vt in inferno protegas me,& abscōdas me,donec pertrāseat furor tuus,
Psal.96 & constituas mihi tempus in quo recorderis mei?Et psal. Nubes & caligo in circuitu eius,iustitia & iudiciū correctio sedis eius.Ignis ante ipsum præcedet,& inflammabit in circuitu ini-
Esaiæ.30. micos eius. Apud Esaiam quoque fertur : Ecce nomen domi-
E ni venit de longinquo,ardens furor eius,& grauis ad portandū.Labia eius repleta sunt indignatione. Spiritus eius velut
Esa.64 torrens inundans ad perdendas gentes. *Nouos verò cœlos,&*
1.Cor.2 *nouam terram,& promissa ipsius expectamus.* Non ait alios cœlos & aliā terram,sed nouos, id est, quātum ad modū & proprietates innouatos ac meliores effectos, & similiter terrā nouam & meliorē effectam. Cætera quoque dei promissa , quæ nec oculus vidit,nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt,dotésque corporū glorificatorum,& animarū fœliciū prestolamur. Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum dei, vt dicitur ad Ro-
Roma.8 ma. Hinc apud Esaiam dominus contestatur : Ecce ego creo
Esa.65 cœlos nouos , & terram nouam. In Apoc. quoque ait Ioan.
Apoc.21. Apost.Vidi cœlū & terram nouā,& dixit,qui sedebat in thro-
F no.Ecce noua facio omnia. *In quibus iustitia habitat*,id est, habitabit,vt sit sermo propheticus de futuro per modū præsentis, propter certitudinem prophetiæ loquens: Tunc enim in corporeis illis cœlis,ac terra,diuina præclarissimè relucebit iustitia,vniuersis tunc tribuens quod promeruerūt , & electorū gloriam augens in cœlorum ac elementorum innouatione, in quorum inspectione gaudebunt.Habitabit etiam in illis iustitia.Quia vt in Apoc.habetur:Non intrabit in ciuitatē cœ-
Ibidem. lestem ac patriam beatorum aliquid coinquinatum:sed soli iusti , in quibus nunquam iniustitia locum poterit obtinere. Quia confirmati erunt in bono , & erunt tunc omnia ad iustitiæ æqualitatem plenè redacta : Ex quibus infertur salubris monitio,dum subditur, *Propter quod charißimi hæc expectantes satagite immaculati & inuiolati*,id est,mēte& corpore purificati,

cati, fide & opere integri, à mortalib⁹ & venialibus vitiis e- A
mundati. *Et inueniri*, id est, ad dei honorem ac gloriam veraciter apparere. Tanta enim fœlicitas omni diligentia & labore est dignissima, nec deus cernetur nisi à purgatissimis mẽtibus. Propter quod loquitur Iudæis. Beati mũdo corde, quo- *Matth.5*
niam ipsi deum videbunt. Et ad Hebr. dicitur: Pacem sequimi- *Hebr.12*
ni & sanctimoniam, sine qua nemo deum videbit. Hanc sententiam introduxit vas electionis secunda ad Corinth. Has, *2.Cor.6*
inquiens, habentes promissiones mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficiẽtes sanctificationem in timore domini. Itaque beati immaculati in via, qui ambulant *Psal.118*
in lege domini. Beatus vir cui non imputauit dominus pecca- *Psal.31.*
tum. Hinc ait Saluator: Beati serui illi quos cum venerit do- *Lucæ.12.*
minus, inuenerit vigilantes. *Et domini nostri Iesu Christi longa-* B
nimitatem, id est, diuturnam seu piam præstolationem, ac dilationem suæ remunerationis. *Salutem arbitramini*, id est, salutarem esse vobis sentite, quia confert vobis ad gloriæ incrementum, vt interim & quotidiè proficiatis, & plures saluentur *Sicut & charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam*, id est, ei infusam in raptu suo vsque ad tertiũ cœlum, quando vidit deum per speciem secundum Augustinum, & audiuit verba arcana, quæ non licet homini loqui. *Scri-* *2.Cor.12*
psit vobis, quod enim scripsit vni Ecclesiæ, omnibus scripsit. *Mar.13*
Quemadmodum Christus in Euangelio ait: Quod vobis vel vni dico, omnibus dico. Et quia beatissimus Petrus ambas su- *1.Pet.1.*
as scripsit epistolas electis aduenis dispersionis Ponti Galatiæ, Asiæ, &c. videtur, quòd eisdem scripsit & Paulus, qui Galatis Asianísque scripsit: vt certum est, quod & verba sequen- C
tia videntur prætendere. Nam subditur, *Sicut & in omnibus epistolis*, id est, cæteris vniuersis. *Loquens in eis de his*, de quibus ego iam scripsi vobis, vtpote primo & secundo Christi aduentu, innouationéque mundi, moralibus documentis, salutaribúsque præceptis, & de vitãdis hæreticis, de patientia quoque & cõstantia ad martyriũ, *In quibus* Pauli epistolis. *Sunt quædam difficilia intellectu*, id est, ad intelligendum. Quia in singulis eius epistolis sunt talia multa, ea quæ Philemoni scripta est, exempta. Præsertim in epistola ad Romanos aliquot locos reperias quouis labyrintho magis extricatu difficiles. *Quæ indocti & instabiles*, præsertim hæretici. *Deprauant*, id est, falsè exponunt, malè intelligunt, peruertunt corrumpũt:

D rumpunt: addendo, subtrahendo, seu aliis modis. *Sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem*, id est, ad propriam condemnationem grauissimam. Quia non Paulo, sed sibiipsis enormiter nocuerunt, sic faciendo. Qui rectè indocti vocantur, quoniam veris atque catholicis caruerunt doctrinis. Et erant instabiles, quoniam suis erroribus, vitiis & passionibus vndiq; fluctuabant, nec in deo, nec in ratione, nec in virtutibus fixi. De quibus ait propheta: In circuitu impij ambulant.
Psal. 11 Et: Impij tanquam puluis ante faciem venti. Vnde in Prouer-
Psal. 1 biis fertur: Quasi tempestas transiens impius non erit, Iustus
Prouer. 10 autem quasi fundamentum æternum. ¶ Denique beatissimus & sapientissimus princeps apostolorum epistolas Pauli specialiter commendat & approbat: tum, quia tam Iudæi obstinati quàm hæretici specialiter detraxerunt Paulo, & epistolis eius. Secundò, quoniam Paulus diffusius ac difficilius scripsit: idcirco de suarum deprauatione epistolarum maius fuit periculum. Præterea in his resplendet profundissima archiapostoli Petri humilitas, qui Paulum tam excellenter collau-
Galat. 2. dat, cum Paulus in sua ad Galatas epistola reprehenderit Petrum, quod eum non latuit. Sancti etenim viri non proprias quærunt, aut diligunt laudes, sed veritatis præconia, virtutum sublimia, iustitiæ zelum, dei honorem, animarum salutẽ, propriam quoque reprehensionem, beneficium arbitrantur præcipuum. Non enim ad seipsos reflectuntur inordinatè, sed in
F deum firmiter sunt conuersi. Deinde finalis exhortatio subinfertur. *Vos ergo fratres præscientes*, Christum iudicem esse venturum, hæreticos quoque diuersa falsitatum portenta esse docturos. *Custodite*, id est, ea quæ scripsi memoriter retinete,
Psal. 118. & opere adimplete. Iuxta illud Psal. In corde meo abscondi eloquia tua, vt nõ peccem tibi. Quòd autem aliqui libri habent, vosmetipsos, nõ est de essentia veri textus, sed additum,

Ne insipientium errore traducti, id est, hæreticorum aut aliorum prauis doctrinis infecti, atque extra veritatis limites ad falsa translati. *Excidatis à propria firmitate*, id est, à fidei ac virtutum constantia deficiatis. Hinc ad Thessalonicẽses loqui-
2. Thess. 2 tur Paulus: Ne quis vos seducat vllo modo. Itémq;: Stabiles,
1. Corin. 15 inquit, & immobiles estote, abundantes in opere domini sem
Matt. 24 per. Vnde & Christus hortatur: Videte ne quis vos seducat. Surgent enim pseudoprophetæ & pseudochristi, & dabunt signa magna & prodigia, ita, vt in errorem ducantur (si fieri

potest

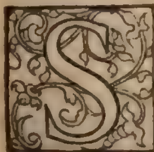
potest) etiam electi. *Crescite verò in gratia*, bene agendó, viriliter laborando, mentem assiduè custodiendo, proficite in omni virtute ac dono spiritus sancti. præsertim cùm non crescere sit decrescere. *Et cognitione domini nostri & saluatoris Iesu Christi*, id est, in formata ipsius notitia, & in cõtemplatione suæ diuinitatis syncera, in intelligentia mysteriorum ipsius, & in omnibus quæ sacra scriptura docet de eo. In quorum cognitione proficit homo legendo, ab aliis audiendo, per se diligenter considerando, prȩsertim diuinam illuminationem suscipiendo, in dono sapientiæ, donóque intellectus proficiendo, angelicam instructioné sumendo. Hinc ad Colossenses loquitur sanctus Paulus: Postulamus vt impleamini agnitione voluntatis Dei, in omni sapientia & intellectu spirituali, per omnia crescentes in scientia Dei. Ad Philippenses quoque: Existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam domini nostri Iesu Christi. Per Oseam quoq; ait Deus: Scientiam Dei volo, plus quàm holocausta. Siquidem hæc est vita æterna, vt cognoscamus patré verum Deũ, & quem misit Iesum Christum. *Ipsi gloria*, id est, maiestas, beatitudo, lætitia, & clara cum laude fama. *Nunc & in die æternitatis*, id est, in militanti & triumphanti ecclesia, in præsenti & in futuro, in via ac patria: qui cum patre & spiritu sancto vnus est Deus, super omnia sublimis & benedictus, Amé.

A — Coloss. 1. — B — Philip. 3 — Osee. 6 — Ioan. 17

D. Dionysij Carthusiani in primam S. Ioannis Apostoli Epistolá, Enarratio.

C

Cap. 1. *Quod fuit ab initio.* ARTIC. I.

VBLIMIS Euangelista Ioannes multis & magnis à Christo priuilegiis decoratus, atq; per aquilam volanté designatus, præ cæteris de Christi diuinitate scripsit profundius. Et sicut in principio Euangel. sui destruit Ebionis ac Cherinthi Christũ purum hominem esse dicentium hæresim, Marcionis quoque

Ezech. 1. — Ioan. 1.

D Christum verum corpus assumpsisse negátis perfidiam: sic & in huius suæ epistolæ primæ initio eorundem perditissimorũ
Ibidem. hæresiarcharum prosternit vesanias, dicés: *Quod fuit ab initio*
Psal. 144 id est, verbum æternum increatum ac genitum: de quo alibi habetur: In principio erat verbum. Pater enim æternus, cuius sapientiæ nõ est finis, seipsum intuẽdo ac intelligendo quod de se & in se videt atque intelligit, hoc intra se intellectualiter profert ac gignit, vtpote suiipsius conceptum ac verbum,
Sapien. 7. quod est vnigenitus filius eius, in quo quicquid patris est, plenissimè splendet. Estq; verbum hoc patri æquale, cùm sit naturalis & perfecta eius imago. Ex quo consequens est, ꝙ tota deitatis plenitudo in ipso consistit, idcirco substãtiale est patri. Hoc verbum est æterna ac genita sapientia patris, quæ
Prouer. 8. in Prouerb. de sua intellectuali & æternali generatione apertissimè protestatur: Dominus possedit me ab initio viarum
E suarum: antequã quicquam faceret à principio, ab æterno ordinata sum. *Quod audiuimus*, Dupliciter audierunt homines verbum hoc Dei æternum. Primò percipiendo auribus sermocinationem, loquentem de verbo ipso: & ita qui nõ viderunt Christum in carne, audierunt eum. De quibus loquitur
Roma. 10. Paul. Nunquid non audierunt? Et rursus: Fides (inquit) est ex auditu. Secundò, audiendo verba immediatè ex ore Christi. Sícque Ioannes iste, cæteri quoque apostoli cum Christo in terris conuersati, audierunt hoc verbum, non in deitatis suæ natura, sed in humanitate assumpta. Ex cuius ore verba cœlestia audiẽdo, verbum æternum audierunt, propter vnitatem
F personę in Christo, quę in duabus subsistit naturis, diuina scilicet & humana. *Quod vidimus oculis nostris*, corporalibus per
Ioan. 1. assumptam naturam. Siquidem verbum hoc caro factum, inter apostolos visibiliter habitauit, & conuersatum est. Iuxta
Baruch. 3. illud Baruch: In terris visus est, & cum hominibus conuersa-
Esaiæ. 52. tus est. Vnde apud Esaiam testatur: Propter hoc sciet populus meus nomẽ meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar,
Zach. 2 ecce adsum. Apud Zachariam quoque ait: Lauda & lętare filia Siõ, quia eccè ego venio, & habitabo in medio tui. *Quod*
Ioan. 1. *perspeximus*, id est, clarè inspeximus, quia vidimus gloriã eius gloriam quasi vnigeniti à patre. *Et manus nostræ cõtrectauerunt, de verbo vitæ*, id est, ipsum verbum æternum, quod est verbum vitæ, à quo omnis vita naturæ & gratiæ ac gloriæ profluit. Est etiam verbũ vitæ, id est, patris viuentis. Vel verbum

bum vitæ, id eſt, verbum quod eſt vita. Nam ait: Ego ſum via, veritas, & vita. Hoc verbum incarnatum apoſtoli tractauerunt, quia ſenſibiliter ipſum tetigerunt, palpauerunt, & oſculati ſunt. Quibus & poſt paſſionem ſuam ac reſurrectionem loquutum eſt: Palpate & videte, quia ſpiritus carnem & oſſa non habet ſicut me videtis habere. Ioannes quoque in cœna recubuit in ſinu Ieſu, & ſuper pectus ipſius. Ex quibus verbis vera diuinitas Chriſti, & vera incarnatio eius euidentiſſimè cóprobantur. Atque hæreticæ prauitates, Ebionis, Cherinthi, Photini, Neſtorij, Marcionis, Manichæi, Valentini, Apellis, atque ſimilium hæreticorum penitus confutantur. A Ioan. 14 Lucæ. 24. Ioan. 13.

Et vita manifeſtata eſt, id eſt, verbum iſtud æternum, quod eſt vera vita, quæ ſecundum ſuam deitatem incomprehenſibilis fuit & latuit homines, & non niſi perpaucis per explicitam fidem innotuit. Hæc vita per naturam (quam aſſumpſit) humanam manifeſtauit ſeipſam, docendo, miracula faciendo, ſuos diſcipulos per totum mundum ad prædicandum mittendo. De qua ſcriptum habetur: Vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet. De qua etiá alio loco aſſeritur: Hoc fecit initium ſignorum Ieſus, & manifeſtauit gloriam ſuam. De quo ab Eſaia prædictum eſt: Simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt. Itémque: Parauit dominus brachiú ſanctum ſuum, in oculis omnium gentium, & videbunt omnes fines terræ ſalutare Dei noſtri. Et rurſus loquitur Eſaias: Reuelabitur gloria domini. Atque Pſalmiſta: Notum fecit dominus ſalutare ſuum. Et denuò: In ſole (inquit) poſuit tabernaculum ſuum, & ipſe táquam ſponſus procedens de thalamo ſuo. *Et vidimus* verbum hoc interiori exteriorique oculo. *Et teſtamur*, de eo, ea quæ vidimus & cognouimus. Vnde paſſione inſtante diſſeruit nobis: Vos teſtimoniú perhibebitis, quia ab initio mecum eſtis. *Et annunciamus vobis vitam æternam*, id eſt, CHRISTVM vobis prædicamus: qui ait: Ego ſum reſurrectio & vita. Eſt enim eſſentialiter viuens & vita, vtpote ſapientia ipſa increata, imméſa. Propter quod ipſemet ait: Sicut habet pater vitam in ſemetipſo, ſic dedit & filio vitam habere in ſemetipſo. *Quæ erat apud patrem*, id eſt, ſecundum diuinitatem ſuam fuit æternaliter in patre & cum ipſo, quia perſonaliter à patre diſtinguitur, immanenter ab ipſo egreditur, ſubſtantialiter idem cum ipſo cenſetur. De quo in Ioanne habetur: Verbum erat apud deum. Vnige- B Matth. 10 Lucæ 10 Ioan. 1. 2. Eſaiæ 32 Eſa. 40 Pſal. 97 Pſal. 18. C Ioan. 5.

D nitus filius qui est in sinu patris ipse enarrauit. Et in Psalmo:
Psal.53. Apud te est fons vitæ. *Et apparuit nobis*, visibiliter per corp*
Mat.28. assumptum. Post resurrectionem quoque apostolis frequen-
Lucæ 24. ter apparuit. *Quod vidimus & audiuimus, annunciamus vobis*,
Act.1 sicut expositum est. Frequenter autem & euidenter hæc repe
tit, vt nullum hæreticis locum latendi & effugiēdi relinquat.
Vt & vos societatem habeatis nobiscum, id est, communionē in
fide, spe, & charitate, & sacramentis ecclesiæ. *Et societas ve-
stra sit cum patre & filio eius Iesu Christo*, id est, etiam cum pa-
tre & filio, vnionem & assimilationem supernaturalem ha-
beatis per charitatem & gratiam, cæteráque charismata spiri-
tus sancti, qui nominato patre & filio datur intelligi, cùm sit
amor & nexus amborum, inseparabilis ab eisdem: & verè pa-
E tri ac filio consubstantialis, æqualis, & consempiternus. Pro
qua societate, Christus post cœnam orauit: iuxta illud: Pater
sancte, serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, vt sint v-
Ioan. 17 num, sicut & nos. Et rursus: Non pro his, puta Apostolis ro-
go, tantum: sed pro eis qui credituri sunt per verbum eorum
in me, vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te:
vt & ipsi in nobis vnum sint. ¶ Ex præinductis patet certitu-
do veritatis fidei christianæ, de qua hoc loco scribit Alber-
tus: Vna cognitio redditur certior alia, ex quatuor. Primò,
ex parte sensus per quem accipitur. Cùm enim cognitio in-
tellectiua ex notitia sensitiua dependeat, illa cognitio fit cer
tior, quæ euidentius ex sensu, aut ex pluribus sensibus habe-
tur. Ea autem quæ apostoli prædicauerūt de Christo, per vi-
F sum, auditum, & tactum, nouerunt. Secundò, ex parte obie-
cti. Cùm enim teste philosopho secudo primæ philosophiæ,
Vnumquódque se habeat ad veritatem sicut & entitatē, con
stat, quòd sicut Deus est purissima essentia, & perfectissimum
esse: sic est purissima veritas, & ex natura rei de ipso veritas ha
betur certissima. Tertiò, ex parte luminis, cui innititur. Cúm-
que veritas fidei increato, infallibili, & supernaturali lumi-
Philip.3 ni innitatur, certior est omni scientia alia, quæ creato inniti-
Ibidem. tur lumini. Quartò, ex parte docētis. Cùm ergo apostoli cū
Christo sint conuersati, tanta sanctitate & sapientia perorna
ti, tam supernaturaliter à spiritu sancto edocti, tam præclara
miracula, soli omnipotenti Deo possibilia, in attestationem
fidei operati, palàm est quòd eorū doctrinæ credendum sit.
Ioan.21. Propter quod in fine Euāgelij sui sanctus ait Ioannes de se-
metipso:

metipso: Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his, A
& scripsit hæc:& scimus quia verum est testimoniũ eius. Pau- *Gala.1.*
lus quoque ad Galatas fatetur: Licet angelus de cœlo euan-
gelizet vobis, præterq̃ quod euágelizauimus, anathema sit.
Porrò quod de fidei certitudine dixi, intelligendum est de
certitudine adhærétiæ magis quàm de certitudine euidétiæ.
Et quia societas viæ, inchoatio ac præparatio est ad societa-
tem fœlicitatis & gloriæ, ritè subiungitur, *Et hæc scribimus*
vobis, vt gaudeatis, in domino gaudio spiritali, de quo loqui- *Philip.2.*
tur Paulus: Gaudete in domino semper. Et, Qui gloriatur in *1. Cor. 1.*
domino glorietur. Vnde & apud Hieremiam dominus ait: *2. Cor. 10.*
De hoc glorietur, qui gloriatur, scire & nosse me. Est autem *Hiere. 9.*
& gaudium inordinatum carnale & seculare, quo quis glo-
riatur in actu illicito, & de re prohibita aut non licita eo mo B
do, quo de ea gaudetur, de quo in Ecclesiaste fertur: Cor stul *Eccle. 7.*
torum, vbi lętitia. Porrò homo naturaliter appetit gaudium:
sed ne gaudeat inordinatè, diligentia magna est adhibenda.
Omnis autem delectatio actui annexa illicito, est inordina-
ta: Similiter si quis de actu in se bono vanam concipiat glo-
riam, in seipso non in domino gloriádo, aut de tali actu gau-
dendo inquantum est aut esse putatur, seu potest causa siue
occasio esse propriæ laudis, proprij commodi, seu honoris.
Denique omne gaudium ordinatum, vtpote actui virtuoso
annexum, dici potest spiritale, & haberi in domino: quia aut
est de Deo, & in Deo, tanquam de immediato obiecto: aut
est de obiecto creato, ad Deum, finaliter relato. Sicque du-
pliciter gaudemus in Deo. Primò, tanquam in obiecto im-
mediato, vt quando in eius contemplatione seu dilectione
gaudemus. Secundò, tanquam in fine omnis boni actus, & C
mediato obiecto. Hoc est, quando gaudemus in actu virtu-
tis circa creatum obiectum versante, secundum beneplaci-
tum Dei, & per relationem ad ipsum: sicut qui gloriatur elee-
mosynam dando, aut castè & sobriè se habendo, inquantum
deo hoc placet, seu ab ipso præceptũ est. Vt ergo sic gaudea-
mus in vita præsenti, hæc scripsit Ioannes. Hoc est, vt virtuo-
sè viuamus, & virtuosè viuendo spiritaliter iucundemur. Sed
quoniam vitæ præsentis gaudium nec plenũ esse potest, ne-
que continuũ, imò multis tribulationibus, mœroribus, inter-
polationibúsque miscetur & obfuscatur, idcirco subiũgitur,
Et gaudium vestrum sit plenum, id est, ad cœlestem iucundita-

D tem, æternámque gloriam, plenariè contentantem & quietātem omnis creatæ mentis desiderium, pertingatis: iuxtà illud
Psal. 15. Psalmistæ. Adimplebis me lætitia cum vultu tuo. Et, Satiabor
Psal. 16. cùm apparuerit gloria tua. Sic & Christus fatetur: Petite &
Ioan. 16. accipietis, vt gaudium vestrū sit plenum. Sed cum omnia ad beatitudinem sint ordinanda, & beatitudo essentialiter sita sit, nō in gaudio, sed in actu perfecto cui adiungitur gaudiū
Ioan. 15. (puta in contēplatione, sicut ait Saluator: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum deum) cur Christus & eius Apostolus hortantur nos ad opera bona, vt plenè gaudeamus, & non potius vt beatificè contemplemur, seu plenè fruamur? Et respondendum, quòd loquuntur de gaudio pleno, secundū quod optimam operationem cui vnitur, includit. Sicque lo
E quuntur, quatenus ab inordinatis delectationibus nos auertant, ad bene agendum accendant, atque vt in vitæ præsentis afflictionibus consolemur, audiendo, quòd ad plenum gaudium perducemur. Præterea cum gaudium sit diffusio animi in conceptu boni, & oriatur ex vnione potentiæ cum obiecto conuenienti, tunc gaudiū intellectualis creaturæ est plenum, dum summo bono clarè & immediatè vnitur, & eo ad libitum fruitur, ipsumq́; securè & inamissibiliter possidet. Et ita gaudium ciuium supernorum est plenum, quoniam deum in seipso clarè per speciem cōtemplantur, eo ad libitum perfruuntur, ac tutè possident ipsum. Sicq́; eorum capacitas est repleta, auiditas satiata, affectio cōtentata, & potētialitas ad actum reducta: quod totum in sanctis animabus post resurrectionem glorificatis resumptis corporibus, perfectè erit im-
F pletum, quādo non solùm in essentiali, sed in accidētali quoque præmio erunt perfectæ. Idcirco erit in eis tūc omnis potentialitas ad actum perfectè reducta. *Et hæc est annunciatio*, id est, prædicatio. *Quā audiuimus ab eo*, puta à Christo. *Quoniam deus* trinitas, & vnaquæque diuina ac increata persona
Ioan. 1. *Lux est*, lux vtique spiritalis, & pulchritudo immensa. Deus
1. Cor. 1. nanque est ipsa sapientia, ipsa veritas, ipsa puritas simplicissi-
Ioan. 14. ma sanctitas infinita. Sapientia autem & veritas lux est men-
Ioan. 8. tis: & sicut solus deus est essentialiter sapiens, & ipsa sapientia sua: sic ipse solus substantialiter lucens est, & lux sua. Deniq; si in corporalibus lux vocatur, quòd alia immediatè manifestat atque clarificat: quantò magis deus lux est, qui cuncta illuminat, & abscondita manifestat? Hinc alio loco ait idem

Ioannes

Ioannes de Christo: Erat lux vera, quæ illuminat omnem ho- A *Ioã.1.*
minem venientem in hunc mundum. Hanc autem prædicationem Apostoli audierũt à Christo frequẽter. cum ait Ego sum lux mundi. Et rursus: Quãdiu in mundo sum, lux sum mũ- *Ioan.8.*
di. Deus ergo est lux superessentialis, pura, & infinita, viua, *Ioan.9.*
sapientialis munificentissima, & superpulcherrima, ideo subditur, *Et tenebræ in eo non sunt vllæ.* Si per tenebras, errores & ignorantiæ ac vitia intelligantur, quis nesciat nullas in deo tenebras esse? De quo ait Psalmista: Quoniam rectus domi- *Psal.91.*
nus Deus noster, & non est iniquitas in eo. De quo & Iob trigesimo quarto, Heliu cõtestatur: Absit à Deo impietas, & ab omnipotente iniquitas. Imò hoc modo in beatis tenebræ non sunt vllæ, nisi quis quandam nescientiam in eis esse affirmet, quia non omnia sciunt quæ deus, cuius sapientiæ non B
est numerus: loquendo de scientia intelligentiæ simplicis, qua deus scit penitus infinita, quæ nunquam fuerunt, nec sunt, nec erunt. Veruntamen potest illud subtilius explanari, vt per tenebras intelligatur quæcunque defectuositas seu defectibilitas, aut imperfectio à qua nulla creatura inuenitur immunis. Propter quod in Ecclesiastæ asseritur: Vanitas vani- *Eccl.4.*
tatum, & omnia vanitas. In omni etenim creatura est dependentia, qua indesinenter dependet à creatore, ciúsque conseruatione tam incessabiliter eget, quòd nec ad momentum sine illius manutenentia queat subsistere aut durare, sed protinus redigeretur in nihilum, si relinqueretur à Deo altissimo per momentum. Hæc itaque dependentia est defectuositas quædam. Est item in omni creatura imperfectio aliqua, quia cum sit finita, vtpote in numero, pondere, & mensura C
constituta, ibi incipit eius imperfectio, vbi finitur eius perfectio. Hinc quoque in ea est vanitas, id est, quędam commu- *Sap.1.*
tabilitas & defectibilitas, atque distantia à vero, pleno & incommutabili esse, quod deo est proprium. Iuxta hanc expositionem deo proprium perhibetur, tenebras in se nullas habere. *Si dixerimus quia societatem habemus cum illo*, puta cum deo. *Et in tenebris ambulamus*, id est, in peccato quocunque mortali, & ignorantia iuris quod scire tenemur, conuersamur, & ad inferos gradimur. *Mentimur*, qui enim societatem habet cum Deo, charitatem habet & gratiam, quibus caret qui in præfatis ambulat tenebris. *Et non facimus veritatem* vitæ & diuina præcepta non adimplemus. De qua veritate

Esa.61. D loquitur dominus per Esaiam: Dabo opus eorum in veritate. Et Apostolus: Diuitibus huius seculi præcipe non sublime sapere, diuites fieri in operibus bonis, vt apprehendant veram vitam. *Si autem in luce ambulamus*, id est, virtuosè sapientérque viuamus, perseuerando in fide & gratia virtuosáque vita. *Sicut & ipse est in luce*, id est, in suiipsius supersplendidiss. veritate atq; iustitia inuariabiliter manet. Ei etenim competit in luce incommutabiliter esse ac permanere, qui in seipso immobiliter est consistens, & in seipso prorsus perfectus existens, non potest, imò potius non eget, proficere. De quo ait Propheta: Tu autem idem ipse es. Et Apostolus ad Timotheum contestatur: Qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem. Boni verò fideles in luce ambulant, quibus incumbit de virtute in virtutem procedere, in gratiarum donis proficere, meliora & viciniora saluti exquirere. quibus ait Paulus: Vt filij lucis ambulate. *Societatem habemus adinuicem*, id est, charitate connectimur atque per fidem & charitatem concorditer conuersamur, in sacramentis Ecclesiæ, & virtutum operibus communicamus. Sicque per hæc socialiter inuicem viuimus, & Deo vniformiter assimilamur, sumúsque ciues ciuitatis Dei, vtpote militantis Ecclesiæ. Quamuis autem hæc de qualibet diuina intelligi possint persona, tamen hoc loco de persona patris æterni introducuntur. Nam subditur, *Et sanguis Iesu Christi filij eius, emundat nos ab omni peccato*, id est, dominicæ passionis fructum consequimur, ita quod virtus & meritum passionis Christi operatur in nobis. ¶Siquidem virtute & merito passionis Christi dantur hominibus charismata gratiæ, per sacramenta Ecclesiæ, realiter aut affectualiter, seu in voto accepta, per quæ meritum passionis Christi applicatur hominibus, tanquam per medicinalia vasa. Vnde in Apocalyp. habetur: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Et in Actibus Iudæis loquitur Paulus: Per Iesum remissio peccatorum vobis annunciatur ab omnibus, à quibus non potuistis in lege Mosi iustificari. Ad Hebræos quoque loquitur: Si sanguis hircorum & vitulorū inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quantò magis sanguis Christi, qui per spiritum sanctum obtulit semetipsum immaculatum deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti? At verò qualiter

Margin notes: 1. Tim 6. — Psal.101. — 1. Tim. 6. — E — Hebr.6. — Ephes.5. — F — Apo.1. — Act.3.

qualiter fidelibus virtuosis conueniat societatem habere cũ A
Deo, atque consortes esse diuinæ naturæ, diligenter & diffusè expositum est in elucidatione secundæ Canonicæ beatissimi Petri, super illud: Maxima & preciosa nobis promissa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ, &c. Nihilominus de hac ipsa materia, quia subtilis est, ac deuota, nunc aliqua addã. Et quia ex creaturis ad creatoris cognitionem ascendimus, saltem in multis, pensemus quid ad societatem pertineat in rationalibus creaturis, vt sic clarius innotescat, & qualiter cum deo societatem habeat Christianus deuotus. ¶ Socij appellantur, qui libenter sunt simul & familiariter colloquũtur, separationis quoq; sunt impatiẽtes, atq; ad specialem vnionem aspirant: qui & secreta sua sibi inuicem pandunt, fidelitatem simul conseruant, de mutua iucun- B
dantur præsentia, & in actibus suis communicant: quoniam eadem libenter efficiunt, imò sibi inuicẽ cooperantur, & mutuò opem impendũt, & vnus prosperitatem cupit alterius. Ita reuera verus & deuotus Christianus libentissimè est cũ Deo, *Psal. 72.*
cum Psalmista protestans: Mihi adhærere deo bonum est. Et *Psal. 62.*
item: Adhæsit anima mea post te. Et inter deũ ac talem Christifidelem esse familiare assiduúmque colloquium. Ipse siquidem vbertim affatur deum orando ac meditando salubria: sciens Christum dixisse: Oportet semper orare & non deficere. *Luc. 18.*
Atque Apostolũ Paulum: Sine intermissione orate. Deus *1. Thes. 5.*
quoque alloquitur eum, per diuinos instinctus, per illuminationes, & vnctiones internas, per sacras scripturas, & per inspirationes angelicas. Talis demum Christifidelis separationis C
à deo est impatiens. Mallet nãque totum mundũ amittere & occidi, quàm per peccatum à domino separari, Quia incomparabiliter super omnia toto corde diligit deum. Imò dum gratiosam dei præsentiam, dum alloquutionem internam & diuinæ familiaritatis signa non experitur, ingemiscit & animo consternatur, ne fortè deũ offenderit & ab ipso relictus sit. Idcirco ad vnionem cũ deo aspirat, & ei semper vicinius vniri molitur. Deus quoq; multis modis allicit eum sibi. Insuper benignissimus deus & deuotus Christifidelis secreta sua sibi inuicem manifestant. Christianus nãque, iuxta Hieremiæ oraculum, Effundit sicut aquam cor suum in cõspectu domi- *Thren. 3.*
ni dei sui, & deus per vnctionẽ suam de omnibus edocet eũ, *1. Ioan. 2*
ac sæpe incerta & occulta sapientiæ suæ ei reuelat: cũ & Chri *Psal. 50.*

Ioā.15. D ſtus diſcipulis dixerit. Omnia quæcunque audiui à patre meo nota feci vobis. Talis quoque Chriſtifidelis deo fidelitatem
Rom.8. conſeruat, cum Apoſtolo Paulo exclamás: Quis me ſeparabit à charitate dei? Vitat enim carnales & mundanas affectiones, & animam ſuam cuſtodit, ne per mortale peccatum proſtituatur diabolo, & eius fiat adultera: ſed cœleſtis ſpōſi permaneat ſpōſa ac ſocia. Deus verò eum nequaquam relinquit, niſi prius relinquatur ab eo. Deus item & talis Chriſtifidelis
Prou.8. de mutua gloriantur præſentia. Siquidem delicię dei ſunt, eſ-
Pſal.76. ſe cum talis hominis filio, qui & ipſe delectatur in domino, & renuit cõſolari anima eius, niſi in illo. Inſuper agendo cõmunicant, id eſt, libenter eadem agũt. Quemadmodum enim deus ſeipſum inceſſabiliter intuetur ac diligit, iuſtitiam amat,
E pietatem exercet, bonitatem ſuam communicat aliis, vniuerſos ad ſalutem hortatur, inimicis beneficia multa largitur: ſic talis Chriſtifidelis ſummæ & increatæ veritatis contemplationi, & infinitæ bonitatis dilectioni libenter intẽtus eſt, iuſtitiámq; zelatur, pius ac liberalis conſiſtit, dona gratiæ ſibi collata aliis munificenter impartit, omniũ cupit ſalutem, aduerſarios diligit, & bona rependit pro malis. Amplius, deus & talis Chriſtifidelis ſibi inuicem cooperãtur. Nam deus operatur per eum, opem ei impendit, & eũ tuetur. Ipſe quoque eſt deo cooperás dupliciter. Primò in ſeipſo, quia diuinæ inſpirationi acquieſcens iuxta eius viuit directionem. Secundò, in aliis, eos ad conſentiendum obediendúmque deo exhortás.
Philip.2. Propter quod aſſerit Paul. Dei cooperatores ſumus. Poſtremò deus huiuſmodi Chriſtifideli cupit verá proſperitaté bea
F titudinémq; perpetuam. Ipſe etiam deum ab omnibus honorari atque glorificari totis optat præcordiis. Ecce quanta eſt dignitas charitatis infuſæ, quàm admirabiles excellétiſſimóſque affectus cauſat in anima. Nec mirũ, cùm ipſa ſit ſupernaturalis ſimilitudo increati amoris, videlicet ſpiritusſancti. O quanta eſt rationalis creaturæ iſta nobilitas, habere cum diuina natura cõſortium, atq; cum proprio creatore ſocietaté
Pſal.48. ſortiri ac poſſidere. Sed heu, homo cum in honore eſſet, nõ intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus: & per ſpiritalia atque carnalia vitia plurimi ſe dæmonibus beſtiíſque aſſociant & conformant. Quorum vanitaté, vilitaté & peruerſitatem vitátes, ſtudeamus modis prætactis ſocietaté habere
Gene.33. cũ deo. Qui ſicut in Gene. legitur, dixit ad Iacob: Ero ſocius

itineris

itineris tui. Cæterum ne quis incautè præsumat se societatem A
habere cum Deo, subiungitur, *Si dixerimus, quoniam peccatũ non habemus, ipsi nos seducimus: & veritas in nobis non est.* Hoc cõ muniter de venialibus culpis exponitur, sine quibus præsens vita nõ agitur, cum in Prouer. dicatur: Iustus septies in die cadit. Et iterũ Salomon cõtestatur: Non est homo super terrã, qui faciat bonum, & non peccet. Vnde & Iacobus ait apostolus: In multis offendimus omnes. August. quoque de venialibus exponit hunc locum. Aliqui vero exponunt de mortali peccato, quia & si quis iustus existat, tamẽ sine reuelatione diuina non valet certitudinaliter scire se esse absq; mortali. Idcirco si asserat se illo carere, peccatum incurrit superbiæ atque iactantiæ, imò & falsitatis, si se asserat scire mortale vitium nõ B
habere. Sed huic expositioni cõtrariari videtur, quod loquitur Aug. Excepta virgine gloriosa, si omnes sancti & sanctæ essent collecti, & quærerentur an peccatũ haberẽt, quid respõderent, nisi quod ait Ioan. Si dixerimus quia peccatũ non habemus, &c. Hoc autẽ de mortali non videtur posse intelligi, cũ multi sanctorũ ex reuelatione agnouerint, se mortali non subiacere. Insuper sanctus Ioan. apostolus per hæc verba intẽdit insinuare, quòd omnes habemus peccatum. Propter quod post verba hæc protinus subdit: Si confiteamur peccata nostra, &c. Non autẽ omnes habent mortale peccatũ, cum in Ecclesia dei semper sint aliqui virtuosi. Item sanctus Ioan. tã generaliter loquitur, secundũ sanctos doctores, vt seipsum quoque sub ista comprehendat sententia. Et tamen ipse se nouerat esse in charitate. Postremò, si is qui in charitate est dicat simpliciter absque temeraria assertione, cum probabili confidẽtia, se esse sine mortali, non mentitur. Itaque qui dicit se esse sine peccato omnimodè, fallit se, nec veritas est in eo, quantũ ad hoc quod id dicit, quãuis quo ad alia multa in eo sit veritas, quia adhuc potest esse in vera fide informi, & multa veraciter noscere. Deinde inducitur contra quotidiana, imò & cõtra vniuersa peccata remediũ. *Si confiteamur peccata nostra.* In nouo enim testamento necesse est, si assit facultas, confiteri peccata confessione sacramentali sacerdoti iurisdictionem habenti. Nec sufficit contritio aut confessio deo facta, nisi cũ desiderio atq; proposito sacramẽtaliter confitendi, si possibilitas suppetat. Porrò in lege naturæ & lege scripta sufficiebat contritio & confessio deo facta. Si ergo peccata nostra ritè

Marginalia: Prou. 24. — 3. Reg. 8. — Iaco. 3 — August. — C

D confeßi fuerimus deo, & eius vicario sacerdoti. *Fidelis & iustus est deus Vt remittat nobis peccata nostra*, id est, in hoc se ostẽdet fidelem & iustum, quòd peccatis nostris ignoscet. Hoc enim prædixit atque promisit, quòd cõfitentibus indulgebit.
Psal.144. Idcirco sic faciet, iuxta illud in psal. Fidelis dominus in omnibus verbis suis: Et iustum est, vt sic agat, cum promissum aliquo modo cadat in debitum. *Et emundet nos ab omni iniquitate*, per sacramentũ pœnitentiæ, quod est secunda post naufragiũ tabula. Omnia enim in cõfessione lauantur, nec vnũ mortale dimittitur sine aliis, si adsint. Nõ enim dimittitur mortale nec ab illo quis emundatur, nisi per charitatis & gratiæ infusionem, sine qua nullus fit deo acceptus. Charitas autem cum mortali non potest stare peccato. Ideo dicitur: Larga dei pie-
Distichon tas veniã non dimidiabit. Aut nihil, aut totum te lachrymãte
Matth.4. dabit. Hæc itaque Christus denũciauit dicẽdo: Pœnitentiam
E agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. ¶ Pœnitentia autem sacramentalis tres partes habet, quæ sunt cõtritio cordis, confessio oris, satisfactio operis. Vnusquisque ergo corã Deo quotidiè humiliter se accuset, castiget, despiciat, opportunóque tempore cõfiteatur. Et dum quis à proximo suo fraternè corripitur, aut à superiori suo charitatiuè increpatur, nequaquam ægrè sed gratãter accipiat, & coram deo se culpabilem fateatur, vt misericordiam consequatur. Iuxta illud
Psal.13 in psalmo: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam domino, & tu remisisti iniquitatẽ peccati mei. Propter quod
Prou. 88. in Prouerbiis asseritur: Qui abscõdit scelera sua, non dirige-
F tur: qui autem confessus fuerit & reliquerit ea, misericordiam
Iob.12 consequetur. Hinc sanctus Iob. Vias meas in conspectu eius arguam, & ipse erit saluator meus. Denique quàm periculosum, superbum, & stultum sit se indebitè excusare, constat, ex eo quod subditur. *Si dixerimus quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum*, id est, contradicimus Deo, qui in scripturis testatur oppositum: & sic quantum in nobis est, facimus deum in verbis suis mendosum. Vnde cum propheta dixisset:
Esa.31 Dixi cõfitebor aduersum me iniustitiam meam domino: ad-
Iob.15 didit, Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore oppor-
Iob. 9 tuno. Et in Iob habetur: Si voluerit homo cum deo conten-
Esa.64 dere, non poterit respondere vnum pro mille. Esaias quoque inducit. Facti sumus vt immundi omnes nos, quasi pánusmen
Esa.52. struatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Et rursus: Omnes nos quasi oues

oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit. Itémq; A
Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrûm. Ergo *Esa.53*
omnes peccato sumus obnoxij. Quod etiam Esdras in suas oratione & confessione testatur. ¶ Quidam verò allegant ad istud Iob, Quid est homo vt immaculatus sit, & iustus appareat natus de muliere? Vbi antiqua translatio habet, Nemo mundus à sorde, neq; infans cuius est vnius diei vita super terram. Sed hanc allegationem reprobat, quidã, eo quòd verbũ illud non est verbum Dei, nec verbum beati Iob: sed Eliphas Themanitis qui falsam conclusionem intendit. Idcirco verbum eius non videtur deo attribuendum. Cui obiectioni multa obiici possunt. Primò, quoniam sancti doctores, Augustinus, Gregorius, & alij verba ista tanquam authentica & diuina allegant. Secundò, quoniam teste Ambrosio, Omne verũ à quocunque proferatur à Deo est, & Deo attribuendũ est. Tertiò, quoniã Heliu Buzites etiam falsam contra Iob conclusioné intédebat, nihilominus deus verba ipsius Heliu sententiosa esse testabatur, dicédo: Quis est iste qui inuoluit sententias sermonibus imperitis? Simili ratione, in quibus deus seu scriptura aliorum trium cum Iob disputantium verba nó reprobat, ea intelligitur approbasse. Quartò, quoniam de philosophis ait apostolus Paulus: Deus illis reuelauit. Non minus ergo & Eliphas suo modo est reuelatũ à Deo, quicquid veraciter protulit. Itaque si dixerimus, quia non peccauimus, mendacem facimus deum. *Et verbum eius non est in nobis*, id est, sacrã scripturam non verè intelligimus, nec sermo Dei effectum salubrem sortitur in nobis, nec increatum dei verbum per charitatem & gratiam corda nostra inhabitat. Necesse est ergo vt semper nos humiliemus, accusemus, discutiamus, & emendemus. Si tamé alicui culpa notabilis obiiciatur, de qua sibi conscius non est, potest se humiliter excusare, præsertim ne alij scandalizentur in eo, Sed præinductis obiici potest illud beati Iob, Neque reprehendit me cor meum in omni vita mea. Et quod in fine secundi paralipomenon in oratione Manasses habetur: Tu domine non posuisti pœnitentiam iustis, Abraham, Isaac, & Iacob, his qui tibi non peccauerunt. Denique aliqui ita perfecti sunt, vt euolent, id est, à corpore sine pœna post hãc vitam sequente beatitudinem intrent. Ad quod respondendum, quòd sanctus Iob non intendit se á venialibus pœnitus excusare, cũ ipsemet deo loquatur, Signasti

Marginal notes: *Ambros.* B — *Iob.38.* — *Philip.3* — C — *1.Pet.5* — *Iob.27.* — *Iob.14.* — *Iob.7* — *Iob.14*

D quasi in sacculo delicta mea. Et rursus, Peccaui. Itémque, Tu quidem gressus meos dinumerasti, sed parce peccatis meis. Itē dicendum ad verba illa Manasses, quòd scilicet, non intendit patriarchas à venialibus immunes asserere. Ad vltimum respondetur quòd licet viri sancti quotidiè venialiter peccent, tamen pro eisdem quotidiè satisfaciunt, & cum hoc in virtutibus valde crescũt, in omni puritate & perfectione miro modo proficiunt: ita quòd non solùm non desinunt esse sancti, sed & sanctiores redduntur, atque ad horulam possunt omni culpa carere.

¶Expositio II. Cap. *Filioli mei.*

ARTICVLVS SECVNDVS.

E QVanuis in vita hac fragili sine quotidianis & venialibus culpis esse nõ valeamus, saltem per tēpus notabile: nihilominus diligentiá omnē, adhibere debemus, vt auxiliante domino peccata mortalia ac venialia, quãtum fragilitati nostræ possibile est, euitemus. Nam etsi venialia omnia vitare nequimus, tamé singularia possumus. Idcirco sanctus Ioannes nunc ait, *Filioli hæc scribo vobis, vt non peccetis*, id est, peccata cum diligentia omni vitetis. Nam, vt asserit Esaias propheta: Hic est omnis fructus, vt auferatur peccatum. Porrò quod ait, filioli, non ex suiipsius magnificatione, & discipulorum paruipēsione, sed ex charitatis magnitudine, atque dulcissima affectione processit. Ob quam causam etiam nos interdum diminutiuis nominibus vtimur. ¶Hoc quoque sciendum, quòd non peccare non solùm dicit cessationem ab actu illicito seu culpabili omissione, sed etiam exequutionem operum debitorũ seu obseruantiam præceptorum, quæ sine peccato omitti non valét. Quid est ergo dicere, hæc scribo vobis vt nõ peccetis, nisi hæc scribo vobis, vt virtuosè viuatis? Quatenus nec omittenda committatis, nec committenda omittatis. Hoc est, quod ait Psalm. Declina à malo, & fac bonum. Declinare quippe à malo, est omittenda seu illicita non committere: & facere bonum, est committenda non omittere. *Sed & si quis peccauerit*, non tamen desperet. *Aduocatum habemus*, id est, patronum & oratorem, *Apud patrem*, id est, æterni patris personam. Vel apud patrem, id est, deum trinitatem seu deum vnũ ac trinum: cui quotidiè dicimus: Pater noster qui es in cœlis. Christus, secundum quod homo, aduocatus & orator noster est

Epistola.
Esa.27.
F
Psal.39.
Matt.6

est, etiam apud semetipsum, inquantum est deus. Quoniam to- A
ta superbenedicta trinitas, cuius indiuisa sunt opera, est vnus deus qui inuocatur, qui exaudit, indulget, cófortat, & saluat.

Iesum Christum, iustum, qui secundum vtranque naturam suam iustus est. Quia vt deus, essentialiter iustus est: secundum assumptam quoque humanitatem, antonomaticè iustus vocatur: De quo apud Esa. fertur: Peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. *Esa. 53.* Imò tanta fuit in eo iustitia, quòd natura creata maioris iustitiæ non est capax. *Et ipse est propiciatio pro peccatis nostris*, secundum Bedam, Christus, qui per humanitatem aduocatus noster est, interpellans patrem pro nobis, ipse secundum diuinitatem propitiator est peccatorum nostrorú, quia propitiatur seu ignoscit nobis cum patre. Et hoc dicit Beda Augustinum sequẽdo, qui vtitur litera ista, Ipse est B
propitiator peccatorum nostrorum. ¶ Sed quoniam textus noster habet, ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non potest de Christo exponi secundum diuinitatis naturam, sed secundum naturam humanam, secundum quam est propitiatio pro peccatis nostris, in quantum obtulit semetipsum pro nostra expiatione, & genus humanum Deo reconciliauit suæ passionis virtute ac merito. iuxta illud Esaiæ: Cuius liuore sanati sumus. Est itaque propitiatio pro peccatis nostris, id est, causa remissionis vitiorum nostrorum. Causa vtique meritoria & instrumentalis, inquantum homo redemptor, Dei ac hominum mediator. Iuxta quem sensum loquitur Paulus ad C
Corinthios. Christus factus est nobis à Deo sapientia, & iustitia, sanctificatio, & redemptio. *2. Timo. 2.* *1. Cor. 1.* Alibi quoque: Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi: *2. Corin. 5.* inquantum videlicet per Christum hominem fecit hanc reconciliationem. *Non pro nostris autem tantum*, id est, non solùm Christus propitiatio est pro peccatis eorum, quibus hæc primò scripsit sanctus Ioannes, *Sed & pro totius mundi*, peccatis, id est pro culpis totius ecclesiæ, toto orbe terrarum diffusæ. Imò pro vitiis vniuersi generis humani sufficienter, quanuis pro solis electis efficienter. Humanitas etenim Christi ex counita sibi deitate habuit idoneitatem satisfaciendi quodammodo infinitam. Ex eminẽtia quoque virtutũ quas habuit, ineffabilẽ habuit efficaciã promerendi ac recóciliandi. ¶ Circa verbũ illud præhabitũ Iesum Christũ, iustũ, ait quidã. Quasi diceret, non interpellat pro quibuscũque peccatorib⁹, sed solũ pro verè pœniten-

D tibus, quod stare non potest: quia pro cunctis electis, quamuis adhuc vitiosis, & nondum pœnitentibus Christus vt homo veraciter interpellat. Et tales merito Christi, suæ interpellationis virtute, & efficacia conuersionis gratiam consequuntur. Albertus etiam dicit hîc, quòd filius Dei est aduocat⁹ noster interpellando pro perfectorum conseruatione, & pro offendentium reconciliatione. ¶ Aliqui quoque affirmát, quòd Christus orat pro nobis miseratione, non voce: cum tamen

Heb. 7 scriptum sit: Christus sempiternum habet sacerdotium. Vnde & saluare potest in perpetuum, accedés per semetipsum ad deum, semper ad interpellãdum pro nobis. Verè igitur interpellat pro nobis, siue hoc facere asseratur voce mentali dun-

E taxat, siue etiam voce oris. ¶ Denique Christus electorum salutem desiderat etiam præ omnibus sanctis. Oratio autem est desiderij expressio, & voluntatis interpres, ac nuncius. Verè

Bernard. igitur orat & pro eis. Præsertim cum teste Bernardo: Sicut ma-

Roma. 8 ter ostendit filio pectus & vbera, sic filius patri latus & vulnera. Hinc etiam ad Roma. habetur, quòd Christus interpellat pro nobis. Cùm ergo tot beneficia nobis largit⁹ sit Christus, propter quod omnes Christiani gloriantur se Christum cognoscere, consequenter ostendit sanctus Aposto. quis verè atque salubriter eum agnoscat. Nam subditur. *Et in hoc scimus quoniam eum cognoscimus.* Vel, vt aliqui textus habent, cognouimus eum. *Si mandata eius obseruamus.* Duplex est cognitio Dei, vna informis & nuda seu speculatiua duntaxat, quæ

F nec charitati, nec virtuosæ conuersationi coniuncta est. Et ita iniqui deum cognoscunt. Quemadmodum ad Romanos

Roma. 1. de talibus dicitur: Cùm cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt sed euanuerunt in cogitationibus suis. Alia est cognitio Dei formata seu effectiua approbatiuáque boni, vtpote charitate ornata, de qua núc fatur Ioan. Et hæc dei

Sapien. 1 cognito actus est doni sapientiæ. De qua sapiens ait: In maliuolam animam non intrabit sapientia. Talis ergo cognitio

Mich. 3. malis non inest, cum apud Michæam scriptum sit: Nunquid vestrûm est scire iudicium qui odio habetis bonum. ¶ Sed cum ista cognitio Dei & charitas sint cónexa, videtur quòd aliquis scire possit se esse in charitate, quemadmodum scire potest se deum cognoscere ista cognitione. Quoniam scire potest se Dei præcepta seruare: sicut in Euangelio ado-

Matth. 19 lescens loquitur Saluatori: Hæc omnia obseruaui à iuuentute

tute mea. Ad hoc quidam respondent, quòd beatus Ioannes A hic loquitur de scientia probabilis coniecturæ, non de scientia certitudinis absolutæ. ¶ Potest autem & aliter responderi. Solent enim doctores quæstioné mouere, An homo possit præcepta decalogi ex naturalibus suis implere, videlicet absque auxilio gratiæ gratificátis. Et videtur quòd imò, quia præcepta decalogi sunt de naturalis dictamine rationis, ergo per naturalem rationem possunt obseruari. Oppositum videtur ex eo quod dominus loquitur, Si vis intrare ad vitá, *Ibidem.* serua mandata. Ergo mandatorum obseruantia sufficit ad salutem. Si ergo ex naturalibus queunt viribus obseruari mandata, consequens erit vt absque supernaturalibus donis gratiæ ac virtutum possit quis adipisci salutem, quod est hæresis condemnati, sacrilegi, & præsumptuosi Pelagij. Ad hoc cómuniter respondetur, quod præcepta decalogi quantum ad B substantiam facti seu operis, possunt ex naturalibus viribus adimpleri, non autem quantum ad intentionem legislatoris, id est, non eo modo, quo Deus summus præceptor ac legislator iussit ea adimpleri, & eorum obseruationem requirit. Intentio etenim Dei præcipientis fuit & est, vt præcepta decalogi impleantur ex vera & spiritali dilectione, ad Dei honorem, & propter æternam salutem: cùm nihil sit meritoriũ nisi taliter fiat, certúmque est ea ita non posse absque charitate & gratia adimpleri. Idcirco dicendum, quòd ex præinductis sancti Ioannis verbis probari non potest, scire nos posse C absque reuelatione, quòd simus in charitate, cum sine reuelatione scire nó valemus, quòd Dei seruemus præcepta, eo modo quo Deus ea iussit seruari. *Qui dicit se nosse Deum*, cognitione formata, vt tactum est *Et mãdata eius non custodit*, memoria & effectu, iuxta illud: Memores sunt mandatorum ipsius, ad faciendum ea. *Psal. 104.* *Mendax est*, hoc ipsum dicẽdo, & nó est in eo veritas vitæ, sed vanitas atque mendacium veritati vitæ contrarium *Et veritas in eo non est*, id est, quantũ ad hoc quod sic loquitur mentitur, nec increata veritas (quæ Deus est) per gratiam eum inhabitat. Quanuis in eo sit veritas entis, seu naturæ, veritas quoque sententiarum ac propositionum, quantum ad alia multa, quæ verè potest cognoscere, quanuis in isto sit mendax. De hac Dei formata notitia ipse *Psal. 88* ait in Psalmo: Protegam eum, quoniam cognouit nomen meum. *Qui autem seruat verbum eius*, id est, verbá Dei custo

D dit & implet, credendo & operando, quæ præcipit Deus credi ac fieri, per se & suos vicarios, *Verè, in hoc charitas Dei perfecta est*, id est, talis Deum perfectè ac spiritaliter diligit.

¶ Ex quo sequi videtur, quòd quicunque implet præcepta, perfectam habeat charitatem. Ergo superfluum est Euangelica obseruare consilia, quatenus per eorum obseruátiam ad charitatem pertingatur perfectam. Et respondendum, quòd Deum perfectè diligere, est cum toto corde amare: ad quod omnes tenentur, secundum aliquem gradum. Idcirco secundum aliquem gradum, quicunque seruat præcepta, perfectè diligit Deum. ¶ Sed aduertendum, quòd charitas Dei perhibetur perfecta dupliciter. Vno modo ex parte obiecti, vtpote Dei, & sic perfectam habet charitatem, qui tantum diligit E Deum, quantum ex propria bonitate est amabilis. Sícque solus Deus perfectè se diligit, & vnaquæq; increata diuina persona, perfectam, seu infinitam habet charitatem ad aliam, & etiam ad seipsam. Et ita vniuersæ mentis creatæ charitas distat in infinitum à perfectione charitatis Dei, cuius amabilitas est prorsus immensa. Secundò, charitas appellatur perfecta ex parte subiecti, scilicet diligentis.

Deuter. 6

Mat. 22.

¶ Et huius perfectionis triplex est gradus. Primus, dum quis tantum diligit Deum, quantum tenetur. Et sic quicunque seruat præcepta, perfectam habet ad Deum dilectioné, quia præ vniuersis & singulis, sed super omnia incóparabiliter diligit eum saltem appreciatiuè quanuis non intensiuè. Si enim infu F sa dilectione diligit Deum, oportet vt plus diligat eú, quàm totum mundum. Propter quod asserit Augustinus, quòd charitas minima, est maior, quàm cupiditas maxima. Secundus gradus perfectionis charitatis est, dum in tantum diligitur Deus, quòd etiam illa quæ solent dilectionem Dei minuere, relinquuntur, vt in charitate proficiatur. Sícque euangelica consilia obseruantes dicuntur charitate perfecti, quanquam ex speciali auxilio gratiæ, aliqui non obseruantes consilia illa possent perfectiores esse in charitate, quàm eadem obseruantes. Tertius gradus est, dum quis totis præcordiis, secundum extremum virium suarú posse, actualiter & indesinenter fertur in Deum. Et ita beati in patria charitatem habent perfectã. Veruntamen gradus charitatis aliter possunt distingui secundú tres status, vtpote incipientium, proficientium, perfectorum vt infrà forsan dicetur. *In hoc scimus quoniam in ipso sumus*

ſo ſumus, quibus verbis in aliquibus libris additur: Si in ipſo A perfecti fuerimus: quod tamen (vt dicitur) non eſt de textu. Veruntamen Auguſtinus vtitur litera, verbum hoc continẽte. Sed ſiue ſit de textu, ſiue nõ, eſt tamẽ quaſi expoſitio eius, quod ait: In hoc ſcimus quoniam in ipſo ſumus. Iam quippe præmiſit, Qui ſeruat verbum eius, vere in hoc charitas Dei perfecta eſt. Protinúſque ſubiunxit: Et in hoc ſcimus, id eſt, ſi charitas Dei in nobis perfecta eſt, quod nõ eſt aliud quàm ſi in ipſo ſcilicet deo perfecti fuerimus: per hoc cognoſcimus quòd in Deo ſumus, quia per charitatẽ in deo eſſe aſſerimur, prout infrà habetur: Qui manet in charitate, in deo manet, & Deus in eo. Sed ex iſto rurſus ſequi videtur, quòd habẽs charitatem præfato modo perfectam ſciat ſe eſſe in Deo, & per conſequẽs in charitate. Ad quod communiter reſpondetur, B quòd ſanctus Ioannes, nunc loquitur de ſcientia veriſimilis, atq; probabilis coniecturæ, ſeu probilitatis præcipuæ.

¶ Inſuper contemplandum, quòd creatura multipliciter dicitur eſſe in Deo. Primò, ſicut in cauſa prima efficiente. Secundò, ſicut in cauſa exemplari ac ideali. Tertiò, ſicut in cauſa finali. Propter quod loquitur Paulus Apoſt. Ex ipſo & per *Roma.11* ipſum & in ipſo ſunt omnia. Quartò, ſicut in cauſa cõſeruante, quemadmodũ in libro Sap. legitur: Quomodo poſſet ali *Sapien.11* quid permanere, niſi tu domine voluiſſes: aut quod à te vocatũ non eſſet, conſeruaretur? Quintò, ſicut in obiecto fidei, ſpei, & charitatis, ſeu contemplationis & dilectionis. Sícque boni fideles in Deo ſunt, quia ad ipſum ſunt mente conuerſi, C & ei inhærẽt. Impii verò ab ipſo auerſi ſunt. Vnde iuxta hũc modum extra ipſum, & longè ab eo eſſe dicuntur. Propter quod in Prouerb. fertur: Longè eſt dominus ab impiis. Con *Prouer.15* ſequenter docet apoſto. quid ad omnẽ pertineat Chriſtianum. *Qui ſe dicit in Chriſto manere*, id eſt, Chriſtianum exiſtere, & Chriſto per fidem adhærere. *Debet ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare*, id eſt, Chriſti veſtigia ſequi, eius virtutes ſectari, eius legem implere. Alioqui inaniter à Chriſto nomen ſortitur, atque ad grauiorem ſuam damnationem Chriſtianus vocatur. Hinc ipſe Saluator: Si quis mihi miniſtrat, *Ioan.12* me ſequatur. Et alibi: Quid vocatis me domine, domine, & *Mat.7.* non facitis quæ dico? Itémq;: Exemplum dedi vobis, vt quẽ- *Lucæ 6.* admodũ ego feci, ita & vos faciatis. Itaq; qui ſe dicit in Chriſto manere, qui gloriatur Chriſtianũ ſe eſſe diſcat à Chriſto, *Ioan.13*

D quoniam mitis est & humilis corde: Christi charitaté sectetur, vt aduersarios etiam amet, & pro ipsis cordialiter deprecetur, iniurias & aduersa æquanimiter ferat, corpus suum castiget, carnem suam cum vitiis & concupiscentiis crucifigat.
Mat.11 Cùm Christus testetur: Qui non baiulat crucem suam & ve-
Mat.5. nit post me, nõ est me dignus. Opera quoque misericordiæ,
Gala.5. tam corporalia quàm spiritualia, totis exerceat viribus, in pa
Luc.14. tientia sua possideat animam suam. Et per arctam incedens
Matth.7. viam salutis, Dei & Ecclesiæ seruans præcepta, perseueret vs-
Mat.20 que in finem. *Charißimi non mandatum nouum scribo vobis*, nõ
Matth.5 est hoc intelligendũ, quasi in Euangelica lege nõ sint à Chri
Marc.8. sto & ab eius apostolis aliqua noua præcepta fidelibus tradi
Ioan.6. ta: cum præcepta de susceptione baptismi, & de facienda cõ-
E fessione, ac communione sacra, de multis quoque festis ieiuniisque seruádis, sint à Christo, seu eius discipulis nouiter instituta. Sed sanctus Ioannes, iam loquitur de principali præcepto, in quo cætera virtualiter continentur, & ad quod finaliter ordinantur, vtpote de præcepto charitatis. Ideo subditur, *Sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio*, id est, ab ex-
Matth.6. ordio quo Christiani estis effecti. Christus enim iussit: Dili-
Matth.22 ges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & proximum tuum sicut teipsum. In his duobus præceptis tota lex pendet, & Prophetæ. Præceptum autem dilectionis proximi, certum est ordinari ad dilectionem Dei. Istud quoque mandatũ geminę charitatis, est de naturalis dictamine rationis: & ita fuit à principio generis humani naturaliter cordib⁹ insitum. Fuit
F etiam in lege scripta renouatum, vtpote in Deuteronomio,
Deut.6. vbi legitur: Diliges dominum Deũ tuum ex toto corde tuo,
Eccl 13. &c. Naturalis quoque dictat ratio, vt homo proximum diligat: cùm similitudo sit causa amoris: & omne animal diligat simile sibi. *Mandatum vetus est, verbum quod audistis*, id est, antiquum præceptum charitatis est verbum, quod Euangelizauimus vobis. Quia hoc verbum, diliges dominum Deum, &c. prædicauimus vobis primò ac maximè obseruandum.
Iterum mandatum nouum scribo vobis, Videtur in verbis his contradictio esse. Siquidem iam præmisit, non mádatum nouum scribo vobis: nunc verò mádatum (inquit) nouum scribo vobis. Respondetur, quòd idem mandatũ est vetus propter causam præhabitam: & nouum, quia in lege Euangelica renouatum & clarius explanatum, spiritalisque innouationis introductiuum

ductiuum. De qua etiam ad Ephesios præcipitur: Renouamini spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem qui secundum Deum creatus est. Hinc loquitur & Christus: Mādatum nouum do vobis, vt diligatis inuicē, sicut dilexi vos. Exponit quoque Christus præceptum istud apud Mathæum dicendo: Audiuistis quia dictum est antiquis, Diliges amicum meum, & odio habebis inimicum tuum: Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, &c. Itaque mandatum nouum scribo vobis. *Quod verum est*, id est, verè iustum veracitérque impletum est. *Et in ipso* Christo, qui præceptum charitatis perfectissimè adimpleuit, quemadmodum protestatur: Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Et rursus: Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio: *Et in vobis*, id est, vos quoq; præceptum hoc charitatis veraciter adimpleuistis, Deum totis amando præcordiis, & proximos vt vosipsos. Vel quod ait, quod verum est & in ipso & in vobis, refertur ad illud quod præmisit, mandatum nouum: vt sit sensus, Mandatum hoc nouum est verè, tam in Christo, quàm in vobis. Quoniam Christus illud inaudita & incomparabili nouitate, ac recentissimo modo impleuit, tam ex dei patris ardentissima dilectione, quàm ex humani generis admirabili atque præferuida charitate, amarissimam mortem ferendo, non solummodo pro amicis, imò etiam pro inimicis. Iuxta illud ad Romanos. Cōmendat autem charitatem suam in nobis Deus, quoniam cū adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est. Vos quoque insolita & noua perfectione impleſtis idem præceptum, multa pro Deo & fide catholica sustinendo: aut etiam Euangelica obseruando consilia ex charitate, desiderio obtinendi charitatem perfectam. Sicque impleſtis illud: Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. Hinc subditur. *Quoniam tenebræ transierunt*, id est, infidelitatis ignorātia & vitiorum caligo in vobis multísque aliis sunt extinctæ. Quemadmodum quibusdam scripsit Paulus: Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. *Et verū lumen iam lucet*, id est, Christus, qui secundum diuinitatem suam essentialiter lux est & veritas ipsa. Iuxta illud Ioannis: Erat lux vera. Christus inquam in mentibus vestris nunc fulget, corda vestra illuminat, & per apostolorum ac aliorum discipulorū prædicationē, homines hinc inde innumerabiles docet, cō-

[Margin: A *Eph.* 4. — *Ioan.* 13. — *Mat.* 5. — *Ioan.* 15. — *Ioan.* 14. — B — *Rom.* 4. — C — *Ephes.* 5. — *Ibidem.* — *Ioan.* 1.]

D uertit, illustrat. Iuxta illud Actuum: Tempora prioris ignorantiæ despiciens deus, nūc annunciat hominibus, vt vbique pœnitentiam agāt. Vnde per Esaiam pater loquitur Christo: Dedi te in fœdus populi in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum. Et rursus ab Esaia prædictum est: Populus qui sedebat in tenebris vidit lucē magnam. Atque in Psal. Exortum est in tenebris lumen rectis. Vel sic, tenebræ transierunt, id est, obscuritas figurarum veteris testamenti, vmbra legis, inuolutio prophetalium visionum, finem nunc acceperunt. Et verum lumen iam lucet, id est, Euangelica veritas publicè iam prædicatur, in qua omnia illa exponuntur, & esse impleta docentur. Propter quod fertur in Ioanne: Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Paulus quoque Apostolus ad Romanos: Nox (inquit) præ-

Act.17. Esa.42. Esa.9. Psal.111. Ioan.1. Rom.13.

E cessit, dies autem appropinquauit. Hinc Christus in cruce morti iam proximus dixit: Consummatum est. Cúmque inclinato capite spiritum tradidisset, velum templi scissum est. Ideo rursus vas ait electionis: Quandiu legitur Moses, velum super cor eorum positum est (id est, obscuritas seu occultatio veritatis in mentibus perfidorum manet Iudæorū) quod nō euacuatur, quia in Christo reuelatur, id est, elucidatur. *Qui se dicit in luce esse*, id est, in splendore gratiæ gratum facientis consistere, in fide formata & veritate euāgelicæ legis manere ac viuere. *Et fratrem suum*, id est, proximum quemcúque, siue amicum siue inimicum *Odit, in tenebris est vsque adhuc.* est enim in falsitatis caligine, quia mentitur & errat circa notitiam veritatis, ac mortali subiacet culpæ: cum odiū sit mortale peccatū. Propter quod cum charitate & gratia stare nō

Ioan.19. Matth.27. 2.Cor.3.

F potest, Idcirco qui vnum hominem odit, nec deum neq; seipsum, nec aliquem alium, veraciter diligit. Sed impletur in eo quod scriptum est: Qui diligit iniquitatem, odit animam suam. *Qui diligit fratrem suum*, id est, proximū spiritali charitatis affectu, *In lumine manet*, id est, in Christo ac gratia eius: secundum quod ipse monet: Dum lucem habetis: credite in lucem, vt filij lucis sitis. *Et scandalum in eo non est*, id est, nec alios scandalizat, quantum ad hoc quod diligit, luminíq; inhæret: cum scandalum sit, dictum aut factum minus rectum alteri præbens occasionem ruinæ. Nec scandalizatur ab aliis secundum quod talis, sed cōstans manet in rectitudine & virtute, estq; solicitus seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis:

Psal.10. Ioan.11. Ephes.1.

A & impletur in eo illud Psalmographi: Pax multa diligentibus legem tuam,& non est illis scandalum, Hinc asserit Paulus ad Romanos. Si propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas.. Veruntamen non est sic intelligendum,quòd omnis homo in charitate existés sit tantæ perfectionis, vt nec actiuum nec passiuum scandalum in eo habeat locum, aut quòd omnis in quo scandalum est careat charitate,nisi agatur de scádalo illo quod est mortale peccatum:sed ideo dicta sunt hæc,vt sciamus quid competat homini, inquantum charitati virtutibúsque adhæret: quid item inquantum inde deficit, aut aliqualiter elongatur, quia secundum hoc scandalizat & scandalizatur. Quocirca tangendum, quia vt in secunda secundæ Thomas declarat: Scandalum passiuum interdum est veniale peccatum,vt dum B quis ex alterius dicto vel facto ad venialis peccati motũ impingitur. Quandoq; mortale, vt si inde ad culpam ruat mortalem. Similiter scandalum actiuum per accidens est veniale peccatum,quando quis actum venialis peccati,vel qui solum habet speciem mali, committit. Quandoq; verò est mortale peccatum, vel quia mortale peccatum committit, aut quoniá proximi salutem contemnit:nolés propter eá omittere quod complacet sibi,& sine periculo potest dimittere.Porrò scandalum actiuum per se ex intensione agentis tunc extat mortale, quando quis alium ad peccandũ mortaliter conatur inducere. Si verò ad veniale velit inducere,erit veniale peccatum. *Qui autem odit fratrem suum*, iuxta sensum præhabitũ, *In tenebris est*,omne enim peccatum est tenebræ,similiter omnis error & ignorantia: cum sint recessus à lumine sapientiæ C ac puritate virtutum.¶Deniq; in scripturis per tenebras designantur interdum errores & vitia,sicut hoc loco & secũda ad Corinth. Quæ est societas luci ad tenebras? Atq; in Psal. Fiat via illorum tenebræ & lubricum.Interdum per tenebras significatur temporalis aduersitas,seu corporalis afflictio,seu quæuis tribulatio magna. Vt cum Esaias loquitur de seipso: Tenebræ obstupefecerunt me. Et Sophonias: Dies iræ dies illa, dies tenebrarũ & caliginis. Quandoq; homines vitiosi. sicut in Ioanne: Tenebræ eam non comprehenderunt. Et ad Ephes. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem,sed aduersus rectores mundi tenebrarũ harum. Aliquádo dæmones.Et sic accipi potest illud Matthæi vbi ait Salua-

Psal.118. *Rom.14.* *2.Cor.6.* *Psal.34.* *Esa.21.* *Sopho.1.* *Ioan.1.* *Ephes.6.*

D tor: Hæc est hora vestra & potestas tenebrarum. Nonnunquam infernus, vt cum de impiis dicitur: Proiicientur in tenebras exteriores. Interdum tenebræ accipiuntur in bono, puta pro superabundanti & inuisibili abundantia lucis diuinæ. Iuxta illud Psal. Posuit tenebras latibulũ suum. Moses quoq; in Exodo legitur intrasse caliginem, in qua erat deus. Similiter secundo Paralipo. loquutus est Salomon: Dominus dixit vt habitaret in caligine. Frequentius autem tenebræ accipiũtur in malo, videlicet pro erroribus & peccatis. De quibus subiungitur. *Et in tenebris ambulat*, id est, vitiosè viuit, & per errores ac vitia pergit ad inferni supplicia. Nec tamen ritè aduertit hoc ipsum, secundum quod subditur. *Et nescit quò eat*, id est, quantam damnationem mereatur non pensat, &

Mat.26.
Mat.22.
Psal.17.
Exo 20.
2. Para.6.

E quantum propinquet gehennæ nõ intuetur. *Quoniam tenebræ obcæcauerunt oculos eius*, id est, intellectum eius atque memoriam errores & vitia impleuerunt, ita, quòd nihil salubriter videt. Sicut de talibus loquitur Hieremias quarto: Sapiẽtes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt. De quibus & Sapientiæ secundo asseritur: Excæcauit eos malitia eorum. Et ad Romanos primo: Obscuratum est insipiẽs cor eorum. Hinc Prouerb 4. habetur: Via impiorum tenebrosa nesciunt vbi corrunt. ¶Et si obiiciatur, quòd quidam ex certa scientia peccant, qui peccando sciunt se cadere in foueam perditionis. Respondetur, quòd quamuis in generali atque informiter sciant hoc, non tamen cognitione formata. Propter quod omnis peccans fertur ignorãs. Et in Prouer. inducitur: Omnis via viri recta sibi videtur. Non enim malum nisi

Prou.4.
Prou.21.

F sub specie boni expetitur, cum bonum sit appetitus obiectũ. Consequenter tangit sanctus Ioannes distinctionem eorum quibus scribit, & causas diuersas, propter quas scribit diuersis. *Scribo vobis filioli.* Filios suos specialiter nominat, quos personaliter conuertit, instruxit seu baptizauit, quemadmodum talibus loquitur Paulus Galatis scribens: Filioli mei, quos iterũ parturio, donec formetur Christ⁹ in vobis. Corinthiis quoque: In Christo, inquit, per euangelium ego vos genui. Vel filios vocat pueros ac tenellos, in fide recentes. Itaque scribo vobis filioli. *Quoniam remittuntur vobis peccata* vestra. *Propter nomen eius*, id est, virtute & merito Christi, atque per inuocationem ipsius consequuti estis remissionem plenariam peccatorum vestrorum, primitus in baptismo, deinde (si opus fuit)

Gala.4.
1. Cor.4.

fuit)in pœnitentiæ sacramento.Etenim ecclesiastica sacramẽ A
ta,vt sæpe dictum est, virtutem & gratiam suam sortiuntur à
merito Saluatoris. *Scribo vobis patres*,qui estis aliorum prę-
lati,magistri,aut superiores. *Quoniam cognouistis eum, qui ab
initio est*,id est,deum verum æternum, vnum ac trinum præ cę
teris nostis,ita quòd doctiores sapientioresque estis.Propter
quod debetis vos informare,dirigere,corripere,castigare,&
tantò virtuosiores exemplarioresque esse,quantò ex hoc ma
ior consequitur honor dei, ac copiosior proximorum vtili-
tas,quanto etiam peccata vestra vobisipsis ac aliis grauius no
cent. *Scribo vobis adolescentes,quoniam vicistis malignum*,id est
diabolum, specialiter fornicationis spiritum, qui malo igne,
hoc est,concupiscentiæ flamma accendere vos conatur, con
tra quem adolescẽtibus specialior pugna instat.Ideo isti ma- B
gna laude fuerant digni, qui iam carnem suam cum vitiis & *Gala.5.*
concupiscentiis crucifixerant. *Scribo vobis infantes, quoniam
cognouistis patrem*,id est, Deum creatorem iam per fidem ali-
qualiter cognouistis:cui quotidie dicitis: Pater noster qui es *Mat.6.*
in cœlis.Hoc de infantibus aliqualiter iam adultis & aliquid
rationis participantibus,est intelligendum.Vnde per Hiere.
loquitur deus: Omnes cognoscent me à minimo eorum vsq; *Hiere.31.*
ad maximum. Vel per infantes intelligit humiles. De quibus *Psal.18.*
ait Propheta: Testimonium domini fidele, sapientiam præ- *Mat 11.*
stans paruulis.Et Saluator: Confiteor tibi pater,quia abscõ
disti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruu-
lis. De quibus Christus ait per Esa.Ecce ego & pueri mei. De *Esa.8.*
infantibus verò secundum primam expositionem ait in euã.
Sinite paruulos venire ad me:talium est enim regnum cœlo- *Mat.12.*
rum. *Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes estis*,id est, corpore C
validi,atq; per hoc ad exercitia virtuosa magis dispositi. *Et
verbum dei in vobis manet*,id est, præceptorum documentorũ-
que dei habetis memoriam & effectum.Increatum etiam ver
bum dei vnigenitus patris,per charitatem & gratiam corda
vestra inhabitat. *Et vicistis malignum*,id est, diabolo effica-
citer restitistis ac præualuistis, vitia illa vincendo ad quæ iu-
uenilis ætas est pronior.

D ¶Prosequutio elucidationis huius cap. ab illo loco, *Nolite diligere mundum.*

ARTICVLVS TERTIVS.

SAnctus Ioannes postquã distinctis per gradus ætatũ hominibus, propter distinctas rationes se scripsisse testatus est: nunc ponit documenta moralia, quæ vniuersis & singulis communiter scribit ac præcipit: quia ad cunctos pertinent Christianos. Itaque ait, *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt, Si quis diligit mundum non est charitas patris in eo.* *Mat.5.* Quomodo intelligendum est hoc, cùm nõ solùm amicos ac virtuosos, sed etiam inimicos ac vitiosos iubemur diligere? & E teste Apost. Omnis creatura dei bona est. Imò teste scriptu- *1 Tim.4.* ra: Vidit deus cũcta quæ fecit, & erãt valde bona. Diligit etiã *Gene.1.* Deus vniuersa quæ condidit, & nihil odit eorum, quæ fecit. *Sap.1.* Denique in mundo sunt multi iusti, in mundo sunt animæ rationales, & nos omnes in mundo sumus, & omnia ista amare præcipimur. Quomodo igitur ait, nolite diligere mundum, neque ea quæ in mũdo sunt? ¶Est itaque aduertẽdum, quòd mundus in scripturis præsertim in Euan. sancti Ioannis, atq; in ista eius epistola, varijs modis accipitur. Primò, pro toto *Ioan.17.* vniuerso, sicut alibi idẽ Ioan. Mundus (inquit) per ipsum factus est. Et Christus loquitur deo patri: Dilexisti me ante cõ *Mat,25.* stitutionem mundi. Sic & apud Matth. effatur: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Secundò accipitur mundus pro cunctis homi- F nibus in terra morantibus, tam bonis quàm malis: vt dum ad *2. Corin.5* Corinth. loquitur Paul. Deus erat in Christo, mundũ recon- *Ioan.3.* ciliãs sibi. Tertiò, pro electis & bonis. Iuxta illud: Sic deus di *Ioan.17.* lexit mũdum, vt filium suum vnigenitum daret. Quartò, pro vitiosis ac reprobis: vt cum ait Deo patri Saluator: Nõ pro mundo rogo. Quintò, pro creatura corporali sub orbe lunæ contenta, hoc est, regione elementorum atque mixtorũ. Iuxta quem modum ait Philosophus: Oportet hunc mundum contiguum esse lationibus superiorum, vt tota virtus eius inde gubernetur. Et isto modo loquuntur theologi de cõflagratione mundi per ignem. Et beatissimus princeps Apostolorum asserit mundum diluuio inundatũ periisse, quãuis diluuiũ illud, sphærã ignis elemẽtaris non attigit. Sed nec ignis confla-

conflagrationis eam attinget. Sed ignis ille, vt dictum est, attinget aquam, terram, & aërem, elementaq; omnia. Sextò, pro habitabili terra, vt cum ait Saluator: Prædicabitur euangeliū in vniuerso mundo. Sícque dicunt astronomi, quòd minima stella visibilis maior est toto mundo. Septimò, pro vanitate & impietate mundana. Et ita nunc accipi potest. Potest quoque nunc accipi pro carnalibus ac mundanis hominibus, de quibus fertur alio loco: Mundus eū nō cognouit. Qui quāuis sint diligēdi, quantū ad id quod habent, & sunt à deo, secundum quod etiam diliguntur ab eo, tamen in quantum sunt vitiosi, odiendi sunt, non amandi. Iuxta illud. Iniquos odio habui. Et, Perfecto odio oderā eos. Sic quippe & deus odit eos: secundum illud Psalm. Odisti omnes qui operantur iniquitatem. Et illud Sapientię: Odio sunt Deo impius, & impietas eius. Odit inquam eos deus, vt tales, secundum præsentem iustitiam: quanuis multi huiusmodi sint electi & dilecti, secundum prædestinationem æternam. Mundum ergo, id est, mundanos & carnales homines nō diligamus vt tales, hoc est, inquantum ingrati Deo sunt & rebelles, aliis quoque inexemplares, & nobis in via salutis cōtrarij, obstaculum præbentes, Sic nanque in Euangelio loquitur Christus: Si quis venit ad me & non odit patrem suum & matrem, & vxorem & filios, ille non potest meus esse discipulus. Insuper non diligamus ea quæ in mundo sunt, id est, vanitates & vitiositates mūdanas. De quibus paulò pòst subditur: Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, &c. Certum est autem, quòd si quis prætacto modo dilexerit mundum, non est charitas Dei patris in eo. Sic enim diligere mundum, est carnalis, sensualis, vitiosa dilectio. De qua ad Tim. loquitur Pau. Erūt homines amantes seipsos, elati, cupidi: quæ cum spirituali dilectione simul stare non valet. Sicut per Esa. asserit spiritus sanctus: Coangustatum est stratum, ita vt alter decidat, & duos capere simul non possit. Hoc etenim stratum est fundus cordis humani, in quo pariter quiescere nequeunt amor mundi & amor Dei, carnalis affectio & spiritualis dilectio: sed alter alterum pellit. Hinc, vt suprà iam patuit, Iacobus dixit Apostolus: Amicitia huius mundi inimica est deo. Quicunque ergo voluerit amicus huius mundi fieri, inimicus Dei constituetur. Ideo cecinit & Psalm. Deus dissipauit ossa eorum, qui hominibus placent: confusi sunt, quoniam deus spreuit

A — *Ioan.1* — *Psal.11.* — *Psal.138* — *Psal.5* — *Sapien.14* — B — C — *2.Tim.3* — *Esa.28.* — *Iacobi.4* — *Psal.52* — *Galat.1*

D eos. Paulus quoque: Si hominibus, inquit, placerem Christi
Galat.1 seruus non essem. Vnusquisque siquidem, ei quem amat, cupit placere: Denique ratio, & quasi expositio prædictorum subiungitur. *Quoniam omne quod est in mundo*, id est, tota vitiorū congeries, in carnalibus ac mundanis existens hominibus, *Concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum & superbia vitæ*, id est, triplex hæc inordinata affectio, essentialiter aut reductiuè. Quia hæc tria sunt quædam generales vitiorum radices, ad quas vniuersa peccata quodammodo reducuntur. Vnde Beda hîc scribit: His vitiorum vocabulis omnia vitio-
E rum genera comprehendit. ¶ Concupiscentia nanque carnis, est omne quod ad corporis voluptatem atque delitias pertinet. In quibus præcipua sunt cibus, potus, cōcubitus. De qui-
Prou.30 bus Salomon ait: Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes: Affer, affer. ¶ Concupiscentia oculorum est omnis curiositas, quæ fit in discendis nefariis artibus, in inspiciendis spectaculis turpibus, aut in accipiendis seu conseruandis temporalibus rebus superfluis: aut obseruandis, cognoscendis seu accusandis vitiis proximorum. ¶ Superbia vitæ est cum quis se iactat in honoribus. Per hæc tria homines tantum tentantur. Per hæc tria tentatus est Adam & victus. Per concupiscentiam scilicet carnis, cum hostis cibum ligni vetitum ei monstrauit, cúmque ad
F consentiendum persuasit. Per concupiscentiam oculorum,
Gene.3. cum dixit: Scientes bonum & malum, & aperientur oculi vestri. Per superbiam vitæ, cum ait: Eritis sicut dij. ¶ Per hæc etiam tria Christus tentatus est, et vicit. Per concupiscentiam
Matth.4. carnis, cum Satanas dixit: Dic vt lapides isti panes fiant. Per concupiscentiam oculorum, id est, curiositatem, quando ho-
Lucæ.4 stis suggessit: Mitte te deorsum. Per superbiam vitæ, cum dicere ausus est: Hæc omnia (scilicet mundi regna) tibi dabo, si ca-
Augu. dens adoraueris me. Nempe, vt asserit Augustinus (ex cuius verbis præinducta Bedæ verba sunt sumpta) curiositas aliquādo Dei famulos tentat, vt velint miracula facere, & experiri, an deus exaudiat eos, Itaque ad concupiscentiam carnis pertinent ioci, ludi, risus, dissolutiones, oscula, & amplexus, commessationes, potationes, lasciui contactus, & cætera vitia gustus ac tactus. Ad concupiscentiam oculorum pertinent, cupiditas, auaritia, curiositas. Ad superbiam vitæ, ambitio seculi, desiderium prælationis, excellentiæ appetitus, famæ, laudis, honoris inordinata affectio. Vt autē Gregorius docet, qua-

tuor

tuor sunt species superbiæ. Prima est, dum quis bona quæ habet, se à deo accepisse non recognoscit. Secunda, dum credit suis meritis ea sibi esse collata. Tertia, dum se iactat habere, quod non habet. Quarta, quando despectis aliis singulariter vult videri. ¶ Insuper circa hûc locum scripsit Albertus: Peccata distingui possunt tripliciter. Primò, ex parte subiectorũ, in quibus sunt. Secundò, ex parte obiectorum, circa quæ versantur. Tertiò, ex parte actionum, quæ in eis cõcurrunt. Peccatum nanque nil aliud est, quàm priuatio quædam aut actio quædam deformis. ¶ Quælibet autem actio potest tripliciter considerari. Primò, per respectum ad suum subiectum. Secundò, per respectum ad suum obiectum. Tertiò, secundum se, vt est actio habens deformitatem. Ex parte igitur subiectorum, sunt tres prædictæ radices vitiorum. Nam concupiscentia oculorum videtur esse in appetitu rationali: concupiscentia carnis in appetitu concupiscibili: superbia vitæ in irascibili. ¶ Secundò peccata distinguntur ex parte obiectorũ, Omnia enim peccata conueniunt in hoc, quòd auertunt nos à summo & incommutabili bono, & cõuertunt nos ad bonũ commutabile & caducum. Secundũ huiusmodi autem auersionem & conuersionem possunt peccata distingui dupliciter scilicet generaliter, & specialiter. Generaliter sic, quia (vt tactum est) omnia peccata conueniunt in hoc, quod à deo auertunt & faciunt nos eum contemnere. Et sic accipit vnum vitium capitale, quod est superbia: quia initium omnis peccati superbia est, vt dicitur in Ecclesiastico. Prout verò omnia peccata cõueniunt in hoc quod conuertũt nos ad temporalia & caduca, accipitur aliud vitium capitale quod est cupiditas. Iuxta illud prima ad Timotheum: Radix omnium malorum est cupiditas. Sic superbia & auaritia accipiuntur, vt sunt generalia peccata. Specialiter verò ex parte obiectorum, distinguntur peccata hoc modo. Quia quicunque peccat, aut peccat commissione, aut omissione. Cõmissione potest quis peccare quatuor modis. Primò, circa bonum honorabile, illud inordinatè appetendo: & sic est inanis gloria. Secundò, circa bonum vtile, & sic est auaritia. Tertiò circa bonũ delectabile, & hoc dupliciter. Quia vel delectabile spectat ad gustum, & sic est gula: vel ad tactum, & sic est luxuria. Omissione peccatur tripliciter. Nam quilibet Christianus tenetur ad tria, videlicet ad gratiarũ actionem pro beneficiis à Deo rece-

A B C

Eccle. 10. *Tob.* 4
1. *Timo.* 6

D ptis: & contra hoc peccat acedia. Secundò ad proximi dilectionem, & contra hanc peccat inuidia. Tertiò ad iniurię relaxationem, contra quá peccat ira. Sic ergo accipitur distinctio septem peccatorum mortalium, quę & aliorum vitiorum radices vocantur. ¶ Tertiò distinguntur ex parte actionum, quæ in eis concurrunt. Quicũque etenim peccat, aut ideo peccat, quoniam timet amittere aliquod bonũ, & propterea inordinatè se subiicit aliis, ne illud amittat: aut ideo peccat, quia desiderat consequi aliquod bonũ quo caret, & inflámatur vt

Psal. 79 illud obtineat. Hinc super illud in Psal. Incésa igne & suffossa, loquitur Augustinus, quòd omnia nostra peccata procedunt, vel ex timore male humiliante, vel ex amore male inflámante. Hæc Albertus. Interdum etiam dicitur, quòd omnium

E vitiorũ origo & radix est improbus & priuatus amor sui. Et hoc ideo, quoniá omnes affectióes ex amore originaliter profluunt. Sic itaque elucescit, qualiter secũdum diuersas considerationes, sit vna radix omniũ vitiorum, videlicet amor improbus suiipsius: & qualiter sint duæ vitiorũ radices, puta superbia atque cupiditas. Qualiter etiá sint aliæ duæ peccatorũ radices, vtpote amor male inflammans, & timor male humilians: & qualiter tres, videlicet cócupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & ambitio seculi siue superbia vitæ, & qualiter septem. Itaque omne quod est in mundo, concupiscétia

F carnis est, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Quod etiam intelligi potest, per modum hyperbolicæ loquutionis, qua aliquid dicitur per excessum absque mendacio, ad

Gene. 41. insinuandum magnitudinem rei. Sicut ad Ioseph Pharao dixit: Absq; oris tui imperio nullus mouebit manum, aut pedé, in omni terra Aegypti. Et ita sanctus Ioannes nũc profert hęc verba, ad insinuádum quòd hæc tria mala magis abundát in mundo. Et subdit. *Quæ*, triplex concupiscentia, vel quæ superbia vitæ, *Non est ex patre*, quantum ad suá deformitatem, seu obliquitaté culpabilem, *Sed ex mundo est*, id est, ex inordinata voluntate, seu appetitu corrupto hominum mundanorũ. Voluntas enim creata, in quantum ex nihilo, est & defectiua in se, est prima peccati origo. Sic, enim competit sibi ex seipsa deficere, & peccare. ¶ Si autem obiiciatur, quòd omne esse & omnis actio sũt à deo, ergo & vitiosæ actiones & prauæ concupiscentiæ, in quibus sunt reales & positiuæ entitates, quæ à primo ente primordialiter manant. Respódetur, quòd

talia

talia sunt à Deo quantum ad entitatem existentem in eis, nó A
quo ad eorum deformitaté. Vnde dici solet, quòd sunt à deo quantum ad substantiam actus, vel quátum ad suum materiale, non quantum ad suum formale, quæ est ipsa deordinatio actus, quæ non est aliquid positiuum, sed priuatio speciei, modi ac ordinis. Si itaque cupimus in charitate proficere & diuino amore succendi, à prædicta triplici concupiscentia interiora nostra purgemus. Siquidé quantò ab ea nos amplius emundamus, tantò in spiritali amore plenius crescimus, salubriúsq; proficimus. Idcirco ad nullam rem creatá, carnalem, sensibilé, aut caducam inordinatè siue superfluè afficiamur: sed ordinatè duntaxat & sapienter ac virtuosè, vtpote inquantum nobis necessaria, vtilísve consistit ad vitæ sustentaculum, ad Dei obsequium & honoré, ad spiritalem profectum, ad incremen B
tum scientiæ ac virtutum, ac diuini inflammationem amoris.

Et mundus transibit, vel (vt alij textus habent) transit. Hoc multipliciter potest intelligi: Primò, quòd per ignem conflagrationis purgabitur, atque ad meliorem dispositionem perducetur in die iudicij, prout hoc diffusè expositum est. 1. Petri. Secundò quòd mundus iste inferior, scilicet regio elementorum & mixtorum in variatione consistit continua, & præterit in multis eius figura: præsertim in generalibus & corruptibilibus, quò ad se tota. Vnde prima Corinth. dicitur: Qui 1. Cor. 7
vtuntur hoc mundo, sint tanquam non vtétes, præterit enim figura huius mundi. Tertiò quòd mundus transit, id est, mundani vitiosique homines incessanter deficiunt, & ad mortem C
festinant, non solùm ad mortem naturæ, sed etiá culpæ ac infernalis miseriæ. Vnde & apud Sapienté fatentur: Vmbrę trá- Sapien. 2.
situs est tempus nostrú. De quibus habetur in Psal. Tanquam Psal. 162
fœnú velociter arescent, & quemadmodú olera herbarú citò decidét. Itéque: Quomodo facti sunt desolationé? subitò defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam. *Et concupiscentia eius*, id est, præfata triplex concupiscentia hominú múdano Psal. 7
rum celeriter finem accipiet: quia simul cum impiis peribit: iuxta illud Psal. Exibit spiritus eius, & reuertetur in terrá suam, Psal. 145.
in illa die peribunt omnes cogitationes eorum. Hinc primo Mach. habetur: A verbis peccatoris ne timueritis, quia gloria 1. Mac. 2
eius stercus & vermis: hodie extollitur & cras nó inuenitur: quia cóuersus est in terram suá, & cogitatio eius periit. Hinc ait Grego. Quia labenti múdo inhæremus, cú ipso cadimus, Grego.

D quem labentem tenemus. Et sicut qui rebus labentibus innititur, eis cadentibus labitur: sic qui rebus cœlestibus & æternis inhæret, cum eis perpetuò permanebit. Propter quod subditur. *Qui autem facit voluntatem Dei*, id est, Deo in cunctis obedit, *Manet in æternum*, id est, spiritalem vitam nunquam amittit, quamuis corporaliter moriatur. Quia de vita gratiæ perducetur ad vitam gloriæ, & Deo vnietur beatissimè sine fine. Non ergo mente inhæreamus rebus carnalibus, fallacibus, & caducis sed summo & inuariabili bono, illud super omnia diligentes, feruidè cupientes, reuerenter colentes, & semper sperantes in ipso: vt cũ propheta dicere valeamus: In deo salutare meũ, & gloria mea, de⁹ auxilij mei, & spes mea in deo
E est. Et iterũ: Mihi adhærere deo bonũ est: ponere in domino
Esaiæ. 61. deo spé meam. Alioquin cum insensatis amatoribus seculi hu
Psal. 72 ius dãnati, serò dicemus illud Sapien. Quid nobis profuit su-
Sapien. 5. perbia, aut quid diuitiarũ iactantia contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquã vmbra. Consequenter armat ac roborat credentes contra perfidorũ fallacias. *Filioli mei, Nouißima hora est*, id est, vltima mundi ætas durans à Christi aduentu vsque ad diem iudicij. Quæ quãuis videatur diuturna, tamen cõparatione durationis futuri seculi, quasi breuissima hora est. Vnde & Paulus fatetur: Nos sumus in quos fines seculi deue-
1. *Cor.* 10. nerũt. Hinc in scripturis veteris testamenti tempus Christi &
F Euangelicæ legis appellatur dies nouissimus, vt cum Iacob pa
Gene. 46 triarcha ait: Congregamini vt annunciẽ vobis, quæ ventura sunt vobis in nouissimis diebus. Et quæ ibi prædicit, pro maxi
Iohel. 2 ma parte ad primum Christi spectant aduentum. Apud Iohe-
Act. 2 lem quoque secũdum antiquã translationem (qua in Act. beatissimus vtitur princeps Apostolorũ) habetur: Et erit in nouissimis diebus, dicit dominus, effundã de spiritu meo super omnem carnẽ: quod in die Pentecostes sacratissimus Petrus impletũ esse disseruit. ¶ Nec moueat quenquã, quòd hæc vltima ætas mundi præcedẽtibus mũdi ætatibus est protractior: cum & vltima vnius hominis ætas frequenter diuturnior sit multis præcedentibus ætatibus eius. Decentissimum quoque est, & ad præcipuã infinitæ misericordiæ dei pertinet laudẽ, quòd ætas ad tempus gratiæ legẽmq; Christi pertinens cõsistat diffusior, vt plures in ea saluentur: præsertim cũ ætas ista sit præcedentium finis ætatum. Insuper potest & ita exponi: Nouissima hora est, id est, tempus quod circa mundi finem venturũ

est

est per sequutione Antichristi durante, nunc est per similitu- A
dinem, seu conformitatem & æquiualentiam ac mysticá desi
gnationé. Iuxta quem modú ait in Euágelio Christus: Si vul *Matth.* 11
tis scire, Ioannes ipse est Helias. In Genes. quoque: Catulus *Gene.* 49
leonis Iuda. Tempore nanque apostolicæ prædicationis, tá-
ta fuit fidelium ab hæreticis & tyrannis afflictio, quod perse
quutionem Antichristi pręfigurauit. Propter quod ad Thes. 2. *Thess.* 1.
Paulus conscripsit: Mysterium iam operatur iniquitatis.
Et sicut audistis quia Antichristus venit. Hoc tripliciter potest
intelligi. Primò sic: Sicut audistis à veris Euágelicæ legis præ
dicatoribus, quòd Antichristus suo tempore veniet. Habet
nanque sanctus Ioannes frequenter talem modum loquédi,
hoc est, ponendi præsens pro futuro. Vt cú in Euangelio suo
ait: Colligent eum, & in ignem mittent, & ardet. Secundò sic, *Ioan.* 15
Sicut audistis, ab aliquibus, quantum ad hoc malè opinanti- B
bus, quòd Antichristus venit. Hoc nanque ob causam præta
ctam aliqui tunc putabant: sicut & interim, hoc frequéter pu
tatum. Tertiò sic, Audistis veraciter quia venit Antichristus
iam, non in propria persona, sed in figura. Hoc est, in aliquo
impio, eum præfiguráte. Ac si dicat: Verè sic est. Nam subdi-
tur, *Nunc Antichristi multi facti sunt*, id est, propria libertate
tam scelerati effecti sunt, vt ritè Antichristi, id est, Christo val
de contrarij appellentur. Siquidem Antichristus dicitur ab
anti, quod est cótra, & Christus. Tales fuerút Ebion & Che
rintus ac Marcion impissimi hæresiarchæ, qui adhuc viuente
sancto Ioanne Euágelista surrexerút in Asia. Sed & alij mul-
ti in diuersis partibus mundi. Tales item fuerunt tyráni. Be- C
da quoque hîc ait: Qui catholicam fidem, quam verbis con-
fitentur, peruersis cómaculát actibus, Antichristi, id est, Chri
sto contrarij nuncupantur. Et maximè qui alios scandalizát,
& trahunt ad vitia, atque salutem impediunt proximorum,
Antichristi merentur vocari. A quibus, teste Bernardo, gra-
uiorem Christus sustinet persequutionem, quàm sustinuit à
Iudæis, *Vnde scimus*, id est, ex isto cognoscimus. *Quia no-
uißima hora est*, id est, tempus Antichristi in fine mundi futu-
rum, iam per similitudinem, æquiualentiam quandá & myste
rialiter aduenit, seu vltima mundi præsens est ætas. Vnde pri
ma ad Timotheum loquitur Paulus: In nouissimis diebus di 1. *Timo.* 4
scedent quidam à fide attendétes spiritibus erroris, *Ex nobis*,
id est, ex nostra collectione. *Prodierunt*, quia ad tempus fue

D runt nobiscum & fideles, vt videbatur, exiterunt, *Sed non erant ex nobis*, id est, ad nostram societatem non pertinebant, secundum diuinam prædestinationem, nec secundũ fidei veræ constantiam. *Nam si fuissent ex nobis*, modo præfato, vtpote veri & constantes, ac prædestinati catholici, *Permansissent vtique nobiscum*, in fide & ecclesiastica vnitate, *Sed vt manifesti sint, quia non sunt omnes ex nobis*, id est, ad hoc Deo dispo nente eorum error innotuit. Vel idcirco ego Ioannes hæc scribo, seu, ideo exierunt, vt manifestentur & cognoscantur esse hæretici, non verè catholici: ne latendo diutius plures fallãt catholicos. In pręsenti etenim vita, bonis mali miscentur: sicut in corpore animali mali humores bonis miscentur humoribus. Et sicut corpus naturale purgatur ac releuatur, dum mali ab eo expelluntur humores: sic mysticum corpus
E Ecclesiæ, dum vitiosi & reprobi separantur à veris & viuis
Mat. 13 membris ipsius. Hinc Christus comparat Ecclesiam sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congregãti. In cœna quoque nouissima, proditore egresso & filiis lucis secum
Ioan. 13. manentibus dixit: Nunc clarificatus est filius hominis. Intro ducto vituperio hæreticorum, tangit sanctus Apostolus præconium catholicorum: quatenus opposita iuxta se posita clarius innotescant. *Sed vos*, catholici & constantes, *Vnctionem habetis à sancto*, id est, illuminationem, consolationem, inflammationem accepistis à deo, seu specialiter à spiritu paracleto essentialiter sancto: qui varios effectus internos ac secretissimos per fidem & charitatem ac sapientiæ donum, aliáque gratiæ suæ charismata in suorum operatur cordibus
F electorum, per quæ eos in fidei veritate mirabiliter roborat, atque per gustum occultum, ac supernaturales irradiationes, gratiosissimas visitationes, inflammationes cœlestes, admirabiles præuentiones, per raptus & mysticas contemplationes, per exuberantissimas diuinorum munerum adimpletiones, mentes electorum suorum in fidei synceritate, in ecclesiastica vnitate, immobiles ac certissimas reddit, ita, vt per experientias supernaturales clarissimè sciant, quòd vera & sancta sit catholicæ militantis Ecclesiæ fides. Propter quod loqui-
Ioan. 14. tur Christus: Spiritus sanctus docebit vos omnia, & suggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis. Hinc subditur, *Et nostis omnia*, nõ omnifariè omnia, sed omnem articulorũ fidei veritatem, cuncta necessaria ad saluté. Iuxta illud Ioan. 16.

Cùm

Cum venerit ille spiritus veritatis docebit vos omnem veri- A
tatem. Vnde & rursus Christus dixit Apostolis: Omnia quæ- *Ioan. 15*
cunq; audiui à patre meo annunciaui vobis. Porrò vnusquis-
que secundum exigentiá sui status, seu gradus, siue officij de-
bet esse instruct⁹. Hinc Timotheo Pau. scripsit Apost. Dabit *2. Timo. 2*
tibi dominus de omnib⁹ intellectũ. Et Iacobus ait: Si quis in- *Iacobi 1.*
diget sapientia, postulet à deo, qui dat omnibus affluenter, &
dabitur ei. *Non scripsi vobis, quasi ignorantibus veritatem*, scri-
pturæ, & necessaria saluti. *Sed quasi scientibus eam*, vt profi-
ciatis in ea, & roboretur cor vestrum magis ac magis in fidei
theoria. Quia vt in Prou. habetur: Audiens sapiens, sapien- *Prou. 28*
tior erit. Et rursus Salomõ ait: Da sapienti occasioné, & ad- *Prouer. 9*
detur ei sapientia. Sic & Pau. Apost. Sciétibus (inquit) legem B
loquor. Et denuò: Táquã in memoriam vos reducens. Hoc *Roma. 7*
quoque vobis scientibus. *Quoniam omne mendacium ex verita* *Roma. 15.*
te non est, id est, nulla falsitas à summa veritate processit: ideo
qui mentitur quantum ad hoc, non est ex deo. Et qui fidei ac
scripturis, aut determinationi Ecclesiæ contradicit, à deo a-
uersus est, & falsitati subiectus, ciúsque filius: de quo ait Salua
tor: Diabolus in veritate non stetit, quia veritas nõ est in eo. *Ioan. 8.*
Cùm loquitur mendaciũ, ex proprio loquitur: quia mendax
est, & pater eius, id est, pater médacij. Diabolus ergo est ori- *Esa. 4.*
go mendacij, qui & angelis in cœlo & protoplastis homini- *Gene. 3*
bus in paradiso impietatem & falsitatem suggessit. Quemad
modum auté voluntas creata, inquãtum ex nihilo & defecti-
ua, est peccati origo: sic intellectus creatus in quantũ defecti-
uus, & ex nihilo procreatus, falsitatis origo censetur. Veritas C
autem seu verum, secũdum quod tale, nequaquam mendacij
causa aut fons est: cùm agens simile sibi producat. *Quis est*
mendax, mendacio superstitionis, & veræ religioni fideíque
contrario, *Nisi is qui negat quoniã Iesus non est Christus?* id est
propositioné hanc negatiuam. Iesus Nazarenus nõ est Chri
stus in lege & prophetis prænunciatus ac promissus, conce-
dit, seu veram esse affirmat? Quòd autem iste sit sensus, & ꝙ
ita hoc loco accipiatur verbum hoc, negat, sequentia verba
testãtur. *Hic est Antichristus*, id est, infidelis, Christo cõtra-
rius, *Qui negat patré & filium*, id est, qui negat in diuinis es-
se personam patris æterni, & personá vnigeniti filij eius. Hoc
autem negat, qui negat Iesum esse Christum. Nam Iesus in
veritate est Christus filius Dei patris, prout ipse per scriptu-

D ras atque miracula demonstrauit. Qui autem negat filiũ dei, negat & patrem ipsius: quoniam pater & filius correlatiua dicuntur. Relatiua autem sunt simul natura. Nam vno posito, ponitur & alterum: & vno ablato, aufertur & alterum.

¶ Pater quoque & filius substantialiter, idem sunt. Idcirco vno negato, negatur & alter. Iterum: Christus dicitur quasi vnctus, ita quòd in nomine Christi intelligitur persona vngẽs, scilicet pater, persona vncta, videlicet filius, ipsa quoque vnctio quæ est spiritus sanctus. Qui itaque negat Christum vnctum, negat & patrem vngentem, qui nomine Christi datur intelligi. Hinc subditur. *Omnis qui negat filium, nec patrem habet*, id est, Deum esse patrem non admittit, nec verè Deum habet quem colat, id est, Deum non colit veraciter: sed maxi-

Ioan.3. *Ioan.8.*

E mè derogat ei, cuius æternam generationem non credit. Idcirco loquitur Christus: Qui non honorificat filium, nõ honorificat patrem, qui misit illum. Et iterum ait Iudæis incredulis, Est pater meus, quem vos dicitis quia Deus noster est, & non cognouistis eum, *Qui confitetur filium, & patrem habet*, id est, patrem etiam confitetur, cum filius referatur ad patrem, & talit colit ac fide cognoscit patrẽ. *Vos autem quod ab initio audistis in vobis permaneat*, id est, fides & euágelica doctrina, quá ab exordio vestræ conuersionis à me aliísq; Christi prædicatoribus didicistis, perseueret in cordibus vestris. Beati enim, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Vnde Paulus redarguit Galatas, eo quòd non perseuerauerunt

Lucæ 11. *Gal.1. 3.*

F in euangelica veritate, quam docuit eos. Et addit, quòd licet angelus eis annunciaret oppositum, tanquam anathema illud arbitrarétur. *Si in vobis permanserit quod ab initio audistis*, id est, euangelicam doctrinam memoria & effectu seruaueritis, credendo ac conuersando iuxta Christi doctrinam & iussionem, *Vos in filio & patre manebitis*, id est, patri & filio per fidem & charitatem ac obedientiam stabiliter adhærebitis, & eritis patri filióq; vniti in via, per gratiá, atq; in patria per gloriá. Propter quod filius protestatur: Omnis qui audit verba mea & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suá supra petrá. Porrò patre & filio nominatis, intelligitur superdulcissimus paracletus adorádus spiritus sanctus: qui est patris ac filij nexus amor osculum, communéque germen, & coæternum profluuium, secundum Didymũ in libro de spiritu sancto. Quicunq; enim manet in vna trium æter-

narum

tarum ac superuenerabilium personarum, manet in omnibus A
tribus: & qui diligit colítque vnam, amat & colit omnes. Et
quasi interrogaremus, quo fructu, quo pręmio in patre filióque manebimus? subdit, *Et hæc est repromissio*, id est, res promissa. *Quam ipse* filius *Pollicitus est nobis vitam æternam*, id est perpetuam fœlicitatem nobis pro mercede spopõdit, dicẽs:
Qui facit voluntatem patris mei, ipse intrabit in regnum cœlorum. Et rursus: Hæc est voluntas patris mei, qui misit me, vt omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam. Sed & alibi clarius loquens, ait: Pater clarifica filium tuum, sicut dedisti ei potestatẽ omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te verum deum &c. *Hæc*, quæ de Antichristis iam natis dixi, *Scripsi vobis de his qui seducunt vos*, vt eos vitetis atque in fide & charitate ac conuersatione integri maneatis. Seductores verò sunt, non solùm hæretici, sed & omnes qui vitiosis exemplis, prauis suggestionibus, blandis promissionibus aut cõminationib⁹, seu alio quouis modo proximos suos decipiunt: siue ad perfidiam, siue ad quácunque culpam, præsertim mortalem, eos trahendo. Quibus nõ sufficit damnatio propria, sed tanquam membra satellitésq; diaboli, alios secum damnationi inuoluunt. De quibus loquitur Paulus: Impij proficient in peius, errantes & in errorem mittentes. Quibus timendum est quod ait Saluator. Væ homini per quem scandalum venit. *Et vos vnctiqnem quam accepistis ab eo*, id est, præfata vnctio spiritus sancti, gratia vobis ab eo infusa, charitas in cordibus vestris per spiritum sanctum diffusa. *Maneat in vobis*, id est, animas vestras solicitè custodite, ne peccando excidatis à gratia. Propter quod Salomon cohortatur: Omni custodia custodi cor tuũ. Et Propheta Micheas nos admonet, vt cũ deo solicitè ambulemus. Paulus quoq;: Cũ metu (inquit) & timore ac tremore vestrã salutem operemini. Nẽpe si fecerit homo quod in se est, deus gratiam ei infundit, infusam custodit, custoditámq; perficit. Nec superpijssimus deus quenquã relinquit, nisi relinquatur prius ab eo. Propter quod in libro Iob asseritur Si direxerit homo ad deũ cor suũ, spiritum illius & flatum ad se trahet. Primóque Regum Samuel monet: Præparate corda vestra domino. Salomon quoque: Hominis, inquit, est animũ præparare. *Et nõ necesse habetis, vt aliquis doceat vos*, id est, tam gratiosè Deus

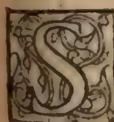
Mat. 7.
Ioan. 6.
B
C
2. Tim. 3.
Mat. 29.
Prou. 4.
Mich. 6.
Philip. 5.
Iob. 34.
2. Reg. 7.
Prou. 16.

D vos præuenit, tam copiosè illuminat, vt non sit vobis necessaria instructio humana. Quod fuit in istis priuilegium speciale. Vel si istud intelligatur de cunctis bonis fidelibus dictum, sensus est, Quòd si fecerint quod in eis est, deus eos sufficienter informabit, quamuis humana eis desit instructio: quæ tamen si adsit, non est despicienda. Nam deus per angelos sanctos ac homines instruit plebem. *Sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus* pertinentibus ad salutem. *Et verum est*, quòd docet vnctio illa, cùm sit directio optimi infallibilísque magistri, videlicet spiritus sancti. *Et non est mendacium*, in doctrina ipsius. Vnde doctrinæ sacræ scripturæ nequaquam miscetur mendacium, quemadmodum doctrinis philosophorum. *Et sicut docuit vos*, per seipsum, per angelicam inspirationem,
E & per nostram prædicationem. *Manete in eo*, per fidem, charitatem, & opera sancta. Propter quod ad Hebræos dicitur: *Hebr.13.*
Doctrinis variis & peregrinis, nolite abduci. Hoc est quod *Prou.38.* in Prouerbiis scriptum est: Habe fiduciã in domino, ex toto corde tuo, & ne innitaris prudẽtiæ tuæ. In omnibus viis tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos. Hinc apud Iob inducitur, Acquiesce Deo & habeto pacem, & per hoc habebis fructus optimos. Hoc est, quod Tobias docet: Omnib⁹ die- *Iob.22.* bus vitæ tuæ deum in mente habeto: & caue ne aliquãdo pec- *Tob.4.* cato consentias. *Et nunc filioli manete in eo* constãtes, vt nec prospera nec aduersa, nec mors, nec vita, nec dæmones, nec tyranni, neq; carnales amici, siue propinqui, aut socij, à Christo vos retrahant. *Vt cum apparuerit*, id est, suo tribunali fuerimus præsentati, siue in particulari siue in generali iudicio.
F *Habeamus fiduciam*, id est, conscientiam bonam & confidentiam ex ea nascentem. Conscientia etenim pura, salubrẽ gignit fiduciam: quemadmodum conscientia praua formidinem. Iuxta quod in libro Sapientiæ scribitur: Semper præsu- *Sap.17.* mit sæua, perturbata conscientia. *Et non confundamur ab eo in aduentu eius*, id est, non reprobemur à Christo iudice summo in suo, ad nos aduentu, per exequutionem iudicij: siue in morte, cùm particulariter iudicat quosque, atque per hoc spiritaliter, seu per effectum suæ iustitiæ, venit ad eos: siue in die nouissimo, quãdo dicturus est reprobis: Ite maledicti in ignem *Luc.9.* æternũ. Porrò qui deficit inter aduersa, aut trãsgreditur Dei præcepta, qui aduersarios odit, aut seipsum vlciscitur: hunc Christus in iudicio, tam particulari, quàm vniuersali, confundet.

det. Quemadmodum in Euangelio protestatur, Qui me eru A
buerit, & meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cùm *Mat.15.*
venerit in maiestate sua. *Si*, pro quia *Scitis quia iustus est, sci
tote quoniam & omnis qui facit iustitiam*, id est, actus infusæ iustitiæ. Et potest hîc sumi iustitia, prout est virtus communis: vt iustitiam facere asseratur, qui cōdignos pœnitētiæ fructus exercet, qui deum cum debita reuerentia colit, totóq; corde amat, & cætera dei obseruat præcepta. Talis *Ex ipso natus est*, id est, per gratiã gratũ faciẽtem spiritaliter est generatus. Vtpote in esse supernaturali ad promerendum vitam æternã idoneo, constitutus. ¶ Quotiescunque etenim quis peccat mortaliter, spiritaliter moritur, si fuit in gratia: quoniam spiritale esse gratiæ gratum facientis amittit. Et quotiescunque per pœnitentiam ad statum salutis per gratiæ recuperationẽ reducitur, toties ex deo, seu Christo renascitur. Veruntamen quoniam quidam præsciti ad tempus per gratiam operantur iustitiã, tales quamuis non sint ex deo nati per prædestinationem, sint tamen ex eo nati secundum præsentem iustitiam. Postremò iustitia hominum quantumlibet perfectorum, in vita præsenti est plurimũ imperfecta, & sępe interrupta, multísque defectuositatibus mixta, variis culpis fucata: & comparatione honorificentiæ qua deus superdignissimus est, tam modica imò magis tam nulla, vt Esaias testetur: Quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. In beatis verò qui *Esa.64.* indesinenter totis viribus deo intenti sunt honorificentiáq; impendunt, nec vlla culpa tanguntur, est suo modo perfecta iustitia. Deus verò in infinitum honorabilior est, quã ab vniuersis valeat honorari. C

¶Elucidatio Cap. III. *Videte qualem.*

ARTICVLVS QVARTVS.

Anctus Ioánes præsenti capite dei beneficia ac promissa, atq; moralia documēta, diffusius recitat dicens, *Videte*, id est, fideliter aduertite, acutè pensate. *Qualem charitatem dedit nobis pater, vt filij dei nominemur, & simus*, hoc dupliciter potest exponi. Primò sic: Qualem charitatem dedit nobis pater, id est, quàm magnam suam erga nos dilectionem nobis ostendit, seu quantũ se diligere nos mōstrauit, per hoc quod contulit nobis gratiam istam talem ac tantam, vt adoptiui filij eius vocemur & simus. ¶Est enim consuetudo scripturæ, *Mat.28.*

D vt aliquid dicatur fieri aut donari, quando eius factũ seu donatio innotescit seu manifestatur. Quemadmodum post resurrectioné Christus disseruit, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: quæ vtiq; potestas sibi ab incarnationis exordio fuit collata. Sicque deus pater magnam charitatem nobis dedit per hoc quod eximiã suam dilectioné nobis per
Rom.8. Christum monstrauit, in tantum quòd per Christum eiúsque
Mat.5. discipulos protestatus est, nos esse adoptiuos filios suos per
Luc.6. fidem & charitatem. Vnde Saluator in Euangelio sæpius lo-
Gala.3. quitur, Sitis filij patris vestri, qui in cœlis est. Atque ad Gala-
Ioan.8. tas fertur: Omnes filij dei estis per fidé in Christo Iesu. Et alibi inducitur, Quotquot auté receperũt eum, dedit eis po-
Mat.6. testaté filios dei fieri. *Sicq;* per deum patré hoc loco ritè in-
E telligitur trinitas deus, cui assiduè dicimus: Pater noster qui es in cœlis. Totius etenim superdignissimæ trinitatis, vna est erga nos dilectio, & vna charitatis ad extra effusio: quoniam operatio eius ad extra est indiuisa, cùm trium superessentialium personarum sit vna essentia, eadéque potestas. Secundò exponitur sic, Videte qualé charitaté dedit nobis deus, id est, quàm sublimis, digna, & efficax sit charitas ipsa infusa, virtus theologica, quá deus per creationé nobis largitus est: cuius tanta est virtus, ac eminétia, vt per eá potissimè adoptiui filij dei efficimur & vocamur. Propter quod loquitur Paulus,
Rom.5. Charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritũ sanctũ
Rom.8. qui datus est nobis. Et rursus: Nõ accepistis, inquit, spiritũ seruitutis iterũ in timore, sed accepistis spiritum, adoptionis fi-
Ephes.5. liorũ in quo clamamus, Abba, pater. Hinc rursus hortatur,
F Imitatores dei estote, sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. *Propter hoc mundus nõ nouit vos.* i. quia adoptiui filij dei sumus per charitaté, per quá cõtẽptis carnalibus ac terrenis diuina & æterna quęrimus & amamus. Idcirco carnales mundaniq; homines per approbationem non noscunt nos: imò quàm verè virtuosa deóq; pla
1.Cor.2. cita sit conuersatio nostra, prorsus ignorát. Ná Paulo teste: Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei. Stultitia enim est illi: & non potest intelligere. Hinc tales prauis & mundanis excæcati affectibus, peruersè iudicant de spiritalibus & deuotis hominibus, eis præsertim quos vident abiectè vestitos, & eos derident ac fatuos arbitrátur. Quemadmodũ
4.Reg.9. 4. Regum principes viso discipulo Helisæi dixerunt ad Iehu: Quid

Quid venit insanus iste ad te? Vnde, vt Sapiens asserit, in fine A *Sap.5.*
dicturi sunt: Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, &
in similitudinem improperij. Nos insensati vitam illorũ æsti-
mabamus insaniam. Idcirco autem mũdus iste nõ nouit vos.
Quia non nouit eum, id est, deum patrem cuius filij sumus, quẽ
formata cognitione non noscit, iuxta quod Christus cõtesta
tur: Pater iuste mundus te non cognouit, ego autẽ te cogno- *Ioan.17.*
ui. De talibus fertur ad Titũ: Confitentur se nosse deum, fa- *Tit.1.*
ctis autẽ negant: cum sint abominati & reprobi: Isti quoque
non considerãt deum vt approbatorem eorũ qui mũdo de-
specti sunt, neq; vt datorẽ gratiæ ac virtutum in præsenti, cœ
lestísque gloriæ in futuro: sed carnalibus ac terrenis immer-
si sunt, & talia appreciantur. Vnde, quemadmodum deus stul
tam fecit sapientiam huius mundi, ita & mundus stultam re- B
putat sapientiá dei, id est, verá infusam ac salutaré sapientiá,
qua homini solus deus dulcescit: cũctáq; transitoria & mũda
na vilescũt: sed nunc allegatũ est inde verbũ Pauli ad Corin. *1.Cor.1.*
dicẽtis: Animalis homo non percipit ea quę sunt spiritus dei: *1.Cor.2.*
stultitia enim est illi. Et iterum fatetur: Verbum crucis pereũ *Prou.18.*
tibus quidem stultitia est. Salomon quoq; testatur: Non re-
cipit stultus verba prudentiæ. Sed & in Ecclesiast. scriptũ est, *Eccli.21.*
Cor fatui quasi vas confractũ, omnem sapientiam non tene
bit. Porrò in scripturis omnes iniqui vocantur indocti & stul
ti. Est nanq; in eis vitium puerilitatis, quod est stultitia dono
sapientiæ contraria: quoniam ista carnalia & caduca summo
& inuariabili bono donísq; gratiæ ac virtutum præponũt, &
veram sapientiam detestantur. De quibus in Eccle. habetur: C
Quàm aspera nimis est indoctis hominibus sapientia. *Cha-* *Eccle.6.*
rißimi nunc filij dei sumus, per similitudinem charitatis & gra-
tiæ. Filij vtique adoptiui: iuxta illud ad Ephes. Deus prædesti *Ephes.1.*
nauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christũ. Et de-
nuò ad Corin. Paulus scripturam allegat dicentem: Immun- *2.Cor.6.*
dum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ero vobis in pa-
trem, & vos eritis mihi in filios, & filias, dicit dominus omni-
potẽs. In Deute. quoq; dicitur: Filij estote domini dei vestri. *Deut.14.*
Et nondum apparuit quod erimus, id est, excellentia quá in cœ- *Esa.64.*
lesti beatitudine adipiscemur, nondum innotuit aut manife-
stata est: quia nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor ho *1.Cor.2.*
minis ascenderunt, quæ præparauit deus suis electis. *Scimus*
quoniam cum apparuerit, quod erimus, id est, cũ deus manifestè

D per effectũ monstrauerit illam beatitudinẽ, eam nobis coram sanctis omnibus conferendo, nosq; glorificatos mõstrando. Vel cùm apparuerit, id est, Christus in secundo aduẽtu se manifestauerit. *Similes ei erimus*, id est, deo perfectè conformabimur per dona gloriæ, cui & nunc aliqualiter assimilamur per munera gratiæ. Tunc enim per plenũ ardentissimúmq; amorem erimus in deũ ineffabiliter transformati, & quãtum fieri potest, in ipsum absorpti. Tamen & per beatificam visionem assimilatio illa peragitur formaliter & directè: propter quod subditur. *Quia videbimus eum sicuti est*, id est, clarè per speciẽ ita ꝙ ipsam superadorandæ deitatis supersubstantialem essentiam in seipsa, per seipsam, clarè & immediatè conspiciemus. Cognitio autem secundum philosophos, fit per assimilatio-
E nem cognoscẽtis ad cognitũ, inquantum similitudo seu species cogniti inest cognoscẽti. Cũq; omnis forma creata à clara & immediata repræsentatione diuinę essentię deficiat infinitè, cõstat ꝙ diuina essentia à mẽte creata clarè & immediatè videri non valeat per formam speciémve creatam. Ideo ipsamet diuina essentia vnitur mẽtibus beatorum loco speciei & intelligibilis formæ, ita quòd ipsa est quod, & quo, id est, quod videtur, & id quo fit visio, seu obiectum & species: sicut & ipse deus videt se per se, sic ꝙ in eius æterna & increata suiipsius intuitione, idem sunt obiectum & species. ¶ Per hanc ergo beatificam visionem, claram & penitus supernaturalem beati deo perfectissimè assimilantur: cùm ipsa diuina
1. Cor.2. essentia eis tam ineffabiliter, ac intimè vniatur. Hinc ad Corinth. scriptum est: Ex parte cognoscimus: cùm autem venerit
F quod perfectum est, euacuabitur, quod ex parte est. Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tũc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. Hæc est admiranda, superpiissima, liberalissima communicatio beatitudinis: qua superbonus deus beatitudinem suam immensam electis suis communicat, & vitam eorũ suæ vitæ conformat, eósque plenã societatem secum facit habere. Quoniam sicut deus clarè & incessabiliter, summè, & ardentissimè contemplatur & amat seipsum: ita & ipsi indesinẽter, clarè feruentissimè contẽplantur & diligunt eum. Hinc
Coloss.3. ad Coloss. loquitur Paulus: Vita vestra abscõdita est cũ Christo in deo. Cùm autem apparuerit Christus vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Nec his obstat illud in Psal.

Psal. Quis in nubibus æquabitur domino, similis erit domino A
in filiis Dei? Hoc enim & quædam similia verba scripturæ de *Psal. 88.*
similitudine æqualitatis intelliguntur, prout vnigenitus naturalísque filius Deo patri similis perhibetur. *Et omnis qui habet hanc spem in eo*, id est, qui auxilio gratiæ Dei confidit se ad prætactam visionem Dei beatificam peruenturum. *Sanctificat se*, id est, à vitiis se expurgat, ac virtuosis actibus se perornat, sciens se absque interna puritate ad tantam beatitudinem nõ posse pertingere: cum dicat saluator: Beati mũdo corde, quo *Matth. 5*
niam ipsi deũ videbunt. Propter quod ad Hebræos scribitur: *Hebr. 12*
Sanctimoniam sequimini: sine qua nemo deum videbit. Itaq; sanctificat se. *Sicut & ille sanctus est*, id est, diuinæ sanctitati se aliquo modo conformat, luci sapientiæ & splendori virtu- B
tum, sanctisque actibus insistendo. Hinc in Leuitico loquitur deus: Nolite contaminare animas vestras: ego enim sum do- *Leuit. 20.*
minus deus vester. Sãcti estote, quoniam ego sanctus sum. Sed prædictis obuiare videtur, quòd multi æternã sperant fœlicitatem acquirere, & tamen viuunt iniquè. Respondetur quòd secundum August. in Enchiridio, fides & spes possunt esse in- *Augu.*
formes, non charitas, idcirco sanctus Ioannes nunc loquitur de spe formata. De qua etiam datur diffinitio illa communis: Spes est certa expectatio futuræ fœlicitatis, ex gratia Dei & meritis propriis proueniens. In qua tamen diffinitione sumitur spes pro actu spei, non pro habitu. Vnde & ipse interior C
actus spei formatæ est quædam sanctificatio hominis. *Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit*, id est, legẽ dei transgreditur: cùm peccatum sit transgressio legis diuinæ & cœlestiũ inobedientia mandatorum: quod de mortali peccato est accipiẽdum. Porrò iniquitas, Beda attestante, Græcè anomia appellatur, quod designat quasi contra legẽ vel sine lege factũ. Lex autem diuina est æquitas ipsa: sicq; mortale peccatum est iniquitas, id est, non æquitas, vtpote violatio æquitatis. Propter quod ait Psalmista: Præuaricantes reputaui omnes pec- *Psal. 88.*
catores terræ. Esaias quoque loquitur de iniustis: Transgressi *Esa. 24*
sunt pactũ, violauerunt ius, corruperunt fœdus sempiternũ. Hinc subditur. *Et peccatum iniquitas est. Et scitis*, per fidem. *Quoniam ille*, vtpote Christus. *Apparuit*, id est, per assumptã humanitatem venit in mundum. *Vt peccata tolleret*, id est, suæ sanctissimæ passionis merito, pro peccatis humani generis satisfaceret. ¶ Christus quoque docẽdo atque sanctissimè con-

D uersando, tulit & tollit peccata, impediendo ne fiant, seu homines à vitiis retrahendo, & formam viuendi monstrãdo, ac gratiam vitandi peccata nobis largissimè promerẽdo. Per ecclesiastica etiam sacramenta à se instituta, quotidiè nostra aufert peccata. Idcirco ait de Christo beatissimus eius baptista:

Ioan.1 Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. De quo ange-
Matt.1. lus dixit ad Ioseph: Vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Vnde apud Esa.
Esa.53. deus pater ait de homine Christo: In scientia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Dicit autem Beda hoc loco: Christus tollit peccata, dimittendo quæ facta sunt: & adiuuando ne fiant, ac perducendo, ad vitam beatam, vbi peccata nequaquã fieri possunt. *Et*
E *peccatum in eo non est*, nec vnquam fuit, nec potuit esse: quia secundum quod deus, essentialiter sanctus est: secundum naturã verò assumptam, ab exordio incarnationis fuit excellentissimè confirmatus in gratia: imò & comprehensor perfectus, quantum ad superiorem suæ animæ portionem, ad increatum obiectum relatam. *Omnis qui in eo manet*, per fidem formatã seu charitatem. *Non peccat*, quia in eo manendo nõ peccat, & inquantum in eo manet, & quandiu in eo manet non peccat: sed recedendo ab ipso, vtpote ab illo se liberè auertendo. Peccatum enim mortale & charitas simul stare non queunt. *Et omnis qui peccat non videt eum, nec nouit eum*, id est, eo tempore seu momento, quo peccat per omissionem debiti, vel com-
F missionem illiciti, non videt deum per fidem formatam, nec eum per donum sapientiæ intuetur, nec noscit eũ formata ac salutari notitia. Hæc enim simul in eodẽ esse non valent, quia contraria sunt. Nihilominus qui in charitate est, potest peccare, & peccando charitatem amittere. Similiter qui nunc peccat, potest fuisse in charitate & gratia. Et ita nihil prohibet eum, qui iam peccat, antequam peccet, deum præfato modo vidisse ac cognouisse. Vt patet de Dauid, & aliis iustis, q post magnam perfectionem collapsi sunt. Moses quoque qui (Augustino testante) deum vidit per speciem in hac vita, sicut & Paulus postmodum, ad aquas contradictionis peccauit non

2 Reg.12 modicè. *Filioli, nemo vos seducat*, suggestione pestifera, argu-
Exod.33. mentatione philosophica, prauo exemplo, blandis ac prospe-
2.Cor.12 ris siue aduersis, vt aliquid fidei contrarium sentiatis, aut quicquã diuinæ legi repugnans agatis. Sicut & Paulus hortatur

Nemo

Nemo vos seducat per inanem philosophiam. Et rursus: Nolite seduci, deus non irridetur. *Qui facit iustitiam*, id est, opera iusta exercet, *Iustus est*, quia non sufficit ad salutem, solam fidem aut iustitiæ habitum solùm habere: sed oportet in actũ virtutum procedere, si assit facultas. In actu enim consistunt meritum atque demeritum: actuíque virtutis correspondet & redditur præmium. Imò fides sine operibus mortua est in semetipsa. Propter quod sacratissimus Christi præcursor testatur: Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Talis itaque iustus est. *Sicut & ille*, videlicet Christus. *Iustus est*, id est, Christi iustitiam in aliquo imitatur, & Christi exẽplo obedit diuinis præceptis. Et sumitur hic iustitia prout est virtus communis, seu omnis virtus: quia per vnã quamque virtutem homo se habet, sicut tenetur aut decet. *Qui facit peccatum, ex diabolo est*, iam suprà dixit primo capite: Si dixerimus quia peccatũ non habemus, nosipsos seducimus. Et Salomon loquitur: Non est homo, qui faciat bonũ, & non peccet. Et rursus: Iustus septies cadit. Omnes ergo ex diabolo sumus, quia omnes peccamus quotidiè. ¶Denique multi electi ad tempus viuunt iniquè, qui tamen nõ videntur esse ex diabolo, cum sint prædestinati à Deo. Et respõdendum, quòd omnis qui peccat, loquendo de mortali peccato, ex diabolo est: non corpus aut animam ab illo habẽdo, sed eius prauitatẽ sequendo, aut eius tentationi consentiẽdo: pertinendo quoque ad eum tanquam membrum ipsius, atque mancipiũ. Propter quod Sapiens asserit: Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius. Christus quoq; obstinatis loquẽs Iudæis: Vos, inquit, ex patre diabolo estis. Itaq; qui facit peccatũ, inquantum huiusmodi, ex diabolo est per imitationem illicitam: & nihilominus, si de electorũ est numero, ex Deo est per prædestinationem æternam. Omnes autem ex deo sunt per creationem. Præsciti verò qui ad tempus sunt iusti, quandiu in gratia sunt, ex deo sunt secundum præsentem iustitiam. Cur demum peccans ex diabolo sit, subditur. *Quoniam ab initio diabolus peccat*, quia à primo instante, quo fuit diabolus, id est, ex angelo in diabolum propria iniquitate spontè mutatus, non cessauit peccare: sed à principio mundi, & à suæ creationis exordio, peccauit vsque in presens: non quòd creatus sit malus, aut in primo instanti suæ productionis effectus sit malus. Non

A
Nume. 20.
Gala. 6
Iacobi. 2.
Matt. 3.
B
3. Reg. 8
Prou. 24.
C
Sapien. 2
Ioan. 8

D enim peccauit in illo primo suæ creationis instanti. Dicitur tamen ab initio peccasse, quia permodica fuit mora inter creationem eius & lapsum seu culpam. Imò aliqui dicunt eum statim post primum instans suæ creationis peccasse. Vnde & Saluator apud Ioannem ait: Diabolus homicida erat ab initio. Quod exponitur, quoniam primos parentes seduxit, spiritaliterque occidit: quod tamen sexto factum est die. De hac materia multas vtiles quæstiones mouet ac soluit Thomas in prima parte Summæ, quæstione sexagesimatertia. vtpote: An angelus in primo instanti suæ creationis potuit esse malus, An aliqua mora fuit inter creationem eius & lapsum, &c. Albertus quoque aliqua scribit inde hoc loco, & plenius super sententias: quæ breuitati studens dimitto. *In hoc apparuit filius*

Ioan.8. *Gene.5.* *Ioan.1*

E *Dei*, id est, ideo factus est homo, & venit in mundum. *Vt dissoluat opera diaboli*, id est, vitia, tollat, ab operibus tenebrarum homines reuocet, tentamenta diaboli auferat, peccatores secundum quod tales dissipet, id est, salubriter destruat, extinguendo in eis culpam, non naturam: vt iam de cætero non sint tales, quales extiterũt, Iuxta illud Prouerb. Verte impios, & non erunt. *Omnis qui natus est ex Deo, peccatũ non facit.* Alio quoque loco habetur: Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri, his, qui credunt in nomine eius. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri: sed ex deo nati sunt. Omnes ergo in Christum credentes, omnes regenerati ex aqua & spiritu sancto, ex deo

Prouer.12 *Ioan.1*

F sunt nati: quoniam esse gratiæ gratum facientis ab ipso sortiti sunt. Ergo nullus eorum peccat, & ita qui habet charitatẽ, nõ potest eam amittere: quod stultum est dicere. Quid est ergo quod ait, omnis qui natus est ex deo peccatum non facit: dicendum iuxta præhabita, quòd sicut qui manet in deo non peccat in quantum in deo manet: ita qui ex deo natus est non facit peccatum, in quantum talis. Et quòd ista sit mens sancti Ioannis, sequentia verba testantur. Nam subditur. *Quoniam semen ipsius in eo manet.* Semen etenim dei est gratia ipsius seu charitas, ex qua tanquam ex semine omnis meritoria oritur actio. Charitas nanque cæteris virtutibus præcipit, ita quòd omnis meritoria actio est à charitate, aut eliciti uè, aut imperatiuè. Nam actus qui directè & immediatè manant à charitate, dicuntur ab ea eliciti uè procedere: cæterarum verò actus virtutum imperatiuè. Iterum: Sicut in semine tota moles fru-

Ioan.3

ctus

ctus virtualiter continetur, ita in charitate cæteræ virtutes vir A
tualiter sunt contentæ. Propter quod, Paulo testante: Pleni- *Roma.13.*
tudo legis est dilectio. Ex gratia quoque virtutes, & dona,
quantum ad actus suos, pullulare dicũtur. Quia ergo hoc se-
men manet in renato, idcirco non peccat vt talis, neque semi
ne hoc in eo manente: quia hoc semen & mortale peccatum
non compatiuntur se mutuò. Hinc subditur. *Et non potest pec
care*, iuxta sensum præhabitum. Propositio quippe de possibi
li potest poni in esse, inconueniente nullo sequente. *Quoniã
ex deo natus est*, id est, charitatem & gratiam, per quam fit spiri-
talis regeneratio, habet in se. Iuxta quem sensum ait Saluator:
Non potest arbor bona fructus malos facere, neq; arbor ma *Matth.7.*
la fructus bonos facere. Iuxta hunc modum, currens non po
test quiescere, nec econtrà. Hinc dialectici propositiones hu B
iusmodi distingunt penes sensum compositum & diuisum,
secundum quod extrema propositionum accipi possunt ma-
terialiter, atque formaliter. Imò & iuxta hanc distinctionem
necesse est multa in scripturis & in dictis sanctorum exponi.
Sicut cùm dicitur: Iustus non potest damnari. Et: Impius non
potest saluari. Qui se humiliat exaltabitur: qui se exaltat hu- *Luca.18*
miliabitur. Veruntamen ea quæ dicta sunt, quidam ita expo-
nunt: Qui natus est ex Deo, non peccat, id est, in peccatis nõ
perseuerat. Et non potest peccare, id est, in vitiis perseuerare. C
Quæ vtique expositio esset valde conueniens, si soli prædе-
stinati dicerentur in scripturis ex Deo renati: quod tamẽ om
nino dici non posse, verba pandunt sequentia: quibus inter
filios Dei, & filios diaboli distinctio assignatur. *In hoc*, id
est, in eo quod sequitur. *Manifesti sunt*, id est, euidenter in-
ter se & ab inuicem distinguntur. *Filij Dei, & filij diaboli*, id
est, homines virtuosi qui sunt adoptiui filij creatoris: & homi
nes vitiosi, qui per imitationem prauitatis, filij sunt diaboli.

*Omnis qui non est iustus, non est ex Deo. Et qui non diligit fratrẽ
suum*, id est, quicunque iniustus est: & quicunque proximos su
os, vniuersos spiritali amore non diligit, iste non est natus ex
Deo. ¶ Ex quo innotescit quòd existentes in charitate sunt
nati ex Deo. Qui autem in mortali est vitio, præsertim in
odio, non est natus ex Deo, nec filius Dei, sed est ex diabo-
lo natus, eiúsque filius. Et hoc intelligendum est de distin-
ctione, inter hos data secundum præsentem iustitiam, non
secundum prædestinationem diuinam, secundum quam multi

D reprobi iusti sunt, & multi prædestinati iniusti ad tẽpus. Itaque secundum præsentẽ iustitiá sola charitas inter filios Dei
Augu∫t. filiósque distinguit diaboli. Vnde secundum August. duo amores duas constituunt ciuitates. Quoniam amor Dei, crescens vsque ad contemptum sui, ciuitatem constituit Dei: amor verò sui, vtpote amor ad se reflexus reprobus & priuatus, ciuitatem efficit Babylonis, & regnum diaboli. Veruntamen durante hac vita, fiunt quotidiè de ciuibus Babylonis filiísque diaboli ciues Dei & filij eius, & econuerso. Nullus verò ciuium filiorúmque Dei secundum prædestinationem, fit aut inuenitur finaliter ciuis Babylonis filiúsve diaboli. Si enim prædestinatus est, ad tempus quidẽ errare potest, æternaliter
E verò perire non valet. Interim tamen ista non sunt ita intelligenda, quasi in vita præsenti possimus absque reuelatione diuina inter iustos infusa iustitia & iniustos, hoc est inter existẽtes in charitate & alios, certitudinaliter in particulari discernere. Cùm enim quisque de seipso incertus sit, an amore sit di-
Eccle. 9 gnus an odio, quantò magis de aliis? Præsertim cum dicat A-
1. Cor. 2. post. Paul. Quid agatur in homine, nullus scit nisi spiritus hominis. Sed in generali manifesta est ista distinctio, in speciali verò manifesta esse potest probabiliter siue coniecturaliter, tantóque probabilius quantò verisimiliora charitatis ac virtutum opera siue indicia apparent in aliquo, & quantò probabiliora in aliquo apparent iudicia vitiorum. Imò aliquem esse in mortali peccato in multis casibus, tam ab eo quàm ab aliis, certitudinaliter potest agnosci. Sed hoc manet sibi aliisque
F ignotum, an finaliter conuertetur atque saluabitur, hoc est, an prædestinatus existat. Porrò quòd charitas inter filios dei filiósque secernat diaboli, docet sanctus Ioannes dicendo.

Quoniam hæc est annuntiatio id est, prædicatio. *Quam audistis ab initio*, id est, quam à me & ab aliis prædicatoribus Euangelicæ legis ab exordio vestræ conuersionis sumpsistis. *Vt diligatis alterutrum*, id est, inuicem per infusum diligatis amorẽ, vtpotè purè ac spiritaliter: quatenus vnus desideret salutẽ alterius, & cooperetur ei ad illam pro posse: orando, hortãdo, corripiendo, & subueniendo. Hinc enim iussit saluator: Hoc est præceptũ meum, vt diligatis inuicẽ, sicut dilexi vos. Hinc
Ioan. 15. ad Roma. dicitur: Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem
Rom. 13. diligatis. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam
Exod. 20. non adulterabis, non occides, non furtum facies, non falsum testimonium

testimonium dices: & si quod est aliud mãdatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximũ tuũ sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. Porrò vt verba hæc beatissimi Pauli apostoli clarius intelligantur, pensandum, ꝙ inter decem præcepta decalogi tria prima pertinebãt ad charitatem cultúmq; Dei, videlicet vnum credere ac colere deũ, nec vanè aut inordinatè iurare per ipsum, & dies celebrare festiuos. Et tria hæc in præcepto dilectionis Dei specialiter continebãtur. Alia septem præcepta pertinebãt ad proximum, scilicet honorare parentes, nõ occidere, non furari, &c. Et ista specialiter contenta erãt & includebantur in præcepto dilectionis fraternæ. Hinc Christus disseruit, quòd in duobus charitatis præceptis tota lex pendet & prophetæ. Sed quia charitas Dei & dilectio proximi inseparabiliter sunt connexæ, sacra scriptura nunc in dilectione Dei, nunc in dilectione proximi, salutem nostram & summam legis diuinæ constituit. Nihilominus dilectio proximi & cuncta præcepta ad eam spectantia in Dei dilectione virtualiter includuntur. Nempe qui diligit deum, eius obedit præceptis, & per consequẽs diligit proximos, & præcepta ad proximi charitatem pertinentia implet, quia hoc Deus præcepit. Ista ergo est pręcipua annunciatio seu doctrina, quam ab exordio instructionis ac conuersionis vestræ audistis, vt diligatis alterutrum. *Non sicut Cain*, id est, non sitis, nec dolosè diligatis, vt impius Cain, *Qui ex maligno erat*, id est, ex diabolo, quantum ad imitationẽ iniquitatis. Nã sicut diabolus primos parentes spiritaliter interfecit ex inuidia, sic Cain fratrem suum iustum Abel ex inuidia trucidauit, sicut subiũgitur. *Et occidit fratrem suum*, sicut in Genesi describitur. *Et propter quid occidit eum?* id est, quid mouit Cain ad fratricidiũ? *Quoniam opera eius maligna erant, fratris autem eius iusta*, id est, opera Cain, & opera sancti Abel erant contraria, prout hoc in Genesi plenius recitatur, vbi inter cętera legitur: Factũ est, vt offerret Cain munera domino de fructibus terræ, Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, & adipibus eorũ, &c. Circa quod quidam dicunt expositores, ꝙ Cain obtulit de vilioribus suæ substantiæ, Abel autem de melioribus. Idcirco deus respexit ad Abel, & ad munera eius, quia eius oblationes habebat acceptas: non autem respexit ad Cain, eiúsque munera. Illum verò respectum seu acceptationẽ deus, vt

A

Mat. 22 B

C

Gene. 4.

Ibidem.

D cōmuniter dicitur, per signum visibile demonstrauit: quoniā
Iudic. 6. ipso Abel offerente, ignis de cœlo descendens incendit atq;
Iudic. 13 cōsumpsit sacrificium eius. Sicut in libro Iudicum de sacrifi-
3 Reg. 8 ciis Gedeonis ac Manuę legitur, & .3. Reg. de sacrificio He-
2. Para. 6. liæ. Atq; secundo Paralip. de sacrificio Salomonis: In Leui-
Leuit. 9 tico quoq; de sacrificiis Aaron. Vnde in Gene. vbi nostra ha
Gene. 4. bet trāslatio: respexit Deus ad Abel, &c. Theodocion trāstu
lit: Inflāmauit Deus super Abel, super Cain verò non inflam
mauit. Sacrificia demū quæ in lege naturæ & lege scripta of-
ferebantur, non erāt ex seipsis deo accepta, sed ex virtutibus
ac deuotione offerētium. Idcirco præallegato Genesis loco
asseritur, ꝙ primò deus respexit ad Abel, deinde ad munera
E eius. Quòd autē ita nō aspexit ad Cain, eiúsq; munera, signū
fuit malitiæ Cain. Quod Cain perpēdens, & prosperitati sui
fratris infideliter inuidens, ex rancore eum in agro peremit.
Quēadmodū enim similitudo est, per se & directè loquēdo,
causa seu ratio vnionis & cōplacentiæ, ac amoris: sic dissimi-
litudo causa & ratio est auersionis, displicentiæ ac rancoris.
Epistola. Hinc sequitur. *Nolite mirari fratres si odit vos mundus*, id est,
carnalium & mundanorū hominū multitudo. Quia iustorū
& taliū mundanorū hominū desideria & opera ex diametro
inter se pugnant: quæ carnales homines maximè cupiunt, spi
ritales homines aspernantur. Mūdanorum quoq; hominum
vitant consortia, & eorum studia reprehendunt. Non itaque
mirum, si odio habeantur à mundo. Hinc ait Saluator disci-
Ioan. 5. pulis, & in eorū persona cūctis verè Christifidelibus: Si mun
dus vos odit, scitote quia me priorē vobis odio habuit. Si de
F mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret. Quia verò
Eccli. 13. de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea
odit vos mūdus. In Ecclesiast. quoq; fertur: Sicut cōmunica
bit lupus, cum agno aliquando, sic peccator iusto. Quæ com
municatio homini sancto ad carnem? Veruntamē his obiici
potest, quòd quidam valde mundani vidētur amare religio-
sos, humiles & abstractos. Nā & vitam eorum extollunt, eos
ad talis vitæ continuationem hortantur, atq; eorum oratio-
nibus se commendant. Et respondēdum, quòd homines se-
culares, carnales, nō sunt omnes æquè in suis affectionibus iu
diciísque corrupti. Nunc autem de carnalibus ac mundanis
hominibus, secundum ꝙ tales sunt sermo est: non secundum
quod aliquid spiritualitatis, aut rectæ rationis participant.
Quidam

Quidam quoq; mūdani, quáuis propinquos suos religiosos, A
aut virtuosos naturali, aut sensuali ament affectu, verè tamen
& spiritaliter odiunt eos: quoniam vellent eos non esse tales,
& pro posse à tali conuersatione ipsos auertunt. Porrò nónulli suis vitiis ita sunt inuoluti, cæcati, & obstinati, vt religiosos & virtuosos absolutè odiant, persequantur, derideát, ac obloquendo dilanient, ac diffament: quod prorsus diabolicum sceleratissimúmque censetur. *Nos scimus, quoniã translati sumus de morte ad vitam*, id est, de statu damnationis traducti sumus ad statum salutis, de morte culpæ ad vitam gratiæ, de filiis iræ facti sumus filij charitatis & pacis. *Quoniam diligimus fratres* .i. proximos vniuersos spiritali amore. De quo asserit dominus: In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. Hęc nanque dilectio cum mortali, non potest esse peccato. *Qui diligit* Deum & proximos spiritali dilectione, *Manet in morte*, id est, mortali subiacet culpæ, cum careat charitate, quæ vita est animæ. De tali etenim morte ait Saluator in Euangelio: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. In Apocalypsi quoque: Nomen habes, quòd viuis: sed mortuus es.

Ioan. 15 B

Matth. 8. Apoc. 3

¶ Ex his iam sequi videtur, quòd virtuosi sciant se translatos de morte ad vitam, & per consequens quòd in charitate existant. Respōdetur, quòd apostoli certitudinaliter nouerant se esse in charitate, ex diuina reuelatione: & quátum ad illos, verbū istud exponitur de certa sciētia: quantū verò ad alios, de cōiecturali probabiliq; notitia. *Omnis qui odit fratrē suū, homicida est*, id est, similis homicidę. Vel homicida est volūtate, si cupit eius mortem quē odit. Est etiam homicida dispositiuè, quoniá odiū via est ad homicidiū. Deniq; sanctus martyr doctor & pótifex summus beatus Clemens refert, quemadmodum beatissimus Petrus dixit esse homicidium triplex, Vnum corporale, quo esse naturæ aufertur. Aliud dixit esse detractionem, quo esse bonæ famæ tollitur, & homo in corde aliorum quodámodo moritur, dum de eo malè sentitur. Tertium dixit odiū esse. ¶ Rursus dicitur aliquis homicida quatuor modis. Primò, prouocatione, vt qui aliū ad iram rixásque concitat, & per hoc ad homicidium cadit. Secundò, voluntate, vt qui mortem cupit alterius contra ordinem iuris. Tertiò, procuratione, vt qui alterius machinatur occisionē. Quartò, opere, vt qui realiter perimit per seipsum: Iterū;

C

Homicidū trifariam dici.

D Qui odit fratrem suum, homicida est, seipsum in primis spiritaliter occidendo. Nam prauitas primò omnium proprium lædit perimítque subiectum. *Et scitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in se manentē*, id est, nullus aliquo præfatorum modorum homicida habet vitam in se beatam, imò miser & impius est, spiritaliter mortuus, vita gratiæ destitutus, & vita gloriæ prorsus indignus: nec Deum, qui est vita æterna increata, & superessentialis, habet in se manentem per fidem formatam: sed diabolum habet cor suum excæcantem, ac possidentem, atque in eo regnantem.

¶Prosecutio expositionis huius capitis ab illo loco, *In hoc cognouimus charitatem Dei.*

E ARTICVLVS QVINTVS.

VONIAM (sicut prædictum est) tanta est odij grauitas: inducit sanctus Ioánes ad fraternam dilectionem, per charitatis Christi commemorationē, *In hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille*, scilicet Dei filius propter nos homo factus, *Pro nobis animam suam posuit*, id est, pro nostra saluatione vitá suam corporalem morti exposuit: iuxta illud Esa. Tradidit in mortem animam suam. Vnde & ipse protestatur: Ego sum pastor bonus, & animam meam pono pro ouibus meis. Porrò quod istud sit præcipuum charitatis opus atque indicium, ipse Christus pandit: Maiorem (inquiens) hac dilectionem nemo habet, vt animá suam ponat quis pro amicis suis. *Et nos debemus pro fratribus animas ponere*, id est, pro salute proximi debet vnusquisq; suam corporalem vitá exponere morti. Et hoc est de necessitate præcepti in certo casu, præsertim in necessitatis articulo, vt si quis cernat proximum suū periclitari in anima, nec aliunde sibi impendi auxilium, tenetur eum pro posse à periculo peccati mortalis eripere, quanuis sibi ex hoc mors corporalis certò immineat. Vt si quis videat quempiam ab infidelibus ad fidei denegationem compelli, & illum se ad iniquum consensum disponere, obligatur illum pro posse confortare in fide, martyriíque constátia. Et ad hoc quilibet tenetur Christianus pro viribus suis ex ordine charitatis. Nam quilibet tenetur magis diligere proximū, quam proprium corpus: ideo pro proximi sui salute tenetur corpus

Ioan.10.
Ioan.15.
F

corpus suum dare in mortem in casu præfato. Qui verò animarum curam habent, ad istud sublimius obligantur: vt scilicet gregem suum custodiant, informét, ac tueantur vsque ad mortem inclusiuè, quandocunque imminet credito eis gregi periculum culpæ mortalis, seu corruptionis in fide, aut moribus. Sed extra hos casus hæc facere, supererogationis esse censetur. ¶Porrò secundum August. quatuor sunt diligenda ex charitate, & hoc ordine quodam, ita quod primò, summè, & incôparabiliter, amandus est ex toto corde deus. Deinde diligere debet homo seipsum. Tertiò, animã proximi. Quartò proprium corpus. Ideo pro salute animæ proximi exponẽdum est proprium corpus in mortem. Deinde substantia cômunicanda est proximo, sicut subiungitur, *Qui habuerit substantiam mundi huius, & viderit fratrem suum necesse habere*, id est, proximum suum notabilem aut extremam indigentiam sustinere, *Et clauserit viscera sua ab eo*, id est, charitatis & pietatis affectum non impendat ei eleemosynam tribuendo. Sũt enim spiritalia animæ viscera, quæ sunt charitatis & pietatis affectus, de quibus Philemoni scribens Paul. Ego, inquit, te fruar in domino: refice viscera mea in Christo. Quæ viscera etiam incômutabili ac supersimplicissimo deo attribuuntur: iuxta illud: Per viscera misericordiæ dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. *Quomodo charitas dei manet in eo?* quasi dicat: Non manet in homine tã immisericordi. Ex quo patet, quòd in tali casu eleemosynam non conferre, sit peccatum mortale, & contra præceptum Christi, dicentis: Estote misericordes, sicut & pater vester cœlestis misericors est. Itẽque: Quod superest, date eleemosynam. Quocirca quæri potest: Quomodo eleemosynam dare sit de necessitate præcepti, & quomodo de necessario sit eleemosyna facienda: Ad quod Thom. in 2. 2. respondet: In præcepto largitionis eleemosynæ est aliquid considerãdum ex parte dantis, & aliquid ex parte recipientis. ¶Ex parte dantis considerandum est, vt id quod in eleemosynam dandum est, sit ei superfluum: non solùm quo ad suam personam, sed etiam quantum ad sibi cômissos. Ex parte verò recipientis pensandum vt necessitatem habeat. Veruntamen cum vnus subuenire non valeat omnibus necessitatem habentibus, non omnis necessitas obligat, sed extrema. Sic itaque dare eleemosynam de superfluo ita accepto, est sub pręcepto, & dare ei, qui est in extrema neces-

Margin: A; Deut. 6.; B; Philemon.; Luc. 1.; Luc. 6.; C; Luc. 11.

D sitate. Quamuis auté temporalia boná sint possidentis, quátum ad proprietaté: tamen quo ad vsum, esse debent eorum, qui de eorum superfluo indigent sustérari. Propter quod ait

Basilius. Basilius: *Si* fateris ea tibi diuinitus prouenisse, an iniustus est deus res inequaliter nobis distribuens? Cur tu abundas & ille mendicat, nisi vt tu bonæ dispésationis merita cósequaris: ille autem patientię brauiis decoretur? Famelici panis est, qué tu detines, nudi tunica quam in conclaui conseruas: discalceati calceus qui apud te marcescit, indigentis pecunia quá possides inhumatam. Quocirca tot iniuriis afficis, quot per te dare valeres. Est auté grande periculú his qui quotidie variis ac preciosis ciború se replent generibus, & modica largiuntur pauperibus. Propter quod subditur. *Filioli mei non diligá*

E *mus verbo, neque lingua*, id est, non verbis duntaxat pulchris, blandis, dolosis, ostédamus nos diligere proximos nostros.

Hiere.9. Quéadmodú à Hieremia quoq; dicitur de quibusdá: In ore suo pacé cú amico suo loquitur, & occultè ponit ei insidias.

Psal.27. Et in Psal. Qui loquuntur pacé cum proximo suo, mala auté in cordibus eorú. *Sed opere*, id est, per actus virtuosos, pios, & charitatiuos demonstremus nos diligere proximos nostros: vt per opera misericordiæ tá corporalia quá spiritalia eis impendamus pro viribus. *Et veritate*, id est, syncera & recta intensione hoc faciamus: nó pro laude humana, aut commodo téporali, sed ad omnipotétis gloriá ac honoré. Pro-

Mat.6. pter quod ait Saluator: Attédite ne iustitiá vestrá faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis, alioquin mercedé nó habebitis apud patré. Et rursus: Te, inquit, faciéte eleemosyná,

F nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Sit ergo in corde pura & recta intentio, non fraus aut vlla nequitia: cú in Ec-

Eccle.6. clesi. scriptum sit: Anima nequá disperdet illú qui habet illam, & in gaudiú inimici sui dat illú. Sit quoq; in ore syncera, nó fallax aut simulata loquutio, cum in Prouerb. scriptum sit:

Prou.17. Qui peruersi cordis est, non inueniet bona: & qui vertit linguam suá, incidet in malú. Sit item in opere fidelis subuétio. cú ibidem Salomon cótestetur. Omni tépore diligit, qui amicus est, & frater in angustiis comprobatur. Quòd si quis nó queat opere subuenire, debet animo códolere, & affectu supplere, quod nó potest in effectu peragere. His itaque verbis hortatur S. Ioannes fideles ad opera pietatis. Quia vt iterum

Prou.21. in Prouer. habetur. Qui clauserit aures suas ad clamoré pauperum

perum, clamabit, & non exaudietur. In Eccles. quoq; præcipi A *Eccl. 4*
tur: Eleemosynam pauperis ne defraudes, & oculos tuos ne
trásuertas à paupere, cor inopis ne afflixeris, & ne protrahas
datum angustiati. Rogationem cótribulati ne abiicias, & ne
auertas faciem tuam ab vllo egeno. Hinc Salomon ait: Be-
nefacit animæ suæ vir misericors. Et rursus Prouerb. 15. ait:
Per misericordiam & fidem purgantur peccata. Sed & domi
nus ait: Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam con
sequentur. *In hoc cognoscimus*, id est, per præfata charitatis
pietatísque opera probabiliter scimus. *Quoniam ex verita-
te sumus*, id est, ex deo essentialiter vero ac veritate spiritali-
ter sumus renati, seu eius gratiam gratum facientem adepti.
Operatio nanque arguit formam. Per eadem etiá opera sci-
mus quòd *Et in conspectu eius suademus corda nostra*, id est, B
mentes nostras rationabiliter secundum doctrinam scriptu-
ræ instruimus, intentionem dirigendo ad deum, & ea cogitá-
do ac mente reuoluendo, quæ sunt placita deo. Sic enim de-
bet vnusquisque cor suum secundum scripturæ doctrinam co
ram deo suadere seu informare, vt vniuersa quæ agit, ex re-
ctæ rationis procedant iudicio, & taliter fiant quòd placeant
Deo. De hac salubri suasione in Ecclesiastico inducitur: Fi- *Eccle. 32.*
li sine consilio nil facias, & post factum non pœnitebis. Et
Timotheo dicitur: Sine præiudicio (id est, præuio iudicio) *1 Tim. 5.*
nihil facias. Sic cor suum suadet, qui in summi iudicis præ-
sentia se omnia agere, indesinentérque esse perpendit, cum *3. Reg. 17.*
beatissimo dicens Helia: Viuit dominus, in cuius conspectu *18.*
sto hodie. Et cum Psalm. Meditatio cordis mei in conspe- *Psal. 18.*
ctu tuo semper. Quæ suasio quàm fructuosa est, pandit idem C
dicendo: Seruaui mandata tua: & testimonia tua, quia om- *Psal. 118.*
nes viæ meæ in conspectu tuo. Hoc cordi suo suasit san- *Iob. 31.*
ctus Iob dicens: Nónne Deus considerat viam meam, &
omnes gressus meos dinumerat? Cur autem debeamus cor-
da nostra sic suadere, subiungitur, *Quoniam si reprehende-
rit nos cor nostrum*, id est, à propria conscientia redarguti fue-
rimus, eo quòd non recta intentione, prout deus requirit,
egerimus bona, quæ egimus. *Maior est Deus corde nostro*,
id est, sapientior, potentior, atque in infinitum perfectior. In
spiritualibus quoque idem est, esse maiorem & meliorem,
seu perfectiorem. Hinc Heliu loquitur: Deum homini non
æquabo. Et iterum: Respondebo tibi, quòd maior sit Deus *Iob. 32.*

D homine. Suſpice æthera, quòd altior te ſit. *Et nouit omnia*, idcirco cordis noſtri ſecreta eũ nó valent latere. Propter quod debemus corda noſtra coram eo ſynceriter ſuadere, informare, dirigere, cùm ipſe per Hieremiã loquatur: Ego ſum teſtis & iudex. Cui Iob vir ſanctus fatetur: Scio domine, quia omnia potes, & nulla te latet cogitatio. *Chariſsimi, ſi cor noſtrũ non reprehenderit nos*, id eſt, de malo præſertim mortali peccato ſibi non fuerit conſcium poſt diligentem conſcientiæ ſuæ diſcuſſionem, ita quòd nunquam peccauimus mortaliter, vel de præteritis peccatis per veram contritionem, confeſſioné, & ſatisfactionem ſumus purgati inſtar Pauli dicentis: Nihil mihi conſcius ſum. Et denuò: Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. *Fiduciam habemus ad deum*, id eſt,

Iob.31. *Hiere.29.* *Iob.24.* *1.Cor.4.* *2.Cor.1.*

E dignè & efficaciter in Deo confidere poſſumus ac debemus, tanquam adoptiui filij ac fideles miniſtri ipſius. Talium nanque Chriſtianorum ſpes ad Deum & in Deo, eſt ſpes formata ac ſalutaris, ex gratia dei & bonis operibus prodiens: de qua loquetur Eſaias: Qui ſperant in domino, mutabunt fortitudinem, aſſument pennas, vt aquilæ volabunt, & non deficient. *Et quicquid petierimus ab eo, accipiemus*, id eſt, quicquid ad ſalutem pertinens perſeueranter rogauerimus Deum, accipiemus ab eo tempore opportuno. Nempe vt loquitur dominus: Oportet ſemper orare & non deficere. Et rurſus ait, Si quid petieritis patré in nomine meo, dabit vobis. ¶ In nomine etenim Saluatoris, videlicet Chriſti, precatur, qui pertinẽtia ad ſalutem, deſuper obtinere conatur. Veruntamen Deus interdum differt petitionis impletionem: vt interim feruentius diutiúſque orando exuberantius exaudiamur tempo-

Eſa.40. *Luc.18.* *Ioan.16.*

F re ſuo, & ne ex facilitate exauditionis paruipédamus diuina chariſmata, eademq́; perdamus: & per ingratitudinem ac recidiuationé damnabiliores reddamur. Si ergo cupimus exaudiri ſtudeámus in primis vitam deo placentem habere: quia vt fertur in Ioáne, Peccatores deus non audit, ſed ſi quis cultor eſt dei, & voluntatem eius facit, hunc exaudit: In Prouerbiis quoque aſſeritur: Qui declinat aures ſuas ne audiat legé, oratio eius erit execrabilis. Hinc ſubditur. *Quoniam mandata eius cuſtodimus, &* pro id eſt, *Quæ ſunt placita coram eo*, id eſt opera deo placentia *Facimus*. Ratio igitur exauditionis eſt virtuoſitas conuerſationis, ſeu obſeruantia præceptorũ. Ideo ait Propheta: Oculi domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces

Ioan.9. *Prou.18.* *Pſal.33.*

ctis eorum. Et Christus loquitur: Si manseritis in me, & verba A *Ioan.15.*
mea in vobis manserint: quodcunque volueritis petetis, &
fiet vobis. Et quasi quæreremus quę sint dei mandata, adiecit.
Et hoc est mandatum eius, videlicet dei patris. *Vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi*, id est, in Christum vnigenitum patris. Vnde Christus ait Iudæis, Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille. Et rursus loquens discipulis, Creditis (inquit) in deum, & in me credite: Consequens etenim est: vt qui credit in deū, credat in Christum, quoniā Christus est verus deus. Imò tota superdignissima trinitas sicut est vna summa & incommutabilis veritas, ita est vnum fidei obiectum: Hinc alibi legitur, Qui non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine vnigeniti filij dei. *Et diligamus alterutrum* pro spiritali & infuso amore, qui charitas nuncupatur: quo deus proximúsque meritoriè ac syncerè diligitur deus propter propriam bonitatē, & proximus propter deū: vtpote quoniam hoc iussit, & quia ad dei imaginem est plasmatus, & propter adipiscendam beatitudinem quæ obiectaliter sumpta, deus est: formaliter verò cōsistit in deo: & quoniam Christi sanguine est redemptus. *Sicut dedit mandatum nobis* dicendo: Dilige proximum tuum, sicut teipsum: Et rursus Christus disseruit: Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. *Qui seruat mandata eius*, id est, charitatis impulsu omnia implet tempore congruo, quantū spectat ad ipsum, & sibi possibile est. Nēpe (vt Iacobus dixit) quicunque totam legem impleuerit, offendat autem in vno, factus est omnium reus. *In illo manet*, id est, deo per charitatem vnitus est, & in ipso tanquam in vltimo fine quiescit, atque per obedientiam ei adhæret. *Et ipse in eo*, id est, Deus etiam per fidem formatam & gratiā manet, habitat & quiescit in homine tali tanquam in throno ac templo, dicente Apostolo Paulo: Templum dei sanctum est, quod estis vos. Et iterum ait scriptura: Anima iusti sedes est sapiētiæ. Iustus igitur & obediens manet in deo tanquam in adiutore & protectore: deus verò manet in eo sicut in adiuto & protecto, & velut in vase misericordię suę. Deus ergo sit nobis domus, nosque simus domus dei: maneamus in eo, & maneat ipse in nobis: maneamus in eo, ne corruamus: maneat in nobis, vt nos cōseruet. Turris nāque fortissima nomen domini: ad ipsam currit iustus, & exaltabitur. Idcirco orauit propheta: Esto mi

Marginalia: *Ioan.6.* *Ioan.14.* *Ioan.3.* *Gene.1.* B *Matth.22.* *Ioan.15.* *Iaco.2.* C *Sap.7.* *1.Cor.3.* *Prou.18.* *Psal.30.*

D hi in deum protectorem, & in domum refugij, vt saluum me facias. *Et in hoc scimus, quoniam manet in nobis, de spiritu quem dedit nobis*, id est, per cõditionem & infusionẽ spiritus sancti, quem deus pater nobis infudit ac dedit, & per liberalem elargitionem donorum spiritus sancti, agnoscimus deum patrẽ, imò & totam superaltissimam trinitatem, habitare in nobis:
Act.2. quod sancti apostoli & alij multi in primitiua Ecclesia certitudinaliter cognouerunt, præsertim qui spiritum sanctum in signo visibili acceperunt, & simul cum illo genera linguarũ, & alia diuersa ac copiosa sumpserũt charismata. Alij verò fideles virtuosi per dilectionẽ spiritalem, & præceptorum obseruantiam efficacem, probabiliter cognouerunt & noscunt
Rom.5. quòd in ipsis maneat deus. Quia, vt Paulus fatetur, charitas
Titum 3. dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui
E datus est nobis: Qui rursum ad Titum loquitur, Apparuit benignitas dei per renouationem spiritus sancti quem effudit in nobis abũdè. Per hoc vtiq; copiosissimè & plenissimè innotescit charitas increata dei ad nos, charitásque creata infusa, per quam corda nostra inhabitat deus.

¶Explanatio IIII. Cap. *Charißimi nolite omni spiritui credere, &c.* ARTICVLVS SEXTVS.

COnsequẽter hortatur S. apost. Ioãnes fideles, vt fidei cognitione sint circũspecti, puri, ac stabiles: quia in primitiua ecclesia abundabant hæretici catholicorum fidẽ euertere multipliciter
F laborãtes. *Charißimi nolite omni spiritui credere*, id est, cunctis hominibus, seu vniuersis spiritibus per eorũ ora loquentibus, fidem præbere. Hoc enim periculosum, puerile & fatuum est, quum multi sint versipelles & callidi, maiórque hominum pars sit iniqua, fallax ac reproba: per quos etiam spiritus maligni frequenter loquũtur, inspirãdo & instigando illos ad verba prauissima. Hinc in Ecclesiastico fertur:
Eccle.19. Qui citò credit, leuis est corde, & minorabitur. Et rursus, A fi-
Eccli.32. liis tuis caue, & à domesticis tuis attende. In prouerbiis quo-
Prou.14. que legitur: Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos. *Sed probate spiritus, si ex deo sunt*, id est verba, & facta eorum, qui vobis loquuntur, sapiẽter discutite an rectæ fidei consonent, virtutibúsque cõcordent: quatenus per hoc agnosca-

agnoscatis an ex deo sint per imitationem veritatis atque vir- A
tutum. *Quoniam multi pseudoprophetæ*, id est, hæretici & sedu-
ctores, *Exierunt in mundum*, id est, inter fideles se miscuerũt,
& vndique sunt diffusi, ac plurimos deceperũt. Propter quod
Galatis scripsit Paulus: Miror quòd tam citò transferimini in *Galat.* 1
aliud euangeliũ. Et iterũ Corinthiis: Timeo ne sicut serpens 2. *Cor.* 11
seduxit Euã astutia, ita corrũpantur sensus vestri, & excidant *Gene.* 3.
à simplicitate quæ est in Christo Iesu. *In hoc*, quod subditur:
Cognoscitur spiritus Dei, id est, scitur quòd spiritus loquẽs per
hominem, sit spiritus fidelis, ac bonus ex deo existens, modo
prætacto. *Omnis spiritus, qui confitetur*, confessione fidei for-
matæ. *Iesum Christũ in carne venisse*, id est, verbum patris æter-
num esse veraciter incarnatum, & in carne assumpta inter ho- B
mines visum, ac conuersatum: iuxta illud: Verbũ caro factum *Ioan.* 1
est, & habitauit in nobis. Et Baruch: Posthæc in terris visus *Baruch.*
est, & cũ hominibus conuersatus. *Ex deo est*, per fidei veri-
tatem ac gratiam, ita quòd est verè fidelis, deóque placitus: si-
cut & Paulus testatur: Corde creditur ad iustitiam, ore autem
confessio fit ad salutem. Propter quod in Euangelio loquitur
Christus: Qui me confessus fuerit coram hominibus, confite-
bor & ego eum coram patre meo. Hæc quippe confessio in-
cludit charitatem, & alia necessaria ad salutem. Huius autem
oppositum docuit Marcion hæresiarcha, & postmodum Ma-
nichæus, dicentes Christum non esse, veraciter, sed phantasti-
cè incarnatum. *Et omnis spiritus qui soluit Iesum Christum*, id C
est, qui aliquid dicit contrariũ veræ fidei quæ habetur de Chri-
sto, vt Ebiõ & Cherintus, Nestorius, & Photinus, qui Christi
deitatem negabant, *Ex deo non est*, per imitationem veritatis,
nec placet deo, nec ex inspiratione diuina est loquens. Schis-
matici quoque & impij Christiani, quantum in ipsis est, Chri-
stum soluunt: quoniã eius iustitiæ vnitati, seu ecclesiasticæ in-
tegritati & diuinis præceptis repugnant. *Et hic est Antichristus*
id est, talis hæreticus & peruersus Christo contrarius, Anti-
christique typus, dicitur Antichristus per similitudinem & ty-
picam præfigurationem, & quantum ad nominis interpreta-
tionem. *De quo* Antichristo *Audistis, quoniam venit, & nũc
iam in mundo est*, id est, Antichristũ venisse audistis, & aliquo
modo sic est. Istud suprà tertio articulo præhabitum est, ple-
niúsque expositum. *Vos ex deo estis*, per spiritalem regenera-
tionem, & veritatis ac bonitatis imitationem atque amorem,

D vt frequenter expositum est. *Et vicistis eum*, videlicet Antichristum seu mũdum, id est, Antichristi erroribus mundíque vitiis per veram fidem & sanctam dilectionem hucúsque Deo vos adiuuante præualuistis. *Quoniam maior est qui in vobis est, quàm qui in mundo*, id est, deus seu spiritus sanctus per dona gratiæ suæ in vestris cordibus habitans, sapientior est atque potentior spiritu maligno, qui in mundanis regnat hominibus, & hæreticorum possidet corda: *Ipsi de mundo sunt*, id est, hæretici ac scelerati & reprobi, sunt de numero hominũ mundanorum atque carnalium. *Ideo de mundo loquuntur*, id est, de carnalibus delitiis, mundanis diuitiis, temporali honore, ac
E proprio commodo. Sed & sapientum seculi huius, videlicet philosophorum & hæresiarcharum dicta & scripta reuoluũt, allegant, & per ea suos probant errores. Delectabilia quoque mundi & carnis concesserunt discipulis suis, vt plures per hoc sibi allicerent: Hinc Augustinus lib. de vtilitate credendi: Hæreticus, inquit, est qui alicuius commodi temporalis intuitu, & maximè gloriæ principatus sui gratiá, falsos, recentes, fideíque contrarios errores gignit, aut sequitur. *Et mundus eos audit*, id est, mundani homines libenter audiunt tales, quia loquuntur eis placentia. De quibus ad Timotheum loquitur Paulus, quòd ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus, & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Vnumquodque enim ap
F plaudit simili sibi. Ideo sicuti qui ex Deo est, verba Dei audit ita qui ex diabolo & de mundo sunt, verba mundana atque vaniloquos hilariter audiunt. Imò & verba huiusmodi vana, erronea, & lasciua libenter frequentérq; proferunt: Quia vt ait Saluator, Ex abundantia cordis os loquitur. Iuxta hũc modum asserit dominus: Ego dedi eis (puta discipulis meis) sermonem tuum, & mundus eos odio habuit: quia de mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. *Nos ex deo sumus*, id est, nos fide & opere Christiani ex Deo sumus per charitatem gratiámque renati. De quibus princeps apostolorum loquutus est: Vos genus electum, regale sacerdotium, gẽs sancta, populus acquisitionis. *Qui nouit deum*, agnitione formata per fidem viuam ac sapientiæ donum, *Audit nos*, id est, Euangelicæ prædicationi intentus est, & obedit. Est autem & quædam informis cognitio Dei, quæ est actus fidei nudæ seu naturalis vel acquisitæ scientiæ. De qua veritas protestatur.

Augu.
2. Timo. 2.
Ioan. 8
Marc. 2
Luca. 6
Ioan. 17
1. Pet. 1.

ftatur. Seruus qui cognouit voluntatem domini sui & non fa A
cit, plagis vapulabit multis: Et Paulus ad Titũ, dicunt se nosse *Lucæ.12*
deum factis autem negant. *Qui non est ex deo*, id est, qui non *Titum.1*
est per gratiam regeneratus ab eo, nec prædestinatus. *Non audit nos*, id est, prædicationi nostræ non acquiescit finaliter, quamuis forsitan acquiescere videatur ad tempus. Vnde loquutus est Christus ad patrem: Nõ pro mundo rogo, sed pro his *Ioan.17*
quos dedisti mihi de mundo. Et alibi, Qui intrat per ostium, *Ioan.10*
pastor est ouium, & oues vocem eius audiunt: alienum autem non sequuntur, quia non nouerunt vocem alienorũ. *In hoc cognoscimus spiritum veritatis, & spiritum erroris*, id est, per id quod dixi, scilicet per audire nos, & per non audire nos, discernimus inter spiritum vera docentem & inter spiritum fal- B
sa docentem. Similiter inter discipulum seu auditorem veritatis, & inter discipulum seu auditorem falsitatis: quia qui audit nos, bene docet, bene discit, & bene viuit. Idcirco in ipso est spiritus veritatis, siue per spiritũ veritatis intelligatur spiritus sanctus, siue anima rationalis veritati inhærẽs atque obtemperans. Qui autem nõ audit nos, nec bene docet, nec bene discit, nec bene viuit: ideóque in eo est spiritus erroris, puta diabolus ad errorem instigans. De quo ad Corinth. cõscriptum est: Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, vt *1. Cor.4*
non fulgeat eis illuminatio Euangelij gloriæ Christi. Spiri- *Mat.4.*
tus quoque erroris accipi potest anima errori subiecta. Denique qui catholicè credunt, nec tamen obediunt Christo iubenti, vt diligant inimicos & odientibus benefaciãt, iniurian C
tibúsque ignoscant, imò dicunt se hæc implere non posse: isti non audiunt Christum nec eius apostolos, estque in eis spiritus erroris, & ex diabolo sunt atque de mundo, imò infideli- *Roma.13*
bus deteriores probantur: quoniam domini sui voluntatem scientes, eam non exequuntur. *Charissimi diligamus inuicem* frequenter repetit istud, quia qui proximum diligit, legem impleuit. Et *Quia charitas ex Deo est*, est enim virtus theologica, virtutum dignissima, à Deo per creationem infusa, & supernaturalis similitudo increati amoris, qui per appropriationẽ dicitur Spiritus sanctus. *Et omnis qui diligit*, deum ac proximos *Ex deo natus est*, quia per gratiam gratum facientẽ in esse spiritali, deiformi, supernaturali, ad promerendum condigno, est constitutus. Charitas quoque est spiritalis & supernaturalis vita animæ ac participatio admiranda diuinæ increa-

D taeque vitae. *Et cognoscit deum*, per fidem formatam & sapientiae donum, quae charitati in vita praesenti inseparabiliter sunt connexa. Imò quicunque habet charitatem, habet septem dona spiritus sancti secundum aliquem gradum: & quantò plus crescit in charitate, tantò plus crescit in eis. *Qui non diligit*, spiritali amore. *Non nouit deum*, agnitione formata, salutari, meritoria, iam praefata. *Quoniam deus charitas est*. Non pro eodem accipitur charitas modò vt paulò ante, quando dictũ

1. Cor. 7. est, Charitas ex deo est. Ibi enim accipitur pro charitate creata, infusa: hîc verò pro charitate increata, quae deus est, qui dicitur charitas, sicut & sapientia. Nec credendum quòd charitas, qua immediatè deum & proximum diligimus, sit charitas

E increata seu Spiritussanctus: sicut Magister sentẽtiarum putauit, in hoc ipso deceptus: Imò sicut deus perficit intellectum

Baruch. 3. per habitum fidei, hoc est per fidem habitualem: sic perficit voluntatem per habitum charitatis, & per habitum illum mouet eam ad meritorios actus. *In hoc apparuit charitas Dei in nobis*, id est, per beneficium istud inenarrabile deus pater manifestauit increatam dilectionem suam ad nos, seu quàm vehementer dilexit nos. Deinde exprimitur beneficium istud. *Quoniam filium suum vnigenitum misit in hunc mundum*, id est, incarnari & inter homines conuersari voluit. *Vt viuamus per eum*, id est, merito sanctissimae conuersationis ac acerbissimae passionis Christi mundemur à vitiis, virtutibus impleamur: Sicque per gratiam in praesenti & per gloriam in futuro, spiritaliter, foeliciter, aeternalitérque viuamus. Propter quod as-

Ioan. 10. serit Christus: Ego veni vt vitam habeant, & abundantius ha-

F beant. Venit etiam Christus, vt per eius salutarem doctrinam & exemplarissimam vitam viuamus, iuxta eas iugiter conuersando. *In hoc est charitas*, id est, per hoc amor dei ad nos innotescit. *Non quasi nos dilexerimus deum*, antequam nos dilexit, quia tunc amor Dei ad homines non videretur purè gratuitus. Imò cum amor dei aeternus sit & causa omnis boni creati, non potuit amor hominis dei praeuenire amorem aut causare eundẽ: sed econtrà aeternus dei amor praeuenit nos. Propter quod subditur, *Sed quoniam ipse prior dilexit nos*. Diligere siquidem est alicui bonum velle. Cùm ergo omne bonum naturae, omne donũ gratiae, omne munus gloriae à diuina fluat voluntate liberè operante, constat quòd amor dei increatus

Roma. 8. sit causa effectiua totius boni creati. *Et misit filium suum propitiationem*

piationem pro peccatis nostris, id est, satisfactorem pro eis & sal A uatorem humani generis. Hinc alibi fertur: Sic deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui cre- *Ioan.3* dit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Et Paulus: Proprio, inquit, filio nō pepercit: sed pro omnibus nobis tradidit illum. Hæc est misericordissima ac gratiosissima præuentio Dei. De qua ad Romanos inducitur: Commendat cha- *Roma.5.* ritatem suam in nobis deus, quoniam cùm adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. *Charissimi si* pro quia *Deus dilexit nos*, tam eminenter, vt dictum est. *Et nos debemus alterutrum diligere*, id est, mutuò charitatiuè amare, conformando nos deo in hoc ipso pro posse. Et quoniā deus id præcepit, cuius præcepto tantò prōptiùs obedire debemus B quantò gratiosius nos prædilexit: & quò ampliùs nō pro suo commodo, sed nostra salute id iussit. Si verò prædictis obiicia tur, quòd Saluator testatur: Ipse, inquiēs, pater amat vos, quia vos me amatis. Respōdetur quòd coniunctio illa, quia, dicit *Ioan.16* ibi causam à posteriori seu signum diuini amoris ad nos. *Deū nemo vidit vnquam*. Hoc idem alio loco Ioannes habet: cui il- *Ioan.1* lud Iob contrariari videtur: Omnes homines vident deum. *Iob.36* Christus quoque ait Philippo apostolo: Qui videt me, videt *Ioan.14* & patrē. Sed apostoli viderūt Christum, ergo & patrē. Præ- *August.* terea, secundū Augustinū super Genesim, & in lib. de vidēdo *Exod. 13.* deū Moyses magister Iudæorum, & Paulus gentium doctor, vi *2. Cor.12.* derunt deū in hac vita per speciem. Respondetur, quòd mu- tiplex est visio. Vtpote corporalis, secundum quā deus nequa C quam visibilis est in suæ deitatis natura: quæ est superpurissima & supersimplicissima in infinitum præ omni mente creata. Secunda est visio imaginaria, qua sancti prophetæ deū vidisse leguntur: non vtique in suæ deitatis essentia, quæ omnē imaginem interiorémque sensum infinitè transcendit: sed in subiecta creatura, forma seu specie, intelligendi sunt deum vidisse. Nam & Iacob patriarcha angelo viso dixit. Vidi dominum facie ad faciem. Tertia est visio intellectualis, & ista est *Gene.32* multiplex. Nā quædam est à posteriori, & cognitio rei quantum ad quia est. Sícque deum in vita ista, intellectu videmus, tam per fidem quo ad ea quæ naturalem rationem excedunt, vt est trinitas personarū: quàm per naturalē philosophicámque scientiam, quantùm ad ea quæ per naturalem possunt rationem cognosci, vt quòd vnus est, verus & summus deus per-

D fectus, æternus, omnium causa, &c. Alia est visio intellectualis à priori, seu cognitio ac intuitio rei in seipsa, & quantū ad quid est. Et hæc rursus est duplex. Vna, qua res tam perfectè cognoscitur, sicut ex sua natura cognoscibilis existit, quæ cognitio propriè comprehensiua vocatur: sicque à nullo creato intellectu deus videri potest, etiam nec ab anima Christi. Imò hoc modo sibi soli visibilis ac comprehensibilis est deus, cum ipse sit infinitæ actualitatis & intelligibilitatis. Propter quod à solo intellectu infinitæ capacitatis & perspicacitatis hoc modo visibilis comprehensibilísque consistit. Vnde hoc modo vnaquæque diuina & increata persona seipsum & aliá quamlibet videt & comprehendit. Infinitum autem à finito E sic videri comprehendique nequit: quia quod ita videtur, totum ac totaliter intra videntis terminos continetur, nec eius capacitatem transcendit. Porrò alia est visio intellectualis quantum ad quid est, qua licet res in seipsa clarè ac immediatè conspiciatur: non tamen plenè comprehenditur, quia non tam perfectè cognoscitur sicut ex sua natura cognoscibilis est. Sícque beati in patria vident deum: quæ visio, extensiuè loquendo, comprehensio appellatur: vnde beati, comprehensores dicuntur. Sic autem nullus potest in hac vita deum videre, viuendo vita sensitiua, humana. Propter quod deus ait ad
Exod.33 Mosen: Non videbit me homo & viuet. Idcirco hi, quibus in seculo isto datum est supernaliter per omnipotentiam creatoris deum videre hoc modo per speciem siue essentiam, pro F illo tempore seu momento non erant viuentes vita sensitiua humana: sed intellectuali duntaxat, atque diuina. Erant enim in maxima abstractione ab omni virium inferiorum actu, pœnitus mente suspensi ad deum. Nec potest deus ita videri per intelligibilem formam creatam, quoniam omnis talis forma seu species à clara & immediata repræsentatione diuinæ essentiæ deficit infinitè. Proptereà in tali visione, diuina essentia menti creatæ vnitur loco intelligibilis formæ: non tamen per inhæsionem, sed cohæsionem & repræsentationem. Sic igitur deum nemo vidit vnquam. Nihilominus *Si diligimus inuicem*, spiritali non carnali amore. *Deus in nobis manet*, quia per fidem formatam, charitatem infusam, & gra-
1.Ioan. 2 tiam gratum facientem animas nostras inhabitat. *Et charitas eius in nobis perfecta est*, quantum ad ea quæ sunt de necessitate salutis, prout istud suprà plenius fuit expositum. *In hac*

intelligimus

intelligimus, quoniam in eo manemus & ipse in nobis, quoniam de A
Spiritu sancto suo dedit nobis, hoc est, quod in fine præcedentis capituli dictum est, atque expositum. Ibi etenim dictum est: In hoc scimus, quoniam manet in nobis de spiritu quem dedit nobis. *1. Ioan. 5* ¶ Dicitur autem Deus pater dedisse apostolis cæterísque fidelibus de spiritu sancto, non quod partē spiritussancti, qui simplex & indiuisibilis est, eis contulerit: sed quia diuersa charismata de spiritu sancto manantia, eis largitus est. Iuxta quem modum Deus dixit ad Mosen, Auferam de spiritu, qui in te est, & dabo senioribus, & cætera. ¶ Præterea si probabiliter cognoscere cupimus, an spiritum sanctum per gratiam habeamus, interiora nostra examinemus, an diuina impleamus præcepta, an vniuersa vitemus peccata mortalia, an inimicos quoque cordialiter diligamus, an coram Deo ti B moratè nos iugiter habeamus: si charitatis accendamur affectibus, & zelo diuini honoris atque communis vniuersorum salutis, carnalia & terrena despicientes. *Et nos vidimus & testificamur, quoniam pater misit filium suum saluatorem mundi.* Gloriosi nanque Apostoli corporalibus oculis Christum Dei filium inter homines cōuersantem viderunt, eiúsque deitatem per fidem aliquo modo nouerunt: sed & per miracula, & varios supernaturales affectus. Quibus loquutus est Christus: *Titum. 11.* Beati oculi, qui vident quæ vos videtis. Beatissimus quoque *Mat. 13* Ioannes Christi interfuit passioni, idcirco de omnibus istis *Lucæ 10* potuit testimonium ferre. Vnde Christus apostolis loquens: *Ioan. 19* Et vos, inquit, testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. *Ioan. 16* Denique Christo secundum vtranque naturam, cō C petit esse mundi saluatorem. Quia secundum deitatem competit ei, tanquam efficienti & principali causæ salutis, qui solus efficienter & per creationem dona gratiæ in præsenti largitur, & dona gloriæ in patria impartitur. Idcirco apud Esaiam testatur: *Esa. 45* Deus iustus, & saluans non est prēter me. In Osea quoque: *Oseæ 13.* Ego dominus Deus tuus, & saluator nō est præter me. Secundum humanitatem verò assumptam conuenit Christo esse humani generis saluatorem, tanquam mediatori & satisfactori, & tanquam instrumentali ac meritoriæ causæ: quoniam suæ sanctissimæ cōuersationis passionísque merito pro peccatis omnium satisfecit, Deum placauit, ei genus recōciliauit humanum, & gratiam ac salutem promeruit nobis. Propter quod scriptum est: Non misit Deus filium suum, *Ioan. 3.*

D in mundum, vt iudicet mundũ, sed vt saluetur mundus per ipsum. *Quisquis confessus fuerit, quoniam Iesus est filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo.* simile huic est, quod asserit Chri-
Marc. 16. stus: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Et sicut illud de fide formata, sic istud de actu huiusmodi fidei est intelligendum. Quemadmodum enim duplex est fides, informis, scilicet, & formata: sic duplex est confessio fidei.
¶ Insuper de triplici confessione fit mentio in scripturis. Vna est actus pœnitentiæ, & vocatur confessio propriæ cul
Iacob. 5. pæ. De qua Iacobus: Confitemini, inquit, alterutrum peccata vestra. Secunda est actus latriæ, & vocatur confessio laudis diuinæ. De qua Christus ait, Confiteor tibi pater domine cœli & terræ. Tertia est actus fidei, de qua agitur modò,
Roma. 10. & vocatur cõfessio credendorum. De qua Paulus apost, ait:
Gal. 5. Corde creditur ad iustitiã, ore autẽ cõfessio fit ad salutẽ. Qui
E itaque cõfessione fidei formatæ, seu per dilectionem operantis, confitetur quòd Iesus est vnigenitus, naturalis, æternusq; filius dei patris patri consubstantialis & coæqualis, deus Trinitas manet in eo per gratiam, & ipse in deo per fidem & subiectionem salubrem. Vnde ad insinuãdum inenarrabilitatem & æqualitatẽ filij dei ac patris sui æterni, Salomõ ait: Quod
Prou. 30. nomen eius, & quod nomen filij eius, si nosti? *Et nos cognouimus*, quòd pater misit filium suũ saluatorẽ mundi. Ad quod
Gene. 41. præfigurandum, Ioseph qui fuit in multis euidens Christi figura, vocatus est à Pharaone Saluator mũdi. *Et credimus charitati, quam habet Deus in nobis*, id est, verum credimus, ꝙ deus pater tantam ad nos habeat charitatem, ꝙ filium suum pro-
F pter nos misit in mũdum, & tanta nobis per eũ beneficia est largitus, tamque copiosè & multipliciter dilectionem suam nobis ostẽdit, per quem & adoptauit nos sibi in filios. iuxta
Ephes. 1. illud ad Ephesios, Deus prædestinauit nos in adoptionẽ fi-
Hebr. 2. liorum per Iesum Christum, voluitque vnigenitũ filium suũ pro adoptiuorũ filiorũ mori salute, quemadmodũ ad Hebr. habetur. Decebat eum propter quẽ omnia, & per quẽ omnia qui multos filios in gloriam adduxerat, authorem salutis eo-
Ioan. 19. rum per passiones consummari. Amplius, discipulus iste quẽ diligebat Iesus charitatis visceribus totus pereffluens & succensus, charitatem in ista epistola non cessat repetitis vicibus comendare, atque ad eam nos exhortari, Vnde & cõsequenter eam in tantum collaudat, vt dicat, *Deus charitas est*, quod
paulò

paulò antè expositum est. Denique, teste Anselmo, quicquid A
absolutè loquendo melius est in esse seu haberi quàm deesse, *Epistola.*
hoc cóuenit deo & est ipsemet de⁹: omni tamen impfectione
quá habet in rebus creatis, exclusa. Charitas auté, virtus, sanctitas, sapiétia, sciétia, pulchritudo, dulcedo, fœlicitas, & cósimilia sunt huiusmodi: ideo cópetunt deo, & prędicantur de eo: nó auté fides, spes, opinio, & cętera. quia in sua ratione imperfectionem includunt. Deus est ergo charitas, id est, pura & superessentialis dilectio. Diligit enim in primis seipsum, deinde & alia in quantum aliquid suæ bonitatis participant. Cui sapiens dicit: Diligis omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum quæ fecisti. Suntque idem in deo, diligens, dilectio, & dilectum, & voluntas cui dilectio competit. Charitas quoque secundum se est nomen absolutum & essentiale, toti supergloriosissimæ Trinitati & vnicuiq; increatæ personæ conueniens, ita quòd tota trinitas adoráda est vna charitas, sicut & vna sapiétia. Nihilominus sicut sapientia appropriatur filio, quia est emanatio intellectus, id est, verbú ab intellectu procedens. Propter quod ea quæ ad intellectum pertinent, ei appropriantur aut propria sunt, vtpote ars, sapientia, verbú, exemplar, idea, splendor, imago. Sic spiritui sancto appropriatur charitas, quoniam spiritus sanctus est emanatio voluntatis, id est, amor spiratus à voluntate patris filiíque emanás. Propter quod ad voluntatem spectantia ei appropriantur, aut propria nuncupantur, vt charitas, nexus, pax, osculú, suauitas, donum, communio, gaudium. *Et qui manet in charitate, in Deo manet*, hoc verum est, siue de increata, siue de creata charitate intelligatur. Cú enim Deus sit substátialiter charitas, cóstat, ꝗ qui manet in charitate increata ei finaliter adhærédo, manet in Deo qui est charitas ipsa. Similiter qui manet in charitate creata, quæ est admirabilis & supernaturalis participatio increatæ charitatis, manet in Deo: quia per eam coniungitur & cohęret ei, vt summo bono fini que vltimato. *Et Deus manet in eo.* Deus enim est in omnibus per essentiam, præsentiá, & potétiá: atque in Christo per hypostaticá vnionem quo ad personá filij, in iustis verò per charitaté & gratiam. Deinde ponit effectú & signú charitatis istius infusæ. *In hoc perfecta est charitas Dei nobiscum*, id est, charitas dei existés in nobis perfecta esse cognoscitur per hoc. *Vt fiduciá habeamus in die iudicij*, id est, diem iudicij tá vniuersalis quàm

Marginal notes: *Sapien. 11* / *1. Corin. 1.* (beside "Cui sapiens dicit"); B (beside "secundum se est nomen"); C (beside "ta charitate intelligatur").

D particularis, quo statim post mortem iudicandi sumus, fiducialiter seu bona conscientia expectemus, confidentes ꝙ túc beatitudinem consequemur. Charitas nanque contra terrorem iudicij confidentiam donat, quoniam amor aduentum amati facit optare. & de eius præsentia gloriari. Ideo loqués Saluator de signis terribilibus iudicium præcessuris disseruit.

Luc.21. His fieri incipiétibus, leuate capita vestra, quia appropinquabit redemptio vestra. Veruntamen nullus quantumlibet iu-

August. stus & feruens debet esse nimis securus, quum asserat August. Erunt tunc securi, qui modò non sunt securi: & iterum, tunc timebunt, qui modò timere nolunt. Charitas autem immoderatum & angustiantem timoré iudicij tantò plus tollit, quantò ipsa plus crescit, synceriórque efficitur. *Quia sicut ille est,*

E *& nos sumus in hoc mũdo*, id est, per charitaté in tantũ Deo assimilamur, ꝙ sicut ipse est in cœlo ex sua charitate & pietate bonis & malis, gratis & ingratis, in seculo isto bona multa impendens, videlicet necessaria victui, conseruationem vitæ, angelorum custodiam, solis ac lunæ obsequium, elementorũ seruitutem & vsum, ita & nos in seculo per charitatem amicos aduersarió sque diligimus, pro persequentibus deprecamur, & bona pro malis rependimus. Quod cum nos experimur implere, possumus horam iudicij fiducialiter præstolari.

Mat.5 Hinc monet Saluator: Diligite inimicos vestros, benefacite

Luc.5. his qui oderunt vos, & eritis filij altissimi: quia ipse benignus est super ingratos & malos. *Timor non est in charitate*, id est, timor seruilis, in quantum seruilis, non est charitati coniun-

F ctus: non enim stát simul timor purè seruilis, & charitas. Quia qui solùm seruiliter Deum timet, nó amat eum: nec habet iustitiæ zelum, sed quantum in se est habet voluntatem peccandi: & si à peccato retrahitur, hoc non est ex Dei intuitu & amore, nec zelo iustitiæ, sed formidine pœnæ: quæ formido causatur ex priuato amore, ideo subditur. *Sed perfecta charitas foras mittit timoré*, id est, seruilem pauoré excludit. Quoniam vitat malum, non vt non puniatur, sed ne Deum offendat, aut inhonoret. Quælibet autem charitas excludit illum seruilem timorem qui simul cum charitate stare non valet, & damnationé meretur. Nihilominus aliqui motus minuti illius seruilis timoris cum charitate imperfecta possunt misceri. Sicut & aliarum passionum mortaliúmque culparum primi motus veniales existétes, meritoriis actibus sępe miscétur.

Charitas

Charitas verò perfecta seruilé timorem habet omnino exclu A
dere. Et tātò integrius eum excludit, quantò est perfectior.
Imò in viris perfectis nō rarò sic crescit, feruet & inualescit,
vt malint sua peccata puniri, quā dei offensam manere inultā.
Ideo subiungitur. *Quoniam timor pœnā habet*, id est, timor ser
uilis secundū ꝙ talis pœnā & condemnationem meretur, nō
in quantum malum culpæ deuitat, sed quia non facit hoc ex
dei amore & zelo iustitiæ, sed dūtaxat punitionis horrore,
ex infecta radice: quia videlicet amat malum culpæ. Omnia
autem simili ordine diuini amoris ponere obligamur atque
ad dei referre honorē. Idcirco si quis ex solo seruili timore
pateretur mortē pro fide: nihilominus dānaretur. Quod &
Pau. Apost. apertè insinuās. Si tradidero, inquit, corpus meū 1. Cor. 1.
ita vt ardeā: charitatem autem non habuero, nihil mihi pro B
dest. *Qui autē timet non est perfectus in charitate*, si hoc intelliga
tur de timore seruili aut carnali seu mundano, difficultatem
nō habet. cū illi sint timores culpabiles: & si sint prædominā-
tes, cū charitate non stant. Timor verò purè naturalis, qui &
passione instante fuit in Christo, est in se indifferens: sicut & Mat. 16.
ceteræ affectiones purè naturales. ¶ Est autem adhuc duplex
timor laudabilis, puta initialis & filialis. Timor initialis est
quo culpa vitatur, partim timore pœnæ, partim amore dei &
zelo iustitiæ: potéstq; timor ille esse cum charitate. nō autem
in charitate perfecta vt tali: quia inquantū aliquid seruilita-
tis sortitur, à perfecta charitate eiicitur. Idcirco qui timet ini
tiali timore, non est perfectus in charitate, inquantum initia-
liter timens. Porrò timor filialis castus & sanctus est, quo ma C
lum culpæ vitatur solùm eo respectu, ne piissimus & amātis-
simus pater cœlestis offendatur, inhonoretur, eiúsque gratia
amittatur aut elongetur à metuente. Hunc sanctum timorē,
reuerentialem, pudicum, perfecta charitas nō solùm non eii-
cit, sed parit, nutrit, conseruat: imò quantò quis purius atque
ardentius diligit deum, eò amplius hoc timore metuit eum.
De quo in lib. Sapien. multa conscripta sunt. Vt est illud: Ti-
mor domini super omnia se posuit. Timor domini corona Eccle. 25.
iustitiæ. Beatus cui datū est habere timorē domini. Nihil dul Eccle. 1.
cius, quàm timere deum. Sapiens in omnibus metuit. Et Salo Eccle. 25.
mon: Timor domini fons vitæ, vt declinet à ruina mortis. Eccle. 23.
Nos ergo diligamus deum, quoniam ipse prior dilexit nos, hoc pau Eccle. 18.
lò ante expositū est, & ostensum, ꝙ amor dei ad nos est causa Prou. 14.

D omnis boni in nobis. ¶ Vna itaque ratio diligendi deum est quoniã ipse primò amauit nos. Quemadmodum enim arduũ est odientem diligere: sic preamantem non redamare, prorsus improbum ingratissimúmq; consistit. Est quoq; perfacile eum diligere à quo quis scit se diligi, & in amore esse præuentum. Idcirco quãtò hoc facilius adimpletur, tantò iniquius negligitur. Alia atque potissima ratio deum amãdi, est pura & infinita bonitas eius. Tertia, est collatio beneficiorũ eius. Quarta, promissio ac præparatio futuræ fœlicitatis. *Si quis dixerit, quia diligo deum: & fratrem suum*, id est, proximum quemcũq; siue amicum siue aduersarium *Oderit, mendax est*, in verbis & factis, quoniam contra veritatem doctrinæ loquitur, & cõtra veritatem iustitiæ operatur. Iam enim frequenter præha-
E bitum est quòd amor dei & proximi inseparabiliter connectuntur: præsertim cum eadẽ sit charitas habitualis qua deus
Mat.22. proximúsq; diligitur. Iterum dictum est, quòd nemo diligat
Rom.13. deum, nisi qui eius obseruat mandata. Cùm ergo deus præcipiat proximos diligi, qui non diligit proximum, non implet dei præceptum: ergo nec diligit eũ. Rursus proximus est via & medium diligẽdi dominum deum. Propter quod sequitur. *Qui enim non diligit proximum suum quem videt, deum quem non videt, quomodo potest diligere?* quasi dicat, nemo potest. ¶ Sed huic obiici potest, quoniam deus ex seipso incomparabiliter amabilior est cunctis hominibus, ergo visio proximi non est necessaria ad dei habendum amorem. Respondetur, ꝙ multæ sunt causæ dilectionis. Vtpote bonitas rei, quæ est ratio obiectalis amandi. Item similitudo quæ incitat ad amorem. Bene-
F ficentia quoq; atq; communio, & item propinquitas. Sed cognitio est causa dilectionis, tanquam via ad eam deducens. Cũ igitur proximus sit nobis notior, similior & propinquior quàm deus, & quantum ad hæc, prius ad diligẽdum nobis occurrat: idcirco sanctus Ioannes prætacto vtitur argumẽto: & quoniam quantum ad ista facilius est proximum amare quã deum. Nõ autem vult dicere, ꝙ proximus sit amabilior deo. *Et hoc mandatum habemus à deo, vt qui diligit deũ, diligat & pro-*
Matth.22. *ximum suum.* Vnde cum Christus dixisset: Diliges dominum deum tuũ ex toto corde tuo, &c. statim adiecit: Diliges proximum tuum sicut teipsum: non quidem æqualiter, quia post deũ debet homo præcipuè amare seipsum: sed similiter vtpote spiritaliter & propter æternam obtinendam salutem. Ecce

sæpissimè

sæpissimè repetit gloriosissimus iste Christi discipulus, fraternæ dilectionis præceptum. Idcirco illud tantò diligétius obseruemus, tantò perfectius impleamus, quantò frequétius ab ipso repetitur, & quantò nobis ab ipso seriosius inculcatur. A

Declaratio quinti cap. *Omnis qui credit.*

ARTICVLVS SEPTIMVS.

PArtes diuinæ legis duæ sunt, videlicet testimonia & mádata. Testimonia, pertinent ad credéda: mádata ad agenda. Postquá ergo iam antè beatus Apostolus disseruit de mandatis, nunc specialiter loquitur de testimoniis seu credédis: quauis aliqua inserat de præceptis, sicut & antè quædam inseruit de credendis. *Omnis qui credit* fide formata, id est, charitate bonisque actibus decorata. *Quoniam Iesus est Christus*, id est, ꝙ Iesus Nazarenus sit Christus in lege Mosi & prophetis promissus. *Ex deo natus est* per regenerationem baptismalé, vt quidam exponunt. Quæ expositio non habet vniuersaliter veritatem, quoniá multi martyres sine baptismate decesserunt: nisi per regenerationem baptismalem intelligatur baptismus non solùm fluminis, sed etiam flaminis ac sanguinis. Est itaq; taliter credens ex deo natus, per charitatis & gratiæ infusionem, per veritatis imitationem, & virtutum amorem. Deniq; Machometus infœlix in Alchorano suo frequéter fatetur, quod Iesus Nazarenus sit Christus seu Messias in lege promissus, quod item Iudæi dispersi & capti sunt eo quòd Iesum pro Christo non acceperunt, sed contra diuinitaté Christi blasphemias euomit multas. *Et omnis qui diligit eum qui genuit*, id est, deum patrem. *Diligit eum qui natus est ex eo*, id est, vnigenitum filium eius, cùm pater & filius sint vnum & idem summum & inuariabile bonú, nec vna persona diuina & increata sine alia infuso amore diligi possit: cùm sint vnus, verus, simplex, & omnipotens deus. Vel sic: Omnis qui diligit eum qui genuit, id est, creatorem altissimum, qui homines spiritaliter regenerauit per sacramenta, & verba cœlestia gratiarúmque dona, iuxta quod scriptum est: Voluntariè genuit nos verbo veritatis. Diligit eú qui natus est ex eo, id est, quélibet christifidelem. Qui enim veraciter diligit deum, diligit & pertinentes ad eum, membra, ministros, ac milites Christi. Huic expositioni sequentia consonant verba. *In hoc cognosci-* C *Iaco. 1.*

D *mus, quoniam diligimus natos dei*, id est, proximos nostros à deo regeneratos, eiusque filios adoptiuos. *Cum deum diligamus & mãdata eius faciamus*, quia (vt dictũ est sæpe) amor Dei & proximorũ dilectio inuicẽ se includũt inseparabilésq; consistũt, nec verè diligit deũ nisi qui ei & eius obedit vicariis. De

Luc.10. quibus ait: Qui vos audit me audit, & qui vos spernit me spernit. *Hæc est enim charitas dei*, id est, in hoc cõsistit, hoc exigit, per hoc quasi per effectum & signum manifestatur & innotescit, *Vt mandata eius custodiamus*, qui enim syncerè diligit deũ, honorat eum, & voluntatem suam voluntati ipsius conformat ac subdit: cum amicorum sit eadem velle & nolle. Pro-

Ioan.14. pter quod Christus loquitur: Si diligitis me, mãdata mea ser-

Ibidem. uate. Itémque: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit.

E *Et mandata eius grauia non sunt*, videtur quòd imò, cùm Chri-

Mat.7. stus protestetur: Quàm angusta porta & arcta via quæ ducit ad vitam, & pauci inuenient eam. Denique valde diffici-

2.Cor.10. le est concupiscentias carnis, passiones, & vitia superare. Difficillimum quoque videtur, intellectum in captiuitatem redigere ad credendum incomprehensibilia illa, quæ in Euangelica lege credi iubentur: Et respondendum, quòd diuina pręcepta non sunt grauia duplici ratione. Primò, quia virtutes de quarum actibus dantur præcepta, sunt ex sua natura suaues & conuenientes, habéntque delectationes synceras actibus suis annexas. Secũdò, ex adiutorio dei, qui per dona gratiæ, præsertim per charitatem, hominem sic confortat, inflãmat, & consolatur, vt ei dulcescat via salutis & obseruantia

F præceptorum: imò cum ingenti alacritate & gaudio illa ad-

Psal.118. impleat. Propter quod ait Propheta: In via testimoniorum

Ibidem. tuorũ delectatus sum, sicut in omnibus diuitiis. Et, Viã mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Iterúmq; hortatur: Seruite domino in lætitia. Tertiò, ex inæstimabili magnitudine præmij desuper promissi: cuius respectu omnis labor & omnis difficultas & pœna vitæ præsentis est tanquã

Gregor. momentum. Propter quod dicitur: Consideratio præmij mi-

2.Cor.4. nuit vim flagelli. Paulus quoque ad Corinth. Id, inquit, quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus ope-

Mat.11. ratur in nobis. Hinc ait Saluator: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Iugum enim meũ suaue est, & onus meum leue. Quartò, mandata euangelicæ

legis

legis leuia sunt ob suam paucitatem, comparatione præceptorum Mosaicæ legis, quæ multitudine sua erant onus tam graue: vt princeps dicat Apostolorum: Quid tentatis deum, imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neq; patres nostri, neque nos portare potuimus? Nempe vt Rabbi Moses scribit, tot erát in lege præcepta quot sunt dies in anno, & quot sunt ossa in homine, ita quòd horum par extitit multitudo. Porrò difficultas implendi præcepta cõsurgit ex nostra infectione, & hostium impugnatione, ac obiectorum valida motione, aliísque causis diuersis. Cõsequenter subditur vna causa, cur præcepta sint leuia, *Quoniam omne quod natum est ex deo*, id est, omnis fidelis ex deo per charitatẽ & gratiam regeneratus, *Vincit mundum*, id est, auxilio charitatis & gratiæ, imò & fidei Christianæ (vt statim subiungitur) superat tentationes & impugnationes hominum mundanorum, tyrannorum, & philosophorum: qui Christianos variis modis à fide auertere sunt conati. Mundum etiam vincit, qui diuitias, delitias, vanitates, prauitates, honores mundi non affectat: sed omnia talia aspernatur, cũ Apost. Paulo dicẽs: Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini mei Iesu Christi. Et, Omnia arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam. *Et hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra*, id est, fides catholica per dilectionem operans, est virtus per quam vincimus mundum: iuxta illud Hebr. Sancti per fidem vicerunt regna. Per fidem nanque cognoscimus imminẽtia nobis bella atq; pericula, dei quoque præsidia nobis parata, & atrocitatẽ, & fortitudinem, ac multitudinem hostium nostræ salutis. Sicq; fides nos dirigit in pugnando, in orando ac resistendo. Nam & ipsa est fundamentum virtutum & efficaciæ tantæ, vt asserat veritas: Omnia possibilia sunt credenti. Ideo princeps Apost. locutus est: Diabolo resistite fortes in fide. Et ad Eph. habetur: Accipite armaturam dei, vt possitis resistere in die malo, induti loricam iustitiæ: in omnibus sumentes scutũ fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere, & galeam spem salutis, & gladiũ spiritus, quod est verbũ dei. orantes omni tempore in spiritu. *Quis est autem qui vincit mũdum, nisi qui credit*, fide formata? *Quoniam Iesus est filius dei*, id est, naturalis, vnicus, consubstantialísque filius patris æterni. Talis enim nec philosophicis argumentis, nec tyrannicis infestationibus cedit ac vincitur, nec mundi blãdimentis nec

[Right margin: A; *Act.* 15.; *Epist.*; B; *Gala.* 6.; *Philip.* 3.; *Gala.* 5.; *Hebr.* 1.; C; *Mar.* 9.]

D aduersis deiicitur, quandiu sic credit. Ait hoc loco Albertus: Quemadmodum corporaliter pugnans, indiget quatuor armorum generibus, scilicet gladio ad percutiendum, scuto ad se defendēdum, forti societate ad pręmuniendum, & veritate, id est, iusta causa ad præliandum: sic Christianus contra mundum ac reliquos suę salutis aduersarios pugnans, indiget
Ioan.19. primò pro ense, habere charitatis feruorem. Secundò, pro scu
Mat.3. to, fidei confortationem. Tertiò, pro societate diuinum angelicúmque auxilium. Quartò, pro veritate seu causa, Christi veram confessionem. *Hic est qui venit per aquam & sanguinem Iesus Christus*, id est, ad nostram redemptionē processit, & eam efficit per aquam baptismatis, & sanguinem sui corporis quem in cruce fudit pro nobis. Christus nanque sacramē-
E tum baptismi instituit, & baptismum à præcursore accipiens tactu suæ sanctissimæ carnis vim regeneratiuam præstitit aquis: atque à merito suæ passionis omnia sacramenta suas sor
Coloss.1. tiuntur virtutes. Hinc loquitur Paulus: Christus per sanguinem crucis suæ pacificauit, siue quæ in cœlis sunt, siue quæ in
Ephes.5. terra. Et rursus Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit semetipsum pro ea, mundans illam lauacro aquæ in verbo vitæ. In
Apo.1. Apocalypsi quoq; habetur: Christus dilexit nos, & lauit nos
Ioan.19. à peccatis nostris in sanguine suo. Denique cùm vnus militū lancea latus Christi aperuisset, continuò inde exiuit sanguis & aqua. Vnde de latere Christi sacramenta Ecclesiæ dicuntur fluxisse, quia videlicet vim sanctificandi inde suscipiunt, & ita quo ad hoc venit in aqua & sanguine. *Non in aqua so*
F *lùm, sed in aqua & sanguine*, hoc additur ad differētiam sancti
Mat.3. Ioannis Baptistæ, qui venit in aqua solùm: qui baptizauit cor
Luc.3. pora aquis, sed sanguinē suum pro mūdi non fudit peccatis,
Ioan.1. nec animas lauit à vitiis. Vel ideo additur hoc, quoniā Christus non solùm dignatus est propter nos baptizari, vt suæ car
Exod.2. nis attactu aquis vim regeneratiuam præstaret: sed & sanguinem suum pro nostra fudit salute. Porrò secundum Bernard. in serm. istud est additum ad differentiam Mosi, qui venit in aqua tantùm, à qua nomen ei est impositum. *Et spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas*, hoc enim spiritus s. testatus est ante Christi passionem, & post eam. Ante pas
Luc.3. sionem, scilicet cū baptizatus fuisset à beatissimo Ioan. baptista. Iuxta illud: Factū est Iesu baptizato & orante, apertū est cœlum, & descendit spiritus sanctus corporali specie, sicut co

lumba in ipsum,& vox de cœlo facta est. Tu es filius meus di- A
lectus. Porrò Christus secundum quòd deus,est verè substantialiter verus & veritas. Propter quod ait: Ego sum via, veritas,& vita. Et quia per modū intellectualis emanationis procedit à patre, veritas ei appropriatur, vt dictū est plenius paulo ante. Rursus post passionem, in die Pentecostes, & deinceps spiritus sanctus per Apostolos testificabatur idipsum, & per tam supernaturalem Apostolorum illuminationem, inflammationem roborationem, aliáque mirabilia quæ apparebant in eis & fiebant per eos, luce clarius demonstrauit, quòd Christus sit veritas, cuius vniuersa promissa tam verissimè & supernaturaliter implebantur. Hinc post cœnam dixit in sermone Apostolis illud: Cū venerit paracletus, quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Nec solùm spiritus sanctus id B
protestatur, *Quoniam tres sunt qui testimonium dant in cœlo, pater, verbum, & spiritus sanctus,* id est, tota superessentialis & superdignissima Trinitas in cœlo empyreo specialiter habitūs, præstat coram omni cœlesti militia testimonium, quòd Christus sit veritas: quia declarat Trinitas adoranda cunctis cœlestibus ciuibus semetipsam, & qualiter verbum procedit à patre & spiritus sanctus ab vtroque, iuxta illud in Psalmo: In lumine tuo videbimus lumen. De quo testimonio loquitur Christus patri: Clarifica me tu pater apud teipsum, claritate quam habui priusquàm mundus esset. Et rursus: Pater quos dedisti mihi, volo vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi. *Et hi tres vnum sunt,* quoniam tres superbenedictæ & C
superuenerandæ personæ sunt, vna essentia, vnus deus, vnum vniuersorum principium, & vnus omnium vltimus finis: vnum summum bonum: vnum plenæ fœlicitatis obiectum, quo solo fruendum est. Diuinitatis quippe natura nequaquam potest multiplicari, sed est numero vna in tribus: & quicquid absolutè competit Deo, toti Trinitati, singulísque personis commune est, & vnum in tribus. Propter quod loquitur Christus: Ego & pater vnum sumus. Superexcellentissimæ quoque Trinitatis personalem distinctionem essentialemque vnitatem Christus pandit dicens: Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. *Et tres sunt, qui testimonia dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis,* id est, in militanti ecclesia, spiritus vtpote rationalis anima Christi,

Ioan.14
Act. 2
Ioan.15.
Ibidem.
Psal.53
Ioan.17
Ioan.10
Matt.28.

D aqua quoque & sanguis quæ de eius latere profluxerũt in cruce, contestantur quòd Christus sit verus ac veritas in eo, quod dixit se esse non solùm dei vnicum filium, sed etiam hominem verum, Palpate, inquiens, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Vel, Tres testimonium dant in terra, quia in sacramento baptismi est spiritus viuificans, aqua abluens, & sanguis Christi virtualiter operans & emundás, per quæ patet veritas Christi. De quo deus dixit Ioanni Baptistæ: Super quem videris spiritum descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. *Et hi tres vnum sunt*, id est, vnum habent effectum, & in eiusdẽ veritatis manifestatione conueniunt. Deinde ostenditur irre-

Ioan.19

Luce.24.

E fragabilis certitudo fidei Christianæ. *Si*, pro quia, *Testimoniũ hominũ accipimus*, hoc dupliciter potest intelligi. Primò, quòd in rebus & causis humanis testimonium hominum efficax reputatur: quemadmodum scriptum est: In ore duorũ vel trium testium stabit omne verbum. Secundò, quòd testimoniũ sanctorum hominum, vtpote prophetarum de Christo prænunciatum, iudicatur idoneum. *Testimonium Dei maius est*, id est, testimonium Dei patris de Christo prolatum præclarius est: sicut & deus pater omni homine consistit sublimior, cuius testimonio falsum subesse non potest. *Quoniam hoc est testimonium, quod maius est*, omni testimonio humano, *Quia testificatus est de filio suo*, id est, testimonium, quod pater perhibuit filio in baptismo & transfiguratione, dicens: Tu es filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, maius est testimonio homi-

Deut.17

Matth.18.

2.Cor.15

F num. De quo testimonio etiam dictum est à Petro: Accepit, inquit, à deo patre honorem & gloriam, voce delapsa ad eũ huiuscemodi à magnifica gloria, Hic est filius meus dilectus.

Qui credit in filium dei, testimonium dei habet in se, id est, testimonio Dei patris assentit, & operatur in eo testimonium illud salubrem credulitatem, dum modo iuxta fidei exigentiam conuersetur. Credere autem in filium Dei est, per fidem charitate formatam & actiones virtutum in Christum Dei vnigenitum tendere. *Qui verò non credit in filium, mendacem facit eũ*, id est, deum patrem, quantum in se est, facit seu esse ostendit, mendacem & testem fallacem. *Quoniam non credit in testimonio, quod testificatus est deus de filio suo*, dicens: Tu es filius meus dilectus, &c. Nec possunt se excusare infideles dicendo, quòd pater non dixit hoc: quia per infinita miracula soli omnipo-

Luce.13

Matth.13.

tenti

tenti deo possibilia, interim vberrimè est ostensum, quòd euá- A
gelica lex in qua hoc, continetur sit verè à deo, & ipsum euágelium recitans hoc sit omni veritate plenissimum. Testatus est quoque deus pater de filio suo per sanctos prophetas, Dauid, Esaiam, Hieremiam, Micheam, Danielem, ac alios. Deinde per sanctos Apostolos & Euangelistas, quorum doctrinam per copiosissima ac præclarissima confirmauit miracula. Similiter per martyres gloriosos, quos in suis passionibus & ante ac postea magnificis honorauit prodigiis. Deinde per alios innumerabiles sanctos, confessores, doctores prædicatores, prælatos: quorum doctrinam & sanctitatem per signa admiranda ac abundantissima declarauit & approbauit. Sed & per miracula ab ipsomet Christo peracta pater testimoniú B
præbuit ei. Propter quod loquitur Christus: Opera quæ de- *Ioan.5*
dit mihi pater quæ facio, testimonium perhibét de me. Et de- *Ioan.13*
nuo: Si non facio opera Dei, nolite credere: si autem facio, & si mihi non creditis, operibus credite. Ad hæc magnum gloriosum, & iucundum est, quòd etiam istis diebus deus sublimis & benedictus tot & tanta operatur miracula ad sanctorum suorum promotionem, ad fidei roborationem, ad consolationem Ecclesiæ, ad confusionem omnis plebis incredulæ, imò ad suiipsius gloriam & honorem. *Hoc est testimonium*, id est, intentio, fructus & finis testimonij præinducti: quia ad hoc deus pater istud de filio suo testatus est, quatenus hoc credendo vitam obtineamus beatam, ideo subditur, *Quoniam vitam æternam dedit nobis deus*, id est, vitam gloriæ præstitit C
nobis modò in spe, in causa, præmio & radice, in inchoatione, prælibatione, ac arra seu pignore. Aeternam enim beatitudinem nobis promisit, vitam gratiæ quæ pignus est vitæ gloriæ, communicauit: charitatem, quæ nunquam excidit infundit. actus meritorios condonauit, futuræ suauitatis concessit
prægustum. Hinc etenim contestatur: Beati pauperes spiritu, *1.Cor.13*
quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et Paulus: Dedit, in- *Matt.5.*
quit, nobis pignus spiritus. Itémque: Gratia Dei vita æter- *2.Cor.1*
na. Et rursus loquitur Christus: Hæc est voluntas patris mei *Roma.6*
qui misit me, vt omnis qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Vel sic: Hoc est testimonium, quod scilicet nos Apostoli perhibemus de Christo, quoniam vitam *Ioan.6*
æternam dedit nobis deus per Christum, quia hanc Christus sua passione promeruit nobis. *Et hæc vita*, id est, æter-

D na fœlicitas, *In filio eius est*, id est, per fidem & gratiam filij
Ioan. 14 Dei acquiritur, quemadmodum ipse fassus est: Ego sum via,
Act. 4 veritas, & vita. Nemo venit ad patrē nisi per me. Vnde in Actibus princeps Apostolorum fatetur: Non est nomen aliud sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. Et rursus asserit filius Dei: Omnis qui credit in me, non
Ioan. 11. moriettur in æternum. Vel hæc vita in filio eius est, quia in visione diuinitatis filij dei, vera beatitudo obiectiuè consistit,
Ioan. 17 prout ipse ait: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum deum & quem misisti IESVM CHRISTVM. Hinc ipse vnigenitus cultori suo pro præmio pollicetur: Qui diligit me,
Ioan. 14 manifestabo ei me ipsum. Et pater in Psalmo: Longitudine,
Psal. 90 inquit, dierum replebo eum, & ostendam illi salutare meum.
E Potest & ita exponi: Hæc vita in filio eius est, quia æterna beatitudo in filio Dei est secundum plenitudinem infinitam, inquantum est deus: atque secundum naturam assumptam fuit in eo participatiuè præ omnibus sanctis ab exordio incarnationis. Quia ex tunc anima CHRISTI fuit in plenissima fruitione diuinitatis. Hinc idem ait: Sicut pater habet vitam
Ioan. 5 in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso. *Qui habet filium* Dei, id est, is in quo filius Dei per fidem & grátiam habitat: ita quòd habet filium Dei vnigenitum sui cordis habitatorem, iuxta quod Paulus Apostolus ait: De-
Ephes. 1 us pater det vobis secundum diuitias gloriæ suæ habitare CHRISTVM per fidem in cordibus vestris, *Habet vitam æternam*, id est, beatitudinem sempiternam iam habet in spe,
F prout dictum est plenius. Vnde filius loquitur patri: Sicut de-
Ioan. 17 disti ei potestatem omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, det eis vitā æternā. Vel habet vitā æternam, quoniā ipsemet filius est essentialiter, secundum quod deus, vita æterna: sicut pro-
Ioan. 11 fitetur: Ego sum resurrectio & vita. *Qui non habet filium*, modo prætacto, *Non habet vitam*, quia nec vitam gratiæ habet in præsenti, nec vitam gloriæ habebit in futuro nisi conuertatur ad CHRISTVM. *Hæc scribo vobis, vt sciatis*, per fidem illuminatam certitudine adhærentiæ & experientia prælibationis futuræ iucunditatis, *Quoniam vitam æternam habetis, qui creditis in nomine filij Dei,* id est, in CHRISTVM vnigenitum patris æterni, qui ait: Qui credit in me, etiam si
Ibidem mortuus fuerit, viuet. Itaque nomen filij Dei sumitur hîc

pro nomine

pro nomine nominato, puta pro ipso Dei vnico filio. Et de A
fide formata intelligenda sunt ista. Ex hac autem fide oritur
confidentia magna ad deum, id [illegible] subiungitur, *Et hæc est fiducia quam habemus ad deum, quia quodcunque petierimus*, ab eo, *Secundum voluntatem eius*, id est, secundum beneplacitum Dei, vtpote piè & salubriter ad ipsius honorem & nostram salutem, *Audit nos*, si perseuerantes petamus, *Et scimus quoniam audit nos, quicquid petierimus*, maximè si pro nobisipsis oremus, quia non semper exaudiuntur deuoti pro aliis. Hanc spem, imò certitudinem atque scientiam exauditionis diuinæ, CHRISTVS in euangelio nobis copiosissimè inculcauit. Ait nanque: Omnia quæcunque orantes petitis, credite, quia accipietis, & venient vobis. Alibi quoque: Petite & dabitur vobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Omnis qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Et denuo ait: Si vos cum sitis malis, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester cœlestis dabit spiritum bonum petentibus se? Cùm enim ad supernaturalem beatitudinem creauerit nos, & præcepta cœlestia dederit nobis: quam beatitudinem sine donis gratiæ eius promereri adipiscique non possumus, & quæ præcepta sine eisdem implere nequaquam valemus: nullum relinquitur dubium, quin paratissimus sit, quantum in se est, gratiarum charismata nobis tam necessaria, distribuere nobis. Dabítque ea si ritè petamus. Præterea cum à nobis pater appellari dignetur, haud dubium quin paterna pietate subuenire & exaudire paratus sit. Insuper ipse qui ad orandum nos exhortatur, séque exauditurum promittit: vtique libenter exaudiet, cum tam infinita sit pietas, liberalitas, veritásque ipsius. Postremò ipse superbenignissimus deus, qui etiam non exoratus tanta benificia nobis largitus est, qui tam charitatiuè præuenit nos, qui ingratis ac perfidis tot bona largitur: fidelibus & deuotis ipsum inuocantibus vt oportet, non deerit. Sed tantum regem ac dominum cum omni humilitate, subiectione, & reuerentia exorare necesse est. Propter quod Moses protestatur: Cum quæsieris dominum deum tuum, inuenies eum: si tamen toto corde quæsieris eum, & tota tribulatione animæ tuæ. Et ipsemet Christus: Oportet, inquit, semper orare, & non deficere. Potissimè verò exaudiri cupiẽtes aduertant & impleant quod loquitur dominus:

Marci. 11. — Matth. 7. — B — Luca. 11 — Malac. 1 — C — Deut. 4 — Luca. 8

D Cùm stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis aduersus aliquem: quod si non dimiseritis, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra. *Scimus quoniam habemus postulationes quas postulamus ab eo*, id est, certi sumus, quòd petitionum quas deo offerimus effectum seu exauditionem sortiemur ab eo, iuxta sensum prætactum. Vel sensus est, quòd orationes quas deo offerimus, non ex proprio sensu, sed ex diuina instructione accepimus. Quid enim & qualiter debeamus orare, Christus in Euangelio docuit, & inter cætera dixit: Sic ergo orabitis: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum, &c. Ideo loquitur Paulus: Quid oremus sicut oportet, nescimus: sed ipse spiritus orat pro nobis, id est, exorantes nos facit. Consequenter sanctus Apostolus inter peccata distinguit, & qualiter circa diuersos peccatores diuersimodè nos habere debeamus, exponit. *Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, &c.* Locus iste difficilis est, qui primò sic potest intelligi. Qui scit proximum suum venialiter peccare, quod non inducit mortem animæ in præsenti, nec mortem æternæ miseriæ in futuro, *Petat*, id est, pro illo oret. *Et dabitur ei vita*, id est, ad eius instantiam dabitur remissio talis culpæ, *Peccanti non ad mortem*, id est, venialiter peccanti. Quemadmodum enim venialia difficulter vitantur, sic faciliter dimittuntur: vtpote oratione dominica, confessione mutua, correptione & correctione fraterna, pœnitentia assidua, aspersione aquæ benedictæ, ingressu Ecclesiæ, pectoris tunsione, charitatis feruore, remissionæ illatæ iniuriæ, exercitatione operum misericordiæ.

F Secundò exponitur sic: Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, & non continuare peccata vsque ad mortem inclusiuè: petat pro illo, & exaudietur. Nam talis vitam gratiæ obtinet, & vitam gloriæ consequitur: Quia non manet in vitiis vsque in finem vitæ præsentis, in qua est tempus, locus, ac status merendi ac demerendi. Non tamé potest de aliquo certitudinaliter sciri absque reuelatione, an ante mortem verè pœniteat: alioquin sciretur esse in charitate. Sed ideo sanctus Ioánes hæc dicit, vt agnoscamus, quòd pro illo frustra oramus qui in vita præsenti non pœnitet: sed absq; contritione decedit. Tertiò exponitur sic: Qui scit fratrẽ suum peccare peccatum non ad mortem, id est, non facere irremissibile peccatum, vt sunt peccata in spiritum sanctum, quæ irremissibi-

Marci.11 *Matth.6.* *Roma.8*

Peccata venialia quibus mediis deleantur.

irremiſſibilia aſſeruntur, quæ quia difficulter & vix dimittun A tur, & finalis impœnitentia nunquam dimittitur: petat pro illo, & exaudietur: non quòd ſemper oratio fuſa pro taliter peccante exaudiatur, ſed quia ſpes exauditionis eſt, & quandoque exauditio fiat pro illo. *Sed eſt peccatũ vſque ad mortẽ, non pro illo dico vt roget quis*, ſi hoc de finali impœnitentia, ſeu de quocunque mortali vſque ad mortem cõtinuato, & per contritionem non deleto, intelligatur, certum eſt quòd pro defuncto in tali facinore nõ ſit orandum. Si autem de quolibet peccato in ſpiritũ ſanctum intelligatur, ſenſus eſt, quod valde difficulter quis exaudiatur pro ita peccante. Ideo dicitur pro illo non eſſe rogandum, non vt nequaquam oretur, B cum de nullo ſit penitus deſperandum: ſed ad inſinuandum quàm difficulter impetretur à deo venia talis peccati. Iuxta *Mat.12.* quem ſenſum Chriſtus in Euangelio loquitur: Si quis blaſ- *Marc.3.* phemauerit in ſpiritum ſanctum, non habet remiſſionem in *Luc.12.* præſenti ſeculo neque in futuro. Hinc ſubditur, *Omnis iniquitas peccatum eſt*, id eſt, culpa mortalis, cum ſit tranſgreſſio legis diuinæ, *Et eſt peccatum ad mortem*, quod tripliciter accipi poteſt, ſicut tactum eſt. Quaſi dicat: Non omnẽ culpam mortalem voco peccatum ad mortem. Vel ſic: Omnis iniquitas, id eſt, omnis non æquitas, ſeu quantumlibet modicus ab æquitate receſſus, peccatum eſt, ad minus veniale: & eſt peccatum ad mortem, id eſt, mortale peccatum ad infernalem trahẽs interitum. *Scimus quia omnis qui natus eſt ex Deo, non peccat, ſed generatio Dei conſeruat eum*, hoc eſt, quod ſuprà tertio huius epiſt. cap. dictum eſt: Omnis qui natus eſt ex deo, non pec C cat: quoniam ſemen ipſius in eo manet, & non poteſt peccare: quoniam ex deo natus eſt, quod ibidem ſatis reor expoſitum. Et quod ibi dicitur ſemen, hîc generatio nominatur. Generatio enim dei, id eſt, ſpiritalis renouatio in baptiſmate ſeu pœnitentia facta, ſeu gratia ibi infuſa, cõſeruat eum in bono & præſeruat à vitio, quantum ex ſe eſt: ipſe tamen ſe poteſt à deo propria libertate auertere. *Et malignus non tangit eum*, inquantum ex deo natus eſt, & gratia confortatus. Quia vt talem, nõ poteſt eum ad peccatũ impellere: ſed vt defectibilem, fragilem, ac liberi arbitrij exiſtentem, poteſt eum tentare, ſuperare ſeu tangere, *Scimus quoniam ex deo ſumus*, hoc ſuprà expoſitum eſt. Apoſtoli quippe certitudinaliter ſe eſſe in charitate nouerunt, cæteri verò catholici ac deuoti probaliter

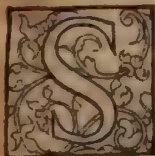
D sciunt hoc. *Et mundus totus in maligno positus est*, id est, mūdani carnalésque homines diabolo sunt subiecti, vitiísque inuoluti, & malæ libidinis igne succensi: quia in talibus abundant
Psal.13.52 peccata: de quibus ait propheta: Omnes declinauerunt, simul
Osee.4. inutiles facti sunt. Vnde in Osea habetur: Non est veritas, & non est misericordia, & non est scientia dei in terra. Maledictum, & homicidium, mendacium, & furtum & adulterium inundauerunt. *Et scimus quoniam filius dei venit*, id est, per incarnationis mysterium in inferiorem hunc mundum ingressus
Ioan.16. est. Sicut ipse ait: Exiui à patre & veni in mundum. *Et dedit nobis sensum*, id est, sapientiam salutarem, & euangelicæ legis doctrinam, *Vt cognoscamus verum deum*, per quem hoc loco intelligitur pater æternus. Nam subditur *Et simus*, per fidem & charitatem *In vero filio eius*, id est, in vnigenito, naturali &
E coæterno ipsius filio Iesu Christo, qui in vnitate personæ est deus & homo. Venit itaque filius dei, vt cognoscamus verum deum per fidem viuam & illuminatam, & per sapientiæ donum in vita præsenti, deinde clarè per speciem in regno cœlesti. *Hic*, verus filius dei, *Est verus deus*, veritate naturæ, ita ꝙ vera diuinitas est in eo non participatio quædam, sicut in aliis qui in scripturis dij vocatur. *Et, vita æterna*, est enim essen
Ioan.14. tialiter viuens, & vita, veritas, sapiētia, ac diuina essentia. Por
1.Cor.1. ro patre filioque expressis, intelligitur superbenedictus & adorandus spiritus sanctus, patris ac filij amor, osculum & amplexus. O quanta fuit infœlicium hæreticorum insania: qui contra hanc lucidissimam protestationem tanti Apostoli, di-
F uinitatem Christi negare impiissimè præsumpserunt. Quanta etiam fuit væsania Machometi, qui licet in Alchorano testetur Christum fuisse summum sapiētissimumque prophetā: non tamen admittit vt filius dei aut deus dicatur, sed purum fuisse hominē reprobus ille mentitur. *Filioli custodite vos à simulacris*, i. idolis ac idololatriis, atque ab omni auaritia, quæ
Colos.3. idolorum est seruitus: ab hæreticorum quoque figmentis, qui de deo patre & filio eius ac spiritu sancto non id senserunt ac docuerūt, quod pater & filius & spiritus sāctus sunt: sed quod ipsi maledicti eos esse finxerunt. Simulacra quoque sunt vana phantasmata, cogitationes inutiles, phantasticæ ac stolidę apprehensiones, somniorūq; obseruationes. A quibus omnibus nos custodire debemus, & syncerè atq; catholicè de deo vno ac trino sentire, salubria cogitare, sapiētialibus meditatio

nibus

nibus & considerationibus immorari, ac dominũ maiestatis A immensæ totis præcordiis iugiter venerari. *Amen* id est, sic est, & ita fiat. Ad laudem & gloriam creatoris omnipotentis, qui est super omnia deus sublimis & benedictus.

D. Dionysij Carthusiani in secundá B. Ioannis Apostoli Epistolam.

ENARRATIO. B

SANCTVS Ioannes in præinducta epistola instruxit fideles in generali, nũc instruit quasdam personas in speciali. Porrò sensus huius compendiosæ epistolæ in præhabita sententiosa epistola pro maxima parte est habitus, ideo immorari non congruit. *Senior Electæ dominæ.* Vt recitat Beda, quidam dixerunt præsentem epistolam & sequentem non esse Ioannis apostoli: sed alterius presbyteri nomine Ioannis, vt infra plenius referetur. Sed nunc ecclesia communiter tenet, quòd sit Ioannis apostoli: quod etiam ex stylo, ac sensu, & simili sermonis charactere satis videtur. ¶ Vocat autem beatus Ioannes se seniorem, quia iam erat prouectæ ætatis: & ratione sui officij, quoniam nomen senioris, episcopis quoq; propter grauitatem sapientiæ maturitatísque congruit. Vnde tunc rectores ecclesiarum propter discretionem & morum maturitatem Senes appellabãtur. Propter quod vt antè iam patuit, princeps Apostolorum in prima sua canonica, pastoribus loquẽs: Seniores (inquit) qui in vobis sunt, obsecro. Itaq; senior iste Ioannes Apostolus, omnium qui in Asia præerant Christianis, præcipuus scribit, *Electæ dominæ.* Hæc nanque veneranda & sancta matrona, cui tam reuerenter scripsit tantus apostolus, vocabatur secundũ expositores Electa. Quod nomen illi optimè competebat, quoniã vtique valde electa erat à deo: quam in præsenti epistola sanctus Ioannes de multis commẽdat, si-

C *Cõtra eos qui duas has epistolas alterius dicũt Ioannis cuiusdã presbyteri*

D cut patebit *Et natis eius* id est, filiis eius non solum carnis propagatione, sed & virtutum imitatione. Nam & proles eius atque familia erant, & ita etiam spiritalem matrem se eis exhibuit, & quòd parentes suis tenentur impendere filiis, vt pote educationem, instructionem, correptioné & castigationem exhibuit eis. *Quos ego diligo in veritate* id est, vero & spiritali amore. Sciebat siquidem tantus Apostolus se esse in charitate, imò & in charitate perfecta. *Et non ego solus, sed & omnes qui nouerunt veritatem*, id est, vniuersi fideles, qui Euangelicę legis ac fidei veritatem, Christum quoque qui summa est veritas agnouerunt, diligunt istos. Fuit nanque domina ista nobilis ac famosa cum sobole sua, & hospitabat ac sustentabat credentes ac ministros ecclesiæ. Ideo omnes boni fideles,
E ad quos fama eius peruenit, eam ac sobolem eius amabant. Cur auté amabant eam & natos eius, subiúgitur. *Propter veritatem, quæ permanet in vobis*, id est, propter veram Dei notitiam atque iustitiæ æquitaté & vitæ synceritatem. Fuit enim in istis veritas triplex, videlicet veritas vitæ, veritas doctrinę, veritásq; iustitiæ. *Et vobiscum erit in æternum*, quia post hanc vitam fuit in eis veritas ista, & in æternū manebit in eis multò perfectius, quàm fuit in vita præsenti. Népe quod hîc nouerunt per fidem, in cœlo contemplantur per speciem. In cœlo quoq; est perfecta iustitia ac veritas vitæ falsitate impermixta: quoniam sancti secundum extremum posse suum Deo intenti sunt, honorificentiámque impendūt, nec quippiá culpæ eorum vitæ miscetur. *Sit vobiscum gratia* gratificans, quę
F est qualitas supernaturalis, essentiam rationalis creaturæ immediatè perficiens, & eam in esse deiformi ad promerendum idoneo ponés, vt magni describunt doctores. *Misericordia*, id est, pia assistentia Dei in omnibus, & remissio culpæ ac cōseruatio gratiæ. *Et pax* pectoris in præsenti, quæ pax est trāquillitas internæ ordinationis, & quies mentis in Deo. Pax quoque ęternitatis in futuro, quæ est pax plena semper in actu, & gaudium prorsus imperturbatum. Pax etiam temporis est optanda, vt cum omnibus habeatur cōcordia bona, & quietam ac trāquillam vitam agamus in omni pietate. *A deo patre, & Iesu Christo filio patris*, Pater enim & filius sunt vnum effectiuum principium gratiæ, & omnis boni creati. Propter quod ait filius: Quæcunque facit pater, hæc & filius similiter
Ioan.5. facit. Et ita per verba hæc, diuinitas filij insinuatur: eo quòd dona

dona ista dicūtur esse à filio sicut à patre, & idem intelligen- A
dum est de spiritu sancto. Totius etenim superpræstantissimę trinitatis est vna essentia, vna potestas, vna indiuisáque actio ad extra. Et tota trinitas est vnus deus, vnus creator & rector ac dominus vniuersorū. Sit itaq; vobis pax à patre & filio. *In veritate & charitate*, id est per hoc quod estis & statis in veritate doctrinę ac fidei Christianę, atq; in charitate dei & proximorum, & vt proficiatis in istis. *Gauisus sum valde*, gaudio spiritali in domino. *Quoniam inueni de filiis tuis*, id est, aliquos filiorum tuorum. *Ambulantes in veritate*. Vel inueni de filiis, id est, hoc de eis cognoui, quòd sunt ambulantes in veritate, id est, in fide catholica, morum sinceritate atque iustitia conuersantes ac proficientes, non in tenebris ignorantiæ ac peccatis, non in simulatione ac calliditate viuentes. De B
hoc autem est bonis prælatis cōsolatio valde pręcipua, quòd eorum subditi virtuosè fructuoséque viuunt, cū eos tam spiritualiter ament. *Sicut mādatum accepimus à patre*, id est, deo trinitate omnium creatore. *Et nunc rogo te domina, non quasi mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio*, hoc inquam rogo, & hoc est mādatum quod ab initio nostræ cōuersionis ad Christum, seu euangelicæ prædicationis, à deo accepimus. *Vt diligamus alterutrum*, id est, spiritualiter inuicem nos amemus. *Et hæc est charitas*, id est, in hoc consistit ac innotescit, ídque requirit. *Vt ambulemus secundum mandata eius*, id est, secundum dei præcepta viuamus, proficiamus, atque ad cœlestem patriam properemus. *Hoc est enim mandatum* Dei, vt quemadmodum audistis ab initio vestræ conuersionis. *In eo ambuletis*, id est, secundum Dei beneplaci- C
tum in lege & fide Christi viuatis, perseueretis, & gratiosè crescatis: quod vobis nunc scribo, ac necessarium dico. *Quoniam multi seductores exierunt in mundum*, id est, diuersi hæresiarchæ & falsi magistri proruperunt in medium. *Qui non cōfitentur Iesum Christum venisse in carne*, id est, dei filium nō credunt veraciter incarnatum, & in carne assumpta inter homines conuersatum. Hoc enim dixerunt Marcionitæ hæretici, asserentes Christum corpus habuisse phantasticum: quorum hæresim sequutus est & auxit impius Manichæus. *Hic est seductor & Antichristus*, id est, quicunque hoc asserit, fallit seipsum & alios: Est quoque Christo contrarius, & Antichristi præcursor ac typus. *Videte vosmetipsos*, id est, considerate &

D custodite vos. *Ne perdatis omnia quæ operati estis*, id est, ne cadendo à fide catholica iustáque vita, priuemini merito & præmio omnium actuũ virtuosorũ, quos peregistis. Quia dũ iustus mortaliter peccat, mortificantur præcedentia meritoria opera eius: quæ tamen rursus viuificantur, dum pœnitet & resurgit. *Sed vt mercedem plenam accipiatis*, id est, idcirco vos custodite, vt perseuerando in bonis beatam in cœlo re-

Mat. 24. tributionem plenariè quietátem ac contentantẽ obtineatis. Qui enim perseuerauerit vsque in finẽ, hic saluus erit. *Scientes quòd omnis qui recedit*, vel, vt alij legunt, præcedit, id est, quicũque mente à veritate auertitur. Vel qui præcedit, id est, primò rectè incedit, & bene viuere cœpit. *Et non permanet in doctrina Christi*, iuxta illam credendo, ac cõuersando. *Deũ*

E *non habet*, per charitatem & gratiam, nec est eius seruus, sed dæmonis. *Qui permanet in doctrina eius*. id est, Euangelicis Christi documentis obedit. *Hic & filium & patrem habet*,

Ioan. 14. id est, pater & filius, imò & spiritus sanctus, sunt inhabitator & dominus ac possessor cordis illius. Quemadmodũ loquitur Christus, Si quis diligit me, sermonẽ meũ seruabit: & pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & mansionẽ apud eum faciemus. *Si quis venit ad vos, & hanc doctrinã non affert*, id est, hæreticam falsitatem catholicæ veritati contrariã docet. *Nolite eum recipere in domo*, id est, eum non hospitetis, nec habitatione iungamini ei. *Nec aue ei dixeritis*, id est, non communicetis ei in verbo salutationis, nec vllam cum eo societatem aut familiaritatẽ habeatis. *Qui enim dixerit ei, Aue*,

F cõmunicando secum in verbis. *Communicat operibus eius malignis*, id est, periculũ incidit, & quasi sociũ prauitatis illius se esse ostẽdit. Istud de hæreticis, excõmunicatis, præscitis præsertim accipitur: atque in primitiua ecclesia seruabatur tã strictè, ne credentes nondũ satis roborati & exercitati in euangelica veritate, à talibus seducerentur. Vt etiã manifestarent quàm vitandi sint aduersarij veritatis fidei Christianæ. Vnde

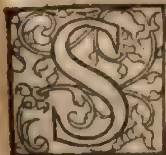
Tit. 3. & Paulus, Hęreticum (inquit) hominẽ, post vnam & secũdam

2. Thes. 3. correptionem deuita. Et rursus: Si quis nõ obedierit sermoni nostro per epistolã hunc notate, & ne cõmisceamini cum illo. *Ecce prædixi vobis*, id est, de periculo isto præmonui vos. *Vt in die domini nostri Iesu Christi*, id est, in die quo iudicabimini à Christo, *Non confundamini*, id est, ne interim peccando mereamini tunc ab eo confundi, reprobari, damnari.

Plura

Plura habens vobis scribere, id est, quamuis alia multa salubria vobis scribere possem. *Nolui per chartam & attramentum.* id est, literis scripto digitis nolui vobis ista insinuare. A
Spero enim me venturum ad vos, & ore ad os loqui, id est, spero quòd os meum loquetur coràm ad os vestrum. Præsentia nanque doctoris, & viua vox eius specialem habent vigorem, & frequenter plus operantur in subditis. *Vt gaudium vestrum sit plenum*, id est, spiritale gaudium vestrum ex mea præsentia & alloquutione perficiatur, atque ad æternæ iucunditatis plenitudinem pertingatis. *Salutant te filij sororis tuæ Electæ*, habuit ista sancta matrona sororem, quæ vt asserit glossa etiam vocabatur Electa sicut & ista, & filij eius erát Christiani, ac sancti Ioannis discipuli, & forsitan apud eum quando hæc scripsit, Porrò quod in aliquibus subiungitur, B
Gratia tecum. Amen, non est vt dicitur, in libris correctis.

D. Dionysii Carthusiani in tertiam B. Ioannis apostoli Epistolam Enarratio.

SENIOR *Caio charißimo, quē ego diligo in veritate.* Sicut refert Hieronymus in lib. de viris illustribus, quidam dixerunt istam ac præcedentē epistolā non esse sancti Ioannis apost. sed Ioannis presbyteri: quā Papias Hieropolitanus episcopus, discipulus Ioannis apost. in suis opusculis, subinde allegat, senioréque vocat: cuius etiā sepulchrū in Epheso mōstrabatur. Sed quēadmodū tactum est, Ecclesia rationabiliter tenet, quod hæ duæ epistolæ sint Ioannis apost. qui cur senior nūcupetur in precedētis expositione epistolæ est expressum. Porrò Caius iste, cui scribit, creditur fuisse vir ille Corinthius, de quo ad Romanos loquitur Paulus: Salutat vos Caius hospes meus. Et prima ad Corin. Neminem vestrûm baptizaui, nisi Crispū & Caium. Sustentauit siquidem & bene tractauit Euangelicæ legis prædicatores, virtuosusq́; fuit, ideo fuit amabilis. *Charis-*

Hierony. C
Roma. 16.
1. Cor. 1.

D *sime de omnibus*, id est, pro cunctis ad salutem pertinentibus. *Orationem facio*, vt scilicet in omnibus actibus meritoriis crescas: ideo subditur, *Prosperè te ingredi & valere*, id est, vt fœliciter conuerseris proficiédo semper in melius, & valeas méte ac corpore: quatenus opera misericordiæ copiosius & expeditius prosequaris. *Sicut prosperè agit anima tua*, id est, fœliciter cóuersatur in virtutibus crescens quotidie. Et ponitur hîc pars pro toto. *Gauisus sum valde*, in domino gaudio spiritali. *Venientibus fratribus*, id est, Christianis peregrinis & cæteris. *Et testimonium perhibentibus veritati tuæ*, id est, cóuersationi tuæ veraciter virtuosæ, quam nobis recitauerunt cú certitudine coniecturali, fiduciali, probabili. *Sicut tu in veritate ambulas*, triplici veritate ornatus, vtpote veritate vitę, do-
E ctrinæ, iustitię. Nec est in te hypocritica cófictio, aut vulpina calliditas: quod sanctus Apostolus potuit, deo reuelante, certitudinaliter scire. *Maiorem horum gratiam non habeo*, id est, nihil mihi cómodius vel acceptius reputo inter hæc foris occurrétia, *Quàm vt audiam filios meos*, spiritales, *In veritate ambulare*, id est, in vera & catholica fide, in virtutum synceritate & iustitiæ æqualitate deo seruire. Prælatus enim zelo salutis proximorum potissimè sibi commissorum debet esse omnino accensus, & de eorum spiritali profectu ac conuersione magis, quàm de omnibus múdi bonis gaudere. Propter quod Paulus suis scribens discipulis: Túc, inquit, viuimus si vos statis in domino. *Charissime fideliter facis*, id est, iuxta exigentiá fidei, quæ requirit vt opera ei correspondentia fiant, conuer-
saris: quoniam sine operibus virtuosis mortua iudicatur. Sic
F ergo fideliter facis. *Quicquid operaris in fratres*, id est, omne
1.Thes.3. opus misericordiæ quod fidelibus proximis impendis. *Et hoc*
Iaco.2. *in peregrinos*, quibus misericordiæ actus impartiri magis acce-
Deut.10. ptum est creatori. De quo in Deuter. legitur: Dominus facit iudicium pupillo, & viduæ, amátque peregrinum. *Qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu ecclesiæ*, id est, coram fidelium multitudine fassi sunt & dixerunt, ꝙ circa eos charitatiuè & piè te habuisti. *Quos benefaciens deduces dignè deo*, id est, quibus de viatico seu necessariis prouidens, deduces seu diriges tam charitatiuè ac reuerenter, vt Christi membra ac seruos ad alia loca duci seu dirigi decet. Quod agens
Prou.11. eris benefaciens seu meritoriè operans. Quia, vt Salomó ait:
Mat.25. Benefacit animæ suæ vir misericors. Christus quoq; in Euág.

Quod

Quod vni, inquit, ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Vnde & Paulus scripsit ad Timo. Zenã legisperitum & Apollo solicitè præmitte, vt nihil illis desit. *Pro nomine enim eius profecti sunt*, id est, pro Dei honore iter peregrinationis assumpserunt, seu ad prædicandum egressi sunt, Vel, vt quidam exponunt, pro fide Christi à suis conciuibus sunt expulsi. *Nihil accipientes à gentibus*, id est, ab infidelibus sustentaculum vitæ nec acceperunt nec petierũt. Vel hoc ideo dicitur, quoniam infideles abstulerunt istis quæ possederunt, quatenus isti paupertate coacti ad idololatriam reuerterentur. *Nos ergo debemus suscipere huiusmodi*, id est, tales bene tractare. *Vt cooperatores simus veritatis*, id est, eis cooperemur ad exercenda opera fidei ac virtutum, siue ad prædicandũ euangelicæ legis doctrinam. Hoc dicit sanctus Apostolus in persona habentium facultatem faciendi talia opera misericordiæ. Et quáuis ipse propria non haberet, tamen vt summus Asiæ præsul dispensauit bona Ecclesiæ, pro pauperum sustentatione collata.

Scripsissem forsitan Ecclesiæ, id est, congregationi fidelium, in tua ciuitate moranti. *Sed is qui amat primatum gerere in eis Diotrephes non recipit nos*, id est, nostris verbis aut scriptis non acquiescit. Diotrephes iste fuit insolẽs & superbus, hæresiarcha quoq;, vt aliqui dicunt, & ambitiosus. Et fuit ibi prælatus, vel ad fratrum præsidentiam aspirauit. *Propter hoc si venero* ad vos. *Commoneam* seu, vt aliqui legunt, commonebo. *Eius opera quæ facit*, id est, ea publicè reprehendam, quoniam publicè peccat, præsertim quia salutem impedit aliorum. *Verbis malignis garriens in nos*, id est, impudenter detrahẽs nobis, & nostris contradicens doctrinis. Quocirca loquitur Beda: Linguas detrahentium sicut nostro vitio excitare non debemus, ne pereant: ita ex sua malitia excitatas debemus æquanimiter tolerare, vt nobis meritum crescat. Aliquando autẽ etiam compescere, ne dum de nobis mala disseminant, innocentium corda, qui bona de nobis audire poterant, corrumpant. Hinc sanctus Ioannes obtrectatoris sui linguam redarguit, ne alij à suæ prædicationis audientia impedirentur. Hęc Beda. Specialiter verò resistendum est detractori, quempiam de hæreticæ prauitatis aut infidelitatis vitio mendaciter diffamanti. *Et quasi non ei ista sufficiant*, ist est, in tantorum criminum commissione non contentatur. Sicq; quod ait, quasi dicit hic veritatem, non similitudinem tantum. *Nec ipse su-*

D *suscipit fratres*, id est, hospitalitatem non exhibet peregrinis, atque pauperibus, ac prædicatoribus. *Et eos qui suscipiunt illos prohibet* à tam charitatiuis ac piis operibus. *Et de Ecclesia eiicit*, nisi sibi obediant in præceptis tam vitiosis. Ex quo sequi videtur quòd fuit prælatus, & constat quòd erat valde peruersus. *Charissime noli imitari malum*, id est, praua huius & consimilium sibi exempla: *Sed quod bonum est*, id est, aliorum opera virtuosa. Iuxta illud: Declina à malo, & fac bonum.

Psal.11. Ne cum peruerso peruertaris. *Qui bene facit ex deo est*, quátum ad hoc quòd bene & meritoriè agit, quia per dei gratiã

Psal.17. non propriis viribus taliter operatur: quéadmodum per O-

Osea.13. seam dominus loquitur: Perditio tua ex te, in me tantummodo auxilium tuum. Omnia autem ex deo sunt, quátum ad id

E boni quod habent aut sunt, quemadmodũ Paulus fatetur: Ex

Rom.11. ipso & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Electi verò ex Deo sunt secundum prædestinationem æternam. Prout ista superius pleniùs sunt expressa. *Qui male facit non videt deum*, id est, deum formata & charitatiua cognitione non noscit, nec eius præsentiam efficaciter pensat, neque iustitiam eius ritè veretur, sed propria culpa cęcatur, quod de mortali potissimè peccato accipitur. *Demetrio testimonium redditur ab omnibus*, bonis hominibus eũ agnoscentibus, quòd scilicet opera virtutum exerceat, & hospitalitati intentus sit. *Et ab ipsa veritate*, id est, à propria sua iustitia, quæ materialiter testimonium perhibet ei, atque à veritate existente in aliis formaliter, quos veritas mouet ad perhibendum testimonium ei. Itémque à iudice summo, qui est veritas ipsa. *Et nos*, Ioannes A-

F postolus, *Et testimonium perhibemus*, qui Deo reuelante certitudinaliter, aut aliunde probabiliter scimus, iustum esse hũc ipsum Demetrium. *Et nosti, quoniam testimonium nostrum verum est*, quia à spiritu sancto mouemur. Et quicquid in scriptis redigimus atque asserimus, canonicam habet authoritatem, & certam ac infallibilem veritatem, quia in his à spiritu sancto infallibiliter regulamur. *Multa habui scribere tibi, sed nolui per attramentum, & calamum. Spero autem protinus te videre, & ore ad os loqui*, hoc totum in fine præcedentis epi-

Ioan.2. stolæ habitum est atque expositum. Siquidem secundum vnã considerationem habuit sanctus Ioannes scribere Caio isti, sed ex alia consideratione dimisit hoc, quia sperauit se in breui ore tenus loquuturum cum illo. *Pax tibi*, id est, tranquilli-

tas

tas mentis in deo iugiter tibi insit,etiam in aduersis: & tãdem A
in cœlis, vbi nulla erit aduersitas. *Salutant te amici* tui & mei
qui mecum consistunt. *Saluta amicos nominatim*,tuos & meos
qui tecum sunt. ¶Postremò quoniam in duabus istis compen
diosis epistolis frequenter nominata, & variis modis accepta
est veritas,pro eorúdem clariori intelligentia obtinenda sci-
endum,quòd in scripturis theologicis ac philosophicis dictis
verum & veritas multipliciter accipiuntur, ac distinguntur.
Primò itaque diuiditur veritas in veritatem increatam,& ve-
ritatem creatam. Veritas increata,est ipsemet deus, seu diuina
essentia,quę dicitur vera & veritas. Dicitur etenim vera quo-
niam summè incommutabilis,vniformis,perfecta, diuino in-
tellectui se clarissimè repræsentans,pura & omni alieno, om- B
ni vano & falso pœnitus impermixta,omnisque creatæ veri-
tatis origo fontana,exemplaris,æterna,infallibilis regula:in-
uariabilísque mensura. Et quoniam simplicissima est, idcirco
est veritas sua,vtpote,proprietas diuini & omnino necessarij
esse. Et quáuis veritas filio approprietur,propter causam præ-
habitam: tamen absolutè loquendo cuilibet diuinæ personæ
verissimè competit, totáque trinitas adoranda, est veritas v-
na:quemadmodum & vna essentia:præsertim cum ens & ve-
rum conuertantur: atque(vt ait philosophus) vnumquodque
sicut se habet ad esse,ita ad veritatem. ¶Porrò veritas creata
est multiplex. Est enim in primis veritas rei,& veritas propo-
sitionis, Veritas rei,est veritas naturæ seu entis, non superad-
dens reale aliquid enti siue essentiæ rei,sed proprietatē quan- C
dam, ita quòd res creata dicitur vera duplici ratione. Primò
enim, propter conformitatem suam ad rationem suam cau-
salem ac idealem,quam habet in mente diuina: sicque dicitur
vera,quia sortita est esse,prout deus per rationem idealem ei
dare instituit, seu inquantum imitatur suum esse exemplare,
quod habet in animo creatoris. Secundò,inquantum apta est
facere veram sui apprehensionem in anima intelligentis, seu
manifestare se secundum quod est. Veritas autem propositio-
nis,est veritas complexa, quæ est in intellectu formaliter ac
subiectiuè, & dicitur adæquatio intellectus ad rem intellectã.
Vnde secundum philosophum,bonũ & malum sunt in re,ve-
rum & falsum in intellectu. Communiter quoque fertur,quòd
res dicitur vera per comparationẽ ad intellectum,& bona in
ordine ad volũtatẽ. In propositione autẽ est tãquã in signo.

D ¶Iterum veritas creata ponitur triplex, videlicet veritas vitę, veritas doctrinæ, & veritas iustitię. Veritas vitę est ipsa rationalis creaturæ conuersatio vitalísve actio, secundum diuinæ legis rectitudinem regulata, dum agit quæ deo sunt placita, & eius iussionibus consona. De qua loquitur Christus: Omnis qui facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in deo sunt facta. Et Paulus ad Timotheũ. Diuitibus præcipe, non sublime sapere, vt apprehendant veram vitam. Insuper veritas doctrinæ est conformitas seu consonantia instructionis mentis creatæ cum sapientia mentis æternæ. Imò hæc veritas est ipsa doctrina rei, de qua agit, concordans. De qua asserit Christus, loquens ad patrem: Sermo tuus veritas est. Et Paulus ad Galatas. Licet angelus de cœlo euangelizet

Ioan.3

1. Timo.6

Ioan.17

Galat.1

E præter id quod euangelizauimus vobis, anathema sit. At verò veritas iustitiæ dupliciter dicitur. Primò, secundum quod ipsa iustitia est quædam rectitudo, ac veritas increatæ iustitiæ synceritatem & continentiam imitans. Secundò prout aliquis ex iustitia veritatem fatetur, sicut in foro iudiciali. De qua veritate fertur in Psalmo. 22. Vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. ¶Denique de hac triplici veritate dixerunt aduersarij veritatis ad veritatem ęternam: Magister, scimus quia ve-

F rax es (in quo tangitur veritas vitæ) & viã Dei in veritate doces (in quo tangitur veritas doctrinæ) & non est tibi cura de aliquo, in quo tangitur veritas iustitiæ. Interdum quoque sumitur veritas pro virtute morali, per quam homo in verbis & factis correspondenter se habet, quod ad veritatẽ pertinet vitæ, & item aliquo modo ad veritatem iustitiæ.

D. DIO-

D. Dionysij Carthusiani in Epistolam beati Iudæ Apostoli, A

ENARRATIO.

Cap. I. *Iudas Iesu Christi seruus.*

IVDAS *Iesu Christi seruus, fratrer autem Iacobi.* Iste est Iudas, quẽ euangelistæ Matthæus & Marcus vocant Thadæum: qui Actuũ primo Iudas Iacobi appellatur: qui etiam, vt in libro de viris illustribus refert Hieronymus, vocat⁹ est Corculus, id est, proprij cordis custos, quia mẽtis suæ diligentissimus custos fuit: iuxta illud Prouerb. Omni custodia custodi cor tuum. Et quanuis fuerit etiam frater Simonis Zelotis apostoli, tamen fratrem Iacobi se appellat, quoniam Iacobus inter eos extitit principalis, & magis famosus, ac primus Hierosolymitarum antistes. Ad distinctionem quoque Iudę traditoris, vocat se Iacobi fratrem. Cuius humilitas innotescit, quòd quamuis fuerit Christi consanguineus tam propinquus atque apostolus, tamẽ seruum se vocat Christi, non apostolum. Fuítque seruus Christi seruitute filialis timoris ac charitatis, nõ seruilis formidinis. Hic itaque sanctus Iudas, de quo in Ioanne scriptum est: Dixit ei (scilicet de Christo) Iudas, non ille Iscariothes. Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mũdo? Hic inquam beatus Iudas scribit. *His qui sunt in Deo patre dilectis,* id est, fidelibus, qui per fidem & charitatem, sunt in patre æterno, & spiritaliter diligũtur à cæteris Christianis in eo.

Matth. 10. Mar. 13. B *Prouer. 4.* C *Ioan. 16.*

Et in Iesu Christo, conseruatis & vocatis, id est, qui à Christo sunt conseruati in gratia, & vocati ad fidem ac gratiarũ charismata, gaudiáque cœlestia. *Misericordia vobis & pax & charitas adimpleatur,* id est, gratiosa assistentia Dei, pax spiritalis, charitásque infusa, perseuerẽt, & crescant in vobis in vita præsenti, perficiantúrque in vobis in patria, quanuis gratiosa assistentia Dei ita non habeat locum in beatis, sicut in viatori-

D bus Nihilominus beati seu comprehensores indigent indesinenter conseruari à deo in esse, & in bono eis collato, quáuis sint confirmati in bono. *Charißimi omnem solicitudinem*, id est, magnã & perfectã curam seu diligentiam, *Faciens scribēdi vobis de cōmuni vestra salute*, docendo qualiter impedimenta salutis debeatis vitare, & veram beatitudinem promereri ac obtinere: *Necesse habui scribere vobis*, id est, ex parte mei fuit necessarium mihi scribere vobis, quatenus debitum officij mei apostolatus circa vos adimplerem: quia ex iniuncto officio habeo vos docere. Fuit itē necessariū ex parte vestri, ne ab hæreticis & peruersis fallamini, vt infrà dicetur. *Deprecans supercertari*, hoc est, rogans vt strenuè certetis seu præliemini. *Semel traditæ sanctis fidei*, id est, pro defensione ac virtuosa pec

E ornatione fidei catholicæ, quæ semel tradita est sanctis, id est, à Deo infusa electis & virtuosis fidelib9. Vel vobis tradita est à sanctis apostolis semel, vtpote in vestra cōuersione ad Christum. Vult ergo Apost. vt contra inuisibiles atque visibiles hostes pugnent Christiani pro fidei defensione. Pugnent inquã tentationibus resistendo, orando, lachrymando, sanctis operibus insistendo, martyrium sustinendo. Porrò brachio seculari in certis casibus licitum est, imò incūbit, materiali gladio pro fide pugnare, & perfidos expugnare. Hinc scriptum est in

Eccle. 4 Eccle. Pro iustitia agonizare, pro anima tua, & vsque ad mortē certa pro iustitia, & deus expugnabit pro te. Et Paulus Ti-

1. Tim. 6. moth. exhortans: Certa, inquit, bonū certamen fidei. Iterūque

Ibidem. de seipso: Bonum, ait, certamē certaui. Cōsequenter tãgit cur

F eis hæc scripsit, videlicet propter deceptores & hæresiarchas, ne eorum peruersis dogmatibus deciperētur. *Subintroierunt enim*, id est, astutè & sub specie religiositatis introierunt inter conuersos, eis se callidè admiscendo. *Qui olim præscripti sunt*, id est, denūciati, & in scripturis præfigurati, vel ab æterno prēuisi, atque præsciti à Deo, *Impij* contra verum dei cultū peccantes atque docentes. Præscripti, inquam, *In hoc iudicium*, id est, ad cōdēnationem istã, quam reprobis docet scriptura infligendã. Prædixit enim & præfigurauit scriptura eos esse venturos, & ad dãnationem perpetuam ruituros. Loquitur itaq; nunc de iudicio reprobationis & condēnationis, de quo ait Saluator: Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudiciū non venit. Et denuo: Procedent qui bona fecerūt in resurrectionem vitæ: qui verò ma

la

la egerunt, in resurrectionem iudicij. Hi itaque subintroierũt, A

Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, id est, Christi pietate abutentes, & eius occasione ad vitia carnalia corruentes. Ex quo enim lex Christi est lex pietatis, sicut lex mosi lex rigoris, quia Christus non præcepit transgressores suæ legis statim in hac vita ita puniri, lapidari, incendi, aut iugulari, sicut lex Mosi, ideo isti tantò intimoratius atque liberius peccauerunt, carnalitérque vixerunt, quantò minus metuebant se per hoc in hac vita taliter puniendos. Tales sunt omnes qui non intuitu & amore Dei, seu timore diuini iudicij, retrahuntur à vitiis. Vel sic, Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, id est, fidei Christianæ ac legi euangelicæ admiscentes carnalia oblectamenta. Nam vt plures allicerent sibi discipulos, carnalia opera, crapulosa, ac lubrica eis tãquam licita concesserũt, & frequenter talia exercuerunt. De talibus ad Timoth. loquitur Paul. Erunt homines amantes seipsos, voluptatum amatores magis quàm Dei, habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes, & hos deuita. Alibi quoque: Quę in occulto, inquit, fiunt ab eis, turpe est dicere. *Et solùm dominatorem & dominum nostrum Iesum Christum negantes*, id est, de Christo impiè sentientes, vel veram eius diuinitatem, aut veram humanitatem negantes, aut ipsum per reprobam fidẽ abnuentes; iuxta illud ad Titum: Confitentur se nosse deum, factis autem negãt cum sint abominati & reprobi. Dicitur autẽ Christus solus dominator & dominus inquantum deus, non quòd pater & consimiliter spiritus sanctus, non sint dominator & dominus, sed quoniã pater & filius & spiritus sanctus, sunt vnus dominator & vnus dominus: sicut sunt vnus creator, & vnus deus, propter vnitatem & identitatẽ naturæ in tribus personis. Vnde in tali propositione ista vox, solus, excludit aliud seu diuersum, non al terũ seu alium. Pater autẽ & spiritus sanctus non sunt diuersum, aut aliud à filio. quãuis vnusquisq; eorũ sit à filio alter seu alius, alia scilicet persona. Præterea, qualiter dictio exclusiua possit addi in diuinis ex parte subiecti, & quomodo ex parte prædicati, & qualiter trino essentiali cum prædicamento personali, qualiter etiã econuerso. 1. Sentent. distinct. 21. discutitur. Per verba verò hæc præinducta sanctus Aposto. Iudas Christi diuinitatẽ clarè fatetur, quod item facit per verba textus sequentia. Hic Christus est dominator, de quo cantat ecclesia: Ecce aduenit dominator

Leuit. 24.

B

2. Tim. 3.

Ephes. 5

Titum. 1.

C

D dominus, & regnum in manu eius, & potestas & imperium. De quo Daniel ait. Aspiciebá in visione noctis, & ecce in nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquũ dierum peruenit, & dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus & linguæ seruient ei. Potestas eius, potestas æterna, quæ nó auferetur: & regnum eius, quod non corrumpetur. In quibus verbis personalis distinctio patris & filij, & duplex Christi natura, diuina scilicet & humana, vnitásque personę euidenter tanguntur. De quo etiam ait

Psal. 71 Psalm. Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Et, Adorabũt eum omnes reges, omnes gentes seruient ei. Sit nomen eius benedictum in secu-

E la, ante solem permanet nomen eius. In quibus vtique verbis idem ostenditur. *Commonere autem vos volo, scientes semel omnia*, id est, ad eorum quæ scitis memoriam reuocare, & ad eorum fructuosam attentionem incitare vos volo, sciétes semel omnia, id est, qui ex primordiali vestra informatione scitis omnia quæ sunt fidei, atque necessaria sunt saluti. Idcirco non indigetis de hoc nouiter informari, sed plenius instrui, exhortari, atque ad actualem recordationem eorum quæ habitualiter scitis, reduci, sicut & Paul, ait: Tanquam in memoriá vobis

Roma. 15 reducés. *Quoniam Iesus populum suum de terra Aegypti saluãs*, id est, filios Israël per Mosen de terra, & seruitute Aegyptiaca liberans, quod verificatur de Iesu secundũ suam diuiná naturá

F ac omnipotétiam, & prout supponit increatam hypostasim, seu personá, secundũ quam Iesus est deus, æternus vbique præ

Ioan. 8. sens, & omnia implens. Qui ait: Antequá Abraham fieret, ego sum. Qui etiam Nicodemũ corporaliter ac præsentialiter alloquens dixit: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descédit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo. Quanuis ergo tempore Mosi Iesus nondũ fuerat homo, tamen persona Iesu tunc & æternaliter fuit. Idcirco ad cõmendandam vnitatem personę vtriusque naturæ in Christo ista dicuntur. *Secundò eos qui nõ crediderunt, perdidit*, id est, altera vice post illam eductioné incredulos & rebelles filios Israël in deserto prostrauit, & va-

Num. 16. riis plagis peremit, vt patet in libr. Exod. & Num. Eos quoque qui in sua percussione non pœnituerunt, in æternũ dánauit. Nec obstat illud Naum: Non consurget duplex tribula-

Naum. 1 tio. Vbi septuaginta trãstulerunt. Nõ vindicabit dominus bis in idipsũ. Hoc enim intelligitur quádo vna tribulatio est pœ-

na

na peccati sufficiens, & quando tribulatus suam cognoscit culpam, ac pœnitet, prout hoc in Decret. Canon. plenè exponitur. Porrò de expositione verbi huius Iudæ Apost. dictum est plenius super illud Petri: Nouit dominus pios de tẽtatione eripere. Quemadmodum ergo Christus filios Israël, quos primò de Aegypto redemit, & per mare rubrum deduxit, cũ clamassent ad eum, postea incredulos & rebelles perdidit, ita & nunc eos quos regenerauit baptismate, si non permãserint in fidei synceritate & Euangelicæ legis obseruatione, debitè puniet. Et hoc consequenter probatur exemplo deiectionis angelorum peccantium, *Angelos verò, qui non seruauerunt suũ principatum*, id est, in choro seu ordine suo, quo conditi erant & constituti, non manserunt stantes. *Sed dereliquerunt domicilium suum* id est, mãsionem cœlestem seu cœli empirej locum. *In iudicium magni dei vinculis æternis sub caligine reseruauit*, ordo verborũ est, Iesus angelos illos reseruauit sub caligine, id est, in aëre caliginoso in iudicium magni Dei, id est, vsque ad diẽ generalis iudicij, in quo Deus trinitas iudicabit per principalem authoritatem. Christus verò secundum naturam assumptam faciet iudicij exequutionem per ministerialem potestatem, quia per ipsum Deus altissimus iudicabit, secũdum illud Act. Deus iudicaturus est orbem in æquitate, in viro quẽ statuit. Porrò quod ait: vinculis æternis, referri potest ad verbũ reseruauit in habitudine ablatiui casus, vt sit sensus, ꝙ reseruauit eos ꝑpetua obligatione reatus vinctos & cõpeditos. Iuxta illud Pro. Iniquitates suæ capient impium, & funibus peccatorum suorũ constringetur. Potest quoq; referri ad verbũ reseruauit in habitudine casus datiui, eritq; sensus, ꝙ reseruauit eos perpetuę reclusioni cõpedibúsque inferni. De quibus Christus in Euangelio: Ligatis inquit, manibus, & pedibus, mittite eum in tenebras exteriores. Vnde in Esaia habetur. In illa die visitabit dominus super militiam cœli, & congregabuntur in cõgregatione vnius fascis in lacum, & claudentur ibi in carcere. De hac re plenius dictum est super illud Petri: Si deus angelis peccantibus non pepercit. Vbi hæc eadem cõtinetur sententia. Deinde ponitur tertiũ exemplum ad idem probandũ. *Sicut Sodoma & Gomorra & finitimæ*, i. eis propinquæ *Ciuitates* videlicet Adama, Seboim, Phegor, *Simili modo fornicatæ* id est, easdem luxurias cum Sodomitis exercẽtes. *Et abeuntes post carnem alteram* id est, vitium contra natu-

[Margin: A; Epistola.; Exod. 14.; Sapien. 11; 1. Corin. 1.; B; Act. 17; Prou. 5.; C; Matt. 22; Esaia. 24; 2. Petr. 2.; Gene. 19; Roma. 1]

D ram sequentes, quod agebant cum carne altera quàm natura requirit, & author naturæ instituit: masculis in masculos, & fœminis in fœminas turpitudinem operantibus. *Facti sunt exemplum ignis æterni pœnam sustinentes* id est, prædicti Sodomitæ, &c. sustinentes pœnam ignis & sulphuris in Genesi descriptam, facti sunt exemplum ignis æterni, id est, figura seu typus facti sunt perpetuæ damnationis ac infernalis incendij, quæ per illorum punitionem sunt præsignata. Et istud in secunda Petri habetur, pleniúsque est elucidatum. *Similiter & hi carnem quidem maculant* id est, præfati hæretici & seductores lasciui corpora sua diuersis luxuriæ fœditatibus inquinát, per quod Sodomitis assimilantur. *Dominationem spernũt*, id est, sanctis apostolis, summis Ecclesiæ prælatis, obedire &

2. Pet. 2.

E consentire contemnunt. Propter quod conformantur apostatis angelis, deo subesse negligentibus, quales sunt subditi impij, ac rebelles, suis superioribus recalcitrantes. *Maiestatem autem blasphemant*, id est, Christi deitatem ac omnipotentiam negant, seu aliis modis enormiter inhonorát. Quod quàm graue sit scelus, consequenter probatur. *Cum Michael archangelus cum diabolo disputans altercaretur de Mosi corpore, non est ausus iudicium inferre blasphemiæ: sed dixit: Imperet tibi dominus.* Circa hoc loquitur Beda: De quibus scripturis Iudas hoc testimonium assumpserit, non facile patet: & rursus quando de Mosi corpore contentionem cum diabolo Michaël habuerit, incertum est. Sed quicquid sit de hoc, ad credendum sic contigisse sufficit sancti Apostoli huius autho-

F ritas, qui ex spiritu sancto hæc scripsit. Nec oportuit eũ illud de scripturis assumere, quia non omnia scripta sunt. Sicut & Paulus in Acti. ait: Oportet meminisse verbi domini Iesus Beatius est dare quàm accipere, quod à nullo euágelistarum scriptũ est. Probabiliter ergo tenédũ est, ꝙ altercatio ista inter archangelum Michaëlem & diabolũ, cótigit Mose sepulto, cuius sepulchrũ voluit deus esse & manere ignotũ, ne filij Israël ad idololatriá ꝑni illud effoderẽt, & diuinis honorarẽt honoribꝰ seu adorarẽt. Quod eos facturos fuisse inde potest ostẽdi, ꝙ serpẽti æneo à Mose facto adolebát incẽsum vsque ad tempus Ezechiæ regis, qui serpenté illum cófregit, vt quarto Regũ habetur. Est igitur sensus: Cũ Michaël archangelus cum diabolo disputás, id est, cótra diabolũ rationaliter loqués altercaretur, i. dissentiret à diabolo de Mosi corpore,

Acto. 20

4. Reg. 18.

quoniam

quoniam tanquam princeps synagogæ voluit corpus illud A manere absconditum, ne plebs sibi commissa peccaret, diabolus verò voluit illud manifestare Iudæis, quatenus superstitiosè ipsum venerarentur seu adorarent, non est ausus, id est, non voluit, iudicium inferre blasphemiæ, id est, indecentem aut derogatoriam diuino honori increpationem diabolo facere, & hoc propter naturam diaboli bonam, in qua dei similitudo resplendet, propter quod secundum se contemnenda non fuit: sed dixit diabolo: Imperet tibi dominus, id est, modesto verbo coërcuit dæmonem dicens: Iubeat tibi dominus, vt nec possis, nec audeas corpus Mosi manifestare. Sic & angelus apud Zachariam legitur dixisse diabolo aduersanti Iesu sacerdoti filio Iosedech: Increpet domi B nus in te Satham, & increpet dominus in te. Ex quibus patet, quòd Christo inferre blasphemiam, sit incomparabiliter grauius, inquantum ipse est deus. ¶ Dicitur autem Michaël archangelus non quia de choro sit archangelorum, qui chorus in infima hierarchia angelica est medius, quum sit de ordine principatuum, vnde in Daniele vocatur princeps magnus *Dan. 12.* & nunc præest militanti ecclesiæ, sicut tunc synagogæ, sed archangelus appellatur, quantum ad nominis interpretationem communem, quasi princeps angelicus, seu inter angelos plurimos principalis. Nam sicut angeli vno modo dicuntur omnes angelici spiritus, alio modo soli spiritus de infimo choro: ita archangeli vno modo dicũtur omnes angeli ordinum superiorum, alio modo soli spiritus de medio ordine infimæ angelicæ hierarchiæ. *Hi autem quæcunque ignorant blasphemant.* C i. præfati seductores hæretici incomprehensibilia fidei quæ intelligere nequeunt, negant & inhonorát, vt q deus est vnus & trinus, q Christus est deus & homo. *Quæcunque autẽ naturaliter, tanquam bruta animalia norunt.* i. quæ sensitiua cognitione brutis cõueniente agnoscunt, & sibi quasi delectabilia apprehendunt, *In his corrumpuntur*, id est, talibus male vtuntur, & in eis damnabiliter delectantur, eisque in ordinatè, & magis quàm summo bono adhærét, quod totum est spiritalis corruptio, læsio, diuisio, imò interitio animæ. Iuxta illud in Psal. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in iniquitatibus. Et illud Oseæ: Diuisum est cor eorum, nunc interibunt. *Psal. 52.* *Oseæ 10* Isti sunt bestiis similes, quoniam instar brutorũ temporalia, sensibilia, & terrena, ad spiritalia & diuina nõ referũt, sed eis

D propter se inhærent, inquantum aliquid habent delectabilitatis, vtilitatis, siue decoris, per quæ fiunt amabilia istis carnalibus ac peruersis hominibus. Vnde Sapiens scribit. Creaturæ
Sapiē.14. factæ sunt in tentationem animæ hominum, & in muscipulá ac laqueum pedibus insipientium.

¶Elucidatio.II.Cap. *Væ illis qui via Cain abierunt*,

ARTICVLVS SECVNDVS.

EOdem feruore quo beatissimi apostoli Petrus & Ioánes cótra insurgétes hæresiarchas, ac deceptores carnales, & fictos scripserunt: etiá glo
E riosus iste apostolus Iudas cótra eosdem scripsit. Contra quos consequenter subiungit.
Gene.4 *Væ* æternæ damnationis debetur & imminet illis, *Qui via Cain abierunt*, id est, inuidiá Cain sequentes recesserunt mente à deo. *Et errore Balaam, mercede effusi sunt*, id est, ex decep-
Num.22. tione qua Balaá hariolus fuit deceptus, cupiditate ad vitia diuersa sunt fusi, seu corde extenti. Vel effusi sunt, id est, gratiarú charismata perdiderút euacuati corde ab illis. Hæc est vitiosa effusio. ¶Est auté & virtuosa effusio, qua homo cordis sui pia desideria offert deo, & anxietates ac gemitus suos
Thren.4. exponit & recitat coram eo. Iuxta illud Thren. Effunde sicut aquá cor tuum ante conspectum domini Dei tui. Porrò omne peccatum voluntatis, venit ex errore aliquo intellectus,
F hoc est, ex aliqua inconsideratione, inaduertentia, falsa opinione, hæretica prauitate, infidelitate similíve radice. Idcirco notanter ac subtiliter loquitur sanctus Iudas, errore Balaam mercede effusi sunt. Error verò intellectus Balaam fuit incósideratio districtionis diuini iudicij, & vitium superstitionis.
Nume.22. Nam fuit hariolus augurijsque intentus, prout in Nume. habetur: Ex quibus erroribus ad vitiosum temporalium rerum amorem dilapsus est. Voluítque maledicere populo Dei. Et inde à Deo prohibitus, dedit regi Balach consilium superprauissimum contra populum illum: vt scilicet per mulieres Madianitas traheretur ad idololatrias ac adulteria. Vę etiam illis qui *Et contradictione Choræ perierunt*, qui rebellionem ipsius Chorę sequentes, ad ambitionem delapsi sunt, iámque perierunt in anima, & æterna damnatione meruerunt perire. Omnium horú scelera præfati hæretici sunt sequuti. Quia ex inuidia

uidia sanctos apostolos & eorum coadiutores persequeban A
tur. Et propter carnalia commoda induxerũt dogmata noua, quibus plurimos deceperunt. Desiderio quoq; primatus se contra apostolos erexerunt. Insuper viam Cain sequuntur inuidi, viã Balaam auari, viam Choræ ambitiosi, inobediẽtes, superbi, præsumptuosi. *Hi sunt in epulis suis maculæ*, id est, prędicti hæretici & peruersi in suis epulationibus tã immoderatè se habẽt, vt non solũ maculati, sed & maculæ meritò nuncupentur: præsertim quia non solũ seipsos contaminant, sed & alios quos ad vitia trahunt commaculant. Iuxta quẽ modum Paulus scribit Ephes. Eratis aliquãdo tenebræ, nunc autẽ lux *Ephes. 5.*
in domino. *Conuiuantes sine timore*, id est, absque formidine offensionis diuinæ crapulosè viuẽtes, ideóq; comedẽdo grauiter excedẽtes: quoniã timor domini retrahit hominẽ à pec B
cato: quemadmodum in Prouer. legitur: Per timorẽ declinat *Prou. 15.*
omnis à malo. Et in Eccl. Timor domini expellit peccata. Id- *Eccle. 4.*
circo qui sine timore dei mãducat, aut aliud quippiam agit, multas incidit culpas. Specialiter quoq; indiget homo timore dei in comedẽdo quia in comestione sunt variæ occasiones peccandi, quas absq; timore domini homo nõ vitat. Ex quo duo eliciuntur. Primum est, vt cũ dei timore sumamus cibum & potum: quemadmodũ in libro Tob. asseritur: Cũ ti- *Tob. 6.*
more domini celebrauerũt nuptiarum conuiuiũ. Secundum est, vt in omni quod agimus, dei præsentiã atq; iudiciũ perpẽ *Eccl. 1.*
damus, sicq; vniuersis actibus nostris timorẽ domini superponamus. Hinc timor dei vocatur corona iustitię. Et S. Iob ait: C
Verebar omnia opera mea, sciens ꝙ nõ parceres delinquẽti. *Iob. 9.*
In Eccle. quoq; scriptũ est: Qui sine timore est, iustificari non *Eccle. 1.*
potest. Et Sapiens in omnibus metuit. *Nubes sine aqua*, id est, *Eccle. 18.*
queãdmodũ virtuosi prędicatores nubibus cõparantur, quoniam verba sapientiæ pluunt, virtutibus fulgent, ad sublimia per contẽplationẽ leuantur, & conuersationẽ habẽt in cœlis. De quibus per Esa. loquitur spiritus sanctus: Qui sunt isti qui *Esa. 60.*
vt nubes volãt: Et rursus. Mandabo, inquit, nubibus meis ne *Esa 5.*
pluant super eã imbrem. Atq; in Psal. Veritas tua vsque ad nu- *Psal. 35.*
bes. Sic isti hæretici & seductores, nubes sine aqua sapientiæ *Eccle. 5.*
salutaris vocantur, quoniã audientiũ corda salubri doctrina non rigant. *Quæ à ventis circunferuntur*, quoniã instar leuiũ nubium à malignis spiritibus, & elationum vanitatumque

D motibus impelluntur. Contra quod Paulus hortatur: Non circunferamini omni vento doctrinæ. *Arbores autumnales.* Nam sicut arbores in autumno folia habent, nō fructus, presertim in terra promissionis: sic isti apparentiam tantum habent non existentiam virtutum, virtuosorúmque actuum. Ideo subditur. *Infructuosæ*, quoniam bona quæ exercere videntur, non sunt verè fructus virtutum. *Bis mortuæ*, quia propter peccata omissionis sunt mortui vno modo. Iuxta illud: Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Et propter peccata commissionis sunt mortui alio modo, cum dicat Apostolus: Vidua quę in delitiis viuit, viuens mortua est. Fuerunt etiam semel mortui vitiis ante baptismum, & altera vice recidiuando, atque in hæresim ruendo post baptismum. *Eradicatæ*, ab vnitate Ecclesiæ ac indiuidua charitate. De quibus secundo Regum loquitur dauid, Præuaricatores quasi spinæ euellentur. Et Paulus ad Romanos. Propter infidelitatem excisi sunt, Econtrà ait de iustis: In charitate radicati & fundati. *Fluctus feri maris*, id est, similes fluctibus maris amari, & ferocis seu turbulenti, quod dicitur ferox, non quasi mala sit eius natura: sed propter suum effectum, quoniam multi in eo merguntur, aut tribulantur, aut spoliantur, suntque diuersa eius pericula. Huiusmodi maris fluctibus isti per suam inquietudinem amaritudinémque consimiles sunt. Quoniam alios inquietant, & pacem turbant Ecclesiæ, plurimósque amaricant. Hinc in Esaia legitur, Impij quasi mare feruens, quod quiescere non potest. *Despumantes suas confusiones*, id est, confusibiles suos errores, ad infernalem confusionem trahentes, per modum spumæ diffundentes & multiplicantes. Sicque beatus Iudas seruat metaphoram, quia marini fluctus spumant. *Sydera errantia*, sydera errantia dicuntur stellæ non fixæ, vtpote septem planetæ, qu præter motum orbium suorum proprios habent motus, atque quotidie in alio loco quàm pridie oriuntur & occidunt: habéntque motus varios & incertos. Quibus comparantur præfati hæretici & iniqui, quoniam per errores & vitia fluctuant, nec in vniformi stant regula veritatis, nec in Ecclesia quasi in orbe figuntur, sed proprios habent motus erronei intellectus ac impiæ voluntatis, irrefrænatæque sensualitatis. Quibus competit illud

Mat. 3.

1. Tim. 1.

E

F

illud in Psalmo. In circuitu impij ambulant. Et iterum: Deus A meus pone illos vt rotam. Quod item fertur in Esa. Deus miscuit in medio eius spiritum vertiginis. *Quibus procella tenebrarum*, id est, tempestas infernalis caliginis. *Conseruata est in æternum.* Quia, vt ait Saluator, mittentur in tenebras exteriores. De quibus Psalmista: Ignis, inquit, sulphur & spiritus procellarum, pars calicis eorum. Cõsequenter dicto prophetico probat quod dixit, *Prophetauit autem de his septimus ab Adam Enoch*, qui septimus fuit ab Adam eis pariter computatis, vt patet in Gene. Vnde in exordio primi Paralipomenon legitur: Adam, Seth. Enos, Cainam, Malaliel, Iareth, Enoch. *Ecce venit dominus in sanctis millibus suis facere iudicium*, id est, dei filius deus veraciter incarnatus in natura assumpta in fine mundi venturus est inter omnium angelorum B supernorúmque ciuium agmina facere iudicium. Iuxta illud Esaiæ: Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui, & principibus eius. *Contra omnes*, non penitus contra omnes, sed contra reprobos vniuersos. Propter quod expositoriè subditur, *Et arguere omnes impios*, qui non pœnituerunt, nec decesserunt in gratia ab hac vita. *De omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiè egerunt*, videlicet contra dei legẽ & cultum. *Et de omnibus duris quæ loquuti sunt contra deum*, id est, contra Dei præcepta seu monita, vel directè contra deũ, falsè loquendo de eo, aut irreuerenter. *Peccatores impij*, imò de omni verbo otioso reddenda est in die iudicij ratio, atque de omni cõgitatione mala affectionéque praua, & omissione culpabili: quoniam immensa Dei iustitia nil indiscussum, nil irremuneratum relinquet. Circa hunc locum C scripsit Beda, Sciendum, quòd liber Enoch de quo verba hęc Iudas scripsit, ab ecclesia inter apocrypha reputatur: non quia dicta tanti patriarchæ abiicienda sint, sed quoniam liber ille non ab Enoch, sed ab alio sub nomine eius scriptus videtur. Si enim scriptus esset ab Enoch, non contineret cõtraria fidei sanæ. Nũc autem quoniam multa incredibilia cõtinet (ex quibus est illud, quòd gigantes non habuerunt homines, sed angelos patres) sapientibus constat librum illũ nõ verè ab Enoch compositũ. Propter quod ista Iudæ epistola, quia de libro apocrypho testimoniũ sumpsit, primis tẽporibus à plerisq; reiiciebatur, nunc tamẽ authoritate, vetustate,

D & vsu meruit inter sanctas cóputari scripturas, maximè quoniá tale testimoniũ de apocrypho Iudas assumpsit, quod nó apocryphũ, sed vera est luce perspicuũ. Hæc Beda. Verũtamé si bene pensemus, non videtur sanctus iste Apostolus spiritu sancto repletus librũ Enoch apocryphũ, sed verissima verba Enoch patriarchę allegare. Quæ verba assumpsit, nó quia in libro cótinétur apocrypho, sed quoniá deo reueláte sciuit ea ab Enoch esse prolata. Sicut & Moses aliqua verba Abrahæ recitat, quę deo reueláte nouerat ab Abrahá esse pronũciata. *Hi* scilicet prædicti hæretici, seductores, carnales, & ficti. *Sunt murmuratores*, contra diuina iudicia, & contra veros prædicatores. *Querulosi*, id est, impatiétes. Ideo quando nó prosperè eis successit, sed tangebantur aduersis, murmurabant &
E conquerebantur, ac suas indigentias exposuerunt his quos decipiebant, vt ab eis temporalia extorquerent. *Secundum desideria sua ambulantes* proprias affectiones sequendo, carnaliterque viuédo. De quibus loquitur Paulus, Multi ambulát, quos sæpe dicebam vobis, nunc auté & flens dico, inimicos crucis Christi: quorũ deus venter est, &c. *Et os illorũ loquitur*
Philip.3. *superbiam*, quoniá iactant & laudant seipsos cũ sint magni in oculis suis. Quibus Esaias ait, Væ qui sapientes estis in oculis vestris. *Miserantes*, id est, magnificè extollentes seu cómendantes. *Personas*, potissimè diuites ac potentes. *Quæstus causa*, id est, desiderio seu intentione proprij lucri seu cómodi, quia ob hoc diuitibus blandiebantur, vt plura ab eis acquirerent.
Esa.5. De quibus in Esaia scriptum est. Popule meus qui te beatum
F dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant. Tales erant & pseudoprophetæ in veteri testamento. Contra quos in Hieremia, Michæa, aliisque prophetis multa scribuntur. Contra quos Ezechiel vaticinatur: Væ qui consuũt puluillos sub omni cubito, &c. Quorum impietaté nunc vsque multi auari, carnales, iniusti, sacerdotes, prælati, prædicatores, ac alij imitantur, non dei honoré nec animarum salutem, sed propria cómoda vitiosissimè exquirétes, in quibus regnat affectio cómodi non honesti, amorq; sui, non amor dei. De quibus Paulus, Omnes, ait, quæ sua sunt, quærunt, nó

Esa.3. Hiere.14. Michæ.3. Ezech.13.

Philip.2. quę Iesu Christi. Denique tantò quis amplius murmurat atq; conqueritur de præsentibus virtuosæ vitæ laboribus, quantò minus in se extinxit desideria carnis. Qui verò spiritalibus deside-

desideriis sunt accensi, quantò diligentius sola superna desi- A
derant, tantò libentius transitoria cuncta, aduersa, pauperta-
témque tolerant. De prætactis verò quæstus causa personas
mirátibus loquitur Pau. ad Timo. Homines mente corrupti,
qui veritate priuati sunt, existimantes quæstum esse pietatem.
Et sicut ibidē subiungitur, quæstus magnus, id est, spiritalis & 1. *Tim.* 6.
verus, est pietas cum sufficientia. *Vos autem charißimi memores estote verborum, quæ prædicta sunt ab apostolis domini nostri Iesu Christi.* Ecce quā humiliter loquitur sanctus iste apostolus,
quasi vnus apostolorū non extitisset. *Qui dicebant vobis. Quoniam in nouißimis diebus* præsertim tempore Antichristi. *Veniēt* *Prou.* 3.
illusores, id est, deceptores simpliciū, per fictā religiositatē ac
aliis modis illudentes. De quibus in Prouer. fertur. Illusores
deus deludet. *Secundum desideria sua ambulantes in impietatibus.* B
id est, iuxta propria vota viuentes, quæ sunt affectiones impietatum, à vero dei cultu impedientes. De quo iuxta antiquam translationē in Iob asseritur: Ecce cultus dei ipsa est pietas. Tales verò ab initio primitiuę ecclesiæ cœperunt venire:
ideo subditur. *Hi sunt qui segregant semetipsos* ab ecclesiastica *Iob.* 23.
vnitate, & deuotorū fratrum cōmunione. Cui contrariū ad
Heb. scribitur: Consideremus inuicē in prouocatione chari- *Heb.* 10.
tatis & bonorum operum: nō deserentes collectionē nostrā,
sicut est consuetudinis quibusdam. *Animales*, id est sensuales
carnalitatem sectantes. *Spiritum non habentes*, id est, charitatē
& gratiā spiritus sancti, per quā fideles vniuntur in mystico
corpore ecclesiæ, & in Christo eius capite: idcirco non sapiunt quæ dei sunt. Tales sunt homines immansueti, pertina- C
ces, indociles in quibus vitium regnat singularitatis, qui plerunque se reputant aliis spiritualiores, & nouitates inducunt. Contra quod ad Philip. affectuosissimè vas electionis
hortatur: Si quæ consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, implete gaudiū meum: vt idem sapiatis, vnanimes, idipsum sentientes. *Vos autem charißimi superædificantes vosmet-* *Philip.* 2.
ipsos sanctißimæ fidei vestræ, id est vosipsos in fide catholica per
virtuosa exercitia stabilite, & fidei fundamēto iugiter inhærete. Dicitur autē fides christiana sanctissima, cū sit supernaturalis, radius increatę veritatis, de supersanctissimo deo vno
ac trino, incarnationeq; verbi mentē illustrans. *In spiritu sancto orantes*, id est, verè salubria, cum attentione feruida, pre-

D ce assidua postulantes secundum instinctum, directionem, &
1.Cor.14. inflámationé spiritussancti. Iuxta illud ad Corinthios: Ora-
Ioan.4. bo spiritu, orabo & méte. Idcirco ait Saluator: Veri adoratores adorabunt patré in spiritu & veritate. Spiritus est deus & eos qui adorát eũ, in spiritu & in veritate oportet adorare. Quo constat, ꝙ qui absque attétione & diligétia orat, nõ propriè orat, cũ oratio sit ascensus mentis in deum, vt asserit Damascenus. *Vosmetipsos in dilectione dei seruate*, id est, diuina præcepta implete, opera charitatis continuate, corda vestra per ardentes affectus ad deum frequenter erigite. Nempe per hæc charitas dei conseruatur, nutritur, perficitur. Si auté quis negligens sit, & loco ac tempore opportuno actus cha-
E ritatis nõ faciat, charitaté amittit. Multò plus meretur ea priuari, si aliquid charitati cõtrarium operetur. Hinc ad Colos-
Colos.3. senses dicitur: Super omnia charitatem habete. *Expectantes misericordiam domini nostri*, id est, gratiosum Christi auxilium, eius piissimá conseruationem indesinentem, & finem salubré incessabiliter postulantes ac inuocátes. *In vitam æternam*, id est, vt per hoc perpetuam obtineatis fœlicitatem. *Et hos quidem arguite iudicatos*, id est, hæreticos, obstinatos, qui ob suam infidelitatem iam iudicati dicuntur. secundum illud: Qui nõ
Ioan.3. credit iam iudicatus est. Hos inquá arguite, id est, redarguite eorum ostendendo errorem, ne decipiant alios. Vel eos præsentialiter increpando ac informádo, si aliqua de eorũ redu-
Titum,3. ctione spes habeatur: obseruando tamé quod loquitur Pau.
F Hæreticum hominé post vnam & secundá correptioné deuita: sciens quia subuersus est qui huiusmodi est, & delinquit proprio iudicio condemnatus. *Illos verò saluate*, id est, peccatores non obstinatos, hortando, exéplariter cõuersando, orando, ad viam salutis reducite. *De igne rapientes*, id est, de feruore libidinis aliorúmque vitiorũ feruore eos auertétes, atque per hoc ab infernali incendio, quod meruerũt, eos
Iaco.5. eripiétes. Quia, vt dicit Iacobus: Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, saluabit animam suam à morte. *Aliis auté miseremini*, id est, quos conuertere nõ potestis, eis condolete, & orate pro illis. *In timore*, id est, cum dei timore hæc omnia agite, non præsumentes de viribus vestris, neque inaniter gloriantes, sed de proprio periculo formidolosi
1.Cor.10. ac prouidi: iuxta illud ad Cor. Qui se existimat stare, videat ne

ne cadat. Atque ad Galatas: Si præoccupatus fuerit homo in A
aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in *Galat.6*
spiritu lenitatis, considerans teipsum ne & tu tenteris. *Odientes & eã, quæ carnalis est, maculatam tunicam*, Per maculatã tunicam & carnalẽ, intelligi potest conuersatio praua, qua peccator se operit. De qua sponsa ait in Cãticis: Exui tunicã meam, *Canti.5*
quomodo induar illam? Hæc tunica absolutè est odiẽda, cum sit malũ culpæ. De quo loquitur Paulus: Odientes malum. Potest quoque per tunicam istam intelligi corpus istud mortale, *Roma.12.*
variis culpis fœdatum, cum exhibitum fuit arma iniquitatis peccato, quod est quasi quoddam animæ indumẽtum, estque odiendum. Primò, quantum ad hoc quòd est maculatum, vt malum culpæ odio habeatur & extinguatur in eo, secundum *Ibidem.*
illud ad Romanos: Non regnet peccatum in vestro mortali B
corpore. Secundò, vt corpus salubriter castigetur ac edometur, quasi odio habeatur, quod tamen ex charitate procedit. Propter quod loquitur Paul. Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo. Itémque, Mortificate mẽbra vestra quæ sunt *1.Cor.9.*
super terram. Sic quippe & animam nostram debemus odire, *Colos.3*
Christo protestante: Qui odit animam suam in hoc mundo, *Ioan.12.*
in vitam æternam, custodit eam. Non est autem corpus odiendum simpliciter, sed spiritualiter diligendum, quatenus futuræ glorificationis sit particeps: Vnde ad Ephesios inducitur: Nemo vnquam carnem suam odio habuit. *Ei autem qui potens est vos conseruare sine peccato*, Deus enim omnipotens potest nos à vitiis præseruare, nec sine eius ope & gratia possumus ea euadere. *Et cõstituere ante cõspectum gloriæ suæ*, id est, coram gloriosa & adoranda præsentia sua, seu coram seipso. *Ephes.5* C

Inmaculatos in exultatione in aduentu domini nostri Iesu Christi, id est, in die iudicij, ita quòd tunc appareamus puri, & iucũditate repleti, stantes inter sanctos à dextris iudicis summi. *Soli Deo saluatori nostro*. Hoc potest exponi de patre æterno, qui qualiter solus deus dicatur prætactum est, qui est saluator per principalẽ authoritatẽ & efficientiam; qui gratiam in præsenti & gloriam in futuro, creando largitur. Potest quoque exponi & melius, vt videtur, de tota superbenedicta trinitate, quæ est vnus, solus, verúsq; deus, & principalis saluator. Huic igitur soli deo per Iesum Christum dominũ nostrum: qui licet sit vna in trinitate persona, tamen secundũ naturã assumptam per ipsum, quasi per mediatorem ministerialémque causam,

D honor & gloria Deo attribuuntur: inquantum per Christum hominé deus trinitas, & ipsemet secundum quod deus, tot bona nobis exhibuit seu concessit, & tot bona per eundem Christum peracta sunt. Idcirco subiungitur. *Gloria*, id est, clara cú laude notitia, sublimísque fama. *Magnificentia*, id est, magna seu præclara efficentia. De qua in Deuteronomio fertur, Magnificentia eius discurrunt nubes. *Imperium*, id est, dominatio omnium rerum, *Et potestas*, id est authoritas, ac omnipotentia. Omnia, inquam, hæc per Christum Deo attribuantur, seu conuenire noscantur, qui per Christum nos illustrauit & docuit, & per eum magnificè egit nobiscum. Per Christum ergo Deo conuenire noscantur, quantum est ex parte virtutis

Deut. 33

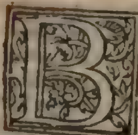
E Dei. *Ante omnia secula, & nunc & in omnia secula seculorum, Amen*, id est, æternaliter, præsentialiter, & infinibiliter. Non quòd ante omnia secula deus creaturis, actualiter imperauit, aut noscebatur ab eis, vel magnificentiam in ipsis exercuit: sed quoniam inerat ei virtus atque authoritas summa, ad omnia ista. Vnde & dicitur æternus creator, non quòd ab æterno creauit. Inuariabilis verò in se, & prorsus omnipotens, ipse est in seipso, qui est super omnia de⁹ sublimis, & benedictus. Amé.

COMMENTARIORVM IN VII. Epistolas canonicas. Finis.

F

D. Dionysij Carthusiani in Acta Apostolorum Enarratio.

PROOEMIVM.

BEATVS Homo qui inuenit sapientiá, & qui affluit prudentia. Quadripartito existéte genere librorum veteris testamenti, quadripartitum quoque est genus librorum noui testamenti, seu Euágelicæ legis. Librorum etenim veteris testamenti, alij sunt Legales, in quibus lex Dei per Mosen tradita, est digesta, vt Mosi Pentateuchú.

Alij

Alij ſunt Hiſtoriales, vt liber Ioſue & Iudicũ, Regum & Paralipomenon. Alij verò ſunt Prophetales, vt conſtat. Alii autem Sapientiales, ſicut Prouerbia. Pariformiter in nouo teſtamento libri Legales ſunt, quatuor Euangelia, Sapientiales, Epiſtolæ apoſtolorum. Prophetalis eſt Apocalypſis, Hiſtorialis verò eſt liber Actuum Apoſtolorum, nunc Deo agēte elucidandus. Porrò Euangelicā Chriſti doctrinam à ſacratiſſimis Euangeliſtis deſcriptam, omni ſapientia præfulgere certiſſimum eſt fideli. Quanuis autem hæc ipſa ſapiencia in Euangeliis multum compendioſè & clarè inueniatur cōſcripta, nihilominus per cæteras noui teſtamenti ſcripturas clarius elucidatur & firma probatur. Et in Epiſtolis quidem apoſtolorum potiſſimè Pauli, fit hoc per allegationes ſcripturarum veteris teſtamenti, & per moralia documenta: in Actibus verò Apoſtolorum fit hoc per miraculorum recitationem, quibus chriſtianæ fidei veritas diuinitus data oſtenditur: per allegationes quoque nonnunquam ſcripturarum ac documenta moralia. Denique intuentibus proceſſum libri Apocalypſis, clariſſimè liquet eodem ſpiritu loquutos veteris legis beatiſſimos vates, & Euangelicæ legis prophetam ſanctum Euāgeliſtam Ioannē qui in Apocal. ſua, non ſenſibus tantum, ſed & verbis quoque & modo loquendi & procedendi, veteris teſtæmenti prophetis inuenitur conformis: præſertim Eſaiæ, Ezechielis & Zachariæ, quemadmodum expoſitione Apocalypſis propriis locis monſtraui. ¶Inſuper ſapientia libri huius nunc explanandi multipliciter commēdatur. Primò ac generaliter ratione obiecti, quia de Deo. Secundò à ratione authoris, quia à ſacroſancto Luca Euangeliſta eſt editus liber iſte. Tertiò à ratione materiæ, quoniā apoſtolicos actus deſcribit: imò in primis capitulis cum materia Euangelicorum lib. coincidit. Nam primo ca. de Chriſti aſcenſione, in ſecundo de ſpiritus ſancti miſſione loquitur. Quartò ratione formę procedendi, quoniam euidenter, diſtinctè, cōpendioſè, imo magiſtraliſſimè eſt procedēs: ſed & ſtylus ipſe venuſtus eſt, & Græcam eloquentiā reſonat. Itaque vtiliſſima prorſus eſt præſentis theoria voluminis, atque hiſtoria eius: in quo exordium & proceſſus primitiuæ eccleſiæ ſeriatim deſcribitur, & item catholica fides non mediocriter roboratur. Sed & liber ipſe ſententioſus & iucũdus eſt valde. Propter quod pro illuminatione adorandi paracleti ſpiritus ſancti, in eius expoſitione ſingulariter e iuſdem

D almi pneumatis immensam clementiam ac supermunificentissimam bonitatem exoro, dicens ex corde, Veni sancte spiritus, & emitte cœlitus lucis tuæ radium.

¶Enarratio I. Cap. *Primùm quidem sermonem feci de omnibus, ô Theophile.* ARTICVLVS PRIMVS.

IN exordio libri huius pandit se beatissimus Lucas esse præsentis conscriptorem voluminis, dum ad finem Euangelij à se descripti seipsum continuat, atque eidem viro cui Euágelium scripsit, hunc quoque codicem scribere manifestat, dicendo, *Primùm quidé*, videlicet in Euangelico libro à me descripto. E *Sermonem feci de omnibus ô Theophile, quæ cœpit Iesus facere & docere*, id est, de factis documentísque Christi, non quòd vniuersa gesta & dogmata saluatoris, ipse aut alius aliquis Euágelista in particulari per singula sit complexus: nam & quod in hoc ipso volumine sanctus Paul. Christum protulisse commemorat, oportet, inquiens, memorem esse verbi domini Iesu, quia beatius est magis dare quàm accipere: nullus in Euangelio suo recitat euangelista. In Ioanne quoq; legitur, quia alia multa signa fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum (ait) arbitror mundum posse capere eos qui scribendi sunt libros. Denique quòd innumerabilia particulariterque indescriptibilia fuerint Christi miracula, ex euangelio certissimè constat. Scriptum est enim quòd omnes ma- F le habentes curauit. Itémque, Circuibat Iesus omnes ciuitates, curans omnem languorem & omnem infirmitatem. In Matt. quoque scriptum est, quòd cùm venisset in terram Genezar, viri locis illius miserunt in vniuersam regionem illam, & obtulerunt ei omnes male habentes, & rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent, & quicunque tetigerunt, salui facti sunt. Similiter scriptum est in Marco. Quocúque introibat Iesus in vicos vel in villas, aut in ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & quotquot tangebant eum salui fiebant. Itaque distributio ista quá dicitur: Sermonem feci de omnibus, intelligenda est de generibus singulorum, non de singulis generum. Siquidem de omnibus aliqua recitauit. Propter quod asserit Beda, De omnibus elegit vnde faceret sermonem, quæ iudicauit apta & congrua sufficere officio dispensationis

Inf.ca. 20 — *Ioan.21* — *Matth.8* — *Matth.9* — *Matth.14* — *Mar.9.* — *Beda.*

ſationis ſuæ. Penſandus quoque eſt ordo verborũ in eo quod A
ſcriptum eſt, Quæ cœpit Ieſus facere & docere, ita quòd primò exorſus eſt operari: deinde quod fecit, edocuit. Quo multorum præſumptio atque audacia increpantur, qui proniores ſunt docere quàm diſcere, loqui quàm audire: vel qui ea quæ prædicant, facto non exequuntur. In hoc enim ipſo ſuis ipſi doctrinis detrahunt. Neque cum aliis prælati ſint, erubeſcunt vitioſe, & inexemplariter conuerſari coram his quibus præſunt aut verbum Dei annũciant. Quibus id intuendum quod legitur apud Iacobum: Sit omnis homo velox ad audiẽdum, *Iacobi.1*
tardus autem ad loquendum. Denique cuius vita deſpicitur: *Grego.*
reſtat vt eius prædicatio contemnatur. Imò bona docere, &
impiè agere, quid aliud eſt quàm ſe voce propria condemnare? Iuxta illuſt Eccle. Dum maledicit impius diabolum, maledicit ipſe animam ſuã. Et ad Romanos. Inexcuſabilis es ô homo qui iudicas. In quo enim alium iudicas, teipſum condemnas. Eadem enim agis. Præterea peccatori dixit deus, Quare tu enarras iuſtitias meas? Doctor ergo, prædicator, & paſtor vnicum iſtum ſequens magiſtrum, primò faciat quæ alios docet, ne proprio ore damnetur. Poſtremò Theophilum iſtum cui & Euangelium, & præſentẽ librum Lucas conſcripſit, quidam affirmant fuiſſe virum potentem Achaiæ principem, alij Epiſcopum quendam. Theophilus autem interpretatur dei amator, ſeu à deo amatus. Itaque non ſolùm huic perſonæ, ſed & cunctis deum amantibus, atque ab eo ſecundum prædeſtinationem æternam amatis, ſcriptus eſt liber iſte Euangelicúnque volumen. Itaque ſcripſi de omnibus quæ cœpit Ieſus facere & docere. *Vſque in diem qua præcipiẽs Apoſtolis per ſpiritum ſanctũ quos elegit*, id eſt, vſque ad diẽ aſcẽſionis quo iuſſit apoſtolis: Euntes in mundum vniuerſum prædicate Euangelium omni creaturæ. Et quod ĩfra habetur. Eritis mihi teſtes in omni Iudæa & Galilęa & Samaria, & vſq; ad vltimũ terrę. Quòd autem in euãgelio ſuo Lucas vſq; ad dicta factáque Chriſti in die aſcẽſionis narrationẽ protaxerit, atque ibidẽ finiuerit, ex fine Euãgelij ſui oſtẽditur: quod ita finitur: Eduxit autem eos foras in Bethaniã, & eleuatis manibus ſuis benedixit illis. Et factũ eſt dum benediceret eis, receſſit ab eis & ferebatur in cœlum. Et ipſi adorantes regreſſi ſunt in Hieruſalẽ cum gaudio magno. Et erant ſemper in tẽplo laudãtes & benedicẽtes deũ.

¶ Quòd autem Chriſtus Apoſtolos ad gratiam apoſtolatus

Marginalia: B — *Eccle.11* — *Roma.2.* — C

D & prædicationis officiú elegerit. Marcus sic refert: Ascendens in móté vocauit ad se quos voluit ipse, & fecit vt essent duodecim cú illo, & vt mitteret eos prædicare Euangelium. Quibus & in Ioanne profatur: Nónne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est? scilicet Iudas traditor, qué certum est in die ascensionis defuisse, & loco eius affuisse Matthiam. Porrò Christus secundum quod homo in omnibus dirigebatur à spiritu sancto imò à seipso vt deus, seu à tota superbeatissima trinitate. Hæc tamé directio spiritui sancto magis asscribitur, sicut & cætera opera benignitatis, quoniam spiritui sancto bonitas, benignitas, dilectio, liberalitas, appropriatur. Propter quod per Esaiam loquitur Christus vt homo: Spi

E ritus domini super me, eo quòd vnxerit me, ad annunciandú mansuetis misit me. *Assumptus est*, ipse Christus secundú naturam assumptam, de terra in cœlum, iuxta id Marci, & dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum & sedet à dextris Dei. Assumptus est autem, quia diuina virtute assumpsit, seu de terra in cœlú leuauit seipsum, quod & per dotem agilitatis facere potuit, ita quod corpus ei9 sua agilitate potuit se leuare. Assumptio quoque hæc toti superbenedictæ trinitati potest adscribi, quæ in cúctis effectibus, potissimè Christi principaliter operatur: cuius & opera sunt in-

Psal.23. diuisa. Præterea assumptus est à nube præstante domino suo obsequium, non ferente auxilium. Ab vniuersa quoque cœle-

F stis aulæ frequentia, cum ingenti suscepturus est gaudio: cum

Hiere.23. diceretur ad eos, Attollite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quod autem secundum diuinitatem illocalem, incommutabilem, incircúscriptibilem, cuncta implentem, immensam, non competat Christo locum mutare, ascendere siue descendere, certum est: sed secundum formam serui duntaxat, per quam terram corporali reliquit præsentia, quemadmodum passione instante

Ioan.16 prædixit: Exiui à patre & veni in mundum, iterum relinquo mundum & vado ad patrem. *Quibus & præbuit*, id est, visi-

Matt.16 biliter, audibiliter, tangibiliter, monstrauit. *Seipsum viuum*, vita corporali humana. *Post passioné suam*, videlicet statim post resurrectionem. Siquidé surgens Iesus mane prima sabbathi, eodem die cœpit apparere & loqui Apostolis, aliísque credentibus. *In multis argumentis*. Argumentum tripliciter sumitur. Primò, vt est ratio rei dubiæ faciens fidem, id est, certitudiné.

Sic enim in hac definitione ſumitur fides. Et hoc modo quæ A
cadunt ſub fide, argumenta non habent, quoniam ex principiis per ſe notis probari non queunt. Secũdò accipitur argumentum pro quocunque ſigno ſenſibili, ad veritatis declarationem inducto. Tertiò pro effectu huiuſmodi argumentorum, puta pro adhæſione qua mens veritati aſſentit. Sicque ad Hebræos ſumitur dicente Apoſt. Fides eſt ſperandarũ ſub Hebr. 11
ſtantia rerum, argumentum non apparentium. Nunc autem argumentum ſecundo modo accipitur, vt ſit ſenſus, quòd Ieſus per multa ſenſibilia ſigna & geſta ſeu opera, probauit ſe verè reſuſcitatum & reſurrexiſſe. *Per dies quadraginta apparens eis* & ſi nõ quotidie, tamen frequenter, & multò frequentius quàm aliquis Euãgeliſtarum, imò quàm omnes ſimul deſcribunt, cum Paulus multas referat factas eius ad diſcipulos B
veras atque ſenſibiles apparitiones à nullo illorũ deſcriptas.
Quomodo autẽ, & quoties, vbi, & quo ordine apparuerit 1. Cor. 15
eis, in Euãgeliis & verbis Pauli Apoſtoli cõtinetur. *Et loquens de regno dei* id eſt, de ſtatu eccleſiæ militantis ac triumphantis. De vtroque enim regno inter hos dies multa locutus eſt. Quomodo ſcilicet diuulgandum eſſet Euangelium per totũ orbem terrarum, & de miraculis per apoſtolos exhibẽdis, de ſcœlicitate etiam patriæ beatorum, quemadmodum Euangeli Ioan. 14.
ſtæ ſcribunt. *Et conueſcens* id eſt, cum diſcipulis ſuis Saluator manducans *Præcepit eis ab Hieroſolymis ne diſcederent*. Frequenter Chriſtus poſt reſurrectionem ſuam cum diſcipulis legitur manducaſſe. Primò cum duobus in caſtello Emaus, iu- C
xta illud Lucæ: Factum eſt dum recumberet cum illis, accepit Luc. 24.
panem, &c. Secundò cum. 12. Apoſtolis & præfatis duobus in cœnaculo ſeu conclaui Hieruſalem, ſicut in dicto Lucæ capitulo ſcriptum eſt, & vtraque manducatio hæc facta eſt in die paſchæ. Tertiò, cum ſeptem diſcipulis iuxta mare Tyberiadis vt habetur in Ioanne. Quartò, coram vndecim in die aſcenſionis, prout ſuper Marcum dicunt expoſitores. Si ergo Ioan. 21.
manducatio, de qua nunc ſermo, referatur ad eam quę fuit in Mar. 16.
die aſcenſionis, ſenſus erit, quòd die illo iuſſit Apoſtolis, ne gratiâ prædicandi, quoquam à Hieruſalem proficiſcerentur, donec ſpiritum ſanctum iuxta promiſſum reciperent. Vnde apud Lucam ait eiſdem: Vos autem ſedete in ciuitate, quo- Luc. 24.
uſque induamini virtute ex alto. Si verò manducatio iſta ad ſecundam ſeu tertiam referatur (ad primam enim propriè nõ

D refertur) poterit esse sensus, quòd tunc præcepit eis de Hierusalem timore Iudeorum non discedere: aliàs sicut verisimile est discessissent. quia tam pauidi erant. *Sed expectarent promissionem patris*, id est, impletionem promissionis de missione paracleti, quem pater per os vnigeniti filij sui promisit: ideo subditur, *Quam audistis (inquit) per os meum.* Nam passione instante Christus dixit Apostolis illud Ioannis: Paracletus autem spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia. *Quia Ioannes quidem baptizauit aqua* id est, corpora aquis abluebat, animas non purgauit: ita quòd eius baptismus non contulit gratiam: nec fuit vnum septem sacramentorum, sed quid sacramentale dispositiuum ad Christi baptisma. *Vos autem baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies*, id est infra paucos dies. Cùm apud

Ioan. 14. 15. 16. Mat. 3. Mar. 1. Luc. 3. Ioan. 1. Ioan. 4.

E Ioannem dicatur, quòd discipuli puta Apostoli Christi, baptizabant de mandato ipsius, credendum est, quòd ipsi à Christo fuerint baptizati, baptismo Euangelicæ legis gratiam conferente. Illo enim & ipsi baptizabant. Nec mirum si ante passionem apostolos propriis manibus baptizauit, qui tempore cœnę pedes eorum lauare dignatus est, præsertim cum iamdiu ante hanc cœnam dixerit Nicodemo: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest intrare in regnum dei. Itaque quod ait, vos autem baptizabimini spiritu sancto: sic intelligendum censetur: Spiritu sancto implebimini, qui & mentes vestras plus quàm ante ab omni sorde lauabit. Sicqué copiosa illa spiritus sancti infusio per signum visibile, baptizatio discipulorum vocatur, quoniam instar gurgi

Ioan. 15.

Ioan. 3.

F tum inundantis aquæ desuper fluxit in eos. Vnde & spiritus sanctus, & gratia eius, per aquam exprimitur, quoniam mentem purgat, refrigerat, reficit. Hinc in Ioanne loquitur Christus: Qui credit in me (sicut dixit scriptura) flumina de vétre eius fluent aquæ viuæ. Quod Euangelista exponens adiecit: Hoc autem dicebat de spiritu quem accepturi erant credentes in eum, In Apocalypsi quoque ait Ioánes: Ostendit mihi flumen aquæ splendidum tanquam crystalum: quod de spiritu sácto exponitur. Sicut ergo spiritus sancti illustratio vnctio appellatur: Iuxta illud Ioánis: Vnctio eius docet vos de omnibus: sic copiosa eius susceptio, baptizatio mentis vocatur. Propterea secundum Rabanum in quibusdam libris sic habetur. Vos autem vngemini spiritu sancto, & istud infra

Ioan. 7.

Apoc. 22

1. Ioan. 2

decem dies, scilicet die Pentecostes fuit impletum. *Igitur qui conuenerant interrogabant eum, dicentes*, non euidenter apparet in quo loco fuerit ista discipulorum conuentio & interrogatio, an scilicet in cóclaui, vel in loco ascensionis. In die enim ascensionis CHRISTVS bis eis apparuit. Primò in conclaui, deinde in monte Oliueti vnde ascendit. Veruntamen ex verbis sequentibus videtur fuisse conuentio, & inquisitio ista circa locum ascensionis. Nam paulò pòst, data sibi responsione subiungitur: Quum hæc dixisset, videntibus illis eleuatus est. *Domine si in tempore hoc restitues regnum Israel?* id est: an statim misso nobis spiritu sancto, reparabis potestatem, & regiam potestatem Israëlitici regni ac populi Iudæorum, dádo fidelibus tuis temporale regnum in seculo isto, & temporaliter regnando in eis? Discipuli isti nódum perfectè illustrati, putabant propheticas promissiones de regno Christi in plebe fidelium, corporaliter temporalitérque complendas, quemadmodum excæcati Iudæi vsque in præsens existimant. Sic enim de matre filiorum Zebedæi dicit Hieronymus, quòd mulier illa, quia audiuit quòd crucifigendus esset & resurrecturus, putauit eum illico regnaturum. Et Cleophas in Luca ait: Nos autem sperabamus ꝙ ipse esset redépturus Israël. Videbant enim discipuli ꝙ populo Iudæorum esset ablatum sceptrum, alienigena eis dominante, & ꝙ subditi essent Romanis: idcirco quærebant an Christus recuperaturus esset & sublimaturus mox Israël, prout verba quædam prophetarum superficie tenus sonare videntur: an potius in futuro & diu post, regnum populi sui exaltaret. Et quoniá quæstio ista ex ignorátia & errore processit, Christus eam refellit, vt subditur. *Dixit autem eis, Non est vestrûm nosse tempora vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate* id est, restitutio Israëlitici regni spiritualiter intelligenda est, quantum ab bona gloriæ in futuro. Et quo tépore id continget, velle determinatè prænoscere, non est vestræ paruitatis. Plenariè enim non fiet nisi in die iudicij, quando viri Israëlitæ in anima & corpore glorificabuntur, & æternaliter regnabunt cum Christo. Particulariter autem & partim fit in mortibus singulorũ, quando ad patriam regni cœlestis perueniunt. ¶ Sed nec tempus iudicij nec diem mortis vult deus præsciri, quatenus mortales tantò sint de iudicis aduẽtu, mortísque hora solicitiores, quátò sũt magis incerti: sicque quotidie viuát, tanquam die eodem aut

A *Act. 2.* *Ioan. 21.* *Luc. 24.* *Mar. 10.* B *Hierony.* *Matt. 20* C *Apoc. 22.* *Marc. 13.*

D alio mox sequente sint iudicandi: Itaque tempora & momenta mortis atque iudicij vniuersorum, pater posuit in sua potestate, quoniá suæ notitiæ ea seruauit, & cũ ei placuerit in eis quæ decreuit, perficiet. Ab hac tamen potestate, atque sciétia nec filius nec spiritus sanctus excluditur, cum trium personarum sit vna potestas, eadémque scientia: idcirco quod de vna exprimitur, de aliis eadem ratione intelligi datur. Interdũ verò ex certa causa aliquibus hora mortis prænũciatur. Verũtamen August. in sermone quodam de ascensione, verba ista aliter allegat, interpretatur, & tractat sub hac forma. Domine si hoc tempore præsentaberis, & quando regnũ Israël? & per E præsentationem Christi, intelligit reuelationem eius apertá, qua in die iudicij ab vniuersis videbitur, veniens in maiestate & gloria. Per regnum verò Israël intelligit regnum cœleste, quod quotidie nobis communicari precamur dicentes: Adueniat regnum tuum, vt scilicet ad societatem in cœlis regnátium perducamur, sicque iuxta August. intentionem: Apostoli quæsierunt agnoscere tempus & horá iudicij, quorum curiositatem reprimens Christus respondit: Non est vestrûm scire tempora vel momenta quæ pater in sua posuit potestate. &c. Per quæ verba sicut in libr. de ciuitate dei asserit August. Christus redarguit omnes qui de Antichristi aduentu, & fine mũdi tempus calculare præsumunt, cum omnium horum determinatũ tempus ex dei liberrima potestate depédeat. Idcirco F nulli nisi quátum reuelauerit deus innotescere valet, quémadmodum determinatum tempus creationis seu exordij mũdi ex sola dei reuelatione innotuit. Quid verò ad discipulos illos, præsertim apostolos pertinuerit, subditur. *Sed accipietis virtutem superuenientis spiritus sancti in vos* id est, ipsum omnipotétem spiritum sanctum, vobis in sensibili signo donatum. Vel, virtutem, id est, fortem gratiá & præclara charismata spiritus sancti, qui citò desuper descendet in vos. Dicitur autem spiritus sanctus eis à patre & filio, imò & à seipso dari atque infundi, quibus dona eius ad gratiam gratum facientem pertinentia dantur seu infunduntur. Vnde spiritus sanctus donũ dei vocatur. Nam à patre filióque procedit tanquam donabilis cum ipse sit amor, in quo prima ratio doni relucet, & in quo cætera bona donantur. Descendit quoque atque superuenit spiritus sanctus in homines, non per loci mutationem (cum incircũscriptibilis, inuariabilísq; consistat) sed per donorum

August.

Mat. 6.

August.

Ioan. 15.

norum suorum infusionem. *Et eritis mihi testes in Hierusalē, & in omni Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ*, id est, in locis his, seu vbique terrarū prædicabitis me esse Christū. Et verbis, signis & sanguinis vestri effusione, incarnationi, resurrectioni ascensioni, & cæteris mysteriis ad me spectātibus, testimonium perhibebitis. Quibus verbis Christus prædixit euangelium vbique per Apostolos diuulgandū: iuxta illud Psalmistæ: In omnem terram exiuit sonus eorum. Et Esaiæ: A finibus terrę audiuimus laudes, gloriam iusti. Rursúsque apud Esaiam Christus de hac re apertissimè prænūciauit: Mittam ex eis qui saluati fuerint, in mare, in Aphricā & Libyam, in Gręciam & Italiam, ad insulas longè, & annunciabunt gloriam meam Gētibus. Vnde Thomas in India, Iacobus in Hispania, quæ sunt termini terræ habitabilis prædicasse legūtur. *Et cum hæc dixisset*, non solùm hæc vtique, sed & alia quædam quæ in Marco referuntur. *Videntibus illis* corporalibus oculis. *Eleuatus est*, id est, in cœlum à terra assumptus modo iam explanato. *Et nubes suscepit eum ab oculis eorum*, ita quòd nube circuncinctum & in altiora conscendentem eum, amplius non viderunt. O quàm intenta acie prosequuti sunt ascendentē, & quàm ingenti lætitia hoc conspexerūt. Id quoque intuendū, quemadmodum vbique creatura suo obediat creatori. Nēpe natum dominū mox angeli Iudæis, stella Gentibus nunciarunt: in transfiguratione quoque nubes cū lucida obūbrauit: & cùm esset in deserto cum bestiis, angeli ministrauerunt eidē. Denique patiente ipso obscuratus est sol, & immutatus est cursus lunæ. Ascendenti etiā nubes obsequium non subsidium præbuit. *Cúmque intuerentur in cœlum euntem illum*, id est, ad summum atque empyreū cœlum scandentem, auidissima, deuotissima ac iucundissima mente, corporeóque prosequerētur intuitu. *Ecce duo viri*, id est, angeli sancti in forma virili. *Astiterunt*, id est, subitò comparuerunt. *Iuxta illos, in vestibus albis*, quarum albedo & candor puritatem naturæ angelicæ, iucunditatémque huius negotij mōstrauit. *Qui & dixerunt, Viri Galilæi.* Quemadmodū enim Iesus, sic & Apostoli de Galilæa fuerūt, vel omnes, vel penè omnes. *Quid statis aspicientes in cœlum?* Nam & cùm dominus Iesus nubem ingressus, atque in alta progressus in oculis illorum fuisset ablatus, non cessauerunt sursum aspicerę post dilectum, vt moris est amantium atque mirantium. Ideo ad declarandā Christi

[Margin: A; *Psal.* 18.; *Esa.* 24.; *Esaia.* 26.; B; *Mar.* 16.; *Luc.* 2.; *Matt.* 2.; *Mat.* 17.; *Mat.* 4.; *Mat.* 1.; C; *Matt* 27.; *Mat.* 9.; *Ioan.* 7.]

D maiestatem, & pro consolatione ac informatione discipulo
Luc.1. rum angeli apparuerunt dicentes. Quid statis aspicientes in
Baruch.3. cœlum? Tanquam dicant: Cur eatenus miramini, quòd do-
Ioan.19. minus vniuersorum, creator cœlorum, vnigenitus dei, ad cœ
lestia tendit? Non inde miremini, sed de hoc potius, quòd ad
terras descendere, incarnari, inter vos conuersari & crucifigi
dignatus est. *Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum*, id est, sicut cū
nube ascēdit, & in vera humanitate glorificata, itémque cum
multitudine angelorum ac sanctorum quos de limbo eduxit:
ita in nube veniet iudicaturus mundum, in natura humana,
Esa.3. cum multitudine ciuium supernorū: iuxta illud Esaię: Domi-
nus ad iudicium veniet cum senibus populi sui, & principi-
E bus eius. *Tunc reuersi sunt Hierosolymam*, secundum quod
Luc.6. Christus eis pręcepit, vt dictum est. *A monte qui vocatur Oliueti*, de quo loco Christus ascendit. *Qui est iuxta Hierusalem*, vtpote per vnum miliare (quod est media leuca) distans
ab ea. Ideo subditur. *Sabbathi habens iter*, id est, per tantum
spatium ab illa distans, quantum die sabbathi licuit Iudæis
secundum legem ambulare seu progredi à propria mansione,
videlicet per mille passus. Quæ ambulatio cum ad recreatio-
nem potius sit quàm ad laborem, quieti sabbathi nō deroga-
uit. Porrò iuxta literalem intelligentiam, mons iste dictus est
Oliueti, quoniam oliuarum arboribus consitus fuit. Per oli-
uam verò pietas, misericordia, charitas designantur. In hunc
ergo montem Christus discipulos conuenienter eduxit, &
F ab eo ritè ascendit, vbi spiritus sancti vnctionem & illustra-
tionem eis spopondit, & benignitatem copiosam impendit.
Insuper qui cum Apostolis spiritus sancti donis cupit imple-
ri, sabbathi iter ingrediatur, id est, quieti intēdat mentali, pa-
císque locum introeat, qui per Hierusalem figuratur: vt iux-
Esa.66. ta Esaiam: Sit ei sabbathum ex sabbatho, scilicet quies patrię,
merito quietis viæ. Quia qui hîc cessat ab inquietudine ope-
rum peruersorum, & vitiorum tumultu, illic in retributione
& pace quiescet cœlesti. Quamuis autem secundum quos-
dam discipuli de Christi ascensione contristabantur in quan-
tum eis auferebatur dilectus, potius tamen eos puto inde ve-
Luc.24. hementer gauisos: præsertim cum scriptum sit in Luca: Fa-
Mat.2. ctum est dum benediceret eis, recessit ab eis, & ferebatur in
cœlum. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalē cum gau-
dio

dio magno. *Et cum introiſſent in cœnaculum*, in quo Chriſtus A *Luc.22.*
cœnam celebrauit nouiſſimam, primámque miſſam. *Aſcen* *Ioan. 5.*
derunt, quod fuit in loco ſublimi, puta in monte Sion prope *Gala.1.*
templum. *Vbi manebant Petrus & Ioannes, Iacobus & An*
dreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iaco-
bus Alphæi, id eſt, Iacobus minor filius Alphæi: qui Iacobus
dictus eſt frater Chriſti, tanquam forma, vultu, geſtu & mo-
do conuerſandi ei præcipue ſimilis: & quia filius fuit ſororis
virginis ſanctæ, genetricíſque Chriſti. *Et Simon zelotes*, qui
in Matthæo dicitur Simon Chananæus, quia de vico Gali- *Mat.10.*
leæ nomine Chana (vbi Saluator aquam conuertit in vinũ) *Ioan.1.*
extitit oriundus. *Et Iudas Iacobi*, ſcilicet frater Iacobi mi- *Ioan.2.*
noris, qui Iudas in ſua Canonica fratrem Iacobi ſe appel-
lat. Iſti itaque, cum cæteris qui ſequuntur, præfatum locum B
ingreſſi ſunt, tum propter loci amorem & ſanctitatem, quem
Chriſtus ſua ſanctificauit præſentia, cœna, & Euangelicæ le- *1.Ioan.4.*
gis ſacramenti inſtitutione, tum vt ibi in loco abſtracto li-
berius orationi intenderent; & item vt ibi latentes Iudæo-
rum vitarent calumniam: nondum enim perfecta charitas ex-
cluſit ab eis timorem. Conuenienter quoque in altum con-
ſcenderant locum, qui terrena ſpernentes ad ſpiritus ſancti ſe
præparabant aduentum. *Hi omnes erant perſeuerantes vnani-*
miter in oratione. Iam nanque per charitatem fuerunt in domi
no adunati, id ipſum dicentes omnes, & ſchiſmata neſcien-
tes. Itaque & nos ſi ſpiritu ſancto impleri optamus, concordi *1.Cor.1.*
ter & inſtanter orationi vacemus, vnanimes, vno ore deũ in
omnibus honorantes. *Cum mulieribus*, vtique religioſis, vi-
delicet, Maria Magdalene & cæteris quæ in Euangelio Chri- C
ſto miniſtraſſe legũtur. *Et Maria matre Ieſu*, Quæ etſi poſt vi *Rom.15.*
ros hos nominetur, omnibus tamen præſtantior fuit, & ſan-
ctior vniuerſis. *Et fratribus eius*, id eſt, cognatis: quia nõ tan- *Mat.27.*
tùm quidam Apoſtolorũ, ſed & aliorum diſcipulorũ quidam *Mat.15.*
erant conſanguinei Saluatoris. Eſt autem cõſuetudo ſcriptu-
ræ, vt qui de eadem cognatione ſunt, fratres vocentur. Cõſe
quenter deſcribitur ſubſtitutio Mathiæ loco Iudæ in apoſto
latum. *Et in diebus illis, Exurgens Petrus in medio fratrum*, Ec-
ce hîc omnes Apoſtoli fratres vocantur. *Dixit.* Iam enim *Luc.30.*
& ante paſſionem deſignatus, & poſt paſſionem fuit à Chri- *Mat.16.*
ſto princeps Apoſtolorum cõſtitutus, ideo tanquam maior
ac prior præ cæteris loquitur quæ ſequuntur. Denique pro-

D pter tanti collegij dignitaté, potissimè propter matris Christi præsentiam humiliter surgit, reuerenter stat, sapientérque loquitur. Vnde & deuotorum ac religiosorũ cóuentus est honorádus. *Erat autem turba hominum simul ferè centum viginti*, quorum quidam fuerunt viri, aliquæ fœminæ. ¶Sed quomodo quasi dubitans ait, ferè, cùm per eum spiritus sanctus loquatur? Et respondendum, quòd, ferè, non ponitur hîc dubitatiuè, sed potius assertiuè, ad innuẽdũ quòd à prædicto numero multitudo illa parum distabat. In magno autem numero quod parũ deficit seu superfluit, non reputatur seu computatur aliquando in scripturis, nec communi modo loquẽdi. Propter quod isti electissimi interdum asseruntur fuisse centum viginti.

E *Viri fratres oportet impleri scripturam quam prædixit spiritus sanctus per os Dauid.* Quæ autem sit ista scriptura paulò pòst subditur. *De Iuda qui fuit dux*, id est, ductor. *Eorum qui comprehenderunt Iesum.* Iuxta illud Lucæ, Iudas vnus de duodecim antecedebat eos. *Qui connumeratus erat in nobis*, id est, à Christo vnus Apostolorum ordinatus, sicque ab aliis appellatus. *Et sortitus est sortem ministerij huius*, id est, partem in officio & gratia apostolatus adeptus à saluatore, ita quòd fuit apostolus & prædicauit ac baptizauit, imò (vt asserit Augustinus) baptizauit Ioannes baptista, & quod baptizauit, baptizatum non fuit: baptizauit Iudas, & quod baptizauit, baptizatum fuit. Quod ideo dicitur: quoniam in Ioánis baptismo gratia non dabatur, idcirco taliter baptizati post fidei Christi receptionem rebaptizabantur, non autem qui à Iuda fuerant baptizati.

Luc.21.
Matth.10
Luc.10
Ioan.1.
August.

F *Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis*, quod tripliciter explanatur. Primò, quòd per æternam sceleris ac nominis sui memoriam, agrum hunc possedit in mentibus recordantium eius, & criminis eius. Vt enim in Matthæo legitur: Videns Iudas quòd damnatus esset desperatione fractus denarios, pro quibus vẽdidit Christũ, restituens proiecit in tẽplum, pro quibus principes sacerdotum agrum figuli emerunt pro sepultura peregrinorum. Cuius rei non obliuiscuntur fideles. Secundò, à quibusdam exponitur, quòd Iudas ibi sepultus sit, ideóque corporis sui immoratione agrum istum possideat. Sed hoc certum non est. Ideo: Tertiò exponitur, quòd iuxta cõsuetudinem sacri eloquij Iudas hunc agrum possedit, id est, possideri fecit. Nam argẽteos restituendo causa fuit quòd ager ille emptus fuit atque possessus

Mat.17.

sus

ſus ab emptoribus ſeu in eo ſepultis: iuxta quem ſenſum ſan- A
ctus Iob: Abominabuntur me (inquit) veſtimenta mea, id eſt, *Iob.9.*
abominabilem intuentibus reddent. *Et ſuſpenſus*, vtique à *Mat.27.*
ſeipſo, nam laqueo ſe ſuſpendit. *Crepuit medius*, qui dei & ho *1. Tim. 2.*
minum mediatorem, tam vili precio impiiſſimè vendidit. *Et diffuſa ſunt omnia viſcera eius*, ſic quòd in horrenda illa inteſtinorum eius effuſione turpiſſima, monſtraretur, quàm enorme piaculum commiſiſſet. Ita & Arrius ſuperbiſſimus, quoniam Chriſti diuinitatem ore blaſphemauit ſacrilego, viſcerum deprehenſus dolore ad naturæ requiſita declinans, inteſtina ſua turpiſſimus mox effudit. *Et notum factum eſt*, ſcelus ſeu genus mortis Iudæ, *Omnibus habitantibus Hieruſalem: ita vt appellaretur ager ille lingua eorum Acheldemach, hoc eſt ager ſanguinis*, id eſt, emptus precio ſanguinis Ieſu. Deinde poni- B
tur ſcriptura Dauid Iudã concernens. *Scriptum eſt enim in libro Pſalmorũ, Fiat cõmemoratio eius deſerta, & non ſit qui inhabi-* *Pſal.68.*
tet in ea: Epiſcopatũ eius accipiat alter: Sciendũ quòd Chriſtus *Pſal.108.*
& Euangeliſtæ atque Apoſtoli, allegando ſcripturas veteris teſtamenti interdum ſenſum magis quàm verba allegant: ita & Petrus iam agit. Inducit autẽ teſtimoniũ ex Pſalmis duobus: cuius teſtimonij prima pars quantum ad ſenſum eo Pſalmo habetur cuius exordiũ eſt: Saluum me fac deus, in quo Iudæ eradicatio prophetatur. Verùm quod ibi de Iudæis Chriſti perſecutoribus pluraliter dicitur, hîc de Iuda ſingulariter
allegatur. Sic enim in Pſalmo illo noſtra habet trãſlatio. Fiat *Pſal.68.*
habitatio eorum deſerta, & in tabernaculis eorũ non ſit qui inhabitet. Horum etenim vnus extitit proditor, quorum om
nium ciuitates & domus, in vltionem ſanguinis Chriſti per C
Romanos deſtructæ noſcũtur. Secũda verò pars teſtimonij huius de tranſlatione apoſtolatus Iudæ loquens, ſcripta eſt
Pſalmo qui incipit: Deus laudem meã ne tacueris: vbi ſic le- *Pſal.108.*
gimus: Fiant dies eius pauci, & epiſcopatum eius accipiat alter. Apoſtolatus autem epiſcopatus vocatur, & apoſtolorum ſucceſſores extant epiſcopi. *Oportet ergo ex his viris qui nobiſcum ſunt congregati*, id eſt, qui inter nos conuerſati ſunt, nuncque nobiſcum collecti. Conuerſati inquam, *In omni tempore quo intrauit & exiuit inter nos dominus Ieſus*, iuxta id Pſal-
mi: Viderunt ingreſſus tuos Deus, ingreſſus Dei mei regis *Pſal.67.*
mei qui eſt in ſancto. Eſaiæ quoque quinquageſimo ſecundo: Simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cum con-

D uerterit dominus Sion. *Incipiens* publicè prædicare atque miracula facere. *A baptismate Ioannis*, id est, post baptismum quo fuit à Ioanne baptizatus seu lotus: vel post baptisma à Ioanne prædicatum & datum. Ioannes enim baptizãdo denunciauit, quòd Christus mox in spiritu sancto baptizaret, præsensque esset in carne: per hoc præparans viam Christo, qui ex tunc orsus est prædicare, & suam excellentiam declarare vsque ad diem ascensionis, secundũ quod subditur, *Vsque in diem qua assumptus est à nobis*, in ascensione. *Testem resurrectionis eius fieri nobiscũ*, scilicet cum vndecim Apostolis. *Vnum ex istis*. Ideo autem resurrectioné specialiter exprimit, quia amplius latuit, & de ea apostoli in die Pentecostes prædicationẽ suam exorsi sunt. *Et statuerunt duos*, id est, Petrus

Mar. 9.
Mat. 1.

E & alij ei consentientes vnanimiter, duos tanquam præ cæteris sanctitate conspicuos, atque ad gratiã apostolatus magis (vt videbatur) idoneos, elegerunt ac ordinauerunt. *Ioseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est iustus*, quia tã præclaræ & euidentis fuit iustitiæ, ꝙ proprio nomine quasi amisso, iustus est appellatus. *Et Mathiam* Prudenti autem consilio Ioseph iste laudatur, ne ex sua culpa videatur ab apostolatu repulsus. Non autem Mathias, nam ei pro omni præconio potest sufficere, quod alio tam iusto in hac parte relicto, ipse ad apostolatus apicem est assumptus. In quo etiam facto diuinorum iudiciorum altitudo monstratur, quòd nõ is qui hominum ore plus laudabatur, in Apostolum à deo eligitur.

Psal. 7. *Et orantes dixerunt: Tu domine qui nosti corda hominum, ostende*
Apoc. 2. *quem elegeris ex his duobus vnum, accipere locum*, id est, authori-

F tatem & gratiam. *Ministerij huius*, id est, prædicationis. *Et Apostolatus*, qui est donũ gratiæ gratis datæ, sicut & prophetia. *De quo præuaricatus est Iudas*, id est, quẽ sua præuaricatione amisit. *Vt abiret in locum suum*, id est, vt vnus istorũ in locũ illius succederet seu succedat. Sicq; dictio, vt, tenetur hîc cõcomitanter nõ causaliter. Non enim idcirco trangressus est Iudas, vt alter ei succederet, sed ad transgressionẽ eius id cõsecutum est. Quemadmodũ fertur in Psal 50. Tibi soli peccaui, vt iustificeris in sermonibus tuis. *Et dederũt sortes eis, & cecidit sors super Mathiã, & annumeratus est cum vndecim apostolis*, ita quòd duodecimꝰ fuit: Circa hoc quæritur: quid hîc nomine sortis intelligatur, & qualiter sortibus liceat vti. Quo-

Diony. circa sciendũ, quòd secũdũ doctrinã beati Dionysij libro de

Ecclesiastica

Ecclesiastica hierarchia, sors ista non erat talis qualis in veteri A
testamento, sed quidam splendor diuinus, seu radius diuinitus
missus super Mathiam, ad ostendendum quòd ipse esset apostolus assumendus. Communius tamen refertur, quòd sortes
his datæ fuerũt tales, quales illæ quarũ in lege Mosi vsus fuit.
De quibus in Prouerb. dicitur: Sortes mittuntur in sinum, sed Prouer. 16
à domino temperantur. Quibus Iosue vsus est in deprehen- Iosue. 7
sione Achan Veruntamen secundum Hieronymum hoc exẽ- Hierony.
plo non est sortibus nunc vtendum, quoniam paucorum priuilegia communem legem non faciunt. Apostoli quoque ex
occulto spiritus sancti instinctu vsi sunt eis, quod nõ est in cõsequentiam passim trahendum. Insuper Beda hîc ait: quòd fi- Beda.
guram obseruare licebit, quoúsque veritas veniret ac panderetur vera hostia in cruce immolata, sed in Pẽtecoste venien B
te super apostolos spiritu sancto, consummata. Idcirco in ele-
ctione Mathiæ sortibus vsi sunt, ne à lege discreparent. Post Act. 1.
Pentecosten verò veritate iam propalata, septem diaconi nõ Act. 6
sorte, sed discipulorum electione Apostolorúmque oratione, & manuum eorum super illos impositione sunt constituti. De hac autem materia loquitur Thomas in secunda secun- S. Thomas
dæ quæstione nonagesimaquinta, inter cætera asserens, quòd 2. 2. q. 95
sortes dicuntur dum aliqua fiunt, ex quorum vario & incerto euentu occultum aliquid innotescit, sicut in tractione longioris aut breuioris festucæ. Si ergo per sortes quæratur, quid
sit alicui exhibendum de re possessa vel honore seu pœna, vocatur sors diuisoria. Si autem quæritur quid agendum, dici- C
tur sors consultoria. Quòd si quæratur quid sit futurum, vocatur sors diuinatoria. Cùm itaque actus hominum qui requiruntur ad sortes non subduntur influxui cœlestium corporũ
aut stellarum, si sortibus quis vtatur, quasi actus humani ex cœlestium corporum impressione dependeant, ita quòd dispositio euentúsque sortium ex stellarum influentia expectatur,
superstitiosum & vanum est, neque occulto caret cum dæmonibus pacto: sed hac causa remota, oportet sortium dispositionem expectare, vel ex aliqua causa spirituali ac directiua.
Et si à fortuna (quod in sorte diuisoria tantummodo locum
habet) non est vitiosum, nisi ex causa procedat illicita scilicet
cupiditate aut simili. Vt dum aliqui nequeunt rem concorditer diuidere, sorte vtuntur, exponẽtes fortunæ quis quam partem accipiat. Porrò si sortium euentus expectetur à causa spi

D ritali mala scilicet dæmone, impium est: si autem à bona, puta immediatè à Deo vel ab eo per angelos sanctos, talis sors nó est secundum se illicita secundum Augustinum. ¶ Quadrupliciter tamen potest id esse illicitum. Primò, si absque necessitate recurratur ad sortes, tunc ad tentationem pertinet dei. Secundò, si sine debita reuerentia. Vnde Beda hic ait: Si qui necessitate compulsi deum putant sortibus consulendum exemplo Apostolorum, videant ipsos apostolos non nisi collecto fratrum cœtu & precibus ad deum fusis id egisse. Tertiò, si diuina oracula ad terrena conuertantur negotia. Quartò si in ecclesiasticis electionibus, quæ ex spiritus sancti inspiratione fieri debent, sortibus quis vtatur. In téporalibus verò dignitatibus, quæ ad terrena instituenda seu disponenda ordinantur

Beda.

E secus est, quia in illarum electione homines sortibus vti aliquando possunt. Itaque si necessitas alia ab electione ecclesiasticæ dignitatis incumbat, licet cum debita reuerentia diuinũ iudicium sortibus implorare. Cuius rei exempla Augustinus inducit vt si inter seruos Dei sit disceptatio quis eorum tempore persecutionis fugere debeat aut manere. Vel si duo equè pauperes alicui obuiarent, qui aliquid dare haberet, quod dari non posset, nisi vni. Postremò vt dicitur in legenda sancti Matthiæ Apostoli, ipse Matthias & Ioseph dictus Barsabas fuerunt de numero. 72. discipulorum, & Ioseph præfatus fuit frater Iacobi minoris & consanguineus Christi, sicq; per hoc quod Christus huic Ioseph Matthiam in apostolatum prępo suit, docuit quòd ex consanguinitate aut carnali affectu non

August.

F sunt homines ad ecclesiastica beneficia aut officia promouendi. Aliqui tamen dixerũt quòd Ioseph iste fuit Barnabas, qui etiam ante hoc nomen sibi ab Apostolis inditum vocatus est Ioseph. Sed hoc minus verum censetur. Nam Barsabas interpretatur filius quietis secundum Hieronymum. Barnabas autem filius consolationis, vt infrà dicetur.

¶ Expositio Cap. II. *Et dum complerentur dies.*

ARTICVLVS SECVNDVS.

PRæcedenti capitulo scriptũ est, quemadmodum Christus discipulis spiritum sanctum promisit, nunc recitatur qualiter illa promissio sit impleta. *Et dum complerentur dies Pentecostes*, id est, quinquagesimo die à Christi resurrectione, ita quòd illa die quinquaginta dies computabantur & impleban

turà

tur à die resurrectionis dominicæ. Pentecoste autem dicitur à pénte, quod est quinque, & coste, quod est decem, quasi quinquies decem, quæ faciunt quinquaginta. *Erant omnes discipuli pariter in eodem loco*, scilicet in cœnaculo, in quod præcedenti capitulo ascendisse scribuntur. *Et factus est repente de cœlo sonus, tanquam aduenientis spiritus vehementis*, id est, instar grandis tonitrui seu venti, impetuosi. *Et repleuit totam domũ, vbi erant sedentes*, id est, manentes seu quiescentes Christi discipuli. Itaq; fiebat tunc sonitus grandis & vehemens, ad declarationẽ maiestatis paracleti spiritus sancti desuper venientis, & vt per sonitum illum corda discipulorum ad reuerentialem Dei concuterentur timoré, ac profundiori humilitate ad spiritus sancti disponerẽtur influxum, sic & Ezechiel in visione quatuor animalium & throni ac Dei residentis in eo, magnam se audisse commotionem testatur. Illa tamen imaginaria fuit, ista realis, quam aliqui dicunt non solùm à discipulis, sed à tota Hierusalem fuisse auditam. Porrò quòd ait, tanquam aduenientis spiritus vehementis, intelligi potest de spiritu sancto: vt sit sensus: Factus est sonus repentinus de cœlo, tanquã aduenientis spiritus vehementis, id est, sicut decuit spiritũ sanctum, vtpote talis, qualem fieri condecebat ad eius efficaciam maiestatémque monstrandã. Iuxta quem modũ scriptũ est in Ezechiele: Audiebam sonũ alarum, quasi sonũ aquarum multarũ, quasi sonum sublimis dei. Appellatur autẽ spiritus sanctus, spiritus vehemens, quasi vĩæ adimens, & mentem à terrenis ad cœlestia vehens. *Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquã ignis*, id est, igneæ linguæ multipliciter diuisę atq; distinctæ. *Seditque supra singulos eorum*, id est, spiritus sanctus in his linguis igni tis super vnumquenque discipulorum quieuit, quemadmodũ super Christum in baptismo descendit ac mansit in forma columbæ. Præterea aduertendum quòd duplex est missio spiritus sancti, vtpote spiritalis & inuisibilis, qua mentibus puris aut purificandis infunditur, de qua legitur: Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed non scis vnde veniat, aut quò vadat. Alia est visibilis, quando in aliquo signo sensibili demonstratur ac datur, ad insinuandum quòd earum rerum in quarum specie apparet, proprietatem operatur in cordibus quibus illabitur. Hinc nunc in duplici signo visibili demonstratus ac datus est, scilicet in igne & linguis: sic tamẽ quòd ignis speciem linguæ habebat, & linguæ igneæ apparebant, ita

A B C

Ezech. 1 *Ezech. 1* *Matth. 3.* *Ioan. 1.* *Ioan. 3*

D quòd æquiualenter fuit signum duplex sensibile. ¶ In linguarum notitiam, facultatem & vsum eis infudit Secundò, quia cunctis gentibus prædicaturi erant. Tertiò, quoniam linguis prædicantium spiritus sancti gratia præcipuè necessaria extat. Hæ autem linguæ igneæ erant, ad designandum quòd verba feruentia proferre, & igneam legem docere deberent. Itémque intus igne diuini amoris succenderentur. Itaque deus per hoc quod foris exhibuit, ostendit quid interius gessit. Qui enim discipulos charitate succensos, & verbo atque sapientia eruditos intus constituit, foris igneas linguas monstrauit. Denique conuenienter quinquagesimo die à Pascha datus est ita spiritus sanctus. Primò, ad exprimendam veteris ac euangelicæ consonantiam legis. Nam vetus lex per Mo-
E sen data est desuper, quinquagesimo die ab esu agni paschalis
Exod. 20 in Aegypto, & egressione filiorum Israël inde, vt dicitur in
Leui. 25. Exodo. Vnde & quinquagesima dies à pascha illo figuratiuo
August. apud Iudæos celebris fuit, in memoriam lationis legis Mosaicæ: sic & à pascha nostro infusum est donum spiritus sancti cordibus discipulorum, per quod euangelica lex in eis illuminata, inflammata, confirmatáque fuit. Secundò, quoniam quinquagesimus numerus remissionem & quietem designat.
Matt. 3 Cùm ergo spiritus sanctus peccata remittat, verámque tribuat
Lucæ. 3 pacem, & ad æternam perducat quietem, quinquagesimo die
Ioan. 1 datus est congruenter. Ad literam quoque discipuli infra hos decem dies ab ascensione, conuenienter se disponere pote-
F rant ad tam copiosissimam sancti spiritus susceptionem. Quo etiam numero mysticè figuratur, quòd per obseruationem decem præceptorum ad incrementa charismatum spiritus sancti pertingitur. Præterea, quia in textu nunc dicitur, appa-
Ioan. 20 ruerunt illis, & cætera, quidam opinati sunt, quòd apparitio illa imaginaria fuit. Vnde & secundo de Trinitate cap. sexto Augustinus affirmat, quòd litera hæc quæstionem habet, an igneæ linguæ visæ sint corporaliter eis, an imaginarię tantum. Tenendum est tamen absolutè, & communiter penè ab omnibus sic tenetur, quòd verè ab extra realiter apparebant, sicut columba super Christum, *Et repleti sunt omnes spiritu sancto.* Quemadmodum enim domus in qua residebant impleta fuit sono & igneis linguis, ita & corda eorum perfusione, feruore & illustratione spiritus sancti: & vtique ante horam hanc

ram hanc gratiam sancti spiritus susceperunt etiam in abundantia quadam, præsertim cum Christus per insufflationem eis spiritum sanctum infudit, sed nunc in præexcellenti plenitudine spiritum sanctum sortiti sunt. Sunt autem plures gradus plenitudinis, qua electi Dei spiritu sancto pleni aut repleti fuerunt, quum ab hac die vsque in finem vitæ suæ in spiritus sancti charismatibus sumpserunt incrementum. ¶Insuper repleti modò dicuntur spiritu sancto, non solùm quoad dona gratiæ gratum facientis, sed etiam quoad dona gratiæ gratis datæ, quæ ad aliorum præstantur profectum. Iam enim data sunt eis gratię miraculorum magis quàm ante, spiritus prophetiæ, donum linguarum, discretio spirituum, sermo sapientiæ, & sermo scientiæ. In tanta quoque plenitudine spiritum sanctum, quo ad dona gratiæ gratum facientis susceperunt, quòd confirmati fuerunt in gratia, ita quòd postea mortaliter non peccarunt. *Et cœperunt loqui varijs linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis.* Omnium enim gentium idioma proferre & intelligere potuerunt: imò quod mirabilius est, secundum glosam & expositores communiter, vno eorum aliquam proferente loquelam, omnes qui aderant quantumlibet idiomatum consisterent diuersorum, loquelam illam tanquam proprium idioma audierunt ac intellexerunt, diuina id agente potentia: vt sicut per superbiam & rebellionem filiorum Adæ diuisæ sunt linguæ: ita per humilitatem & obedientiam discipulorum Christi, operante spiritu sancto vnitæ sint. *Erant autem in Hierusalem habitantes Iudæi viri religiosi*, id est, diuino cultui dediti seu deuoti. Religio quippe est virtus quæ alio nomine latria nuncupatur, per quã Deo cultum ceremoniamque impendimus. Vnde dupliciter religiosi dicuntur: Primò, quia diuinis intenti sunt. Sicque omnes fideles virtuosi, dicendi sunt religiosi. Secundò, quia singulariter diuinis se manciparunt, seipsos Deo totaliter offerentes, & seculo abrenunciantes per ordinis ingressum. Et sic claustrales religiosi vocantur. *Et ex omni natione quæ sub cœlo est*, Hoc per hyperbolen dictum est, quia ex diuersis & valde multis prouinciis quidam Iudæorum ad Hierusalem ex deuotione confluxerunt, & illic manserunt. Qui erant ex his Iudæis quos aduersarij eorum Assyrij, Chaldæi, ac Græci sub Anthiocho rege per diuersa vendiderant & disperserant loca. Vnde in libro Hester refertur,

A — 1.Cor.12 — B — Gene.11 — C — Hester.3

D quemadmodum in diuersis prouinciis Assueri regis plurimi morabantur Iudæi. Et quanuis à Cyro rege Persarum habuerunt redeundi licentiam, multi tamen non redierunt. *Facta autem hac voce*, id est, locutione Apostolorum tam mirabiliter resonante, quando cœperunt variis linguis effari. Continuò enim spiritu sancto accensi ingressi sunt templum, quod fuit prope cœnaculum. *Conuenit multitudo*, hominum. Quidam vero per vocem hanc factam, intelligunt sonum præfatum, tanquam aduenientis spiritus vehementis, quem dicunt ab habitatoribus Hierusalem circa templum auditum, propter quod illuc concurrerunt. *Et mente confusa est*, id est, plurimum admirata & conturbata. *Quoniam audiebat vnusquisque lingua sua illos loquentes.* Ex quo elicitur, quòd singuli
E vnam cuiuslibet Apostolorum loquelam intellexerunt, quod fuit magnum & inauditum miraculum, omnes illos in stuporem conuertens, quemadmodum subditur, *Stupebant autem omnes.* Stupor ex magna admiratione procedit. *Et admirabantur adinuicem dicentes: Nónne ecce omnes isti qui loquuntur*, puta Apostoli, *Galilæi sunt? Et quomodo nos audiuimus vnusquisque linguam nostram, in qua nati sumus?* Deinde audientium diuersitas ex parte locorum natalium, aperitur. *Parthi & Medi & Elamitæ.* Elam est regio Persiæ contra quam Hieremias prophetabat. *Et qui habitant Mesopotamiam, Iudæam*, quæ hoc loco accipitur pro terra duarum tribuum, scilicet Iudæ & Beniamin, ad distinctionem (vt ait Beda) Samariæ, Galilææ, Decapoleos, & aliarum in eadem prouincia regionum. Quæ licet omnes vna loquerentur lingua Hebræa, dome-
F sticam tamen singulæ dicendi speciem habuerunt distinctam. Vnde Petrus in passione domini quòd Galilæus sit propria proditur lingua. *Et Capadociam, Pontum, & Asiam.* Asia regio quæ dicitur minor, ab orientali parte qua ad Capadociam, Syriámque progreditur, vndique circundata est mari. Cuius prouinciæ sunt Phrygia, Pamphylia, Cilicia, Lycaonia, Galatia, & aliæ multæ: sed specialiter vbi Ephesus ciuitas est, Asia dicitur. *Aegyptum, & partes Libyæ, quæ est circa Cyrenem.* Aegypti regio à septentrione magnum mare, & sinum Arabicum ab oriente, seu rubrum mare, à meridie Aethiopiã, ab occasu Libyam habet. Cuius inferiorem partem Nilus ad dexteram atque ad sinistram diuisus amplexu suo disterminat. Propterea quidam Aegyptum inter

Marginalia: 3. Esd. 1 (beside "habuerunt redeundi licentiam"); Hiere. 49 (beside "Medi & Elamitæ"); Matth. 26 (beside "Vnde Petrus"); Mar. 14 (beside "proditur lingua").

inter insulas computant. *Et aduenæ Romani*, qui de Italia ad A
Hierusalem deuenerunt, *Iudæi quoque* natura, *Et proselyti*,
sicut in nouo testamento vocantur neophyti, qui de infideli
tate ad euangelicam legem de nouo conuersi sunt: ita in ve-
teri testamento dicebantur proselyti, qui de gentiliate ad le-
gem conuertebantur Mosaicam. *Cretes & Arabes*, Arabia
regio inter sinum maris rubri qui Arabicus, & eum qui Per-
sicus appellatur, plurimas habet gentes, videlicet Idumæos,
Sarracenos, Sabæos, & alias plures. Arabia autē sacra inter-
pretatur, eo quòd sit regio in qua thura nascuntur, & produ-
cens odores. Hinc eam Græci Eudemona, Latini beatam vo
cauerunt. *Audiuimus eos loquētes nostris linguis*, secundum mo
dum prætactum. *Magnalia dei* videlicet Christi resurrectio-
nem, ascēsionem, paracleti missionem. Verùm vno apostolo B
rum loquente, aliísque tacētibus vnus ille non nisi vnius idio
matis protulit voces: omnibus tamē videbatur, q̄ suę loque-
læ verba proferret: & vitualiter non formaliter ita fuit. Sicut
& manna cunctorū ciborum saporem continuit: iuxta illud
Sapientiæ: Panem de cœlo præstitisti eis, omne delectamen-
tum in se habentē, & omnis saporis suauitatem. Deseruiens e-
nim vniuscuiusque volūtati, ad quod quisque volebat cōuer
tebatur. Hoc tamē in bonis Iudæis accidisse duntaxat aliqui
asserunt: mali enim dicebant: Anima nostra nauseat super ci-
bo isto leuissimo. *Stupebant autem omnes & mirabantur, dicen
tes Quidnam vult hoc esse?* Ex ingenti admiratione inter se con Nume.21.
ferebāt, & eadem sæpius proferebāt, quia ex abundantia cor
dis os loquitur. *Alij autem irridebant dicentes, quia musto pleni* C
sunt isti. Isti erant omnino peruersi, qui tam euidens spiritus Mat.12.
sancti miraculū sinistrè interpretabātur: & charitate ac donis Luc.16
spiritus sancti tam exuberāter impletos, vt internus splendor
ac mentis lætitia relucerent in vultibus eorundem, ebriosos
dixerūt, quasi mustū hoc facere posset, quod omnem natura-
lem transcendit potentiam. Veruntamē spiritaliter ebrij erāt
hi sancti, introducti in cellam vinariā, & torrente voluptatis
deificæ vsquæ ad plenum potati. In quibus illud ex Canticis
fuit impletū Comedite amici & bibite & inebriamini charis- Cant.1
simi. Etenim feruor amoris, sapientiæ sapor, gaudiorū exces- Psal.25.
sus, inebriauerat eos, biberantq; vinū quod Christus sapien- Cant.5.
tia patris miscuit eis. *Stans autē Petrus cū vndecim*, Apostolis
Eleuauit vocem suam & locutus est eis. Iam innotescere incipit

D quanta sit efficacia gratiæ spiritussancti, & quátum inter fragilitatem humanam ac diuinam distet virtuté. Ecce qui paulò ante vnius vilis mulierculę voce conterritus Christũ primam summamque veritaté negauit: nunc inter tot milia, prę cæteris apostolis, imperterrito ac tubali eloquio testimoniũ perhibet veritati. Iam nempe in eo perfectus amor seruilem eiecit timorem *Viri Iudæi & qui habitatis Hierusalem vniuersi, hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea.* Ecce quàm authoritatiuè & securè effatur, qui paulò antè indoctꝰ & rudis fuerat idiota. *Non enim, sicut vos æstimatis, hi ebrij sunt,* Ebrij quidem sunt fateor, sed non sicut vos æstimatis, qui tãquam carnales, carnaliter iudicatis, & similes estis Heli cæcutienti, qui sanctam Annam perhibuit temulentam. *Cum sit hora diei tertia* Vnde tã mane non solent homines vino impleri. Por

Mat. 29

Mat. 14

Act. 4

1. Reg. 1

E rò, spiritussanctus qui est tertia in supbeatissima trinitate persona, maiestatem & gloriam indiuiduæ adorãdæque trinitatis mundo per Apostolos prædicaturus, tertia hora cõuenienter descendit. Et, quia vt dictum est, discipuli erant in oratione perseuerantes, rectè Spiritumsan. in hora orationis percipiunt, vt monstretur, quòd spiritussan. gratia nõ facilè impetratur, nisi més à carnalibus supernorum intentione leuetur. Tria autem tempora quibus Daniel genua flectere & adorare solebat, videlicet tertia, sexta, & nona hora àb ecclesia obseruátur. Nam & Christus spiritumsan hora tertia mittens, & crucem sexta hora ascendens, nona spiritum tradens, easdem nobis horas intimare & sanctificare dignatus est *Sed hoc,*

Act. 1

Dan. 6

Ioan. 19.

F *quod cernitis. Est quod dictum*, id est, propheticè prænunciatum *Est per prophetam Iohel* cuius verba subduntur. *Et erit in nouissimis diebus*; .i tempore euangelicæ legis cui lex alia diuinitus nõ succedet. De quo tempore sanctus Iacob disseruit: Cõgregamini, vt annuncié vobis quæ vẽtura sunt in nouissimis diebus. Et Esaias: Erit in nouissimis diebus præparatus mõs domus domini. Vnde hoc tẽpus vltima mũdi ætas vocatur, sicut ait Apost. Nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt *Dicit dominus*, s. deus pater, vel pater & filius qui sunt vnus dominus, vnus quoq; spirator spũs. sicut & tres psonæ sunt vnus creator. *Effundã de spiritu meo super omnem carnem,* id est, cũctis hominibus scilicet Iudęis & Gẽtibus seu quibusdam de omni genere hominum, vt sit distributio pro generibus singulorũ. Itaque omnibus his de donis & gratiis spiritus sancti

Gene. 49

Esa. 2

1. Cor. 10.

sancti effundam,sicque nomine partis intelligitur,totum,vi- A
delicet homo per carnem,sicut cum ait Ioannes: Verbum ca- *Ioan.1.*
ro factum est. Et Psalmista: Ad te omnis caro veniet,verunta *Psal.64.*
men sanctus Petrus hoc loco sensum, non formam verborũ
inducit. Sic enim in Iohele scriptũ est: Et erit post hæc, effun *Iohel.2.*
dam spiritum meum super omnem carnem *Et prophetabunt* ò
Iudæi *Filij vestri & filiæ vestræ* id est, discipuli & discipulæ
Christi. Multi enim discipulorum & aliquæ sanctæ fœminæ
cum apostolis spiritum sanctum receperunt,& gratiam pro-
phetalem sortiti sunt *Iuuenes vestri visiones videbunt*,id est,re- *Daniel.10*
uelationes diuinas atque propheticas verè intelligent. Intelli
gentia enim est opus in visione *Et seniores vestri somnia som-
niabunt*, id est,reuelationes desuper tempore somni suscipi-
ent,quando propter quietem virtutis imaginatiuæ,ac sensuũ
exteriorũ,aptior est anima ad illuminationes supernas. Pro-
pter quod in lib. Iob legitur: Per somnum in visione noctur- *Iob.33.*
na aperit deus aures virorum,& instruit disciplina. Quòd au
tem apostolorum discipulorumque Christi,alii seniores,alij B
fuerint iuniores,certum est cunctis. Porrò huiuscemodi som
nia nõ sunt vana & solita omnibus,sicut illa de quibus Eccle. *Eccle.34.*
Somnia extollunt imprudentes,& quasi qui apprehendit vm
bram,& persequitur ventum,secundum hoc visio somniorũ.

Et quidem super seruos meos, & ancillas meas in diebus illis.scili
cet in exordio Euangelicæ legis, *Effundam de spiritu meo, &
prophetabunt*. Quidam enim vtriusque sexus in primitiua ec-
clesia prophetarunt,sicut & infrà scribitur Philippus diaco-
nus habuisse quatuor filias virgines prophetissas. In nomine *Act.21.*
verò effusionis ostenditur gratiæ copia seu munerũ largitas. *Esa.44.*
De qua effusione scriptum est: Effundã spiritum meum super
semen tuum, & benedictionẽ meam super stirpem tuam. *Et
dabo prodigia in cœlo sursum, & signa in terra deorsum*. Hoc & C
verba sequentia quidam exponunt de signis præcessuris diem
iudicij, Sed cum Petrus totam istam scripturã pro tempore
suo,quasi tunc impletam alleget, aptius ad præfatum tempus
refertur, Dedit ergo deus in primo Christi aduentu, & circi-
ter prodigia in cœlo,quando eo nato cœlestis militiæ multi
tudo deũ laudãs apparuit: stella in aëre radiauit: & tẽpore pas
sionis,dum luna tẽpore oppositionis supernaturaliter rediit,
& se soli supposuit,totq; horis sub ipso permãsit,ita quòd sol
stetit immotus. Similiter in ascẽsione angeli apparuerũt, Insu *Luc.2.*

D per dedit dominus signa in terra, quando in ea Christus tot
Actuu.1. patrauit miracula,& quando eo patiente mota est terra,scissę
Mat.27 sunt petræ,aperta sunt monumenta,& multa corpora sancto
rum resurrexerunt à mortuis & venientes in sanctam ciuitatem apparuerunt multis. Quòd autem ista conuenienter ad tempus primi aduentus Christi relata sint, innotescit ex eo
Agg.2. quod dominus ait: Adhuc vnum modicum, & ego mouebo cœlum & terram,mare & aridam: & veniet desideratus cun-
Gene.46. ctis gentibus: quod omnes de primo Christi aduentu exponunt,de quo in Gene. loquitur Iacob: Et ipse erit expectatio Gẽtium. Cõsequenter quædam prodigiorum specialiter exprimuntur *Sanguinem & ignem, & vaporem fumi*, Per sangui-
E nem intelligitur sanguis, qui de Christi latere fluxit, in cuius
Ioan.1. emanatione duo mirabilia contigerunt. Primũ, quia de mortuo corpore sanguinem viuaci riuo effluere, contra nostrorum naturã est corporum. Secundũ,quòd simul cum sanguine & aqua profluxit. Potest quoque per sanguinẽ accipi sanguis quem pro Christo martyres cum mira effuderunt constãtia. Per ignem,spiritussancti illustratio ac inflam̃atio designatur. In igne enim sunt splendor & calor. Per vaporem fu-
Zach.12. mi,excæcatio Iudęorum,vel compunctio & lachrymatio cõuersorum,qui per prædicationẽ Petri compuncti sunt corde. De quorum piissimo fletu Zacharias dicit: Plangent eũ plã-
F ctu,quasi super vnigenitum. *Sol conuertetur in tenebras.* Nam tempore passionis obscuratus est sol. *Et luna in sanguinem*, id est, rubea apparebit. Non tamen planetæ fuerunt in seipsis taliter se habentes,sed secundum apparentiam fuit sic. Solet autem luna cũ ecclypsim patitur, sanguinea apparere: sed quando directè supponitur soli, nigra videtur. Vnde si suppositione illa durante rubea apparebat mirabiliter factum est. quod secundum Hieronymum credi potest, quanuis scriptum non
Hierony. sit. Non enim scripta sunt omnia. *Antequam veniat dies do-*
Ioan 21. *mini magnus & manifestus.* Per diem hunc, sanctus Hierony
Iohel.2. mus super Iohelem, intelligit diẽ dominicæ resurrectionis, in
Psal.117. quo magna operatus est deus. Et quem omnibus manifestauit: de quo ait Psalmista: Hæc est dies quam fecit dominus: Qui dies per Iohelem appellatur horribilis, quia aëreis potestatibus impiisque Iudæis pauendus, Potest quoque per diem istum horribilem, magnum, & manifestum, tempus illius grauissimæ ac finalis captiuitatis Iudæorum per Romanos intel ligi.

ligi. De istis hîc transeo, quia super duodecim prophetas suo A
loco ea plenius exposui. *Et erit omnis quicũque inuocauerit nomen domini*, id est, deũ intimo cordis affectu cum fide syncera orauerit *Saluus erit*. non enim est personarũ acceptor deus, *Act.10.*
sed propè est dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus *Psal.144.*
inuocantibus eũ in veritate: iuxta id Eccles. Quis inuocauit *Eccle.2.*
illum & despexit eũ. Consequenter beatissimus Petrus euidétiùs instruit eos, factis & authoritatibus Iesum esse Messiam declarans. *Viri Israëlitæ* qui estis Israëlitæ carnis propagine, non fidei imitatione. *Audite verba hæc. Iesum Nazarenum virum reprobatum à deo*, à trinitate, & à seipso secundum quod deus est. *In vobis*, id est, inter vos. *Virtutibus*, id est, sanctis operibus. *Et prodigiis*, quantũ ad maiora eius miracula. *Et* *Ioan.1.*
signis, quantum ad minora. *Quæ fecit per illum deus in medio vestri.* *Hebr.1.*
Verbum enim seu trinitas operabatur per Christi huma- B
nitatem, quæ fuit instrumentũ seu organum immediatum, cõiunctum & propriũ verbi, quemadmodũ corpus nostrũ instrumentum est animæ nostræ in suis operibus, secundũ Damascenũ. Vnde diuinus Dionysius Christi actionem appellat *Dionysi.*
Theandricã, id est, dei virilem. Et Christus homo diuina potestate egit miracula. *Sicut vos scitis*, quibus & Christus ante passionem dicebat. Multa opera bona ostédi vobis ex patre *Ioan.10.*
meo, propter quod horũ me lapidatis? *Hunc definito consilio & præscientia dei traditũ.* quáuis enim Iudas impiè eũ tradiderit, deus tamen eum per prophetas tradendum prædixit, prędeterminauit, & in sua præsciétia sempiterna pro hominibus *Mat.26.* *Esa.53.*
moriturũ prædiffiniuit: quemadmodum ait Apostolus: Pro- *Rom.8.*
prio filio suo non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit C
illum. Deus quoque pater, seu trinitas, animæ Christi voluntatem moriendi pro hominibus inspirauit. Rursusque eidem contulit tam iustè conuersari & loqui, quòd Iudæi erant inuidia concitati, ex qua vltrà ad Christi occisionem progressi sunt. Sicque traditio Christi, quantũ ad causam atque principium eius, fuit directè & effectiuè à deo: loquendo tamen de causa traditionis huius bona, puta iustitia, spontaneóque principio, ratione cuius etiam seipsum tradidit Christus, iuxta illud Esaiæ: Tradidit in mortem animam suam. *Per ma-* *Esa.53.*
nus iniquorum, videlicet militum Pilati. *Affigentes* cruci. *Interemistis* morté ipsius procurãdo. *Quem deus suscitauit à* *Luc.23.*
mortuis, imò & ipse vt deus seipsũm, sicut prędixit, Potesta- *Mat.16.*

Ioā.20. D tem habeo ponendi animā meā, & iterū sumendi eā, Et iterū:
Ioan.10. Soluite templū hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Hoc
Ioan.2. enim dixit de templo corporis sui, vt Euangelista exponit.

Solutis doloribus inferni, id est, pœnis inferni à Christo subla-
Psal.87. tis, ita quòd eas non sensit, iuxta id Psal. Factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber. Ablatis quoque his pœnis à sanctis quos Christus de limbo eduxit. Nam mox cū ad eos anima eius venisset, beatifica dei visione illustrauit eosdem: iam enim causam dilationis gloriæ, videlicet originalis peccati reatum sua passione amouit. Sancti autem in limbo, & si pœnam sensus non habuerunt, nihilominus pœna dāni fuit in eis, sicque dilatio glorię eos aliquo modo afflixit, iuxta
Prou.13. ta id Prouer. Spes quæ differtur, affligit animam: lignum vi-
Zach.9. tæ desideriū veniens. Propter quod de istis Zach. dicit Chri-
E sto: Tu quoq; in sanguine testaméti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo nō est aqua. *Iuxta quod impossibile erat teneri illum*, scilicet Christum. *Ab eo*, id est, ab inferno: cum enim omni caruerit culpa, nil potestatis aut iuris habebat in eo diabolus seu infernus. Propter quod passione instante dixerit.
Ioan.14. Venit ad me princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. *Dauid enim dicit in eum*, id est, de Christo, ita quòd verba sequentia ad literā in Christi persona dicuntur. *Prouidebam dominum coram me semper*, id est, ego vt homo, deum iugiter intuebar, atque in omnibus prouidè coram eo cōuersabar. Nam anima Christi à primo suæ creationis instanti, vi-
Psal.15. dit deum per speciem tā clarè ac incessanter, vt modò. *Quo-*
F *niam à dextris est mihi*, id est, in omnibus gratiosè mihi assistit,
Esaiæ.50. secundum illud Esa. Dominus meus auxiliator meus. *Ne commouear*, id est, à via ęquitatis & veritatis vsquam recedam: intantum enim adfuit naturę assumptæ, quòd peccare nequiuit. *Propter hoc lætatum est cor meum*, videlicet de tam incomparabili beneficio Dei, & de indesinenti aspectu ipsius. *Et exultauit lingua mea*, id est, in verba laudis diuinæ cum exulta-
Ioan.11. tione prorupit: dicendo: Gratias ago tibi pater. Et Hono-
Ioan.8. rifico patrem meum. Et rursus dicitur: Exultauit Iesus spiritu
Luc.10 sancto. *Insuper & caro mea requiescit in spe*, id est, corpore meo ab anima separato atq; sepulto, de eius resuscitatione certus ero. *Quoniam non derelinques animam meā in inferno*, nisi quandiu ipsa voluerit, scilicet vsque ad instans resurrectionis. Et infernus pro limbo patrum hîc sumitur, sicut cum

Iacob

Iacob ait in Genesi: Descendam lugens in infernum. Atque in symbolo: Sepultus, descendit in infernum. Porrò in morte Christi fuerunt corpus & anima eius ab inuicem separata, vtrunque tamen mansit verbo vnitum. Ideo corpus eius resolui non potuit, propter quod subditur. *Nec dabis sanctũ tuum videre corruptionem*, id est, corpus vnigeniti filij tui non permittes pati incinerationem seu dissolutionem. Nihilominus sumendo corruptioné pro occisione, fuit verè corruptũ seu mortuum. *Notas mihi fecisti vias vitæ*, id est, semitas iustitiæ, quibus ad vitam beatam transitur, me docuisti, & per acceleratam resuscitationem, iter ad vitam gloriæ ascẽdere me fecisti, ita quòd tunc per experientiam illud noui. *Replebis me iucunditate cum facie tua*, id est, cum in conspectu tuo in cœlesti apparuero regno plenissimè glorificabor. Quãuis enim Christus ab exordio incarnationis, quantum ad superiorem animæ partem ad verbum relatam fuerit comprehensor, & omni essentialis præmij gaudio plenus, nihilominus quo ad inferiores animæ vires, imò & quantũ ad superiores vires ad essentiam animæ comparatas, & quantum ad carnem passibilem, fuit viator, & tristitiam aliquando habens & dolores. In ascensione autem plenissimã glorificationem sortitus est, imò & ab omni tristitia in pũcto mortis extitit liberatus. Præterea ꝙ verba inducta nõ de seipso, sed de Christo protulit Dauid, consequenter probatur. *Viri fratres liceat audenter dicere ad vos de patriarcha Dauid, quoniam defunctus est & sepultus, & sepulchrũ eius apud nos est vsque in hodiernũ diẽ.* sicut 3. Regũ describitur, ex quibus patet, ꝙ corpus eius in sepulchro sit dissolutum. *Propheta ergo cum esset.* Nam præclarissimus fuit propheta Dauid. *Et sciret quia iureiurando iurasset illi deus de fructu*, id est, semine *Lumbi eius, sedere super sedem eius*, id est, post eum verè spiritalitérque regnare cæteris cunctis sublimius iuxta illud in Psalmo: Iurauit dominus Dauid veritaté & non frustrabitur eum, de fructu vẽtris tui ponam super sedem tuam, scilicet Christum de semine tuo nasciturũ. De quo loquitur Esaias: Super solium Dauid, & super regnũ eius sedebit. *Prouidens*, id est, in futurũ procul præintuens, *Locutus est de Christi resurrectione, quia neque derelictus est in inferno, neque caro eius sensit corruptionem*, iuxta expositionem inductam.

Hunc Iesum suscitauit deus, cuius nos omnes testes sumus, quod vidimus protestantes, & propheticè prænunciatũ nuncq; im

Marginalia: A Gen. 37. — Psal. 15. — B — Ioan. 11. — Mat. 26. — Luc. 25. — 3. Reg. 2. — C — Psal. 131. — Esa. 9.

D pletum monstrantes. *Dextera ergo dei exaltatus*, id est, diuina virtute de limbo, de sepulchro, de terra ad cœlos leuatus. *Et promißione spiritus sancti accepta à patre*, id est, omni glorificatione, quam ei per spiritum sanctum pater in scripturis promisit, adepta. *Effudit hoc donum, quod vos videtis & auditis*, id est, magnam hanc gratiam, sapientiam, linguarum notitiam, quam in nobis iam experimini, largitus est nobis. ¶ Promissionem autē spiritus sancti accipere, competit Christo secundum naturam humanam, sed spiritum sanctum dare, secundū naturam diuinam: quāuis in ipso secundum humanitatem sit gratia capitis, per quam suis influit mēbris, quod agit vt causa gratiæ instrumentalis ac meritoria & coniuncta. Porrò quod

E Christus dextera patris sit exaltatus, testimonio probat Psalmistæ. *Non enim Dauid ascendit in cœlum*, quia quoad corpus, mansit in monumento: & quantum ad animam, in lymbo.

Psal. 109. Dixit *autem ipse*, in psalmo. *Dixit dominus domino meo*, id est, pater filio. *Sede à dextris meis*, id est, in bonis potioribus secundum naturā assumptam, ita quòd omnibus sis creaturæ prælatus, plenariè glorificatus, & diuinitate præ cunctis abundātius fruens. Istud dixit Christo homini deus pater in ascēsione. Secundum diuinitatem verò pater ab æterno dixit filio, sede à dextris meis, id est, mihi esto æqualis, & in ea reside maiestate, qua ego. *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedū tuorum*, id est, omnes reprobos tibi planè subiiciam, & subiectos ostendā, quod maximè erit in die iudicij. De expositione autem versuum istorum nunc pertranseo, cum in libro Psalmo-

F rum prolixè expositi sint. Quòd autem hæc dictio, donec, sumatur hîc non finitè, sed indefinitè cōstat: sicut & apud Mat-

Mat. 1. thæum: Non cognouit eam donec peperit filium suum. *Certißimè ergo sciat* per fidei cognitionem, non per rationem, aut

Iob. 19. scientiam naturalem: iuxta quem modū sanctus Iob ait: Scio quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum. *Omnis domus Israël*, id est, tota plebs Iudæorū, seu duodecim tribuum. *Quia & dominum eum & Christū fecit deus hunc Iesum*, id est, pater seu trinitas superdignissima Iesu Nazareno secundum naturam humanam contulit principatum vniuersorum, & vnctionem gratię singularem ac sum-

Psal. 44. mam: iuxta illud: Vnxit te deus oleo lætitiæ præ consortibus

Psal. 2. tuis. Et itē Christus fatetur in Psalmo ratione naturæ assumptæ & gratiæ ei collatæ: Ego autem cōstitutus sum rex ab eo

super

ſuper Sion montem ſanctum eius. *Quem vos crucifixiſtis*, nō A
veſtris, ſed militū manibus: & magis peccaſtis quàm illi, quia
prima cauſa plus influit. *His auditis compuncti ſunt corde* de ſuis *Mat.27.*
doledo peccatis. Nō omnes tamē, ſed multi: in quibus imple *Mar.15.*
tum eſt, quod ante paſſionē Chriſtus eis prædixit: Cū exalta *Luc.25.*
ueritis, inquiens, filium hominis, tunc cognoſcetis quia ego *Ioan.19.*
ſum. Tot itaque ſcripturarū allegationibus &, tātis prodigiis *Ioan.7.*
ſunt cōuicti. *Et dixerūt ad Petrū, & ad reliquos apoſtolos: Quid* *Mat.3.*
faciemus viri fratres? Petrus verò dixit ad illos: Pœnitentiā agite. *Deut.25.*
nec paruam ſed maximam quantum ad interiorem dolorem,
vt magnitudini criminis correſpondeat magnitudo doloris. *Hierony.*
Oportet enim ſecundum Hierony. vt dolor cōtritionis ad-
æquet grauitatem peccati, quatenus de maioribus vitiis ma-
ior habeatur contritio. *Et baptizetur vnuſquiſque veſtrū in no* B
mine Ieſu Chriſti, in remiſsionem peccatorum veſtrorum, videlicet
quilibet in remiſſionem peccatorum ſuorum. Quamuis autē *Mat.28.*
Chriſtus formam baptiſmi docuerit dicens: Baptizātes in no
mine patris & filij & ſpiritus ſancti: Apoſtoli tamē & eorum
diſcipuli in primitiua eccleſia ſub alia forma baptizauerunt,
ex familiari conſilio atq; inſtinctu ſpiritus ſancti vtentes hac
forma verborum: Baptizo te in nomine Ieſu Chriſti: vt ſcili-
cet nomen Chriſti amplius dilataretur, & honorabilius ac a-
mabilius redderetur hominibus, quod à Iudæis incredulis
blaſphemabatur. Quo facto, cœpit eccleſia vti forma baptiſ-
mi inſtituta à Chriſto. Tamen quoniā in nomine Chriſti da *Mat.26.*
batur baptiſmus, forma à Chriſto præfixa implicitè ac vir- *Luc.5.*
tualiter ſeruabatur, quia in nomine Chriſti tota ſuperſancta
Trinitas intelligi datur. Nā Chriſtus dicitur vnctus, ſicq; in C
nomine eius intelligitur pater vngens, filius vnctus, ſpiritus
ſanctus vnctionis cauſa, ſeu vnctio effectiua, qui per prædica-
tionem cauſalem vnctio appellatur. *Et accipietis donum ſpi-
ritus ſancti*, id eſt, non ſolùm peccatorum remiſſionem, ſed &
donum ſapientiæ & linguarū, quod in nobis miramini. Tūc
nanq; baptizatis dabatur cōmuniter ſpiritus ſanctus in ſigno
ſenſibili per impoſitionē manuum Apoſtolorū, ſicut & infrà
habetur. Vnde in ſcholaſtica hiſtoria ſic habetur: Accipietis
donum ſpiritus ſancti, ſcilicet, vt loquamini variis linguis ſi-
cut & nos. Et hoc erat ſignū familiare in primitiua eccleſia,
quia omnes ferè aſcendentes de lauachro, loquebātur variis
linguis. *Vobis enim facta eſt repromiſsio & filiis veſtris*. id eſt,

Iohel.2. D præfata promiſſio de effuſione ſpiritus ſancti per Iohelē prę nunciata, vos & filios veſtros concernit, ita ꝙ in vobis implebitur. Nec ſolùm in vobis Iudæis. *Sed & in omnibus qui longè ſunt* à vobis ſeu loco, ſed diſpari cultu, & diſſimili ritu, puta in Gentibus. *Quoſcunque aduocauerit dominus deus noſter*, id eſt, per euangelicam prædicationē, ſeu inſpirationem diuinā ad fidem & charitatē ſeu eccleſiaſticam vnitatē perduxerit, hoc

Ioan.11. eſt, in omnibus prædeſtinatis. Propter quod apud Ioannem ſcriptum eſt: Ieſus moriturus erat pro gente, & nō ſolū pro gente, ſed vt filios dei qui diſperſi erāt, cōgregaret in vnum.

Ephes.2. Hinc Gentibus ſcribens apoſt. Vos (inquit) qui aliquādo lōgè fuiſtis, nunc propè facti eſtis in ſanguine Chriſti. Quod

Roma.5. Esa.11.52. etiam in epiſtola ad Roma. ab Eſaia prophetatum declarat.

E *Aliis autē verbis plurimis teſtificatus eſt, & hortabatur eos dicēs, Saluamini à generatione iſta praua*, id eſt, ab incredulis iſtis Iudæis diuidamini corde, vt fidem & gratiam ſuſcipientes, illis pereuntibus vos ſaluemini. *Qui ergo receperunt ſermones eius*, id eſt, verbis Petri acquieuerunt. *Baptizati ſunt*, ab Apoſtolis, aliiſque forſan diſcipulis. *Et appoſitæ ſunt*, numero credētium. *Animæ*, id eſt, homines. *Circiter tria millia*, ad gloriā ſummæ Trinitatis totius gratiæ ſuperbenedictiſſimi fontis. *In illa die*, videlicet Pentecoſtes. *Erant autem perſeuerantes in doctrina Apoſtolorum*, illam manſuetè ac ſedulò audiendo ac

Iaco.1. promptè implendo. Iuxta illud Iacobi: Abiicientes omnem immunditiam, in manſuetudine ſuſcipite inſitū verbū, quod

F poteſt ſaluare animas veſtras. Sic & ſubditi in doctrina paſtorum ſuorum debent ſtabiles permanere. *Et communicatione fractionis panis*, id eſt, perceptione ſacramenti, ſecundum quod Paulus ait: Panis quem frangimus, nónne participatio corporis domini eſt? In primitiua autē eccleſia crebrò & multi quotidie communicabant. *Et orationibus*, nec dubiū quin & in laudibus dei, cum & maius atque diuinius ſit, dei laudibus quàm orationibus eſſe intentum. Nā deum laudando magis ſimplificamur in ipſo, & minus ad noſipſos reflectimur.

Eccle.15. Sed cum nō ſit ſpecioſa laus in ore peccatoris, qui diuinæ laudationi cupit inſiſtere: primò in oratione perſeueret, vt puri-

Psal.33. ficetur, & corde mundato agat quod ſcriptum eſt: Benedicā dominum in omni tempore, ſemper laus eius in ore meo.

Fiebat autem omni animæ timor, id eſt, vniuerſis Iudæis & cæteris iſta videntibus timor quidam incutiebatur, propter rei noui-

nouitatem tótque mirabilium eminentiam, ex prædicatione A
quoque apostolorum, qua incredulis damnationem comminabantur æternam. *Multa quoque prodigia & signa*, id est, miracula maiora & minora. *Per Apostolos fiebant in Hierusalem*, quæ sanctus Lucas breuitati studens non recitat. *Et metus erat magnus in vniuersis*, propter causas prætactas. In quo diuina potétia euidenter ostenditur, quòd scilicet discipuli ante paracleti missionem trepidi, nunc erant intrepidi, & aduersarij eorū tam pauidi. Tantus enim gratiæ fulgor, potestatisq; vigor, ac diuinitatis operatio in eis splendebant, quòd æmuli veritatis formidare coacti sunt, qui illos paulò antè, non modò non metuebant, sed & occidere disponebant. *Omnes etiā qui credebant, erant pariter*, mente & corpore. *Et habebant omnia* B
communia. Possessiones & substantias vendebant, scilicet immobilia & mobilia bona. *Et diuidebant illa omnibus, prout cuique opus erat.* Quò enim spiritalibus diuitiis fuerunt pleniores, eò minus curauerunt opes carnales: & quò in Dei ac proximi dilectione magis ardebant, eò liberalius sua sibiinuicem cómunicabant. Charitas enim omnia facit esse communia, nec sua 1. Cor. 13
duntaxat, sed & seipsam impendit. Ex quibus elicitur tantò quémque minus habere de diuino amore, quò extat auarior. & quò amplius quærit terrena, eò animam habet pauperioré.

Quotidie quoque perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos, in reditu suo à templo. *Panem sumebāt*, cibum. *Cum exultatione*, spiritali non carnali. *Et simplicitate cordis*, táquá ab omni simulatione & vanitate dolosa immunes. Tá- C
tus fuit in eis charitatis feruor & deuotionis instantia, quòd in exteriori occupatione & necessaria corporis refectione, manserunt mente ad deum suspensi, & gloriantes in contemplatione ipsius. In quibus illud. Psal. impletum est: Iusti epu- *Psal. 67*
lentur, & exultent in conspectu dei, delectentur in lætitia. In quibus & aliæ multæ propheticæ promissiones, verè spiritalitérque impletæ sunt, quas carnales & obstinati Iudæi nondum putant impletas, & corporaliter prçstolantur implendas.

Collaudantes deum, & habentes gratiam ad omnem plebem, ita quòd omnibus erát accepti ac honorati propter tá euidentissimá gratiæ affluentiam in ipsis splendentem. Quemadmodum legitur de sancto Sebastiano. Necesse erat, vt quem deus tanta persuderat gratia, ab omnibus amaretur. *Dominus auté augebat qui salui fierent*, id est, quosdam conuertit, & fidelium nu-

D mero copulauit. *Quotidie in idipsum*, collegium credentiũ, vel in ipsomet Deo incommutabili bono, in quod mente tendebant & quiescebant. De quo fertur in Psalm. Tu autem idem
Psal.101 ipse es. Et rursus: In pace in idipsum dormiam & requiescam.
Psal.4.

¶Expositio Cap. III. *Petrus autem & Ioannes ascendebant in templum.* ARTICVLVS. III.

CVM Euágelica doctrina sit supernaturalis, necesse fuit eam supernaturalibus argumentis probari. Hinc Christ⁹ & eius discipuli talia operabantur miracula, quæ sola diuina virtute fieri queũt. Idcirco quàm certũ est deum falsitatis nõ
E esse approbatorem aut confirmatorem, tam certum est fidem catholicam esse à Deo. Nunc ergo grande narratur miraculũ, quo fidei veritas roborabatur, & plurimi conuertebantur.
Petrus autem & Ioannes ascendebant in templum, videlicet ad quendam locum eius, qui (vt dicitur) fuit atrium mundorum, vbi Iudæi secundum legem mundi orabát. *Ad horam orationis nonam*, quocirca aliqui dicunt, quòd Iudæi ter orabant in
Daniel. 6 die, sicut iam ante ex Daniele est allegatum. Veruntamen in
Neem.9 Neemia habetur, quòd quater in die & quater in nocte confitebantur Iudæi, & adorabant dominum deum suum. Præterea hi duo apostoli, & apostolorũ eximij, in multis associati leguntur, tanquam singulari familiaritate coniuncti quanuis v-
F terque eorum carnalem fratrem haberet apostolum. Nam in Christi ministris plus valet gratia quàm natura, seu amor infusus, quàm naturalis. *Et quidam vir qui erat claudus, ex vtero matris suæ baiulabatur*, in lecto. Nam secundum glossam etiam paralyticus fuit. *Quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa*, secundum quòd in Scholastica historia legitur, idcirco sic dicta est, quia Alexander Hyrcanus ornamentum
4.Reg.15. quoddam in ea apposuit, in qua & Herodes auream posuit a-
2.Par.27. quilam, fuítque porta atrij mundorũ. Palàm est auté quòd nõ fuit ea quam Ioathã rex Iuda ædificauit, quæ sublimissima dicebatur, cùm illa fuerit per Chaldæos destructa. *Vt peteret eleemosynam*, fortè non solùm pro se, sed & pro ministrantibus sibi. *Ab introeuntibus in templum. Is cum vidisset Petrum & Ioãnem incipientes introire in templum, rogabat vt eleemosynam acciperet. Intuens autem in eum Petrus cum Ioanne dixit, Respice in nos*,

quod

quod Petrus ideo dixit, vt claudus iste & alij scirent à quibus A
reciperet, quod mox fuerat suscepturus: quatenus per hoc nõ
ipsi Apostoli sed Christus glorificaretur, & ad eum alii cõuer
terentur. *At ille intendebat in eos*, oculis mentis & corporis
tanquam eleemosynæ auidus, & fortè ex verbis Petri insolito
modo cõcussus. *Sperans se aliquid accepturũ ab eis*, nec fefellit
eũ fiducia, quoniã plus quàm sperauit accepit. *Petrus autẽ di
xit: Argentum & aurũ non est mihi*, omnia enim propter Chri Matth. 19
stũ reliquit, nec pecunias à cõuersis ante Apost. pedes positas
in suum vsum cõuertit, secũmque detulit: quia audierat à Chri
sto. Nihil tuleritis in via, neque pecuniã. Et nolite possidere Lucæ. 10
aurum & argentũ. *Quod autem habeo*, id est, sanitatis benefi- Matth. 10
ciũ quod in mea est potestate instrumẽtaliter, *Hoc tibi do*, tã-
quam instrumentũ omnipotentiæ dei, à quo gratiã sanitatum B
& virtutẽ miraculorum sortitus sum. *In nomine*, id est, in vir-
tute & gratia. *Iesu Christi Nazareni, surge*, de lecto *Et am-
bula*, quorũ nullum potuisti hucúsque saltem expeditè. *Et ap
prehensa manu eius dextera, alleuauit eum*, Circa quod dicit Be-
da: Quem verbo erigit, dextera cõfortat: quia sermo docẽtis
in corde audientiũ minus valet, nisi propriæ actionis cõmen-
detur exemplis. *Et protinus consolidatæ sunt bases eius & plãtæ*,
id est, crura & pedes. *Et exiliens stetit & ambulabat*, in quo pa
tet quòd subitò sit sanatus. Virt⁹ enim diuina cum sit infinita,
agit in instanti. Et in claudo hoc etiã illud Esaiæ impletũ est: Esaiæ. 55.
Tunc saliet sicut ceruus, claudus. Quemadmodum autem qui
diu in lecto ægritudinis iacuerunt, cum sanatos se sentiũt, præ C
gaudio (ambulare incipientes) quasi exiliũt: sic fecit & iste, de
sua sanatione ineffabiliter exhilaratus. *Et intrauit cum illis in
templum*, in testimonium veritatis. *Ambulans & exiliens, &
laudans deum*, pro beneficio tanto. *Et vidit omnis populus eum
ambulantem & laudantem deum. Cognoscebant autem illum*, id est,
vniuersi qui aderant, nouerunt hunc esse qui paulò antè fue-
rat claudus, & *Quòd ipse erat, qui sedebat ad eleemosynam, ad Spe
ciosam portam templi. Et impleti sunt stupore & extasi.* Extasis di-
citur quasi positio extra seipsum seu alienatio mẽtis à se, quod
fit interdum pauore, interdum admiratione, interdum contẽ-
platione seu reuelatione. In istis autem ex pauore & admira-
tione processit. *In eo quod contigerat illi. Cum tenerent autem
Petrum & Ioannem, cucurrit omnis populus ad eos*, vel quia iã no-
uerant eos hoc fecisse prodigium, vel quia ex fama & appara

D tu eorum, id suspicabantur etiam antequam aliunde audirent. *Ad porticum quæ appellatur Salomonis*, id est, in ea parte qua stabat Salomon dum oraret, vt in Scholastica explanatur historia, non tamen fuit eadem numero, sicut nec idem tẽplum.
3.Reg.8 Vel ideo sic vocatur, quia cõstructa fuit in eodẽ loco, in quo & illa quam in primo templo Salomon ædificauit. *Vidẽs autem Petrus*, concursum. *Respondit ad populũ: Viri Israelitæ quid admiramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut pietate fecerimus hunc ambulare?* Ad opus bonum, præsertim ad beneficij impensionem & misericordiæ actum, requiritur non solùm potestas, sed etiã pietas seu benigna voluntas, vel quædam compassio aut misericordia, quæ nunc per pietatem ex-
E primitur. Quanuis autem virtute & pietate Apostolorum fuerit signum hoc factum instrumentaliter, non tamen principaliter. Et ipsi apostoli hanc virtutem & pietatem non à se, sed diuinitus susceperunt, ideo non sua virtute aut pietate dicũt se istud egisse. Itaque Petrus non arguit eos, quòd de tãto miraculo mirabantur, sed quia eorum admiratio non fuit ordinata. Aspiciebant enim ad seruos & ad instrumentum magis quàm ad dominũ ac principalem agentem. Ideo Petrus erigit eos ad principalis opificis contẽplationem, & ad considerationẽ causæ finalis huius miraculi, quæ fuit vt per illud Iesus ostenderetur esse filius dei, & sic alij conuerterentur ad ipsum Hinc subditur. *Deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob*, in hoc inęstimabilis dignatio, charitas, & misericordia dei ad homines designãtur, quòd deus ille altissimus & immensus, deus
F vtique vniuersorũ, qui dignè nominari nõ potest, dignatur se
Exod.3. hominum deũ vocare, quasi principalẽ habens dilectionẽ & curã ad eos. Hinc in Exodo ait ad Mosen: Hęc dices ad filios Israël: Dominus deus patrũ vestrorum, deus Abrahã, & deus Isaac, & deus Iacob misit me ad vos. Hoc nomen mihi est in æternũ, & hoc est memoriale meum in generatione & generationẽ. Vnde quia Petrus loquebatur Iudæis, conformat se modo loquendi patrum veteris testamenti. *Deus patrum nostrorũ glorificauit filium suum*, vnigenitum, naturalem, ęternũ, non adoptiuum, scilicet *Iesum*, id est, per hoc miraculum ostendit veritatem & gloriam Iesu Christi. Hoc enim faciendo miraculũ in nomine Iesu, ostendit quòd vera sit eius doctrina, & prædicatio nostra de ipso. *Quem vos quidem tradidistis*, iudici. *Et negastis*, esse regem vestrum aut filium Dei. *Ante faciẽ Pilati*, dicentes,

dicentes, Non habemus regem nisi Cæsarem. Et rursus: Tolle A
tolle, crucifige eum. *Iudicante illo*, puta Pilato, *Dimitti*, hunc Ioan.19
Iesum tanquã innocentem. Nã dixit: Nil causæ inuenio in eo. Ibidem.
Et itẽ: Corripiam illum & dimittam. Hoc tamẽ non protulit Lucæ.23
sententialiter & vltimatè, sed interloquendo dimittẽdum as- Lucæ.27.
seruit. *Vos autem iustum & sanctum negastis*, videlicet Iesum, qui secundum diuinitatem suam est essentialiter sanctus & iustus: secundum humanitatem verò, per virtutes & actus earum iustior ac sanctior vniuersis. *Et petistis virum homicidam donari vobis*, id est, ad vestram instantiam liberari à morte, videlicet Matth.27
Barrabã, qui fuit seditiosus & latro. *Authorem verò vitæ interfecistis*, vtpote vnigenitum Dei, qui est totius vitæ fontale Lucæ.23
principium secundum naturam diuinam, à quo deriuatur vi- Ioan.18
ta naturæ, vita gratiæ, vitáque gloriæ: qui secundum naturam B
assumptam, sua occisione vitam gratiæ & gloriæ instrumẽtaliter reparauit, imò & vitam naturæ restituit his quos à morte corporea suscitauit. *Quem deus suscitauit à mortuis, cuius nos testes sumus. Et in fide nominis eius*, scilicet Christi. *Hunc quem vos* Lucæ.23
videtis & nostis, confirmauit nomen eius, id est, inuocatio nominis Christi facta in fide, quam nos de ipso habemus, consolidauit crura & pedes istius, qui fuerat natus claudus. *Et fides quæ per eum est*, id est, fides nostra, nobis à Christo collata, & de ipso habita. *Dedit*, per modum causæ instrumentalis ac meritoriæ. *Integram sanitatem istam in conspectu omnium vestrûm.* Om-
nia enim possibilia sũt credẽti, & virtute ac merito fidei sum- Marc.9
ma fiunt prodigia: secundũ quod Saluator testatus est: Si ha- C
bueritis fidẽ sicut granũ sinapis, dicetis huic mõti, Iacta te in
mare, & obediet vobis. Itaq; merito fidei apostolorũ, nõ clau- Matth.17
di huius præstitit deus hanc sanitatẽ. Miracula autẽ fiunt quãdoque fide facientiũ ea, quãdoque fide eorũ quibus fiũt. ¶ Ecce qualis artifex est spiritus sanctus, qui huic pauperi piscato-
ri infudit tantã constantiam, vt tot millibus hominum nõ ve- Sapien. 7.
reretur improperare tam incomprehensibile scelus, videlicet occisionem iniustissimã vnigeniti filij Dei, quod solo auditu horrendum est. Veruntamen quoniã discretio exigit vt rigori pietas misceatur, quia & nostra perfectio est deo assimilari, q in omni effectu iustitiæ misericordiã miscet. Hinc Petrus post asperam inuectionem blanda verba inducit, & territos consolatur. *Et nunc fratres scio quòd per ignorantiã fecistis, sicut & principes vestri*, id est, pontifices cæteriq; maiores: & hæc ignoran-

D tia excusauit crimen eorũ aliqualiter, non totaliter, imò nec multum, præsertim quantum ad principes. Tanta enim miracula fecit Iesus, & tot scripturarum authoritatibus demõstrauit se esse Messiá in lege promissum, quòd meritò debuissent credidisse in eum. Sed excæcauit eos malitia sua. Quomodo autem pro tempore aliquo principes & alij quidam nouerũt Iesum esse Messiam, & quomodo non, qualiter etiam ad tantá cæcitatam inducti sunt ex impatientia sua propter prædicationem Christi contra eos, nunc omitto, quia super Matth, dixi hoc plenius: & si spiritus sanctus concesserit, super Lucá aliquid inde dicturus sum, ex verbis August. in lib. de ciuita. dei.

Luca.7
Sapien. 2.

E *Deus autem qui prænunciauit per os omnium prophetarum pati Christum suum, impleuit sic*, sicut prædixit. Quia diuina ordinatione passus est Christus, & eo modo deus illud impleuit quo sensu nunc dictum est quòd tradidit Christum. In tantũ enim illud impleuit, vt per Esa. protestetur: Propter scelus populi mei percussi eum. Non tamen induxit Iudæos ad faciendum hoc scelus, sed Christo inspirauit promptissimum animũ patiendi, & malis actibus impiorũ vsus est deus ad bonũ. Ex hac autem authoritate elicitur, quòd vniuersi prophetę verbo vel scripto aut mystico facto Christum prænunciauerunt passurum, sicut & Zacharias fatetur: Visitauit & fecit redemptioné plebis suæ. Sicut locutus est per os sanctorũ, qui à seculo sunt prophetarum eius. *Pœnitemini ergo*, de vestris peccatis, pręsertim de Christi occisione dolete. *Et conuertemini*, ad dominũ saluatorem. *Vt deleantur peccata vestra, vt cum venerint tempora refrigerij*, id est, dies iudicij in quo electis plenaria quies pręstabitur. Vnde & iustis appetendus est dies ille: secundũ quod ait Saluator: His fieri incipientibus leuate capita vestra, quia appropinquabit redemptio vestra. *A conspectu domini*, id est, ab ipso deo, & clemétissimo eius in suos electos aspectu, ab ipso enim tépus illud proueniet. *Et miserit eum, qui prædicaturus est vobis, Iesum Christum.* ad iudicandum de omnibus in forma humana, visibili ;glorificata, secũdum quam minor est patre, & ab ipso mittetur. *Quem oportet quidem cœlũ suscipere*, id est, suscep tũ interim tenere, ita quòd interim sedebit in cœlo ad dexterá patris. *Vsque in tempora restitutionis omniũ*, id est, vsq; in tempus finalis iudicij, in quo vnicuiq; quod promeruit retribuetur, & quicquid inordinatum fuit per culpam, ordinabitur per pœná, ita quòd singula debitis locis, ac præmiis constituentur

Esa.53
Luca.1
F
Luca.21
Ioan.14
Apoc.22.

ſtituentur. *Quæ locutus eſt deus per os ſanctorum ſuorum à ſecu lo prophetarum*, quia de hac omniũ reſtitutione penè à princi pio mũdi locuti ſunt vates ſancti. Propter quod Iudas in ſua Canonica introducit teſtimoniũ Enoch de futuro iudicio. Conſequenter docet ꝙ legiſlator Iudæorũ Moſes de Chriſto ſit vaticinatus. *Moſes quidem dixit*, in Deuteronomio. *Quoniã prophetam ſuſcitabit vobis dominus Deus veſter de fratribus veſtris*, id eſt, de ſemine Iudæorũ Chriſtum ſecundum car nem producet, & gratia prophetiæ eminẽter implebit. *Tan quã meipſum.* Tanquã, notat hîc aliqualem multũmq; defectiuam ſimilitudinem, cùm Chriſtus incomparabiliter maior ſit Moſe: ſed in hoc eſt ſimilitudo, ꝙ ſicut Moſes fuit lator legis ſcriptæ, ſic Chriſtus legis Euãgelicæ. Chriſto autem in quantum fuit aliquo modo viator, cõpetit nomẽ & ratio prophetæ, quia vt ſic, claræ viſionis non fuit, vt cõprehenſores. Verũ ſicut ipſe eſt angelus, & dominus atq; creator angelorum, ſic ipſe propheta & dominus ac impletor prophetarũ. *Ipſum au dietis iuxta omnia quæ locutus fuerit vobis.* Hoc Moſes ait hortã do non affirmãdo: nam pro maiori parte Iudæi Chriſtũ audire ſpreuerunt. Inſuper, iuxta morẽ ſcripturæ Moſes Iudęos ſui tẽporis in perſona eorũ, qui tempore Chriſti erãt futuri, alloquebatur. De toto enim populo ſolet loqui ſcriptura, quaſi de aliquo vno. Idcirco ad vnã partem ſub perſona alte rius partis ſæpe dirigitur ſermo. *Et erit omnis anima quæ non audierit prophetã illum*, id eſt, omnis tempore Euãgelicæ legis & prędicationis ac promulgationis eius exiſtẽs, qui in Chriſtũ non crediderit, nec verba eius ab ipſo vel prędicatoribus eius ſuſceperit, *Exterminabitur de plebe*. id eſt, de electis po puli ſui tolletur atque damnabitur. *Et omnes prophetæ à Samuel, & deinceps qui loquuti ſunt, annunciauerunt dies iſtos*, id eſt, de tempore primi aduentus Chriſti, & paſſionis reſurrectioníſque eius prophetauerunt. Chriſtus enim eſt finis legis & omnium opus prophetarum, ad quem omnia tunc ordinabã tur, & de ipſo ac eius myſteriis loqui, fuit principalis prophe tarum intentio. Hinc & Iudæorum magiſtri fatentur. quòd omnes prophetæ nõ ſunt loquuti, niſi ſuper dies Meſſiæ. Sed cum à principio mundi & tempore patriarcharum nõ defue rit prophetia de Chriſto, dicente virgine glorioſa. Sicut locu tus eſt ad patres noſtros, Abraham & ſemini eius in ſecula. Cur de prophetis qui à tempore Samuëlis fuerunt, loquitur

A *Iudas.* *Deut. 18.* B *Eſaiæ. 9* *Ioan. 14* *1. Ioan. 5* C *Roma. 10.* *Lucæ. 1.*

D Petrus, præsertim cum in Genesi patriarcha Iacob tã euiden-
Gene. 49. ter & copiosè vaticinetur de Christo? Et respondendũ quòd tempore Samuëlis cœpit cursus regum in duodecim tribubus Israël: & ex tunc fuerunt prophetæ, qui manifestè scripserunt de Christo, scilicet Dauid, Esaias Osee. &c. Præcedentes autem tam euidenter locuti non sunt, saltem communiter. Vel prophetias suas non conscripserunt. *Vos estis filij prophetarum*, id est, discipuli & sequaces seu posteri. Et aliqui vestrûm de illorum sunt semine nati. *Et testamenti quod disposuit deus ad patres nostros*, per Mosen in deserto, id est veteris testamenti imitatores seu filij estis, *Dicens ad Abraham.* Genesis. 12. *In semine tuo*, id est, Christo à te secundum carnem
E nascituro, *Benedicentur*, id est, dona gratię in præsenti, & dona gloriæ in patria consequentur, *Omnes familiæ terræ*, id est, vniuersæ tribus, linguæ & gentes, videlicet quædam de o-
Psal. 21. mnibus, iuxta id in Psalmo: Reminiscentur, & conuertentur ad dominum vniuersi fines terræ. *Vobis primum suscitans*, id est, proponens, vel secundum naturam assumptam procreans *Deus filium suum*, incarnatum, qui dixit. Non sum missus nisi
Mat. 25 ad oues quæ perierunt domus Israël, *Misit illum benedicen-*
Baruch. 3. *tem*, id est, multa beneficia impendentem *Vobis*, inter quos visus & conuersatus est. Vel suscitans eum à morte ad vestram salutem, misit illum nunc vobis per nostram prædicationem, benedicentem vobis, id est, dona gratiæ conferentem aliquibus vestrûm. *Vt conuertat se vnusquisque à nequitia sua*, illam
F de cætero abhorrẽdo, præteritamque deflendo. ¶ Omne autem peccatum ex habitu vitioso, seu deliberatione ac certa scientia oriens, dici potest nequitia, non autem quod ex infirmitate aut ignorantia excusante prodit. Pręterea iuxta mysticum intellectum per hunc claudum à natiuitate intelligitur populus Iudæorum à principio legis datæ rebellis, nec in via dei rectè incedens, quem sancti patres ac prophetæ ante por-
Ioan. 10. tam tẽpli Speciosam, id est, ad Christum deferebant vt saluaretur per eum qui ait: Per me si quis introierit, saluabitur. Ab ingrediẽtibus autem templum, puta à sanctis fidelibus, populus iste salutis subsidia quęrere debet. Petrus verò, id est, quicunque firmus & fortis in fide, talis potest iuuare, & templo inducere, seu Christo incorporare. Similiter per claudũ istũ, signatur quilibet Christianus vitiis iugiter assuetus, quẽ deuoti ad Christi misericordiam ferre conantur, & ponunt an-

te portam clementiæ, hortantes vt ab vniuersis ingredienti- A
bus domum dei, id est, terrena spernentibus amantibúsque diuina, animæ suæ quærant cibaria. Cui dicunt deuoti: Respice in nos. id est, conuersationem nostram sectare. Qui cum fuerit radio illustrationis supernæ persusus, animoque à claudicatione sui obliqui incessus sanatus, mox exilit, stat, ambulat atque cum illis Ecclesiam intrat. Surgit a vitiis, exilit gratias referendo, quòd de tenebris suis eductus lucem conspicit veritatis: in qua sapidè intuetur quàm aspernanda sunt omnia quibus mens impeditur à deo. Stat quoque perseuerando in bono incœpto, ambulat proficiendo, intrat Ecclesiam, cœlestis regni beatitudinem contemplando, quibus visis, multi tántam mutationem dextræ excelsi vehementer mirantur con- Psal. 70.
fluuntque ad eum, per quem tanta est facta cóuersio, qui ad- B
monet non se, sed dei laudare virtutem.

¶Elucidatio. Cap. IIII. *Loquentibus autem illis ad populum.*

ARTICVLVS QVARTVS.

NON cessat aduersarius veritatis, & ęmulus ęquitatis, veritati & æquitati resistere. Hinc à principio Euangelicæ legis, inuisibiles atq; visibiles hostes aduersati sunt ecclesiæ sanctę, sicut nunc recitari incipitur. *Loquentibus autem illis*, videlicet Petro & Ioanne. *Ad populum, superuenerunt magistratus templi*, id est, iudices & doctores, *Et saducæi*, qui specialem sectam habebant, quia nec angelum, nec spiritum, nec resurre- C
ctionem esse dicebant: animã quoque humanã asserebãt mortalem, & quoniam omniũ horum oppositum docebant Apostoli, tristabantur de eorũ prædicatione hi saducei. Ideo subditur, *Dolentes quòd docerent populum, & annunciarent in Iesu resurrectionem ex mortuis*, id est, per Christi virtutem omnes mortuos suscitandos. Vel in Iesu. id est, in eius doctrina ac fide. *Et iniecerunt in eos manus*, violentas, & sacrilegas, *Et posuerunt illos in custodiam vsque in crastinum.* Ideo tunc eos incarcerauerunt, nam vespera fuit, sicque hora iudicandi transierat Hinc subditur, *Erat autem vespera. Multi autem eorum qui audierant verbum* dei, à Petro, sicut præcedenti capitulo scri- Acto. 2.
ptum est. *Crediderũt, & factus est numerus virorum quinque millia*, qui hoc die crediderunt, & baptizati sunt forsitan diebus

D sequontibus. Credibile quoque est, quòd multæ mulieres & pueri præsertim virorum istorum tunc conuersi sint. Sed cō-
Num. 1. suetudo scripturæ est fœminarum & puerorum numerum nō taxare. Pueri autem vocantur seu paruuli, qui infra vicesimū annum sunt, viri qui illum sortiti sunt. *Factum est autem in crastinum vt congrederentur principes eorum & seniores & scribæ in Hierusalem, & Annas princeps sacerdotum,* Tempore autē
Ioan. 12. passionis Caiphas fuit princeps sacerdotum, sed omni penè anno principatus sacerdotij trāsferebatur ad alium. *Et Cayphas & Ioannes, & Alexander, & quotquot erant de genere sacerdotali.* Itaque cōglobati sunt, vt sua authoritate, multitudine & excellentia, apostolos tanquam idiotas & pauperes confu-
E tarent, terrerent, obruerent. *Et statuentes eos in medio interrogabant: In qua virtute, aut in quo nomine,* id est, per cuius inuocationem *fecistis hoc vos?* scilicet, claudum à natiuitate optimè ambulantem? Opera enim gratiæ, perfectiora sunt operibus naturæ. Vnde sicut vinum quod Christus fecit de aqua fuit præualidum: ita & claudus iste Christi virtute sanatus, eminē-
Ioan. 2. ter cōualuit. *Tunc Petrus repletus spiritu sancto dixit ad eos. Principes populi & seniores Israel audite. si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi,* id est, si nunc ad iudicium trahimur, reprobamur, dānamur pro beneficio curationis huic
Mat. 27. collato, *In quo,* beneficio, *Iste saluus factus est,* ab impedimen-
Ioan. 19. tis ambulandi, *Notum sit uobis omnibus, quia in nomine domini*
Ephe. 1 *nostri Iesu Christi Nazaræni, quem uos crucifixistis,* quia id pro-
Psal. 117. curastis, *Iste astat coram vobis saluus,* id est, virtute & inuo-
F catione Christi curatus est. *Hic,* scilicet Christus, *Est lapis angularis qui reprobatus est à vobis ædificantibus.* id est, populum Iudeorum instruentibus. *Qui factus est in caput anguli,* id est, à deo factus est cōiunctor & princeps populorum duorum. Nam sicut in lapide angulari cōcurrunt, & cōnectuntur duo parietes: ita in Christo coniuncti sunt electi ex Iudæis atque
Ephe. 2. Gētibus, & ipse est caput illorum, vt duos condat in semetip-
Esa. 29. so, qui est pax nostra, vtraque faciens vnum, vt ait Apost. De quo per Esaiam dominus ait: Ponam in Syon lapidem angularem summum, probatum. *Et non est in aliquo salus,* Vera nāq; salus seu beatitudo non consistit nisi in Christo obiectaliter, secundum suam diuinitatem, nec per hoc excluduntur pater & spiritus sanctus, sed includuntur, cum tres supersanctæ personę sint vnū veræ ac totius beatitudinis essentialis obiectū.

Rursus

Rursus in solo Christo secundum humanitatem est salus tan- A
quã in mediatore, per quẽ facta est saluatio. De quo apud E- *Esa.33.*
saiã legitur: Dominus iudex noster, dominus legifer noster, dominus rex noster, ipse veniet & saluabit nos. *Nec enim aliud nomen est*, id est, alia res nomine designata. *Sub cœlo*, id est, in terra. *Datum hominibus*; à patre seu Trinitate altissima. *In quo*, id est, cuius virtute, fide & gratia. *Oporteat nos saluos fieri*, Ideo omnes à principio mũdi saluari, aliquo modo per Christi fidem & gratiã sunt saluati. Nam & passio Christi id fecit futura, quod facit præterita, mediantibus fide & sacramento, vt August. declarat. *Videntes autem Petri cõstantiam & Ioãnis*, quòd scilicet tanto nobiliũ & potentum agmine cincti, steterunt intrepidi, & tam ordinatè ac sine timore Petrus respon- B
dit. (Iustus quippe quasi leo cõfidens, absque terrore erit.) *Prou.28.*
Comperto, id est, certiuè inuento & cognito. *Quòd homines sine literis essent*, id est, absque scientiis humano studio acquisitis. *Et idiotæ*, ante missionẽ spiritus sancti. Per tales enim voluit deus euangelicã legem denũciari, ne eius diuulgatio humanæ industriæ, scientiæ aut eloquentiæ adscriberetur. Nam *1.Cor.1.*
Paulus asserit se prædicasse, nõ in sapientia verbi, sed in ostẽsione signorum, ne crux Christi euacuetur. *Admirabantur*, videntes effectũ insolitũ, & causam eius, scilicet spiritussancti infusionem apostolis datã ignorãtes. Cũ enim sapiẽtis sit vniformiter se habere, cõstantia sapientiæ signũ est. Iuxta illud Ecclesiastici: Homo sanctus in sapientia manet vt sol, nã stul- *Eccl.27.*
tus mutatur vt luna. *Et cognoscebant eos, quoniam cũ Iesu fuerant*, ante ipsius passionẽ. Ioannes nẽpe se scribit notũ fuisse *Ioan.18.*
pontifici. Frequenter quoque Iudæi viderũt Apostolos am- C
bulantes cũ Iesu, & secum in Hierusalem existentes. *Hominẽ quoque videntes stantem cum eis*, scilicet Petro & Ioãne. *Qui fuerat curatus, nil poterant contradicere*, verbis Petri, ac magicis artibus tantum deputare miraculum. Ex quo Porphirij innotescit insania, qui Petrum asserit magum fuisse, & signũ istud non verè sed ludificatoriè exhibuisse, sicut in lib. de ciuit. dei plenius recitat Augustinus. *Iusserunt autem eos foras extra concilium secedere*, vt inter se quid dicturi essent liberius pertractarent. *Et conferebant adinuicem dicentes: Quid faciemus hominibus istis? Quoniam quidem notum signum*, id est, famosum euidénsque miraculum, *Factum est*, per eos. *Omnibus inhabi-* *Ioan.12.*
tantibus Hierusalẽ. Manifestũ est & non possumus negare. In quo *Sap.2.*

D declaratur istorum excæcatio maxima, quòd tot visis prodigiis cõuersi non sunt, excæcante eos sua malitia. Corruptio nanq; in affectu, parit corruptioné in intellectu seu rationis iudicio. *Sed ne amplius diuulgetur in populum*, istud miraculũ. *Comminemur eis*, sub graui pœna. *Ne vltra loquantur in nomine hoc*, id est, de Iesu Nazareno. *Vlli hominu.* In hoc isti Iudæi
Tob.12. egerunt contra id quod apud Tob. Raphaël ait: opera Dei reuelare, & confiteri honorificum est. *Et vocantes eos denunciauerunt eis, ne omnino loquerentur neque docerent in nomine Iesu*, non enim audebant eos incarcerare aut occidere, ne cõcitarent contra se populũ. *Petrus verò & Ioãnes dixerũt: Si iustum est in cõspectu dei vos potius audire*, per obedientiã. *Quàm deum, iudicate*, quasi dicant, certissimũ est, quòd nõ. Creatori enim
E magis quã creaturę est obediendũ, potissimè cũ illa iubet, quę prohibet ille: vel prohibet, quæ ille iubet. Vbi enim superior præcipit & inferior contradicit, nõ est audiendus inferior. *Non enim possumus quæ audiuimus & vidimus*, id est, Christi mysteria, passionem, suscitationem, ascensioné, paracleti missionem. *Non loqui*, cũ deus nobis pręcepit hæc prędicare. Vn-
Ioan.1. de apud Ioanné habetur: Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius. *At illi cõminantes dimiserunt eos. nõ inuenientes quomodo punirent eos propter populum*, qui magnificauit apostolos in tanto miraculo. *Quia omnes clarificabant id quod factum fuerat*, id est, prodigium istud præclarum esse confessi sunt. *Annorũ enim erat homo amplius quadraginta, in quo factum fuerat signũ istud sanitatis.* Idcirco persona eius & innata debilitas cunctis innotuit, nec fuit tergiuer-
F satio aduersus tã sensibilẽ veritatem. *Dimissi autem* Petrus & Ioannes, *Venerunt ad suos* coapostolos & cõdiscipulos. *Et annunciauerunt eis quãta ad eos principes sacerdotũ & seniores dixerunt.* Hoc nanque fuit eis vtile scire. Amici autem secreta sua & accidentia sibi, familiaribus suis reuelant. Quod tamen cum grandi agendum est discretione, ne audiétis animus incidat culpam. *Qui cum audissent, vnanimiter leuauerunt vocem ad dominum & dixerunt*, scilicet verba sequentia omnes pariter inceperunt, ita quòd nemo eorũ alios ad proferéda hęc verba induxit primitùs incipiendo, aut simili modo. Magnũ fuit miraculũ & euidens signum, quòd à spiritusancto omnes similiter inspirabantur. *Domine qui fecisti cœlum & terram, & mare & omnia quæ in eis sunt.* Per dominum hoc loco intelli-

telligitur deus pater, sicut verba pandunt sequentia. *Qui spiritu sancto per os patris nostri Dauid, pueri tui, dixisti,* aliqui autem apostolorum ac discipulorum de semine Dauid orti fuerũt. Omnes tamen patriarcham suum spiritalem patrem esse professi sunt. *Quare fremuerũt gentes, & populi meditati sunt inania?* Gentes contra Christum frementes fuerunt, crudelissimi serui Pilati & Herodis à quibus illusus, flagellatus, spinis coronatus & crucifixus est dominus maiestatis. Populi verò qui contra filium Dei meditabantur inania, fuerunt scribæ & pharisæi cũ aliis multis Iudæis, qui vana cõsilia contra Christum cogitauerunt, & fine optato frustrati sunt. Voluerũt enim occidere Iesum, ne locum & gentem perderent, ne scilicet à Romanis vastarẽtur, & vt per tam turpem mortem memoriam Iesu extinguerent: iuxta illud Hiere. Super me cogitauerunt consilia, dicentes, Venite mittamus lignum in panẽ eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius nõ memoretur vltrà. Rursus inaniter meditati sunt dicẽtes: Tãquam nugaces æstimati sumus ab illo: & gloriatur se deũ patrem habere. Videamus ergo si sermones illius veri sunt, & tẽtemus quæ vẽtura sunt illi. Si enim est verus filius dei, liberabit eum de manibus contrariorum. Hæc fuit infinita cæcitas Iudæorum Christum in primo aduentu temporaliter regnaturum putantium, quia intra se cogitauerunt, quòd si verè esset filius dei, pater nõ permitteret eum occidi. Propter quod crucifixo insultauerunt dicentes: Si rex Israël es. Vel si hic est Christus dei electus, descendat nũc de cruce, & credimus ei, quasi prophetæ non prædixissent Christum pro mundi salute passurum. Hinc euenit ei oppositum. Nam quoniam filiũ dei crucifixerunt, à Romanis vastati sunt, & Christus per suã passionem amplius glorificatus est, totique mundo notificatus. *Astiterunt reges terræ* scilicet, Herodes rex & Pilatus iudex, qui à regendo, non à regia potestate dictus est rex. *Et principes conuenerũt in vnum*, scilicet, Annas & Caiphas. *Aduersus dominum & aduersus Christum eius*, id est, contra patrem & filium incarnatum, totius gratiæ plenitudine vnctũ secundum naturam assumptam. Qui enim contra vnam diuinã agit personam, etiam contra alias duas peccat, quanuis aliqua peccata per appropriationem quandam dicantur contra patrem, aliqua contra filium, aliqua contra spiritum sanctum. Hinc filius ait: Qui non honorificat filiũ, nõ honorificat pa-

[Margin: A; *Psal.2.*; *Mat.26.*; *Mar.15.*; *Luc.23.*; *Ioã.19.*; *Ioã.11.*; B; *Hiere.11.*; *Sap.2.*; *Mat.27.*; *Mar.15.*; *Ioan.5.*; C; *Ibidem.*; *Ioan.15.*]

D trem, qui misit illum. Et alibi: Odio habuerunt me & patrem
Ioan.5. meum gratis. In prima quoque canonica sua ait Ioánes: Qui non credit in filium, mendacem facit patrem. Consequenter sancti isti inductam authoritatem ad propositum applicát & exponunt. *Conuenerunt enim verè*, veritate rei & etiam veritate sermonis, quantũ ad historicam recitationem. Non autem conuenerunt verè, veritate iustitiæ, & veritate verborũ inter se habitorum, sed iniustè atque mendosè. *In ciuitate ista* Hierusalem. *Aduersus sanctum puerum tuum Iesum*, scilicet vnigenitum filium. *Quem vnxisti* vnctione spiritali, videlicet, omnium gratiarum charismate, quátum ad animam à primo
Psal.44. incarnationis mométo: iuxta illud: Vnxit te deus, deus tuus.
Iob.9. Propter quod euangelista dicit: Non ad mensuram dat deus
E spiritum sanctum homini Christo. *Herodes & Pontius Pi-*
Actu.23. *latus cum gentibus, & populus Israel.* Herodes autem & Pilatus quantum ad hoc conuenerunt, quod in Christi persecutione vnanimes fuerunt. *Facere*, id est, Christũ persequi & occidere, *Quæ manus tua & consiliũ tuũ*, id est, potentia & sapiétia tua. *Decreuerũt fieri.* Quid illi igitur peccauerunt, cum potestati dei nullus queat resistere, & bonum videtur id facere quod deus vult fieri? Sed deus nõ voluit illud fieri eo modo, quo impij hoc fecerũt, nisi permissiuè. Voluit verò id fieri eo modo, quo id passus est Christus. Quomodo auté intelligendum sit istud, in præcedentibus duobus capitulis dictum est plenius. *Et nunc domine respice in minas eorum*, illas compescendo, ne aliorum salutem impediant. Et hoc ex cha-
F ritate & zelo iustitiæ orauerunt. *Et da seruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum, in eo quod manum*, id est, potestatem,

Tuam extendas ad sanitates & signa & prodigia fieri per no-
Mat.10. *men sancti filij tui Iesu*, id est, per virtutem & inuocationem ipsius, per quod prædicantium fiducia augeatur & audientium corda fidem amplectantur. *Et cum orassent motus est locus in quo erant congregati.* Per hunc terræ supernaturalem motum, significauit deus quòd sua potestas eis in cunctis assisteret, & quòd eorum oratio esset audita. Itémq; quòd corda principum terrenorum Christi virtute essent vincenda. *Et repleti sunt omnes spiritu sancto*, id est, in gratia & feruore tunc vehementer creuerunt, mirabilémque spiritussancti senserunt contactum, roborationem & exhilarationẽ. *Et loquebantur verbum dei cum fiducia*, quia & se fructificaturos in aliorum con-

uersione

uersione sperabant, & eos qui corpus occidunt non formida- A
bant. *Multitudinis autem credentium, erat cor vnum & anima vna*, id est, voluntatis concors affectio, & mens per charitatem eximiam coadunata. Quò enim pleniores fuerũt in gratia, charitate, & cęteris donis spiritussancti, eo in omnibus cõcordiores extiterunt. Quemadmodum nanque ex humanæ mentis imperfectione generatur opinionum diuersitas & affectionum discordia, ita ex gratiæ & charitatis confortatione procedit assertionũ & desideriorũ parilitas. Pro hac vnitate suorũ per charitatẽ (cuius est vnire) orauit saluator ante passionẽ: Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti Ioan.17.
mihi, vt sint vnum sicut & nos: & sint cõsummati in vnum. In quibus impletum est quod per Hieremiam dominus pollice- B
tur: Dabo eis cor vnum & animã vnam: & lætabor super eis, Hiere.32.
cum benefecero eis. *Nec quisquam eorum quæ poßidebat, quicquam suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.* Charitas 1. Cor.13.
nempe quò perfectior, eò liberalius communicat & effundit, nec quæ sua sunt quærit. Et quantò quis spiritalia dona, futuráque bona synceriùs appetit & exquirit, eò minus curat terrena. In hac autem primitiuæ ecclesiæ sacratissima conuersatione, cœnobitarum vita fundatur, quæ & vitam beatorum in patria imitatur, in qua omnia sunt communia. *Et virtute magna*, id est, forti & efficaci prædicatione atque potẽti miraculorum operatione. *Reddebant apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi domini nostri.* Idcirco de resurrectione specialem fecerunt mentionem, quia illa incredibilior videbatur, & in ea cætera includebantur, scilicet passio & ascensio. C
Et gratia magna erat in omnibus illis, tam in apostolis quàm cæteris discipulis. *Neque enim quisquam egens erat inter illos.* quia sufficientiam, non superfluitatem habebant: iuxta illud Prouerb. Mendicitatẽ & diuitias ne dederis mihi, tribue tantũ vi Prou.10.
ctui meo necessaria. *Quotquot enim possessores agrorũ aut domorum erant, vendentes adferebant pretia eorum quæ vendebant, & ponebant ante pedes apostolorum*, per quod monstrabant se despicere ista terrena, atque plenissima fide cœlestia inquirere.

Diuidebatur autem singulis, prout cuique opus erat, id est, necesse, & vtile. Huius vitæ figura in filiis Rachab præcessisse videtur, de quibus in Hieremia habetur, quẽadmodũ Ionadab Hiere.35.
filius Rechab pater Rechabitarum præceperit filiis suis non bibere vinũ, nec ædificare domũ, nec serere agrum, nec plan-

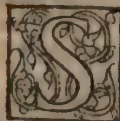
D tare vineas, sed habitare in tabernaculis. Denique in hac electissima plebe primitiuæ ecclesiæ, verè impletum est quod in
Esa. 23. Christi aduentu futurum deus per Esaiam prædixit: Sedebit populus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opuléta. Sophonias quoque, Reliquiæ, inquit, Israël non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium. Quoniam ipsi pascentur & accubabunt, & non erit qui exterreat.

Ioseph autem qui cognominatus est Barnabas ab apostolis (quod est interpretatum, filius consolationis) quem ita cognominauerunt sancti Apostoli, quia & ipsi, & cæteri credentes de con-
aliàs conuersione. fessione & maxima gratia huius Ioseph, plurimùm consolati fuerunt. Erat nanque persona notabilis, & ad aliorum in-
Deut. 10. structionem bene disposita. Ideo subditur. *Leuites*, quia de
E genere sacerdotali. *Cyprius genere*, id est, in insula Cypro natus. Cuius parentes per captiuitatem & dispersionem ad illum deducti sunt locum. *Cum haberet agrum*, quàuis enim non licuit Leuitis habere hæreditaria bona in propria terra, tamen in aliena id licuit eis. In propria nanque terra de sacrificiis sustentabantur. *Vendidit eum, & attulit precium, & posuit ante pedes apostolorum*, proprietati resignans & apostolorum
Act. 1. voluntati dispensationem commédans. Iste est Barnabas comes Pauli, non ille qui supradictus, cum Matthia statutus.

¶ Postremò quod dictum est, multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna, quamuis ab omnibus considerandum, & imitandum atque implendum sit Christianis, potissimè tamen à religiosis, quia apostolicæ perfectionis vestigia sectari professi sunt. Cœnobia æquidem (sicut ait Hierony-
F mus) si pacis concordia, charitatísque vnitas adsint, sunt paradisus dei in terra: & habitantes in eis, sunt angeli. Si verò defuerint, sunt infernus, & habitatores diaboli.

Elucidatio cap. V. *Vir autem quidam nomine Ananias.*

ARTICVLVS QVINTVS.

Levit. 10. Num. 16. Nume. 15. Sicut in veteri testaméto quidá in principio lationis legis Mosaicæ ob eius transgressioné dirè puniti leguntur, vt filij Aaron qui combusti sunt, eo quòd ignem alienum offerrent, & alter qui ligna collegit sabbatho: quatenus præcipientis authoritas mõstraretur, & alij ad obseruantiam diligentiorem inducerentur, paterétque, quàm salutare esse legi obtempe-

obtemperare diuinæ, quàm impium & damnabile non pare- A
re: ita & in euangelica accidit lege, quandoquidem euangelicæ legis derogātes synceritati, terribiliter sunt plagati: quod in principio huius capituli exēplo ostenditur. *Vir autem quidam nomine Ananias, cū Sapphira vxore sua vendidit agrum, & fraudauit de precio agri*, partem pecuniæ sibi fraudulēter seruādo, quam totam tenebatur in communem vsum proferre. *Cōscia vxore sua*, nam ea sciente & cōsentiēte factum est hoc. *Et afferens partem precij ad pedes apostolorum posuit. Dixit autem Petrus*, cui istud per reuelationē diuinam innotuit. *Anania cur tentauit*, id est, in tentationē induxit ac superauit, *Satanas cor tuum?* Vel cur tentauit, id est, cur ita peccasti, quòd deus sic te dereliquit vinci? Exigentibus enim præcedentibus nostris peccatis frequenter durè tentamur, & in tentatione à deo iustè relinquimur. *Mentiri te spiritui sancto?* id est, nec fidelitatē nec veritatē ei seruare, sed ad eius mentiri iniuriam? Sic omnis qui frangit votū, spiritui sancto mentitur. Qui autem societatem illius primitiuæ ecclesiæ ingrediebantur, viuere in communi vouebāt. *Nónne manens manebat tibi*, id est, nonne ager, nondum venditus tuus erat? *Et venundatum erat in tua potestate?* id est, spatium seu hæreditarium bonum agri istius post vēditionem fuit in tua voluntate, quantū ad præcium venditi? Et hoc referendum ad tēpus præcedens votum præfatum. *Quare posuisti in corde tuo hanc rem*, istam impiam per consensum. *Non es mentitus hominibus, sed deo.* Ananias iste eo ipso quo partē pre- C
cij ante apostolos posuit, facto asseruit agrum non nisi tanti venditū esse, sicque mētiebatur hominibus. Probabile quoq; est, quòd vxori suæ (forte & emptori, & testibus) cōmisit vt dicerent idē. Verùm cōsuetudo scripturæ est, vt cum aliquid fit duobus notabiliter in dignitate seu qualitate distinctis, à maiori tantū factū dicatur. Sicut & Moses ait Iudæis: Nō cōtra *Exod. 16*
nos est murmuratio vestra, sed cōtra dominū. Itémq; aposto *Ephes. 6*
lus, Nō est nobis colluctatio aduersus carnē & sanguinē, sed aduersus principes & potestates. Similiter Ananias nunc dicitur nō mētitus hominibus, sed deo, quia illis nō solùm, sed deo principaliter est mētitus. Sed quomodo aliquis potest deo mētiri, quē nemo fallere potest? Et respondendū, quòd deo mētiri, est ad suæ æternæ veritatis iniuriā, corā illo falsum proferre. Propterea notādus est hic ordo verborū. Primò enim locutus est Petrus, cur tentauit Satanas cor tuum, mentiri te spiri

D tui sancto? Deinde subintulit, non es mentitus hominibus, sed deo: ex qua authoritate Thomas in summa cótra gétiles probat quòd spiritussanctus sit deus. *Audiens autẽ Ananias hæc verba, cecidit & expirauit*, non magica arte id fecit Petrus, vt fingit Porphyrius, sed ex spiritu sancto locutus est, & angelo dei transgressorem intus cædente extinctus est impius. Nec fuit hoc crudelitatis, sed æquitatis ad aliorum emédationem: sicut & vnum membrum abscinditur, ne totum corpus inficiatur. Sperarique potest quòd Petrus sua prece trãsgressori huic gratiã pœnitendi obtinuit, quem foris tam districtè correxit. Verũtamen in Scholastica historia fertur, quòd iustorũ societatẽ intrauit, vt necessaria vitæ haberet sine labore, & sic alijs-

E de malus & simulator fuisset. *Surgentes autem iuuenes*, qui erãt Christiani. *Amouerunt eum*, id est, cadauer defuncti. *Et efferentes sepelierunt. Factum est autem quasi horarum trium spatium, & vxor eius nesciens quod factum fuerat, introiit. Respondit autem ei Petrus, Dic mihi mulier*, Quomodo mulieri huic respondet, à qua interrogatus non fuit, imò quam ipse interrogauit? Sed respódet ei ad opus, non ad quæstionem. Respondet enim, id est, correspondenter seu conuenienter locutus est ei ad factũ ipsius, prout factum illud exegit. *Si tanti agrum vendidistis?* Sicut est precium ante Apostolos positum. *At illa dixit, Etiam tanti*, præcisè. *Petrus autem ait ad eam, Quid vtique conuenit vobis tentare spiritum domini?* id est, Spiritum sanctum, seu ipsum dominum deum qui spiritus est? Hæc verò fraudatio fuit æquiualenter tentatio Dei, qui tam fraudulenter partem pre-

F cij occultauerunt, támque audenter mentiti sunt, quasi de diuina prouidentia & Dei scientia dubitassent. *Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum, ad ostium sunt*, Fortè enim Petrus audiuit redeuntium sonitũ. Vel spiritu vidit, quemadmodũ He-

4. Reg. 1 lizeus vidit Giezi currẽtem post Naaman. Quemadmodum

1. Cor. 15 etiam ait Apostolus: Et si corpore absens sum, tamen spiritũ præsens sum, gaudens & videns ordinem vestrum. *Et efferent te*, quasi diceret, protinus morieris & ad sepulchrum duceris. *Confestim cecidit ante pedes eius*, percussa ab angelo. *Et expirauit. Intrantes autem iuuenes, sepelierunt illam ad virum suum*, id est, prope corpus viri defuncti. Fuit enim consuetudo Iudæis, viros & coniuges in eodem tumulo poni, vt coniunctionem carnis sequeretur coniunctio pulueris, & quia de costa viri fa-

Gene. 2 cta est mulier. *Et factus est timor magnus in vniuersa ecclesia, &*

in

in omnes qui audierunt hæc, id est, in omnibus scilicet credẽtibus A
qui & extra Hierusalẽ erant. Perfectis autẽ incutiebatur timor
reuerentialis ac filialis. Omnes verò cognita dei vindicta, apo
stolicæ conuersationis synceritatem diligẽtius imitari conati
sunt. Nã & ideò deus fecit hanc vltionem, ne alij tale aliquid
attentarẽt. Timor nãque retrahit à peccato, quemadmodũ in
Prouer. scriptũ est: Per timorem vnusquisque declinat à malo. Prouer. 15
¶ Denique sicut verorũ monachorum vita & institutio, à cõ
uersatione & paupertate primitiuæ ecclesiæ sumpsit exordiũ,
ita ex Anania & Sapphira fictorẽ monachorũ, qui dicti sunt
Zarabaitæ, teterrimũ genus (Cassiano testante,) exortum est.
Qui magnã coram hominibus deuotionẽ & paupertatem si-
mulãtes, inter se clàm delicatè vixerunt. ¶ Postremò circa hũc
locũ scribit Beda: Nulla re hos duos pœnitentia curari passus B
est Petrus, sed ad timorẽ posteris incutiendũ, noxiũ grauamẽ Beda.
radicitus amputare curauit. Ex quo patet quàm detestabile ac
horrendum sit vitium proprietatis in religiosis, qui vtique E-
uangelicam paupertatem professi sunt. *Per manus autem apo
stolorum fiebant signa & prodigia multa in plebe.* Quod ait per
manus apostolorum, intelligi potest dupliciter: Primò, quòd
per impositionẽ manuum eorũ sanabãtur infirmi: iuxta illud,
Super ægros man⁹ imponẽt, & bene habebũt. Secũdò per ma Mar. 15
nus, id est, per potestatẽ & gratiã concessam apostolis, fiebant
in vulgo miracula multa. *Et erant vnanimiter omnes in porti-
cu Salomonis*, ibi enim prædicabant apostoli, & alij orationi-
bus insistebãt. De porticu hac dictum est suprà. Hinc scriptum
est: Erant semper in templo laudantes & benedicentes deum. C
Cæterorum autem nemo audebat se coniungere illis, fictè, ne Act. 3.
quod Ananiæ & coniugi eius contigerat, eis quoque accide- Luca. 24.
ret. *Sed magnificabãt eos populus*, tanquam dei electos, in quibus
diuina charismata præclarissimè emicabant; & in vultu & in
vita atque miraculis, interior virtus & gratia resplendebat. Ita
& multi vsque in præsens verè religiosos atque deuotos com
mẽdant, nihilominus in suis carnalitatibus & vanitatibus per-
seuerant, vitiosis victi affectibus. Itáque in illis primitiuæ eccle
siæ personis, constat impletum illud Esaiæ: Omnes qui vide- Esa. 61.
rint eos cognoscent illos, quia isti sunt semẽ cui benedixit do
minus. *Magis autem augebatur in domino credentium multitudo
virorum ac mulierum*, Visis enim tantis prodigiis & tam euiden
tibus iudiciis sanctitatis ac gratiæ spiritus sancti, multi quoti-

D die vtriusque sexus conuertebantur ad Christum, quorum fidei magnitudo subiungitur. *Ita vt in plateis eiicerent infirmos, & ponerent in lectulis & grabatis.* Grabata autem, sicut in Scholastica historia dicitur, propriè dicuntur lectisternia pauperũ; in quibus nil corpori substernitur, sed tantum supponitur capiti substramentum. *Vt veniente Petro saltem vmbra illius obumbraret quenquam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus suis.*

Psal.67 Mirabilis deus in sanctis suis, qui dedit virtutẽ & fortitudinẽ tantã apostolis, potissimè Petro, qui fuit in miraculis priuilegiatus, quoniã princeps erat apostolici agminis, sicut Paulus in sapientiæ dono. Propter quod Petrus ad prædicandum Iudæis specialiter missus est, Paulus verò ad Græcos. Nam Iudæi

E signa, Græci sapientiã quærunt. Vnde & Paulus testatur: Qui

1.Cor.1 operatus est Petro in circuncisionẽ, operatus est & mihi inter

Galat.2 gentes. Et vt dicunt expositores: Petrus maiora fecit miracula quàm Christus: nec hoc derogat Christo, quia non sua, sed Christi virtute Petrus operatus est ea. Hinc passione instante

Ioan.14. dixerat Christus: Qui credit in me, opera quę ego facio & ip

Matth.14 se faciet, & maiora horum faciet, quia ego ad patrem vado. Christus non euidenter legitur sua vmbra curasse infirmos, sed vestimenti sui contactu. Dicitur autem vnum miraculum maius alio, tam ex parte rei gestæ, vt suscitatio mortui maius

F extat miraculum quàm illuminatio cæci, quàm ex parte modi agendi, & sic Petrus maiora fertur fecisse quàm Christus miracula. *Concurrebat autem multitudo vicinarum ciuitatum in Hierusalem, afferentes ægros & vexatos à spiritibus immundis, qui curabantur omnes.* Vnde certissimum est innumerabilia fuisse apostolorum miracula, & de pluribus non nisi paucissima esse cõscripta. Nec hoc aliquis sic esse discredat, cũ & aliis quibusdam sanctis data sit tanta gratia operandi miracula, vt eorum numerus describi non potuerit. Verùm quem deus sper-

Eccle.7 nit, nullus corrigere potest. Hinc reprobi vnde corrigi deberent, deteriorãtur: quemadmodum peruersi Iudæi ex apostolorum operibus tam diuinis, inuidia sunt succensi, secundum quod subditur. *Exurgens autem princeps sacerdotum, & omnes qui cum illo erant,* concordes in eadem persecutione iustorum.

Quæ est hæresis Sadducæorum, id est, qui cum illo existentes fuerũt hæretici dicti Sadducæi, sicut enim in noua lege vocantur hæretici, qui non totã sacram scripturã recipiunt, vt Manichæi, & Mõtanistę vetus testamentũ negãtes: ita in lege Mosi

erant

erant quidá hæretici, quinque libros Mosi tantùm recipiétes A
non auté prophetarum scripturas, qui Sadducæi vocátur, qui interpretátur iusti. Nam iustos se nominauerunt, quia in iudicando & puniendo fuerunt acerrimi. Sed quia non iusti, sed valde iniusti fuerunt, dici possunt Sadducæi, quasi seducti. Dicuntur tamen Sadducæi à Sedech verbo Hebræo quod Latinè dicitur iustus. Vnde Melchisedech rex iustitiæ interpretatur. Vel Sadducæi vocati sút à Sadoch sacerdote, de cuius se- 3. *Reg.* 1.
mine se natos gloriabantur. Porrò hæresis Græcè secundum 1. *Par.* 24
Bedam ab electione vocatur, qua quisque sibi, spretis aliorum dictis, quod sequendum putauerit eligit. *Repleti sunt zelo*, id est, inuidia, nam veritas parit odium in cordibus incorrigibilium, quemadmodum scriptum est. Non amat pestilens eum, *Prou.* 15
qui se corripit. Apostoli enim prædicabant animá esse immor B
talem & resurrectionem futuram, esse quoque & angelos, atque prophetas diuinitus inspiratos, quæ omnia Sadducæi negabant. *Et iniecerunt manus in apostolos*, vtiq; omnes, sicut ante in Petrú & Ioannem duntaxat. *Et posuerunt eos in custodia publica*, id est, in carcere vbi & manifestò rei cócludebantur, vt talibus similes putarentur. *Angelus autem domini per noctem*, id est, proxima nocte. *Aperiens ianuas carceris, & educés eos dixit*. Beda euidéter hìc asserit, quòd apostoli ianuis clausis educti sunt. Vnde in Scholastica historia dicitur: Nó est intelligendum quòd angelus aperuit ianuas carceris, sed quòd ita eduxit apostolos, ac si ianuæ fuissent apertæ. Et quædá glossa hìc asserit, quòd angelus aperuit ianuas carceris non realiter, C
sed apparenter, quia eduxit eos tá liberè per ostia clausa, ac si fuissent aperta, quod per omnipotentiá dei fieri potuit, nó auté naturali virtute angelica, quæ se ad hoc nó extédit, quòd duo corpora simul sint in eodé loco, per penetrationé dimensionú. Quòd auté ianuæ non fuerút apertæ realiter, verba paulò pòst subdita insinuare vidétur, sicut patebit. *Ite & stantes in templo loquimini plebi omnia verba vitæ huius*, id est, Christianę cóuersationis, seu Christi, qui ait, Ego sum via, veritas & vita. *Ioan.* 14
Qui cum audissent, intrabant diluculò in templum & docebát. Adueniens auté princeps sacerdotum, & omnes qui cum eo erant cóuocauerút conciliú, & omnes seniores filiorú Israel, & miserút ad carceré vt adducerentur, apostoli. Quia enim princeps & pótifex cósiderauit factú apostolorú quotidie psperari, & plurimos à Iudaismo ad nouá legé cóuerti, seriosissimè ítédebat quomodo

D vniuersos apostolos auferret de medio. Hinc magnũ & celebrem fecit conuentum, quasi rem magnam acturus. Verùm (vt Salomon ait) non est sapientia, non est scientia, non est consi-
Prou.21 lium contra dominum. Et quantò diuinæ præordinationi cor humanum impudentiùs præsumptuosiúsque resistere nititur, tantò omnipotens deus, quod decreuit gloriosius operatur. *Cùm autem venissent ministri, & aperto carcere*, ab ipsis ministris seu custodibus. Non enim carcerẽ inuenerunt apertum, vt statim dicetur. *Non inuenissent illos, reuersi nunciauerunt dicentes: Carcerem quidem inuenimus clausum cum omni diligentia, & custodes carceris stantes ad ianuas*, quia enim videbant Iudæi increduli apostolos tot mirabilia operari, cautissimè eos clauserunt,
E ne aliquo modo effugerent. *Aperientes autem*, carcerẽ. *Neminem intus inuenimus*, ex quo elicitur, quòd clausis ianuis egressi fuerunt apostoli. Si enim angelus ianuas aperuisset, cur denuò eas clausisset? *Vt autem audierunt hos sermones magistratus templi*, videlicet doctores legis & iudices. *Et principes sacerdotum, ambigebant de illis, quidnam fieret*, id est, dubitabant, quem exitũ res haberet, & quid de apostolis essent acturi. Circa hũc locũ ait Beda: Quid prophane Iudęe cæca stimularis insania? Furentibus apostolis dicis Christũ de monumento sublatũ:
Matt.28 Dic, rogo, eosdem apostolos, de carcere tuo clauso, cuius fur-
Matth.15 to credis ablatos? Verùm ingenita malitia, cor perfidum in si-
Ioan.20 gnis manifestis obdurat. *Aduenniens autem quidam*, de Iudęis incredulis. *Nunciauit illis, quia ecce viri quos posuistis in carcere,*
F *sunt in templo stantes & docentes populum.* Si apostoli aduersarios timuissent, non in templo stetissent. *Tunc abiit magistratus, cum ministris*, id est, multitudo superiorum cum subditis. *Et adduxit illos*, puta apostolos. *Sine vi*, ad principẽ sacerdotum. *Timebant enim populum ne lapidarentur*, si violentiam aliquam inferrent apostolis, quos vulgus deuotè audiuit. *Et cũ adduxissent illos, statuerunt in concilio. Et interrogauit eos princeps sacerdotum dicens: Præcipiendo præcepimus vobis ne doceretis in nomine isto.* videlicet in nomine Iesu Nazareni, *Et ecce replestis Hierusalem doctrina vestra*, quòd Iesus iste sit rex, Messias, filius dei, mundi saluator, iudex vniuersorum. *Et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius*. Hoc dupliciter intelligi potest. Primò, vultis ostendere, quòd rei simus homicidij, hominem innocentem perducendo ad mortem. Secundò, vultis inducere super nos vindictá sanguinis istius quem à nobis no-

center

center fusum asseritis. Primo modo August. intelligit ita, quod A Iudæi volebant quasi immunes videri à morte Christi, ideo *Ioan. 18.* obtulerūt eum iudici Pilato: atque dixerunt: Nobis nō licet *Matt. 27* interficere quenquam. Sicque princeps hic sacerdotum nunc quasi oblitus fuit: quòd ad pōtificum instigationem, totus populus Iudæorū clamauit: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. *Respondens autem Petrus & apostoli dixerunt: Obedire oportet deo magis, quàm hominibus.* hoc suprà expositū est. Portò vt ait hîc glossa quędam & Scholastica historia, omnes apostoli verba ista vnanimiter proferebant, ex feruore & zelo non patientes vnum pro omnibus loqui. Quibusdam tamē apparet, quòd solus Petrus verba hæc protulit, quibus prolatis, alij verbis & signis annuerunt, aliàs videretur ibi fuisse vocum confusio. Veruntamen istud non cogit, imò proba- B bile est, quòd Petro responsionem inchoante, & prosequen- *Act. 4* te, alij ex feruore aliqua verba miscebant eadem affirmando. quod & in iudiciis accidere solet: non tamen inordinatè, sed valde modestè id fecerunt. *Deus patrum nostrorum suscitauit Iesum, quem vos interemistis suspēdentes in ligno,* manibus militum. *Mat. 14.* O quàm parati fuerunt isti nunc mori pro Iesu, qui tempore suæ captionis omnes simul fugerunt ab eo? *Hunc deus principem & Saluatorem exaltauit,* in resurrectione & ascensione, *Dextera sua.* id est, sua gratiosa pōtentia ac pia assistentia. Vel in dextera sua eum ponendo. Est autē Christus princeps totius militantis ac triumphantis ecclesiæ, de quo Esaias prædixit: Vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, deus for- *Esa 9.* tis, pater futuri seculi, princeps pacis. De quo in Apocal. ha- C betur: Qui est testis fidelis, primogenitus mortuorū, & prin- *Apoc. 1.* ceps regum terræ. Itaque exaltauit illum, vt sit caput ecclesiæ. *Ad dandam pœnitētiam.* id est locū, tēpus, & gratiam pœnitendi, seu pœnitentiæ sacramentum atque virtutem. *Israel,* id populo Israël, imò & cunctis hominibus. *In remissionem peccatorum,* quæ per pœnitētiam impetratur. Propter quod post *Luc. 24.* resurrectionem Christus perhibuit: Oportebat pati Christū, & resurgere tertia die: & prædicari in nomine eius pœnitētiā in remissionem peccatorū in omnes gentes. *Et nos testes sumus horum verborum,* id est, rerum significatarum per verba hæc, scilicet resurrectionis, ascensionisque Christi. Verbum autem quandoque accipitur pro interiori mentis conceptu: sicut & ibi: In principio erat verbū: quādoq; pro imaginaria simili-

D tudine rei, interdum pro verbo vocali. Aliquando pro re ver
4 Reg. 20 bis expressa, quemadmodum. 4. Regum loquitur Esaias: Nó
Joan. 15. fuit verbum in domo mea, quod nó ostenderim eis. *Et spiri-*
Act. 2. *tus sanctus*, est testis horum per nos loquendo, & mirabilia operando in testimonium Euangelicæ prædicationis. Propter
Joan. 6. quod Christus prædixit: Cùm venerit paracletus quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. *Quem dedit deus omnibus obedientibus sibi*, scilicet nobis & condiscipulis nostris in signo visibili. Nullus tamen deo virtuosè obedit nisi præueniente gratia spiritus sancti, sed obedientibus Deo datur spiritus sanctus per incrementa suorum charismatum. *Hæc cum audissent*, præfati principes Iudæorum. *Dissecabantur*, vehementer frementes ac indignantes contra Apostolos tam authoritati
E uè & sine pauore loquentes. *Et cogitabāt interficere illos.* In
Sapien. 1. maliuolam quippe eorum animam non introierunt sapientiæ
Amos. 5. verba: Et: Cōtumaces sui reprehensionem non sustinent, sed oderunt corripientem. *Surgens autem quidam in consilio Pha-*
Act. 23. *risæus*, eo modo quo & Paulus infrà testatur: Ego Pharisæus
Act. 22 sum. Nam ambo antequam Christi fidem susciperent, erāt de secta hac quantum ad obseruantias eius. *Nomine Gamaliel*, ad cuius pedes instructus est Paulus. *Legis doctor, vir honorabilis vniuersæ plebi*, quia iam dudum honestę fuit conuersationis, & vita concordabat doctrinæ in ipso. *Iussit foras ad breue homines fieri*, id est, Apostolos iussit ad modicum tempus
Ioā. 3. 9. 19 egredi, & extra manere. Hoc eis pręcepit quāuis in corde suo sibi eos præponeret, seque eorum seruum ac discipulum reputaret. Veruntamen instar iubentis locutus est. De quo
F refert Clemens in quadam epistola, quod fuit Apostolorum discipulus, sed occultus, sicut & Nicodemus, & de cōsilio Apostolorum mansit inter Iudæos, vt eorum contra fideles mitigaret furorem. *Dixitque illis: viri Israelitæ, attendite vobis super hominibus istis, quid acturi sitis*, id est, nolite præcipitare sententiam, nec inconsultè istos opprimere, neque ex passionis impetu quicquam peragere. Ad quod inducit duo exempla.

Ante hos enim dies extitit Theudas dicens se esse aliquem, scilicet virum magnum, ac vatem, *Cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum, qui occisus est, & omnes qui credebant ei dissipati sunt, & redacti sunt ad nihilum.* non absolutè ad nihilum, cum animæ sint immortales, & prima mate-

Aliàs magnum.

ria incorruptibilis, sed ad nihilum sunt redacti, quantum ad A id quod attentarant, & de terra seu vita præsenti sublati sunt. Iste Theudas (sicut in Scholastica historia ex verbis Iosephi recitatur) dixit se esse prophetam, ad cuius persuasionem multi Iudæorum venditis omnibus suis, & sublatis ex vrbe, præsertim Hierusalem, facultatibus, venerunt ad ripas Iordanis, & promisit se post triduum diuisurum Iordanem, vt transirent per arentē alueum sicco pede, vt tempore Iosue, & infra hoc triduum venientes milites missi à præside Syriæ ipsum occiderunt & multos eorum quos seduxit, caputque eius tulerunt Hierusalem. Fuit autem Theudas magus. *Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis*, id est, generalis descriptionis, quādo imperāte Augusto descriptus est orbis, ibantque singuli vt profiterentur in sua ciuitate, subiectos se esse B Romano imperio, & capitis soluerent censum, vt apud Lucā Luca. 2. habetur. *Et auertit populum post se.* Nam docuit populum Israel, quòd cum esset populus dei, non debere eum subdi Romanis, nec eis dare tributa, quia in templo decimas solueret atque primitias: & quia in lege conscriptum est: Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Sed errauit, cum hoc Deut. 6 de seruitute latriæ intelligatur, & spiritali libertati corporalis Mat. 4. subiectio nō repugnat, militaribus quoq; pro bono reipublicæ stipēdiū seu tributū debetur. Propter quod dixit Saluator Mat. 22. Reddite quæ sūt Cęsaris Cęsari, & quæ sunt Dei Deo. *Et ipse* Mar. 12. *periit, & quotquot consenserant ei dispersi sunt.* Nō enim diuina virtute cōtra Romanos roborabātur, sed pro suo errore succubuerunt. *Et nūc itaq; dico vobis: Discedite ab hominibus istis, & sinite illos, Quoniā si ex hominibus est consiliū hoc aut opus, dissoluetur:* id est, si negotium Apostolorum humana calliditate cōfictū est, & doctrina eorum mendosa est, magicisque artibus innituntur: citò totum peribit, sicut illorum duorum. *Si verò ex deo est, non poteritis dissoluere illud. Abstinete ergo ab eis, ne & deo repugnare videamini.* Rationabilis prorsus fuit ista instructio, præsertim cum probabilia valde imò & certa omnino signa apparerent, quòd Apostolorum opus esset à deo. *Consenserunt autem illi,* scilicet Gamalieli, non tamen in toto, quia in hoc consenserunt, quòd dimiserunt Apostolos, nō autem in hoc, quòd eos flagellauerunt, & prædicare prohibuerunt.

Et conuocātes Apostolos, cæsis id est, à se flagellatis, *Denunciauerunt, ne loquerentur in nomine Iesu ad populum,* aliqua laude

D digna. *Et dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliā pati*, reputantes persequutionem hanc esse præcipuum donū dei, quemadmodum Paulus Thessalonicensibus scribit: Vobis datum est pro Christo non solùm vt credatis in eum, verùm vt etiam patiamini pro illo. Sic ergo impleuerunt Apostoli quod audierunt à Christo: Gaudete in illa hora & exultate, quoniam merces vestra copiosa est cœlis. Hinc in Iacobo habetur: Omne gaudium existimate cum in diuersas tentationes incideritis. ¶ Præterea, cum quælibet virtus habeat proprium gaudium sibi annexum, perfectam patientiam habens aduersitatum perpessione, secundum superiorem animæ partem lætatur, ita quod sicut gaudium est iusto iustitiam facere, & humili subdi, sic patienti gaudium est tribulari. Et vtique si Christum purè diligimus, gaudere debemus quòd ei per aduersitatum molestias conformamur, quia & per hoc à peccatis purgamur, ad gratiam abundantiorem disponimur, ad regnum cœleste compendiosius peruenimus. Ideo scriptum est: Communicantes Christi passionibus gaudete, vt in reuelatione gloriæ eius gaudeatis. In omni ergo aduersitate inordinatam tristitiam repellamus, & Christi passionem ac multiplicem patientiæ fructum oculis cordis stabiliter proponamus, scientes quòd omnes qui placuerunt deo, per multas tribulationes transierunt fideles. Qui autem tentationes non susceperunt in timore dei & in patientia sua, exterminati sunt. *Omni autem die non cessabant in templo & circa domos docentes*, publicè & priuatè. *Et euangelizantes Christum Iesum*, in quo patet maxima fortitudo fidei charitatisque feruor istorum, qui in regia pōtificalique vrbe, nec verbis nec ictibus poterát a dei opere cohiberi. Et vtique nisi diuina potestate totum opus eorum fuisset fulcitum, mirum & incredibile videretur, quòd principes Iudæorum vel vno die permisissent eos in vita aut ciuitate sua metropolitana: sed vt dictum est: Non est consilium contra dominum.

Mat. 15. Luc. 6. Iaco. 1. E 1. Pet. 4 Iudith. 8. F

Explanatio Cap. VI. *In diebus autem illis.* ARTIC. VI.

VIA hoc libro sanctus Lucas primitiuæ statū Ecclesiæ proposuit scribere, non solum apostolorum facta & verba enarrat; sed & cæterorū fidelium post apostolos precipuorum. Et quoniam in ecclesia post sacerdotes constituuntur & se

& sequuntur diaconi: nunc de ordinatione septē primorum A diaconorū texit historiā. *In diebus autem illis crescente numero discipulorū*, eorū videlicet qui per apostolos conuertebantur ad Christū. Christiani verò tunc generaliter vocabantur discipuli, vt infrà habetur. Quotidie autem plurimi conuertebantur. *Factum est murmur Græcorum aduersus Hebræos*, per Græcos hîc intelliguntur vel Iudæi in dispersione inter Græcos nati & educati, vel Græci & aduenæ ex gētilitate cōuersi, & in Hierusalē cōmanentes. *Eo quòd despicerētur in ministerio quotidiano*, scilicet, dispēsatione seu administratione victualium & temporalium *Viduæ eorum*, puta Græcorum. Quod tripliciter intelligi potest. Primò, quòd Hebræi in ministerio quotidiano viduas suas tanquam eruditiores Græcorum viduis præferebant, & sic Beda exponit. Secundò, quòd viduæ B Græcorum in ministerio isto nimium grauabantur, seu ad viliora agenda deputabantur. Tertiò, quòd viduis Græcorum non tam bene ministrabantur necessaria, vt viduis Hebræorum. Sed cum superius dictum sit ꝙ multitudinis credentiū erat cor vnū & anima vna, & singulis ministrabatur sicut indiguerunt, quomodo in tā sancto collegio inuēta est ista dissensio? Et respondendū, ꝙ numero discipulorū crescente orta est murmuratio ista, nō enim omnes æquè perfecti fuerūt, & in tanta multitudine fuisse aliquos imperfectos, mirum nō est. Imò vt Climachus refert, quidā illorū facti fuerūt hæretici *Cōuocātes autem duodecim*, scilicet Apostoli. *Multitudinē discipulorū, dixerūt: Non est æquum nos relinquere verbum dei*, id est, à prædicatione cessare. *Et ministrare mensis*, id est, victualium corporis administratione occupari. Spiritalia enim C in tantū sunt tēporalibus præponēda, quātò anima corpore extat præstātior, & qui sunt ad sublimiora officia, diuinioresque actus instituti, nō debēt immoderāter sine necessitate circa viliora intēdere, ne à principalioribus impediātur. Deniq; meliora sunt fercula mentis quàm ventris: & vt Rabanus ait, his verbis ostendūt apostoli Episcopos & doctores nō debere corporalibus implicari, dicente Apostolo: Nemo militans deo implicat se negotiis secularibus. Hinc etiam Ietro consu 2. Tim. 2. luit Mosi, vt præesset populo in his quæ essent ad deū, & maiora dūtaxat iudicaret negotia, minora verò substitutis principibus iudicibúsque committeret, prout in Exodo habetur. Exod. 18. *Cōsiderate ergo fratres viros ex vobis*, id est, de vestro colle-

D gio. *Boni testimonij*, scilicet famæ honestæ. *Plenos spiritu sancto & sapientia*, id est, euidenter virtuosos, & sufficienter eruditos, quantum humano modo coniici potest aut sciri. Tunc enim fuerűt ibi quàm plures tanta gratia decorati, quòd certum fuit eos spiritu sancto impletos. *Septem*, tot enim ad literam probabiliter videbantur ad opus administrationis sufficere. Per quod mysticè figuratur, quòd in diaconatű promouédi, debent septéplici dono spiritus sancti ornari. *Quos constituamus super hoc opus*, administrationis corporalium, vt ipsi ea ministrent, vel ministrantibus præsint. *Nos verò orationi & ministerio verbi insistentes erimus*, per ministerium verbi prædicatio designatur. O vtiná prelati ista attenderét, quoniam iam plures, plusquam oportet, decet, aut licet, circa tem E poralia occupantur, in exterioribúsque versantur: quia méte sunt frigidi, nec in spiritalibus exercitiis habent saporé. Hinc effunduntur, negligentes seipsos & sibi commissos. *Et placuit sermo coram omni multitudine*, qui malű murmurationis optabant extingui. & vt boni filij patrum suorum consilio tam rationabili celeriter acquieuerunt. Quod & cunctis subditis est pensandum ac imitandum. Præterea in verbis præfatis notatur ordo in electione seruandus. ¶ Electio enim primò fieri debet cum discretione atque concordia, quod notatur, cű dicitur cősiderate. Secundò, ex charitate: ideo subditur, fratres. Tertiò, vnus de gremio Ecclesiæ eligi debet: hinc sequitur, ex vobis. Quartò, qui eligitur debet esse bonæ famæ, propter proximorű edificationé: idcirco subiűgitur, boni testimonij. Quintò, erit virtuosæ cőuersationis quo ad Deum: ideo ad-F ditur, plenos spiritu sancto. Sextò, erit in scripturis instructus propter quod sequitur, & sapientia. Postremò talis debet esse, vt magis cupiat prodesse, quàm præesse, perpendens se potius vocatum ad onus quàm ad honoré: idcirco annectitur, quos cőstituamus super hoc opus. *Et elegerunt Stephanű plenum fide*, quæ est virtus theologica, seu fidelitate que ad iustitiá pertinet. *Et spiritu sancto*, per quod insinuatur cűctis fuisse plenus virtutibus. Sed in primitiua ecclesia fides fuit specialiter cőmendáda tanquá fundamentű virtutű, & quia tunc valde necessaria fuit fidei fortitudo propter persecutores, itéq; ob difficultaté subdédi intellectű articulis fidei, quod est rationem in captiuitatem redigere. *Et Philippum*, de isto Philippo diacono infrà scribuntur sublimia, vnde & ipse & cæteri

qui

qui sequuntur pleni fuerũt fide & spiritu sancto. *Et Prochorũ & Nicanorẽ, & Timonem, & Parmenã, & Nicolaum aduenam Antiochenum*, qui vt fertur de gentilitate fuit conuersus ad Iudaismũ vel fortè immediatè ad Christianismum, & de Antiochia fuit, de quo occasionem erroris sumpserunt quidam, in Apocalypsi Nicolaitæ vocati, asserentes, mulieres debere esse communes, quod & Thomas in summa contra gentiles affirmat hunc Nicolaum dixisse Alij tamen dicunt, quòd ipse non dixit hoc: sed cum haberet mulierem pulcherrimam, & accusaretur de immoderato amore ad eam volens se excusare, ait coram Apost. Ecce cõiunx mea, qui vult ea vtatur. Quod (vt isti asserunt) ipse non dixit ea mente, qua sentiret vsum fœminarum debere esse communem, sed vt per huiusmodi modum loquendi se plenius excusaret. Verùm quidam peruersi ad mala procliues, eiusque verba iuxta suam concupiscentiam interpretantes, sumpserunt ex eis occasionem erroris *Hos statuerunt ante conspectum Apostolorum*, puto autẽ quòd & hi septem electi etiam elegerunt, sicut in electionibus collegiorum ac cœnobiorum, qui eliguntur & eligunt. *Et orantes*, ipsi Apostoli, *Imposuerunt manus*, secundum Rabanum hic ordo seruandus est, vt scilicet populus eligat, episcopus ordinet. Et quia Apostoli cum oratione & manus impositione ordinauerunt istos diaconos: in ordinibus dandis fiunt orationes, & in quibusdam ecclesiis, manus tempore ordinationis imponuntur diaconis. In scholastica quoque fertur historia, quòd horum septem priorum diaconorum vicẽ gerunt archidiaconi, propterea instituti, vt portent pondus negotiorum, quatenus prædicationi ac doctrinæ liberius vacent episcopi. *Et verbum domini crescebat*, id est, prædicatio Apostolorũ fructificabat, *Et multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem valde*, quia plurimi conuertebantur. *Multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei*, rationem suam subiiciendo fidei: in quo elucescit infinita misericordia Christi, quòd illos conuertere dignatus est, à quibus tam importunè atque crudeliter fuit expetitus ad mortẽ, in quibus specialiter est impletum, quod ante passionem Christus prædixit: Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum. *Mat.12.*

¶Insuper aduertendum, quòd sicut in libro hoc beatus Lucas duorum præcipuorum Apostolorum actus & verba specialiter prosequitur ac describit: videlicet Petri & Pauli, ita

D & prædictorum septem diaconorum duorum præcipuorum verba actúsque prosequitur, scilicet Stephani & Philippi, nõ enim scribere omnia potuit. *Stephanus autẽ plenus gratia & fortitudine*, paulò antè dixit eum plenũ fide & spiritu sancto, nunc gratia & fortitudine, vt monstretur sanctus Stephanus fuisse vir apostolicæ perfectionis, & quia iam eius martyrium descripturus est, aptè præmittit quòd fortitudine plenus fuit, tam illa quæ est virtus moralis & cardinalis, cuius est in periculis mortis esse constantem quàm illa quæ est donum, cuius est operibus perfectionis constanter insistere. *Faciebat signa & prodigia magna in populo*, quæ sanctus Lucas breuitati studens non prosequitur. *Surrexerũt autem quidam de synagoga libertinorum.* Isti Iudæi increduli dicti sunt libertini,
E quia manumissi, id est, libertate donati fuerunt, cum prius serui fuissent, sicque conditionis fuerunt seruilis qui fidei restiterunt. *Et Cyrenensium*, à Cyrene, quæ est ciuitas Libyæ, secundum Bedam. *Et Alexãdrinorum*, id est, ab Alexandria vrbe Ægypti. *Et eorum qui erãt à Cilicia & Asia*, quæ sunt regiones vicinæ adinuicem: *Disputantes cum Stephano*, volentes probare, quòd Iesus non esset Christus in lege promissus. *Et non poterãt resistere sapientiæ* Stephani. *Et spiritui*, id est, spiritui sancto. *Qui loquebatur*, per Stephanum: sicut
Mat.10. ait Saluator: Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Vel spiritui, id est, animæ Stephani qui loquebatur, sicque implebatur in Stephano illa
Luc.21. Christi promissio: Ego dabo vobis os & sapiẽtiam cui nõ poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri.
F *Tunc submiserunt viros*, scilicet falsos testes. *Qui dicerent se au*
Mat.26. *diuisse eum dicentem verba blasphemiæ, in Mosen & in Deum*, si-
Mar.14. cut fecerunt regi, ita & militi. Nam & contra Christum pro-
Luc.24. duxerunt falsos testes Iudæi. Est autem proprium peruersorum, vt cum ratione præualere non valent, seque rationabiter conuinci prospiciunt, ad calliditates & violentias conuertantur. Sic egerunt & isti. *Commouerũt itaque*, id est, ad iram & zelum indiscretũ prouocauerunt. *Plebem, & seniores & scribas*, id est iudices & doctores. *Et cõcurrẽtes rapuerunt eum*, cũ impetu violẽto tanquã maleficũ. *Et adduxerũt in cõcilium, & statuerunt falsos testes dicentes: Homo iste nõ cessat loqui aduersus locum sanctum & legem*, id est, templo & legi Mosi per verba blasphemiæ detrahit. *Audiuimus enim eum dicentem: Quo-*

niam Iesus Nazarenus hic destruet locum istum & mutabit traditiones, id est, leges seu ordinationes & obseruationes. *Quas tradidit nobis Moses.* Etiam si Stephanus hæc verba dixisset, nõ fuisset blasphemia secundum veritatẽ, sed secundũ Iudæorũ istorum æstimationem. Romani enim Christi potestate destruxerunt vrbẽ & tẽplum Hierusalem. Cæremonialia quoque legis Christus mutauit in melius, & alias dedit institutiones viuendi, deũ colendi quã Moses. Verè excæcati Iudæi putabant cęremonialia & iudicialia legis præcepta post Christi aduentum seruanda sicut moralia. Nihilominus testes isti mẽtiti sunt, vel Stephanus ista verba non dixit, vel ea non dixit eo sensu quo ipsi ea proposuerunt. Sic enim ea proposuerunt, quasi Iesus asseruisset se legalia mutaturum, quasi simpliciter reprobans ea, vel quasi omnia mutans. Christus verò ita non dixit nec Stephanus: imò Christus testatus est: Non veni legem soluere sed adimplere, id est, perficere. Cæremonialia enim figuratiua fuerunt, quæ in Christo impleta sunt atque in Ecclesia. Præcepta quoque moralia euangelicis perfecit consiliis. *Et intuentes in eum omnes qui sedebant in consilio, viderunt faciem eius tanquam faciem angeli*, id est, splendidissima claritate ac miro decore perfusam, per quod internæ perfectionis magnitudo, puritas & innocentia monstrabatur. In quo Mosi parificatus est Stephanus. Nã & Mosi vultus præ splendore à Iudæis aspici non valebat. In tali autem & tanta maiestate ostendit Deus Iudæis Stephani vultum, vt conuerterentur ad veritatem si vellent, aut si nollent, de sua obstinatione inexcusabiliores ac damnabiliores redderentur. Porrò in scripturis cãnonicis non legitur homo vultum huiusmodi habuisse in terra coram hominibus, nisi Christus in trãsfiguratione & Moses ac Stephanus, in quo magna valde Stephani excellentia innotescit.

A | B | Mat. 5. | C

¶Elucidatio. Cap. VII. *Dixit autem.*

ARTICVLVS SEPTIMVS.

Dixit autẽ princeps sacerdotum, si hæc ita se haberẽt. Quoniam accusato dãdus est locus excusationis, & responsionis, princeps sacerdotũ tanquã iudex sciscitatus est Stephanum, an in sibi obiectis esset culpabilis. *Qui ait: Viri fratres & patres audite*, sanctus Stephanus respõsurus, verbis modestis ac

D blandis in exordio vsus est: quia vt scribitur in Prou. Respõsio mollis frangit irã. *Deus gloriæ apparuit patri nostro Abraham.* Quatuor obiecta fuerũt Stephano, scilicet blasphemia in deũ, in Mosen, in legẽ, in templum. Ideo de his quatuor se excusat, & primò de blasphemia contra deũ, quem deum gloriæ nuncupat, quia in ipso est beatitudo & gloria infinita, & ab ipso vita gloriæ profluit. Ipse quoq; est maiestatis immensæ. apparuit autem Abrahã per subiectam creaturã, scilicet angelum. *Cum esset in Mesopotamia*, quæ est regio sic dicta, quia media inter aquas sita est, inter fluuios, scilicet, Euphratem, & Tigrim. *Priusquam moraretur in Charan*, quæ secundũ Bedam est vrbs regionis Mesopotamiæ, & in Gen. dicitur Arã. *Et dixit ad illum: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni*

Act. 6.

Gene. 12.

E *in terram quam monstrauero tibi*, scilicet in terram Charan.

¶ Circa hoc dubia oriuntur. Abraham nanque oriundus fuit de Chaldæa, & inde venit in prouinciam Mesopotamiæ, deinde in ciuitatem illius, nomine Charran. Quomodo ergo ei de terra sua iam egresso atque in aliena posito, dicitur, exi de terra tua? Item in Gene. lib. legitur, quòd Abraham cũ patre suo Thare habitauit in Aran quæ alio nomine dicitur Charã, & mortuo ibi ipso Thare patre Abrahæ, dominus illi præcepit: Egredere de terra tua, &c. Ad primum respondetur trãpliciter. Primò, secũdum Bedam & Scholasticam historiam, quòd licet iam egressus fuerat de Chaldæa corpore, non tamen mente, quia adhuc tenebatur spe ac desiderio redeundi. Idcirco præcipitur ei vt etiam mente egrediatur de ea, vt scilicet non proponat in eam reuerti. Secundò, iuxta Augusti-

Gene. 11.

F num, quòd Mesopotamia est pars Chaldææ, & ita non fuit de tota Chaldæa egressus, sed de vna eius parte introiit aliã; nũc ergo iubetur totã relinquere. Tertiò, vt quod dicitur ei, exi de terra tua, sic exponatur, id est, longius discede ab ea. Ad aliud respondetur, quòd vel bis iussum est Abrahæ exire de terra cognationéq; sua, videlicet semel ante mortem patris sui, & tunc ex causa rationabili distulit, fortè vt patri suo tanquam seni pro solatio, & exhibendo obsequio maneret coniunctus. Secundò, post patris sui dormitionem, vel vt aliqui dicũt, hoc quod dicitur, exi de terra tua, per anticipationem est dictum. Deniq; in hoc præcepto Abrahæ facto, mysterialiter præfigurabatur, quòd Christus postea per seipsum consulit, vt scilicet propter ipsum omnia relinquãtur, etiam

parentes

parentes, fratres, sorores, &c. *Tunc exiit de terra Chaldæorum*, A
secundum varium sensum nunc tactum, scilicet longius discedendo ab ea, vel partem eius deserendo. *Et inde habitauit in Charan. Et inde postquam mortuus est pater eius* Thare in Charan, cum esset ducentorum quinque annorũ, vt dicitur in Genesi. *Transtulit*, id est, ire præcepit. *Illum in terram istam, in qua nunc vos habitatis*, quæ dicitur terra promissionis. *Et nõ dedit illi hæreditatem in ea, nec passum pedis*, id est, nec minimam partem. Nec obest quòd in Gene. scribiter Abrahá emisse speluncam cum agro: nam hanc partem habuit in titulo emptionis pro sepultura, non hæreditate possedit ad colendũ aut habitandum. *Sed repromisit dare eam illi in possessionem, & pro*, id est, *Semini eius*, illis videlicet qui cum Iosue terram istá ingressi sunt. *Cum non haberet filium*, id est, ante natiuitaté Isaac, imò & Ismaëlis, &c hoc quantum ad promissionem primò factam. Sæpius enim ei istud promisit, sed prima, vt scribitur in Gen. fuit longè ante Ismaëlis generationem. Vbicunque auté in Gen. legitur deus promisisse Abrahæ, vel Isaac, aut Iacob, quòd eis hanc terram daret, referendum est ad posteritatem ipsorum. *Locutus est autem ei deus*, per angelum, *Quia erit semen tuum accola*, id est, filij tui peregrini erunt & aduenæ, *In terra aliena*, scilicet in regione Chanaá, & Ægypti. *Et seruituti eos subiicient, & male tractabunt annis quadringentis triginta.* Vnde legitur dominus locutus ab Abraham, Scio prænoscés, quod peregrinũ futurum sit semen tuũ, & seruituti eos subiicient, & affligent quadringentis annis. Porrò hos quadringentos triginta annos computat Rabanus à die quo facta est ista promissio Abrahæ vsque ad exitum de Ægypto. Quadringétos verò annos nonnulli incipiunt à natiuitate Isaac, vsq; ad egressum Israël de Ægypto. Aliqui verò quia dictum est Abrahæ: In Isaac vocabitur tibi semen, computant istos quadringétos annos à natiuitate Isaac vsque ad mortem Seon regis Amorreorũ, & Og regis Basan. Pręterea quanuis dictũ sit, quòd filij Israël aduenæ forent in terra aliena, & seruituti subiiciendi ac male tractandi, nó tamen sensus est, ꝙ toto hoc tépore fuerint in huiusmodi afflictione, sed pars pro toto est posita, aut econuerso. Ná pro parte quadam huius téporis fuerũt afflicti in terra Aegypti. *Et genté cui seruierint*, puta Aegyptios.

Luca. 14.
Gene. 11
Gene. 23
B
Iosue. 14.
Gene. 12.
Gene 17
C

Iudicabo ego, iudicio punitionis & condemnationis, *Dicit dominus*, nam submersit eos in mari rubro & statuit in inferno

D *Et post hæc exibunt*, de Aegypto seu eremo, *Et deseruient mi-*
Iosue.13 *hi in loco isto*, scilicet in Iudæa, quod tempore Iosue inceperũt.
Et dedit illi, videlicet Abrahæ, *Testamẽtum*, id est, pactum,
Circũcisionis, dicens: Hoc est pactum meum quod obseruabi
tis. Circũcidetur ex vobis omne masculinũ. *Et sic genuit Isaac*,
Ge.17.21. cum esset centum annorum, vt scribitur in Genesi. Erat autem
nonagintanouem annorum cum pactum circuncisionis acce
Ge.37.38. pit. *Et circuncidit eum die octauo*, sicut in Gene. habetur, *Et
Isaac*, genuit *Iacob, & Iacob duodecim patriarchas. Et patriarchæ
æmulantes*, id est, inuidentes, ipsi *Ioseph*, quia à patre plus a-
mabatur, & somnia quædam eis displicentia vidisse se eis nar-
E rauit: *Vendiderunt eum in Aegyptum*, id est, Ismaëlitis nego-
ciatoribus in Aegyptum pergentibus, secúmque ducentibus
atque ibidem vendentibus Ioseph. Non tamen omnes patriar
chæ duodecim id fecerunt, quia nec Beniamin adfuit neque
Rubem. *Et erat deus cum eo*, per gratiam magnam, & proui-
dentiam singularem ac gratiosam. *Eripuit eum ab omnibus tri
bulationibus suis*, scilicet, de manibus fratrum, & Aegyptij qui
Sapien.10 eum incarcerauit, vnde in Sapientiæ libro legitur: Hæc, scili-
cet sapientia diuina, venditum iustum nõ dereliquit, sed à pec
catoribus liberauit eum. *Et dedit ei gratiam & sapientiam, in*
Gene.14. *conspectu* Pharaonis *Aegypti regis*, nam ex diuina reuelatione
Daniel.2. exposuit somnia Pharaonis, sicut Daniel somnia regis Baby-
lonis. *Et constituit eũ præpositum super Aegyptum & super om
nem domum suam*, id est, super omnem suã familiam atque sub-
stantiam, dicens ad eum. Vno tantum regni solio te præcedã.
F *Venit autem fames in vniuersam Aegyptum & Chanaã, & tri
bulatio magna.* Nam has duas regiones fames illa maximè op-
Ge.41.42 primebat: quæ omnia in Genesi plenius scripta sunt. *Et non
inuenerunt cibos patres nostri*, in terra in qua habitabant. *Cum
autem audisset Iacob frumentum esse in Aegypto, misit patres no-
stros*, id est, decem patriarchas, Beniamin secum retento, *Pri-
Gene.45. mum*, id est, prima vice, *Et secundò*, id est, secunda eorum mis-
46.47. sione in Aegyptum pro victualibus emendis. *Cognitus est Io
seph à fratribus suis*, quia tunc dixit eis: Ego sum Ioseph. *Et
manifestum est Pharaoni genus eius*, id est cognatio. Tunc enim
in aula Regis celebri dictum est sermone: Venerunt fratres Io
seph. *Mittens autem Ioseph*, fratres suos, cum plaustris & asinis,
multísque diuitiis, *Accersiuit patrem suum*. per istos denun-
cians vt veniret ad se, *Et omnem cognationẽ suam in animabus*,
id

id est, hominibus, *Septuaginta quinque*, In Genesi habetur: A
Cunctæ animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob in Aegyptum, & egressæ ex femore illius absque vxoribus filiorum, sexaginta sex. Et in Exodo: Erant omnes animæ eorum qui egressi *Exod. 1.*
sunt de femore Iacob, septuaginta. Sed Lucas sequens interpretationem Septuaginta, ponit septuagintaquinque per anticipationem, connumerans quinque nepotes Ioseph. Quibus *Gene. 49*
omnibus si addantur ipsemet Iacob & filius eius Ioseph, cum duobus filiis eius Effraim & Manasse, habentur septuagintaquinque, *Et defunctus est ipse*, Iacob in Aegypto, *Et patres nostri*, id est, duodecim patriarchæ, ibidem, *Et translati sunt in Sichem, & positi in sepulchro, quod emit Abraham precio argenti à filiis Emor filij Sichē.* in Genesi scriptū est quòd Iacob emit par- *Ge. 31. 13*
tē agri à filiis Emor patris Sichē centū agnis, fuitque ager iste B
iuxta Salem vrbem Sichimorum. Porro alio loco in Genesi legitur, quomodo Abraham emit ab Ephron filio Seon Ethęo speluncam duplicem vnà cum agro in quo fuit iuxta Hebron, quadringentis argenti siclis. Quomodo ergo nunc dicitur, quòd Abraham emit sepulchrum à filiis Emor, & quomodo Emor vocatur hîc filius Sichem, cum in Genesi appelletur pater ipsius Sichem? Itaque intuendum quòd Iacob, sicut in Genesi scribitur, fuit cito post mortem suam in spelunca duplici positus, Ioseph verò tempore Iosue in Sichem, & in eodem loco, secundum sanctum Hieronymum, sepulti fuerunt alij patriarchæ, delatis eorum ossibus ex Aegypto, quāuis in Genesi non legatur. Postea autem positi sunt in sepul- C
chro quod emit Abraham. Verùm quod in litera dicitur, à filiis Emor filij Sychem, refertur ad verba præcedentia, scilicet translati sunt in Sychem: vt sit sensus, quòd translati sunt in Sychem emptam à filiis Emor, à quibus Iacob emit hunc agrum Sychem. Quòd autem Emor dicitur hîc filius Sychem, & in Genesi pater Sychem, concordatur, quia frequenter cō singit, quòd aliquis habeat patrem & filium eodem nomine appellatos. Hæc in Scholastica historia plenius scripta sunt.

Cum appropinquaret autem tempus repromißionis quā confessus, id est, protestatus, *Fuit deus Abrahæ*, id est, proximante tēpore quo implendum fuit quod deus Abrahæ prænunciauit de eductione posteritatis suæ ex Aegypto, & introductione in terram promissionis. *Creuit populus*, Israël, *Et multiplicatus est in Aegypto*, Iuxta id Exodi: Filij Israël creuerunt, &

D quasi germinantes multiplicati sunt & roborati nimis, impleuerunt terram. *Quoadúsque rex alius surrexit in Aegypto, qui non sciebat Ioseph*, id est, quanta bona Aegyptiorum regi populoque præstiterit. Rex iste sub quo natus est Moses nõ fuit de semine regis Aegypti, qui constituit Ioseph super Aegyptum, vt Iosephus scribit. Et vt aliqui dicunt, octauus fuit post illum. *Hic circumueniens genus nostrum*, id est, populum Israël calidè opprimens, iuxta quod ait in Exodo: Venite sapienter opprimamus eum. *Afflixit patres nostros*, crudeli præcepto, *Vt exponerent infantes suos*, id est, ab obstetricibus eos occidi permitterent, vel in flumen proiicerent, aut proiici sinerent. *Ne viuificarentur*, id est, ne infantes isti manerent viuentes, & per hoc populus Israël inualesceret. Primò

E quippe præcepit obstetricibus vt infantes masculos Hebræorũ necarent. Quibus id ex timore Dei non exequentibus, iussit Pharao omni populo suo, vt quicquid masculini sexus gignerent coniuges Hebræorum, in flumen proiicerent, vt in

Exod. 1. Exodi lib. habetur. Et quoniam sanctus Stephanus accusabatur quasi obloquens Mosi, consequenter ad eius commendationem descendit. *Eodem tempore natus est Moses*, durante scilicet præcepto occidendi paruulos Hebræorum, *Et fuit gratus Deo*, id est, acceptus, non ex propriis meritis, sed ex Dei bonitate tanquam æternaliter prædestinatus, atque ad plurima

Ibidem. opera bona agenda præordinatus. *Qui nutritus est in domo patris sui tribus mensibus.* Videntes enim parentes eius pulchrum

F & elegantem eum esse infantem, miserti ipsius cum periculo contra regis edictum conseruauerunt eum in vita & absconderunt. *Exposito autem illo*, id est, in flumen proiecto & posito in vasculo quodam, iuxta id Exodi: Cúmque iam celare non posset, scilicet mater eius eum, sumpsit fiscellam scirpeam, & liniuit eam bitumine ac pice, posuítque intus infantulum, & posuit eum in carecto ripæ fluminis. *Sustulit eum filia Pharaonis*, visa enim fiscella iussit vni ancillarum vt illam sibi afferret. Qua aperta & reperto infantulo, miserta eius dixit: De infantibus Hebræorum hic est. *Et enutriuit eũ sibi in filium.* Commisit enim matri Mosi vt eum nutriret, & adultum sibi scilicet filiæ Pharaonis referret: quo facto adoptauit eum in filium Hæc autem in Exodo plenius recitantur. *Et eruditus est Moses omni sapientia Aegyptiorum*, scilicet in naturali philosophia & Astronomia. Studium autem

Philosophiæ

Philosophiæ primò viguit in Aegypto, *Et erat potens in verbis, & in operibus suis*, id est, sapiens in loquendo, & fortis in operando. Et quia hic dicitur quòd erat potens in verbis: Origenes asserit, quòd eloquens fuit. Et quod in Exodo Moses impeditioris linguæ se esse testatur, soluit per hoc, quod tunc ineloquentem se dixit, cum deum audiuit sibi loquentem, cuius comparatione omnis rationalis creatura consistit ineloquens. Alij probabilius aiunt quòd fuit linguæ impeditæ, tunc tamen potens in verbis fuisse asseritur, non ob promptitudinem expressiuè, sed ob discretionem in differendo. A Origenes. Exod. 4 Exod. 2.

Cùm autē impleretur ei quadraginta annorū tēpus, ascendit in cor eius, vt visitaret fratres suos filios Israel, in terra Gessen, vt in molestissima seruitute positos consolaretur. Condoluit enim eis tanquam piissimus. *Et cum vidisset quendam Hebræum iniuriam patientem*, ab Ægyptio. *Vindicauit illū & fecit vltionē ei qui iniuriā sustinebat, percusso Aegyptio*, id est, iniuriā Hebræi vltus est, interficiendo iniuriantem. In quo facto aliqui dicunt eum peccasse. Alij verò affirmāt quòd non, quia iam deo reuelante cognouit quòd liberaturus esset filios Israël de Ægypto, sicque cognouit se constitutum à Deo defensorem populi Israël, secundum quod subditur. *Existimabat autem intelligere fratres*, puta Hebræos. *Quòd deus per manum*, id est, ministerium & virtutem, *Ipsius daret salutem*, id est, liberationē de manibus Ægyptiorum præstiturus esset: *Illis*, scilicet Hebræis. *At illi non intellexerunt*, id est, non considerauerunt hoc. *Sequenti verò die*, vel immediatè post diem quo occidit Ægyptium. *Apparuit illis litigantibus*, id est, duobus Hebræis inter se rixantibus. *Et reconciliabat eos*, id est, pacificare conatus est eos. *In pace, dicens: Viri fratres estis*, quia de eodem semine Abrahæ, Isaac, & Iacob. *Vt quid nocetis alterutrum?* Quasi dicat: Cùm fratres sitis, vnus alteri benefacere obligatur. Iniustum est ergo quòd vnus alium lędit Hoc & Christianis quibuslibet præsertim religiosis, & clericis inter se contendentibus est dicendū. *Qui autem iniuriam faciebat proximo suo*, Hebræo, *Repulit eum dicens: Quis te constituit principem & iudicem super nos?* Tanquam dicat. Cur quod ad te non spectat præsumis, atque indebitam tibi authoritatem vsurpas? Ecce quàm peruersus fuit hic homo, qui charitatiuam increpationem tam grauiter tulit, & piè arguentem redarguit impiè: similis vtique Sodomitis, qui Loth eos leni- B C Exod. 2

D ter increpanti locuti sunt: Ingressus es vt aduena, nunquid vt iudices? *Nunquid interficere tu me vis quemadmodum heri interfecisti Aegyptium?* Huic prauissimo homini assimilantur qui secreta alicuius propalant ex passione, cum admonentur, reprehenduntur, seu iustè puniuntur à deo. *Fugit autem Moyses in verbo isto*, id est, audito hoc verbo & cognito quòd Pharao id percepisset, qui & voluit occidere Mosen, fugit, *Et factus aduena in terra Madian*, habitans ibi cum Ietro sacerdote Madian, vbi generauit duos filios, scilicet Gersan & Eliezer de Sephora filia Ietro. Et expletis annis. 40. à tempore fugæ præfato, *Apparuit illi in deserto montis Sinai*, quia in illa solitudine situs est mons Sinai. Cum enim minasset Moses gregem quem pauit ad interiora deserti, & venisset ad montem Dei Oreb (videlicet Sinai: Nā pes montis dicitur Oreb, sum-E mitas verò Sinai, & interdum vnum pro alio ponitur) apparuit ei *Angelus*, tamen in persona Dei, & eius persona loquens ad Mosen. Idcirco in Exo. scribitur, quòd dominus ei apparuit, *In igne flammæ rubi*, quia de medio ignis quo rubus videbatur opertus, angelus Mosi loquebatur. Ideo quoq; in igne apparuit, quia (vt diuinus Diony. edocet) ignis maximam habet conuenientiam cum spiritalibus rebus: vnde suo splendore ac simplicitate, angelicæ naturæ puritatem & sapiētiā signat. Et rursus ob id in igne splendente non nocente nec comburente rubum, apparuit, ad insinuandum quòd filij Israël in igne tribulationis, quem in Aegypto patiebantur, purgarē-F tur non consummarentur. *Moses autem vidēs*, rubū igne opertum. *Admiratus est visum*, id est, rem visam, cur scilicet, rubus igne non læderetur, qui faciliter inflammatur. *Et accedente illo vt consideraret, facta est ad eum vox domini*, per angelum loquentis, *Dicens: Ego sum deus patrum tuorum, deus Abrahā, deus Isaac, & deus Iacob*. *Tremefactus autem Moses*, ex allocutione insolita, tubali, angelica, & ex præsentia maiestatis diuinæ. Tales enim visiones & allocutiones maximam pariunt alterationem in mente & corpore. *Non audebat considerare*, id est, rubum seu ignem illum aspicere, tanquam stupidus factus. Nam & tales alterationes primò impediunt vsum ra-
Daniel. 9. tionis, donec gratia confortetur, quemadmodum patet in
Ezech. 2. Daniele, propter quod Ezechieli dominus ait: Sta supra pe-
Exod. 3. des tuos & loquar tecum. *Dixit autem illi deus, Solue*, id est, exue & depone. *Calciamenta pedum tuorum*, cuius ratio subditur,

ditur, *Locus enim in quo stas sanctus est* id est, sanctificatus, A
seu ad aliquid sanctum deputatus propter præsentiam dei seu
angeli. & quia in loco isto, aliqua sanctissima opera erát paulo
post diuinitus peragenda, quando scilicet in monte Sina
data est lex. Et vsque in præsens est ibi locus cultus diuini &
religiosorum cœnobium, Fuit autem vt dicitur antiquis, &
præsertim Hebræis, consuetudo non ingredi loca sancta, nisi
pedibus nudis, quod nuncusque Saraceni obseruare dicũtur.
Insuper dominus ait *Videns vidi* oculo misericordiæ, *Afflictioné populi mei qui est in Aegypto*, qui fuit populus dei nõ
solùm per creationem vt cæteri, sed & per electionem. Ista verò
geminatio in loquendo qua dicitur: Videns vidi, consueta
& frequens est in scripturis veteris testamenti. *Et gemitum eorum audiui* id est, cognoui, *Et descendi liberare eos.* Angelus B
autem hæc proferens verè localiterque descendit. Deo autem
cum incircunscriptibilis, inuariabilisque consistat, non
competit localiter descendere, nec moueri secundum se, sed
ratione sui effectus, hæc atque similia ei attribuuntur. Nam
quanuis vbiq; sit, ibi tamé specialiter esse dicitur, vbi specialiter
operatur. *Et nũc veni* mẽtali accessu, per obediẽtiã te mihi
subdendo, *Mittam te in Aegyptum* ad educendum inde filios
Israël. Hæc in Exodo plenius enarrantur *Hunc Mosen quẽ negauerunt dicentes, quis te constituit principem aut iudicem super nos?* Exod. 2.
Suprà iam dixit quòd vnus eum negauit: nũc verò pluraliter
ait, quem negauerunt. aut ergo nunc ponitur singularis
numerus pro plurali, sicut frequenter fit in scripturis, aut
vnus ille complices habuit & fautores, qui idem cum ipso verbis
signis seu factis dixerunt *Hunc deus principem* Israëliticę C
plebis, *Et redemptorem* eorum de seruitute Ægypti, *Misit cum manu* id est, potestate & cooperatione *Angeli, qui apparuit illi in rubo*, itaque angelus ille in omnibus affuit Mosi,
& fortè fuit Michaël, qui princeps extitit synagogę, vel alius
angelus eius representans personam. *Hic* Moses, *Eduxit illos* videlicet filios Israël de Ægypto. *Faciens signa & prodigia in terra Aegypti, in mari rubro & in deserto annis quadraginta*, quæ in libris Exodi, Leuitico, & Numerorum copiosè cõscripta
sunt. *Hic est Moses qui dixit filiis Israel, Prophetam vobis suscitabit de fratribus vestris, tãquam me, ipsum audietis.* Hanc
authoritatem suprà cap. 3. sanctus Petrus induxit. estque ibidem
exposita *Hic* Moses, *Est qui fuit in ecclesia* id est, co, Exod. 12.

D lectione populi Israël deum colentis. Quanuis autem com-
Exod.14. muniter ecclesia à synagoga distinguatur, ita vt Christiano-
15.16. rum collectio nuncupetur ecclesia, vicissim tamen etiam Iu-
Leuit,19. dæorum congregatio appellatur ecclesia, vt tertio Regum:
20. Benedixit Salomon omni Ecclesiæ Israël. *In solitudine* quam
Nume.11. perambulauerunt filij Israël quadraginta annis. *Cum angelo*
16,21. *qui loquebatur ei in mõte Sinai*, tam ante eductionẽ Israël ex
Exod. 24. Aegypto, quàm postea in legislatione. *Et cum patribus nostris, qui accepit verba vitæ*, id est, sacrã scripturã. *Dare nobis* vel verba vitæ sunt legis præcepta. Per obseruationem autem verborum scripturæ ac præceptorum, vita gratiæ continuatur & vi
Deute.8. ta gloriæ obtinetur: iuxta illud Deuteron. Non in solo pane
Matth.4. viuit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Dei.
E *Cui noluerunt obedire patres nostri*, pro maiori parte eorum ac temporis, nam penè omnes & frequentur rebelles fuerunt. *Sed repulerunt eum*, verba eius spernendo, *Et auersi sunt*
Nume.14 *cordibus suis*, à deo & Mose. *Redeuntes*, mente, *In Aegyptũ* iuxta illud in Numeris. Constituamus nobis ducem, & reuer
Exod.32 tamur in Aegyptum. *Dicentes ad Aaron, Fac nobis deos qui præcedant nos.* Putabant nanque in idolis esse aliquid vitale ac intellectuale, & tamẽ quàm stultum fuit hoc verbum. Si enim Aaron eis non suffecit pro duce, quomodo ipse potuit facere deos se ad ducendum efficaciores? Nunquid sua causa est effectus præstantior?
Ibidem. *Mosi enim huic qui eduxit nos de terra Aegypti, nescimus quid factum est ei*, id est, quid sibi contigerit. Hoc dicebant quando Moses insolitam moram fecit in
F summitate montis Sinai cum angelo, quando quadraginta diebus ieiunauit & legem suscepit. *Et vitulum fecerunt in illis diebus.* Nam ad importunam eorum instantiam & quasi coactionem, Aaron proiecit aurum in ignem, & opere fusorio egressa est vituli similitudo. *Et obtulerũt hostiam simulachro* sicut in Exod. habetur Surgentes mane obtulerũt holocausta & victimas pacificas *Et lætabãtur in operibus manuum suarum*, id est, in idololatriis vel sacrilegiis & præfato simulachro dicentes. Isti sunt dij tui Israël, qui te eduxerunt de terra Aegypti. Vnde præallegato fertur capite: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. *Conuertit autem deus*, id est, in malum verti permisit: quemadmodũ fertur in psalmo: Conuerti cor eorum vt odirent populum eius. *Et tradidit eos*, permissiuè, *Seruire militiæ cœli*, videlicet stellis & duo-
decim

decim signis atque planetis, quod quarto Regum potissi- A
mè sub rege Manasse fecisse leguntur *Sicut scriptum est* de Iu- 4.Reg.
dæorum idololatria. *In libro prophetarum*, scilicet Amos 20.21.
quinto, cuius liber pertinet ad totalé librum duodecim pro- 2.Par.33
phetarū, de quo Stephanus loquitur. *Nūquid victimas & hostias obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus Israel?* Circa hoc dicūt Hierony. Beda, & glossa, super Amos, quòd ex eo tempore quo filij Israël adorauerunt vitulum aureum, vltrà non obtulerunt hostias deo sed idolis. Et quæ Deo obtulisse leguntur, non voluntate sed metu pœnarum ei obtulerunt: idcirco deus volūtatem magis quàm opus aspiciens, nō reputat illa sibi oblata. Alij dicūt, quòd imò, vtique post id tempus aliqua Deo deuotè sacrificia obtulerunt, videlicet in dedicatione tabernaculi, & consecratione Aaron fi- B
liorumque eius: pauca tamen deo sacrificia (vt isti asserunt) obtulerunt, quia super sacrificiis offerendis deus per Mosen dispensauit cum eis, sicut & de circuncisionis dilatione, propter incertum motum nubis. Et quia quod modicum est pro nihilo computatur, nunc dicuntur non obtulisse deo victimas infra tempus, quo in deserto fuerunt. De his opinionibus plenius dixi super Amos. *Et suscepistis tabernaculū Moloch* i. fanū idoli nomine Moloch amplexati estis affectu, & illud idolum coluistis, quod post ingressum terræ Chanaan fecisse leguntur. *Et sydus dei vestri Rempham*, id est, stellam matutinam puta luciferum coluistis pro deo, ita quòd sydus nomine Rempham fuit à vobis deus reputatus. Sicque sydus dei vestri sumitur hîc intransitiuè, vt idem designet, sydus dei ve- C
stri, & sydus quod est deus vester. Hanc autem stellam multi idololatrarum ob eius venustatem adorant, secundum Hieron. *Figuras quas fecistis adorare eas*, id est, deorum istorum 3.Reg.12
vestrorum imagines suscepistis, quas vobis intentione adorādi eas fecistis. *Et transferam vos*, per captiuitatem in vltionem tanti facinoris, *Trans Babilonem*, quod fuit dum decem tribus ductæ sunt in terras Assyriorum, & duæ in terram Chaldæorum. quia verò ad illas terras ducti sunt, per, seu circa Damascum & Syriam, cuius metropolis est Damascus: ideo, Amos quinto, scribitur. Transmigrare vos faciam Exod.32.
trans Damascum. Itaque Stephanus quo ad hoc, sensum magis quàm verba allegat. Itaque in his verbis loquitur Stephanus, partim de idololatria in deserto commissa, & partim de

D ea quæ facta est in terra promissionis. Consequenter S. Stephanus templum volens laudare, à tabernaculo Mosi sumit exordium. *Tabernaculum testimonij*, quod Moses per manus Beseleel & Ooliab fecit, in quo veritatis testimonia & diuina suscepit oracula, in quo fuit arca testamenti. & ante cuius fores causæ sub testibus determinabâtur, propter quod meritò dictum est tabernaculum testimonij *Fuit cum patribus nostris in deserto.* Nam illud secum tulerunt postquam completum fuit & dedicatum, sicut disposuit illis deus, iubés vt inter eos maneret, *Loquens ad Mosen, vt faceret illud* id est, fieri iuberet.

Secundum formam quam viderat in mõte Sinai, iuxta id Exo.
E Inspice & fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est. *Quod induxerunt suscipientes patres nostri*, id est, tabernaculum istud secum sumentes. *Cum Iesu* videlicet Iosue, qui dictus est Osee, Iosue, & Iesus, *In possessionem gentium* id est, in terram Chananæorum, *Quas expulit deus* per occisionem & fugam, *A facie patrum nostrorum*, tempore Iosue.

Vsque in diebus Dauid mansit & fuit tabernaculum istud in
2.Reg.6. terra præfata. Dauid verò transtulit arcam in ciuitatem Hie-
1.Reg.4. rusalem, Ad tempus tamẽ fuit arca in terra Philistium, sed hoc
6.7. breue fuit. *Qui inuenit gratiam ante deum*, quia deo acceptus fuit beatissimus Dauid, *Et petiit, vt inueniret tabernaculũ deo Iacob* id est, deo Israël templum constituere posset, in quo arca dei poneretur, vt patet. 2. Reg. Vnde quod ait inueniret,
2.Reg.4 intelligi potest inueniri faceret, vel licentiam ędificandi inue-
3.Reg.5. niret. *Salomon autem ædificauit illi domum* id est, templum, à cuius ædificatione fuit Dauid à deo prohibitus, quoniá mul-
F tum effuderat sanguinem. *Sed non excelsus in manu factis habitat* id est, deus sublimis in ædificiis manu factis aut corpo-
Ioan.4. ralibus non habitat: per aliquam circunscriptionem seu con-
2.Para.6. tinentiam corporalem, cum sit spiritus simplicissimus, & immensus: habitat tamen ibi per misericordiæ suæ operationem, & suæ potentiæ ostensionem. In ecclesiis verò materialibus Christus quantum ad naturam assumptam veraciter continetur. *Sicut per prophetam dicit* scilicet Esaiá: *Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum*, id est, adeo ma-
Esaiæ.66 gnus sum, immò immensus, vt hac metaphorica loquutione manifestem, me nullo loco concludi. *Quam domum ædificabitis mihi*, id est, nullam dignam habitationẽ corporalẽ meæ maiestatis contentiuam per circunscriptionem, mihi parare valetis.

valetis. *Aut quis locus requietionis meæ est?* id est, in nulla re A
extra me cõtineor, quiesco, & circũscribor. Et si in aliis quiescere dicitur deus, hoc est, p effectũ, ipse vero in seipso quiescit, quia ipse sibi est finis: nulliúsq; eget, & in seipso plenè beatus est. Hoc &, Salomõ templo suo constructo professus est, dicens: Si cœlum (inquit) & cœli cœlorũ te capere nequeũt, quantò magis domus hæc quam ædificaui? *Nónne manus*, id est, omnipotentia *Mea fecit hæc omnia?* Ideo omnibus extat 2. *Para.* 6.
sublimior, nec indiget loco, sicut nec ante omnium creationem. Et nunc est vbi & tũc, quemadmodum tunc vbi & nũc, nec in se aliquo modo est variata, sed prædicationum diuersitas est ex parte effectuum. Consequenter zelo æquitatis inuehitur contra iniquos, & legem fuisse diuinitus datam fatetur. *Dura ceruice*, id est, mente indurata, sicut & Moses in B
Deut. ait: Durissimæ ceruicis est populus. Et rursus: Ego scio *Deuter.* 9
contentionem tuam, & ceruicem tuam durissimam. *Et incircuncisi cordibus à vitiis*, ita q vitiis pleni estis. *Et auribus*, à *Deut.* 31.
verbis perfidiæ. Propter quod Hieremias inquit: Omnes gen *Hiere.* 9.
tes habent præputium, omnis autem domus Israël incircuncisi sunt corde: Itémque Hieremias: Circuncidamini, & auferte *Hiere.* 4.
præputia cordium vestrorum. *Vos semper restitistis spiritui sancto*, eius instinctum nõ prosequendo, & verbis sanctorum ab ipso vnctorum cõtradicendo. *Sicut & patres vestri*, quorum non solùm carnis propagatione, sed & prauitatis imitatione filij estis. *Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri?* quasi dicat, omnes, & penè omnes sunt persecuti. *Et occiderunt eos qui prænũciauerunt de aduentu iusti*, videlicet Christi, 1. *Pet.* 2.
qui per excellentiam iustus vocatur, quippe in quo nulla vn C
quam iniustitia fuit, quia peccatum non fecit, nec inuẽtus est dolus in ore eius. Essentialiter quoque iustus fonsque iustitiæ, secundum diuinam extat naturam. Omne autem peccatum iniustitia quædam est, secundum quod iniustitia opponitur iustitiæ, quæ est virtus communis, & omnis virtus. Non tamen vniuersos prophetas interfecerunt, sed quosdã, vt Esaiam, Ezechielem, Hieremiam, Amos, Zachariam filium Ba- 2. *Par.* 24.
rachiæ seu Ioaidæ. *Cuius vos nunc proditores & homicidæ fuistis*, quia cũ traditore eius fraudulenter de eius morte turpissi *Ioã.* 19.
ma tractastis, & per manus militum fecistis crucifigi eundem. O quanta fuit huius sancti viri constantia, quanta fidei fortitudo, quantus ardor amoris, quãta promptitudo ad morié- D

D dum pro Christo, quantus zelus iustitiæ, quáta securitas atque tráquillitas métis. Sed in his omnibus glorificetur artifex summus paracletus spiritus sanctus. *Qui accepistis*, per Mosen, *Legem datam*, in Sinai. *In dispositione angelorum*, id est, per eorum obsequium deo principaliter conferente. *Et non custodistis*, eam. Ex hoc elicitur quòd in datione legis plures angeli visi & obseruati sunt, quamuis de vno tanquam de principali faciat Moses mentionem. Vnde ad Galatas ait Apost. Lex ordinata est per angelos in manu mediatoris. *Audiẽtes autẽ hæc*, verba iustæ increpationis, & rationabilis excusationis, victorioséque informationis. *Dissecabantur cordibus suis*, id est, variis modis secabantur, & intra se quasi diuidebantur ac rumpebantur, quemadmodum mala olla in igne posita crepat & exilit, quia superbi, impatientes, & incorrigibiles erát. Quorum peruersitatem atque insaniam multi sequuntur, qui dura ceruice arguentem corripiunt, & quò rationabilius cõuincuntur, eò plus irascuntur & indignátur. *Et stridebant dẽtibus in eum*, ita quòd instar rabidi canis mentis furorem forinsecus ostendebant. *Cum autem esset Stephanus plenus spiritu sancto*, in cuius donis & sancto feruore in toto isto conflictu mirabiliter creuit, & gratiæ plenitudo in martyrio (quod est actus charitatis) specialiter augmentatur. *Intendens in cœlũ*, oculis mentis & corporis tanquá ad desideratissimam patriá, quam fuit mox ingressurus. *Vidit gloriam dei*, ita quòd beatitudinem & mercedem sibi paratá deus sibi ostendit prægustaréque fecit. *Et Iesum stantem à dextris virtutis dei*. Verba ista pensando, videor mihi audire tonitruum. Quis enim huius

F beatissimi martyris excellentiam dignè miretur? quis huius visionis magnificè exprimat qualitatem? quis demum in hac re diuinæ maiestatis pietatem satis collaudet? Itaque vidit gloriam dei, id est, deum gloriosum, seu fœlicitatem, maiestatem & excellentiam eius. Sed quomodo vidit? Per fidé? an per speciem? Et dicunt nonnulli ꝙ pro morula illa vidit deũ per speciem seu diuinam essentiam clarè, sicut beati in patria. Quẽadmodum datum est Mosi & Paulo videre deum per speciẽ in hac vita, secundum August. Verùm contra hoc alij satis apparenter obiiciunt, quòd deus ait ad Mosen: Nõ videbit me homo & viuet. Circa quod dicunt doctores communiter ꝙ nullus in vita præsenti viuens vita humana, vtpote sensibus vtens corporeis, possit videre deũ per speciem, sed ab omni ũ organica r ũ

Marginal references: Exo.34. Exod.31. Gala.3. Prou.28. Exo.33. 2.Cor.10. Exod.33.

organicarum virium operatione & vſu ſuſpenditur. Stephanus autem hęc videns ſenſibus actualiter vtebatur loquēs Iudęis. Hinc alij dicūt, ꝙ gloriam dei vidit viſione imaginaria, quemadmodum Eſaias, Ezechiel, & Micheas, Ioannes quoque in Apocalypſi, & Daniel. In quorum omnium imaginaria virtute fuit per angelum effigies quædam formata, diuinæ maieſtatis repræſentatiua. Cæteri dicunt, ꝙ effigies huiuſcemodi corporalibus oculis ſancti Stephani fuit obiecta, ſicut Ioannes Baptiſta vidit ſpiritum ſanctum in forma columbæ. Diuina autem virtute potuit tale quid extra formari, & in cœlo conſiſtens viſum Stephani immutare. Sed quoniam iuxta ſancti & diuini Dionyſij documenta, viſio dei anagogica extat ſublimior quàm ſymbolica: imaginaria autē viſio ad ſymbolicā pertinet: potius reor quòd viſio Stephani fuit anagogica, pura, & intellectualis ſine admixtione phantaſmatum, quomodo etiā ſanctus Dauid diuinas habuit viſiones, ſecundum doctores. Viſio quoq; Stephani medio modo ſe habuit, inter viſionem vię per fidem, & patriæ per ſpeciem, erátque per ſplendidiſſimam quandam irradiationem increatæ æternæ lucis in ſuperiori parte animæ eius, imò in apice intellectus: ſicut in contemplatione myſticæ Theologiæ ſeu vnitiuæ ſapientiæ fieri ſolet. Inſuper qualiter Ieſum in forma humana vidit? Dicunt quidam, quòd viſus Stephani diuina potentia ſic fuit confortatus, quòd ſua acie cœlos penetrans vidit Ieſum in cœlo empyreo. Sed cum viſio fiat intus ſuſcipiendo magis quàm extra mittendo, alij aſtruunt, quòd corpus Chriſti viſum Stephani immutauit. In poteſtate etenim Chriſti eſt vt corpus ſuum faciat videri à longè ſicut de propè. Imò cum corpus glorificatum plenè ſubiectum ſit animæ ſuæ, in poteſtate animæ glorioſæ eſt, vt ad libitū eius corpus ſuum aliorum viſum immutet, vel nō immutet. Viſus eſt autē Ieſus ſtare à dextris virtutis Dei, qui eſt ſua virtus ac fortitudo, ſeu omnipotentia. Et quia ſedere eſt regnantis ac imperātis, ſtare autem pugnantis & adiuuantis: Marcus euangeliſta ſcribit Chriſtum à dextris dei ſedentem, & Stephanus vidit hunc ſtantem. Nam Ieſus pro milite ſuo pugnauit, eúmque adiuuit. *Et ait: Ecce video cœlos apertos.* Hoc intelligendum eſt eo modo quo in Chriſti baptiſmo cœli legūtur aperti, nō vtique quòd incorruptibilia illa corpora ſint fracta ſiue diuiſa, ſed quoniam intuentis oculum ab aſpectu habitantis in

[Margin: A; *Eſa. 6.*; *Eze 1.*; *Mich. 4.*; *Apo. 7. 15.*; *Danie. 7.*; *Ioan. 1.*; *Dionyſi.*; B; C; *Mat 3.*; *Luc. 3.*]

D cœlo nō impediebant,& forsitan sancto Stephano aperti apparuerunt,ob lucis cuiusdā corporeæ emicationem desuper à corpore Christi radiantē, sicut in magnis coruscationibus cœli aperiri videntur. *Et filium hominis stantem à dextris virtutis dei*, in quo omniū martyrum animata & roborata sunt corda, omniúmque fidelium fortificata est fides non parum. *Exclamantes autem voce magna, continuerunt aures suas*, ne verba sua æstimatione blasphema audirent, zelum dei se habere simulantes, eiúsque iniuriam quasi perpeti non valentes: sed ipsi tanquam filij falsitatis obstruxerunt eas veritati tam sublimi ac sanctæ. *Et impetum fecerunt vnanimiter in eū*, id est,pari malitia. Non enim ex charitate, sed ex infidelitate vnanimitas illa processit. *Et eiicientes eum extra ciuitatem la-*

E *pidabant*, in quo se legem seruare putabant, secundum quam blasphemi lapidandi erant extra castra. *Et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis qui vocabatur Saulus.* Isti fuerunt testes mendosi, qui Stephanum de blasphemia accusauerunt,& primi contra eum lapides iactauerunt. Nam per Mosen dominus iussit, vt manus testium prima esset super eū qui fuerat lapidandus. Denique vestes suas exuerunt ne tactu illius inquinarentur: & item, vt expeditiores essent ad fortiter proiiciendum, atque celeriter occidendum. Adolescens vero hic,postea dictus est Paulus, qui aliorum vestes custodiens quasi omnium manibus lapidabat. *Et lapidabant Stephanum inuocātem & dicentem: Domine Iesu suscipe spiritū meum.* Sic & Christus dicebat: Pater in manus tuas cōmēdo spiritum meum. *Positis autem*,id est,flexis *Genibus clamauit vo-*

Deut.17. *Actu.13.* *Luc.23.*

F *ce magna*, quia ex magno & intimo charitatis affectu, & ex compassione errantium dixit, *Domine ne statuas*, id est,ignosce *Illis hoc peccatum.* Ecce pro se stans, pro interfectoribus suis, & interfectoribus tam crudelibus genua flectens orauit. In quo mira ipsius patientia & perfecta charitas declaratur, & quòd superiora verba, non ex aliqua inordinata auersione, sed ex zelo iustitiæ atque amoris magnitudine protulit. Secutus est autem Stephanus documenta & opera Christi tā sublimiter quàm conformiter implēs quod docuit Christus: Orate pro persequentibus & calumniantibus vos: & sequens quod egit in cruce. Pater, inquiens, ignosce illis. Sed nūquid sanctissima oratio Stephani poterat esse infructuosa? Nequaquam. Imò eius virtute Paulus creditur illustratus. *Et cū hoc dixisset*

Mat.25. *Luc.23.*

dixisset obdormiuit in domino. Ná de corporis occisione, perre- A
xit ad quieté dulcissimam patriæ,& fœliciter prorsus obdor-
miuit in domino,qui eum in suá immensę claritatis assumpsit,
dimersit, absorbuítque abyssum. *Saulus autem erat consentiés*
neci illius,tanquam persecutor ecclesiæ:idcirco particeps cul-
pæ,secúdum quod ipse postea docuit,quia morte digni sunt, Rom.1.
non solùm qui faciunt,sed etiam qui cósentiunt facientibus.

Elucidatio cap. VIII. *Facta est autem persecutio magna in ecclesia.* ARTICVLVS OCTAVVS.

Acta est autem in illa die, qua lapidatus est Stephanus. *Persecutio magna in ecclesia quæ erat Hierosolymis.* Stephano náque qui post apostolos fuit vnus de primis in fratribus tanquá blasphe- B
mo extincto , succésus est furor perfidorú Iudæorú contra conuersos ex Iudaismo , cœperúntq; persequi eos atrociter. *Et omnes discipuli*, vel pœnè omnes seu notabiliores & famosiores. *Dispersi sunt*,egrediédo Hierusalé. *Per regiones Iudææ*,scilicet duarú tribuum. *Et Samariæ*,id est,decem tribuum, *Præter apostolos* , qui tanquá dominici gregis arietes fuerunt constantiores,imò in hoc Christi doctrinam sunt imitati,dicentis : Cùm persecuti vos fuerint in vna ciuitate,fugite in aliam. Denique aspersio ista occasio fuit salu- Mat.10.
tis multorum,dilatationísq; fidei inter eos ad quos peruenerút dispersi:propter quod,vt Beda fatetur: Dei nutu id gerebatur:vt tribulationis occasio fieret Euangelij seminarium. Constat quoque ꝙ ab exordio primitiuæ ecclesiæ fides persecutionibus non est minorata, sed aucta , deo fidei veritaté C
tuente,monstrante & glorificante, aliàs millies fuisset extincta. *Curauerunt autem* , id est, cum diligentia & cura sepelierunt, *Stephanum viri timorati* , qui fuerunt ex Iudaismo cóuersi,filialem habentes timorem ad deum,& coram eo solicitè & cum metu & reuerentia ambulantes,quos imitari debemus,inter quos Gamaliel fertur fuisse. Vnde patescit quòd nó penitus omnes Christiani à Hierusalé tunc fugerunt pręter apostolos. *Et fecerunt planctum magnum super eum* , non propter damnum occisi(imò triumpho & glorificationi eius congratulati noscuntur)sed ex desiderio martyrizati,tá dulcis & optimi fratris desiderantes habere pręsentiam,maximè quando primitiua ecclesia adhuc erat tam parua , Fuit quoq;

D consuetudo Iudæis, defunctos suos, præsertim spectabiles, vehementer deplangere. Circa hunc locum Scholastica habet historia. Tunc apostoli vidêtes, quod ad Gentes essent postmodum transituri, ordinauerunt Iacobum Alphæi filium episcopum Hierosolymorum, & imposuerunt ei manus Petrus, Iacobus & Ioannes. Ideo non à paucioribus quàm à tribus episcopis, episcopus hodie consecratur. *Saulus autem deuastabat ecclesiam*, id est, Christianos persequebatur. *Per domos*, eorum. *Intrans*, ad quærendum eos. *Viros ac mulieres*, fideles.

Trahens tradebat in custodiam id est, in carcerê. In quo crudelitas eius ostenditur, quòd nec ætati pepercit, nec sexui.

Gala.1. Verùm ignorans in incredulitate fecit paternarum suarum traditionum abundantius æmulator existens. *Igitur qui dis-*

E *persi erant pertransibât*, per loca Iudææ atque Samariæ. *Euâgelizantes*, id est prædicantes. *Verbum dei*, Consequenter sanctus Lucas describit secundi diaconi inter septem prædicationê & opera. *Philippus autem*, qui suprà legitur statim post

Acto.7. Stephanum in diaconatum electus. *Descendens in ciuitatem Samariæ*, Samaria nunc accipitur non pro tota regione decem tribuum, sed pro ciuitate eius metropoli. *Prædicabat illis Christum: intendebant autem turbæ*, habitantes Samariam, *His quæ à Philippo dicebantur, vnanimiter audientes, & videntes signa quæ faciebat.* Ex hoc loco, & item ex his quę apud Ioannem leguntur, môstratur quòd Samaritani hi prôpti fuerunt ad suscipiendam euangelicæ legis doctrinam. Nam ibi habetur quemadmodum rogauerunt Christum, vt

Ioan.4. apud eos maneret, & quòd multi eorum crediderunt in ip-

F sum, dicentes: quia hic est verè Saluator mundi. *Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos*, puta obsessi, *Clamantes voce magna exibant ab obsessis*, diaboli inuitè, Christi potestate côpulsi. *Multi autê paralytici & claudi curati sunt*, à Philippo. *Factum est ergo gaudium magnum in illa ciuitate*, quia de sua illuminatione, conuersione, infirmorum curatione, cæterísque dei beneficiis magnificè sunt gauisi. *Vir autem quidâ nomine Simon, qui antè fuerat in ciuitate* Samariæ. *Seducens gentem Samariæ, dicens se esse aliquem magnum*, scilicet aut vatem, seu filium Dei vel Christum. *Cui auscultabant omnes à minimo*, ratione vtentes. *Vsque ad maximum, dicentes: Hic, est virtus dei quæ dicitur magna.* Nam propter mira quæ arte magica fecit, putabant quòd esset filius dei, & virtus eius, quemadmodum

de

de Christo ait Apost. Prædicamus Christum Dei virtutem & Dei sapientiá: imò vt scribit Hierony. Simó hic in tantá prorupit superbiá, vt diceret: Ego sum sermo Dei, ego virtus Dei, ego omnipotés. *Attendebant autem eũ propterea quòd multo tẽpore magicis suis dementasset*, id est, mentis recto iudicio priuasset *Eos*, vt falsa pro veris susciperent. *Cum autẽ credidissent Philippo*, qui ante crediderant Simoni. *Et in nomine Iesu Christi baptizarentur viri ac mulieres, tunc Simon & ipse credidit.* Aliqui dicunt quòd ad tempus verè credidit, sed pòst ad vomitum rediit. In Scholastica verò historia fertur, quòd fictè credidit, & fictè baptisma suscepit, vt Philippo familiariter adhærendo, ab ipso disceret artem talia signa agendi, qualia fecit Philippus. Vnde Beda hîc ait: Vel beati Philippi verbis & virtute deuictus veraciter domino credidit, vel (quod magis credibile est) credere se quousque baptisma susciperet simulauit: vt, quoniam laudis erat auidissimus, ita vt Christum se credi velit (vt narrant historiæ) artes ab eo quibus miracula faceret, disceret. Quòd etiam suasores eius fecerunt, qui authoris sui malignis artibus instituti, ecclesiam qualibet arte ingredi, & baptisma furari soliti erant. *Et cum baptizatus esset, adhærebat Philippo*, modo prædicto. Est autem consuetudo scripturæ rem gestam narrare eo modo, quo cum fieret, ab omnibus fieri putabatur, vt ait Hieronymus. *Videns etiam signa & virtutes maximas*, id est, præclara valde mriacula. *Fieri*, per Philippum, qualia ipse nunquam facere quiuit. *Stupens admirabatur*, maiora fieri verè, quàm ipse fecerat fictè. *Cum autem audissent apostoli qui erant Hierosolymis, quia recepisset Samaria verbum Dei*, hoc enim (vt dicitur) Philippus iste eis insinuauit, rogans vt quidam eorum venirent Samariam ad imponendum manum baptizatis, quatenus in signo visibili reciperent spiritum sanctum. Nam manus imponere baptizatis fuit officium apostolorum, sicut & núc episcoporum, qui sunt successores illorum. Ex quibus constat, quòd Philippus iste non fuit apostolus. *Miserunt ad eos Petrum & Ioannem.* Si alij apostoli miserunt hos duos principales apostolos, cur Arrius finxit vnigenitũ dei filium, patre esse minorem, quia à patre est missus? *Qui cum venissent, orauerunt pro ipsis vt acciperent spiritum sanctum*, cum signo sensibili, & cum dono linguarum. *Nondum enim in quenquam illorum venerat*, cum signo visibili, inuisibiliter tamen venit in eos, quia in baptismo recepe-

Margin: A; 1. Cor. 1; *Hierony.*; B; *Hierony.*; C

D runt remissionem & gratiam iustificantem, sicut nunc baptizati recipiunt. *Sed baptizati tantum erant in nomine domini Iesu.* Quod ait, tantum, refertur ad nomen baptizati, vt sit sensus, quòd sic erant baptizati, quòd nondum cum signo sensibili spiritum sanctum erant sortiti, id est, cum signo sensibiliter demonstrante spiritus sancti infusionem. Quare autẽ & quo sensu in primitiua ecclesia fiebat baptismus in nomine Iesu Christi, dictum est suprà. *Tunc imponebant manus super illos, & accipiebant spiritum sanctum.* cum signo visibili, sicut nunc dictũ est, & cum plenitudine gratiæ amplioris, secundũ quòd maius aut minus, ad hoc per mentis deuotionem se disposuerunt. *Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manus apostolorũ daretur spiritussanctus*, cum huiusmodi signo visibili. *Obtulit*

Act. 2.

E *eis*, videlicet Petro & Ioanni *pecuniam, dicens: Date & mihi hanc potestatem, vt cuicunque imposuero manus accipiat spiritũ sanctum.* In hoc multipliciter Simon peccauit. Nam & cupiditate lucri voluit hanc potestatẽ mercari, quatenus impiè emptam potestatem, alij quoque venũdaret, & propter lucrum manus imponeret. Item quòd pro temporali spiritale bonum emere affectauit. Hinc à Simone isto Simoniaci nominantur, q̃ pro temporali spiritale emunt & vendunt. Qui venditores, etiam dici possunt Giezitæ, à Giezi ministro Helisæi, qui à Naamã Syro sumpsit pecuniam pro beneficio curationis à lepra. *Petrus autem dixit ad eum*, zelo iustitiæ, & vt futuris obuiaret periculis. *Pecunia tua tecum sit in perditionem*, id est, eam nolo, sed iustum est te cum ea perire. Porrò sancti viri cum maledi-

4. *Reg.* 5

F ctionis sententiam proferunt, non affectu vltionis, sed æquitatis id agunt. *Quoniam donum Dei*, spiritale, quod baptismo confertur. *Existimasti pecunia possideri.* quasi esset tam vile, vt corporalibus compararetur. Hinc ait Saluator: Gratis accepistis, gratis date. *Non est tibi pars, neque sors*, id est, salubris euentus. *In sermone isto*, vt scilicet ad manuum tuarum impositionem detur spiritus sanctus. Vel in sermone isto, id est, in potestate hac dandi spiritum sanctum. *Cor enim tuum non est rectum coram Deo*, sed peruersum & cupidum: quod Deo reuelante Petrus cognouit, & ex opere Simonis id pensauit. *Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua & roga Deum, si fortè remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui*, quia cogitasti cum consensu, pecuniã sic offerre. Quod ait Petrus, si fortè: non ideo ait, quia peccatum Simonis fuit irremissibile, vel quia pœnitere

Matth. 10

potuit, sed ad innuendum, quòd grauissimum fuerit. Vel vt aliqui dicunt, quia in spiritu vidit Simonem pœnitentiam non acturum. Admonuit tamen eum ad hoc, sicut sui officij fuit. A

In felle enim amaritudinis, id est, obliqua atque nequissima intentione ad gehennalem amaritudinem deducente. *Et obligatione peccati*, id est reatu damnationis seu prauitate ad inferos obligante. *Video*, id est, considero te esse ¶Hinc spiritus sanctus in specie columbæ descendit, vt eos qui se accipere volunt, simplices & suaues esse debere doceret. Nempe qui fel amaritudinis in corde reseruat, quantumlibet baptizatus sit, nō est iniquitatis suæ vinculis absolutus: sed quasi ad punctum hora baptizandi purgatus, mox acriore dæmone septempliciter est oppressus. Frustra igitur spiritus sancti gratiam tentat acquirere, qui sese mente coruina non curat exuere. Hinc scriptum est: Non est sensus, vbi abundat amaritudo. Et ad Hebr. Paulus: Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. *Respondens autem Simon dixit: Precamini vos pro me ad dominū, vt nihil veniat super me horum quæ dixistis*, id est, ne peccata hæc mihi ad damnationem imputentur. Interdum impij verba humilitatem prætendentia, mente proferūt vitiosa, & pro se orari ac sibi ignosci precantur, non Dei amore aut zelo iustitiæ, sed timore pœnarū. Est enim qui nequiter se humiliat, & interiora eius plena sunt dolo. Sic Achaz dixit ad Esa. Non tentabo dominum. Et Antiochus se Iudæum futurum spopondit. *Et illi quidem*, videlicet Petrus & Ioannes. *Testificati*, id est, verbis & miraculis verum esse testati. *Et loquuti verbum Dei redibant Hierosolymam, & multis ciuitatibus Samaritanorum euangelizabant prædicando in vrbibus per quas reuertebantur. Angelus autem domini loquutus est ad Philippum*, Diaconum. *Dicens*, An apparitio ista atque loquutio fuerit intus an foris exhibita, certū non reor.

Luce. 3 Ioan. 10. Eccle. 21. Hebr. 13. B Eccle. 19 Esaiæ. 7 2. Mac. 9 C

Surge, & vade contra meridianum, id est, versus plagam australem. *Ad viam quæ descendit ab Hierusalem in Gazam, hæc*, scilicet Gaza de qua loquor, *Est deserta*, id est, destructa. Hoc dicitur ad differentiam alterius Gazæ, quæ fuit alio loco post prioris Gazæ destructionem ędificata in terra Philistiim. *Et surgens abiit*, promptè obediens, nec causam iussionis inquirens. Quo informamur, vt subditi superioribus sine superflua inquisitione statim obediant. Imò olim sancti subditi patribus suis etiam in his quæ vel irrationabilia, vel inutilia vi-

Sopho. 2 Iudith. 16

D debantur, obedierunt celeriter *Et ecce vir Aethiops Eunuchus potens Candacis reginæ Aethiopum*. Meritò homo iste vir vocatur, ab animi vigore, & virtute, qui tam studiosus in diuinis fuit codicibus, tantúmque religionis diuinæ amoré possedit, vt aula regali deaurata relicta, à finibus terræ ad téplum Hierusalé properaret. Eunuchus quoque vocatur, vel quia castratus, vel ob probitatem morum & castitatem. Quemadmo
Matth. 19 dum ait Saluator: Sunt Eunuchi qui se castrauerunt propter regnum Dei. Fuit autem custos thesaurorum reginæ Aethiopum, & (vt in Scholastica fertur historia) consuetudo fuit Eunuchorũ, custodire thesauros potentũ. Beda quoq; affirmat, quòd moris fuit huic Aethiopum nationi, à fœminis guberna ri, eásque Candaces vocari. Ex his patet intellectus eius quod
E subditur. *Qui erat super omnes gazas eius*, id est, thesauros. *Venerat*, in curru. *Adorare in Hierusalem*. Erat enim vnius veri Dei cultor, & ad Iudaismum videtur fuisse cõuersus, quia vt subditur, legit Esaiam prophetam. Vnde perpenditur, quòd & alios libros legis ac prophetarum habuerit. Iudæi autem per mundum dispersi, quosdam gentilium hinc inde conuerterunt, qui certis temporibus venerunt ad templum Hierusalem adorare deum, quemadmodum etiam in Ioanne legitur,
Ioan. 7. quòd quidam gentilium venerunt ad diem festum. Et secun-
2. Mac. 2. do Machabæorum narratur, quòd templum Hierusalem fuit per totum orbem venerabile & famosum. *Et reuertebatur*, de templo ad propria. *Sedens super currum suum, legénsque Esaiam prophetam. Dixit autem spiritus Philippo*, hoc de locutio-
F ne interna accipit Beda. Potéstque per spiritum hoc loco intelligi angelus, qui paulò ante loquutus fuit Philippo, & item spiritussanctus, cuius instinctu agebatur Philippus. *Accede, & adiunge te ad currũ istum. Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Esaiam prophetam, & dixit: Putásne intelligis quæ*
Act. 2. *legis? Et dixit: Quomodo possum, nisi aliquis ostenderit mihi?* Quæritur, qua lingua loquebantur isti adinuicem? Et de Philippo non dubium est, quin donum linguarum acceperit sicut apostoli. Idcirco potuit affari Eunuchum in lingua illius. De Eunucho autem incertum est, an sciuit linguam Hebræam, & an textus Esaiæ qué legit fuit verbis Hebraicis scriptus an Græcis. Nam eo tempore translatio septuaginta fuit famosa. Solent autem officiales regum & reginarũ diuersas discere linguas. *Rogauítque Philippum vt ascenderet & sederet secum*. Ex

appa-

apparatu nempe Philippi, considerauit, quòd vir esset religio A
sus. *Locus autem scripturæ quã legebat, erat hic: Tanquam ouis ad occisionem ductus est: & sicut agnus coram tondente est sine voce, sic non aperuit os suum*, Ista ad literam de Christo in Esaia scripta *Esa.53.*
sunt. Christus enim cum mansuetudine summa, mititate, & taciturnitate ad locum iuit supplicij, quanuis paucissima quædam verba in via ad mulieres protulerit. Ipse est agnus de quo dixit præcursor: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mũdi. Qui *Ioan.1*
per Hieremiam profitetur: Ego quasi agnus innocens, qui por *Hiere. 11.*
tatur ad victimam. Atque in Psalmo: Quasi lugens & contri- *Psal.34*
status sic humiliabar. *In humilitate iudicium eius sublatum est*, id est, Christus ob humilitatem, paupertatem & abiectionem, quam pro nobis accepit, contemptus est, & iniustè iudicatus est, seu iusto iudicio spoliatus. Allegat autem Lucas scriptu- B
ram hanc secũdum translationem. 70. Nostra verò translatio habet sic: De angustia & de iudicio sublatus est, id est, de anxietate, pœnáque mortis, & de iudicio, quo ab impiis adiudicatus est morti. Vel de iudicio quo cæteri sancti detinebãtur in limbo, liberatus est Christus à morte resurgens, & victor a- *Roma.9*
scendens ad patrem. *Generationem eius quis enarrabit?* quasi dicat, perfectè enarrari & comprehendi nequit. Quòd de generatione Christi æterna atque diuina certissimum est. Incarnationis quoque mysterium incomprehensibile extat, nec effari quis potest plenariè, quomodo inuariabilis æternúsque deus, de nouo sit ex virgine natus. Quomodo diuina & humana natura in Christo hypostaticè sunt vnitæ, qualiter clau *Luca.2.*
so prodiit vtero. Insuper generatio Christi spiritalis, vide- C
licet multiplicatio fidelium per baptismi regenerationem, ac fidei susceptionem, mira est nimis. Maximum nanque miraculum est conuersio mundi ad tam arduam legem, & incomprehensibilem fidem, & quòd illum mundus pro Deo vero adorat, qui tam turpissima morte occisus est. Hinc sequitur,

Quoniam tolletur de terra vita eius, id est, ipse occidetur, & de *Sapien.2*
hominum in terra viuentium consortio auferetur. Non casu, sed spiritu sancti dispositione hunc passum Esaiæ legit Eunuchus, vt in hac occasione conuenientius atque facilius induceretur ad fidem. *Respondens autem Eunuchus Philippo, dixit: Obsecro te, de quo ꝓpheta dicit hoc, de se an de alio aliquo?* Magna fuit studiositas huius Gentilis: & eius diligentia nostram confundit pigritiam, qua sacras scripturas negligimus discere.

D *Aperiens autem Philippus os suum*, tãquam ordinatè & de magno mysterio loquuturus. *Et incipiens à scriptura ista, euangelizauit illi Iesum*, quid de eo esset credendũ. *Et dũ irẽt per viam*, non pedestres, quia in curru sedebant, sed ibant per viam, quia vehiculo illo processerunt in via. *Venerũt ad quandam aquã*, *Et ait Eunuchus: Ecce aqua, Quis me prohibet baptizari?* quasi dicat, rationabile impedimentum non occurrit. *Dixit autem ei Philippus: Si credis ex toto corde*, id est, intellectum tuum totaliter subiicis fidei, & nulla tibi inest dubitatio de fidei veritate.

Licet, te baptizari. Hinc adulti dum baptizãdi sunt, fidẽ suam profitentur, pro infantibus autẽ respondent leuantes de fonte. *Et respondens ait*: Credo dei filiũ esse Iesum. *Et iussit stare currum. Et descenderunt vterque in aquam, & baptizauit eum*. Eunu-
D chus vtique magnam secũ familiam habuit, nec tamen coram illis se nudare, ac lauari erubuit, dum corã deo de propriis verecundabatur peccatis. Quo confunduntur qui hominum magis quàm dei reuerentur aut verentur aspectũ. *Cum autem ascendissent de aqua spiritus domini rapuit Philippum*, id est, de loco illo ad aliũ subitò mirabiliter trãstulit. Et per spiritũ domini,
Hierony. Hieronymus angelum Dei intelligit Estque simile, quòd in
Dani. 14. Daniele de Abacuch scribitur, qualiter angel⁹ de Iudæa in Babylonem tulerit eum pilo capitis sui. Quidam verò per spiritum domini, spiritum sanctum accipiunt. Sed primum est melius. Per subiectam quippe creaturam, fecit hoc omnipotentia spiritus sancti. *Et amplius non vidit eum Eunuchus*, repẽte enim & celerrimo motu disparuit. Denique totum hoc ad confirmationem fidei in Eunucho peractum est, vt per tam mirabilẽ
F raptũ sciret Eunuchus, quòd diuino nutu Philippus ad ipsum deuenerit: estque credibile, quòd Philippus dixit Eunucho iam credenti, quomodo angelo imperante venisset. *Ibat autem per viam suam gaudens*, id est, Eunuchus cum ingenti recessit lætitia, quòd tantam circa se prouidentiam Dei, pietatem & gratiam esset expertus. Nec dubiũ quin spiritus sanctus singulari consolatione, perfectione & gratia, cor eius impleuerit. Et fortè reuersus ad propria, quosdam suæ gratiæ fecit participes, eos conuertendo ad Christum. *Philippus autem inuentus est in Azoto*, fortè vsque ad illam Philistinorum vrbem transtulit eum spiritus domini. *Et pertransiens euangelizauit ciuitatibus cunctis*, quas habebat in via obuias sibi. *Donec veniret Cæsaream*, scilicet Palestinæ, in qua habuit domum,

quę

quæ (vt asserit Beda) vsque hodie demonstratur, cubiculum quoque filiarũ eius, virginum prophetissarũ, de quibus infrà habetur: sed demonstrationem illam, puto ad tempus præteritum referendam: an verò iam ita sit, nescio. A

Elucidatio Cap. IX. *Saulus adhuc spirans minarum & cædis.*

ARTICVLVS NONVS.

Irca principium præcedentis capituli dixit Lucas: Saulus autem deuastabat ecclesiam. Nunc ad illud verba sua cõtinuãs, prosequitur, quod incœpit. *Saulus adhuc spirans minarum, & cædis,* id est, minas & percussiones ex intimis suis effunuens, *In discipulos domini, accessit ad principem sacerdotum, & petiit ab eo epistolas,* deferendas à se *In Damascum, ad synagogas,* id est, Iudæorum congregationes ibi manentes. *Vt si quos inueniret huius viæ,* scilicet euangelicæ legis, *viros ac mulieres, vinctos perduceret in Hierusalem,* vt ibi iuxta decretũ põtificis punirentur. *Et cum iter ageret, contigit vt appropinquaret Damasco: & subito circunfulsit eum lux de cœlo.* Fuitque lux illa sensibilis, quam viderunt gradientes cum Paulo, vt infrà habetur, & per circunfulgentiam istam sensibilem, insinuabatur, quòd intellectuali luce fuit intus mox perfundendus, cuius necdum extitit capax. *Et cadens in terram,* præ pauore, stupore, & admiratione. Nesciuit enim quid ei acciderit, aut quid circunfulsio illa, tam repentina atque insolita, designaret: *Audiuit vocem dicentem sibi, Saule Saule, quid me persequeris?* Tanta est dilectio & vnitas Christi ad suos fideles, qui & mysticum Christi corpus vocantur, vt quicquid boni aut mali fuerit illis irrogatum, sibi reputet factum. Quemadmodum. in Euangelio ait, Esuriui, & non dedistis mihi manducare: nudus fui, & non operuistis me. Et item: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Sic & per Zachariam denunciat. Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. Itaque Paulus Christum in membris suis persequebatur. Similiter omnes qui alios ad vitia trahunt aut scandalizant Christum persequuntur, nam illas euertunt animas, pro quibus suũ sanguinem fudit Saluator. Propter quod ait Apostolus: Peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. *Qui dixit: Quis es domine?* qui

Act. 8
B
C
Mat 25.
Ibidem.
Zacha. 2
1. Cor. 8.

D me tam potenter ac subitò prostrauisti, tam valde terruisti? *Et ille, Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris,* Non dixit ego sum deus, vnigenitus dei, sed ego sum Iesus Nazarenus, tanquam dicat: Humilitatem meam assume, & superbiæ tuæ squamas depone. *Durum est tibi contra stimulū calcitrare.* Qui contra stimulum calcitrat, seipsum, non stimulum lædit. Et quò fortius feruentiusque recalcitrat, eò se grauius vulnerat. Similiter vniuersis qui se Christo opponunt contingit, sibi enim nocent: non illi. Et quò magis in illum insaniunt, eo infœlicius perire noscuntur. Itaque durum est cōtra stimulū calcitrare, id est, potentiori resistere: cui qui resistit, nihil proficit, sed penitus deficit. *Et tremens,* corpore. *Ac stupens,* mente, *Dixit: Domine quid me vis facere?* Christi maiestate

E cognita & experta (quem paulò antè inter descendentes in lacum æstimauit) miratus est vehementer, & de suo confusus errore: mentem quoque & carnem eius ingēs horror concussit, moxque in verba perfectæ couuersionis ac plenæ obedientiæ prorupit dicendo: Domine quid me vis facere? Tāquam dicat: Tuum est imperare, meum parêre. Quicquid placuerit tibi, iniūge, ad omnia sum paratus. Sic subditi superio-

Bernard. ribus suis dicere debent. Verùm (vt ait Bernardus) plures

Lucæ. 18. sunt imbecilles, quibus cæci illius verba à superiori dici oporteat. Quid vis faciam tibi? Iam ergo Paulus cœpit intus radio veritatis perfundi. *Et dominus ad eum, Surge,* adhuc

Roma. 13 enim iacebat prostratus in terram. Surge etiam ab erroribus

F & peccatis, à crudelitate, à cœpto proposito vitioso. *Et ingredere ciuitatem* Damascum. *Et dicetur tibi,* ibi à quodam discipulo, *Quid te oporteat facere.* His verbis socialis vita commendatur, & declaratur, quòd quæ à deo sunt, ordinata sunt, quodq; voluntas dei sit, vt homo ab homine instruatur, & quòd volentes saluari, deuotos ac religiosos debeant visitare, audire, & sequi eorum consilium ac doctrinam. Etenim

Prou. 18. (sicut Salomon ait) frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas munita. *Viri autem qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti,* de Pauli prostratione & humili loqutione, cœlestisque lucis diffusione. *Audientes quidem vocem* Pauli, non Christi, secundum quod infrà asserit Paulus: Viri qui mecum erāt lumen viderunt, vocem autem non audierūt eius qui loquebatur mecum. *Neminem autem videntes,* ad quem Paulus verba sua dirigeret, seipsos tamen & Paulum viderunt. *Surrexit autem*

rit autem Saulus de terra, apertisque oculis nihil videbat, obfuscatus splendore lucis in quam oculos fixit. magis autem propter mentis raptum in deum: cuius in illo tanta fuit occupatio, quòd exteriorum sensuum caruit vsu. *Ad manum autem illum trahentes introduxerunt Damascum*, in tantum fuit in Paulo corporalis natura suis viribus destituta, ex alteratione timoris, stuporis, & contemplationis interius factæ, quòd per se proficisci non potuit. Sic enim & Daniel ait ad angelum, Domine in visione tua, dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit vigiū. *Et erat tribus diebus non videns*, oculo corporali. *Et non manducauit neque bibit.* Tanta fuit in eo eleuatio mentis ad deum, quòd vires sensitiuæ ac vegetatiuæ à suis actibus fuerunt suspensæ. Constat enim, quòd quantò anima intentius occupatur circa operationē vnius potētiæ, tantò plus in aliarū actibus potētiarū remittitur. Nempe infra hoc triduum creditur raptus fuisse vsque ad tertium cœlum, vidisseque deum per speciem, & audisse arcana verba, quæ non licet homini loqui, quemadmodum in secunda ad Corint. protestatur epistola: In quo etiam triduo creditur à spiritu sancto Euangelium didicisse, prout ait ad Gal. Neque ab homine, inquiens, accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi. *Erat autem quidam discipulus Damasci nomine Ananias. Et dixit ad illum in visu dominus*, id est, in visione, forsitan tempore somni. *Anania. At ille ait: Ecce ego domine.* Sic quoque deus frequenter (sicut in Genesi legitur) ad Iacob in somno per angelum dixit, Iacob, Iacob. Qui respondit, adsum. *Et dominus ad illum: Surge & vade in vicum, qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum nomine Tharsensem.* Fortè hospes Pauli vocatus est Iudas. Paulus quoq; appellatur Tharsensis, quia à ciuitate Tharso extitit oriūdus. *Ecce enim orat.* Quasi dicat: Ne timeas, quia non crudelitati, sed deuotioni & orationi intētus est, mutatus est in aliū virū, factus est de lupo agnus, de Saulo superbo, humilis Paulus. Porro cū Paulus a raptu præfato ad seipsum rediisset, deo gratias agēs cœpit orare. *Et vidit*, ipse Paulus in spiritali ac imaginaria visione, *Virum nomine Ananiam introeuntem ad se, & imponentem sibi manus, vt visum recipiat.* Antequā enim Ananias corporaliter ad Paulum veniret, deus eius aduentū Paulo in spiritu præmōstrauit, apparebatque Paulo, quòd Ananias man⁹ sibi imponeret, vt reciperet visū, quod & paulò,

A Dan. 10. B 2. Cor. 12. Galat. 1. Gen. 32. C

D post realiter gestum est. *Respondit autem Ananias*, excusare se volens. *Domine audiui à multis de viro hoc quanta mala*. pœnalia. *Fecerit sanctis in Hierusalem. Et hic habet potestatem à principibus sacerdotum vinciendi omnes, qui inuocant nomen tuum. Et dominus ad eum: Vade*, intrepidus. *Quoniam vas electionis mihi est iste*, id est, valde electum gratiæ receptaculum. Est au-
Sapien. 3. tem cõsuetudo linguæ Hebrææ, vt omne alicuius susceptiuũ, vas appelletur. *Vt portet nomẽ meum*, id est, prædicando insinuet. *Coram gẽtibus & regibus, & filijs Israel. Ego enim ostẽdam illi*, per præuiam reuelationem. *Quantum oporteat eum pati pro nomine meo* .s. pro meipso, vt per multas tribulationes probetur vas electum: & pœnas quas intulit sanctis, nunc
E demum patiatur cum sanctis. *Et abiit Ananias, & introiuit in domum & imponẽs ei manus dixit: Saule frater, dominus Iesus misit me, vt videas*, corporaliter, *Et implearis spiritu sancto*. id est, gratia implearis abundantiori in susceptione baptismi, in quo gratia sacramentalis confertur. *Et confestim ceciderunt ab oculis eius tanquam squamæ*, id est, maculæ quædam albæ, similes lucẽtibus piscium squamis, quas quidam dicunt in oculis Pauli causatas ab excelsissimo illo lumine ipsum cæcante. *Et visum*, id est, visum oculorum *recepit. Et surgens, baptizatus est, Et cum accepisset cibum confortatus est*, corpore, quod propter contemplationis excessum, fuit valde debilitatum. *Fuit autem cum discipulis*, scilicet, Christianis, *Qui erant Damasci*, ductus ad eos per Ananiam, *Per dies aliquot. Et continuo*, scilicet statim post baptismum, *Ingressus in synagogas prædicabat Iesum, quoniam hic est filius dei*, naturalis, cõ-
F substantialis, æternus, non adoptiuus. Per hoc (sicut Rabanus ait) dat Paulus exemplum non erubescendi mutare sententias, vt pateat veritas. *Stupebant autem omnes qui eum audiebant & dicebant. Nónne hic est qui expugnabat in Hierusalem eos qui inuocabant nomen istud? Et huc ad hoc venit, vt vinctos illos*, id est, nomen illud in Damasco inuocantes, *Duceret ad principes sacerdotum. Saulus autem magis conualescebat*, Operando enim & loquendo quæ dei sunt, profecit in gratia, & feruor sanctus in ipso præualuit. Nã sicut peccato gratia minoratur, sic actibus virtuosis augetur. *Et confundebat Iudæos qui habitabant Damasci*. Nam per scripturas legis & prophetarum, eis monstrauit venisse Messiam, nec quibant ei resistere. *Affirmans quoniam hic est Christus* mundi Saluator.

Cum

Cùm autem implerētur dies multi, consilium fecerunt Iudæi in A
Damasco manentes. *Vt eum interficerent*, cui per rationem resistere nō valebant. Solent enim duri & incorrigibiles persequi eos à quibus redarguuntur. *Notæ autē factæ sunt Saulo*, vel per fratrum intimationem, vel per reuelationem diuinam, *Insidiæ eorum. Custodiebant autem portas* Damasci *Die ac nocte*, ministri præpositi Damasci. *Vt eum interficerent*. Non Iudæi, sed ciues Damasci & præpositus Aretæ regis, ad Iudæorum instantiam, sicut ad Corinth. scripsit Apostolus, 2. Cor. 11.
Damasci præpositus gentis Aretæ regis, custodiebat ciuitatē Damascenorum vt me comprehenderet. *Accipientes autem eum discipuli nocte, demiserunt eum per murum, submittentes in sporta*, non quòd Paulus timeret mori pro Christo, sed quia maiorem producere fructum in Ecclesia concupiuit. Ex quo B
etiam patet, quòd interdum liceat humanæ industriæ vti subsidio, vt vitentur pericula. *Cū autem venissent in Hierusalem, tentauit se iungere discipulis*. Omnis enim caro ad sibi similē iūgitur. Eccle. 13.
Et omnes timebāt eum, non credentes quòd esset discipulus: Barnabas autē apprehensum eum duxit ad apostolos, & enarrauit illis, quomodo in via, versus Damascum, *Vidisset dominum Iesum. Et quia locutus est ei, & quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Iesu*, eum cum grandi fiducia fideliter prædicādo. Scriptura hæc loquitur quasi Paulus statim post suam in Damasco baptizationē ac prædicationē venisset Hierusalē, sed obuiat, quod ipsemet de se scribit ad Gala. Non veni, inquiens, Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres veni Hierosolymā videre Petrum, & mansi C
apud eum diebus quindecim: alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem domini. Ex quibus patescit quòd bis prædicauerit in Damasco, scilicet primò statim post suum baptismum, & rursus postquam ab Arabia esset ad eam reuersus antequam venit Hierusalem. Alij autē affirmāt quòd citò post suam conuersionē venit Hierusalem. Si enim tam diu retardasset, discipuli in Hierusalē bene percepissent conuersionem & prædicationem ipsius, præsertim in Damasco factam, nec eum in primo suo ad eos accessu vitassent. Veruntamen vt isti asserunt, non reputatur tunc venisse Hierusalem, quia mox abiit. Hinc quod dictum est de fuga Pauli à Damasco, quidam referunt ad tempus quo primò prædica-

D cauit ibidem, alij ad illud, quo secundò. *Et erat cum illis*, puta discipulis atque Apostolis, saltē Petro & Iacobo Hierosolymitarum episcopo. *Intrās & exiēs & fiducialiter agens in domino. Loquebatur quoque gentibus*, quæ venerunt Hierusalem adorare, vel quas alibi reperit. *Et disputabat cum Græcis*, id est, Iudæis ex Græcia natis, omnibus his loquebatur de Christo. *Illi autem*, videlicet Græci. *Quærebant occidere eum. Quod cum cognouissent fratres, deduxerunt eum nocte Cæsaream*, ciuitatem Palestinæ. *Et dimiserunt Tharsum* vrbem, de qua fuerat natus. *Cōsiderantes enim fratres*, scilicet Christiani inter quos fuit, quàm vtilis esset ecclesiæ propter sapientiam sibi datam, curauerunt eum à morte subtrahere. *Ecclesia quidem per totam Iudæam & Samariam & Galilæam habebat pacē* pectoris & temporis, ita quòd fuit mente quieta in deo, & ab

Act.7.8. Iudith.8. Psal.83.

E hominū persecutione quiescens. Post persecutionē enim & occisionem Stephani subsequentē, data est pax hæc Christianis à deo, qui post tempestatem tranquillum facit, & post fletum consolationē infundit, & ædificabatur in virtutibus, vno alium ad meliora prouocante, & spiritu sancto sibi in omnibus mansionem construente, ambulans de virtute in virtutem, de via ad patriā, de bono in melius. *In timore domini*, filiali, sancto & casto. *Et cōsolatione spiritus sancti replebatur*, quæ tunc valde necessaria fuit, quādo deuotissimi Christiani omnes carnales consolationes spreuerūt. Consequenter ad enarranda principis apostolorū gesta & documenta, Lucas reuertitur. *Factum est autem, dum Petrus pertrāsiret vniuersos*, id est,

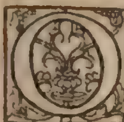
F fideles in Iudæa hinc inde celeriter visitaret, eos in fide & gratia roborando, ac plurimos conuertendo. *Venire ad sanctos* id est, Christianos valde virtuosos. *Qui habitabāt Liddæ*, id est, in ciuitate sic dicta. *Inuenit autem ibi hominem nomine Æneam, ab annis octo iacentem in grabbato, qui erat paraliticus*, ideo ambulare nō potuit, quia cōtractus. *Et ait illi Petrus, Ænea, sanet te dominus Iesus Christus, Surge & sterne tibi. Et cōtinuò surrexit. Et viderūt illum omnes qui erant Liddæ & Saronæ*, id est, in vrbibus istis. *Qui conuersi sunt ad dominum*, nec hoc extitit leuitatis, quia infirmitas illa fuit incurabilis per naturā. Nec curatio eius fuit mirabilior quàm modus curandi, quòd scilicet, ad vnius verbi prolationem tanta infirmitas, tam subitò atque totaliter est repulsa. Petrus quoque sapientissimē disseruit eis de Christo, & eius mysteriis atq; miraculis, quibus

bus auditis & visis crediderunt in Christum. *In Ioppe autem* A
ciuitate prçantiqua. *Fuit quadam discipula nomine Tabitha* in
Hebræo. *Quæ interpretata dicitur Dorcas*, in Græco, in quo
Lucas scripsit hūc librū, Latinè verò dicitur Damula, vel Ca
prea. *Hæc erat plena operibus bonis, & eleemosynis quas facie-
bat. Factum est autem in diebus illis, vt infirmata moreretur. Quam
cum lauissent, posuerunt eam in cœnaculo* domus suæ. *Cum au-
tem prope esset*, id est, parum distaret. *Lidda ab Ioppe, discipuli
audientes quia Petrus esset in ea, duos viros miserunt ad eum, rogā-
tes, ne pigriteris venire ad nos. Et cum venisset duxerūt eum in cœ-
naculum. Et circunsteterunt eum omnes viduæ, flentes, & ostenden-
tes tunicas & vestes, quas faciebat illis Dorcas*, vt per hoc Petrū
ad compassionem suam, & ad suscitationem defunctæ indu-
cerent. *Eiectis autem omnibus foras*, vt Christum sequeretur, B
qui in suscitatione filiæ archisynagogi penè omnes eiecit. Et *Mat. 4.*
item, vt in secreto liberius quietiúsque oraret, & vt ostenta- *Mar. 5.*
tionem doceret vitandam. *Petrus ponēs*, id est, in terra humi
liter figens *Genua orauit*, cuius verba Lucas non recitat. O-
rando autem intellexit se spiritu reuelante interius exauditū.
Et conuersus ad corpus dixit, Tabitha surge, id est, tu corpus ex-
enime denuò animare & viue, ac surge de mortis sopore.
Pars ergo pro toto est posita. *At illa aperuit oculos suos, & vi
so Petro resedit*, sicq; sensu ac motu monstrauit se viuere, & in
isto rursus miraculo, modus agendi præclarus est. Nec enim
Helias nec Helisæus tam faciliter, támque celeriter mortuos 3. *Reg. 17.*
suscitauerunt, vt Petrus hanc fœminam. *Dans autem illi manū* 4. *Reg. 4.*
erexit eam. Et cū vocasset sanctos ac viduas, assignauit eam viuam,
ostendens se corū desiderio satisfecisse. *Notum autem factū* C
est per vniuersam Ioppen, & crediderunt multi in domino. Nam
vera suscitatio mortuorum, sola dei omnipotentis fit potesta
te. Vnde ob aliorum cōuersionem præsertim suscitata est fœ-
mina ista, & etiam propter consolationem fidelium vidua-
rum: alioquin tam sanctæ mulieri melius videretur non susci-
tari, quàm ad vitam hanc miseram reuocari: nisi fortè pro-
pter maius meritum eius. *Factum est autem vt dies multos mo-
raretur in Ioppe, apud Simonem quendam coriarium*, vel vt alij di
cunt curiarium. Vel quia coria parauit, aut curialis fuit. Ali-
qui etiam sic vocantur sine proprietate per nomen signifi-
cata. Porrò (secundum Bedam) per Tabitham hanc seu Da-
mulam vel Capream, intelliguntur animæ virtutum studio

D alitæ, quamuis hominum æstimatione viles. Damula quippe & Caprea animalia sunt in natura simillima, sed magnitudine differentia: quæ in sublimibus montibus habitant, & de lõginquo omnes qui veniũt vidẽt. Vnde ab acumine visus Grecè dorcades appellentur. Sic sancti meritis operum in excelsis habitantes, mentis contemplatione supernis intendunt, ibique summa semper & cauta circunspectione, inuigilant, & quid futurum sit, eisve accidere queat, vigilanter perpendũt. Huiusmodi animarum si quæ per fragilitatem, aut ignorantiam lapsa fuerit in peccatum, continuò à viris perfectis ad vitam gratiæ reducitur.

¶Elucidatio. Cap. X. *Vir autem quidam erat in Cæsarea nomine Cornelius.*

E ARTICVLVS DECIMVS.

Stenso quemadmodũ inter Iudæos prædicata sit fides Christiana, nũc declaratur qualiter inter Gentiles cœperit publicari. *Vir autẽ quidã erat in Cæsarea nomine Cornelius.* Tres famosæ vrbes fuerũt, nomine Cæsarea, quæ in sacris literis memorantur. Vna est, Cæsarea vrbs Palestinæ in littore maris sita, quę olim Pyrgos, id est, turris Stratonis vocabatur quam Herodes maior nobilius extruens, in honore Cæsaris Augusti, scilicet, Octauiani, nominauit Cæsaream, in qua habitauit iste Cornelius, Alia appellatur Cæsarea Philippi, ad radices montis Libani sita, vbi Iordanis oriens habet duos fontes, vnum nomine Ior, alium nominę Dan, quam Philippus F præfati Herodis filius, in honore Tyberij Cæsaris Cæsaream cognominauit. Tertia quoque extat Cæsarea, estque metropolis Cappadociæ, de qua infrà habetur. Hic ergo præelectus beatissimúsque Cornelius, mente & corpore fortis, in corporalium ac spiritualium armorũ exercitiis strenuus fuit. *Centurio*, id est, centũ sub se milites habens. *Cohortis quæ dicitur Italica*, quia milites isti cum ipso fuerunt de Italia, imò sicut in Scholastica fertur historia. Cornelius missus fuit à Roma ciuitate metropolitana Italiæ. Romani etenim imperatores mittebant milites suos per diuersas ciuitates, ad custodiendas munitiones, terrásque Romanis subiectas tuendas.

Hierony. *Mat.16.* *Actu.15.* *Mat.9.*

Vir religiosus, id est, actibus religionis deditus: potéstque religio accipi siue pro latria, per quam summo Deo debitus

cultus

cultus impenditur, siue pro pietate, tam illa quæ est donum, A
quàm illa quæ est virtus moralis, & misericordia nũcupatur. Operibus siquidem pietatis & misericordiæ fuit valde intentus. *Et timens deum*, non timore purè seruili, sed casto & reuerẽtiali. Timor autem seruilis, est fuga, abominatio seu detestatio mali pœnę, qui in se nec virtuosus est nec meritorius: timor verò castus seu filialis est fuga & detestatio mali culpæ quo dei offensam timemus. Porrò timor initialis aliquid habet de vtroque. *Cum omni domo*, id est, familia *Sua*, ita quod cuncti domestici eius fuerũt timorati, ad quod ipse verbis & exemplis eos induxit, quod & omnes patresfamiliâs assequi debent, suam ad virtutes dirigendo familiam, eámque de vitiis increpando, & per hoc quasi episcopale officiũ in suis domibus exercendo. *Faciens eleemosynas multas plebi*, omnibus B
scilicet indigẽtibus atque petentibus, sine personarum acceptione. *Et deprecans deum semper* omni scilicet tempore opportuno. Orauítque deum præsertim, vt eum in viam salutis dirigeret. Vnde secũdum doctores quicunque facit quòd in se est, gratiam & illuminationẽ à deo consequitur: ita quòd si quis pugnans seu infidelis ex naturali ratione se ad primũ principiũ erigat, ipsúmque roget vt dirigat se in viam salutis quatenus caueat à peccatis, deus sibi de necessariis ad salutem misericorditer prouidebit, reuelando ei per angelum seu doctorem quemcunque de fide catholica quãtum requiritur ad salutem. Hinc secũdum diuinum Dionysium multi Gentiliũ legem Mosi nõ habentes per angelos ad deum reducti sunt, & edocti. *Is vidit*, oculo corporali. *In visu* exteriori. *Manifestè* in plena vigilia, non in somno nec in imaginaria visione. *Quasi hora diei nona angelum dei introeuntem ad se, & dicentem sibi, Corneli. At ille intuens in eum, timore correptus dixit:* C
Certum quòd angelus in forma humana apparens voce magnifica & tubali loquutus est, atque cum splendore præclaro apparuit. Hinc admiratione & naturali timore impletus fuit Cornelius. Non enim tam venerandam, mirabilémquę personam antè prospexit. Hinc dixit ad eum. *Quis es domine?* quasi dicat. Maior homine esse videris. *Dixit autem illi angelus. Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu domini*, id est, deo acceptæ sunt. & misericorditer ab eo consideratæ: idcirco me misit ad te, qui & tua virtuosa conuersatione, angelica visitatione dignus effectus es:

Canon attendendus

D Angelus ad verba Cornelij nō legitur respondisse, sed de sua salute eū instruxit, vt doceamur vtilia & viciniora saluti, nō curiosa siue superflua sciscitari, quamuis interrogatio Cornelij non fuerit inordinata. Simili modo in veteri testamento quærenti sancto Iacob ab angelo quo nomine vocaretur, non datur respōsio, nec Manuæ patri Sampsonis, quemadmodum etiā hoc loco orationes Cornelij leguntur corā domino ascendisse, & angelus missus ad eum. Itaque etiam scriptū est de orationibus Tobię & Saræ, destinationéque Raphaëlis ad eos. Insuper de Cornelio dicunt doctores, q̄ ante apparitionem hanc habuit fidem quę est virtus theologica, sine qua impossibile est placere deo, habuítque fidem formatam seu charitate ornatam, habuit demum de Christo fidem saltem implicitam & indistinctam, secundum Thom. in 2.2. credidit enim deum habere prouidentiam vniuersorum, & esse hominum saluatorem secundum modum sibi notū, & in sanctis patribus reuelatum. In Scholast. tamen historia dicitur, quòd fidem incarnationis habuerit, sed de tempore fuit incertus, ignorans an iam esset incarnatus, an adhuc incarnandus. Beda quoque hoc loco allegat Gregorij verba dicentis, Non virtutibus ad fidē, sed fide pertingitur ad virtutes. Cornelius enim cuius orationes ante baptismum angelo teste laudatæ sunt, nō operibus ad fidē, sed fide ad opera venit. Sciebat igitur creatorem omnium deum, sed quòd eius omnipotens filius incarnatus esset, ignorauit. Bona autem operatione promeruit, vt deū perfectè cognosceret, & de vnigenito eius incarnationis mysterium crederet, quatenus ad sacramētum baptismatis perueniret. Per fidem ergo peruenit ad opera, sed per opera solidatus est in fide. ¶Postremò sunt qui dicunt angelum, qui Cornelio apparuit, fuisse illum qui custodiæ Cornelij fuerat deputatus. *Et nunc mitte viros in Ioppen, & accersi* per illos, *Simonem qui cognominatur Petrus.* Primò enim appellatus Simon, postea Petrus à Christo. *Hic dicet tibi, quid te oporteat facere*, quæ à Deo sunt, ordinata sunt. Ideo diuina ordinatione superiores inferioribus auxiliantur ordine pulchro. *Hic hospitatur apud quendam coriarium, cuius est domus iuxta mare*, quod Syriæ Palestinæ quæ Iudæa dicitur, adiacet, vbi teste Hieronymo in littore vsque hodie mōstratur saxa, in quibus Andromeda religata. Persei quondam fuit liberata præsidio. *Et cum discessisset angelus qui loquebatur*

Marginalia: *Hebr.6.* *Gene.32.* *Iudith.13.* *Tob.5.* *Hebr.11.* E *Gregorius* F *Mat.18.* *Ioan.1.* *Rom.13.* *Hierony.*

quebatur illi, angel' enim in corpore assumpto apparuit, quod A
sicut sua potestate formauit vt appareret in eo, sic idem illud dissoluit, nec amplius visus est. Et ex his Cornelius intellexit angelum esse qui sibi apparuit. *Vocauit duos domesticos suos, & militem metuentem deum ex his qui illi*, puta Cornelio *Parebant*, id est, ex subditis suis. Iam dictum fuit, quòd domestici Cornelij fuerant timorati, ideo non dicitur, quòd hi duo domestici timuerunt deum, sed de milite id dicitur quem vocauit, qui fortè extra domum Cornelij in propria domo, suis vixit stipendiis. *Quibus cum narrasset omnia*, audita, visa nũc scripta tanquam sibi charioribus, familiarioribus ac melioribus inter plures. *Misit illos in Ioppen, Postera autem die*, videlicet, immediatè sequente. *Iter illis facientibus & appropinquantibus* B
ciuitati, Ioppe. *Ascendit Petrus in superiora*, domus. *Vt oraret*, in solario, vel cœnaculo, tanquam in loco secretiori, & ad contemplationem congruentiori: sicut & Christus ascendit *Luca. 9*
in montem orare. Aliqui etiá solent in loco altiori orare deuotius. *Circa horam sextam*, quæ est hora refectionis, ante quam volebat oratione se munire, dans nobis exemplum similiter faciendi, vt simus in comestione circunspectiores ne grauentur corda nostra vel crapula vel ebrietate. *Et cum esuriret, voluit gustare*, id est, parcè & modestè comedere. Quod *Luca. 21*
est contra eos qui instar canis famelici effundunt se super cibum. *Parantibus autem*, cibum *Illis*, qui erant in suo hospitio *Cecidit super eum mentis excessus*, id est, tanta eleuatio C
mentis ad aliquod mysticum contemplandum, quod deo operáte passus est alienationem ab vsu sensuum exteriorum.

Et vidit cælum apertum, quia in visione imaginaria aperiri videbatur: ad innuendum quòd à domino cœlis præsidenti aliquid speciale fieret circa Petrum, quemadmodum Ezechiel scribit cœlos apertos, in visione ei ostensa. *Et descen-* *Ezech. 1*
dens vas quoddam velut linteum magnum quatuor initiis, id est, angulis *Submitti de cœlo in terram*, fortè per funes in angulis alligatos. *In quo erant omnia quadrupedia & serpentia terræ, & volatilia cœli.* Erant autem ibi non realiter sed imaginariè, per similitudines rerum repræsentatiuas. Per vas ma- *Leui. 11.*
gnum designatur ecclesia. Per animalia verò illa secundum legem immunda, Gentiles, quos spernebant Iudæi nec vescebantur cum eis. Specialiter per quadrupedia quæ terris adhærent, auari, per serpentes dolosi & virulenti, per

D volatilia autem elati. *Et facta est vox ad eum dicens.* Vocem hanc angelus formauit in interiori sensu Petri, qui angelus totam visionem hanc ministerialiter exhibebat, formando species rerum illarum in vi imaginatiua Apostoli. *Surge Petre, occide & manduca.* Quod Petrus corporaliter intelligendum putans respondit, vt subditur. *Absit domine, quia nunquã manducaui omne commune & immundum,* id est, cibos lege prohibitos nunquam accepi, in quo etiam constat magna iustitia beatissimi viri, qui antequam Christo adhęreret cęremonialia legis tam diligenter impleuit, nec dubium quin in obseruantiis præceptorum maiorum diligentiam adhibuerit ampliorem. Porro secundum morem Iudæorum loquutus est Petrus, qui E cibos lege prohibitos vocabant immundos, itémque communes, quia à Gentibus communiter edebantur. Præinducta autem angeli verba spiritaliter sunt intelligenda: vt sit sensus, Occide, id est, vitia in Gentibus perime, & manduca, id est, Christo atque ecclesiæ eas incorpora, quemadmodum in substantiam aliti vertitur cibus. Hinc sequitur. *Et vox iterum secundò,* ait *Ad eum: Quod deus purificauit, tu commune ne dixeris,* id est, Gẽtes à Deo electas ac prædestinatas, Christíque sanguine liberatas, & iam in Dei præsciẽtia purificatas, & Christi passione ablutas, per præfata immunda atque communia animalia designatas, non æstimes contemnendas, neque vitandas, sed confidenter vade ad eas. Potest quoque de cibis aliquibus le- F ge prohibitis accipi, quorum vsus in nouo testamento est licitus. Nam cęremonialia legis in Christi passione finem sortita sunt, nec postea obligant, vt infrà dicetur. *Hoc autem factum est per ter,* id est, tribus vicibus visio ista fuit Petro exhibita ad confirmationem maiorem, & ad innuendum, quòd ad superbeatissimæ Trinitatis fidem & cultum Gẽtes essent mox conuertendæ, in eiúsque nomine baptizandæ. *Et statim receptum est vas in cœlum,* secundum imaginariam apparitioné, per quod insinuatum est, quòd ecclesia Gentium in regnum introducenda esset cœlorum. *Et dum intra se hæsitaret Petrus, quidnam esset visio quam vidisset,* id est, quid significaret, in hac enim visione spiritussanctus Petrum non docuit subitò & per seipsum completè, sed pedetentim & partim per homines, quia ad conseruandam mentis humanę humilitatem, spiritus sanctus quandoque ex parte animũ tangit, & ex parte non tangit. *Ecce viri missi à Cornelio, steterunt ad ianuam. Et interrogabant, si Simon*

1. Tim. 2. Galat. 3 1. Pet. 2.

Petrus

Petrus illic haberet hospitium. Petro autem, ad se reuerso & *cogitante de visione*, præfata, quæ esset intelligentia eius. *Dixit spiritus ei*, loquutione interna, videlicet spiritus sanctus seu angelus. *Ecce tres viri quærunt te. Surge itaque*, ab oratione & meditatione, *Et descende*, de isto cœnaculo, seu contemplationis excelso. *Et vade cum eis*, ad prædicandum & communicandũ gentibus. *Nihil dubitans*, quin bene agas in hoc. *Quia ego misi illos*, id est, mitti feci à Cornelio. Interdum ergo dum ratio & charitas postulāt, ab actibus vitę cōtemplatiuæ cessandum, atque ad opera vitæ actiuæ est egrediendum. Virtutes etenim sibi inuicem cedunt, quáuis se inuicem nequaquam impediāt. A

Descendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego sum quem quæritis. Quæ causa est propter quam venistis? adhuc non videtur Petrus plenè significationem visionis sibi ostensæ nouisse. *Qui dixerunt, Cornelius Centurio vir iustus & timens deum, & testimonium habens*, virtutum *Ab vniuersa gente Iudæorum*. Charus enim acceptus & placitus fuit Deo atque hominibus, tāta fuit pietate & gratia decoratus. *Responsum accepit ab angelo sancto accersiri te in domum suam, & audire verba abs te*, id est, salutis consilium & doctrinam. Quibus auditis Petrus significationem visionis cœpit aduertere, quòd scilicet, per animalia illa immunda designarentur gentiles, & quòd illis communicare deberet. Ideo subditur. *Introducens ergo eos, recepit hospitio*, in quo & ipse manebat: manserúntque apud eum illa nocte. & de tam gratioso rumore atque negotio gauisi sunt omnes qui aderant vehementer. *Sequenti autem die surgens, profectus est cum illis, & quidam ex fratribus*, scilicet Christianis ex Iudaismo conuersis. *Comitati sunt eum*, id est, simul profecti, qui fuerunt numero sex, in testimonium veritatis, & ob reuerentiam Petri. *Altera autem die introiuit Cæsaream*, Palestinę, in qua morabatur Cornelius. *Cornelius verò expectabat illos*, cũ ingenti affectu videndi virum tam sanctum, & audiendi verba Dei per ipsum, obtinendíque gratiam sibi & suis, de quibus subiungitur. *Conuocatis cognatis suis, & necessariis amicis*, quos omnes spiritualiter diligens secum Dei gratiam consequi & salutem optauit. Necessarij autem amici vocantur, vel qui iure affinitatis coniuncti sunt, quòd nulla inter eos cessatio, id est, separatio fit: vel qui amicum in articulo necessitatis non deserunt. Vnde in Ecclesiastico habetur: Si possides amicum, in tentatione posside eum, & ne facilè credas ei teipsum. Est

D enim amicus secundum tempus suum, & non permanet in die tribulationis. Amicus, si permanserit fixus, erit tibi coæqualis.

Et factum est cum introisset Petrus, forsitan primam portam seu atrium domus Cornelij. *Obuius ei venit Cornelius*, ob tanti aduentantis honorem. Ex dilectione autem, & humilitate hoc fecit Cornelius, quemadmodum Martha occurrit Christo. Itaque doctori obuiauit auditor, vt corde intento verba eius casto susciperet pectore, iuxta illud Ecclesiastici: Auris bo-

Eccle. 6. na cum omni concupiscentia audit sapientiam. *Et procidens ad pedes eius adorauit eum*, id est, reuerentiam duliæ ei tanquam excellenti personæ spiritalíque patri exhibuit, gestu corporis mentis deuotionem reuerentiámque protestans. In quo ma-

Eccle. 3 gna illustris viri commendatur humilitas. *Petrus verò eleua-*

E *uit eum dicens: Surge, ego ipse homo sum*, tibi similis in natura, idcirco in honorando me, moderamen obserua, cum purus sim homo. *Et loquens cum illo* puta Cornelio *Inuenit*, in domo eius. *Multos qui conuenerant*, causa audiendi verbum salutis.

Dixítque ad illos, Vos scitis quomodo abominatum sit viro Iudæo, id est, quàm multum abominentur Iudæi, *Coniungi aut accedere ad alienigenam*, id est, Gentilibus, communicando cum eis

Roma. 1 in victu. *Sed mihi ostendit deus*, in præfata visione, *Neminem communem aut immundum dicere hominem*, id est, nullum hominem quanuis Gentilem, esse spernendum aut vitandum seu repellendum à communione fidelium, dummodò velit conuerti. Vel secundum quod homo est, & purificatus in præscientia Dei, aut liberatus sanguine Christi. *Propter quod sine dubio*, tanquam certus de bonitate itineris. *Veni accersitus. In-*

F *terrogo ergo, quam ob causam accersistis me? Et Cornelius ait, A nudiúsquarta die vsque in hanc horam*, id est, quarta die ante hanc horam qua interrogas ista. *Orans eram in domo mea*, die enim qua orauit & angelum vidit, misit tres viros, qui secundo die venerunt in Ioppen, & tertio redire cœperunt, quartóque die venerunt Cæsaream. *Et ecce vir*, scilicet angelus in forma viri. *Stetit ante me in veste candida, & ait: Exaudita est oratio tua, & cætera. Nunc ergo omnes nos assumus in conspectu tuo audire omnia quæcunque præcepta sunt tibi à domino*, id est, parati audire & obedire. *Aperiens autem Petrus os suum, dixit, In veritate comperi*, id est, verè & experimentaliter nunc cognoui. *Quia non est personarum acceptor deus*, id est, non vnum magis quàm alium approbat aut reprobat,

nisi

nisi ex causa iusta: nec inter Iudæos & Gentiles discernit, A
quantum ad consequendam salutem, dummodo se disponát.
Propter quod ait Apostolus ad Romanos: An Iudæorum
deus tantum? Nónne & Gentium? Et alibi: Omnes homines
vult saluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire. In *Roma.2.*
Sapiétiæ quoque libro legitur, Nec enim est alius deus quàm *1.Timo 1.*
tu, cui cura est de omnibus. Et secundo Paralipomenon, *Sapien.2*
Non est apud dominum deum nostrum iniquitas, nec per- *2.Para.19.*
sonarum acceptio, neque acceptio munerum. ¶ Sed videtur
oppositum, quia duorum hominum vnius conditionis
atque in omnibus parium, deus vnum misericorditer
accipit, alterum iustè relinquit. Est respondendum, quòd
personarum acceptio opponitur iustitiæ distributiuæ, quæ
diuersis personis tribuit secundum dignitatem ipsarum &
merita. Est itaque personarum acceptio, cum in eo cui a- B
liquid datur, non attenditur id propter quod id quod ei
datur sit sibi proportionatum aut debitum: vt sit prælatus
det alicui beneficium, quia diues siue cognatus. Veruntamen
duplex est datio: vna, quæ est actus iustitiæ, & circa
hanc attenditur ac versatur personarum acceptio. Alia verò,
quæ est actus liberalitatis, qua alicui gratis confertur quod ei
non debetur: qualis est collatio donorum dei, qui nulli est obligatus,
& circa huiusmodi non est personarum acceptio,
quoniam vnusquisque potest propria dare, cui vult, & quantum
vult. Hoc secundum Thomam dictum sit, quod in.2.2.
quæstione,63. plenius continetur. *Sed in omni gente,* cuius- C
cunque sit nationis. *Qui timet eum,* timore casto & filiali,
vel saltem initiali. *Et operatur iustitiam,* id est, actus iustitiæ
quę est virtus infusa, propter debitum rectúmque finem, quod
sine fide fieri nequit. *Acceptus est illi,* ita quòd est in statu
salutis ac promerendi. Sola autem naturalis virtus, & cognitio
Dei nemini sufficiunt ad salutem: sed ad supernaturalis finis
seu fœlicitatis adeptionem, supernaturalia media exiguntur,
vt media fini proportionentur. *Verbum misit deus filiis Israel,*
nam pater verbum suum veraciter incarnatum misit Iudæis,
ipso verbo id protestante: Non sum missus nisi ad oues *Matth.15.*
quæ perierunt domus Israël. Misit quoque verbum, id est, euágelicam
doctrinam. *Annuncians pacem.* id est, humani generis
reconciliationem cum deo. *Per Iesum Christum,* dei & hominum
mediatorem, qui in quátum mediator, pacificauit nos

D Deo per sanguinem suum. Hinc ait Apostolus: Deus erat in
2. Cor.5 Christo mundum reconcilians sibi. Et Christus in propria persona hæc prædicauit, pacemque pectoris annunciauit & dedit: secundum quod ait Pacem relinquo vobis, pacem meã
Ioan.4 do vobis. Et rursus: Venit filius hominis quærere, & saluum fa
Lucæ.19. cere quod perierat. *Hic est omnium deus*, quia verax deus, rex
Apoc.19. regum & dominus dominorum. Nempe vt deus, est dominus per propriam authoritatem, vt præsidens principalis: sed vt homo, omnibus præsidet vt instrumentalis. *Vos scitis quòd factum est verbum per vniuersam Iudæam*, id est, prædicationem Iesu ibidem esse disseminatam. Miracula etenim Christi fecerunt eum in locis vicinis hinc inde famosum. *Incipiens enim*,
E Iesus prædicationem suam. *A Galilæa*, sicut in passione Iu-
Lucæ.23 dæi dixerunt: Commouet populum, docens per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa vsque huc. *Post baptismum quod prædicauit Ioannes Iesum à Nazareth*. Ioannes enim baptista populum baptizando insinuauit eis Christum venisse, dicen-
Ioan.1 do: Medius vestrûm stetit, quem vos nescitis. Vel sic, incipiens Iesus publicè prædicare post baptismũ quo fuit à Ioanne baptizatus. Scitis inquam quòd prædicauit Ioannes Iesum, tanquam eius præcursor. Prædicauit autem Ioannes baptista.

Quomodo vnxit eum, scilicet Iesum secundum naturam assumptam. *Deus*, pater seu trinitas. *Spiritu sancto & virtute*, id est, plenitudine gratiæ & sanctitatis, seu potestate in miraculis peragendis. Nam & spiritus sanctus Christum, vt hominem
Psa.48 vnxit & misit: iuxta illud in Esaia: Et nunc dominus misit me,
Ioan.3 & spiritus eius. Hinc de Christo dixit baptista. Non ad men-
F suram dat deus spiritum, scilicet homini Christo: nam gratia eius quodammodo infinita consistit. Hæc vnctio spiritalis &
Baruch.3. inuisibilis data est animæ Christi in ipso suæ creationis primordio, quo simul cum carne vnita est verbo totius gratiæ fonti æterno. *Qui pertransiit*, inter homines, conuersando,
Lucæ.6.7 ambulando, & prædicando. *Benefaciendo*, id est, multa bene-
Marc.16. ficia dando hominibus. *Et sanando omnes oppressos à diabolo*, multos quippe obsessos curauit. Spiritaliter quoque dæmonibus plenos, conuertit ad deum: sicut de Maria Magdalena eiecit septem dæmonia. Imò quantum in ipso fuit, sua benedicta passione vniuersos peccatores saluauit. Quicunque autem in mortali iacet peccato, à dæmonibus est oppressus, prostratus, victus, & excæcatus. Verùm quòd ait, omnes oppressos, acci-

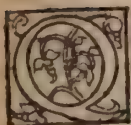
pi potest

pi poteſt de generibus ſingulorum potius, quàm de ſingulis A
generum. *Quoniam deus erat cum illo*, ſcilicet pater cum filio, quemadmodum in Euangelio loquitur: Non ſum ſolus, ſed ego & qui miſit me pater. Veruntamen coniunctionem hanc *Ioan.8.* quoniam, bene pẽſando, intelligẽdũ eſt, quòd deus erat cum Chriſto ſecundum naturam humanam, illa nãque habuit efficaciam ſic agendi ex aſſiſtentia dei: ſicque intelligi etiam poteſt, quòd deus ſcilicet verbum æternum: erat cum illo, id eſt, cum Ieſu, quo ad ſuam humanitatem, per hypoſtaticam vnionem, quanuis expoſitio illa non ſit propria ſecundum Bedã, ne Chriſti perſonam geminare videamur. *Et nos ſumus teſtes omnium*, mirabilium. *Quæ fecit in regione Iudæorum & in Hie* B *ruſalem: quem occiderunt ſuſpendentes in ligno. Quem deus ſuſcitauit tertia die.* Iſta iam ſæpe expoſita ſunt. *Et dedit eum manifeſtũ fieri*, poſt reſurrectionem. *Non omni populo*, immediatè, imò nec omnibus abſolutè. *Sed teſtibus præordinatis à deo, nobis qui manducauimus & bibimus cum illo, poſtquam reſurrexit à mortuis.*

Hoc enim opus ordinatiſſimus æternæ ſapientiæ dei proceſſus, vt ſupernaturalia non omnibus immediatè reuelẽtur: ſed primò quibuſdam electis atque maioribus, & per illos cæteris. Quod & in hierarchiis obſeruatur angelicis, in quibus illuminationes diuinæ à ſuperioribus deueniunt ad inferiores per medios angelicos ſpiritus, vt diuinus Dionyſius edocet. *Diony.* Præterea aduertendum, quòd Petrus ait: Nobis qui manducauimus & bibimus, &c. Nã licet in euãgelio legatur Chriſtus cum diſcipulis poſt reſurrectionem manducaſſe, nõ tamẽ ibidem exprimitur cum eis bibiſſe, ſed ex his verbis id ſcitur. *Luc.14.* *Et præcepit nobis prædicare populo, & teſtificari quia ipſe eſt, qui cõſtitutus eſt à deo*, patre ſecũdum naturam humanam. *Iudex viuorum ac mortuorum*, id eſt, vniuerſorum qui vel ante finẽ mũdi erunt defuncti, vel circa finem mundi inuenientur, & in igne conflagrationis morituri dicuntur. Vel per viuos intelliguntur electi, qui viuunt per gratiam: per mortuos reprobi, qui mortui ſunt per culpam. Porrò in iudicio duo conſiderãtur. Primum eſt authoritas iudicandi, & illa tribus perſonis communis & vna eſt. Secũdum eſt iudicij exequutio ſeu prolatio ſententiæ, quæ cõpetit Chriſto ſecundum naturã humanam, quam & ſua humiliatione ac paſſione promeruit. Propter quod ait: Poteſtatem dedit ei & iudicium facere, quia filius hominis eſt. *Ioan.5.* Itemque: Neque enim pater iudicat quen- *Ibidem.* C

Declaratio Cap. XI. *Audierunt autem apostoli,* A

ARTICVLVS VNDECIMVS

QVID ex prima illa Gẽtilium cõuersione sequutum sit subditur. *Audierunt autem apostoli qui erãt in Iudæa,* vbi prædicabãt hinc inde. *Et fratres,* id est, cæteri discipuli. *Quia & gentes,* videlicet Cornelius cum suis, *Receperunt verbum dei. Cum autem ascendisset petrus Hierosolymam,* à Cæsarea rediẽs. *Disceptabant aduersus illum qui erãt ex circuncisione.* id est, ex Iudaismo conuersi, *Dicentes: Quare introisti ad viros præputiũ habẽtes, & manducasti cum illis?* quasi dicant, in hoc contra legem fecisti. *Incipiẽs autem Petrus, exponebat illis per ordinem,* id est, cur hoc fecisset eis ordinatè exposuit, seque excusando reuelauit eis qualem habuisset visionem in Ioppe. Per quam deus sibi monstrauit vt faceret ita, & quòd angelus idipsum admonuisset. Litera autem plana est & præcedenti capitulo habita atq; exposita vsque ad id. *Recordatus sum autem uerbi domini, sicut dicebat. Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto.* Hoc suprà legitur Christus dixisse apostolis, quod expositum est ibidem, & in præfatis gentilibus conuersis impletum, iuxta expositionem ibi introductam. *Si,* pro quia. *Ergo eandem gratiã dedit illis,* puta Cornelio & sibi adiunctis. *Sicut & nobis, qui credimus in dominum Iesum Christum,* vtrisque enim contulit deus dona gratiæ gratum facientis & gratis datæ: tamen vt dictum est, Apostoli in ampliore plenitudine perfectiorique gradu sortiti sunt eam. *Ego quis eram, qui possem prohibere deum?* à gentiliũ horum visitatione? Quasi dicat, Hoc paruitatis meę non fuit, quin potius charitas id requirit, vt de illorum gratia gratularer. *His auditis tacuerunt, & glorificauerunt deum,* id est, gloriosum, mirabilem, liberalẽ, liberrimum esse in operibus suis professi sunt. *Dicentes: Ergo & pœnitentiam,* id est, gratiam, locum, tempus pœnitendi *Dedit deus Gẽtibus,* quas tam diu in suis reliquit erroribus. *Ad uitam,* gratiæ obtinendam in seculo isto, vitáque gloriæ in futuro. Recitatis gestis quorundam præcipuorum fidelium, scilicet apostolorum & diaconorum, prosequitur quædam de factis inferiorum discipulorum. *Et illi quidem,* discipuli. *Qui dispersi fuerant,* de Hierusalem. *A tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano,* à Iudæis lapidato, quã isti

Marginalia (right margin, in order): Matt.10 — Act. 10. — B — Act.1. — C — Act.7

D deo imperante fugerunt. *Perambulauerunt vsque ad Phœnicem* occidentalem, videlicet quandam prouinciam Syriæ, *Et Cyprum*, insulam in Carpathio mari, ab ortu Ciliciæ, occasu verò Syriæ obiectam. *Et Antiochiam*, Epidaphnem, *Nemini loquentes verbum dei, nisi solis Iudæis*, quibus primò annunciandum fuit Euangelium Christi, postea autem prædicauerunt & Gẽtibus, agnito quod Petrus conuertisset gentiles. *Erãt autem quidam ex ipsis viri Cyprij & Cyrenæi*, id est, de Cypro, & Cyrene ciuitate sic dicta, quos aliqui putant fuisse, natio ne Gentiles, sed ad Christum conuersos, & primò ad Iudaismum, deinde ad Christum. Alij opinãtur, quòd nati fuerunt ex Iudæis, per loca illa dispersis. *Cùm autem introissent Antiochiam, loquebantur ad Gentes*, id est, Gẽtiles illic morantes, *Annuntiantes dominum Iesum*, esse mundi saluatorem.

E *Et erat manus* id est, auxilium, *Domini cum eis Multusque numerus credentium*, per prædicationem eorum. *Conuersus est ad dominum. Peruenit autem sermo ad aures ecclesiæ quæ erat Hierosolymis, super istis* negotiis & fidei incrementis. In Hierosolymitana nanque ecclesia antistes fuit tunc Iacobus, & Apostoli communiter ibi erant: idcirco discipuli intimauerunt eis profectum fidei in aliorum conuersione, *Et miserunt Barnabam vsque ad Antiochiam*, vt conuersos plenius informaret, confortaret, consolaretur, ac regeret. *Qui cum venisset & vidisset gratiam dei*, id est, virtuosam fidelium conuersa-

Mat.14. tionem & dona gratiarum in eis. *Gauisus est*, secundum quod

Coloss.1. charitas dei & proximi exigit, vt de dei veneratione, & proxi

F morum salute quilibet glorietur. *Et hortabatur omnes in proposito cordis permanere in domino*, vt essent in bono cœpto stabiles. Qui enim perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Hinc ad Colos. monet Apostolus: Stabiles estote & immobiles, abundantes in opere domini semper, sciẽtes quòd labor vester non est inanis in domino. Inconstantia etenim mentis magna est imperfectio, muliebreque vitium, imò & quædam fatuitas. Stultus enim mutatur vt luna. Propterea scriptum

Eccle.27. est: Esto firmus in via domini, & in veritate sensus tui. *Quia*

Eccle.5. *erat vir bonus*, moraliter, imò heroicus & perfectus, ideo subditur, *Et plenus spiritu sancto*, id est, donis virtutibusque infusis. *Et fide*, ita quòd habuit fidem secundum statum perfectum: vtpote cum rationibus credendorum, & purificatæ mentis intelligentia. Vnde fides hîc accipi potest, non vt est

virtus

virtus, sed fructus, videlicet, eminens quędam fidei certitudo. A
Sic quippe inter fructus spiritus ab Apostolo computatur.

Et apposita, id est, mente applicata seu conuersa, *Est turba multa domino*, in Antiochia per Barnabæ prædicationē, præter eos, de quorum conuersione prædictum est. *Profectus est autem* Barnabas *Tharsum, vt quæreret Saulum.* Ad hāc enim vrbem vt patuit, Paulus à Hierosolymis venit, quem Barnabas inquisiuit, vt eius fultus auxilio plures cōuerteret, & conuersos efficaciter gubernaret. *Quem cū inuenisset, perduxit Antiochiam. Et annum totum*, id est, per integrum annū. *Act. 9.* *Gala. 5.*

Conuersati sunt in ecclesia, id est, inter fideles. *Et docuerunt turbam multam, ita vt cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani*, id est, conuersi ad Christum, qui primò generali nomine dicebantur discipuli, ibidem propter eorum multitudinem, cœperunt Christiani à Christo capite suo atque magistro vocari, túncque impletum est illud Esaiæ: Seruos suos vocabit dominus nomine alio, in quo qui benedictus est super terram, benedicetur in deo, amē. Hîc tamē non dicitur, an nominatio ista sit instituta à fidelibus ex Iudaismo conuersis, vel ex gentilitate credētibus, an fortè ab infidelibus, qui nouam sectā consurgere & augeri mirantes, à Christo domino suo eos appellauerunt Christianos. In scholastica verò historia dicitur, ꝙ à gentilibus cōuersis prodierit institutio appellationis istius, quibus visum est sequaces Christi, Christianos debere vocari. Quemadmodum in sectis philosophorum discipuli à magistris nomen speciale accipiunt, vt à Platone, Platonici. *In his autem diebus superuenerunt à Hierosolymis prophetæ Antiochiam.* In primitiua nempe ecclesia multi spiritu fulserunt prophetico, sicut suprà ex verbis Iohelis fuerat allegatum. In diebus illis, super seruos meos, & ancillas meas effundā de spiritu meo, & prophetabunt. *Surgens autem vnus ex eis nomine Agabus*, qui propter tam sancti conuentus reuerentiam humiliter assurrexit, stánsq; loquutus est. *Significabat per spiritum*, id est, per reuelationem spiritus sancti prædixit, *Famem magnam futuram in vniuerso orbe, quæ facta est sub Claudio*, imperatore, scilicet quarto anno imperij eius, & fuit hæc fames præcipuè in Iudæis, vt fertur in Ecclesiastica historia. *Discipuli autem*, existentes in Antiochia. *Prout quisque habebat*, vnusquisque iuxta suæ modulum facultatis. *Proposuerunt singuli*, non seorsum, sed omnes

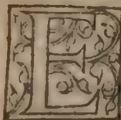
B *Esa. 65.* C *Actu. 2.* *Iohel. 1.*

F

D pariter. *In ministerium*, id est, ad vsus corporis necessarios. *Mittere*, victualia, seu precium ad emendum. *Habitantibus in Iudæa fratribus*, id est, Christianis ibidem, potissimè in Hierusalem commanentibus, qui tanquam inter cæteros perfectissimi Apostolicam vitam ducentes omnia sua in principio vendiderunt, & ante apostolorum pedes preciis positis in cómuni vitam pauperem ducere sunt contenti. Postea verò ab
Act. 4. infidelibus Iudæis fuerant spoliati qui aliquid adhuc habebant. Hinc Antiocheni fideles, & postea alij multi fecerunt collectas, quas suis temporibus miserunt præfatis. De qua re
1. *Cor.* 16. in Epistolis Pauli multa leguntur. Fuítque iustum vt Gentiles facti participes spiritualium bonorum fidelium Iudæorum, de corporalibus suis substantiis recompensam facerent
E eis tempore necessitatis: quod & Paul. pro minimo reputans:
1. *Cor.* 9. Si nos (inquit) vobis spiritalia seminauimus, magnũ est si carnalia vestra metamus? *Quod & fecerũt*, bonum propositum effectui celeriter mancipantes, & malum inopiæ præuenientes. *Mittẽtes ad seniores*, qui in Ecclesia illa Hierusalem cæteris præfuerunt ac prouiderunt. *Per manus Barnabæ & Sauli*, qui erant nuncij fide dignissimi. Miserunt itaq;, & contulit
Tob. 4. quilibet iuxta quod habuit, implẽtes illud Tobiæ: Quomo-
2. *Cor.* 12. do potueris, ita esto misericors. Si multũ tibi fuerit, abundanter tribue. Si autẽ exiguũ etiã exiguum libẽter impartiri stude. Itaque in articulo necessitatis etiam filij parentibus thesaurizare seu prouidere tenentur. Nec ista prouisio obuiat
Mat. 6. verbo Christi dicentis: Nolite soliciti esse de crastino: siqui-
Lucæ. 12. dem verbis illis immoderata cura, non ordinata prouiden-
F tia inhibetur. Nec tentandus est Deus, sed periculis humano modo quantum congruè fieri potest est occurrendum.

Expositio Cap. XII. *Eodem tempore misit.*

ARTICVLVS DVODECIMVS.

Act. 11. *Luc.* 2. *Mar.* 6. *Ioã.* 18. *Act.* 25.

EOdem tempore, de quo in fine præcedentis capituli dictũ est, *Misit Herodes rex*, filius Aristoboli filij Herodis Ascalonitæ, cuius tẽpore natus est Christus: qui Herodes etiã pater fuit Herodis Antipæ à quo Ioãnes baptista occisus est, & Christus in passione illusus. Porrò Herodes de quo nunc fit sermo, interfector Iacobi Apostoli à Iosepho vocatur Agrippa. Habuítq; filium nomine Agrippam qui ei successit in regno

gnó, de quo infrà habetur, *Manus*, id est, virtutem sui exercitus. *Vt affligeret quosdam in ecclesia*, primitiua, id est, quosdam Christianos. *Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio*, id est, occidi fecit, ante dies azymorum. *Videns autem, quia placeret Iudæis*, incredulis occisio Iacobi, *Apposuit apprehendere & Petrum.* tanquam capitaneum Christianorum, vt amplius complaceret Iudæis. *Erant autem dies azymorum*, id est, paschalis festiuitatis, quando Iudæi septem diebus azymis panibus vescebantur, infra quos dies Iudæi non faciliter aliquem occiderunt. *Quem cum apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum.* Sicut centurio appellatur qui centum præest militibus, ita quaternio qui quatuor militibus præest. Sicque sub his quatuor quaternionibus erant sedecim milites, ac per hoc viginti simul fuerunt præter custodes carceris. Commisit enim tam multis custodiam Petri, ne aliqua arte effugeret, quia Herodes non ignorauit multa mirabilia facta fuisse à Petro, ideo cautè fecit eum seruari, sicut & Iudas de Iesu dixit Iudæis: Ducite eum cautè: ne, scilicet vestris è manibus elabatur. *Volens post pascha producere eum populo*, Iudæorum, vt occideretur ad voluntatem eorum. *Et Petrus quidem seruabatur in carcere, oratio autem fiebat sine intermissione ab ecclesia ad deum pro eo*, quia magis necessarius fuit ecclesiæ tanquam princeps Apostolorum, & eminentior in operibus miraculorum. *Cum autem producturus eum esset Herodes*, id est, populo præsentaturus ad mortem, *In ipsa nocte*, diem quo hoc facere voluit præcedente. *Erat Petrus dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus, & custodes ante ostium custodiebant carcerem.* Vnde constat eum sic custoditum, quòd humana via siue industria nequiuit effugere. *Et ecce angelus domini astitit, & lumen refulsit in habitaculo.* angelus enim cum splendido vultu apparens carcerem illustrauit, solus tamen Petrus lumen illud aspexit, miraculosè deo id peragente, ne & alij illud viderent. *Percussoque latere Petri, excitauit eum dicens: Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus eius.* angelo eas dissoluente. *Dixit autem angelus ad eum. Præcingere*, id est, cinge te. Vt enim Scholastica refert historia ex verbis Bedæ: Petrus deposuit cingulum suum propter molestiam carceris vt tunica circa pedes demissa temperaret frigus noctis. Quo datur exemplũ deuotis, quòd tempore cor-

[Margin: A; Exo. 12.; B; Mar. 14.; C]

D poralis molestiæ, atque angustiæ magnæ, liceat eis aliquid de propositi sui rigore laxare. Insuper secundum Cassianum, quoniam Helias & Petrus cingulis vsi leguntur, monachi in desertis cingulis vtebantur. *Et calcia te caligas tuas*, id est, calciamenta tua indue. Dicũt aliqui, ꝙ caliga genus sit calciamenti non habentis corium super pedem, quod quidam sandalium vocant. Nunc autem caliga in alia significatione accipi solet. *Et fecit sic. Et dixit illi: Circunda tibi vestimentũ tuũ, & sequere me. Et exiens* carcerem, *Sequebatur eum*, scilicet angelum. *Et nesciebat quia verum est*, id est, aliquid reale. *Quod per angelũ fiebat*, scilicet eductio eius de carcere. *Existimabat autem se visum videre*, id est, omnia ista putabat in imaginaria visione sibi monstrari, non realiter exhiberi. Ex quo apparet

E ꝙ nõ plenariè vigilauit, sed imperfectè. Aliqui nanq; in somno surgunt & gradiuntur. *Trãseuntes autem primam ac secũdam custodiã*, id est, custodes per duo loca diuisos, seu duobus partitos ordinibus, ex omni enim parte adhibuerunt custodiam, ne aliqua industria Petrus euaderet. Custodes autem somno fuerunt oppressi, aut tali cæcitate percussi, quali serui regis Syriæ sub Helisęo, aut alio simili modo diuina virtute detinebãtur, ne Petrum egredientem sentirent, aut prohiberent. *Venerunt ad portam ferream*, quæ putatur fuisse in atrio carceris atque exterior. *Quæ ducit ad ciuitatem* Hierusalem. Ex quo elicitur, quòd carcer extra vrbem fuit, aut in exteriore eius parte, *Quæ vltro aperta est eis*, potestate diuina atque angelica. Nam & angelicis spiritibus materia corporalis obedit, quo ad motum localem. *Et exeuntes*, per ferream portam. *Processerunt vicum vnum*, vrbem intrando. *Et continuò discessit angelus ab eo*, repente disparens. *Et Petrus ad se reuersus*, id est, compos mentis effectus, & ratione plenariè vtens. *Dixit: Nunc scio verè*, & experimentaliter. *Quia misit dominus angelum suum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione plebis Iudæorum.* In omnibus vtitur Petrus stilo ornato & eleganti, & frequenter difficili, sempérque sententioso. *Considerãnsque* quomodo esset eductus, & vbi nunc esset, quóve diuerteret. *Venit ad domum Mariæ matris Ioannis qui cognominatus est Marcus*, fuitq; cõsobrinus Barnabæ, non Marcus Euangelista. *Vbi erant multi congregati*, mente & corpore, tanquam deuotissimi. *Et orantes* inter cætera pro Petri liberatione. *Pulsante autem eo, processit puella*

4. Reg. 1.

4. Reg. 6.

F

la nomine Rhode. Et vt cognouit vocem Petri, præ gaudio non aperuit ianuam, cupiens fœminea festinatione lætum rumorem suis insinuare. *Sed intro currẽs, nũciauit Petrum stare ante ianuã. At illi dixerunt: Insanis,* tanquam illusa & ratione priuata. Hoc dixerunt, attendendo ad naturalem rerum potentiam, per quam impossibile videbatur quod dicebatur. *Illa autem affirmabat sic se habere. Illi autem dixerunt: Angelus eius est.* Ex hoc loco atque ex aliis multis probatur quemlibet hominem habere angelum sanctum custodem, qui etiã crebro apparent in specie eorum quibus sunt deputati. *Petrus autem perseuerabat pulsans*, more eorum qui educti clam de captiuitate, non libenter diu stant extra domum. *Cum autẽ aperuissent ostium, viderunt eum, & obstupuerunt*, viso tam miraculoso effectu, & causam nondũ scientes. *Annuens autem eis manu, vt tacerent*, ne eorum strepitu & clamore gaudioso Petri præsentia perciperetur, & vt miraculum cũ silentio modestè aduerterent, *Narrauit, quomodo dominus eduxisset eum de carcere*, per angelũ. *Dixítque, Nunciate Iacobo*, scilicet Episcopo Christianorum in Hierusalem. *Et fratribus hæc*, vt sciant se exauditos, & deo gratias agant atque lætentur in domino. *Et egressus*, de Hierusalem eadem nocte. *Abiit in alium locum. Facta autem die*, quo Herodes decreuit Petrum producere populo. *Erat non parua turbatio inter milites quidnam factum esset de Petro*, quomodo abiisset. Timebant autem ne Herodes tali pœna eos afficeret, quali Petrum afficere cogitauit. *Herodes autem cum requisisset eum*, scilicet Petrum. *Et non inuenisset*, nã & portæ & ianuæ apertæ inuentæ fuerunt, vt creditur, cum hoc de porta ferrea aperta dicatur. *Inquisitione facta de custodibus*, id est, diligenter sciscitatus ab eis, quomodo Petrus euasisset, *Iussit eos adduci*, id est, carceri mancipari: vel duci (vt aliqui textus habent) id est, sibi præsentari ad puniendum eos de negligẽtia. Nõ tamen nocuit eis postea vt decreuit, domino prouidẽte, ne Petri ereptio fieret aliis mortis occasio. Herodes enim morte fuit præuentus, vt subditur. *Descendénsque à Iudæa in Cæsaream*, Palestinæ, secundum Bedam, *Ibi moratus est*, ad debellandũ aduersarios suos. *Erat autem iratus Tyriis & Sydoniis. At illi vnanimes venerũt ad eũ*, vt ei recõciliarentur quasi resistere nõ valentes. *Et persuaso*, id est, informato. *Blasto qui erat super cubiculum regis*, id est, cubicularius eius. *Postulauerunt pacem*. per Blastum, qui loqueba-

A

B

C

D tur pro eis. *Eo quòd alerentur regiones eorum ab illo*, id est, de bonis terræ Hærodis, quia angustæ erant eorum prouinciæ, nec poterant tam vicini regis, Cæsaris charissimi, inimicitias ferre. *Statuto autem die*, id est, ab Herode præfixo ad loquendum Tyriis atque Sydoniis. *Herodes vestitus veste regali sedit pro tribunali*, ad ferendum sententiam. *Et concionabatur ad eos*, id est, blandis ornatis, egregiis verbis loquutus est eis. *Populus autem acclamauit* Herodi, *Dei voces & non hominis*, quas audiuimus, sunt. Et sic diuinis præconiis nō humanis eum laudabant, adscribentes ei diuinitatem quandam & laudem Deo solummodo debitam. *Confestim autem percußit eum angelus domini*, id est, intus plagauit grauissi-
E mo ventris dolore. *Eo quòd non dedisset honorem Deo*: præconia sibi blasphemanter adscripta spernendo, seque humiliando, & deo vero talia adscribēdo. *Et cōsumptus à vermibus*, qui intra eum oriebantur putrescentibus carnibus eius. *Expirauit*, infra quinque dies secundum Iosephum. *Verbum autem domini crescebat & multiplicabatur*, id est, Herode fidei persequutore occiso, Euangelica prædicatio circunquaque diffundebatur, & plurimi conuertebantur. *Barnabas autē & Paulus reuersi sunt* Antiochiam. *Ab Hierosolymis, expleto ministerio*, id est, allatis ibi eleemosynis seu collectis ab Antiochia missis, sicut in præcedenti capitulo est dictum. *Assumpto Ioanne, qui cognominatus est Marcus*, de quo iam dictum est.

¶Elucidatio. Cap. XIII. *Erant autem in ecclesia quæ erat Antiochiæ prophetæ & doctores.*

ARTICVLVS DECIMVSTERTIVS.

F *Erant autem in ecclesia, quæ erat Antiochiæ prophetæ & doctores.* Quēadmodū scribit Apostolus, in primitiua ecclesia fuerunt diuersa dona gratiarum, officiorum & statuū, iuxta illud ad Corint. Quosdam posuit deus in ecclesia, primò
1.Cor.12. Apostolos, deinde prophetas, tertiò doctores. Itaq; prophetæ vocati sunt, propter reuelationem futurorum. Doctores propter scripturarum interpretationem, populorum informationem, præteritorum enarrationē. Potest quoque ad eosdem referri. Nam quidam eorum prophetæ erant pariter & doctores. *In quibus Barnabas, & Simon, qui vocabatur Niger*, ad

ad distinctionem Simonis Petri. Et dictus est niger, vel à co- A
lore, si niger sumatur Latinè. Vel quasi ascendens à virtute sci-
licet in virtutem, si niger sit nomen Hebræum. Niger enim
quandoque Hebræum est, & interpretatur ascendens. Verun-
tamen aliqui sortiti sunt huiusmodi nomina absque inexisten
tia proprietatis actionis seu qualitatis designatæ per ipsum,
imò aliqui à contrario sensu nomina sortiuntur. *Et Lucius
Cyrenensis*, à Cyrene ciuitate sic appellatus. *Et Manahem*, Matth.14.
qui erat Herodis tetrarchæ, qui vocatus est Herodes Anti- Mar.6
pas, quem Christus nominat vulpem, & decollauit Ioannem,
Collactaneus, id est, eodem cum eo lacte educatus *Et
Saulus. Ministrantibus autem illis domino*, in actibus virtuosis,
in obseruantiis præceptorum & consiliorum, in conuersione
aliorum. *Et ieiunantibus*, vt caro per omnia castigaretur,
atque in seruitutem spiritus redigeretur, ménsque in spirita- B
libus ditaretur, & ad cõtemplanda erigeretur superna. Quan
ta nempe sit virtus ieiunij liquet ex eo, quòd de durissimo ma Marc.9
lignorum spirituum genere ait Saluator: Hoc genus dæmo-
niorum in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio. De-
nique (sicut in præfatione cantatur) deus corporali ieiunio
vitia comprimit, mentem eleuat, virtutes largitur & præmia.
Tobiæ quoque Raphaël angelus protestatur: Bona est ora-
tio cum ieiunio & eleemosyna. *Dixit spiritus sanctus*, vel per
inspirationem internam, vel per aliquem prophetarum isto-
rum, siue per angelum. *Segregate mihi*, id est, ad meum ho-
norem à vestra societate, seu grege vestro corporaliter atque
localiter separate. *Barnabam & Saulum, in opus ad quod assum
psi eos*, id est, ad prædicandum in Gẽtibus ad quod eos elegi, C
conuerti, & mihi per gratiam iunxi. Vnde ad Romanos Apo Roma.1
stolus de se loquitur: Paulus segregatus in Euangelium. *Tunc
ieiunantes & orantes, imponentésque illis manus, dimiserunt eos*,
vt irent euangelizare in Gentibus. Verùm quia hîc dicitur,
quòd imposuerunt eis manus, videlicet in modum ordinan-
dorum in sacerdotium, dicunt nonnulli, & habetur in Scho-
lastica historia, quòd præfati sancti in Antiochia, audito spi-
ritus sancti consilio orantes pro Paulo & Barnaba, mise-
runt eos Hierusalem ad Petrum, Iacobum, & Ioannem tunc
existentes ibidem. Qui audito spiritus sancti mandato gaui-
si sunt, imposuéruntque eis manus, quoniam manuum im-
positió ad Apostolos pertinebat. Sed quoniam litera non vi-

D detur hoc velle, alij opinantur, quòd iam in Antiochena Ecclesia fuerunt quidam episcopi ab Apostolis ordinati ad regendam multitudinem fidelium, qui tunc ibidem vehementer multiplicati fuerunt. Episcopi autem sunt Apostolorum successores, idcirco ad eorum officium spectat impositio manuum, potuerúntq; Paulo & Barnabæ manus imponere. Vtrum autem præter impositionem manuum aliam ordinationis solennitatem circa eos celebrauerint tres prædicti Apostoli, siue alij quicunque episcopi, non est certum, vt Scholastica ait historia: quæ etiam perhibet quòd nec de Apostolorum ordinatione aliquid legitur, vel quòd Christus eis manus imposuit. De Petro tamen certum habetur, quòd Antiochiæ celebrauerit missam. Sed potuit Apostolis pro ordinatione suffi-
E cere: quia dictum est eis à domino: Hoc facite in meam com-
Matth.26 memorationem. Et licet tunc non interfuerint Paulus & Bar-
Marc.14. nabas, tamen quia postea electi sunt ad apostolatum, consilio, imò præcepto spiritus sancti, forsan in hoc cum aliis Apostolis fuerunt priuilegiati, nec alia ordinationis solennitas circa eos celebrata est, & multi in primitiua ecclesia sine hac solennitate ordinationis, ad sacerdotium sunt promoti, etiam multi laici sine diaconio, & præcedentibus ordinibus, facti sunt sacerdotes. Insuper Beda hîc ait: Videtur Saulus iuxta historię ordinem tertiodecimo post domini passionem anno apostolatus cum Barnaba, Paulíque accepisse vocabulum. Quartodecimo autem anno iuxta condictum Iacobi: Cephæ scilicet
F Petri, & Ioannis ad Gentium magisterium fuisse profectum, nec historia Ecclesiastica repugnat, dicés Apostolis præceptũ fuisse, vt annis duodecim in Iudæa prædicarent, quia duodecimo anno non statim reliquerunt Iudæam, sed decimotertio exire cœperunt, & paulatim egressi sunt. *Et ipsi*, scilicet Paulus & Barnabas. *Missi à spiritu sancto, abierunt Seleuciam*, quæ est ciuitas Syriæ maritima à Seleuco rege Asiæ, de quo secundo Machabæorum habetur, constructa, & nominata vt dicitur. *Et inde nauigauerunt Cyprum*, insulam suprà memoratam.

Et cum venissent Salaminam, vrbé Cypri, in qua Barnabas natus & passus fertur, nunc Constantiam dictam secundum Bedá, quæ & sita est in parte illius insulæ orientalis respiciés Syriam. *Prædicabant verbum Dei in Synagoga Iudæorum*, quibus verbum Dei fuerat primò denunciandum, secũdum quòd infrà Paulus fatetur: Vobis oportebat primùm loqui verbũ dei.

Porrò

Porrò secundum Bedam, vbicunque dicitur in synagoga, insinuatur factum in ciuitate quod legitur. *Habebant autem & Joannem in ministerio*, suæ prædicationis. Iste est Ioãnes cognominatus Marcus, de quo in præcedentibus iam dictum est. *Et cum perambulassent vniuersam insulam*, Cypri. *Vsque Paphum*, occidentalem insulæ vrbem. Paphus secundum Bedam est ciuitas Cypri maritima iuxta insulam Veneris, quondam carminibus poëtarum famosa, quæ frequenti terræ motu lapsa, nũc ruinarum vestigiis, quid olim fuerit, ostendit. *Inuenerũt quendam virum magum pseudoprophetam*, qui opera magica arte facta dixit diuina. *Iudæorum, cui nomen erat Barien, qui erat cũ Proconsule Sergio Paulo, viro prudente*, qui fuit magnæ dignitatis & proconsul, id est, secundus à consule, cui causa quæstus, & ambitione honoris coniunxit se magus ad deceptionem ipsius.

A

Act.13

Act.11

Act.12

B

Hic accersitis Barnaba & Paulo desiderabat audire verbum dei. Resistebat autem illis Elymas magus (sic enim interpretatur nomen eius) quærens auertere Proconsulem à fide, Christiana, per quam illius magicæ artes confundebantur. Horum duorum nominum, scilicet Elymas & magus, vnum est interpretatio alterius. Elymas enim secundum Scholasticam historiam interpretatur magus, sicque commune nomen maleficorum appropriatum est huic. Alij dicunt ꝙ Elymas interpretatur Dei mei mẽsura, vel sensus, sicque iste fecerit se vocari, vt dei nuncius crederetur, & ita nomen Barien, præfato modo exponitur Elymas, hac de causa. *Saulus autem qui & Paulus repletus spiritu sancto, intuẽs in eũ dixit*. Hoc loco Saulus, primò vocatur Paulus, estq; hoc nomen sortitus secundũ multos sanctorum à Paulo proconsule quem conuertit. Homines enim aliquando consueuerunt nomina ex aliquo notabili facto sortiri. Veruntamen secundum Origenem semper fuit binomius, vnde iam dicitur Saulus qui & Paulus. Quasi dicat: Vtroque vocatus est nomine. Vel post suam ad Christum conuersionem, vocauit se Paulum, quasi humilem & modicum. *O plene & omni dolo & omni fallacia*, quia verbis & operibus fraudulentus. Virum autem sanguinum, & dolosum abominabitur dominus. Et Esaia testante: Fraudulenti vasa sunt pessima. *Fili diaboli*, per imitationem doli & vitiorum, iuxta illud Sapientiæ: Imitantur illum qui sunt ex parte ipsi⁹. Hinc ait Saluator Iudæis: Vos ex patre diaboli estis. *Inimice omnis iustitiæ*, Legis naturalis, legis scriptæ, legísque Euangelicæ. *Non desinis subuertere vias do*

C

Psal.5.

Esa.32.

Sapien.2

Ioan.8.

D *mini rectas*, id est, diuina precepta, documenta, consilia, quantũ in te est conculcas, atq; ab aliis tollis & praue exponis. Huius magi meminit in lib. de diuinis nominib⁹, diuinus Dionysius: asserens stultam fuisse obiectionem quá verbis Pauli obiecit: quibus Paulus affirmat ad Timotheum, deus seipsum negare non potest, & arguit Elymas, quòd secundum hoc, deus non esset omnipotens, quasi veritatem negare, mentiri peccare, potentiæ, & non potius impotentiæ atque miseriæ esset. *Et nũc ecce manus domini super te*, id est, diuina potestas te puniet. *Et eris cæcus non videns solem*, nec lumen eius. *Vsque ad tempus*, vt per tuam corporeá cæcitaté, innotescat spiritalis cæcitas tuæ mentis. Et vt intus priuatus es luce atque intuitu solis iustitiæ, scilicet Christi, sic foris priuaberis materialis solis aspectu. *Et*

Diony.

2.Tim.2

E *confestim cecidit in eum caligo & tenebræ*, scilicet, in instanti. Virtus enim dei cum sit infinita operatur in instanti. Quod ité factum est ad declarandum quòd excæcatio illa miraculosa fuit non naturalis. *Et circuiens quærebat, qui ei manum daret*. Territus enim fuit sentiés plagá Dei, & instar cæcorum in gyro se vertit quærés ducatũ & sustentationé, ne laberetur in præceps.

Tunc proconsul cum vidisset factum, tá miraculosum. *Credidit, admirans super doctrina domini*, id est, altitudiné sapientiæ Christianæ, & virtuté miraculorũ quibus confirmabatur. Nouerat enim tanquá vir prudens quòd deus fons veritatis, nó perhibeat testimonium falsitati: ideo cernens Apostolorum istorũ doctrinam huiusmodi miraculo confirmari, mox credidit, &

F magũ abiecit. *Et cum à Papho nauigassent Paulus & qui cum illo erant*, scilicet, Barnabas, Ioannes, & forsitan plures. Nam & id credi potest, quòd aliqui de ministris Proconsulis eius cõuersione & instructione inducti, pariter sint conuersi. *Venerunt Pergen Pamphyliæ*. Pergen est maritima ciuitas prouinciæ Asiæ, quæ prouincia vocatur Pamphylia iuxta Bedam. *Ioannes autem discedens ab eis, reuersus est Hierosolymam*. De causa suę abscessionis infrà dicetur. *Illi verò*, scilicet Paulus & Barnabas. *Pertranseuntes Pergen, venerunt Antiochiam Pisidiæ*. Pisidia est prouincia Asiæ, & Antiochia sita in ea: alia est ab Antiochia Syriæ suprà memorata, & in scripturis celebrior, quæ olim Reblatha, & Remath magna dicebatur. *Et ingressi synagogam die sabbathorum, sederunt*, quasi verè mansueti ad audiendum verbum Dei, & prompti ad prædicandum. *Post lectionem autem legis & prophetarum: miserunt principes synagogæ*,

Act.11

4.Reg.25.

Vide-

Videlicet prælati inter Iudæos. Ad *eos dicētes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite.* Ex ipso enim apparatu, probitate & grauitate Pauli & Barnabæ, considerauerunt eos esse viros religiosos ac sapientes. Siquidem sapientia hominis lucet in facie eius. *Surgens autem Paulus*, principibus & toti congregationi honorem impendens. *Et manu silentium indicens*, vt attentius audiretur, *Ait: Viri Israelitæ, & qui timetis deum audite.* His verbis beneuolentiam eorum captat, vt fructuosius audiatur. *Deus plebis Israel elegit patres nostros*, ab æterno, & tempore diuinitus præstituto effectus gratiosos huius electionis impertitus est eis. *Et plebem*, Israeliticā. *Exaltauit, cum essent incolæ in terra Aegypti.* Nā tempore Ioseph & etiam tempore eductionis per Mosen, & paulò antè fuerūt ibidem honorificè sublimati. *Et per quadraginta annorū tempus, sustinuit mores eorum in deserto*, mores, inquam, peruersos, murmurationes & rebelliones: quandoque tamen satis acriter correxit quosdam eorum, sed totam gentem non deleuit. *Et destruēs*, partim occidendo, partim fugando, partim in captiuitatem redigendo. *In terra Chanaan septem gentes*, id est, totidem nationes filiorum Cham, vtpote Chananæos, Amorræos, Euæos, Iebusæos, Pheresæos, Ethæos & Gergesæos. *Sorte*, id est, per sortium missionem. *Diuisit eis terram eorum*, per manus Iosue, Eleazari, & principum tribuum filiorum Israel sicut in Iosue legitur. Duabus tamen tribubus ac dimidiæ ante per Mosen fuit diuisa pars terræ trans Iordanem. *Quasi post quadringentos & quadraginta annos.* Computatio annorū istorum secundum Bedam atque Scholasticam historiam inchoatur à natiuitate Isaac, à qua vsq; ad exitum Israël de Ægypto fluxerunt anni quadringenti & quinque, quibus iunguntur quadraginta anni quibus in solitudine erant, & quinque in terra Chanaan, post quos quieuit terra à prælijs, túncque diuisa est terra, sicut libro Iosue legitur. *Et post hæc dedit iudices*, quorum primus fuit Othoniel frater Caleph minor, vt scribitur in libro Iudicum. *Vsque ad Samuel prophetam*, inclusiuè, quia & ipse Iudex fuit Israëliticæ plebis. *Et exinde postulauerunt regē*, nam filij Samuelis iudices à patre suo constituti post auaritiā declinauerunt, vt primo Reg. habetur. *Et dedit eis Saul filiū Cis virum de tribu Beniamin*, quo pro tūc nō erat inter filios Israël melior. *Et amoto illo*, à regno propter sua peccata, quia in eo honores mutauerūt mores. *Suscitauit illis Dauid regē, cui*

A
B
Gene. 27
Exod. 16
Num. 22.
Deut. 29
C
Esa. 125
Iosue. 14
Psal. 76
Nume. 35
Ios. 11. 12.
Iudith. 3

D *testimonium perhibens dixit, Inueni Dauid filium Iesse virum secundũ*
1.Reg.7 *cor meum*, id est, mihi placentem, seu meæ voluntati conformẽ,
1.Reg.8 in donis naturæ & gratiæ bene dispositum. *Qui faciet omnes*
1.Reg.10. *volũtates meas*, id est, volita à me implebit, & mihi obediet. Nõ
1.Reg.16. talem deus istum improuisè inuenit, sed vt talem eum inueni-
Roma.1 ret, prius per gratiam talem fecit, imò ab æterno prędestinauit se illum talem facturum, quo facto talem inuenit qualem voluit & exegit. Et ista est præclarissima laus sancti Dauid. Quid enim nobilius voluntati creatæ, quàm increatæ Dei sui voluntati esse conformem, cum & amicorum sit eadem velle & nolle? *Huius deus ex semine*, id est, ex semine Dauid, *Secundũ promißionem*, factam ipsi Dauid. *Eduxit*, per generationẽ ex virgine. *Israel*, id est, ad salutem populi Israël. *Saluatorẽ Iesum* qui factus est ex semine Dauid secũdum carnem, vt dicitur ad
Luca.3 Romanos. *Prædicante Ioanne ante faciem aduentus eius*, id est,
E ante manifestam Christi prędicationem & apparitionem, qua per miracula se dei filium declarauit. *Baptismum pœnitentiæ*, id est, dispositiuum ad pœnitentiam, & in quo Iudæi sua confitebantur peccata, non confessione sacramentali, sed generali.
Ioan.1. *Omni populo Israel*, qui venit ad eum. *Cum autem impleret Ioannes cursum suum*, id est, circa finem suæ prædicationis morti propinquans, *Dixit* Iudæis. *Quem me arbitramini esse nõ sum ego*, id est, nõ sum Christus sicut putatis. Hoc enim superiores & inferiores Iudæorũ concorditer existimabant, propter sanctissimam conuersationem Ioannis. *Sed ecce venit post me*, ad
Matt.3. prædicandũ & baptizandum per suos discipulos, Christus etiá
Marc.1 natus est post Ioannem. *Cuius non sum dignus soluere calciamen*
F *ta pedum eius*, id est nec minimũ dignus sum ei exhibere obsequium, eo quòd incomparabiliter sit maior me secundum diuinam naturam, & secundum assumptam quoque, vt verbo immediatè suppositaliterque vnitam, & omni gratia secundum totam capacitatem mentis creatæ repletam, quasi ineffabiliter maior est me, quia toto vniuerso præstantior. Vnde ad Christi maiestatem habendo respectum nõ fuit Ioannes dignus ad id. Veruntamen considerando Ioannis obsequium, vt ex charitate, & actuali motione spiritussancti procedens, meritoriũ fuit vitæ æternæ etiam de condigno secundum multos doctores. Ex quo ad id, dign⁹ fuit dominũ Iesum baptizare: imò sic deuotus sacerdos dignus est corpus eius & sanguinem consecrare, tractare, & sumere, ad quod nemo condignus est, si ad

Christi

Christi dignitatem habeatur duntaxat respectus. Postremò A
verbis his non datur intelligi, quòd Christus vsus sit calceis,
quem constat nudis pedibus incessisse: sed est modus loquen
di Hebræorum *Viri fratres, filij generis* id est, tribus *Abraham, & qui in vobis timent deum* quod referri potest ad conuersos ad Iudaismum *Vobis verbum* id est, prædicatio *Salutis huius missum est*. vel verbum salutis huius, id est, verbum dei incarnatum, humanæ author salutis missum primò, specialiter
ac principaliter, ita vt ipsemet Christus testatus sit, Non sum Mat.16
missus, nisi ad oues domus Israël quæ perierunt. Discipulis D
quoque præcepit: In viam Gentium ne abieritis, sed ad oues *Matth.10*
perditas domus Israël. *Qui enim habuāt Hierusalem* puta vulgares *Et principes eius, hunc* Iesum *Ignorantes* Messiam, Quod quomodo verum sit tactum est super id, Scio fratres, quia per ignorantiam peccastis, sicut & principes vestri. *Et voces prophetarum, quæ per omne sabbathum legūtur* in synagogis seu scholis eorum, quia verba prophetarum de Christo non intellexerunt *Iudicantes* quòd morte esset condignus. *Impleuerunt* quæ de Christi passione prophetata fuerunt. *Et nullam causam mortis inueniētes in eo*, secundum veritatem, *Petierunt à Pilato vt interficerent eum*, id est, ex eius sententia per milites interfici facerent, quod & fecerunt. *Cúmque consummassent omnia quæ de eo scripta erāt*, videlicet de eius comprehensione, ligatione, consputione, passione, *Deponentes eum de ligno posuerūt in monumēto* non vtique iidem numero interfecerunt & deposuerunt, ac sepelierūt: sed
illud impij, hoc iusti, videlicet Ioseph ab Arimathia, & Nico *Ioan.19.*
demus. Verū scriptura more solito loquitur de diuersis quasi C
de eisdem sicut in Psalmo: Cum occideret eos querebant eū. *Psal.43.*
Et iterum. Et non recessit retro cor nostrum, & declinasti semitas nostras à via tua. *Deus verò suscitauit eum à mortuis tertia die, qui visus est per dies multos, his qui simul ascenderāt cum eo de Galilæa in Hierusalem*, scilicet viris ac fœminis præsertim Apostolis, prout dictum est ante scilicet: Post passionem autem suam per dies quadraginta apparens eis. *Qui vsque nūc sunt testes eius ad plebem*, quòd ipse sit Christus pro hominibus crucifixus & suscitatus. *Et nos vobis annūciamus eam quæ ad patres nostros repromissio facta est*, de Christi aduentu, & sal uatione generis humani per ipsum. *Quoniam hanc deus adimpleuit filiis nostris* id est, Iudæis qui nunc sunt scilicet ad eorū

D salutem, qui si in Christum crediderint, immaculateq; vixerint, non habebunt necesse ad limbum descendere vt patres eorum quantunlibet sancti: sed morientes mox euolabunt.

Psal. 2. Act. 4. *Resuscitans Iesum. Sicut & in Psalmo secundo scriptum est* dicente patre ad Christũ: *Filius meus es tu* non adoptiuus, sed naturalis *Ego hodie* id est, in æternitatis inuariabili, indiuisibiliq; momento *Genui te*, generatione immateriali, & intellectuali. Authoritas ista suprà allegata est atque exposita, quam

Roma. 9 hic inducit Apostolus. non ad probandum Christi resuscitationem, sed diuinitatem, de qua iam fuit locutus. De suscitatione verò subiungit. *Quod autem suscitauit eum à mortuis,*

Esa. 55 *amplius non reuersurum in corruptionem* hoc est, ad vitam immortalem & impassibilem. *Ita dixit* per Esaiam, secundum

E translationem septuaginta interpretum *Quia dabo vobis Dauid sancta, fidelia* id est, quæcunque ipsi Dauid de Christo promisi, vel per ipsum de Christo loquutus sum, vobis fideliter adimplebo. Loco cuius nostra translatio habet, Feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias Dauid fidelis.

Esaiæ. 55 Psal. 15. *Ideoque & alibi dicit* puta in Psalmo, ipse Dauid ad patrẽ de Christi resurrectione vaticinans: *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem* id est corpus Christi, sancti sanctorum

Act. 2. non permittes in sepulchro resolui, aut incinerari. Istud iam ante plenius fuit expositum. Porrò quòd hoc de Christo, nõ de Dauid, prædictum sit, probat Apostolus. *Dauid enim in sua generatione, cum administrasset voluntati dei,* ei fideliter obe-

F diendo, atque secundum ipsius voluntatem populum Israël gubernando, *Dormiuit, & appositus est ad patres suos,* quia secundum corpus cũ eis sub terra est defossus, & quo ad animã cum eorum spiritibus in limbo locatus. *Et vidit corruptionem* id est, corpus eius in pulueres est redactum. *Quem verò deus suscitauit à mortuis* tertia die, vt dictum est, *Non vidit corruptionem,* id est, corpus eius post animæ recessum non est resolutum. *Notum ergo vobis sit viri fratres, quia per hunc,* tanquã

1. Tim. 2. per saluatorem, & mediatorem dei ac hominum Iesum Christum. *Vobis remißio peccatorum annunciatur,* ita quòd eius passione, virtute ac merito estis saluati, dummodo in ipsum credatis, & charitate iungamini: vt virtus & meritum passionis suæ vobis per sacramenta Euangelicæ legis applicetur. *Ab omnibus,* scilicet peccatis purgatio. *A quibus non potuistis in lege Mosi iustificari,* id est, mundari per sacrificia legis, neque

per

per ipsam legé, quia lex illa nó continuit nec contulit gratiá, A
sicut lex noua inquantum includit Euangelica sacramenta
gratiæ contentiua, & effectiua. Efficiunt enim quod designant.
Hinc ad Hebræos multa scribit Apostolus: Nihil, inquiens, ad perfectum adduxit lex. Et, Impossibile est sanguine hircorum & vitulorum auferri peccata. Illa enim sacrificia non ex se erant accepta, sed ex offerentium deuotione. In veteri quoque testamento non fuit remedium contra reatum originalis peccati, quo ad patriæ ingressum, sed omnes electi illi descenderunt in limbum. Electi quoque qui tunc iustificabantur, non per legem, sed per fidem Christi futuri, tunc iustificati noscútur. Hinc subditur, *In hoc enim omnis qui credit iustificatur* id est, omnis qui per fidé formatá Christo vnitur seu incorporatur, virtutis & meriti suæ salutiferæ passionis consors particepsque efficitur. Ipse enin est in quo dominus posuit iniquitaté omniú nostrú, qui satisfecit pro nobis cú disciplina pacis nostræ fuit super eú: cuius liuore sanati sumus, qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in ságuine suo. Sed caput mébris nó influit, nec ipsa viuificantur ab ipso nisi eidem cónectátur: ita vitá gratiæ, motumq; virtutú à Christo nó sortitur, qui ei per fidé & charitaté nó counitur. *Videte ergo ne superueniat vobis, quod dictú est in prophetis* id est, ne pœna propheticè prænúciata vos apprehédat. Quid verò sit dictú in prophetis, adiecit. *Videte cótéptores & admiramini & disperdimini: quia opus ego operor in diebus vestris, opus quod nó credetis, si quis enarrauerit vobis.* Istá scripturam allegat Lucas secúdú tráslationem septuaginta, qua suo tépore vtebatur ecclesia, quæ & apud Abacuc habetur. Nostra quoq; sic habet tráslatio, Aspicite in gétibus, & videte, & admiramini, & obstupescite: quia op⁹ factú est in dieb⁹ vestris quod nemo credet cú enarrabitur. Loquitur auté propheta ad literá de captiuitate & punitione Iudæorú per Chaldæos, quá sibi imminere credere noluerunt, prænunciantibus id prophetis. Hortatur ergo Apostolus Iudæos, ne sicut illi Iudæi ob suam incredulitaté & peruersitaté inciderút maximam calamitaté, Chaldæorumq; rabié: sic ipsi incidant similem pœná & manus Romanorum, vel potius dæmonum, qui per Chaldæos spiritaliter designantur. Itaque sensus est: Videte & præcauete ô cótéptores verborum dei & promissionis diuinæ, & admiramini de magnitudine vestri periculi, & disperdimini per vitia & er

Hebræ. 7. *Hebr. 10.* B *Esa. 53* *Apoc. 1.* C *Abac. 1.*

D rores, itemque per captiuitatem hanc vltimam, qua vagi estis in nationibus, quia opus ego operor in diebus vestris, videlicet saluationẽ generis humani per Christum, seu incarnationem, passionem, resurrectionem & ascensionem ipsius, quod non credetis si quis enarrauerit vobis. Nam pro maiori parte manserũt increduli. Potest quoque hoc opus intelligi pœna eis inflicta eo quòd non susceperunt Christum, *Exeuntibus autem illis*, videlicet Paulo & Barnaba Synagogam. *Rogabãt principes Synagogæ vt sequenti sabbatho loquerẽtur sibi hæc verba.* Quidam existimant quòd malitiose id rogauerunt tãquam indignantes de hoc quod Paulus dixit eos in lege Mosi non posse iustificari, idcirco volebant hoc rursus ab eo audire, vt maiorem contra eum occasionem haberent. Vnde &
E sequẽti sabbatho in euidentem proruperunt malitiam. Fortè tamen bono id animo precabantur, vt de tam nouo rumore ac magno negotio plenius instruerentur. Postea tamen subuersi fuerunt. *Cum autem dimissa esset Synagoga*, id est, conuẽtus solutus vnoquoque ad propria remeante, *Secuti sunt multi Iudæorum & colẽtium Deum Aduenarum, Paulum & Barnabam*, vt eorum prædicationibus certius imbuerentur. Aduenæ verò Deum colentes intelliguntur qui natione erant Gentiles, sed religione Iudæi, seu ad Iudaismum conuersi, qui proselyti dicebantur, vel Iudæi de dispersione venientes. *Qui* puta Apostoli, *Loquentes persuadebãt eis, vt permanerent in gratia dei*, id est, in fide Christi misericorditer iustificari exquirerent non in obseruantiis legis. Dei quoque gratioso auxilio inniterẽtur, non legis iustitiæ. Aliqui autem di-
F cunt istos iam credidisse in Christum, ideoque moneri, vt in ea fide permaneant fixi. *Sequẽti vero sabbatho penè vniuersa ciuitas cõuenit audire verbum dei*, à Paulo & Barnaba, quorum infra hos dies intermedios percrebuit fama atque innotuit. *Vidẽtes autem turbas*, Gentilium horum Iudæi repleti sunt zelo, *Inuidiæ contra apostolos*, & contradicebant his quæ à Paulo dicebantur de Christo. *Blasphemantes*, dicendo quod Iesus Nazaræenus non esset verus Christus. *Tunc constanter*
Mat.10 *Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primùm loqui ver*
Mat.16. *bum dei.* id est, Euangelicã prędicationẽ proponere, quia vt dictum est sæpe, Christus atque apostoli primò directi sunt ad Iudæorũ conuersionẽ, quibus propheticæ promissiones tanquã populo peculiari præsertim factæ fuerunt. *Sed quoniam*

repu-

repulistis illud, obstinato animo veritati Euangelicæ contra- A
dicendo. *Et indignos vos iudicastis*, id est, facto peruerso in-
dignos monstrastis. *Vitæ æternæ*, quæ est beatitudo vera per
Christum reparata. *Ecce conuertimur ad Gentes*, instruendas *Rom. 11.*
& conuertendas. Itaque Iudæorum infidelitas, obstinatio,
rebellio, fuit occasio instructionis, illuminationis saluatio-
nísque gentium. Propter quod ad Romanos scribit Aposto.
Delictum eorum salus est Gẽtibus. Quòd si delictum eorum
diuitiæ sunt mũdi, & diminutio eorum diuitię Gentiũ, quã-
tò magis plenitudo eorum? *Sic enim præcepit nobis dominus*,
vt Iudæis obstinatis relictis, procedamus ad Gẽtes: ad quod
authoritatem Esaiæ allegat. *Posui te in lumen gentibus*, id est, *Esa. 49.*
ad Gentilium illuminationem te ordinaui. *Vt sis in salutem*,
cunctis credentibus. *Vsque ad extremum terræ*, id est, per o- B
mnes terminos mundi. Vnde & Symeon loquẽs de Christo,
confessus est deo patri: Viderũt oculi mei salutare tuũ, quod *Luc. 2.*
parasti ante faciem omniũ populorũ: Lumen ad reuelatio-
nem gentium. Et Psalmista: Viderunt omnes fines terræ salu-
tare dei nostri. Sed cũ hæc verba sint literaliter dicta de Chri
sto, quomodo apostoli ea cõmemorant tanquã de ipsis pro-
lata? Ad quod Beda respondet: Quod de Christo specialiter
dictum est, hoc iam sibi dictum arbitrãtur apostololi, mẽbra,
scilicet, illius esse se recolentes, sicut etiam ipse propter eius-
dem corporis vnionẽ dixit: Saule Saule, quid me perseque- *Act. 6.*
ris? Tanta enim est vnio capitis & membrorum. Potest & ali-
ter responderi, ꝙ licet hæc verba de Christo pronuncientur
ad literam, quoniam tamen exequutioni mancipata nõ sunt
nisi per prædicationem apostolorum, idcirco apostoli con- C
gruenter ea de se dicta fatentur. Præterea vt ista authoritas
clarius intelligatur, pensandum, quòd prætacto Esaiæ cap. cũ *Esa. 46.*
vaticinio illuminationis gentiũ excæcatio Iudæorũ in Chri-
sti aduentu apertissimè prænunciatur. Sic nempe Christus
ait ibidem: Et nunc hæc dicit dominus formans me ex vtero
seruum sibi, vt reducam Iacob ad eum, & Israël non congre-
gabitur. Quid enim est Israël non congregabitur, nisi nõ cõ
uertetur, nec intra electorum ecclesiã colligetur? Deinde lo-
quitur Christus: Et glorificatus sum in oculis domini: & di- *Ioan. 1.*
xit: Parum est, vt sis mihi ad suscitandas tribus Iacob, & fæ- *Eccle. 1.*
ces Israël conuertendas. Dedi te in lucem gẽtibus, vt sis salus *1. Cor. 1.*
mea vsque ad extremum terræ. *Audientes autem Gentes*, suã

D saluationem propheticè prænunciatã. *Gauisæ sunt*, deo gratias referentes. *Et glorificauerũt*, id est, magnificè laudauerunt, reuerentérque audierunt. *Verbum domini*, id est, Euágelicam prædicationem, seu Christum, qui est verbum, sermo, & veritas Dei patris. *Et crediderunt quotquot erant praeordinati ad vitam æternam*, id est, omnes præordinati. His enim quos deus omnipotés & sublimis ad vitam gloriæ ab æterno elegit, in seculo isto de donis gratiæ misericorditer prouidet. atque de omnibus mediis ad consequendam beatitudiné requisitis: inter quæ primum, ac fundamentum est fides catholica, quæ est oculus mentis, vltimum finem ostendens, atq; ad eius adeptionem omnia dirigens. *Disseminabatur autem verbũ domini per vniuersam regionem*, id est, Euangelica prædicatio E instar seminis per terram gentilium spargebatur in cordibus hominum. Semen nanq; est verbum dei. *Iudæi autem*, potissimè principes Synagogæ, *Concitauerunt*, id est, contra apostolos prouocarunt. *Mulieres religiosas & honestas, & primos*, puta rectores & nobiliores. *Ciuitatis, & excitauerũt persecutionem in Paulũ & Barnabã*, Mulieres istæ atque primarij vrbis vidẽtur primò fauisse apostolis, sed per impiam informationem Iudæorum auersi. *Et eiecerunt eos de finibus suis. At illi excusso puluere pedum in eos venerunt Iconium.* Hoc Christus in

Mat.13. Euangelio docuit faciendũ in testimonium sui laboris, & inexcusabilitatis illorum, qui verbum dei recipere abnuerunt. Iconium autem secundum Bedam est ciuitas celeberrima Lycaoniæ, est quoque & alia in Cilicia. *Discipuli quoque*, id est,

F credentes in Christum. *Replebantur gaudio*, spiritali, interno

Mat.10. ex cótemplatione amorosã bonitatis diuinę, beneficiorũque

Mar.9. eius, imò in omni opere virtuoso gaudebant, quę bona fuerũt delectabiliter peragentes. Signũ enim virtutis perfectè inexistentis est delectatio operationi coniuncta. Insuper & in aduersis cordialiter lætabantur, videntes se Christi passionibus communicare & conformari, in præsenti quoq; seculo aduersitatibus exerceri, vt moris est filiorum dei. *Et spiritu sancto*, id est, charismatibus eius in donis atque virtutibus quotidie

Prou.3. proficientes. Quantò autem in primitiua ecclesia tribulatio amplius abundauit, tantò huiusmodi gaudium magis necessarium fuit, ne imbecillitas mẽtis humanæ sub onere ruens deficeret. Vnde & tunc munificentia spiritus sancti copiosius se diffudit.

¶Expo-

Expositio Cap. XIIII. *Factum est autem in Iconio.* A

ARTICVLVS XIIII.

Rosequitur sanctus Lucas processum Apostolicæ prædicationis in vrbe Iconio. *Factum est autem in Iconio, vt simul introirent in Synagogam Iudæorum & loquerentur,* Paulus & Barnabas existentibus in Synagoga. *Ita vt crederet Iudæorum & Græcorum,* id est, Gentilium quorundá, fortè proselytorum, seu Iudæorũ ex Græcia. *Copiosa multitudo,* in quo fructus prædicationis huius ostenditur, quæ variis miraculis diuinitus confirmabatur. *Qui verò increduli fuerũt Iudæi, suscitauerunt ad iracundiam animas gentilium aduersus fratres,* id est, Christianos, præcipuè contra apostolos, afferendo ꝙ nouam B & falsam sectam inducerent, & agerent contra Romanos. *Dominus autem dedit citò pacem.* Ipse enim ad nutum corda *Prou.* 21. immutat, & quocũq; voluerit vertit. *Multo igitur tẽpore demorati sunt,* in vrbe hac. *Fiducialiter agentes in domino,* id est imperterrita mente euangelizantes. *Testimonium perhibente verbo gratiæ suæ,* id est, ipso domino attestante veritati Euangelicæ prædicationis, in qua gratia & misericordia dei maximè commendatur, docetur, & continetur. Quomodo autem attestatus sit subditur. *Dante,* deo. *Signa & prodigia fieri per manus eorum,* id est, per preces, virtutes, & ministeriũ Pauli & Barnabæ. Hæc tamẽ miracula Lucas breuitati studens non recitat. *Diuisa est autem multitudo ciuitatis,* id est, discors effecta. *Et quidam quidẽ erãt cũ Iudæis,* videlicet infideles. *Quidã verò cũ apostolis,* scilicet cõuersi ab eis. *Cũ autem factus esset impetus,* C ex vehementia passionũ, nõ ex ratione & ęquitate procedẽs, *Gentilium & Iudæorum,* incredulorum. *Cum principibus suis, & contumeliis afficerent & lapidarent eos,* puta apostolos. *Intelligentes* Apostoli quod imminebat. *Confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lystram & Derben,* non inordinatè timendo, sed Christo obediendo hoc fecerunt. Nam dixit & Saluator: Cũ *Mat.* 10. persequuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. *Et quidam vir in Lystris infirmus pedibus, sedebat claudus ex vtero matris suæ, qui nunquam ambulauerat,* nec potuit stare, sed portabatur, aut sustentaculis vtebatur. *Hic audiuit Paulum loquentem,* id est, prædicationem intentè aduertit. *Qui,* Paulus. *Intuitus eum,* oculo compassionis interno, & visu corporeo. *Et videns,*

D id est, spiritu sancto reuelante perpendens. *Quia fidem haberet, vt saluus fieret*, id est, quòd verbis Pauli credebat, & in nomine Christi se saluandum speraret, aut etiam corporaliter reformandum, talem & tantam fidem contulit ei spiritus sanctus, qui miraculum facere iam decreuit. *Dixit voce magna*, vt signum mox futurum ad Christi gloriam audientiúmque salutem cunctis pateret. *Surge super pedes tuos rectus*, ita vt nulla prioris defectuositatis in te signa remaneant. Porrò, secundum Bedá in Græco codice sic habetur: Tibi dico in nomine domini nostri Iesu Christi, surge super pedes tuos rectus. *Et exiliuit & ambulabat*, id est, protinus sine omni obstaculo celerrimè consurrexit & expeditè incessit, quod fuit valde grande miraculum soli diuinitati possibile. *Turbæ autem*

E *Gentiles atq; idololatræ cum vidissent quod fecerat Paulus, leuauerunt vocem suam Lycaonicè dicentes*, scilicet iuxta linguam maternam, quia Lystra ciuitas fuit prouinciæ Lycaonicæ. *Dij similes facti hominibus*, id est, in humana effigie apparentes. *Descenderunt ad nos de cœlo*, quod est locus deorum secundum illorum errores. Putabant quippe Paulum propria id potestate fecisse. *Et vocabant Barnabam Iouem*, eo quòd prior & senior videbatur. Iouem enim regem deorum & patrem putabant. *Paulum verò Mercurium*, qui secundum vanitatem, Iouem comitabatur. *Quoniã ipse erat dux verbi*, id est, in loquẽdo & proponendo verbũ dei, habens primatũ: & quia Mercurius secundum eorum perfidiam, eruditus & eloquẽs fuit in tantum, vt deus eloquẽtiæ diceretur, Paulum eius nomine exprimebant. *Sacerdos quoque Iouis, qui erat ante ciuitatem*, au-

F dito rumore miraculi. *Tauros*, ad immolandum. *Et coronas* ad imponẽdum eas capitibus apostolorum ad decorem eorum, vel ad templum ornandum. *Afferẽs ad ianuas*, templi. *Cum populus voluit sacrificare*, id est, hostias mactare & immolare apostolis tanquã immortalibus diis. *Quod vbi audierunt apostoli Paulus & Barnabas, conscißis tunicis suis*, more Iudæorũ, qui audita diuinæ maiestatis blasphemia, vestes scindere consueuerunt zelo dei, quasi eius iniuriam perpeti non valentes, & cordis sui dolorem monstrantes. *Exilierũt in turbas, clamãtes, & dicentes: Viri quid hæc facitis?* id est, cur nobis sacrificare disponitis? Quò sancti apostoli humiliores fuerũt, eò pœnalius fuit eis hoc factum, diuinæ maiestatis inhonoratiuum. *Et nos mortales sumus, similes vobis*, in natura specifica. *Homines*

nes annunciantes vobis ab his vanis, idolorum culturis, in quibus A nec veritas est, neque vtilitas: & quæ à vera beatitudine seu vltimo hominis fine colentes impediunt. *Conuerti ad deum viuum*, qui solus est viuens, & vita pura ac plena per suam essentiam. Dij autem quos colitis mortui sunt & damnati: vt Iupiter, Mercurius, &c. qui homines scelerati fuerunt. *Qui fecit cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt.* Cœlum enim & terram per seipsum immediatè creauit, in quibus sunt multa quæ non sunt immediatè à deo secundum se tota creata, vt bruta originaliter tamen principalitérque à deo fluxerũt, & prima materia vniuersorum ab illo est immediatè producta. *Qui in præteritis generibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas*, id est, vniuersos Gentiles in suis adinuentionibus, erroribus & peccatis defluere ac perire. Nam vsque ad Christi aduentum B & prædicationem eius ac discipulorum suorum, Gentes communiter idolis seruiebant, paucissimis interdum exceptis, solíque filij Israël vias dei ambulauerunt, vnum verũ deum colendo. *Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit*, id est, bonitatem & diuinitatem suam manifestare, seq; deũ esse testari per varia beneficia non cessauit, benefaciens, totum vniuersum conseruando in esse, & gubernando. *De cœlo*, aëreo. *Dans pluuias & tempora fructifera*, æstatem & ver. *Implens cibo & lætitia corda vestra.* Omnia enim dona naturæ, & bona fortunæ, beneficia sunt summi dei, cuius vnitas, maiestas ac diuinitas per vniuersi gubernationem, temporũ distinctionem, cœlestium motionem, inferiorũ moderationem ac prouisionem ipsis quoque philosophis innotuerunt. Naturalis autem delectatio quæ ex coniunctione potẽtię cũ C conuenienti obiecto causatur, à deo principaliter deriuatur, qui institutor est ordinis & cohabitudinis rerum. Corda verò, id est, mentes non implentur cibo corporeo, nisi quo ad desiderij actuationem. *Et hæc dicentes vix sedauerunt turbas ne sibi immolarent*, propter magnitudinem rei gestæ, & quia ad idololatriam pronæ fuerunt. Hoc de sacerdote Iouis nõ specificatur, qui fortè deum suum reprobari inuitè & indignanter audiuit. *Superuenerunt autem quidam ab Antiochia*, Pisidiæ, quæ fuit huic vrbi vicinior, quã Antiochia Syriæ. *Et Iconio Iudæi*, increduli. *Et persuasis turbis*, ciuitatis Lystris. *Lapidantésque Paulum.* Vnde & ipse scribit: Semel lapidatus 1. Cor. 11. sum. *Traxerunt extra ciuitatem*, tanquam sepultura indignũ,

D & vt vile cadauer. *Existimantes eum mortuum esse*, quia signa vitæ non apparebãt in eo tam grauiter vulnerato: mortuúsq; fuisset, nisi diuina fuisset potestate mirabiliter præseruatus.

Circundantibus autem eum discipulis, quasi plangerent mortuum, & ne à Iudæis viuere perciperetur. *Surgens intrauit ciuitatem*, Lystris, occultè, quia diuina virtute fuit sanatus seu confortatus, aliter proficisci nõ potuisset. *Et postera die profectus est cum Barnaba in Derben*, Lycaoniæ vrbem. *Cúmque euãgelizassent illi ciuitati, & docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconiũ & Antiochiam*, Pisidiæ vrbes in quibus iam antea prædicauerunt. *Confirmantes animas discipulorum*, sermonibus optimis. *Exhortantésque, vt permanerent in fide*, tanquam in fundamento virtutum spiritalisque vitæ. Quo sublato tota E corruit machina spiritalis in anima. *Et quoniã per multas tribulationes*, à mundo, à dæmonibus, à propria carne, & improba voluntate, *Oportet nos intrare in regnum cælorum*, de exilio enim non venitur ad patriam, nisi per diuersos labores.
Gala.5. Quotidiana quoque nostra peccata castigationem dei paternam requirunt. Caro etiam aduersatur spiritui: & quò magis proficere cupimus & conamur, eò inuisibiles hostes grauius nobis insistunt. Denique non est seruus maior domino suo Si
Ioã.13. ergo oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam,
Luc.24. quomodo nos serui eius vilissimi, sine tribulationibus optamus saluari? Itaque qui se dicit in Christo manere, debet si-
1 Ioan.1. cut ille ambulauit & ipse ambulare. Qui enim nunc compa-
Rom.8. titur Christo, conglorificabitur pòst cum eo. Hinc ait Psal-
Psal.33. F mista: Multæ tribulationes iustorum. Et item: Transiuimus
Psal.63. per ignem & aquam. Hinc arcta dicitur via quæ ducit ad vi-
Mat.7. tam. Væ filiis seculi, amatoribus huius mundi, qui cuncta quæ carni mollia sunt quærunt, qui nullam volunt ferre iniuriam, nil perpeti propter Christum, qui instar brutorum passiones
Luc 9. concupiscentiásque sequuntur. Ideo dicit Saluator: Qui vult
2.Tim.2. venire post me, tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Et Apostolus: Nõ coronatur nisi qui legitimè certauerit. Vbi ideo iam illi, qui tempus iuuentutis ac sanitatis in vitiis expendentes spem stultam sibi confingunt, quòd in senio seu lãguore, pœnitentiam sint acturi? *Et cum constituissent illis*, discipulis. *Per vniuersas ecclesias presbyteros*, id est, episcopos secundum quosdã. In primitiua nanq; ecclesia, non fuit inter istos distinctio, & frequenter eodẽ nomine censebãtur, quod

ex

ex verbis ad Titum habitis, facilè est pensare. Cum enim di- A
xisset ad Titum, constituas per singulas ciuitates presbyteros, *Titum.1*
& quales debeant esse presbyteri, subdens paulò post ait: O-
portet enim episcopum sine crimine esse. Similiter ad Timo- *1.Timo 3.*
theum post episcopi descriptionem, mox ad diaconos se con *Philip.1.*
uertit. Similiter ad Philippenses in exordio: Cum episcopis, inquit, & diaconibus. *Et orassent cum ieiunijs commendauerunt eos domino, in quem crediderunt*. qui solus est principalis conseruator & custos. *Transeuntésque Pisidiam, venerunt Pamphyliam*, prouinciam Asiæ. *Et loquentes verbum Dei in Pergen*, ciuitatem Pamphyliæ, *Descenderunt in Attaliam*, quæ secundum Bedam est ciuitas Pamphyliæ maritima. *Et inde nauigauerunt Antiochiam*, Syriæ. *Vnde erant traditi gratiæ* B
Dei, id est, ab aliis sanctis ibidem exhibitis operibus gratiæ spiritus sancti. *In opus quod compleuerũt*, id est, ad prædicationẽ & apostolatus officium vt dictũ est suprà. *Cum autem venissent Antiochiam, & congregassent ecclesiã, narrauerunt quanta fecisset* *Act.13.*
deus cum illis, id est, quantam dedisset eis virtutem & gratiam in conuersione Gentilium & Iudæorum quorundam. *Quia aperuisset ostium gentibus fidei*, id est, fidem quæ est ianua ad cætera dona, gentibus infudisset. *Morati sunt autem tempus non modicum cum discipulis*, in Antiochia. Hæc autem ad dei gloriã, & audiẽtiam spiritualem exhilarationem ecclesiæ retulerunt,

¶Expositio Cap. XV. *Et quidam descendentes de Iudæa.* ARTICVLVS XV.

Onsequenter ardua quædam quæstio determinatur, quæ in primitiua Ecclesia multos sollicitauit. *Et quidam descendentes de Iudæa*, præsertim de Hierusalem: eràntque isti Iudæi de secta Pharisæorum ad Christum conuersi, vt infrà habetur. *Docebant fratres*, id est, Christianos in Antiochia consistentes de gentilitate conuersos. *Quia nisi circuncidamini secundum legem Mosi, non potestis salui fieri*, id est, obseruatio legis Euangelicæ, sine custodia legis Mosaicæ, & circuncisionis potissimè, non sufficit vobis ad salutem. Non enim solam circuncisionem, sed cætera quoque legalia, voluerunt à conuersis Gentilibus obseruari, eadémque ratio est de circuncisione & cæteris. Propter quod ad Galatas ait Apostolus. Testi- *Galat.5.*

D ficor omni homini circuncidenti se, quia debitor est vniuersæ legis seruandæ. *Facta ergo seditione non minima Paulo & Barnabæ aduersus illos*, Paulus enim & Barnabas docuerũt oppositum, nec gentes à se conuersas ad legalia induxerũt, nisi quo ad præcepta moralia, & quæ à Christo iubentur, súntq; de naturalis dictamine rationis, propter quod ad eorum custodiam omnes tenentur. *Statuerunt*, id est, omnes ibi fideles concorditer ordinauerunt. *Vt ascenderent Paulus & Barnabas, & quidam alus ex aly*, id est, aliqui de parte aduersa. *Ad apostolos & presbyteros*, id est, sacerdotes seu seniores. *In Hierusalem super hac quæstione*, ad solutionem ipsius habendam, &

Deute.17. in hoc iuxta legis dogma sapienter fecerunt. In Deuter. enim legitur. Si difficile & ambiguum apud te iudicium esse perspe

E xeris, venies ad sacerdotes & illi indicabunt tibi iudicij verita

Galat.2. tem. De hac re scribit ad Galatas sanctus Apostolus. Deinde post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Et contuli cum illis euangelium quod prędico in Gẽtibus. Circa quod oritur quęstio. Nam dictum est suprà, iussum fuisse apostolis vt duodecim annis in Iudæa prędicarent, quomodo ergo quartodecimo anno conuersionis Pauli, quidam eorum in Hierusalem sunt inuẽti? Ad quod respondet Scholastica historia, quòd tertiodecimo anno exire cœperunt, non statim tamen in toto reliquerunt Iudæam. Beda quoque hìc ait: Scimus Petrum & Paulum apostolos anno post domini passionẽ. 38. id est, vltimo. Neronis anno passos martyrium: tamen in Scholastica historia fertur id. 39. an-

F no peractum. fortè liber expositionis Bedæ, quem vidi, non

Galat.2. fuit correctus. Petrus autẽ. 25. annis in cathedra episcopali sedit Romę. Ex quibus colligitur, quia eodem anno quo Paulus nunc scribitur ascendisse Hierusalem, Petrus quoque ascenderit Romam, quò pergens transiuit per Antiochiam, vt confirmaret subditos suos, quibus iam ante præfuit, septẽ annis, quibus in Antiochena sede resedit: & in hoc transitu per Antiochiam restitit ei Paulus, quoniam discernebat cibos. Vnde ad

Ibidem. Galat. loquitur Paulus: Cùm venisset Cephas Antiochiam, in faciem restiti ei. *Illi ergo*, scilicet Paulus & Barnabas, *Deducti ab ecclesia* Antiochena. Aliqui enim fidelium loci illius ad spacium pergebant cum eis. *Venerũt Phœnicem & Samariam*, id est, ad has regiones terræ sanctæ. *Narrãtes*, ad gloriã dei. *Conuersionem gentium: & faciebant gaudium magnum omnibus fratri-*

fratribus, qui tanquam veraciter charitatiuè de proximorum, A
ſicut de propria gloriabantur ſalute, præſertim quòd Chriſti
paſſionem ſic fructificare cernebant. *Cum autẽ veniſſent Hierosolymam, recepti ſunt ab eccleſia, & ab apoſtolis, & ſenioribus*, qui
præfuerunt eccleſiæ illi, & maximè à Iacobo tũc ibi Antiſtite.
Denique ſicut ad Gala. habetur, Petrus Iacobus & Ioánes tũc
erant ibidem. *Annunciantes, quanta feciſſet deus cum illis*, ſicut
in fine præcedẽtis cap. dictum eſt atque expoſitum. Vnde cũ
aliquis quendam aut quoſdam conuertit, nõ ſuæ id adſcribat
virtuti, ſed gratiæ Dei: nec in ſe, ſed in domino glorietur, quia
reuera grande eſt beneficium Dei quòd vnum hominẽ ſibi facit cooperatorẽ in conuerſione aut ſaluatione alterius. *Surrexerunt autem quidam de hæreſi Phariſæorum, qui crediderant*,
Iſti Phariſæi credentes, dicuntur de hæreſi Phariſæorum, vel
quia de illorum ſecta ante conuerſionem fuerunt, ſicut & Paulus. Vel, quia legalia cum euangelio pertinaciter obſeruãda dicentes, non catholici ſed hæretici extiterunt. *Dicentes, quia* B
oportet circuncidi eos, id eſt, gentiles conuerſos. *Præcipere quoque*
Apoſtolos & prædicatores, ſiue prælatos inferioribus iſtis, & 1. Cor. 1
cunctis ad Chriſtum conuerſis ſibi commiſſis, *Seruare legem
Moſi*, non ſolùm quo ad præcepta moralia, ſed etiam cæremonialia ac iudicialia. *Conuerterúntque apoſtoli & ſeniores videre*,
oculis mentis, id eſt, conſyderare & determinare. *De verbo
hoc. Cum autem magna inquiſitio fieret*, pro vtraque parte variis Act. 23
argumentis adductis. *Surgens Petrus dixit ad eos*: propter reuerentiam tam venerandi ac ſancti conuentus, præſertim Iacobi apoſtoli atque epiſcopi ibi tunc præſidẽtis, & itẽ vt melius inter tot audiretur ſurrexit archiapoſtolus: in quo & humilitatis reliquit exemplum. *Viri fratres, vos ſcitis quoniam ab* C
antiquis diebus, id eſt, ante multos annos, videlicet nõ diu poſt
Chriſti aſcenſionem, atque paracleti miſſionem. *In nobis elegit deus per os meum gentes audire verbum Euangelij & credere*,
id eſt, me primò deus deſtinauit ad prædicandum Euangelicã Act. 10
legem gentilibus, puta Cornelio centurioni, & ſuis, quibus &
per me, fidem gratiámque infudit. *Et qui corda nouit deus*, id
eſt, deus infallibilis iudex, cordium humanorum inſpector.
Teſtimonium perhibuit, illos ſibi placere, & me ſecundũ eius beneplacitum illis prædicare. *Dans illis Spiritum ſanctũ*, in ſigno
viſibili ſiue ſenſibili, etiam antequam baptizarentur. *Sicut &
nobis*, dedit in die Pentecoſtes. *Et nihil diſcreuit inter nos*, cir-

D cuncisos ex Iudaismo credentes. *Et illos*, ex Gentilitate conuersos. Fide, formata, quæ per dilectionem operatur. *Purificans corda eorum*, non obseruantiis legis, quia credendo, non legem obseruando meruerunt accipere spiritum sanctum. Iustus enim ex fide viuit, & per fidem habitat Christus in nobis, qui in Euang. ait frequenter: Fides tua te saluum fecit. Nam fide, error & ignorantia intellectus repellitur, oculus mentis in vltimum finem dirigitur, vis intellectiua in captiuitatem se redigit, & deo perfectè se subiicit, assentiendo seu adhærendo his quæ comprehendere nequit, propter authoritatem & reuerentiam primæ & inuiolabilis veritatis. *Nunc ergo quid tentatis deum?* id est cur laboratis diuinæ dispositioni resistere, & aliter quàm ipse iussit peragere, vtpote *Imponere iugum*, id est,

Galat. 5. Hebr. 2. Hebr. 10. Ephes. 3. Matth. 9. Marc. 5. Luca. 7. 2. Cor. 10

E onus obseruationis legalium. *Super ceruices*, id est, vires operatiuas *Discipulorum*, id est Christianorum, præsertim Gentilium conuersorum. *Quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus?* propter multitudinem præceptorum legis & eorundem rigorem. vt enim asserit Rabbi Moses, tot erant præcepta in lege, quot ossa sunt in homine. Verùm cum certum sit deum impossibile non iubere (dicente Hieron. in expositione fidei catholicæ: Anathema sit qui dicit Deum aliquid impossibile præcepisse) onus præceptorum legalium importabile fuisse Iudæis asseritur, non quia simpliciter obseruare non poterant, sed quia difficillimum fuit vniuersa seruare, sicque patres legis dicuntur ea non potuisse implere ob difficultatem, nõ ob absolutam impossibilitatem. Vnde nonnulli eorum ea seruasse

Hierony.

F noscuntur, sicut de Iosue scriptum est: Non præteriuit Iosue de vniuersis mandatis domini, ne vnum quidem verbum, quæ præcepit Mosi. *Sed per gratiam Domini Iesu Christi credimus saluari.* Hoc verum est, siue gratia accipiatur pro habitu gratiæ gratum facientis, siue pro quocunque gratioso auxilio Christi, siue pro virtute & merito passionis ipsius. Meritum enim, virtus & gratia Christi, passionisque eius, nobis per sacraméta ecclesiæ applicantur, & quicquid virtutis, salutis aut meriti in nobis consistit, per meritum Christi nobis impéditur. Propter quod scriptum est: Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. De quo apud Esa. fertur: Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrûm, cuius liuore sanati sumus. Hinc subditur. *Quemadmodum illi*, scilicet patres nostri, patres veteris testamenti, qui omnes per aduentum ac

Iosue. 11. Ioan. 1. Esa. 53.

opem

opem, passionem, & meritum regis Messiæ saluari sperabant A
erántque ei per fidem, charitaté & spem couniti. Vnde & A- Gene. 15.
braham ante circuncisionem placuit Deo per fidem, nec tamé quisquam illorum sine Christi passione & merito ab originalis peccati reatu quiuit saluari, aut patriá ingredi. Hinc in Genesi Iacob patriarcha fatetur: Salutare tuum expectabo domi- Gene. 47.
ne. *Tacuit autem omnis multitudo.* Etenim in tam ponderoso tractatu non decuit quempiam leuiter loqui, aut tanti Apostoli interrumpere verba, secundum quod in Eccle. legitur: In Eccle. 32.
medio seniorum ne adiicias loqui. Itemq;: Audi tacens & pro Ibidem.
reuerentia accedet tibi bona gratia. *Et audiebant Barnabã & Paulum narrantes, quanta fecisset Deus signa & prodigia in Gentibus per eos.* Per quæ verba argumentatio sancti Petri confirmabatur. Non enim inter Gétiles Deus mirabilia illa fecisset, nisi B
& Apostolorum istorum prædicationem, & illorum conuersionem acceptasset. Consequenter inducitur definitiua sententia Iacobi Hierosolymitarum episcopi, qui pontificali authoritate habuit determinationé proferre. *Et postquam tacuerunt, respondit Iacobus,* vnde in tractatibus cóciliatiuis, nullus debet præcipitanter quid loqui, aut iudicium vsurpare. *Viri fratres audite me,* quàm breue facit præambulum, contra eos qui tædiosa prolixitate verba multiplicant. *Simon narrauit, quemadmodum Deus primò visitauit,* id est gratiosè dignatus est, *Sumere ex gentibus populum nomini suo,* id est ad sui ipsius gloriam quosdam ex Gétibus ad fidem conuertere. *Et huic concordant verba prophetarum,* quorum multi Gentium illuminatione vaticinati sciuntur, potissimè Esaias, Oseas quoque & Daniel. *Si-* C
cut scriptum est. per Amos. *Post hæc reuertar & ædificabo taber-* Osee. 13.
naculum Dauid quod cecidit, & diruta eius reædificabo & erigam Daniel. 7.
illud, vt requirant cæteri hominum dominum, & omnes gentes super Amos. 9.
quas inuocatum est nomen meum, dicit dominus faciens hæc. Hanc autem scripturam allegat Lucas secundum translationem septuaginta. nostra verò translatio habet sic: In die illo suscitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant instaurabo. Et reædificabo sicut in diebus antiquis, vt possideant reliquias Idumææ & omnes nationes. eo quòd inuocatũ sit nomé meũ super eos, dicit dominus faciens hæc. Itaque sensus est. Post hæc. i. post Israëliticæ plebis dispersionem per omnes gentes, seu legis Mosaicæ cursum, reuertar, per multiplicis gratiæ meæ effectum,

D post vnigeniti filij mei missionem in mundum,& ędificabo,in fide,moribus sacramétis, virtutibus,tabernaculum Dauid, id est,ecclesiam Christi,quod cecidit,per vitia & errores præsertim per idololatriam ante legem & sub lege.Itaque per Ecclesiam Christi hoc loco,designatur vniuersitas fidelium à principio mundi vsque ad finem ipsius, de qua in Euangelio dici-

Matth.20 tur:Simile est regnum cœlorũ homini patrifamilias, qui exit primo mane conducere operarios in vineã suam. Vbi per primum,mane,prima mundi ætas innuitur.Porrò quòd per Dauid intelligatur Christus ad literam, patet in diuersis locis scri-

Hiere.30. pturæ,videlicet Hieremia: Seruient domino deo suo,& Da-

Ezech. 4 uid regi suo.Ezechiele:Ego ero eis in deũ, & seruus meus Dauid princeps eorum,& diruta eius,id est,per transgressionem legis naturalis & scriptæ destructa atque diuisa,reædificabo,

E omnes gentes in ecclesiastica vnitate colligendo , & erigã illud,id est,ad cœlestia eleuabo,& multis miraculis beneficiisq; præclaris honorabo:vt requirant cæteri hominum dominũ, id est,gentiles quoque ista cernentes conuertantur ad Christum:& pro,id est,omnes gẽtes super quas inuocatum est nomen meum ,quæ post conuersionem suam me super se inuocauerunt,& pro quorũ conuersione sancti patres me orauerũt.

Notum est à seculo domino opus eius.id est æternaliter ei innotuit quicquid in tempore facit, & quod de gentiũ conuersio-

Eccle.23 ne operari decreuit:iuxta illud Eccles. Domino deo antequã crearentur,omnia sunt cognita. *Propter quod ego iudico*, tanquã episcopus. *Non inquietari eos qui ex gentibus conuertuntur ad dominum*,,id est,gentiles conuersos non esse turbandos seu aggrauandos per obligationẽ, ad seruanda legalia. *Sed scribere*

F *eis,vt abstineant se à cõtaminationibus simulachrorum*, id est, à cul-

Neem.7 tura deorũ,quibus anima nõ mũdatur ,sed maculatur. Vel cõtaminationes simulachrorum vocãtur comestiones idolothytorũ videlicet,sacrificiorũ idolis oblatorũ , quod fuit in lege prohibitũ. *Et fornicatione*,quam Gẽtiles reputabant opus naturale ac licitum. *Et suffocato*,id est,esu cuiuscunque animalis per suffocationẽ occisi. *Et sanguine*,id est, sanguinis effusione,vel mãducatione cũ sanguine. Horũ quatuor,tria sunt ad cæremonialia legis spectãtia,scilicet primũ,tertiũ,quartũ,quæ idcirco Apostoli Gẽtibus præceperũt, quatenus cũ Iudæis cõuersis cõcorditer coalescerẽt ac socialiter viuerẽt,sicut frequẽter in societate plurimorũ ex diuersis nationib9 collectorũ ali

qua ordinátur pro pace cómuni ad tépus, postmodum verò A
Euágelicę legis veritate plenius elucidata cessauit obseruatio *Matt.15*
horum trium, quia vt ait Saluator: Non quod intrat in os co *Mar.17*
inquinat hominem. Omnis quoque creatura dei bona, nihilque reiiciendum quod cum gratiarum actione sumitur. Sanctificatur enim per verbum dei & orationem. *1.Tim. 4.* *Moses enim à tẽporibus antiquis habet in singulis ciuitatibus, qui eum,* id est, scripturas & libros eius, *Prædicẽt in synagogis, vbi per omne sabbathũ legitur.* Hoc intelligendum est de vrbibus Iudææ, & aliquarum terrarum in quibus dispersi fuerunt Iudæi. Vbi à tempore suæ dispersionis libros legis habuerunt atque legerunt qui etiam ad Christum conuersi, non protinus legalia omiserunt in toto, sed paulatim, quousque Euangelio diuulgato determinauit Ecclesia, legalia omittenda. *Tũc placuit Apostolis & senioribus cum omni Ecclesia,* Hierosolimitana, *Eligere* B
viros ex eis, & mittere, eos *Antiochiam cum Paulo & Barnaba,* omnes enim concorditer verbis Petri & Iacobi consenserũt. Deinde viri illi electi exprimuntur, *Iudam qui cognominatur Barsabas, & Syleam, viros primos in fratribus,* i. post Apostolos inter notabiliores seu eminentiores, in quibus dona gratiæ clarius emicabant. Suprà quoque dictum est quòd Ioseph cũ Matthia constitutus, vt vnus eorum Apostolus fieret, cognominatus sit Barsabas, quod interpretatur filius quietis. Et fortè ab excellentia huius perfectionis, seu gratiæ, cõtemplationis, sic vocatus est Iudas iste. *Act.2.* *Scribentes,* id est, scriptam epistolam dirigentes. *Per manus eorum,* scilicet Iudæ atque Syleæ, nõ C
Pauli & Barnabæ qui in hac causa pars fuerunt. *Apostoli & seniores fratres his qui sunt Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ fratribus ex Gẽtibus.* id est, de gentilitate conuersis, *Salutem,* id est, veram beatitudinẽ optant. Porro Syria quæ ab Hebræis Aran dicitur, regio est inter Euphrátem & mare mediterraneum, vsque ad Ægyptum pertingẽs, & maximas habet prouincias. Cilicia quoque nomen est prouinciæ Asiæ. Nam & Paulus de Tharso vrbe Ciliciæ fuit. *Act.22.* *Quoniam audiuimus, quod quidam ex nobis exeuntes,* scilicet Pharisæi præfati credẽtes, *Turbauerunt vos euertentes animas vestras,* à tranquillitate & synceritate Euangelicæ conuersationis, *Quibus non mandauimus.* vt ita docerent legalia obseruanda, *Placuit nobis collectis in vnum,* corporaliter ac spiritaliter, quia de communi sensu acta sunt hæc, imò & de Christi inspiratione qui *Matth.18*

D ait: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. *Eligere viros*, scilicet Iudam & Syleã, *Et mittere ad vos cum charissimis nostris Barnaba & Paulo, hominibus, qui tradiderunt animas suas*, i. mortis periculis exposuerunt diuersis laboribus mancipauerunt, *Pro nomine domini nostri Iesu Christi* id est, ex eius amore, pro catholica veritate ad ipsius honorẽ. *Misimus ergo Iudam & Syleã, qui & ipsi vobis easdem uerbis referẽt*, quę in epistola cõtinentur, vt sitis certissimi

E de nostra responsione, verbis & scriptis instructi. *Visum est*

i. Cor. 12 *enim*, id est, bonum apparuit, seu placuit, *Spiritui sancto*, qui

Ioan. 3. infallibilis est magister, & arbiter suæ potestatis existens, vbi vult spirat, & ea quæ vult loquitur, *Et nobis*, spiritus sancti illuminatione edoctis non sensum humanum sequentibus, *Nihil vltra vobis imponere oneris* id est, obseruatiæ legalis, *Quàm hæc necessaria*, obseruanda propter causas prætactas, *Vt abstineatis ab immolatis simulachrorũ & sanguine, & suffocato*, quæ verba iam exposita sunt, *Et fornicatione*, quod non ad cęremonialia, sed moralia spectat præcepta. Nec dubiũ, quin Paulus & Barnabas de fornicatiõe idipsum docuerint, ab Apostolis tamen repetitur, vt à Gẽtibus fortius obseruetur, *A quibus custodientes vos bene agetis*, id est, meritoriè, iustè & obedienter viuetis, simul & alia à Christo tradita adimplentes. *Illi ergo dimissi*, ab Ecclesia Hierosolymitana. *Descenderũt Antiochiam. Et congregata multitudine*, conuersorum ibidem fide-

F lium, *Tradiderunt epistolam, quam cum legissent gauisi sunt*, gentiles conuersi, *Super consolatione*, id est, de consolatoria ista epistola, per quam à legalium iugo exonerabantur. *Iudas autem & Syleas & ipsi cum essent prophetæ*, spiritu enim fulserunt prophetico, & Apostolicæ perfectionis viri fuerunt, *Verbo plurimum consolati sunt fratres & confirmauerunt*, in fide atque virtutibus. Saluberrima enim documenta, & scripturarum allegationes, cum finali remuneratione iustorum ac impiorum proposuerunt, quibus auditis fratres conuersi in bonis actibus roborabantur, id est, in mundi contemptu & diuinitatis amore creuerunt. *Facto autem ibi aliquanto tempore dimissi sunt cum pace*, ab Antiochia, *A fratribus*, illius vrbis, *Ad eos qui miserant illos*, scilicet, qui in Hierusalem erant. Hoc tamen de Sylea accipiendum non est, quia cum Paulo remansit: nam sequitur. *Visum est autem Sylea ibi remanere, Iudas autem solus abijt Hierusalem*,

rusalem. Paulus autem & Barnabas demorabantur Antiochiæ A
tuncque impletum fuit, quod ait Paulus: Cum venisset Cephas Antiochiam, in faciem restiti ei. *Docentes & euangelizantes cum aliis,* pluribus viris sanctis in Antiochia existentibus, *Verbum dei* Verùm quod dictum est: Visum est autem Syleæ, vsque ad id, Paulus autem & Barnabas, non est de textu, nec habetur in Græco, neque in libris correctis, sed olim glossaliter additum, insertum est textui. *Post aliquos autem dies, dixit ad Barnabam Paulus: Reuertentes visitemus fratres per vniuersas ciuitates in quibus prædicauimus verbum domini, quomodo se habeant,* id est, redeuntes ad eos, videamus qualiter stent in fide, cæterisque virtutibus. In quo patet quanta fuerit in Paulo omnium solicitudo Ecclesiarum. *Barnabas autem volebat secum assumere Ioannem, qui cognominatur Marcus,* de quo dictum est sæpe. *Paulus autem rogabat eum.* scilicet Barnabam, *Vt qui discessisset ab eis de Pamphylia,* sicut suprà iam dictum est, *Et non isset cum eis in opus.* id est, opus dei viriliter aggressus non fuit, videlicet prædica- B tionis officium, seu persequutionis periculum, siquidem timore imminentium periculorum abscessisse videtur,

Galat. 2

Diony. secutus Lyranii hoc scripsit. Si quidé Græca exépl. incolumem hác seruát sniam solú desit, Iudas aút solus abiit hierusalé.

Non debere recipi cum in comitatu, ne rursus deficiens alios suo scandalizaret pauore. Prædicantes etenim verbum Dei potissimè inter infideles stabiles esse debent, imperterriti, & pro fide seu æquitate mori parati. *Facta est autem dissensio inter Paulum & Barnabá,* Ista dissensio non fuit vitiosa, sed potius à spiritu sancto, vt sancti viri ab inuicem separati, maiorem fructum prædicando producerent, dum in pluribus locis ac gentibus, verbum dei disseminarent. Vterque etiam ex ra- C tionabili mouebatur motiuo, nec quicquam proprij commodi quispiam eorum quærebat, sed bonum commune: nec enim ex impatientia aut simili passione, sed ratione dictante separabantur, Vnde secundum doctores paci atque concordiæ aliquando non repugnat quòd aliqui in duobus discordant, dummodo in vno tertio sint cócordes. Et sic fuit in isto. Nam & Paulus & Barnabas concordabant in hoc, vt id fieret quod fuit magis pro dei honore, & Euangelicæ prædicationis profectu, *Ita vt discederent ab inuicem, Et Barnabas quidem assumpto Marco nauigaret Cyprum* de qua fuerat natus. Dicit autem hoc loco Scholastica historia. Ex eo quod Barnabas noluit Marcum dimittere, perpenditur fuisse eius

2. Mac. 7.

D saluationem propheticè prænunciatá. *Gausæ sunt*, deo gratias referentes. *Et glorificauerũt*, id est, magnificè laudauerunt, reuerentérque audierunt. *Verbum domini*, id est, Euágelicam prædicationem, seu Christum, qui est verbum, sermo, & veritas Dei patris. *Et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam*, id est, omnes præordinati. His enim quos deus omnipotés & sublimis ad vitam gloriæ ab æterno elegit, in seculo isto de donis gratiæ misericorditer prouidet. atque de omnibus mediis ad consequendam beatitudiné requisitis: inter quæ primum, ac fundamentum est fides catholica, quæ est oculus mentis, vltimum finem ostendens, atq; ad eius adeptionem omnia dirigens. *Dissemiuabatur autem verbũ domini per vniuersam regionem*, id est, Euangelica prædicatio E instar seminis per terram gentilium spargebatur in cordibus hominum. Semen nanq; est verbum dei. *Iudæi autem*, potissimè principes Synagogæ, *Concitauerunt*, id est, contra apostolos prouocarunt. *Mulieres religiosas & honestas, & primos*, puta rectores & nobiliores. *Ciuitatis, & excitauerũt persecutionem in Paulũ & Barnabã*, Mulieres istæ atque primarij vrbis vidétur primò fauisse apostolis, sed per impiam informationem Iudæorum auersi. *Et eiecerunt eos de finibus suis. At illi excusso puluere pedum in eos venerunt Iconium.* Hoc Christus in Mat.13. Euangelio docuit faciendũ in testimonium sui laboris, & inexcusabilitatis illorum, qui verbum dei recipere abnuerunt. Iconium autem secundum Bedam est ciuitas celeberrima Lycaoniæ, est quoque & alia in Cilicia. *Discipuli quoque*, id est, F credentes in Christum. *Replebantur gaudio*, spiritali, interno Mat.10. ex cõtemplatione amorosa bonitatis diuinę, beneficiorũque Mar.9. eius, imò in omni opere virtuoso gaudebant, quę bona fuerũt delectabiliter peragentes. Signũ enim virtutis perfectè inexistentis est delectatio operationi coniuncta. Insuper & in aduersis cordialiter lætabantur, videntes se Christi passionibus communicare & conformari, in præsenti quoq; seculo aduersitatibus exerceri, vt moris est filiorum dei. *Et spiritu sancto*, id est, charismatibus eius in donis atque virtutibus quotidie Prou.5. proficientes. Quantò autem in primitiua ecclesia tribulatio amplius abundauit, tantò huiusmodi gaudium magis necessarium fuit, ne imbecillitas mẽtis humanæ sub onere ruens deficeret. Vnde & tunc munificentia spiritus sancti copiosius se diffudit.

¶Expo-

Expositio Cap. XIIII. *Factum est autem in Iconio.* A

ARTICVLVS XIIII.

Rosequitur sanctus Lucas processum Apostolicæ prædicationis in vrbe Iconio. *Factum est autem in Iconio, vt simul introirent in Synagogam Iudæorum & loquerentur,* Paulus & Barnabas existentibus in Synagoga. *Ita vt crederet Iudæorum & Græcorum,* id est, Gentilium quorundã, fortè proselytorum, seu Iudæorũ ex Græcia. *Copiosa multitudo,* in quo fructus prædicationis huius ostenditur, quæ variis miraculis diuinitus confirmabatur. *Qui verò increduli fuerũt Iudæi, suscitauerunt ad iracundiam animas gentium aduersus fratres,* id est, Christianos, præcipuè contra apostolos, asserendo ꝙ nouam B
& falsam sectam inducerent, & agerent contra Romanos. *Dominus autem dedit citò pacem.* Ipse enim ad nutum corda Prou. 21.
immutat, & quocũq; voluerit vertit. *Multo igitur tẽpore demorati sunt,* in vrbe hac. *Fiducialiter agentes in domino,* id est imperterrita mente euangelizantes. *Testimonium perhibente verbo gratiæ suæ,* id est, ipso domino attestante veritati Euangelicæ prædicationis, in qua gratia & misericordia dei maximè commendatur, docetur, & continetur. Quomodo autem attestatus sit subditur. *Dante,* deo. *Signa & prodigia fieri per manus eorum,* id est, per preces, virtutes, & ministeriũ Pauli & Barnabæ. Hæc tamẽ miracula Lucas breuitati studens non recitat. *Diuisa est autem multitudo ciuitatis,* id est, discors effecta. *Et quidam quidẽ erãt cũ Iudæis,* videlicet infideles. *Quidã verò cũ apostolis,* scilicet cõuersi ab eis. *Cũ autem factus esset impetus,* C
ex vehementia passionũ, nõ ex ratione & ęquitate procedẽs, *Gentilium & Iudæorum,* incredulorum. *Cum principibus suis, & contumeliis afficerent & lapidarent eos,* puta apostolos. *Intelligentes* Apostoli quod imminebat. *Confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lystram & Derben,* non inordinatè timendo, sed Christo obediendo hoc fecerunt. Nam dixit & Saluator: Cũ Mat. 10.
persequuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. *Et quidam vir in Lystris infirmus pedibus, sedebat claudus ex vtero matris suæ, qui nunquam ambulauerat,* nec potuit stare, sed portabatur, aut sustentaculis vtebatur. *Hic audiuit Paulum loquentem,* id est, prædicationem intentè aduertit. *Qui,* Paulus. *Intuitus eum,* oculo compassionis interno, & visu corporeo. *Et videns,*

D id est, spiritu sancto reuelante perpendens. *Quia fidem haberet, vt saluus fieret*, id est, quòd verbis Pauli credebat, & in nomine Christi se saluandum speraret, aut etiam corporaliter reformandum, talem & tantam fidem contulit ei spiritus sanctus, qui miraculum facere iam decreuit. *Dixit voce magna*, vt signum mox futurum ad Christi gloriam audientiúmque salutem cunctis pateret. *Surge super pedes tuos rectus*, ita vt nulla prioris defectuositatis in te signa remaneant. Porrò, secundum Bedá in Greco codice sic habetur: Tibi dico in nomine domini nostri Iesu Christi, surge super pedes tuos rectus. *Et exiluit & ambulabat*, id est, protinus sine omni obstaculo celerrimè consurrexit & expeditè incessit, quod fuit valde grande miraculum soli diuinitati possibile. *Turbæ autem*
E *Gentiles atq; idololatræ cum vidissent quod fecerat Paulus, leuauerunt vocem suam Lycaonicè dicentes*, scilicet iuxta linguam maternam, quia Lystra ciuitas fuit prouinciæ Lycaonicæ. *Dij similes facti hominibus*, id est, in humana effigie apparentes. *Descenderunt ad nos de cælo*, quod est locus deorum secundum illorum errores. Putabant quippe Paulum propria id potestate fecisse. *Et vocabant Barnabam Iouem*, eo quòd prior & senior videbatur. Iouem enim regem deorum & patrem putabant. *Paulum verò Mercurium*, qui secundum vanitatem, Iouem comitabatur. *Quoniã ipse erat dux verbi*, id est, in loquẽdo & proponendo verbũ dei, habens primatũ: & quia Mercurius secundum eorum perfidiam, eruditus & eloquẽs fuit in tantum, vt deus eloquẽtiæ diceretur. Paulum eius nomine exprimebant. *Sacerdos quoque Iouis, qui erat ante ciuitatem*, au-
F dito rumore miraculi. *Tauros*, ad immolandum. *Et coronas* ad imponẽdum eas capitibus apostolorum ad decorem eorum, vel ad templum ornandum. *Afferẽs ad ianuas*, templi. *Cum populus voluit sacrificare*, id est, hostias mactare & immolare apostolis tanquã immortalibus diis. *Quod vbi audierunt apostoli Paulus & Barnabas, conscissis tunicis suis*, more Iudęorũ, qui audita diuinæ maiestatis blasphemia, vestes scindere consueuerunt zelo dei, quasi eius iniuriam perpeti non valentes, & cordis sui dolorem monstrantes. *Exilierũt in turbas, clamãtes, & dicentes: Viri quid hæc facitis?* id est, cur nobis sacrificare disponitis? Quò sancti apostoli humiliores fuerũt, eò pœnalius fuit eis hoc factum, diuinæ maiestatis inhonoratiuum. *Et nos mortales sumus, similes vobis*, in natura specifica. *Homines*

nes annunciantes vobis ab his vanis, idolorum culturis, in quibus A
nec veritas est, neque vtilitas: & quæ à vera beatitudine seu
vltimo hominis fine colentes impediunt. *Conuerti ad deum
viuum*, qui solus est viuens, & vita pura ac plena per suam essentiam. Dij autem quos colitis mortui sunt & damnati: vt
Iupiter, Mercurius, &c. qui homines scelerati fuerunt. *Qui fecit cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt.* Cœlum enim &
terram per seipsum immediatè creauit, in quibus sunt multa
quæ non sunt immediatè à deo secundum se tota creata, vt
bruta originaliter tamen principalitérque à deo fluxerũt, &
prima materia vniuersorum ab illo est immediatè producta.
Qui in præteritis generibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas,
id est, vniuersos Gentiles in suis adinuentionibus, erroribus
& peccatis defluere ac perire. Nam vsque ad Christi aduentum & prædicationem eius ac discipulorum suorum, Gentes communiter idolis seruiebant, paucissimis interdum exceptis, solíque filij Israël vias dei ambulauerunt, vnum verũ B
deum colendo. *Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit*, id est, bonitatem & diuinitatem suam manifestare, seq;
deũ esse testari per varia beneficia non cessauit, benefaciens,
totum vniuersum conseruando in esse, & gubernando. *De cœlo*, aëreo. *Dans pluuias & tempora fructifera*, æstatem & ver.
Implens cibo & lætitia corda vestra. Omnia enim dona naturæ, & bona fortunæ, beneficia sunt summi dei, cuius vnitas,
maiestas ac diuinitas per vniuersi gubernationem, temporũ
distinctionem, cœlestium motionem, inferiorũ moderationem ac prouisionem ipsis quoque philosophis innotuerunt,
Naturalis autem delectatio quæ ex coniunctione potētię cũ C
conuenienti obiecto causatur, à deo principaliter deriuatur,
qui institutor est ordinis & cohabitudinis rerum. Corda verò, id est, mentes non implentur cibo corporeo, nisi quo ad
desiderij actuationem. *Et hæc dicentes vix sedauerunt turbas
ne sibi immolarent*, propter magnitudinem rei gestæ, & quia ad
idololatriam pronæ fuerunt. Hoc de sacerdote Iouis nõ specificatur, qui fortè deum suum reprobari inuitè & indignanter audiuit. *Superuenerunt autem quidam ab Antiochia*, Pisidiæ, quæ fuit huic vrbi vicinior, quã Antiochia Syriæ. *Et
Iconio Iudæi*, increduli. *Et persuasis turbis*, ciuitatis Lystris.
Lapidantésque Paulum. Vnde & ipse scribit: Semel lapidatus 1. Cor. 11.
sum. *Traxerunt extra ciuitatem*, tanquam sepultura indignũ,

ex verbis ad Titum habitis, facilè est pensare. Cum enim dixisset ad Titum, constituas per singulas ciuitates presbyteros, & quales debeant esse presbyteri, subdens paulò post ait: Oportet enim episcopum sine crimine esse. Similiter ad Timotheum post episcopi descriptionem, mox ad diaconos se conuertit. Similiter ad Philippenses in exordio: Cum episcopis, inquit, & diaconibus. *Et orassent cum ieiunijs commendauerunt eos domino, in quem crediderunt.* qui solus est principalis conseruator & custos. *Transeuntésque Pisidiam, venerunt Pamphyliam*, prouinciam Asiæ. *Et loquentes verbum Dei in Pergen*, ciuitatem Pamphyliæ, *Descenderunt in Attaliam*, quæ secundum Bedam est ciuitas Pamphyliæ maritima. *Et inde nauigauerunt Antiochiam*, Syriæ. *Vnde erant traditi gratiæ Dei*, id est, ab aliis sanctis ibidem exhibitis operibus gratiæ spiritus sancti. *In opus quod compleuerũt*, id est, ad prædicationẽ & apostolatus officium vt dictũ est suprà. *Cum autem venissent Antiochiam, & congregassent ecclesiã, narrauerunt quanta fecisset deus cum illis*, id est, quantam dedisset eis virtutem & gratiam in conuersione Gentilium & Iudæorum quorundam. *Quia aperuisset ostium gentibus fidei*, id est, fidem quæ est ianua ad cætera dona, gentibus infudisset. *Morati sunt autem tempus non modicum cum discipulis*, in Antiochia. Hæc autem ad dei gloriã, & audiẽtiam spiritualem exhilarationem ecclesiæ retulerunt.

A Titum. 1. 1. Timo. 3. Philip. 1.

B

Act. 13.

¶Expositio Cap. XV. *Et quidam descendentes de Iudæa.* ARTICVLVS XV.

C

Onsequenter ardua quædam quæstio determinatur, quæ in primitiua Ecclesia multos sollicitauit. *Et quidam descendentes de Iudæa*, præsertim de Hierusalem: erántque isti Iudæi de secta Pharisæorum ad Christum conuersi, vt infrà habetur. *Docebant fratres*, id est, Christianos in Antiochia consistentes de gentilitate conuersos. *Quia nisi circuncidamini secundum legem Mosi, non potestis salui fieri*, id est, obseruatio legis Euangelicæ, sine custodia legis Mosaicæ, & circuncisionis potissimè, non sufficit vobis ad salutem. Non enim solam circuncisionem, sed cætera quoque legalia, voluerunt à conuersis Gentilibus obseruari, eadémque ratio est de circuncisione & cæteris. Propter quod ad Galatas ait Apostolus. Testi- Galat. 5.

D ficor omni homini circuncidenti se, quia debitor est vniuersæ legis seruandæ. *Facta ergo seditione non minima Paulo & Barnabæ aduersus illos*, Paulus enim & Barnabas docuerũt oppositum, nec gentes à se conuersas ad legalia induxerũt, nisi quo ad præcepta moralia, & quæ à Christo iubentur, súntq; de naturalis dictamine rationis, propter quod ad eorum custodiam omnes tenentur. *Statuerunt*, id est, omnes ibi fideles concorditer ordinauerunt. *Vt ascenderent Paulus & Barnabas, & quidam alii ex aliis*, id est, aliqui de parte aduersa. *Ad apostolos & presbyteros*, id est, sacerdotes seu seniores. *In Hierusalem super hac quæstione*, ad solutionem ipsius habendam, &
Deute.17, in hoc iuxta legis dogma sapienter fecerunt. In Deuter. enim legitur. Si difficile & ambiguum apud te iudicium esse perspe
E xeris, venies ad sacerdotes & illi indicabunt tibi iudicij verita
Galat.2 tem. De hac re scribit ad Galatas sanctus Apostolus. Deinde post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Et contuli cum illis euangelium quod prędico in Gẽtibus. Circa quod oritur quęstio. Nam dictum ẽst suprà, iussum fuisse apostolis vt duodecim annis in Iudæa prędicarent, quomodo ergo quartodecimo anno conuersionis Pauli, quidam eorum in Hierusalem sunt inuẽti? Ad quod respondet Scholastica historia, quòd tertiodecimo anno exire cœperunt, non statim tamen in toto reliquerunt Iudæam. Beda quoque hîc ait: Scimus Petrum & Paulum apostolos anno post domini passionẽ.38. id est, vltimo. Neronis anno passos martyrium: tamen in Scholastica historia fertur id.39. an-
F no peractum. fortè liber expositionis Bedæ, quem vidi, non
Galat.2 fuit correctus. Petrus autẽ. 25. annis in cathedra episcopali sedit Romę. Ex quibus colligitur, quia eodem anno quo Paulus nunc scribitur ascendisse Hierusalem, Petrus quoque ascenderit Romam, quò pergens transiuit per Antiochiam, vt confirmaret subditos suos, quibus iam ante præfuit, septẽ annis, quibus in Antiochena sede resedit: & in hoc transitu per Antiochiam restitit ei Paulus, quoniam discernebat cibos. Vnde ad
Ibidem. Galat. loquitur Paulus: Cùm venisset Cephas Antiochiam, in faciem restiti ei. *Illi ergo*, scilicet Paulus & Barnabas, *Deducti ab ecclesia* Antiochena. Aliqui enim fidelium loci illius ad spacium pergebant cum eis. *Venerũt Phœnicem & Samariam*, id est, ad has regiones terræ sanctæ. *Narrãtes*, ad gloriã dei. *Conuersionem gentium: & faciebant gaudium magnum omnibus fratri-*

fratribus, qui tanquam veraciter charitatiuè de proximorum, A
ſicut de propria gloriabantur ſalute, præſertim quòd Chriſti
paſſionem ſic fructificare cernebant. *Cum autē veniſſent Hierosolymam, recepti ſunt ab eccleſia, & ab apoſtolis, & ſenioribus*, qui
præfuerunt eccleſiæ illi, & maximè à Iacobo tūc ibi Antiſtite.
Denique ſicut ad Gala. habetur, Petrus Iacobus & Ioánes tūc
erant ibidem. *Annunciantes, quanta feciſſet deus cum illis*, ſicut
in fine præcedêntis cap. dictum eſt atque expoſitum. Vnde cū
aliquis quendam aut quoſdam conuertit, nō ſuæ id adſcribat
virtuti, ſed gratiæ Dei: nec in ſe, ſed in domino glorietur, quia
reuera grande eſt beneficium Dei quòd vnum hominē ſibi facit cooperatorē in conuerſione aut ſaluatione alterius. *Surrexerunt autem quidam de hæreſi Phariſæorum, qui crediderant*,
Iſti Phariſæi credentes, dicuntur de hæreſi Phariſæorum, vel
quia de illorum ſecta ante conuerſionem fuerunt, ſicut & Paulus. Vel, quia legalia cum euangelio pertinaciter obſeruāda dicentes, non catholici ſed hæretici extiterunt. *Dicentes, quia* B
oportet circuncidi eos, id eſt, gentiles conuerſos. *Præcipere quoque*
Apoſtolos & prædicatores, ſiue prælatos inferioribus iſtis, & 1. Cor. 1
cunctis ad Chriſtum conuerſis ſibi commiſſis, *Seruare legem
Moſi*, non ſolùm quo ad præcepta moralia, ſed etiam cæremonialia ac iudicialia. *Conuerterūntque apoſtoli & ſeniores videre*,
oculis mentis, id eſt, conſyderare & determinare. *De verbo
hoc. Cum autem magna inquiſitio fieret*, pro vtraque parte variis Act. 23
argumentis adductis. *Surgens Petrus dixit ad eos* propter reuerentiam tam venerandi ac ſancti conuentus, præſertim Iacobi apoſtoli atque epiſcopi ibi tunc præſidētis, & itē vt melius inter tot audiretur ſurrexit archiapoſtolus: in quo & hu- C
militatis reliquit exemplum. *Viri fratres, vos ſcitis quoniam ab
antiquis diebus*, id eſt, ante multos annos, videlicet nō diu poſt
Chriſti aſcenſionem, atque paracleti miſſionem. *In nobis elegit deus per os meum gentes audire verbum Euangelij & credere*,
id eſt, me primò deus deſtinauit ad prædicandum Euangelicā Act. 10
legem gentilibus, puta Cornelio centurioni, & ſuis, quibus &
per me, fidem gratiámque infudit. *Et qui corda nouit deus*, id
eſt, deus infallibilis iudex, cordium humanorum inſpector.
Teſtimonium perhibuit, illos ſibi placere, & me ſecundū eius beneplacitum illis prædicare. *Dans illis ſpiritum ſanctū*, in ſigno
viſibili ſiue ſenſibili, etiam antequam baptizarentur. *Sicut &
nobis*, dedit in die Pentecoſtes. *Et nihil diſcreuit inter nos*, cir-

D cuncisos ex Iudaiſmo credentes. *Et illos*, ex Gentilitate conuerſos. *Fide*, formata, quæ per dilectionem operatur. *Purificans corda eorum*, non obſeruantiis legis, quia credendo, non legem obſeruando meruerunt accipere ſpiritum ſanctum. Iuſtus enim ex fide viuit, & per fidem habitat Chriſtus in nobis, qui in Euang. ait frequenter: Fides tua te ſaluum fecit. Nam fide, error & ignorantia intellectus repellitur, oculus mentis in vltimum finem dirigitur, vis intellectiua in captiuitatem ſe redigit, & deo perfectè ſe ſubiicit, aſſentiendo ſeu adhærendo his quæ comprehendere nequit, propter authoritatem & reuerentiam primæ & inuiolabilis veritatis. *Nunc ergo quid tentatis deum?* id eſt cur laboratis diuinæ diſpoſitioni reſiſtere, & aliter quàm ipſe iuſſit peragere, vtpote *Imponere iugum*, id eſt,

Galat. 5.
Hebr. 2.
Hebr. 10.
Epheſ. 3.
Matth. 9.
Marc. 5.
Lucæ. 7.
2. Cor. 10

E onus obſeruationis legalium. *Super ceruices*, id eſt, vires operatiuas *Diſcipulorum*, id eſt Chriſtianorum, præſertim Gentilium conuerſorum. *Quod neque nos, neque patres noſtri portare potuimus?* propter multitudinem præceptorum legis & eorundem rigorem. vt enim aſſerit Rabbi Moſes, tot erant præcepta in lege, quot oſſa ſunt in homine. Verùm cum certum ſit deum impoſſibile non iubere (dicente Hieron. in expoſitione fidei catholicæ: Anathema ſit qui dicit Deum aliquid impoſſibile præcepiſſe) onus præceptorum legalium importabile fuiſſe Iudæis aſſeritur, non quia ſimpliciter obſeruare non poterant, ſed quia difficillimum fuit vniuerſa ſeruare, ſicque patres legis dicuntur ea non potuiſſe implere ob difficultatem, nó ob abſolutam impoſſibilitatem. Vnde nonnulli eorum ea ſeruaſſe

Hierony.

F noſcuntur, ſicut de Ioſue ſcriptum eſt: Non præteriuit Ioſue de vniuerſis mandatis domini, ne vnum quidem verbum, quæ præcepit Moſi. *Sed per gratiam Domini Ieſu Chriſti credimus ſaluari.* Hoc verum eſt, ſiue gratia accipiatur pro habitu gratiæ gratum facientis, ſiue pro quocunque gratioſo auxilio Chriſti, ſiue pro virtute & merito paſſionis ipſius. Meritum enim, virtus & gratia Chriſti, paſſioníſque eius, nobis per ſacraméta eccleſiæ applicantur, & quicquid virtutis, ſalutis aut meriti in nobis conſiſtit, per meritum Chriſti nobis impéditur. Propter quod ſcriptum eſt: Lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. De quo apud Eſa. fertur: Dominus poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrûm, cuius liuore ſanati ſumus. Hinc ſubditur. *Quemadmodum illi*, ſcilicet patres noſtri, patres veteris teſtamenti, qui omnes per aduentum ac

Ioſue. 11.
Ioan. 1.
Eſa. 53.

opem

opem, passionem, & meritum regis Messiæ saluari sperabant A
erántque ei per fidem, charitaté & spem couniti. Vnde & A- *Gene.* 15.
braham ante circuncisionem placuit Deo per fidem, nec tamé
quisquam illorum sine Christi passione & merito ab origina-
lis peccati reatu quiuit saluari, aut patriá ingredi. Hinc in Ge-
nesi Iacob patriarcha fatetur: Salutare tuum expectabo domi- *Gene.* 47.
ne. *Tacuit autem omnis multitudo.* Etenim in tam pondero-
so tractatu non decuit quempiam leuiter loqui, aut tanti Apo
stoli interrumpere verba, secundum quod in Eccle. legitur: In *Eccle.* 32.
medio seniorum ne adiicias loqui. Itemq;: Audi tacens & pro *Ibidem.*
reuerentia accedet tibi bona gratia. *Et audiebant Barnabã & Paulum narrantes, quanta fecisset Deus signa & prodigia in Gentibus per eos.* Per quæ verba argumentatio sancti Petri confirmabatur. Non enim inter Gétiles Deus mirabilia illa fecisset, nisi B
& Apostolorum istorum prædicationem, & illorum conuersionem acceptasset. Consequenter inducitur definitiua sententia Iacobi Hierosolymitarum episcopi, qui pontificali authoritate habuit determinationé proferre. *Et postquam tacuerunt, respondit Iacobus,* vnde in tractatibus cóciliatiuis, nullus debet præcipitanter quid loqui, aut iudicium vsurpare. *Viri fratres audite me,* quàm breue facit præambulum, contra eos qui tædiosa prolixitate verba multiplicant. *Simon narrauit, quemadmodum Deus primò visitauit,* id est gratiosè dignatus est, *Sumere ex gentibus populum nomini suo,* id est ad sui ipsius gloriam quosdam ex Gétibus ad fidem conuertere. *Et huic concordant verba prophetarum,* quorum multi Gentium illuminatione vaticinati sciuntur, potissimè Esaias, Oseas quoque & Daniel. *Si-* C
cut scriptum est. per Amos. *Post hæc reuertar & ædificabo taber-* *Osee.* 13.
naculum Dauid quod cecidit, & diruta eius reædificabo & erigam *Daniel.* 7.
illud, vt requirant cæteri hominum dominum, & omnes gentes super *Amos.* 9.
quas inuocatum est nomen meum, dicit dominus faciens hæc. Hanc autem scripturam allegat Lucas secundum translationem septuaginta. nostra verò translatio habet sic: In die illo suscitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant instaurabo. Et reædificabo sicut in diebus antiquis, vt possideant reliquias Idumææ & omnes nationes. eo quòd inuocatú sit nomé meú super eos, dicit dominus faciens hæc. Itaque sensus est. Post hæc. i. post Israëliticæ plebis dispersionem per omnes gentes, seu legis Mosaicæ cursum, reuertar, per multiplicis gratiæ meæ effectum,

D post vnigeniti filij mei missionem in mundum,& ędificabo,in fide,moribus sacramētis, virtutibus,tabernaculum Dauid, id est,ecclesiam Christi,quod cecidit,per vitia & errores præsertim per idololatriam ante legem & sub lege.Itaque per Ecclesiam Christi hoc loco,designatur vniuersitas fidelium à principio mundi vsque ad finem ipsius, de qua in Euangelio dicitur:

Matth.20 Simile est regnum cœlorū homini patrifamilias, qui exit primo mane conducere operarios in vineā suam. Vbi per primum,mane,prima mundi ætas innuitur. Porrò quòd per Dauid intelligatur Christus ad literam, patet in diuersis locis scri-

Hiere.30. pturæ,videlicet Hieremia: Seruient domino deo suo,& Da-

Ezech. 4 uid regi suo.Ezechiele: Ego ero eis in deū, & seruus meus Dauid princeps eorum,& diruta eius,id est,per transgressionem legis naturalis & scriptæ destructa atque diuisa,reædificabo,

E omnes gentes in ecclesiastica vnitate colligendo, & erigā illud,id est,ad cœlestia eleuabo,& multis miraculis beneficiisq; præclaris honorabo:vt requirant cæteri hominum dominū, id est,gentiles quoque ista cernentes conuertantur ad Christum:& pro,id est,omnes gētes super quas inuocatum est nomen meum ,quæ post conuersionem suam me super se inuocauerunt,& pro quorū conuersione sancti patres me orauerūt.

Notum est à seculo domino opus eius.id est æternaliter ei innotuit quicquid in tempore facit, & quod de gentiū conuersio-

Eccle.23 ne operari decreuit:iuxta illud Eccles. Domino deo antequā crearentur,omnia sunt cognita. *Propter quod ego iudico*, tanquā episcopus. *Non inquietari eos qui ex gentibus conuertuntur ad dominum*,,id est,gentiles conuersos non esse turbandos seu aggrauandos per obligationē, ad seruanda legalia. *Sed scribere*

F *eis,vt abstineant se à cōtaminationibus simulachrorum*, id est, à cul-

Neem.7 tura deorū,quibus anima nō mūdatur ,sed maculatur. Vel cōtaminationes simulachrorum vocātur comestiones idolothytorū videlicet,sacrificiorū idolis oblatorū , quod fuit in lege prohibitū. *Et fornicatione*,quam Gētiles reputabant opus naturale ac licitum. *Et suffocato*,id est,esu cuiuscunque animalis per suffocationē occisi. *Et sanguine*,id est, sanguinis effusione,vel māducatione cū sanguine. Horū quatuor,tria sunt ad cæremonialia legis spectātia,scilicet primū,tertiū,quartū,quæ idcirco Apostoli Gētibus præceperūt, quatenus cū Iudæis cōuersis cōcorditer coalescerēt ac socialiter viuerēt,sicut frequēter in societate plurimorū ex diuersis nationib9 collectorū ali

qua ordinátur pro pace cõmuni ad tẽpus, postmodum verò A
Euãgelicę legis veritate plenius elucidata cessauit obseruatio *Matt.15*
horum trium, quia vt ait Saluator: Non quod intrat in os co *Mar.17*
inquinat hominem. Omnis quoque creatura dei bona, nihil- 1.Tim.4.
que reiiciendum quod cum gratiarum actione sumitur. Sanctificatur enim per verbum dei & orationem. *Moses enim à temporibus antiquis habet in singulis ciuitatibus, qui eum,* id est, scripturas & libros eius, *Prædicẽt in synagogis, vbi per omne sabbathũ legitur.* Hoc intelligendum est de vrbibus Iudææ, & aliquarum terrarum in quibus dispersi fuerunt Iudæi. Vbi à tempore suæ dispersionis libros legis habuerunt atque legerunt qui etiam ad Christum conuersi, non protinus legalia omiserunt in toto, sed paulatim, quousque Euangelio diuulgato determinauit Ecclesia, legalia omittenda. *Tũc placuit Apo* B
stolis & senioribus cum omni Ecclesia, Hierosolimitana, *Eligere viros ex eis, & mittere,* eos *Antiochiam cum Paulo & Barnaba,* omnes enim concorditer verbis Petri & Iacobi consenserũt. Deinde viri illi electi exprimuntur, *Iudam qui cognominatur Barsabas, & Syleam, viros primos in fratribus,* i. post Apostolos inter notabiliores seu eminentiores, in quibus dona gratiæ clarius emicabant. Suprà quoque dictum est quòd Ioseph cũ Matthia constitutus, vt vnus eorum Apostolus fieret, cognominatus sit Barsabas, quod interpretatur filius quietis. Et fortè ab excellentia huius perfectionis, seu gratiæ, cõtemplationis, sic vocatus est Iudas iste. *Act.2.*
Scribentes, id est, scriptam epistolam dirigentes. *Per manus eorum,* scilicet Iudæ atque Syleæ, nõ C
Pauli & Barnabæ qui in hac causa pars fuerunt. *Apostoli & seniores fratres his qui sunt Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ fratribus ex Gẽtibus.* id est, de gentilitate conuersis, *Salutem,* id est, veram beatitudinẽ optant. Porro Syria quæ ab Hebræis Aran dicitur, regio est inter Euphrátem & mare mediterraneum, vsque ad Ægyptum pertingẽs, & maximas habet prouincias. Cilicia quoque nomen est prouinciæ Asiæ. Nam & Paulus de Tharso vrbe Ciliciæ fuit. *Quoniam audiuimus,* *Act.22.*
quod quidam ex nobis exeuntes, scilicet Pharisæi præfati credẽtes, *Turbauerunt vos euertentes animas vestras,* à tranquillitate & synceritate Euangelicæ conuersationis, *Quibus non mandauimus.* vt ita docerent legalia obseruanda, *Placuit no* *Matth,18*
bis collectis in vnum, corporaliter ac spiritáliter, quia de communi sensu acta sunt hæc, imò & de Christi inspiratione qui

D ait: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. *Eligere viros*, scilicet Iudam & Syleã, *Et mittere ad vos cum chariſſimis nostris Barnaba & Paulo, hominibus, qui tradiderunt animas ſuas*, i. mortis periculis exposuerunt diuersis laboribus mancipauerunt, *Pro nomine domini noſtri Ieſu Chriſti* id est, ex eius amore, pro catholica veritate ad ipsius honorẽ. *Miſimus ergo Iudam & Syleã, qui & ipſi vobis eadem verbis referẽt*, quę in epistola cõtinentur, vt sitis certissimi

E de nostra responsione, verbis & scriptis instructi. *Viſum eſt*

1. Cor. 12 *enim*, id est, bonum apparuit, seu placuit, *Spiritui ſancto*, qui

Ioan. 3. infallibilis est magister, & arbiter suæ potestatis existens, vbi vult spirat, & ea quæ vult loquitur, *Et nobis*, spiritus sancti illuminatione edoctis non sensum humanum sequentibus, *Nihil vltra vobis imponere oneris* id est, obseruatiæ legalis, *Quàm hæc neceſſaria*, obseruanda propter causas prætactas, *Vt abſtineatis ab immolatis ſimulachrorũ & ſanguine, & ſuffocato*, quæ verba iam exposita sunt, *Et fornicatione*, quod non ad cęremonialia, sed moralia spectat præcepta. Nec dubiũ, quin Paulus & Barnabas de fornicatiõe idipsum docuerint, ab Apostolis tamen repetitur, vt à Gẽtibus fortius obseruetur, *A quibus cuſtodientes vos bene agetis*, id est, meritoriè, iustè & obedienter viuetis, simul & alia à Christo tradita adimplentes. *Illi ergo dimiſſi*, ab Ecclesia Hierosolymitana. *Deſcenderũt Antiochiam. Et congregata multitudine*, conuersorum ibidem fide-

F lium, *Tradiderunt epiſtolam, quam cum legiſſent gauiſi ſunt*, gentiles conuersi. *Super conſolatione*, id est, de consolatoria ista epistola, per quam à legalium iugo exonerabantur. *Iudas autem & Syleas & ipſi cum eſſent prophetæ*, spiritu enim fulserunt prophetico, & Apostolicæ perfectionis viri fuerunt, *Verbo plurimum conſolati ſunt fratres & confirmauerunt*, in fide atque virtutibus. Saluberrima enim documenta, & scripturarum allegationes, cum finali remuneratione iustorum ac impiorum proposuerunt, quibus auditis fratres conuersi in bonis actibus roborabantur, id est, in mundi contemptu & diuinitatis amore creuerunt. *Facto autem ibi aliquanto tempore dimiſſi ſunt cum pace*, ab Antiochia, *A fratribus*, illius vrbis, *Ad eos qui miſerant illos*, scilicet, qui in Hierusalem erant. Hoc tamen de Sylea accipiendum non est. quia cum Paulo remansit: nam sequitur.

Viſum eſt autem Syleæ ibi remanere, Iudas autem ſolus abijt Hieruſalem,

rusalem. Paulus autem & Barnabas demorabantur Antiochiæ A tuncque impletum fuit, quod ait Paulus: Cum venisset Cephas Antiochiam, in faciem restiti ei. Galat. 2 *Docentes & euangelizantes cum aliis,* pluribus viris sanctis in Antiochia existentibus, *Verbum dei* Verùm quod dictum est: Visum est autem Sylea, vsque ad id, Paulus autem & Barnabas, non est de textu, nec habetur in Græco, neque in libris correctis, sed olim glossaliter additum, insertum est textui. *Diony. secutus Lyranū hoc scripsit. Si quidē Græca exēpl. incolumem hāc seruāt sn̄iam soliū desit, Iudas aūt solus abiit hierusalē.* *Post aliquot autem dies, dixit ad Barnabam Paulus: Reuertentes visitemus fratres per vniuersas ciuitates in quibus prædicauimus verbum domini, quomodo se habeant,* id est, redeuntes ad eos, videamus qualiter stent in fide, cæterisque virtutibus. In quo patet quanta fuerit in Paulo omnium solicitudo Ecclesiarum. *Barnabas autem volebat secum assumere Ioannem, qui cognominatur Marcus,* de quo dictum est sæpe. *Paulus autem rogabat eum.* scilicet Barnabam, *Vt qui discessisset ab eis de Pamphylia,* sicut suprà iam dictum est, *Et non isset cum eis in opus.* id est, opus dei viriliter aggressus non fuit, videlicet prædica- B tionis officium, seu persequutionis periculum, siquidem timore imminentium periculorum abscessisse videtur, *Non debere recipi eum* in comitatu, ne rursus deficiens alios suo scandalizaret pauore. Prædicantes etenim verbum Dei potissimè inter infideles stabiles esse debent, imperterriti, & pro fide seu æquitate mori parati. *Facta est autem dissensio* inter Paulum & Barnabā, Ista dissensio non fuit vitiosa, sed potius à spiritu sancto, vt sancti viri ab inuicem separati, maiorem fructum prædicando producerent, dum in pluribus locis 2. Mac. 7. ac gentibus, verbum dei disseminarent. Vterque etiam ex ra- C tionabili mouebatur motiuo, nec quicquam proprij commodi quispiam eorum quærebat, sed bonum commune: nec enim ex impatientia aut simili passione, sed ratione dictante separabantur, Vnde secundum doctores paci atque concordiæ aliquando non repugnat quòd aliqui in duobus discordant, dummodo in vno tertio sint cōcordes. Et sic fuit in isto. Nam & Paulus & Barnabas concordabant in hoc, vt id fieret quod fuit magis pro dei honore, & Euangelicæ prædicationis profectu, *Ita vt discederent ab inuicem, Et Barnabas quidem assumpto Marco nauigaret Cyprum* de qua fuerat natus. Dicit autem hoc loco Scholastica historia. Ex eo quod Barnabas noluit Marcum dimittere, perpenditur fuisse eius

D cognatus, leguntur enim fuisse consobrini: iuxta illud ad Colossenses. Salutat vos Aristarchus, & Marcus cõsobrinus Barnabæ. *Paulus autem electo Sylea* in adiutorem & comitem,
Colos. 4
Profectus est ab Antiochia, *Traditus*, id est, oblatus seu cõmissus, *Gratiæ Dei*, tanquam fortissimo adiutorio, sine quo nil valebat *A fratribus* Antiochenis pro ipso deuotissimè interuenientibus. *Perambulabat autem Syriam & Ciliciam, cõfirmans ecclesiam* id est, fideles, quoscunque inuenit, præcipiẽs eos custodire pręcepta Apostolorum & seniorum qui in Hierusalem erant, & aliqua pro fidelium salute instituerunt seruanda, sicut in præsenti capitulo de quatuor punctis inductum est.

¶Expositio Cap XVI. *Peruenit autem in Derben & Lystram.* ARTICVLVS XVI.

F AB hoc loco vsque in finem voluminis prosequitur sanctus Lucas prędicationes, actus, atque miracula Pauli Apostoli. *Peruenit autem* Paulus cũ Sylea *In Derben & Lystram* ciuitates prouinciæ Lycaoniæ. *Et ecce discipulus quidam erat ibi* scilicet in Lystris, *Nomine Timotheus*, iam Christianus effectus, *Filius mulieris viduæ*, nam pater eius fuit tunc mortuus. *Fidelis*, quia natione fuit Iudæa, religione verò Christiana, quemadmodum ad eundem Timotheum scribit Apostolus.
2. Timo. 1 Recordationem inquiens accipiens fidei quæ est in te non fictæ, quæ & habitauit primùm in auia tua Loyde, & matre tua Eunica. *Patre Gentili*, pater enim ipsius fuit gentilis. Iudæi
E nanque dispersi cum alienigenis contraxerunt. *Huic*, vt pote Timotheo, *Testimonium bonum perhibebant, qui in Lystris erãt & Iconio fratres* id est, in vrbibus illis. *Hunc voluit Paulus secum proficisci*, vidit enim quòd idoneus esset, & aliis præsidere ac prædicare, magnumque secum fructum afferre. Veruntamẽ in Scholastica fertur historia, quòd primo fecit eum episcopum fidelium in Lystris manentium, postea duxerit eum secum. *Et assumẽs circuncidit eum, propter Iudæos qui erant in illis locis*, ne scandalizarentur, habendo episcopum non circuncisum, seu intuendo quòd Iudæus incircuncisus iret & prædicaret cum Paulo. Illa autem circuncisio, quanuis, non fuit necessaria, tamen licita fuit, ad remouendum scandalum pusillorum. Legalia enim tunc ad tempus poterant à Iudæis cõ-

uersis

uersis seruari, dummodo spem in illis nō ponerent, paulatímque non subitò erant tollenda, & quasi cū honore mater Synagoga sepelienda. *Sciebāt enim omnes, quòd pater eius Gentilis erat,* ideo non permisit suum filium circuncidi, quod & Iudæis illis innotuit. *Cùm autem pertransirent ciuitates*, Paulus, Syleas, & Timotheus. *Tradebāt eis,* id est, Christianis, in vrbibus illis morantibus commiserunt. *Dogmata quæ erant dicta* seruari *Ab Apostolis & senioribus qui erant Hierosolymis*, qui tanquam principalissimi, cæteris certa documenta seruanda sanxerunt ac insinuauerunt. *Et ecclesiæ quidem*, particulares per diuersas prouincias. *Cōfirmabantur in fide*, quæ tunc prænecessaria fuit, imò & cunctis virtutibus principaliter à spiritu sancto, ministerialiter verò ab Apostolis, adiutoribúsque ipsorum. *Et abūdabāt numero quotidie*, ita quòd omni die plures conuertebantur ad fidem. *Trāseuntes autē Phrygiam* prouinciam Asiæ. *Et Galatiæ regionem* etiam Asiæ dicítque Beda, Galatia prouincia Asiæ à Gallis vocabulū trahens, qui in auxilium à Rege Bithyniæ euocati, regnum cum eo facta victoria diuiserūt: & ita deinde Græcis admixti, primo Gallogræci, postea Galatæ sunt vocati. *Vetiti*, id est, prohibiti. *Sunt à spiritu sancto*, per reuelationem internā seu alio modo. *Loqui verbum dei in Asia.* Cur hoc? Fortè quia spiritus sanctus prȩuidit Asianos tūc non credituros: ideo ne grauius caderēt prohibuit eis prædicari. Vel quia alteri Apostolo puta Ioanni hanc instruendam seruauit prouinciam. *Cum autem venissent Mysiam*, quæ est prouincia Asiæ, & nunc Colis vocatur. Est autem & altera eiusdem nominis in Europa, Mysia superior, quæ nunc Bosna vocatur: & inferior, quæ Bulgaria, vbi Danubius Euxinum pontum influit. *Tentabāt ire Bithyniam.* Bithynia est nomē prouinciæ Asiæ minoris, & itē ciuitatis in ea. *Et nō permisit eos spiritus Iesu*, illuc ire ad prædicandum, eisdem rationibus, quæ de præcedēti prohibitione sunt assignatæ. Nā & Lucas post in Bithynia prædicauit. ¶Porrò spiritus Iesu, est spiritussanctus: de quo ait Apost. Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. Appellatúrque demum spiritussanctus, spiritus Iesu seu Christi, quia ab ipso secundum suam diuinam naturam procedit, atque in ipso secundum naturam humanam plenissimè requieuit ac requiescit: iuxta illud Esaiæ: Spiritus domini super me, eo quòd vnxerit me. *Cū autem pertrāsissent Mysiam, descēderūt Troa-*

[Margin: A; B; C; Rom. 8.; Esa. 61.]

Luc.4. D dem, ciuitatem Asiæ maritimam, quę & Antigonia est vocata. *Et visio per noctem Paulo ostensa est.* Ista fuit imaginaria visio, & facta videtur in somno. Deinde visio ipsa describitur: *Vir quidam Macedo,* id est, effigies viri Macedonis, vel secundum Bedam & Scholasticam historiam angelus gentis illius, in similitudinem viri huiusmodi. *Erat stās, deprecās,* scilicet Paulum. *Et dicens, Trāsiens in Macedoniam, adiuua nos,* ad consequendam salutem. Certum est quòd imagines rerum istarum & verba interna, angelico ministerio formabâtur in vi imaginatiua sancti Pauli, sicut in propheticis visionibus fieri consueuit. *Vt autem visum vidit,* spiritalitérque intellexit, *Statim* die facto *Quæsiuimus proficisci in Macedoniam certi facti, quòd vocasset nos dominus euāgelizare eis.* Hoc loco Lucas

E primò connumerat se sociis Pauli. Macedonia autem est prouincia Græciæ nobilissima, & virtutibus Alexādri magni nobilior facta. *Nauigātes autē à Troade, recto cursu venimus Samothraciam,* quę est Ægei maris insula, in Pegaseo sinu. *Et sequēti, Neapolim,* Ciuitas est Cariæ, quæ est prouincia Asiæ. *Et deinde Philippis,* quæ est ciuitas in prima parte Macedoniæ à Philippo rege patre Alexandri magni nomen sortita, cuius fidelibus missa est epistola Pauli, quæ ad Philippenses

Philip.1. incitulatur. *Quæ est prima* pars *Macedoniæ,* quia primò occurrit intrantibus Macedoniam ab ea parte, qua Paulus de mari egrediens, eam ingressus est. *Ciuitas Colonia.* Dicitur autem Colonia ciuitas, quæ defectu indigenarum, nouis impletur habitatoribus atq; cultoribus. Vnde à cultu agri, colonia dicta est. *Eramus autem in vrbe hac diebus aliquot conferētes*

F cum ciuibus vrbis istius. *Die autem sabbathorū egressi sumus foras portam iuxta flumen, vbi videbatur oratio esse,* quia ibidem quædam personæ confluxerant ad supplicandum, siue loquēdum. Orare enim vtrunque significat. Locus quoque ille videbatur aptus ad hæc. *Et sedentes loquebamur mulieribus quæ cōuenerant. Et quædam mulier nomine Lydia purpuraria, ciuitatis Thyathirenorum,* id est, hominū de vrbe nomine Thyathira,

Apo.2. quæ fuit vrbs Lydiæ prouinciæ Asiæ, de qua in Apocalypsi habetur: Angelo Thyathirę ecclesię scribe. De qua vrbe fuit hæc Lydia oriunda, sed in Philippis manebat. Dicitur autem purpuraria secundū Bedā, quia venditrix purpuræ, vel secundum alios, quia textrix illius. *Colēs deum* verum, qui vnus est. Iam enim fuit, vt legitur, de Gētilitate ad Iudaismū cōuersa.

Audiuitq;

Audiuit verba nostra. *Cuius dominus aperuit cor intendere his* A
quæ dicebantur à Paulo. Homo enim forinsecus mouet auditũ,
sed nisi deus intus menté tangat atq; illuminet, inanis est stre-
pitus. Ideo ait Saluator: Nemo venit ad me, nisi pater meus *Ioan.6.*
traxerit eum. *Cum autem baptizata esset ipsa, & domus,* id est,
soboles seu familia, *Eius, deprecata est dicens: Si iudicastis me fi-
delem esse domino,* id est, veraciter Christianã, *Introite in domũ
meam, & manete,* ibidé ad libitũ. *Et coëgit nos,* ex quibus con
stat ꝙ opulenta fuit, grata & multum deuota. *Factum est au-
tem euntibus nobis ad orationem,* id est, locum ad hoc aptum:
*Puellam quandam habenté spiritum Pythonem obuiare nobis, quæ
magnũ quæstũ præstabat dominis suis diuinando.* Apollo qui &
Pytho, vel Pytho, inuentor fuit cuiusdã diuinationis, qua ve B
ritas à mortuis inuestigatur, per suscitationem defuncti præ-
stigialem: vel à viuis, qui reuelante diabolo secreta seu futura
denunciant: & viri hæc facientes seu taliter diuinãtes Pytho-
nes, à Pythone Apolline, mulieres autem Pythonissæ vocan-
tur. Et iuxta primum modum, dicitur mulier Pythonissa, de *1.Reg.28.*
qua primo Regum scribitur Saul petisse suffragium. Sed iux- *1.Para.10*
ta secundum modum hæc puella Pythonissa asseritur, quæ di
uinando, id est, futura aut secreta ex dæmonis reuelatione pã
dendo, magnum quæstum, id est, lucrum contulit dominis,
quorum ipsa fuit ancilla; quia pro precio ad interrogata re-
spondit. Præterea sicut in Scholastica historia dicitur, dupli-
citer intelligi potest ista puella fuisse Pythonissa, primò, quia
per spiritum Pythonis operabatur arte magica, sicut mulier
illa primo Reg. quæ per magicam artem fecit dæmonem ap- *1.Reg.28*
parere in similitudine alicuius defuncti ad dandum de occul C
ctis responsum. Secundò, quia spiritu Pythonico vexabatur,
sicque aliqui asserũt eam Pythonissam fuisse atque obsessam:
nam dæmon habitauit in ea, dans per ipsam responsa. Quæ-
ritur quomodo puella ista habuit spiritum Pythonem? Et re-
spondendum, quòd per spiritum Pythonem intelligi potest
diabolicus spiritus, per artem à Pythone Apolline inuentam
euocatus, apparens siue cooperãs atque respõdens. Vnde pri
mo Regum scribitur Saul dixisse: Quærite mihi mulieré ha-
bentem Pythoné. De hac autem diuinatione loquitur Tho
mas in 2.2 quæst.95. *Hæc subsequuta Paulũ & nos clamabat di-
cens. Isti homines serui dei excelsi sunt, qui annunciãt vobis viam sa-
lutis,* scilicet euangelicam legem, & diuinorum præceptorum

D custodiam, seu fidem catholicam, quæ omnia sunt via ducens
Ioã.14. ad salutem eternam seu Christũ: qui ait, Ego sum via. Et. Ne-
Ibidem. mo venit ad patrem nisi per me. *Hoc autẽ faciebat multis die-
bus. Dolens autem Paulus de periculo & infestatione puellæ.
Conuersus vultu ad puellam retro se vociferantem. *Dixit spi-
ritui: Præcipio tibi in nomine Iesu Christi, exire ab ea; quia indi-
gnum fuit, vt verbum Euangelij spiritus nunciaret immũdus,
ideo quoque iussit eum exire, ne qui eum audierunt vera lo-
quentem, crederent postea mendacia proferenti. Veris enim
falsa admiscere dæmones cõsueuerũt. Vnde hoc facto Paulus
Mar.3. imitatus est Christum qui dæmoni dicenti · Scio quia sis san-
ctus dei, dixit: Obmutesce & exi de homine. ¶ Quæritur quo
impellente loquutus est dæmon aduersarius humanæ salutis
E verba memorata, de Paulo eiúsque socijs. Et respondendum
secundum quosdam, q́ bono naturæ hæc dixit, quia naturæ
consonum est, verum cognitum confiteri. Alij dicunt quòd
cogente spiritusancto hæc protulit. Ait nanque circa hoc Be-
da: Non voluntatis ista confessio est, quã sequitur præmium
confitendi: sed timore spiritussancti cogẽte, vera spiritus mẽ-
dax loquitur, non ausus luce præsente suas vltra cælare virtu-
Psal.49. tes. Peccatori autẽ dixit de⁹: Quare tu enarras iustitias meas?
Verùm contra hoc obiiciunt quidam, quod dictum est: Do-
lens Paulus scilicet de illo clamore, nõ enim doluisset de eo,
quod à spiritu sancto factũ fuisset, nec illud impediuisset. Sed
illa instantia faciliter soluitur. Nẽpe quòd dicitur, dolens au-
tem Paulus, non oportet ad veritatis illius protestationem re
ferre, sed ad calamitatem puellæ. Rursus etsi de protestatione
veritatis per dæmonem facta dolebat, hoc non fuit inquan-
F tum ibi fuit enunciatio veri, sed inquantũ id mala intentione
fiebat, & ne veritati spiritus nequam inde falsa misceret. *Vi-
dentes autem domini eius, puta puellæ. *Quòd exiit spes quæstus
eorum, id est, amplius fiduciam nõ haberent solita lucra obti-
nendi per diuinationem suæ ancillæ, *Apprehendentes Pau-
lum & Syleã perduxerũt in forum ad principes, quorum fuit iu-
dicare impios & punire. *Et offerẽtes eos magistratibus, dixerũt,
Hi homines cõturbant ciuitatem nostram, id est, conciues. *Cum
sint Iudæi, qui contra Romanorum cẽsuram, prohibent deo-
rum culturam. *Et annunciant morem*, id est, nouum ritum co-
lendi deum Christum. *Quem non licet nobis suscipere, neque fa-
cere, cum simus Romani, id est, Romanis confœderati ac sub-
diti.

diti. Iam enim ordinauerunt Romani ne sine aprobatione A
Senatus aliquis de nouo deus diceretur aut coleretur. *Et cōcurrit plebs aduersus eos, & magistratus,* citò credentes omni spiritui, *Et scißis tunicis eorum*, tanquam hominum pessimorum & vilium. *Iusserunt* magistratus. *Virgis eos cædi. Et cum multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem.* In hac punitione fecerunt contra Romanos, sicut infrà dicetur. *Præcipientes custodi, vt diligenter eos custodiret*, tanquam valde damnabiles. *Qui cum tale præceptum accepisset, misit eos in interiorem carcerem*, qui fuit fortè profundior, pœnalior, & inconfringibilior. *Et pedes eorum strinxit in ligno*, ne quoquam modo effugerent. *Media autē nocte Paulus & Syleas, adorantes laudabāt deum* in tot aduersitatibus gratias cū gaudio referentes: iuxta B
quod legitur: Media nocte surgebā ad confitendū tibi. *Et audiebāt eos qui in custodia*, id est, in carcere *Erant*, quòd tam alacriter deū laudarent. *Subitò verò terræmotus factus est magnus*, Psal. 118.
non vbiq;, neque à causa naturali, sed vbi fuerunt detēti, & à virtute angelica ad demōstrandum sanctitaté & virtuté orationis istorū. Propter quod ait Beda: Deuotio apostolici pectoris, & virtus orationis exprimitur, dum & illi hymnos in imo carceris cecinerunt, & eorum laus terrā commouerit, carcerísque fundaméta cōcusserit, & aperuerit ostia, atq; ipsas postremò vinculatorum catenas resoluerit. Hinc subditur. *Ita vt mouerētur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia, & vniuersorum*, non Pauli & Syleæ dūtaxat, sed omniū qui erant in carcere, qui meritorum participes facti sunt apostolorum sanctorum. *Vincula soluta sunt* potestate angelica ac diuina. *Expergefactus autem custos carceris, & videns ianuas carceris apertas, euaginato gladio volebat se interficere*, præ tristitia C
& dolore. *Æstimans fugisse vinctos*, & ob id morte substantiáve puniendum se reputans. *Clamauit autem Paulus voce magna dicens, Nil tibi feceris mali. Vniuersi enim hic sumus.* Spiritu enim reuelante, vidit in mente quid carceris custos moliretur facere, cuius damnationi compatiens, affectuosissimè clamauit. *Petitóque lumine*, à ministris suis. *Ingressus est, & tremefactus*, de effectibus tam miraculosis. *Procidit Pauli & Syleæ ad pedes*, sanctitatem & virtutem eorum admirans, honorans, imitaríque cupiens. *Et producens eos foras*, scilicet extra carcerem: in quo patet, quòd amor apostolorum abstulit ab eo timorem principum suorum, cōtra quorum edictum

D eduxit apostolos: imò & amor veræ salutis ad hoc ipsum induxit, nam subditur. *Ait, domini, quid me oportet facere vt saluus fiam? At illi dixerũt: Crede in dominum Iesum,* Deum & hominem, in quem creditur secundum q deus est. Propter quod
Mar.1. dixit apostolis: Creditis in deum, & in me credite. Porrò in Iesum credere est charitate & opere fidem ornare. *Et saluus eris tu & domus tua,* id est, domestici tui, tuum sequendo ex-
Ioã.14. emplum. *Et loquuti sunt ei verbum domini cũ omnibus qui erant in domo eius, & tollens eos,* id est, ad meliora domus suæ loca introducens eos. *In illa hora noctis lauit plagas eorum,* corporales, vt lauarentur ab eis suæ plagæ spiritales. *Et baptizatus est ipse, & omnis domus eius cõtinuò.* Non dubiũ quin ante baptizationem hanc apostolus prædicauerit illis diffusè, de my-
E steriis fidei Christianæ. *Cumque perduxisset eos in domum suã apposuit eis mensam.* Ad corporalem refectionem, à quibus mente fuit refectus. Nec indecens fuit apostolis tam mane seu ante auroram comedere, qui flagellis ac carcere fuerant extenuati. Necessitas quippe, impossibilitas, & infirmitas legem
Act.22. non habent. *Et lætatus est cum omni domo sua,* de sua conuersione, apostolorum sanctitate, & quòd se gladio non inuasit. Similiter omnes domestici sui sunt gauisi. *Et cum factus esset dies, miserũt magistratus, lictores,* scilicet nuncios ad custodem carceris. *Dicẽtes: Dimitte homines illos.* Cur hoc nunciauerunt, in textu non dicitur, verùm in Ecclesiastica historia legitur, quòd ideo ne plures crederent, quia miraculum præscriptum iam eis innotuit. Vel, vt alij dicunt, passionum impetu, quo iniustè punierunt apostolos iam sedato, aduerterunt se
F iniustè fecisse. *Nunciauit autem custos carceris verba hæc Paulo,* tanquam principaliori. *Quia miserunt magistratus, vt dimittamini,* & inde gauisus est custos cernens nullum sibi instare periculum, q eduxisset illos de carcere. *Nũc ergo exeuntes, ite in pace. Paulus autem dixit: Cæsos nos publicè indemnatos homines Romanos miserũt in carcerem,* quasi dicat, In hoc multipliciter excesserunt, quòd homines innocentes quasi maleficos publicè flagellari fecerunt, & sine iusto iudicio incarcerauerunt, ex vehementia passionum suarum, cum simus Romani. Paulus enim fuit ciuis Romanus, nõ quasi ibi natus, sed quia ciuilitas illa patri eius fuit collata pro seipso, suísq; filiis, vt infrà dicetur. Quomodo autẽ Syleas fuit Romanus, nõ est à deo certum, sed in Scholastica historia ita habetur: Romanos, id est, subie-

subiectioné professos Romano imperio, capitis césus puta de A
nario qui super caput ponebatur, ab his qui se Romano impe
ratori profitebátur subiectos, atque Romana libertate donatos. *Et nunc occultè nos eiiciunt?* in quo Romanæ ciuilitati derogauerunt, & cótra Romanorú egerût decretú: quo fuit sancitú, nullum dánari nisi locú excusationis acciperet. *Non ita, sed veniant ipsi, & nos eiiciant.* Nó ex impatientia sed zelo iustitiæ dixit Paul & ne in ipso ac suis scádalizarêtur, atq; à fide suscipienda, impedirêtur pusilli. Et itê, vt sicut fuit publica punitio, sic esset & manifesta ereptio, vt veritas cunctis pateret.

Nunciauerût autem lictores magistratibus verba hæc: timueruntque audito quòd Romani essent, Formidabant enim de his apud Romanos accusari atque affligi. *Venientésque deprecati sunt eos,* vt sibi ignoscerent, quia per ignorantiá hæc fecissent. *Et edu* B
centes rogabant eos vt egrederentur, de vrbe, ne in ciuitate oriretur dissensio, propter eorum præsentiam & doctriná. *Exeuntes autem de carcere introierunt ad Lydiam,* primò tamen de carcere ingressi fuerunt domú custodis ipsius. Nam fœmina hæc de apostolorum iniusta persequutione fuit plurimum contristata, quod Paulus in seipso perpédens, accessit ad eá cum suis gratia consolationis, mirabilia Dei quæ contigerût insinuans ei, ipsamque in fide cófortans. *Et visis fratribus,* scilicet Christianis, qui iá in hac vrbe fuerunt. *Consolati sunt eos, & profecti sunt.*

¶Expositio Cap. XVII. *Cum autem perambulassent Amphipolim* ARTICVLVS XVII.

Vm autem perambulassent Amphipolim, vrbem scilicet Macedoniæ sic vocatam. *Et Apolloniá,* C
quæ & ipsa ciuitas Macedoniæ: & est alia in Aphrica, quæ vocatur Pentapolis. *Peruenerunt Thessalonicam,* Macedoniæ vrbé. *Vbi erat Synagoga Iudæorum.* Iudæi enim ibidé manentes, in vrbe illa domum, in qua ad colendum deú cófluebant, habebant. Et sicut ecclesia interdú pro congregatione Christianorú, interdum pro materiali téplo accipitur, ita & Synagoga núc pro collectione Iudæorú, nunc pro materiali eorú suscipitur templo. Vnde apud Lucam dicunt Iudæi de Cêturione ad Christum, Synagogam ipse ædificauit nobis. *Secundum consuetudiné autem suam Paulus introiuit ad eos,* in Synagogam, volens omni-

D bus loqui de Christo. *Et per sabbatha tria disserebat eis de scripturis.* Die enim sabbathi magis confluxerunt Iudæi, & paulatim præparauit corda illorum ad suscipiẽdam fidem catholicam,
Lucæ.24. comprobans ex scripturis, quæ de Christo mox proponere
Daniel.6. intendebat. Hinc subditur. *Adaperiens & insinuans, quia Christum oportuit pati, & resurgere tertia die à mortuis.* Horum vtrunque in prophetis de Christo copiosè prædictũ est, imò & tempus suæ occisionis in Daniele apertissimè prætaxatum ostenditur. Oportuit autem Christum pati non necessitate absoluta, imò ipse seipsum tradidit morti, quemadmodum in Esaia
Esa.52. habetur: Oblatus est, quia voluit: sed ex cõditione, seu ex hypothesi, quia videlicet diuinitus fuit præordinatum, atq; prophetice prænunciatum, per voluntariam Christi passionẽ, sal-
E uandum esse genus humanum, & quòd non aliter saluaretur. *Et quia hic est Iesus Christus, quem ego annuncio vobis.* Quicquid namque de Christo vaticinatum fuit, in Iesu Nazaræno impletum probatur, videlicet quo ad locũ, & tempus ac genus. Nã
Dani.6. natus est tẽpore à Daniele præfixo in ciuitate à Michæa prædicta, itẽ de tribu Iuda, prout Iacob prædixit. Insuper fecit miracula quẽadmodũ Esaias prædixit. Vixit, docuit, sicut in prophetis prædictum est. Sustinuit tale genus mortis, quale à Da-
Matt.28. uid & ab Esaia fuit prænunciatũ. Deinde resurrexit, ascendit, spiritum sanctum misit. Per discipulos innumerabilia, maxima, soliq; deo possibilia egit miracula. *Et quidã ex eis*, puta Iudæis
Act.1. istis. *Crediderunt*, in Christũ. *Et adiuncti sunt* mente & cor-
Act.2. pore. *Paulo & Sylæ*, vt plenius informarentur de Christo
F & fide catholica. *Et de colentibus*, scilicet, Gẽtilibus ad Iudaismũ cõuersis colẽtibus vnũ verũ Deũ, qui appellãtur proselyti. *Gentilibus*, qui s. vsq; tunc in gẽtili ritu permanserant. *Multitudo magna*, cõuersa est. *Et mulieres nobiles non paucæ* quæ & si ante iã carnis propagine nobiles extiterunt, credẽdo in Christũ atque cœlestẽ regenerationẽ sumẽdo, multo nobiliores effectæ sunt mente, virtutũ præclarissima dignitate. *Zelãtes autem Iudæi*, id est, increduli Iudæi honori & gloriæ Iesu Christi discipulorũque eius inuidẽtes, & legẽ Mosaicã inordinatè zelantes, seu diligẽter imitãtes. *Assumẽtésque de vulgo viros quosdã malos*, vt multitudine ac impetuoso & irrationabili strepitu præualerẽt, qui nullã pro se rationẽ habebãt. *Turba facta, cõcitauerunt ciuitatẽ*, id est, habitatores Thessalonicæ, verbis mẽdacibus eos contra apostolo. prouocando. *Et assistentes domui Ia*

sonis

sonis, hospitis Pauli & Syleæ. *Quærebant eos producere in popu* A.
lũ, id est, ad publicũ trahere, tãquam maleficos, vt eis visis, populus cõtra eos insurgeret. *Et cum nõ inuenissent eos*, quia iam alibi occupabantur *Trahebant Iasonem & quosdam fratres*, scilicet Christianos, ad principes ciuitatis, fortè putabát apostolos ab istis præmonitos aut occultatos. *Clamantes, Quoniam hi sunt qui vrbem concitant*, idest, discordiá inter ciues pariunt. Sẽper malitia, specie aliqua bonitatis se palliat. Vnde & hi cum essent prauissimi, tamen reipublicæ amatores se cõfinxerunt, vt eis celerius crederetur: & quod ipsi fecerunt, apostolis & eorum imponebant discipulis. *Et huc*, puta ad Thessalonicam *Venerunt*, scilicet Paulus cum suis. *Quos Iason suscepit*, hospitio. *Et hi contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse Iesum.* Romanus etenim imperator, tunc fuit monarcha, & Apoc. 6.
sine sua licentia noluit aliquem regem vocari, præsertim qui B
non fateretur se Romano subiectum imperio. Paulus autem & Syleas prædicauerunt Iesum esse regem regum, sed per hoc temporali dominio imperatoris non derogabant. *Concitauerunt autem plebem, & principes ciuitatis audientes hæc verba*, & non intelligentes quo sensu essent prolata. *Et accepta satisfactione à Iasone & fratribus*, cum enim veraciter fuerint innoxij, poterant se rationabiliter excusare, & verba apostolorum ita interpretari, quòd non derogabant Romanis, eò quòd Christi regnum spiritale consistat. *Dimiserunt eos. Fratres verò confestim per noctem dimiserunt Paulum & Syleam in Berœam*, Mace Ioan. 7.
doniæ vrbem sic dictam non Beroam, vt quidam describunt. Matth. 10
Opportuno etenim tempore fugiendum esse à facie persequẽ C
tium de loco ad locũ Christus verbo docuit & exemplo. Nã & ipse in Euangelio scribitur sic operatus. *Qui cum venissent in Berœam. In Synagogam Iudæorum introierunt*, ineffabili enim & ardẽtissima charitatis affectione sitiebat Paulus Iudæorum salutem: & quò eum durius persequebátur, eò cordialius eis compatiebatur, nec aduersa in ipso charitatem tepere fecerunt, imò potius succenderunt. Hinc ab aliis eiectus ad alios accedere non cessauit, cupiens saltem aliquem saluare ex eis. *Hi autem*, scilicet, Berœenses. *Erant nobiliores*, nobilitate animi & virtutum. *Eorum qui sunt Thessalonicæ*, id est, Thessalonicẽsibus nobiliores, seu de nobilioribus illorum. Et cur hoc, subdidit. *Qui susceperunt verbum*, Euangelicę prædicationis à Paulo. *Cum omni auiditate*, id est perfecta mentis appetitio-

D ne, qua veritatem appetierunt ac salutem. *Quotidie scrutantes*, id est, diligenter inuestigantes & considerantes. *Scripturas*, veteris testamenti, in quibus de Christo fit mentio *Si hæc*, quæ Paulus de Iesu prædicauit, *Ita se haberent*, Non enim leui, incircunspectáque mente fuit lex noua suscipienda, aut aliquis Christus credendus, sed scripturæ fuerant reuoluendę an noua veteribus consonarent. Verũ fide recepta non sunt scripturæ scrutandę, ad videndũ an hæc ita se habeant, sed ad intuendum clarius, ad prædicandũ, probádúmque fortius, quòd vtique ita se habent. Itaque nobilitas mentis, est studio scripturarum syncero fine insistere, sapiétiæ operam dare, virtutibus animam decorare. Et qui in his amplius occupatur, illustrior comprobatur. *Et multi quidem crediderunt ex eis, & Gentilium*
E *mulierum honestarum*, quæ sua honestate ac probitate naturali ad fidei susceptionem, & veritatis amplexũ magis erant dispositæ. *Et viri non pauci*, sicq; ex vtroque populo, & sexu vtroq; côuersi sunt plurimi. *Cum autem cognouissent in Thessalonica Iudæi, quia & Berœæ prædicatum est à Paulo verbum Dei, venerunt illuc, commouentes & turbantes multitudinem*, Berœensiũ. Impiis quippe dânatio non sufficit propria, sed aliorũ quoque impedire saluté nituntur, & parificare eos sibi in vitiis. *Statímque Paulum tunc dimiserunt fratres, vt iret vsque ad mare*, & per illud ad loca alia nauigaret ad prædicandũ. Ipsum enim Iudæi magis psequebantur, q a erat dux verbi. *Syleas autẽ & Timotheus remáserunt ibi*, puta in Berœa, ad confirmationé & consolatio
Act. 14 né ibi credentiũ. *Qui autem deducebant Paulum*, qui erant cre-
F dentes. *Perduxerunt eum vsque ad Athenas*, famosissimá Græciæ vrbem, & philosophiæ studiis olim mancipatam. Nouerát hi Paulum ducentes, quòd Græci sapientiam quærerent, ideo
1. Cor. 2 eum tanquá sapientissimũ ad vrbem studentium deduxerunt. *Et accepto mandato ab eo*, scilicet Paulo, *Ad Syleam & Timotheum*, quibus mandauit, *Vt quàm celeriter*, id est, valde festinanter, *Venirent ad illum, profecti sunt*, ad eum, tanquá boni discipuli. Paulus enim intendebat in Athenis fortiter prædicare, idcirco illorum tá præcipuorum virorũ volebat assistentiam habere atque præsentiam, quatenus & ipsi in aliquibus lo
Prouer. 18 querentur quæ dei sunt. Siquidem frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas munita. *Paulus autem cum Athenis eos expectaret, incitabatur spiritus eius in ipso*, id est, anima eius intra se æstuauit dolore, compassione desiderióque conuersionis errátium.

tium. *Videns idololatriæ deditam ciuitatem*, tam inclytá. Vnde A zelo diuini honoris ſuccenſus eſt, & à ſpiritu ſancto inflammatus ad veræ diuinitatis cultũ denunciandum. *Diſputabat ergo in ſynagoga cum Iudæis & colentibus*, id eſt, Gẽtilibus ad Iudaicã legem cõuerſis. *Et in foro per omnes dies*, quibus ibi fuit, ex quo loqui exorſus eſt. *Ad eos qui audierunt*, qui ſcilicet ibi præſentes fuerũt. Veritas enim non quærit angulum, & omnis qui facit veritatem, venit ad lucem. *Quidam autem Epicurei & Stoici philoſophi diſſerebant cum illo*, contra eum argumentando, vt moris eſt ipſis philoſophis, dum aliqua ſuis documentis contraria audiunt. De ſectis verò & diſtinctionibus philoſophorum Auguſt. in libro de ciuitate Dei, copioſè pertractat. *Ioan. 3* Epicurei autem philoſophi à magiſtro & principe ſuo Epicuro nomen ſortiti ſunt, beatitudinem hominis in corporis voluptatibus conſtituentes, quanquam teſte Hierony. ipſemet Epicurus hoc docens cõtinentiſſimè vixerit, oleribus vtens exiguis. Stoici verò in ſola animi virtute fœlicitatẽ hominis poſuerunt. Hi inter ſe diſcordantes, contra apoſtolum concorditer argumentabantur. B *Et alij dicebant, Quid vult ſeminiuerbius hic dicere?* id eſt, quid iſte fabulator, & inutilium prolator ſermonum prætendit? Veruntamen ſanctus apoſt. verè ſeminiuerbius, id eſt, verbi ſeminator fuit. Semen enim eſt verbum Dei. Et ipſe ait. Nos vobis ſpiritualia ſeminauimus. Seminator ergo erat verborum, & meſſor morum, de huiuſmodi meſſione vberes fructus expectans. *Matt. 13* *Luca. 8* *1. Cor. 9* *Alij dicebant: Nouorum dæmoniorum videtur annunciator eſſe.* Varios dæmonũ ordines poſuerunt Gentiles, præſertim Platonici, ſcilicet, Calodæmones, Catodæmones, & Cacodæmones: quorum quoſdam dixerũt bonos, quoſdam peruerſos. C Calodæmones aſſerebant multũ virtuoſos, & ſummo Deo iugiter aſſiſtentes, quod theologi de angelis ſuperiorum aſtruunt ordinum. Agathodæmones ſiue Catodæmones inſuper appellabant, ſubſtãtias intellectuales bonas, hominum cuſtodiæ delegatas, atque ad bona cohortantes, quod de angelis inferiorum chororum edocent ſancti. Cacodæmones verò vocabãt malorum perſuaſores ac punitores, quod nos dæmonibus conuenire aſſerimus. Platonici tamen nomine dæmonis non ſemper intellectum peruerſum intellexerunt, ſed intellectualem ſubſtantiam, cum dæmõ dicatur à dæmõ nomine græco, quod Latinè interpretatũ eſt, Intellectus, vel peritus. Præfatas demum ſubſtãtios inter deos *1. Pet. 5*

D cóputauerunt & coluerunt, potissimè quę de primo secúdóq; ordine sunt, imò & quidá etiá infernalibus diis sacrificauerút, quatenus amicorú & propinquorum suorum spiritibus in inferno detentis, mitiores consisterent. De hac re in Phędone & Timæo loquitur Plato. Itaque quibusdam Atheniensibus videbatur, quòd sanctus Paulus ob nimiam doctrinæ suæ incóprehensibilitatem, inauditamque altitudinem prædicaret colenda esse dæmonia, hactenus inaudita, siue de bonis, siue de malis, siue de optimis secundú eorum errores id intelligatur. Dæmones equidem dicebant animalia mente rationalia, animo passiua, corpore aërea, tépore æterna, sicut ex Porphyrij verbis & Apulei innotescit. Nos autem Christiani, dæmones dicimus quidem in cœlo creatos, & de cœlo eorum exigente
E superbia partim in infima terræ deiectos, partim in aëre tanquam congruo sibi carcere damnatos, nocendi semper cupidos, à iustitia alienos, superbia tumidos, inuidentia liuidos, fallacia callidos. *Et apprehensum eum, ad Areopagum*, id est, vicum in quo Mars colebatur. *Duxerunt, dicentes:* Notandum quòd Athenienses singulos vicos, à diis qui in eis colebantur nominauerunt. Ares autem Græcè, Latinè Mars dicitur. Pagos verò vicus seu villa. Inde Areopagus, id est, vicus Martis. *Possumus scire quæ est hæc noua, quæ à te dicitur doctrina? Noua enim quædam infers auribus nostris*, Quasi dicant, cum sint mira & inconsueta quæ doces, libenter audiremus explanationem eorum & rationem. Huius interrogationis causam Lucas interponit subdendo. *Athenienses enim ad nihil aliud va-*
F *cabant, nisi aut discere aut audire aliquid noui*, quod partim curiositatis, partim studiositatis fuisse videtur. Philosophi nanque veritatis sunt auidi. Ciuitas autem Atheniensis studio philosophiæ vacabat vehementissimè, ideo omnium rerum rationes scrutabantur & causas, & nouis adinuentionibus gloriabantur. *Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait:* inter vicos Athenarum Areopagus erat præclarior. Nam ibi erat curia magistratuum, & schola liberalium artium. *Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosos vos video*, quasi, non tantum similitudinem hic designat, sed etiam veritatem. Veraciter enim fuerút superstitiosi, quia idololatræ. Superstitio quippe est vitiú religioni seu latriæ oppositum secundum excessum, quoniam exhibet cultum diuinú cui non debet, vel eo modo quo nó debet. Quomodo autem in cultu Dei possit esse superfluum, & quid

quid sit superstitio, de speciebusque eius Thomas in.2.2.quæ A
stione.62.inducit. *Præteriens enim & vidēs simulachra vestra,* quæ ideo consideraui, vt & eorum culturam diligentius reprobarem. *Inueni arã* id est, altare. *In qua scriptum erat: Ignoto deo.* Et est sensus: Ara hæc consecrata est deo ignoto, quantum ad particulares proprietates seu distinctam cognitionem ipsius. Athenienses enim singulis aris, singulos titulos superponebant monstrantes quibus essent dedicatæ. *Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuncio vobis,* id est, deum cui consecrata est hæc, vobis ignotum, cui tamen sacrificatis, ego prædico adorandum atque colendum. *Deus qui fecit hunc mundum & omnia quæ in eo sunt.* Mundus tam à philosophis, quàm à theo B
logis, variis modis accipitur. Quandoque pro elemento terræ, interdum pro regione elementari, aliquando pro tota machina mundi sensibilis seu corporei, quantum ad principales ipsius partes, videlicet pro regione elementarium atque cœlestiũ Iob.14.
corporum, & sic modò accipitur. *Hic cœli & terræ cum sit dominus,* propria authoritate vniuersalique potestate, & perfecta prouidentia in omnibus præsidens, de quo in libro Iob habetur: Quem constituit alium super terram, aut quem posuit Act.7
super orbem quem fabricatus est? *Non in manufactis templis* C
habitat, per aliquam circunscriptionem, localémue determinationem, sicut Stephanus dixit suprà, ibidemque expositum est. *Nec manibus humanis colitur indigens aliquo.* Quod ait deũ manibus humanis non coli, sic accipi potest quòd exterioribus & corporalibus actibus deus principaliter nõ honoretur. Principales nanque & primarij actus religionis seu latriæ, sunt actus interiores: actus verò exteriores sunt secundarij & minus principales, quibus velut quibusdam signis, anima ad internos spirituales'q; actus latriæ excitatur. Siquidem cum in- Roma.1
uisibilia dei, per visibilia cognoscantur, ad hoc quòd mens nostra deo vniatur, sensibilium indiget manuductione. Præterea deum colimus & laudamus, non quòd ipse indigeat, aut aliquid beatitudinis hinc ei accrescat, sed quoniam ipse dignus est summo honore, omniq́ue laude, & quoniam tot bona nobis largitus est. Propter quod ait Psal. Dixi domino, Psal.15.
deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Ipse etenim in seipso verè & absolutè, perfectus est, sibi in se & per se prorsus sufficiẽs, infinitis diuitiis in seipso æternaliter opulẽ Ioan.1.
tus, deus supergloriosus & superbenedictus in sempiternum.

D *Cum ipse det omnibus vitam*, Omnibus planè, viuentibus vitam dat deus quocunque genere vitæ viuentes sint. *Et inspirationem*, qui per inspirationem conseruantur in vita, *Et omnia*, quæ habent: nam omne esse, ab ipso primæuo fonte essendi manauit. *Fecitque ex vno homine*, scilicet protoplasto parente Adam, *Omne genus hominū*, id est, homines vniuersos. *Inhabitare super vniuersam superficiem terræ*, ita q Adā est principium totius speciei humanæ. Nā & prima mater nostra Eua de eius formata est costa. Hinc apud Malachiā scriptum est: Nónne pater vnus omnium nostrûm? *Definiens statuta tempora*. id est, tempora ab ipso instituta determinans & distinguēs, eisq́ue finem imponens, de quo cantamus in hymnis quòd temperet rerum vices, & lucis diurnæ tempora successibus determinat. De quo etiam in libro Iob conscribitur: Ab omnipotente non sunt abscondita tempora. Et rursus in eodem: Tempus posuit tenebris, & vniuersorum finem ipse considerat. In Danielis quoque volumine: Ipse mutat tempora & ætates. *Definiēs*, etiam & *Terminos habitationis eorum*, id est, certa terrę loca hominibus pro habitatione concedens: nam partem terræ aquis opertam reliquit: partem siccauit, & quousque loca habitabilia tenderentur, præfixit. Propter quod asserit scriptura: Quando diuidebat altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum. *Quærere deum*, id est, ad hoc tempora terminosque distinxit, vt homines in tempore huius incolatus deum creatorem mente quęrant, colant & diligāt. *Si forte attrectent*, id est, mente attingant *Eum, aut inueniant*, Ideo additur fortè, quoniam perfectè in vita hac attingi nequit, aut inueniri, & quia in hominum libertate est facere ista. In creaturis autem creatoris relucet maiestas, iuxta illud Sap. A magnitudine speciei creaturæ, poterit creator horum cognoscibiliter videri. *Quāuis non longè sit ab vnoquoque nostrûm*, imò in omnibus nobis est, atque in cunctis creaturis, per essentiam, præsentiā atque potentiam, qui apud Hiere. protestatur: Cœlū & terrā ego impleo. Sed parum sibi hoc est, cum magnitudinis eius nullus sit finis, cuius comparatione totus mundus est tanquā puluis exiguus. Cæterum in bonis est deus per dona gratiæ, in beatis per dona gloriæ, in peruersis per rigorē iustitiæ, in dānatis per illationē vindictæ. Sic ergo quęrēdus est deus nō quasi loco distans à nobis, sed incomparabili dignitate eminēs vniuersis, à quo

Marginal notes: Gen. 1. — Malac. 1 — E — Job. 24. 28 — Daniel. 2 — Deut. 32 — F — Eccle. 15. — Sapien. 13. — Hiere. 33.

quo impij, dissimilitudine distant iuxta illud Salo. Longè est, A
dominus ab impiis. Quęrendus est ergo deus vt clarius agno- *Prou.15.*
scatur, ardentius diligatur. firmius conseruetur, perfectius honoretur: vt ei per assimilationem propinquemus, eius bonitatem imitando, eiusq; dona participando, qui est ante omnia. nam solus potest omnia, non præuentus, in omnibus, non inclusus: extra omnia, non exclusus: supra omnia, non elatus: infra omnia, non oppressus: manens æternaliter, in sua superessentiali infinitaque simplicitate ac luce incommutabiliter habitans ac subsistens. *In ipso enim*, id est, diuina virtute, eiusque incessabili manutenentia; *Viuimus, mouemur, & sumus*, ita quòd nec in momento subsisteremus, nisi ab ipso conseruaremur. quia indesinenter dependemus ab ipso in esse & permanere, multò plus quàm riuus à fonte, dies à sole, aut splendor à luce. His autem verbis ostendit Apostolus deum in his quę creauit indesinenter operari, secundum quod ait Saluator. B
Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. In sapientiæ quoque libro legitur: Attingit sapientia à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Denique his concordat quod in prima parte quæst. 18. loquitur Thomas: Res inquies sunt in deo dupliciter. Vno modo sicut in cõseruãte vel cõtinẽte, sicque res in se acceptæ seu cõsideratæ, sunt in deo, sicut in virtute eas regente, & ita dicit Apostolus: In ipso viuimus, mouemur, & sumus. Alio modo sunt in ipso, sicut in exemplari principio, & sic omnia sunt sita in Deo, in quo idealiter, vitaliterque consistunt: iuxta illud Ioannis: Quod factum est in ipso vita erat. *Sicut & quidam vestrorum poetarum* C
dixerunt. Hoc enim dixit Aratus poëta cum suis sequacibus. Conuenienter autem Apostolus contra Gentiles disputans, non scripturas noui ac veteris testamenti, sed gentilis viri testimonium profert, quoniam contra diuersos fidei aduersarios, diuersis argumentandum est modis ac viis, vtpote contra Iudæos, per scripturas legis ac prophetarum: contra hæreticos, etiam per noui testamenti scripturas: contra Gentiles per naturalis rationis discursum. Oportet nanque audientiũ considerare personas, & eas allegare cuique scripturas, seu documenta. quæ recipit. *Ipsius enim* scilicet dei, *Genus sumus* id est, genitura seu factura ipsius, ad eius imaginem & similitudinem conditi, non quasi de eius substantia, vel pars suæ substantiæ existentes, sed ab eo in esse naturæ producti, *Gene. 9.*

D per dona gratiæ reformati, per dona gloriæ beatificandi. Vnde Beda fatetur: Genus dei sumus, non ex eius natura æditi, sed ipsius spiritu voluntariè creati, & adoptiuè recreati. Hinc
Iacobi.1. Iacobus: Voluntariè (inquit) genuit nos verbo veritatis, vt simus initium aliquod creaturæ eius. Prædicta autem verba, ipsius enim genus sumus, sunt verba ab Arato poëta prolata. Quę Paulus cum sciret de Ioue Gentilium deo maximo errore dicta, subtiliter ad veri dei prædicationem assumit. *Genus ergo cũ simus dei*, sicut suprà expositũ est, *Non debemus æstimare, auro, aut argento, aut lapidi sculpturæ artis.* id est, in quo per
E artem est exarata sculptura. *Aut cogitationi hominis diuinum esse simile*, id est, diuinum seu deum non debemus putare similem fore metallis aut saxis seu idolis manu factis, aut humana comprehensibilem ratione. Si enim ita sentimus, summo, superexaltato, incircunscriptibili ac simplicissimo deo, iniuriam maximam irrogamus, & nosipsos viliter degeneramus. Idcirco tanquam nobiles creaturæ, nobiliter dignè & verè de deo nostro creatore debemus sentire. His verbis Apostolus idololatriam reprobat. *Et tempora quidem huius ignorantiæ despiciẽs deus*, id est, tempus quo idololatria viguit, imò potius ipsos idololatras, qui ante Euangelicam prædicationem fuerũt,
F deus iusto iudicio deserens & contemnens. Tempori quippe adscribitur, quod omnibus in tempore existentibus, competit seu contingit. Vnde dies mali dicuntur. Et crastinus dies sibiipsi solicitus erit. Et tempus quosdam iuuare asseritur. Hinc a-
2. Tim. 3. libi dicit Apostolus. In præteritis generationibus dimisit deus
Mat. 6 Gentes ingredi vias suas. *Nunc annunciat hominibus*, per prę-
1. Mac. 12 dicationem scilicet Apostolorum, discipulorumque Christi.
Eccle. 2 *Vt omnes vbique pœnitentiam agant*, se cõuertẽdo ad Chri-
Hier. 18 stum, per pœnitẽtiam salutarem, *Eo quòd*, deus, *Statuit*
Matt. 3 *diem in quo iudicaturus est orbem*, id est, homines vniuersos,
Lucæ. 3. *In æquitate*, vnumquenque videlicet secundum quod meruit secundum diuinam procedendo iustitiam, in retributione mercedis, *In viro quem statuit*, id est, per Christum, quem secundum naturam assumptam ordinauit atque constituit iudicem vniuersorum, per iudicij executionem, atque sententiæ prolationem, quæ Christo secundum quod homo est competit, quemadmodum ait: Dedit ei potestatem & iudicium facere, quia filius hominis est. Porro in finali iudicio deus tri-
Ioan. 5. nitas per authoritatem principaliter iudicabit. Christus autẽ vt homo,

vt homo, ministerialiter iudicium exhibebit. *Suscitans eum à mortuis tertia die. Cum audissent autē resurrectionē mortuorū*, futuram in omnibus ante iudiciū, & iam in Christo completā. *Quidam quidem*, incorrigibiles, quorum corda non tetigit spiritus sanctus. *Irridebant eum*, scilicet Paulum, tanquam irrationabilia ac impossibilia prædicantem, non enim ad dei omnipotentiam, sed ad naturalem rationem, potestatem, & ordinem aspiciebant. *Quidam verò dicebant, Audiemus te de hoc iterum*, vt diligentius conferamus, & quod verum est approbemus. *Sic Paulus exiuit de medio eorum. Quidam verò viri*, vigore virtutum animæque decore. *Adhærentes ei crediderūt, in quibus & Dionysius Areopagita*, qui ab Areopago, in quo ipse principalis fuit philosophus, magister & doctor præclarus. A

Et mulier nomine Damaris, quam dicunt fuisse coniugem eius. *Et alij quidam cum eis.* Postremò dicendum nunc esset, quare in Athenis, consecrata fuit ara ignoto deo. Quod quia in legenda diuini & magni Dionysij diffusius continetur, hîc non nisi breuiter est tangendum. Videntes philosophi tempore passionis Christi mirabilem illam ecclipsim, naturalem causam inuenire nequibant, imò per naturalem suam sapientiam agnoscebant illam ecclipsim naturalem non esse, & multa supernaturalia in ea consistere: vehementissimè mirabantur, cernentes cœlestium corporum solitum cursum, naturalémque legem ac ordinem variari. Hinc veluti in excessu quodammodo positi loquebantur: Aut deus naturæ patitur, aut machina mundi peribit, aut sydera fallunt. Propterea, deo cuius virtute & causa mirabilia illa fiebant, aram constituerunt. Et quoniam dei illius determinatam non habuerunt notitiam, pro titulo affixerunt: Ignoto deo, quem etiam genuflexionibus ac precibus, non animalium oblationibus censebant colendū. Cùm ergo Paulus Atheniensium altaria perlustrasset, & causam, modū, ac tēpus dedicationis altaris ignoti dei nouisset, dixit Philosophis: Quem ignorantes colitis, ego annuncio vobis. Deinde specialiter principem philosophorum illorum Dionysium est affatus. Qui licet ad prædicationem Pauli faciliter crederet, non tamen nisi post acerrimam atque longissimam disputationem se credere fatebatur. Porrò quā mirabilis fuerit præfata ecclipsis, sanctus Dionysius in epistolis ad Apollophanem, & item ad Polycarpū describit. Nam sicut ad Polycarpū disserit, quatuor mirabilia in illa ecclipsi, B C

D considerata fuerunt. Primum, quia tunc fuit oppositio & plenilunium. Naturalis verò ecclipsis fit tempore coniunctionis solis & lunæ Secundum, quia cùm luna fuisset soli supposita circa horam sextam in medio cœli, tamen in vesperis restituta fuit suo loco in oriente opposita soli. Vnde temporum ordo non fuit turbatus. Tertium, quia ecclipsis naturaliter incipit ab occidente, & peruenit ad orientem, quoniam motus lunæ in proprio orbe, velocior est motu solis in circulo proprio, sicque pertransit solem ab occidente accedens, sed tunc luna pertransiit solem distans ab eo per circuli medietatem in oppositione existens; idcirco oportuit, vt ab oriente reuerteretur ad solem, & primò attingeret eum à parte orientali, illúmque primitus ecclipsaret. Quartum, quia in na-

E turali ecclipsi illa pars solis primò apparet, quæ primò fuerat obscurata, tunc verò partem vltimò occupatam, primò reliquit. Præterea Beda & scholastica historia referunt hunc esse Dionysium, qui à Paulo episcopus ordinatus Corinthiorum, gloriosè rexit ecclesiam, multáque ad vtilitatem ecclesiæ pertinentia, quæ hactenus manent, ingenij sui reliquit volumina. Veruntamen in eius legenda habetur, quod ab Apostolo Atheniensium fuerit ordinatus episcopus. Sed forsitan dici potest, quòd successiuè in diuersis præfuerit locis. Hic est quem Gregorius vocat antiquum & venerabilem patrē. Damascenus diuinissimum, sacratissimum, theologissimúmque appellat. Hugo, theologum per antonomasiam, & principem theologorum affirmat. Postremò sicut in eius legenda asseri-

F tur: Paulus ea quæ in tertium cœlum raptus vidit, & verba ar-

1. Cor. 12. cana quæ ibi audiuit, huic viro eximio creditur reuelasse.

Expositio Cap. XVIII. *Posthæc egressus ab Athenis.* ARTICVLVS XVIII.

POsthæc egressus, Paulus, *Ab Athenis venit Corinthum. Et inueniens ibi. Quendam Iudæum nomine Aquilam, Ponticum genere.* id est, de Ponto Asiæ prouincia oriundū. Vnde & suprà scriptum est, Pontum & Asiam. Est autem Pontus lata regio, complectens Colchum, Cappadociam, Armeniam, & alias prouincias. *Qui nuper venerat de Italia, & vxorē eius Priscilam.* Horum frequenter in suis Apostolus epistolis meminit.

minit. *Eo quòd præcepisset Claudius* Imperator. *Discedere* A
omnes Iudæos à Roma. Hoc Iosephus narrat nono anno imperij Claudij contigisse. Cuius ratio in Scholastica historia fertur, quoniam vxor Claudij tantam cum Iudæis familiaritatem contraxit, quod ad illorum ritum tracta fuit & iudaizare iã cœpit. *Accessit ad eos. Et quia eiusdem erat artis manebat apud eos, & operabatur*, propriis manibus victum sibi procurans, ne quenquam grauaret. Vnde & infrà profitetur: Ad ea quæ *Act.20*
mihi necessaria erant, ministrauerunt manus istæ. *Erant enim scenofactoriæ artis*, quia videlicet, tentoria seu papiliones fecerunt, vel vela picta quibus aulæ teguntur diuitum & nobilium, vt dicatur ars scenofactoria, à scene Græco, quod interpretatur habitatio vel tabernaculum. *Et disputabat in synagoga.* Paulus *Per omne sabbathum*, id est, quolibet sabbatho, B

Interponens nomen domini Iesu, vt paulatim disponerentur ad fidem. *Suadebátque Iudæis & Græcis*, ex Gentilitate ad Iudaismum conuersis, vel etiam adhuc in Gentilitate manentibus, his rationabiliter suasit Euangelio credere. *Cum venissent autem de Macedonia Syleas & Tymotheus instabat*, verbo Euangelicæ prædicationis. *Paulus testificans*, per miracula & scripturas, *Iudæis, esse Iesum Christum*, id est, quòd Iesus Nazarænus sit rex Messias. *Contradicentibus autem eis &* *2.Cor.12.*
blasphemantibus, id est, verba blasphema contra Christum, Iesum loquentibus. *Excutiens vestimenta sua.* Quæ excussio fiebat eisdem de causis, quibus & excussio pulurum pedum, de qua dictum est suprà. *Dixit ad eos*, zelo iustitiæ, non commotione impatientiæ. *Sanguis vester, super caput vestrum*, id est, iniquitas vestra redundabit in vos, & inexcu- C
sabiles eritis, apprehendétque vos debita ac districta damnatio. Hic modus loquendi in Ezechiele potissimè frequentatur. *Mundus ego ex hoc, ad Gentes vadam*, id est, ex tem- *Dan.13.* *Ezech.3.*
pore isto, ibo ad euangelizandũ Gentibus, innocẽs de vestro periculo, quia quantum in me fuit sategi vos ad salutem reducere. Sed cum sitis indurati, ego vltra, causam nõ habeo. Vnde apud Ezechielem dominus ait: Si dicente me ad impium, morte morieris, non annunciaueris ei, vt auertatur à via sua impia, & viuat: ipse in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram. Si autem annunciaueris impio, & ille non fuerit conuersus, ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti. *Et migrans*

agendum. *Iudex horum ego nolo esse*, quia incerta sunt mihi, A
nec ad meum pertinent forum. *Et minauit*, id est, comminando recedere fecit, *Eos à tribunali. Apprehendẽtes autem omnes*, puta Gentiles qui aderant infideles, *Sosthenẽ principẽ synagogæ*, Corinthi, *Percutiebant eum ante tribunal*, tanquam capitaneum irrationabilis illius concursus: quod tantò audẽtius fecerunt, quãtò viderunt Proconsulem minus fouere partem Iudæorum. Ideo subditur: *Et nihil eorum Gallioni curæ erat*. Paulò antè iam dictũ est, quòd Crispus fuit archisynagogus, quomodo ergo nũc Sosthenes princeps synagogæ illius vocatur? Ad hoc puto dicendum, quòd Iudæi increduli agnita Christi conuersione, à principatu deposuerunt eundem. *Paulus autem cum sustinuisset adhuc dies multos*, in Corintho, vel circiter, *Fratribus*, id est, Christianis qui erant ibidem. B
Valefaciens nauigauit Syriam, & cũ eo Priscilla & Aquila: qui Paulus. *Sibi totonderat caput*, id est, pilos capitis sui abrasit. *In Cẽchreis*, portu Corinthio, de quo loco fuit Phœbe, de qua ad Romanos scribit Apostolus: Commendo vobis Phœben so- *Rom. 16.*
rorem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ quæ est Cenchris. *Habebat enim votum*, quia fuit Nazareus ex voto. Nazeræi quippe vsque ad tempus determinatum ex voto comã nutriebant: completóque tempore voti, pilos radebant, atque in sacrificij igne ponebant. Hęc Paulus fecit, ne Iudæi cõuersi & adhuc pusilli, scandalizarentur. Fuit quoq; id licitum pro tunc, scilicet, legalia obseruare Iudęis conuersis, vsque ad Euangelij publicationem sufficientem. Sic tamen vt in illorũ obseruantiis non poneretur spes salutis, seu fides, quòd scilicet sine eis fides & gratia Christi non sufficeret ad salutem. C
Deuenitque Ephesum, & illos, puta Aquilam & Priscillam, *Ibi reliquit. Ipse verò ingressus synagogam, disputabat cum Iudæis. Rogantibus autem eis, vt ampliori tempore apud eos maneret*, pro pleniore informatione eorum, *Non consensit*, omnium ardẽs amore, atque intendens bonum commune vbique. *Sed valefaciens*, eis. *Et dicens: Oportet me*, id est, expedit mihi, *Diem solemnem aduenientem*, qui hîc non specificatur, *Facere*, id est, celebriter agere secundum spiritalem intelligentiam, *Hierosolymis: & iterum reuertar ad vos*, per quod eos consolabatur, *Deo volente*. Quo instruit nos, vt dum aliqua in futurum nos acturos proferimus, sobriè & modestè loquamur. Quippe qui ignoramus, an crastino die viuemus. Idcirco addamus Deo

D volente, aut aliquid simile. Sic enim & Iacobus docet in sua
Iaco.4. Canonica. *Profectus est ab Epheso, & descendens Cæsaream.* Multæ in diuersis prouinciis constructæ vel instauratæ ciuitates in honorem Cæsarum diuersorum noscuntur, & dictæ Cæsareæ, vnde hoc loco non facile arbitror definiendum, quænam hæc fuerit Cæsarea, ad quam Paulus ab Epheso deuenit, cum in textu distinctè non sit posita, & plures in Asia sint huius nominis ciuitates. Ego tamen puto eam esse, quæ vocatur Diocæsarea, propter ea quæ in textu statim sequuntur. *Ascendit & salutauit Ecclesiam,* quæ ibi tunc fuit. *Et descendit Antiochiam,* Pisidiæ, ad quam per Diocæsaream ab Epheso rectum est iter. *Et facto ibi aliquanto tempore profectus est, perambulans ex ordine Galatiam regionem,* quæ con-
E iuncta est Pisidiæ. *Et Phrygiam: confirmans omnes discipulos. Iudæus autem quidam Apollo nomine Alexādrinus genere,* quia in Alexandria natus. *Vir eloquens, deuenit Ephesum, potens in scripturis,* veteris testamenti. *Hic erat edoctus viam domini,* id est, Euangelicam Christi doctrinam. *Et feruens spiritu,* id est, Christi flagrans amore, & zelo salutis proximorum,
Mat.1. *Loquebatur & docebat diligenter, ea quæ sunt de Iesu,* quòd
Luc.2. scilicet ipse esset Christus filius dei. *Sciens tantum baptisma*
Ioā.4. *Ioannis,* quo & baptizatus fuit, non autem baptismo Christi pro tunc, sed postea: nondum quippe fuit plenè instructus de sacramentis Ecclesiæ, fideique mysteriis. *Hic ergo cœpit fiducialiter agere in synagoga,* fortiter prædicando Iudæis, quòd Iesus esset Messias. *Quem cum audissent Priscilla & Aquila, assumpserunt eum, & diligentius exposuerunt ei viam domini,* id est,
F de doctrina & sacramentis Christi distinctius docuerunt. *Cum autem vellet ire Achaiam,* puta Corinthū vrbem Achaię. *Exhortati fratres,* ab eo, vel eum, vt in bono cœpto persisteret.
Ibidem. *Scripserunt discipulis,* Corinthi, *Vt susciperent eum,* tanquam fidelem, cum charitate & gaudio. *Qui cum venisset* Corinthum, *Cōtulit multum,* id est, valde profuit, *His qui crediderant,* fidem eorum roborando. *Vehementer enim Iudæos,* incredulos, *Reuincebat,* id est, iterum & frequenter conuicit *Publicè ostendens per scripturas,* prophetarum ac legis. *Esse Christum Iesum.* Ad hoc quoque eloquentia sua non parum deseruiuit eidem.

Expla-

¶Explanatio Cap. XIX. *Factum est autem.* A

ARTICVLVS XIX.

Actum est autem, cũ Apollo esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus regionibus, in quibus discipulos confortauit, plurimósque conuertit. *Veniret Ephesum*. à qua præcedẽti capitulo scribitur recessisse. *Et inueniret quosdam discipulos*, id est, quosdam in breui Christianos factos, sed incompletè, dispositi verò fuerant ad credendum perfectè. *Dixítque ad eos: Si spiritum sanctum accepistis*, in signo visibili, per manuum impositionem, *Credentes?* plenariè. *At illi dixerunt: Sed neque si spiritus sanctus est audiuimus.* Asserunt quidam, quòd isti iam audierunt & crediderunt, deum esse vnum & trinum, & per consequens spiritum sanctum, idcirco verba hæc ita exponunt: Sed neque si spiritus sanctus est, scilicet hoc modo datus seu dandus, audiuimus. Sed hoc textui non satis consonare videtur: & mirum, si audierunt quòd deus sit vnus & trinus quòd non audierunt spiritum sanctum datum Apostolis in signo sensibili in die Pẽtecostes. Verius ergo putatur, quòd non habuerunt adhuc distinctam de superbenedicta trinitate fidem, nec in articulis fidei fuerunt competenter instructi, sed Iesum esse Messiam credebant. *Ille verò ait: In quo ergo*, id est, cuius baptismo, *Baptizati estis? At illi dixerunt: In Ioannis baptismate. Dixit autem Paulus, Ioannes baptizauit baptismo pœnitentiæ populum* quia ad agendam pœnitentiam ille ordinabatur baptismus, non autem deleuit peccata, imò protestatio fuit agendi pœnitentiam, ac præparandi se ad Christi baptismum. *Dicens in eum qui venturus est post ipsum, vt crederent, hoc est in Iesum.* id est, Ioannes sub hac forma verborum baptizauit: Ego te baptizo in nomine venturi, videlicet Christi, qui iam tunc venit in carnem, sed nondum venit prædicando, & miracula faciendo in publicum. Sic ergo baptizauit Ioannes, vt baptizatos induceret ad credendum in Iesum. Nam dixit: Ego vos baptizo in aqua, ille vos baptizabit spiritu sancto. Ideo eius baptismus non fuit plenariè sacramentum: sed eo suscepto, nihilominus suscipiendus fuit CHRISTI baptismus. *His auditis baptizati sunt in nomine domini Iesu.* Cur & quomodo sub hac forma dabatur baptismus in primitiua Ecclesia, dictum est

Margin: *Act.18* — B — *Act.2* — *Marc.1* — C — *Matt.3.*

D antę. *Et cum imposuisset illis manum Paulus, venit spiritus sanctus*
Act. 2. *super eos*, id est, per sensibile signum, se gratiam illis infudisse mõstrauit, & dona sua sensibiliter super eos effudit. Hinc subditur. *Et loquebantur linguis*, id est, diuersis idiomatibus. *Et prophetabant*, sicque duo hæc dona gratiæ gratis datæ, videlicet genus linguarum, & spiritus prophetiæ, per suos actus sensibiliter innotuerunt. Et hæc reuera fuit magna & admirabilis gratia. *Erant autem omnes viri*, tanta gratia locupletati, *Ferè duodecim*, temperatè loquitur Lucas. *Ingressus autem synagogam*, Ephesi. *Cum fiducia loquebatur per tres menses*, opportunis, scilicet horis. Videns enim viris illis tantum gratiæ munus collatum, exhilaratus est spiritu, & ingenti impletus fiducia, quod & in aliis fructificaret, *Disputans & sua-*
E *deus de regno Dei*, id est, de statu & gratia Ecclesiæ militantis, vel de fœlicitate & gloria Ecclesiæ triumphantis, & quomodo per fidem & Christi mysteria ad illud regnum pertin-
Mar. 4 gitur. *Cum autem quidam*, audientium, præsertim Iudæorum, *Indurarentur in sua malitia, & non crederent*. Sicut enim electi & boni, ex auditu verbi Dei ad pœnitentiam emolliuntur, sic peruersi & reprobi obstinantur. *Maledicentes viam domini*, id est, Euangelium Christi, *Coram multitudine*, audientium prædicationem Pauli, vt sic eam à Paulo auerterent. *Discedens ab eis*, tanquam incorrigibilibus, *Segregauit discipulos*, separando credentes ab incredulis, sicut separan-
F tur agni ab hœdis, ne inficerentur boni, ex verbis pessimo-
Matt. 25. rum blasphemis, quorum sermo vt cancer serpit. *Quotidie*
13. *disputans in schola tyrãni cuiusdam*, probabiliter dicitur, quòd per tyrannum hoc loco intelligitur vir potens & nobilis, & fortè satis rigorosus & ferus, à quo Paulus domum conduxit, faciens scholam de ea, in qua discipulos quotidie instruebat de fide, atque scripturis ac moribus, vt increduli formidarent eum in domo hac impedire, timore eius cui domus attinebat. Aliqui tamen putant, quòd Tyrannus sit hìc proprium nomen. *Hoc autem factum est per biennium, ita vt omnes qui habitabant in Asia audirent verbum Dei*, Iudæi atque Gentiles. De Asia minori est sermo. Et distributio ista qua dicitur, omnes qui habitabant in Asia, accipienda est pro generibus singulorum, ad innuendum quòd ex omni genere indigenarum terræ illius, valde multi confluxerunt ad Paulum, & conuertebantur non pauci. *Virtutésque non modicas*, id est, opera

miraculosa

miraculosa, potentia non qualiacunque, non parua, neque cõmunia, qualia per minores sanctos fieri solent. *Faciebat deus per manum Pauli*, ad confirmationem suæ doctrinæ, & conuersionem populi audientis. *Ita vt etiam super languidos deferrētur à corpore eius sudaria, vel semicinctia*, id est, vestes medietatem corporis tegentes, à semis quod est medium, & cingo. *Et recedebant ab eis languores, & spiritus nequam egrediebantur*, ab obsessis per talium pannorum contactum, quod fuit grande miraculum, & quodammodo maius quàm quod de Christo legitur, quòd omnes qui tangebant fimbriam vestimenti eius sanabantur. Quo enim huiusmodi accidentalia corpori, remotius amouentur à corpore, eo præclarius est, si per ea fiūt miracula: quia per hoc virtus & sanctitas animæ latius se extendit, & in distantiora operatur atque redundat. Vnde & Paulus in Epistolis suis frequēter tangit quemadmodum prędicatio sua non fuit in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione signorum, virtutum, & prodigiorum, & in plenitudine multa. Et hoc scribit ad eos, quibus mentiri nō potuit, quippe in quorum conspectu facta erant huiusmodi, vt & nos certissimi simus de veritate. *Tentauerunt autem quidam & de circumeuntibus Iudæis exorcistis*. id est, dæmonum adiuratoribus, *Inuocare super eos qui habebant spiritus malos*, puta obsessos, *Nomen domini Iesu Christi, dicentes: Adiuro vos per Iesum quem Paulus prædicat*. Refert Iosephus Salomonem excogitasse & docuisse populum suum modos exorcismi, id est, adiurationis, quibus immundi spiritus expulsi ab homine vlterius reuerti non sunt ausi, & vt asserit Beda, fit hoc interdum etiam per reprobos, ad condemnationem eorum qui faciunt, vel ob vtilitatem eorum qui vident & audiunt, vt licet homines despiciant signa facientes, tamen deum honorent ad cuius inuocationem fiunt tanta miracula. Verùm sicut Scholastica narrat historia, quanuis per exorcismos Salomonis eiicerent dæmones, non tamen absque multo labore: sed quibusdam herbis & gemmis adhibitis, vt tradidit Iosephus. Vt ergo facilius expellerent dæmones, adiurabant eos hoc modo: Adiuro vos per Iesum quem Paulus prædicat, sicque exibant dæmones ab obsessis. *Erāt autem cuiusdam Senæ*, id est. viri sic dicti. *Iudæi principis sacerdotum*, inter suos in Epheso.

Septem filij, qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus nequam dixit eis, Iesum noui, cognitione informi, quia non diligo eū.

[Margin: A; 2. Cor. 12; Act. 12; Mat. 9. 14; Marc. 6.; Luca. 8.; 2. Cor. 11.; B; C]

D *Et Paulum scio*, id est, nomina, personas, virtutes, eorum agnosco. *Vos autem qui estis?* quasi dicat. Non tales vos nosco, vt deceat vos adiurare nos per Iesum, quemadmodum Paulus, cùm sitis increduli. *Et insiliens homo in eos, in quo erat dæmonium pessimum*, id est, crudelissimum & difficulter eiicibile. *Et dominatus amborum*, id est, duorum filiorum præfati principis sacerdotum, *Inualuit contra eos*, cæteris fortè interim fugientibus, vel non præsentibus, quia non semper omnes simul hoc faciebant. *Ita vt nudi, & vulnerati effugerent de domo illa. Hoc autem notum factum est omnibus Iudæis atque Gētilibus qui habitabant Ephesi: & cecidit timor super omnes illos*, agnita Christi potentia. Vnde amplius talia attentare nullus eorum presumpsit. *Et magnificabatur nomen domini Iesu*, id est, ipse Iesus ab

E omnibus illis magnificus cognoscebatur & prædicabatur, tãquam dæmonum omnipotens refrenator. *Multique credentium veniebant*, ad Paulum. *Confitentes & annunciantes actus suos*, culpabiles: quia compuncti sunt corde, & ore confessi. *Multi autem ex eis qui fuerant curiosa*, videlicet magicas artes. *Sectati, contulerunt libros*, artium harum. *Et combusserunt coram omnibus*, in signum quòd talia nunc cordialiter abhorrerent, nec amplius exercere intenderent. *Et computatis preciis eorum*, scilicet quantum valuisse putabantur, seu quanti constitissent. *Inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium*, quòd scilicet tanti precij erant. Ex quo patet, quòd valde multi libri fuerunt ibi combusti, & ex ingenti deuotione, quòd etiam multi magi fuerunt ibidem conuersi. *Ita fortiter cresce-*

F *bat verbum Dei*, id est, fructificabat Euangelica prædicatio Pauli, in conuersione audientium. *Et multiplicabatur*, numero, meritóque credentium. *His autem expletis, proposuit Paulus in spiritu*, id est, instinctu spiritussancti non propria excogitatione. *Transita Macedonia & Achaia*, id est, discipulis in illis prouinciis demorãtibus visitatis & confortatis. *Ire Hierosolymam*, ob loci reuerentiam, sanctorúmque locorũ, & primitiuæ ecclesiæ, præsertim sancti Iacobi visitationem. *Dicẽs. quoniã postquam venero, illuc oportet me & Romã videre*, ad prædicãdum ibidem, & quia à Deo præordinatum est hoc ad sui ipsius honorem, meriti mei incrementum, & aliorum conuersionem. *Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, Timotheum & Erastum*, quos idcirco præmisit, vt eleemosynam in Hierusalem sanctis fidelibus deferendam per Paulum collige-

colligerent, eámque Paulus adueniens inueniret paratam. *Ipse remansit ad tẽpus in Asia,* adhuc enim mansit in Ephesо, vt verba pandunt sequentia. *Facta est autẽ illa die turbatio nõ modica de via domini.* id est, de fide religionéque Christi in Epheso. *Demetrius enim quidã nomine argentarius,* id est, in argenti materia artificialiter operans. *Faciẽs ædes argẽteas Dianæ,* id est, imaginibus Dianæ, quæ in ædiculis illis speciosis ponebantur. *Præstabat artificibus nõ modicũ quæstũ,* id est, magnum lucrum. *Quos conuocans, & eos qui eiusmodi erãt opifices,* id est, similes artifices. *Dixit, Viri scitis quia de hoc artificio, acquisitio est nobis,* quia ædes imaginésque formando, multa lucramur. *Et videtis & auditis quia non solùm Ephesi, sed & totius penè Asiæ,* minoris. *Paulus hic suadens,* id est, varias persuasiones pro sua prædicatione adducens. *Euertit multam turbam,* ab idolorum cultura. *Dicens, Quoniam non sunt dij qui manibus fiunt.* Homo enim cum sit fragilis & mortalis, deum formare non valet: quemadmodum in Esaia, Hieremia, & libro Sapientię demonstratur. *Non solum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire,* id est, non tantum periculosè nobis opponetur quòd non sint dij qui manibus fiunt humanis, & quòd eis inaniter facimus ædes. *Sed & magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur,* id est, despicietur, omnibus ad Christum conuersis. Dicitur autem Magna Diana, quia inter deas Gẽtilium fuerat præfamosa. *Sed & destrui incipiet maiestas eius,* id est, vilipendetur, quæ hucúsque reputata est magna. *Quã tota Asia colit & orbis.* Fuit enim cultus Dianæ vndíque dilatatus. *His auditis repleti sunt ira, & exclamauerunt dicentes, Magna Diana Ephesiorum. Et repleta est ciuitas confusione,* id est, ciues Ephesij inordinatione & turbatione impleti sunt.

A B C — Esa.44. Hiere.2. Sapien.13. 14.

Et impetum fecerunt vno animo in theatrum. Theatrum secundum Bedam est locus semicirculi habens figuram, in quo stantes populi ludos scenicos intus aspiciebant. Vel vt alij dicunt, theatrum fuit locus, in quo rei puniebantur, quoniam illuc etiam conuenerant ad speculanda reorum supplicia. Nam theatrum Græcè, Latinè spectaculum significat. Fortè vtrunque istorum fiebat in loco huiusmodi.

Rapto Caio & Aristarcho Macedonibus, id est, de Macedonia oriundis. *Comitibus,* id est, sociis *Pauli,* Hos enim violenter traxerunt ad theatrum, Paulum non inuenientes. *Paulo autem volente intrare in populum,* vt fal-

D sitati resisteret, & quia pro veritate & æquitate mori paratissimus fuit. *Non permiserũt discipuli*, propter commune bonum ecclesiæ, volentes eum conseruare in vita, quemadmodum ipse scribit ad Philippenses, Manere in carne necessarium propter vos. *Quidam autem & de Asiæ principibus*, tunc in Epheso consistentes. *Qui erãt amici eius, miserunt ad eum rogantes ne se daret in theatrum*, quia ex hoc aucta fuisset turbatio. Isti fuerunt ad fidem conuersi. *Alij autem aliud clamabant*, id est, vnusquisque furentium secundum passionis suæ impetum vociferabatur. *Erat enim ecclesia*, id est, collectio hominum illorum. *Confusa, & plures nesciebant, qua ex causa conuenissent*, id est, cur congregatus fuisset hic cœtus. *De turba autem detraxerunt*, aliqui, *Alexandrum*, vt à tumultu abstractus redderet,
E rationem, audientiámque haberet. *Propellentibus eum Iudæis*, non enim faciliter egredi potuit in tanta caterua. *Alexander autem manu silentio postulato, volebat rationem reddere populo. Quem vt cognouerunt Iudæum esse*, & per consequens idola reprobantem. *Vox facta est vna omnium quasi per horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.* Videntes enim aduersarios sui ritus, magis accensi sunt suæ religionis ac deæ amore ac laude. *Et cum sedasset scriba turbas*, fuit enim magister & doctor inter Gentiles: *Dixit, Viri Ephesij, quis nesciat Ephesiorũ ciuitatem cultricem esse magnæ Dianæ Iouísque prolis?* nam Iupiter fuit pater Dianæ. *Cum ergo his contradici non posſit*, licitè secũdum nostram sectam. *Oportet vos sedatos esse, & nihil temere*
F *agere. Adduxistis enim homines istos*, Pauli discipulos. *Neque sacrilegos neq; blasphemãtes deam vestrã.* Quomodo verũest hoc? Nónne idololatriã reprobabãt? Et respondendũ, quòd vtiq; sed modus fortè latuit scribam, vel fauorabiliter loquebatur pro illis violenter adductis, vt seditionem sopiret. *Quòd si Demetrius & qui cum eo sunt artifices habeat aduersus aliquem*, horum, *Causam, conuentus forenses aguntur*, in foro & publico. *Et Proconsules sunt*, loco consulum constituti. *Accusent inuicem. Si quid autem alterius rei quæratur*, præter causam Demetrij. *In legitima ecclesia poterit absolui*, id est, in congregatione ordinatè collecta poterit à iudicibus ordinariis terminari. *Nam & periclitamur argui seditionis hodiernæ*, id est, periculum nobis imminet, quòd forsitan à superioribus redarguemur, & puniemur ob seditionem præsentem. *Cum nullus obnoxius sit, de quo possimus reddere rationem, Concursus istius*, id est,

nullus

nullus hic ita excessit, vt ob id excusari possit præsens con- A
cursus. *Cum autem dixisset hæc, dimisit Ecclesiam*, scilicet vnumquenque in sua.

¶Expositio Cap. XX. *Postquam autem cessauit tumultus, vocatis ad se Paulus discipulis.* B

ARTICVLVS XX.

Postquam autē cessauit tumultus, capite præcedēti descriptus, *Cōuocatis ad se Paulus discipulis*, *&* *exhortatus eos*, vt vsq; in finē in fide & sanctitate perseuerarēt, *Valedixit, & profectus est*, ab Epheso. *Vt iret in Macedoniā*, causa admonendi ibidem discipulos. *Cum autem perambulasset partes illas*, scilicet Macedoniam & vicinas, *Et exhortatus eos fuisset multo sermone*, C
venit Græciam. scilicet quamdam Græciæ partem, & vt in Scholastica historia dicitur, venit Athenas. *Vbi cum fecisset*, id est, fructuosè expendisset, *Menses tres*, aliorum conuersioni & confortationi insistens, *Factæ sunt illi insidiæ à Iudæis*, incredulis. *Nauigaturo in Syriam*, versus Hierusalem. *Habuitque consilium vt reuerteretur per Macedoniam*, ad euandendū insidias, & ne spoliaretur eleemosynis, seu collectis, quas detulit secum versus Hierusalem. An verò insidias illas agnouerit ab homine: aut ex reuelatione superna, ambigitur. Consequenter exprimuntur in textu qui ambulauerunt cum Paulo. *Comitatus est autem eum Sosipater Beræensis*, id est, de vrbe Berœa, & cætera. *Hi cum præcessissent*, ex Pauli commissione *Sustinuerunt*, id est, expectauerunt, *Nos*, scilicet Paulum & existentes cum eo, quorum & vnus ego fui, *Troade* id est, in vrbe sic dicta, de qua dictum est suprà, *Nos verò nauigauimus post dies azimorū*, id est, post solēnitatem paschalem, in qua Iudæi azimis panibus vescebantur, *A philippis* Exod. 12
ciuitate Macedoniæ, *Venimus ad eos Troadem in diebus quinque: vbi morati sumus diebus septem*, ad consolationem & informationem credentium qui ibi degebant. *Vna autem sabbathi* id est, prima die post sabbathū, seu prima die hebdomadæ, puta die dominica, secundum Bedam. *Cum cōuenissemus ad frāgendum panem*, id est, ad sacra mysteria celebranda, secundum eundem. Vnde suprà dictum est, quòd perseuerabant in communicatione fractionis panis. Vel ad frangendum panem, pro

D corporis refectione: & ita in Scholastica historia explanatur, cum dicitur, Vna sabbathi cum cœnaremus. *Paulus disputabat cum eis*, de euangelica veritate conferendo ac prædicando in Troade. *Profecturus in crastinum.* Ideo ante suum recessum voluit eos diligenter instruere, *Protraxitque sermonem vsque in mediam noctem.* In quo feruor eius ostenditur zelusque animarum. *Erant autem lampades copiosæ in cœnaculo, vbi eramus cōgregati. Sedēs autē quidā adolescēs nomine Euthycus super fenestram, cū mergeretur graui somno* id est, ab exterioribus reduceretur ad intima sicut qui mergitur, & rationis iam vsu

Iacobi. 1.

E priuaretur obdormiendo, *Disputante diu Paulo ductus somno*, cui restitit, victus sopore, *Cecidit de tertio cœnaculo deorsum, & sublatus, oblatus* id est, præsentatus, *Est*, omnibus, *Mortuus. Ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum*, sequens in hoc Heliam & Helisæum, quorum primus ter, secundus septies super defunctum incubuit. Paulus verò semel dūtaxat, moxque impetrauit quod petiit quo eius excellentia declaratur. *Et complexus* defunctum, ex amore & compassione, *Dixit: Nolite turbari*, iam enim certus fuit Apostolus, se exaudiendum pro pueri suscitatione: ideo addit. *Anima enim ipsius est in eo*, id est, tam propè est vt suscitetur, vt perinde sit, quasi nunc viueret: sicut de homine agonizāte mox morituro dicimus, Mortuus homo est. *Ascendēs autem*,

3. Reg. 17
4 Reg. 4

F ad cœnaculum tertium in quo ante disputauit. *Frangensque panem & gustans, satisque alloquutus eos vsque ad lucem, profectus est. Adduxerunt autem puerum viuentem, & consolati sunt non minimè*, Opportunè deo disponente inter verba prædicationis occurrit occasio curationis tam miraculosæ, vt ostensione prodigij, confirmaretur prædicatio Pauli, arctiusque infigeretur mentibus discipulorum memoria boni magistri ab eis mox discessuri. Innotescit quoque ex his solicitudo & feruor Apostoli pro salute proximorum. Nam profecturus in crastinum totam noctem duxit insomnem, prædicationi intendēs vsque ad mediam noctem: & tunc iuuene suscitato, & modico cibo sumpto sermonem resumpsit ac continuauit vsque ad auroram, sicque recessit. *Nos autem ascendentes nauem, nauigauimus in Asson inde suscepturi Paulum. Sic enim disposuerat ipse, per terrā iter facturus.* Itaque comites & discipulos suos premisit in Asson, vt ibi præstolarentur eius aduentum, qui fortè volebat in terris intermediis aliquibus loqui verbum dei. Porrò

Asson

Asson est ciuitas Asiæ maritima. *Cùm autem inuenisset nos in Asson, assumpto eo venimus Mitylenem,* quæ vrbs est in Lesbo Ægæi maris insula. *Et inde nauigantes sequenti die venimus contra Chium,* quæ item est insula Ægæi maris, habens ad orientem Lydiam Asiæ prouinciam. *Et alio die applicuimus Samum.* Samos etiam est insula in Aegæo mari, in qua traduntur vasa fictilia primò inuenta, & vasa Samia appellata sunt. Vnde in Esaia habetur. Testa de Samo, &c. Et autem insula ipsa Epheso opposita, & vicina Andro. *Et sequenti die venimus Miletũ,* ciuitatem Asiæ maritimam. *Proposuerat enim Paulus transnauigare Ephesum,* id est, non accedere eam quantis prope eam nauigaret. *Ne qua illi mora fieret in Asia* minori, cuius Ephesus vna metropolis erat, nempe Ioniæ Asiæ prouinciæ. Ideo si accessisset ad eam nõ tam cito dimisissent eum discipuli Ephesij. *Festinabat enim, si possibile esset, vt diem Pentecosten faceret,* id est, celebraret *Hierosolimis.* potissimè quia in eo datus fuit spiritus sanctus. Illa quoque celebritas solennis fuit, propter legis dationem, cuius præcepta decalogi manent in Euágelio Saluatoris. *A Mileto autem mittens Ephesum, vocauit maiores natu ecclesiæ,* Ephesinæ. *Qui cum venissent ad eum, & simul essent.* in Mileto, *Dixit eis: Vos scitis à prima die qua ingressus sum in Asiam,* gratiá prædicandi. *Qualis per omne tempus vobiscum fuerim, seruiens domino cum omni humilitate.* iuxta illud: Quanto maior es, humilia te in omnibus. *Et mãsuetudine,* quæ tam decet prælatos, quàm indecens eis est ira. *Et lachrymis multis,* quibus vestra peccata deplanxi, gratiã vobis postulaui, ad patriam aspiraui. *Et tentationibus,* id est, persecutionibus, *quæ mihi acciderunt ex insidiis Iudæorum, quomodo nihil subtraxerim vobis vtilium,* id est, non omisi vobis communicare ea, quæ animarum prosunt, expediuntque saluti. Nilq́; de vestris substantiis seu facultatibus ad boni vtilis specié pertinẽtibus abstuli vobis, quacunque industria mihi talia colligendo. *Quo minus annunciarem vobis* quæ salutem vestram concernunt. *Et docerem vos publicè, & per domos,* scilicet in priuato. *Testificans Iudæis atque Gentilibus in deum pœnitentiã,* id est, agendam esse pœnitentiam perducentem ad deum, seu per diuinam clementiam. Hæc aliqui prælatorum subtrahunt subditis ex auaritia palpando eorum peccata, ne eis offensis temporale damnum incurrant, qui non sunt veri pastores, nec digni appellatione prælati. *Et fidem in dominum nostrũ Iesum*

A · B · Act. 2. · 1. Cor. 16 · C · Eccl. 3. · Ioan. 10

D Christum, id est, fidem catholicam, tendentem in Christum, & secundum eius doctrinam se habentem. *Et ecce nunc alligatus ego spiritu,* id est, spiritu sancto me ad id astringente ac impellente. *Vado in Hierusalem, quæ in ea mihi ventura sunt ignorans, nisi quòd spiritus sanctus per omnes ciuitates protestatur mihi.* id est, in congregationibus Christianis per varias vrbes diffusis, sunt aliqui spiritu prophetico ornati, per quos spiritus sanctus mihi insinuat. *Dicens quoniam vincula & tribula-*
E *tiones me manent,* id est, expectant in Hierosolymis, sicque certus sum reuelatione illorum, quòd ibidem ligabor, captúsque tenebor ac tribulabor. Quibus verbis ostendit Apostolus, non sibiipsi immediatè à spiritu sancto sed aliis fuisse reuelata, quæ in Hierusalem passurus fuit aduersa, quemadmo-
2.Reg.12 dum etiam deus per Nathan & Gad prophetas multa reuela
2.Reg.24 uit sancto Dauid de proprio suo statu, cui immediatè multa
1.Para.21 alia reuelauit, de mysteriis Christi, & statu ecclesiæ. *Sed nihil*
Mat.10 *horum vereor,* id est, aduersa pro Christo pati non timeo, nec eos qui corpus occidunt, formido, qui iam ad tantum patientiæ gradum culmémque deueni, vt in omni tribulatione læter ex animo, & inconcussus mente permaneo. *Nec facio animā meam,* id est, vitam hanc corporalem ac sensitiuam. *Preciosiorem, quàm me,* totum, seu quo ad id quod sum secundum interiorem superioremque hominé, puta supernam animæ partem, videlicet, intellectiuam. Intellectus enim dicitur homo, dicente philosopho, quòd homo maximè est suus intellectus, iuxta modum loquendi, quo totum à parte principalio-
F ri denominatur. Itaque vitam corporalem pro nihilo ducit, qui in futuro quærit vitam æternam. Ideo subditur. *Dummodo consummem cursum meum,* id est, peregrinationem & conuersationem meam ad finem fœlicem perducam. *Et ministerium verbi,* id est, officium prædicandi. *Quod accepi à domino Iesu*
Roma.6. *testificari,* id est, cum protestatione & maxima affirmatione pronunciare, *Euāgelium gratiæ dei,* quia in Euangelio Christi gratia dei potissimè commendatur, docetur, refulget, & ipsum ex diuina pietate ac gratia hominibus est collatum. Sed & lex Euangelica gratiam confert, secūdum quod sacramenta sua includit. *Et nunc ecce ego scio,* inspiratione diuina. *Quia amplius non videbitis faciem meam,* in præsenti vita. *Omnes vos,* Ephesij. *Per quos transiui prædicans verbum Dei.* Sciebat nanque Apostolus se ad illas partes amplius non venturum.

Qua-

Quapropter contestor vos hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium vestrûm, id est, si quid periculi animæ incideritis, ego immunis sum. *Non enim subterfugi quo minus annunciarem vobis omne consilium Dei,* id est, ea quæ diuina sapientia circa humani generis redemptionem instituit & effecit, præcepta quoque & documenta ipsius vobis notificaui, mysteria demum fidei Christianæ: qualiter æterno summæ trinitatis consilio seu decreto peractum est, vt per vnius diuinę increatæ personę puta per verbi incarnationem & passionem saluatum est genus humanum. Sed cum alibi scriptum sit: Quis cõsiliarius eius fuit? Sapiens quoque dixerit: Quis hominũ poterit scire consilium dei: quomodo potuit Paulus omne consilium dei annunciare hominibus? Et respondendũ, quòd nõ simpliciter de omni consilio dei intendit, sed de omni consilio dei, quantum ad humanam spectat salutem. Quemadmodum etiam ait Saluator: Omnia quæ audiui à patre meo nota feci vobis. Præterea cum in ratione cõsilij includatur inquisitio, quæ nescientiam quandam supponit, certum ꝙ consiliũ propriè sumptum non competit deo: sic enim est ignorantis naturæ, secundum Damascenũ. Sed ideo deo ascribitur: quia nil agit improuidè. *Attendite vobis & vniuerso gregi.* Primò, inquit, attendite vobis, id est, circunspectè in omnibus vos habete, coram deo solicitè ambulate, omni diligentia cor vestrũ in puritate seruate, deinde similiter vestris subditis præestote ac prouidete. Charitas enim incipit à seipsa. Et qui sibi nequã est, cui bonus est? Qui autẽ seipsum in omnibus rationabiliter dirigit, alios quoq; gubernare poterit esse idoneus. *In quo vos spiritus sanctus posuit episcopos*, si soli Christiani de vrbe Epheso ibi fuerunt, non erant ibi multi episcopi, nisi episcopi pro sacerdotibus accipiantur. Vnde aliqui dicunt cõuocasse Apost. omnes maiores natu de diœcesi Ephesina, & aliis fortassis. Nam & id superioribus verbis innuitur vbi ait: Omnes vos, per quos transiui prædicans verbum dei. Neque enim pertransiuit solam Ephesinam diœcesim. *Regere*, id est, ad regendũ. *Ecclesiam dei*, id est, congregationem fidelium Christi. Nã hîc nomine dei persona filij designatur, quia subiungitur. *Quã acquisiuit*, id est, de manu inimici eripuit & sibi incorporauit. *Sanguine suo*, videlicet, suæ dignissimę passionis virtute ac merito. Quo vtique testimonio diuinitas Christi euidenter probatur. *Ego scio quoniã intrabunt post discessionẽ*

Marginalia: A; Esa. 40. Rom. 11. Sapiẽ. 9.; B; Ioã. 15.; Mich. 6. Prou. 4.; Eccle. 14.; C

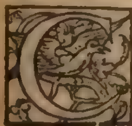
D *meam*, corporalē à vobis. *Lupi rapaces in vos*, hęresiarchę, & falsi apostoli, dona gratiæ à fidelium mentibus rapientes. *Nō parcentes gregi*, sed spiritaliter eū, lętaliterque lædentes, diuersis erroribus & peccatis. *Et ex vobisipsis exurgent viri loquētes peruersa*, id est, aliqui vestrū seu eorum qui prodibunt ex vobis, à fidei synceritate recedent, & cōtraria fidei atq; iustitiæ affirmabunt. *Vt abducāt*, ab ecclesiastica vnitate. *Post se*, id est, ad
2.Pet.2. inhærendū eorum erroribus. *Discipulos*. Hæretici enim libidine dominādi, docēdi & apparēdi, suos cōfinxerūt errores.
1.Ioā.1. De talibus in sua 1.cano.ait Ioā. In nobis erant, sed nō erant ex nobis. *Propter quod vigilate*, id est, diligētes estote in custo
Abac.2. diendo vosipsos ac subditos, iuxta illud Abacuc: Super custodiam meā stabo. *Memoria retinētes, quoniam per triēnium*, quo
E prædicaui in Asia, præsertim in Epheso. *Nocte ac die nō cessaui*, tempore cōgruo. *Lachrymis monēs vnūquenque vestrū*, núc in generali, nunc in speciali, & vnūquenque secundū suā capacitatē, vocationem & statū informans. *Et nunc commēdo vos*
Psal.126. *deo*. Etenim nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilāt qui custodiunt eam. Diuinæ igitur protectioni ac pietati omnem quem diligimus iugiter commendemus. *Et verbo gratiæ eius*, id est, promissionibus diuini eloquij, quibus misericordiā suam confugientibus ad ipsum promisit, vt illæ effectum sortiantur in vobis. Vel verbo, id est, effectui gratiæ eius. Sæpe
1.Isa.6. equidem in scripturis, verbum pro facto accipitur. *Qui potens est ædificare*, id est, corda virtutibus confirmare, & vnum
F per alium ad meliora prouehere. *Et dare hæreditatem*, id est, dona gloriæ in futuro. *In sanctificatis omnibus*, qui in ba-
Exec.14. ptismo, & in actibus virtuosis sanctificati sunt. *Argētum & aurum, aut vestem nullius concupiui: ipsi scitis.* Hoc contra pastores & prædicatores auaros, qui temporalia spiritualibus præferunt, qui lana ouium operiuntur, & lacte earum reficiuntur, ipsas verò perire permittunt. *Quoniā ad ea quæ opus mihi erāt & his qui mecum sunt, ministrauerunt manus istæ*, idest, propriis manibus necessaria corpori tam mihi quàm existentibus me-
2.Thess.2 cum procuraui, labori manuum insistendo ne quenquam gra
2.Cor.11. uarem. Vnde Corinthiis scribit: In omnibus sine onere me vobis seruaui, & seruabo. *Omnia* ad perfectionem pertinentia. *Ostendi vobis*, verbo & exemplo. *Quoniam sic laborantes oportet suscipere infirmos*, id est, corporaliter languidos, de labore propriarum manuum sustentare. Vel infirmos vtpote imperfe

ctos

ctos pusillos ad virtutes inducere. Istud est perfectionis non A
necessitatis nisi in casu. *Ac meminisse*, mente & operis exhibitione. *Verbi domini Iesu, quoniam ipse dixit: Beatius est magis dare quàm accipere.* Hoc verum est, secundum se, cæteris paribus, & iuxta intentionem Apostoli. Etenim cæteris paribus amplioris est meriti eleemosynã dare, quàm sumere, si sumẽs eiusdem sit facultatis ad dãdum vt ille à quo accipit. Propter quod Beda ait: Nõ illis qui relictis omnibus sequuti sunt dominum, diuites *&* eleemosynarios præfert: sed illos quàmaximè glorificat, qui cunctis quæ possident semel renunciatis, nihilominus laborant operando manibus quod bonum est, vt habeant vnde tribuant necessitatem patienti. Hinc tanquam hæretici reprobãtur dicentes, ꝙ maioris perfectionis est, diuitias proprias in seculo erogare, quàm in religione mẽdicare. Propter quod in libro de ecclesiasticis dogmatibꝰ dicitur: Bonum est cum dispensatione bona pauperibus erogare, sed melius est intentione sequendi Christum, totũ simul donare & absolutum à solicitudine cum Christo egere. Præterea cõstat ex his, multa esse dicta documentáque Christi, quæ nullus Euangelistarũ descripsit: quia verbum nunc allegatum in Euangelio non habetur. *Et cum hæc dixisset, positis*, id est flexis *genibus orauit cum omnibus illis*, vt deus vniuersos misericorditer conseruaret. *Magnus autem fletus factus est omniũ. Et procumbentes super collum Pauli osculabantur eum, dolentes maximè in verbo quod dixerat: quoniam amplius faciem eius non essent visuri.* Et vtique ingens omnino fuit causa plorandi, & triste diuortium à tam dulci magistro, tam præclaro doctore, tam liberalissimo ac vtilissimo benefactore, tam charitatiuo & affectuosissimo patre sine reuisendi spe separari. *Et deducebant eum ad nauem*, iuxta quam valefecerunt sibi inuicem non sine grandi dolore, qui ex præcordiali processit amore.

Mat. 4. Luc. 4. B Ephe. 4. C

Expositio Cap. XXI. *Cum autem factum esset vt nauigaremus.* ARTICVLVS XXI.

VM autẽ factũ esset vt nauigaremus abstracti ab eis, id est, ab Ephesiis illis separati. *Recto cursu*, nauis. *Venimus Coum*, insulam oppositam Asiæ. *Et sequenti die Rhodum*, insulam claram in Carpathio mari oppositam Lyciæ. *Et Patarã*, quę est

D ciuitas Lyciæ prouinciæ in Asia, deinde Mirrhæá. Istud non est de textu, vt dicitur, vnde nec Beda nomé huius loci exponit in libello, quem de expositione nominum locorum, quæ in hoc libello exprimuntur, compilauit. *Cum apparuissemus autem Cypro, relinquentes eam ad sinistram, nauigauimus in Syriá, & venimus Tyrum. Ibi enim nauis expositura erat onus*, ideo applicare oportuit. *Inuentis autem discipulis*, id est, Christianis illic manentibus, quos diligenter tanquá fratres nostros quæsiuimus. *Mansimus ibi diebus septem*, ad eorum consolationé, & nostram refocillationem. *Qui Paulo dicebant per spiritum,*
Act.20. *ne ascenderet Hierosolymam*. Capitulo præcedenti dixit se Paulus à spiritu sancto agi ad eundum Hierusalem: quomodo ergo isti prophetæ, per spiritum prophetiæ suaserunt oppositú?
E Núquid spiritus sanctus verbis propriis cótradicit? Ad quod respondendum, quòd vnum & idem, secundum diuersas considerationes, suadetur & dissuadetur. Alij quoque respondét, quòd isti per spiritum sanctum nouerunt & prædixerunt Paulum si ascenderet Hierusalem ibi plura passurum. Quòd verò suaserunt ne illuc ascenderet, ex suo spiritu, pia quadam compassione protulerunt. *Et expletis diebus septem ibamus,* à Tyro, *Deducentibus nos omnibus*, Tyriis Christianis. *Cum vxoribus & liberis*, id est filiis. *Suis, vsque foras ciuitatem*, in quo patet, quantus fuerit sanctæ dilectionis ardor in primiti-
Isco.3. tiua ecclesia. *Et positis genibus in littore oramus*, pro inuicem, pro omnium nostrorum communi salute, & vt deus omnia in melius ordinaret, nósque spiritaliter adunatos conser-
F uaret, & ad patriam tandem perduceret. *Et cum valefecissemus inuicem, ascendimus nauem, illi autem redierunt in sua. Et de-*
Act.11. *scendimus Ptolomaidem*. Ptolomais ciuitas est terræ sanctæ maritima, in tribu Aser, alio nomine Acon dicta. Est autem & altera Ptolomais in Pentapoli prouincia Aphricæ. *Et salutatis fratribus*, Christianis ibidem. *Mansimus die vna apud illos. Alia die profecti venimus Cæsaream Palestinæ*, de qua dictú est suprà. *Et intrantes domú Philippi Euangelistæ, qui erat vnus de septem diaconis*, ad insinuandum quòd non fuit Philippus Apostolus. Dicitur autem Euangelista, non quia Euangelij descriptor, sed fructuosus valde continuus ac feruidus prædicator, vt constat ex his quæ suprà de ipso contenta sunt.
Mansimus apud eum, ad reuerentiam tanti patris, viri Apo-
Act.8: stolicæ perfectionis ac potestatis insignis. *Huic autem erant*

quatuor

quatuor filiæ virgines prophetantes, quæ sicut in Scholastica A
fertur historia, prædixerunt Paulo quòd ei in Hierusalem erat venturum. *Et cum moraretur ibi per dies aliquot, superuenit quidam à Iudæa nomine Agabus. Is cum venisset ad nos, tulit zonam Pauli, & alligans sibi pedes ac manus, dixit:* Quod ait, sibi, ad quem referatur, an scilicet ad ipsummet Agabum, vel ad Paulum, incertum videtur, nisi quòd Gregorius in quadam Homilia refert ad Paulum, quod & probabilius reor.

Hæc dicit spiritus sanctus: Virum cuius est zona hæc, sic alligabunt in Hierusalem Iudæi: & tradent in manus Gentium. Agabus iste in modo loquendi & opere imitatus est veteris legis prophetas, qui dicere consueuerunt: Hæc dicit dominus. Interdum verbis factis facta seu signa sensibilia ac visibilia adhibebant, ad prænunciandū, quod incumbebat. Quemadmodū Eze- B
chiel in caligine vasa sua efferens, parietémque perfodiens, *Ezech.12.*
oculos quoque velauit. *Quod cum audissemus, rogabamus ne ascenderet Hierosolymam. Et dixit: Quid facitis flentes & affligentes cor meum?* quod vestro dolori compatitur, & non sine afflictione audit verba quæ cōtrariantur instinctui spiritus sancti in me, quamuis vos pia moueamini ratione. *Ego enim non solùm alligari, sed & mori in Hierusalem paratus sum, pro nomine domini Iesu.* Ecce verè strenuus miles, ardens amator, fortis pugnator, imperterritus præco. *Post dies autem istos, ascendebamus Hierusalem Venerunt autem quidam & ex discipulis à Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur Iasonem quendam Cyprium genere, antiquum discipulum*, quia iam diu fuerat fideliter fixus in Christianismo. Vbi autem hospitauerit
Paulum & suos non dicitur. *Et cum venissemus Hierosolymam* C
libenter exceperūt nos fratres. Sequenti autem die, introibat Paulus nobiscum ad Iacobum, Hierosolymitanæ ecclesiæ primum episcopum, de quo dictum est sæpe. *Omnésque collecti sunt seniores* Christiani audito Pauli aduentu. Et fortè à Iacobo conuocabantur. *Quos cum salutasset Paulus, narrabat per singula, quāta fecisset deus in gentibus per ministerium illius*, quanta videlicet signa atque miracula, quantam Gentilium cōuersionem, quāta gratiarum charismata & immensæ clementiæ opera. *At illi cum audissent, magnificabāt Deū*, gratias referendo pietati diuinæ. *Dixerúntque ei*, scilicet Paulo. *Vides frater quot millia sunt in Iudæis qui crediderunt deo?* fidem Christi suscipiendo. *Et omnes æmulatores sunt legis*, id est, amatores & imitatores le

D gis Mosaicæ, ne illam subitò spernere videantur, tanquam nõ esset data à deo. Veruntamen isti non posuerunt spem salutis in legalium obseruatione. *Audierũt autem de te, quòd discessionem doceas à Mose, eorum qui per gentes sunt Iudæorum*, id est, quòd Iudæos inter Gẽtiles dispersos, informes dimittere obseruantiam legis Mosaicæ. *Dicẽs non debere eos circuncidere filios suos, neque secundum consuetudinem legis ingredi*, id est, conuersari. Quidam infideles Iudæi Paulum mendaciter accusauerunt quasi doceret legalia etiam pro tempore illo esse mortifera: quod falsum fuit, quia vt patuit ipsemet Timotheum circuncidit, & proprium caput totõdit in Cenchris. Gentilibus verò conuersis talia prohibebat, sed Iudæis ea concessit, vsque ad pleniorem Euãgelij diuulgationem, ob cõmendan-

E dam veteris legis authoritatem & sacramẽtorum illorũ propheticam sanctitatem. Hæc autem superius tacta sunt sæpe. *Quid ergo est?* agendum? *Vtique oportet conuenire multitudinem* Iudæorum in Hierusalem credentium de te sinistrè informatam, vt veritate agnita contententur. *Audierunt enim te superuenisse*, non hi tantùm, sed & infideles Iudæi. *Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis*, id est, inter nos. *Viri quatuor*, Iudæi ad Christum conuersi. *Votum habentes super se*, quia aliquid deo vouerũt. *His assumptis sanctifica te cum illis*, id est, secundum legem deo te exhibe sicut & illi. *Et impende in illis*, oblationem seu exhortationem. *Vt radant capita sua*, secundum legis traditionem. *Et sciẽt omnes quia quæ de te audierãt*, de legalium abolitione. *Falsa sunt: Sed ambulas & ipse custodiens legem*, etiam quo ad cæremonialia, dum tempus, cau-

F sa, & locus id exigunt ad vitandum scandalum infirmorum, atque ob alias rationabiles causas frequenter prætactas. *De his autem qui crediderunt ex Gẽtibus, nos scripsimus iudicantes, vt abstineant se ab idolis immolato*, id est, ne edant sacrificia illis oblata. *Et sanguine & suffocato, & fornicatione.* Quomodo factum & intelligendum sit hoc, suprà diffusè tractatum est. *Tunc Paulus assumptis viris, postera die purificatus cum illis*, secũdum ritum legalem. *Intrauit in templum, annuncians expletionẽ dierum purificationis*, obseruandæ secundum legem circa tales quales isti quibus iunxit se Paulus, fuerunt. *Donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio. Cum autem septem dies consummarentur*, vel ab ingressu Pauli in Hierusalem, vt aliqui dicunt, vel potius secundum Bedam & glossam, nondum in toto cõsummati

Act.19. Act.16 Act.18. Act.13.

ſummati erant hi ſeptem dies, ſed eorum curſus & conſumma A
tio agebatur. Vnde expreſſius in Græco habetur. Cùm autem incipiebant ſeptem dies conſummari, alioquin non poteſt ſtare quod Paulus poſt quinque dies aduentus ſui in Cæſaream præſidi ait: Quia non ſunt mihi plus quàm duodecim dies ex quo aſcendi adorare in Hieruſalem. Si enim his ſeptem, & illis *Act. 24.*
quinque diebus adiiciantur dies cõſilij quo Paulus Phariſæos *Act. 23*
& Sadducæos diſſociauit, itémque dies quo ſe deuouerũt Iudæi Paulum occiſuros, quatuordecim erunt dies. *Hi qui de Aſia erant Iudæi*, in ſua infidelitate obſtinati. *Cum vidiſſent eum in templo, concitauerunt omnem populum*, tunc præſentem. *Et iniecerunt ei*, ſcilicet Paulo. *Manus, dicentes: Viri Iſraelitæ adiuuate. Hic eſt homo qui aduerſus populum*, Iudæorum. *Et legem*, Moſi. *Et locum hunc*, vtpote templum. *Omnes docet*, quaſi po B
pulus Iudæorum ſit totaliter reprobus, lèxque eorum abolita, & templum violandum. *Inſuper & Gentiles induxit in templũ, & violauit ſanctum locum iſtum*, quia à templi ingreſſu prohibet lex Gentiles. Cur autem de Gentilium inductione in templum id dixerint, ſubditur. *Viderant enim Trophimum Epheſium*, diſcipulum Pauli. *In ciuitate*, Hieruſalem. *Cum ipſo, quem æſtimauerunt, quoniam in templum induxiſſet Paulus*, ſicque ex ſola ſuſpitione in certam ſententiam proruperunt. Affectu nanque corrupto, ratio prorſus inficitur, & modica orta occa ſione turbatur. *Commotaque eſt omnis ciuitas*, Hieruſalem hoc rumore audito. *Et factus eſt concurſus populi. Et apprehendentes Paulum trahebant eum extra templum, & ſtatim clauſæ ſunt ianuæ*, templi, ne ab aliquo Gentilium amplius violaretur, & C
Paulus ne in illud refugeret. *Quærentibus autẽ eũ occidere, nunciatum eſt tribuno cohortis*, videlicet Claudio Lyſiæ miſſo à Felice præſide, *Quia tota confunditur Hieruſalem*, id eſt, vniuerſus eius populus turbatur. *Qui ſtatim aſſumptis militibus & Centurionibus*, quorum quilibet præfuit centum militibus. *Decurrit ad illos*, qui propria authoritate ſe vindicare vſurpauerunt. *Cum vidiſſent autem tribunum & milites, ceſſauerunt percutere Paulum. Tunc tribunus apprehendit eum*, videlicet Paulum. *Et iuſſit ligari catenis duabus*, putans eum multum foreſeciſſe, contra quem tota plebs Iudaica ita furebat *Et interrogabat eum quis eſſet, & quid feciſſet*, vt ſi proprio teſtimonio conuinceretur, non puniretur per alios ad extorquẽdam notitiam ſuorum exceſſuum, ſed per tribuunm iudicarentur. *Et cum non*

D *posset certum cognoscere præ tumultu, iussit eum duci in castra*, id est, in turrim regiam in qua ponebátur captiui. *Et cũ venisset Paulus ad gradus*, fortè turris illius. *Contigit vt portaretur à militibus propter vim populi*, volentis eum discerpere. *Sequebatur enim multitudo, clamans tolle*, id est, aufer. *Eum*, à vita. *Et cum cœpisset duci in castra, Paulus dicit tribuno: Si*, id est, an. *Licet mihi, loqui ad te aliquid. Qui dixit: Græcè nosti?* id est, scis græcũ idioma? Loquutus enim fuit Paulo tribunus Græcè, ne Iudæi intelligerent, vt Scholastica narrat historia. Cúmque eadem lingua responderet Paulus, mirabatur tribunus quòd linguá hác nosceret. Idcirco adiecit. *Nónne tu es Aegyptius, qui ante hos dies tumultũ concitasti: & duxisti in desertum quatuor millia virorũ sicariorum?* Quemadmodum Beda & Scholastica historia ex

Beda.

E verbis Iosephi recitant. Aegyptius quidá tempore Felicis præsidis de quo paulò pòst sermo est, magica arte prophetam se fecit putari, congregatísque triginta millibus circiter Iudæorum, duxit eos per desertum vsque ad montem Oliueti, volens super Hierusalem repente irruere vt caperet eam. Cui occurrens Felix præses cum multis militibus, fugauit eum cũ paucis, & alios interfecit. Nec obstat quòd tribunus fecit métionem de quatuor milibus, quia fortasse primò pauciores deinde plures fuerunt. Dicuntúrque viri sicarij, quoniam sicas, id est, gladios breues manu gestabant, quibus populos clam letaliter vulnerauerunt, ita vt mors præueniret querelam, & lateret percussor. *Et dixit ad eum Paulus: Ego quidem sum homo Iu-*

Act. 9

F *dæus*, non à tribu Iuda, sed prout omnes Israëlitæ tunc Iudæi dicebantur. *A Tharso*, vrbe *Ciliciæ*, vt dictum est. *Non ignotæ*, id est, nõ obscuræ *Ciuitatis municeps*, id est, ciuis. *Rogo autem te permitte me loqui ad populũ. Et cum ille permisisset, Paulus stans in gradibus, innuit manu ad plebem*: vt eum aduerteret. *Et magno silentio facto*, non ob reuerentiam Pauli, sed auiditate sciendi, quid excusationis prætenderet. *Allocutus est eos Hebræa lingua dicens:* Circa hunc locum Scholastica ait historia: Distingue quatuor synodos in primitiua ecclesia celebratas Hierosolymis. Primam, de substitutione Matthiæ pro

Act. 1 Iuda. Secundam, de electione septem diaconorum. Tertiam,

Act. 7 quòd Gentilibus conuersis non esset imponendum onus lega

Act. 15 lium. Quartam, de qua hîc agitur, quia statutum est non prohiberi Iudæos à legalibus obseruantiis, tempore primitiuæ ecclesiæ, dummodo spem non constituerẽt sibi in eis. Postremò

quia

quia in præinductis frequenter iam habitum est, legem Mosi, A
quantum ad aliqua, puta præcepta moralia in lege Euangelica obseruádam, non autem quo ad præcepta cæremonialia, vt illud plenius innotescat, sciendum, quòd sicut in prima secúdæ Thomas edocuit, triplicia erant legis præcepta, videlicet moralia, cæremonialia & iudicialia. Moralia sunt decem pręcepta decalogi, quia ad bonos pertinent mores, & immediatè de virtutum actibus conferuntur. Lex enim diuina ad Dei amorem homines ordinare intédit, quod fieri nequit, nisi per actus virtutum. Diuinę quoque legis intentio est homines conuenienter disponere, tam ad seipsos, quàm in ordine ad deum, & horum vtrunque in communi est de naturali lege seu naturalis rationis dictamé, oportuit tamen vtrunque determinari in speciali, videlicet quantum ad modum colédi deum, & item quo ad modum obseruandi iustitiam inter homines. Illa ergo præcepta, quæ determinant præcepta moralia quo ad deum assignando speciales modos & ritus cultus diuini, ceremonialia B
nominantur: quæ verò determinant præcepta, moralia quantum ad homines assignando speciales modos seruandi iustitiam inter homines, iudicialia appellantur. Ad cæremonialia autem præcepta pertinebant oblationes & sacrificia legis. Cú autem præcepta moralia sint immediatè de actibus iustitiæ ad charitatem Dei & proximi ordinatis, manent & obligant in Euangelica lege: præcepta verò cæremonialia quoniam figuratiua erát Christi & mysteriorum ipsius ac cultus noui testamenti, in noua lege non obligant, nec Euangelio diuulgato fuerant obseruanda. Nam veritate veniente ac patefacta C
cessat figura: & si adhuc obseruarentur, hoc esset ipso facto asserere Christum nondum venisse. Præcepta demum iudicialia non erant sic figuratiua, idcirco in lege noua possent seruari, si ab aliquo cuius est leges condere instituerentur.

¶Expositio Cap. XXII. *Viri fratres & patres.*
ARTICVLVS XXII.

Iri fratres & patres audite núc, quam ad vos reddo rationem. Cum audissent autem quia Hebræa lingua loqueretur, magis præstiterunt silentium. Et dixit: Ego quidem sum vir Iudæus natus in Tharso Ciliciæ, nutritus autem in ciuitate ista, secus pedes Gamalie-

D *lis eruditus iuxta veritatem paternæ legis*, id est, legis Mosi, quam pater meus & prædecessores mei seruauerunt. Porrò secundú Bedam, parentes Pauli de oppido quodam Galilææ fuerunt, quo à Romanis capto per dispersionem venerunt, & habitauerunt Tharsum Ciliciæ. Filium autem suum Paulum miserũt Hierosolymam ob studia legis. Qui à Gamaliele viro doctissimo ibidem instructus est. *Aemulator legis sicut vos omnes hodie*, sicut, notat hîc similitudinem aliqualem non totalem, imò nec magnam. Siquidem ante conuersionem suam Paulus dum persequeretur credétes in Christum, habuit æmulationem zelúmque legis indiscretum & excæcatum, sicut & isti infideles Iudæi, sed quando hæc dixit: Æmulator fuit legis secúdum spiritalem ipsius intelligentiam, non secundum literam occidentem, iuxta quam isti æmulabantur eam. *Qui hanc viam*, scilicet euangelicam fidem ac legem. *Persecutus sum vsque ad mortem*, quorundam, qui me procurante occisi fuerunt pro fide hac, quorum Stephanus fuit vnus. *Alligans & tradens in custodiam*, id est, in carcerem. *Viros ac mulieres: sicut princeps sacerdotum testimonium reddit mihi.*] *Factum est autem appropinquante me Damasco, media die subitò de cælo circunfulsit me lux copiosa, & decidens in terram, audiui vocem dicentem mihi: Saule Saule, quid me persequeris? &c.* Ista suprà exposita sunt & descripta.

1. Cor.3

Act.7

E

Act.9

Et qui mecum erant lumen quidem viderunt, vocem autem eius qui loquebatur mecum, non audierunt, Vnde quod. 9. cap. ait Paulus: vocem quidem audientes expositum est ibi de voce Pauli, nó F Christi. Beda tamen hoc loco innuit vtrunque de voce Christi intelligendum, ita quòd sonum confusum audierunt. Ideo suprà dixit Paulus: Vocem quidem audientes, non autem vocis seu verborum distinctionem. Estque istud simile voci quæ legitur facta. Cum enim Christus in Euágelio dixisset: Pater clarifica filium tuum, venit vox dicens: Et clarificaui, & iterum clarificabo. Cuius sonum quidam confusè audientes, dixerunt, tonitruum factum esse. Alij qui distinctius perceperunt, dixerunt (quod verum est) Angelus ei loquutus est. *Et cum non viderem præ claritate luminis illius*, sicut qui soli intendit, impeditur in visu alterius rei. *Ad manus deductus, veni Damascum. Ananias autem, &c. Dixit mihi: Deus patrum nostrorum præordinauit te, vt agnosceres voluntatem eius*, qua vult homines fidem Christi suscipere. *Et videres iustum*, id est, Christum inspiceres siue cognosceres, quando apparuit tibi in via, &

Ioan.12

& maximè infrà triduum, quo in Damasco cæcus fuisti, nō co- A
medens neque bibens. Tunc enim raptus fuit ad tertium cœ- *Act.9*
lum. *Et audires vocem ex ore eius: quia testis eris illius ad omnes ho-* 2.Cor.12.
mines, eorum quæ vidisti & audisti, &c Factum est autem reuerten-
ti mihi in Hierusalem & oranti in templo, fieri me in stupore mentis,
id est, exstasim quandā incidere præ eleuatione mentis in deū,
sicut in propheticis visionibus fit alienatio à sensu exteriori. *Act.9*
Istud contigit Paulo cum Damasco redisset in Hierusalem: de
quo reditu dictum est suprà. *Et videre illum*, scilicet Christū,
Dicentem mihi: Visio ista fuit in spiritu, & imaginaria erat, an-
gelico famulatu exhibita, sicut & illa quam sibi in Apocalypsi *Apoc.1*
factam describit sanctus Ioannes. *Festina & exi citò de Hieru-*
salem, quoniam non recipient, habitatores eius. *Testimoniū tuum*
de me: Et dixi: Domine ipsi sciunt, quia ego eram concludens in carce-
rem & cædens, per manus aliorum. *Per synagogas eos, qui crede-*
bant in te. Et cum funderetur sanguis Stephani, ego astabam. Quasi B
dicat: Ista possunt eis sufficere ad credendum, quòd non nisi à *Act.7*
Deo conuersus & missus sum. *Et dixit*, Christus, *Ad me: Va-*
de quoniam ego ad nationes longè mittam te. Audiebant autem, Iu-
dæi. *Eum*, scilicet Paulum vsque ad hoc verbum, cum silentio,
quo audito impatientia superati, eò quòd diceret se diuinitus
missum ad Gentilium conuersionem, reprobatis, obstinatis, &
derelictis ipsis Iudæis, qui Gentiles velut canes spernebant.
Et leuauerunt vocem dicētes. Feruor & impetus animi facit in ma-
gnam prorumpere vocem: nam causa aucta augetur effectus,
Tolle, ô tribune. *De terra*, id est, de hominum communio-
ne. *Eiusmodi*, deceptorem. *Non enim fas est eum viuere*, Isti
incorrigibiles verba Pauli verificauerunt, quibus iam dixit si- C
bi à Christo prænunciatum, quod testimonium suum nequa-
quam reciperent. *Vociferantibus autem eis, & proiicientibus*
vestimenta sua, & puluerem iactantibus in aerem, per quæ om-
nia, animorum suorum turbulentiam & furorem monstrarūt.
Iussit tribunus induci eum in castra, videlicet in turrim, de qua
iam dictum est, *Et flagellis cædi & torqueri eum, vt sciret pro-*
pter quam causam sic acclamarent ei, Suspicabatur enim tribu-
nus, quòd non nisi ob grauem excessum, tam impetuosè con-
tra Paulum mouerentur. *Et cum astrinxissent eum loris*, seu *Act.21*
funibus vel catenis. *Dixit astanti sibi Centurioni Paulus*: Si ho-
minem Romanum, vtpote ciuem vrbis illius. *Indemnatum*,
id est, de nullo excessu secundum processum, & ordinem iuris

D conuictum. *Licet vobis flagellare?* Quasi dicat, nequaquam. Magnis enim priuilegiis gaudebant vbique ciues Romani: inter quæ vnũ fuit, vt ne ante iudiciariam culpę ostensionem aliqua pœna afficerentur. *Quo audito, Centurio accessit ad tribunum dicens: Quid acturus es?* Quasi dicat: Magno te exposuisti periculo, quoniam Romani Imperatoris incides iram, si, quæ egisti, perceperit. *Hic enim homo ciuis Romanus est. Accedens autem tribunus dixit: Dic mihi, si ciuis Romanus es? At ille dixit: Etiã. Respondit Tribunus: Ego multa summa,* pecuniæ, *Ciuilitatem hanc assequutus sum,* id est, cum magna eam emi pecunia. *Et ait Paulus: Ego autem & natus sum.* Non quòd Paulus natus sit Romę, sed quia pater eius Legatis Romanorum honorificè obuiauit tam reuerenter se & sua eis exhibuit, quòd ciuilitatem hanc E sibi largiti sunt, pro ipso & pro filiis suis, antequam Paulus esset natus. Idque diuina factum est ordinatione pro commodo Pauli, qui hanc ciuilitatem allegauit, non quòd pro Christo pati & mori paratus non fuerit: sed quia humana industria potuit vti ad excutiẽdum se de hostium manibus, vt amplius fructificaret in mundo. *Protinus ergo discesserunt ab illo, qui eum erant torturi. Tribunus quoque timuit, postquam resciuit,* id est, verè cognouit, inquisitione diligentiore peracta. *Quia ciuis Romanus esset, & quia ligasset eum,* timens de hoc apud Romanos accusari. *Postera autem die volens scire diligentius, qua ex causa accusaretur à Iudæis, soluit eum, & iussit sacerdotes conuenire, & omne concilium Iudæorum, & producens Paulum, statuit inter illos.*

F

¶Elucidatio Cap. XXIII. *Intendens autem in concilium Paulus.*

ARTICVLVS XXIII.

Ntendens autem in concilium Paulus, id est, Iudæorum principes cõsuléſq; aspiciens, *Ait: Viri fratres ego omni conscientia bona conuersatus sum ante deum, vsque in hodiernum diem.* Conscientia secũdum Tho. non potentiam aut habitum nominat, sed actum: sicque in vno homine est cõscientia vna in genere, sed multæ in specie, secũdum quòd homo in variis actibus virtuosis, diuersas in eis conscientias habet bonas. Itaque ait sanctus Apost. quòd à tempore quo ad Christum conuersus est, nõ fuerit sibi conscius de aliquo mortali peccato, imò in

la omnibus conscientiam bonam sortitus est: non tamen per A
hoc asserit se interim venialiter non peccasse, nec ista præsum
ptuosè siue vanè loquutus est, sed opportunè ad gloriã Dei,
veritatisque ostẽsionem & aliorum ædificationem. Nam ait: 1. Cor. 4.
Nihil mihi conscius sum. Sic nãque & alij sancti iustitias suas 1. Reg. 12.
professi legũtur, vt patet de Samuele, Dauid & Ezechia in lib. 4 Reg. 8
Reg. quia & Christus ait: Sic luceat lux vestra corã hominib⁹, 4. Reg. 10
vt videant bona facta vestra, & glorificent patrem vestrũ qui Mat. 5.
in cœlis est. *Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astan tibus sibi*, subditis suis, *percutere os eius*, tanquam organum per quod verba præsumptuosa ac blasphema dixisset, & forsitan indignabatur occultè, quòd Paulus non exhibuisset sibi maiorem reuerentiam in loquẽdo: sed solum dixisset: Viri fratres ego omni conscientia, &c. Spiritualiter enim superbi, libẽter patres & domini appellantur, & nomina quæ æqualitatem B
prætendunt, abominantur. *Tũc Paulus dixit: Percutiet te deus paries dealbate*. Secundum Bedam & Rabanum, verbũ istud prophetia est, non maledictio. Et in hoc Augustinũ sequi videntur. Etenim Beda ait: Non perturbatione animi Paulus commotus hoc dixit, sed vtique prophetando loquutus est: qua figura pontificium illud legale quod erat in similitudine parietis dealbati compositum percutiendum esset ac destruẽdum, cum iam verum sacerdotium Apostolis Euangeliũ Christi prædicantibus aduenisset. & inde est quod ait, percutiet te deus, non ait: percutiat, sed indicatiuo modo hoc ipsum futurum significans: non optatiuo maledicens. Vnde in Scholasti C
ca historia dicitur: Fortè prophetauit Paulus de abolitione sacerdotij Iudæorum, dicens: Percutiet te deus paries dealbate, Dan. 10.
quasi dicat: Destruet sacerdotium tuum. ¶Verùm his obiici posset, quòd si Paulus prophetando hæc protulit, tunc vtique sensum verborum suorum intellexit. Intelligentia enim est opus in visione: nisi omnino impropriè dicatur hæc propheticè retulisse, quomodo Cayphas prophetauit de Christo, Quia expedit vnum hominem mori pro populo. Paulus, autem in verbis his præfatum sensum propheticum non videtur intellexisse, non enim sciebat, quòd vir ille pontifex esset, sicut verba statim sequentia contestantur. Quomodo ergo loquẽdo ad eum, percutiet te deus, intellexit aut insinuauit pontificium Iudæorum destruendum? Hoc tangendo non reprobando sit dictum. Puto ergo beatum apostolum apostolica au-

D thoritate protulisse zelo iustitiæ, futuram punitionem illius reprobi nunciando: tanquam dicat, Percutiet te, id est, tuam impietatem vindicabit. Denique hoc modo Hieremias & alij sancti frequenter contra aduersarios suos loquuti noscuntur.
Hiere. 11. Videam (ait Hieremias) vltionem tuam ex eis. Vocando autem pontificem parietem, notat eum fuisse hypocritam quia & foris æquitatem prætendebat, & intus passionibus pessimis erat plenus. Quomodo etiam Christus scribis pharisæisque ait: Væ vobis qui similes estis sepulchris dealbatis, &c.

Nume. 35. Dan. 13. Leuit. 24. *Et tu sedens*, in cathedra quasi episcopus *Iudicas me secundum legem*, vt dicis, quanuis ita non sit: cum lex dicat innocentem non cædendum. *Et contra legem iubes me percuti*, cum in lege dicatur: Innocentem non condemnabis. Vel sensus est, secundum legem iudicas me esse blasphemum, & tamen non iubes mihi pœnam infligi blasphemiæ, quia secundum legem, blasphemi sunt extra castra ducendi ac lapidandi.
E *Tunc qui astabant, dixerunt, Summum sacerdotem dei maledicis.* Quasi dicant, In hoc præsumptuosissimè facis, & contra legem quam te perhibes æmulari, & contra propria verba quibus dixisti te in omni bona conscientia conuersatum.

Rom. 13. *Dixit autem Paulus. Nesciebam fratres, quia princeps esset sacerdotum*, Quasi diceret, Si hoc sciuissem, ad vitandum scandalum pusillorũ moderatius essem loquutus, propter eum à quo est omnis potestas. Non tamen peccauit verba prædicta loquẽdo, nam ęquitate instigãte hęc dixit, & inquantũ apostolus, altioris fuit episcopatus ac dignitatis, quàm antistes legalis. Apostoli nanque fuerunt primi pontifices euangelicæ legis, & sicut sacerdotium noui testamenti præferendum est
F sacerdotio veteris legis, & pontificium istud, illi est pontificio
Exod. 22 anteponendum. *Scriptum est enim*, in Exodo. *Principem*
Philip. 3 *populi tui non maledices*, Blandè se excusauit apostolus, ne illi in vitia laberentur. Sed pontifex iste principatum non habuit super Paulum, nec super quenquam credentium, qui Christi potestati subiecti à legali dominatione fuerunt erepti. Porro his dictis cernens apostolus, quòd omnes isti de concilio concordes essent ad faciendum impetum contra eũ, cum tamen plurimum inter se discordarent, decreuit malam eorum concordiam dissipare, & vtilem inter eos diuisionem conserere. Quemadmodum enim bonorum pax & vnio bona est: & plurimum vtilis: sic impiorum concordia nocet, prę-

sertim

ſertim dum bono contrariantur communi, aut vnus alteri co- A
operatur. Itaque ſequitur. *Sciens autem Paulus, quia pars vna eorum eſſet,* de ſecta & numero *Sadducæorum & altera Phariſæorum, exclamauit in concilio: Viri fratres ego Phariſæus ſum, filius phariſæorum* Non mendoſe hoc dixit, nam ante conuerſionem ſecūdum phariſæorum religionem ſine querela eſt cō uerſatus. Conuerſus verò ad Chriſtum, adhuc obſeruantias ſectæ iſtius tenebat pro loco, cauſa, & tempore, quantum euangelica lex permiſit, ſicut iam patuit. *De ſpe & reſurrectione* Matt. 22. *mortuorum ego iudicor,* id eſt, à vobis condemnor, quoniam re Luca. 20. ſurrectionem ex mortuis prædico, & futurā beatitudinē credē tibus euangelizo. Et hoc iterum verū eſt, allegauitque cauſam ſue diiudicationis in genere, non in ſingulari. Nō enim dixit, de reſurrectione & glorificatione Chriſti iudicor, ſed de ſpe B & reſurrectione mortuorum, quorum & Chriſtus fuerat vnus, cuius reſurrectionem prædicando, Iudæorum incurrit offenſam. Ex quibus elicitur, quòd aliquando liceat vti honeſta induſtria, & veritatem ſapienter velare, vt mala maiora vitentur. *Et cum hæc dixiſſet, facta eſt diſſenſio inter phariſæos & Sadducæos, & ſoluta* id eſt, diuiſa & diſgregata *Eſt multitudo* Matth. 22 concilij. *Sadducæi enim dicunt non eſſe reſurrectionem,* quia & animas hominum aſſerebant mortales. *Neque angelum, neque ſpiritum* id eſt, immateriales ſubſtantias, in quo eorum ma- Ibidem. xima ruditas innoteſcit, cum & in lib. Moyſi toties fiat de angelis mentio. *Phariſæi autem vtrunque confitentur* videlicet reſurrectionem mortuorum, & angelos. Erant autem inter Iudæos tres ſectæ, videlicet Sadducæi, qui libros Moyſi tantum modò receperunt, & Phariſæi, qui etiam libros prophetarū C ſuſceperunt, & Eſſæi, qui fuerunt cæteris religioſiores ac meliores. Vnde nec Chriſtum in Euangelio perſequuti legūtur. *Factus eſt autem clamor magnus* quibuſdam vociferantibus cō tra Paulum, & aliis inter ſe corrixantibus, *Et exurgentes quidam phariſæorum pugnabant* gladio oris ſui pro Paulo contra Sadducæos. *Dicentes, Nihil mali inuenimus in homine iſto,* Et hoc verum fuit, quanuis non eo modo quo ipſi putabant.

Quid ſi ſpiritus ei loquutus eſt, aut angelus? quaſi dicant, Non abſurdum eſt hoc, ſpiritum autem & angelum, vel pro eodem accipiunt, vel ſpiritum pro anima defuncti vel pro ſpiritu dei, quanuis fidem trinitatis non habuerint vt apparet. *Et cum magna diſſenſio facta eſſet, timens tribunus ne Paulus diſcer*

D *peretur ab eis, iussit milites descendere, & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra*, puta in turrim custodiæ captiuorum. *Sequenti autem nocte astans ei dominus*, Christus qui
Tobiæ. 3 post fletum consolationem infundit, *Ait: Constans esto*, qualis fuerit visio ista non dicitur, sed puto quòd imaginaria fuit atque in somno, angelo in persona Christi apparente ac admonente. *Sicut enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet & Romæ testificari.* Hoc enim à diuina prouidentia est decretum, idcirco per comparationem ad eam necesse est adimpleri, quamuis in se contingens sit. Tibi quoque & aliis plurimis expediet testificatio, seu prædicatio tua in Roma. Deinde Lucas describit quemadmodum 40. circiter Iudæi voto se astrinxerunt, quòd nec biberent, neque comederent,
E donec occiderent Paulum. Ideo consuluerunt pontifici, vt faceret eum adduci ad se ad inquirendum de veritate: & ipsi in via interficerent eum. Nec est difficultas in textu *Quod cum audisset filius sororis Pauli*, puta, *Insidias* istas *Venit & annunciauit Paulo*, qui per Centurionem direxit nepotem suũ ad tribunum, vt hæc insinuaret eidem. Quo facto, tribunus cõmisit cognato Pauli ne alicui proderet, quod hæc sibi intimasset, *Et nunc parati sunt* Iudæi, suscipere Paulum insidiosè, *Expectantes promissum tuum*, quo eis dixisti, quòd adhuc mitteres eis Paulum ad examinandum. Verùm vt Beda hic ait, non
F est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra dominum Nam & suprà quamuis Paulus hostias obtulerit, caput raserit, nudipedalia exercuerit, & Iudæus factus sit, vincula tamen quæ prædicta fuerant, non euasit. Et isti quamuis cõcilia cogitent, voueant, insidias tendant, seruatur tamen Paulus, quatenus Romæ (sicut dictum erat) Christo testimonium reddat. ¶ Sciendum quoque, quòd sicut iuramentum seruandum non est, si desint comites eius, veritas, iustitia atque iudicium seu discretio: ita & de voto ritè tenendum. *Tribunus ergo conuocatis duobus centurionibus, dixit eis: Parate milites ducẽtos, vt eant vsque Cæsaream*, fortè pedestres. *Et equites septuaginta, & lancearios ducentos a tertia hora noctis*, incipiendo, tribus scilicet horis iam euolutis, seu tertia hora post mediam noctem, vel sumitur horarum istarum distinctio secundũ diuersas vigilias noctis. *Et iumenta præparate*, videlicet equos seu alia bruta ad ferendos homines apta. *Vt imponentes*, milites, *Paulum*, iumento, fortè socios ac discipulos eius aliis iumẽ-

Beda
Prouer. 21
Zacha. 8

tis. *Saluum perducerent eum ad Felicem præsidem*, tot quippe homines pugnatores misit tribunus cũ Paulo, ne ei quid fieret à Iudæis, quod etiam nocte peregit, vt lateret, & seditio vitaretur. *Scribens* tribunus. *Et epistolam*, præsidi, hæc verba *Continentem*: *Claudius Lysias optimo præsidi Felici salutem.* Videtur tribunus iste binomius fuisse. *Virum hunc*, scilicet Paulum. *Comprehensum à Iudæis & interfici incipientem*, tam grauiter enim inceperũt eum affligere, quòd mors mox secutura videbatur. *Eripui, cognito quòd Romanus esset.* Quando tribunus eripuit primò Paulum, nondum sciebat quòd esset Romanus, imò putauit quòd esset Ægyptius. Veruntamen ita scribit, quasi tunc id nouisset, ad ornandum tenorem epistolæ, & vt videatur honorare Romanos apud quos timuit accusari, quod Paulum ciuẽ Romanũ, indemnatum ligasset ac flagellari iussisset. *Voléns que scire causam quam obiiciebant illi* Iudæi. *Deduxi eum in concilium eorum. Quem inueni accusari de quæstionibus legis ipsorum*, videlicet an legalia essent seruanda, an Messias venisset, & an Iesus Nazarenus esset Messias. *Nil verò dignum morte aut vinculis habentem criminis. Et cum mihi perlatum esset de insidiis quas parauerunt ei, misi eum ad te, denuncians & accusatoribus eius* Iudæis. *Vt dicant apud te*, ea quæ sibi obiiciunt. *Vale. Milites ergo per noctem duxerũt Paulum in Antipatridem.* Antipatris ciuitas est Palestinæ nunc diruta, quam Herodes Ascalonita rex Iudææ ex patris sui nomine appellauit. *Cum venissent Cæsaream, & tradidissent epistolam præsidi, statuerunt ante illum & Paulum.* Cui Præses. Dixit, *Audiam te cum accusatores tui venerint, iussitque in prætorium Herodis custodiri eum.* Prætorium est domus maiorum, vbi ad tractandum conueniunt. Est enim domus prætorum, id est, præceptorum, secundum Bedam. O Felix preses, quàm verè fœlix fuisses, si agnouisses qualis & quantus fuerat iste tibi directus, & manibus tuis ad tempus subiectus: quàm humiliter eum suscepisses, & quàm reuerenter tractasses, sicut Cornelius centurio Petrum. *Act.10.* Et nunc quia id non nouisti, neque per Paulum conuerti meruisti, quem tamen pro tua conuersione sæpe orasse non ambigo, miser potius quàm fœlix fuisti.

¶ Expositio cap. XXIIII. *Post quinque autem dies.*

ARTICVLVS XXIIII.

D OST *quinque autem dies descendens princeps sacerdotum Ananias cũ senioribus* quibusdam Iudęis. *Et Tertullo quodam oratore*, id est, viro eloquente seu rhetore, qui esset aduocatus, & verbis ornaret materiã, vt causa eorum rationabilior videretur. Eloquentia enim animũ mollit, & ad consentiendũ aures inclinat, nisi sapientia audientibus adsit atque iustitia. *Qui audierunt præsidem* Felicem, in Cæsarea. *Aduersus Paulum. Et citato Paulo, Cœpit accusare Tertullus, dicens: Cum in multa pace agamus per te*, id est, valde pacificè tuo viuamus regimine. *Et multa corrigantur per tuam prouidentiã.* Præsidẽtis enim est bona conseruare, imò & in melius commutare, mala corri-

Attende.

E gere, & collapsa in pristinum reformare. *Semper*, id est, omni tempore quo nobis præfuisti. *Et vbique*, in nostra prouincia, *Suscipimus te optime Felix, cum omni*, id est, plenã *Gratiarum actione.* In primis rhetor iste iudicis beneuolentiam captat, cúmque vehementer commendat, vt blandis alliciatur sermonibus, nec ab eis dissentiant, quos suis beneficiis conspexerit adeo gratos. *Ne autẽ diutius protrahã te*, id est, ne longiori te prooemio occupem, quãuis multò amplius sis laudandus, nẽpe cum iudex sis multa habes peragere, nec vacat tibi vacare præludiis. *Oro breuiter audias me pro tua clementia*, id est, propter tuam pietatem, si non ob merita nostra. *Inuenimus hũc hominem pestiferum*, id est, animarum infectorẽ in cathedra pestilentiæ residentem. *Et concitãtem seditionem omnibus Iudæis in vniuerso orbe*, auertendo quosdam eorum à lege patrũ suorum ad nouam legem. Propter quod inter eos

Psal.1.

F & alios in pristina lege manentes seditio oritur. *Et autorem seditionis sectæ Nazaræorũ*, id est, vnum de principalibus prędicatoribus Euangelicæ nouæque legis, quam nõ arbitramur nisi seditionis originem, sectam seu hæresim Nazaræorum, id est, Christianorum, qui tùnc à Iesu Nazaræno, Nazarȩni à Iudæis, quodam vocabãtur opprobrio. Postea verò in Iudæa hæresis consurrexit quorundam, qui Iesum esse Christum & dei filium de virgine natum credentes, cum Euangelio simul legalia obseruarunt. Vnde cum Iudæi voluissent esse & Christiani, nec Iudæi fuerunt nec Christiani. Et isti hæretici vocati sunt Nazaræni. *Qui etiam templum violare conatus est*, inducendo in illud Gentiles, quod sibi mẽdaciter imposuerũt, quanquam cõuersi Gentiles digniores fuerunt ingredi tem-

plum

plum, quàm infideles Iudæi. *Quem apprehensum*, id est, tentum & captum à nobis. *Secundum legem nostram iudicare voluimus*, damnando eum, tanquam legis diuinæ violatorem atque blasphemum. *Superueniens autem Lysias tribunus cum magna vi eripuit eum de manibus nostris, à quo* Lysia, *Poteris tu Ipse iudicans de omnibus istis cognoscere veritatē.* Quasi dicat, Ipse attestabitur verbis nostris. *Respondens autem Paulus annuēte sibi præside dixit. Ex multis annis te esse iudicem genti huic sciens bono animo pro me satisfaciam.* Non præmisit Apostolus verba mulcentia sicut Tertullus, sed ipsa veritate fuit contentus. *Neque in templo inuenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem populi, neque in synagoga, neque in ciuitate.* Et quamuis ista fecisset Apostolus prædicando de Christo, non vtique offendisset, quia & alij Apostoli præsertim Petrus & Ioānes ante eū ista fecerūt, quibus & Christus præcepit. Eritis mihi testes in Hierusalē. *Confiteor autem tibi, quòd secundū sectam*, id est, Euangelicā legē, & fidē ab aliis diuisam. *Quam dicūt hæresim, sic deseruio deo patri meo*, qui per gratiā singularē & deuotissimum cultum est specialiter deus & pater meus.

A

Act.3.
Luc.24.
B
Act.1
Iob.19.

Credens omnibus quæ in lege & in prophetis scripta sunt, tanquam verbis diuinitus reuelatis aut scriptis. *Spem habens in deū, quam & hi ipsi expectant*, videlicet *Resurrectionem futuram*, in die nouissimo, *Iustorum & iniquorum.* Ex quo elicitur istos de Pharisæorū secta fuisse, non Sadducæorum, & quòd Pharisæi instantius persequuti sunt Paulum quàm Sadducęi. *Post annos autē plures*, à mea ad Christum conuersione. *Eleemosynā facturus in gentem meam*, id est, Christianis in Hierusalem habitātibus allaturus collectas, eis à Gentibus conuersis missas. *Veni in Hierusalē, & oblationes & vota facturus*, ibidē in templo, secundū quod Iacobus & seniores Christiani cum ipso, mihi suaserunt. *In quibus inuenerunt me purificatū in templo*, quia in hoc legalia obseruaui, & dies purificationis prædicaui, vt dictum est suprà. *Et apprehenderunt me* in templo. *Clamantes*, coram tribuno. *Tolle inimicum nostrum. Quidam autem ex Asia Iudæi, quos oportebat apud te præsto esse*, si accusatio ista deberet reputari idonea. Quoniam accusator & accusatus simul coram iudice debent consistere. *Aut ipsi*, id est, Iudæi isti hîc stantes, *Dicant si quid inuenerunt in me iniquitatis.* Nam quæ mihi obiiciunt ex Asianorum habuerunt reatu. *Cum starem in concilio eorum*, Hierusalem. *Nisi de vna*

Act.15.
C

Act.15.

D *hac solummodo voce. Quoniam de resurrectione mortuorum ego iudicor hodie à vobis. Distulit autem illos Felix,* non statim expediendo Iudæos. *Certissimè sciens de via hac,* quia iam nomen Christianorum sibi innotuit, & multos esse Christianos cognouit *Dicens, Cum Lysias tribunus descenderit audiam vos,* ô Iudæi. *Iussítque Centurioni custodiri eum,* videlicet Paulum. *Et habere requiem,* vt liberè ingredi posset & egredi. *Nec quēquam prohibere de suis,* puta discipulis Pauli. *Ministrare ei. Post aliquot autem dies veniens Felix cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa.* Fuit quoque, vt in Scholastica fertur historia, pulcherrima, & relicto viro priori, nupsit huic Felici. Et quoniam fuit Iudæa, Paulum libenter audiuit. *Vocauit Paulū & audiuit ab eo fidem quæ est in Christum Iesum. Disputante autem*
E *Paulo de iustitia & castitate, & iudicio futuro, tremefactus Felix respondit.* De his tribus Paulus disseruit: quoniam contra iustitiam ex incontinentia Felix cōiugem istam adeptus fuit. Quod & ipse cognoscens non immeritò contremuit, audito quòd à deo esset iudicandus: sed non tetigit eum spiritussanctus complete, nec conuertebatur ad fidem, sed dixit. *Quid nunc attinet loqui?* de his? Quasi dicat, Non ideo te vocaui, vt tractaremus de istis. *Vade: Tempore enim opportuno accersam te. Simul & sperans quia pecunia daretur à Paulo,* quem vidit tot spiritalium hominum patrem, à quibus putauit eum plurima collegisse. *Propter quod & frequenter accersens eum, loquebatur cum eo,* vir cupidus & voluptatibus deditus, atque ob id ad Euangelicę sapientię susceptionem indispositus & indignus.
F *Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum.* Hoc de biennio conuersationis Pauli in Cæsarea non præsidentiæ Felicis Beda exponit. In Scholastica tamen historia dicitur, quòd nondum fluxerant duo anni ex quo Paulus venit Hierusalem, idcirco ibidem exponitur de biennio ab accusatione, qua Iudæi accusauerunt Felicem apud Neronem imperatorem, & biénio ab accusatione ista expleto, amotus est à præsidatu, & substitutus est ei Festus. *Volens autem gratiam præstare Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum,* vt per hoc in fine præsidatus sui placeret Iudæis.

¶Expositio cap. XXV. *Festus ergo.*

ARTICVLVS XXV.

Estus ergo cum venisset in prouinciam Iudææ, seu A
Syriæ Palestinæ cui præses fuit directus. *Post triduum ascendit Hierosolymã*, videre regiam vrbem atque metropolim Iudæorum, & fortè ob alias causas. *A Cæsarea* Palestinæ de qua sæpe dictum est. *Audierúntque eum principes sacerdotum, &c.* vt Paulum ad eos trãsmitteret, volentes eum in via extinguere. *Festus autem respondit seruari Paulum in Cæsarea, se autem maturius profecturum*, id est, tempore opportuno ad Cæsareã descensurum. Deinde *Descendit Cæsaream, & sedit pro tribunali, & iussit Paulum adduci.* Quo adducto *Circunsteterunt eũ* B
Iudæi, qui cum Festo contra eum à Hierusalem descenderunt. *Multas & graues causas obiicientes, quas nõ poterant probare. Paulo autem rationem reddente, dixit ei Festus, Vis Hierosolymam ascendere, & ibi de his iudicari apud me? Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto*, quia & tribunal Festi fuit Imperatori subiectum, & vt aliqui dicunt, Paulus stetit apud quandam sedem, quam Herodes parauerat Cæsari, si quando eò veniret, & resideret in ea, vel iudices mitteret. *Vbi*, vtpote *Act.3.*
apud Cæsarem. *Oportet me iudicari. Cæsarem appello*, quod *Act.12.*
ideo fecit Apostolus, vt prędicationi Romę insisteret, & quia id Christus sibi prænunciauit. *Tunc Festus cum concilio locutus, respondit, Cæsarem appellasti, ad Cæsarem ibis. Et cum dies aliqui transacti essent, Agrippa Rex*, filius Herodis Agrippæ ab Angelo percussi, vt dictum est. *Et Beronice*, quam Beda C
vocat sororem Agrippæ, quod secundum Hebræum idioma accipiendum esse dicit Scholastica historia, quia fuit cognata Agrippę, & aliqui asserunt quòd fuit vxor ipsius, vel quasi vxor, quia maximè diligebat eam, habuítque nomen quod ea abuteretur. *Descenderunt Cæsaream ad salutandum Festum, qui indicauit regi de Paulo dicens, Adierunt me principes sacerdotum in Hierosolymis, postulãtes aduersus illum damnationem, ad quos respondi, quia non est Romanis cõsuetudo damnare aliquem hominem, priusquam is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locúmque defendendi accipiat ad abluenda crimina*, quæ ei obiiciuntur. Lex ista valde rationabilis fuit & pia, non enim leuiter damnãdus est aliquis, nec omni credẽdum spiritui: sed au-

D dienda est altera pars, & causa vtriusque diligenter tractanda, responsio quoque partium aduertenda. *Quæstiones quasdam de superstitione habebant aduersus eum,* scilicet Paulum.
1.Ioã.4. *Et de quodam Iesu defuncto, quem Paulus affirmabat viuere.* Festus iste tanquam homo Gentilis, legem seu ritum Iudæorum superstitionem quandam putauit. *Paulo autem appellante, vt seruaretur ad Augusti cognitionẽ*, id est, vt viuus mitteretur ad imperatorem, & audiretur ab eo. *Iußit seruari eum.* Romani autem imperatores ab Octauiano potentissimo imperatore, quia rem publicam maximè auxit, atque ob id Augustus vocatus est, nomen Augusti sortiti sunt. *Agrippa dixit, Volebam & ego hominem audire. Altera die cum venisset Agrippa, & Beronice cum multa ambitione*, id est, cum grandi
E apparatu & fastu, *Iubente Festo adductus est Paulus.* &c. *De quo Paulo. Quid certum scribam*, Ego Festus, *Domino imperatori* Neroni, *Non habeo* &c. *Sine ratione enim*, id est, irrationabile, *Mihi esse videtur, mittere vinctum* ad iudicem. *Et causam eius non significare* verbis aut scriptis.

Explanatio cap. XXVI. *Agrippa verò ad Paulum ait.*
ARTICVLVS XXVI.

Grippa verò ad Paulũ ait, Permittitur tibi loqui pro temetipso, id est, damus tibi licentiã te excusandi veridicè. *Tunc Paulus extenta manu*, more concionantium, & vt verba eius diligentius auscultarentur. *Cœpit rationem reddere dicens, De*
F *omnibus quibus accusor à Iudæis Rex Agrippa, me æstimo beatum*, id est, innocentẽ, vel beatitudinẽ quandã adeptum. *Apud te cum sim defensurus me hodie.* Quia cum sis notitiam legis habẽs, coram te tanquã viro perito libentius respondebo. *Maximè sciente te omnia*, saltem in genere. *Quæ apud Iudæos sunt consuetudines & quæstiones. Propter quod obsecro patiẽter me audias. Et quidem vitam meam* &c. qualiter à iuuentute inter Iudæos in Hierusalem vixi. *Sciunt Iudæi, quoniam secundum certißimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus.* Secta autem Pharisæorũ famosa atque notissima fuit. Connumerat quoq; Apost. se Iudæis, dicendo nostræ religionis, videlicet, Iudaismi seu veteris testamenti, loquens de se pro tempore iuuentutis suæ. *Et nunc in spe repromißionis*, æternæ hæreditatis, seu Christi, & bene-

beneficiorum ipsius. *Quæ ad patres nostros facta est à Deo*, qui A
ista patriarchis & prophetis reuelauit atque promisit. *In qua duodecim tribus nostræ*, id est, aliqui de duodecim tribubus Israël. *Nocte ac die seruientes*, Deo *Sperant deuenire*, vt bona promissa obtineant. Quod de conuersis Iudæis certum est veritatem habere. De incredulis quoque quodammodo verum est, quanuis inordinatè deseruiant, & in modo expectandi bona promissa multipliciter errent. *De qua spe accusor à Iudæis ô rex*, Nam mihi imponunt, quòd mendaciter assero spem istam in Iesu Nazareno partim impletam, pleniúsque complendam, quando electi per ipsum corporis & animæ glorificationem plenariam consequentur. Gratia nanque & veri- *Ioan.* 1
tas per Iesum Christum facta est. & credentes in Christum, hæreditatem cœlestem suscipiunt, à reatu originalis peccati eruuntur, ac varia gratiæ dona nunc capiunt. *Quid incre-* B
dibile iudicatur apud vos, si deus mortuos suscitat? id est, inter eos qui Mosi legem suscipiunt, non debet incredibilis reputari *1. Reg.* 12.
suscitatio mortuorum, cum quidam in lege potestate diuina id egerint, vt Helias & Helisæus. Idcirco quòd *Ego as-* *4. Reg.* 4.
sero Iesum à Deo resuscitatum, non debet incredibile iudicari. *Act.* 7 *Act.* 9

Et ego quidem existimaui me &c. Hîc resumit Apost. modum suæ conuersionis, patétque litera ex præinductis. *Et per omnes synagogas puniens eos.* Non absolutè per omnes, sed per omnes circa vel intra Hierusalem. *Vidi super splendorem solis circumfulsisse me lumen, & eos qui simul mecum erant*, ita quòd claritas illa cœlestis videbatur splendore solis lucidior, eo modo quo stella Magis apparens, cæteris stellis fertur fuisse micantior: quia sic apparebat his, quorum visui fuit appropinqua. Denique claritas illa desuper fusa, fuit splendidior claritate solis recepta in terrenis corporibus, eísque subiectiuè inhærente. Ex quo tamen non sequitur, quòd fuit maior luce solis, quæ soli inhæret. *Omnésque nos cum decidissimus in terram.* *Act.* 9
Superius dictum est quòd Paulus in terram corruerit: hîc verò adiicitur, quòd omnes comites eius in terram collapsi sint, vtique præ timore & admiratione. *Audiui vocem dicentem mihi Hebraica lingua.* Quòd vocem audierit, suprà iam dictum est, non autem quod fuit Hebraica. *Saule Saule, quid me persequeris? &c. Exurge & sta suprà pedes tuos.* Hoc quoque dominus loquitur Ezechieli: Fili hominis, sta supra pedes tuos & loquar tecũ. Per quod designatur, quòd intellectu atque *Ezech.* 1

D affectu mentali erigi debet ad deum, qui diuinarum reuelationum secreta percipiet. *Ad hoc enim apparui tibi*, ego Iesus Nazarenus. *Vt constituam te in ministrum*, id est, euangelizatorem, *Et testem eorum quæ vidisti, & eorum quibus*, id est, in quibus, *Apparebo tibi*, id est, procedéte tempore tibi reuelabo.

Eripiens te de populis & gentibus, scilicet, Iudæis atque Gentilibus. *In quas ego nunc mitto te, aperire oculos*, id est, illuminare corda *Eorum, vt conuertantur de tenebris*, ignorantiæ & peccati, præsertímque idololatriæ. *Ad lucem*, quæ Christus est, qui ait: Ego sum lux mundi. Ad lucem quoque Euágelicæ veritatis. *Et de potestate Satanæ*, cuius serui fuerunt impiè conuersando. *Ad deum*. Pœnitendo enim, & in Christú credendo taliter conuertuntur, *Vt accipiant remißionem peccatorum & sortem*, id est, partem *Inter sanctos*, videlicet dona gratiæ in præsenti, & dona gloriæ in futuro. *Per fidem quæ est in me*, id est, tendit & ducit ad me, & meá diuinitaté sub rationæ primę veritatis habet pro obiecto. *Vnde non fui incredulus cœlesti visioni*, putando eam phantasticam. *Sed omnibus annunciabã, vt pœnitentiá agerent, & cõuerterentur ad deum*, contemptis bonis variabilibus & caducis. *Digna pœnitentiæ opera facientes*, vt scilicet tátò maiora ac strenuiora essent pœnitétię opera, atque ex præcordialiori contritione prodeuntia, quantò plura & enormiora fuissent peccata. Sic & Ioannes baptista hortatur, facite (inquiens) dignos pœnitentiæ fructus. *Auxilio autẽ Dei adiutus sto*, in culmine virtutum immobilis. *Vsque in hodiernũ* F *diem, testificans minori atque maiori*, quòd Iesus sit Christus, & sine conuersione ad ipsum, nulli sit salus. *Nihil extra dicens, quàm ea quæ prophetæ sunt loquuti*, id est, in nullo ab illis discordans, imò ea dico impleta, quæ ipsi pręnunciauerunt impléda.

Si, pro quia. *Paßibilis Christus*, fuit. Ná eum pro mundi saluté passurum dixerunt prophetæ. *Si primus ex resurrectione mortuorum*, id est, inter mortuos suscitatos primus non tempore, sed dignitate & causalitate, & quia propria virtute seipsum suscitauit, quamuis non secundum idem conuenerit ei mori & suscitare à mortuis. Verbum istud superiori plenius fuit expositum capitulo. *Lumen annunciaturus est populo*, Iudæorum. *Et Gentibus*. Hoc enim prænunciauerunt prophetæ. hoc prænunciauerunt Apostoli: quòd Christus sit lumen hominum vniuersorum, lumen vtique corda illuminans, Euágelicam sapientiam docens, ad fœlicitatem verá perducens. De quo Symeon iustus

Margin notes: Ioan. 1. — Ibidem. — Lucæ. 3 — Ioan. 6 — Tren. 4 — Danie. 9. — Ioan. 1.

iustus professus est. Viderunt oculi mei salutare tuum. Quod A
parasti ante faciem omnium populorum. Lumē ad reuelationem Gentium. Et Esaias: Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Itēque Ioannes: Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. *Ioan.1* *Hæc loquente eo*, scilicet Paulo. *Festus voce magna dixit: Insanis Paule. Multæ te literæ ad insaniam cōuertunt.* Quemadmodum stultā fecit deus sapientiam huius mundi, ita & filiis huius seculi stultitia videtur sapientia Dei. Rursus irrationabilis excessus visus est Festo viro Gentili, quòd Paulus tot supernaturalia prædicauit, quòd captiuitatis & vinculorum suorum quasi immemor factus, de puritate conscientiæ suæ coram Deo, de resurrectione mortuorum, de communi hominum salute, fecit sermonem. B *Et Paulus: Non insanio, inquit, optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba loquor.* Mirum videri potest, quòd sanctus veridicúsque Apostolus, virum infidelem, Gentilem, optimum nominat. Sed optimus, id est, valde bonus erat, loquēdo de bonitate morali, quantum ad virtutes acquisitas ac naturales: sicut & multi Gentilium eminenter boni fuisse leguntur, vt Hector & Iulius. Vnde de Hectore refert philosophus, quòd potius videbatur filius Dei, quàm hominis. *Scit enim de his rex, ad quem & constanter loquor*, non pauens vt moris est aliquibus: qui si cum aliqua eminenti persona loqui debeant, contremiscunt. *Latere enim eum nihil horum arbitror. Neque enim in angulo quicquam horum gestum est.* Non adulatoriè, sed *Ioan.1* veraciter loquutus est ista Aposto. quia Agrippa imbutus fuit lege & ritibus Iudæorum. Rumor quoque miraculorum, do- C cumentorum, mysteriorúmque Christi & discipulorum ipsius ad eum copiosè peruenit Et vt refert hîc Beda: Agrippa rex in concione quadam ad Iudæos habita fertur dixisse: Si de religionis auxilio præsumitis, cum vrbem iam Romanam discipuli Iesu repleuerint, haud sine nutu Dei, putamus illam crescere religionem. *Agrippa autem dixit ad Paulum: In modico*, id est, pro parte, *Me suades fieri Christianum. Et Paulus. Opto apud deum, & in modico & magno, non tantum te, sed & omnes qui audiunt, tales fieri qualis & ego*, scilicet Christianos omnino. *Exceptis vinculis his*, id est, dempto quòd nō essent vinculati vt ego. ¶Sed cum vinculatum esse, vt fuerat Paulus, fuerit maximè meritorium, quare id excepit apostolus? Est respondendū, quòd illud excepit, non quia in se malum, aut quia non meri-

D torium, sed sub ratione pœnæ duntaxat, vt scilicet, quid pœnale secundum se, sic enim optãdum non fuit, sed per relationem ad fructum multiplicem. *Agrippa autem Festo dixit: Dimitti poterat homo iste, si non appellasset Cæsarem.*

¶Expositio Cap. XXVII. *Vt autem adiudicatum est.*
ARTICVLVS XXVII.

T *autem adiudicatum est*, id est, postquam Agrippa & Festus iudicauerunt. *Eum*, scilicet Paulũ, *Nauigare in Italiam*, puta ad Romam & Imperatorem. *Tradidit Paulum*, Festus præses, *Cum reliquis custodiis*, id est, cæteris captiuis, *Centu-* E *rioni, nomine Iulio, cohortis Augustæ*, quia hic Iulius fuit magister atque Centurio super cohortem seu turbam militum, quos Impe. Roma. misit, qui etiam Augustus nominatus est, ratione præhabita. *Ascendentes autem Adrumetinam*, Adrumes Adrumetis nomen est ciuitatis in Aphrica, inde dicitur nauis Adrumetina, quasi de oppido illo. *Incipientes nauigare, cum Asiæ loca sustulimus, sequenti die venimus Sydonem*, quæ olim insignis fuit vrbs Phœniciæ. *Humanè autem*, id est, vrbanè, charitatiuè & piè, *Tractans Iulius Paulum*, cuius sapientiam & virtutes fuerat sæpe expertus. *Permisit ad amicos*, suos *Ire & curam sui agere*, ad necessitatem, non ad voluptatem in his quæ corpus requirit. *Et inde*, vtpote à Sydone. *Cum sustulissemus, subnauigauimus Cyprum*, contra propositum. *Propterea quòd essent venti contrarij*, nostro optato processui. *Et* F *pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ*, de quibus locis dictum est suprà. *Nauigantes venimus Lystram*, ciuitatem. *Quæ est*, vrbs prouinciæ *Lyciæ, & ibi inueniens Centurio nauem Alexandrinam*, de Alexandria ciuitate Aegypti. *Nauigantem in Italiam, transposuit nos in eam. Et cum multis diebus tardè nauigaremus, & vix venissemus contra Gnidum*, quæ ciuitas est, vel promontorium Doridæ prouinciæ minoris Asiæ Cretam respiciens. *Vento nos prohibente adnauigauimus Cretæ*, ciuitati seu insulæ. *Iuxta Salmonem*, ciuitatem maritimam illius insulæ. *Et iuxta*, Salmonem *Nauigantes, venimus in locum quendam, qui vocatur Boniportus, cuius iuxta erat ciuitas Thessala. Multo autem tempore ibi peracto, cum iam non esset tuta nauigatio*, eo *quòd ieiunium iam preteriisset*, id est, fames magna præteriisset & fati-

Alij Thalassa. at exemplar Aldinum habet, λασαία.

fatigaſſet nautas in naui, reddens eos ad laborem infirmos, vt A
quidam exponunt: quod tamen non videtur competere, quia vt infrà habetur, in naui erat copia rerum. Vnde quidam exponunt de quodam ieiunio legis circa hyemem vel in hyeme. In hyeme autem non eſt tutum nauigare. *Conſolabatur eos Paulus, dicens: Viri video,* id eſt, ex ſignis tempeſtatem conſidero, ſeu Deo reuelante cognoſco. *Quoniam cum iniuria & multo damno, non ſolum oneris,* id eſt, rerum quæ vehuntur in naui. *Et nauis, ſed etiam animarum noſtrarum, incipit eſſe nauigatio,* id eſt, cũ periculo vitæ noſtræ. Anima enim hic pro vita animali ſenſitiua accipitur. *Centurio autem gubernatori & nauclero,* id eſt, rectori & domino nauis. *Magis credebat quàm Paulo,* ſequens in hoc ſenſum humanum, quo vnicuique in ſua arte experto amplius creditur. Quod & ideo fecit, quia portus in B
quo erant non fuit ad hyemandum idoneus, ideo ad naucleri conſilium contra conſilium Pauli tranſnauigauerunt. Ideo ſubditur. *Et cum aptus portus non eſſet ad hyemandum,* quanuis comparatiuè loquendo aptus fuiſſet, prout Paulus conſuluit. *Statuerunt conſilium nauigare inde, ſi quomodo poſſent deuenientes Phœnicem,* alium quendam portum Cretæ ſic dictum. *Hyemare, apud portum Cretæ reſpicientem ad Apricum & Corum,* ventos ſic dictos. *Aſpirante autem auſtro,* id eſt vento auſtrali. *Aeſtimantes propoſitum ſe tenere,* id eſt, portum aptiorem attingere. *Cum ſuſtuliſſent de Aſſon.* Superius dictum eſt Thalaſſam vocari vrbem Cretæ, vbi Centurio cum nautis & captiuis multum tempus peregerunt, à quo loco non leguntur ſoluiſſe. Quomodo ergo hic dicitur, cum ſuſtuliſſent de Aſſon, cum Aſſon ſuperius commemorata ſit eſſe ciuitas Aſiæ C
maritima? Ego opinor (ſaluo doctiorum iudicio) eundem locum qui prius Thalaſſa dictus eſt, nunc dici Aſſon, quod fortè ſcriptorum vitio accidit. Aliàs videretur hîc à Luca multa omiſſa, quod non patitur conſcientia hiſtoriæ. *Legebant Cretam,* hoc eſt, littus illius inſulæ præternauigabant. *Non poſt multum autem,* id eſt, poſt breue tempus. *Miſit ſe contra ipſam,* Cretam ſeu nauem. *Ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo.* Dicitur ventus Typhonicus, qui inflat & intumeſcere facit mare, maximè nauigantibus infeſtus, non ſolum antemnas, ſed etiam nauigia ipſa confringens. Generatur autem hic ventus, dum exhalatio terreſtris, vnctuoſitatis non omnino expers, in nube concluſa per foramen egreditur, &

D pars egressa à terrena resiliés, ratione caloris reascendés parti alteri descendentis circulariter inuoluitur. Arbores quidoque eradicat, tecta atque ædificia alta deiicit. Dicitur auté Typhonicus, à verbo Græco Typho, id est, accendo. *Cúmque arrepta esset nauis.* impulsu venti istius. *Et non posset conari in ventum,* id est, resistere ei. *Data naue,* id est, pristina directione cessante ab ea, & incerto euentui commendata. *Flatibus ferebamur,* scilicet in incertum, quia colligere vela cœperunt. *In insulam autē quandam decurrentes, quæ vocatur* Cauda, quá tamen occupare non potuerunt. *Vix potuimus obtinere,* id est, cópre hendere seu attrahere. *Scapham,* quam de naue deposuerũt in mare in adiutoriũ nauis. Scapha nanq; impetu fluctuũ pe-
E nè rapta fuit. Et dicitur scapha leuis nauicula, ex vna tantum arbore excauata, vel nauis modica ex vimine facta, & crudo corio tecta. Est autem nomen à Græcis sumptum, apud quos scapha alueus, concauitas, fossura dicitur. Deferuntur huiusmodi nauiculæ in nauibus, & imminente naufragio, deponũtur in mare ad succurrendum naui, vt accingatur, & in procinctu tempestatis armetur. Hinc subditur. *Qua sublata, adiutoriis vtebantur accingentes nauem.* ne vi ventorum & fluctuũ læderetur. *Timentes autem ne Syrtim inciderēt, submisso vase,* id est, aliquo ponderoso in aquam demisso ad retardandum cursum nauis, *Sic ferebantur.* Porrò Syrtes vocantur arenosa loca in mari valde horrenda, in fine Aphricæ sita, quæ inaccessa reddit vadosum ac reciprocũ mare: súntq; periculosa valde propter æstus, id est, motus inquietos, & arenæ copiá. *Valde au-*
F *tem tempestate nobis quassatis, sequenti die iactum fecerunt,* vtensilia eiiciendo de naui pro eleuamine eius. *Et tertia die suis manibus armaméta nauis proiecerunt. Neque sole autem,* in die. *Neque syderibus apparentibus per plures dies, & tépestate non exigua imminéte iã sublata erat spes salutis nostræ,* corporalis videlicet euasionis de mari, ita quòd desperauimus nos posse mortem euadere. Et hoc verum est, quantũ ad illos Gentiles, & quo ad naturalem potentiam ac spé. Paulus tamen & eius discipuli diuina virtute crediderũt se euasuros, eo quòd sæpius Paulo fuisset diuinitus reuelatũ, quòd Romæ foret prædicaturus. *Et multa ieiunatio fuisset,* id est, cum diu ieiunassemus, vel pro euasione periculi, vel ex victualiũ inopia, vel ex desolatione qua cibus vertebatur in nauseá. *Tũc stans Paulus in medio eorũ dixit: Oportebat quidem ô viri, audito me non tollere à Creta,* id est, cótra consilium

ſilium meum non debuiſſetis à loco illo præfato nauigaſſe. A
Lucrique facere iniuriam hanc & iacturam, id eſt, non incurrere tantum damnum rerum veſtrarum. *Et nunc ſuadeo vobis bono animo eſſe. Amiſſio enim nullius animæ*, id eſt, perſonæ ſeu vitę, *Erit ex vobis*, ſæpe enim ponitur pars pro toto, præterquã nauis quæ deſtruetur. *Aſtitit enim mihi hac nocte angelus dei*, vel in imaginaria viſione tempore ſomni, vel in vigilia maniſeſtè. *Cuius*, dei veri ac omnipotentis, *Sum ego*, non tantũ per creationem, ſed per præcipuam dilectionem ac deuotionem prouidentiamque ſpecialem circa me. *Et cui deſeruio*, in actibus latriæ. *Dicens: Ne timeas Paule. Cæſari te oportet aſſiſtere. Et ecce donauit tibi deus omnes qui nauigant tecum*, id eſt, meritis tuæ ſanctitatis omnes illos ab imminenti præſeruabit periculo tempeſtatis. B *Propter quod bono animo eſtote viri. Credo enim deo meo*, qui licet ſit omnium deus creatione & gubernatione ac remuneratione: ſpecialiter tamen deus meus eſt, per ſingularem quam ad ipſum habeo charitatem & cultum. *Quia ſic erit quemadmodum dictum eſt mihi. In inſulam autem quandam oportet nos deuenire*. Hoc eis prædicit quatenus id impleri cernentes de veritate verborum Pauli non dubitent. Denique Paulus iſta dicendo, non ſeipſum iactabat, ſed illos ad fidem prouocabat. Nã & ideo pelagus turbari permiſſum eſt, vt & per id quod Paulus auditus nõ eſt, & per id quod auditus eſt, ſpecialis eius gratia panderetur. *Sed poſteaquam quartadecima die nox ſuperuenit, nauigantibus nobis in Adria circa mediam noctem ſuſpicabantur nautæ apparere ſibi aliquam regionem. Et ſubmittentes*, id eſt, C in aquam demittentes, *Bolidem*, hoc eſt, pondus plumbi aut ſimilis rei, qua maris profunditas inueſtigatur. *Inuenerunt paſſus viginti*, profunditatis maris vbi erant. *Et puſillum inde ſeparati, inuenerunt paſſus quindecim*, ita quòd profunditas cœpit minor inueniri. *Timentes autem ne in aſpera loca incideremus*, vbi nauis progredi nõ valeret, *De puppi mittentes anchoras quatuor*, in aquam ad nauem figendam, *Optabant diem fieri*, vt cautius ſibi prouiderent. *Nautis verò quærentibus fugere de naui*, non enim credebant verbis Pauli, quibus aſſeruit ſibi diuinitus affirmatum quòd meritis ſuis omnes euaderent. *Cum miſiſſent ſcapham in mari.* Quid ſit ſcapha prædictum eſt, *Sub obtẽtu quaſi inciperẽt à prora anchoras extendere. Dixit Paulus*, intẽtionem nautarum deo reuelante cognoſcens, *Centurioni & militibus, Niſi hi in naui manſerint, vos ſalui fieri non poteſtis*, non

D quòd deus vnum illorum sine alio nō posset eripere, sed quia ab eo decretum fuit, vt omnes pariter de periculo pelagi saluarentur. Nec tamen prouidentia aut prænuntiatio dei imponit rebus absolutam necessitatem. *Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & passi sunt eam excidere,* id est, perire seu perdi.

Et cum lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes cibum sumere, dicens: Quarta decima die hodie expectantes, ieiuni permanetis, nihil accipientes. Non est verisimile, quòd infra quatuordecim dies nihil comederint, sed quod parum est pro nihilo cōputatur. Vel quartadecima die qua Paulus hæc dixit, nihil de cibo sumpserunt. *Propter quod rogo vos cibum accipere pro salute vestra,* id est, corporis sanitate & confortatione, seu etiam animę salute: ne inordinatè ieiunādo, seipsos interemisse iudi-
E carentur. *Quia nullius vestrûm capillus de capite peribit,* hac vice præsentíue tēpestate. *Et cū hæc dixisset, sumens panem gratias egit deo in conspectu omnium. Et cum fregisset cœpit manducare. Animæquiores autem facti omnes, & ipsi sumpserunt cibum. Eramus autem vniuersæ animæ,* id est, homines, *In naui, ducenti septuaginta sex. Et satiati cibo, alleuiabant nauem iactantes triticum in mare.* Iam enim & Paulus eis prædixit nauem periclitandam. Ponit autem hoc loco Lucas partem hominis, scilicet animā,
Gene. 46. pro toto homine: sicut in Genesi legitur Iacob in Ægyptum descendisse in animabus sexaginta sex. *Cum autem dies factus esset, terram non cognoscebant, sinum verò,* id est, portum seu aliū locum consimilem *quendam considerabant habentem littus, in quem cogitabant, si possent eiicere nauem. Et cū anchoras sustulissent,*
F quas paulò ante in aquam miserāt. *Committebant se mari,* sine conatu nauigij, vidētes quòd se ipsos iuuare multum nō possent. *Simul laxantes iuncturas gubernaculorum nauis, & leuato artemone,* id est, modico velo, directioni potius quàm celeritati nauis accommodato. *Secundum auræ flatum, tendebant ad littus. Et cum incidissemus in locum dithalassum,* id est, cōcursum duorum marium, vel isthmum, id est, linguam quandam terræ in mare protensam mari vtrinque circundatam, *Impegerunt nauem,* quę in hunc locū offendit. *Et prora quidem fixa manebat immobilis,* vtpote ipso æquoris fundo violenter infixa, & solo retenta, *Puppis vero soluebatur à vi maris,* id est, maris impetu frangebatur. Puppis autem est posterior pars nauis. *Militū autem consilium fuit vt custodias,* id est, vinctos & captos, *Occideret, ne quis cum enatasset, effugeret. Centurio verò volens seruare*

Paulum

Paulum, prohibuit fieri, quia & Paulus vnus fuit vinctorum, A
Iussitque qui possent natare, mittere se in mare primos, & euadere, vt eorum euasione conspecta, aliorum augeretur fiducia, *Et alios in tabulis ferebant. Et sic factũ est, vt omnes animæ*, id est, homines, *Euaderẽt ad terrã*, vt Paulus veridic⁹ monstraretur.

Expositio Cap. XXVIII. *Et cum euasissemus periculum.*

ARTICVLVS XXVIII.

T cum euasissemus periculum, tempestatis marinę, *Tunc cognouimus*, ab habitatoribus loci illius, *Quia Mitylene insula vocabatur*. Naufragiũ tamen hoc vt quibusdam placet, in Adriatico mari accidisse videtur. Nam proximè præcedẽti capitulo scriptum est, nauigãtibus nobis in Adria. Adria autem Act. 27. (vt dicunt) nõ solùm vrbs est Italiæ ad mare quod vocatur ab B ea Adriaticum vel Adriacum, sed ponitur etiam Adria pro ipso mari Adriatico. Vnde hoc loco haud esse legendum, Mitylene insula vocabatur, sed legẽdum eis apparet, Meligina insula vocabatur. Nam Meligina vel vt alij appellant Mitylene est insula in Adriatico mari, Dalmatiæ adiacens, non longè à Corsyra nigra distans, & Garganum Apulię mõtem ex opposito conspectans. Sunt alij qui putant legendum esse, Melite insula vocabatur. Nanque Pachino Siciliæ promontorio insula Melite versus miridiem adiacet. Ex hac insula post naufragiũ esse nauigatũ, hoc illis est argumẽto, quòd post egressũ de insula immediatè in textu subditur: Et cũ venissemus Syracusas. *Barbari verò præstabant non modicam humanitatem nobis*, id est, multum benignè se habuerunt ad nos, cũ tamẽ bar C bari soleant esse crudeles & inhumani, sed tũc ad misericordiam moti sunt, consideratione grauissimæ tribulationis, quæ tam diu afflixerat istos. Porro præter Hebræos, Latinos, & Græcos, cæteri Barbari appellantur. *Accensa enim pyra*, id est, lignorum strue, *Reficiebãt nos omnes propter hymbrem qui imminebat & frigus*, vnde & desiccatione vestigium, & corporis calefactione indiguimus. *Cum congregasset autem Paulus sarmentorũ aliquantulã multitudinẽ*, id est, lignorũ fasciculũ, *Et imposuisset super ignem*, pro eius fomẽto & incremento, *Vipera*, occultè latens inter sarmenta, *A calore cum processisset*, id est, calorem fugiens erupisset, *Inuasit manum eius*. *Vt ergo, viderunt Barbari pendentem bestiam de manu eius, ad inuicem*

D *dicebant: Vtique homicida est homo hic.* In hoc non multum errabant, quòd eum homicidam dicebant, licet manu propria nõ interemerit quenquam, quanuis in iudicando de causa errauerunt. Non enim in peccati vltionem sed ad sanctitatis suæ ostensionem, diuinęque potestatis declarationem ista res contigit. Vnde quod subdunt verum non est, *Quia cum euaserit de mari, vltio eum non sinit viuere. Et ille quidem excutiens bestiã,* venenosam, *In ignem, nihil mali,* pœnalis *Passus est,* ab ea. *At illi æstimabant eum in tumorem conuertendum,* instar eorum qui veneno infecti sunt, *Et subitò casurum & mori,* & naturaliter ita fuisset, nisi supernaturalis virtus actionem naturalium impediuisset causarum. *Diu autem illis expectantibus, &*
E *videntibus nihil mali in eo fieri, conuertentes se,* id est, mutuò se aspicientes. *Dicebant eum esse deum,* Et hoc aliqualiter verum fuit, quanuis non eo modo, vt illi putabant. Fuit autem deus quidem per gratiam excellentem, modo quo scriptum est: Ego dixi dij estis. Et item: Dij fortes terræ vehementer eleuati sunt. Natura quidem operantis quodammodo trãsformatur in id, cuius operationibus præcipuè conformatur, iugiterq́, insistit. Ideo sicut carnalis homo dicitur porcus, sic spiritalis ac contemplatiuus, dicitur deus. Iudices quoque & prælati in scripturis dij vocantur, secundum quod Moses ait: Seruus applicabitur ad deos. Et rursus: Ad deos causa præueniet. Itemq́ue: Diis non detrahes. Rursus propter eminentiã potestatis Pauli ad facienda miracula, deus quodãmodo fuit. Sic enim ad Mosen dominus ait: Constitui te deum Pharaonis. Iuxta hos modos, etiam secundum Philosophos, homo
F solus, dicitur deus vel bestia. Præterea gentilium stulta cæcitas deum putauit quicquid vltra communem cursum aut seriẽ magnum atque insolitum aliquid peragebat. *In locis autem illis erant prædia insulæ principis nomine Publij: qui nos suscipiens, triduo benignè exhibuit.* Publius iste poëta factus est vir eximię perfectionis & sanctitatis. *Contingit autem patrem Publij febribus & dysenteria,* idest, profluuio ventris, *Vexatum iacere,* & hoc ordinatione diuina, vt per eius curationem multi conuertentur ad Christum. *Ad quem Paulus intrauit, & cum orasset, & imposuisset ei manus, saluauit eum,* id est, sanum effecit, & deinceps conuertit. *Quo facto & omnes qui in insula habebant infirmitates, accedebant,* vel per se, vel adducti per alios, *Et curabãtur,* in quo diuinę sapiẽtię dispensatio est pensanda, quemadmodum

Psal. 18.
Psal. 46.
Exod. 22
Exod. 7

quemadmodum miracula ad aliorum conuersionem seu ad- A
monitionem fiunt, & iniustis quandoque potius quàm iustis impenduntur. Vnde Paulus Timotheum stomacho languidum prece non curat. Throphimum quoque discipulum suū Mileti infirmū reliquit, qui tamen Gétibus conuertendis tot signa exhibuit. *Qui etiā multis honoribus nos honorauerunt, & nauigātibus imposuerunt quæ necessaria erant*. Dignum etenim fuit, vt Apostolo eiúsque discipulis atque comitibus de corporalibus prouiderent, à quo tot spiritalia beneficia susceperunt, & per quem ad fidem fuerunt conuersi. Vnde & ipsum tanquam Apostolū, spiritalémque patrem venerabantur, & propter eum & eius discipulos. *Post menses autem tres*: infrà quos Paul. prædicationi ibidem fuit intentus, *Nauigauimus in naui Alexandrina quæ in insula hyemauerat*. *Cui insulæ erat insigne castrorum*, quia adhuc apparebant vt dicitur in insula antiquorum castrorum vestigia. Vel cui naui erat insigne castrorum, quia in modum castrorum erant insignita vel intexta. Porrò secundū Bedam verior translatio habet non castrorum, sed castorum, ita ꝙ vitio scriptorum in secunda syllaba adiuncta est litera, r: quia videlicet Castor & Pollux gemini fratres fuerunt, quos Gentiles præcipuè in periculo maris inuocabant, maximè autem à piratis mare tueri putabantur. Vnde in littore maris eis templa struxerunt. Alia translatio continet, cui erat insigne filiorum Iouis. Fabulantur nanque Gentiles, præsertim poëtæ, Castorem & Pollucē fuisse filios Iouis, ex Leda Thesæi coniuge, quam constuprauerit Iupiter. *Et cum venissemus Syracusas*, vrbem pulcherrimam Siciliæ, beatissimæ Luciæ virginis martyrio famosam. C
Mansimus ibi triduo, & inde circumlegentes deuenimus Rhegyum, Rhegium in vltimo Italiæ seu Calabriæ (quo loco Sicilia ab Italia dirupta est) situm est oppidum, à quo Rhegyni habitatores vocantur. Et Rhegynensis ecclesia diuum Brunonem Carthusiani ordinis initiatorem in archiepiscopum dum adhuc viueret elegit. Sed episcopatui eremiticam vitam præferens, in vltimo Calabriæ solitariam vitam læto fine terminauit. *Illic* in domo, scilicet Stephani à se constructa *Sepultus*. *Et post vnum diem afflante austro sequenti die venimus Puteolos*, quæ est ciuitas Colonia Campaniæ secundum Bedam, tamen in Scholastica historia legitur, quòd nomen sit insulæ. Fertur quoq; in glossa, quòd sit locus vbi Virgilius inuenit balnea

1. Tim. 5.

B

S. Bruno Carthusianus Archiepiscopus Rhegynensis electus.

D medicinalia, *Vbi inuentis fratribus*, scilicet Christianis, qui tunc se mutuò omnes fratres vocabant, dei & proximi charitate in omnibus æstuãte cũ omni humilitate. *Rogati sumus*, ab eis. *Manere apud eos diebus septem*, ad nostrã refocillationẽ & ipsorũ informationẽ ac consolationẽ. Iam enim fama Pauli apud vniuersos Christianos celeberrima fuit. *Et sic venimus Romã. Et inde*, puta à Roma, *Cum audissent fratres*, id est, Christiani Romani nostrũ aduentum, siue ab homine, siue ab angelo, *Occurrerunt nobis*, ex charitate & reuerentia sua ad nos, præsertim ad Paulũ. *Vsque ad Apij forũ, & tribus tabernis*. Secundũ quosdã vnũ vocabulũ est Apij forũ: estq́; nomen fori Romæ ab Appio quondã consule constitutũ, à quo Appio & via Appia cognominata est. Præterea in Scholastica re-
E citatur historia, ꝙ forũ hoc fuit ab Appio in maris littore cõstitutũ, vt de nocte applicantes ibi inuenirẽt victualia. Ibidẽ quoque cõstituit Appius tres tabernas, vtpote tres domus in quibus cibi exponerẽtur venales. Vnde tribus tabernis est hic vnũ nomen indeclinabile significans locũ illũ, seu tres domos præfatas. *Quos fratres, Cum vidisset Paulus*, nam ex habitu, occursu & apparatu pẽsauit quòd essent fideles, timorati & iusti. *Gratias agens deo*, quòd iam Romæ conuersi essent nõnulli ad Christũ, & quòd hi tam charitatiuè sibi occurrerent. *Accepit fiduciam*, maiorẽ quàm antè, seu fiduciæ incrementũ, quòd aduentus suus ad Romã fieret fructuosus. *Cum autẽ venissemus Romam permissum est Paulo permanere sibimet*, id est, ad suum libitum liberè ambulare in vrbe. *Cum custodiente se milite*, ita quòd vnus miles fuit à Centurione deputatus ad eius
F custodiam, de cuius fuga timẽdum non fuit. Nempe cum Romam venissent nondum fuit Nero in imperio confirmatus, nec innotuit eius crudelitas, audiénsque controuersiã esse de lege Christianorũ ac Iudæorum, parui pendit negotium, nec Paulum reclusit. *Post tertium autem diem conuocauit Paulus primos Iudæorum*, qui Romæ manebant, scilicet principaliores. *Cúmque venissent, dicebat eis: Ego viri fratres, nil aduersus plebem faciens*, id est, contra Iudæos, quorum comparatione Gentiles increduli, durante cursu legis, reputati sunt canes, imò nõ Moses tantùm, sed & Christus ita nos appellat. Non est, in-
Mar. 7. quiens, bonũ sumere panem filiorũ, & mittere canibus. *Aut*
Mat. 15. *morem paternum*, id est, legis ritum seu Iudaismum. *Vinctus*
Mar. 7. *ab Hierosolymis, traditus sum in manus Romanorum*, videlicet tribuni

buni ac præsidis, centurionis ac militis. *Qui cum interrogationem de me habuissent,* causam meam inquirendo & discutiendo, *Voluerunt me dimittere, eo quòd nulla causa mortis esset in me. Contradicentibus autem Iudæis, coactus sum appellare Cæsarem, non quasi gentem meam,* Iudaicam, de cuius semine ego sum. *Habens aliquid accusare. Propter hanc ergo causam rogaui vos videre & alloqui,* ne fortè contingat vos informari sinistrè. *Propter spem enim Israël,* propter bonum speratum, Israëli promissum, videlicet propter testimonium seu prędicationem, qua dico hanc spem esse impletam, quantum ad primum Christi aduentum, passionem ac resurrectionem. *Catena hac circundatus sum.* Quo constat quòd Apostolus vinctus seu catenatus incessit tempore tanto, cuius exemplo patientiam addiscamus. *Dixerunt: Nos neque literas accepimus de te à Iudæa,* id est, nulla nobis à Iudæis terræ promissionis scripta est accusatio contra te. *Neque adueniens aliquis fratrum,* de populo Iudæorum, *Loquutus est quid de te malum. Rogamus autem audire à te quæ sentis,* de Christi aduentu atque mysteriis. *Nam de secta hac,* id est, Christianorum lege. *Notum est nobis, quia vbique ei contradicitur,* à multis tam Gentilibus quàm Iudæis, qui & particulares persecutiones contra Christianos mouerunt. *Cum constituissent autem eis diē, conuenerunt ad eum in hospitium plures, quibus exponebat,* testimonia Christi. *Testificans regnum dei,* id est, statum & regionem ecclesiæ militantis, beatitudinémque patriæ cœlestis, cū testificatione affirmans nunc aduenisse Christum. *Suadénsque de Iesu,* quòd esset verus Messias ex Israël. *Ex lege Mosi & prophetis à mane vsque ad vesperam,* in quo feruor Apostoli innotescit. *Et quidam Iudæorum* illorum. *Credebāt his quæ à Paulo dicebantur, & quidam non credebant: Cúmque inuicem non essent consentientes discedebāt, dicente Paulo vnum verbum,* id est, allegante vnum testimonium prophetale. *Quia bene loquutus est spiritus sanctus per Esaiam prophetam: Vade ad populum istum, & dic ad eos,* ô tu Esaia. *Aure* corporali, *Audietis,* ô Iudæi verba Christi, discipulorúmque eius. *Et non intelligetis ea,* virtutem & veritatem eorum percipiendo ac intuendo. *Et videntes,* visu carnali. *Videbitis* opera Christi ac Apostolorum. *Et non perspicietis,* hoc est, ex hoc non penetrabitis acie mentis vim operum horum, quomodo scilicet non nisi deo agēte fieri queant, & qualiter Euangelicę le

A B C *Esa. 6.*

D gis veritas per ea monstratur, quemadmodum ait Saluator:
Ioan.10. Opera quæ dedit mihi pater, testimonium perhibent de me. *Incrassatum est enim cor populi huius*, id est, mens Iudæorum obtusa, & obtenebrata est nebula propriç peruersitatis, sicut
Deu.32. & Moses ait: Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit. Crassitudo hæc cordis Iudæorum fuit eorum carnalitas, qua terrenis
Ioã.10. potissimè inhæserunt. Propter quod Christi documenta ad omniũ terrenorum contemptum hortantia aspernabantur dicentes: Insanit. Quid enim auditis? ¶ Præterea, sicut crassitudo corporalis efficit corpus minus agile, minúsq; mobile: sic crassitudo cordis, reddit animam veritatum cœlestiũ incapacem, acediosam ac tenebrosam. *Et auribus*, mentis & corporis. *Grauiter audierũt*, quia & verba Christi indignanter, at-
E que inuitè corporaliter audierunt, ad considerandã quoque eorum efficaciam fuerunt tardissimi, quibus dixit Saluator:
Ioan.28. Qui ex deo est, verba dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex deo non estis. *Et oculos suos*, mentales *Compresserũt*, hoc est, ab intuitu euangelicæ theoriæ spontaneè auerterunt, spiritui sancto obicem ponentes. *Ne fortè videant oculis*, interioribus, quæ sunt veræ salutis. *Et auribus audiant*, diligenter quæ dei sunt. *Et corde intelligãt*, ea quæ fidei sunt, per donum intellectus penetrando. *Et conuertantur*, per corporalem agnitæ veritatis amorẽ ad deum, *Et sanem eos*, ab infidelitate ac cæteris vitiis, animarum languoribus: secundùm
Hiere.3. quod per Hieremiã dico: Conuertimini ad me, & sanabo auersiones vestras. Hanc autem scripturam allegat Lucas, secundum translationem septuaginta interpretũ. Hieronymus
F autem quantum ad tenorem seu formã verborum, aliter trans
Esa.6. tulit, sensus verò redit in idẽ. Quemadmodũ super Esa. osten
Ioan.12. dit. Ioannes quoq; Euãgelista allegat hæc verba pro tempo-
Esa.6. re Christi prædicta atque impleta. Vbi etiam quædam istorũ verborũ asserit in persona filij dei esse ad Esa. prolata, videlicet ne fortè conuertantur & sanem eos. Paulus verò primũ horum verborum dicit à spiritu sancto prolatum, sicut nunc patuit. ex quo Didymus (quem Beda hoc loco beatum appellat) in lib. de spiritu sancto, diuinitatem spiritus sancti probauit. Quod enim nunc Paulus ait à spiritu sancto dictum, id Esaias à domino dictum perhibet. Et ibi per dominum intel-
Hierony. ligitur verus deus. Ex quibus omnibus sanctus Hierony. durissimè increpat Origenem, qui per dominum sedentem in so

lio

lio eleuato, istáque verba Esaiæ loquentem, intelligit deũ patrem. Per seraphin verò filium & spiritum sanctum. Nunc enim ostẽsum est, per dominum ibi designari spiritum sanctũ, imò deum absolutè seu vnamquanque diuinam personã. Ex quo liquidò demonstratur vnam esse & voluntatem & naturam dei & spiritus sancti. Quod & Didymus subtilissimè docet. *Notum ergo sit vobis, quoniam Gentibus missum est hoc salutare dei*, hoc est, Christus mundi Saluator, ad Gẽtium conuersionem, & gloriam à patre per incarnationis mysteriũ missus est, & per apostolos deportatus, despicientibus Christum Iudæis, quemadmodum xiij. cap. dictum est. *Ipsi & audient*, auribus mentis & corporis, prædicationem Euangelij Christi, iuxta illud: Notum fecit dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelat iustitiam suam. *Mansit autem biennio toto in suo conductu*, hoc est, in hospitio quod ipse sibi conduxerat. *Et in custodia libera, & suscipiebat*, hoc est, ad audientiam suæ prædicationis piè & charitatiuè admisit. *Omnes qui ingrediebantur ad eum*, Iudæos ac Gentiles. *Prædicans regnum dei*, hoc est, statum & gratiam Ecclesiæ militantis, quæ frequenter à Christo regnum cœlorum, & regnum dei vocatur. Statum quoque & gloriam Ecclesiæ triumphantis. *Et docẽs quæ sunt de domino Iesu Christo*, vtpote præcepta, consilia, documenta & testimonia Saluatoris. *Cum omni fiducia*, assistentię dei conuersionísque plurimorum. *Sine prohibitione*, Nã ante aduentum Pauli ad Romam, Nero annis regnauit duobus, nondum tamen fuit confirmatus in regno. Propter quod dimisit Apostolum toto bienno infra Romam in suo conductu liberáque custodia. Postea verò per decennium, scilicet decẽ annis dimisit eum in libertate maiori, vt etiam extra Romam in occidentalibus partibus prædicaret. Postea xiiii. anno Imperij Neronis, Paulus ab ipso, martyrio coronatur pro fide catholica, quæ radius est primæ & inuiolabilis veritatis, omni admiratione, gratiarũ actione, honore & gloria superdignissimæ, cũ ipsa sit super omnia deus sublimis, & benedictus, Amẽ.

COMMENTARIORVM IN
Acta Apostolorum

FINIS.

D

D. Dionysij Carthusiani in Beati Ioannis Apostoli Apocalypsim Enarratio.

PROOEMIVM.

E ECCE puer meus electus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene placuit animæ meæ: ponam spiritum meum super eum, & iudicium Gẽtibus nunciabit. Verba hęc iuxta sensum
Esa.42. ab Esaia, atque à Matthæo in forma (quan-
Mat.12. tum ad literam) de vnigenito dei vero, æterno, naturalíque filio domino nostro Iesu Christo conscripta sunt. De Ioanne tamen Euangelista, iuxta mysticam intelligentiam congruè assumuntur. Ipse enim est vnus puerorum illorum, quibus post resurrectionem suam loquutus est Chri-
Ioã.21. stus: Pueri nunquid pulmentarium habetis? De quibus per E-
Esa.8. saiam dixit Saluator: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi dominus. Ioanni itaque loquitur Euangelistæ deus sublimis: Ecce puer meus. Puer vtique ab innocentiæ puritate ac san-
1.Cor.14. ctimonia vitæ: quomodo Paulus hortatur: Nolite pueri effi-
Psal.112. ci sensibus, sed malitia paruuli estote. Et Psalmista: Laudate
F pueri dominum. Meus, planè per gratiã adoptionis, per prouidentiam æternę prædestinationis, per communionem pręcipuę
Mat.4. familiaritatis, per eminentiam apostolatus. Quem ele-
Mar.3. gi præ millibus, quem & ore proprio à naui ad discipulatum deinde ad apostolatum vocaui. Dilectus meus, & tam singulariter prædilectus, vt ipse toties de seipso loquens veraciter
Ioã.13.20. dicat: discipulus quem diligebat Iesus. In quo bene placuit animæ Christi, ita vt in cœna super pectus eius, & in sinu eius recumberet. Vel vt ad deum patrem seu totam Trinitatem
Ioan.13. referatur, quod dicitur: Bene placuit animæ meæ. Anima deo trino ac simplici metaphoricè adscribitur, volũtatem seu mẽ-
Hiere.5. tem intelligendo per animam, secundum quod per Hieremiã dominus asserit: Nunquid in gente huiusmodi non vlcisci-

tur

turanima mea? Et in Amos propheta habetur: Iurauit domi- A
nus per animam suam. Super hunc fœlicem Ioannem posuit *Amos.6.*
deus spiritum suum, vtique spiritum sanctum: præsertim in die
Pentecostes, cum sedit spiritus sanctus super singulos discipu- *Act.2.*
lorum. Nec tantum posuit deus spiritum suum super eum dan-
do ei gratiam gratum facientem, & virtutes, ac dona conco-
mitantia illam: sed insuper dona gratiæ gratis datæ accumu-
lauit in eo, fecitque eum Apostolum, Euangelistam, prophe- *Hebr.5*
tam, doctorem, mirabilium operatorem, cœlestium secreto-
rum altissimum contemplatorem, omnium linguarum atque
totius diuinæ scripturæ tribuens ei notitiam. Hic Ioannes, Iu
dicium, id est, diuinæ æquitatis effectus & vltiones, æternæ sa-
pientiæ decreta ac instituta, discretionem quoque inter ve- B
rum & falsum, inter bonum & malum, itémq; finale iudicium
Gentibus nunciauit. Per quem deus omnem militantem Ec-
clesiam præcipuè illustrauit. Nam totius Asiæ minoris Ioan-
nes fundauit rexítque ecclesias. Cúmque ad Domitiani Im-
peratoris præceptum Romam vsque esset deductus, atque in
bulliẽtis olei doliũ missus, nec læderetur in eo, in Pathmos in-
sulam exul est relegatus. Vbi cum solus soli Deo vacaret, co-
gnouit per spiritum, quanta mala in ecclesiis Asiæ pullularent.
Super quo dolens ac dominũ deprecans raptus fuit, & non so
lùm quæ fiebant in Asia: sed quæ toto orbe in ecclesiis tũc fie-
bant, & principalia vsque ad finem mundi ventura vniuersali
Ecclesiæ, angelo reuelante cognouit. Super quibus librum istũ
composuit, suis eum mittens discipulis, non ad eorum dunta-
xat, sed ad omnium Christianorum profectum. Præterea quę- C
dam expositioni huius libri possent præmitti, videlicet, quid
sit prophetia, de gradibus, speciebus, & ordine prophetiæ, de
multiplici expositione sacræ scripturæ, & de septem regulis in-
telligentiæ scripturarum valde proficuis: de quibus nunc tran
seo, quia in exordio expositionis libri Psalmorum ea vtcun-
que induxi. Postremò quemadmodum librorum veteris testa-
menti, quidam dicuntur legales, vt libri Mosi: alij historiales,
vt libri Regum & Paralipomenon: alij sapientiales, vt libri Sa
lomonis: alij prophetales: Ita in nouo testamento libri lega-
les sunt quatuor Euangelia, historialis liber est Actus Aposto
lorum: sapientiales libri, Epistolæ Pauli, & aliæ septem Ca-
nonicæ: Prophetalis autem liber est Apocalypsis. Nec ista in-
telligenda sunt per præcisionem, sed quandam appropriatio-

D nem: cum certum sit, in quolibet genere librorum istorum, aliqua de aliorum librorum contineri materia.

¶ Elucidatio Cap. I. *Apocalypsis Iesu Christi quam dedit illi deus.* ARTICVLVS I.

Pocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi deus palam facere seruis suis. Apocalypsis reuelatio dicitur. Vnde Corinthiis scribit Aposto. Cùm conuenitis
1. Cor. 14 vnusquisque vestrûm psalmum habet, doctrinã habet, Apocalypsim habet. Itaque Apocalypsis Iesu Christi, id est, reuelatio facta Christo secundum naturam assumptã à patre, vel tota superbenedicta Trinitate, cuius indiuisa sunt opera. Denique omniũ rerum cognitio, vniuersorúmque secretorum reuelatio facta est animę Christi in primo
E incarnationis instanti: in quo omnium præteritorum, præsentium, ac futurorum plena notitia Christo homini est infusa.
Ioan. 5. Propter quod ait in Ioan. Pater diligit filium, & omnia demõ
Ioan. 8 strat ei quæ ipse facit. Et denuo protestatur: A meipso facio nihil, sed sicut docuit me pater sic loquor. Vel Apocalypsis Iesu Christi, id est, quam dominus Iesus per angelum *reuelauit* Ioanni, & per Ioannem toti ecclesiæ, quam dedit illi deus, scilicet filio secundum quod homo est, deus pater, palam facere, id est, manifestare seruis suis, omnibus Christianis secundum ordinem iam prætactum: quia pater reuelauit filio, filius angelo, angelus Ioanni, Ioannes fidelibus qui serui sunt Dei ser-
F uitute filialis timoris, non seruilis formidinis. Imò filius secundum quod deus, sibiipsi, secundum quod homo, hanc reuela-
Ioan. 10 tionem peregit. Nihilominus filius etiam secundum diuinam naturam omnia habet à patre: sicque à patre habet virtutem & sapientiam qua reuelat. *Quæ oportet fieri citò*, id est, reuelatio ista continet atque prænunciat tribulationes ecclesiæ,
Matt. 18. quas fideles citò passuri sunt. Et ista futura non oportet fieri
1. Cor. 11 necessitate absoluta: cum in se sint futura contingentia, non sine magno impiorum peccato implenda. Sed eo modo, quo necesse est, vt veniant scandala: & sicut oportet hæreses esse, videlicet necessitate conditionata, & ex hypothesi consequentiæ non consequentis. Cum enim à Deo præuisa sint, & ab eius sapientia ad electorum profectum sint præordinata: non possunt nõ euenire secundum respectum. Verumtamen prouidentia

uidentia Dei mutabilibus necessitatem non imprimit, nec libertatem hominibus tollit. Oportet demum hæc fieri citò, id est, in hac vltima mundi ætate, de qua ait in prima Canoni. sua Ioan. Nouissima hora est. Vel ideo ait citò, quia à tempore Apostolorum tribulationes istæ sumpserunt exordium. Hinc etiam ait citò, quoniam præsens tempus futuro seculo comparatum, est velut momentum. Propter quod Iacobus: Ecce, inquit, iudex ante ianuam assistit. Præterea oportet, id est, expedit, hæc fieri citò: quia expediens est electis, in præsenti tribulationibus exerceri: vt à vitiis emundentur ad gratiam disponantur, à futuris pœnis per temporales afflictiones eruantur, Christo cõformentur. Vexatio quoque dat intellectũ, & futuram beatitudinem facit auidius desiderari: imò & mundi contemptum inducit. *Et significauit mittens per angelum suum*, id est, Iesus Christus mittens angelum suum, per eundem manifestauit, quæ citò fieri oportet. *Seruo suo Ioanni*, in hoc Ioannis commendatur humilitas, quòd se Christi seruum potius quàm Apostolum vocat. Huic autem expositioni alludit, quod infrà fertur: Ego Iesus misi angelum meum testificari hæc in ecclesiis. *Qui testimonium perhibuit verbo Dei*, id est. vnigenito patris æterni. In quo verbo docuit sanctus Ioannes duplicem esse naturam, & vnam hypostasim seu personam. In principio, inquiens, erat verbum: & verbum caro factum est. Vel testimonium perhibuit verbo Dei, id est, sermones dei in scripturis contentos veros esse disseruit. Nec solùm loquendo, scribendo, sed & sanctissimè conuersando, præclarissima miracula perpetrando, martyrio se exponendo, exiliúmque ferendo, perhibuit testimonium verbo Dei, secundum vtrunque hunc sensum. *Et testimonium Iesu Christi*, id est, de Christo perhibuit. *Quæcunque vidit*, quoniam testimonium istud fuit assertio operum passionísque Christi, & cæterorum, quæ in eius conuersatione ac passione, post resurrectionem quoque vsque ad ascensionem & spiritussancti missionem, conspexit Ioannes oculis mentis & corporis. Vnde in Euangelio suo testatur: Et qui vidit, testimonium perhibet de his, & scripsit hæc. Et in primæ suæ Cano. ait principio: Quod vidimus oculis nostris, & manus nostræ cõtrectauerunt de verbo vitæ annunciamus vobis. Sed quomodo ait nunc, quæcunque vidit: cum in fine sui Euangelij protestetur: Multa alia fecit Iesus, quæ non sunt scripta in libro hoc? Et respondendum, quòd

A — 1. Ioan. 2 — Iaco. 5 — Esa. 28. — B — Apoc. 22. — Ioan. 5 — Ioan. 1. — C — Ioan. 3. 5 — Ioan. 21. — 1. Ioan. 1 — Ioan. 27.

D quando Ioannes hunc ędidit librum, nondum scripsit Euangelium nec in eo vniuersa scripsit, quæ prædicando perhibuit. Distributio quoque ista, qua ait, quæcunque, intelligi potest de generibus singulorum: non de singulis generum: quia de omnibus aliqua enarrauit. Iuxta quem modum ait psalmista:
Psal. 9. Narrabo omnia mirabilia tua. Et in Eccle. Nónne deus fecit
Eccle. 42. sanctos enarrare omnia mirabilia sua, quæ confirmauit omnipotens dominus, stabilis in gloria sua? Nihilominus in eodem libro conscribitur: Quis sufficiet enarrare omnia mira-
Eccle. 18 bilia eius? Et: pauca vidimus operum eius. Consequenter pandit Ioannes quàm fructuosa sit hæc eius doctrina, & quanta attentione sit aduertenda. *Beatus*, nunc beatitudine viæ, ac spei, siue per meritum: nondum beatitudine patriæ, seu rei,
E per præmium. *Qui legit*, alios erudiendo vel per seipsum studendo. *Et qui audit*, discendo, seu aduertendo, vel auribus mentis percipiendo, scilicet, obediendo. *Verba prophetiæ huius*, id est, libri istius prophetici qui vaticiniis plenus est, in quo etiam verba prophetarum frequenter introducuntur.

Et seruat, id est, memoriter retinet, efficaciter implet, patienterque sustinet. *Et quæ in ea scripta sunt*, id est, quæ in prophetia huius voluminis docentur, iubentur, prænunciantur. Siquidem in libro isto contenta sunt saluberrima documenta, seriosa præcepta, futura aduersa. Itaque quod ait, beatus qui legit, audit, & seruat, coniunctim est intelligendum. Non
F enim sufficit legere, vel audire, nisi & seruentur lecta vel audi-
Lucæ.11. ta. Propter quod ait Saluator, Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Et Iacobus: Scienti bonum & non facienti, peccatum est illi. Veruntamen quia non omnes sciunt hæc legere, sufficit audire & obseruare. Si tamen quod dicitur, legit & audit, intelligatur de lectione & auditione charitatiua interna attenta (quomodo ait Aposto. Nemo potest dicere dominum Iesum, nisi in spiritu sancto) vtrunque per se suffi-
Iacobi.4 ciens erit: quia & tunc tertium virtualiter includunt, seu comprehendunt. Circa hunc locum dicit Berengandus, Multi pręcepta Dei legunt vel audiunt, sed nihil eos iuuat. Aut enim acquirendis terrenis mens eorum dedita est, aut libidine exagitatur, aut proximum exagitat, aut contra prælatum superbit, aut fingit se potentem vel magnum futurum, aut cæteris vanissimis rebus distenditur. Alij diuinas scripturas legunt & audiunt

audiunt, vt ſapientes & egregij apud homines habeantur, & A in ſeculi proſperitatibus floreant: non vt reprobam corrigant vitam. Cur verò, qui verba libri huius legit, audit, ſeruat, beatus ſit, ſubditur. *Tempus enim propè eſt*, id eſt, dies iudicij particularis ſingulorum, imò & vniuerſalis, tempus quoque æternæ retributionis. Vnde futuræ vitæ æternitatem attendens Apoſtolus dixit, Momentaneum & leue tribulationis noſtræ æternum gloriæ pondus operatur in nobis. *Ioannes*, mandat & ſcribit. *Septem eccleſiis, quæ ſunt in Aſia*, Quando enim Ioannes hæc ſcripſit, erant in Aſia ſeptem eccleſiæ particulares & principales, videlicet ſeptem congregationes fidelium in ſeptem ciuitatibus Aſiæ minoris: cuius Epheſus fuit metropolis: quæ eccleſiæ & ciuitates, infrà exprimuntur. Per has autem ſeptem eccleſias, vniuerſæ deſignantur eccleſiæ: B quoniam ſeptenario numero vniuerſitas ſignificari ſolet: eò quòd ſeptem dierum numero omne tempus comprehẽdatur, & ſeptem diebus omne tempus euoluatur. Et propter ſeptẽplicem gratiam ſpiritus ſancti, qua impletur eccleſia. Denique vniuerſæ eccleſiæ, ſunt vna eccleſia catholica: quæ per ſeptem eccleſias explicatur, propter ſeptem dona ſpiritus ſancti, quibus illuſtrata in mundo refulget. *Gratia vobis & pax*, Gratia propriè ſumpta, eſt habitus ſupernaturalis, menti per creationem infuſus, eſſe ſpiritale, deiforme, atque idoneum ad promerendam vitam æternam, conferens ei. Hanc habet omnis qui eſt in ſtatu ſalutis. Sed ſicut charitas, ita & gratia iſta perficitur. Itaque gratiam non habentibus optat gratiam dari, habentibus verò appetit perfici. Poteſt tamen hoc loco per gratiam quodcunque ſpiritale donum, conferens C ad ſalutem, intelligi. Pax autem eſt tranquillitas mentis, & quies eius in Deo: quam maximè habere condecet Chriſtianum. Nam & Chriſtus ſic ſuos ſalutauit diſcipulos: Pax vobis. Et aſcenſurus in cœlum loquutus eſt eis, paſſioni iam proximus: Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. Inſuper hanc ſalutationis formam ipſis præfixit: In quácunque (inquit) domum intraueritis, primùm dicite, Pax huic domui. Quàm verò deſiderabile, deificum, ac beatum ſit pacem habere, oſtendit dicendo: Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. Ideo monet Apoſtolus: Pax Chriſti exultet in cordibus veſtris. Nullam itaque turbulentiam animi, nullam inquietudinem vitij, aut amaritudinem ſpiritus admitta-

[Margin notes: 1. Cor. 4. — *Gratia quid & quiſnã eã habeat.* — *Lucæ.24.* — *Ioan.20* — *Ioan.14* — *Lucæ. 20.* — *Matt. 5.* — *Coloſ.3*]

D mus:sed tranquilla mente Deo vacemus. Itaque gratia disponens ad pacem veram, spiritalem, internam, & pax consequens illam, insit, detur, & conseruetur vobis. *Ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est*, id est, à Deo patre æterno. Cuius æternitas quamuis sit inextensa, inuariabilis, totáque simplicissimè simul: per temporum tamen differentias designatur: quoniam omne tempus ambit, includit, & tempori omni assistit: nec à nobis intelligitur, nisi ex tempore, & per comparationem ad tempus: eo modo, quo incorporalia atque simplicia, per corporalia & composita intelligere dicimur: puta per abnegationem, & etiam aliis modis. Itaque deus pater nũc incommutabiliter est, & ante omnia erat, & venturus est ad ecclesiam militantem ac triumphantem, per charitatem, gra-

E tiam, seu gloriam inhabitando: séque suis electis manifestando, ac noua & mira agendo, non locum mutando. Sic nempe ait Christus: Qui diligit me sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansioné apud eum faciemus. Venturus est itaque omnium electorum remunerator & corporum glorificator. Quamuis autem iuxta hũc

Ioan.14 sensum vnicuique diuinæ personæ conueniat esse, fuisse, venturúmque esse: tamen hoc loco patri appropriatur, propter verba sequentia. Sequitur enim: *Et à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt.* Per septem spiritus multi expositorum accipiunt spiritum sanctum, eo quòd in donis sit septiformis: quamuis sit simplex vnusque in natura. Cuius dona (quæ apud

Esa.11. Esaiam spiritus nomine exprimuntur cum dicitur: Spiritus

F sapientiæ & intellectus &c.) sunt in conspectu throni eius, id est, in mente ac intelligentia animæ Christi, cuius humanitas thronus patris vocatur. Vel per septem spiritus intelliguntur angeli sancti, ita vt per septem, vniuersitas angelorum in-

Tobiæ.12. sinuetur, eo modo quo Tobiæ Raphaël loquitur: Ego sum vnus de septem, qui astamus ante deum. Vel certè per septẽ spiritus specialiter denotantur illi septem angelici spiritus, qui septem ecclesiis Asiæ præfuerunt. Quidam etenim vni priuatæ personæ, quidam communitati sunt presidentes. Omnes au

Danie.10, tem angeli sunt in conspectu throni dei, id est, ipsi deo omni-

Danie.12 potenti assistunt, tanquam obsequi preparati. Thronus quoq; dei vocatur vno modo ipsum tertium intellectualéq; cœlum, in quo residet Trinitas adoranda. Ad quod secundum vnam

2. Cor.12 expositionem raptus est Paulus. Nec aliud est thronus iste

quàm,

quàm ipsa residentis authoritas ac maiestas: qui in seipso esse & quiescere perhibetur. Obiter aduertendum, quòd non eodem modo gratia & pax sunt à deo & angelis eius. A deo enim sunt effectiuè, ac principaliter: ab angelis impetratiuè, & instrumentaliter. Orant quippe pro nobis, & nostra obsequia offerunt deo. *Et à Iesu Christo*, qui secundum diuinitatem est idem dator pacis & gratiæ cum patre & spiritu, & eodem modo cum illis hæc tribuit. Propter quod ait: Quæcunque facit pater, hæc & filius similiter facit. Etenim trium personarum est vna essentia, vna potestas: idcirco & actio ad extra indiuisa. Porrò Christus secũdum quod homo & mediator, est causa pacis & gratiæ meritoria, instrumentalis, secundaria: cũ eius humanitas sit instrumentum proprium, coniunctum, animatũ immediatumque diuinitatis seu verbi: per quam humanitaté verbum incarnatum, seu Christus homo, promeruit nobis dona gratiæ, imò & gloriæ. Et precamur virtute ac merito Christi dona spiritalia nobis præstari. *Qui est testis fidelis*, id est, verax in verbis, factis, & promissis, intantum vt dicat: Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Dedit autem testimonium fidele de patre, dicendo: Exiui à patre, & veni in mundum. Et alia multa sublimia, quæ in Euangelio Ioannis potissimè sunt descripta. Verbis quoque & factis testimonium perhibuit de seipso: qui in die iudicij testimoniũ perhibebit contra reprobatos, & pro electis. Iuxta illud. Ego sum iudex & testis. Denique Euangelicæ legis doctrinam testatus est populo, de quo loquitur pater: Ecce testem populis dedi eum. *Primogenitus mortuorum*. Cum innumerabiles mortales & mortui fuerint ante Christi aduentum, qumodo dictus est primogenitus mortuorum? Ad quod Berengandus respondet, quòd primogenitus hìc pro primo accipitur: sicut primos eos in populo vocamus, non qui ætate, sed honore ac dignitate cæteros antecellunt. Et hoc verum est, siue per mortuos intelligamus corpore mortuos, siue spiritaliter atque salubriter mortificatos, quales fuerunt quibus scribit Apostolus: Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in deo. Primogenitus itaque mortuorum Christus est, quoniam est primus & caput omnium hominum electorum. Vel sic. Primogenitus mortuorum, id est, inter resurgentes à morte, primus ad immortalem vitã resurgens. Primus etiam inter hos dignitate & causalitate. Qui autem ante Christum à morte suscita

A Prou.15.
Tobiæ.12
Act.10
Ioan.15.
B
Ioan.4.
Lucæ.21
Ioan.16
C
Hier.14
Esa 55
1.Cor.5
Ephes.5
Coloss.4
Hebr.2
Ioan.17

D ti leguntur, ad vitam mortalem rursus morituri resuscitabantur. Hinc ad Colossenses. scribit de Christo Apostolus: Qui est primogenitus creaturæ, & primogenitus mortuorum. *Et princeps regum terræ.* Omnia enim subiecta sunt Christo, etiam secundum naturam assumptam. Vnde & passione instãte dixit ad patrem: Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis. Et teste Apostolo: In nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. De quo Daniel ait: Omnes populi, tribus & linguæ seruient ei. ¶Sed quomodo princeps regum terræ dicitur Christus, cum tam multi reges terrę ei nõ pareāt, imò rebelles sint? Et respondendum, quòd plenariam potestatem super eos sortitus sit: & cum sibi placuerit, potesta E tem hanc ostendet eis. *Qui dilexit nos,* amore æterno & increato, secundum quod deus: amore quoque creato, gratuito & infuso, imò & naturali amore, tanquam naturæ suę consortes & fratres, secundum quod homo. Vnde monet Apostolus Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. Quàm perfectè autem dilexerit nos demonstrat: Maiorem (inquiẽs) hac dilectionẽ nemo, habet, quàm vt animã suam ponat quis pro amicis suis. Si hanc dilectionem volumus nobis prodesse, obediamus iubenti: Hoc est pręceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. *Et lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo,* id est, merito passionis suæ, & precio sanguinis sui à peccato originali & actuali nos emundauit tempore passionis, & hoc quantum ad sufficientiã. Quoniam quantũ in se est, pro omnibus satisfecit: sed quantum ad efficientiam seu efficaciã, lauat nos à peccatis, in sacramento baptismi ac pœnitentiæ: F quæ à passione Christi efficaciam sortiuntur, sicut & cætera sacramenta: quæ sunt velut vasa medicinalia, dominicæ passionis virtutem & gratiam quodammodo continentia, per quæ meritum Christi nobis applicatur. Præterea quandocunque veniam ex toto corde precamur, lauat nos à peccato in sanguine suo. Nam preces nostræ, & omnis nostra operatio, per hoc redduntur deo acceptæ ac vigorosæ, quòd Christo capiti nostro per fidem coniungimur. Hinc ad Ephesios inducitur: Christus dilexit ecclesiam, & tradidit semetipsum pro ea, vt illam sanctificaret. Nam quia dilexit, tradidit se & lauit, non quia digni eramus. *Et fecit nos regnum,* id est, ex hominibus constituit sibi, ædificauit, & fecit ecclesiam: tales eos efficiens. vt in ipsis habitare & regnare in via per gratiam, atque in pa-

tria

Coloss.1 · Hebræ. 2 · Ioã.17 · Philip.2. · Ephes.2 · Daniel. 7. · Ephes.5 · Ioan.15 · Ibidem · Ephes.5

tria per gloriam dignaretur. Vnde in Euangelio ecclesia fre- A
quenter regnum cœlorum vocatur, imò & regnum dei. Fecit Matt.13
quoque nos regnũ, quia cœlestis regni ciues nos adscripsit, di Ephes.2
cente Apostolo: Iam nõ estis hospites & aduenæ, sed ciues san Luc.12
ctorum & domestici dei. *Et sacerdotes*, quod ad sacerdotes
ecclesiæ potest referri, quibus competit corpus domini conse-
crare. generaliter quoque ad omnes fideles, qui per similitudi
nem, proprietatem & actus quosdam sacerdotes dicuntur. Pri
mò, quia seipsos offerunt deo, & quoniam corpora sua mor-
tificant per pœnitentie actus, sicut Apostolus instruit: Exhi-
bete corpora vestra hostiã sanctam, viuentem, Deo placenté.
Et quia per compunctionem internam, animas suas immolãt Rom. 12
creatori. Sacrificium enim deo spiritus contribulatus. Sed &
orationes, laudes ac cætera virtutum exercitia, offerunt Deo Psal.50
indesinenter. Vnde in Ecclesiastico scriptum est: Salutare sa-
crificiũ laudis. Postremò summi atque æterni sacerdotis sunt B
membra, videlicet Christi. Fecit ergo nos regnum & sacerdo Eccle.35.
tes. *Deo & patri suo*, id est, ad gloriam dei patris, qui est deus Psal. 49.
Christi secundum humanitatem, & pater eius secundum diui
nitatem. Propter quod ait: Ascendo ad patrem meum, & deũ Exod.19
meum. *Ipsi gloria*, id est, beatitudo perfecta inest & compe
tit. Vel gloria, id est, excellentia, seu clara cum laude notitia. Ioan.20
Ipsi quoque glorificatio ab omnibus impendatur. *Et impe-
rium*, nam ipse summus est Imperator, cuius est cunctis præ-
cipere. Ipsi ergo obedientia exhibeatur. Hoc verbo docemur
deo cordialiter de suis beneficiis regratiari, eiusque beatitudi
ni toto corde congratulari, ideo sequitur. *Amen*, id est, fiat.
Ecce venit cum nubibus, id est, in nubibus ad iudicandum ven-
turus est. Quemadmodum testatur: Videbitis filiũ hominis ve
nienté in nubibus cœli, cũ potestate magna & maiestate. sic Matt.26.
enim ascẽdit. Et de ipso angeli prædixerunt: Quemadmodũ Act.1.
vidistis eum ascẽdentem in cœlũ, sic veniet. Venit quoque cũ
nubibus, id est, cum angelicis spiritibus, sanctis apostolis, cæte C
risque perfectis ac prædicatoribus, qui in scripturis nubes vo-
cantur. *Et videbit eum omnis oculus.* Hic ponitur pars pro to-
to, & genus pro specie per omnem oculum intelligendo om-
nem hominé: & rursus per omnem oculum, omné oculum hu
manũ. Christus quippe cum sit deus & homo, in forma huma- Esa. 6
na à bonis ac malis corporaliter conspicietur. Et electis qui- Matt. 25.

D dem dulcis ac blandus, reprobis verò seuerus atque terribilis apparebit. Dicuntque aliqui, quòd terror & blandities nascetur non ex videntium conscientiis tantum, sed etiam ex ipso iudicis apparatu: qui iustorum visum tanquam conuenientissimum obiectum immutabit, eosque serenissimo vultu aspiciet: reproborum vero visum tanquam obiectum valde contrarium, & seipsum eis iratum ac indignabundum, in vultu terrifico exhibebit. Insuper quanuis electi, qui ante iudicium deú beatificè cernunt aut cernent. Christum in ipso iudicio sint in sua diuinitate clarè fœliciterque visuri: illi tamen electi, qui vsque ad iudicium nondum iudicati extiterint, vel de suo præmio nondum securi effecti, non videbunt eum durante iudicio in diuinitate sua per speciem: sed per fidem, quæ non aufer-

E tur electis, nisi ad beatificam peruenerint visionem. Postquá autem Ioannes asseruit, videbit eum omnis oculus, de interfectoribus tamen Christi, quibus visio eius erit specialiter mo-

Ioan. 12 lesta confusibilis ac pœnosa, subiungit. *Et qui eum pupugerũt*, vt Iudæi qui eius crucifixionem procurauerũt, Pilatus qui dedit sententiam, milites qui illam sunt exequuti. Testimonium istud sumptum est ex eo quod per Zachariam loquitur Christus. Aspicient ad me quem confixerunt. Quod quantum ad

Zacha. 12 sensum verborum, alibi allegatur cum dicitur: Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt. Vnde & tempore passionis Christus testatus est Caiphæ & Iudæis: Amodò videbitis filiú hominis sedentem à dextris dei, & venientem in nubibus cœli. *Et plangent se super eum omnes tribus terræ* id est, multi de

F tribubus vniuersis. Vel omnes qui terrena potius quàm diuina dilexerunt. De quibus loquitur Hiere. Recedentes à te in

Hiere. 17. terra scribentur. Isti plangent se super eum, id est, malitiam, blasphemiam, ingratitudinem suam in Christum deflebunt. Non quòd & de ipsa culpa, secundum quod culpa est, vel dei offensiua, verè dolebunt: sed inquantum est causa punitionis eorum. Iuxta quod scriptum est: Videntes turbabuntur timore horribili, gementes præ angustia spiritus, dicentes intra se pœnitentiam agẽtes: Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam. Istud quoque testimonium ex præallegata pro-

Zacha. 12 phetia Zachariæ assumptũ est. Quod & in Matthæo Christus

Matt. 24. commemorat vbi ait: Tunc apparebit signum filijhominis in cœlo, & plangẽt omnes tribus terrę. *Etiam, Amen*, reduplicatio ista designat, quòd ita certissimè ac ineuitabiliter fiet. Etiá

nan-

nanque & Amen idem significát. Deinde verba Christi indu A
cit Ioánes. *Ego sum Alpha & ω*, A est prima litera Grecorú.
& ω vltima. Literis itaque istis se cōparat seu exprimit Christus ad innuendú, quòd ipse sit vniuersorum primum principium, ac vltimus finis. Omnia enim propter seipsum operatus est dominus. Hinc quasi verba præfata exponés addidit Christus. *Principium & finis*. est nempe principium effectiuú, *Prou.16.*
quia creator: & beatificus finis, quia veræ fœlicitatis obiectú, & ipsa beatitudo obiectalis est electorum, qui per Esaiá testatur: Ego primus, & ego nouissimus. Ad ipsum ergo nosipsos & omnia nostra iugiter ordinemus, ad eú semper synceriter intendamus: nec possumus esse beati aut bene dispositi, nisi ad ipsum stemus conuersi, à quo sumus exorti. *Dicit dominus deus*, qui solus est propria authoritate omniú dominus. B
Qui est, quoniam esse verum, plenum, perfectum, immensum, inuariabile possidet, sicut ad Mosen ait: Ego sum qui sum. *Exo.3.*
Hæc dices, qui est, misit me. *Et qui erat*, ab æterno. *Et qui venturus est*, ad iudicandú de omnibus. *Omnipotens*, quia in iudicio omnipotentiá suam demonstrabit potissimè, iuxta illud in Psal. Cognoscetur dominus iudicia faciēs. Possunt quoq; *Psal. 9.*
hec verba absolutè de deo, & de qualibet diuina exponi persona, dummodo vltima ista particula, qui venturus est omnipotens, exponatur, sicut iá paulò antè exposita est, de patre.

Esa.44. *Act.10.*

Prosequutio huius cap. ab eo loco, quo ait,
Ego Ioannes frater vester.

ARTICVLVS II.

PRoœmio, titulo, ac salutatione præmissis ponit narrationé, & materiá libri huius tangit sub quadam communitate. *Ego Ioannes frater vester*, naturâ, religione atque baptismatis regeneratione. Frater quoque, quia de eisdem protoplastis parentibus secundum carnem, & de eodem deo secundum animam, iuxta illud Malachiæ: Nunquid nó pater vnus omnium nostrú? Nunquid non deus vnus creauit nos? Iterú frater, quia eiusdem matris puta Ecclesiæ filius, & ratione materiæ: iuxta illud in Iob: Ecce me sicut te fecit deus. Et de eodem luto formatus sum. Discipulos itaque suos ac filios nominat tantus pater atque Apostolus fratres, dans humilitatis exemplum, vt prælati in humilitate permaneát, & se quasi C *Mala.2.* *Iob.33.*

D vnum de grege existiment. Iuxta illud Ecclesiastici: Rectorem te posuerunt, noli extolli. Esto in illis quasi vnus ex ipsis. *Et particeps in tribulatione*, id est, in persecutionibus propter Christum illatis vobis cõformis. Tunc enim Domitiani persequutio totam infestauit ecclesiam. *Et regno*, id est, cœlestis patriæ præmio, vobis & mihi parato. Qui enim socij sunt tribulationis propter Christum, socij erunt consolationis in regno cœlesti cum Christo. Vel in regno militantis ecclesiæ cuius membrũ sum ego, sicut & vos. *Et patientia*, sine qua tribulatio ad regnum nõ duceret, nec prodesset. Patiẽtia inquam *In Christo Iesu*, id est, secundum voluntatem eius & ad honorẽ ipsius, à quo vera patiẽtia datur. De quo ait Psal.

Psal.61. Verũtamen deo subiecta esto anima mea, quoniã ab ipso pa

Psal 70 E tientia mea. Et: Quoniam tu es patiẽtia mea domine. *Fui in insula, quæ vocatur Pathmos, propter verbũ dei*, id est, vnigenitũ patris, vel propter prædicationis instantiam. *Et testimonium Iesu*. id est, propter testificationes, quibus quotidie testificabar Iesum esse regem Messiam, omnium creatorem, ac saluatorẽ. Hac nẽpe de causa missus est in exiliũ Pathmos à Domitiano. *Fui in spiritu*, id est, mentis excessu seu extasi, vtpote ab exterioribus sensibus alienatus, & ad diuina vehementer ac supernaturaliter eleuatus, quemadmodum in imaginariis simul & intellectualibus visionibus prophetarũ fieri consue-

Ezech.1. uit. Vnde Ezechiel: Statim, inquit, fui in spiritu. *In dominica die*, qui est dies diuinorũ occupationibus deputatus, plus quã cæteri dies. Sicque verbis prætactis tangitur congruentia reuelationis desuper factæ sancto Ioãni ex parte loci ac tẽporis.

F Loci in eo quod ait, fui in insula Pathmos. Locus enim ab aliorum habitatione semotus, quantò quietior, tantò contemplationi, reuelationi, orationíque aptior. Temporis verò, dũ addit, In dominico die. Deniq; cũ liber iste sit de visionibus,

Albertus. quibus secundũ Albertum Magnum virum subtilissimum atq; doctissimum, non est de facili credendũ: S. Ioannes plura tã-

Beda. git, per quæ verba sua credibilia fiunt. Propter quod etiã Beda disseruit: Personã, locum, tempus, causámque visionis insinuat, ne carnali phantasmate putaretur illusus. *Et audiui*, interiori, non corporali auditu. *Post me vocem magnã tanquam tubæ dicentis*: id est, tubalem, angelicam, alta, magna & mystica significantẽ. Per quod angeli loquentis idoneitas ad sui offi-

Ezech.1. cij exequutionẽ innuitur. Simile huic est illud Ezech. Audiui

post

post me vocem cõmotionis magnæ. Sed cur ait post me, & A
non potius intra me, quemadmodũ Zacha. Angelus inquit,
loquebatur in me, vel supra me? Respõdet Berẽgâdus: Quasi
post nos est, quod ignoramus. Post se Ioannes vocem audiuit
quia mysteria quæ tunc ei reuelata sunt, nondũ perfectè co-
gnouerat. Profecerunt enim apostoli & prophetæ in reuela-
tionibus diuinorũ. Quæ vox tubæ assimilatur. Nã sicut per
tubam ad pugnã homines prouocantur, ita per verba libri hu
ius fideles ad prælia contra peccata, diabolũ, ac persecutorum
insaniam inuitantur ac animantur. Veruntamen aliqui dicũt,
quòd ista per angelum reuelata, fuerunt Ioanni antea mani-
festa: quod intelligi potest quantũ ad aliqua principalia, & in
quodã communi. Propterea etiã ait, post me, quoniã angelus
à contemplatione diuinorum, vocauit eum ad consideratio- B
nem actuum humanorũ. Nã & prælati ab apice contempla-
tionis, quodãmodo retrahũtur, dũ ad subditorũ curã & pro-
uidentiam reuocãtur. Insuper de hac voce tubali Haymo scri
bit: Vox quã audit Ioãnes, bene tanquã vox tubæ dicitur, quę
ab interioribus sine strepitu sonũ accipit, quã promit exte-
rioribus: quia ille sine sono vocis prius audiuit in corde, quod
postea exterius sonuit in voce. In visionibus quippe imagi-
nariis omnia per similitudines rerum geruntur ac repræsentã
tur. *Quod vides*, id est, ea quæ nunc tibi reuelo, & me mon-
strante intelligis. *Scribe*, ad informationem fideliũ. *In libro,*
& mitte septem ecclesiis, quæ sunt in Asia, de quibus ecclesiis &
quomodo per eas vniuersæ ecclesiæ designentur, iam dictum
est in præcedenti articulo. *Ephesum*, id est, ad fideles in Ephe-
so, metropoli Asiæ minoris, mitte hunc librũ. Sic quoq; mitte. C
Ad Smyrnam & Pergamũ, & Thyathyram, & Sardis, & Phi
ladelphiam, & Laodiceam. Ista sunt nomina septem ciuitatum
Asiæ, quarũ ecclesiis præsidebat Ioannes. Interpretationẽ ci-
uitatũ istarum, & quomodo per eas cæteræ ecclesiæ designã-
tur, omitto: quia non videtur magni momenti. *Et conuersus*
sum, spiritali conuersione, aspiciendo ad eum quem post me *Exod. 19.*
audiui. Vel conuersus sum, aciem mentis à contemplatione su
pernorum, ad horum aduertentiã dirigendo. Præterea quia
in visione imaginaria videbatur Ioanni, ꝙ post tergum suum
vox loqueretur ad eum, etiam in eadem imaginatione sibi ap
paruit, ꝙ retrospiceret ad loquentem. *Vt viderem*, visione
mentali & diligẽter aduerterẽ. *Vocem quæ loquebatur mecum,*

D alloquutione interna, quæ exteriori non percipiebatur auditu. Solet tamen visus pro omni sensu accipi. Vnde in Exodo habetur: Populus videbat voces & tonitrua. Vel viderem vocem, id est, vociferantem tubaliter, scilicet angelum. *Et conuersus*, ad alloquentem me. *Vidi septem candelabra aurea*. Quid autem per ea significetur, in fine huius capitis dicitur. Significat enim septē ecclesias Asiæ, imò per eas totius Christianitatis ecclesias, septemplici dono spiritus sancti splendētes. Dicitur autem ecclesia per assimilationem quandam candelabrum, quoniam super se portat lumen clarissimum, scilicet Christū & munera eius, quæ sunt splendiflua lumina mētis, puta gratiam gratificantem, virtutes ac dona, eorúmque actus: qui beatitudines appellantur & fructus. Istud quoque

E candelabrum dicitur aureum, vel propter charitatis ardorem & sapientiæ fulgorem: vel propter martyrum sanguinem, & fidelium quotidianam persecutionem, tribulationé, ac mortificationem. Iterum ecclesia, aureum candelabrū nuncupatur, quia per scripturarum notitiam lucida, per charitatem & gratiam preciosa, per patientiam solida, per obedientiam ductilis, per prædicationē sonora, per perseuerātiā lóga, per spē erecta, per fidem in deo fundata. Huic autem visioni Ioannis

Zach.4. simile est quod Zacharias ait: Vidi candelabrum aureū totū & lampas super illud. Vbi per candelabrum aureum allegoricè, hic autem literaliter, designatur ecclesia: sicut ibidem exposui. *Et in medio*, septem *Candelabrorum aureorum*, id est, ecclesiarum, vidi *Similem filio hominis*, id est, angelum in specie humana, vel potius in persona Christi, quem repræsenta-

F uit. Quòd autem angelus Christi personam gerens visus est in medio candelabrorum istorum, id figurauit quòd Christus est in medio electorum fidelium, secundū quod ait: Vbi

Mat.18. fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi in medio

Matt. 28. eorum sum Et denuò: Ego vobiscum sum cunctis diebus, vsque ad consummationem seculi. Propter quod in Esaia scriptum est, Exulta & lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israël. *Vestitum podere*, id est, veste sacerdo

Sap.18. tali, vsque ad talos dependente, Vnde Sapiens asserit: In veste poderis quam habebat Aaron, totus erat orbis terrarum: & magnificentia tua domine, in diademate capitis illius erat scripta. Per vestem hanc Beda intelligit sacerdotium Christi, summi sacerdotis ecclesiæ: qui Apostolos fecit sacerdotes, & in

in ara crucis semetipsum immolauit pro nobis. Alij per poderem intelligunt Christi humanitatem, vel carnem in qua humiliauit se vsque ad mortem, dedítque se pro nobis oblationem & hostiam deo in odorem suauitatis, secundũ Apost. ad Ephesios 5. Vnde de vestimento hoc, angeli Christum sciscitati sunt ascendentem: Quare rubrũ est indumentũ tuum? Esaiæ 63. Alij per poderem intelligunt totam ecclesiam, vsq; ad finem seculi permanentem: qua Christus quasi vestimento cingitur ac ornatur, cum sit mysticũ corpus ipsius. De qua visione in Esaia recolitur: His omnibus quasi ornamento vestieris. Postremò cum poderis sit vestis linea, quę communiter dicitur alba: potest per eam Christi innocẽtia, puritásque illibata intelligi. *Et præcinctum ad mamillas zona aurea.* Per hanc præcinctionem suã Christus docet atq; insinuat, cor esse restringendum ab indiscreto scrutinio diuinorum: iuxta quod Salomon ait: Sicut qui mel comedit multũ, nõ est ei bonum: sic qui perscrutator est maiestatis, opprimetur à gloria. In Ecclesiastico quoque legitur: Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris. Præterea cõtemplandum, ꝙ in veteri testamento prohibetur ipsa luxuria, in nouo autem concupiscentia inordinata. Idcirco in Daniele legitur dominus apparuisse præcinctus ad renes, per quod restrinctio carnis innuitur. In nouo autẽ testamento, scilicet loco præsenti, apparuit dominus ad mamillas pręcinctus, per quod restrinctio cordis insinuatur. Aurea autem zona charitatẽ designat, per quam mentem in deo ligatam tenemus, & ab illicitis refrenamus. Porrò secundum Bedam, mamillæ sunt duo testamenta, zonr aurea chorus sanctorum, seu multitudo fidelium vnanimi charitate deo adherẽs, & testamẽta quibus spiritaliter nutritur cõplectẽs & seruás (vt docet Apost.) vnitatẽ spiritus in vinculo pacis. Apparuit ergo angelus ad mamillas præcinctus, ad innuendum, quòd Christus ecclesiam sibi connexam per vtriusque testamenti fouet scripturas. Possumus etiam cõuenienter asserere, ideo ad mamillas zona aurea præcinctum quoniam pectus Christi charitate plenissimum est atque ornatum, & suis fidelibus intimè copulatũ. *Caput autem & capilli eius erant candidi, tanquam lana alba, & tanquam nix.* Caput Christi est eius diuinitas vel superior animæ portio, ab omni labe peccati instar lunæ ac niuis immunis. Per capitis quoque albiformen candorem, antiquitas seu æternitas, ac immorta-

A Heb. 3. Luc. 22. B Prou. 25. Eccle. 3. Exod. 20. Dan. 10. Act. 4 C Ephes. 4. 1. Cor. 12.

D litas maiestatis Christi ostenditur. Vnde in Daniele scribitur?
Daniel. 7. Antiquus dierum sedit. Capilli capitis eius quasi lana műda. Per capillos autem designantur fideles ex Christo spiritaliter geniti, in esse gratiæ ac virtutum, qui sunt oues ad dexteram collocandæ, & Christo capiti proximè inhærentes, qui Christi munditiam ac sanctimoniam imitantur, & loti ab eo super
1. Pet. 3. niuem dealbantur: quibus Petrus in 1. sua scribit Cano. Secű-
Ezec. 11. dum eű qui vocauit vos sanctum, & vos sancti in omni conuersatione sitis. At verò sicut lana est alba, mollis & calefactiua: sic isti sunt albi per cordis munditiá, molles per docilitatẽ ac mititatem, habentes cor carneum ad susceptionem deuotionis aptissimum: calefactiuum propriæ mentis ac proximorum per infusum sibi diuinum amorem. Nix verò est frigida,
E ita & ipsi concupiscentiæ carent feruore, & frigidi sunt à műdi huius amore. *Et oculi eius tanquã flamma ignis*. Nam visus Christi clarissimus, acutissimus, calidissimúsque consistit, di-
Hebræ. 4. cente Apost. Omnia nuda & aperta sunt oculis eius. Mẽs etenim Christi plena est zelo æquitatis ac sapientiæ. Per hoc quoque ostẽditur, ꝙ Christi aspectus valde terribilis erit iniustis. Vnde custodes sepulchri viso angelo, cuius aspectus e-
Zacha. 1. rat vt fulgur, facti sunt veluti amentes & mortui. Oculi insuper Christi vocantur septem dona spiritus sancti, quæ fuerűt & sunt in anima Christi: de quibus scriptum est: Super lapidẽ vnum septem oculi sunt, lapis enim angularis est Christus. Oculi isti in anima Christi lucent & ardent vt flamma. Quidam per oculos Christi intelligunt Apostolos, prędicatores, doctores, quorum est aliorum corda illuminare ac inflamma-
F re. *Et pedes eius similes auricalcho, sicut in camino ardenti*. Per quod datur intelligi, ꝙ finis Christi in seculo isto per amarissimam passionem fuit, cuius & pedes clauis transfixi conformati sunt auricalcho. Haymo autẽ & Beda per pedes intelligunt Christianos in fine seculi tempore Antichristi: qui erunt extremi & vltimi, sicut pedes sunt extremum & vltimum corporis. Isti similes erunt auricalcho, quod est æs per ignem & plurima medicamina perductum ad auri colorem: sic illi per acerbissimas persecutiones exercebuntur ac perducentur ad plenum charitatis fulgorem: ideo subditur, sicut in camino ardenti, id est, tribulatione ingenti. Qui etiam auricalcho potius, quàm auro assimilantur: quia & si primis ecclesiæ sanctis similes sint futuri, in perfectione virtutum: non tamen

men ita splendebit, aut innotescet eorum perfectio per miracu- A
la, sicut piorum sanctorum. *Et vox illius tanquam vox aquarũ multarum*, id est, eloquentia eius sonora atque magnifica fuit. Per quod loquentis authoritas designatur, sicut & suprà per tubam. Sed quia per aquas populi exprimuntur, ideo vox eius quasi vox aquarum multarum auditur, quoniam gẽtes quàmplurimæ fidem Christi amplexæ sunt. Vnde Berengandus: Per vocem aquarum multarum multitudo Gẽtium, quæ ad fidem Christi cucurrit, signatur. Et Beda: Vox, inquit, confessionis, prædicationis, & laudis in Iudæa tantũ, sed in diuersis populis resonat. Iuxta illud in quo Esa. A finibus terræ laudes audiuimus, gloriam iusti. Quòd autem huiusmodi vox deceat Christum, patet per illud Ezech. Audiebam sonum alarũ, quasi sonum aquarũ multarum, quasi sonum sublimis Dei. Rursus vox B
Christi tanquam vox aquarum multarum asseritur: quoniã ipse est fons opulentissimus, ex quo flumina gratiarum procedunt, fluenta sapientiæ deriuantur, riui virtutum nascuntur. *Ioan.7.*

Et habebat in dextera sua stellas septem. Stellæ hæ sunt episcopi, seu pastores præfatarũ Asiæ ecclesiarum: qui stellæ dicũtur, quia illuminant subditos, & in Christo (tanquam in firmamento fixæ & altæ) sunt collocati. Magna etiã potestate, ac influẽtia præditi. Vnde in Daniele legitur: Qui ad iustitiam erudiũt *Dani.12.* plurimos, quasi stellæ in perpetuas æternitates fulgebunt. Denique sicut candela ponitur super candelabrum, ita episcopus super ecclesiam: & vt stella orbẽ cœlestem, sic prælatus dignus ornat ecclesiam. Stellæ istæ ad dexteram sunt Christi, quia eius gratioso auxilio iugiter innituntur: sine quo nil meritoriè C
operantur, secundum quod ait: Sine me nihil potestis facere. *Ioan.15.* Et quia in spiritalibus CHRISTI bonis atque internis cõsolationibus, quæ nomine dexteræ designantur, quiescunt. Item quia in die iudicij stabunt ad dexteram. Nunc quoque *Matth.25* in cœlis sunt per amorem & vitæ imitationem. Denique de ipsa Ecclesia dicitur CHRISTO: Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato. *Psal.14.* Episcopi autem, tanquam successores Apostolorum, sunt principalis pars huius Ecclesiæ. *Et de ore eius gladius ex vtraque parte acutus exibat*, id est, sententia iusti iudicij nimis durissima reprobis, & verbum asperrimum. scilicet: Ite maledicti in ignem æternum. *Matt.26.* Vel gladius iste est Euangelica doctrina CHRISTI, vitia resecans, partem carnalem occidens, homines mutuò charissimos ab-

D inuicem propter deum corporaliter diuidens. Vnde ait: Non
Matt. 10. veni pacem mittere, sed gladium. Et Psalmista: Accingere gla-
Lucæ. 12. dio tuo, super fœmur tuum potentissime. In Esa. quoque lo-
Psal. 44 quitur Christus vt homo: Posuit dominus os meum quasi gla-
Esa. 49 dium acutum. Præterea aduertendum, quòd angelus Ioanni
apparens in specie Christi, repræsentauit Christum vt sacerdo
tem ac iudicem. Idcirco enim podere videbatur vestitus, & ca
nos habens: quia ad sacerdotem ac iudicem canities atque æta
tis maturitas pertinent condecenter. Nempe, væ terræ cuius
Eccle. 10 princeps puer. Ad iudicem verò gladium certum est pertine-
Canti. 5 re. Verùm in Canticis vbi Christus describitur vt sponsus ad
quem spectat iuuentus, capilli eius nigri dicuntur. Berengan-
E dus per gladium istum intelligit Christianos, qui in fine con-
tra Antichristi errores prædicando pugnabunt. *Et facies eius*
sicut sol lucet in virtute sua. Christus enim est lux mundi, & cla-
Ioan. 8 rior omni creato. Qui & ante passionem in transfiguratione
Matth. 17 visus est vultu radiare vt sol. Et cum admirabili fulgore appa-
Marc. 9. ruit Ioanni. Quidam autem per solem intelligunt ecclesiam,
Matt. 13. quantum ad statum suæ glorificationis post generalem resur-
rectionem, quando (Christo testante) iusti fulgebunt vt sol in
regno patris eorum. Porrò quod ait in virtute sua, potest re-
ferri ad Christum, qui sua virtute ita splendebat: vel ad solem
cuius virtus illuminatiua hora meridiana maximè demonstra-
tur. Quemadmodum autē à sole cuncta sydera ac reliqua cor-
poralia clarificantur: sic à Christo, æterno sole iustitiæ ac sapiē
F tiæ omnes electi irradiantur: & signatum est super nos lumen
Sapien. 5 vultus eius. *Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquā mor*
Psal. 4 *tuus.* Totum istud in imaginaria visione fiebat. Est autem ho-
mini naturale, vt in talium insolitorum aspectu ex sua fragili-
tate debilitetur, resoluatur, & obstupescat. Quemadmodum
Danie. 10, Daniel ait ad angelum: Domine in visione tua dissolutæ sunt
compages meæ, & nihil in me remansit virium. Sed & halitus
Ezech. 2 meus intercluditur. Vnde prophetæ visis mirabilibus dei com
muniter se corruisse fatentur. Tres quoque Apostoli cū Chri-
stum transfiguratum aspicerent, corruerunt in terram. Ceci-
dit quoque Ioannes per humilitatem, & Christi maiestate cō-
Matth 17 specta propriam paruitatem magis perpendit. Ex quo etiā in
Marc. 9 casu innuitur, quòd quantò quis diuinitatis sublimitatem cla-
rius cernit in via, tantò plus videt se ab eius comprehensione
deficere, nec posse se aciem mentis in eius claritatem, secundū
quod

quod in seipsa est figere: sicque profundius seipsum humiliat, A
& Deo altissimo reuerentialius se prosternit. *Et posuit dexteram suam super me dicens:* Sic enim in imaginaria visione Ioanni apparuit. Per quod datur intelligi, quòd spiritualiter eum consolabatur, confortauit, erexit. *Noli timere*, immoderanter ex maiestatis meæ metuendo & inconsueto aspectu. Iuxta hũc modum dictum est Ezechieli: Fili hominis sta supra pedes tu- *Ezech.2*
os. Et ingressus est in me spiritus, & dixit: Ne timeas. Et Hieremias ait: Misit dominus manum suam, & tetigit os meum, & *Hiere.1*
cætera. Daniel quoque similitudinem manus ad se perhibet *Danie. 10*
missam, quæ se confortauit. *Ego sum primus & nouissimus*, eo sensu quo iam dixit, Ego sum Alpha & ω, principium & finis. Quælibet autem diuina persona dici potest prima atque nouissima: & omnes simul sunt vnus primus, & vnus nouissimus.
Quia in hac superbeatissima Trinitate nihil est prius aut po- B
sterius, & ipsæ tres personæ sunt omnium rerum vnum primum principium, & vnus vltimus finis: sicut sunt vnus Deus, vnus creator, vna natura. *Et sum viuus*, vita diuina & increata, vita quoque creata humana. *Et fui mortuus*, secundum naturam assumptam, *Et ecce sum viuens in secula seculorum*, Christus enim resurgens ex mortuis, iam vltrà non moritur. Quasi *Ioan.14.*
dicat, Cùm talis ac tantus sim, debes mihi congratulari tanquã *Roma.6*
charissimo domino, cui in passione condoluisti, non formidare. Ex his confunduntur omnes, qui Christum puram creatu- *Ioan.19*
ram esse mentiti sunt. Tunc enim primus non esset. *Et habeo claues mortis & inferni.* Qui clauem domus habet, quem vult intromittit: quem vult, ab ingressu repellit. Christus ita- C
que claues mortis & inferni habere se asserit, quia quem vult à morte peccati ac pœnis inferni misericorditer eripit, vel præseruat: & quem vult, iustè relinquit atque condemnat. Vnde claues istæ sunt iudiciaria Christi potestas, virtus & sapientia. Si autem infernus pro loco, quo patres sancti detinebantur, accipiatur: sic Christus de inferno quosdam in resurrectione eduxit. Propter quod in Osea loquitur: Ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne. Et Sapiens. Tu do- *Osee.13*
mine vitæ & mortis habes imperium. Itémque alio loco: Do- *Sapien.6.*
minus mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit. *1.Reg.2*
Præfatam autem potestatem etiam Ecclesiæ suæ CHRISTVS proportionabiliter communicauit, cum spiritum sanctũm insufflando in Apostolos loquutus est: Quorum dimiseritis

D peccata remittentur eis, & quorum retinueritis retenta erunt.
Ioan.20 *Scribe ergo quæ vidisti*, & quæ nunc tibi ostédi, & opera mea, quæ te cernente egi, cum hominibus conuersando in terra. *Et quæ sunt*, id est, quæ nunc in Ecclesia peraguntur, & quæ fi-
Baruch.3. deles quotidie patiuntur. *Et quæ oportet fieri citò post hæc*, præsentia quæ per decursum temporum fient in populo Christiano, potissimè tempore Antichristi, videlicet, tribulationes iustorum ex hoc vsque in finem seculi euenturas. Itaque scribe & expone. *Sacramentum septem stellarum*, id est, sacrum secretum, siue mysterium quod designant: vbi aliud videtur, aliúdque intelligitur. *Quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea.* Porrò quid stellæ istæ significent, angelus pandit. *Septem stellæ, angeli sunt*, id est, septem episcopos seu prę-
E latos repræsentant, *Septem ecclesiarum* Asiæ, iuxta modum præhabitum. Et quomodo illæ septé ecclesiæ, vniuersas designant ecclesias, ita hi septem angeli seu prælati cunctos ecclesiarum prælatos siue pontifices. Cum enim angelus nuncius interpretetur, Episcopi, qui à Deo sunt destinati ac ordinati, vt voluntatem præceptáque Dei nuncient, rectè angeli sunt
Malach.2 vocati. Imò cum in Malach. non tantum Episcopus, sed & sacerdos angelus nuncupetur: constat Episcopos qui sacerdotũ sunt principes, congruentius angelos dici. Sic enim scriptum est: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent de ore eius: quia angelus domini exercituũ est. Denique (iuxta diuinum Dionysium) supremum ordinis inferioris cum infi-
F mo ordinis superioris pręcipuam habet conuenientiam, & interdum nomen vnius transit ad alium. Cùm ergo angelus propriè sit nomen cœlestium spirituum infimi chori seu ordinis, Episcopus verò supremum quid sit in Ecclesiastica hierarchia: conuenientiam magnam sortiti sunt, & vnum nomine alterius designatur. *Et septem candelabra*, scilicet aurea. *Septem ecclesiæ sunt*, secũdum sensum & rationes præhabitas. Nam & prælati subditorum facultatibus sustentantur, sicut candelæ à candelabro. Totus verò hic liber obscuritatibus, & metaphoricis loquutionibus plenus est: sed quædam ab angelo exponuntur, vt per ea detur nobis introitus ad intelligentiam aliorum. Quæ idcirco ab ipso non exponuntur, vt studiosis detur occasio bonæ exercitationis, & spiritus sancti illuminationem indesinenter efflagitent: & ne sanctum canibus detur, ne scilicet mysteria Ecclesiæ propalentur indignis. Et-

enim sacramentum regis abscondere bonum est. A

¶Elucidatio Cap. II. *Et angelo Ephesi ecclesiæ scribe.*

ARTICVLVS TERTIVS.

Præcedenti capitulo dixit angelus Ioanni, vt sibi ostensa ecclesiis Asiæ scriberet: nunc ei insinuat, quid vnicuique ecclesiarum illarum scribere debeat. *Et angelo*, id est, præsuli & pastori. *Ephesi ecclesiæ*, qui Ephesiis præfuit. *Scribe.* Cui idcirco primò scribitur, quia in Asia minori Ephesus fuit metropolis. Sicque episcopus eius, tanquam metropolitanus, authoritate & dignitate extitit maior. Vnde sicut eius defectus aliis nocuit, sic emendatio eius aliis ædificatoria fuit. Sacerdos autem & pontifex præter rationes præcedenti articulo introductas angelus nominatur, quia in terris angelicam vitam imitari tenetur, per mentis & corporis castitatem. In carne siquidem sine carne viuere, angelicum perhibetur. Secundò, per contemplationis synceritatem. Tertiò, per gregis suis vigilantem custodiam. Quartò, per eam qua inter deum & hominem sequester est mediationem. Nam sicut angeli nostra obsequia offerunt Deo, orántque pro nobis, & Dei munera gratiosa nobis referũt & procurant: ita sacerdos & pontifex gregis sui preces, vota, hostias immolat Deo, cuius gratiam impetrat populo. Quintò, nam sicut angelus superior inferiorem purgat, illuminat, perficit: sic prælatus sibi subiectos purgare, illuminare, perficere debet. *Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua*, id est, Episcopos septem ecclesiarum Asiæ, gratiosè conseruat ac dirigit, sicut præcedenti articulo plenius fuit expositum. *Qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum*, id est, ecclesiarum. Dicitur autem Christus ambulare in medio fidelium, non hinc inde localiter progrediendo: sed corda credentium visitando, variósque in eis effectus agendo: & nunc prosperis nunc aduersis exercendo. Vnde Moses ait: Dominus deus tuus ambulat in medio castrorum. Et Aposto. Vos estis templum Dei viui, sicut dicit dominus: Quoniam inhabitabo in illis & inambulabo, & ero illorum deus. Hoc modo deus vadit cum suis, secundum quòd Moses orat: Si non tuipse ambulaueris nobiscum ne educas nos de loco isto. Iacob quoque in Gene-

[Margin: *Apoc.1* (beside line 1 of article); B (beside "cerdos autem"); *Daniel.10* (beside "vitam imitari"); *Apoc.1* C (beside "ctos purgare"); *Deut.23* (beside "sicut dicit dominus"); 2.Cor. 9. (beside "bulabo"); *Exod.33* (beside "suis, secundum"); *Gene.33* (beside "nobiscum ne educas")]

D si protestatur, quemadmodum deus fuerit socius sui itineris.
Sapién. 10 Iustum nanque deduxit dominus per vias rectas. Imò in tantum ducit deus clementissimus suos electos, corda eorum in omnibus dirigendo, clarificando, tuendo, fouendo, vt dicat
Psal. 72 vir sanctus: Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me. Denique electos tenet Christus in dextera sua per prædestinationem, ambulátque in eis per donorum infusionem. *Scio*, per approbationem. *Opera tua*, quæ antè fecisti, quia ex charitate fluxerunt: vel etiam quæ nunc agis. Si enim in bono non perseuerasset, bona præterita fuissent mortificata, & omnium iustitiarum eius deus non fuisset memo-
Ezech. 3 ratus sicut per Ezechielem fatetur: Si iustus fecerit iniquita-
E tem, omnes iustitias eius non recordabor. De hac approbatio-
1. Cor. 8 nis scientia loquitur Paulus: Si quis diligit deum, hic cognitus est ab eo. Et Mosi dominus loquens: Te, inquit, cognoui ex nomine. *Et laborem tuum*, in ministerio Dei, & cura atque
2. Tim. 2 regimine subditorum. De quo hortatur Aposto. Labora sicut bonus miles CHRISTI. Laborem quoque quem habuisti resistendo hereticis ac peruersis, corporis etiam afflictionem omnémque conatum pro vitiis extirpandis, atque virtutibus inserendis. *Et patientiã tuam*, actualem & habitualem, qua aduersa æquanimiter sustines: non admittendo inordinatam tristitiá contra aliquem, nec ad te ipsum. Patientia nempe est virtus moralis, passionem tristitiæ moderans ac refrenans. Quæ
F virtus omni Christiano potissimè necessaria est, cum per multas tribulationes oporteat nos saluari. *Et quia non potes susti-*
Act. 14 *nere malos*, id est, vitia eorum dissimulare, & palpare non vales:
Matth. 5 quanuis naturam, personámque diligas. Nam & inimicos iube-
Roma. 12. mur diligere, cibare, potare, imò bonum pro malo reddere. Et
Psal. 119 Psalmista testatur. Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus. Itaque huic verbo, quo laudatur iste Episc. quia malos sustinere non potuit, non repugnat illud Gregorij: Qui malorũ prauitatem æquanimiter sustinere non potest, ipse sibi per impatientiam suam testis est, quia bonus non est. Illúdque Augustini: Bonus non fuit qui malos sustinere non potuit. Non enim ex aliorum malitia siue molestia, frangi vel concuti debet patientia nostra. Nihilominus illorum impietas per charitatem & zelum iustitiæ est increpanda ac punienda, potissimè à prælato: & quando est spes de correctione eorum. Rursus quidam sunt mali, qui commune bonum Ecclesiæ conan-

tur

tur corrumpere,& isti non sunt sustinendi, sicut hæretici, di- A
cente Aposto. Hæreticum hominem post vnam & secundam
correptionem deuita Alij sunt peccatores, qui bonum cómu
ne corrúpere non intendunt: & isti sunt sustinendi, dum spe-
ratur eorum correctio. Vnde circa hunc locum loquitur Be-
reng. De hæreticis mihi dictum videtur. Nam proximorum *Berengandus*
mala aliquando reprehendendo corrigere debemus, tempore
scilicet opportuno: aliquando tolerare, vt quos correctio nó
emendat, patientia ad emendationem prouocet. Sunt nanque
nonnulli, qui reprehendere proximos nesciunt nisi ira accen-
si. Horum aliquis si nó solùm pro magna, verumetiam pro par
ua aliqua re, contra proximum commotus fuerit: tam diu iram
in corde gestat vsque dum in actibus proximi aliquid videat, B
quod reprehendere possit. Et tunc lætus efficitur, cum repre-
hensionis vindictam intulerit proximo. Quòd si alicui vide- *Psal.7.*
rit displicuisse, dicit se zelo Dei id fecisse. Ad te ergo loquor
qui talis es. Cur quæris fallere deũ, qui cordium occulta con-
siderat? Si zelus Dei in te est, cur oculi tui per diuersa vagan-
tur more diabolico, desiderás potius malum videre quàm bo
num? Desiderans in proximo videre malum quod reprehen-
das, non bonum vnde ædificeris? Sunt etiam multi, qui eos à
quibus aliquam iniuriam pertulerunt, etiam pro minimis cul-
pis impatienter insectantur: eos verò quos diligunt, non solũ
non reprehendunt, imò tota virtute defendunt? O infœlix
amicitia, quæ illum quem diligit tacendo & defendendo dia-
bolo tradit: illum verò, cui iratus est reprehendendo à diabo- C
lo abstrahit. Hæc ille. *Et tentasti eos, qui se dicunt apostolos esse, & non sunt.* Hos tentasti doctrinam eorum sapiẽter pensan-
do, cum eis sollicitè conferendo, opera eorum considerando. *Mat.7.*
Sic enim ait Saluator: A fructibus eorum cognoscetis eos. De *Roma.16*
quibus Romanis scribit Apost. Huiusmodi pseudapostoli nó
Christo, sed suo ventri deseruiunt. Isti fuerunt hæretici, qui se *2. Cor.11.*
à Christo missos dicebant, vt Ebion, Marcion, & Cherinthus,
qui tunc in Asia consurrexerunt. *Et inuenisti eos mendaces*, ver
bis & actibus *Et patientiam habes* vitiosam tristitiã, seu tur-
bulentiã nó admittendo. Sicque nó obuiat huic verbo quod
dictum est, non potes sustinere malos *Et sustinuisti* infesta-
tiones illorum ac persecutiones atque laborem in gregis tui
defensione ab illorum infestatione *Propter nomen meum*, id
est, amore mei & propter maiestatis meæ honoré, & non pro-

D pter proprium emolumentum, seu bonum priuatum *Et non defecisti* difficultate, quæ est in aduersitatum perpessione succumbendo. Hinc in Eccle. scriptum est: In humilitate tua pa- *Eccle. 2* tientiam habe. Et Aposto, Benefacientes (inquit) nolite defi- *Gala. 6.* cere. *Sed habeo aduersum te pauca* Commendatione præmissa increpationem subiungit, quam tamen sobriè promit dicẽdo pauca. Nam in multis offendimus omnes. Per quod informamur, vt si quem reprehẽdere volumus, primò bona eius cõmemorando, beneuolentiam eius captemus: & ne nimis asperè increpatio proponetur: sed magis in spiritu bonitatis, nisi fortè ratio aliud postulet, propter causas. *Quod charitatem tuam primam reliquisti,* Secundum Haymonem non reprehen E ditur præsul iste ratione sui, sed quorũdam subditorum ipsius *Berengandus.* malorum. Idem videtur Beda sentire. Porro Berengandus hic ait: Multi sunt, qui initio conuersionis suæ in seruitio dei seruentes existunt: sed processu temporis tepescunt. Quod præsuli ecclesiæ Ephesi manifestum est contigisse. Alij asserunt, increpationem istam dirigi ad episcopum hunc non solũ pro se, sed & pro subditis suis. Sed literæ magis consonare videtur, quòd Episcopus principaliter increpatur: non quòd charitatem absolutè amiserit, in mortale ruendo: sed quòd pristinum charitatis ardorẽ, & quædam opera charitatis omiserit. Iam enim, dixit dominus approbare se opera eius, & quòd nõ defecerit: idcirco dicendum, quòd defecit, & non defecit. Defecit quidem à præfato feruore, non penitus ab amore, & actibus charitatis. Refert Lyra, quòd expositores communiter di F cunt Episcopum istum fuisse Timotheum, quem Paulus Ephesiis præfecerat: ego tamen in nullo expositore id legi. Reprobat etiam Lyra dictum illorum expositorum. Quia vt ipse affirmat, illi ex hoc mouentur, quòd circa tempora illa nullus excellentior Timotheo legitur Ephesiorũ rexisse ecclesiam. Fateor quòd istud motiuum inualidum esset, veruntamen dicto istorum aliquid certius posset apparentiam facere. Siquidem in exordio secundæ Epistolæ ad Timotheum scribit idẽ Apost. Admoneo te vt resuscites gratiam dei quæ est in te. *2. Tim. 1.* Noli erubescere testimonium domini nostri Iesu Christi. Vbi expositores concorditer astruunt, quòd Timotheus abundantia tribulationum aliqualiter fractus fuit, ac remissius egit. Propter quod in Epistola illa ad martyrium hortatur eum Apost. Sed quicquid de isto dicatur, incertum puto, an Episcopus hic

increpatus

increpatus, fuerit Timotheus. *Memor esto itaque vnde excideris* A
id est, de quali charitatis feruore, operumque instantia, tepescendo paulatim, & tuum circa subditos officiũ remissius adimplendo) *Et age pœnitentiam*, quòd in via dei non continuè profecisti, *Et prima opera fac*, id est, tam feruenter ac abundanter operare quæ bona sunt, sicut tempore primi tui feruoris. Sed quia remissi vicissim comminatione magis quàm blanda admonitione corriguntur, subiungitur: *Sin autem*, id est, si ita non feceris *Venio tibi cito*, inferendo vindictam celeriter. *Et mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris*. id est, ecclesiam tuam tollam à te, ita quòd non præeris ei, nec quiescet in te sicut in patre & capite, secundũ quod per Esaiam dominus indigno ait prælato: Expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te. Rursus ne Episcopus iste ex increpatione hac exasperetur, vel ab aliis cõtemnatur, à domino commendatur. *Sed hoc habes*, bonum.

Esa. 22

B

Quia odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi. Secundum August. libro de hæresibus, Nicolaus iste fuit vnus de septem Diaconis primis: qui cum culparetur, quòd vxorem suam quę pulcherrima erat nimis zelaret, volens se de hoc excusare, dixit: Non curo quid faciat: qui vult vtatur ea. Vnde vt dicitur, transiit in vsum communem. Quod factũ imitati sunt aliqui. Thomas in summa contra gentiles affirmat, quòd Nicolaus prædicauit, mulieres debere esse communes, sicut & cætera bona exteriora: quæ in primitiua ecclesia erant communia. Porro in Scholastica historia dicitur, quòd Nicolaus iste vixit sanctè & castè sed: volens se excusare de vitio zelotypię, dixit coram apostolis: Ecce vxor mea, qui vult eam accipiat. Non intendens per hoc eam communicare, sed se excusare. Verùm incontinentes verbum eius in peius interpretantes, dixerunt vxores debere esse communes: & id Nicolaum dixisse. Et isti vocati sunt Nicolaitæ: contra quorũ errorem & opera vitiosa prædicauit hic Ephesiorum antistes. *Qui habet aurem*, interiorem, puta mentem capacem. *Audiat*, auditu corporali, si eum habuerit, atque mentali, id est, diligẽter aduertat, *Quid spiritus dicat ecclesiis*, id est, spiritussanctus. de quo ait Saluator: Spiritus blasphemia non remittitur hominibus. Vel spiritus, id est, deus trinus & vnus, Spiritus enim est deus. Et Apost. ait: Dominus spiritus est. Hunc modum loquendi Christus in Euãgelio habet, dicẽdo: Qui habet aures audiẽdi audiat. Et ad Ezę

August.

Actu. 6.

C

Matt. 12

Mar. 3.

D chielem dominus ait: Domus Israël aures habent ad audiendum, & non audiunt. *Vincenti*, cuncta aduersa per patientiã perseueranti vsque in finem, dominanti animo suo, superanti mundi vanitates, carnales affectus, diabolica tentamenta. *Dabo edere de ligno vitæ* id est, meipsius beatifica fruitione reficiam eũ. *Quod est in paradiso dei mei*, idest in patria beatorum, in loco voluptatis deificę, in ecclesia triumphante. Christus autem secundum quod homo, deum suum nominat cœlestis paradisi dominatorem. Christus verò lignum vitæ vocatur, secundũ quod de sapientia Salo. loquitur: Lignum vitæ est omnibus apprehendẽtibus eam. Ipse siquidem est viride lignum, & fructuosissima arbor: à qua vita gratiæ vitaque gloriæ emanauit,
E qui suis electis immortalitatem concedit. Qui licet vbique sit per diuinitatis naturam, & in Ecclesia militante per sacramẽtalem præsentiam: in regno tamen cœlesti propriè & apertè
Psal. 15. consistere dicitur, vbi facie ad faciem cernitur. Cui ait Psalmi-
Psal. 18 sta: Adimplebis me lætitia cum vultu tuo. Et ait: Satiabor cũ
Joan. 14. apparuerit gloria tua. Hoc præmium etiam Christus spondet, dicendo: Qui diligetur à patre meo: & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. His verbis vniuersi fideles ad patientiam atque constantiam animantur. Patet quoque ex his: quòd ea quæ vni Episcopo vel vni ecclesiæ, cunctis Episcopis
Mar. 13. ecclesiisque, scribuntur. Sicut & Christus in Euangelio ait:
Apoc. 1. Quod vobis dico, omnibus dico. Vnde & suprà iubetur Ioanni, vt scribat & mittat ecclesiis: & tamen hîc iubetur angelis
F ecclesiarum scribere: quia Episcopus est principalis pars suæ ecclesiæ, & quod ei dicitur, omni Christiano dicitur, qui eiusdem defectibus subditur. Hinc præinductis verbis omnes episcopi, prælati & subditi, qui à pristino charitatis feruore prolapsi sunt: admonẽtur pœnitentiam agere, & ad prioré feruorem ac agilitatem in sanctis operibus sine dilatione reuerti. Quod tamen prælatis omnibus necessarium erat. Consequẽter dirigitur sermo ad Smyrneorũ ecclesiæ præsulem. *Et angelo Smyrnæ ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus & nouissimus, qui fuit mortuus & viuit*, scilicet, Iesus Christus, de quo verba ista ante scripta sunt atque exposita. *Scio* id est, attendo, approbo, remunerare dispono *Tribulationem tuam* id est, molestias, quas ab hæreticis & tyrãnis, à rebellibus & peruersis, imò & ab inuisibilibus hostibus sustines: non solum in teipso, sed in populo tibi commisso: quorũ tribulatio tuam auget, quibus in pro

speris

ſperis congratularis, in aduerſis compateris. *Et paupertatem* A
tuam, in temporalibus rebus, quia & tua pauperibus erogaſti, & infideles te ac tuos ſpoliaſſe creduntur. *Sed diues es*, id eſt, in ſpiritalibus opulentus, virtutibus, quæ ſunt veræ diuitię animi, plenus. Diuitiæ enim ſalutis ſapiētia & ſciētia. Et minimū *Eſa.31.* bonum gratiæ ac virtutū, præſtantius eſt cunctis terrenis diuitiis. Denique quantò quis dei amore perituras diuitias amplius ſpernit, eò in anima exuberantius locupletatur: ſicut in beato Franciſco oſtenſum eſt. Et quantò quis temporales diuitias diligentius quærit, eò in animo extat pauperior. *Et blaſphemaris*, id eſt, blaſphemus vocaris, vituperaris, contemneris. *Ab his qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed ſunt ſynagoga Satanæ*, id eſt, congregatio ad diabolum pertinens. Iſti fuerunt Iudęi ſecundum carnis propagationem, non ſecundū B virtutum imitationem, nec ſecundū nominis ſui interpretationem. Iudæi enim confitentes interpretabantur, iſti autem Chriſtum negabant. De quibus ait Apoſto. Videte Iſraēl ſe- *1.Cor.19.* cundum carnem. Hinc non fuerunt digni Iudæi vocari, ſecū- *Ioā.18.* dum ꝙ incredulis Iudæis ait Saluator: Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite. Quaſi dicat, Cum eius virtutes nō imitemini, non eſtis digni eius filij nuncupari. Ideo ſubdit. Vos ex patre diabolo eſtis. *Nihil horum timeas quæ paſſurus es*, id eſt, corporales afflictiones, & varias impugnationes. Sic enim hortatus eſt Chriſtus: Nolite timere eos qui corpus occidūt. *Mat.10.* Et alibi dicitur: Quis tu vt timeas ab homine mortali, & à fi- *Eſa.51.* lio hominis, qui quaſi fœnum areſcet? Porrò qui deū ſibi aſſiſtere, æternúmque præmium dare paratum conſiderat, poteſt C dicere cum Pſalm. Dominus illuminatio mea & ſalus mea, *Pſal.26.* quem timebo? Dominus protector vitæ meæ à quo trepida- *Pſal 3.* bo? Et: Non timebo millia populi circundantis me. *Ecce miſſurus eſt diabolus ex vobis in carcerem*, id eſt, ſuggerēte diabolo, aliqui de grege veſtro ab infidelibus incarcerabuntur. poteſtque nomine carceris quælibet tribulatio deſignari: *Vt tentemini*, id eſt, patiētia veſtra per aduerſa probetur, & aliis ad ędificationem innoteſcat. Iuxta illud, Tanquam aurum in fornace probauit iuſtos dominus. Et: Vaſa figuli probat fornax, homines autē iuſtos tētatio tribulationis. *Et habebitis tribulationem diebus decem*, per hoc intelligi poteſt, quòd tribulatio hæc diebus decem durius ſæuiebat: ſic enim Berengādus ex- *Berengādus.* ponit. Alij per decem dies intelligunt totū tempus vitæ præ-

D sentis, in quo in decem præceptis exerceri debeamus. Et quia frequenter per numerum determinatum indeterminatus exprimitur, sicut in Psalmo: Memor, fuit testaméti sui, verbi quod mandauit in mille generationes. Et in Iob: En decies confunditis me. *Esto fidelis*, id est, constans, in fide, atque iustitia.

Quæ ad mortem inclusiuè, sicut sanctus Iob ait, Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea. Hinc in Ecclesiast. dicitur: Pro iustitia agonizare pro anima tua, & vsque ad mortem certa pro iustitia: & Deus expugnabit pro te. Et rursum: Esto firmus in via domini, & in veritate sensus tui. Debemus autem deo fidelitatem immobiliter obseruare. *Et dabo tibi coronam vitæ*, id est, præmium essentiale beatorum in patria, quod aurea dicitur, & mentem coronat reginámque efficit,
E ac omnem mortis occasum excludit. De quo fertur in Psal-
Psal. 20 mo: Posuisti in capite eius coronam de lapide precioso. Et alibi, Accipient iusti regnum decoris, & diadema speciei de ma-
Sap. 5. nu domini. Huic verbo consonat illud Iacobi: Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. Itaque
Mat. 24. perseueremus vsque in finem: qui enim in finem perseuerauerit
Gregor. (Christo testante) saluus erit. Qui perfectus est, amore bo-
Rom. 8. ni perseuerat in bono. Occidi potest, flecti non potest. Qui imperfectus, saltem amore præmij perseueret. Non enim sunt condignæ passiones huius temporis ad venturam gloriam.
Hebr. 12. Hinc Hebræos monet Apostolus dicens, Deponentes omne pondus & circunstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositũ nobis certamen: aspicientes in authorem
F fidei Iesum, vt non fatigemur animis nostris. *Qui habet aures, audiat quid spiritus dicat ecclesiis.* Hoc nunc expositum.
Apoc. 21. *Qui vicerit* ea quæ aduersantur saluti, ac displicent Deo. *Non lædetur à morte secunda.* id est, à damnatione æterna seu pœna inferni, quæ infrà mors secunda vocatur. Potest quoque per mortem secundam intelligi culpa, quæ animam læ-
Albertus dit ac perimit. Porrò secundum Albertum, peccatum rectè mors dicitur, quoniam sicut mors corporalis separat animam à corpore, ab amicis, à diuitiis, à visu, imò ab omni corporeo sensu: sic peccatum separat mentem à deo, ab angelis cunctísque sanctis, à spiritalibus diuitiis, à visu interno, ac cæteris spiritalibus sensibus. Rursus mors animæ puta peccatum morti corporis assimilatur in multis. Nam primò corpus distem-

peratur

peratur, deinde infirmatur, postea moritur. hinc effertur, se- A
pelitur, lapide operitur, nouissimè à vermibus consumitur. Sic anima primò distemperatur per malam affectionem, infirmatur per noxiam delectationem, moritur per consensum, effertur per opera, sepelitur per consuetudinem malam, operitur lapide per obdurationem, ignibus vermibúsque gehennæ torquetur in finem. Preterea aduertendum, quòd memoratum Smyrnæ pontificem quidam affirmant fuisse beatum Polycarpum: & Iudæos incredulos in vrbe illa morantes excitasse persecutionem contra Polycarpum & eius discipulos, inflammando Gentiles contra hos Christianos: in qua persequutione multi Christianorum fuerunt occisi, sanctúsque Polycarpus in ignem proiectus. Vbi cum non læderetur, tandē gladio cæsus migrauit ad Christum. Consequenter ad præ- B
sulem Pergamensis ecclesiæ sermo dirigitur. *Et angelo ecclesiæ Pergami scribe, Hæc dicit, qui habet romphæam ex vtraque* Apo.1.
parte acutam, id est, Christus de quo suprà dicebatur. De ore eius procedebat gladius ex vtraque parte acutus, quod ibidē Heb.10.
expositum est. Per quod vtique insinuatur rigor diuini iudicij, quámque horrendum sit incidere in manus Dei viuentis. Quidam autem per romphæam intelligunt sacram scripturam, quæ vitia resecando, mentem ad cœlestia acuendo, intima cordis penetrando, animam à rebus secularibus, desideriísque carnalibus occidendo, acuta vocatur. Et ex vtraque parte acuta, propter duo testamenta: quorum scripturæ hæc agunt. Hinc de Christo dicitur. Ipse quasi ignis conflans, & Mala.3.
quasi herba fullonum. *Scio vbi habitas*, scilicet, in quali oppido atque consortio. Quasi dicat, Hoc te laudabiliorem, am C
pliorique præmio efficit dignum, quòd inter tam prauos non relinquis iustitiam. Difficilius etenim est, inter peruersos iustè viuere, quàm inter deuotos. *Vbi sedes est Satanæ*, id est, infidelium hominum multitudo, in quorum cordibus manet diabolus. *Et tenes nomen meum*, id est, fortiter prædicas, confiteris, exaltas, & Christiano nomine dignū te exhibes, Christiformiter conuersando. *Et non negasti fidem meam*, timore persequutorum, vel molestia impugnationum. *Et in diebus illis*, quibus inter illos moratus es. *Antipas testis meus fidelis* fuit in vrbe hac. *Qui occisus est apud vos* ab infidelibus Pergami. *Vbi Satanas habitat*, in vasis suis prauis hominibus. Vnde in Euangelio ait Saluator, quòd immundi spiritus Luc.11.

D ingressi hominem habitant ibi. Constat virum istum, qui cæteris omissis tam solemniter à domino commemoratur & cōmendatur, singularis sanctitatis atque constantiæ extitisse: qui dicitur testis Christi, quoniam verbo, facto, & sanguinis sui effusione testimonium perhibuit veritati fidei Christianæ. Martyr autem Græcè, Latinè dicitur testis. *Sed habeo aduersum te pauca* emendatione digna. *Quia habes illic*, scilicet, inter tuos. *Tenentes doctrinam Balaam*, qui consilio Balaã æquiualenter consentiunt. *Qui docebat Balach* regem Moabitarum. *Mittere scandalum*, id est, offendiculum oculorū & occasionem peccandi. *Coram filiis Israel.* Nam suggerente Balaam hariolo, Balach misit fœminas speciosas prope filios Israël: vt earum pulchritudine tracti in luxuriam ruerent, atque de sacrificiis idolorum comederent. Ideo subditur, *Edere* de sacrificiis idolorum. *Et fornicari.* De hoc

E

in Psalmo: Et imitati sunt Beelphegor, & comederunt sacrificia mortuorum. *Ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum*, id est, hæreticos quosdam inter tuos esse permittis, nec eos expellis, seu idoneè reprobas: qui instar Balaam, docent cum illegitimis commisceri, asserentes mulieres debere esse communes: sicut dictum est plenius suprà de erroribus Nicolaitarū. De talibus quoque in Canonica Iudæ habetur. Væ iis qui in via Cain abierunt, & errore Balaam mercede effusi sunt. Hi sunt in epulis suis conuiuantes sine timore, semetipsos pascentes, arbores infructuosæ, bis mortuæ, despuuantes suas confusiones: quibus procella tenebrarum conseruata est in æternum. *Similiter pœnitentiam age*, id est, sicut episcopo Ephesi iussi, sic iubeo tibi pœnitentiam agere. Vel similiter, id est, sicut & isti decepti. Nam pari reatu tenetur, qui peccat: & qui peccantem cum potest & debet, non corripit, vel peccare permittit. *Si quo minus* feceris, id est, nisi pœnitueris, *Veniam tibi citò*, id est, per castigationem districtam te visitabo, vel ante mortem vel in morte, seu in iudicio generali: quod comparatione futuræ perpetuitatis mox erit. *Et pugnabo cum illis* errantibus, quos reprimere negligis, id est, contra illos disceptabo. *In gladio oris mei*, id est, per sententiam damnationis, & per iudiciariam potestatem, cósque damnabiles esse conuincam. Itaque tu cum illis peribis, nisi pœnitentiam egeris. Quo patet, quàm periculosa sit cura animarum, cum pastor damnetur, nisi oues errantes pro posse reduxerit

Psal. 105.

Apo. 1.

Iudæ. 1.

F

reduxerit, diligenter instruxerit, seriosè arguerit, & quantum A valet represserit. Vel pugnabo cum illis in gladio oris mei, id est, te de statione tua amoto, meliorem in tuo loco substituam: per cuius verba aduersarios veritatis deiiciam, ac deceptos reducam. *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat ecclesiis.* Istud frequenter repetitur. Et quoties clausula hæc in hoc loco vel alibi in scripturis inseritur, signum est notabile, magnum aut mysticum, salubre, omni quoque aduertentia dignum esse quod dicitur. *Vincenti* passiones & vitia, tentationes, & cuncta aduersa, *Dabo manna absconditum,* id est, refectionem internam, consolationem occultam, panem cœlestem. De quo in Euangelio legitur: Beatus qui manducabit panem in regno dei. Vel manna absconditũ, B est ipsemet dulcissimus dominus Iesus, cuius figura fuit manna filiis Israël præstitum. Vnde ait Iudæis, Non Moses dedit vobis panem, sed pater meus dat vobis panem verum. Ego sum panis vitæ. Hunc panẽ dat nobis deus, seu ipsemet Christus, in via per quendam dulcem prægustum, per contemplationem & spem, per quotidianam appropinquationem: in patria autem per plenariam communicationem, ac beatificã refectionem. Denique Christus suo corpore & sanguine nos in præsenti exilio fouet, consolatur, ac reficit, tanquam per gratiæ instrumentum, gratiæ veraciter contentiuũ: per diuinitatem verò nos alit, tanquam per principale, obiectale, beatificatiuum edulium. Manna insuper istud absconditum fertur, quia secundum diuinitatem Christus est incomprehensibilis. Iuxta illud Esaiæ, Verè tu es deus absconditus, deus Israël saluator. Et quia nunc per fidem ambulamus, atque per specu C lum in ænigmate cognoscimus. In sacramento etiam non parum absconditur, nec à carnalibus eius sapor percipitur: sed deuotis, dicente propheta: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam abscondisti timentibus te. Similiter de sapientia scriptum est, Abscondita est ab oculis omnium viuentium, nec inuenitur de terra suauiter viuentium. Trahitur autem sapientia de occultis. Vnde secundum Berengan. man *Berengã-* na absconditũ dicitur, quia sapiẽtia dei superbis absconditur, *dus.* humilibus autem reuelatur, Christo dicente, Confiteor tibi domine pater, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus; & reuelasti ea paruulis. *Et dabo tibi calculum candidum.* id est, corpus corruptionis gloria in futuro refulgens, secun-

D dum Bedam. Sicque per manna potest intelligi præmium essentiale, & per calculum præmium accidentale. Sed ipsemet Christus, qui est preciosissima margarita pro qua cūcta spernuntur, splendidissimúsque carbunculus in tenebris lucens, eásque fugans: candidus calculus appellatur, qui per humilitatem se paruum exhibuit, electorum verò corda suo splendore perfundit. Rursus, per calculum candidum intelligi potest aureola martyrum. Nam ad martyrium verbis his Christus suos milites animauit. Sicut enim per lapidem preciosum præmium essentiale, seu aurea: ita per calculum candidum puta carbunculum, præmium accidentale atque aureola intelligitur. *Et in calculo nomen nouum scriptum*, quo beatus vocabitur, & filius Dei per dona gloriæ censebitur. Recipiendo E enim hunc calculum, sortietur & nomen nouum, in calculo ipso relucens: vt perfectè glorificatus & duplici stola indutus dicatur. *Quod nemo scit*, per notitiam experimentalem, plenariam, seu formatam, *Nisi qui accipit* ipsum. Quid enim sit deo sic frui, ita beatificari, ita per similitudinem donorū gloriæ dei filius esse & appellari, nunc perfectè cognoscere non valemus. dicente Apostolo: Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparauit Deus diligentibus se. Vel per nomen istud intelligitur ipsemet Christus nomine designatus, vt sit sermo de nomine nominato: de quo legitur: Non est aliud nomen datum hominibus sub cœlo, in quo oporteat nos saluos fieri. Christus autem, tanquam purissimus amator, ac liberalissimus dator, dando dona gratiæ & gloriæ, simul cum illis præstat seipsum, quem nemo no- F uit, nisi qui per charitatem ipsum susceperit, loquendo de cognitione formata. Siquidem qui dicit se nosse deum, & mandata eius nō custodit, ab Apostolo Ioanne, imò à spiritu sancto, mendax vocatur. Beregandus per calculum cādidum intelligit Euangelium: & per nomen in deo scriptū, illud quod legimus, In principio erat verbum, &c. Quidam Episcopum istum Pergami asserunt fuisse sanctum Carpum. Consequenter ad Episcopum ecclesiæ Thyatirensis dirigitur sermo. *Et angelo Thyatiræ ecclesiæ scribe, Hæc dicit filius dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes auricalcho*, hoc totum semel expositum constat. *Noui opera tua*, virtuosa quæ approbo *Et fidem* viuam, formatam rationibus credendorum ornatam, & purificatæ mentis intelligentia decoratam:

Berengādus.

quæ

quæ est fides secundum statum perfectum. *Et charitatem*, qua A deum & proximum amas. *Et ministerium*, id est, officij tui exequutionem in actibus Episcopatus ac sacerdotij. *Et patientiam tuam*, inter tot aspera. *Et opera tua nouißima plura prioribus.* ita, quòd in bonis actibus abundanter creuisti. *Sed habeo aduersus te, quia permittis mulierem Hiezabel, quæ se dicit prophetem, docere & seducere seruos meos, fornicari & manducare de idolothytis.* Fuit itaque in ecclesia huius antistitis mulier, quę vel proprio nomine dicta est Hiezabel, vel propter parem impietatem cum Hiezabel vxore quódam Achab regis Israël, de cuius prauitate. 3. Regum habetur, sic dicta fuit. Dicúntque ali 3. Reg. 16. qui, quòd fuit vxor huius episcopi. Vnde secundum Albertum 18. alia translatio habet: Habeo aduersus te, quòd sinis vxorem B tuam Hiezabel. Et ita audacius dixit se esse prophetissam, tanquam antistitis, & quidem tam sancti antistitis, coniugem. Idcirco etiam dixit se prophetissam, vt dum crederetur inspirata diuinitus, facilius eius doctrina susciperetur. Docuit ergo fallaciter, & docendo induxit fideles ad fornicationem carnalē, eo modo quo Nicolaitæ: vel ad fornicationem spiritalē, quæ est cum dæmonibus, dum rebus caducis magis quàm deo altissimo inhæretur. Non autem docuit idololatriam corporalem, secundum Bedam, quia tunc non potuisset se fingere prophetissam. Dicit quoque Albertus, quòd per mulierē hanc (scilicet eius imitatione siue exēplo) introducta fuit perfidia Ma- C chometi, qui etiam finxit se esse prophetam. Porrò per idolothyta intelliguntur, quæ idolis immolata seu consecrata fuerunt: de quibus manducare licet, secundum Apostolum, quando fit sine scandalo proximi, & non in venerationē idolorum: 1. Cor. 9. sed mulier ista docuit illud passim licere. ¶ Sed mirum videtur quòd episcopus iste tātæ perfectionis, tā grande malum permisit. Ad quod Haymo respondens: Nulla, inquit, ratio promit- *Haymo.* tit, vt iste hoc vitio notetur, quē dominus tanta laude persequitur: sed à corpore electorum conuertit sermonē ad partem reproborum: quæ in doctoribus intelligitur, qui sua negligentia prædicta mala in ecclesia esse sinunt. Alij tamen de episcopo isto verba inducta exponūt. Et potuit fieri, ꝙ episcopus in aliis occupatus, prauitatem fœminæ huius non satis aduertit: vel eius culpam non tam citò vel tam efficaciter increpauit, vt debuit. *Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret,* in quo misericordia Dei ostenditur. Omnipotens enim est patiens *Eccle. 5*

D redditor, nec animas vult perire. *Et non vult pœnitere à fornicatione sua*, quam docet & facit: præteritam deplorando, & futuram vitando. Vnde impletum est in muliere hac illud Iob: Deus dedit illi locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in peccatum. Sed quia tantò districtior est Dei vindicta, quantò longanimior atque clementior fuit expectatio sua, subiungitur. *Et ecce mitto eam in lectum*, id est, graui languore eam visitabo, & per mortem corporalem mittam eam ad mortem ad lectũ infernalem: vbi sepultus est diues. *Et qui mœchantur cũ ea*, id est, eius doctrinis ac vitiis participant, vel ei miscentur. *In tribulatione maxima erunt*, ita quòd dira morte consumentur, deinde æterna supplicia patientur. *Nisi pœnitentiam egerint ab operibus suis*. imò & ab affectionibus suis, verbis, & cogitatio-
E nibus: quæ omnia actus & opera hominis frequenter in scriptura dicuntur. Hinc in Euangelio Christus ait: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Et in Ecclesiastico habetur: Nisi pœnitentiam egerimus, incidemus in manus Dei, & non in manus hominum. *Et filios eius*, id est, imitatores, qui præ cæteris ei in vitiis conformantur. Propter quod non solùm participes, sed & filij eius vocantur. *Interficiam in morte*, formaliter, scilicet ipsa morte, id est, insanabili plaga. vel morte gehennæ, quæ est mors secunda damnatióque perpetua. *Et scient omnes ecclesiæ*, ex effectu meæ iustitiæ. *Quia ego sum scrutans corda & renes*, id est, intimè cernens, diligen-
F ter discutiens, vsque ad vnguem diiudicans desideria & opera carnis, quæ nomine renum signantur, & cogitatus affectionésque cordis. *Et dabo vnicuique vestrûm secundum opera sua*, ita quòd nullum bonum dimittam irremuneratũ, nullúmque malum impunitum. Hæc idem per Hieremiam dicit: Ego dominus, inquiens, scrutans cor & probans renes, qui do vnicuique iuxta vias suas, & iuxta fructum adinuentionum suarũ. Quod & in Psalmo cantatur. Verũtamen nomine scrutationis quandóque datur intelligi inquisitio quædã de re ignota, vel nota aliqualiter, vt noscatur certitudinaliter: sicque Deo nõ competit, & iuxta hoc scriptũ est: Nunquid sicut dies hominis, dies tui: vt quæras iniquitatem meã, & peccatũ meũ scruteris? Præterea cum ratio meriti atque demeriti magis consistat in actibus interioribus, potissimè voluntatis, quàm exterioribus, qui rationem virtutis aut vitij ab interioribus sortiũtur: cũ deus dicitur vnicuique redditurus secundũ opera sua:

Marginal references: Iob. 34. — Lucæ. 14. — Lucæ. 12 — Eccle. 12. — Apoc. 21 — Psal. 7 — Iob, 24. — Hiere. 17. — Psal. 7 — Iob. 10

per opera intelliguntur actus interiores & exteriores, ita vt & A
passiones sub nomine actus cóprehendantur. Vnde quòd a-
ctus interior opus dicatur, patet ex eo quod in Euágelio loqui
tur Christus Iudæis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quẽ *Ioan.6.*
misit ille. *Vobis autẽ*, fidelibus meis. *Dico & cæteris qui Thya-
tire estis*, id est cunctis qui estis in domo episcopi, & in tota
vrbe hac commorantes. *Quicunque non habent doctrinã hanc*,
impiissimæ Hiezabel, id est, ei non acquieuerunt. *Et qui non
cognouerunt*, per approbationem. *Altitudinem Satanæ*, id est.
superbias atque astutias diaboli, filiorúmque eius hæresiarcha
rum, Ebionis, Cherinti, ac Marcionis. *Quemadmodum dicunt,
non mittam super vos aliud pondus*, id est, ego non imponam vo- *Act.15.*
bis obseruationem legalium, quam Petrus apostolus vocat im B
portabile pondus: quemadmodum hæretici iam præfati dixe
runt, & me missurum asseruerunt Docuerunt enim legalia cũ
Euangelio obseruanda, ita quòd deus mitteret hoc pondus su
per ceruices discipulorum, vltra pondus Euangelicæ legis. *Ta
men id quod habetis tenete*, id est, Euangelica documenta firmi-
ter obseruate, quæ iá dudum accepistis, *Donec veniam*. id est. *2.Pet.3.*
vsque ad mortem, quando vos visitabo, & perseuerátes de via *Mich.6.*
ad patriam eleuabo. *Et qui vicerit*, secundum sensum iam sæ-
pe inductum. *Et qui custodierit vsque in finem opera mea*, id est,
sine reprehensione & macula exhibuerit opera mihi placita,
& mea virtute peracta: in omnibus custoditè, circunspectè, cau
tè, solicitè, timoratè se habens. *Dabo illi potestatem super gen-
tes*. Sancti enim secundum Apostolum de hoc mundo iudica- *1.Cor.6*
bunt, quibus & Christus promisit: Sedebitis super sedes iudi. *Matt.19*
cantes duodecim tribus Israël. Vnde in libro Sapientiæ scri- C
ptum est: Iudicabunt nationes & dominabuntur populis. *Et* *Psal.2*
reget eas in virga ferrea, id est, in rigore iustitię. Vel cum dam-
nationis sententia mittet seu diriget eas ad finem eis debitum,
puta ad pœnas inferni. Nam simul cum Christo iudicabunt, & *Luca.22*
eius sententiam approbabunt. *Et tanquam vas figuli confrin-
gentur*, non esse, sed omne bene esse, perdendo. Denique san-
cti in patria potestatem sortiti sunt subueniendi viatoribus &
gratiam boni regiminis eis procurandi, impiósque torquen-
di. Vel, qui custodierit vsque in finem opera mea, id est, in
bonis actibus stabilis manserit, & verè ac efficaciter in bono
perseuerare decreuerit: dabo illi potestatem super gentes, id
est, aliis eum præficiam, tanquam dignum prælatum, aliósque

tentiam agat: ne cũ ſpiritu cœperit, carne conſumatur & per- A
eat. Cum enim in eodem ſtatu homo non maneat, qui non *Galat.3*
proficit, deficit: & qui negligit modica, paulatim pœnitus eua *Iob.14*
cuatur, niſi ſolicitè ſe emendet. Propter quod tali dicitur: Si
nõ in timore domini tenueris te inſtãter, citò ſubuertetur do *Eccle.19*
mus tua. Etenim timor filialis & caſtus, q̃ eſt fuga mali culpæ,
ab omni abſtrahit diuinitatis offẽſa, à torpore atq; ignauia, ſe- *Eccle.27.*
cundum illud dictum Salomonis: Qui timet deum, nihil ne- *Eccle.7.*
gligit. Præterea ſi quis prælatus in grege ſibi commiſſo perci-
piat aliquos eſſe peſtiferos, peruerſa docentes, & ſcandalizan-
tes puſillos, trahentes ad carnis inquinamenta vel ſpiritalia vi
tia, omnem mox diligentiam ac laborem apponat; vt tan-
tum malum extirpet, animarum ſubuerſores corripiat, exclu-
dat, deuitet, ſi ſe emendare noluerint. Conſideremus ſolerter, B
quanta ſit pietas Dei quantum noſtram optet ſalutem, quo- *Philip.2*
modo nunc minando pœnas, nunc promittendo iucunda, ſa-
tagat nos à vitiis reuocare, ad virtutes inflammare, ad beatitu
dinem ſublimare. Non paruipendamus gratiam Dei, nec pro-
uidentiæ eius ſimus ingrati: alioquin omnia cooperabuntur
nobis in malum, & quãtò maiora ac plura ſunt eius beneficia,
tantò enormiora erunt noſtra facinora, & duriora ſupplicia.

¶Explanatio Cap. III. *Et angelo Sardis eccleſiæ ſcribe.*

ARTICVLVS QVARTVS.

APITVLO præcedenti ſcripta ſunt, quæ ad C
quatuor epiſcopos quatuor eccleſiarum Aſiæ *Apoc.2*
pertinent: nunc quæ ad reliquos tres epiſcopos
eiuſdem prouinciæ ſpectant, ſcribuntur. *Et an
gelo*, id eſt, præſuli. *Eccleſiæ*, ſcilicet Chriſtiano
rum qui ſunt in ciuitate, *Sardis ſcribe, Hæc dicit qui habet ſeptẽ
ſpiritus Dei*, id eſt, Chriſtus, in quo ſeptem dona ſpiritus pleniſ
ſimè fuerunt & ſunt, qui & ſeptem ſpirituum, id eſt, omnium
angelicorum ſpirituum dominus eſt: qui per ſeptem ſpiritus *Eſa.11*
deſignantur, vt dictum eſt ſuper illud: Et à ſeptem ſpiritibus
qui in conſpectu throni eius ſunt. *Et ſeptem ſtellas*, id eſt,
ſeptem epiſcopos eccleſiarum Aſiæ, per quos vniuerſarum
ſignificantur eccleſiarum epiſcopi & prælati: quia omnes in
manu ſunt Saluatoris: vnde in fine primi capitis ſcribitur.

D Septem stellæ angeli (id est, episcopi) sunt septem Ecclesiarũ.
Apoc.3 *Scio opera tua*, quæ displicent mihi. Bona scit deus per appro
Ibidem. bationem, mala per simplicem cognitionem & detestationem iuxta illud: Cognoui multa scelera vestra. Et illud: Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Nec obstat quod Abacuc dicit: Mundi sunt oculi tui domine, ne videas malum. & respicere ad iniquitatem non poteris. Hoc enim nõ asserendo, sed conquerendo, & ex contrario dicitur sensu. *Quia nomen habes, quòd viuas*, id est, ab aliis per charitatem & gratiam viuere ęstimaris, & famam bonam per hypocrisim tuã sortitus es. Fama autem nomen vocatur, iuxta illud: Curam habe de bono nomine. Et illud Machabęorum: Faciamus & ipsi nobis nomen. *Et mortuus es*, morte peccati, de qua ait Saluator: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Spiritalis siquidé vita animæ est charitas, quã, qui mortaliter peccat, amittit,
E spiritalitérque moritur, nec aliquem actum Deo placentem ac meritorium operatur: sed est velut turpe fœtidúmque cadauer coram supersanctissimo Deo. *Esto vigilans*, id est, diligens in custodia cordis tui ac subditorum: & quò pluribus præes, tantò solicitior & agibilior consistas. Omnem enim prorsus torporem abiicere debet prælatus, & omni metu, timore
Philip.2 atque tremore suam ac gregis operari salutem. Vnde de indi-
Esa.56. gnis pastoribus dicitur: Speculatores cęci, vidétes vana & dor
Roma.12 mientes. Hinc Romanos monet Apostolus: Qui præest, in so-
Galat.6. licitudine, supple, præsit. *Et confirma cætera, quæ moritura erant*, id est, opera tua parua, quæ facis & de genere bona sunt.
F maiore puritate exerce: vt ex charitate nascantur, & meritoria comprobentur: quæ aliàs nihil tibi proficient ad salutem. Vel confirma cætera quæ moritura erant, id est, infirmos seu imperfectos gregis tui, orando, docendo, exemplariter conuersando ad virtutes erige. Sicut & Petro ait Saluator: Tu a-
Lucæ. 22. liquando conuersus, confirma fratres tuos. Grex nempe cito in vitia labitur, & mortem culpæ mox patietur, nisi à prælato iuuetur, confirmetur, & deducatur, secundum quod dominus
Ezech.34 per prophetam ait: Dispersæ sunt oues meæ, eo quòd nõ esset pastor. *Non enim inuenio opera tua plena*, id est, veraciter virtuosa. *Coram Deo meo*, secundum quod homo sum. Qui enim vana intentione quæ bona sunt agit, mente est vacuus, peccato exhaustus, verè pauperrimus. Tales sunt qui quærunt placere hominibus, qui apparentiam magis quàm existentiam

ſanctitatis aſſumunt: qui etſi coram hominibus aliquid videantur: deum tamen fallere nequeunt. Vnde & fatuarum virginum lampades extinguntur. Et teste Ambroſio, plenitudiné vita iuſti habet, inanes autem ſunt dies malorum. *In mente ergo habe.* id eſt, diligenter conſidera. *Qualiter acceperis*, gratiam dei in baptiſmo, deinde ſacerdotium, Epiſcopatusque gradum. *Et audieris*, à me cæteriſque ſanctis ea quæ ad Epiſcopum pertinent, ac reliqua Euangelicæ legis documenta, pręcepta, & conſilia. *Et ſerua*, hæc omnia memoriter recolendo, & efficaciter proſequendo. Vnde & Timotheum admonens Paulus: Noli, inquit, negligere gratiam quæ data eſt tibi cum impoſitione manuum presbyterij. Et ruſus: Confortare in gratia: & quæ audiſti à me per multos teſtes, hæc commenda fidelibus. *Et pœnitentiam age*, de bonis omiſſis & malis cómiſſis. *Si ergo non vigilaueris*, id eſt, niſi officium tuum ſolerter fueris exequutus, oculoſque direxeris ad conſiderãdos defectus tuos ac ſubditorum, *Veniam ad te*, per potentiæ meæ effectum, & æquitatis vindictam *Tanquam fur*, id eſt, improuiſe, iuxta illud Apoſtoli: Dies domini tánquam fur in nocte ita veniet. *Et neſcies qua hora veniam ad te*, niſi cum pœná ipſam cœperis experiri. Nam hora mortis incerta eſt. Quapropter Chriſtus hortatur: Vigilate, neſcitis enim qua hora dominus veniat, ſero, an media nocte, an gallicantu, an mane: ne cum venerit repentè, inueniat vos dormientes: videte, vigilate, & orate. Denique corporaliter dormit qui oculos carnis tenet clauſos, nec vtitur ratione, nec quippiam ſacit aduertens: ſic ſpiritualiter ac miſerabiliter, dormit, qui occulos mentis ad ea quæ dei ſunt ac ſuæ ſalutis non aperit, qui rationé, quę ad optima inſtigat, non ſequitur, qui nil meritoriũ operatur. *Sed habes pauca nomina in Sardis*, id eſt, quoſdã fideles in tua eccleſia, *Qui non inquinauerunt veſtimenta ſua*. ideſt veſtem innocentiæ in baptiſmo collatam ſeruauerunt incontaminatam, poſtea mortaliter non peccando, & de venialibus quotidie ſatisfaciendo: imò in ſplendore gratiæ ac virtutum creuerunt. Veſtimenta quoque animæ ſunt virtutes ac dona ſpiritus ſancti: quibus mens decoratur, & contra frigora vitiorum, atque ardores concupiſcentiarum, ac tentamentorum munitur. Vnde & charitas dicitur veſtis nuptialis. Et de ſponſa cantatur: Vidi ſpecioſam, cuius inæſtimabilis odor erat nimis in veſtimentis eius, quibus ſe indutam gloriatur quæ di-

A
Matt.25
Ambroſ.
B
1.Theſ.5
Mar.13.
C
Mat.22
Cant.4
Eſa.16.

D cit: Gaudens gaudebo in domino, quia induit me vestimento salutis, & indumento iustitiæ circundedit me. Hęc vestimenta non fœdat, qui in mortale non ruit: & de venialibus omni hora se purgat, mentem frequenter eleuando ad deum, bonisque actibus iugiter insistendo. Iterum vestimenta sunt opera.

Canti. 5. Vnde quæ opera tenebrarum abiecit, ait: Exui tunicam meam quomodo induar illam? Qui itaq; satagit deo in puritate seruire, nemini (quantum in se est) dans vllam offensionem: iste vestimenta sua nõ inquinat. Ad quod Philippenses hortatur Apostolus: Charitas vestra magis ac magis abundet, vt sitis synceri & sine offensione. Sed quomodo potest quis vestiméta ista seruare non inquinata, cum conqueratur propheta dicens: Facti sumus vt immundi omnes nos: quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ? Et respondendum, quòd cõparatione lucis ac puritatis diuinæ id dicitur. Sic enim & cœli non sunt mundi. Hinc in libro Iob dicitur: Non iustificatur homo compositus deo. Et item. Quid est homo vt immaculatus sit & iustus appareat natus de muliere? Nihilominus ait: Psalmista: Custodi animam meam, quoniam sanctus sum. Et Apostolus. Nihil mihi conscius sum. Propterea aduertendũ, quòd dupliciter dicitur quis vestimenta præfata non inquinasse. Primò cum post primam iustificationem seu gratiæ infusionem nunquam peccauit mortaliter, quod paucissimis competit. Secundò, cum actualiter in charitate & gratia est, studens deo in sanctitate & iustitia cunctis diebus suis seruire: quod omnibus verè pœnitentibus, ac proficientibus certũ est conuenire. Quæritur quare potius ait dominus, habes pauca nomina, quàm paucos homines, cum de hominibus sermo sit? Et respondẽdum quòd ideo, vt innuat quòd electos & bonos noscit per modum specialem, per acceptionẽ & directionem præcipuam, dicente Apostolo: Quos prædestinauit, hos & vocauit. Et Mosi ait qui omnia nouit: Teipsum noui ex nomine. Vnde de seipso loquẽs Christus sub nomine boni pastoris ait: Proprias oues vocat nominatim. In parabola quoque purpurati diuitis, electum pauperẽ exprimit nominatim, reprobum diuitem appellatione communi. *Et ambulabunt mecum in albis*, id est, mecum erunt in regno cœlesti, stola gloriæ ac immortalitatis induti. In albis quoque, id est, corporibus glorificatis ac splendidissimis gloriæ donis. In ecclesia etiam militanti ambulabunt mecum, id est, coram me & vestigia

Marginalia: *Canti. 5.* — *1. Cor. 6* — *Philip. 1* — *Esaia. 64* — E — *Iob. 15.* — *Iob. 9* — *Iob. 15. 0* — *Psal. 85.* — *1. Cor. 4* — *Luca. 1.* — F — *Rom. 8* — *Exod. 33* — *Ioan. 10*

gia mea sequendo. Qui enim se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Sic Dauid commẽdat scriptura, quòd coram domino ambulauerit. Et Abrahæ dicitur: Ambula coram me, & esto perfectus. In albis, id est, innocentiæ indumentis, si gratiam baptismalem non perdiderunt. Vel in bonis operibus, secundum Berengandum. Vnde, vt Haymo asserit: nõ solũ qui in innocentia permanserũt, sed & hi qui per pœnitentiam surrexerunt, puta omnes electi, ambulabunt cum Christo in albis, qui dicit: Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego & illi sint mecum: vt videant claritatem meam. *Quoniam digni sunt.* Ex quo sequi videtur, quòd aliquis de condigno mereatur vitam æternam, cum tamen dicat Apostolus: Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam. Et Saluator: Cum feceritis, inquit, omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus: quod debuimus facere fecimus. Sed dicendum, quòd homo existens in charitate meretur vitam æternam de condigno, in quantum spiritus sanctus charitatem mouet & excitat ad agendum, non in quantum procedit, vel passio acceptatur à libero arbitrio etiã habitu charitatis adiuncto. Hæc est sancti Thomæ respõsio *Qui vicerit*, vanitates seculi, desideria carnis, suggestiones diaboli, *Sic vestietur vestimentis albis* id est, præinductis bonis gratiæ ac gloriæ donis ornabitur. *Et non delebo nomen eius de libro vitæ.* Minus dicit & plus significat, vt sit sensus: Ostendam eum scriptum esse in libro vitæ. Vbi quærẽdum, est quomodo aliquis dicatur deleri de libro vitæ. Et respondendum, quòd liber vitæ in deo est, electorum conscriptio, tenax memoria seu firma notitia in mẽte diuina, qui liber est ipsa prædestinatio. Itaque secundum Thomam, aliquis dicitur scriptus in libro vitæ dupliciter. Primò, secundum ordinationem prædestinationis, vt hi quos deus saluare decreuit: & sic nullus deletur. Secundò, quantum ad prædestinationis effectum, scilicet charitatem & gratiam: quã qui habet, dignus est vita æterna. Ideo scriptus dicitur in libro vitæ. Et cum ea peccando amittit, deletur secundum istum respectum, videlicet quo ad effectum prædestinationis diuinæ In idem redit quod alij dicunt, aliquem scriptum in libro vitæ, per præscientiam æternam, & sic scriptus nunquam deletur, sicut nec dei præscientia fallitur. Propter quod scriptum est: Sanctus vocabitur omnis, qui scriptus est in vita in

[Margin: A; Luc.16; 1.Ioan.2; Ruth.4; 2.Reg.3; Gene.17; B; C; Esaia.4]

D Hierusalem. Secundò, per præsentem iustitiam: & sic potest deleri. Vnde cum Moses dixisset ad dominum: Aut dimitte populo hanc noxam, aut dele me de libro quem scripsisti. dominus mox respondit: Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. Porro qui scriptus est in libro vitæ primo modo, dicitur simpliciter scriptus: qui secundo modo, scriptus dicitur secundum quid. Ideo absolutè loquendo, nullus propriè deletur de libro vitæ: sicut nec prædestinatus damnatur. *Et confitebor nomen eius*, id est, in hora iudicij eius particularis ac vniuersalis, ipsum ad me pertinere testabor, *Coram patre meo, & coram angelis eius*, quæ confessio, est honor præclarus, ob quẽ contemnendus est omnis honor terrenus. *Qui habet aures*

Exod. 32 *Luca. 12.*

E *audiat, quid spiritus dicat ecclesiis*. Ista admonitio pollicitationi diuinæ nunc præponitur, nunc subiungitur: ad innuendũ, quòd verba dei ac diuina promissa diligenter auscultare debemus, siue ad hoc præmonemur, siue non. Consequenter præsuli Philadelphiæ ecclesiæ sermo dirigitur. *Et angelo Philadelphiæ ecclesiæ*, id est Episcopo congregationis Christianæ in vrbe hac commorantis, *Scribe: Hæc dicit sanctus & verus* id est, Christus, qui secundum diuinam naturam essentialiter sanctus & verus est, secundum naturam quoque assumptã sanctior vniuersis, & verus in verbis atque operibus, qui testatur: Ego sum via, veritas, & vita. De quo apud Danielem dicitur: Vngatur sanctus sanctorum. *Qui habet clauem David*, Clauis est qua abdita reserantur, & clausa panduntur, ac ianua aperitur. Ita clauis hæc Dauid quam habet Christus, est virtus

Apoc. 2. *Ioan. 14*

F sua illuminatiua seu sapientia per quam aperit nobis mysteria scripturarum, sicut & Apostolis aperuit sensum, vt intelligerent scripturas. Per hanc autem virtutem aperit nobis & ipsum Dauid, seu librum Psalmorum, in quo secundum diuinũ Dionysiũ, virtualiter continetur, quicquid in scripturis habetur. Vnde & clauis ista vocata est clauis Dauid, qui præ cæteris de Christo prophetauit, cuius Psalmos Christus elucidauit. Veruntamen secundum Berengandum & Haymonem, per clauem Dauid intelligitur Christi humanitas, de semine Dauid assumpta, per quam reserata sunt omnia, & quæ Dauid de deo & quę deus ad Dauid loquutus est. per quam etiã ianua regni cœlestis est patefacta, & tota ecclesia illustrata.

Rom. 1.

Qui aperit, id est, scripturarum notitiam menti infundit, corda ad gratiam, charitatem & fidem patula facit, *Et nemo claudit*

claudit, ei cui Christus sic aperit: quoniam Christi operationē A
nullus prohibere, impedirévé potest directè, & dum Christus
noluerit: quanquam diabolus & homines praui nonnunquā
dispositiuè illuminatos ad tenebras falsitatis ac vitiorum de-
clinent: sicut in Euangelio ait Saluator: Venit diabolus, & tol
lit verbum Dei de corde ipsorum, ne salui fiant. Et denuò:
Væ vobis scribæ & pharisæi, qui clauditis regnum cœlorum *Matt.23.*
ante homines: ipsi non intratis, nec alios intrare permittitis,
scilicet quantum in vobis est. *Claudit*, id est, gratiam subtra
hit, intellectum scripturarum salutarem non influit superbis
ac reprobis. *Et nemo aperit*, eis tanta bona. Ipse vtique clau-
sit Iudæis & aperuit Gentibus. Sicut in Euangelio loquitur:
In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, vi *Ioan.9.*
deant: & qui vident cæci fiant. At verò verba hęc scripta sunt B
in Esaia de Eliachim, secundum quod fuit Christi figura cum *Esa.22.*
dicitur: Dabo clauem domus Dauid super humerum eius, &
aperiet: & non est qui claudat. &c. *Scio opera tua*, per appro-
bationem. *Ecce dedi coram te ostium apertum*, id est, patefeci
tibi ingressum ad intelligentiam scripturarum, mentem tuam
claritate scientiæ salutaris illuminando, *Quod nemo potest
claudere*, tibi cum ego id aperuero, qui potens sum te in data
diuinorum notitia conseruare Hoc etenim ostium est infusa
clarificatio animæ per quam scripturas intelligit. Denique
præter ostium hoc loquitur scriptura adhuc de multiplici o-
stio. Est enim prædicatio ostium, iuxta illud Pauli: Ostium
mihi apertum est magnum & euidens, & aduersarij multi. Fi-
des etiam dicitur ostium, vt in Actis: Retulerunt, quia ape- *Act.14.*
ruisset Deus Gentibus ostium fidei. Insuper præparatio cor- C
dis ad ea quæ dei sunt, ostium appellatur, dicente Apostolo:
Cùm autem venissem Troadem, & ostium mihi apertū esset *2.Cor.2.*
in domino. Christus nihilominus etiam ostium cœlestis pa-
triæ nuncupatur: Ego, inquit, sum ostium. *Quia modicam ha* *Ioan.10.*
bes virtutem. Hoc multipliciter exponitur. Quidam enim
per modicam virtutem intelligunt humilitatem, per quam
efficitur homo diuinam illustrationem suscipere aptus, iuxta
illud: Declaratio sermonum tuorum illuminat & intellectum *Psal.118.*
dat paruulis. Alij dicunt quòd ideo fertur habere modicam
virtutem, quia non habuit potestatem seu gratiam faciendi
miracula, sicut Episcopi communiter tunc habebant: idcirco
Deus in intelligentia scripturarum ei recompensauit, quòd

D in illa ipsa gratia defuit. Berengandus videtur istud subtilius elucidare, dicendo: Videtur mihi, quòd iste angelus Philadelphiæ Ecclesiæ in diuinis scripturis non satis fuerit eruditus: & ideo dixit eum modicam habere virtutem, ad conuincendos fidei inimicos. Ideo dedi coram te ostium apertum in diuinis scripturis, vt intelligas mysteria scripturarum: quod nemo poterit claudere, id est, sapientiæ quæ tibi dabitur, nullus poterit resistere inimicorum. Potest quoq; sic accipi. Modicam habes virtutem, id est, naturalis & propria virtus atque scientia tibi non sufficit, idcirco auxilium gratiæ tibi impendo. *Et seruasti verbum meum,* id est, sermonibus meis obediuisti. *Et non negasti nomen meum*.i. meipsum: sed te esse Christianum, & me esse Dei filium, liberè es professus. *Et ecce dabo tibi de synagoga Satanæ*, id est, aliquos incredulorum Iudæorum per tuam prędicationem conuertam, & tibi subiiciam. *Qui se dicunt Iudæos esse*, verè ac propriè, secundum nominis proprietatem, & virtutum patrum suorum imitationé. Iudæi enim quasi confitentes dicuntur, & isti antequam fidem Christi reciperent, iactabant se Deum fideliter colere & confiteri, patrúmque suorum fidem ac opera sequi: quod ita non fuit, ideo subditur. *Et non sunt*, hoc modo Iudæi. *Sed mentiuntur*, quia secundum carnem tantùm Iudæi sunt. Christiani verò specialiter circuncisi, secundum proprietatem spiritalem atque virtutem Iudæi vocantur, confitendo Christum de semine Iudæ exortum. Propter quod ait Apostolus: Non qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circuncisio, sed qui in abscódito Iudæus est, & circuncisio cordis in spiritu non litera. Et iterum: Qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahæ. *Ecce faciam illos*, tales per gratiam. *Vt veniant & adorent ante pedes tuos.* id est, tibi humiliter se fide suscepta, subiicient, téque vt patrem honorabunt: Deum cultu latriæ, & te cultu duliæ venerantes. *Et scient, quia ego dilexi te,* quem ad tantam abundantiam gratiæ gratum facientis, ac gratiæ gratis datæ promoui, ita illuminaui, Episcopum ordinaui, aliorum pædagogum constitui. Cùm enim diligere sit alicui bonum velle, hos diligit deus, quos ad bona gratiæ donáque gloriæ præordinauit. *Quoniam seruasti verbum patientiæ meæ*, id est, documentum meũ, quo patientiam præcepi ac docui, quam & opere demonstraui. *Et ego seruabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem*

Luc. 12. Joan. 8. Rom. 2. E — F — Gala. 3. Rom. 8. Luce. 12.

urbem vniuersum, tentare habitantes in terra. Per hanc horam A
tentationis quidam intelligunt tempus persequutionis Ecclesiæ ab Antichristo, qui vbique persequuturus est Christianos: alij diem iudicij. Potest autem magis ad literam ad huius Episcopi tempus referri, & de persecutione Christianorum à Romanis Imperatoribus eorúmque satellitibus accipi. Iam enim quando Ioannes hæc scripsit, cœperunt hi Ecclesiam generaliter persequi: & quidam post eos grauius persecuti sunt eam. Promittitur ergo huic Episcopo, quòd instantibus grauissimis quibúsque tribulationibus, per virtutem & gratiam spiritus sancti seruabitur: non vt aduersa non patiatur, sed ne eis vincatur, ne in tentationem ducatur, id est, tentationibus obruatur, atque consentiat. Vnde vt Haymo asserit: tentatio hîc pro deceptionis lapsu accipitur. Ni- B
hilominus quælibet persecutio ac tribulatio dici potest tentatio: quia per eam homo examinatur, & qualis sit noscitur. Sapiē.3.
Sic enim deus tẽtat electos, quia per aduersa & aspera de eorum perfectione accipit experimentum, probationem seu euidentiam: non vt ipse agnoscat, sed vt aliis ad ędificationem patescat. Sic enim legitur, quòd deus tentauerit Abraham. Moses quoque populo Israël loquitur: Recordaberis cuncti Gene.22.
itineris, per quod adduxit te dominus: vt affligeret te atque tentaret, & nota fierent quæ versabantur in corde tuo: vtrum Deu.8.
custodires mandata illius, an non. Vnde & in libro Sapien- Sap.3.
tiæ: Deus probauit illos, & inuenit illos dignos se. Præterea ex eo quod dominus ait: quia seruasti verbum meum, faciam vt veniant & adorent ante pedes tuos, elicitur, quòd dum homo humilitatem patientiámque obseruat, aduersarij ei reconciliantur: quemadmodum scriptum est: Quum placuerint do- C
mino viæ hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem. *Ecce venio citò*, transferendo te de via ad patriam, de tribulatione ad gloriam, de merito ad præmium. Hoc verbo consolationem infundit, & ad patientiam excitat. *Tene quod habes*, id est, in donis gratiæ perseuera. *Vt nemo accipiat coronã tuam*, id est, ne præmio disposito destituaris per propriã culpam, & alius loco tui subrogetur. Quũ enim certus sit numerus saluandorũ, si vnus iustus ceciderit atque perierit: alius in gradũ eius seu locũ succedet. Quáuis autem nec predestinatus possit corona priuari, nec prę scitus eã sortiri in sensu cõposito, puta vt talis & per comparationem ad prouidentiam

D Dei: vterque tamen manet liberi arbitrij, & in sensu diuiso ille potest damnari, & iste saluari. *Qui vicerit*, id est, peccata contempserit, nec alicui illicito consensum præbuerit. *Faciam illum columnam*, id est, fortem, fixum ac eminentem. *In templo meo*, id est, in Ecclesia, vt possit aliorum imbecillitatem portare, & simpliciores docere. Vnde per columnã perfecti & prædicatores ac prælati designantur: quorum est, cæteros per charitatem portare, roborare, constabilire: sic e-
Gala.2. nim Paulus, Petrum, Iacobum, & Ioannem columnas appellat. *Et foras non egredietur amplius*, ab ecclesiastica vnitate, ac indiuidua charitate recedendo: imò vsque in finem, me operante in sanctis operibus perseuerabit. *Et scribam super eum nomen Dei mei*, id est, deum alium eum faciam appellari,
E quandoquidem & virtuosi homines dij vocãtur, iuxta illud.
Psal.81. Ego dixi, dij estis. *Et nomen ciuitatis Dei mei nouæ Hierusalem*, id est, nomen ecclesiæ militantis imprimam ei, ita quòd catholicus, seu ecclesiasticus, ac fidelis per omnia asseretur. Ecclesia enim est ciuitas Dei noua per gratiam, quæ Hierusalem nuncupatur: quia in ea est visio pacis, inchoatio ac contemplatio quietis cœlestis. *Quæ descendit de cœlo à Deo meo*, id est, à supernis & à spiritu sancto profluxit, regenerata est, ordina-
Iaco.1. tur ac regitur. Omne enim bonũ optimũ, & omne donũ perfectum desursum est, descendens à patre luminum. Nihilominus Ecclesia ascendit ad cœlum, ad bona gloriæ aspirando. Hæc loquitur Christus secundum quod homo, dicens à Deo meo. *Et nomen meum nouum*, scribam super eũ, vt à me Chri-
Act.11. sto Christianus vocetur. Nam filius Dei ex tempore cœpit
F Christus vocari. Sed quia nonnulli fidelium, qui in Ecclesia videbantur columnæ ceciderunt, & per prauam doctrinam foras egressi sunt, quorum vnum dicit Berengandus fuisse Origenem: hinc locum hunc exponit de præmio atque Ecclesia triumphante, vt sit sensus: Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, id est, in regno cœlesti firmissima stabilitate locabitur: nec beatitudinem illam amittet, hoc est, foras non egredietur amplius. Et scribam super eum nomen Dei mei. Nomen Dei est esse æternum, quod super vincentes scribitur, cum eis æternitas communicatur, ita
Philip.4. quòd sine fine cum domino commorantur. Et ciuitas Dei mei nouæ Hierusalem, id est, Ecclesiæ triumphantis: quæ Hierusalem dicitur, quia in ea increata pax Dei omnem sensum exuperan

perans, facie ad faciem cernitur. Huius ergo ciuitatis nouæ per dona gloriæ nomen scribitur super electos, quando eam ingressi, ciues ac filij eius vocantur. Quæ descendit de cœlo, quia domino Iesu Christo de cœlis ad nostram redemptionem descendente, simul ac sancti descenderunt: quia iam per prædestinationem illi coniuncti erant. sic ille exponit. Consequenter ad Laodicensis Ecclesię præsulem sermo dirigitur. A

Et angelo Laodiciæ ecclesiæ scribe: Hæc dicit amen testis fidelis & verus, id est, Christus qui est verus & veritas, testísque dei patris, & actuum humanorum. Amen quandoque nominaliter sumitur, vt hîc: & tunc significat verum. Sicque competit Christo, qui est ipsum primũ, summum & exemplare verum. Quandoque sumitur aduerbialiter, & tunc significat verè. *Qui est principium creaturæ dei*, id est, vniuersorum creator, per quem pater omnia fecit, iuxta illud: Omnia per ipsum facta sunt. Propter quod ait Iudæis: Ego principium, qui & loquor vobis. Vel principium creaturę dei, id est, inter creata primus dignitate & gratia, secundum naturam assumptam: quemadmodum suprà plenius dictum est. *Scio opera tua*, simplici notitia. *Quia neque frigidus es*, per infidelitatem. *Neque calidus* per charitatem infusam. *Vtinam frigidus esses aut calidus*, id est, in altero extremorum, videlicet notabiliter sine notitia dei & simulata iustitia, vel feruens amore: tunc enim minus esset tuum peccatum, eo quòd seruus sciens voluntatem domini sui nec implens, grauius peccet. Facilius quoque tunc conuerteretis ad feruorem amoris, quia audito Dei verbo te peccatorem apertum perpenderes: nec te aliquid reputares, sed accusares: sicque vbi abundauit culpa, abundaret & gratia. *Sed quia tepidus es*, id est, piger, acediosus & negligens habens fidem informem, & aliquid esse te reputans. *Et non frigidus, neque calidus, incipiam te euomere de ore meo*, id est, mea sententia reprobare, à fidelium numero segregare, ab officio tuo deponere. Fideles autem & feruidi Christo sunt incorporati, à quo reiiciuntur dum in mortale labuntur. Quemadmodum autem aqua tepida, tanquam fastidium generans, citò euomitur: sic tepidi isti sunt, Deo specialiter detestabiles, atque ingrati. Et videmus ad oculum quòd hi qui manifestè sunt vitiosi, ita, vt ne aliquid boni se egisse aut agere putent, facilius conuertantur, quàm tepidi: seu illi qui volunt partim Deo, partim seculo cohærere, placere, seruire. Tepi-

Ioan. 14. B Ioan. 1. Ioan. 8. Apoc. 1. Luc. 12. C Rom. 5.

D dum demum hoc loco non sumitur quasi medium, de charitatis calore aliquid participans: sic enim melius est esse tepidum, quàm frigidum. *Quia dicis*, verbo mentali, siue vocali. *Quòd diues sum*, per virtutes & dona spiritus sancti.

Et locupletatus, per opera meritoria, & copiosa. *Et nullius egeo*, id est, maior profectus seu gratia, vel aliorum oratio, seu doctrina mihi necessaria non est ad salutem. *Et nescis*, id est, non attendis, vel scire non vis: sicque habes ignorantiam affectatam, quæ inexcusabilis perhibetur: de qua fertur in Psalm. Noluit intelligere, vt bene ageret. *Quia tu es miser*,
Psal.35. per culpā, iuxta illud: Iustitia eleuat gentē, miseros autē facit
Prou.14. populos peccatum. *Et miserabilis*, aliis, propter pœnam tibi imminentem ac debitam. *Et pauper*, donis gratiæ spoliatus,
E *Et cæcus*, sapientiam non habendo, & vitiis excæcatus. *Et nudus*, à bonis operibus, ac virtuosis habitibus. *Suadeo tibi emere à me*, opulentissimo fonte omnium bonorum. *Aurum ignitum, probatum*, id est, charitatem feruentem, diuinitus commendatam, aduersitatibus exercitatam, veram non fictam, ab omnibus verè sapiētibus approbatā. Hæc charitas sic inter cæteras excedit virtutes, rubet, fulget, perornátque thalamum mentis: quemadmodum aurum inter metalla præstantius est, & corporalem structuram decorat. Charitas autem & gratia emi adseritur, non quòd aliquis in mortali existens eas de cō digno mereatur, sed vtcunque de congruo: quando se ad eas habilitat & disponit, faciens quod in se est. Hinc enim ait A-
1.Cor.13. postolus: Si autem gratia iam non ex operibus. Alioquin gratia nō est gratia. Rursus per aurum intelligitur sapientia, po-
F tissimè illa quæ est primum inter dona: quæ est saporosa & affectuosa diuinorum cognitio. Idcirco ignita vocatur atque probata, quoniam eos à quibus habetur, amorosos & Deo
Prou.21. acceptos constituit. Vnde & Salomon: Thesaurus inquit desiderabilis in ore sapientis. Quomodo autem charitas vel sa-
Iob.21. pientia emitur, cum sanctus Iob contestetur: Non dabitur
Prou.3. pro ea aurum obrizum, & nescit homo precium eius? Sed & Salo. Preciosior est, ait, sapientia cunctis opibus: & omnia quæ desiderantur, huic non valent comparari. Ad quæ pro-
Esa.55. pheticus sermo respondet: Omnes sitientes venite ad aquas. & qui non habetis argentū, properate, venite, emite absq; argento, & absq; vlla cōmutatione vinū & lac. Itaque nō tēporali re emitur, sed bonis operib9, cōtinuis precibus, misericor

diæ

diæ actibus, pœnitentiæ studiis, omnium terrenorum contem A
ptu, postremò charissimo nūmo puta seipso, seu propriæ voluntatis abnegatione, spontanea paupertate. Ideo loquitur Christus, Si vis perfectus esse vēde omnia quæ habes, & da pauperibus, & veniens sequere me. *Vt locuples fias*, in spiritalibus Hebr. 19
bonis. Nempe qui charitatem, vel sapientiæ donum adeptus est, omnes habet virtutes & omnia dona. *Et vestimentis albis induaris*, id est, mundis operibus adorneris, sicut ait scriptura: Omni tempore vestimenta tua sint candida. Passiones autem Eccle. 9
& vitia nigredini comparantur. *Vt non appareat confusio nuditatis tuæ*, id est, ne coram Deo & eius ministris tam inhonestus, ac spiritaliter turpis, mentéque vacuus ac detestandus appareas. Si enim de corporis nuditate coram hominibus verecundamur, potissimè propter inhonestiora corporis mēbra: incomparabiliter plus erubescere nos oportet coram Deo & B
angelis ei⁹ de animæ nuditate, deformitate, sordidatione. Hęc est erubescentia salutaris, qua diuinæ puritatis aspectui erubescimus maculati & sordidi apparere. *Et collyrio inunge oculos tuos, vt videas.* Per collyrium, quod de terra nascitur, quo oculus primò turbatur, deinde à noxio humore purgatur, sicq; clarior visus efficitur, cordis contritio, seu compunctio designatur: quæ primò per dolorem de peccatis mentem amaricat: à vitiorum squalore emundat, lachrymas elicit, illuminationem procurat. Hoc collyrio oculi cordis vnguntur, dum in Deo verè compungimur, sicque videmus in lumine gratiæ, & defectus nostros cognoscimus, deum perpendimus: quicquid salus nostra requirit consideramus. Rursus collyrium dici po- C
test sermo diuinus, vel dominicæ passionis memoria, vel scientia salutaris. Vnde vt Beda disseruit, collyrio oculos vngere, est boni operis exequutione, scripturarum intelligētiam promereri. Sed quia increpatio præinducta aspera satis videtur, clementissimus deus increpatum, ne plus induretur, dulcissimè consolatur. Quo dat prælatis increpatoribúsque exemplum, vt verbis asperæ increpationis, charitatis dulcia iungant eloquia: instar boni Samaritani, qui vino oleum miscuit. *Ego* Luca. 10.
quos amo, puta electos & bonos, *Arguo*, per me & meos vicarios, verbis. *Et castigo*, verberibus seu aduersis, ne quid mali in eis remaneat. Cum ergo eos taliter tractem, quantomagis tu imperfectus debes hæc cum gratiarum actione gaudenter recipere, tanquam animæ medicinam? Hinc spiritussanctus

D monet: Disciplinam domini fili mi ne abiicias, & ne deficias,
Prou.3 cum ab illo argueris. Quem enim diligit dominus, corripit: &
Iob.5 quasi pater in filio complacet sibi. Et alibi: Beatus homo qui
Hebr.12 corripitur à domino. Hinc ait Apostolus, Si extra disciplinā
2.Mac.6 estis, ergo adulteri, & non filij estis. Itaque grauissima Dei ira ac vltio est, dum peccatorem prosperari atque ad libitum peccare impune permittit: quemadmodum de reprobis ait in Psalmo, Dimisi eos secundum desideria cordis eorum: ibunt in
Galat.4 adinuentionibus suis. *Aemulare ergo*, id est, bonos sequere: iuxta illud: Aemulamini bonū in bono semper. Et iterū, Æmulamini charismata meliora. *Et pœnitentiā age*, quòd hucúsque tam negligens extitisti. Nam & ego paratus sum tibi succurre-
E re. Et ideo subditur. *Ecce sto ad ostium*, id est, ostio cordis, sci-
Hiere.23. licet libero arbitrio, seu voluntati, assisto seu præsens sum: qui omnia impleo, & nullibi desum. *Et pulso*, per sacram scripturam hortando, per vicarios meos loquendo, per angelicam inspirationem, per motionem internam, qua moueo mentem ad supernaturale bonum, per beneficiorum collationem, per aduersitatum exercitationem. His siquidem modis, deus omnipotens cordis nostri pulsat quotidie ianuam. Vnde & loquitur sponsæ seu animæ amorosæ. Aperi mihi soror mea, ami
Canti.5. ca mea, columba mea. Hinc de increata sapientia legitur, Sapientia præoccupat eos qui se concupiscunt, vt illis se prior o-
F stendat: qui de luce vigilauerit ad illam, non laborabit: assidentem enim illam foribus suis inueniet. Itaque Christus pulsat, sicut scriptum est, Vox dilecti mei pulsantis. Præterea contuendum, quòd gratia interdum accipitur pro habitu essentiam rationalis creaturæ Deo gratam faciente, interdum pro diuina motione qua deus animam mouet ad supernaturale bonum:
Sapien.8. quemadmodum motione naturali ac generali mouet omnia ad sibi connaturalia. Propter quod dicitur, Attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Hic autem diuinus instinctus siue influxus, vel motio hæc communiter fit cunctis hominibus quandiu in vita præsenti subsistunt. Quem quidem influxum quidam sequuntur, per liberi conatum vel cooperationem arbitrij ad supernaturale bonum se disponentes. Alij non sequuntur, propter quod non merentur sibiipsis relinqui, sicque ex sua defectibilitate de peccato in peccatum labuntur. *Si quis audierit vocem meam*, id est, inspirationi diuinæ siue angelicæ, vel verbis sacræ scripturæ consenserit, at-

que

que paruerit. *Et aperuerit mihi ianuam*, cordis sui, id est, men- A
tem cum affectu spiritaliter dilatauerit seu patefecerit ad me
suscipiendum: secundum illud prophetæ, Præparare in occur-
sum Dei tui. *Intrabo ad illum*, dona gratiæ infundendo, infu- *Amos.4.*
sa augendo, misericorditer consolando, varios effectus in se-
cretis animæ producendo. *Et cœnabo cum illo*, id est, eius salutı
atque profectui congratulabor: sicut scriptum est: Beneplaci-
tum est domino in populo suo. Et iterum, Gaudium domini *Psal.149*
est fortitudo vestra. *Et ipse mecum*, delectando in me per *Neem.8*
conscientiæ puritatem, & de cœlestis gloriæ promisso lætan-
do per spé. Et in isto ineffabiliter cõmendatur nobis clemen-
tia, charitas atque dignatio Dei nostri ad nos tátillos vermicu
los. Hinc etenim contestatur dicés: Delitiæ meæ, esse cũ filiis
hominũ. Et iterũ, Lætabor super eis cùm benefecero eis. Tan B
tũ igitur pulsatoré nõ repellamus, cum tanto hospite cœnare
quotidie properemus: quicquid eius introitum impedit, quic- *Hiere.32.*
quid vultum ipsius offendit, vitemus. Porrò ipse lux est, pecca
ta & passiones sunt tenebræ: & scimus, quòd nõ sit conuentio
luci ad tenebras. Ab his ergo, mentis cœnaculum emundare
oportet. Sed cur potius ait cœnabo cum illo, quàm prande-
bo? Et respondendum, vt innuat scilicet, se velle pernoctare
nobiscum, atque in thalamo mentis quiescere: vt in pace in *2. Cor.16*
idipsum dormiamus, & requiescamus. Sic cœnat cum Christo, *Psal.14*
atque in eius castis quiescit amplexibus, qui corde deuoto per-
git ad stratum, & in meditationibus sanctis obdormit. Talis
non timet à timore nocturno, sed de mentis securitate refici-
tur. Secura enim mens, quasi iuge conuiuium. *Qui vicerit*, im- C
pedimenta salutis suæ. *Dabo ei sedere mecum in throno meo*, id *Prouer.15*
est, in regno cœlesti in cœlo empyreo. Teste enim propheta, *Ioan.14*
Cœlum mihi sedes est. Hinc in Euangelio ait, Vado parare vo
bis locum. Et, Iterum veniam & assumam vos ad me ipsum: vt
vbi ego sum, & vos sitis. Dabo quoque ei sedere mecum in
throno meo, id est, potestatem iudicandi mecum in finali iu-
dicio, secundum promissionem illam, Sedebitis & vos super
sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël. *Sicut &*
ego vici, per patientiam cuncta aduersa: per passionem meá,
diabolum, per aciem virtutum, aciem vitiorum: per inflexibi-
lem æquitatem, blanda & aspera mundi. Christus enim fortem *Matth.19*
armatum ligauit, vasa eius diripuit, mundi gloriam strauit: sed
aduersarios suos induratos Iudæos deiecit. Hinc ait militibus

D suis: In mundo pressuram habebitis. Sed confidite, ego vici mundum. *Et sedi cum patre meo in throno eius*, in cœlesti palatio: iuxta illud Apostoli, Sedet ad dexterã maiestatis in excelsis. De quo throno scriptum est, Mitte sapientiam à sede magnitudinis tuæ. Itémque, Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius. Qui thronus intelligi potest, vel ipsum cœlum, vel iudiciaria regiáque potestas, dignitas siue authoritas Dei, in seipso inuariabiliter quiescentis. Vnde quod ait, sedi cum patre meo in throno eius, sic potest exponi, potestatem iudicandi à patre accepi. Pater enim omne iudicium dedit filio. Et Psalmista ait: Deus iudicium tuum regi da. Quanuis autem Christo secundum diuinitatem conueniat iudicare per authoritatem, tamen iudicij exequutionem meruit per suam humi-

Hebr.1

E liationem ac passionem: sicut & corporis glorificationem, & exaltationem super omnes cœlos, per palmam præfatam meruit. Ideo loquens Christus de patre & de seipso testatur: Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. *Qui habet aures audiat quid spiritus dicat ecclesiis.* Exhortatio ista iã septima vice repetitur, atque in Epistola cuiuslibet ecclesiæ Asiæ ponitur, quatenus omnes Christiani ista perpendant, & quicquid Episcopis Asię scriptum est ad suam informationem conuertant: quod tamen Episcopis ac prælatis summè incumbit. Videamus itaque, vt opera nostra plena sint coram Deo, & ne nomen sanctitatis habendo mortui simus coram altissimo: quod eis eueniet, qui laudes quærunt humanas, ac com-

F modum temporale. Insuper caueant pigri potissimè religiosi remissi, quod dominus cuidam tunc improperauit, quia nec frigidus es, neque calidus, & cætera. Cum enim religiosi teneã tur quotidie ad perfectionem, iuxta suæ professionis exigentiam tendere: hi qui peruigilem curam non adhibent per passionum suarum reformationem, & ordinis obseruationem, ac operum Dei reuerentialem exequutionem, tepidi comprobãtur, & non progrediendo in Dei itinere, infœliciter retrograduntur. Postremò ex præinductis certissimum est, per angelos septem ecclesiarum Asiæ in istis duobus capitulis non intelligi spiritus supernos beatos, quibus præscripti defectus nullatenus competunt.

¶Elucidatio

¶Elucidatio Cap. IIII. *Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in cœlo.* A

ARTICVLVS QVINTVS.

Ostquam in præcedentibus, beatus Ioannes septem ecclesias Asiæ, præsertim earũ Episcopos informauit, & per eos vniuersam ecclesiam: nũc totius ecclesiæ statum, sublimitatem, decursum, generalius pleniúsq; prosequitur, seu describit. Est autem totus hic liber mirabiliter difficilis & obscurus, etiam præ cunctis libris propheticis. Nam per imaginarias visiones ac species est descriptus, ita quòd sensus literalis ipsius est, qui per similitudines & res, non qui per voces signatur. Vnde & expositores variis modis hunc librum exponunt, nec aliquis plenè eum intelligit, ita quòd expositiones huiusmodi pro magna parte sunt infrà certitudinem, nec aliquid certum intuentur in his, nisi vt secundum fidem sint. Hinc & ego pusillus, nil noui introducere præsumens, ea quæ ab aliis catholicè dicta sunt, quantum deus præstiterit, breuiter tangam & colligam. *Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in cœlo.* Quòd ait, post hæc ad ordinem visionis, nõ ad interualla seu vicissitudinem temporis refertur, secundum Haymonem & Glossam. Eodem enim die vidit omnes visiones in libro isto descriptas, sicut superius insinuauit, dicendo: fui in spiritu dominica die. ¶Porrò septem sunt visiones huius voluminis, quarum secunda hîc incipit. Itaque post hæc, id est, post reuelationem primam hucúsque protensam vidi visione imaginaria, ac intellectuali. Eadem quippe visio interior, imaginaria & intellectualis fuit. Imaginaria, quia per corporalium rerum similitudines, seu materiales imagines, in interiori sensu angelico ministerio formatas fiebat. Intellectualis, quia per illuminationem supernam, Ioannes quid illæ species designarent, veraciter intellexit: aliàs non fuisset propheta. Quia intelligentia est opus seu principale in visione, prout in Daniele legitur. Veruntamen quod ait, post hæc, etiam ad temporis distinctionem videtur posse referri. Quanuis enim omnia ista intuitus sit vno die, & fortè vna hora vel tempore breuiori, non tamen simul & semel, seu eodem tempore præcisè, sed quælibet visio suam habuit morulam. Simul enim non intelliguntur visiones, nisi quæ per eandem speciem repræsen-

Apoc. 1.

Difficultas intellectus libri huius.

B

Apoc. 1.

C

Danie. 10.

D tantur. Porrò hæ visiones per diuersas ostensæ sunt species. Sed quia inter visionum istarum impressiones non fuit notabilis interstitio temporis, imò vna alteri mox successit: dicunt expositores, non ad ordinem temporis, sed visionis referendū quod ait, Post hęc: Et ecce ostium apertum in cœlo. Per ostiū istud communiter expositores intelligunt Christum, qui ait:
Ioan.10 Ego sum ostium ouium. Per me si quis introierit, saluabitur. Quod apertum asseritur, quoniam Christus notitiam sui aperuit in mūdo, & ore suo aperto per seipsum docuit homines. In passione quoq; corpus eius multis vulneribus fuit apertum,
Ioan.14 quando & vnus militum lancea latus eius aperuit. Insuper Christus omnibus ad se venientibus gremium offert clementiæ, & misericordiæ suæ aperit ianuam: secundum quod ait:
Matth.11. Venite ad me omnes qui laboratis. Et idem: Eum qui venit ad
E me nō eiiciam foras. Hoc ostium apertū est in cœlo, id est, in ecclesia militante, quam Christus sæpissimè in euāg. regnū cœ
Ioan.6 lorum appellat dicendo: Simile est regnum cœlorum decem virginibus. Quarum vtiq; fatuæ quinque fuerunt, quod ecclesiæ triūphanti nullatenus competit. Aliqui verò dicunt, quòd Ioannes in isto capitulo describit maiestatem dei, qui vnus est in natura, trinus in personis, qui Christo homini Apocalypsim, seu visiones huius libri, per se immediatè reuelauit seu indidit. Idcirco primò describitur eius maiestas, quantum ad eminentiam sui throni seu loci, quo residere censetur. Et ita per hoc quod dicitur, ecce ostium apertum in cœlo: datur intelligi, quòd Ioanni in visione imaginaria apparebat, quòd ia-
F nua quædam aperiretur in cœlo, vt dei omnipotētis maiestas ipsi ostenderetur sub corporalium speciebus, atque ad innuendum quòd desuper ipsi reuelaretur status ecclesiæ, iuxta quem
Ezech.1. modum Ezechiel dicit: Aperti sunt cœli, & vidi visiones dei. Itemq; Thronus super firmamentum, & super similitudinem throni similitudo quasi aspectus hominis desuper. Per quod deus altissimus omnibus præsidens designatur: prout ibidem plenius dixi. *Et vox prima, quam audiui, tanquam tubæ loquētis mecum dicens: Ascende huc, & ostendam tibi, quæ oportet fieri citò post hæc.* Per istam vocem tubalem, quæ prima fuit in hac visione, quidam intelligunt vetus testamentum seu doctrinam propheticam, quam per illuminationem supernam audiuit interiori auditu Ioannes, quæ admonuit eum ascendere huc, scilicet ad Christum, spiritualémq; intellectum. Hæc autē expositio

ſitio videtur nimiũ ſpiritalis, nec apparet quomodo iſta vox A
dixerit Ioanni, oſtendam tibi quæ oportet fieri cito poſt hec, niſi fortè formaliter. Denique in die ſancto Pentecoſtes, veniẽte ſuper apoſtolos ſpiritu ſancto, infuſa fuit Ioáni excellẽs notitia legis & prophetarum. Alij ergo per vocem hanc intelligunt inſpirationem diuinam. Sed quoniam deus nõ docuit hæc Ioannem immediatè per ſeipſum, imò nec per Chriſtum, ſed per angelum in perſona Chriſti apparentem: aptius, vt arbitror, poſſet per vocem hanc angelica alloquutio ſiue inſpiratio accipi, vel ipſemet angelus Ioannem interius alloquens & informans. Cur autem vox angeli quaſi vox tubæ dicatur, ſemel iam expoſitum eſt: cũ de hac voce dixerit Ioannes: Cõuerſus ſum, vt viderem vocem quæ loquebatur mecum, intelligendo per vocem vocis prolatorem. Sed & dionyſio conteſtante, propheticę reuelationes per angelos factæ ſunt. Itaque ait vox prima, quaſi dicat eadem quam iam antè audiui. Nam quod præceſſit, primum vocare ſolemus. Veruntamen Berengandus per vocem primam intelligit Ioannem Baptiſtam, qui de ſeipſo fatetur: Ego vox clamantis in deſerto. De quo fuit prædictum: Tu puer propheta altiſſimi vocaberis. Aſcende huc, id eſt, ad contemplationem te erige. De ſpiritali nanque non de corporali aſcenſu hoc dicitur & oſtẽdã tibi quæ oportet fieri cito poſt hæc, id eſt, proceſſum, ſtatum, & tribulationes eccleſiæ, quæ ex hoc vſque in finem mundi protrahentur ac fient. *Et ſtatim fui in ſpiritu,* id eſt, alienatus ab omni exteriorum ſenſuum vſu, atque extaſi mentis, per intentiſſimam eorum quæ mihi oſtendebantur interius conſiderationem.

Apoc.1 (margin, beside "ratio accipi...")

B (margin, beside "ſtante, propheticę...")

Luca.1. (margin, beside "de ſeipſo fatetur...")

Et ecce ſedes poſita fuit in cælo. Si per cœlum intelligamus C
militantem eccleſiam, ſedes in eo poſita, eſt quæuis congregatio deuota, ſeu corda amore dei accẽſa, in quibus deus regnat reſidet & quieſcit: dicente Apoſtolo: Templum dei ſanctum eſt quod eſtis vos. Nam & anima iuſti ſedes eſt ſapientiæ. Vnde ſcriptura aſſerit: Iuſtitia & iudicium præparatio ſedis tuæ. Quia videlicet per iuſtitiæ exequutionem, atque iudicij diſcretionem, anima deo diſponitur, vt in ea reſidere dignetur. Si verò per cœlum intelligatur patria beatorũ, ſeu triumphãs eccleſia, per ſedem in ea poſitam intelliguntur angelicæ poteſtates, omnéſque mentes deo beatificè perfruẽtes, quibus deus ſublimiter præſidens, interius cuncta diſponit. Rurſus per ſedem hanc authoritas & poteſtas dei eccleſiam gubernantis,

Pſal.88 (margin, beside "eſt quod eſtis vos...")

D exprimitur. Deus etenim nullibi verius, quam in ſeipſo eſſe & quieſcere perhibetur. Poſtremò quia & ipſa eccleſia ſedes eſt dei, ſedes in cœlo eſt poſita, quia eccleſia militás, quanuis adhuc in carne verſetur, méte tamen cœlum inhabitat. *Et ſupra ſedem ſedens,* ſcilicet deus trinus & vnus omnibus dominans. De quo fertur in Pſalmo: Deus, in cœlo ſedes eius. Et: Deus ſedet ſuper ſedem ſanctam ſuam. Quidam autem per ſedentem ſpecialiter intelligũt Chriſtum de quo ſcriptum eſt Dominus quidem Ieſus poſtquam loquutus eſt eis, aſſumptus eſt in cœ-
E lum, & ſedet à dextris dei. *Et qui ſedebat, ſimilis erat aſpectui lapidis iaſpidis, & ſardij.* Per aſpectum Iaſpidis ac Sardij color eorum exprimitur Iaſpis autem viridis eſt coloris, qui color viſum oblectat atque confortat. Sardius verò rubeum habet colorem. Hinc Berégandus & Haymo per lapidis viriditatem, intelligunt Chriſti diuinitatem, quæ interiorem viſum ſummè oblectat, reficit, & confortat. Per Sardij rubedinẽ, eius
F humanitatem pro nobis ſanguine ſacro perfuſam accipiunt. Iuxta illud: Quare ergo rubeum eſt indumentum tuum? Rur-
Eſaiæ.37. ſus, quoniam Iaſpis apparentiam aquæ habet. Sardius verò ignis. Chriſtus omnium iudex ſecundum Bedam, his comparatur quia iam vnum iudicium per aquam exercuit, aliud per ignem exercebit. Albertus per Iaſpidis virorem intelligit immarceſſibilem fœlicitatis coronam, quam Chriſtus electis donabit. Per Sardij ruborem, æterni ignis incendium, quod reprobis irrogabit. Alij qui per ſedentem intelligunt deum vnũ ac trinum dicunt, quòd imaginariæ illæ propheticæ apparitiones, fiunt ſecundum congruentiam ad id, quod per imagines deſignatur, ac reuelatur. Deus autem apparuit, vt militantis eccleſiæ gubernator, ad quam ſe habet vt dulcis conſolator, & charitatis accenſor: quorum primum deſignat viriditas Iaſpidis, ſecundum Sardij rubor. Porrò in viſione Ezechielis,
Ezech.1. deus ſedens in throno videtur in ſimilitudine electri, velut aſpectus ignis. Et ibidem per ſplendorem electri (quod aurei igneique coloris eſt) prouidentia & ſapientia dei deſignatur. Hinc ergo hoc loco per Sardij igniformem ruborem, diuina ſapientia: per Iaſpidis verò virorem, incommutabilitas, decor ac dignitas diuinæ naturæ, quæ æternaliter eiuſdem vigoris eſt, vel etiam aſſumptæ humanitatis, quæ in reſurrectione refloruit, intelligi poteſt. *Et iris erat in circuitu ſedis,* ſicut in
Gene.9. Geneſi legitur: Dominus dixit ad Noë: Arcum meum ponam in nubibus

in nubibus cœli, & erit signum fœderis inter me & inter terram. Itaque per irim seu arcum, clementia & fœdus amicitiæ dei ad ecclesiam insinuatur. Sic enim dilexit mundum, vt vnigenitum filium suum daret ei, & pro eo. Esa. testante: Puer natus est nobis, filius datus est nobis. Itaque iris erat in circuitu sedis, id est, ecclesiæ seu electorum, qui thronus sunt dei, quoniam misericordia dei, & pactum amicitiæ eius circundat, munit, tuetur ecclesiam. Misericordia enim domini ab æterno & vsque in æternum super timētes eum. *Similis visioni smaragdinæ,* Smaragdis siue Smaragdus est lapis viriditatis clarioris ac plenioris quàm Iaspis: est enim nimiæ, atque gratissimę viriditatis, in tantum, vt videntium animos in admirationē cōuertat. Quòd ergo iris, in quo tripartitus color apparet, visioni seu colori smaragdi assimilatur, designat, quòd misericordia, gratia, dilectio dei ad ecclesiam sit electis admirabilis, sūmè accepta, euidentissimè cognita, confortatiua, & consolatoria. Vnde per irim euangelica lex, quæ est lex amoris & gratiæ, potest intelligi. De quo Hieremiæ loquitur dominus: Feriā domui Israël & domui Iuda pactum nouum. Rursus, per arcū seu irim designatur, ꝙ deus omnibus elemētis, corūque impressionibus, & alterationibus dominetur. *Et in circuitu sedis sedilia vigintiquatuor, & super thronos vigintiquatuor seniores sedētes.* Secundum Berengandū, per vigintiquatuor seniores in libro hoc, interdum patres veteris testamēti, interdum patres noui testamenti aliquando simul vtrique significantur. Nunc autē per eos secundum dictum Berengandum, signantur patres veteris testamenti. Et per sedilia vigintiquatuor, insinuantur vigintiquatuor libri veteris testamenti, in quorū lectione ac meditatione, quasi in sedibus, veteres sancti à laboribus curisque seculi quiescebant. Sed cum secundum hunc expositorem per sedem intelligatur ecclesia militans, cuius decursus & status hoc libro describitur: non videtur quòd patres veteris testamenti tempore huius reuelationis, dicti sint esse in circuitu ecclesiæ militantis, qui iam ad triumphantem ecclesiam in Christi ascensione erant translati: nisi fortè dicantur esse in circuitu ecclesiæ, eam suis præsidiis muniendo, non ad eius numerum pertinendo. Quod si dicatur, nondum apparet, quòd tunc in libris veteris testamenti, seu eorum lectione ac meditatione quiescebant: quando iam non per fidem, sed per speciem cognoscebant. Omnis enim scriptura noui ac veteris te-

A B C (marginal section letters); Hiere. 31 (marginal note)

D ſtamenti ad fidei obſcuram ſpectat notitiam, cùm iuxta Apo-
1. Cor. 13 ſtolum per ſpeculum in ęnigmate cognoſcamus. Quòd ſi quis dixerit per eccleſiam iam ſignari vniuerſos fideles à principio mundi vſque ad vltimum electorum, qui naſcetur in mundo: ſicut Gregorius in parabola euangelica de vinea tangit, hoc rurſus non approbatur. Nunc enim deſcribitur eccleſię ſtatus prout, à ſynagoga diſtinguitur: vtpote prout à Chriſti aduentu, & euágelicæ legis prædicatione, ſeu nouo teſtaméto ſumpſit exordium. Et quamuis illud quis diceret, nihilominus tempore huius reuelationis patres veteris teſtamenti, extra ſtatú & ordinem militantis eccleſiæ fuerunt. Porrò ſi per ſedem authoritas, & poteſtas trini ac ſimplicis dei intelligatur, non inconuenienter patres veteris teſtamenti in circuitu ſedis huius ac ſedentis aſſediſſe feruntur: qui iam tempore huius prophe-
E tiæ ad patriam deuenerunt, & cũ angelicis mentibus regi gloriæ aſſiſtebant. Sed tunc in præfatis ſedilibus non ſederunt. Alij ergo per viginti quatuor ſeniores veteris ac noui teſtamenti ſanctos patres intelligunt, vt Beda & Haymo: qui propter duodecim apoſtolos atque duodecim patriarchas, à quibus ſpiritaliter ſiue corporaliter nati ſunt, vigintiquatuor deſcribuntur. Vnde ſicut apud Matthæum per duodecim ſedes, in quibus ad iudicandum ſeſſuri dicuntur apoſtoli, vniuerſitas ſedium ac perfectorum qui in eis ad iudicandum ſedebũt exprimitur, propter duodenarium numerum apoſtolorum, eorumq́ue dignitatem, quorum filij, vniuerſi ſunt Chriſtiani: ita hoc loco per vigintiquatuor ſedes vniuerſitas ſanctorum
F vtriuſque teſtamenti, quibus iudiciaria communicatur aliquo modo poteſtas, innuitur: ſicq; per numerum determinatum, indeterminatus numerus denotatur. Verùm contra hoc videtur præinducta inſtantia, quantum ad patres veteris teſtaméti, procedere: niſi fortè quis dicat, quòd Ioannes hoc loco more prophetico ponit tempus præſens pro præterito, quantum ad ſanctos Moſaicæ legis. Alij ergo per vigintiquatuor ſedes intelligunt vniuerſas euangelicæ legis cathedrales eccleſias: & per totidem ſeniores, earum epiſcopos: & hoc propter concordantiam noui teſtamenti ad vetus. Nam primo
1. Par. 14 Paralipomenon ſcriptum eſt, quemadmodum Dauid diuinum cupiens cultum augere, conſtituit vigintiquatuor ſacerdotes ſucceſſiuè per hebdomadas in templo miniſtrantes. Et ſic rurſus per numerum determinatum indeterminatus exprimitur

mitur. Interdum siquidē septenario, quādoque denario, subinde centenario, aliquādo millenario, nonnunquā & aliis numerorū speciebus vniuersitas designatur, secundū varias cōsiderationes, numerorūq; proprietates vel perfectiones. Sed quia præfati vigintiquatuor sacerdotes à Dauid dispositi nō erant pontifices, imò sub pontifice, apparet ꝙ per eos conuenientius vniuersitas sacerdotum Euangelicæ legis exprimeretur. per sedes autem eorum potestas & gratia, seu virtus, & merita eis collata, in quibus velut in sedibus spiritualiter cóquiescunt. Dicuntur quoque ista sedilia & eorum sessores esse in circuitu sedis, puta ecclesiæ: quia eorū est, alios ab antiquo hoste, cunctísque veræ saluti aduersis tueri. Veruntamen ista atque similia, solum probabiliter sentio, plenam certámq; notitiam deo, & his quibus ipse reuelare dignatur, committens: nec aliorum atq; maiorum meorum, quorum comparatione nihil sum, dicta in aliquo reprehendens. *Circumamicti stolis albis*, quia (ad literam) albis tempore sacrificij induuntur, castitate quoque corporis, & mentis puritate debent fulgere. A B

Et in capitibus eorum coronæ aureæ, sunt enim regale sacerdotium, & rectores fidelium. Porrò in scripturis per caput mens, per aurum sapientia exprimi solet. Aureas ergo in capitibus suis habent coronas, quia mentes eorum dono sapientiæ decorantur. Vel coronæ istæ sunt merita quibus futuræ beatitudinis promeruerunt coronas. *Et de throno*, id est, de ecclesia militante, quæ sedes est Dei. *Procedebant fulgura*, puta miracula, quæ instar fulguris terrent atque illuminant: sicut scriptum est: Timebunt qui habitant terminos terræ à signis tuis. Et in Euangelio sæpius legitur quomodo turbæ visis Christi prodigiis timuerunt. Fulgura etiam sunt comminationes futuri iudicij, & pœnarū inferni. *Et voces*, id est, prædicatio mediocris & simplex, sicut de seipso loquens commemorat Apostolus: Quasi paruulis in Christo lac dedi, non solidum cibum. Vnicuique enim proponendum est verbum Dei secundum suam capacitatem. *Et tonitrua*, id est. prædicatio sublimis, sonora, profunda. Vnde in euāgelio Christus quosdam apostolorum filios tonitrui nūcupauit. Et alibi sermo diuinus testatur: Ecce hęc ex parte dicta sunt viarum dei. Et cum vix paruam stillam sermonum eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis eius intueri? Tonitrua sunt verba Ioannis: In principio erat verbum, & verbum caro fa- C *Mar. 4.* *Mar. 3.* *Ioan. 1.*

D ctum est. Et illud quod Paulus dicit: Audiui arcana verba, quæ non licet homini loqui. Itémque: Sapientiam loquimur inter perfectos. *Et septem lampades ardentes ante thronum*, id est, in conspectu ecclesiæ, & ante oculos fidelium interiores, vel potius in mente ipsorum. Quid autem significent lápades ardentes, ipse subdendo exposuit. *Qui sunt septem spiritus Dei*, id est, septem dona spiritus sancti, quibus mens velut lampadibus illustratur, ac inflammatur. Vel septem spiritus dei, intelligendi sunt omnes angeli sancti, quorum ministerio corda fidelium irradiantur, & accenduntur. Vnde & superius dicebatur: A septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt. *Et in conspectu sedis*, id est, ecclesiæ militantis, quæ thronus est dei. *Quasi mare vitreum*, id est, baptismatis

Apo.1.

E sacramentum, in quo submergitur exercitus vitiorum, sicut in mari rubro exercitus Ægyptiorum, quod instar vitri perlucidum est, animásque clarificat. Per quod velut per vitrum splendor solis iustitiæ mentem subintrat. *Simile crystallo*, ratione sui effectus. Ab omni enim culpa ac pœna emundat, omnium virtutum atque donorum speciositatem inducit: ita vt euolet qui ipsum suscepit, nisi aliunde fœdetur. Rursus in crystallo, quod ex nimia congelatione non fluit, neque resoluitur, assimilatur baptismus ob sui effectus soliditatem. Nam indelebilem characterem imprimit, vnde nec iteratur. Quidam per mare vitreum simile crystallo intelligunt pœnitentiæ sacramentum, in quo esse debet fons lachrymarum. Porrò Berengandus per mare vitreum simile crystallo, intelligit nouum testamentum. In hoc etenim mari tria insinuantur, vi-

F delicet mare, & vitrum, item crystallum. Per mare ergo historia, per vitrum moralis intelligentia, in qua velut in speculo, homo quicquid in se vitiosum est, perspicit: per crystallum, quod cunctis gemmis splendidus est, radiósque splendoris emittit, spiritalis intelligentia designatur, quæ obscura quæque scripturarum elucidat, mentes spiritualium sensuum flammis illuminat, & quosdam dei ac cœlestis patriæ amore succendit. Denique, secundum eundem venerabilem patrem, in templo Salomonis mare æneum fuisse legimus: in quo lauabantur sacerdotes, antequam accederent ad hostias offerendas. Æris verò splendor quadam nigredine citò obnubilatur. Per mare itaque æneum lex Mosi designatur, quæ fulgorem spiritualis intelligentiæ, literæ nigredine obscurat. Et sicut æs si lima te-

2.Para.4.

ratur

ratur, splendor eius aperitur, ita & spiritualis intelligentia, A
quæ literę superficie obscuratur in lege: si à fidelibus viris diligenter discutiatur, per Dei gratiam manifestatur. In hoc ergo mari sacerdotes lauabantur, quia per sacrificia, & quasdã obseruationes legales, quædam peccata veteris populi delebantur. *Et in medio sedis, & in circuitu sedis quatuor animalia plena oculis antè & retro.* Hoc (vt asserit Berengandus) secũdum historiam stare non potest. Neque enim tam paruus numerus ambitum sedis & medietaté eius potuit obtinere: sed spiritualiter intelligenda sunt. Hæc quatuor ergo animalia in hoc libro, non semper quatuor euangelistas, sed & omnes doctores ecclesiæ, qui eorum doctrinam sequuntur, designant. Huic assertioni etiam Beda & Albertus subscribunt. Ait enim *Beda.*
Beda, per quatuor animalia in hoc libro non semper quatuor *Albertus*
euangelistas intelligi: sed quandoque Ecclesias. Et Albertus B
ait, quòd per quatuor animalia omnes prædicatores, & præcipuè quatuor euangelistæ, signati sunt. Dicuntur autem prædicatores quatuor animalia, quia de quatuor euangeliis eorum prædicatio sumitur. Itaque sensus est: Et in medio sedis, id est, in sustentatione Ecclesiæ, seu inter fideles, & in circuitu sedis, id est, in protectione atque custodia Christianorum, quatuor animalia, id est, vniuersi doctores & prædicatores consistunt, quorum est gregem dominicum ab omni animarum munire dispendio, qui pleni sunt oculis antè & retro, id est est, scripturarum sententiis, & consideratione pręteritorum ac futurorum. Veruntamen quoniam, teste Gre- *Gregor.*
gorio super Ezech. & secundũ plurimorum doctorũ consonã
assertionem, per quatuor animalia quatuor Euangelistæ no- C
tantur, dicẽdum quòd ipsi suis prædicationibus ac doctrinis seu Euangelicis libris, vsque in præsens ecclesiam Christi sustentant, custodiũt ac defendunt. Vnde & spiritaliter ambiũt eam. Nihilominus huic expositioni difficultatem facit quod subditur. *Et animal primum simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertiũ animal habens faciẽ quasi hominis, & quartum animal simile aquilæ volanti.* Qui enim animalia ista euangelistas interpretantur, per faciem hominis Matthæum accipiunt: qui primus est in ordine euangelistarũ, & primus euangelium scripsit, secundum Hieronymum. Cùm ergo hoc loco *Hierony.*
animal habens faciẽ quasi hominis tertio loco ponatur, non videtur per ipsum significari Matthæus. Ista obiectio, quam

D aliqui ponderant, non videtur mihi alicuius momenti. Primò, quoniã teste beato Gregorio, Hieronymo, multísq; sanctis doctoribus, quemadmodum apud Ezechielem, ita & hoc loco per præfata animalia euangelistæ signãtur. Ezechiel autem faciem hominis ponit primo loco, & per eam ibidem significatur Matthæus. Similiter hîc non obstat variatio ordinis: nam diuersis respectibus, idẽ alicui præponitur, aut postponitur. Hinc, vt Haymo ait, Ezechiel primò ponit hominẽ, secundò leonem, tertiò vitulum, quartò aquilam: seruans historiæ ordinem, quoniam primò natus est Christus vt homo, secundò terribiliter prædicans vocem emisit vt leo, tertiò in passione oblatus est vt vitulus, postremò ascendit in cœlum vt aquila. Porrò Ioannes primò ponit leonem, quoniã Christus iam surrexit à mortuis, cuius resurrectioni fides præsertim innititur: ideo Ioannes tanquam testis resurrectionis, primò expressit leonem. Quamuis autem prætacta Gregorij expositio, quia per hominem Matthæus, per vitulũ Lucas, & cætera insinuatur, communis sit: aliqui tamen sanctorum aliam habuerunt considerationem. Nam sicut hîc retulit Beda, beatus Augustinus per leonem intellexit Matthæum, quoniã regiam Christi prosapiam in exordio euangelij sui conscripsit. Per vitulum autem Lucam, quoniam sacerdotalem Christi originem scripsit, vt fertur, & Hilarius tangit. Per hominem Marcum, quoniam cæteris iam prætactis omissis, humanos Christi actus conscribit. Per aquilam verò omnes Ioannẽ intelligunt, ob sensuum sui euãgelij sublimitatem. Præterea (vt recitat Berengandus) quidã aliter moti per leonem (vt dictũ est) Matthæum, per vitulum verò Marcũ propter eloquij simplicitatem, & per hominem intellexerunt Lucam, quoniam humanam Christi generationem est plenius prosequutus. Videlicet quemadmodum angelo nunciante cõceptus sit, qualiter natus, in præsepio collocatus, circũcisus, in templo oblatus, in eodem duodecim habens annos inuẽtus. Aliqui demum per quatuor animalia ista, quatuor patriarchales ecclesias intelligi volũt. Primam, videlicet Hierosolymitanam per leonem, propter cõstantiam apostolorum, ac primitiuæ illius ecclesiæ. Secundam, scilicet Antiochenam, per vitulum, propter obedientiam, qua primi illius ecclesiæ filij parati fuerũt apostolis obedire. Tertiam, vtpote Alexandrinam, per hominem, quia in ea à principio fuerunt doctissimi viri. Quartam, puta

[Margin notes: Gregor. — Mat. 1. — Mar. 1. — E — Mat. 1. — F]

puta Constantinopolitanam, per aquilam, quia in ea fuerunt A
viri per cõtemplationem eleuati. Sed hoc Hierosolymitanæ ecclesiæ multò sublimius competit, quando in ea fuerũt apostoli, & primi Christi discipuli apostolicæ perfectionis viri, qui omnes in contemplationis gratia prorsus omnibus præfulserunt. Finaliter per quatuor animalia quatuor euangelistas hîc designatos opinor. quãquam per ea etiam Christus & mẽbra eius, scilicet viri Christiani, queant intelligi. sicut Gregorius eleganter edocuit. Fuit enim Christus homo in natiuitate, vitulus in passione ac obedientia, leo in prædicatione ac resurrectione, aquila in contemplatione & ascensione. Sic & quilibet Christifidelis, homo est, rationem sequendo, vitulus carnem cum vitiis & concupiscentiis crucifigendo: leo spiritaliter resurgendo, & hostibus suæ salutis fortiter ac magnanimiter reluctando: aquila cœlestium contemplationibus insistendo, orationi, deuotioni, laudi diuinæ vacando. *Et quatuor animalia singula eorum habebant alas senas.* Alę sanctorum sunt virtutes, quibus in alta conscendũt. Quoniam ergo senarius numerus est perfectus, & per ipsum frequenter perfectio designatur: ideo quodlibet animal sex alas habere asseritur. Quia in vniuscuiusq; euangelistæ libro omnium virtutũ perfectio edocetur, ac nouæ legis doctrina perfectionaliter continetur. Rursus sex alæ sanctorum sunt, lex naturæ, lex Mosi, doctrina prophetica, lex euangelica, Apostolica documẽta, & catholicorum patrum instructio seu generalium conciliorum statuta. His alis homines virtuosi per amorem & cõtemplationem ascendunt, & ad proximorum ædificationem descendunt. Volant quoq; ad dexteram, gratias agẽdo in prosperis, item ad sinistram, per patientiam in aduersis. Præterea Seraphim quæ Esaiæ apparuerunt sex alas habebant. Hinc & animalia ista, sex alis alata feruntur, quoniam per euangelistarum doctrinam ad angelicã perfectionẽ, beatitudinémque pertingitur. Iterum per sex alas, sex species cõtemplationis (secundum quod quidam eas assignant) intelligi possunt. Queritur, cur hoc loco animalia sancta sex alas habere scribantur, cum apud alium prophetam quatuor plenas habere commemorentur? Huic quæstioni respondere difficile arbitror, nisi quis contendat, mysterium animalium horum Ioanni euidentius atque sublimius reuelatum fuisse quàm illi. *Et in circuitu*, id est, per totum corpus suum, sicut & Ezechiel vi-

Margin notes: *Gregor.* — B — C — *Esa. 6.* — *Exec. 1.*

D dit. Vnde & alia translatio habet, antè & retro. *Et intus plena sunt oculis*, id est, cõsiderationibus sapientialibus & scripturarum sententiis, creatoris ac creaturarum notitiis. Quia in omnibus circũspectè se habent, reuerẽter ad deum, exemplariter ad proximũ, discretè ad seipsos, præterita recolunt, præsentia pensant, futura prouident: & ipsi Euangelistæ non sibi dũtaxat, sed toti ecclesię Christi prouiderũt. Nec fuit quicquã in cõgerie actionum eorum, quod oculo directionis careret.
Matth. 6. Quod & sapientibus & virtuosis competit, secundum quod ait Saluator: Si fuerit oculus tuus simplex, totum corpus tuũ lucidum erit. Vnde & nos in omnibus oculati esse debemus, nec aliquid sine prudenti consideratione peragere, prout Salomon loquitur. Palpebræ tuę præcedant gressus tuos. Et A-
E postolus: Sine præiudicio (id est, præuio iudicio) nihil facias. Et in Ecclesiastico: Fili, sine consilio nil facias, & post factum non pœnitebis. *Et requiem non habebant.* Sancti enim in hac vita variis tribulationibus exercentur, nec modò corporalẽ pausationem libenter admittunt, vt in futuro æternaliter conquiescant. Reprobi verò in hoc seculo pacem suam carnalem & requiem quærunt, quibus æterna tribulatio imminet. Requiem quoque animalia non habebant, quoniam euangelistæ, & vniuersi qui eorum doctrinam sectantur, à Dei lau-
Luc. 18. dibus, orationibus, ac bonis operibus non cessauerunt, neque desistunt. Oportet enim, Christo testãte, semper orare & nõ deficere, iuxta Dauidicam professionem: Benedicam dominum in omni tẽpore, semper laus eius in ore meo. Ideo sub-
F ditur, *Die ac nocte*, id est, congruis horis dierum ac noctium, in prosperis & aduersis. *Clamantia: Sanctus, sanctus, sanctus, dominus deus omnipotens, qui erat*, ante omnia ab æterno. *Et qui est*, inuariabiliter in ipso æternitatis instanti atque momẽto. *Et qui venturus est*, id est, æternaliter erit, & in iudicio suam æquitatem ac potestatem monstrabit, venturúsque est omniũ iustissimus remunerator. Istud suprà plenius fuit ex-
Apoc. 1. positum. Huic autem cantico simile est & illud angelicũ: Clamabant alter ad alterum, Sanctus, sanctus, sanctus, dominus deus exercituum. Itaque ecclesia militans in laudibus creatoris se triumphanti conformat, tanquam ventura ad illam, & sine fine deum cum ea fœliciter laudatura. Porrò in eo ꝙ ter sanctus profertur, superbeatissimæ trinitatis mysteriũ cõmendatur: vnitas verò diuinitatis, per id quod singulariter subditur,

ſubditur, dominus deus omnipotens. Eſt autem deus glorioſus & ſummus eſſentialiter ſanctus, tanquam in ſuiipſius natura verè puriſſimus, ſupermundiſſimus, lux immenſa, ſapientia infinita, virtus fontana, à quo omnis ſynceritas deriuatur, in quem ſolum per naturam culpa cadere nequit: cum ipſe ſibi ſit finis, & à nullo dependeat. Quò autẽ quis ſanctior eſt, eò fœditatem peccati plus deteſtatur. Cùm autem deus adorandus ac benedictus ſit ſanctitatis omnifariè infinitæ, conſtat, quòd deteſtatione immenſa abominatur turpitudinem culpę. Si igitur ei placere, vniri, conformari optamus, deformitatem peccati tota mente odiamus, vitemus, purgemus. Non enim habitabit iuxta eum malignus, nec permanebunt iniuſti ante oculos eius. Adde, quòd quantumcunque quis in ſanctitate profecerit, ſi ad diuinæ mentis ſanctitatem ſe conferre contẽderit: obſcurum & maculatiſſimum ſe proclamabit. *Et cum darent illa quatuor animalia gloriam, & honorem, & benedictionem,* id eſt. quatuor euangeliſtis verbis & ſcriptis per mundum Chriſti myſteria & euangelicam legem diſſeminantibus, per quod glorificabant, honorabãt, ac benedicebãt. *Sedenti ſuper thronum,* id eſt, Deo præſidenti Eccleſiæ, & propria authoritate omnibus dominanti. *Viuenti in ſecula ſeculorum,* id eſt, æternaliter: cum ipſe ſit per eſſentiam viuens & vita, totiúſque vitæ ſuperopulentum principium. *Procidebant vigintiquatuor ſeniores, ante ſedentem in throno,* id eſt, vniuerſi ſacerdotes, prædicatores ac patres noui Teſtamenti Deo ſe profundè humiliarunt, ac paruerunt. *Et adorabant viuentem in ſecula ſeculorum,* ſcilicet deum verum, cui ſoli cultus latriæ eſt impendendus, non idolis. Quo datur intelligi, per Euangeliſtarum prædicationem idololatriam pro maxima parte deſtructam, ſecundum quod propheta vaticinatus eſt dicens: In die illa, dicit dominus, diſperdam nomina idolorum de terra. *Et mittebãt coronas ſuas ante thronum,* id eſt, Deo altiſſimo humiliter gratiſſima mente adſcripſerunt, quicquid ſapientiæ ac virtutum, quicquid victoriæ de hoſtibus ſuæ ſalutis obtinuiſſent: non in ſe ſed in domino gloriantes. *Dicentes: Dignus es domine deus noſter,* omnium vtique deus per creationem & præſidentiam omnipotentem, in cuius ditione cuncta ſunt poſita. Specialiter autem deus noſter, per ſingularia beneficia tua ſuper nos, atque per noſtram deuotionem ad te. *Accipere gloriam, & honorem, & virtutem,* id eſt,

A — *Pſal. 5* — B — 1. *Timo.* 1 — C — *Zacha.* 13. — *Hiere.* 9

D vt tibi à cunctis gloria, honor omnísque virtus attribuatur seu impendatur, vel ascribatur, & omnia ad tuam gloriam ordinentur: non proprius, sed tuus semper honor quæratur: tu solus virtuosus, omnipotens, per te sufficiens, omnis quoque virtutis collator ab omnibus prædiceris. Sicut Psalmista ait: Nō nobis domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Et Apostolus: Soli Deo honor & gloria. *Quia tu creasti omnia*, qui solus es ens per essentiam, & alia vniuersa sunt entia per participationem. Creauit autem deus omnia, vel totaliter quantum ad id quod sunt, vel quo ad primordialem materiam, vel quantum ad eorum primarias causas. *Et propter voluntatem tuam erant*, non antequam crearentur, sed quòd ex eo instanti ex

E quo creata sunt erant. & vsque in præsens perseuerant, tuæ est liberrimæ voluntatis Propter quam, seu ex qua. *Et*, secundum quam. *Creata sunt*, liberè, non per modum naturalis emanationis, vel de necessitate naturæ. sicut radius procedit à sole. Imò potius eo modo, quo dona procedunt à dante, & artificiata ab artifice. Propter quod dicit Apostolus: Deus operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ. Et de increata sapientia dicit quidam: Omnium est enim artifex, omnem habens virtutem. Vel sic: Propter voluntatem tuam erant, id est, secundum voluntatem tuam per complacentiam fuerunt æternaliter, quantum ad esse ideale in increata tua arte ac dispositione seu prædestinatione, iuxta illud: Quod factum est, in ipso vita erat. Et creata sunt, de esse ideali procedendo ad

Ephe. 1.

F esse propriꝫ speciei & existentiæ actualis: tunc & taliter, quando & qualiter tibi supergloriosissimo creatori complacuit. Quemadmodum vestis seu domus est in mente artificis antequam in opere fiat. Propter quod septimo primæ philosophię Arist. ait: quòd domus est à domo, & sanitas à sanitate. Domus videlicet materialis & sanitas corporalis, à domo & sanitate quę sunt in conceptu artificis per intelligibile esse. Itaque quoniam omnia profluxerunt, à Deo, omnia ad eum sunt referenda, vt vnde exeunt flumina, reuertantur. Et de omnibus atque in omnibus exhibenda sunt Deo, honor, gloria, & virtus, tanquam principio & fini absolutè perfecto.

¶Expositio

¶Expositio Cap. V. *Et vidi.* A

ARTICVLVS VI.

T vidi in dextera sedentis super thronum librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem, Quidam hunc librum in aliquibus locis tot modis exponunt, vt expositionis multiplicitas confusionem, obscuritatem, atque fastidium parere videatur. Hinc planius procedendo, & quantum Deo agẽte potero, iuxta literam permanendo, id quod ordini literæ magis conuenire apparet, inducam. Iam autem satis præhabitum est, quòd in isto volumine decursus ac status Ecclesiæ à tempore Christi vel Apostolorum vsque in finem seculi describatur. Vidit ergo Ioannes imaginaria visione in dextera sedentis super B thronum, id est, dei omnipotentis toti Ecclesiæ præsidentis librũm scriptum intus ac foris, & septem sigillis signatũ. Sic nãque in imaginaria visione, apparebat Ioãni, quòd huiuscemodi librum videret, quemadmodum etiam Ezechiel asserit: Vidi, inquiens, & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber: & expandit illum coram me, qui erat scriptus intus & foris. Quemadmodum ergo in visione Ezechielis per librũ imaginaria repræsentatione visum, scriptum, expositum, & comestum designatur eorum cognitio, quæ Deus Ezechieli per angelũ reuelauit, quæ & in Ezechielis libro cõscripta sũt: ita hoc loco per librũ Ioanni ostẽsum intelligitur notitia vel scientia eorũ quæ Ioanni de ipso ecclesiæ statu fuerãt reuelanda. Quæ & nũc in hoc Apocalypsis volumine sunt descripta. Qui liber intus & foris scriptus apparuit, scilicet ab vtraque parte, vel in C ambobus lateribus: ad innuendũ, quòd valde multa mysteria contineret, & sensibus redundaret. Item, quædam obscura, & aliqua clara haberet. Imò & aliqua de præsenti militante ecclesia, & aliqua de futura vita nondum nobis patente: sed quasi intus scripta, siue inclusa seruaret Porrò quid septem designẽt sigilla, infrà Deo implente dicetur: nunc verò in tantum tangatur, quòd tot sigillorum signatio, difficultatem, obscuritatem, preciositatem sententiarum libri huius significat. *Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum*, id est, sententias huius libri exponere. *Et soluere signacula eius*, id est, causas difficultatis eius amouere: vt quæ latent, patescant? Quidam hũc angelum dicunt fuisse Gabrielẽ,

D qui fortitudo Dei interpretatur; potius tamen apparet, quod fuerit angelus Ioanni in Christi persona apparens eúmq; de omnibus his informans, secundum quod superius dicebatur. Denique angelus iste tam tubaliter inquisiuit, quis librum hunc aperiret: quatenus mentem Ioannis ad horum aduertentiam prouocaret, atque sciendi hæc desiderio inflammaret. Non enim ex ignorantia interrogauit. Clamauit quoque voce tam grandi, ad insinuandum quòd magna prorsus existerent quæ erant scripta atque pandenda. *Et nemo poterat in cælo*, id est, nullus angelorum. *Neque in terra*, id est, nullus viatorum. *Neque subtus terram*, id est, nullus eorum qui sub terra sunt, sci-

E licet mortuorum, vel dæmonum, vt quidam exponunt, quod tamen impropriè (vt arbitror) sonat. Idcirco per eos qui sub terra sunt potius designari videntur defuncti saluádi, qui in locis purgatoriis sunt: vel angeli boni, qui ad eorum consolationem descendunt, *Aperire librum*, id est, horum scientiam elucidare. *Neque respicere illum*, id est, secreta eius comprehendere aut rimari. Quidam per librum istum vtriusque testamenti scripturam intelligunt. Per angelum verò fortem, patres veteri testamenti. Sed hanc scripturam sancti angeli intelligũt aperiréq; possunt, prophetæ quoque ea quæ de Christo prædixerunt, eiúsque mysteria sibi ostensa, intellexerunt, cum intelligentia sit opus in visione. Insuper sanctus iste

Act.2 Ioannes quãdo in die Pentecostes spiritum sanctum suscepit,

F vtriusque testamenti scripturas atque mysteria eminenter cognouit. Hinc per librum istum potius arbitror designari horum secretorum notitiam, secundum quod est in mente diui-

Colos.3 na: cuius scientiam incomprehensibilem esse constat. Vel certè hanc ipsam notitiam, secundum quod Christo homini fuit reuelata atque infusa: quia in tanta plenitudine nulli alteri communicata. Sícque liber iste visus est in dextera Dei, ad innuendum, quòd in pia ac gratiosa Dei virtute consistat, cui & quantum velit aliis hæc secreta manifestare. *Et ego flebam multum, quoniam nemo*, id est, nullus præfatorum, *Dignus inuentus est aperire librum, nec videre illum*, secundum sensum prætactum. Potuit tamen aliquo modo videri, cum Ioannes dicat se eum vidisse. Sed scientiam increatam, vel animæ Christi infusam, nullus horum potuit penetrare. In quibus vtique verbis pandit Ioannes, quanto feruore optauit horum notitiam ad futurum

Danie.10 ecclesiæ decursum & statũ agnoscere, ita quòd verè cum Daniele

niele & plus quàm Daniel, vir desideriorum possit vocari. *Et* A
vnus de senioribus dixit mihi, me consolando. Nempe tam sancto
dolori ac fletui consolatio debebatur: quia post fletú virtutis Iob.3.
deus consolationem infundit, docente Christo: Beati qui lu- Matth.5
gent, quoniam ipsi consolabuntur. *Ne fleueris*, tã amarè. *Ec-* Luca.6
ce vicit leo de tribu Iuda, id est, Christus, qui dictus est leo pro-
pter fortitudinem, regiam dignitatem, ac imperterritum ani-
mum. Ortúsque est de semine Iuda per Dauid, qui moriendo Matth.1
mortem destruxit, atque in resurrectione victor apparuit Hic Hebr.2.
vicit diabolum, eius vasa diripiendo, eiúsque potentiam debili Matt.2
tando. Vnde passioni iam proximus dixit: Nunc princeps hu-
ius mundi eiicietur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra, om- Ioan.2
nia traham ad meipsum. Insuper spoliauit infernum, captiuam Psal.61
duxit captiuitatem, & per patientiam omnia superauit aduer-
sa. *Radix Dauid*, quia de radice ipsius Dauid, secundum natu B
ram assumptam descendit, sicut prophetatum fuerat. Egredie- Esa.11.
tur virga de radice Iesse. Christus quoque secundum suam di-
uinitatem, fuit origo, radix ac fundamẽtum Dauid, & omniũ.
Rursus Christus est radix Dauid, id est, radix ad Dauid secun
dum carnis propaginem pertinens: de qua radice fideles quasi
virgulta nascuntur. Imò & ipsa ecclesia tanquam oliua arbor
ac vinea fructuosa est nata. *Aperire librum & soluere septem
signacula eius*, id est, Christus quoniam victor surrexit, potens
est tibi libri huius mysteria reuelare, & quicquid scire cupis o-
stendere: ita quòd increata dei cognitio futurorum ac secreto
rum, per ipsum tibi secundum tuam capacitatem nũc patefiet.
Christo quippe etiam secundum formam assumptam, compe-
tit omnem mentem creatam purgare, illuminare, perficere ex
plenitudine sibi collata. Notandum, quòd per vnum seniorũ, C
qui Ioanni ista locutus est, quidam Matthæum apostolũ, qui-
dam Petrum archiapostolum putant expressum, qui tempore
huius reuelationis iam sub Nerone, per martyrium migrauit
ad dominum. Probabilius autem loqui vidẽtur, qui omnia ista
per eundem angelum Ioanni reuelata affirmant, qui tamen in
vi imaginatiua Ioannis diuersarum personarum formauit ef-
figiem. Sícque in illorum persona sermo dirigebatur interno
affatu ad hunc sanctum. Consequenter prosequitur quomo-
do Christus aperuit librum. *Et vidi, & ecce in medio throni,
& quatuor animalium & seniorum*, id est, in medio militantis
Ecclesiæ, quæ sedes est Christi ad quam Euangelistæ, ac cæ-

D teri pertinent sancti. Nam & secundũ Berengandum, per thro-
Ioan.1. num & quatuor animalia ac seniores, vna Ecclesia cum cun-
ctis suis ordinibus designatur. *Stantem agnum*, scilicet, Chri-
stũ, de quo ait præcursor Baptista: Ecce agnus Dei. Et de quo
item Hieremias, Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad
victimam. Agnus nanque propter innocentiam, mansuetudi-
nem, obediétiam & immolationem vocatur. De quo & Esaias
Esa.56. prædixit: Sicut ouis ad occisionem ducetur: & quasi agnus co
ram tondente se obmutescet. Christus itaque in medio eccle-
Matt.28. siæ visus est à Ioanne. Nam & hoc spopondit: Ecce, inquiens,
vobiscum sum cunctis diebus. Præterea Christus dicitur in
medio fidelium ambulare (in quãtum dona sua eis distribuit)
E & in throno sedere vt omnium princeps ac iudex: nunc verò
Daniel.7. dicitur stare, quasi paratus iuuare certantes. *Tanquam occisum*
quia reuera ante fuit occisus, & nunc quasi occisus apparuit
cum cicatricibus vulnerum, cum indubitanter ad immorta-
lem resurrexerit vitam. *Habentem cornua septem.* id est, om-
nium regum atque regnorum potestates: iuxta illud: Omnes
populi tribus & linguæ seruient ei. Potestas eius potestas æ-
terna, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrum-
Psal.71 petur. Item in Psalm. Adorabunt eum omnes reges terræ, om-
nes gentes seruient ei. Berengandus per septem cornua omnes
electos intelligit: qui regnũ dei vocantur, & per septem mun-
di ætates distinguntur. *Et oculos septem, qui sunt septem spiri-*
F *tus Dei*, Itaque oculi isti sunt septem dona spiritussancti, quæ
spiritus, id est, spiritales influxus appellantur. *Missi in omnem*
terram, id est, per totam Ecclesiam fidelium animabus infusi.
Zach.3. Istis donis plena est anima Christi, de quibus sermo prophe-
ticus loquitur, Super lapidem vnum oculi septem sunt. Sed
quia per oculum intellectus exprimitur, possunt per septem o-
culos vniuersæ angelicæ mentes, quæ propter cognitionis emi
Hebr.1. nentiam oculi nominantur, intelligi: quæ ad ecclesiam custo-
diendã, ac gubernandã mittuntur. Sicut Apost. astruit, Nón-
ne omnes administratorij spiritus sunt in ministerium missi,
propter eos qui hæreditatem capiunt salutis? Qui omnes sunt
Psal.122. in manu Christi, sicut oculi seruorum in manibus dominorum
suorum. *Et venit & accepit de dextera sedentis in throno librum.*
Sic népe in imaginaria visione apparebat Ioanni, quòd Chri-
stus homo ad patrem in throno sedentem accedens, librum
præfatum de dextera eius acciperet. Simile & in Daniele scri-

ptum

ptum est: Aspiciebam in visione noctis, & ecce quasi filius ho- A
minis veniebat, & ad antiquum dierum peruenit. Per hoc igi Daniel. 7.
tur quod vidit Ioannes figurabatur, quod Christus vt homo
à patre, imò à tota superfœlici Trinitate, omnem suam scien-
tiam, efficaciamque aperiendi librum sortitus sit: nō tūc quan
do Ioannes hæc vidit, sed à primo incarnationis momento.
Sed nunc ista mōstrantur illi, vt videat se per Christum, me-
diante angelo, edocendum. *Et cum aperuisset librum*, diuina
secreta, & statum Ecclesiæ, ac scripturarum mysteria reseran-
do, *Quatuor animalia, & viginti quatuor seniores* id est, primi
doctores ac prælati & sacerdotes Ecclesiæ, prout in præcedē-
tibus plenius dictum est. *Ceciderunt coram agno*, ei humili-
ter gratias de tantæ illuminationis beneficio referentes. Cùm
enim fideles in Asia, deinde & cæteri, reuelationem hoc libro B
contentam à Christo per angelum & Ioannem suscepissent,
in domino sunt gauisi. *Habentes singuli citharas & phialas au*
reas. Per citharam, carnis mortificatio, quæ in auribus dei
bene sonantem facit harmoniam, exprimitur. Porrò per phia-
las aureas, quæ latæ ac lucidæ sunt, mentes deuotæ per chari-
tatem dilatatæ, per sapientiam clarificatæ signantur. *Plenas*
odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum. exponit hoc loco
seipsum. vt per hoc in aliis ad expositionem mysticam manu-
ducamur. Hæc itaque odoramenta sunt spiritalia, puta ora-
tiones sanctorum istorum, quas pro seipsis, ac aliis fundunt, &
sicut incensum coram deo ascendunt eique suauiter redolent C
& per eas bonus odor Christi deo efficimur, multo amplius 2. Cor. 2
quam per sacrificia legis, quorum odorem deus toties legitur Gene. 8
odoratus, quod non est aliud nisi quòd ea propter deuotio- Exod. 29.
nem offerentium acceptauit. *Et cantabant canticum nouum* Leuit. 26
id est, ad Euangelicam pertinens legem, & de humani gene- Nume. 28
ris innouatione tractans, nouaque gesta continens. *Dicentes:*
Dignus es domine deus, Iesu Christe, qui in vna persona es ve-
rus deus verusque homo; *Accipere librum & soluere signacu-*
la eius, id est, præfata mysteria fidelibus elucidare. *Quoniam*
occisus es, & redemisti nos deo, id est, ad gloriam dei, qui vnus
ac trinus est, *In sanguine tuo*, id est preciosi tui sanguinis ef
fusione. Ex quo sequi videtur, quòd Christus sua passione li-
bri huius acceptionem meruit, ac reuelationem: quem tamen,
vt dictum est, ab incarnationis exordio sumpsit, ac nouit. Ita-
que aduertendum, quòd secundum Damascenum humanita- Coloss. 1

D ti Christi ratione suæ hipostaticæ vnionis cum verbo, data
1.Cor.13 est & competit ab incarnationis instanti plenitudo gratiæ ac sapientiæ, potestas quoque atque prælatio super omnem creaturam ita, quod quicquid deus scit scientia visionis, quæ est de existentibus secundum quamcunque differentiam temporis, scit etiam anima Christi à primo suæ creationis momen-
Philip.2 to. Nihilominus corporis sui glorificationem, exaltationem, iudiciariam dignitatem, dicitur sua passione & humiliatione promeruisse, quamuis hæc ratione præfatæ vnionis ei competerent. Vnde quod nunc dicitur agnus dignus accipere librum & soluere eius signacula, quia occisus est: intelligendum est quãtum ad manifestationem huius acceptionis. Sicut & a-
Matt.28 gnus ipse Christus dominus est post passionem contestatus, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Quia tunc cœpit potestas hæc manifestari. Veruntamen aliqui dicunt quod solutionem signaculorum libri, videlicet reuelationem
E mysteriorum eius, Christus sua passione promeruit, sicut & corporis sui glorificationem. Itaque redemisti nos. *Ex omni tribu & lingua, & populo & natione.* Hoc dupliciter exponitur. Primò, quòd ipsa ecclesia ex omnibus istis constet siue
Psal.12. collecta sit, iuxta illud, Reminiscentur & conuertentur ad dominum vniuersi fines terræ. Secundò, quòd fideles, præsertim electi, ex omni tribu, lingua, & populo ita redempti sunt deo quòd alij multi eiusdem populi linguæ ac tribus relicti & re-
Actu.13 probi sunt. Secundum quod Lucas ait: Crediderunt quotquot præordinati erant ad vitam. *Et fecisti nos deo nostro regnum & sacerdotes* hoc ipsum suprà scriptum est atque expo-
F situm. *Et regnabimus super terram* id est, corpori nostro dominabimur, eius carnalitatem ac passiones frenando. Iuxta quod ait Saluator, Beati mites: quoniam ipsi possidebunt ter-
Apoc.1. ram. Denique Christo seruire regnare est. & ingenuitas summa, quemadmodum beatissima protestata est Agatha, Quid enim est Christo seruire, nisi diabolo, mũdo, carni, ac propriæ volũtati victorialiter dominari? Quemadmodum nanque vitiosi sunt serui diaboli, sic virtuosi sunt domini eius. Vel, quia non dicunt regnabimus in terra, sed super terram: exponi potest quod dicitur super terram, id est, in cœlo. Sed & cœlũ terra viuentium appellatur. Imò cùm sint verba quatuor animalium & seniorũ, per quos prælati, doctores, & sacerdotes intelliguntur: exponi potest de præsidentia, qua isti inferiores

gubernãt

gubernãt. Preterea quoniam angeli sancti humanum genus, tã quam sibi in intellectuali perfectione simile, diligunt, eiusque salutem desiderant: & quoniam per hominum saluationem eorum instauratur ruina, præmium quoque & gaudium accidentale augetur. Iccirco saluationi hominum congratulati sunt, sicut subiungitur. *Et vidi* id est, spiritaliter intuitus sum. *Et audiui*, interiori auditu, *Vocem angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & seniorum*, id est, per gyrũ totius ecclesiæ, quam angeli sancti circumeunt, custodiunt, protegũt, sicut & dæmones eandẽ circumeunt ad deuorandũ. *Et erat numerus eorum millia millium*, id est, penè innumerabilia milia. Siquidem per hunc maximũ numerũ innumerabilis eorum multitudo exprimitur, quę etsi deo sit certa, viatoribus tamẽ innumerabilis est. Hinc vox illa admirãtis, Nũquid est numerus militũ eius? Hic autem, secundũ Berẽgandũ & alios, fit sermo de angelis ad hominũ custodiã destinatis, qui de inferioribus cõsistũt ordinibus: nisi quis dicat, omnium cœlestium ordinum spiritus ad externũ mitti obsequiũ: quod sancto Dionysio nõ cõcordat. Si ergo est tantus numerus angelorũ Ecclesiã custodientiũ, quantus est numerus vniuersorũ: pręsertim cum iuxta diuinum Dionysium quãto in cœlestibus hierarchiis chorus seu ordo est altior, tãto plures in se angelicos continet spiritus. Hinc asserit sanctus Thomas, q; sicut cœlestia corpora excedunt inferiora quasi incomparabiliter in magnitudine: ita angelici spiritus in multitudine. Propter quod ait Daniel, Millia millium ministrabant ei, & decies millies cẽtena millia assistebant ei. *Voce magna*, id est, iucundissima & vehementer affectuosa, *Dicentium, Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem & diuinitatem, & sapientiam, & fortitudinẽ, & honorem, & gloriam, & benedictionem*, id est, rationabile est, iustum, & oportunum, vt omnia ista Christo adscribantur, conuenire seu inesse dicantur, eique competere manifestẽtur. Accipit ergo ista à nobis, quãdo laudamus, & confitemur ei ista inesse, seu conuenire. Ipse quippe est virtus & sapiẽtia patris, vnigenitus dei, & verus deus. Fortitudo quoque creata ei maxima est collata, secundum quod homo. Benedicimus autem Christo benedictiõe laudis, & benedicit nobis benedictione consecrationis, seu sanctificationis, munera gratiæ infundendo. qua benedictione ait Apostolus, sine vlla contradictione quod minus est à maiore benedicitur. *Et omnem crea-*

A | B | Iob. 25 | Dionys. | Daniel. 7 | C | 1. Cor. 1 | Hebr. 7.

D *turam quæ in cœlo est.* id est, vniuersos sanctos dignus est possidere, & subiectos habere, etiam secundum naturam assumptam. *Et quæ in mari, & quæ sunt super terram, & quæ sub terra,* id est, homines viatores & damnatos, imo & cuncta creata *Et quæ sunt in aere.* id est, pisces & aues. Vnde ad Christũ maximè pertinet illud Dauidicum, Omnia subiecisti sub pedibus eius, oues & boues vniuersas, insuper & pecora campi. Volucres cœli & pisces maris. Hinc alius propheta testatur, quòd antiquus dierum, videlicet pater æternus, dedit Christo potestatem, honorem, & regnum. *Omnes,* id est, angelos vniuersos & militantis ecclesiæ seniores, ac filios, *Audiui dicentes sedenti in throno,* id est, deo excelso vni ac trino, *Et agno,* id est, Christo secundum naturam assumptam. *Benedictio*
E laudis & gratiarum actionis, *Et honor* latriæ, seu hyperduliæ quantũ ad Christi humanitatem. *Et gloria & potestas in secula seculorum* Hæc competunt deo, & hæc ei ab omnibus ascribi, optare, & eius perfectioni ac beatitudini congaudere, debemus. *Et quatuor animalis dicebant amen,* diuina præconia cõfirmando, & de laude ac excellentia dei cordialissime exultãdo. Quod & Euangelistis præcipuè competit. *Et vigintiquatuor seniores ceciderunt in facies suas,* de omnipotenti mente & corpore se humiliter posternendo, quod & quotidie agunt
Ioan.5 electi fideles. *Et adorabant viuentem in secula seculorum,* scilicet deum, qui essentialiter vita est: in quo idem sunt viuens, vita, & viuere. Cuius vita tantæ est eminentiæ, vt eius respectu nul
F lum aliorum viuens dicatur: quia ab illius vitæ puritate: felici
1. Tim.6. tate, ac plenitudine, distat in infinitum: iuxta quem modũ solus deus dicitur bonus, solus ens, solusque sapiens. Ab hoc viuente primo fontano purissimo: cuius vita in seipsa mundissima est, nobilissima, delitiosissima, inuariabilis, infinitis diuitiis plena: profluit omnis vita. Vita vegetatiua, vita sensitiua, vita secundum locum motiua, & intellectiua. Vita naturæ, vita gratiæ, vita gloriæ. Denique ex prædictis patet consensus militantis ac triumphantis Ecclesiæ in laudibus dei: & quantum omnes sancti regratiati sunt Christo pro beneficiis ei⁹: preser tim quòd suo nos sanguine liberauit. Hinc ergo & nos debemus deũ indesinẽter, cordialiter, cõcorditerque laudare, beneficia Christi, potissimè eius salutiferam passionẽ, incessabiliter menti nostræ proponere, gratias agere, imitari ac obedire.

Explanatio

¶Explanatio cap. VI. *Et vidi quòd aperuisset agnus vnum de septem sigillis.* A

ARTICVLVS VII.

PRæcedenti capitulo dictum est, librũ in dextera dei visum fuisse, septem sigillis signatũ: nunc de reseratione sigillorum istorũ, & quid cuiuslibet sigilli apertionem sequutum sit, edocetur. *Et vidi quòd aperuisset agnus vnum de septem sigillis*, id est, primũ sigillum quo clausus fuit liber hic. Nunc incumbit ostendere quid ista sigilla designent. Qui ergo per librum intelligunt totam vtriusque testamenti scripturam, per ista sigilla intelligunt inuolutiones seu obscuritates, quibus Christi atq; ecclesiæ mysteria in scripturis velantur. Sed quia probabilius visum est, vt per librum istũ intelligatur increata scientia dei, qua deus ecclesiæ decursum & statum præuoscit: consequenter per septem sigilla intelligẽdæ sunt occultationes, quibus deus scientiam istam ab oculis omnis viatoris abscondit. Et hæ occultationes in re aliud nõ sunt, nisi ipsemet deus, secretũ suũ abscondens ac pandens pro libito suo. Porrò sigillorum apertio, est diuinæ huius scientiæ manifestatio. Vidit ergo Ioannes imaginaria visione, quòd Christus librũ in dextera patris seu dei trini ac simplicis apparentem, in manu accepit, primúmque eius sigillum aperuit. Ita, inquam, apparebat Ioanni in visione præfata. Per quod intellectualiter designabatur, quòd Christus præscientiam dei de statu ecclesiæ cœpit Ioanni per angelum communicare, reuelare, seu aperire. *Et audiui*, interiori auditu, *Vnum de quatuor animalibus tanquam vocem tonitrui*, id est, tubaliter authoritatiuè, ac terribiliter loquens: *Dicens, veni & vide.* Cùm per quatuor animalia quatuor Euangelistæ signentur, per animal vnũ seu primum quidam intelligunt Marcum, qui per leonem signatur. Leo autem in ordine quatuor animalium primò exponitur. Quidam autem per animal primum intelligunt Apostolum Iacobum minorem, alij Euangelistam Matthæum. Insuper aliqui asserũt, quòd sancti per quatuor animalia significati, qui in isto capitulo scribuntur affari Ioannem, fuerunt tempore huius reuelationis defuncti: & quòd animæ eorũ in visione apparuerũt Ioanni, alloquẽtes eundẽ. Aliis magis apparet, quòd nõ ipsi veraciter apparuerunt: sed aliqua effigies

B

Esa. 43.

C

D eos repræsentans, angelico ministerio in vi imaginatiua sancti Ioannis formata: sicque angelus in eorum persona ipsum affatus est. Et iuxta hanc viam non oportet eos fuisse defunctos, qui hic loqui cum Ioanne scribuntur. Nam infrà quartum animal, scilicet aquila, Ioannem designans inducitur ipsum affari. Similiter animal secúdum, scilicet Lucas, qui post hanc reuelationem multis vixit diebus. Cur ergo animalia ista scribũtur alloquuta Ioannem, vel angelus in persona eorum, nisi propter congruentiam quandam: ad denotandum quòd tota Ecclesia (cuius vicem gerit, typum seruat, personámque repræsentat Ioannes) à quatuor Euangelistis informationem sortitur? Itaque primum animal dixit, Veni spiritali appropinquatione, desiderando & aduertendo diuina.
E Et vide, id est, intellige ea. Iuxta quem modũ ait Psalmista. Accedite ad eum & illuminamini. *Et vidi, & ecce equus albus, & qui sedebat super illum habebat arcum.* Sic imaginariè apparebat Ioanni. Cuius rei intelligẽtiam seu significatum ipse angelo instruente cognòuit, sed non expressit, ideo obscuritatem induxit, expositoribúsque laborẽ reliquit. Beda & eum sequẽtes, per equũ album intelligũt primitiuã ecclesiã in baptismo lotã, & super niuẽ dealbatã, vestẽque innocentiæ decoratam. Alij per equum album accipiunt cœtum seu chorũ Apostolorum. Sed hoc cũ priori expositione satis cõcordat, quia primitiuæ ecclesiæ dignissima portio fuerunt Apostoli. Porrò nonnulli per equum album, intelligunt cœtum primorum prædicatorum siue doctorum. Et hoc rursus redit in idẽ. Hi enim fuerunt Apostoli. Hic itaque Apostolorum, seu pri-
F mitiuæ ecclesiæ chorus, dicitur equus: quoniam velox & agilis in prædicando, fortis in operando seu aspera sustinendo, audax in testificando. Albus verò per sanctitatis candorem. Sessor autem huius equi est Christus, qui in illorum cordibus tanquã magister, director, & ductor iugiter præsidebat. Qui habebat arcum in manu sua, id est, sacram scripturam & prædicationis idoneitatem in propria potestate. Cõgruè quoq; scriptura dicitur arcus, quia ex ea procedũt veritatis eloquia virtutúmque documenta, vt tela contra inuisibiles, atque visibiles hostes ecclesiæ, & contra aciẽ vitiorum. De quibus telis scriptũ est: Mittã ex eis, qui saluati fuerint: ad insulas lõgè tenentes sagittam. *Et data est ei*, videlicet Christo secundum quod homo est, à deo seu à tota Trinitate. *Corona*, id est, dignitas

Abac.3
Esaiæ.66.
Heb.2.

gnitas regia, potestas dominatiua, beatitudo completa. Hæc A quantum ad rem data sunt ei in incarnatione: quantum verò ad manifestationem, in resurrectione & ascensione. Hinc testatur Apostolus: Videmus Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum. Potest quoque per coronam intelligi fidelium multitudo: quæ eum velut corona circundedit, ornauit, ipsi etiam tãquam capiti suo adhæsit. Hinc ait Esaias, Eris corona gloriæ in manu domini, & diadema regni *Esa.61.* in manu Dei tui. Denique data est ei à Satanę synagoga, spinea corona, quam patienter ferendo, promeruit totius accidentalis mercedis coronã. Quidam per coronam intelligunt *Ioan.19.* Christi carnem. Nam sicut coronam baiulat caput, & corona vestit caput: sic diuinitas verbi portat Christi carnem & caro Christi vestiuit diuinitatem. Et de hac corona intelligi potest B illud Canticorum: Egredimini filiæ Sion, & videte regem Salomonem, in diademate quo coronauit eum mater sua. *Et exiuit*, de medio Hierusalẽ seu primitiuæ Ecclesiæ, quando post passionẽ, & spiritussancti missionem, Apostolos misit per mũdum: sicque per potestatis suæ operationem exiuit cum eis. *Canti.3.* Item exiuit à patre, & venit in mundum. Exiuit itaque. *Vincens*, diabolum sua profundissima humilitate, mundũ sua paupertate, carnem sua castimonia. *Vt vinceret.* Nam aduersarios suos suæ potestati subiecit, quosdam conuertendo ad fidem & obedientiam, alios deserendo & adiiciendo damnationi per propriæ æquitatis sentẽtiam. Propter quod ait propheta, Sagittæ tuæ acutæ (populi sub te cadẽt) in corde inimi *Psal.44.* corum regis. Et item: Dominare in medio inimicorum tuorũ. *Psal.109.* *Et cum aperuisset sigillum secundum*, id est, diuinæ præscientiæ C secretum de futuro statu Ecclesiæ copiosius mihi Ioanni elucidasset. *Audiui secundum animal dicens, Veni & vide.* Secundum animal, secundum ordinem quatuor animaliũ suprà inductum, est vitulus, per quem designatus est Lucas. Qui quomodo intelligendus sit affari Ioannem, iam tetigi. *Apo.4.* *Et exiuit alius equus ruffus, & qui sedebat super eum, datum est illi vt sumeret pacem de terra.* In isto capitulo ponit sanctus Ioannes apparuisse sibi quatuor equos: quorum primus fuit albus, secundus ruffus, tertius niger, quartus pallidus: ad quos pertinẽt prima quatuor sigilla libri. Vnde in cuiuslibet sigillorũ istorum apertiõe videtur egredi equus. Per quod datur intelligi quòd mox cum Ioannes in visione imaginaria cernebat ab agno

D aliquod horũ sigillorum aperiri, seu solui, intuitus est equum imaginariè egredi. Per quod ei imaginaria visione præsentabatur, & simul intellectuali reuelatione pãdebatur, quid in statu ecclesiæ esset venturum seu inchoatũ, pleniúsque implendum. Itaque secundum Bedam & Albertum, sequentes in hoc Augustinum, in primi sigilli apertione per equũ album ostenditur status primitiuæ ecclesiæ. In tribus autẽ sigillis sequentibus triforme bellum contra ecclesiam. Ita quòd in apertione secundi sigilli per equum ruffum ostenditur status ecclesiæ tempore persequutorum ac martyrum. In apertione verò tertij sigilli: per equum nigrũ status ecclesiæ tempore hæresiarcharum. In apertione autem quarti sigilli, per equum pallidũ status ecclesiæ tẽpore hypocritarũ, falsorúmque fratrũ. Por-
E rò in quinto sigillo ostenditur gloria triumphantium in hoc bello. In sexto autem sigillo ea, quæ fient in persecutione tempore Antichristi. In septimo quietis æternæ initium. *Alij verò* aliam consideratioñe assumunt: putãtes omnia ista, quæ in quinque sigillorũ apertionibus visa sunt, ad Imperatores Romanos Ecclesiæ persequutores debere referri, ita vt per equũ ruffum & eius sessorẽ, intelligatur populus Romanus, & Nero imperator ei præsidens: qui propter sanguinem fidelium quem fuderũt, per equum ruffum & eius sessorem, signantur. Insuper per equum nigrum & eius sessorem, intelligunt populum Romanũ, & Titum Imperatorem: qui nigro equo signati sunt, quoniam Iudæos ad tantam calamitatẽ duxerunt quòd fame fuerunt denigrati. Per equum pallidum & eius ses-
F sorem, accipiunt populum Romanum & Domitianum Imperatorẽ. Per apertionẽ quinti sigilli, dicunt manifestatũ statũ ac persequutionem ecclesiæ à Traiano. Per apertionem sexti sigilli, persequutionem ecclesiæ sub Diocletiano. Septimi verò apertionem sigilli referunt ad tempus hæreticorum. Verũ contra hoc multa possent induci. Primũ, quòd isti expositores nituntur reuelationes sancti Ioannis exponere secundum processum ac ordinem temporis: vt quæ primò sunt scripta, prius credantur impleta, ne eadem sæpius iterentur. Hoc autem omnino incertum est, præsertim cum liber iste propheticus sit, & instar prophetalium procedat voluminum: in quibus tẽporis ordo non obseruatur, sicut in historialibus libris & in quibus etiam sæpe eadem tractantur. Sicut in Esaia, Hieremia, Ezechiele, clarissimum est videre. Quoties nempe de

Senna-

Sennacherib regis Assyriorum deiectione Esaias prophetat? A *Esa.57.*
quoties Hieremias atq; Ezechiel de vastatione Hierusalé per 32.
Chaldæos vaticinátur? Propterea qua ratione per equum ruf *Hiere.21.*
sum & eius sessorem populus Romanus ac Nero signantur, 32. *&*.39.
aliis quoque imperatores præfati significari dicerentur. Om- *Ezec.7.17*
nes enim in effusione sanguinis Christiani ruffi ac cruéti fue *&*.24.
runt, maximè Diocletianus, At verò quod dicũt de Tito, nó
videtur ad propositum pertinere. Titus enim nó fuit ecclesię
persecutor, sed infidelium Iudæorũ: & antequã obsedit Hie-
rusalé ac Iudæã, Christiani qui morabãtur ibidé, ex angelica
admonitione inde regressi fuerũt, & regnũ Agrippæ (qui fuit
cófœderatus Romanis) inhabitauerũt, quéadmodũ in Eccle-
siastica narrat historia Eusebius. Præterea ex præhabitis inno
tescit, ea potissimè in horũ sigillorum apertura Ioanni ostẽsa, B
quæ ante latebant, vel futura erát. Titus autẽ ante hanc reue
lationẽ vastauit Iudæos, & obiit. Nã Domitianus frater eius
imperauit post eũ. Postremò his, quæ hoc loco scribit Ioánes
de quatuor equis, similia pro magna parte sunt, quæ apud Za *Zacha.6.*
chariam legũtur. Scribit enim ibidẽ ille quemadmodum vi-
derit quatuor quadrigas egrediẽtes. In quarum prima fuerũt
equi rubei, in secunda equi nigri, in tertia albi, in quarta equi
varij & fortes. Et secundũ Hieronymũ & alios doctores, ibi- *Hierony.*
dem per quatuor quadrigas & earũ equos, in colore quadri-
formiter variatos, intelligũtur quatuor regna & reges eorũ:
sic tamen vt per eosdem equos plures reges eiusdem regni si-
gnentur. Idcirco & hoc loco probabile est, omnes Romanos
Imperatores cruẽtos ecclesiæ persecutores, eiusdẽ scilicet re-
gni reges aut imperij, per equũ ruffum significari. Itaq; Au- C
gustinum, Bedam, Albertũ sequendo, aperto secundo sigillo,
exiuit alius equus ruffus. Sic apparebat Ioanni in imaginaria
visione. Et est sensus, quòd per illum equũ ac eius sessorẽ, sibi
tunc reuelabatur status ecclesiæ tempore persequutorũ qui à
tempore Neronis cœperũt ecclesiã generaliter persequi. Vn-
de per equũ ruffum exprimitur multitudo ministrorũ prin-
cipum persequutorũ. Per cuius sessorem, intelligitur multitu
do dominorum illorum crudelium, qui per martyrũ occisio-
nem sanguinarij extiterũt. Huic multitudini principanti da-
ta est potestas, qua abutitur in persecutione iustorũ. Sicut & *Ioan.19.*
Christus dixit Pilato: Nõ haberes aduersum me potestatem
vllam, nisi tibi desuper datũ esset. Datum itaq; seu promissum

D est ei. *Sumere pacem de terra*, id est, fideles in terra peregrinantes terrere, turbare, inquietare, occidere: secundum quod
Matt.10 Christus prædixit; Trademini à parentibus, & fratribus, & co
Mar.31. gnatis, & amicis: & eritis odio omnibus hominibus propter
Lucæ.21. me. Hoc à tempore Neronis vsq; ad Constãtini conuersionẽ durauit. Abstulit ergo electis pacẽ tẽporis, & exteriorẽ quietem: non pacem pectoris, aut æternitatis. *Et vt se inuicẽ interficiant*. Fideles enim, vt dictũ est, ab infidelibus etiam valde propinquis, familiaribus, & amicis occidebantur: quod in sanctorum legendis & chronicis satis describitur. Propter quod præmonuit Christus: Tradet autem frater fratrem in mortẽ. *Et datus est illi gladius magnus*, id est, grãdis potestas occidẽdi fideles. Romanis enim Imperatoribus persequentibus Chri-
E stianos data desuper fuit monarchia, sed abusi sunt ea, & sibi subditos ac fauentes spiritaliter peremerunt, ad tot scelera ac sacrilegia eos trahendo. *Et cum aperuisset sigillum tertiũ*, id est, vlteriorem, maiorem, & extẽsiorem futurorum notitiam mihi reuelare cœpisset, librum increatæ sciẽtiæ mihi plenius exponendo, seu aperiendo. *Audiui tertium animal dicens: Veni & vide*, Tertium animal habens faciem quasi hominis Matthæũ significat. Cuius anima vel effigies, seu angelus in eius persona dixit Ioanni: Veni & vide. *Et ecce equus niger id est*, hæreticorum caterua vitiis denigrata, atque à lumine veritatis maximè aliena, dæmonibus coæquata. *Et qui sedebat super eum*, videlicet hæresiarcharum, qui errorum inuẽtores errantiúmque rectores fuerunt, caterua seu multitudo: vt Arrius, Manichæus, Fotinus. *Habebat stateram in manu sua*. Per
F stateram, quam hæreticorum doctores in manu, operatione seu vsu habent, intelligi potest simulata eorum iustitia: qua se alios posse ponderare, eorúmque opera mensurare, præsumũt.
Mat.7. Vnde Saluator: Attẽdite (inquit) vobis à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium. Rursus statera est sacra scriptura, qua cognoscitur quanti ponderis sit spiritus: quemadmodum per stateram perpenditur, quanti ponderis sit corpus. Hanc hæretici pro se allegant, dolosè proponunt, falsè exponunt, doctores se iactant, secundum eam se viuere asserunt. Denique vt hi qui volunt aliquid emere in statera põderant illud, sit ne dignum precio an non: ita hæresiarchæ eos quos sibi acquirere atq; decipere intendunt, prius se considerationem acutam ponderãt, an graues sint an leues, docti vel simplices,

ſimplices,virtuoſi an ad ruinam procliues. *Et audiui tãquam* A
vocem in medio quatuor animalium, id eſt,angeli exiſtentis inter hæc animalia, ita quòd vox iſta de throno ſeu eccleſia ſonat.

Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres ordei denario vno, & vinum & oleum ne læſeris. Bilibris eſt menſura ſeu vas continẽs duas libras,per quam hoc loco ſignatur eccleſiaſtica congregatio,vtriuſque teſtamenti doctrinis imbuta, gemina charitate fundata,duob⁹ ex populis adunata. Porrò per triticũ,quod eſt optimum granum,prælati,perfecti ac prædicatores expreſſi ſunt:quorum eſt,alios ſpiritaliter ac ſaporòſè reficere. Itaq; bilibris tritici eſt collectio eminentium perſonarum eccleſiæ. Hæc empta eſt denario vno,ſcilicet precio ſanguinis Chriſti: Matth. 7.
ſicut Apoſtolus: Empti eſtis precio magno. Vel denarius eſt 1. Cor. 6
vita,ſeu merces beata in patria: quæ in Euangelio per denarium ſignificatur diurnum. Hoc nummo digna cenſetur eccle B
ſia,& pro eo obtinendo redempta & renata in Chriſto. Inſuper nomine ordei inferiores,rudiores, & ſubditi exprimuntur. Tres verò bilibres ordei, ſunt tota hæc fidelium multitudo,in fide ſuperdigniſſimæ Trinitatis viuens, quæ licet inferior ſit gradu, dignitate, aut merito: eodem tamen precio eſt redempta,& ad eandem beatitudinem ordinata. Ideo cũ tantæ æſtimationis ſint apud deum fideles, clamat angelus ne lædantur malo exemplo:vel ne corporalis afflictio eis ſpiritaliter noceat,videlicet ne ſuccumbant, imò per aduerſa proficiãt & ſaluentur. Item ne corporaliter plus quàm deus permittit ab aliquo moleſtentur. Per vinum autem & oleum intelliguntur, qui quaſi medio modo inter iſtos ſe habent, vel medium C
ſtatum tenent:qui propter deuotionis feruorem, & mentis in Deo iucunditatem,ſignificantur per vinum. Per oleum verò, propter pietatem & animi bonitatem. Tales pręcipuè ſunt religioſi,qui ſimiliter non ſunt lædendi. Poteſt quoque verborum horum hic eſſe ſenſus,quòd vox illa Dei prædixerit fideles maiores atque minores in tantum à perſequutoribus eſſe vilipendendos,vt pro vno denario traderent multos,vixque alicuius valoris eos haberent. Iuxta id quod in fine dicturi ſunt. Nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus inſaniam, & finem Sapien. 5
ſine honore. Quomodo ergò cõputati ſunt inter filios Dei? & inter ſanctos ſors illorum eſt? Vnde cum precioſi ſint coram Deo,per vinum & oleũ deſignãtur,& perſequutori omni pręcipitur,ne eos lædat modis prætactis. *Et cum aperuiſſet ſigillum*

D *quartum*, ſecundum ſenſum de aliorum ſigillorum apertione inductum. *Audiui vocem quarti animalis*, videlicet aquilæ per quam Ioannes ſignificatur: cuius vice loquutus eſt angelus ad eundem, perſonam eccleſiæ repræſentantem. *Veni & vide. Et ecce equus pallidus*, id eſt, hypocritatem & fallacium fratrũ cœtus. *Et qui ſedebat ſuper eum*, id eſt, quicũque principalis & ductor illorum. *Nomen illi mors*, quia & ipſe in anima mortuus eſt, aliorúmque animas ſubuertendo occidit. Hic equus eſt pallidus, quoniam deſignati ſunt per eum, qui charitate & ſapientia quaſi aurum ſe fulgere fingunt: ſed ſimulatione palleſcunt:
Matt.6 inſuper exterminant facies ſuas, vt appareãt hominibus ieiunãtes. *Et infernus ſequebatur eum*, id eſt, æterna pœna morientẽ talem mox comitatur. Sed & multi diaboli currunt poſt eum,
E & ſuæ doloſitatis ſunt comites & conſortes. *Et data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ*, quia in omni loco eccleſiæ hypocritarum ac ſeductorum genus conſiſtit, eſtque vbiq; in falſis fratribus periculum. Nam vir fratrem ſuũ venatur ad mor-
2. Cor.11. tem: Atque in omni angulo terræ inueniuntur, qui proximũ à
Mich.7. Deo auertere, & ad vana cõuertere moliuntur. Ideo ſubditur:
Pſal.58. *Interficere gladio*, id eſt, ſermone venenato: nam gladius in labiis eorum. *Fame*, id eſt, ſubtractione alimoniæ verbi Dei ac
Matth. 4. ſacramentorum. *Et beſtiis terræ*, id eſt, carnalibus & irrationabilibus concupiſcentiarum vitiorúmque motibus: vel crude-
Deut.8 libus prælatis atq; principibus, per quos multi ſpiritaliter corporalitérque necantur. *Et morte*, id eſt, alio quouis modo nocendi ac perimendi, in corpore ſiue in anima. *Et cum aperuiſſet*
F *ſigillum quintum*, iuxta ſenſum præhabitum, *Vidi ſubtus altare*. id eſt, in ſecretario laudis æternæ, quod eſt ſublime altare triumphantis eccleſiæ. Vel ſubtus altare, id eſt, ſub Chriſti cuſtodia & quiete. Chriſtus enim vno modo altare vocatur, in quo & ſuper quod cũcta quæ immolamus, offerre debemus: videlicet in fide & charitate ipſius. *Animas interfectorũ propter verbum Dei, & teſtimoniũ quod habebant*, id eſt, animas martyrum qui occiſi ſunt, eo quòd Chriſtum prædicauerunt, ſiue confeſſi ſunt. Has animas earúmque gloriam vidit Ioannes in ſpiritu, eo modo quo vidit & angelum ſecum loquẽtem. Omnia enim hæc per quaſdam effigies ſibi præſentabantur. *Et clamabant voce magna*, id eſt, plurimùm affectuoſa. *Vſquequo domine ſanctus & verus non vindicas ſanguinem noſtrum de his qui habitant in terra?* id eſt, in perſequutoribus noſtris? Hæc beatæ

animæ

animæ diuinæ æquitati pœnitus conformatæ, zelo iustitiæ, A non appetitu vltionis nudè precantur. Quod enim id liceat, per id constat quod Christus ait in euangelio: Deus nõ faciet Luc.11.18 vindictam seruorum suorum clamantium ad se die ac nocte? Dico vobis, quia citò faciet vindictam illorũ. Hinc subditur:

Et datæ sunt illis singulæ stolæ albæ, id est, vnicuique præmium essentiale, quod est gloria animæ. *Et dictũ est illis*, id est, à deo responsum. *Vt requiescerent tempus adhuc modicum*, id est, patienter præstolarentur, & interim corpora eorũ in sepulchris quiescerét vsque ad diem iudicij: quod modicum est, comparatione durationis futuri sequétísque seculi. *Donec impleatur numerus conseruorum eorum*, qui nunc in militanti ecclesia Deo ministrant: vel conciuium suorum, qui cum ipsis in cœlis Deo deseruiunt. *Et fratrum eorum qui interficiendi sunt, sicut & illi*, pro fide occubuerunt. Multi enim sub Antichristo circa finem B seculi occidétur. Et tã diu durabit huius mundi decursus, quousque electorum numerus cõpleatur. Vnde per fratres possunt intelligi martyres propter amplioré mutuò similitudiné. Per conseruos verò confessores. Itaque in huius sigilli apertione, plenius declarata est sancto Ioanni gloria quiescentiũ in Christo, & consolatio eorundem, futurúmque martyrium plurimorum in ecclesia militanti. Sed cum sancti in patria nil precentur nisi quod obtinét, animarum istarum oratio fuit à domino exaudita: quia nec ipsi aliter appetierunt fieri vltionem, quàm deo placere. Ex his etiam probantur animæ ante futurá resurrectionem beatificari. Iterũ innotescit ex his, quàm stulta fuerit hæresis dicétium, impios, in die iudicij precibus electorum saluandos, cum ex hoc loco ac euãgelio pateat, quòd sancti optant postulántque iustá vindictam. C *Et vidi, cum aperuisset sigillum sextum*, magis ac magis reuelando mihi diuinæ scientiæ de statu ecclesiæ sacramentũ. *Ecce terræmotus factus est magnus*. Ista de nouissima sub Antichristo persecutione acerrima exponuntur. Loquitur auté Ioannes more prophetico de futuro quasi præterito, propter certitudinem prophetiæ. Tunc igitur erit magnus terræmotus, id est, maxima inquietudo, turbatio, motio, habitantium in terra. Erit enim tunc tribulatio qualis non fuit à principio, vt proprio ore cõtestatus est Christus: qui & per Danielem idipsum prædixit. *Et sol factus est niger*, id est, Christus sol iustitiæ tunc maiestaté suam minus solito declarabit, nec coruscabit per seruos suos miraculis. Diffa- Matt.24 Danie.7

D mabitúrque nomen ipsius, & blasphemiis ipse inhonorabitur maximis vehementer. *Tanquam saccus cilicinus*, qui est obscuri coloris, & vilis putatur. Quidam per solem intelligunt doctores ecclesiæ, qui tunc per sapientiam non lucebunt, vt antè, nec fulgebunt prodigiis. *Et luna facta est vt sanguis*, id est, ecclesia plus solito sanguinem fundet, atque ab impiis sanguinolenta, seu peccatrix dicetur. *Et stellæ cœli ceciderunt super terrã*, id est, qui in ecclesia splendidi videbantur, timore & acerbitate persequutionis illius à fide recedent: quidam veraciter, quidam simulatè, seu apparenter. Aliqui quoque simulata sanctitate & miraculis Antichristi fallentur. *Sicut ficus emittit grossos suos, cum vento magno mouetur*, tunc enim grossi, id est, primi té-
E poris fructus arboris fici, ex vento impellente mox cadunt in terram. *Et cœlum recessit*, id est, ecclesia tunc prædicationem suam abscondet, nec publicè more solito apparere, Christúmque colere & laudare audebit: nisi aliqui valde perfecti seu deprehensi. *Sicut liber inuolutus*, id est, signatus & clausus. Nam sicut huiusmodi liber quid intus contineat, nó ostendit: sic ecclesia tunc filiis suis, non extraneis se manifestabit. Vnde Beda hîc ait: Sicut liber inuolutus mysteria quidem intus, sed foris non apparentia continet: sic & tunc ecclesia suis tantum cognita persequutionem discretè vitans recedet: vt ab extraneis abdita, non videatur. *Et omnes montes & insulæ motæ sunt de locis suis*, id est, magni ac in eis insulis subditi, à facie tyrannidis
F Antichristi vel corporaliter fugient, vel ab ecclesiastica vnitate ac fide recedent. Sic tamen, vt sit distributio pro generibus singulorum: quoniam quidam de omnibus mouebuntur. *Et reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in speluncis, & in petris montium. Et dicunt montibus & petris: Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum*, id est, Dei omnipotentis, qui vnus est & trinus. *Et ab ira agni*, videlicet Christi secundum naturam assumptam, in qua iudicium exequetur. Totum istud vno modo exponitur de Christianis, qui tunc ab Antichristi ferocia se abscondent diuersis ac secretis latibulis, & præ veheméti angustia, quasi per excessum loquentes precantur, vt à montibus & petris operiantur & abscondantur à facie sedétis super thronum, id est, persequutionis acerbitatem, quam Deo permittente seu ordinante sciunt grassari in populo Christiano, effugiant. Iuxta quem modum & in Euangelio scriptum est: Dicent

Beda.

montibus,

montibus, cadite super nos: & collibus, operite nos. Quod & A
Christus tempore passionis testatus est, peccatores esse dictu- *Luca. 23*
ros. *Quoniam venit dies magnus iræ ipsorum*, scilicet sedentis in throno & agni, id est, tempus grauissimę persequutionis à deo & Christo permissæ, quæ patientibus atque timentibus quasi ira Dei videbitur: quanuis ira propriè Deo nō competat, qui electos suos & amore potius & pietate, quàm ex ira in præsenti flagellat, vt emendentur aut perficiantur. Pręterea per montes & petras, à quibus quærunt operiri & abscondi, quidá intelligunt maiores & perfectiores, quorum consilio, auxilio, precibúsque inferiores & minus perfecti, quærent iuuari, defendi, saluari: ne Christo veniente sint imparati, sed fixi reperiantur in fide. Plerique per montes & petras intelligūt sanctos in B
patria confirmatos in bono, instar petrarum & quasi montes præcelsos: quorum suffragia tunc isti postulabunt. Secūdò hic locus exponitur de reprobis, qui die iudicij imminēte, se quęrent abscondere, & iram Dei euadere. *Et quis poterat stare*, id est, constans in fide manere tempore tantæ persequutionis? Nullus vtique propria virtute. Erit enim tunc tentatio tanta, vt in errorem ducantur etiam, si fieri potest, electi. Postremò quod dictum est, sol factus est niger, & luna vt sanguis, & stellæ cœli ceciderunt, & cœlum recessit, & cætera, puto adhuc aliter posse intelligi. Siquidem sanctus Ioannes volumine isto prophetali, sequitur modum loquendi prophetarum. Est autem consuetudo prophetis, vt cum grauem aliquam hominibus vastitatem denunciant, luminaria cœli asserant immutari: C
quia videlicet hominibus in mœrorem deiectis ad solatiū non relucent, quibus omnia sunt amara, & ipsa etiam lux consistit odibilis. Et iuxta hunc sensum verba hîc posita in prophetis quoque inueniuntur conscripta. Et primò (vt aliqua commemorētur) apud Iohelem dicitur: Sol & luna obtenebrati sunt, *Iohe. 2*
& stellæ retraxerunt splendorem suum. Itémque: Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem. Item apud Esaiá: Com- *Esa. 24.*
plicabuntur sicut liber cœli. Sic & in Ezechiele, cū dominus Pharaonis clades prædiceret: Operiam (inquit) cum extinctus *Ezech. 32*
fueris, cœlos: & nigrescere faciam stellas. Omnia luminaria cœli mœrere faciam super te.

¶ Expositio

D ¶Expositio Cap. VII. *Post hæc vidi quatuor angelos stantes.* ARTICVLVS VIII.

Voniam ea, quæ in fine præcedentis capituli sub sexti sigilli reseratione descripta sunt, ad Antichristi persequutiones ac tépora sunt relata: cõuenientius reor ex ipso textus tenore, cõnexione, & forma etiam quæ sequuntur, ad prædicta referre. Subditur enim. *Post hæc vidi quatuor angelos, stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terrã.* Itaque quę nunc dicútur, ostésa sunt ei post ea quę præcedenti capitulo scripsit, tanquam implenda, dú implebun

E tur quæ sexti sigilli apertionem concernunt. Nódum enim de septimi sigilli apertura disseruit. Denique tempore Antichristi, satellites eius in principalibus mundi partibus, plagis, seu regnis tenebunt dominium, nec Euangelicæ legis prædicatores permittent verbum dei disseminare. Est itaque sensus: Post hæc vidi quatuor angelos, id est, quatuor dæmones secundum

1. Cor. 6. Haymonem. De quibus Paul. Nescitis, inquit, quia & angelos

Roma. 8 judicabimus? Et rursus: Certus sum, quia neque angeli, neque principatus, neque virtutes poterunt nos separare à charitate Dei. Alij per quatuor angelos, intelligunt seculi principes, stantes super quatuor angulos terræ in quatuor partibus mundi habentes dominium si de terrenis principibus intelligatur. Si autem de spiritibus malis, sensus est, quòd & ipsi in lo-

F cis impiorum consistunt. Quemadmodum autem regnis præsident angeli boni, ita opponuntur eis & angeli mali. Tenentes quatuor ventos terræ, id est, vitæ spiraculum auferentes credentibus, & suo dominatu omnia præfocantes: ne flarent super terram, id est, ne fidelibus pacificè viuere concederetur. Per hanc metaphoricam loquutionem innuitur, quòd ad tantam angustiam impij illi perducent Ecclesiam, vt respirare vix queat. Rursus venti terræ dicuntur prædicatores, qui audientium corda refrigerant, spiritalis vitæ flatum infundunt, nubem obumbrantis gratiæ auferunt. Itaque præfati angeli tenebunt quatuor ventos terræ, id est, prædicatores totius

Canti. 4 ecclesiæ impedient, ne flent super terram, id est, ne verbũ Dei hominibus prædicent. De quo flatu in Canticis dicitur: Veni auster perfla hortum meum. *Neque super mare*, id est, in insulis maris, & his qui occupantur in aquis multis. *Neque in*

vllam

vllam arborem, id est, in eos qui habitant in locis arboribus A
consitis. Vel arbores sunt homines, secundum quod ait Saluator: Aut facite arborem bonam, aut facite arborem malam. *Mat. 12.*
Et vidi alterum angelum ascendentem ab ortu solis, id est, ab *Esa. 6.*
oriente, *Habentem signum dei viui.* Per hunc angelum quidam intelligunt Iesum Christum, qui est magni consilij angelus, visitauitque nos oriens ex alto: & ascendit, id est, sublimi- *Luc 7.*
ter venit & gloriosè innotuit, ab ortu solis æterni, ex corde patris altissimi, ex summo cœlo vbi est nunquam deficiens. Vbi sol intelligentiæ mentibus oritur beatorum. Hic habuit signum dei viui, scilicet crucis vexillum. Habuit quoque signum quòd verè missus esset à deo, & quòd esset deus verus: secundum quod ait: Opera quæ dedit mihi pater, testimoniũ *Ioan. 18*
perhibent de me. Veruntamen per angelum istum potius arbitror intelligendnm angelicum spiritum diuinitus missum, B
prout infrà in textu tangi videtur. Deus enim per angelos di- *Hebr. 2.*
sponit ecclesiam. Qui angelus in visione imaginaria videbatur Ioanni quasi ab oriente conscendere, atque in altiora volare: sicque in sublimi stans, ea quæ subsequuntur clamare. Habuit autem signum dei viui, quia in eo certum videbatur indicium, quòd esset de curia summi regis, & angelus sanctus nõ malus sicut prædicti. Præterea angeli sancti subinde cum crucis vexillo apparuisse leguntur. Sed signum istud intelligi potest potestas refrenandi ac compescendi ferociam malignorum spirituum. *Et clamauit voce magna*, id est, grandi authoritate præcepit, *Quatuor angelis, quibus datum*, id est, permis- C
sum, vel etiam diuina iustitia exigente concessum, *Est nocere terræ & mari*, id est, persecutionem inferre fidelibus: in prouinciis ac insulis hinc inde manentibns. *Dicens: Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus*, id est, vltrà non attentetis vexare fideles (qui per terram, mare, & arbores, sicut expositũ est, designátur) sicut fecistis. *Quoadusque signemus seruos dei nostri in frontibus eorum*, id est, quoadusque ego & angeli sancti, mihi cooperantes, crucis vexillo fideles ab infidelibus discernamus: vel prædestinatos ab fidem conuertẽdos notemus, eorumque conuersioni cooperemur. Quibus verbis instruimur, quòd licet deus permittet Antichristũ ad tempus regnare, citò tamen malitiæ eius sattellitumque ipsius finem imponet, ita quòd angeli sancti dæmonum quoque tunc compescent sæuitiam, ne Christianos omnino extinguát, nec electo-

D rum conuersionem ad Christum impediant. Quidam verò: vt Berengandus & Beda, exponũt hæc pro tempore primi aduentus Christi, quando quatuor principalia regna mundi perfida erant, & homines variis modis vexabãt, postea quoque euangelicæ legis prædicationem impedire conati sunt. Quorum prauitatem compescuit Christus, suosque protexit, ne eorum quis impediret salutem. Imò ante suam natiuitatẽ ex virgine voluit pacem esse in mundo, cunctis subiectis Romano imperio. Quanuis autem istud catholicè dictum sit, nõ tamen videtur expositio ista ad præcedentia atque sequentia esse connexa. Neque enim in primo Christi aduentu impleta sunt, quæ mox subduntur. Alij referunt istud ad tẽpora Constantini Imperatoris, cuius temporibus dicunt fuisse quatuor
E persequutores præcipuos in diuersis prouinciis: quos dicunt hic per quatuor angelos tenentes quatuor ventos signari. Et per angelũ ascendentem ab ortu solis æstimant Constantinum Imperatorem notari, cuius virtute prædicti persequutores à Christianorum infestatione repressi sint. Veruntamen eius tempore impletum non est, quod de signatione seruorum dei in frontibus suis subiungitur, nisi secũdum spiritalem intelligentiam: secũdum nominum interpretationem acceptã. Sequitur enim de numero signandorum, & iam in dei præscientia signatorum. *Et audiui numerum signatorum,* signo dei in fronte, vt dictum est, *Centum quadraginta quatuor millia ex omni tribu filiorum Israel,* ita quòd omnes simul accepti, tot fuerunt, seu erunt. Ex qualibet enim tribu erunt duodecim millia. Cumque duodecim tribus sint, signati ex omnibus tri-
F bubus istis pariter sumptis cõstituunt numerum memoratum. Nam in fine, Antichristi detecta perfidia, omnes tribus Israel conuertentur ad prædicationem Heliæ, multo vtique plures quàm hic taxantur. Vnde per numerum istum determinatum
Psal. 58. indeterminatus exprimitur, propter perfectionem numeri huius: quemadmodum expositores satis declarant. *Ex tribu Iuda duodecim millia signati,* id est, duodecim millia hominum ex hac tribu signabuntur signo crucis fide suscepta. *Ex tribu Ruben duodecim millia signati, &c.* Conuenienter à tribu Iuda incœpit, quia ex ea nati sunt reges, & quoniam Iudas inter
1. Par. 28 fratres suos robustissimus fuit, vt primo Paralipomenon legi
Mat. 1 tur. Potissimè autem, quia de semine eius natus est Christus. Omittit autem tribum Dan, quia de ea (vt dicitur) Antichri-

stus

ſtus naſcetur. Duodecim tamẽ nomina tribuum ponit. Nam A
tribum Manaſſe & tribum Ioſeph diſtinguit, cum tamen Manaſſes filius fuerit Ioſeph. Similiter tribum Ephraim non expreſſit: cuius ſecundum quoſdam eſt ratio, quia Hieroboam primus rex decem tribuum Ephrateus, populum Iſraël ad idolatriam traxit. Alij aſſerunt, per tribum Ioſeph tribum Ephraim deſignari. Qui autem hoc loco per duodecim tribus intelligunt vniuerſos fideles (qui patriarcharum fidem & opera imitando, ſpiritaliter eorum filij nuncupantur, iuxta illud Apoſtoli, Si enim vos Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis) myſticam intelligentiam penes nominum interpretationem accipiunt. Iudas enim interpretatur confeſſio. Idcirco per tribum Iuda omnes, qui Chriſtum veraciter confitentur, & propria quoque mala confiteri non renuunt, intelliguntur. Porro Ruben interpretatur videns filium, vel videns in medio, vel filius viſionis. Eius itaque tribus ſunt, qui viſioni contemplationis inſiſtunt, & in medio laqueorum ſe poſitos cernunt. *Ex tribu Gad, duodecim millia ſignati.* Per Gad, qui interpretatur accinctus, intelliguntur qui virtutibus contra peccata armantur. *Ex tribu Aſer duodecim millia ſignati.* Per Aſer, qui interpretatur beatus, ſignificantur qui euangelicarum beatitudinum poſſeſſores ſunt & futuram prægustare beatitudinem nunc merentur. *Ex tribu Neptalim duodecim millia ſignati.* Per Neptalim, qui latitudo interpretatur, hi qui charitate extenduntur ad omnes, ſignificantur. *Ex tribu Manaſſe duodecim millia ſignati.* Per Manaſſen, qui obliuio interpretatur, ſignati ſunt qui inferiorum ac volubilium obliuiſcentes, diuinorum meditationibus ſuam ſemper replere & occupare nituntur memoriam. *Ex tribu Symeon duodecim millia ſignati.* Per Symeonem, qui audiens mœrorẽ interpretatur, ſunt intelligẽdi, qui ex paſſionis Chriſti memoria ſalubri conficiuntur mœrore, etiã ex deſiderio patriæ, ex cõtẽptu propriȩ culpæ, ex proximorũ ruina, & ex proficiẽdi affectu. *Ex tribu Leui duodecim millia ſignati.* Per Leui, qui additus dicitur, exprimũtur qui bona bonis accumulãt, & obſeruãtiȩ prȩceptorum obſeruantiam conſiliorum adiiciunt. *Ex tribu Iſachar duodecim millia ſignati.* Per Iſachar, qui merces interpretatur, dantur intelligi qui meritis abundare ſatagunt, prȩmiique intuitu fortiter agunt. *Ex tribu Zabulon duodecim millia ſignati.* Per Zabulon, qui habitaculũ fortitudinis inter

Gala. 3. *Gene. 29.* B *Ibidem.* C *Gene. 42.* *Gene. 30.* *Gene. 49* *Gene. 41.* *Gene. 22.*

D pretatur. signati sunt qui perseuerantes in bonis, in deo quasi in firmissima terra, quiescunt. *Ex tribu Ioseph duodecim millia signati*, Per Ioseph, qui interpretatur augmentum, expressi sunt qui spiritalibus diuitiis quotidie augmentantur. *Ex tribu Beniamin duodecim millia signati.* Per Beniamin, qui filius dexteræ interpretatur, figurati sunt qui deum sibi gratiose ac piè assistentem sortiti sunt: atque in eius dextera collocabuntur. Sed quia post Antichristi interitum, & generalem Iudęorum conuersionem, mox beatitudo æterna præstatur, congruenter de triumphante Ecclesia subditur. *Post hæc vidi*, in spiritu, *Turbam magnam, quam dinumerare nemo*, id est, nullus homo viator, *Poterat*, beatis verò in patria numerum electorum conciuium suorum constare, probabile est. *Ex omni-*
E *bus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis stantes ante thronum*, id est, coram maiestate diuina, cuius thronus quandoque Ecclesia militans, quandoque Ecclesia triumphans, interdum Christi humanitas, interdum anima iusti, interim cœlum empyreum, nonnunquam ipsamet dei authoritas ac potestas
Esa.61. vocatur: sicque nunc potissimè sumitur. Dicuntur autē sancti stare coram deo: & ante eum, non quasi deus non sit intra eos qui omnia implet ac penetrat: sed humano more loquuntur scripturæ, morē gerentes infirmitati intelligentiæ nostræ. Stāt itaque ante thronum, tanquam vultui maiestatis intenti, eiusque obsequio cum inæstimabili reuerentia indesinenter parati. *In conspectu agni*, quia de Christi humanitate speciali gau-
F dio reficiuntur, cui etiam secundum naturam assumptam reuenter subdūtur. *Amicti stolis albis*, id est, cādidissimis incōtaminatisq; gloriæ vestimētis, puta duplicibus stolis, beatitudine animæ & corporis, præmio essentiali, & accidētali, sicut scriptū est: Propterea in terra sua duplicia possidebūt. *Et palma*, id est, victoriæ suæ indicia, *In manibus eorum. Et clamabant voce magna*, id est, amorosa, iucunda, deuota, *Salus deo nostro, qui sedet super thronum*, id est, vni trinoque deo sit summa, æterna, & infinita fœlicitas, omnisque gloria ei attribuatur: & quicquid salutis in nobis est, ab ipso profluxit. Hoc congratulando dicunt, quia sic est, non orādo vt sit: sicut cum dicimus
Psal.48 Laudate eum omnes angeli eius: *Et agno*, id est, Christo secundum quod homo est. Aliter tamen competit salus Christo vt homo, quàm superbenedictæ Trinitati. Siquidem secūdum quod homo est, causa est nostræ salutis instrumentalis & meritoria,

ritoria, habétque fœlicitatem creatam finitam: sed maiorem, A quàm cæteri vniuersi simul accepti. *Et omnes angeli stabant in circuitu throni & seniorum & quatuor animalium*, id est, hominum beatorum in cœlo glorificatorum, scilicet Euangelistarum & præcipuorum patrum Ecclesiæ: qui, vt dictũ est, per quatuor animalia & seniores expressi sunt. Loquitur autem Ioãnes de istis, secundũ quod ipsi in visione apparuit, & pro statu futuro in patria. *Et ceciderunt in conspectu throni in facies suas*, sic in imaginaria visione apparebat Ioanni. Quo significatur, quòd angeli sancti deo spiritaliter atq; humiliter prosternuntur, eíque de hominũ triumpho & gloria regratiãtur. *Et adorauerunt deum, dicẽtes Amen*, id est, sic sit, & verè sic est, sicut sancti isti homines sunt loquuti, salus Deo nostro, &c. Nam dicendo amen, hominum laudem confirmauerunt, diui B næque maiestatis honorationi cõgratulari se monstrant. Denique addunt. *Benedictio & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo deo nostro in secula seculorum amen.* id est, ista omnia deo nostro cõueniunt seu debẽtur. Ipsi benedicto, id est, laudatio impẽdatur, ab omnibus benedictus cognoscatur & cõmendetur. Ipsi claritas, pulchritudo, synceritas, nobilitas cõpetit, in quo nulla est macula, nulla imperfectionis aut defectibilitatis admixtio. Deus enim lux est, & tenebræ non sunt in eo vllæ, qui in seipso immensa prorsus claritate venustus est. Ipse quoque sapiẽtia est, & omnis virtutis origo, cui omnes mentes bene dispositæ, intimo regratiantur affectu, & optare debemus, vt ei ab omnibus sempiterna gratiarum actio exhibeatur, cui soli honor latriæ debetur. Ipse est virtus virtutum, sanctus sanctorum, omni vir- C tute sine mensura conspicuus: cuius fortitudo seu omnipotẽtia finẽ non habet. Hoc angelicũ canticum mente & ore deuotissime frequentemus, nuncq; pro viribus vitã inchoemus cœlestem, psallendo deo iugiter in cordibus nostris: semper gratias referentes eidem, & confitentes ex animo, quòd à digna ac plena gratiarum actione deficimus in immensum. *Et respondit*, id est, ad animæ meæ admirationem seu dispositionem conuenienter loquutus est, *Vnus de senioribus*, mihi in visione apparentibus. *Et dixit mihi*, non quasi ignorans, sed me instruere volens. *Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? & vnde venerunt? Et dixit illi: Domine tu scis*, qui iam vnus illorum es, & regnas in patria. Sicut Zacharias angelo, ita Ioan-

1. Ioan. 1. *Sap. 7.* *Dan. 9.* *Ephe. 5.* *Zacha. 4.*

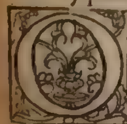
D nes seniori huic respondit, quem aliqui putant Petrum fuisse Apostolum, qui tempore huius reuelationis triumphauit cũ Christo. *Et dixit mihi: Hi qui venerunt ex magna tribulatione.*
Act.14. Per multas enim tribulationes oportet nos ingredi regnum Dei. *Et lauerũt stolas suas, & dealbauerũt eas in sanguine agni,* id est, opera interiora & exteriora, quæ sunt mentis & corporis spiritalia indumenta. Vel stolæ sunt corpus, quo anima vestitur, & anima qua corpus ornatur. Has stolas ab inquinamẽto peccati mũdauerunt in sanguine agni, id est, in fide & imitatione, in virtute & merito passionis Christi. Vnde non ait rubricauerunt, sed dealbauerunt: ad innuendũ, quòd de spiritali dealbatione sit sermo: itémq;, quòd omni carent immunditia culpæ, quæ nigredini comparatur. Præterea aliqui di-
E cunt hæc de solis martyribus dici. Beda verò & alij multi, exponunt de cunctis beatis hominibus. Nam & aliqui confessorum, longum, magnum, ac durum in mundo duxerunt martyrium, sicut Hieronymus & beatissimi eremitæ. *Ideo sunt ante thronum Dei,* id est, Deo facie ad faciẽ fruuntur. *Et seruiunt ei,* cultu latriæ, scilicet laudatione, adoratione, gratiarũ actione. *Die ac nocte,* id est, sine interruptione in ipsa æternitate, omne tempus dierum ac noctium complectente. *In templo eius,* puta in patria ac triumphanti ecclesia. Veruntamẽ infrà dicit Ioannes templũ non vidi in ea, scilicet ciuitate cœlesti: quod quomodo intelligendũ sit, ibidem deo implẽte dicetur. Hæc seruitus, quietissima atque dulcissima merces est seruitutis præsentis laboriosæ. *Et qui sedet super thronum,* id est. deus omnipotens, trinus & simplex, *Habitat super illos,* id
F est, in eis per dona gloriæ indesinẽter quiescit, & desuper possidet eos, gubernátque immediatè per seipsum, non dirigẽdo eos in finem adipiscendum, sed conseruando immobiliter in
1.Pet.1. fine adepto. *Non esurient neque sitient amplius,* secundum
Psal.102. quod in esurie ac siti defectus atque pœnalitas includuntur: iugiter tamen appetent eum, in quẽ & angeli desiderãt prospicere. Satiabitur ergo & omnino impletur in bonis desiderium cordis eorum, ita quòd contentantur. *Neque cadet super illos sol,* id est, feruor persecutionis, *Neque vllus æstus,* diræ aduersitatis vel anxietatis. *Quoniam agnus, qui in medio throni est,* id est, inter beatos, & omnium corda inhabitans. *Reget eos,* id est, confirmatos tenebit in bono, ita quòd amplius errare, peccare, labi, aut pati non poterunt. *Et deducet eos ad*

fonte s

fontes vitæ aquarum, id est, plenitudine sapientiæ, exuberantia gaudiorũ, inundantia æternalium diuitiarũ, eos sine fine reficiet & potabit. Iuxta quod scriptum est: Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniá apud te est fons vitæ. Fontes enim aquarũ vitæ sunt infinita sapientia dei, immensa eius opulentia, plenitudóque iucunditatis ipsius. Quæ omnia quãuis in deo sunt vnus simplicissimus fons, tamen ob diuersitaté effectuũ seu donorum pluraliter nominatur. Sicut & misericordia dei in se vna est, quæ frequenter plurali numero designatur. De hoc fonte ad plenũ potantur beati, iuxta illud: Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei. In quibus impletur, quod dominus per prophetam dicit: Ecce ego declino in eos vt flumen pacis, & vt torrens inundans gloriæ gentiũ. Quod auté hîc dictũ est, apud Esa. ferè eisdé verbis exprimitur, vbi habetur: Nõ esurient neque sitient amplius, & non percutiet eos æstus & sol: quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarũ potabit eos. *Et absterget deus omnem lachrymam ab oculis eorum.* Ecce quàm dulce verbum, quá familiarem se exhibet Deus in patria his, qui piè lachrymantur, atque salubriter compunguntur in via. Quàm fœlix lachryma, quam creatoris clementissimi manus absterget. Ideo ait Saluator: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Hoc ipsum est, quod propheta prædixit: Præcipitabit (inquiens) dominus mortem in sempiternum, & auferet lachrymam ab omni facie. Nónne stultissimi ac vanissimi probantur, qui propter huius breuissimæ vitæ ac immundissimæ carnis delitias, tanta se beatitudine priuant? Quibus loquitur & Christus: Væ vobis qui ridetis, quia plorabitis & flebitis. Væ vobis diuitibus, quia nunc habetis consolationé vestram.

A — *Psal. 38* — *Psal. 45.* — *Esa. 66.* — B — *Esa. 40.* — *Mat. 5.* — *Esa. 25.* — C

¶ Explanatio cap. VIII. *Et cum aperuisset sigillum septimum.* ARTICVLVS IX.

OCtauum capitulum quidá incipiunt in hoc verbo: Et cum aperuisset: quidam in eo quod post pauca subiungitur: Et vidi septé angelos. Itaque *Cum* agnus habens clauem sciẽtiæ, in quo sunt omnes sapientiæ thesauri, *Aperuisset sigillum septimum*, id est, seipsum vltimúmque libri ostensi sigillum, secretum præscientiæ Dei de statu Ecclesiæ plenius enodasset,

D & quid in fine seculi Antichristo perempto futurum esset, insinuasset. *Factum est silentium in cœlo*, id est, quies & pax, in Ecclesia. *Quasi media hora*, id est, modico tempore. Per quod figurabatur, quòd Antichristo deleto Ecclesia erit in pace, & liberè prædicabit, quod tamen non diu durabit, quoniam citò veniet ad iudicium Christus. Vnde Beda hîc ait, post interitum Antichristi aliquantula requies futura creditur in Ecclesia. De qua Daniel ita prædixit: Beatus qui expectat, & peruenit ad dies mille trecentos triginta quinque. Quod exponens Hierony. Beatus (inquit) qui interfecto Antichristo supra mille ducentos nonaginta dies, id est, tres semis annos dies quadraginta quinque præstolatur: quibus dominus atque Saluator in sua maiestate est venturus. *Et vidi septem angelos*.
E Hic secundū Albertum incipit tertia visio. Et de angelis istis infrà sigillatim tractatur. Per quos quidā intelligunt septem hæresiarchas, Arrium, Macedonium, Pelagiū, &c. Quibus quod subditur, non videtur bene congruere. *Stantes in conspectu Dei, & datæ sunt illis septem tubæ*, nisi fortè dicatur,
Iob.1. quod etiam alibi Satan legitur affuisse inter filios Dei, & coram eo stetisse. Hinc Berengandus, Haymo, Beda, & alij multi per septem angelos intelligunt prædicatores Euangelicæ legis vniuersos: quia frequenter & maximè in libro isto per septenarium vniuersitas denotatur. Quibus diuinitus datæ sunt septem tubæ, id est, cuilibet data est efficacia prædicandi, & sermo idoneus, quæ tubæ nomine exprimuntur, iuxta
Esa.58. illud: Quasi tuba exalta vocem tuam. Et illud: In gutture tuo
Osea.8. sit tuba. *Et alius angelus venit & stetit ante altare*. Quoniam
F hîc iam alia visio est ostensa Ioanni, dicunt doctores catholici, hoc loco statum & cursum Ecclesiæ plenius quasi à principio demonstrari atque conscribi. Vnde per angelum istum
Esa.9. intelligunt Christum, qui est magni consilij angelus, & per incarnationis mysterium venit in mundum, stetítque ante altare, id est, in conspectu Ecclesiæ: quæ secundum Berengandum & Bedam altare vocatur. Vel altare est ara crucis, in qua ipse summus sacerdos sacrificauit Deo patri seipsum.
Mar.26. Sed & mensa, in qua cœnauit & primam missam celebrauit,
Ioan.11. corpus suum & sanguinem consecrando, atque discipulis porrigendo, nónne altare ritè vocatur? Vel stetit ante altare illud sublime in patria. Quia licet esset in terra visibiliter, in cœlo tamen erat veraciter, & per clarissimam contemplatione

nem

nem aſtitit patri, *Habens thuribulum aureum in manu ſua.* A
Thuribulum aureum quidam exponunt corpus Chriſti immaculatum, ex quo Deus odorem ſuauitatis accepit. Alij corda Apoſtolorum, atque credentium quæ erát in manu, diſpoſitione, directionéque Chriſti. Poteſt nihilominus per thuribulum iſtud intelligi ſanctiſſima cõuerſatio, ſeu meritũ Chriſti, ſplendore ſapientiæ & charitatis ardore ornatũ: quæ thuribuli proprietates & actus impleuit, ſicut paulò poſt dicetur. *Et data ſunt ei incenſa multa*, id eſt, ſpiritalia holocauſta, videlicet orationes ſanctorum ignitæ, quas fideles offerunt Chriſto mediatori, vt meritis ſuæ ſacratiſſimę in mundo hoc conuerſionis perficiantur, atq; à deo patre ſeu Trinitate exaudiantur. Sicque conuerſatio ſeu meritum Chriſti ſortitur rationẽ thuribuli: quia ſicut in thuribulo ignis & thus ſimul B
ponuntur, vt odor ſuauis erũpat, ita in cõuerſatione ac merito Chriſti preces fidelium actúſq; funduntur, vt coram Deo ſuauiter redoleſcant. *Vt daret*, id eſt, patri offerret, tanquam aduocatus ac mediator, non vt verbum genitori æquale. *De orationibus ſanctorum*, quia incenſa iſta ſunt de numero orationum, quas deuoti per Chriſtum immolát deo. Iuxta illud:
Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo. *Super altare aureum*, id eſt, conuerſationis ſuæ meritum. Vel corpus ſuum ac corporis ſui paſſionem, vt ſcilicet horum dignitate atque virtute orationes ſanctorum ſortirentur effectum. *Pſal.140.*
Denique teſte Apoſtolo: Chriſtus interpellat pro nobis. Et *Mat.5.17.*
Ioannes dicit: Aduocatũ habemus apud patrem Ieſum Chriſtum iuſtum, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris.
Quod eſt ante thronum Dei, id eſt, in approbatione & beneplacito eius, ſicut ad filium loquutus eſt pater: Hic eſt filius C
meus dilectus, in quo mihi bene complacuit. *Et aſcendit fumus aromatum*, id eſt, odor ſeu grata acceptio. *De orationibus ſanctorum*, quæ ſunt flagrantiſſima coram Deo aromata. *De manu angeli*, id eſt, virtute, interpellatione, & merito Chriſti: qui preces ſuorum immolat patri, cuius vultui nũc apparet pro nobis, oſtendens ei quam pro nobis aſſumpſit naturam, & quid in ea pro nobis fecit ac pertulit. Ideo ſubditur, *Coram deo. Et accepit angelus* id eſt, Chriſtus, *Thuribulum aureum*, id eſt, corpus ſuum incontaminatum, vel conuerſationem ſuam ſanctiſſimam, eam pro nobis patri allegando, ac offerendo, ſeu oſtendendo. *Et impleuit illud de igne*

D *altaris*, id est, donis, feruore, & gratia spiritussancti: qui altaris, id est, ecclesiæ ignis est. Nã & Christo homini dedit pater seu trinitas spiritũ non ad mensuram. Et ipsemet Christus opera sua in summa charitate exhibuit & effecit. *Et misit in terram* ignem istum seu gratiã & ardorem spiritus sancti. Nã de plenitudine Christi accepimus omnes: qui ait, Ignẽ veni mittere in terrã. Misit quoq; corpus suũ in terrã, scilicet in sepulchrũ, & derelinquens illud in sacramẽto ecclesiæ cunctis fidelibus ad refectionẽ salutis, ad charitatis indicium, ad perpetuã rei memoriã. Sed & conuersationẽ suam nobis in exemplũ reli-
1.Pet.2. quit. Sicut scriptũ est, Christus passus est pro nobis, nobis relinquens exemplũ, vt sequamur vestigia eius. *Et facta sunt tonitrua & voces*, id est, sublimia ac mediocria documenta. *Et*
E *fulgura*, id est, coruscantia signa, prout suprà magis expositum est. *Et terræmotus magnus*, id est, grãdis admiratio habitatorum terræ, aliis pœnitentibus, aliis obstinatis & cõuersos vexantibus. Quamuis autẽ expositio ista sit vera atque catholica: aptius tamẽ videtur vt angelus iste intelligatur angelicus
Dani.2. spiritus ecclesiæ præsidens, scilicet Michaël, quia nunc princeps extat ecclesiæ, sicut olim synagogæ. Iste ecclesiã visitat, & ante eius altare stat habens thuribulũ aureũ, id est, charitatem præcipuam ad fideles, per quã eorũ spiritalia sacrificia colligit, deóq; offert: cui dantur incensa multa, quando ecclesia eius suffragia petit, suásque preces per manus illius deo offerri precatur. Quod & ille diligenter exequitur, offerẽs preces & actus fideliũ super altare aureũ illud cœleste in patria, super quod beati laudes & preces offerunt domino. Insuper
F accipit angelus iste thuribulum suum aureũ, quia charitatem suam extendit ad nos, eúmque implet igne præfati altaris, seipsum ad nos amandos inflammans: vel precibus suis ac nostris ardorẽ sanctę charitatis nobis à deo obtinẽs ac reportãs. Ideo sequitur: Et misit in terrã, id est, corda fideliũ hoc igne charitatis succẽdit, quo facto fiebant tonitrua, voces & fulgura, quia tunc corda prædicatorũ, prælatorum siue doctorum cõfortata sunt atque idonea facta ad prædicandum, & ad miraculosè agendum. *Et septem angeli qui habebant septem tubas.* Quid per angelos istos eorúmque tubas signetur, pro viribus dictum est. *Præparauerunt se, vt tuba canerent*, id est, ad prosequendum prædicationis officium sibi iniũctum se idoneos exhibuerunt, se humiliando, in dei ope sperando, iustè viuendo,

do,vt quod prædicaturi erant,primò implerét,exemplo Chri A
sti qui cœpit facere & docere. *Et primus angelus tuba cecinit.* Act.1.
Per primum angelum tuba canentem, primus prædicatorum
ecclesiæ ordo, videlicet apostolorum chorus, tubaliter præ-
dicans designatur. *Et facta est grando & ignis mixta sanguine,*
hoc accipi potest in bono,quantum ad electos atque conuer-
sos:& in malo,quantum ad infideles, duros & reprobos. Iux-
ta primum sensum per grandinem quæ percutit verba Aposto
lorum,quæ corda prauorum arguendo percutiebant, & con-
uertebant,intelliguntur.Per ignem amor & gratia spiritussan-
cti.Per sanguinem cruor Christi pro hominibus fusus. Hi er-
go verbo Dei percussi,& spiritussancti igne inde succési sunt,
quæ grando & ignis mixta sunt sanguine,id est,virtute domi-
nicæ passionis dabantur & operabantur. Porrò iuxta sensum
secundum, per apostolorum prædicationem reprobi maio- B
rem damnationem promeruerunt verbis Dei non obediendo
sicque facta sunt eis grando & ignis mixta sanguine,id est,tem
pestas atque incendium infernale pro sanguinolentis & car-
nalibus eorum operibus. Verùm enimuero Beda venerab.
hunc assumit sensum, quòd per apostolorum prædicationem
hæ pœnæ infernales innotuerunt hominibus, ita vt per gran-
dinem intelligatur frigus inferni, per ignem ardor ipsius. Ab
aquis enim niuium ad calorem nimium transient, & vsque ad Iob.14.
inferos peccatum illorum,vt Iob ait.Præter hunc & alius non
inconueniens sensus accipi potest,quòd, scilicet ex apostolo-
rum prædicatione facta est grandis tempestas, & ignis æmu-
lationis in mundo, ad quæ consequuta est sanguinis copiosa
effusio,quibusdam credentibus, aliis contradicentibus,& cre C
dentes necantibus. *Et missum est in terram.* Totum istud se-
cundum glossam,scilicet, grando, ignis & sanguis, id est,ho-
minibus ista denunciata siue illata sunt, electis quidé salubri-
ter secundum primam expositionem, reprobis verò damna-
biliter, scilicet ad damnationem eorum, iuxta expositionem
secundam. *Et tertia pars terræ & arborum combusta est, & om-
ne fœnum viride combustum est,* Sacra scriptura multiplicem sen
sum habere asseritur,non idcirco duntaxat,quoniá literaliter,
tropologicè, allegoricè, & anagogicè explanatur: sed ideo
quoque, quia in ea vicissim sensus literalis multiplex, secun-
dum Augustinum.Cuius ratio est, quia interdum sensus lite- August.
ralis scripturæ non est qui per verba,sed qui per res verbis de-

D signatas exprimitur. Res autem huiusmodi diuersas sortitæ sunt proprietates & actus, ideo iuxta hoc sensus literalis multiplicatur. Sic auté est in loco præsenti. Præterea quòd per terram habitantes in terra significentur, certissimè constat, quòd etiam per arbores intelligãtur homines, liquet ex eo quod ait

Matth.3 Saluator, Omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidetur & in ignem mittetur. Quòd demum nomine fœni ho-

Esa.40 mines innuantur, pandit sermo propheticus dicens, Verè fœ-

1.Pet.1 num est populus. Insuper per tertiam partem istorum, scilicet terræ, fœni, ac arborum, intelligenda est pars valde magna eorum. Itaq; tertia pars terræ, id est, hominum inferiorũ ac subditorũ, & arborum, id est, maiorum ac prælatorũ, & omne fœnum viride, id est, homines in quibus floret iuuẽtus & humor

E carnalitatis ac mũdi prosperitas, cõbusta sunt, id est, consumpti. Quidá salubriter, esse culpæ amittendo, iuxta sapientis sen

Prou.1. tentiá dicentis, Verte impios & non erunt. Quidá infœliciter, dánationem incurrendo, prout grãdo, ignis, & sanguis dupli-

Hiere.23. citer exponũtur. Quòd auté grandinis nomine verbũ dei possit intelligi, hinc cõstat, quòd per Hieremiam dominus loquitur, Nunquid non verba mea sunt quasi malleus conterens petram? *Et secundus angelus tuba cecinit*, id est, chorus, ordo seu cœtus discipulorum, quos apostoli à suis sedibus ad loca diuersa prædicãdi gratiá direxerũt, vel in certis vrbibus ordinauerunt episcopos: quales fuerunt excellentissimi patres ac prædi

F catores Dionysius, Polycarpus, Ignatius. *Et ecce tanquã mõs magnus igne ardens*, id est, diabolus per superbiam eleuatus: cui

Zach.4 dicitur, Quid tu mons magne coram Zorobabel, in quo est ignis inuidiæ, feruor totius impietatis? Vnde secundũ Dionysium in diabolo est amés furor. *Missus est in mare*, id est, in corda incredulorũ amara & inquieta ingressus est, vt per eos euágelicæ prædicationi resisteret. Ná (vt Dionysius scribit) audiẽtes Græci crucẽ prædicari & resurrectioné ex mortuis, lato ore riserunt, & tyráni exacerbati fuerunt. *Et facta est tertia pars maris sanguis*, id est, valde magna pars Gentiliũ fidem recipientium sunt occisi. *Et mortua est tertia pars creaturæ, quæ habebat animam in mari*. Quia, vt dictum est, in hoc mari magno, quod est seculum nequam, multi istorũ sunt trucidati. Alij verò qui vel non crediderunt, vel credétes vexauerunt, spiritaliter mortui sunt. Itaque nomine creaturæ intelligitur homo, testante

Marc.16. seruatore, Prædicate euangelium omni creaturæ. Et Apostolo dicen-

dicente, Inuisibilia Dei à creatura mũdi, per ea quæ facta sunt, A intellecta cõspiciuntur. *Et tertia pars nauium interiit*, id est, re- *Roma.1* ctorũ & prælatorum ecclesię, quorũ est alios per hoc mare turbulentissimum ad salutis vehere portum. Tunc nãque episcopi, aliíque principales inter fideles, primi trahebantur ad mortem. *Et tertius angelus tuba cecinit*, id est, ordo sanctorum doctorum qui cessante persecutione Ecclesiæ à tyrannis contra insurgentes hæreticos tubaliter prædicauit, & scripturas verè exposuit scilicet Hieronymus, Augustinus, Ambrosius. *Et cecidit de cœlo*, id est, id est, de ecclesia. *Stella magna*. id est, quiuis hæresiarcha, vel hæresiarcharũ caterua vel cœtus, qui ad scientiæ eminentiam, sanctitatísque apparentiam, stellæ vocantur. Ni & tales ab apostolo Iuda sydera errantia vocãtur. Et qui- *Iudæ.1.* dam per stellam istam intelligunt Pelagium hęresiarcham, qui fuit valde literatus & monachus. *Ardens sicut facula*. Hi e- B nim flamma proprij sensus & igne ambitionis vehementer accensi fuerunt. *Et cecidit in tertiam partem fluminum & in fontes aquarum*, id est, corda multorum etiam baptizatorum infecit ac perturbauit. Imò & fontes aquarum, doctores videlicet & prælatos, à quibus riui scientiæ ad subditos profluunt, partim subuertit. Nam multi episcopi ac prælati per hæresiarchas fuerunt corrupti. *Et nomen stellæ dicitur absinthium*, quia maximè amaritudo, tristitia, & dolor generabatur electis ex cuiuscunque hæresiarchæ peruersissimis documentis. *Et facta est tertia pars aquarum absinthium*, idque dupliciter. Nam qui consenserunt hæresiarchis facti sunt similes eis, & appellantur absinthium, propter amaritudinem vitiorum, quibus contra catholicos sæuiebant. Cæteri autem fideles propter hęreticorum im C pudentiam & errores, simpliciúmque pereuntium seductionem amarè planxerunt. *Et multi homines mortui sunt de aquis*, id est, de hæresiarcharum doctrinis, siue discipulis. *Quia amaræ factæ sunt aquæ*, id est, spiritus sancti dulcedinem perdiderunt, & felle falsitatis ac prauitatis infectæ sunt. Vnde & quosdam catholicorũ corporaliter occiderunt. *Et quartus angelus tuba cecinit*, id est, ordo vel cœtus doctorum qui contra negligentiam, & peccata fidelium præsertim pastorum loquuntur. Olim nanque quando vigebant hæretici, erant valde sancti episcopi, postea autem reddita vndique pace cœperunt prælati negligentius agere, & quadam securitate torpere. Vnde & subditi inferioresque delapsi sunt. *Percussa est tertia pars solis*,

D id est, prælatorum qui debent instar solis lucere, & calorem a-moris diuini in aliorum corde producere. Quibus ait Saluator: Vos estis lux mundi. Istis verbis diuinitus percussi, repre-
Matth. 5 hensi, notati sunt. *Et tertia pars lunæ*, id est, congregationis
Danie. 2 Ecclesiasticæ illis subiectæ à quibus est illustranda. *Et tertia pars stellarũ*, id est, religiosorũ ac inferiorum prædicatorũ, quibus ornatur ecclesia sicut cœlum astris. *Ita vt obscuraretur tertia pars eorum.* Nam ex prælatorum potissimè Episcoporum ruina & impia vita, inferiores isti passi sunt magnam diuinæ illustrationis & gratiæ minorationem, splendorémque sanctitatis, & famæ perdiderunt nitorem. *Et diei non luceret pars tertia, noctis similiter*, per diem contemplatiui, per noctem actiui, & in pœnitentiæ actibus constituti signantur. Horum grandis pars claritaté gratiæ amiserunt, ita quòd sicut tenẽtur, pro-
E ximis suis non lucent exemplo, fama, doctrina, consilio atque auxilio: quandoquidem maximum malum ecclesiæ, est negligentia superiorum, & consequens inde casus inferiorũ, ac dissolutio atque carnalitas religiosorum multorum. Iuxta hunc
Psal. 18. modum sumendi diem & noctem fertur in Psalm. Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. *Et vidi*, in imaginaria visione. *Et audiui*, id est, angelo edocente percepi ac intellexi. Vnde istud videre & audire realiter idem sunt.

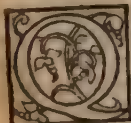
Vocem vnius aquilæ volantis per medium cœlum, Per aquilæ huius effigiem quam in interioribus sancti Ioannis angelus sanctus formauit, ipsemet Ioannes horum scriptor ac denunciator figurabatur. Porrò per medium cœlum, ecclesiæ protensio insinuatur. *Et dicentis voce magna*, id est, seriosa & affe-
F ctuosa. *Væ væ væ habitantibus in terra*, id est, viatoribus præsertim terrena amantibus. Dicítque ter væ, ad ampliorem exaggerationem, clariorémque mentis suæ expressionem, conformans se consuetudini prophetarum, qui instante magno
Iohel. 1. periculo, vocem doloris significatiuam ter exprimere consue-
Hiere. 1 uerunt. Quemadmodum Iohel, Hieremias, Ezechiel, in quo-
Ezech. 2 rum libris subinde sic scribitur: A, a, a, diei domini, vel aliquid
Zacha. 4 tale. Et in Zacharia, O, bis repetitur. *De cæteris vocibus trium angelorum qui erant tuba cantituri*, id est, toties dixit væ habitantibus, &c. propter acerbitatem tribulationum denunciandam sub vocibus trium angelorum sequentium. Iam enim quinque angelorum buccinatio est descripta, restat trium. Itaque si per væ intelligatur pœna damnationis æternæ vel malum

culpæ

culpæ, referenda erunt hæc væ ad ipsos persequutores iusto- A
rum, seu reprobos. Si verò temporalem afflictionem designet, poterit ad electos, qui multipliciter affliguntur, referri. Vnde & ad innuendum triplex malum, dicit ter væ. Est enim peccatum, temporalis vexatio, æterna damnatio. Postremò quæ dicta sunt, ad nostram possent informationem conuerti, vt scilicet discamus & studeamus continuis atque ardentibus orationibus insudare: quum tanta sit orationis virtus & dignitas, vt angelicis manibus recipiatur, ac in cœlum mox deferatur, Tob.12
faciátque suauem coram Deo odorem, & qualiter cætera nobis valeant coaptari, perfacile reor.

¶Explanatio Cap. IX. *Et quintus angelus tuba cecinit.*
ARTICVLVS DECIMVS.

B

QVemadmodum statim post Christi ascẽsionem, & spiritus sancti missionem, cœpta euãgelicæ legis prædicatione hæreses oriri cœperunt: sic secundũ quosdam catholicos doctores & patres, Antichristi aduentum præcursuræ sunt hæreticæ prauitates. Et inde quidam exponũt præsens capitulũ. Omnes autem de hæreticis ista exponunt. Sed aliqui de illis hæreticis, qui in primitiua fuerunt ecclesia, aliqui de illis qui post Arrium eruperunt. Beda verò, Albertus & alij multi de illis qui Antichristi præcurrent aduentum. Sensus autem pro magna parte redit in idem. Vnde & sic exponenda est litera, vt omnibus queat aptari. *Et quintus angelus tuba cecinit*, id est, quintus ordo vel chorus prædicatorum atque doctorum, ea C
quæ Christi sunt fortiter prædicauit, quod tamen potissimè sumitur de his prædicatoribus, qui post præfatos erunt, aduenientibus memoratis hæreticis Antichristi aduentum præcurrentibus. *Et vidi stellam de cœlo cecidisse super terram*, id est, quempiam hæresiarcham, seu hæresiarcharum cateruã, qui ob scien- *Mat.*13
tiæ fulgorem stellæ vocantur. Et quia plerique eorũ, antequam laberentur in hæresim, quasi stellæ in ecclesia splenduerunt, Matt.25
secũdum Berengandum. Labuntur ergo de cœlo, id est, de ecclesia quæ regnum cœlorum vocatur. In terram, id est, ad vitã terrenam & vitiosam: atq; ad eos quorum affectio in terrenis versatur. *Et data est illi clauis putei abyßi*, id est, potestas siue industria aperiendi profunditatem, vel secretum fluctuantis

D amari hæretici documenti. Aqua enim doctrinam significat. Abyssus verò mortifera ac submergentia hæreticorū figmenta. Hæresiarchæ itaque per apparentem ac fictam sanctitatem, per eloquentiæ venustatem, per naturalem philosophiam, per scripturarum inordinatam allegationem, secreta suorum pandunt atque proponunt errorum. Denique puteus abyssi dici potest intellectus hæresiarchæ, ex quo dogmata hauriūtur iniqua: & hunc puteum suum simulatores & callidi hæresiarchæ sub specie serenissimi fontis aperiunt, felque sub colore mellis propinant. Hinc subditur. *Et aperuit puteum abyssi*, id est, cordis sui versutias hæreticósque errores. *Et ascendit fumus putei abyssi sicut fumus fornacis magnæ*, id est, hæreticæ impietatis tenebrosus error & falsitas nubilosa, longè latéque dispersa sunt

E copiosè, & fœtor perfidiæ coram Deo ascēdit: sed & fama hæresiarchæ vulgata est. Quia vt facerent sibi nomen, noua asserere præsumpserunt. *Et obscuratus est sol & aer de fumo putei.*

Apoc. 8 Per solem sicut iam dictum est, prælati atq; doctores ac superiores quique seu eminentes (quorum est alios illustrare) signātur, & talium multi hæreticorum errore commaculantur: lumen rectæ fidei, ac virtutum perdentes splendorem. Aëris verò nomine plebs ipsa seu grex significatur, qui à prælato suscipit scientiæ lumen, quemadmodum à sole aër fulgorem. Plebs autem facilius etiam decipitur. Obscurantur quoque electi, dū

Matth. 14 per hæreticos diffamantur & contristantur. *Et de fumo putei exierunt locustæ super terram*, id est, hæretici hæresiarcharum filij siue discipuli, instar locustarum multi, & distortè incedentes

F tes per semitas tenebrarum, animo leues ac petulantes. Hi nēpe ab hæresiarchis spiritaliter generantur. *Et data est illis potestas sicut habent potestatem scorpiones terræ*, id est, Deo permittente potestate sibi concessa abutentur, & nocebūt ac animas lædent improuisè, acutè, blanditiosè sicut scorpio improuisè diffundit venenum. nam vultu blanditur, & percutit cauda.

Esa. 40. *Et præceptum est illis*, id est, Deo agente prohibiti sunt. *Ne læderent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: sed tantùm homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis.* Per fœnum, inferiores, fragiles, & insipientes: per viride mediocres & proficientes: per arbores, maiores atque perfecti sunt designati: quibus Deo iubente hæretici non queunt nocere in anima, quando electi sunt: quoniam Dei gratia conseruantur.

Matt. 24. Homines verò signum Dei in suis frōtibus non habentes, sunt

qui

qui charitatem & opera fidei non habent: qui iusto dei iudi- A
cio falli, ac disperire sinuntur. Quemadmodū ait Apostolus:
Mittet illis deus spiritū erroris, vt credant mēdacio, eo quòd 2. Thess. 2
veritatis charitatē non receperunt. Et Christus testatur: Quo Mat. 24.
niam refrigescet charitas, abundauit iniquitas multorum
Et datum est illis, id est, hæreticis à deo præordinatum.
Ne occiderent eos, puta præfatos fideles, morte perfidiæ vel na
turæ. Nam & si aliquos Christianos, non tamen vniuersos oc
cidere permittentur. *Sed vt cruciarent eos*, id est, corpora-
liter persequerentur. *Mensibus quinque*, id est, per omne tē
pus vitæ præsentis: quæ propter quinque sensus in quibus agi
tur, & quinque ætates quibus extenditur (quæ sunt infantia,
pueritia, adulescentia, iuuētus & senectus) per quinque men- B
ses designatur. Beatus Gregorius facit sex ætates in homine. Gregor.
Nam vltimam bipartitur, vocans posteriorem eius partem de
crepitam, vt sex ætates hominis, sex ætatibus mundi confor-
met. Itaque permittit deus in seculo isto catholicos ab hæreti
cis tribulari, sicut Apostolus loquitur: Oportet hæreses esse 1. Cor. 11.
vt qui probati sunt, manifesti fiant. *Et cruciatus eorum*, id est,
pœna à perfidis inflicta fidelibus erit. *Vt cruciatus scorpionum
cum percutit hominem*, id est, talis erit, qualis est pœna quam
sustinet à scorpione percussus: quia vt tactū est acutè, impro-
uisè, & venenatè nocebunt. *Et in diebus illis*, quibus hæreti
ci sic vastabunt ecclesiam, & variis modis eam irreuerēter tra
ctabunt, plurimosque decipient. *Quærent homines mortem*, C
corporalem dicentes cum Paulo: Infœlix ego homo, quis me Rom. 7.
liberabit de corpore mortis huius? Vt scilicet sint cum Chri-
sto nec tantā enormitatē conspiciāt. Sicut & Moses domino Num. 11
ait, Obsecro vt occidas me ne tantis afficiar malis. *Et non in-
uenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab illis.* Quo
niam deus pro ampliori eorum profectu, atq; propter inferio
rum custodiam conseruabit eos in vita. Itaque in tribulatio-
ne grauissima constitutus potest appetere mortem corpora-
lem, vt viam habeat ad vitā beatam, & cū conditione saltē im
plicita, in quantum scilicet deo placuerit. Sic enim Helias & 3. Reg. 19
Tobias animas suas tolli rogabant à corpore. Paulus quoque Tob 3.
Supra modum, inquit, grauati sumus, ita vt tęderet nos viue- 2. Cor. 1.
re. *Et similitudines locustarum similes equis paratis in prælium*, Dan. 28
Non ait locustæ, sed similitudines locustarum: ad innuendū,
quòd omnia ista in imaginaria visione sibi ostensa sunt. Itaq;

D ſimilitudines locuſtarum, id eſt, hæretici, ſimiles erant equis ad pugnam paratis, id eſt, cum feruore & impetu procedentes ſine dei timore ac diſcretione. Et ſicut equi non ſua ratione, ſed ſeſſoris impulſu aguntur in bellum: ita doctores peſtiferi diabolico ſpiritu agitati feruntur contra eccleſiam. *Et ſuper capita eorum tanquam coronæ ſimiles auro*, id eſt, ſigna victoriæ præferent. In mentibus quoque eorum, quæ ſpiritaliter capita nuncupátur: ſecularis ſapientiæ fulgor, imò & ſcripturarum quædam cognitio refulgebit. Veruntamen, quoniam vera & ſalutari ſapientia carent, nec ipſas ſcripturas rectè intelligunt, ſed ſubuertunt, non coronæ aureæ, ſed tanquam coro-
Matt. 27 næ auro ſimiles in eorum capitibus deſcribuntur. *Et facies eorum ſicut facies hominis.* Hic ideo dicitur, quia hæreſiarchæ
E & quidam eorum ſequaces frequenter ſunt ingenioſi ſeu cauteloſi. Per faciem equidem ratio deſignatur. Ad inſinuádum ergo quòd rationabiles quodammodo eſſe videntur (nam & naturalis rationis argumentis ſe muniunt) dictum eſt, facies eorum ſicut facies hominis. Et ſicut in facie hominis ſunt os, per quod eloquentia, naſus quo diſcretio, oculi quibus ſapientia & manſuetudo ſeu modeſtia deſignatur: ita hæreſiarchæ eloquentes, prudentes, diſcreti inaniter apparebunt. *Et habebant capillos ſicut capillos mulierum.* Per capillos capitis, cogitationes, affectionesque cordis ſignantur. Quum ergo hæretici cogitationibus affectionibusque carnalibus, mollibus, inſtabilibus, effœminatis repleti ſint: rectè inſtar fœminarũ criniti fe-
F runtur. *Et dentes eorum ſicut dentes leonum*, id eſt, quicquid ſimulationis & fictæ pietatis aſſumpſerint, tamé re ipſa ſæuiſ-
Eccl. 21. ſimi erunt & animas dilaniabunt, atque conſumptas in diaboli corpus traiicient. Rurſus, quemadmodum dentes leonum fœtorem emittunt: ſic iſti per diffamiam fœtidi erunt, & vitiis coram deo fœtentes. *Et habebant loricas ſicut loricas ferreas*, id eſt, indurata contra veritatem præcordia, & varia errorũ ſuorum munimenta, vndique contra catholicos ſe armantes. *Et vox alarum*, id eſt, inſolentia verborum, ſeu ſtrepitus exercituum earũ. *Sicut vox equorũ multorum currentium in prælium.* Quo datur intelligi, quòd nullam habent in loquendo vere-
1. Tim. 3. cundiam garruli & procaces, quorum ſermo ſerpit vt cancer.
Eſa. 8. Præterea, quòd per alas ſignificentur exercitus, patet per illud Eſaiæ: Erit extenſio alarum eius, vtpote regis Aſſyriorum, implens latitudinem terræ tuæ ô Emanuel. *Et habebant caudas,*

id eſt

id est, fautores & turmas post se currentes *Similes scorpionum,* A
id est, pungitiuas, crudeles, procaces. Qui enim alium sequitur
adulando, iuuando, hortando, cauda vocatur. Esaia dicente: *Esa. 9.*
Propheta docens mendacium, cauda est. *Et aculei,* id est, in-
dustriæ decipiendi, blasphemiæ, scandala, & torméta quæ in-
fligunt catholicis, *Erant in caudis earum,* quia his iaculis
feriunt, & occidunt quàmplurimos. *Et potestas earum nocere
hominibus mensibus quinque.* Permittuntur enim decipere re-
probos, téporaliterq; affligere iustos. Cur autem per menses
quinque totú tépus præsentis vitæ exprimatur, iam patuit. *Et
habebāt super se regem angelum abyssi,* id est, diabolū qui in im-
piis regnat: iuxta illud Iob: Ipse est rex super omnes filios sup *Iob. 41.*
biæ. Impij autem, secundum quod Esaias profatur, sunt quasi *Esa 57.*
mare feruens quod quiescere non potest. Quemadmodum au *Hebr. 1.*
tem quidam angelici spiritus præsident singulis hominibus, B
scilicet, quilibet vni, & quidam corú præsidét regnis, vt hi qui
sunt de supremo ordine infimæ hierarchiæ: sic & quilibet ho-
mo vnum habet exercentem diabolum, & regnis certi aduer
santur diaboli. Nam & de quolibet ordine angelorum aliqui
lapsi creduntur. *Cui nomen Hebraicè abaddon,* quod inter-
pretatur extermināś, seu disperdés. *Græcè autem* ἀπολλύων *La-
tinè autem habet nomen exterminans,* & hoc ab effectu suæ ma
litiæ. Nam per seipsum & suos ministros indesinéter conatur
fideles exterminare, hoc est, extra fines seu terminos ecclesiæ
militantis ac triumphātis statuere, & vera beatitudine, quæ
rationalis creaturæ finis est, spoliare. Ponitur autem nomen *1. Pet. 3*
daboli in tribus linguis præcipuis, per quas cæteræ dātur in- *Ephes. 6.*
telligi: quia hæc scripta sunt ad totius profectum ecclesiæ, ex C
variis linguis collectæ, quatenus vniuersis diaboli innotescat
proprietas: qui & in omni lingua multos exterminauit. De
quibus Sapiens loquitur: Ab itinere iusto abierūt in extermi- *Sapien. 1*
nium. *Væ vnum abiit,* id est, vna harum trium tribulationū
modò descripta est, & tempore suo finem habebit. *Et ecce ve
niunt adhuc duo væ,* id est, duæ prægraues tribulationes post
illam sequenter sub tuba sexti & septimi angeli. *Et sextus an-
gelus tuba cecinit,* id est, sextus ordo seu chorus prædicatorū
validè prędicauit. Quod de prędicatorib[9] illis accipitur, qui
instante Antichristi aduentu ecclesiæ filios præmunire stude-
bunt, secundum Haymonem, Bedam, Albertum. *Et audiui vo
cem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos dei,*

D Omnia iſta in imaginaria viſione oſtendebantur Ioanni per angelum,qui verba,effigies,atque imagines in interiori ſenſu Ioannis formauit. Itaque per vocem illam, quam audiuit in ſpiritu deſignatur,concors totius eccleſiæ ſenſus,prædicatio, vel doctrina. Porrò altare aureum appellatur eccleſia ſeu fides & charitas eius:ſecundum quòd plenius dictum eſt. Quatuor cornua ſunt quatuor euangelia ,vel quatuor principales virtutes, vel vniuerſi doctores ac prædicatores, eccleſiam in quatuor mũdi partibus protegentes:ex quibus omnibus vnanimis prædicatio oritur, vt contra Antichriſtum & eius fallacias prædicetur. Eſt quoque altare hoc ante oculos dei, quia acceptum eſt cuncta cernenti. Oculi enim domini ſuper iuſtos Et beneplacium eſt domino in populo ſuo. Itaque audiui vocem. *Dicentem ſexto angelo,qui habebat tubam*, id eſt,memorato ordini prædicatorum tempore ſuo fortiter prædicaturo, *Solue quatuor angelos qui alligati ſunt in flumine magno Euphrate*, Per hos quatuor angelos quidam intelligunt dæmones. Alij principes ſeculi infideles, qui omnes dicti ſũt quatuor,propter quatuor plagas terræ principalés,in quibus demorantur & regnant. Inſuper per Euphratem,ſeculum nequã procelloſum ac fluctuans deſignatur:in quo angeli iſti ligati ſunt,quoniam diuina virtute eorum refrẹnatur crudelitas, ne iuxta libitum ſuum queant nocere. Hos igitur angelus iſte ſoluet,id eſt,ſoluendos denunciabit,quia tunc plus ſolito deſæuire,tentare & perſequi permittentur. *Et ſoluti ſunt quatuor angeli*, id eſt, aduerſarij iſti tempore ſuo eccleſiam impugnare ſinentur. *Qui parati erant* id eſt erunt. Loquitur enim de futuro quaſi præterito, conſuetudine prophetali, propter certitudinem veritatis. *In horam,& diem,& menſem,& annum*, id eſt,indefeſſo animo parati erunt continuè ſeu omni temporis ſui ſpacio,perſequi iuſtos Veruntamen Haymo per horam intelligit medium annum, per alia tria tres annos,qui bus Antichriſti durabit tyrannis. *Vt occiderent tertiam partem hominum*, id eſt,plurimos valde. *Et tertia pars terræ combuſta eſt*, id eſt, multitudo habitatorum terræ,igni impietatis ſeu duritia tribulationis conſumpta. Multos enim ſpiritaliter perimenr,quos à Chriſti fide & cultu auertent, quos auté auertere nequiuerint,corporaliter lædent. *Et numerus equeſtris exercitus*,iſtorum quatuor angelorum Satanæ eſt. *Vicies millies dena millia* Hîc rurſus,ſicut & ſuprà frequenter, ponitur numerus

Marginalia: Apoc.1 · Mar.16 · Pſal 30. · Pſal.149 · E · Iob.3. · F · Matt. 24 · Apoc. 7.

numerus determinatus pro indeterminato, quasi innumera- A
bilis multitudo tunc persequutura est Christianos, Vicies autem est bis decies, hoc est, vicesies. Porrò, vt ait Berengandus, quemadmodum deus habet equos suos, scilicet prædicatores, qui eum per vniuersum orbem deportauerunt, ita habet diabolus equos suos, id est, omnes impios super quos sedet, & ad perpetranda diuersa scelera impellit. Denique hęresiarcharum discipuli dicuntur eorum equi: omnes quoque ministri principum iniquorum, equi eorum vocantur, dum eis ad ma- Hiere. 4.
la agenda infœliciter obsequuntur. *Et audiui numerū eorum*, Iohel 2.
id est, angelo loquente & edocente, percepi ac intellexi numerum huius equestris exercitus, & quid significaret. *Et ita vidi equos in visione*, imaginaria atq; prophetica, q̄ scilicet isti veritatis aduersarij hæretici, fuerunt mihi ostensi tanquā dia- B
bolorum mancipia. *Et qui sedebant super eos*, id est, dæmones hæresiarchis ac hæreticis præsidētes. Vel hæresiarchæ & principes persequutores suis discipulis ac ministris dominantes. *Habebant loricas igneas & hyacinthinas, & sulphureas.* Per loricam hoc loco exprimitur quęcunque armatura spiritalis cōtra fidei ac virtutū syncerıtatem: seu cordis duritia. Vel propriè lorica est iniustitia: sicut & lorica bonorum extat iustitia, secundum illud Pauli: Induti loricam iustitiæ. Istæ loricæ Ephes. 6.
sunt igneæ, propter ardentem persequendi affectum, & propter ignem iræ atq; furoris persequutorum. Et hyacinthinæ, id est, cœlestis cuiusdam apparentiæ erunt, quoniam magnā & veri speciem sibi assument: secūdum quod diabolus transfigurat se in angelum lucis. Hyacinthus autem cœlestem habet colorem. Vel hyacinthinæ, id est, fumeæ, secundum Hay- C
monem & Bedam: eo quòd oculum mentis obtenebrabunt, quemadmodum fumus oculos corporales. Sulphureæ quoque scribuntur, quia per falsitatem, impietatem, blasphemiam contra Christum procedent. *Et capita equorum*, id est, dæmones, hæresiarchæ atque tyranni, impiorum istorum capitanei. *Erant vt capita leonum*, id est, superbi erunt, feroces, & deuoratores fidelium. *Et de ore ipsorum procedebat ignis*, id est, sermo inuidiosus & rabidus, seu sententia occisionis contra fideles. *Et fumus*, id est, verba ventosa, vanitatísque vapor instabilis. *Et sulphur*, id est blasphemiæ fœtor. Etenim sic loqui, imprudētibus, non sapiētibus cōpetit, Iuxta illud Iob: Nunquid sapiens respondebit quasi in ventum loquēs, & im- Iob. 15.

D plebit ardore stomachum suum? *Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars*, id est, magna multitudo. *Hominum*, vtpote *De igne, fumo & sulphure.* Nam & ipsi hæresiarchæ & hæretici suis erroribus & peccatis primò spiritaliter seipsos occident, deinde multos inficient: stabilitos verò in fide & gratia corporaliter tribulabunt. *Potestas enim equorum*, id est, hominum impiorum istorum. *In ore ipsorum est*, id est, sermone iactantiæ. Vel in ore, id est, hæresiarcha eorum magistro, qui est tanquam os discipulorum suorum, pro quibus effatur. *Et in caudis eorum*, id est, ministris eos sequentibus. Vel in cau-

2. Thes.2. dis, id est, officio astutiísque eorum. Ideo subditur. *Nam caudæ eorum similes sunt serpentibus*, propter calliditatem, & quia falsitatum venenis erunt repleti. *Habentes capita*, id est, ma-

E gistros ac principes mendaciorum ac vitiorum. *Et in his nocent*, id est, authoritate, virtute, suggestione capitum horum vastabunt catholicos. *Et cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis*, id est, pagani atque idololatræ, qui pro fide persequutionem passi non sunt. *Neque egerunt pœnitentiam ab operibus manuum suarum, vt nō adorarent simulachra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea*, id est, de idololatria sua se non

Lucæ.13. emendauerunt. *Et non egerunt pœnitentiam, ab homicidiis suis neque à veneficiis*, quibus occultè læserunt. *Neque à fornicatione neque à furtis*, omnes, inquam, hi simul peribunt. Estque hic modus loquendi detruncatus seu decurtatus, in quo aliquid subintelligere & supplere oportet.

¶Expositio cap. X. *Et vidi alium angelum fortem, &c.*

ARTICVLVS XI.

F

Quemadmodum tactum est, quidā conati sunt librum istū exponere de statu & tribulatione ecclesiæ, secundum processum & ordinem tēporum sub euāgelica lege, à tempore apostolorū seu primo Christi aduentu, vsq; ad persequutionem Antichristi, finéq; seculi. Talem quoq; expositionem ex historiis & chronicis extrahūt, & vsque ad tempus suum quo taliter hæc exposuerunt, protendunt. Deniq; quidam eorū satis subtiliter applicant historias huiusmodi ad huius libri te-

Apo.8.9. norem. Et quod duobus precedentibus capitulis de septē angelis tuba canentibus scriptum est, de angelis Satanæ seu pessimis

ſimis hominibus, ſcilicet hæreſiarchis atque eorũ ſequacibus, A
interpretantur, per primum horum angelorum intelligentes Arrium, qui patrem & filium & ſpiritum ſanctum perſonâ & naturâ diſtingui mentitus eſt. Pro cuius intolerabilis cõdemnatione erroris, congregata fuit ſancta Synodus Nicæna trecentorum decem & octo epiſcoporum. Per ſecundum intelligunt Macedonium, qui patrem & filium vnius eſſe naturæ cõcedens, ſpiritum ſanctum creaturâ eſſe affirmare præſumpſit, ſequens in hoc Lactantium, qui hoc ipſum aſſeruit, teſte Hieronymo. Cõtra huius Macedonij perfidiam, collecta fuit Synodus Conſtantinopolitana centum quinquaginta epiſcoporum. Porrò per tertium angelum accipiunt Pelagiũ hæreſiarcham, qui contra articulum fidei de gratia ſpiritus ſancti, dixit hominẽ propria poteſtate ſine gratia, ſcilicet ex puris naturalibus, poſſe meritoriè agere, nec peccatum priorũ parentum transfundi in poſteros. Per quartum intelligũt Eutichen hæreſiarcham Conſtantinopolitanum, aſſerẽtem in Chriſto eſſe vnam duntaxat naturam, ex vnione naturæ diuinæ & humanæ reſultantem. Per quintum angelum intelligunt Valentem Imperatorem, qui de coniugis ſuæ conſilio in Arrianam lapſus eſt hæreſim. Per ſextum autem Laurentium, qui ad Papatum inordinatè tendebat. Sub his angelis impiis factę ſunt graues perſecutiones fidelium, præſertim ſub primo, & eius fautoribus, ſcilicet Arrianis. De ſeptimo autẽ angelo dicetur poſtea. Veruntamẽ cõtra expoſitiones has quædam ſuperius breuiter ſunt obiecta. Inſuper quod præſenti nunc elucidãdo capitulo ſcribitur. *Et vidi alium angelum fortem deſcendentem de cœlo, amictum nube, & iris erat in capite eius, & facies eius erat vt ſol, & pedes eius tanquam columna ignis*, exponunt de Iuſtino ſeniore Imperatore Conſtantinopolitano, qui fuit vir Chriſtianiſſimus atq; piiſſimus, & contra Arrianorum mendacia fidei zelo ſuccenſus. Hanc autem expoſitionẽ nõ proſequor, præſertim cum in commento cuiuſdam nunc ſatis noti contẽta ſit, & quia ſuperioribus non ſatis cõcordat, nec antiquis ac ſolidis expoſitoribus Auguſtino, Haymoni, Bedæ, Berengando, &c. conſonare videtur. Illos ergo ſequendo dicendum ꝙ deſcriptis eccleſiæ perſequutionibus, nũc conſolatio ponitur ex deſcriptione myſteriorũ Chriſti. Nempe in libro iſto, ſicut in cæteris libris propheticis, ſæpius de eodem fit & repetitur ſermo, ſub alia ac alia forma & cũ additione, maioréque

Hierony. B *Apo.11.* C *Lyram intelligit.*

D explanatione. Itaq; per hunc angelũ fortem descendentẽ de
Psal.18. summo vtiq; cœlo: iuxta illud: A summo cœlo egressio eius,
haud dubium quin per incarnationis mysterium intelligitur
Christus magni cõsilij angelus. Sicut superius declaratum est
plenius. *Amictũ nube*, id est, carne assumpta, peccato nó aggrauata, per quam pluuiam gratiæ, sapientiæ, & sanguinis no-
Esa.10. bis diffudit. Vnde in Esaiæ prophetia dicitur: Ecce dominus
ascendet super nubem leuem, & ingredietur Ægyptum. *Et iris erat in capite eius*, id est, charitatis & reconciliationis iudicium atque clementia in ipso apparuit. Id nanque iris desi-
Gene.9. gnat: iuxta quod dominus ait: Arcum meum ponam in nubibus cœli, & erit signum fœderis inter me & terram. *Et facies eius erat vt sol*, hoc suprà tractatum est plenius, vbi habetur:
E Facies eius sicut sol lucet in virtute sua. *Et pedes eius tanquã columna ignis*, per pedes intelliguntur affectiones. Sanctæ autem & feruidę affectiones sunt quasi columna ignis, quoniá ardent in se, & alijs exemplariter lucent, quod Christo maximè competit. Certum est autem, quòd sicut corpus pedibus, sic spiritus moueatur affectibus. Ideo quoque Christi pedes quasi columna ignis apparuerunt, quoniam ipse in cunctis suis operibus immaculatus permansit, nec terram calcando labem incurrit, imò in extremis ac infimis actibus suis corporalibus, sicut sunt manducare, bibere, &c. in pleno charitatis feruore, sapientiæ quoque splendore actualiter mansit stabilis indesinenter. Præterea pedes Christi sunt prædicatores virtuosi, præsertim Apostoli, qui eius nomen vbique tulerunt,
Act.9. quemadmodũ de Paulo loquitur: Vas electionis est mihi iste,
F vt portet nomen meum coram Gentibus. Hi ergo habent pedes vt ignis columnam, charitate feruendo, & sapientia illustrando, imò & alios inflammando, & fideles charitatiuè portando, prout Paulus commemorat, dicendo: Petrus, Iacobus & Ioannes, qui videbantur columnæ esse. *Et habebat in manu sua libellum apertum*. Sic enim in imaginaria visione apparuit, & per libellum hunc significabatur euangelica Christi doctrina, verbis parua, sensuum verò maiestate permaxima. Vnde
Esa.10. & Esaias prædixit. Verbum abbreuiatum faciet dominus super terram. Hunc libellum Christus præsertim aperuit, quádo
Act.2. per spiritus sancti infusionem in die sancto Pentecostes corda apostolorum de lege euangelica plenè instruxit: quando item proprio ore sermocinatus est mundo. Præterea antẽ iá

dixit

dixit Ioannes: Vidi in dextera sedẽtis super thronum librum A
signatum sigillis septem, & vidi agnum, & venit, & accepit librum de dextera sedentis super thronum. Cúmque aperuisset librum, &c. Itaque quod ibi per librum signatum est, hoc hic per librũ apertũ, diuersis respectibus insinuatur, vtpote quia æterna dei pręscientia de statu, de cursu, tribulatione ecclesię lauit homines, quousque per Christum eis est reserata. Ideo quia iam de septem sigillorum libri apertione præhabitũ est, meritò scribitur angelus iste libellum in manu apertum habere. Sed cum liber iste sit æternæ atque immensæ præscientiæ dei designatiuus, cur modò libellus vocatur? Respondendum quia per comparationem ad plenitudinem præscientiæ & notitiæ rerum in mente diuina permodicum est, quicquid hominibus reuelatur. *Et posuit pedem suum dexterum super mare, si-* B
nistrum autem super terram, id est, tam habitantibus in insulis *Mat.10.*
maris, quàm eis qui in arida commorantur, Christus per discipulos euangelium prædicauit, imò & proprio ore aliqualiter id impleuit ad mare Tyberiadis, & ciuitates maritimas prædicando, quádo & subinde in nauicula stetit in mari. Berengandus per pedem dextrum intelligit nouum testamentum, per sinistrum vetus, per mare Gẽtiles in quibus erat profunditas ignorãtiæ & errorum: per terram Iudæos, qui per legem & prophetas erãt exculti. Per hoc itaq;, quod in visione ista apparuit angelus Christum repræsentans quasi ponens pedem dextrũ super mare, signatum est ꝙ euangelicam legem proposuit Gentibus per Apostolos Christus. Per hoc verò quod sinistrum pedem posuit super terram, significabat ꝙ Iudæis vetus tradidit testamentum. Præterea quia, vt dictũ est, C
per pedes Christi eius apostoli exprimuntur (dextrum vocamus quod iucundum ac prosperum est, sinistrũ quod aduersum) tunc Christus pedẽ dextrũ posuit super mare, quádo relictæ olim Gentilitati per apostolos prospera nũciauit, quòd scilicet ad bona gratiæ & gloriæ esset electa. Prout in Actis *Act.13.*
Paulus testatur dicẽdo: Ecce cõuertimur ad Gẽtes. Vbi mox subditur: Audientes autem Gentes gauisæ sunt. Sinistrum autem pedem posuit super terram, id est, super carnales & induratos Iudæos, quando eisdem per Apostolos prænunciauit, quòd relinquendi essent ac perituri, secundum quod Paulus dicebat: Notum vobis sit, quia Gentibus missum est hoc salu- *Act.28.*
tare Dei. *Et clamauit voce magna, quemadmodum cum leo rugit.*

D Christus enim affectuosissimè ac seriorissimè prædicauit, dæmones impiósque perterruit, & cum summa authoritate ac efficacia est loquutus. Diffusa est enim gratia in labiis eius. De quo & aduersarij eius compulsi sunt dicere: Nunquã sic loquutus est homo, sicut hic loquitur. Sed quomodo stare hæc
Esaiæ. 42. possunt, cũ apud Esa. prophetã de Christo prædictũ sit (quod
Mat. 12. & Mattheus allegat) nõ clamabit, nec audietur foris vox eius? Et respondendũ, quòd per hoc nõ nisi irrationabilis passionatusque clamor aufertur à Christo. Sicut & Paulus hortatur:
Ephe. 4. Omnis amaritudo, & indignatio, & clamor tollatur à vobis. *Et cum clamasset*, Euangeliũ prædicando. *Loquuta sunt septem tonitrua voces suas*, id est, vniuersi prædicatores eius, præsertim Apostoli atque eorum discipuli: qui septenario ex-
E primuntur, propter illius numeri perfectionem & mysteria, & quoniam septiformi gratia spiritus sancti erant repleti, ex Christi commissione, prædicationis voces effundere sunt exorsi. Nam & ante passionem misit Apostolos & septuaginta duos discipulos euangelizare, post passionem verò loquens Apostolis: Euntes (inquit) in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ. Prædicatores autem sancti propter verborum suorum efficaciam & terrorem tonitrua appellantur. *Et cum loquuta fuissent septem tonitrua voces suas*, iuxta sensum præhabitum. *Scripturus eram*, id est, putaui ac præparaui me conscribere eas. Sicut suprà ab angelo sancto audiui: Quod vides, scribe in libro. *Et audiui vocem de cœlo dicentem*, per inspirationem internam, quæ vox ab angelo est formata. *Signa quæ loquuta sunt septem tonitrua,*
F *noli ea scribere*. Quod ait signa, potest esse nomen & verbũ. Si nomen, sensus est: Signa, id est, voces præfatas quæ signa sunt rerum, non scribas. Si autem sit verbum, quod magis apparet, sensus redit in idem. Signa, id est, absconde & sub secreto claude ea, quæ loquuta sunt septẽ tonitrua, & noli ea scribere, seu omnibus pandere. Hoc ideo dicitur, quia non omnia omnibus competunt, nec Christianæ fidei mysteria cun-
Mat. 7. ctis sunt passim pandenda, cum dicat Saluator: Nolite sanctum dare canibus, neque margaritas vestras proiiciatis ante porcos, ne conculcent eas pedibus suis. Propter quod Paulus
2. *Cor.* 12. de se quasi de alio loquens: Audiui (inquit) arcana verba, quæ non licet homini loqui. Et rursus: Nõ potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Ista ergo secretiora Christianæ

ſtianæ ſapientiæ documenta, non ſunt ſapientibus & perfectis, A
ſed imperfectis & iniuſtis celanda, vt pateant probis, lateant improbos. Hinc Danieli loquutus eſt angelus: Signa librum & Dani.12
claude ſermonem vſque ad tempus ſtatutum. *Et angelus quẽ vidi ſtantem ſuper mare*, cum dextero pede. *Et ſuper terram*, cum ſiniſtro, vt dictum eſt. *Leuauit manum ſuam ad cœlum*, geſtum habitúmque iurantis aſſumens. *Et iurauit per viuentem in ſecula ſeculorum*, ſcilicet per deum æternum totius vitæ opulentiſſimum & incommutabilem viuidiſſimum fontem. *Qui creauit cœlum*, id eſt, omnes orbes cœleſtes. *Et omnia quæ in eis ſunt*, ſcilicet angelos, & beatos, ſolem, & lunã, & aſtra. *Et terram, & ea quæ in ea ſunt, quia tempus amplius non erit*. Quomodo autem tempus amplius non erit ſubiungitur. *Sed in diebus vocis ſeptimi angeli cum cœperit tuba canere*, id eſt, fortiter prædi- B
care, *Conſummabitur*, id eſt, ad effectum ducetur ſeu perficietur, *Myſterium*, id eſt, ſecretum *Dei*, quod in fine mũdi prę-ſignauit implendum. *Sicut euangelizauit per ſeruos prophetas*, qui tam in veteri, quàm in euangelica lege fuerunt atque de Chriſti myſteriis, conſummationéque ſeculi, & retributione finali noſcuntur loquuti. Omnes quippe Apoſtoli & cæteri quidem diſcipuli in nouo teſtamento ſpiritu fulſerunt prophetico. Sicut & ſanct⁹ Diony. qui huic beato Ioáni in Pathmos relegato miſit epiſtolam, in qua & de eius reditu ad Epheſum prophetauit. Itaque quod angelus iſte iurando aſſeruit, quia tempus vltrà non erit, refertur ad ſeculi conſummationem, quia peracto finali iudicio ceſſabit motus primi mobilis, cuius motus menſura eſt tempus, ceſſabítque tũc motus cœleſtium corporum, ac tranſmutatio elementorum. Porrò ſi tẽ- C
pus ſumatur ſecundum quod dicitur menſura motus rerũ mutabilium, manebit quantum ad reprobos in inferno, iuxta il- Eſa.50.
lud: Inimici domini mentiti ſunt ei, & erit tempus eorũ in ſecula. Vnde & Beda hîc ait: Erit vtique, vt ait Pſalmus, tempus impiorum inæternum, ſed mutabilis ſeculariũ temporum varietas in nouiſſima tuba ceſſabit. Haymo quoq; ait, ꝙ in beatis tunc tempus nó erit, ſed in reprobis. Si verò obiiciatur, id quod diuinus ſermo quodam loco teſtatur dicendo: Erit menſis ex mẽſe, & ſabbathũ ex ſabbatho, dicendum ꝙ verbis illis non temporalis viciſſitudo, ſed perpetuitas patriæ deſignatur.

¶Ex his vacillare videtur expoſitio, exponentis hæc de Iuſtino Imperatore, & quæ infrà dicentur de ſeptimo angelo de

D Iustino Imperatore filio filij Iustini præfati: nō enim tunc tempus cessabit. Nec Iustino illi seniori cōpetit, quod hîc de angelo super mare stante asseritur, quòd iurauit, quia tempus vltrà non erit, &c. *Et vocem quam audiui iterum loquentem mecum & dicentem.* Per vocem hanc intelligitur interna alloquutio angeli qui iá paulò antè dixit Ioanni: Signa quæ loquuta sunt septem tonitrua, noli ea scribere, &c. Per quē angelum quidā intelligunt angelū, qui in persona Christi Ioanni ista ostendit ac dixit, secundum quod suprà dicebatur. *Vade, accipe librum apertum de manu angeli stantis super mare & super terram*, id est, scripturarum nouæ legis intelligentiam sume à Christo. Quidam putant hoc dictum Ioanni in persona Apostolorum, ad innuēdum quòd omnes Apostoli à Christo instructi sunt. Vel E in persona futurorū prædicatorū, qui docebuntur à Christo. Verius tamē reor, vt in persona propria Ioanni hoc dictū credatur, vel vt scripturarum mysteria profundius contemplaretur, clariúsque cognosceret: vel vt futura ecclesiæ aduersa, cursum, & statum plenius nosceret: vel vt prædicationis officium ad Ephesum reuersus resumeret: vel certè ad insinuandum, quòd post istam reuelationem in Asia euangelium esset scripturus. *Et abij ad angelum*, stantem super mare & terram, puta ad Christum. *Et dixi ei vt daret mihi librum*, id est, horum notitiam mihi infunderet. Videbatur autem Ioanni in imaginaria visione, quòd ista corporaliter agerentur: sed intellectualiter Deo per angelum edocente cognouit, quid significarent.
F Itaque mente studiosa veritatísque auida, animo obediente
Prou. 22. ac prompto, spiritali approximatione accessit. *Et dixit mihi: accipe librum & deuora illum*, id est, diuinorum ac futurorum notitiam diligenter assume, memoria retine, spiritaliter mastica, mentis visceribus imprime. Verbum etenim Dei cibus est animæ. *Et faciet amaricari ventrem tuum*, id est, memoriam tuam
Ezech. 2 seu mentem, quæ animæ venter est. Iuxta illud diuini eloquij: Fili accipe sapientiam quæ pulchra tibi erit, cum in ventre tuo eam acceperis. Et illud Ioannis septimo: Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. In reuelatione enim præfata cognouit Ioannes, quanta passura esset ecclesia idcirco ei compassus est, & amaritudine bona repletus. Amaricata quoque est anima eius, quia tot Christianos vidit in hæreses & alia vitia ruituros. Quemadmodum & Ezechiel cum librum sibi oblatum, se deuorasse describeret, addidit: Abij amarus indignatione spiritus

tus mei, quæ videlicet fuit indignatio virtuosa contra iniquo- A rum peccata: quam Apostolus Corinthiis scribens connume- 1. Cor. 6 rat bonis affectibus ex tristitia, quæ secundum deum est, consequentibus. Insuper faciet amaricari ventrem tuum, id est, inferiorem animæ tuæ portionem, & corporalem naturam: quando cognitionem libri huius cœperis effectui mancipare, prædicando & operando ac multipliciter in Dei vinea laborando. *Sed in ore tuo erit dulce sicut mel*, id est, in ipsa diuinorũ reuelatione, primò delectationem in intellectu habebis. Veritatis nanque consideratio dulcis est ex sua natura: nec delectationi, quæ est in considerando, opponitur tristitia. Delectabile ergo est animę diuinitus illustrari, regi, doceri. Sed quia nõnunquam in tali reuelatione seu consideratione monstrantur dura & mala, idcirco in attendendo effectus qui consequun- B tur, amaritudo seu dolor mox generatur. *Et accepi librum de manu angeli, & deuoraui illũ: & erat in ore meo tanquam mel dulce.* Istud totum modò expositum est. Vnde & Psalmista decantat *Psalmo*.118 Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. In visione autẽ apparebat Ioãni, quòd ista corporaliter fierent: sed eorum significationem intellexit. *Et cũ deuorassem eum*, ruminando quæ mente percepi. *Amaricatus est venter meus*, secundum intellectum nunc introductum. *Et dixit mihi: Oportet te iterum prophetare*, id est, futura prænunciare ac euangelizare, & scripturas sacras interpretari, verbo vel scripto. *Populis & gentibus, & regibus multis.* His verbis angelus prænunciauit Ioanni, quòd de exilio esset Ephesum reuersurus, atque ibidem ac locis circumiacentibus prædicaturus. C Sed cum reuersus non nisi in Asia prædicasse legatur, quomodo populis & gentibus & linguis, multísque regibus prædicauit, seu prophetauit? Est respondendum, quòd verbo vel scripto eis locutus est, mediatè vel immediatè. Et quoniam ea quę scripsit in libro isto & in Euangelio post Apocalypsis huius descriptionem conscripto omnes Christianos cõcernunt. Dubium quoque non est, quin diuersarum regionum ac prouinciarum Christiani ad Ephesum causa videndi & audiendi tam sublimem Apostolum copiosè confluxerint, præsertim cum post reditũ à Pathmo tot vixerit annis, vsque ad Traiani Imperatoris tempora perseuerãs. ¶ Postremò secundum Berengandum, præcipitur Ioanni vt librum accipiat, id est, Christi diuinitatem consideret, & Euangelium inde conscribat. De-

D uorauit autem hunc librum, cum ſcientiam Euangelij à Chriſto ſuſcepit. Præinductæ inſuper reuelationi Ioannis de libro accipiendo ac deuorando conſonat illud quod in Ezechielis tertio capite dicitur: Fili hominis comede volumen iſtud. Et aperuit os meum, & cibauit me volumine illo: & factum eſt in ore meo quaſi mel dulce. Hoc quoque penſandum, quòd cunctis deuotis verbum Dei in meditatione & auditione dulceſcit: ſed venter eorum ac ſenſualitas amaricantur, & affliguntur: dum ſecundum verba Dei operantur, & carnem ſuá cum
Galat.5 vitiis & concupiſcentiis per abſtinentias, vigilias, diſciplinas, ſolitudines, lachrymas, crucifigunt.

¶Explanatio Cap. XI. *Et datus eſt mihi calamus ſimilis virgæ.* ARTICVLVS XII.

E

T *datus eſt mihi*, Ioanni, haud dubium quin ab angelo, ſecundum imaginariam apparitionem. *Calamus ſimilis virgæ*. Calamus plura ſignificat. Interdum enim accipitur pro menſura ſex cubi-
Ezech.40 torum, vt apud Ezechielem: vbi angelus téplum menſurans, calamum fertur habuiſſe in manu. Per calamum autem ibidem ſcientia ſeu prouidétia Dei omnipotentis (qua cú-
Sapien.2 cta in numero, pondere, & menſura conſtituit atque vniuerſa metitur, cunctorum actus meritáque perpédens) ſignatur. Interdum calamus pro inſtrumento ſcriptorio accipitur: ſicut in
Pſal.44 Pſalmo. Lingua mea calamus ſcribæ. Itaque ſecundum Berengandum & Bedá hoc loco per calamum intelligitur euangelium, quod ſcripſit beatus Ioan. Vel, vt alij dicunt, ſacræ ſcri-
F pturæ notitia: per quá virtutes animo inſeruntur, merita quoque & demerita hominum perpenduntur: ſicut per calamum literæ in membranis formantur. Eſtque calamus iſte ſimilis virgæ, quoniam corrigit vitia, Chriſti regnum deſcribit, bene agentibus regnű cœleſte promittit. Per eam quoque prælati gregem domini dirigunt, peccantibus comminantur. *Et dictum eſt mihi*, ab angelo. *Surge*, id eſt, ad actum quem tibi iniungo procede in diuinorum illuminationibus creſce, ad altiora & anteriora te erige. Hoc modo ſurgere debemus, quantumlibet
Philip.3 ſtemus. Sicut Apoſtolus profitetur: Ego non arbitror me apprehendiſſe, ſed quæ priora ſunt oblitus, ad anteriora extendo meipſum. *E. metire templum, & altare, & adorantes in eo.*

Templum

Templum est ecclesia militans, seu fidelium congregatio: cui ait Aposto. Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Altare verò sunt perfecti, & contemplatiui: quorum auxilio aliorum sacrificia innituntur. Adorantes verò in téplo sunt reliqua credētium multitudo. Potest quoque de templo & altari materialibus accipi inanimatísque. Sícque adorantes in templo sunt vniuersi catholici. Si templum & altare primo modo sumantur, sensus est: Metire, id est, singulorum capacitaté, perfectionem, mensuram, considera: vt vnicuique secundum suam capacitatem, & modum dei verbum proponas. Alij enim & alij aliter & aliter sunt docendi. Quod Paulus obseruás ait, Sapientiá loquimur inter perfectos. Et rursus: Non potuí vobis loqui quasi spiritalibus. Itémque, Facti estis quibus lacte opus est, nō solido cibo. Si autem secundo modo sumātur, sensus est: Metire templum & altare, id est, quemadmodum ecclesiæ atque altaria Christi, per totum mundum sint construenda, intende, ita quod sicut in Malachia prædictum est, in omni loco offeratur Deo oblatio munda. Iuxta hunc modum scriptum est apud Zacha. quemadmodum angelus veniens mensurare Hierusalem, habebat in manu funiculum mensorum. *Atrium autem, quod foris templum est,* id est, peccatores, impœnitentes, præsertim hæreticos: qui vel merito, vel fide, sunt extra ecclesiam nec Christo per charitatem sunt incorporati. *Proiice foras* per excommunicationé & reprobationem, seu foris proiiciendos denúcia. Quia in tenebras proiicientur tartareas. *Et ne metiaris illud*, id est, ab illis auertere, nec designes eos ad ecclesiam pertinere, aut in structura supernæ Hierusalem collocandos. Ita & Paul. loquitur Tito, Hæreticum hominem post vnam & secundam correptionem deuita. *Quoniam datum est gentibus*, id est, inter paganos & perfidos hi computantur, atque cum eis inferni supplicia sortientur. Quibus & Christus dicturus est, Amen dico vobis, quia nescio vos. Porrò Berengan. per atrium istud intellexit populum Iudæorum, qui per infidelitaté extra ecclesiá fuerunt, & tamen in cordibus Aposto. per amorem manserunt, desiderantium conuersionem eorum. Quoniam verò indurati erant, iubetur Ioáni vt verbum prædicationis eis non inferat, qui gentibus comparati sunt, & manibus traditi Romanorum. *Et ciuitatem sanctam*, puta ecclesiam Dei, de qua Paul. testatur, quòd Christus elegit sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, neque rugam:

A 1. Cor. 3 — 1. Cor. 2. — 1. Cor. 3. — Hebr. 5 — B — Malach. 1. — Zach. 2 — Matt. 25 — C — Titum. 3. — Matth. 25. — Ephes. 5

D cuius mysteria in decem vltimis Ezech. cap. iusto describuntur sermone. *Calcabunt mensibus quadraginta duobus*, id est, annis tribus cum dimidio. Tanto enim tempore dicitur Antichristus regnaturus, secũdum quod Daniel ait: per tempus & tempora, & dimidium temporis: per tempus intelligẽs annum, per tempora duos annos, per dimidium temporis medium annũ, quibus Christiani atrocissimè opprimentur. *Et dabo duobus testibus meis*, scilicet, Enoch & Heliç, copiosissima gratię dona, virtutem & constantiam contra Antichristum, sapientiam & eloquentiam conuertendi Iudæos, fortitudinem patiendi martyrium. *Et prophetabunt*, contra Antichristi perfidiam fortiter prædicando, eiúsque ruinam prænunciando. *Diebus mille ducentis sexaginta*, id est, tribus annis cum medio vel circiter.

E Aliqui enim dies deficiunt. Sed in talibus cõputationibus scri-
Matth. 17 ptura non solet vim facere de modico. *Amicti saccis*, id est, pœnitentialibus, asperis, abiectis, humilibus indumentis: vt sicut verbis, ita & habitu pœnitentiam prędicent. Deniq; quòd
Malac. 4. horum testium vnus fuerit Helias, Christus in euangelio protestatur. Et in Malachia dicitur, Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam antequã veniat dies domini magnus & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad pa-
Gene 5. tres. Quòd verò Enoch sit alter, elicitur ex eo quod in Genesi
Eccle. 44. legitur, videlicet quòd tulit eum. Et in Eccles. quòd translatus est in paradisum. *Hi sunt duæ oliuæ*, id est, arbores fructuosæ, quæ oliuæ vocatæ sunt, quoniam charitate ac pietate, vnctióneque spiritussancti sunt pleni. *Et duo candelabra*, id est, fide-

F lium luminaria, qui donis sapientiæ, scientiæ, intellectus, consilij, intra se lucent, aliísque per ea verbis & exemplis lucebunt. Et sicut candelabrum super se positum gerit lumen, & assisten-
Ioan. 1. tes per illud illustrat: sic isti Christum qui vera lux est, in corde portabunt, & per eũ plurimos illuminando docebunt. *In cõspectu domini terræ stantes*, id est, deo placẽtes, ei⁹ imperio prõptè obedientes, & seipsos coram deo solicitè custodientes. Sicut Helias nõdum translatus dicere consueuit: Viuit dominus
3. Reg. 17. 18 in cuius conspectu sto hodie. Huic autẽ verbo consonat, quod
Zach. 4 in Zacharia habetur. Cùm enim Zacha. dixisset ad angelum, qui sunt istæ duæ oliuæ? Responsum est ei, Isti sunt duo filij olei siue splendoris (secundum quod Aquila transtulit) qui assistũt dominatori vniuersæ terræ. Quod ibidẽ ad literã de Iesu sacerdote magno siue põtifice, & Zorobabel principe Iudæorum

rum dicitur. *Et si quis voluerit eis nocere,* id est, à prædicatio A
nis officio impedire, terrere, ligare. *Ignis,* id est, virtus, gra
tia, sermo ignitus verbum igneæ prædicationis. *Exiet de ore
eorum, & deuorabit inimicos eorum,* id est, rationabiliter supe-
rabit, confundet, damnandos ostendet. Dabit enim eis Chri-
stus os & sapientiam, cui nó poterunt resistere aduersarij eo-
rum omnes. Nam & id Heliæ ante translationem suam colla-
tum est: iuxta illud Eccle. Surrexit Helias quasi ignis, & ver- *Luc.21.*
bum illius quasi facula ardebat. *Et si quis voluerit eos lædere,* *Eccli.48.*
in corpore. *Sic oportet,* diuina iustitia exigente. *Eum occidi,*
in anima. Omnis nempe qui gladium accipit, gladio peribit,
quoniam alium persequendo impiè, aut occidendo, animá suá
peccádo mortaliter perimit. Quod maximè euenit, dum quis
iustos infestat. Vniuscuiusque etenim culpa, malitia, crudeli- B
tas, in proprium recidiuat authoré, magisque, imò incompara
biliter amplius nocet sibi, quàm alteri: dum alter patientiam *Matt. 26.*
seruet, nec Deũ offendat. Ideo Salomon loquitur: In insidiis *Prouer.25*
suis capiétur iniqui. Et: Qui dissipat sepem, mordebit eum co *Eccle. 10.*
luber. *Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus pro-
phetiæ eorum, potestatem habent super aquas, conuertendi eas in san
guinem: & percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerint.*
Circa hoc loquitur Berengandus, Legimus Heliam oratione
clausisse cœlum, & iterum aperuisse: sed & Mosem aquas in *3. Reg. 17.*
sanguinem conuertisse. Non ergo putandum est Heliam mi-
norem virtutem habere, cum ad explendum suæ prædicatio-
nis officium venerit, quàm habuit eo tempore quo inter ho-
mines conuersatus est, sed potiorem. Ex quo sequi videtur,
quòd Helias & Enoch tunc miracula sint facturi, quod & qui C
dam concedunt. Alij asserunt, quòd Ecclesia duráte rabie An-
tichristi nó coruscabit miraculis, quòd item Helias & Enoch
tunc potestate hac non vtentur. Ideo ista spiritaliter interpre
tantur, vt dicantur potestatem habere claudendi cœlum ne
pluat super terram, quoniam tantæ virtutis & familiaritatis
sunt apud deum, vt queant quibusdam pluuiam gratiæ, & ro-
rem benedictionis cœlestis orando acquirere: aliis autem iu-
sto zelo punitionem condignam desuper imprecari. Rursus
per cœlum ecclesia designatur, quam poterunt claudere, ne
documentorum fluenta influant habitatoribus terrę. Poterũt
etiam aquas, id est, riuos doctrinarum suarum in sanguinem,
id est, in peccatum conuertere, reprobis prædicando, qui ex

D prædicatione audita dum eam non implent, grauius condemnantur. Vel aquæ sunt hæreticorum doctrinæ: iuxta illud: A-
Prouer. 9 quæ furtiuæ dulciores sunt. Quas conuertent in sanguinem, eorum errores reprobando, & morte æterna dignos monstrando. Habent etiam potestatem percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerint, id est, aduersa & vltiones habitatoribus terrę diuinitus procurare, verbũ prædicationis indignis subtrahere. Sicut ad Mosem dominus dixit: Constitui te do-
Exod. 7. minum Pharaonis. Denique ecclesia virtute clauium potest claudere cœlum ne pluat, quoniã dona gratiæ non infundũtur eis, quos ecclesia iustè non absoluẽdos iudicat. Potest que terram percutere omni plaga per excommunicationis sentẽtiam iustè prolatam. *Et cum finierint testimonium suum*, id est,
E prædicationem, qua Iesum esse Christum contestabuntur.

Bestia, id est, Antichristus irrationabilissimus, blasphemus
Daniel. 7 & ferox. De qua in Daniele plura leguntur. *Quæ ascendet de abysso*, id est, de tenebroso suo latibulo, quo se bonum & iustum simulabit, vtpote de calliditate sua atque hypocrisi, qui & nascetur de excęcato populo Israël, & de hoc seculo nequã mari magno ascendet ad apertam tyrannidem vsurpatũque regnum. Sed & abundantia impietatis, ac diabolicæ cooperationis caligo, abyssus sunt, vnde hæc bestia scandet. *Faciet aduersus eos bellum*, verbis, factis, signis, corporalium suppliciorum inflictionibus. Variis enim modis Antichristus persuadebit, se verum Christum esse. *Et vincet illos*, non ratione, sed violentia: quia interimet eos, sicut subiungitur. *Et occidet*
E *eos. Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ*, id est, irreuerenter insepulta manebunt ad terrorem fidelium. *Quæ spiritaliter vocatur Sodoma & Aegyptus.* Per ciuitatem hanc magnam quidã intelligũt ipsam Hierusalem, eo quòd subditur:

Vbi & dominus illorum crucifixus est, scilicet Christus, dominus Heliæ & Enoc hac omnium Prophetarũ. Sed contra hoc arguit Berengandus: Quia Hierusalem, in qua passus & crucifixus est Christus, funditus sit destructa, & ea quæ pro illa constructa est, in alio sita est loco. Et quoniam tempore Berẽgandi à Christianis ciuitas illa habitabatur, ideo nõ diceretur Sodoma & Ægyptus. Itemque quia in libro isto per ciuitatẽ magnam, intelligitur Babylon ciuitas diaboli, ex omnibus reprobis constans. Hinc per ciuitatem hanc quidam intelligunt generaliter infidelium Antichristi satellitum collectionem, inter

quos

quos isti sunt occidendi: quæ congregatio ob vitiorum abominabilitatem, & mentis caliginem, Sodoma & Ægyptus spiritaliter appellatur. Quemadmodum Petrus in prima sua Canonica Romam nominat Babylonem. Ægyptus autem caligo seu tenebræ. Sodoma verò muta vel cæcitas interpretãtur. Impij autem à dei laudibus obmutescũt, excæcataque mẽte ad inferos præcipiti properant gradu. Veruntamen de hac re nihil affirmo. Neque enim certum habeo an sancti isti in Hierusalem occidentur. Argumenta quoque Berengandi faciliter soluerentur, præsertim cum Hierusalem modò constructa sit vbi crucifixus est dominus, ita quòd locum illũ intra se continet: de qua ciuitate nũc agitur penes qualitatẽ eius pro tempore Antichristi. Si verò ciuitas magna intelligatur seculũ nequam, seu congregatio inquorum, palã quòd in ea occisus sit Christus *Et videbunt de populis, & tribubus, & linguis, & gentibus,* scilicet, multi ex omnibus istis. *Corpora eorum per tres dies & dimidium,* in plateis iacentia. *Et corpora eorum non sinent poni in monumentis. Et inhabitantes terram,* id est, terreni ac vitiosi satellites Antichristi. *Gaudebunt & iucundabũtur,* anima & corpore gloriãdo de illorũ occisione. *Et munera mittent inuicem,* in signum pacis & gaudij. *Quoniam hi duo prophetæ cruciauerunt eos qui habitant super terram,* id est, amatores terrenorum, cõtra eorũ carnalia desideria prædicando, æternam damnationem eis minando, contra eorum magistrũ Antichristum efficaciter edocendo. *Et post tres dies & dimidiũ spiritus vitæ à deo intrauit in eos,* id est, deo ministrante animã suam quisque eorum recepit, & resuscitatus est. *Et steterũt supra pedes suos, & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos* iam suscitatos per diuinam potentiam. Increduli enim quò de eorum occisione magis gauisi sunt, eò de eorum suscitatione amplius doluerunt: formidantes ea omnia fore implenda, quæ illi fuerunt comminati. *Et audierũt,* Enoch & Helias iam suscitati, *Vocem magnam de cœlo dicentem, Ascendite huc* hæc fuit vox angeli, in dei Iesu Christi persona loquentis. *Et ascenderunt in cœlum in nube,* eos obumbrante, sicut & Christus ascendit. Loquitur autem de futuro per modum præteriti, more prophetico *Et viderunt illos inimici eorum,* scilicet, infideles. Quemadmodum loquitur Berengandus, an hæc secũdum historiam implebuntur, hominibus quidem incognitum est: Deo autem nota sunt omnia. Multi tamen doctores astruũt,

[Margin: A; 1. Petr. 5.; B; Gala. 2.; C; Actuũ. 1.]

D hæc literaliter adimplenda. *Et in illa hora*, quando ascendere visi sunt. *Factus est terræ motus magnus*, quia tunc vel circiter terra mouebitur, seu habitatores eius variis affectionibus agitabuntur. *Et decima pars ciuitatis cecidit*, quia circa hoc tempus multi de Antichristi ministris simul cum ipso peribunt. Ciuitas itaque hæc est congregatio impiorum, quæ est ciuitas diaboli. *Et occisi sunt in terræmotu nomina hominum septem millia*, per numerum istum determinatum exprimitur indeterminata multitudo seruorum Antichristi, qui in præfata tempestate peribunt. *Et reliqui*, qui cum illis non perierunt. *In timore missi sunt*, id est, diuinæ æquitatis iudiciū ex consideratione tantæ vltionis mox expauerunt. *Et dederunt*
E *gloriam deo cœli*, ei de sua euasione regratiantes, nec aliquid boni sibiipsis de cætero adscribentes. Multi enim ab Antichristo seducti, visa hac vltione conuertentur, & gratias agent immensas. *Væ secundum abiit*. id est, media de illis tribus grauioribus tribulationibus (de quibus suprà dictum est, quæ ad trium vltimorum angelorum de septem præfatis angelis tubicinium pertinēt) suo tempore sub Antichristo celeriter finietur. *Et ecce væ tertium veniet cito*, scilicet, pressura atque angustia hominum, ex consideratione finalis iudicij imminētis. *Et septimus angelus tuba cecinit*, id est, septimus ordo prędicatorum, qui Antichristo deiecto instanter diem iudicij imminentem insinuabit, & retributionem electorum nunc proximam esse. *Et factæ sunt voces magnæ in cœlo*, scilicet, in ecclesia militante, ac triumphante. *Dicentes*, cum ingenti gratiarum actione, & gaudio: *Factum est regnum huius mundi dei nostri & Christi eius*, id est, multitudo hominum, in quibus tēpore Antichristi regnauit diabolus, & erant filii huius mundi, nunc Antichristo oppresso cū multis suorum ad deum patrē & Iesum Christum, ab eo secundum naturam assumptam spiritaliter vnctum, conuersa est, pertinetque ad patrem & filiū, nec dubium quin æquè ad spiritum sanctum. *Et regnabit*, in eis deus & Christus eius. *In secula seculorum*. Tunc enim totus penè mundus ad Christum conuertetur, secundum doctores. Vnde angelus loquitur Danieli: Regnum autem & potestas quod est subter omne cœlum, tradetur populo sanctorū, qui & obtinebunt illud vsque in seculum seculorum. *Et viginti quatuor seniores, qui in conspectu dei sedent in sedibus suis*, per seniores hos intelligi possunt hoc loco tam præcellentes in ecclesia

Margin notes: Apoc. 8. — Daniel. 7

clesia militanti, quàm triumphanti: imò & omnes beati. De A
quibus senioribus & significatione eorũ ac sedibus, dictũ est
plenius suprà. Sedes autẽ, quas habent in patria, sunt quies &
mansio illa cœlestis. Sedent beati in patria, in diuino conspectu, id est, suauissimè requiescunt, creatoris faciẽ beatificè
intuendo, eíque cum omni reuerentia assistendo. *Ceciderũt in facies suas*, deo humillimè se prosternẽtes, eiúsque superimmensam altitudinem admirantes. *Et adorauerunt deum dicẽtes: Gratias agimus tibi domine deus omnipotens*, pro beneficio tuæ clementiæ, qua homines de Antichristi erroribus eruisti & conuertisti. Imò & pro vniuersis beneficiis tuis, scilicet, donis naturæ, gratiæ, & gloriæ. *Qui es, qui eras, & qui venturus es*, quomodo istud intelligendum sit, & de Deo vno ac trino, itémq; specialiter de Christo accipi possit, diffusè tractatum B
est. *Qui accepisti virtutẽ magnã*, id est, inuariabili tua potestate, quã æternaliter habes, in reproborum damnatione, electorúmque saluatione, euidenter ac recenter nũc vsus es: eámq; plus solito nunc demonstrasti, in effectibus misericordiæ, atque iustitiæ tuæ. *Et regnasti*, in cordibus electorum dæmonibus & peccatis depulsis: quæ corda electorum tuæ voluntati nunc subdidisti, humilitérque seruire fecisti. *Et iratæ sunt gentes*, scilicet reprobi, obstinati: qui nec Antichristo occiso pœnitentiam agent, & de principis sui deiectione dolebunt.

Apoc. 4.

Apoc. 1.

Quia aduenit ira tua, id est, hora iustæ tuæ vindictæ, qua & Gentes in tantum excæcari permisisti, digna quoque pro tot malis tormenta infliges. *Et tempus mortuorum iudicari*, id est tempus aduenit, quo mortui iudicentur, tempus etiam aduenit. *Reddere mercedem seruis tuis prophetis, & sanctis, & timẽtibus nomen tuum*, filiali timore, id est, vniuersis electis. siue qui C
gratia prophetali fulserunt, siue qui sine ea virtuosè vixerũt.

Act. 10.

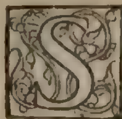
Pusillis & magnis, id est, perfectis & minus perfectis, prælatis & subditis, superioribus & inferioribus. Non enim est personarum acceptor Deus, de quo Sapiens ait: Pusillum & magnum ipse fecit, & æqua est illi cura de omnibus. Iterum tempus aduenit. *Exterminandi eos, qui corruperunt terram*, id est, separandi iniquos à consortio electorum, vt sint extra fines electæ Ecclesiæ: qui habitantes in terra spiritualiter infecerunt, læserunt & peremerunt: puta seipsos & proximos, impiè conuersando, scandalizando, falsa docendo, fallaciter consulendo. Itaque istud est tubicinium septimi angeli, scili-

Sap. 6.

D cet exterminatio reproborum in die iudicij. At verò quod dictum est, gratias agimus tibi domine Deus omnipotens, specialiter accipi potest de Christo: qui virtutem suam, tempore passionis quasi deposuit, eam non demonstrando. Iuxta
Abac.3 illud Abacuc: Ibi abscondita est fortitudo eius. Sed in resurrectione, sanctorum de inferno eductione, ascensione, & spiritus sancti missione, accepit eandem omnipotentiam suam, palàm ostendens: & regnauit per fidem, charitatem, & gra-
Act.15. tiam in cordibus eorum, qui præordinati fuerunt ad vitam æternam. Hunc autem versiculum, etiam nos vbertim Christo grata mente cantemus, & de vniuersis beneficiis eius gratias cum pura charitate veráque obedientia referamus. Postremò pensandum, quòd illi, qui asserunt Heliá & Enoch
E ante alios aliquos resurrecturos, dicunt, quòd eorum resurrectio erit tunc gloriosa, & ex speciali priuilegio per anticipationem præstanda est eis. Cùm verò asseritur quòd omnes simul resurgent, dicunt hoc secundum communem legem in-
Lyranus. telligendum. Quantum præterea in huius capituli expositione quidam à forma textus recedat, dum ista secundum temporis cursum & ordinem exponere nititur, & per duos testes præfatos, Siluerium papam & alium quendam Dei seruum intelligendos putat, omni intuenti satis reor patere. Neque enim hi duo leguntur fuisse prophetæ, nec ita occisi sunt quòd corpora eorum insepulta iacere visa sint, nec post tres dies & dimidium à morte sunt suscitati.

¶Explanatio cap. XII. *Et apertum est templum Dei in cœlo.* ARTICVLVS XIII.

F

Ecundum explanationem antiquorũ doctorũ catholicorúmque patrum, Augustini, Bedæ, Haymonis, Berengandi, & item eos sequentis Alberti, frequẽter in isto volumine sanctus Ioãnes, cũ persequutiones ecclesiæ à tyrãnis, ab hæreticis, à falsis fratribus, vel ab Antichristo eidem inferendas descripserit, ab exordio rursum resumit: & Christi mysteria sub aliis verbis, plenius eminentiúsque describit. Verũ, vt sæpe nunc tetigi, quidam conati sunt librũ istum de diuersis ecclesiæ euentibus, secũdum temporis processum ac ordinẽ explanare: de quorum expositione quid appareat, subinde præ-

tactum

tactum est: quantum etiam in huius capituli expositione videantur hi à textus tenore recedere, paulò pòst tangam. Solidorum ergo illorum doctorum sententiis inhærendo, procedo. *Et apertum est templum dei in cœlo.* Templũ dei vno modo est Christus vt homo, seu corpus ipsius. Secundum quod ait: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Hoc autẽ dicebat de templo corporis sui, vt Euangelista Ioãnes exponit. Hoc templum apertum est, id est, manifestatum, effusum, paratum in cœlo, id est, ecclesia militante: cui per euangelistarum doctrinam, apostolorum prædicationem, miraculorum operationem, & cætera Christianæ fidei argumenta, innotuit Christus: qui & seipsum ei aperuit, per largifluam gratiarum suarum infusionem, cunctis quoque apertum, seu paratum se exhibet, qui pœnitenti ac humili mente, ad ipsum confugiunt. Rursus templum Dei est Ecclesia, quæ aperta, id est, diuinorum illustrationibus reserata, ablato velamine legalium figurarum: aperta quoque, quia publicè deum colit, & Christum liberè confitetur, cuius vtiq; cor apertum est ad suscipienda charismata spiritussancti. In cœlo, id est, in conuersatione cœlesti, sicut Aposto. astruit. Nostra conuersatio in cœlis est. *Et visa est arca testamenti eius in templo eius.* In arca Mosi, vt dicitur ad Hebræos, fuerunt tabulæ Mosi, virga Aaron quæ fronduerat, & manna. Per arcam itaque quidam intelligunt Christum, in quo est sapientia & doctrina per tabulam designata, virga correctionis & rectionis ac potestas, quæ significabantur per virgam Aaron: manna quoque pietatis, consolationis, refectionísque nostræ. Est itaque sensus, quòd per oculũ fidei & gratiam contemplationis, in tẽplo Ecclesię militantis, Christus à fidelibus sit conspectus postquã seipsum eis aperuit. Diuersis itaque respectibus Christus vocatur templum dei, & arca testamenti noui cuius ipse est institutor. Beda verò per arcã intelligit corpus Christi, in quo velut in auro mundo consistit diuinitas. Porrò Berẽgandus per templũ dei, intelligit Christiferam Mariam: in qua, velut in templo, Christus tot mensibus requieuit, atque in mente ipsius semper gratiosissimè habitauit: per arcam verò Christum, qui ex ea carnẽ assumpsit. Dicitur autẽ virgo beata aperta, inquantum ex ea Christus visibiliter prodiit: quamuis vterus eius virgineus clausus permãserit. Postremò apertum est templum dei in cœlo, quando in primitiua ecclesia, testamentum, lex, scri-

A

Ioan. 2.

B

Philip. 3.

Hebr. 6.

C

D ptura & ſtatus ſynagogæ, ſpiritaliter intellecta, clarè cogni-
ta, veracitérque adimpleta fuerunt. Tunc quoque arca teſta-
menti eius viſa eſt in templo eius, quando ſpiritu ſancto edo-
cente innotuit Chriſtianis, ꝙ iuxta ſpiritalem intelligentiam
arca illa, ſcilicet Chriſtus, ſeu euãgelica eius doctrina in tem-
plo Dei, vero viuo & rationabili, ſcilicet in Eccleſiaſtica con
gregatione, maneret. *Et facta ſunt fulgura*, id eſt, pręclara mi
racula, quæ inſtar fulgurũ timorem incutiũt, ad virtutis ſplen
doré deducunt, & cauſant ſtuporé. *Voces & tonitrua*, id eſt,
prædicationes, laudationes, pœnarũ commemorationes, ma-
gnę & paruæ, altę & ſubmiſſę, difficiliores & minus difficiles.
Act. 2. *Et grando magna*, id eſt, perſequutionum tempeſtas. Statim
nempe miſſo deſuper ſpiritu ſancto, facta ſunt iſta in Chriſti
E eccleſia quando apoſtoli orſi ſunt prædicare, Chriſtũ lauda-
re, incredulis pœnam æternam minari, miraculis coruſcare.
Et ſignum magnum apparuit in cœlo, id eſt, in Eccleſia, ſcilicet, mi
hi Ioanni, cui ſubſcriptũ ſignum, ſeu imaginaria viſio mon-
ſtrabatur. Secundũ Albertum, hic incipit quarta viſio huius li
bri Vnde & multi aſſerunt, hîc eſſe exordiũ duodecimi capi-
tuli. Conſequenter quod fuerit ſignũ iſtud, ſubiungitur. *Mu-
lier amicta ſole.* In hac etenim quarta viſione ſtatus Eccleſiæ
deſcribitur, ſub figura mulieris parientis: in qua labores atq;
victorias Eccleſiæ aperit, & præmia digna ſe rependere Chri
ſtus demonſtrat. Itaque mulier amicta ſole, eſt Eccleſia militãs
quæ in baptiſmo induit Chriſtum ſapientiæ atque iuſtitiæ ſo
lem, iuxta illud ad Galatas: Quicunque in Chriſto baptizati
Gal. 3. eſtis, Chriſtum induiſtis. Denique in pœnitentiali emẽdatio-
F ne, ſeu mentis conuerſione, induimus Chriſtum. Secundum
Coloſſ. 3 quod ad Coloſſenſes hortatur apoſtolus. Expoliantes vos ve
terem hominem cum actibus ſuis, induite nouum. Imò quan-
tò plus in Chriſti imitatione proficimus, tantò plus eum in-
Rom 13. duimus. Ideo nanque ait Apoſtolus: Induimini dominum Ie-
ſum. Quemadmodum autem veſtis corpus tegit, ornat, ab in-
commodis protegit, & calefacit, ſic Chriſtus ſol iuſtitiæ ani-
mam tegit, eius peccata per gratiã ſacramentorũ operiẽdo: or
nat, virtutes & dona ſancti ſpiritus infundẽdo, protegit tẽta-
tiones & vitia propellẽdo: calefacit, dei & proximi charitatẽ
præſtãdo. *Et luna ſub pedibus eius*, per lunã ob ſuam continuã
variationé, mundialiũ rerũ inſtabilitas, ſeu terrena opulẽtia,
vel mundus ipſe fallax & labilis, deſignatur. Cũ ergo Eccleſia
terrenæ

terrena ista despiciat, calcet, trãscendat, rectè sub pedibus, id A
est, affectibus eius, luna esse asseritur. Rursus per pedes Ecclesiæ, inferiores possunt intelligi. Cũ ergo ad tales pertineat tẽporaliũ dispositio, luna. id est, mutabilia ac defectiua sub ecclesiæ pedibus ordinãtur. Propter quod ad Cor. ait Apost. Secularia iudicia si habetis, contẽptibiles qui sunt in Ecclesia, constituite ad iudicandũ. Circa hunc locũ loquitur Berengãdus. 1. Cor. 6
Quia luna noctem illuminat, melius videtur vt per lunam, sacram scripturã intelligamus, sine cuius lumine in nocte huius seculi per vias rectitudinis incedere nõ valemus. De hoc lumine Psal. dicit: Lucerna pedibus meis verbũ tuũ domine, & Psal. 118.
lumẽ semitis meis. Mulier ergo lunã sub pedibus suis habuisse visa est, quia ecclesia gressus mentis suæ in præceptis diuinarũ scripturarum figens, ad cœlestia tendere nouit. *Et in capite* B
eius corona stellarum duodecim, siue per caput Ecclesiæ intelligatur Christus, de quo ait Apostolus: Ipse est caput corporis Ecclesiæ: siue ipsa mens Christianorum, eo modo quo principale alicuius rei caput eius vocatur: siue primitiua Ecclesia, secundum quod principium rei caput eius asseritur. per coronam stellarum duodecim intelliguntur duodecim apostoli, eorúmque doctrina & opera, qui Christo tam proximè adhęserunt, vt capiti corona. Iuxta illud Ecclesiastici: Circa illũ co Eccle. 50.
rona fratrum quasi plantatio cedri in libano. His sanctis Apostolis, velut splendidissimis stellis, fulgorem sapientiæ, ardorémque charitatis mittentibus ornabatur Ecclesia: quorum doctrina ac imitatione decorantur animæ Christianæ in mẽte. Nihilominus per coronam stellarum duodecim intelligi potest ornamẽtum duodecim fructuum spiritus, quos ad Ga Gala. 5.
latas ponit Apostolus, duodecim quoque virtutum mora- C
lium. Quomodo autem hæc verba (quæ ad literam de Ecclesia militante dicuntur, sicut sequentia verba testantur) de beata Christifera virgine possint exponi, Bernardus in quodam sermone pulcherrimè docet. *Et in vtero habens clamabat parturiens, & cruciatur vt pariat.* Per ventrem seu vterum in nouo ac veteri testamento, mens siue memoria, interdum ad literam (sicut ostensum est) designatur. Nam & in Psalmo pater Psal. 109.
loquitur filio: Ex vtero ante luciferum genui te. Ecclesia ergo habet in vtero, id est, mente concepit, & iugi memoria tractat cõuersionem animarum ad deũ. Diligit etenim omnes, & quos amore cõplectitur, deo vnire conatur. Clamat quoq;

D parturiens, quia orando ac prædicãdo, & seipsam multipliciter affligendo filios spirituales producit, quos ad esse gratiæ, & Dei amorem producit. Sicut quibusdam scribit Apostolus:
1.Cor.4. Per euangelium in Christo Iesu ego vos genui. Itémque alibi:
Gala.4. Filioli mei, quos iterũ parturio, donec formetur Christus in vobis. Et cruciatur, id est, aliorum errori cõpatitur, de peccatorum peruersitate affligitur: seipsam vt pro eis exaudiatur, orationibus, vigiliis, ieiuniis, disciplinis exercet. Vt pariat, id est, ad Deum quosdam conuertat, & de filiis seculi atque diaboli, filios Dei efficiat. Hoc omnis prædicator, prælatus, & pastor debet implere: vt subditos suos seu proximos semper in memoria habeat, pro eis ad dominũ clamet, se quoque præfa-
E tis modis affligat: quatenus eis gratiam desideratã queat à do
Rom.9. mino obtinere. Quod Apostolus se fecisse protestãs ait: Tristitia mihi magna est, & dolor continuus cordi meo, pro fra-
2.Cor.12. tribus meis Iudæis. Et rursus ad Gentes: Libenter impendam & impendar ipse pro animabus vestris. In Actibus quoque lo
Act.20. quens Ephesiis: Per triennium, ait, non cessaui quotidie, cum lachrymis monens vnumquemque vestrũ. *Et visum est aliud signum in cœlo*, quod & ipse Ioãnes visione cõsueta intuitus est in cœlo, id est, in Ecclesia, vbi inter fideles discurrit inquietis-
1.Pet.5. simus inimicus: qui vt leo rugiens circuit, quærens quem deuoret, Denique ponitur signũ istud. *Et ecce draco magnus & ruffus*, id est, diabolus, qui alios inficiendo tentationum veneno, callidè circũueniendo, in seipso igne malignitatis ardẽdo, dicitur draco: & magnus, nõ virtute, sed prauitate, vel etiam po
Iob.41. testate. Nõ est enim potestas super terrã, quæ comparetur ei.
Ioan.8. Ruffus verò, quia vt dicit Saluator: Ille homicida erat ab ini-
F tio. Et inuidiã eius mors introiuit in orbem terrarum. Nec aliud sitit nisi sanguinem animarum, id est, vitam charitatis & gratiæ eis auferre. *Habens capita septem*, id est, septem spiri-
Matt.12 tus nequam: iuxta illud: Tunc vadit & assumit septẽ spiritus
Luc.11. nequiores se. Septẽ quoque capitalia vitia, & septẽ spiritalia nocumẽta contraria septẽ donis spiritus sancti. Berengandus per septẽ capita ista intelligit vniuersitatẽ reproborum, quibus ad aliorum deceptionẽ diabolus vtitur. *Et cornua decẽ*, per cornua quandoque reges seu principes, interdũ regna seu acies designantur. Vnde in Daniele scriptum est: Decem cornua quæ vidisti decem reges sunt. Et primo Machabæorũ habetur: Bachides erat in dextero cornu. Vbi per cornu, exercitus

tus ad bellandum dispositus explicatur. Itaq; per decem cornua, vniuersi reges, principes, & acies huius exprimuntur draconis. Quemadmodum enim septenario, ita & denario vniuersitas designatur, eo quòd septem diebus omne tempus euoluitur, & numeri qui sequuntur denarium, sunt quædam replicationes ipsius. *Et in capitibus suis septem diademata.* Habuit enim draco septem capita, & in quolibet vnũ diadema: quod est signum regiæ potestatis, indiciúmque triumphi. Ipse quippe est princeps huius mundi, & rex super omnes filios superbiæ. Itaque ad innuendum, quòd omnibus his dominetur atq; præualeat, septẽ diademata in suis visus est habere capitibus. A Ioã.14.19

Et cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cœli, potest per caudam diaboli, eius dolositas accipi, per quam innumerabilem multitudinem angelorum hominúmque fefellit. Ita exposuit Beda. Berengandus autem per caudam, quæ finis est corporis, Antichristum intelligit, qui plurimos in Ecclesia instar stellarum fama atque scientia resplendentes decepturus non ignoratur. Iterum per caudam diaboli, intelliguntur spiritus maligni, principem suum sequentes, plurimósque fallẽtes. Rursus quoniam animalia turpitudinem suam cauda operiunt, potest per caudam diaboli multitudo hypocritarum, falsorúmq; exprimi fratrum, per quos diabolus suam tegit & exercet malitiam. Quòd autẽ per tertiam patrem non illud semper quod præcisè tertia pars est, sed magna quædam pluralitas insinuetur, præhabitum est: sicut & mediũ non semper vocamus quod æqualiter distat ab extremis, sed illud quoq; quod mediat seu comprehensum est inter extrema: quemadmodũ Tyrus scribitur in medio maris sita. *Et misit eos in terram*, spiritaliter interfecit, terrenorum amore inuoluit, in perditionis foueam iecit, vel in aërem caliginosum, quantum ad dæmones: qui & frequenter ad homines tentandi causa, à principe suo mittuntur. *Et draco stetit ante mulierem*, id est, diabolus omnibus modis aduersabatur ecclesiæ: iuxta illud: Inimicicias ponam inter te & mulierẽ. In Zacharia quoque: Satan stabat à dextris Iesu, vt aduersaretur ei. *Quæ paritura erat*, id est, aliquos in Christo regeneratura seu conuersura. Non enim infructuosi sunt eius labores, quibus pro aliorum conuersione desudat. *Vt quum peperisset, filium eius deuoraret*, id est, sibi per peccatũ incorporaret, gratia atque virtutibus spoliatũ. Hoc enim summè conatur, intendit, desiderat: vt renatos & conuersos auertat, B C Gene.3

D perimat, damnet. *Et peperit filium masculum*, quidam per fœminam, beatam Mariam, per filium masculũ intelligunt Christũ: cui mox nato per Herodẽ insidiatus est dæmon. Sed quia, vt patuit, hoc loco per mulierem non intelligitur ad literam sancta Maria, sed ecclesia, per filium masculum intelligi puto cœtum fortium, & virtuosorum Christianorum: vt per singulare intelligatur plurale, quod in isto volumine sæpius agitur, vt patet in his quæ de septem angelis sunt prædicta. Isti ob animi robur fideique constantiam, quibus diabolo præualẽt, vir masculus nũcupantur. *Qui recturus erat gentes in virga ferrea*, id est, in rigore disciplinæ, ac vigore iustitiæ. Tales nanque idonei sunt alios gubernare. Quomodo autem illud perfectis & electis cõueniat, dictum est plenius. *Et raptus est filius eius ad deum*, id est, cœtus fidelium perfectorum sub diuinæ protectionis vmbra quieuit, & mente ad deum erectus est. *Et mulier fugit in solitudinem*, insidiante dracone per se, & angelos tenebrarum, ac ministros peccati ecclesiæ dei: illa hominum vitauit tumultus, omnémq; inquietudinem terrenorum & mentis, intrauit secretum pœnitentiæ locum. Cum omni tempore persequutionum infestarent tyranni famulos Christi, frequenter ad loca solitaria confugerunt. Quod & postea innumerabiles eremitæ ac monachi fecisse noscuntur, implentes illud Psalmistæ: Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine. *Vbi habebat locum paratum à Deo*, qui ait per Osee: Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius. Illic enim specialiter visitat deus suos electos. Quia quò amplius propter deum ab humano consortio, alloquio, & tumultu fuerint separati: eò ad diuinam alloquutionem, illustrationem, trãquillitatem sunt aptiores. Vnde & Christus dixit Apostolis: Venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum. Denique illic ipsemet deus est locus eorum, quia in ipso quiescunt collocantur & commorãtur. Propter quod orat vir sanctus: Esto mihi in deũ protectorem, & in locum munitum. *Vbi pascat illam*, orantẽ: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. *Diebus mille ducentis sexaginta*, per hos dies (qui faciunt annos tres & medium) secundum Bedam, signatur totum tempus Christianitatis, seu euangelicæ legis: quoniam tanto tempore Christus prædicauit. Qui ecclesiam suam quotidie multiplici reficit pane, scilicet sacramentali, pane lachrymarum, confortationis, consolationis, pane bonæ operationis. Virtutes quoque & do

Marginalia: Matth. 2 · Apoc. 11. · F · Psal. 54 · Osee. 11 · F · Mar. 6 · Psal. 70 · Matt. 6

na panes sunt animæ. Consequenter ostenditur, quòd angeli A
ca prçsidia assint ecclesiæ. Plures enim nobiscum sunt, quàm cõ 4. *Reg.6.*
tra nos. *Et factum est prælium magnum in cœlo*, id est, in ecclesia
militante, vbi iugiter virtuosi contra mundum & carnem dia
bolúmque confligunt. *Michael & angeli eius præliabantur cum* Daniel. 12
dracone. Michaël (qui est princeps ecclesiæ) de supremo ordine
infimæ hierarchiæ, videlicet de choro principatuum esse creditur. Itaque angeli eius sunt angeli sancti eo inferiores, singulis hominibus præsidentes, & in gubernatione ecclesiæ cooperantes eidem. Hi præliantur cum dracone, id est, contra diabolum pro ecclesia & singulis filiis eius orando, mentẽ illustrando, salubria inspirando, à diabolicis tentationibus eruendo, illorum sæuitiam & potentiam reprimendo. *Et draco pugnabat & angeli eius*, scilicet angeli tenebrarum, qui cum suo prin- B
cipe corruerunt. Imò secundum Bedam, hoc loco angeli eius non solùm spiritus maligni, sed & homines dæmonum laqueis irretiti intelliguntur: qui si aliorum damnationi seu transgressioni cooperantur, nónne veraciter angeli Satanæ sunt dicendi? Hi itaque pugnant contra ecclesiam, id est, re & nomine
Christianos, vt eos à via æquitatis auertant. Estque prælium *Ephe.6.*
istud adeo graue, vt dicat Aposto. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates. Potissimè autem bellum istud incœpit à tempore prædicationis euangelicæ legis, quia tunc de innumerabilium hominũ cordibus vbique terrarum expellebatur diabolus. Secũdum quod Christus passione instante prædixit: Nunc iudiciũ *Ioan.12.*
est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras. ¶ Deni- C
que dæmones contra angelos sanctos pugnant, quia vt valent eis resistunt, sempérque impedire atque destruere moliuntur. quod illi operantur in nobis. Quidam præfatum prælium in cœlo factum, exponunt de dissensione angelorum in exordio ante confirmationem bonorum, quando aliqui lucifero consenserunt, alij dissenserunt: túncque expulsi sunt impij, fortè ministerio stantium. *Et non præualuerunt*, id est, draco cum suis contra angelos sanctos & ecclesiã, angelorum ope protectam. Electos enim finaliter supplantare non queunt, & renitẽtibus eis, Gentilitas ad fidẽ conuersa est. *Neque locus inuentus est eorũ amplius in cœlo*, id est, in ecclesia quantũ ad eos, quorũ cõuer *Philip.3*
satio est in cœlis, qui acquiescũt Pau. dicẽti: Nolite locũ dare *Ephes.4*
diabolo. Et Iac. admonẽti: Resistite diabolo, & fugiet à vobis. *Iacobi.4*

D De cuius eiectione de cordibus fideliũ electorum subiũgitur. *Et proiectus est*, id est, spiritus sancti virtute, angelica ope, libero arbitrio concurrente & cooperante, per conuersioné suam ad deum, de credentiũ corde expulsus est. *Draco iste magnus*, cuius venter animarum pereũtium damnatione non satiatur, magnus prauitate, nõ bonitate, & magnus propria æstimatione, quia superbus. *Serpens antiquus*, ob calliditatem sic dictus, & quia per serpentem loquens hominem vicit, qui vocatur antiquus: non quòd propriè esse eius tempore mensuretur, quum sit incorporeus spiritus: Sed quoniam ab initio mundi fuit, & impius extitit, habens nocendi consuetudinem, experientiam, artem: *Qui vocatur diabolus*, quasi deorsum fluens, & duo, videlicet corpus & animam mordens. *Et satanas*, qui interpre-

Iob. 41
Gene. 1

E tatur aduersans, quia nostræ incessabiliter inimicatur saluti. *Qui seducit vniuersum orbem*, id est, multos vbique terrarum. Multi enim sunt reprobi & terreni. Et quis est, qui etsi electus sit, non tamen aliquando seductus est, tentante diabolo? Verùm ante Christi aduentum, totum penè orbem vehementer seduxit, omnibus ad idololatriam tractis: sed per Apostolorũ prædicationes fallaciæ eius sunt reseratæ. *Proiectus est in terram*, id est, in infernum, vel in reproborũ corda terrena, vel in terram ad literam. Quum enim immundus spiritus exierit ab homine ambulat per loca inaquosa. Vnde ad dominum loquitur: Circuiui terram, & perambulaui eam. *Et angeli eius cum eo missi sunt*, id est, de electorum corde depulsi atque in ima detrusi. De qua re omnes virtuosi in ecclesia triumphante ac

Matth. 12
Iob. 1.

F militante lætati sunt: & deo gratias cecinerunt, secundũ quod subditur. *Et audiui vocem magnam de cælo dicentem*: Ista fuit vox angeli sancti, qui ista demonstrauit Ioanni. Potéstque per cœlum intelligi ecclesia militans & triumphans. *Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri & potestas Christi eius*, id est, hominibus ad veritatem conuersis, dæmonibúsque deiectis, facta est à Deo in animabus credentium, salus seu beatitudo in spe, & virtus infusa seu gratia ac fortitudo, contra aduersarias potestates, & regnum, id est, regnatio Dei patris, seu trinitatis in mentibus electorum, in quibus ante regnauit diabolus. Vel regnum, id est, populus Christianus talis per gratiam est effectus, vt merito regnum Dei vocetur, & Deus altissimus in ipso regnare ac habitare dignetur. Sed & potestas CHRISTI eius nunc facta est, id est, manifestata in aduersa-

riorum

riorum prostratione, & prædestinatorum illuminatione. Rursus potestas eius, id est, potens atque magnificus eius effectus, impletus est, puta mundi cōuersio ad tam arduam legem, támque incomprehensibilem fidem: quod omni miraculo mirabilius est. Iuxta hunc sensum, & increata Dei salus ac virtus facta nunc est, quātum ad manifestationem: quoniam per prædicta, beatitudo & excellentia Dei, mundo innotuit. *Quia proiectus est accusator fratrum nostrorum*, id est, diabolus semper intentus, quomodo hominum peccata coram Deo allegando possit obtinere licentiam magis tentandi, nocendi, perimendi, atque tartareas miserias inferendi. Ecce angelus sanctus homines vocat fratres, tanquam futuros conciues, & per dona gloriæ sibi confirmandos, ac in natura intellectuali saltem quantum ad genus consortes, itémque ab eodem creatore immediatè manantes. *Qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte*, id est, inexcusabiles. Quum enim sit plenus inuidia semper paratus est mala commemorare, & Dei iustitiam ad vltionem inducere, quantum in se est. Accusat quoque, id est, accusabiles facit, quando ad vitia pertrahit. *Et ipsi vicerunt illum*, puta diabolum accusatorem. *Propter sanguinem agni*, id est, virtute & merito passionis CHRISTI, ob quam datur electis virtus, & gratia præualendi. *Et propter verbum testimonii sui*, id est, per confessionem & prædicationem nominis CHRISTI, quibus ei coram hominibus testimonium perhibuerunt. Vel propter verbum testimonij sui, id est, per adimpletionem verborum CHRISTI, quibus testatus est nobis, quid credere, quid facere, quid vitare debemus. *Et non dilexerunt animas suas vsque ad mortem*, id est, nec seipsos, nec animas suas carnaliter dilexerunt. Imò salubriter oderunt, abstrahendo sibi delectabilia vitæ præsentis, & asperis, mortísque periculis, se pro Deo ac iustitia exponendo. Hoc est odium bonum, de quo ait CHRISTVS: Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Imò sic odisse est verè diligere. Nempe cum diligere sit alicui bonum velle, ille verè se diligit, qui summum & incommutabile bonum, scilicet deum desiderat: & omnia, quæ ad illius boni adeptionem necessaria, siue accommoda sunt, amat: quæ verè ab illo impediunt, odit puta delitias carnis, homines, vanitates, & cuncta quæ lege prohibentur diuina. Et quia huiusmodi quandoque bona sunt apparenter, de-

A
B
Sapien. 1
C
Ioan. 12

D lectabilia, & iucunda, idcirco talia sibimet denegando, dicitur quodāmodo se odisse, quia vult sibi mala pœnalia, & non vult sibi bona carnalia. Istud tamen, vt dixi, est verè diligere: & qui carnali amore se diligunt, verè se oderunt. Ea etenim quærūt & amant, quæ suæ aduersantur saluti: quibus animas suas grauissimè lædunt, deum amittunt, & diabolo attinent. *Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis*, si per habitatores cœli intelliguntur beati, quomodo cœli dicuntur lætari? Quidam ergo per cœlos intelligunt angelos superiores: & per habitatores eorum, angelos inferiores: qui in superioribus habitant, inquantum ab eis illustrationes suscipiunt. Veruntamen & si orbes cœlestes quis dixerit non esse animatos, dicuntur tamen laudare, benedicere, lætari, materialiter saltem: inquantum intuentibus præbent lætandi benedicendi, laudandi materiam. Sed quum beati habitent omnes in vno cœlo, puta
E empyreo, quomodo nunc pluraliter dicitur, qui habitatis in eis? Et respondendum, quòd in scripturis frequenter ponitur numerus singularis pro plurali. Porrò hoc loco per cœlos intelligi possunt Ecclesia militans & triumphans, omnes quoque particulares ecclesiæ & mansiones, ac chori cœlestes: qui inuitantur lætari, de electorum saluatione, & dæmonum su-
Lucæ.15. peratione: Gaudium enim est angelis Dei, super vno peccatore pœnitentiam agente. *Væ terræ & mari*, id est, habitatoribus prouinciarum ac insularum obstinatione in malo duris, firmis, & aridis, vitiorúmque fluxu instabilibus. *Quia descendit ad vos diabolus*, expulsus enim ab electis, atrocius sup-
F plantare conatus est cæteros. *Habens iram magnam*, scilicet grandem ac inflammatum appetitum nocendi, seu vindicandi se, de hoc quòd à pristinis habitaculis suis expellitur, in quo superbissimus reputat sibi iniuriam fieri. *Sciens*
Iob.14. *quòd modicum tempus habet*, nocendi. Vel quia omne tempus præsens respectu durationis futuræ, breuissimum perhibetur: vel quia eorum quos tentare molitur, breuis omnino est vita, & quia indesinēter cernit propinquare diem iudicij. *Et postquam vidit draco, quòd proiectus est in terram*. iuxta sensum nunc introductum. *Persequutus est mulierem, quæ peperit masculum*, id est, Ecclesiam, quæ mater est cœtus fidelium robustorum. Non enim cessat diabolus persequi & tentare cre-
Beda. dentes, imò secundum Bedam, execrabili astutia diabolus, quantò fortius ab Ecclesia deiicitur, tantò pertinacius eam

perse-

persequitur; Nam & de Christo scriptum est: Consummata A
omni tentatione, diabolus recessit ab eo vsque ad tempus. Est autem Ecclesia, sponsa Christi per fidem & charitatem: mater per prædicationem: soror, per naturæ conformitatem: & vxor per bonorum operum inhæsionem. *Et datæ sunt*, à spiritu sancto, *Mulieri*, id est, Ecclesiæ, *Duæ alæ aquilæ, magnæ*, id est, deuotio orationis & syncenitas contemplationis, quibus altissimè volat præ cunctis generationibus mundi, sicut & aquila cæteris auibus volat sublimius. Quidam per duas alas duo testamenta, seu duo charitatis præcepta, vel actiuam contemplatiuamque vitam accipiunt. *Vt volaret in desertum in locum suum*, id est, in solitudinem iam præfatam,

Vbi alatur per tempus & tempora, & dimidium temporis, per tempus, annum: per tempora duos annos: per dimidium tem B
poris, medium annũ, hic & in Daniele significari iam patuit. *Daniel. 12*
Quomodo autem Ecclesia per tantum temporis à Christo in solitudine nutriatur, in isto articulo dictum est. *A facie serpentis*, id est, à venenata tentatione callidissimi hostis, quem vincere nisi ad Christum confugiens nequit. *Et misit serpens ex ore suo*, id est, ex corde suo nequissimo, *Aquam tanquam flumen post mulierem*, id est, impetum persequutionum, abundantiam tentationum, seu copiam persequentium populorum, post ecclesiam. His nanque eam infestat, quantumlibet ad secreta confugiat. Imò quò seriosius ad deum se erigit, eò ille malignantius eam insequitur. *Et adiuuit terra mulierem*, id est, perfectiores quique in terra morantes, vel angeli ad homines custodiendos transmissi, pro Ecclesia fortiter C
orauerunt, eiusque hostibus per arma iustitiæ restiterunt. Terra quoque est sancta Maria, de qua loquitur Esaias: Aperiatur terra, & germinet saluatorem. Atque Psal. Terra nostra dabit fructum suum. Ipsa autem est fidelissima Ecclesiæ aduocata.

Et aperuit terra os suum, preces ad Deum fundendo.

Et absorbuit flumen, quod misit serpens ex ore suo, id est, sua virtute ac prece machinationes diaboli prorsus extinxit, gratiãque patientię contra eas, Ecclesiæ procurauit. *Et iratus est draco in mulierem*, id est, contra Ecclesiam, quòd eam superare nequiuit. *Et abiit facere prælium cum reliquis de semine eius*, id est, filios eius imperfectiores tentare. Dum enim perfectos deiicere nequit, ad imperfectos expugnandos conuertitur. *Qui custodiunt mandata dei*, puta decalogum. Vnde loquitur Chri-

D stus. Si vis ad vitam intrare, serua mandata. *Et habent testimonium Iesu*, id est, fide & opere testimonium perhibent Christo, eius se famulos ostendendo. *Et stetit super arenam maris*, id est, in hominibus vanis & leuibus incompactis & infructuosis conquieuit, & principatum obtinuit, qui sunt tãquam puluis, quem proiicit ventus à facie terræ. Postremo, quidam hũc librum secundũ ipsum processum ac ordinẽ tẽporis exponentes, præscriptam tribulationẽ Ecclesiæ exponũt de persequutione Christianorum à Cosdroë rege Persarum: quem dicũt hoc loco ad literam appellari draconem magnum, serpentem antiquum, atque diabolum. Quod prima facie non habet apparentiam magnam, cum in tota scriptura canonica alibi tale
Ezech. 29 nil inueniatur: quanuis in Ezechiele Pharao draco magnus
E vocetur. Nec Cosdroë competit propriè quod sequitur, qui seducit vniuersum orbem. Per masculum autem quem mulier peperit, intelligunt Heraclium Imperatorem, qui contra Cosdroam deo iuuante præualuit. Per Michaëlem quoque quidã ad literam intelligit Imperatorem præfatum: quod qualẽ apparentiam habeat diligenti lectori committo. Multa autem possent huic expositioni opponi, sed melius arbitror pertransire. Neque enim Apocalypsis in locis obscuris certitudinaliter intelligi potest, nisi per reuelationem diuinam. Legi etiam in cuiusdam commento, quòd secũdum omnes expositores,
F per draconẽ & angelos eius intelligatur Cosdroa, & suus exercitus. Hoc verbum indiget pio intellectu. Cum nec Augustinus, nec Beda, nec Haymo, nec Berengandus, nec Glossa, neque Albertus ita exponant.

Expositio Cap. XIII. *Et vidi de mari bestiam ascendentem*, ARTICVLVS XIIII.

Act. 12.

Ræcedenti capitulo dictum est, qualiter draco, hoc est diabolus, persequitur Ecclesiam: nunc denũciatur, quomodo corpus & familia eius id faciat. *Et vidi de mari bestiam ascendentem*. Bestia ista est Antichristus irrationabilissimè se habiturus: vel cœtus reproborum bestialiter agens. Quæ ascendit de mari, scilicet de seculo nequã, de pelago iniquitatis, de profundo vitiorum, de vitiosis principibus. Vel mare designat inquietam, amaramq́ue tribum, & de qua Antichristus nasce-

tur. *Habentem capita septem, & cornua decem: & super cornua* A
eius decem diademata. Per septem capita Antichristi, vniuersitas capitaneorum seu principum eius exprimitur. Porrò per decem cornua, vniuersitas regnorum seu acierum ipsius expressa est. Per diademata verò significatum est, quòd populos sibi adhærentes regio coronabit honore, multiplicique triumpho. *Et super capita,* id est, principes *Eius, nomina blasphemiæ,* id est, principes eius pleni erunt blasphemiis cõtra Christum. *Et bestia quam vidi, similis erat pardo,* id est, varietate vitiorum atque hypocrisi perfusa ac palliata. Antichristus enim cum nequissimus sit futurus, sanctum tamen se multipliciter simulabit. Pardus autem animal est variis respersum coloribus. Iuxta illud Hiere. Si mutare potest pardus *Hiere.13.*
varietates suas, & vos poteritis bene facere. *Et pedes eius si-* B
cut pedes vrsi. Secundum Berengandum, vrsus est callidissimum animal: per quod Antichristi astutia qua homines fallet, exprimitur. Rursus per vrsum, animal pedibus conculcans ac deuorans, innuitur quòd Christianos auidè conculcabit.

Et os eius sicut os leonis, quia in loquendo erit fidelibus crudelis ac animosus. *Et dedit illi draco,* puta diabolus,

Virtutem suam & potestatem magnam, quod etiam per seipsum facere non valebit, per Antichristum implebit, qui erit velut vas & instrumentum diaboli. Iuxta illud in Esaia: Ego creaui fabrum sufflantem prunas & proferentem vas in opus *Esa.54*
suum. ¶ Sed cum omnis potestas sit à deo, quomodo à diabo C
lo erit Antichristi potestas? Et respondẽdum, quòd omnis po *Rom.13.*
testas & virtus quantum ad suam essentiam, est à deo mediatè vel immediatè: non autem quò ad suam abusionem. Ista siquidem est à voluntate creata peruersa ac defectiua. Potestas ergo diaboli est à deo. Et cum illa sit adeo magna, vt non sit potestas super terram quæ comparetur ei, constat quod hác pote *Iob.41.*
statem cõmunicãdo Antichristo, dabit ei potestatem magnã. Dabit enim ei scientiam naturaliũ rerum, & potestatẽ faciendi miracula, secũdum Glossam. Quomodo autem facturus sit miracula, postea est tangendum. Rursus in omnibus cooperabitur ei occultè. Verùm hac potestate eatenus ille impius abutetur vt melius à diabolo, quã à deo collata feratur. *Et vidi vnũ de capitibus eius quasi occisũ in mortẽ,* ipsemet Antichristus est vnus seu primus inter principes suos: qui secũdum Bedam, finget se occisum, & suscitatum, vt Christus verus cre-

D datur. Ideo subditur. *Et plaga mortis eius curata est*, id est, à morte hac simulata se resurrexisse magica arte monstrabit.
Act. 8. Cuius rei typus in Simone mago præcessisse asseritur. *Et admirata est vniuersa terra post bestiam*, id est, vniuersi terreni & seducti his visis, cum admiratione sequuturi sunt Antichristũ, tanquam verum messiam, in quo prophetarum eloquia, sint completa. *Et adorauerunt draconem*, id est, diabolum, scilicet in Antichristo, quem adorando vt deum, non deum, sed dæmonem impiissimo vasculo præsidente adorabunt. *Qui dedit potestatem bestiæ*, vtpote Antichristo, iuxta sensum nũc tactum. *Et adorauerunt bestiam*, nam & Antichristum tanquam dei filium adorabunt, *Dicentes: Quis similis bestiæ?* Putabunt enim, quòd nec in sanctitate, nec in sapientia, nec in
E potestate operandi miracula fuit aut sit similis ei. *Aut quis poterit pugnare cum ea?* Quasi dicerent. Non est, qui ei queat resistere. Vnde de Antichristo ait Apostolus: Qui extollitur supra omne quòd dicitur aut colitur deus, ita vt in templo dei sedeat, ostendens se quasi sit deus. Veruntamen eius ministri verba præfata formaliter dicturi non sunt, sed æquivalenter. Ipsi etenim dicent: Quis similis Christo, aut quis poterit pugnare cum eo? Verùm (quoniam iste, quem Christum putabunt, potius bestia quàm homo aut Christus dicendus est) fertur quòd dicent. Quis similis bestiæ? & cætera. *Et datum est ei os loquens magna*, id est, præsumptuosè se verbis magnificabit. Os autem quo loquetur habebit à deo, abusionem verò à semetipso & à diabolo. *Et blasphemias*. Nam Iesum Christum dicet fuisse Antichristum. *Et data est illi potestas facere*
F *menses quadraginta duos*, qui faciunt annos tres ac medium, tanto enim tempore blasphemare, regnare ac præualere diuinitus permittetur. *Et aperuit os suum in blasphemias ad deum*,
1. Ioan. 3. id est, contra deum blasphemando vnigenitum filium eius Ie-
1. Ioan. 2. sum Christum. Qui enim non credit in filium, mendacem fa-
Ioan. 5. cit patrem. Et qui non confitetur filium, nec patrem habet, vt in prima Ioannis epistola legitur. Et ipsemet Christus testatur Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum. Potest quoque hoc loco nomine dei, filius, qui est verus deus & vita æterna, intelligi. Aperiet itaque os suum in
Ioã. 1. 14. blasphemias contra deum. *Blasphemare nomen eius*, dicendo, quòd Christus fuit seductor & mendax. *Et tabernaculum eius*, id est, Ecclesiam, scilicet omnes sanctos qui in Iesum

Christum

Christum crediderunt: quos omnes dicet deceptos, atque dānatos. Ideo subditur. *Et eos qui habitant in cœlis*, id est, Apostolos & martyres, quos dicet periisse. *Et datum*, id est, à deo permissum, & à diabolo inspiratum. *Est illi facere bellum cum sanctis*, id est, contra sanctos, *Et vincere illos*. Nam Christianos constantes corporaliter perimet. Vnde in Daniele legitur: Tradentur sancti in manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Plures etenim sub eius tyrannide martyrio coronabuntur. Quorum triumphus secundū Gregorium gloriosissimus erit: quia nō ipsi, sed persequutor eorum miraculis coruscabit. *Et data est illi potestas in omnem tribum, & linguam, & gentem*. Ex omni enim natione, tribu ac populo aliqui, imò & plurimi ei subdentur: vt videatur impleri in eo, quod de Christo prædictum est per Danielem: Omnes populi, tribus, & linguæ seruient ei. *Et adorauerunt eum omnes, qui habitant in terra*, id est, quidam de omnibus, vel omnes terreni & reprobi. De quibus loquitur Hieremias: Recedentes à te domine in terra scribentur. Vel ideo ait omnes, quoniam tam multi eum adoraturi sunt, vt eorum comparatione alij videantur pauci aut nulli. Veruntamen multi solo timore eum adorabunt ore tenus: non ex corde. *Quorum non sunt nomina scripta in libro vitæ agni*, id est, qui prædestinati non sunt, nec scripti in libro vitæ gloriæ: quam agnus nobis promeruit, secundum quod homo, & quam authoritatiuè præstat vt Deus. De hoc libro suprà dictum est plenius. *Qui occisus est ab origine mundi*, vel dispositiuè, vel præfiguratiuè. Quia in Abel occisione Christi fuit figurata occisio. Propter quod asserit Augustinus, quòd Christus fuit in Abel occisus, & in prophetis exhonoratus. Rursus quoniam passio Christi hoc egit implenda seu futura, quod facit impleta atque præterita. Omnes enim qui in Christum ante eius aduentum crediderunt, per eius fidem saluati sunt. Christus ab origine mundi, scilicet à tempore Adæ, occisus est virtualiter: quoniam virtute suæ passionis, & ipsi protoplasti parentes saluati sunt. Denique secundum Berengandum, quod dicitur ab origine mundi, referri potest ad illud quod dictum est, non sunt scripta: vt sit sensus, quòd hi quorum nomina non sunt scripta ab origine mundi, adoraturi sunt Antichristum. Iterum ait circa hunc locum. Difficile videtur vt in tam breuissimo tempore, id est, in tribus annis &

[Margin: A; *Dan.* 8.; *Gregor.*; B; *Hiere.* 17.; *Apo.* 3.; *Gene.* 4.; *August.*; C]

D dimidio, omnes Gentes sibi subiicere, & ad suam culturã genus humanũ Antichristus possit, præter paucos electos, perducere. Erunt enim multi electi, sed in comparatione infidelium paucissimi. Veruntamẽ potest fieri, vt primò omnes Gẽtes suæ ditioni subiiciat, posteá verò in superbiam elatus, se pro Deo coli instituat. Nam sicut mihi videtur, in tribus annis & dimidio, persequutionis tempus tantummodo comprehenditur: in quo & per se & suos discipulos, & per ostensionem signorum, tota virtute laborabit vt culturam deitatis omnes homines sibi impendant. Hæc Berengandus. Faciet autem bellum contra sanctos, blandiendo, terrendo, scripturas allegando, mirabilia operando, vt probet se Christum. Præterea multi quærunt, cur Deus talia fieri sinat, vt scilicet genus

E humanum Antichristus tam pessimè fallat. Verùm dua-

Mat.24. bus ex causis, Deus ista permittet. Nam sicut ipse dicit in Euãgelio, in illis diebus refrigescet charitas & abundabit iniquitas multorum, propter hoc digni erunt á deo relinqui, & tam

2.Thes.2. pessimo homini subiici. Secundum illud ad Thessalonicẽses: Reuelabitur ille iniquus, cuius est aduentus in omni seductione iniquitatis, his qui pereunt: eo quòd charitatem veritatis non receperunt vt salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed cõsenserunt iniquitati. Vn-

Iob.34. de in Iob quoque legitur: Deus regnare facit hominem hy-

Sap.3. pocritam, propter peccata populi. Rursus permittet Deus

Prou.17. hæc fieri, propter probationem electorum suorum, Vt, sicut

27. aurum probatur per ignem, ita & illi in persequutione An-

Dani.12. tichristi probentur. Iuxta illud in Daniele: Eligentur & deal-

F babuntur, & quasi aurum probabuntur plurimi. Præterea si quæratur, an aliqui electorum ab Antichristo fallentur, dicendum quòd Antichristo occiso, multi eorum, quos decepit efficaciter pœnitebunt: quos constat electos. Hinc quod

Mat.24. ait Saluator: Erit tribulatio magna ita vt in errorem ducantur, si possibile est, & electi, intelligendum est, quòd non poterunt finaliter decipi. *Si quis habet aures, audiat.* id est, ista diligenter aduertat. Vbicunque in scripturis hoc dicitur, signum est, quòd notabile vel obscurum diligentérque pensandum sit, quod profertur. *Qui in captiuitatem duxe-*

Prou.6. *rit,* id est, Antichristus & eius exercitus, qui Christianos corporaliter captiuabunt, & multos spiritualiter capient, eos suis erroribus

erroribus implicando, & dæmonum captiuitati subiiciendo. A
In captiuitatem vadet. id est, dæmonum vinculis impietatisque propriæ funibus irretietur. Ligatis ergo manibus & pedibus in exteriores tenebras proiicietur. Mat. 22. Quod & de omnibus violentis captiuatoribus accipi potest, in quibus illud Prouerbiorum completur: Iniquitates suæ capient impium, & funibus peccatorum suorum constringetur. *Qui in gladio occidit, oportet eum in gladio occidi.* Simile est quod ait Saluator: Omnis qui acceperit gladium, gladio peribit. Siue enim Mat. 26. materiali gladio alium corporaliter quis occidat iniustè, siue spirituali gladio pestiferæ persuasionis aut scandali animam eius necauerit, gladio diuinæ sentẽtiæ est dãnandus, imò propria impietate quam gladio cõmittit: animam suam mortaliter lædit ac perdit. *Hic est*, id est, in harum tribulationum B æquanimi perpessione, consistit *Patientia*, cuius est in aduersis ordinatam auferre tristitiam. *Et fides*, id est, credulitas, *Sanctorum*, quorum fides in hoc constans & integra cõprobatur, quòd nec aduersis concutitur: quod est contra eos, qui ad tempus credunt, ac laudabiliter agunt: sed tempore tẽtationis succumbunt, & deum relinquunt. *Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra.* Hæc bestia est cœtus principalium ministrorum, vtpote prædicatorum Antichristi. Qui de Lucæ. 8. terra, id est, de vita terrena, & tẽporalium rerũ opulentia erigentur in altum elationis. *Et habebat duo cornua similia agni.* Quia sicut in Christum crediderunt quidam ex Iudæis, & quidam ex Gẽtibus: ita & in Antichristum ex vtroq; populo C credituri sunt plurimi. Acies autẽ istorum cornua nuncupantur. Deniq; tam Antichristus quàm iste cœtus ipsius Christo similes apparebunt per simulatam sanctitatẽ, & miraculorum operationẽ. *Et loquebatur sicut draco*, verba blasphema, infestiua, ac diabolica proferendo. Nã & diabolus per Antichristi prædicatores, sicut per ipsum, loquetur, *Et omnem potestatẽ prioris bestiæ*, scilicet Antichristi, *Faciebat in conspectu*, id est, in præsentia, beneplacito, vel nomine *Eius.* mirabilia enim, quæ opere diaboli faciet Antichristus, faciet & iste cœtus prædicatorum eius. Qui non omnes erunt semper in corporali eius præsentia, sed vbique discurrentes, in eius nomine & virtute operari se fatebuntur. *Et fecit terram &*, pro id est, *Inhabitantes in ea adorare bestiam primam*, scilicet, Antichristum. *Cuius curata est plaga mortis*, id est, qui à morte

D simulatè finget se suscitatum, vt patuit. Ad hoc nanque prædicatores Antichristi tendent, vt vniuersos inducant ad credendum, quòd ipse sit filius Dei. *Et fecit signa magna, ita vt etiam ignem faceret de cœlo descendere*, quod dupliciter explanatur. Primò, quòd sicut diabolus per seipsum Deo permittente fecit ignem materialem descendere, qui oues sancti Iob puerósque consumpsit: ita in fine Antichristus & eius ministri ope diaboli facient ignem corporalem de cœlo aëreo cadere. Quem vtique igně diabolus naturali virtute atque industria facilè producere poterit. Secundò, quòd sicut Christus discipulis in specie ignis, spiritũ sanctum misit: ita & Antichristus, prædicatorésve eius, igne desuper veniente, dicent spiritum Dei super credentes in ipsum descendere. *In terrã*
E *in conspectu hominum. Et seducet habitãtes in terra propter*, id est, per, *Signa quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ*, id est, quæ in nomine vel præsentia Antichristi factura est, cooperante diabolo. Sicut & magi Pharaonis eo præsente arte magica non parua mirabilia operati leguntur. Vnde Christus prædixit: Surgent pseudoapostoli, & dabunt signa magna. *Dicens*: scilicet ista bestia secunda seu chorus, ordo, & cœtus prædicantium Antichristum, habitantibus in terra. *Vt faciant imaginem bestiæ*, id est, Antichristo se conforment, vel eum depingant, atque in imaginibus suis adorent. Sicut Christiani habent in Ecclesiis imaginem Christi. Hoc fortè iubebunt. *Quæ habet plagam gladij*, id est, quæ fuit occisa. *Et vixit*, Secundum apparentiam enim, non in veritate occidetur, atque resurget. Sicut de Simone Mago narratur. Tamen quod
F ait, quæ habet plagam mortis, quidam exponunt, quòd cicatrices vulnerum in se ad hominum deceptionem ostendet. *Et datum est illi*, id est, bestiæ huic prædicatrici Antichristi à Deo permissum est. *Vt daret spiritum imagini bestiæ, & loquatur imago bestiæ*. Si per imaginem bestiæ intelligatur statua Antichristi, sensus est, quòd arte magica facient prædicatores isti statuas Antichristi verba formare: non quòd statuæ veraciter sint loquentes, sed spiritus maligni per eas, quemadmodum in idolis paganorum. Si autem per imaginem bestiæ intelligantur conformantes se Antichristo, sensus est, ꝙ quasi spiritum prophetiæ atque scientiæ eis præstabunt veniente in istos, Antichristo se conformantes, non spiritu sancto, sed diabolico, per quem prophetandi ac prædicandi officium vsurpabunt

Iob. 1.
Act. 2.
Exod. 7.

pabunt. *Et faciet* bestia prædicans Antichristum. *Vt quicunque non adorauerint imaginem bestiæ*, scilicet, statuam Antichristi, seu ipsum in ea. *Occidantur*, potestate secularium principum Antichristo credentium. *Et faciet omnes pusillos & magnos, & diuites & pauperes, & liberos & seruos*, non simpliciter omnes, sed de omnibus plures, vel omnes seductos. *Habere characterem in dextera manu, aut in frontibus suis*, hoc fortè corporaliter sic erit, vt scilicet, ad discernendũ credentes in Antichristũ ab aliis, faciant eos certo signo aut figura notari. Vel character Antichristi est conformitas seu imitatio vitæ doctrinæque eius: quæ in manu dextera ac frontibus, id est, opere manifesto & oris confessione seu mentis manifestatione, ab Antichristianis habebitur. *Et ne quis possit emere vel vendere, nisi qui habuerit characterem bestiæ aut nomen eius*, vt eum confiteatur, seu prædicet, atque ab ipso appellationem aliquam sortiatur, secundum quòd nos à Christo Christiani vocamur. *Et numerum nominis eius*, id est, de numero sit credentium Antichristo. Vel per numerum nominis eius intelliguntur opera secundum doctrinã Antichristi multipliciter adimpleta. Itaque Christiani tunc velut excommunicati vitabuntur, & mutuò emere ac vendere non licebit apertè, nisi signatis charactere Antichristi. *Hic sapientia est*, id est, in cõsideratione seu cognitione mysterij, quod sequitur, sapientia magna consistit. *Qui habet intellectum*, illuminatũ à deo, vt possit mente viuaci diuina penetrare mysteria, *Computet numerũ bestiæ*, id est, annos pertinẽtes ad Antichristũ, vt numeri huius agnoscat mysteriũ. Vel numerũ bestiæ. i. literas nominis eius. *Numerus enim hominis est*, id est, numerus iste respicit Antichristũ: qui erit veraciter homo, nõ diabolus, vt aliqui putauerũt: nec deus, vt quidã tũc æstimabũt. *Et numerus eius est sexcẽti sexaginta sex*, scilicet anni. Vel sensus est, ꝙ literæ nominis Antichristi talem numerum signant, scilicet, *666.* Quasi dicat, coniungat literas, quæ talem numerum signant, & habebit nomen bestiæ, scilicet Antichristi, circa quod scribit Berengandus. De hoc numero multi multa dixerunt, pleraque nomina repererunt, in quorum literis hic numerus inuenitur. Tamẽ si aliquod ex his nominibus Antichristus possideat, præuidere nõ potuerunt. Sed de re tam incerta nil audeo definire. Quis enim scit, si nomen, quod à parentibus ei imponetur, numerum istum contineat? Hæc Berengandus,

A | *Act.* 11. | B. | C | *Berengandus.*

D Porrò Albertus de loco isto obscurissimo, subtiliter scribens
Albertus sequitur Bedam. Et ait Albertus, q̄ Apocalypsis, scilicet liber
Beda. iste, primò à Ioanne scriptus est Græco sermone. Ideo secun-
Psal.18. dum modum Græcorum hic numerus nominis hominis, accipiendus est. Græci autem per literas significāt numeros, secundum quòd in alphabeto Græco ponuntur, ita quòd prima eorum litera, scilicet α significat vnū, secunda duo, tertia tria: sicque vsque ad decimam literā, scilicet iota, quę decē significat: sequēs autē post eā, signat viginti: & quæ hāc sequitur, signat triginta: & ita vsque ad centū. Sequens demū post hanc, significat ducēta. Et sic procedēdo vsque ad mille. Itaq; secundum Bedā & Albertū nomen Græcū in quo literæ præfatū numerū designātes cōtētæ sunt, est TEITAN, quod in-
E terpretatur gygas, quod nomē sibi Antichristus assumet, quasi omnibus fortior eminētiórq; consistat, iactans se esse eū de quo fertur in Psal. Exultauit vt gygas ad currendā viā. Numerus autem autē huius nominis est sexcenti sexaginta sex, id est talem numerum literæ nominis huius importāt. T. enim designat trecenta. E. quinque. I, decē. T, trecenta, A, vnum, N, quinquaginta: quæ simul faciunt. 666. Simile huic secundum Albertū est, si iuxta latinos dicamus pro vno vocabulo DICLVX. quod cōpetit Antichristo, qui vnicuique imperabit. Diclux, id est, dic me esse lucē verā. In hoc autē nomine præfatus numerus inuenitur. Nā apud nos, D. significat quingēta, I. vnū, C. centum, L, quinquaginta, V. quinq;, X. decē: quæ simul numerū præfatū constituunt. De hac re plura cōscribit
F Albertus. Securius autē Berengandū sequor. Nam locus iste obscurissimus est omnino. Et aliqui per numerū istū, tot annorū curricula intelligenda existimāt. Postremò quēadmodū quidam per bestiam de mari ascendentē, de qua in huius capituli principio agitur, intelligunt filium Cosdroæ regis Persarum, & quæ de bestia ista iam dicta sunt exponunt de persequutione ecclesiæ illata à filio Cosdroæ; ita per aliam bestiam ascendentē de terra, de qua in sequēti huius parte capituli dictum est, intelligūt Mahumetum legislatorē Sarracenorū. Et quæ de bestia ista conscripta sunt exponūt de persequutione ecclesiæ, à Mahumeto & suis eidē illata. Hæc autem expositio videtur à litera in pluribus discordare, præsertim quo ad ea quæ de Mahumeto dicūtur: quod diligēter inspiciētibus textū: & huiusmodi expositionē reor satis posse constare. Neq;

enim post filium Cosdroæ admirata est vniuersa terra, nec adorauit eum, nec ipse suscepit potestatem in omnem populum & tribum & linguam & gentem, nec adorabant eum omnes reprobi qui inhabitabant terrã: quæ omnia de bestia ascendente de mari scribuntur. Similiter Mahumeto non cõpetit, quod de alia bestia ascendenti de terra prædictum est, quod, scilicet omnem potestaté prioris bestiæ fecit in conspectu illi⁹, quódque fecit habitantes in terra adorare bestiam primam. Non enim Mahumetus coram filio Cosdroæ, exercuit potestaté ipsius filij Cosdroæ, nec induxit habitatores terræ ad adorãdum filium Cosdroæ, nec etiam Mahumetus fecit ignem de cœlo descendere, nec angelum sanctum, nec per signa mundum seduxit: imò armis præualuit, secũdum quod ipsemet asserit deũ sibi dixisse, quòd non permisit eum miracula facere. Similiter reliqua non propriè videntur Mahumeto competere. Verùm (vt dicitur) scriptura cereum habet nasum, hinc diuersimodè applicatur. Ego tamen nullius catholicorum dicta, catholicè introducta infirmare intendo, neque in his aliquid pertinaciter assero. ¶ Solet autem inquiri, an Antichristus & eius ministri facient vera miracula. Et apparet quòd non, cùm dicat Psalmista: Benedictus dominus Deus Israël, qui facit mirabilia solus. Apostolus quoque loqués de Antichristo, Cuius est, inquit, aduentus in omni virtute & signis & prodigiis mendacibus. Oppositum verò patet ex dictis. Facturi sunt enim signa magna. Et respondendum, quòd propriissimè loquendo de mirabilibus atque miraculis, vtpote secundum quod sunt effectus totum naturalem rerum cursum, legem, virtutem, & ordinem transcendentes, sic Deo duntaxat competit vera operari miracula. Si verò de miraculis & mirabilibus communius extensiúsque loquamur, puta vt sunt effectus inconsueti & miri solitum rerum cursum & ordinem excedentes, & præter naturalem modum producti: sic tamen vt in rebus creatis sit naturalis causalitas, capacitas seu potestas ad huiusmodi effectus se extendens sic cooperante diabolo, miracula seu mirabilia facient: quæ tamen vocantur mendacia ratione finis, quia ad homines decipiendos ordinabuntur & fient. Aliqua quoque erunt omnino mendacia, apparentia siue phantastica, & in præstigiis tantum: vt si ea, quæ primo modo miracula nuncupantur, se operari iactent.

A B C

Psal. 71 *2. Thess. 2*

D ¶Explanatio Cap. XIIII. *Et vidi, & ecce agnus stabat.* ARTICVLVS XV.

Enunciatis grauissimis ecclesię persecutionibus, decuit consolatorium aliquid interponi: & hoc præsenti agitur loco, vbi de Christo eiúsq; plebe electa & gloriosa tractat. *Et vidi, & ecce agnus stabat supra montẽ Sion, & cum eo cẽtum quadraginta quatuor millia.* Per montem Siõ quidam hîc intelligũt ecclesiam militantem, alij triumphantem. Sed quantum capere valeo, vtrunque dici nil prohibet. Itaque consueta seu imaginaria visione intuitus est Ioannes Christum stantem supra ecclesiam, hoc est, in vertice omnium electorum suorum, & tam
E militanti quàm triumphanti ecclesiæ præsidentem, militantibus quoque pro ipso auxiliari paratum, secundum quod Ste-
Act.7 phanus ait: Ecce video cœlos apertos & filium hominis stantẽ à dextris virtutis Dei. Et Christus in Psal. loquens de patre: E-
Psal.2 go, inquit, sum constitutus rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Sion autem speculatio interpretatur, quod militanti ecclesiæ competit: quæ videt per speculum in ænigmate, reuelatáque facie gloriam domini speculatur. Sed triumphanti ecclesiæ competit syncerissimè contemplari, quippe quæ facie ad faciem contuetur. Iste est mons Dei, mons pinguis, de quo
Hebr.1. Aposto. Accessistis ad montem Sion. Denique per centũ quadraginta quatuor millia, numerum determinatum atque finitũ indeterminatus innuitur numerus sanctorum istorum, de qui-
F bus subiungitur. *Habentes nomen eius & nomen patris eius scriptum in frontibus suis*, id est, vnigenitum Dei & patrem æternũ (quibus prolatis datur intelligi amborũ superdulcissimus nexus spiritussanctus) in mentibus suis firmissimè cõmemorãtes, amorosè impressos, memoriter tentos. Libera quoque & aperta cõfessione protestãtes, se patris & filij esse ministros, summámque trinitatem incessanter laudantes. *Et audiui vocem de cœlo.* Vox ista fuit cantus, seu laus horũ millium deum laudantium: quam de cœlo militantis seu triumphantis ecclesiæ interiori auditu audiuit Ioannes. *Tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni*, per quod insinuatur ꝙ forti, affectuoso, tubali atque magnifico præconio deum laudabant. Vel ideo ait, tanquam aquarum multarum, quoniam fuit vox hominum plurimorum. Aquæ autem significant populum,

pulum, secundum quod infrà habetur, Aquæ multæ, populi A
multi sunt. *Et vocem quam audiui, sicut citharœdorum citharizantium in citharis suis*, id est, laus ista fuit Deo gratissima, angelis placita, mihi quoque Ioanni instar suauissimæ melodiæ videbatur delectabilis ac iucunda. ¶Circa hoc verbum loquitur Beda; Cùm citharistæ Dei sint omnes sancti, qui carnem suam cum vitiis & concupiscentis crucifigentes deum laudent in psalterio & cithara, quantò amplius illi qui euangelicæ priuilegio castitatis, totos se Deo faciunt holocaustum, & singulariter abnegát semetipsos, tollentésque crucẽ suam sequuntur agnum quocunque vadit? *Et cantabant quasi canticum nouũ ante sedem Dei.* Cùm enim electi de via patriam ingrediuntur cœlestem, mox nouum canticum offerunt Deo, quem tunc incóparabiliter clarius cernunt, profundius noscũt, ardentius diligunt, immobilius tenent. Vnde & præclarioribus eum attollunt præconiis, quæ ex mentibus per dona gloriæ innouatis, sempérque recentibus & nunquam veterascentibus prodeunt. Porrò electi deuoti, & amorosi in præsenti ecclesia domino militantes, quasi canticum nouum decantant, per Euangelicæ legis verba, & opera deum laudando: eúmque quotidie ex recenti renouata ac inflammata deuotione nouis laudibus secũdum multiplicem spiritus instigationem, vbertim atque sæpissimè commẽdando. Nam & seculi amatores, nónne frequenter carmina componunt & cantant recentia, de re sibi dilecta? Itaque nouum canticum cantauerunt ante sedem Dei, id est, coram altissimo præsidente, ad eius honorem, ipsíque cordialissimè regratiantes de omni sua victoria & virtute. De vniuersis beneficiis eius, videlicet donis gratiæ, seu dotibus gloriæ.

Apoc. 11. Beda.

B

C

Et ante quatuor animalia & seniores, id est, coram quatuor euangelistis ac cæteris præcipuis sanctis apostolis, patriarchis, prophetis, atque perfectis. Hi nanque, qui in præsenti adhuc peregrinantur ecclesia, ad deum ac beatos in patria oculos erigunt, & in eorum præsentia se per fidei contemplationem constituunt: sicque laudes, gratiarum actiones, & vota offerunt superbeatissimo Deo: cuius excellentiam attoniti ritè mirantur.

Et nemo poterat dicere canticum, istud, videlicet de quo nunc sermo: quia nunc agitur ad literam de cantico virginum, quę quodam singulari cantico, gaudio, præmio, de sua virginitate lætantur, regratiantur, ac munerantur. Nam & specialis aureola eis confertur. *Nisi illa centum quadraginta quatuor millia.*

D id est, nisi vniuersitas virginum mente & corpore, quæ præfato numero designatur. ¶ Præterea secundum Bedam, singulariter canticum agno cantare, est cum eo in perpetuum prę cæteris fidelibus etiá de carnis incorruptione gaudere. Quod cáticum cæteri electi audire possunt, licet dicere nequeunt: quia per charitatem in eorum celsitudine læti sunt, quamuis ad eorum præmia non assurgant. ¶ Veruntamen non est putádum, quòd absolutè loquendo virgines maioris sint meriti in pręsenti & præmij in futuro, quàm cæteri vniuersi electi, qui vel coniugio vel alio modo virginitatem amiserunt: sed quod in accidẽtali quodam merito præmioque excellant, & cæteris paribus, beatiores sint. Qui verò in charitate diuina est ardẽtior siue perfectior, hic absolutè eminentior est, in essentialique pręmio erit sublimior.
E Vnde quòd aliqui putauerunt virgines tantum ad angelicos ordines assumendos, cæteros verò infrà futuros, stultissimum fuit. *Qui empti sunt de terra*, id est, de societate terrenorum atque carnalium hominum misericorditer segregati, & de terra ac fragilitate corporis proprij sursum per gratiam eleuati. Emptíque sunt non corruptibilibus auro vel argento, sed precioso sanguine agni immaculati. *Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati*, id est, mixti siue fœdati.

1.Pet.1

Virgines enim sunt, mente & corpore. ¶ Virginitas autem sola cogitatione amissa, per pœnitentiam recuperatur: alioquin virgines aureolam non obtinerent, qui vel semel in illicitam copulam, aut etiam licitam consensissent, quantumlibet postea pœniterent & continerent. *Hi sequuntur agnum quocúque ierit.*
F In præsenti enim sequuntur Christũ, non solùm per viam præceptorum, sed etiam consiliorum: in patria quoque quadam singulari familiaritate ei adhærent, & quocunque se verterit, quemcunque visitauerit, ad quodcunque se extenderit, speciali eum prosequuntur feruore: quemadmodum nunc pro eius amore contra propriam carnem laboriosius certauerũt. De virginibus enim huiusmodi præcipuè sermo est, qui ætatem adultam sortiti, per rationis iudicium gratia duce vicerunt seipsos. Vnde Ambrosius ait: Supergreditur virginitas conditionem humanæ naturæ, per quam homines angelis assimilantur. Maior enim victoria virginum est, quàm angelorum. Angeli nanque sine carne viuunt, virgines in carne triũphant. Augustinus quoque circa hunc locũ deuotissimè scribit: Pergite sancti dei pueri & puellæ, mares ac fœminæ, cœlibes & innuptæ, pergite perse

Ambros.

August.

perseueranter in finem. Laudate dominum dulcius,quem co- A gitatis vberius:sperate felicius, cui seruitis instantius: amate ar dentius,cui placetis attentius. Lumbis accinctis & lucernis ar- *Luca.12* dentibus expectate dominum,quádo veniat à nuptiis. Vos assertis ad nuptias agni canticum nouum,quod cantabitis in citharis vestris: vtique tale, quale nemo poterit dicere nisi vos. Sic enim vidit vos in Apocalypsi quidam præ cæteris dilectus *Ioan.3.21.* agno,qui discumbere super pectus eius solitus erat. Ipse vos vidit duodecies duodena millia sanctorum citharœdorum, illibatæ virginitatis in corpore,inuiolatæ veritatis in corde. Sequimini eum virginitate cordis & corporis quocunque ierit.

Hi empti sunt, sanguine Christi. *Ex omnibus*, id est, de toto grege ecclesiæ. *Primitiæ Deo & agno*, id est, ad hoc vt sint ad gloriam Dei patris & Christi, nec minus ad honorem spiritus sancti, priores hostiæ & quasi fructus primi temporis: qui B magis accepti ac dulces consistunt: quia præ cæteris exhibent corpora sua, hostiam sanctam, viuentem, deo placentem. Hinc Berengandus ait: In lege præceptum est, vt primitiæ offerátur domino. Per primitias frugum designantur electi. Nam sicut *Roma.2* ex multitudine fructuum paruæ primitiæ offerebantur Deo, *Exod.23.* ita ex multitudine populorum paruus electorum eligitur nu- *27.* merus, qui ab angelis Deo in templo gloriæ cœlestis offertur.

Et in ore eorum non est inuentum mendacium. Vel quia nũquam *Deute.12* mentiti sunt, vel quia de præteritis suis mendaciis ante mor- *26.* tem seu in purgatorio sunt purgati. Est autem mendaciũ perniciosum, quod mortale cẽsetur, à quo timorati iugiter cauẽt. Qui autem in mendacium officiosum seu iocosum nunquam collapsus est, singularis est gratiæ. Interdum verò mendacium C extensè accipitur, pro instabilitate vanitate seu mutabilitate entis creati, quæ incommutabili & vero esse opponitur: sicque omnis creatura ex se dicitur mendax & vana, inquantum ex nihilo est producta. Iuxta illud: Vanitas vanitatum, & omnia *Iacobi.3* vanitas. Item alibi: Veruntamẽ vniuersa vanitas omnis homo *Eccle.1.* viuens. Et: Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. A- *Psal.38* postolus quoq; loquitur ad Romanos: Est autem deus verax, *Psal.115* omnis autem homo mendax. Et rursus: Vanitati creatura sub- *Roma.3* iecta est. Huic mendacio seu vanitati contrariam quandam *Roma.8* veritatem habet homo, omnísque creatura, quæ dicitur veritas naturæ seu entis. *Sine macula sunt ante thronum Dei.* In ecclesia enim militante sunt sine macula peccati mortalis, in pa-

D tria verò omni macula carent. ¶ Verùm circa hæc oritur quęstio. Ex his nanque videtur quod virgines sunt, absolutè loquendo, cæteris præstantiores, cum sint primitię deo. Respondendum quòd ista eorum prærogatiua ad accidentale præmium pertinet, nec sola virginitate simpliciter cæteris præferuntur, nisi & in aliis sint æquales. Veruntamen, vt recitat Beda, Tichonius non de virginibus specialiter ista exponit, sed de tota ecclesia generaliter: quam despondit Apostolus vni viro
2. Cor.10. virginem castam exhibere Christo. Ecclesia enim virgo & spõsa vocatur. Similiter Berengandus per hæc centum quadraginta quatuor millia, intelligit vniuersos homines iam beatificatos in patria, qui dicuntur non inquinati cum mulieribus, quia
F & si inquinati fuerunt, postea tamen per pœnitentiam sunt abluti & emundati. Prima tamẽ expositio magis cõsonat textui. *Et vidi alterum angelum volantem per medium cœlum, habentem Euangelium æternum.* Quemadmodum suprà, ita nunc nomine angeli, cœtum, chorum, seu ordinem prædicationis euãgelicæ legis designat, qui Ioanni ostensus est, dum agnum supra montem Sion stantem vidisset. Tunc enim reuelatum est ei plenius, quòd impiorum non obstante insania, persecutione, & cõprehensione, qua prædicatores captos clauserũt, euangelium Christi diuulgandum esset vbique. Itaque vidi in spiritu angelum volantem, id est, cœtum prædicantium Christum affectuosè, alacriter atque celeriter, procedentem per medium cœlum, id est, per omnem ecclesiam, habentem Euangelium æternum, id est, annunciationem seu doctrinam à Christo collatam, quæ est annunciatio bona & optima. Dicitur quoque euã-
E gelium istud æternum, quia ab æterno dari dispositum, & quia promittit bona æterna, & quoniam aliud non succedet ei dandum à Deo. *Vt euangelizaret sedentibus*, id est, morantibus, *Super terram*, quod consequenter specialius explicat. *Super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum*, id est, omnibus his Euangelicæ legis doctrinam infunderet. *Dicens*, angelus iste, *Voce magna*, id est, affectuosa, diligenti, tubali. *Timete dominum*, ô peccatores, primò timore, ad minus seruili, vt saltem pœnarum formidine pœniteatis. Deinde proficiendo timete eum timore initiali, vt ad perfectionem veniendo timorem seruilem pœnitus abiiciatis, deúmque vt patrẽ clarissimũ, dulcissimum, atque piissimum timeatis, timore filiali casto & sancto, quo malũ culpæ, scilicet dei offensa, & ex ingenti

amore

amore & zelo iustitiæ timetur ac euitatur. *Et date illi honorem*, id est, latriæ cultum: ei quoque in omnibus obediatis, omne bonum ipsi attribuatis: toto corde vosipsos & alios ad diuinæ maiestatis honorificentiam inflãmetis, optantes ex animo ipsum ab omnibus in cunctis semper & vbique solicitè honorari. *Quia venit hora iudicij eius*. Quod intelligi potest de iudicio discretionis, quo Deus in præsenti inter prædestinatos ac præscitos discernit ac diuidit, illos misericorditer conuertendo, hos iustè derelinquendo: quod à tempore euangelicæ prædicationis in toto mundo maximè fieri cœpit. Propter quod antè passionem dixit saluator: Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras. *Ioan. 12.* Vel venit hora iudicij eius, quoniam propè est vt singulos tẽpore mortis iudicet iudicio particulari, omnesque simul iudicio vniuersali. *Et adorate eum*, cum omni reuerentia, custodia, munditia cordis, mente stabili, & deuota, tanti domini maiestatem pensantes. *Qui fecit cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt, & fontes aquarum*, qui eius sapientia fluũt ex mari magno ad hominum vsum. *Et alius angelus sequutus est eum*. Iste alius angelus sequens priorem, secundum Berengandum est ordo seu agmen prædicatorum, qui finitis persequutionibus principalibus, ecclesiam gubernauerunt. Prædicatores enim sibi inuicem succedunt, secundum glossam.

A B

Dicens: Cecidit, cecidit Babylon illa magna. Per Babylonem, quæ confusio interpretatur, intelligitur regnum, corpus, congregatio, ciuitasque diaboli, vitiorum confusione repleta, vtpote reproborum hominum collectio: cuius idololatria fuit per Christi discipulos iam destructa, tyrannorum crudelitas iam refrenata, omnisq; mũdi decor & gloria reprobati. Ideo ad ampliorem assertionem ait bis, cecidit, & etiam propter intentionem mouẽdam. Item, quia duplici cecidit casu, puta in culpam, & pœnam æternam. Vnde his verbis vanitas, instabilitas, breuitas gloriæ secularis exprimitur: iuxta illud: Quomodo facti sunt in desolationem, subitò defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam. Et denuo: Quoniam tanquam fœnum velociter arescent & tanquam olera herbarum citò decident. *Quæ à vino iræ fornicationis suæ*, id est, seminatione erroris idololatriæ impietatisq; suæ multipertitæ, *Potauit omnes gentes*, id est, quosdam ex omni natione, & penè omnes ante Christi aduentum. Idololatria autem specialiter, spiritalis for

Esa. 21. C *Psal. 27* *Psal. 36.*

D nicatio vocatur: quia per eam potissimè mens à sponso cœlesti diuiditur, & dæmoni tanquam eius adultera copulatur. De
Hiere.3 qua fornicatione in Hieremia, Ezechiele, cæterisque prophe
Ezech.16. tis frequentissimè agitur. Error autem & impietas & præsertim idololatria dicitur vinum, quoniam animam quasi inebriat, ne rationem sequatur, eiusque statum euertit, & ipsam efficit stultã. Rursus vinũ iræ dicitur, quoniam dei iram seu vltionem meretur. Preterea cum Babylon aliud nihil sit, quàm omnes gentes seu reprobi vniuersi, quomodo omnes gẽtes vino iræ fornicationis suæ potauit? Respondendũ quòd quia vnus aliũ ad vitia traxit, & ille tertiũ, sicque deinceps. Imò vnus frequenter multos infecit. Et ita in omnes hos diabolicus error ingressus est. Vtiq; Babylon omnes Gẽtes potauit. *Et tertius*
E *angelus sequutus est, dicens voce magna.* Iste est ordo prædicatorum qui contra instantẽ Antichristi perfidiã circa nouissima tẽpora prædicabit. *Si quis adorauerit bestiam*, vtpote Antichristum. *Et imaginem*, id est, statuam *Eius*, vel eius imitatores fuerit veneratus. *Et acceperit characterem*, id est, signũ, cultũ, professionem, figurã Antichristi. *In fronte sua*, per apertam illius confessionem. *Aut in manu sua*, ei operibus seruiendo. Quid autem sit Antichristi character, & illum recipere in manu aut
Apoc.13. in fronte, suprà dictum est plenius. *Hic bibet de vino iræ dei.* id est, diuina vltione quasi potu implebitur. *Quod mixtum est mero, in calice iræ ipsius.* Merum dicitur purum. In vino autem duo inueniuntur, vnum impurum scilicet fex, aliud purum videlicet merũ. Cũ ergo nũc dicitur quòd bibet de vino quod
F mixtum est mero, accipit vinum pro impuro, & merũ pro puro. Insuper in scripturis per calicem pœna vel passio designa-
Matt.26. tur: iuxta illud: Trãseat à me calix iste. Et: Calicem meum bi-
Mat.20 betis. Potest quoque per calicem mensura retributionis seu vltionis, vel diuina æquitas mensuratè ac proportionabiliter puniens, accipi. Itaque vinum istud, id est, vltio æquitatis diuinæ mixtũ est mero, id est, salubri antidoto, seu potione medicinali, in calice iræ ipsius, id est, in propinatione pœnæ, quã
Hiere.15 infligit dum aliquem in præsenti vita paternaliter corrigit, ne
Psal.14. æternaliter pereat. De calice isto multa loquitur Hieremias, de quo & canit Psalmista: Calix in manu domini, vini meri plenus mixto. Possumus etiam dicere, quòd vinum diuinę vindictæ mixtum est mero in calice iræ ipsius, quoniam deus semper citra condignum punit reum: misericordiã suam, quæ per

merum

merum exprimitur, rigori suæ miscens iustitiæ, cuius effectus A
quasi fex reprobis amarescit. *Et cruciabitur igne*, gehennę, qui in seipso non extinxit ignem malitiæ, feruorem libidinis, inclinationem propriæ voluntatis. *Et sulphure*, de quo maximus fœtor egreditur. id est, fœtore tartareo. Vt sicut in peccato sunt feruor improbæ voluntatis, & fœtor deformitatis. ita in pœna peccati sint feruor ignis, & fœtor infernalis. *In conspectu angelorum sanctorum*. Vniuersi enim beati reproborum tormenta conspiciunt, nec compassione aliqua affliguntur, cum sint diuinæ voluntati & æquitati totaliter conformati: imò inde deo amplius regratiantur, cernentes quid per diuinam clementiam euaserunt. Siquidem lætabitur iustus, cum
viderit vindictam. *Et ante conspectum agni*. Qui coram Christo & angelis eius peccare non erubuerunt, eis cernétibus tor Psal. 47
quebũtur ad suam ampliorem confusionem. *Et fumus tormen* B
torum eius ascendet in secula seculorum, id est, ignis ille nunquã deficiet, imò reprobos dirè operiet. Ignis autem inferni non clarus & splendidus, sed fumosus & quodammodo tenebrosus asseritur. Veruntamen secundum Thomam modicũ quid sortitur de luce: in tantum vt damnati ad calamitatis suæ augmentum se inuicem aspicere queant. *Nec habent requiem die ac nocte, qui adorauerunt bestiam & imaginem eius*, id est, continuò & indesinenter puniuntur. Ex quo sequi videtur, quòd pœna inferni sit non solum æterna, sed etiam non interrupta.

Et si quis acceperit characterem nominis eius. scilicet Antichristi iuxta sensum expositum, ille, vt dictum est, punietur: imò & vniuersi, qui in mortali vitio moriuntur, his subiacent
pœnis. *Hic patientia sanctorum est*, id est, in huius æternę dã C
nationis prauorum consideratione, sancti patientiam suam in vita hac fundant. Pensantes enim, quòd pro temporali persecutione vel afflictione æternam beatitudinem sortientur, impij verò & tribulatores eorum pro sua iniustitia infernalem damnationé obtineant: in aduersis non contristantur, sed omnia æquanimiter ferunt: *Qui custodiunt mandata dei*, illa me
moriter retinendo, & opere exequendo. *Et fidem Iesu*. intel 2. Cor. 10
lectum suum in Christi obsequium in captiuitatem humiliter redigentes: non immoderanter scrutantes incomprehensibilia fidei, sed authoritati Christi ingenium suum subdentes. Nec fidem propter quæcunque aduersa aut aspera abnegantes vel deserentes. Consequẽter pro cósolatione ecclesię,

D descripta impiorũ damnatione, proponitur beatitudo & gloria electorum in hoc seculo multipliciter afflictorum: quatenus opposita iuxta se posita, clarius innotescāt. *Et audiui vocem de cœlo dicentem mihi. Scribe: Beati mortui, qui in domino moriuntur.* Hanc vocem non corporalem, nec foris sonantẽ aut perstrepentem, sed spiritalem & intus formatam per angelum qui Apocalypsim seu reuelationem hanc ostendit Ioanni, audiuit ipse beatus Ioannes interiori auditu. De cœlo, puta ab angelo ciue cœlesti, in sua vel prædicatorum persona loquente loquutione interna: sicut in visionibus imaginariis ac intellectualibus fieri solet, quemadmodum loquitur Zacharias: Angelus qui loquebatur in me egrediebatur. Scribe: id est, cordi proprio imprime, & ad profectum ecclesiæ in libro exara

Zacha. 1

E verbũ notabile, quod tibi nũc dico: Beati mortui qui in domino moriuntur. Quid est hoc? Nempe quod mortuum est, vita caret. Quod autẽ vita caret, nec moritur nec mori potest: nisi prius viuificetur Itaque intuendum, quòd verbũ hoc multipliciter possit exponi. Primò, Beati mortui, id est, fœlices sũt illi defuncti, qui in domino moriuntur, id est, in domino obierunt, puta in statu salutis, in charitate, in diuini nominis cõfessione, in mentis ad deum conuersione. Tales enim securi sunt quòd nunquam auertentur à deo, & si veniale quid deferant secum, per purgatorium pertingunt ad patriam. Si verò plenè satisfecerunt, omníve macula reatuque carent, mox euolant. Sæpe autem in scripturis verba à connotatione temporis absoluuntur, & verbum vnius temporis pro verbo alterius temporis ponitur, etiam in his quæ historialiter conscribũtur

F Quod in euangelio sancti Ioannis frequentissimè fieri, omni constat legenti, nec opus est inde allegare exempla. Secundò sic, Beati mortui, id est, mortales & agonizātes. Solemus enim de aliquo lætaliter infirmanti, mortique proximo dicere, quòd sit mortuus homo. Vnde Iairus archisynagogus, qui apud Marcum legitur Christo dixisse, filia mea in extremis est, in alio euangelio fertur ei loquutus: Filia mea modò defuncta est. Qui in domino moriuntur, secundum sensum inductum. In ea enim mẽtis dispositione seu conuersione. qua moritur homo permanet anima eius perpetuò. Ideo qui in domino moriuntur, videlicet in conuersione mentis ad eum, nũquam auertuntur ab ipso. Iuxta illud: In quocunque loco ceciderit lignũ, ibi erit. Propter ꝙ asserit Damascenus: Quod angelis

Mar. 5.
Matt. 9
Eccl. 11.

angelis est ruina, hoc homini mors. Tertiò sic, beati mortui A
id est, qui mortui sunt huic seculo & peccatis, imò sibiipsis, vi
delicet propriæ voluntati, & omni vitiosæ affectioni, atq; mũ
danæ vanitati, qui cum Apostolo dicere possunt: Viuo autem *Gala.2.*
iam non ego, viuit verò in me Christus. Et item: Mihi absit *Gala.6.*
gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mi
hi mundus crucifixus est, & ego mundo. De taliter mortuis
alibi dicit Paulus: Qui mortui sumus peccato, quomodo ad- *Rom.6.*
huc viuemus in eo? Et ad Colossenses: Mortui enim estis, & *Coloss.3*
vita vestra abscõdita est cum Christo in deo. Hi sunt qui do-
minantur animo suo, & vincunt seipsos, odiúntque peccare
amore virtutũ, atq; syncero Dei intuitu. Qui in domino mo
riuntur, per separationem animæ à corpore. Hi enim perse-
uerando vsque in finem, non nisi in domino fœliciter moriũ B
tur. Sed quoniam nunc de Antichristo facta est mentio, pos-
sunt hęc verba specialiter accipi de his, qui ab illo pro fide ca-
tholica occidentur, & de vniuersis martyribus. Vt sit sensus,
Beati mortui qui in domino moriuntur, id est, per palmam
martyrij migrauerunt ad dominũ, in eius confessione spiri-
tum exhalantes. *Amodò*, id est, à tempore isto vitæ præsen-
tis, vel à tempore mortis. *Iam dicit spiritus, vt requiescant à la-
boribus suis*, id est, amplius nõ laborent nec affligantur: sed ab
omni fatigatione, pœna, aduersitate, & tædio cessent, liberi
& immunes sint cum ad patriam venerint: in qua æternam
quietem & pacem quæ omnem sensum exuperat, plenámque
beatitudinem sortiuntur. In paucis enim & modico tempore
vexati, in multis perpetuò fœliciter disponẽtur. Potest autem
hoc loco per spiritum intelligi angelicus spiritus, cuius mini- C
sterio deus ista reuelauit Ioanni. Vel spiritus sanctus, per quẽ
propheticæ reuelationes per appropriationem quandam fie-
ri asserũtur. Quemadmodum septem dona dicũtur dona spi-
ritus sancti, cum vtique sint dona totius superbeatissimæ trini
tatis, cuius indiuisa sunt opera. Et quia tota superbenedicta
trinitas spiritus est (dicente Apostolo: Dominus spiritus est. *2.Cor.3.*
Et apud Ioannẽ ipsomet Christo: Spiritus est deus) potest iã *Ioan.4.*
per spiritum deus trinitas accipi. Idcirco autem beati sunt isti
sic mortui, & ideo requiescent. *Opera enim illorum sequuntur
illos.* Quomodo ergo opera quæ præterierunt & esse desie-
runt, poterunt mortuos sequi? Et nónne opera nostra præce
dunt nos ante mortem, & præparant viam? cũ oratio humi-

D liantis se & deprecatio iusti penetret cœlos? Et Cornelio di-
Eccle.31. ctum sit: Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in
Act.10. memoriam in conspectu Dei? Respondendú, quod opera bona & mala, seu meritoria & demeritoria, sequuntur morientes, id est, comitantur vel simul pergunt cum eis, in quantum splẽdor virtutum, & ratio obtinendi fœlicitatem cœlestem in iustis decedentibus permanent & comitantur eosdem. In reprobis autem macula vitiorum & reatus pœnæ æternæ manent, sequũtur, comitantúrq; eos. Itaque non diuitias, nõ delitias, non honores, nec aliquid huius mũdi: sed opera virtuosa desideremus, amemus, colligamus, & vsque in finem custodiamus. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia nec auferre quid possumus. Sola auté opera nostra me-
E rita vel demerita pergent nobiscum, & inseparabiliter adhærebunt. At verò secundum Haymonem, quia post opus sequitur operis merces. opera electorum ipsos sequi dicũtur: quoniam præmium suorum operum consequuntur. Consequenter de finali iudicio agitur, & ipsa persona iudicis imaginaria repræsentatione describitur. *Et vidi*, imaginaria, intellectuali, prophetalíq; visione. *Et ecce nubem candidam, & super nubem sedentem similem filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.* Itaque in visione imaginaria apparebat Ioanni angelus similis filio hominis, id est, Christum repræsentans, vel in forma humana apparens, sedere super nubem claram & lucidam, qui habuit coroná auream, per quam regia Christi dignitas designatur: & in manu falcem acutam, per quam iudiciaria eius potestas, seueráque
F æquitas, seu districtum eius iudicium explicantur, quæ suprà
Apoc.1. per gladium ex vtraque parte acutũ expressa sunt. Potest au-
Act.1. tem per nubem candidam, immaculatissima Christi caro in-
Danie.1. telligi: super quam sedet, inquantum eidem per diuinitatis potentiam præsidet. Et quia in finali iudicio Christus apparebit sublimis in aëre, rectè super nubem candidam angelus eũ repræsentans videbatur sedere. *Et alter angelus exiuit de templo clamans voce magna ad sedentem super nubem, dicens: Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora vt metatur.* Angelus iste, quem in visione imaginaria vidit Ioannes exire de tẽplo ecclesiæ triũphantis (in qua habitat tanquam ciuis) vel de templo ecclesiæ militantis, puta de ipsa ecclesia, in qua est tanquam custos & visitator ipsius, repræsentat personá sanctorum, qui circa horam

ram

ram iudicij desiderabunt illud compleri zelo iustitiæ, vt diui A
na æquitas declaretur, & electi plenariè glorificentur, impij
quoque digna sortiantur tormenta. Hi ergo, sicut, & angelus *Mat.13.*
iste, clamabunt voce magna affectuosa & seriosa ad sedenté *Mat.25.*
super nubem, puta ad Christum: Mitte falcem tuam, id est, iu- *Mat.13.*
diciariam potestatem extende in opus, exercendo iudiciũ. Et
mete, id est, homines dele de terra, electos à reprobis diuide:
illos ad cœlos, istos ad infernum mittendo. *Quia venit hora vt metatur*, id est, iudicandi tempus à te æternaliter prærordinatum aduenit, & completus est numerus electorum. *Quoniam aruit messis terræ*, ,id est, homines in terra existentes, qui sunt velut germina terræ in qua nascuntur, steriles facti sunt ab opere bono, & flãma vitiorũ exusti. Tunc enim Christo testante, abundabit iniquitas, & charitas refrigescet. Sic *Mat.24.*
que gratiarũ rore subtracto arida erit messis: quæ sicut Chri B
stus loquitur, est consummatio seculi, vtpote homines illi, qui *Luca.12.*
in seculo isto futuri sunt vltimi, secũdum vnam expositioné.

Et mittebat, qui sedebat super nubem, falcem suam in terram, id est, iudiciariam potestatem in habitatoribus terræ exercuit.

Et messuit terram, id est, homines congregauit, iudicauit, & vnumquéque in locum quem meruit, collocauit. Loquitur autem Ioannes more prophetico de futuro quasi de præterito, & quia in visione ista iam facta fuerunt. *Et alius angelus exiuit de templo, quod est in cœlo*, Ecclesiæ militantis, seu triumphantis: sicut de præcedenti angelo dictum est. Templum autem, & Ecclesia, & cœlum, in libro isto frequenter pro eodem sumuntur. Electi enim in quibus Deus per dona gratiæ seu
gloriæ habitat, seu templum, Ecclesia & cœlum. *Habens & C*
ipse falcem acutam. Per angelum istum quidam intelligunt eundem, qui & per sedentem super nubem exprimitur, scilicet Christum. Quia tamen nunc dicitur alius angelus exiuit,
Albertus satis conuenienter per angelum istum intelligit cho *Mat.19.*
rum sanctorum, qui iudicabunt cum Christo, & iudiciariam *Sapiẽ.3.*
potestatem suo modo sortiti sunt. Iuxta illud: Iudicabunt san *1.Cor.6.*
cti nationes. Et Paulus ait: Nescitis quia sancti de hoc mundo iudicabunt? Verùm quia vt Christus in Euãgelio docuit, *Mat.13.*
messores sunt angeli, per angelum istum congruè intelligitur agmen illud angelicum, per quod exhibebitur atque implebitur finale iudicium, secundum quod verba statim sequentia monstrabunt. Subditur enim. *Et alius angelus exiuit de al-*

D *tari*, videlicet de principaliori & securiori loco ecclesiæ militantis, seu triumphantis: quasi à conspectu Dei egrediens, & de Christo qui altare vocatur (vt sæpius patuit) missus. *Qui habebat potestatem super ignem*, quia angelico ministerio ignis conflagrationis per terram & aërem diffundetur, & reproborum cuneus in ignem gehennæ mittetur. Sed quoniam nomine ignis quælibet dira punitio designatur, angelus istã potestatem habet super ignem, id est, virtutem inferendi debitam pœnam malignis. *Et clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam*, id est, ad eos qui per præcedentẽ, videlicet, tertium angelum exprimuntur, *Dicens: Mitte falcem tuã*, id est, potestatem tibi concessam, extende in opus tibi commissum. *Et vindemia*, id est, de terra abscinde. *Botros vineæ terræ*, id est,
E homines malos, qui sunt botri vineę malæ. Sicut enim ecclesia electorũ est vinea dei, sic collectio reproborum est vinea terræ, vinea mala, infructuosa, vinea planè diaboli. Vnde syna-
Hiere.2. gogæ dominus ait per Hieremiam: Quomodo conuersa es in prauum vinea aliena? *Quoniam maturæ sunt vuæ eius*, id est, botri eius præfati, scilicet impij ad plenitudinem vitiorum peruenerunt, ita quòd consummatis eorum peccatis, nil restat nisi vt iudicentur. *Et misit angelus*, iste tertius. *Falcem suam in terram*, secundum quod deus per angelum intimauit. Siquidem de diuinis operibus superiores angeli inferiores illuminant, diuinam eis voluntatem insinuando, quemadmo-
Zacha.1. dũm Zacharias protestans: Angelus, inquit, qui loquebatur in me egrediebatur, & alius angelus egrediebatur in occursum eius. & dixit: Curre & loquere ad puerum istum. *Et vin-*
F *demiauit vineam terræ*, id est, impiorum collectionem de loco suo & statu amouit. *Et misit in lacum iræ dei magnum*, scilicet in infernum, qui ob suam profunditatem dicitur lacus,
Ezech.22. 23. de quo apud Ezechielem multa scribuntur, estque ob suam capacitatem magnus & spatiosus. De quo & Esaias ait: Præ-
Esa.30. parata est ab heri Tophet, à rege præparata, profunda, & di-
Hierony. latata. Porrò per Tophet, secundum beatum Hieronymum, aliósque expositores, significatur gehenna, à rege cœlorum impiis præparatą. Denique quòd angeli sancti in fine seculi hoc modo vindemiabunt botros præfatos, atque eosdem in
Mat.13. inferno contrudent, innotescit ex verbis Christi dicentis: In consummatione seculi exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis. Angeli quoque

li quoque, secundum doctores, reprobos suscitatos ad locum A iudicij deferent. *Et calcatus est lacus*, id est, missi in foueam infernalem in perpetuam calamitatem, depressi sunt ibi. Interdum enim continens pro contento ponitur. *Extra ciuitatem*. Nam lacus iste longè est extra ciuitatem Dei viuentis, quæ est Ecclesia electorum. *Et exiuit sanguis de lacu*, id est, vindicta seu pœna pro sanguine seu peccato inflicta exuberauit. *Vsque ad frænos equorum*, id est, vsque ad principes & prælatos, qui fastu superbiæ præfuerunt: quorum crudelitas per frænos innuitur, qui per eam subditos pro sua voluntate compescuerunt, sicut fræno compescitur equus. Dicuntur autem superiores equi, quoniam sua potestate abutendo, instar equorum ad libitum, hinc inde per omnia mala B liberè velocitérque feruntur. *Per stadia mille sexcenta*, quo numero secundum Berengandum & alios, omnes mali Christiani, iniusti ac vani intelliguntur. Stadium enim, secundum quod Haymo dicit, est Græca mensura, & nomen à stando sortitur: est que certi spatij metrum, quo Græci mensurauerunt loca in quibus ludebant, atque ibidem spatiantes deambulabant Sicque per stadia ista signantur, qui ludis & vanitatibus seculi vacant. Potest quoque hic locus facilius, & vt apparet, conuenientius explanari: vt quod ait, exiuit sanguis de lacu vsque ad frænos equorũ per stadia mille sexcenta, sit metaphoricus ac hyperbolicus sermo: sicut quod in euangelio Ioannis scriptũ est: Multa alia fecit Iesus, quæ si scribãtur *Ioan. 12.* per singula, nec ipsum mundum arbitror posse capere eos, qui scribendi sunt, libros. Et in Psal. Ascendunt vsque ad cœlos, *Psal. 100.* & descendunt vsque in abyssos. Et ita his verbis nil aliud de- C signatur, nisi quòd ineffabiliter grauis, magna atque exuberans sit pœna reproborum in lacu gehennæ: quemadmodum inæstimabiliter magna esset pressura, vbi tot homines occiderentur, quòd sanguis à foueis terræ, vsque ad fręnos equorum ascenderet per stadia præsignata. Quidam ordinem successionis temporum in expositione huius voluminis prosequentes, per numerum centum quadraginta quatuor millium virginum, de quibus in principio huius capituli sermo est, intelligunt religiosos à Mahumeto eiúsque satellitibus interfectos, quando terras Christianorum in Ægypto & alibi vastauerunt. Sed scire quis potest (nisi deus reuelet) an illi tot fuerunt, vel si inter illos tot virgines extiterunt? Sed & nume-

D rus iste mysticè potius, quàm secundum literalem superficiem exponendus videtur: præsertim quum suprà, cum de signatis ex omni tribu filiorum Israël ageretur, etiam numerus iste taxatus sit. Præterea quod subditur, *Et vidi alterum angelum volantem per medium cœlum*, exponũt de sancto Bonifacio, misso à Romano pontifice: qui aliquibus gentibus prædicauit. Sed quomodo hoc stare possit, non video. Quomodo enim Papa misit eum ad Euangelizandum super omnem gentẽ, tribum, linguam, & populum: qui omnium linguarum vsum, notitiámque non habuit? Nec Bonifacius iste omni populo, omni genti, & linguæ euangelizauit. Hinc antiqui & solidi expositores per angelum istum non intellexerunt aliquem prędicatorem determinatum & singularem, sed cœtum ac ordi-

Apo. 7.

E nem prædicatorum, iuxta sensum præhabitum. Qualiter autem quæ sequuntur exponant, omitto: quoniam euidentem instantiam pati videntur. Nam & per Babylonem de qua sequitur: Cecidit, cecidit Babylon, intelligunt regnum Græcorum pro tempore Iustiniani Imperatoris.

Esaiæ. 21.

¶ Expositio cap. XV. *Et vidi aliud signum in cœlo magnum.* ARTICVLVS XVI.

HOC loco incipit visio quinta. *Et vidi aliud signum in cœlo magnũ & mirabile.* Quod autẽ fuerit signũ hoc, subditur. *Septem angelos, habẽtes septem plagas nouissimas.* Itaque imaginaria visione intuebatur Ioannes in spiritu quiddam mira-

F bile, quod fuit indiciũ seu figura significatiua rei futuræ. Vidit enim septem angelos, id est, similitudinem repræsentatiuam eorum in cœlo, scilicet in Ecclesia militante in qua ipse tunc fuit, & angelus secum existens, istáque sibi per rerum imagines monstrans: & quoniam angeli isti, ecclesiasticas personas designant, sicut patebit. Quid verò per angelos septem, eorúmque plagas significetur, infrà in textus expositione clarebit. Nunc in tantum tangatur, quòd per eos, prædicatores Ecclesiæ: per plagas autem quas habere visi sunt, vindicta & pœna, quas reprobos denunciabunt passuros, insinuatur. Et sicut per septem angelos plenitudo & vniuersitas prædicatorum, ita per septem plagas plenitudo & consummatio supplicij reproborum innuitur. Quemadmodum & in Exodo. domi-

Exod. 12.

dominus ait: Percutiam vos septem plagis. Septenario siquidem, sicut frequẽter nunc patuit, vniuersitas designatur. Hinc de plagis istis subiungitur. *Quoniam in illis consummata est ira Dei*, id est, per eas rigor diuinæ iustitiæ iudicabit plenariè demerita impiorum. Dicuntur quoque nouissimæ, quia grauissimæ: & quia in fine, tempore Antichristi potissimè infligentur. A

Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igne. Quemadmodum per mare vitreum intelligatur fons baptismi, purus ac lucidus tanquam vitrum, vel doctrina euangelicæ legis instar aquæ clarissima vndique fluens & tanquam vitrum sublimium virtutum splendore pellucida, in superioribus à nobis dictum est capite quarto. Porrò mare hoc mixtum est igne, quoniam in baptismo infunditur spiritus sanctus qui ignis vocatur, & charitas eius qui ardor asseritur. Propter quod Ioannes Baptista de Christo prædixit: Ille vos baptizabit spiritu sancto & igne. B
Christus quoque Apostolis loquens: Vos, inquit, baptizabimini spiritu sancto. Sed & virtus sacramentalis ipsius baptismi, quum sit cooperatiua ad charitatem & gratiam quæ in baptismo præstantur, nomine ignis potest intelligi. In doctrina verò Euangelicæ legis, ignis diuini amoris, de quo loquitur CHRISTVS: Ignem veni mittere in terram, copiosè miscetur, relucet, operatur, & inflammatur. Propter quòd sacra scriptura seu theologia à quibusdam doctoribus dicitur affectiua potius, quàm practica vel speculatiua. *Et eos qui vicerunt bestiam, & imaginem, & numerum nominis eius*, id est, qui Antichristo & imitatoribus, atque ad eum quouis modo spectantibus, non consenserunt: nec cultum latriæ aut reuerentiam exhibuerunt. Qui licet ab illis sunt occidendi, spiritaliter tamen præualebunt, veritati immobiliter adhærendo, & per patientiam in omnibus superando. Quemadmodum ait Apostolus: In omnibus his superamus propter eum qui dilexit nos. C

Matth. 3 | Act. 1 | Luc. 12 | Roma. 8

Stantes supra mare, id est, gratiæ baptismali sacramentorúmque fidei firmiter innitentes, veritati quoque scripturæ insuperabiliter cohærentes, atque in ea gressus suos semper fundantes. Iuxta illud: Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, & non dominetur mei omnis iniustitia. Quod agentes, à plaga septem angelorum eripiuntur. *Habentes citharas Dei*, id est, mentes deuotas Deo, in quibus iuxta Apostolicum documentum, cantant & psallant Deo semper. Citharæ quoque sanctorum, sunt mortificatio carnis, com- Psal. 118

D passio cordis, patientia in aduersis, prædicatio oris, gratiarum actio pro beneficiis. *Et cantates cāticum Mosi serui Dei, & canticum agni*, id est, ex vtriusque testamenti scripturis deum laudantes. In Ecclesia enim libri Mosi frequentantur. Nec Christiani sunt qui vetus testamentum non acceptant. *Dicentes: magna & mirabilia sunt opera tua domine deus omnipotens.* Hoc in libris Mosi & in Euangelio Christi concorditer edocetur. Quum enim opifex deus cūctis causis & operationibus in infinitū emineat in potestate, sapientia, voluntate, omníque perfectione, decuit opera eius esse incomparabiliter magna & mira. Denique magna & mirabilia sunt opera naturæ, maiora & mirabiliora opera gratiæ, maxima verò ac mirabilissima opera gloriæ. Hæc sunt opera creationis, recreationis, glorificationis, quæ omnia nostram capacitatem vehementer transcen

E dūt. Hinc Moses ait: Quis similis tui in fortibus domine, quis similis tui? Magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, & faciens mirabilia. *Iustæ & veræ sunt viæ tuæ*, id est, tua insti

Psal. 144. tuta, præcepta, opera, atq; iudicia. Iustus enim dominus in omnibus viis suis, & sanctus in omnibus operibus suis, qui vnicuique tribuit, quod meretur: & quod promisit, adimplet: quod asserit, exhibet. Ideo ait propheta sanctus Deuteronomij trigesimosecundo: Date magnificentiam Deo nostro. Dei perfecta sunt opera, & omnes viæ eius iudicia. Deus fidelis, & absq; vl-

Dani.3. la iniquitate iustus & rectus. Daniel quoque dicit: Iustus es domine in omnibus quæ fecisti nobis, & vniuersa opera tua vera. Et vera sunt omnia iudicia tua. *Rex seculorum*, qui vni-

Psal.71 uersorum es primus, atque altissimus dominator rector ac or-

F dinator. De quo loquitur Paulus primę ad Timotheum primo: Regi autem seculorum immortali inuisibili, soli Deo honor & gloria. *Quis non timebit te, & magnificabit nomen tuum?* Tanquam dicat: Nimis errat & grauiter peccat, qui te non timet, & qui maiestatem tuam non magnificat, id est, magnam atque dignissimam profitetur: qui non verbis & factis pro viribus suis te magnum esse ostendit, qui tibi cum ingenti reuerentia non obedit. Tua enim opera te metuendissimum summéque magnificandum & honorandum demonstrant. Nempe in

Hiere.11 omnibus tua omnipotentia, sapiētia, bonitas, lucent. Hinc ait propheta Hieremias: Non est similis tui domine. Magnus es

Esa.8 tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te ô rex gentium? Et Esaias: Dominum exercituum, ipsum sanctificate.

ctificate. Ipse pauor vester, & ipse terror vester. Sed & Salomon ait: Fecit deus opera sua, vt timeatur. *Quia tu solus pius es.* Nónne & pia virgo Maria? Nónne & pius sanctus iste Ioánes? Nónne pius & Moses, qui erat mansuetus super omnes homines qui morabantur in terra? Quomodo ergo solus pius deus, præsertim cum nemo placeat deo, nisi donũ habeat pietatis? Sed sic solus pius deus, quomodo solus sapiens, solus ens, solus bonus. In tantum siquidem eius pietas omnium pietatem excedit, vt comparatione ipsius nullus sit pius. Nam & impiissimis hominibus indesinenter beneficia multa impẽdit, & peccantibus diu ac sæpissimè parcit, iudicium differt, suspẽdit vindictá, & frequenter in his abundantiam gratiæ cumulat, à quibus innumerabilibus vicibus grauissimè est offensus. Iuxta hũc modum scriptum est in libro Machabæorum, Domine Deus qui solus es rex bonus, solus præstans, solus iustus, omnipotẽs æternus. *Quoniam omnes gentes venient & adorabunt in cõspectu tuo.* Nam ante finem mundi penè omnes conuertentur, & iam quodammodo omnes venerunt; vt sit distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum. In hora quoque iudicij omnes venturæ sunt, sed tunc non omnes adorabunt. Nisi fortè quis dicat, reprobos tunc pro venia oraturos seruili timore, quam nullatenus obtinebũt. Hinc fertur in psalmo: Omnes gentes quascunque fecisti, venient & adorabunt coram te domine, & glorificabunt nomen tuum. *Quoniam iudicia tua manifesta sunt*, id est, euidenter coram omnibus fient, quando in die iudicij omnes iudicabis, cũctísque patebit, quòd verè & iustè de omnibus iudicas. Omnis enim qui facit veritatem, venit ad lucem. Sícque iudicia dei sumuntur pro exequutionibus atque effectibus diuinæ iustitiæ. Si autem iudicia dei sumantur, prout sunt in ipso Deo, quibus ipse in seipso de cunctis quid agendum sit, discernit: quæ licet sint vnum in re, plura tamen dicuntur per relationem adiudicata: sic iudicia Dei sunt incõprehensibilia scundum Apostolum, & abyssus multa iuxta Psalmistam. Vnde Haymo ait, Subtilitatem iudiciorum Dei quare hoc vel illud facit, nemo comprehendere valet. Manifesta verò sunt in eo quòd iusta sunt, quia à cunctis vera noscẽtibus iusta esse sciuntur. Præterea vt scribit Albertus, duplex est iudicium Dei. Videlicet singulare, quo vnum eligit, alium reprobat, sine præuiis meritis: iuxta illud, Iacob dilexi, Esau verò odio habui. Item quo facit vnum pauperem,

A Eccle. 3. Sapien. 8. Matth. 10 2. Mach. 1 B Psal. 85 C Roma. 11. Psal. 35 Macha. 1.

D alium diuitem : vnum sanum, alium infirmum, quæ omnia facit ex causa rationabili, licet nobis ignota. Ista iudicia manifesta sunt in suo actu in quem exeunt, quia sic esse omnibus patet: sed occulta sunt in sua causa, ex qua exeunt. Incertum est enim quare sic fiat. Aliud est iudicium generale, & istud est triplex. Videlicet discretionis, quo in die nouissimo separabit electos à reprobis, illos ad dexteram, istos ad sinistram constituendo. Secũdum est disceptationis. Tertium diffinitionis, quo dabit sententiam. Ista iudicia nota sunt in causa, quoniam clarum est, quòd omnes secundum opera sua iudicabuntur: ignota sunt autem quo ad exitum causæ, quia nescitur, qui sunt isti vel illi. *Post hæc vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi*

E *testimonij in cœlo*, id est, mysteria Dei in ecclesia omnibus intrare volentibus sunt reserata, & CHRISTI sacramenta sunt patefacta. Templum autem tabernaculi est ipsa ecclesia, quæ & templũ est in quo deus per gratiã habitat, & tabernaculum quod venientem in se dominum recipit. Estque templum & tabernaculum istud, templum & tabernaculum testimonij, per tabernaculum Mosi & templum Salomonis præfiguratum. testimonium verbo & opere vsque ad sanguinem perhibẽs deo, vtriusque quoque Testamenti testimonia continens, præcepta adimplens, scripturas amplectens. Quod etiam apertum est in cœlo, videlicet inter ipsos fideles: quorum conuersatio est in cœlis, qui & regnum cœlorum vocantur. Quidam verò per templum istud intelligunt ecclesiam triumphantem, seu patriam beatorum, cuius ianua merito passionis CHRISTI est

Apoc. 14

Exod. 26

3. Reg. 8

F reserata. *Et exierunt septem angeli habentes septem plagas.* Hoc iam in principio huius articuli est tractatum. *Vestiti lapide mundo & candido*, scilicet CHRISTO, qui est lapis angularis, factus in caput anguli. De quo scriptum est, Ecce ego mittam in fundamentis Sion dicit dominus lapidem angularem, probatum, preciosum: & omnis qui crediderit in eum, nõ confundetur. Et alibi, Super lapidem vnum oculi septẽ sunt. Qui apud Danielem, vocatur lapis abscissus sine manibus de monte. Hoc lapide vestiuntur fideles in anima, eum per amorem stringendo, & conuersatione sequendo, eius quoque protectione gaudendo. Secundum quod ait Apostolus. Induimini dominum Iesum. Qui est lapis mundus, quia ab omni peccati labe immunis, & candidus splendore sapientiæ omniúmque virtutum decore. Potest quoque per lapidem istum, gratia,

Esa. 28

Zach. 3

Daniel. 2.

Roma. 13.

tia, fides, & quælibet virtus intelligi. *Et præcincti circa pectora zonis aureis*, id est, sapientiæ fulgore, charitatísque vinculis, & castimonia mentis. De hac præcinctione dictum est plenius suprà, vbi & angelus Ioanni in CHRISTI persona apparens, describitur zona aurea ad mammillas præcinctus: ideo pertranseo. His autem ornamentis debent præcingi, stringi atque connecti prædicatores & omnes vicarij Christi. *Et vnum de quatuor animalibus*, id est, Euangelistis. *Dedit septem angelis*, id est, prædicatoribus iam præfatis, de quibus plura dicentur propriis locis. *Septem phialas aureas, plenas ira Dei viuentis in secula seculorum.* Phialæ aureæ secundum Berengan dum sunt corda, sapientiæ splendore ornata, vel intelligentia scripturarum, secundum Albertum, quod redit in idem. Vnicuique ergo prædicatori angelo seu nuncio Dei data est phiala aurea, id est, mens illuminata, vel sacræ scripturæ notitia, quam Christus vt deus, dat authoritatiuè. Vnum verò de quatuor animalibus dedit eam instrumentaliter, quia ex Euangelico libro accipitur & precibus impetrat eam à Deo: missus quoque ad viatores illustrat eosdem. Quidam per animal istud Matthæum, alij Marcum, alij Lucam intelligunt. Potius autem tenendum est, quòd in imaginaria visione angelus repræsentauit Ioanni effigiem vnius quatuor Euangelistarum: ad innuendum quòd posteriores prædicatores à prioribus illuminationem accipiunt. Sed quomodo phialæ istæ plenæ sunt iræ, & non potius clementia, atque dulcedine Dei? Respóndendum, quòd vtroque sunt plenæ. Nam impiis comminantur supplicia, iustis præmia pollicentur. Vnde apostolus protestatur, Christi bonus odor sumus, & his qui salui fiunt, & his qui pereunt, aliis odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem.

A
Apoc. 1
B
1. Cor. 2.
C

Et impletum est templum fumo à maiestate Dei, & de virtute eius. Per fumum quidam intelligunt, quòd in ecclesia militante est obscura & imperfecta cognitio diuinorum propter excellentiam maiestatis ac sanctitatis Dei imméſi. Sicut apostolus ait, Videmus nunc per speculum in ænigmate, & nunc cognosco ex parte. Alij per fumum, quo impletur ecclesia, intelligunt ignorantiam atque caliginé impiorum, quibus diuina mysteria iustè clauduntur. Beda verò exponit in bono, vt ecclesia fumo dicatur impleta, idest, quia ex igne charitatis in ipsa succéso, vapor piæ confessionis & gratiarum actionis ascendit. Denique Esaias dicit, quòd templum impletum est fumo, quan-

1. Cor. 13.
Esa. 6.

D do videlicet, Seraphin clamauerunt ter sanctus. Et ibidem Iudæorum magistri, teste Hieronymo per fumum intelligũt incensum seu thymiama, quo templum affirmant fuisse impletũ propter diuinæ maiestatis præsentiam. Hieronymus tamẽ ibidem per fumum intelligit Iudæorum ignorátiam & errorem. Rursus in libris Regum & Paralipomenõ legitur, quemadmodum in dedicatione templi Salomonis nebula impleuerit domum domini. Vbi secundum quosdam per nebulam gratiosa Dei condescensio atque præsentia designatur. *Et nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ, septem angelorum*, id est, nullus à fide & Christo extraneus poterit ecclesiam ingredi, Christo incorporari, ciuis sanctorum & domesticus Dei fieri, nisi à prædicatoribus audiat comminationes pœnarum quas deus impiis præparauit, vel quousque à prædicatoribus compleatur sermocinatio, qua futura tormenta denunciant. Hoc de lege cõmuni sic est. Ná per huiusmodi denunciationem mali perterriti solent conuerti. Vnde Beda scribit hoc loco. Nemo potest ecclesiæ membris incorporari, nisi qui mysteria fidei audiens, discat à prædicatoribus, quia Iesus constitutus est à Deo Iudex viuorum & mortuorum.

3.Reg.8
2.Para.6
E
Act.10

¶Expositio Cap. XVI. *Et audiui vocem magnam de templo.* ARTICVLVS XVII.

F Onsequenter specificatur, quid præfatis septem angelis diuinitus committatur: demõstraturque damnatio impiorum per prędicationem bonorum. *Et audiui vocem magnam de templo*, siue de cœlo. *Dicentem septem angelis*, id est, cũctis prędicatoribus, de quibus nunc sermo: qui sicut in præcedentibus patuit, septenario designantur. Hanc autem vocem angelus, Ioanni omnia ista ostendens, formauit & protulit in interioribus auribus eius, in persona Dei omnipotentis: cui primò & propriè competit, prædicationis officium quibus voluerit commendare. *Ite & effundite septem phialas iræ Dei* id est, sapientialia dogmata scripturarum, ac virtuosa eloquia earundem, in quibus Dei vltio contra iniquos ostenditur. *In terram*, id est, habitatores eius, præsertim in terrenos atque carnales, annunciádo eis quid ipsis immineat. *Et abiit primus angelus*, scilicet primus prædicatorum istorum ordo vel cœtus.

Apoc.15.

Et

Et effudit phialam suam in terram id est, sacræ scripturę eloquia A prædicauit Iudæis. Qui nomine terræ expressi sunt, quoniam duri fuerunt, & terrena auidè quæsierũt: vel etiam quia solidi, quantum ad electos Iudæorum, & quia per legem diuinã præ cæteris Gentibus à vitiorum profluuiis desiccati. *Et factum est vulnus sæuum & pessimum* id est, grauissima excæcatio in cordibus horum infidelium Iudæorum, in quos ira dei peruenit vsque in finem. Ideo sequitur: *In omnes qui habebant characterem bestiæ*, id est, fidem Antichristi, quem recipiẽt pro Christo, nuncque præstolantur eundem. *Et in eos qui adorauerunt imaginem eius*, id est, eum in sua imagine seu imitatoribus eius superfluè honorauerunt, aut honorabunt. Ista Iudęis qui fuerunt, conueniunt, in quibus illud Hieremiæ completũ est. B Insanabilis est fractura tua, insanabilis plaga tua. Quibus & Christus testatus est: Ego veni in nomine patris mei, & nõ recepistis me. Si alius venerit in nomine suo, illũ recipietis. Prę- *Hiere.16.* terea secundum Bedam dupliciter prædicatores phialas iræ *Ioan.5.* dei effundunt. Primò, pœnas impiorum eis spiritaliter per iudicium irrogando. Sicut Petrus dixit ad Simonem Magum, *Actuũ.8* Pecunia tua tecum sit in perditionem. Paulus quoque excom *1.Cor.5.* municauit Corinthium. Secundò eas Ecclesiæ prædicando.

Et secundus angelus effudit phialam suam in mare. Per mare signãtur Gentiles, inquieti, amari, ac tumidi, nullo diuinæ legis fręno sedati in quos secundus angelus, vtpote secũdus prędicantium chorus, phialam suam effudit, sacri eloquij verba, infideliumque tormenta, eis annunciando *Et factus est sanguis tanquam mortui.* Per sanguinẽ intelligitur vel effusio sanguinis prædicatorum, quem fuderunt increduli, vel sangninolenta eorum transgressio, siue sempiterna damnatio. C *Et omnis anima viuens, mortua est in mari.* Per partem intelligitur totum, videlicet homo per animam. Ista quoque distributio est pro generibus singulorum, non pro singulis generum: nisi secũdum diuersam mortis acceptionem. Gẽtiliũ enim aliqui cõuertebantur, & hi ab incredulis pro magna parte occidebantur. Occisores verò propria impietate, infidelitate, & rabie deterius occiderunt seipsos, atque totaliter perierunt. *Et tertius angelus effudit phialam suam*, id est, tertius ordo prædicantium euangelicam veritatem, eandem aperuit. *Super flumina & super fontes aquarum.* Flumina ista & fontes sunt hæretici, cum hæresiarchis suis magistris, qui hæretici instar fluminũ abun-

D dabant, vndique affluebant & discurrebant, vt plures sibi in erroribus consociarent. Quoniam tamen respectu aliorum pauci fuerũt, & qui ex eis orti sunt: potius flumina quàm mare vocantur: præsertim quia non solum à catholicorum eccle-
Prouer. 9. sia, sed etiam à se inuicem variis assertionibus diuidũtur. Quorum principes & magistri fontes sapientiæ se æstimare præsumunt, suisque poculum mortis propinant, qui aquas furtiuas iudicant dulciores. *Et factus est sanguis*, quia ipsi incorrigibiles sunt atq; dánãtur, & prędicatores catholicos pro viribus persequũtur. *Et audiui angelum aquarum dicentem: Iustus es domine.*
Eccle. 11 Per angelũ aquarũ, id est, populorũ (aquę enim significant populũ, sicut & Salo. ait, Mitte pané tuũ super tráseuntes aquas) intelligitur multitudo tam supernorum spirituũ, qui pręsunt
E hominibus, quàm prædicatorum atque pastorũ bonorũ ecclesiæ, qui populũ dei custodiunt. Omnes isti diuinam approbãt æquitaté, & de iusto eius iudicio gratias agũt dicentes: Iustus es domine, qui das vnicuique ꝙ ei debetur, seu dare te decet. *Qui es & qui eras sanctus*, per essentiá, ac totius iustitiæ es origo. *Quia hæc iudicasti*, id est, ista iudicia exercuisti, & reprobos taliter perdidisti: in quo relucet tua iustitia. Vnde ꝙ ait, quia, non notat causam à priori seu propriè, sed signũ vel causam à posteriori, scilicet, quantũ ad nos, quibus diuina ꝑ suos effectus innotescit iustitia. *Quia sanguiné sanctorũ & prophetarũ fuderũt*, eo modo quo omnes peruersi ac persecutores, vna generatio & vnũ corpus diaboli appellãtur: sicq; quod vnus seu quidá fecerũt, toti ascribitur, secũdũ ꝙ ait Saluator Iudęis:
Matt. 23. Vt veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super
F terrá. &c. Prædicatores auté ecclesiæ primi & præcipui gratiá propheticá habuerũt. Verũ circa hæc quæritur, cur nõ omnes angeli isti phialas suas fuderũt super terram: sed secũdus super mare, tertius super flumina, &c. cũ tamen vox diuina dixerit eis: Effundite phialas vestras super terrá? Et respondendum, ꝙ ibi per terrá, habitatores terræ, scilicet homines designantur: qui ob varias proprietates & culpas, diuersis postea exprimũtur nominibus. *Et sanguiné dedisti bibere*, id est, sui sanguinis effusione eos replesti, ita quòd & ipsi occisi sunt, vel morte eos potasti, atque dirissima vltione eorũ homicidia vindica-
Ezech. 33. sti. *Vt digni sunt*, per sua demerita. Vnde in prophetis sæpius
Oseæ. 12. scriptũ est: Sanguis tuus super caput tuũ. Et: sanguis eius super
Gene. 9. eum veniet. In Genesi quoq; habetur, Quicũque effuderit san-

guinem

guinem humanum, effundetur sanguis illius. *Et audiui alterũ dicentem*, scilicet, angelum. *Ab altari*, id est, secretiori loco ecclesiæ, vel de interiori cordis affectu. Altare etenim dei, est mens deuota. *Etiam domine deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua*. Per angelum istum signati sunt cæteri militátis ac triumphantis ecclesiæ núcij & custodes, qui eorum, quos per præcedentem angelũ iam dixi expressos, confimát sentẽtiá, & diuinæ applaudunt ac gratias agunt æquitati: ad insinuándum quod singuli electorũ de beneficiis cuiq; electo collatis, in deo gaudere & gratias referre debent. *Et quartus angelus effudit phialã suam*. Istud de quarto angelo & phiala sua exponatur, sicut de primo, secundo, & tertio angelis, eorumque phialis. *In solem*. Quidam per solem intelligũt Antichristum, qui se asseret solẽ iustitiæ. Alij principes ecclesiæ, qui ratione potestatis, dignitatis atque scientiæ, per solem notantur. *Et datum est illi æstu affligere & igne*. id est, variis tribulationibus & pressuris, quibus principes subditos vexant. *Et æstuauerunt homines æstu magno*, id est, grauissimis afflictionibus laborauerunt. *Et blasphemauerunt nomen domini habentis potestatem super has plagas*. Indurati nanque & superbi impatientesque, dum suis exigentibus excessibus exercentur aduersis, non attendunt se ea propter sua pati peccata, & ad præclariorem suæ mentis profectũ: sed passionibus animam obtenebrantibus, arbitrátur sibi iniuriam fieri, & deo altissimo verbo & corde maledicere audent. Hinc subditur. *Neque pœnitentiã egerunt, vt darent illi gloriã*. sua peccata humiliter confitendo, seque talia iustè pati pensando: at deo de hoc quòd in præsenti eos castigat, gratias agendo. His ergo nequaquam assimilemur, sed nosipsos in omnibus ex animo accusando, & deum in cunctis laudando, pœniteamus, & deo gloriam demus: iuxta illud Iosue septimo. Fili mi da gloriam deo. *Et quintus angelus effudit phialam suam super sedem bestiæ*. id est, super regnum & ministros Antichristi, contra hos prædicando. *Et factum est regnum eius tenebrosum*, id est ex prædicatione illa, caligo perfidiæ, & tenebræ vitiorum populi huius & principis eius patebunt. *Et cõmanducauerunt linguas suas præ dolore. Et blasphemauerũt Deũ cœli præ doloribus & vulneribus suis: & non egerunt pœnitentiam ab operibus suis*. Multi vtique dolebunt & turbabuntur, scilicet Antichristus & eius fautores, quando ad prædicationem Heliæ & Enoch falsitas ipsorum aperietur, & millia multa ad

D dominum conuertentur. Quod autem dicuntur linguas suas præ doloribus manducaturi hyperbolica est locutio. Sicut de homine multum afflicto ac mœsto asserimus, quòd cor suum consumit. Insuper cum vltio dei in Antichristum, magnáque sui exercitus partem descenderit, non pœnitebunt: sed Christum cœli creatorem, & omnium deum blasphemando, cœlitus occidentur. *Et sextus angelus,* id est, sextúsque ordo prædicatorum. *Phialam suam effudit,* id est, prædicationis eloquia sparsit. *In flumen magnum Euphratem.* Per Euphratem fluuiũ Babylonis, intelligitur grandis falsorum fratrũ collectio, qui fertiles esse videntur (Euphrates siquidem fertilitas interpretatur) sed intus vanitatum confusionibus pleni sunt. Vel per
E Euphratem intelliguntur reprobi illi qui Antichristo adhærebunt, & ipso occiso in sua perseuerabunt duritia, vitiis carnalibus seruientes ac defluentes. Propter quod nomine Euphratis exprimuntur, quia in aquis suæ luxuriæ: & propriæ im
1 Thes. 3. pietatis abundantia demorabuntur, quousque subitò auferantur. Cùm enim dixerint pax & securitas, repentinus eis superueniet interitus, iuxta Apostolum. *Et siccauit aquam eius,* id est, delitias omnemque copiam horum subitò tollendam annunciabit. *Vt præparetur via regibus ab ortu solis.* id est, ideo sic prædicabit, quatenus sua prædicatione ad Christum reducat reges & principes ab Antichristo deceptos qui ad literam pro maxima parte orientales, vt dicitur, erunt. Idcirco quoque ait, ab ortu solis, quoniam non redibunt ad veritatem nisi in cordibus eorum oriente, per inspirationẽ internã Christo sole iustitiæ *Et vidi de ore draconis, & de ore bestiæ, & de*
F *ore pseudoprophetæ exisse spiritus immũdos tres in modum ranarũ.* Per draconem diabolus non quilibet, sed ille supremus & primus: qui in Antichristo habitabit, intelligi debet: per bestiam Antichristus: per pseudoprophetã, cœtus seu multitudo prædicatorum Antichristi. Itaque ad innuendum quòd diabolus in Antichristo habitans: diriget dæmones inferiores ad introeundum Antichristi satellites ac prophetas, visus est spiritus immundus de ore draconis exisse. Rursus de ore Antichristi prędicatorumque eius visi sunt egredi spiritus immundi, puta diaboli, quoniam nõ spiritu sancto sed diabolico pleni loquẽtur: talemque spiritum qualem ipsi sortiti sunt, per suas prædicationes suis auditoribus insufflabunt. Qui spiritus immundi ranarum speciem habent, quoniã in omni deformitate ac sor

dibus

dibus vitiorũ delectãtur. Et ſicut ranæ turpẽ proferunt ſonũ A
ſic ipſi ſuggerent documẽta perfida atque falſiſſima, corã deo & omni corde illuminato ineptiſſimè turpiſſiméq; ſonantia. *Sunt enim enim ſpiritus dæmoniorũ*, id eſt, dæmones, qui ſpiritus ſunt. *Facientes ſigna*, id eſt, quædam mirifica, ſicut per magos Exod. 7.
Pharaonis fecerunt. Quomodo autẽ hoc poſſiut & quantũ, Apoc. 13.
dictum eſt ſuprà, cum oſtendebatur quomodo Antichriſtus miracula ſit facturus. *Et procedũt ad reges terræ congregare illos in prælium*, id eſt, regibus inſpirant & ſuggerunt occaſiones & propoſitũ præliandi contra ſe inuicẽ, & præſertim contra fideles & iuſtos, quod & tẽpore Antichriſti potiſſimè faciẽt. *Ad diẽ magnum dei omnipotentis*, id eſt, vt prælientur tempore diuinitus prẹſtituto, qui dies dicitur magnus, quia magna fiẽt in eo. Poteſt quoque per diẽ hunc dies iudicij accipi, quia ex B
præliatione illa regum iniuſta, ſequetur quòd ad diuinum iudiciũ ducẽtur, & corã omnibus diiudicabũtur. Vnde in Chriſti perſona ſubiungitur. *Ecce venio ſicut fur*, id eſt, improuiſè ac ſubitò ad iudicandum deſcendã, & peccata vlciſcar. Vnde Mat. 25.
in Euangelio loquitur: Qua hora non putatis, filius hominis Luc. 12.
veniet. Et rurſus, Sicut erãt in diebus Noë edẽtes & bibentes Mat. 13
quouſque venit diluuium, & tulit omnes: ita erit aduentus filij hominis. *Beatus*, eſt nunc in ſpe & in merito. *Qui vigilat* Mich. 6.
mente, id eſt, coram deo diligens eſt ne peccet, ſed deo in cunctis obediat. Iuxta illud, Omni cuſtodia cuſtodi cor tuum. Prou. 4.

Et cuſtodit veſtimenta ſua, id eſt, virtutes & dona ac cætera gratiarum chariſmata, & quantum poſſibile eſt, opera bona cõtinuat, quibus anima decoratur, protegitur & veſtitur. *Ne nudus ambulet*, id eſt, donis gratiæ ſpoliatus viuat, ad infernũq; C
tendat. *Et videant* deus & angeli boni ac mali, vel etiã proximi, qui poterũt ſcandalizari. *Turpitudinem eius*, id eſt, inhoneſtã ac vitioſam ipſius cõuerſationẽ, & animẹ deformitatẽ. Verba hæc plenius ſcripta & expoſita ſunt. *Et congregabit il* Apo. 3.
los in locũ, qui Hebraicè dicitur herma geddon, quod eſt ſecũdum Bedam, conſurrectio in priora, vel mons globoſus. Quod & in bono, & in malo accipi poteſt. Si in bono, ſenſus erit quòd Chriſtus iudex congregabit reges terræ, imò & omnes ad locum ſui iudicij: in quo ipſemet Chriſtus conſurget, vt teſtis fidelis & verax pro ſuis, & contra iniquos: vbi & vniuerſi homines quodammodo ſuo concurſu cõglobabuntur. Si in malo, ſenſus eſt, quòd diabolus ſeu trium præfatorũ immundorũ

D spirituum numerus colliget, interius suggerendo, reges terræ ad collegium Antichristi, vt ei adhæreant, quod collegiũ cõsurget aduersus fideles, priorémq; fidem Ecclesiæ, & erit suæ multitudine velut mons globosus contra electos. *Et septimus angelus*, id est, septimus ordo prædicatorum: quorum distinctio in isto cap. non semper accipitur ex parte personarum, sed interdum ex parte officiorum seu actuum. *Effudit phialam suam*, id est, prædicationem suam, & futuræ plenariæ damnationis iram. *In aërem*, id est, aëreas potestates, secundum Bedam & Albertum, illarum pœnas denunciando, quæ simul cum Antichristo & eius ministris, in infernum trudentur. Quemadmodum per Esaiam prædictum est: In die illa visitabit dominus super militiam cœli in excelso, & super reges terræ, & congregabuntur congregatione vnius fascis in lacũ, & claudétur in carcere. Dæmones autem ob suam leuitatem spiritualitatem, & mobilitatem, per aërem designátur, & etiã quia in ipso vsque ad diem iudicij cõmorátur. *Et exiuit vox magna de templo*, Ecclesiæ militantis seu triũphantis. *A throno*, puta à loco, quo deus residere dicitur & regnare. Istam vocem angelus in interiori sensu Ioannis formauit, & protulit *Dicens, Factum est*. omne quod Deus futurum prædixit & fieri iussit, adéstque finis. *Et facta sunt fulgura, & voces & tonitrua*. Ista enim tunc ad literam corporaliter fient, ad insinuandũ horrorem instantis iudicij. Similiter fient tũc fulgura, id est, miraculosi effectus in superioribus inferioribúsque corporibus. Iuxta quod ait Saluator, Erunt signa in sole & luna, & stellis, & in terris pressura gẽtium Et voces & tonitrua, id est, annunciationes imminentium operum Dei, & comminationes futuri supplicij. *Et terræ motus factus est magnus*. In visione imaginaria factus iam videbatur, tunc autem realiter fiet. *Qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt super terram, talis terræmotus sic magnus*. Et hoc rursus dupliciter potest exponi. Primò, quia tunc erit, secundum Albertum, terræ motus vehementissimus vniuersalis. Nam erit à causa supernáturali voluntaria & diuina. Secundò, per terrę motum intelligitur commotio cordium humanorum: quia tunc tribulatio & inquietudo maxima erit, veniétque tempus, quale non fuit, ex quo gentes esse cœperunt vsque ad tẽpus illud, quẽadmodũ apud Danielẽ legitur. *Et facta est ciuitas in tres partes*, id est, reproborum societas, quæ maior est numero quàm

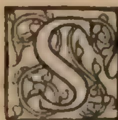
Marginalia: *Esa.24.* (beside "tur. Quemadmodum per Esaiam"); E (beside "terræ, & congregabuntur"); *Luc.21.* (beside "bus. Iuxta quod ait Saluator"); F (beside "annunciationes imminentium"); *Dan.12.* (beside "admodũ apud Danielẽ").

catalogus electorum, in tres portiones, videlicet in Iudæos, A paganos, & falsos seu impios Christianos diuiditur: ita quod quælibet pars secundum sui peccati mensuram supplicia sortietur. Circa hunc locum dicit Beda, Triforme bellum impia ciuitas infert Ecclesiæ Dei, quam Gentiles & hæretici certo certamine, & subdola fictione, falsi fratres prauis infestant exemplis. *Et ciuitates gentium ceciderunt.* Nam igne conflagrationis omne ædificium destruetur, & viuentes gentiliter damnabuntur. *Et Babylon illa magna*, videlicet præfata iam ciuitas, seu collectio impiorum vitiis deordinata. Babylon enim confusio dicitur. *Venit in memoriam ante deum*, id est, deus inuariabilis, per suæ æquitatis effectum ostendet se memorem iniquitatum eius in die iudicij. *Dare*, id est, vt det B ei, *Calicem vini*, id est, poculum damnationis, mensuratámque pœnam secundum mensuram culpæ. *Indignationis iræ eius*, id est, pœnæ procedentis ex indignatione iræ Dei contra eius peccata. Hoc est, ex zelo iustitiæ, quo eius crimina Deus iustissimus & sanctissimus detestatur. Porrò secundum Albertum, quoties Ioánes in libro isto loquitur de pœna malorum, dicit calicem vini, & non aquæ: ad innuendum, quòd plaga eorum irreuocabilis erit ac desperata. Sicut signum est desperatã esse plagam, dũ vinũ propinatur laboranti in febre acuta. *Et omnis insula fugit, & montes nõ sunt inuenti*, id est, habitacula tunc in terra cessabunt, & habitatores de terra tollẽtur. Sed & terra cõplanabitur in nouissima hora. Aliqui autem per insulas intelligunt iustos instar insulæ iactibus persequũtionũ contusos: qui tunc mente se à reprobis segregabũt. Per montes verò perfectos, qui tunc in damnatione pereun- C tium non inuenientur participes. *Et grando magna sicut talentum descendit de cœlo*, id est, grauissima dei percussio, scilicet, pœna inferni, tunc ruet super iniquos. *Et blasphemauerunt homines deum propter plagam grandinis, quia magna facta est vehementer.* Impij enim & reprobi, præsertim damnati, ex dei flagellis non emendantur: sed indurantur, & impatientia pleni blasphemant: quasi Deus iniustè agat cum eis, & optantes eum non esse, eiúsque omnipotentiæ & gloriæ ineffabiliter inuidentes. In inferno enim erit odium omnis boni honesti, superbia, ira, inuidia, & cætera, quæ omnia augebunt calamitatem miserrimorum, cum animus tam inordinatus sibiipsi pœnosus sit. Peccabunt autem miseri, sed non de-

D merebuntur,cum non sint in via, seu statu merendi ac demerendi,sed in termino.

¶Explanatio cap. XVII. *Et venit ad me.*

ARTICVLVS XVIII.

Apo.16.
SVB effusione phialæ septimi angeli,diem iudicij sanctus Ioannes circa finem præcedẽtis cap. summatim perstringens: nũc ad ea quæ prætermisit reuertitur,atq; sub specie mulieris meretricis ciuitatem diaboli describens, quas pro suis sceleribus pœnas passura sit, nunc declarat. Iã enim causa reprobationis impiorũ ostenditur. *Et venit ad me vnus de septẽ angelis,qui habebãt septem phialas.* Quemadmodum per septem
E angelos istos vniuersitas predicatorum Christi,& per septem phialas eorum,totius sacræ scripturæ intelligentia seu doctri
Apo.15.16 na insinuetur,in præcedẽtibus dictum est. Itaq; in visione hac imaginaria apparebat Ioãni effigies alicuius prædicatoris euangelicæ legis, gerens personam alicuius ordinis, chori seu agminis prædicatorum. Et fortè aliquis Euangelistarum seu Apostolorum tempore huius reuelationis defunctus, Ioanni in visione apparuit. *Et loquutus est mecum,* loquutione inter-
Ezec.16. na. *Dicens: veni.* per considerationem intentam. *Et ostendã*
Osea.4. *tibi damnationem meretricis magnæ,* id est,ciuitatis diaboli quæ est generatio reproborum,collectio impiorum. Quæ nõ meretrix tantùm,sed etiam adultera appellatur,quoniam relicto sponso cœlesti,creatore suo deserto, dæmoni constuprandã se ac maculandam prosternit: cum vanis atque caducis mẽte
F miscetur,innumeris sordibus maculatur. *Quæ sedet super aquas multas,* id est,in multis populis conquiescit, ex quibus & ipsa cõsistit:quos decipit,quibus & dominatur. Residet quoque in concupiscentiæ aquis, atque in discordiũ fluctibus po
Act.4. pulorum. Quemadmodum econtrariò multitudinis creden-
2.Cor.2. tium erat cor vnum,& anima vna:quos despondit Apostolus vni viro virginem castam exhibere Christo. *Cum qua fornicati sunt reges terræ.* Reges enim,principes,& magnates seculi huius sunt principalis primáq; portio ciuitatis istius: & inferioribus vitiosis,quos bene dirigere debuerunt, in vitiis sunt conformes: simúlq; cum eis à deo cor suum auertunt, & ad ea quæ dæmonibus cõplacent,illud cõuertunt,spiritaliter & corporaliter fornicantes. *Et inebriati sunt,* id est, vltra mensu-

ram

ram repleti. *Qui habitant terrā*, videlicet carnales, terreni, qui A
ad cœleſtia non aſpirant. *De vino proſtitutionis eius*, id eſt, de carnalibus eius oble&ctamentis, vel quibuſcūque bonis temporalibus deceptiuis, quibus anima proſtituitur dæmoni. *Et abſtulit me in deſertum, in ſpiritu*, id eſt, in ſpiritali hac viſione ſeu mentis conſideratione auertit me ab intuitu, cui eram intentus, ad conſiderationem populi à deo relicti: qui per deſertum eximitur, tanquam à Dei inhabitatione alienus. Vnde Berengandus: Per deſertum omnium impiorū multitudo deſignatur, eo quòd ipſa deſeruerit deū, & ideo derelicta ſit ab eo. *Et vidi mulierem ſedentem ſuper beſtiam*, id eſt, diabolo ſeu Antichriſto innitentem, atque in ipſo fallaciter quieſcentem. *Coccineam*, id eſt, peccatis cruentá, & ſanguinis martyrū, quem effudit, ream. Coccus nanque ſanguinei eſt coloris. *Plenam* B
nominibus blaſphemiæ, id eſt, multa verba blaſphemiæ proferet contra Chriſtum. Antichriſtus quoque multa diuinitatis nomina ſibiipſi non ſine grandi adſcribet blaſphemia. Porrò diabolus id ſummè conatur, vt ad peccata blaſphemiæ mentes inducat humanas. *Habentem capita ſeptem, & cornua decem*, Quid per hoc deſignetur, paulò pòſt in hoc ipſo cap. ſanctus docet Ioannes. Nàm & parabolam hác ipſe exponit in textu. *Et mulier erat circundata purpura & coccino, & inaurata auro, & lapide precioſo, & margaritis.* Per quod intelligi poteſt, ꝙ huius cógregationis pars potior mūdi huius regia fulget virtute, omníque ornamento mundano: quòd ité filij huius ſeculi perituras quærunt diuitias, & veſtimétorum ornatus, ac cætera quibus coram hominibus decorentur: qui menté deo immaculatam exhibere non ſatagunt. Spiritalius auté per pur- C
puram ſimulata perfectio ſumitur, quá impia plebs, ambitioſè dominans ſibi fingit ineſſe, per coccinum cruenta ferocitas contra iuſtos, per aurum ſapientia, quia aſtuti ſunt filij ſeculi: per lapidem precioſum, charitas: per margaritas, cæteræ virtutes inſinuantur, quibus callida plebs ſe fingit ornatam. *Habens poculum aureum*, id eſt, delectabilia mundi. *In manu ſua*, quia talia præbet amatoribus ſuis, videlicet diuitias, delitias, & honores vitæ præſentis. *Plenum abominatione & immunditia fornicationis ſuæ*, id eſt, abominationibus, vitiis, & inquinamentis ſpiritalis corporalíſq; fornicationis: quæ omnia incurrunt hi, qui mundum & ea quæ mundi ſunt amplectuntur, ſeu de poculo bibunt præfato. Berengandus per po-

D culum aureũ, intelligit documenta philoſophorũ ac poëtarũ erroribus plena. Beda verò hypocriſim, quia foris parent hominibus quaſi iuſti: intus verò pleni ſunt omni ſpurcitia. *Et in fronte eius nomen ſcriptum myſterium*, id eſt, meretrix iſta in aperto ſeu in manifeſta ſua operatione oſtẽdet qualis ſit: quia ex operibus ſuis quiſq; cognoſcitur, & arbor ex fructibus ſuis
Mat.27. iudicatur. Veruntamẽ quoniam tot ſimulatis virtutibus decoratur, non omnibus mulieris huius prauitas innoteſcet, ſed iuſtis atq; prudentibus: ideo nomen eius myſterium quoddam eſt, id eſt, ſecretum. Myſteriũ enim vocatur, quod eſt alicuius occulti contentiuũ: atque in quo aliud cernitur, & aliud intelligitur. Deinde nomen complexum exprimitur. *Babylon magna mater fornicationum & abominationum terræ.* Babylon nẽ-
E pe vocatur, quoniam impietatum confuſionibus plena, nil agens veraciter, ordinatè, ſapienter ac virtuoſè: cum ſemper habeat intentionem corruptam. Magna, propter multitudinẽ filiorum ſuorum, enormitatẽmque criminũ. Mater fornicationum, id eſt, origo immunditiarum, radix auerſionum à Deo, quæ verbo & exemplo alios & à Dei copula caſta auertit, & ſuis impuritatibus miſcet. *Et vidi mulierẽ ebriã de ſanguine ſanctorum & de ſanguine martyrum Ieſu*, id eſt, immoderanter repletam trãſgreſſione, qua ſanguinem electorum effudit, quorum ſanguinem inſtar ebrij ſitit. Et quia hæc mulier totũ reproborum corpus repræſentat, adſcribitur ei nõ ſolùm effuſio ſanguinis martyrum Chriſti: ſub euãgelica lege effuſi: ſed eorum quoq; qui ante Saluatoris aduentum pro iuſtitia occubuerunt. *Et miratus ſum cum vidiſſem eam, admiratione magna.*
F Fuit enim effigies iſta & ſignificatio eius valde mirabilis, rara, ſapientialis ac myſtica. Et in hac viſione multa reuelata ſunt ſancto Ioãni, quæ antè tam diſtinctè ac particulariter nõ cognouit. In perſona quoque eccleſiæ miratus eſt Ioannes, quòd deus electos ſuos tam multiformiter tentari permittit, ꝙ etiam reprobos tam patienter ac longanimiter ſuffert. De
Abac.1 qua re Hieremias & Abacuc, imò & Iob, vel in ſua, vel in in-
Iob.21. firmorũ perſona non parum ſe admirari teſtantur. Hieremia
Hiere.12. dicente: Iuſtus quidem es domine, ſi diſputem tecum. Verũtamen iuſta loquar de te. Quare via impiorũ proſperatur? &c.

Et dixit mihi angelus, Quare miraris, id eſt, noli nimiũ admirari, ſed cauſa cognita admiratio ceſſet. *Ego dicam tibi ſacramentum*, id eſt, occultam ſignificationem. *Mulieris & beſtiæ,*

quæ

quæ portat eam, quæ habet septem capita, & decem cornua. Ista A
enim consequenter angelus exponit, & de significatione mu- *Apoc.* 17
lieris ac bestiæ iam dicta sunt aliqua. *Bestia quam vidisti*, id est, diabolus qui suprà dictus est draco, seu Antichristus. *Fuit.* Diabolus enim ante domini Saluatoris aduētum penè cunctis dominabatur hominibus. Similiter Antichristus modico tēpore regnaturus est, & quātū ad hoc de ipso dicitur, fuit, scilicet in mundo hoc regnans. *Et non est*, nūc post Christi aduentum in mūdo sic dominans, sicut olim fuit ipse diabolus. Propter quod passione instante testatus est Christus: Nunc prin- *Ioan.* 12
ceps huius mundi eiicietur foras. De Antichristo quoque dicitur, non est, quoniam regnum eius sicut crudelissimum, ita & breuissimum erit. *Et ascensura est de abysso*, id est, tam dæmon quàm Antichristus de impietatis profundo, de insidiarum oc- B
culto, de latebris calliditatis, & abundantia prauitatis ascendet in fine mundi ad hominum deceptionem, & ad principatum super iniquos. *Et in interitum ibit*, æternam damnationem recipiendo. Antichristus quoque cum omnibus præsidens fuerit repentè diuina occidetur virtute. *Et mirabuntur inhabitantes terram, quorum nomina non sunt scripta in libro vitæ à constitutione mundi, videntes bestiam quæ erat & non est*, id est, habitatores terræ, terrena magis quàm cœlestia appetentes, qui ab æterno prædestinati non sunt, stupebunt videntes Antichristū, seu diabolum per Antichristum tam potenter regnare, támque mirabilia operari in mundo. Mirabuntur quoque, quum viderint regnum illud tam repentè deiectum, & principem suum tam subitò esse extinctum. *Et hic est sensus*, id est, interpretatio seu expositio eorum, quæ vidisti, hæc est. *Qui habet intelligentiam.* C
id est, ille qui capere potest, qui docilem habet mentem & intelligentiam scripturarum. Quasi dicat, Interpretatio horum difficilis est & profunda. Deinde exponit quæ sint capita bestiæ. *Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet, & pro*, id est, *Septem reges sunt*, id est, per septem capita bestiæ intelliguntur septem montes, id est, septem reges, vtpote præ cæteris potestate sublimes, animositatéque tumidi, ac cæteris præsidentes: qui sunt velut fundamenta ac stabilimentum mulieris istius meretricis ciuitatis diaboli, congregationísque reproborum: quia illorum potestati innititur, & de eorum præsumit potentia. Impij enim subditi, scientes dominorum suorum potentiam atque malitiam, audacter agunt mala, quæ

D dominis suis placere nouerunt. Hinc secundum Bereng. sicut apostoli dicũtur fundamentum ciuitatis Dei, puta ecclesiæ: sic isti sunt fundamentum ciuitatis diaboli. Septenario auté vniuersitas regum ac principum horum exprimitur. *Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit*, id est, horum septem regum quinque iam perierunt, illi videlicet, qui à tempore Adæ vsque ad diluuium regnauerunt. Item & illi, qui post diluuium vsque ad Abraham fuerunt. Deinde & hi qui deinceps vsque ad Mosen præfuerunt. Postea illi qui à tempore Mosi vsq; ad transmigrationem Babylonis rexerunt. Quintò & hi, qui ab illo tempore vsque ad Christi aduentum dominabãtur. Omnes isti durissimum Dei iudicium sunt perpessi, quoniam potestate sibi concessa abusi sunt, impios fulciendo atque portando, contra fideles ac iustos. Vnus autem regum istorum, videlicet sextus, nunc est sub euangelica lege, per quem omnes reges &

Ephes. 2

E principes persequentes ecclesiam innuuntur. Et alius, vtpote septimus nõdum venit, scilicet Antichristus. *Et quum venerit, oportet illum breue tempus manere in regno.* Tribus enim annis cum medio legitur apertè ac generaliter regnaturus. Vnde & ei⁹ persequutio sicut durissima, ita erit breuissima. Ideo ait Saluator: Nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur. Vnde Greg. asserit: Quia & superbos & infirmos nos dominus conspicit, dies quos singulariter malos intulit, misericorditer breuiatos dicit: profectò vt & superbiam nostrã terreat de aduersitate, & infirmitatẽ foueat de breuitate. *Et bestia*, scilicet Antichristus, siue diabolus. *Quæ erat, & non est*, secundum expositionem iam habitam. *Et ipsa octaua est*, id est, quamuis ad reproborũ congrega

F tionem pertineat, tanquam caput ipsius: ob singularem tamen suam nequitiam, potestatem, eminentiam, ponit in numerum, & proprium obtinet locum. *Et de septem est*, id est, ad reproborum catalogũ spectat. *Et in interitum vadit*, scilicet in dãnationem perpetuam. Insuper ostenditur, quid decem cornua bestiæ signent. *Et decem cornua quæ vidisti*, in bestia, scilicet Antichristo. *Decem reges sunt*, id est, repræsentant. *Qui regnum nondum acceperunt. sed potestatem tanquam reges vna hora accipiẽt.* Dicunt aliqui, quòd regnum Romanum circa Antichristi tẽpus diuidetur in decem regna: quorum reges adhærebunt Antichristo, sicut capiti cornua: & per illos impugnabit Ecclesiã, qui nunc quoque per decem reges signantur. Securius autem

Apoc. 13.

videtur

videtur dicendum, quòd ſicut ſuprà quandoque, ita & nũc per denarium vniuerſitas inſinuetur: ita vt per decem reges intelligantur omnes reges, qui Antichriſto tunc acquieſcẽt, qui nõdum regnum ſortiti ſunt, quia nec nati ſunt: ſed tempore illo vna hora, id eſt, modico tempore poteſtatem accipient, & habebunt ſicut & Antichriſtus non diu regnabit. Accipient autem tanquam reges, quia præſidentia eorum tam breuis & impia erit, vt potius dicatur apparentia, quàm veritas regiæ poteſtatis. Accipient quoque. *Poſt beſtiam*, id eſt, imitando ſuum principem Antichriſtum, per poteſtatis abuſum: & non in tanta plenitudine, ſicut ipſe. *Hi vnum conſilium habent*, id eſt, cõcordes erunt in malo, ad perſequendum Eccleſiam. *Et virtutem & poteſtatem ſuam beſtiæ tradent*, id eſt, ſeipſos & ſuos exercitus ad cooperandum & obſequendũ Antichriſto præbebũt. Vel ei quicquid poſſunt, adſcribent. *Hi cum magno*, id eſt, contra Chriſtum *Pugnabunt*, qui propter innocẽtiam & immolationem ſuam pro nobis, agnus vocatur. Pugnabunt autem contra eum, eius fidem & legem pro poſſe tollendo, eiúſque membra infeſtando: de quibus teſtatur: Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. *Et agnus vincet eos*, dando ſuis militibus patientiam in aduerſis, Antichriſtum etiam perimendo, Euangelicam legem poſtea reformando, & quoſdam perſecutorum iſtorum corporaliter occidendo, æternalitérque damnando, quoſdam forſitan poſt Antichriſti interitum cõuertendo. *Quoniam dominus dominorum eſt & rex regum*, ideirco cunctis potentior, & ad ſuperandum idoneus. *Et qui cum illo ſunt*, id eſt, qui ei fideliter vſque ad mortem in omni tribulatione adhærent. Hi ſunt *Vocati*, à Deo per inſpirationem aut prædicationem. *Et electi*, ad vitam beatam. *Et fideles*, re & nomine. Deinde angelus exponit, quid per aquas præfatas ſignetur. *Et dixit mihi*, ſcilicet angelus. *Aquæ quas vidiſti vbi meretrix ſedet*, id eſt, ciuitas diaboli ſeu reproborum collectio conquieſcit, ſicut paulò antè expoſitum eſt. *Populi ſunt & tribus linguæ*, id eſt, variæ nationes ex quibus malignorũ ſocietas conſtat. *Et decem cornua, quæ vidiſti in beſtia*. ſcilicet reges & reprobi memorati. *Odient fornicariam*, id eſt, meretricem ciuitatem diaboli, cùm ſe viderint cum ea pariter perituros. Sed & vnus odiet alium, ſecundum quod inter ſuperbos ſemper ſunt iurgia, imò odient & ſeipſos, optando ſe non eſſe, & poſſe impiè agere & frui caducis. Nam & qui diligit iniquitatem, odit

A — Eſa. 53 — B — Matth. 25. — C — Prouer. 13 — Pſal. 10

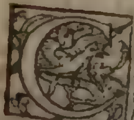
D animam suam. *Et desolatam facient eam & nudam*, quia tunc ei non ferent auxilium quemadmodum antè, quando diuitiis atque delitiis seculi subditos suos ornauerũt. *Et carnes eius manducabunt, & ipsam igne concremabunt*. Si carnes eius comedent, quomodo eam comburent? Hyperbolica ergo & metaphorica est loquutio, ad innuendum magnitudinem mutui odij eorum in pœnis, qui socij fuerant in peccatis, qui sibi mutuò augent suæ damnationis supplicia. Nam & Apostolus ait: Si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. *Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant quod placitũ est illi*, id est, meretrici mala pœnalia inferãt modo præfato. Si autem referatur ad mala culpæ, intelligendum est quòd deus dedit hoc permissiuè. Sicut ait Apostolus. Tradidit illos in reprobum sensum, vt contumeliis afficiant corpora sua in seipsis. Vnius nempe peccati demerito, meretur peccator à Deo relinqui, grauius excæcari ac transgredi. *Vt dẽt regnum suum bestiæ*, id est, congregationem sibi subiectam atque in vitiis similem, exponant diabolo puniendam, vel ab Antichristo & diabolo se regi permittant: sequentes Antichristi malitiam, etiam post eius interemptionem. *Donec consumentur verba Dei*, id est, opere impleantur, quæ serui Dei ex diuina reuelatione decursu statúque istorum prædixerũt: quibus impletis, impij pariter sine fine cruciabuntur. *Et mulier quam vidisti*, scilicet meretrix sedens super aquas, puta collectio reproborum. *Est ciuitas magna*, id est, ciuitas diaboli, scilicet reproborum hominũ multitudo. *Quæ habet regnum super reges terræ*, id est, potestatem & F dominium tale ac tãtum, quòd etiam reges sibi plurimos subiugabit, vt secum Antichristo consentiant. Vel hoc ideo dicitur, quia reges sunt pars ciuitatis istius. Rex autem vt vna persona, à multitudine superatur.

Galat. 5.

Roma. 1.

E

¶ Explanatio Cap. XVIII. *Et post hæc vidi.*
ARTICVLVS XIX.

CONsequẽter mystico difficilíque sermone, describit sanctus Ioannes huius mundi immundi seu seculi nequam vanitatem, & iustam cõdemnationem eiusdem. *Et post hæc vidi alium angelum descendentem de cœlo, habentem potestatem magnam: & terra illuminata est à gloria eius.* Secundum Albertum

hic incipit visio sexta, ideo ait, post hæc, puta visionem quintam præscriptam. Porrò in visione hac imaginaria apparebat Ioanni quòd angelus præpotens atque præsplendidus de cœlo descendens, tanti esset fulgoris, vt ipsa terra inde fulgeret. Hæc autem per quasdam similitudines, species siue effigies angelus sanctus Ioannem instruens intúsque alloquens, monstrauit eidem. Denique per angelum istum quidam intelligũt. Christum, qui per incarnationis mysterium cœlitus venit, qui est virtus & sapientia patris, & magni consilij angelus, à cuius gloria, id est, eminenti sapientia, prædicatione, miraculosáque operatione illuminati sunt habitantes in terra, videlicet militans electorum Ecclesia: quando populus qui sedit in tenebris, vidit lucem magnam. Alij per angelum istum, intelligùnt cœtum seu ordinem doctorum & prædicatorum, qui de militantis Ecclesiæ cœlo descendit, & magnæ virtutis est, potens soluere & ligare peccata, & viatores illustrat. Potest quoque per angelum hunc angelicus spiritus accipi ad consolationem fidelium, mundi seu impiorum ruiná eis denuncians. *Et exclamauit in fortitudine dicens: Cecidit, cecidit, Babylõ illa magna.* Hoc ipsum in superioribus dictum expositúmque recordor. Quòd autem per Babylonem ciuitas dæmonis, videlicet impiorum & reproborum hominum vniuersitas designetur, in isto potissimè libro, frequenter prædictũ est. Præterea sicut in libris prophetarũ Esaiæ, Ezechielis, Hieremiæ, per Babylonem ad literam exprimitur vrbs illa Chaldææ, in qua Nabugodonosor rex regnauit: per quam ibidem spiritaliter mũdus vanitatibus deditus, & mundanorum hominum multitudo intelligi datur: ita præsenti capitulo per Babylonem ad literam significatur præfatus mundus, vitiorum confusione repletus. Sicut ait Ioannes: Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. Vnde in isto capitulo multa verba scribit Ioannes, quæ in memoratis habentur prophetis. Veruntamen literalis sensus distinctus est. Rursus quia non solùm per Babylonem, sed per Ægyptum quoque & Tyrum mundus spiritaliter explicatur aliqua hìc verba scribuntur, quæ apud Ezechielem de Tyro dicuntur. Itaque cecidit, cecidit Babylon, id est, vani homines corpore & anima perierunt, & in vtroque damnabuntur ac punientur. Et sicut nunc cadunt in profunda vitiorum, ita tunc cadent in barathrum tormentorum. *Et facta est habitatio dæmoniorum, & custodia*

A 1. Cor. 2. Esa. 9.
B Ioan. 20.
Apoc. 14. Esa. 21. Esa 13. 14. Hie. 50. 51. Ezech. 32.
C 1. Ioan. 2.
Ezech. 27.

D *stodia omnis spiritus immundi, & omnis volucris immundæ & odibilis*, id est, sicut ciuitas materialis euersa funditúsque destructa, fit mansio & locus brutorum: sic impiorum cateruа peccando facta est locus, domus & ciuitas dæmoniorum spirituū immundorum: qui ob suam in altum vitiosam tendentiam, volucres immundæ atque odibiles appellantur. Odibilis enim coram
*Eccle.*10. Deo & hominibus est superbia. Et in Euangelio ait Saluator:
*Matth.*13. quòd volucres cœli comederunt semen verbi Dei, id est, dia-
*Lucæ.*8. boli. Rursus ciuitas ista cadendo in mala pœnæ æternæ, fit habitatio dæmonum: quoniam in inferno opera diabolica incessanter exercet, omne bonum virtutis odio habés, & deum sine cessatione blasphemans. Impij autem odibiles sunt non quan-
E tum ad esse, quod habent à Deo: sed quo ad culpam, quam habent à proprio. *Quia de ira fornicationis eius*, id est, de voluptate immunda, seu amore illicito, ac impia vanitate Dei iram seu vindictam prouocante Babylonis huius, *Biberunt*, id est, gustauerunt. *Omnes gentes*, per consensum, appetitum, seu actū. Omnes, inquam, gentes, gentiliter non rationabiliter conuersantes, seu quædam de omnibus. *Et reges terræ cum illa fornicati sunt*, mēte & corpore, terrena magis quàm cœlestia amplectendo, & concupiscentias assequendo. *Et mercatores terræ de virtute diuitiarum*, id est, magnis & fortibus diuitiis *Eius, diuites facti sunt*. Quod de negociatoribus literaliter accipi potest, qui opes seculi congregando ditantur. Spiritaliter verò mercatores sunt omnes auari. Iuxta quod in Ecclesiastico scri-
F ptum est: Auaro nihil est scelestius. Et: Nihil est iniquius,
*Eccle.*19 quàm amare pecuniam: hic enim animam suam habet vænalem.
Ibidem. Isti pro temporali abundantia sua animas infœlici commutant mercatu. Sed cum Babylon ista aliud nihil sit, quàm gentes omnes iniquæ, cum regibus reprobis: quomodo mercatores, & reges, ac gentes omnes de ira fornicationis eius biberunt? Et respondendum, quòd loquitur de eisdem quasi de diuersis secundum diuersas proprietates & considerationes. Quemadmodum in scripturis de Ecclesia & fidelibus fit mentio quasi de diuersis: cum tamen sunt idem. Quoniam ergo plerumque vnus reproborum alium inducit ad impietatem, interdum verò reprobi seipsos prouocant ad peccandum, nunc nomine Babylonis quasi vnum aliquid, nunc aliis nominibus quasi plures signantur. *Et audiui vocem aliam de cœlo dicentem: Exite de illa popule meus.* Vocem hanc in interioribus

terioribus viribus animæ ſancti Ioannis angelus eum infor- A
más formauit, quam ipſe interiori auditu percepit. Per quam prædicatio Chriſti, & ſeruorum eius hortantium fideles vt ab impiis ſe elongẽt, intelligi datur. Nam & Paulus: Exite, in- 2.Cor.6
quit, de medio eorum, & immundum ne tetigeritis. Denique Hieremias Babylonis deſtructionem prænuncians, populum *Hiere.* 30
Iudęorum hortatur exire de medio Babylonis. Sed & Eſa. ait: Exite, exite, & pollutum nolite tangere. Semper autem & vbi- *Eſa.* 52.
que exeundum eſt de congregatione malorum, mente & animo: ne ſcilicet conſentiamus vanitati & prauitati illorum, ſed omne vitium deteſtemur, & peccatum ſemper diſpliceat. Interdum verò, cum fieri poteſt, etiam corporalis receſſus peruti lis eſt, maximè imperfectis, qui aliorum malitia facilitas maculantur. *Et ne participes ſitis delictorum eius.* Eadem mala agẽ B
do, ſeu eadem bona omittendo: aut certè illorum peccatis cõſentiendo, aut etiam non redarguendo. *Et de plagis eius non accipiatis,* id eſt, de prauis exemplis & ſcandalis, quibus animæ vulnerantur, occaſionem ruinæ ſumendo: ſed inflexibiles ſitis in bono. Rurſus de plagis eius non accipiatis, id eſt, ſupplicia ei parata nolite incurrere. Tanquam dicat: Si non cõmunicatis in peccatis, non cõmunicabitis in tormentis. Ita egreſſus fuit de Babylone Hieremias qui ait: Non ſedi in conſi *Hiere.* 15
lio ludentium, & diem hominis non concupiui. A facie manus tuæ domine ſolus ſedebam. Itemque Pſalmiſta: Non ſedi *Pſal.* 3.
cum conſilio malignantium, & cum iniqua gerentibus non introibo. Itaque nos barbati ſtudeamus implere, quod in li- C
bro Tobiæ puella quædam impleſſe ſe veraciter profitetur: *Tob.* 3
Nunquam cum ludentibus miſcui me, neque cum his qui in leuitate ambulant, participem me præbui. *Quoniam peruenerunt peccata eius vſque ad cœlum,* id eſt, in tantum coram deo creuerunt atque enormia facta ſunt, vt exigente iuſtitia ſit damnanda. Simile eſt quod loquitur Hieremias: Peruenit *Hiere.* 51.
iudicium eius vſque ad cœlum. Et de Niniue dominus ait: *Ionæ.* 1.
Aſcendit malitia eius coram me. *Et recordatus eſt deus iniquitatum eius,* id eſt ſtatim per vltionis effectum, monſtrabit ſe peccata eius attendere. Conſequenter dominus ait electis & ſanctis: *Reddite illi, ſicut & ipſa reddidit vobis.* id eſt, Babyloni ſeu congregationi prauorum infligite pœnas iuſtas, pro perſequutionibus quas intulit vobis iniuſtè. Nec hoc eſt contra illud quod ait Saluator: Benefacite his qui oderunt

D vos. Et Apostolus: Nulli malū pro malo reddentes. Hoc enim
Matt.1 ideo dicitur, ne quis propria authoritate se vindicet, aut zelo
1.Thes.5. inordinatæ vindictæ affligat. Sed ex commissione diuina, &
1.Petri.3. secundum processum iustitiæ licet id agere, præsertim non vt propria iniuria vindicetur, secundum quod propria: sed inquantum est dei iniuria, eiusque offensiua. *Et duplicate illi duplicia*, id est, pro duplicibus pœnis quas intulit vobis, in corpore & in anima vos affligendo, infligite ei duplicem punitionem, vt corpore & anima in inferno crucietur. Et hanc duplicem punitionem duplicate, vt corpus affligatur frigore
Iob.24. & calore: iuxta illud Iob, Ibunt ab aquis niuium ad calorem nimium: anima verò verme conscientiæ, & carentia visionis diuinæ. Iterum pœnæ istæ duplicari dicuntur, quia pro tempo
E ralibus persequutionibus, quas impij infligunt electis, æternales recipiunt punitiones. Hæc ergo facite ei. *Secundum opera eius*, id est, secundum quod mala acta ipsius merentur: iuxta
Hiere.50. illud Hieremiæ: Reddite ei secundum opus suum. Iuxta omnia quæ fecit, facite ei. *In poculo, quod miscuit vobis*, id est, pro multiformi tribulatione, qua vos potauit. *Miscete illi duplum*, id est, duplicatam & æternalem pœnam ei infligite, secundum modum præfatum. ¶ Sed nónne hoc videtur esse contra iustitiam & crudele, cum vltio non debeat quantitatem culpæ excedere? Respondendum, quòd non. Non enim vltra, imò citra condignum puniuntur iniqui: quamuis illis pœna sit multo maior, quàm pœna quam intulerunt iustis.

Quantum glorificauit se, contra Deum atque iustitiam inaniter gloriando, vel se per superbiam erigendo, humanam glo
F riam appetendo, aliis se gloriosum exhibendo. *Et in delitiis fuit*, in carnalibus sese carnaliter delectando, *Tantum date illi tormentum*, quo in corpore affligatur propter delitias impuras præhabitas, *Et luctum*, id est, dolorem in anima, cōtra glorificationem inanem: sicque pœna correspondeat culpæ. ¶ Sed cum incomparabiliter maior ac diuturnior sit pœna inferni quàm delectatio præsens, quomodo dicitur, tantum date illi, & cætera? Respondendum, quòd sensus est: vt secundum exigentiam demeritorum suorum puniatur: tamen citra condignum, propter immensitatem diuinæ clementiæ. Vnde proportio ista attenditur penes genus, vt qui magis se glorificauit, & in delitiis maioribus fuit, acrius puniatur cæteris paribus. Quæ verba superbis & luxuriosis præ-

ſertim timenda ſunt & penſanda: quia quò nunc amplius intumeſcunt, & in carnis viliſſimæ fœtidiſſimis delectationibus ſe reſoluunt, eò dirius in infima tartari deprimentur, atque intenſius torquebuntur. Similiter cupidi & guloſi, qui in auro, argento, cibo, & potu delectationes ſuas conſtituunt. Omnis autem delectatio munda & licita eſt in deo, vel in rebus creatis ſecundum deum. Quòd autem Babylon iſta iurè ſic punietur, verba pandunt ſequentia, *Quia dicit in corde ſuo,* ſtultè, præſumptuoſè, ac impiè cogitando, A

Sedeo regina, id eſt, poteſtate, honore, & opulentia rerum vallata. *Et vidua non ſum.* id eſt, à multis mecum ſpiritaliter aut corporaliter fornicantibus diligor. *Et luctum non videbo,* id eſt, aduerſa & triſtia non incurram, neque experiar. Impij nanque quanuis ſe ſciant pro ſuis ſceleribus puniendos, B
fingunt tamen ſe non videre quod vident: & memoriā mortis à ſua mente reiiciunt, ne triſtis cogitatio lætitiam cordis eorum perturbet. Tales ſunt filij huius ſeculi qui ſine timore peccant, & in tanta viuunt ſecuritate ſtultiſſima, quaſi morituri non eſſent. *Ideo in vna die venient plagæ eius,* puta in die iudicij. Quæ verò ſint plagæ iſtæ ſubiungitur. *Mors, & luctus, & fames.* Per mortem intelligitur mors ſecunda, videlicet infernalis miſeria: per luctum, pœnarum acerbitas, dolor, confuſio: per famem, deſiderium quietis, quam nunquam habebit, ſeu omnis boni defectus quo iugiter plena erit. *Et in igne comburetur,* quia æterno igne torquebitur, nō conſumetur. *Quia fortis eſt deus, qui iudicabit illam.* ideo nullus poteſt ei reſiſtere, & quicquid ſibi iuſtum videtur, poteſt efficere. Præterea vnicuique impio ad ciuitatem Babylonicā C
pertinenti, & vana ſecuritate negligentiaque decepto, mala iſta in die vna eueniunt: quando hora qua non putauit, corporaliter moritur, diuinitus condemnatur, omnibus temporalibus quæ dilexit priuatur, quemadmodum legitur diues ille dixiſſe, Anima habes multa bona repoſita in annos plurimos: requieſce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi deus: Stulte hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem paraſti cuius erunt? Aduertant igitur amatores mundi, quod loquitur Chriſtus: Væ vobis qui reditis quia plorabitis. Væ vobis qui ſaturati eſtis, quia eſurietis. Væ vobis diuitibus, qui nunc habetis conſolationem veſtram. Porrò his verbis conſonant quæ apud Eſaiam de Babylone cōſcripta ſunt: Dixiſti in

Eccle. 3

Lucæ 12

Lucæ. 6.

Eſa. 47.

de quibus nunc dictum est. *Flebunt & lugebunt super illam,* A
eo modo quo reges, quia & ipsi sunt pars ciuitatis istius, & simul cum ea cruciabuntur. *Quoniam merces eorum nemo emet amplius*, id est, quia ista caduca & temporalia amiserunt, in quibus sibi finem vltimum statuerunt: sicque eorum prosperitas erit finita. Consequenter specificantur merces, quas nemo peracto iudicio amplius emet. *Merces auri, & argenti, & lapidis preciosi, & margaritæ, & byssi*, id est, candidissimi lini seu vestimenti inde facti. *Et purpuræ, & serici, & cocci*, quod rubei est coloris. *Et omne lignum thyinum*, de quo genere ligni legitur. 3. Regū Salomō fecisse cantoribus templi lyras & citharas. Estque lignum istud, vt dicitur, imputribile, crescens in Ophyr. *Et omnia vasa eboris*, id est, eburnea. *Et omnia vasa facta, Ex lapide precioso & æramento*, id est,ære, *Et ferro & marmore*, ista oblectāt visum. Deinde ponuntur quæ oblectant olfactum. *Et cynamomum*, quod est species aromatica cinereū habens colorem, crescens ad modum cannæ, & fractum fundit odorē suauem. *Et amomum*, quod secundū Albertum, est species seminis, faciens effluere menstrua, & vrinā. *Et odoramentorum*, mercem nemo plus emet. *Et vnguenti & thuris.* Deinde tanguntur sensibilia oblectantia gustum. *Et vini & olei & similæ*, quo est delicatissima farina. *Et tritici.* Insuper nominat ea quæ hominū vsibus deseruiunt. *Et iumentorum, & ouium, equorum & rhedarum*, id est, quadrigarum. *Et mancipiorum*, id est, seruorū, *Et animarum hominum*, id est, hominum qui venales præbentur. Porrò per animas hominum ipsi homines designantur, secundum ꝙ nomine partis totum intelligi solet. *Et omnia poma desiderij animæ tuæ*, id est, carnalitatis tuæ, quæ anima tua sensualitatem secuta, vehementer appetit. Et quamuis sint alia multa in quibus carnales homines magis, quā in pomis delectentur: tamen pomis expressis, adiūctum est desiderij animæ tuæ: ad innuendum, secundū quod Haymo scribit, ꝙ non tantùm in rebus preciosis atque maioribus, sed etiam in minoribus valde offenditur Deus, si vltra quàm appeti debeant, appetantur. Vel per poma intelliguntur vilia quæquæ, quæ seculi amatores præferunt bonis spiritalibus & æternis. Vnde similes sunt pueris, qui poma & pira magis, quàm preciosa quælibet amplectuntur. Hinc quoque in hominibus talibus ponitur vitium puerilitatis, quod stultitia appellatur: & dono sapientiæ, quo diuina sapiunt animo,

3. Reg. 10.

B

C

D contrariatur. *Discesserunt à te, & omnia pinguia & præclara perierunt à te*, vtpote opes & fercula delicata, ac cętera quę magni precij æstimasti: quamuis cóparatione spiritualium diuitiarũ sint nullius momenti. *Et mercatores horũ, qui diuites facti sunt ab ea*, id est, à diuitiis Babylonis, scilicet mundi huius, non nisi terrena amantis. *Longè stabunt propter timorem tormentorum eius*, iuxta sensum, quo reges longè stare iam dicti sunt, *Flentes, lugentes, dicentes: Væ, væ, ciuitas illa magna*, scilicet Babylon. *Quæ amicta erat bysso, & purpura, & cocco, & inaurata est auro & lapide precioso & margaritis*, id est, prædictis rebus, ornamentis & vestibus, in seculo isto lasciuè, curiosè, pomposéque vsa est: quærens in sensibilibus delectari, ab hominibus honorari, & corpus non animam ornans ac ve-

E stiens. *Quoniã vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ*, id est, breuissimo tempore, seu momento ablata est ei omnis opulentia ista. *Et omnis gubernator*, scilicet in temporalibus, vel in spiritalibus præsidens, vt episcopi & principes seculares. *Et omnis qui in lacum* id est, in mundo. *Nauigat*, vel in aqua, vt hi qui ad maiora aspirant, & in præsenti vita exaltari affectant.

Et nautæ qui in mari operantur. Per nautas, intelligi possunt vel qui nauẽ Ecclesiæ regere habẽt, vel qui nauigia dirigunt. Per mare quoque intelligitur, vel seculum nequam, vel quælibet congregatio aquæ, in qua homines lucris insistunt. *Longè steterunt, & clamauerunt, videntes locum incendij eius*, id est, infernum, in quo & ipsi pariter erunt inclusi. *Dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ?* id est, quis in diuitiis, delitiis, honore, potestate, & cæteris mundi fallacibus bonis, similis fuit Babyloni præfatæ, videlicet impiæ congregationis? *Et mi-*

F *serunt*, id est, in inferno mittent. *Puluerem super capita sua*, id est, signa mœroris ostendent, & de peccatis suis inquantum

Sap.5. sunt in eis causa supplicij, pœnitebunt: iuxta illud Sapientiæ:

Psal.57. Dicentes intra se pœnitentiam agentes & præ angustia spiritus gementes. Nos insensati, &c. Et post pauca: Talia dixerũt hi, qui sunt in inferno. Denique in vita præsenti miserũt puluerem super capita sua, id est, terrena, vana, & leuia superposuerunt per vitiosum amorem cordibus suis. At verò secundũ Berengandum, per caput mens, per cinerem peccata signantur. Cinerem itaq; super capita sua ponẽt, quia memoria peccatorum à mentibus eorum nunquam recedet. *Flentes & dicentes: Væ, væ*, id est, dánatio æterna in corpore & in anima,

nunc

nunc ineſt tibi ô Babylon. *Ciuitas illa magna, in qua diuites* A
facti ſunt omnes qui habent naues in mari, id eſt, gubernatores, & mercatores, ac nautæ præfati. *Quoniam vna hora deſolata eſt,* id eſt, ſubito omni gaudio opibúſque priuata. Propter quod ciues ciuitatis iſtius apud Sapientem fatentur lugubriter: Quid nobis profuit ſuperbia, aut quid diuitiarum iactantia contulit nobis? Tranſierunt omnia illa, tanquam vmbra. Præterea quia damnatio reproborum cedit in augmentum gloriæ electorum (iuxta illud: Lætabitur iuſtus cum viderit vindictam) ſubiungitur. *Exultate ſuper eam,* id eſt, de iuſta dánatione & pœna Babylonis, *Cœli*, id eſt, ciues cœleſtes angeli. *Et ſancti Apoſtoli & prophetæ*, qui præ cæteris fuiſtis à ciuibus Babylonis afflicti, & qui iſta eius ſupplicia prædixiſtis. *Quoniam indicauit deus iudicium veſtrum de illa,* id eſt, iu B
dicium, quod zelo iuſtitiæ optaſtis fieri, & quod veſtræ iuſtitiæ debebatur, Deus de Babylone exercuit. Hoc eſt enim iudicium de quo ſuprà ſancti loquuti ſunt deo: Vſquequo domi *Apo. 6.*
ne ſanctus & verus, non iudicas & non vindicas ſanguiné noſtrum? *Et ſuſtulit vnus angelus fortis lapidem quaſi molarem, & miſit in mare dicens: Hoc impetu mittetur Babylon illa magna.* In viſione imaginaria apparebat Ioáni, ꝙ angelus ſanctus proiecit ſaxum grande in mare: ad figurandum & facto exemplari prænunciandum, quòd Chriſtus magni conſilij angelus in die iudicij proiiciet ſubitò in infernum omnem impiorũ cateruam. Et huic ſimile eſt quod legitur Hieremias dixiſſe ad *Hiere. 2.*
Saraiam: Cùm veneris in Babylonem, ligabis lapidem ad librum iſtum, & proiicies illum in medium Euphratem, dicens, Sic ſubmergetur Babylon, & non conſurget à facie afflictio- C
nis, quam ego adducam ſuper eam. Vnde nũc ſubditur de Babylone, cuius typus fuit Babylon illa Chaldaica. *Et vltra nõ inuenietur*, videlicet in priſtino ſtatu, & proſperitate mundana, aut ſeculo iſto. *Et vox citharœdorum, & muſicorum, & tibia canentiũ, & tuba non audietur amplius in ea*, id eſt, nulla ſuauitas harmoniæ, & nullus ſonus auditum mulcens: ſed planctus & vlulatus, & miſerabilis clamor erit in damnata impiorum collectione. *Et omnis artifex, omníſque ars non inuenietur* *Eccle. 9.*
in ea amplius. Nónne multi artifices damnabuntur? Quomodo ergo non erunt in ſocietate damnata? Et reſpondendum, quòd ſubſtantialiter erunt ibi, non autem quantum ad vſum ſuæ artis, ſeu commodum impiæ ciuitatis. Porrò quòd nec ar-

D tem dicit ibi manere, consonat ei quod Salomon ait: Quodcunque potest manus tua, instãter operare: quia nec opes nec ratio, nec sapientia, nec sciẽtia erunt apud inferos. ¶ Ex quibus probabiliter æstimatur, quòd damnati non erunt suæ artis atque scientiæ memores in inferno. Si enim grauis infirmitas inducit scientiæ obliuionem, quantò magis vehementia illa infernalis tormenti? Quòd si scientia remanet ibi, non ad vsum iucundum, sed potius ad calamitatis cumulũ remanet. *Et vox molæ non audietur in ea amplius*. non enim cibaria eis pa-

Eccle.14. rantur. Propter quod Ecclesiasticus dicit, Ante obitum operare iustitiam, quoniam non est apud inferos inuenire cibos. *Et lux lucernæ non lucebit tibi amplius*, id est, nulla tibi ad consolationem claritas refulgebit: sed in densissimis tenebris æter-

E naliter permanebis, ne visus aliquo modo exhilaretur. Siquidem, vt in Ecclesiastico dicitur: Dulce lumen, & delectabile oculis videre solem. *Et vox sponsi & sponsæ non audietur adhuc in te*, id est, de cætero non celebrabuntur nuptiæ, seu carmina & gaudia nuptiarum in te, nec luxuriaberis amplius. *Quia mercatores tui*, de quibus prædictum est, qui spiritualia pro terrenis dederunt, suásque animas pro temporalibus cõmutauerunt, nec dæmonum potestati & seruituti se tradiderunt. *Erant principes terræ*, id est, ciuiũ tuorum. Nam tales maluisti habere rectores, quàm iustos. *Quia in veneficiis tuis*, id est, diuersis erroribus, prauis exemplis, pestiferis persuasionibus, magicis truffis. *Errauerunt omnes Gentes*, ad tuũ collegium pertinentes, atque gentiliter conuersantes, seu multæ de omnibus. Quia ergo in vita tua rececepisti bona & diuitiis

F abundasti, honore & delitiis exuberasti: nunc in inferno cruciaris. *Et in ea*, puta in Babylone. *Sanguis prophetarum & sanctorum inuentus est, & omnium qui interfecti sunt in terra*, id est, generatio ista reproba rea est effusionis sanguinis omniũ electorum in terra hac iniustè occisorum ab ea. Sicut ait Sal-

Mat.23. uator: Veniẽt hæc omnia super generationem istam. Per hoc autem quod ait, & omnium qui interfecti sunt in terra, innuitur, quòd non solùm sanguis sanctorum requiretur ab ea: sed etiam malorum quos occidit iniustè, quamuis digni essent occidi. Propter quod glossa hic dicit, Si malus malum occiderit, non excusat occisi nequitia: sed eum iustitia excusat, vt si iustè à iusto iudice occidatur.

Expositio

¶Expositio cap. XIX. *Post hæc audiui, &c.* A

ARTICVLVS. XX.

DEscripta præcedenti capitulo Babylonicę ciuitatis dãnatione: nũc ciuitatis dei exultatio denunciatur, quę amore boni & zelo ęqui ac veri deo altissimo pro impię ciuitatis dãnatione gratiarũ actiones reponit. *Post hæc audiui*, interiori auditu, sicut in visionibus imaginariis fieri solet. *Vocem magnam*, id est, affectuosam ac deuotissimam Dei laudationem & gratiarum actionem. *Quasi vocem tubarum multarũ in cœlo dicentium, Alleluia.* Potest autem per cœlum intelligi Ecclesia militans ac triumphans, Vtraque enim ob causam prætactam Deo laudes gratiásque rependit, & vox ista ob suam eminentiam, comparatur sono tubarum multarum: præsertim cum sit vox doctorum & prædicatorum, quorum cuilibet dicitur, Quasi tuba exalta vocem tuam. Alleluia autem designat, laudate deũ. Vnde & ipsum nomen exponendo, vel eundem sensum ex deuotione resumendo, vt feruor amoris fortius inardescat, subiungitur. *Laus & gloria & virtus deo nostro*, id est, honor & exaltatio, præconium, fœlicitas, potestas, sanctitas deo competunt, & adscribenda sunt semper. *Quia vera & iusta iudicia eius sunt*. quod suprà scriptum atque expositũ est. *Quia iudicauit de meretrice magna*, id est, Babylonicam ciuitatem, seu reproborum numerosissimam collectionem pro suis peccatis damnauit. *Quæ corrupit terram*, id est, habitantes in terra ad peccata induxit, vitiísque infecit. *In prostitutione sua*, id est, in petulantia, lasciuia, procacitate, vanitate, qua se cunctis peccare volentibus præbuit impudẽter paratam, & alios prouocauit ad impurissimam voluptatem. *Et vindicauit sanguinem seruorum suorum de manibus eius*, id est, eam puniuit pro eo quòd seruos Dei persequuta est & occidit. *Et iterũ dixerunt Alleluya.* Commemorando enim diuinæ æquitatis iudicia, delectati fuerũt in laude ipsius. Ideo repetitis Deum vocibus laudauerunt. Ad innuendum etiam, quòd infatigabili ac incessabili voce Deum excelsum & gloriosum laudare debemus. *Et fumus eius ascendit in secula seculorum*, id est, infernalis succensio Babylonis æternaliter perseuerat. Vnde & pœna inferni, quæ grauis est propter tormenti acerbitatẽ, & grauior propter suppliciorum diuersitatem ac multiformi-

D tatem, grauissima perhibetur propter suppliciorum æternitatem. Estque verbum præfatum vehementer pauendum, & solicitè reminiscendum. *Et ceciderunt viginti quatuor seniores & quatuor animalia, & adorauerunt sedentem super thronum dicentes Amen, Alleluia.* Quemadmodũ per vigintiquatuor seniores intelliguntur sancti veteris ac noui Testamenti: qui filij sunt duodecim Apostolorum, atque duodecim patriarcharum: vel ipsi patriarchæ, & Apostoli, omnes quoque do-

Apo.4.5. ctores iudicesque Ecclesiæ, superius tractatum est sæpe. Per quatuor autem animalia Euangelistæ & prædicatores vniuersi intelliguntur. Verùm hoc loco per seniores & animalia, omnes ciues Ecclesiç militantis ac triumphantis, potissimè tamen primi & superiores in eis accipi possunt: qui om-

E nes deo se profundissimè humiliantes, ac latriæ cultum, vt dignum est, exhibentes, præfato dei præconio fauentes & annuentes; dicunt, Amẽ. id est, verè sic est, & ita fiat. Hoc est, ita laudetur deus omnipotẽs. Insuper & ipsum idem agentes adiiciunt, Alleluia. *Et vox exiuit de throno*, id est, de loco gloriç Dei sublimis ac benedicti, videlicet de Ecclesia triumphante

Eccle.11. ac militante. Nã & prædicatores Ecclesiæ quotidie exhortantur, quod ista vox admonet. Et vocem hanc in interioribus auribus Ioannis angelus eum instruens protulit & formauit. Deinde vox subditur. *Laudem dicite Deo nostro omnes serui eius*, seruitute dilectionis & casti timoris. *Et qui timetis eum* timore filiali, vel saltem initiali. *Pusilli & magni*, videlicet, superiores & inferiores, sapientes & simplices. Consequenter ponitur dei laudatio propter pietatem eius in suis electis, vel

F potius propter excellentiã eius in semetipso. *Et audiui quasi vocem tubæ magnæ, & sicut vocem aquarũ multarũ, & sicut vocẽ magnorum tonitruorũ dicentium Alleluia*, id est, deũ laudate. Et cur hoc additur? *Quoniam regnauit dominus deus noster omnipo-*

Esa.24. *tens.* Itaque vox ista, quæ tot rebus comparatur, est vnanimis laudatio, qua sancti in cœlo & terra Deum altissimum deuotissima mente collaudant. Quæ vox assimilatur tubæ, ob sonum euidentem tubalem: & aquis multis, propter laudantium copiam: magnis quoque tonitruis, quoniam aduersariis potestatibus ac Babyloni est terribilis. Et item, quoniam alta pandit mysteria. Ideo itaque deum collaudant, quoniam regnauit dominus deus noster omnipotens, id est, Babylonicæ ciuitatis regnum destruxit, aërearum potestatum aciem stra-

uit ac superauit. Omnes quoque hos congregauit congrega- A
tione fascis vnius, & clausit in carcere gehennæ. Insuper electos suos ab omni malo eripuit, suæ voluntati ac ditioni perfectè conformauit ac subdidit: atque in ipsis per dona gloriæ nunc regnare dignatus est, in quibus, ante per dona gratiæ fuerat regnans. Nempe canticum illud refertur potissimè ad consummatum patriæ regnum, quod peracto iudicio deus in omnium electorum vna regnabit ecclesia, quũ vltrà nulla aduersariorum impugnabit malitia. Et tunc Christus potestatem quã habet in cœlo & in terra, apertè monstrabit, ac plenè cunctis aduersariis suis sibi subiectis pereuntibus atque damnatis. In ecclesia autem militanti Christus regnare exorsus est, quando ad eius fidem & cultum homines conuerti cœperunt. Et de hoc eius regno, quo nunc in fidelibus regnat, etiam gratulandum est nobis, & laudes ac gratias ei referre debemus: sed de B
futuro illo consummato beatifico regno maxima erit laudatio, gratulatio, gratiarúmque actio. Ideo sequitur. *Gaudeamus & exultemus*, id est, mente & corpore, seu intellectiuo sensitiuóque appetitu lætemur, iuxta illud: Cor meum & caro mea exultauerunt in deum viuum. *Psal. 83* *Et demus gloriam ei*, id est, ipsum in omnibus & de omnibus summè atque finaliter glorificemus, gloriosum fateamur, & omnis boni fontem opulentissimum, munificentissimúmque dicamus. *Quia venerunt nuptiæ agni*, id est, plena & consummata coniunctio CHRISTI cum ecclesia. Et ista coniunctio, est eius in ea regnatio, quæ coniunctio plena & vniuersaliter erit peracto iudicio, dum Christus electos in anima & corpore glorificabit. Vnde hæ nuptiæ sunt internæ ac spiritales, dum per beatificam visionem, suauissimam, fruitionem, inamissibilem tentionem, mentes C
electorum CHRISTO in thalamo regni cœlestis iungentur. Insuper secundum Albertum, harum nuptiarum sponsalia contracta fuerunt in prophetarum sponsione. Perfectum est matrimonium per verbum de præsenti, in colloquutione mutua angeli & Mariæ: consummatum fuit in carnis & verbi vnione: solennitas cœpit celebrari in ascensione. Nũc paulatim intro- *Lucæ. 1.*
ducitur sponsa in domum sponsi, sed totaliter introducetur in fine: & tunc fiet conuiuium generale. *Et vxor eius*, id est, ecclesia quæ est sponsa & coniunx CHRISTI, *Præparauit se*, id est, aptam & dignam se fecit in via ista, vniri spõso suo in patria. Triplex autem est sponsa Christi: videlicet vniuersalis, quæ

D est ecclesia, particularis, vt anima deuota: singularis, scilicet virgo beata. Rursus sunt nuptiæ Christi cum militanti Ecclesia per gratiæ dona, & sunt nuptiæ eius cum ecclesia triũphante per gloriæ munera. *Et datum est illi*, id est, gratiâ Dei concessum, nõ propriis viribus. *Vt cooperiat se byßino candido, splendenti.* Quid autem per byssinum huiuscemodi intelligatur author ipse exponit. *Byßinum enim sunt iustificationes sanctorum*, id est, virtuosæ operationes & obseruantiæ præceptorum, de

Psal.118 quib⁹ in Psalmo illo, Beati immaculati, &c. sæpe fit sermo. Itaque sensus est, quòd auxilio gratiæ collatum est congregationi fidelium, vt se virtuosis actibus suis decoret. Qui actus sunt candidi per gratiæ claritatem, conscientiæ puritatem, iustitiæ lucem. Splendentes quoque sunt, quia sunt aliis exemplares.

Matt.5 Vnde ait Saluator: Lux vestra luceat coram hominibus. Con-

E uenienter verò per byssinum iustificationes signatæ sunt. Nam sicut byssus multis tonsionibus perducitur ad candorem, sic electi per varias tribulationes pertingunt ad gloriam. *Et dixit mihi*, angelus me informans. *Scribe*, in corde tuo & libro ad Christianorum consolationem verbum valde suaue atque notabile. *Beati, qui ad cœnam nuptiarum agni*, id est, ad patriæ beatificam refectionem, seu diuinæ bonitatis immediatam fruitionem, *Vocati sunt*, per prædestinationem & inspirationem internam efficacem, ita quòd actualiter peruenerunt ad eas seu peruenturi sunt. Et ista refectio potius cœna quàm prandium appellatur, cùm vltima sit, nec alia ei succedat. Refectio autem

F qua fideles in præsenti à Deo per verba scripturæ, charismata gratiæ, consolationes internas reficiuntur, prandium dicitur: interdum tamen cœna vocatur, tanquã inchoatio cœnę futuræ. Vnde superius dixit Saluator: Si quis aperuerit mihi, intra

Apoc.3 bo & cœnabo cum illo. De hac beatifica spiritali cœnatione

Lucæ.22 Christus disseruit: Ego dispono vobis regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno. Itaque dominum deprecemur indesinenter, vt eius continuo gratioso auxilio ad cœnã

Rom.8 nuptiarum istarum pertingere mereamur: & quanta beatitudo repromissa sit Christianis, sapienter intueamur, nec præsentis vitæ delitias admittamus. *Et dixit mihi: Hæc verba Dei vera sunt.* Quum enim de⁹ sit essentialiter veritas ipsa, verba eius

Ioan.17 non vera esse non possunt. Propter quod Christus loquitur pa

Psal. 118. tri: Sermo tuus veritas est. Et Psal. Principium verborum tuorum veritas. *Et cecidi ad pedes eius*, scilicet angeli. Qui in sua natura

natura pedes non habent, sed in imaginaria visione in specie A
hominis apparebat. Et aliqua asserunt quòd ex aëre corpus assumpsit. Potius tamen tenendum, quòd quia Ioanni interius loquebatur & apparebat, nō verum corpus sed corporis effigiem interiori sensui sancti Ioannis obiecit ac demonstrauit. Cecidit ergo Ioannes ad pedes eius eo modo, quo Ezechiel in *Ezec. 44.*
spiritali visione adductus in Hierusalem, scribit se cecidisse in faciem suam. Ná casus iste in spiritu fuit, videlicet imaginariè, quemadmodum suprà Ioannes ait: Fui in spiritu in dominico *Apoc. 1*
die. Voluit autem Ioannes angelo reuerentiam exhibere, tanquam superiori in natura & gloria pro tunc. Ideo subditur,

Vt adorarem eum, non adoratione latriæ, sed duliæ, per quam proximis honorem impendimus. Item, vt gratiarum actionem angelo exhiberet ꝓ beneficio propheticæ illustrationis. Hoc *Iosue. 5*
modo Iosue legitur angelum adorasse. *Et dixit mihi: Vide*, id B
est, attende & caue, *Ne feceris*, quod cœpisti. *Conseruus tuus sum & fratrum tuorum*, spiritalium scilicet Christianorum. *Habentium testimonium Iesu*, id est, dona gratiæ per quæ ostenduntur esse famuli Christi, seu opera virtuosa eorum quoque qui verbo & opere testimonium perhibent Christo. Sed nonne Ioannes bene fecit procidendo, & venerari volendo? Cur ergo prohibitus fuit? Et respondendum, quòd vtique bene fecit; angelus tamen propter maius bonum id fieri non permisit, puta ex humilitate, & propter eminentiam dignitatis ac sanctitatis tanti apostoli: potius tamen propter dignitatem ac reuerentiá humanæ naturæ à verbo assumptæ. Et in hoc docetur, quan- C
tum per vnigeniti filij Dei incarnationé dignificata sit humana natura, sicut omne genus humanú: quia post incarnationē verbi, angeli ab hominibus renuunt adorari, qui super se hominem deú adorant, quod in veteri testamento non renuerút. Non ergo negligamus nosipsos, nec gratiam Dei paruipendamus, ne grauiori damnationi efficiamur obnoxij. *Deum adora*, cultu latriæ, quæ est virtus Deo cultum cæremoniamque impendens. *Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiæ*. id est, spiritum seu gratiam prophetalem habere, signum ac testimonium est quòd homo sit Christi & seruus eius: non quia semper sic est, cum gratia prophetiæ sit gratia gratis data, quæ potest bonis ac malis esse communis: sed quia, vt frequenter, sic est. Prophetia nanque verè ac propriè dicta, non est nisi à spiritu sancto: nec datur communiter, nisi dispositis ad illumina-

D tionē diuinam, scilicet virtuosis. Propter quod princeps apo-
2.Pet..2 stolorũ in sua secunda ait Canonica: Non voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati, loquuti sunt sancti Dei homines. Potest quoque ita exponi, Testimonium Iesu est spiritus prophetiæ, id est, quicquid per spiritum propheticum prædixerunt prophetæ, aliquo modo te-
Act.10 stimonium perhibet Christo. Propter quod loquitur Petrus. Huic omnes prophetæ testimonium perhibent. Consequenter secũdum Bedam agitur de futura gloria supernæ Hierusalem.

Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus: & qui sedebat super eum, vocabatur fidelis & verax, In visione imaginaria, ista sic corporaliter apparebant, quorum spiritalem intelligentiam angelo edocente Ioannes mox intellexit. Itaque per hoc quod
E cœlum sibi apertum apparuit, significabatur, quòd diuina my-
1.Cor.15. steria in diuinæ mentis præscientia clausa, pandebantur Ioanni. Item quòd ianua cœli primi parentis peccato clausa, est aperta merito Christi. Rursus ad innuẽdum, quòd Christus per sui auxilij exhibitionem, ac militum suorum missionem de cœlo descenderet, secundum modum subscriptũ. Porrò per equũ album, cuius effigiem angelus præsentauit interiori oculo sancti Ioannis, intelligitur immaculatum Christi corpus, seu natura eius humana, per quam aduersarias potestates deuicit. Super quam Christus secundum naturam diuinam sedebat, id est, eam in omnibus dirigebat & ei in singulis præsidebat. Qui vocatur fidelis, implẽs, quod spopondit, & verax: secundũ quod
Ioan.14 ait: Ego sum via, veritas, & vita. *Et cum iustitia iudicat.* Nam se-
F cundum quòd homo, constitutus est iudex viuorum ac mortuorum: nec sine æquitate, sed iustissimè cuncta discernit. *Et pugnat*, suis bellatoribus dando præliandi ac præualendi do-
Psal.145 ctrinã ac potestatem, quibus & angelos in auxilium mittit, de quo ait Psalm. Benedictus dominus deus meus, qui docet manus meas ad prælium & digitos meos ad bellum. Denique, vt
Exod.15 Moses ait, dominus quasi vir pugnator, omnipotẽs nomen eius. *Oculi autem eius sicut flamma ignis*, quia aspectus eius erit terribilis reprobis. Nam quia in equo quasi aduersarios expugnaturus apparuit, igneum atque terribilem prætendebat ad impios visum. Ideo etiã oculi eius vt flãma ignis, quia interiores oculi animæ eius sunt lucidissimi, ita quòd omnia cernũt.
Apoc.5 Vel oculi eius dicuntur dona spiritus sancti. Sicut superius de ipso dixit Ioannes, q habet oculos septem, qui sunt septẽ spiri

tus

tus Dei. Qui ignis flammæ meritò comparatur. Ignis nanque illuminat & accendit, rubiginem tollit, duritiem ferri emollit, frigida calefacit, liquida quoque consolidat. Sic dona spiritus sancti inflammant ad dilectionem Dei & proximi, illuminant ad cognitionem veri & falsi, boni & mali, consumunt rubiginem peccati, emolliunt duritiem animi, corda frigida calefaciunt, fragiles mentes confortant. *Et in capite eius diademata multa*, id est est, vniuersale dominiũ super cœlum & terram, secundum quod ait: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: seu multi triumphi, vel multitudo sanctorum qua cingitur. *Habens nomen scriptum*, id est, sic inditum atque cõueniẽs. *Quod nemo nouit*, id est, plenè comprehendit. *Nisi ipse*. Hoc est nomẽ de quo ait Apost. quòd dedit ei pater, nomen quod est super omne nomẽ quo in vna persona verus deus & verus homo vocatur. Quod nomen nominatum, scilicet res ipsa secundum id quod diuinitatis est, incomprehensibile est omni menti creatæ, loquendo de plena cõprehẽsione, qua aliquid cognoscitur tã perfectè sicut ex sua natura cognoscibile existit. Porrò in eo quod ait, quòd nemo nouit nisi ipse, non excludũtur pater & spiritus sanctus. In his enim quæ absolutè Deo cõueniũt, quod de vna persona dicitur, de aliis quoque duabus intelligi datur. Sicut cum filius ait ad patrẽ: Hæc est vita ęterna, vt cognoscãt te solum verũ deum, & quem misisti Iesum Christum. Et iterũ: Nemo nouit patrẽ, nisi filius &c. Et cũ ait Apo. Quæ sunt Dei, nemo scit nisi spiritus Dei. *Et vestitus erat veste aspersa sanguine*, id est, corpore, proprio sanguine tempore passionis rubricato. Vel in tali veste apparuit ad insinuandũ ꝙ impios occidere venit. De veste autẽ præfata scriptũ est apud Esaiã: Quare rubrum est indumentum tuum? *Et vocabatur nomen eius verbum Dei*, id est, vnigenitus patris æterni. Est enim verbum æternũ, quod pater seipsum intelligendo intra se inuariabiliter profert. De quo scriptum est: In principio erat verbum. *Et exercitus qui sunt in cœlo sequebantur eum*, quod de ciuibus ecclesiæ triumphantis regem suum comitantibus accipi potest. Cùm enim Christus venerit debellare Antichristũ cũ suis, descẽdent angeli sancti, & Christi imperiũ contra impios exequentur. Rursus intelligi potest de fidelibus ecclesiæ militantis, qui per vias præceptorum, &, semitas consiliorũ, Christum sequuntur. De illis verò potissimè sumitur, qui tempore Antichristi erunt constantes, & in virtute Christi, Antichristo

A
Matth. 28
Philip. 2
B
Ioan. 18
C
Esa. 63.
Ioan. 1

D vsque ad mortem resistent. *In equis albis*, id est, mundis seu ca
1. Tim. 4. stis corporibus. Quoniam scient vas suum possidere in sancti-
ficatione, & ab omni inquinamento animæ & carnis se emun-
dabunt. Si autem de ciuibus triumphantis ecclesiæ exponatur,
per equos albos intelligēdi sunt sancti viatores: quibus illi præ
sidebunt, & opem impendent. *Vestiti byßino albo, mundo*, id
est, iustificationibus suis, sicut expositum est. Vnde & scriptum
Psal. 131 est: Sacerdotes tui induantur iustitiam, Et sanctus Iob: Iustitia,
Iob. 29 inquit, indutus sum. *Et de ore ipsius procedit gladius acutus*, id
est, iudicialis sententia, & increpatorius sermo. Sicut suprà ple
nius expositum est. *Vt in ipso percutiat gentes*, id est, gentiliter
carnalitérque viuentes reprehendat, reprobet & condemnet.

Et ipse reget eas in virga ferrea, id est, rigorosa iustitia, impœ-
nitentes dirigendo in finem eis debitum, scilicet damnatio-
E nem æternam. Pœnitentes autem in hac vita disciplinando.
Hoc in.2. Psal. de Christo constat prædictum. *Et tanquam vas
figuli confringentur*, id est, electæ & pœnitentes salubriter fran-
gent, & abnegabunt seipsas amittendo quod erant per culpā.
Prouer. 12 Prout Salomon ait: Verte impios & non erunt. Aliæ autē con
fringentur, in anima & corpore pereuntes. Istud implebitur e-
tiam tempore Antichristi, quando Iudęi conuertentur ad do-
minum, & alij multi, saltem Antichristo occiso. *Et ipse calcat
torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis*. Torcular quandoque
vocatur congregatio recentium fructuum: interdum locus, vbi
seu instrumentum per quod vinum exprimitur: interdum sup-
plicium per modum torcularis premens, & opprimens. Secun
dum hæc, verba ista diuersimodè exponuntur. Si enim torcu-
lar exponatur pro pœna, sensus est, quòd Christus calcat tor-
F cular, id est, mortem superauit. Nam moriendo pro nobis mor
tem æternam abstulit & destruxit. Iuxta quod per Oseā pro-
testatur: Ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne. Mortē
Osee. 13 quoque temporalem in seipso tertio die resurgēs deuicit. Hæc
autem mors seu pœna æterna, est vinum furoris iræ Dei. id est,
retributio à diuina iustitia hominibus pro suis peccatis, vel pri
mi parentis originali peccato instar poculi propinata. Secun-
Esa. 63. dum hanc expositionē loquitur Christus apud Esaiam: Tor-
cular calcaui solus. Si verò sumatur torcular pro loco suppli-
cij seu pressuræ, designat hoc loco infernum: quē Christus cal-
cat demergendo in eum ac cōculcando iniustos. Estq; torcu-
lar hoc, vinū iræ dei, id est, locus pœnalis pro peccato inflictus.

Demum

Demũ si torcular sumatur pro instrumento prȩmendi, sensus A
est, quod ignem inferni impiis superducit: iuxta quem modũ
scriptum est: Torcular calcauit dominus virgini filiæ Iuda. Fu *Treno .1.*
ror autem & ira in deo omnipotente, nõ passionem aut men
tis commotioné, sed æquitatis rigorem, & vltionis acerbita-
tem designant. *Et habet in vestimento & in femore suo scrip-
tum, Rex regum & dominus dominantium.* Per vestimentum
Christi iam significata est eius humanitas, seu caro verbo vni-
ta. Per femur vero Christi, spiritalis eius fœcunditas, qua mul
tos genuit seu conuertit, videlicet perfectio suæ virtutis, san-
ctitatis & charitatis signatur. De quo ait Psalm. Accingere gla *Psal. 44.*
dio tuo super femur tuum potẽtissime. Itaque sensus est, quòd
in Christi humanitate & corpore indelebiliter demonstran-
tur, quòd ipse sit rex regum & dominus dominantium. Nam B
& humana eius natura prælata est omni creaturæ & per eam
omnipotentiam suam ostendit in miraculis, & saluatione hu-
mani olim perditi generis. Similiter in fœcunditate eius, qua
mundum spiritaliter regenerauit, idem ostenditur. Berengau
dus & Beda per vestimentum Christi intelligunt electorum
ecclesiam. Iuxta illud in Esaia: Omnibus his quasi ornamento
vestieris. In quibus declaratur, quòd Christus sit rex regum,
& dominus dominantium. Albertus per vestimentum intelli
git Christi humanitatem, vt à verbo assumptam: per femur ve
rò eandem, vt à patribus propagatam. *Et vidi vnum angelum
stantem in sole, & clamantem voce magna omnibus auibus quæ vo
lant per medium cœli,* ita in imaginaria visione apparebat Io-
anni. Per angelum istum designatus est ordo seu cœtus præ-
dicatorum, qui in fine mundi prædicabit, quæ subsequuntur.
Vel angelicus spiritus, qui tunc alloquetur electos. Angelus C
iste stetit in sole, quoniam prædicatores illi fixi erunt in Chri-
sto sole intelligentiæ atque iustitiæ. Vel in sole, id est, in emi-
nenti splendore sapientiæ. Per aues verò significantur fideles
ad cœlestia se leuantes: quæ pennis virtutum, oratione & con
templatione, volant per medium cœli, id est, per totam eccle-
siam, vel per patriam beatorum, cœlestium ciuium ordines,
mansiones & gaudia speculantes, & conuersationem in cœlo
illo habentes. *Dicens: Venite congregamini ad cœnam magnam
dei,* id est, ad cœnam nuptiarum agni de qua dictum est iam, *Philip. 3.*
hoc est, ad refectionem patriæ festinate. *Vt manducetis carnes
regum, & carnes fortium, & carnes equorum,* id est, inferiorũ.

D *Et sedentium in ipsis*, id est, præsidentium ipsis. Hoc est, Venite ad patriam, vt de impiorũ iusta punitione delectetur ac reficiatur mens vestra zelo iustitiæ: & quia tantum supplicium euasistis. Vnde scriptum est Esaiæ sexagesimosexto: Egredientur (scilicet electi) & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt: & erunt vsque ad satietatem visionis omni carni. In reproborum quoque damnatione elucebit sapientia dei. quæ inordinationem culpæ instaurat per ordinationé pœnæ. Præterea vt apparet locus iste potest intelligi de comestione corporum occisorum ab auibus cœli aërei, eorũ videlicet qui Christi virtute cum Antichristo subitò occidentur. De quo Ezechielis trigesimonono plura leguntur. Sicq́ue quod ibi in E telligitur per victimam, quam Deus dicit se auibus immolare intelligeretur hæc cœna secundum metaphoram quandam. Consequenter prædicitur prælium Antichristi contra Christum. *Et vidi bestiam & reges terræ*, scilicet, Antichristum & ei credentes. *Et exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo.* id est, contra Christum, sicut expositum est. *Et cum exercitu eius*, id est, cótra fideles in fide constantes. Pugnabunt autem cótra Christum eius fidem & cultum destruendo, eiusq́ue mébra persequédo, & occidendo. Ista præuidit Ioannes in spiritu. *Et apprehensa est bestia*, id est, Antichristus Christi virtute conteretur, dicente

2. *Thes.* 2 apostolo: Quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui.

Et cum illa pseudopropheta, id est, cœtus prædicatorum An-
F tichristi, vel aliquis prædicator eius præcipuus, *Qui fecit signa coram ipsa*, id est, in beneplacito seu præsentia Antichristi. *Quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiæ.* id est, conformitatem vitæ Antichristi. *Et qui adorauerunt imaginẽ eius*, id est, statuam seu imitatores Antichristi. De his prædicatorum Antichristi miraculis & adoratione imaginis eius, & eius charactere superius dicta sunt plura, idcirco pertranseo.

Viui missi sunt hi duo, scilicet, Antichristus & pseudopropheta ipsius. *In stagnum ignis sulphure ardentis*, id est, diuina plaga occisi, mox cum impetu ruent in tartara: quasi si viuentes

Num. 16. repente absorberétur à terra, & caderent in infernũ. Sic enim Dathan & Abyron viuentes in infernum descendisse dicuntur: quamuis morerentur, antequam illuc venirent, secundum doctores. *Et cæteri*, Antichristo adhærétes minus rei & impij, *Occisi sunt in gladio sedentis super equum*, id est, Christi im-

perio

perio perierunt. Multi enim eorum subitò morientur ac dam- A
nabuntur. *Et omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum*, secundum sensum nunc præinductum. Sic enim saturabuntur, quomodo manducabunt. Loquitur autem Ioannes more prophetico de futuris tãquam præterito, propter certitudinem propheticæ denunciationis.

Expositio Cap. XX. *Et vidi angelum.*

ARTICVLVS XXI.

Finalem damnationẽ diaboli, scilicet proiectionem eius in tartara, volẽs author plenius atque distinctius elucidare: primò ostẽdit qualiter victus, ligatus atq; damnatus est à Christo in primo eius aduentu. Deniq; secundum Berengandum, triplex ponitur damnatio dæmonis. Prima, quando ob suam superbiam de cœlo proiectus est. Secunda, quando per Christi passionem perdidit genus humanum, & religatus est in abysso. Tertia, quando in infernum cũ omnibus suis æternaliter cruciandus mergetur. *Et vidi angelum descendentem de cœlo.* Angelus iste Christum designat, cuius à summo cœlo fuit egressus, quando per incarnationis mysterium descendit de sinu patris in vterum virginis. *Habentem clauem abyssi*, id est, potestatem claudendi quos vult in inferno, & eripiẽdi seu retrahendi de eo. Vel clauis abyssi est potestas ligandi & soluendi diabolum, qui nihil valet nisi permissus à Christo. Intellectus autem verbi huius, plenius patet ex his quæ in expositione superiorum scripta sunt, scilicet super id; Habeo claues mortis & inferni. *Et catenam magnã in manu sua.* Catena ista quam habet in potestate sua Saluator, est multitudo electorũ suorum sibi inuicem instar ansarum per charitatem, ordinem gradus, atque officia, pulchrè connexa, aut certè ineuitabilis sua potestas, cuncta contingens. *Et apprehendit draconem serpentem antiquum, qui vocatur diabolus & Satanas, & religauit eũ per mille annos.* Hoc fecit Christus, quando per suam dignissimam passionem eripuit genus humanum à potestate diaboli, eiusque potestatem restrinxit, compescuit, de innumerabilium hominum cordibus expulit, per sacramenta quoque ecclesiæ virtutem diaboli vehementer minuit & ligauit. Porrò per mille annos, ob huius numeri perfectionem, totum euangelicæ legis tempus exprimitur, per quod durat ista ligatio,

Margin notes: B (beside "victus, ligatus ... in primo"); Esa. 14; Ioan. 10; C (beside "Et catenam magnã in manu sua").

D nisi quòd tempore Antichristi tribus annis cum medio plus solito sæuiet, sicut infrà dicetur. *Et misit eum in abyssum*, scilicet in infernum, teterrimum, profundissimum, turbulentum. Vel in corda tenebrosa reproborũ, eorum potissimè qui persequebantur ecclesiam. In quibus licet & antea fuerit, tamen tunc missus fertur in ea permissiuè à deo, quia tunc magis quã antè regnauit in eis. Hinc passione imminente Christus perhibuit: Nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Magis autem videtur missio ista de proiectione eius in infernum intelligenda, propter verba sequentia. *Et signauit super illum*, id est, signum reclusionis adhibuit virtute signaculi crucis, prohibens illum egredi ante tẽpus præfinitum. *Et non seducat amplius gentes, donec consumentur mille anni*, id est, tempus durationis euangelicæ legis vsque ad Antichristi aduentum. Ideo sequitur. *Et post hoc oportet illum solui modico tempore*, quo Antichristi persequutio desæuiet, & durabit. Præterea constat quòd Christus suæ passionis virtute non misit neque ligauit dęmones vniuersos in inferno: cũ certum sit, homines à dæmonibus indesinenter tentari. Si ergo religatio ista de inferno exponatur, per diabolum, non tota diabolorum caterua, sed aliqua pars eorum fortè crudelior erit intelligenda. Et aliqui di-
Mat. 4. cunt per diabolum de quo nunc sermo, primum illum aposta-
Mar. 1. tam dæmonum principem accipiendum à quo affirmant Chri-
Luca. 4. stum tẽtatum, & illum à Christo in infernum retrusum ac vinctum donec Antichristus nasceretur: quẽ vt asserũt, diabolus iste intrabit ac diriget. Si autem per diabolum, de quo nunc mentio, intelligatur quicunque spiritus malignus hominumq́; tentator, & per abyssum accipiatur impia peccatium corda: tunc quod ait scriptura hęc, vt non seducat amplius gẽtes, intelligendum est de gentibus prædestinatis. Vel, vt nõ seducat eas tot modis tamq́ue copiose, vt antè. Verũ repressio ista diaboli tẽpore persequutionis Antichristi, cessabit, quia tũc eius potestas magis soluetur ac præualebit quàm antè. Non tamen putandũ est, quòd diaboli permittentur tunc hominibus quã tum si permitterentur, possent nocere Quia si hoc, quis posset euadere, aut in vita corporali manere? Tunc ergo oportebit diabolum solui, vt impleantur scripturæ, & quia id deus prędixit, & quia electis hoc vtile erit ad gloriam ampliorem. Aduertendum quoque, quòd diabolus tunc pluribus nominibus expressus est. Nẽpe, vt Beda testatur, draco vocatur propter nocendi

tendi malitiam, serpens propter nocendi astutiam, diabolus A
ob status sui casum. Diabolus enim deorsum fluens interpretatur: Satan, ob instantiam seu obstinationem aduersandi domino & electis eius. Et, vt scribit Albertus, quantum ad illos qui peccant ex infirmitate, dicitur draco propter violentiam tentationis: quantum ad illos qui peccant ex ignorantia, dicitur serpens, propter astutiam deceptionis: quátum ad illos, qui peccant ex certa malitia, diabolus, quasi deorsum fluens per malitiam: quantú verò ad bonos, dicitur Satanas, quoniá illis iugiter aduersatur. Cõsequenter agitur de liberatione & gloria electorú, quæ dæmonis ligationem sequutæ sunt. *Et vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis.* Per sedes has primò intelligi possunt mansiones cœlestes, & throni gloriosi, in quibus animæ sanctorú sunt collocatę domini- B
cæ passionis merito & virtute: quibus data est iudicandi potestas cum Christo, cuius dono etiam nunc frequenter aliqua iudicant, faciendo mirabilia in hoc múdo, suis cultoribus succurrendo, dæmones ab obsessis corporibus eiiciendo, atque miracula varia peragendo. Secundò per sedes intelliguntur másiones, dignitates, authoritates ecclesiæ, in quibus superiores resident, & prælati, quibus datum est iudicium discretionis ac sententiationis de actibus inferiorum: potestas quoque ligandi & soluendi peccata Insuper vidi, *Et animas decollato* *Ioan.1.*
rum, id est, occisorum. *Propter testimoniú Iesu, & propter verbum dei*, id est, prædicationem, vel Iesum qui est verbum Dei secundum naturam diuinam. *Qui non adorauerunt bestiã, ne-* Apo.13. 16.
que imaginem eius, & qui non acceperunt characterem eius in fron C
tibus & in manibus suis. Quamuis iam sæpe per bestiam intellectus sit Antichristus, & per imaginem eius statua vel imitatores ipsius: nunc tamé per bestiá & imaginem eius intelligendi videntur hi, qui figura eius fuerunt, & in typo ipsius præcesserunt, videlicet falsi dij, qui se hominibus colendos & adorá dos exhibuerút. Vnde & martyres, qui pro Christo mori maluerút quàm idola adorare, seu impios homines colere: dicútur nõ adorasse bestiam nec imaginem eius, nec characterem eius, id est, criminis imitationé & notam, seu signú, quòd pertinerent ad eum, accepisse in frontibus, id est, in confessione aperta, neq; in manibus, id est, in operibus suis. Potest quoq; per bestiam dæmon intelligi, qui in idolis adoratur. Huic autem expositioni arbitror consonare, quod de Antichristo scri

D bit Apostolus.2. ad Thessalonicenses 2. quia mysterium nũc operatur iniquitatis. Est etiam modus loquendi, vt vnũ similium alterius nomine exprimatur, & qui aliquid facit ęquiualenter, sic facere illud asseritur, ac si formaliter faceret illud. *Et vixerunt*, animæ istæ vita gloriæ. *Et regnauerunt cũ Christo*, in patria, quemadmodum ait Apost. 2. Corinthiorum. 5. Scimus, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis soluatur, quòd ædificationem habemus ex deo, domũ nõ manufactam æternam in cœlis. Et Christus in euangelio, Ioãnis. 17. Volo pater vt vbi sum ego, illi sint mecum, vt videant claritatem meam. *Mille annis*, id est, omni tempore nũc currenti vsque ad resurrectionem futuram: Per determinatũ etenim numerum annorum, indeterminatus numerus designa-
E tur: sicut cum dicitur in Psalmo. 104. Memor fui testamenti sui, verbi quod mãdauit in mille generationes. *Et cæteri mortuorum*, id est, mortui ad numerum electorum, societatémque martyrum non pertinentes. *Non vixerunt*, vita naturali, corporali, humana. *Donec consumentur mille anni*, id est, vsque ad finem mundi, seu diem iudicij, quando resurgent & viuent in corpore ad maiorem sui miseriam. *Hæc*, scilicet vita gloriæ animarum sanctarum cum Christo in patria, *Est resurrectio prima*, quia præcedit illam, qua corpora sua resument. Et itẽ vita hæc dicitur resurrectio prima, quia per eam ab hac misera vita, quæ comparatione illius vitæ vmbra mortis & mors nuncupatur, eriguntur: & homo sanctus hîc moriens ibi in patria viuere incipit melius atque fœlicius. Sícque à morte naturæ, qua cecidit corpore resurgit pertingendo ad vitam gloriæ, qua viuit in mente. Quidam autem per primam resurre-
F ctionẽ, intelligũt resurrectionẽ spiritalem: qua homo per baptismum & pœnitentiã resurgit à morte culpæ, prout monet Apost. ad Ephesios 5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Quibus obiicit Berengandus, quod subditur. *Beatus & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In his mors secunda non habet potestatem.* In his mors secunda non habet locum. Multi enim post baptismum, pœnitentiámque peractam, peccant & pereunt. Itaque beatus est in re & sanctus, quia omni labe peccati carens, & cõfirmatus in bono, qui habet partem, id est, consortium in resurrectione prima, id est, in animarum beatificatione. In his, mors secunda, id est, damnatio vltimata, non habet potestatem: quia de sua æterna fœlicitate secu-

ræſunt. *Sed erunt ſacerdotes Dei & Chriſti*, id eſt, patris ac fi- A
lij: nec dubium quin & ſpiritus ſancti. Beati nanque in patria
ſeipſos perfectiſſimè offerunt Deo, & inceſſabilem gloriæ
hymnum (quod eſt ſacrificium laudis) perfectè decantát ſu- *Pſal. 49.*
perbeatiſſimæ trinitati. *Et regnabunt cum Chriſto mille annis*,
id eſt, vſque ad reſurrectionem corporum, beatificati in ſpiri-
tu. Et dehinc cum corpore & anima pariter glorificatis re-
gnabunt cum eo in ſempiternum. *Et cum conſummati fuerint
mille anni*, id eſt, circa finem temporis, quod currit à prin-
cipio euangelicæ legis vſque ad terminum eius. *Soluetur Sa-
tanas de carcere ſuo*, id eſt, in abyſſo, vbi nunc relegatus & miſ-
ſus deſcriptus eſt. *Et exibit*. Vnde apparet quòd per abyſ-
ſum non propriè intelligantur corda reproborum: quia de il-
lis Satanas non exibit tempore Antichriſti, imò ea tunc tena- B
ciſſimè poſſidebit, & per ea tanquam per vaſa inſtrumentáq;
ſua, electos grauiſſimè perſequetur. De inferno itaq; tunc pri-
mus apoſtata egredietur, cum crudeliore ſua phalange. *Et
ſeducet gẽtes quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ*, id eſt, in qua-
tuor plagis terræ multos de omni natione ac populo fallet
per Antichriſtum, & prædicatores ipſius eorúmque ſigna hy-
pocriſim & doctrinam, proſperitatem, dona, comminatio-
nes, & perſequutiones. Et hæ Gentes ſunt, *Gog & Magog.*
Secundum interpretationem nominum horum. Gog enim
interpretatur tectum, per quod quidam intelligunt Antichri-
ſtum, qui erit velut tectum ſeu habiculum dæmonum. Alij per
Gog eos intelligunt, qui tunc malitiam ſuam tegentes iuſtos
ſe ſimulabunt. Magog verò interpretatur de tecto, per quod
quidam accipiunt exercitum Antichriſti, de quibus velut de C
tecto ipſe impugnabit fideles. Alij verò per Magog eos ſpe-
cialiter intelligunt qui de tecto cordis ſui egredientes, in ma-
nifeſta peccata proſilient. Veruntamen agnoſcendum, quòd
de Gog & Magog plura apud Ezechielem ſcripta ſunt, & *Eze. 38. 39.*
ibidem varios modos loquendi de Gog & Magog ex verbis
Hieronymi, Auguſtini, & aliorum expoſitorũ recitaui, quos
hic reſumere eſſet prolixum. Quidam autem per Gog & Ma-
gog intelligunt decem tribus. Alij Getas, & Meſſagetas, alij
Gentes Scythicas innumerabiles & immanes. Veruntamen
Auguſtinus vigeſimo de Ciuitate Dei ſatis rationabiliter
ex præſenti oſtendit ſcriptura, quòd per Gog & Magog
non deſignentur aliquæ determinatæ Gentes, in aliqua

D parte terrarũ constitutæ: toto namque orbe terrarũ significati sunt esse, cum dicitur. Seducet gentes quæ sunt super quatuor angulos terræ, eásque subiecit esse Gog & Magog. *Et congregabit eas in prælium*, contra fideles. Non tamen vniuersę gentes illæ erunt corporaliter adunatæ, sed multi erunt eorũ exercitus in quatuor angulis terræ, quę omnes vno animo inuadent ecclesiã, sicut sequentia verba declarant. *Quarũ numerus est sicut arena maris*, id est, innumerabilis erit illarum gentium multitudo. *Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra sanctorum*, id est, acies Christianorum seu ipsos fideles, virtutibus contra inuisibiles atque visibiles hostes armatos, & charitate coniunctos. Loquitur autem Ioannes de futuro tanquam præterito, propter certitudinem veritatis.
E Quasi dicat, Tam verum & certum est, quod dico ac si nunc esset impletum. *Et ciuitatem dilectam*, id est, Ecclesiam quæ est castra sanctorum. Toto enim orbe terrarum Ecclesia tunc ab incredulis illis cingetur, & inuadetur. Ecclesia autem militans est ciuitas Deo, & Ecclesiæ triumphanti charissima. Quidam verò per ciuitatem dilectam, intelligunt ipsam Hierusalem in Iudæa: quàm tunc asserunt à Christianis inhabitandam, & ab Antichristo ac suis specialiter impugnandam. *Et descendit ignis de cœlo, & deuorauit eos.* id est, diuina plaga Antichristum, & multos de adhærentibus ipsi cõsumet, &, vt quidam dicunt, fulminabuntur. *Et diabolus qui seducebat eos*, scilicet Gentes præfatas, *Missus est in stagnum ignis & sulphuris*, id est, in lacum & puteum tartarei, calidissimi, & fœtidissimi ignis. Tunc enim enim omnes diabo-
F li peracto iudicio in infernum mergentur, nec amplius egredientur. *Vbi bestia & pseudopropheta*, id est, Antichristus, & ordo seu cœtus prædicatorum eius. *Cruciabuntur die ac nocte*, id est, sine cessatione. *In secula seculorum*, id est, æternaliter. Non itaque finietur pœna inferni. Consequenter de finali iudicio & resurrectione mortuorum secunda seu corporali breuiter tractat sanctus Ioannes. *Et vidi thronum magnum candidum & sedentem super eum.* In visione imaginaria apparuit Christus omnium iudex, sedens in solio iudiciali sublimi ac splendido, ad insinuandum huius iudicis maiestatem. Iuxta quem sensum loquitur Esaias: Vidi dominum sedentem super solium excelsum & eleuatũ. Et per thronum hunc designatur Ecclesia, tam militans quàm triũphans. *Esa.6.*

Vtrique

Vtrique enim præſidet Christus. Et ſicut Eccleſiam militantem regit, eam per dona gratiæ ad finem vltimum dirigendo: ſic gubernat & triumphantem eam per dona gloriæ in fine vltimo iam adepto inauertibiliter conſeruando. A

A cuius conſpectu, id eſt, imperio atque præſentia. *Terra fugit & cœlum*, id eſt, à modo ſeu qualitate ſuæ exiſtentiæ recedent, quia mutabuntur in melius. Sicut in principio ſequentis capitis plenius eſt dicendum. *Et locus non eſt inuentus ab eis*, id eſt, ipſa amplius non comparebunt, videlicet eo modo & ſtatu & forma accidentali, in quibus nunc ſunt. *Apo.21.*

Et vidi mortuos magnos & puſillos, eos, ſcilicet qui mortui fuerunt, & tunc ſuſcitati erunt ac viui. *Stantes in conſpectu throni*, id eſt, coram iudice Christo, ſecundum quod ipſe prædixit. Cùm ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuę, B
tunc congregabuntur ante eum omnes Gentes. Et item: Veniet hora, in qua omnes qui in monumentis ſunt, audiẽt &c. *Mat.23.* *Ioan.5.*
Apoſtolus quoque ait: Oportet nos omnes manifeſtari ante tribunal Chriſti, vt recipiat vnuſquiſque prout geſſit. *Et libri aperti ſunt*. Iſti ſunt libri conſcientiarum, qui ſunt ipſæ cõſcientiæ, ſecundum quod in eis merita vel demerita continentur atque leguntur. Qui tunc aperientur, quia tunc conſcientiæ ſingulorum ſingulis innoteſcent, ita quòd vnuſquiſque merita vel demerita omnium aliorum cognoſcet: vt dei iudicium eſſe iuſtiſſimum omnibus declaretur. Hinc in Daniele ſcribitur: Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt. Beda per libros intelligit vetus ac nouum teſtamentum: quæ tunc aperientur, quia ſecundum eorum ſcripturas iudicabitur mundus. Auguſtinus verò per libros apertos intelligit ſanctos, in quibus mali poterunt legere ſeu videre bona, quæ facere debuerunt & neglexerunt. *Et alius liber apertus eſt, qui eſt liber vitæ*. Liber iſte eſt præſcientia ſeu prædeſtinatio Dei nunc latens: qui tunc aperiendus aſſeritur, quia tunc patebit ad oculum, qui in ipſo ſcripti fuerint, & qui non, id eſt, qui electi, qui reprobi. De libro hoc vitæ nos quidem ſuprà diximus. Ceterum Auguſtinus per librum iſtum intelligit vim diuinam, qua fiet vt vnicuique ſua facta monſtrentur ac pateant, ita quòd ſe iuſtè damnari vel ſaluari conſpicient. *Et iudicati ſunt mortui ex his quæ ſcripta erant in libris*, conſcientiarum ſuarum ſeu ſcripturarum. Magis autem iudicabuntur ſecundum cordium affectiones, intentiones, & cogitatus, *1.Cor.5.* *Dan.7.* C *Auguſt.* *Apoc.3.5*

D quàm ſecundum opera exteriora. In illis ſiquidem magis immediatè & propriè ratio meriti & demeriti, ſeu virtutis vitiíque conſiſtit. *Et mare dedit mortuos ſuos, qui in eo erant*, id eſt, qui in mari ſubmerſi fuerunt. Vel in ſeculo iſto, quod per mare intelligi ſolet, ſepulti ſeu reſoluti fuerunt, inde conſurgent. Cineres enim ex ſuis locis colligentur, & in corporis formam redigentur. *Et mors & infernus dederunt mortuos ſuos*, id eſt, diabolus author mortis, cuius inuidia mors intrauit orbem terrarum. Et carcer tartareus animas ibi detentas ad ingrediendum corpora exhibuerunt, ſiue dimittét. Terra autem mare & infernus dabunt mortuos ſuos, id eſt, materialiter quaſi præbebunt. Per mortem quoque videtur poſſe intelligi ignis conflagrationis, quo tunc viuentes inter-

E ficientur, moxque reſurgent. Hæc autem reſurrectio ante iudicium fiet, quamuis hîc per epilogum quendam poſt deſcriptionem iudicij deſcribatur. Scriptura nanque non ſemper ſeruat ordinem rerum geſtarum ſeu gerendarum. *Et iudicatum eſt de ſingulis ſecundum opera ipſorum*, intelligendo per opera quemlibet actum, etiam interiorem & loquutionem. Ex ore enim tuo (ait ſcriptura) iuſtificaberis, & ex ore tuo con-

Mat.2. demnaberis. *Et infernus*, id eſt, omnes reprobi, ad inferni habitaculum pertinentes. Solent enim per locum habitatores eius intelligi. *Et mors*, ſcilicet ignis conflagrationis, qui eos in infernum ruentes inuoluet, & ſimul cum eis deſcẽdet, quãtum ad id quod in ipſo caloris eſt ac fumoſitatis, ſecundum Baſilium. Vel mors, id eſt, diabolus, cum angelis ſuis apoſtatis. *Miſſi ſunt in ſtagnum ignis*, id eſt, in infernalem puteũ

F igneum ac ſulphureum proiicientur, Chriſto dicente: Ite ma-

Mat.25. ledicti in ignem æternum. *Hæc*, ſcilicet æterna damnatio & infernalis calamitas. *Eſt mors ſecunda*, grauiſſima, planè conſummata, ac perhorrenda. Prima etenim mors eſt mors culpæ, ſeu ipſum peccatum, pro quo mors iſta ſecunda infligitur: quã qui ſuſceperint mortem illam quæ eſſe naturæ auferet optabũt: mallent etenim mori, ſeu prorſus non eſſe, quàm talia ſuſtinere. Sed fugiet mors illa ab eis. *Et omnis qui non eſt inuentus in libro vitæ ſcriptus*, id eſt, in diuinæ mentis prædeſtinatione contentus. *Miſſus eſt in ſtagnum ignis*, videlicet omnes reprobi homines. Quod tamen intelligendum eſt de his, qui in mortali vitio diſceſſerunt. Infantes enim non baptizati non punientur ab igne: ſed erunt in lymbo puerorum.

rorum. Sicque per infernum intelligi poſſunt angeli principis A
tenebrarum: per mortem princeps eorum: per non ſcriptos in libro vitæ homines impij. Iſta metuenda ſunt magis quàm exponenda. Itaque cogitemus, quàm horrendum ſit incidere in manus Dei viuẽtis: & tanti iudicij diſtrictionem quotidie perpendamus, timoratíque ſimus. Quia tunc erunt ſecuri, qui modò non ſunt ſecuri: tuncque timebunt ac diſperibunt, qui modò non metuunt, & negligunt miſeri ſeipſos. *Hebr. 10.*

¶Explanatio Cap. XXI. *Et vidi cœlum.*
ARTICVLVS XXII.

T vidi cœlum nouum & terram nouam. Poſtquàm deſcriptus eſt ſtatus Eccleſiæ, quem habet ante finale iudicium: nunc ſtatus eius deſcribitur, quem poſt finale iudicium ſortietur, B Denique ſecundum Albertum, hîc incipit ſeptima ac vltima viſio huius libri: in qua ornatus ſanctæ Eccleſiæ, quæ ſponſa eſt CHRISTI, prænunciatur. Itaque ait: Vidi in ſpiritu cœlum nouum, quod quidam exponunt de cœlo aëreo, ſcilicet aëre innouando. Sed generaliter accipi debet, de tota cœleſtium corporum regione. Omnes enim orbes cœleſtes, planetæ, & ſtellæ, in fine ſeculi, electorum corporibus glorificatis, pariter innouabuntur, & plus ſolitò ornabuntur. Vnde hoc loco per duo iſta extrema, ſcilicet cœlum & terram ſimul intelliguntur & media, vtpote alia tria elementa, & quicquid cœleſtiũ corporum ſub primo mobili cõtinetur. ¶Cùm C enim hæc corporalia propter hominem ſint creata, illi hominis ſtatui tunc conformabuntur, quem electi peracto habebunt iudicio. Ideo ſicut corpora electorum innouabuntur & digniores qualitates habebunt, videlicet claritatem & incorruptibilitatem: ita & elementa atque cœleſtia corpora tunc clariora cõſiſtent, & elementorũ mutua alteratio deſinet, motus quoq; cœleſtes ceſſabunt, & ſol iugiter ſtabit in oriente, luna in occidẽte. ¶Porrò, vt creditur, terra in ſuperficie peruia erit vt vitrũ, aqua ſicut cryſtallus, aër vt cœlũ, ignis vt ſydera. De quãtitate autẽ meliorationis qualitatis ſolis & lunæ loquitur Eſaias, Erit lux lunæ, ſicut lux ſolis: & lux ſolis ſeptempliciter, ſicut lux ſeptem dierum. Quantitas verò meliorationis cœleſtium orbium deo eſt cognita. Talis ergo ſtatus, innoua- *Eſa. 30.*

D tio,& melioratio erit circa hunc mũdum sensibilem post fina-
le iudicium ad gloriam creatoris, vt eius excellẽtia in suis de-
claretur effectibus: electi quoque in sensibilibus rebus, exterio
ribus sensibus magnificentiam Dei iucundissimè speculentur,
atque collaudent. Cùm igitur in scripturis leguntur corpora
ista corrumpenda, desitura, seu peritura, intelligendũ est quan-
tum ad modum essendi, videlicet quo ad cessationem actio-
1.Cor.7 num, passionum, & motuum. Sic nanque ait Apostolus: Præ-
Psal.101 terit figura huius mundi. Et Psalmista: Opera manuum tuarum
sunt cœli. Ipsi peribunt, & omnes sicut vestimentũ veterascẽt.
1.Petr.3 Idem quoque Petrus testatur. Aduenient dies domini tanquam
fur, in quo cœli magno impetu transient, elementa verò ma-
gno calore soluentur. Nouos autem cœlos, & nouam terram
E expectamus. Itémque per Esaiam dominus ait, Ecce ego creo
Esa.65. cælos nouos, & terram nouam. Hinc subditur. *Primũ enim cœ*
lum & prima terra abiit, id est, corpora minorata, quantum ad
pristinum statũ ac modum essendi, cessabunt. Iuxta hunc sen-
sum debemus nosipsos abnegare, relinquere, & veterem homi
nem exuere. *Et mare iam non est*, Circa quod.20. de ciuitate
Luca.9 Dei loquitur Augustinus, Vtrũ mare maximo illo ardore sic-
cetur, an & ipsum vertatur in melius, non facilè dixerim. Ve-
rùm si mare sumatur pro mari Oceano totam terram cingen-
te (iuxta illud Psalmistæ, Abyssus sicut vestimentum amictus e-
ius, quomodo vtique hîc sumendum videtur) dubium nullum
F est, quin substãtialiter perseueret: cũ sit vnum quatuor elemen
Matth.19 torum. Sed quantum ad pristinum modum ac statum, nõ erit.
Ephes.4 Nam amaritudo eius grossitiésque tollentur, & remanebit in
Psal.103 primo statu, tamen innouato ac meliorato, secundum Alber-
tum. Si autem sumatur mare pro quocunque mari particulari
per terram currente, & ex Oceano profluente, an sic mare ma
nebit in pristino loco, an omnia maria huiuscemodi in Ocea-
num reuertentur seu siccabuntur, ita quòd per terram nec ma-
ria nec flumina currẽt, scriptũ non reperi, nec de incertis certi
aliquid fari præsumo. Quãquã probabile arbitrer per maria &
flumina, quæ propter hominum necessitatem & cõmoda iux-
ta infinitæ sapientiæ Dei altissimi ordinationem currunt per
terram, & tunc in ea amplius non decurrent, nec erunt: & ma-
gna eorum pars per ignem conflagrationis siccabitur. *Et ego*
Ioannes, cui tanquã euangelistæ & apostolo firmissimè est cre-
dendum. *Vidi ciuitatem sanctam Hierusalem*, id est, triumphan

tem

tem ecclesiam, ex angelis hominibúsque cōstantem, in qua est A ciuium perfectissima vnio, & æternæ increatæque pacis Dei super benedicti consummata gustatio, splendor quoque virtutũ sine omnis admixtione peccati. *Nouam*, id est, per dona gloriæ innouatam, & in corporibus glorificatam. Tunc nanque animæ sanctæ habebunt corpora impassibilia, agilia, clara, atque subtilia. *Descendentem de cœlo*, quia tunc omnes beati descendent cũ Christo ad iudicij locum, & animæ sanctæ ad sua corpora resumenda. Quia tamen modò non agitur de iudicio illo, sed statu ipsum sequente: aptius fertur ciuitas ista de cœlo descẽdere, qui ab eo qui præsidet cœlo exoritur & descendit, inde dona gloriæ sortiendo. Quemadmodũ Iacobus ait: Omne donum optimum, & omne datum perfectum desursum est, descendens à patre luminum. *Iacobi. 1.* Quod non de corporali descensu, sed de emanatione ac dependentia, est sumendum. B Rursus descendit de cœlo, quoniam per reuerentialem timorem, à diuinæ magnitudinis contemplatione in propriã descendit paruitatem: atque per humilitatem non sibi, sed Deo attribuit gloriam, cui se summa humilitate prosternit ac subdit. *A Deo paratam*, id est, donis gratiæ in præsenti & donis gloriæ in patria, decoratam atque dispositam ad beatificos diuinitatis amplexus. *Sicut sponsam ornatam viro suo.* Nam sicut sponsa sponso seu viro, ita ecclesia Christo ornabitur. Vnde ad innuendũ quòd ecclesia tunc Christo vsque ad satietatẽ per fœlices amplexus iungetur, & à Christo summè implebitur, atque fœcundissima reddetur, potius dicit sicut spōsam ornatam viro suo quàm sponso suo. Iam enim est sponsa, per fidem & dilectionẽ C illi coniuncta: tunc verò vxor consistet. *Et audiui vocem magnam de throno dicentem.* Vox ista fuit angelica, tubalis, sonora affectuosè prolata, & magnæ rei indicatiua: quam angelus in interioribus sensibus S. Ioannis formauit, & in visione imaginaria videbatur sibi de throno maiestatis diuinæ egredi: quia & angelus eam proferens, ciuis fuit cœli empyrei. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus.* Per tabernaculum Dei quidam intelligunt Christi humanitatem, quæ fuit diuinitatis templum, vt sit sensus: Ecce tabernaculum Dei, id est, Christi humanitas, nunc est & æternaliter erit cum hominibus, sanctis scilicet, & electis, in eadem cum illis gloria permanendo. Alij per tabernaculum intelligũt ecclesiam. Sed cum homines sancti sint ecclesia, non apparet propriè dictum quòd Ecclesia erit cum homini-

D hominibus nisi intelligatur, quòd Ecclesia quæ dudú iam fuit triumphans, de cætero tunc erit cum hominibus electis: qui vsque ad finem mundi, in hoc mundo militantes fuerunt, & tunc ad supernorum ciuium consortium assumentur. Potest itaque sic exponi: Ecce tabernaculum, id est, habitatio Dei, seu locus
Psal. 109 cœlestium delitiarum in quo habitat deus, scilicet empyreum cœlum, erit perpetuò cum hominibus, qui tunc omnes simul ascendent ad patriam, quam nunquam amittent. *Et habitabit cum eis*, id est, per dona gloriæ inæternum cum ipsis & in ipsis manebit, sicut pater cum filiis, dominus cum ministris, magister cum discipulis, defensor in gyro suorum. *Et ipsi populus eius erunt*, id est, Deo suo familiares atque charissimi erunt in quibus valde beneplacitum erit eidem: in quo scilicet popu-
E lo, plenè complebitur illud Sophoniæ, Gaudebit super te do-
Sopho. 3 minus in lætitia, silebit in dilectione tua, & exultabit super te in laude. *Et ipse deus cum eis erit eorum deus*, id est, deus omnipotens, qui solus est verus deus, & per creationem ac generalem præsidentiam est communiter omnium deus: erit singularissimo modo deus istorum: ita quod ei tota mẽte integerrimè inhærebunt, incessanter eum adorabunt, colent, laudabunt, erítque ab eis perfectè dilectus atque possessus. Vnde de re maximè chara & iugiter cogitata dicitur, quòd sit deus taliter eam amantis & cogitantis. *Et absterget deus omnem lachrymam ab oculis eorum.* Perfecta enim beatitudo omnem excludet ab eis miseriam, omnem mali admixtionem, omnem pœnam, & occursum contrarium. *Et mors non erit vltra*, in
F eis, quia nec mors naturæ, nec culpæ, neque miseriȩ. In inferno quoque nõ erit mors naturæ, videlicet separatio animȩ à corpore. *Neque luctus*, pro quacunque causa. *Neque clamor*, ex dolore proueniens, vel ex desiderio aliquid obtinendi. Erit tamen ibi secundum quosdam laus vocalis. *Neque dolor*, quia nec dolebunt dolore afflictiuo de suis peccatis. *Quæ prima abierunt*, id est, mala ista pœnalia in præcedenti vita fuerunt, & finem ceperunt. *Et dixit qui sedebat in throno*, id est, deus æternus, vnus & trinus, in empyreo residens cœlo. *Ecce noua facio omnia*, id est, terram & cœlum ac corpora electorum iam innouo, melioráque facio. Et tunc noua faciet deus
Esa. 65. omnia, de quibus & Christus prædixit: Ego si exaltatus fuero à
Ioan. 12. terra, omnia traham ad meipsum. *Et dixit mihi*, Deus per angelum. *Scribe*, hæc omnia verba sequentia, vtpote. *Hæc*

verba

verba fidelißima & vera sunt, quia neminē non solùm fallunt, A
verùm credentes ad summam fœlicitatem perducunt. *Et dixit mihi: Factum est*, id est, nunc impletum est, quod à principio mundi de finali retributione bonorum atque malorum cœpit prædici. *Ego sum Alpha & O mega, initium & finis*, hoc semel dictū & expositum fuit. *Ego sitienti*, id est, his qui in vita præsenti esuriunt sitiúntque iustitiam, & veram salutem desiderāt: Apòc.1
id quoque præcipuè sitiunt, vt deus in omnibus honoretur. Matth.5
Dabo de fonte aquæ viuæ, id est, ex opulentia mea liberalissima & immensa, quæ omnis boni origo est, infundam dona gloriæ consummata, & ex sapientia mea fontana illi sapientiæ riuos immittam. Fons ergo est ipsemet deus ditissimus, & aqua viua est sapientia eius beatificans & beata. Hęc itaque dabo *Gratis*, non sic gratis, vt sine meritis: sed gratis quantum ad merito B
rum radicem. Quoniam gratiam gratum facientem, quæ merendi est causa, sine meritis dedit: & quia vltra condignum remunero, & quia omnia electorum merita, mea sunt dona. Ideo dicit Apostolus, Gratia Dei vita æterna. Quòd autem non si- Roma.6
ne bonis operibus istud præstetur adultis, docet subdendo. *Qui vicerit, poßidebit hæc*, id est, qui aduersariis suæ salutis, tentamentis diaboli, concupiscentiis carnis, vanitatibus mundi, inordinatis motibus animi, omni quoque peccato mortali efficaciter restiterit ac præualuerit, tantum præmium consequetur. Non enim coronatur, nisi qui legitimè certauerit. *Et ero* 2.Tim.2
illi deus, id est, singulari prouidentia eum custodiam. *Et ipse erit mihi filius*, id est, valde dilectus, & per virtutes ad dona spiritus sancti specialiter assimilatus, in futuro autem per C
dona gloriæ plenius conformatus. Ecce quàm dulcia sunt omnia verba hæc, & quàm dignanter ac amorosè hortatur nos deus ad bene agendum, tanta bona se redditurum promittens, Itaque beneuolentiæ eius conemur esse veraciter grati. Quid autem nobilius quàm esse filium Dei? Hinc in sua epistola scribit Ioannes, Nunc filij Dei sumus, & nondum ap- 1.Ioan.3.
paruit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est. *Timidis autem*, timore inordinato, mundano, carnali aut etiam purè seruili: qui corporalia mala & damna terrena magis timent, quàm deum amittere & salutem: qui plus hominem verentur quàm deum, & arctam viam salutis arripere trepidant. *Et incredulis*, qui fidem non habent catholicam, sicut hæretici, pagani, Iudæi.

D *Et execratis*, id est, excommunicatis, seu execrabilia peccata agentibus, ac recidiuantibus. *Et homicidis*, voluntate seu opere. Nam & qui odit fratrem suum homicida est, secundum Ioannem. *Et fornicatoribus*, id est, omnibus vitiosè concumbentibus. Nam & vehemens cõiugis amator adulter est corã Deo.

Roma.1 *Et veneficis*, id est, sortilegis, magis, infectoribus, maleficis.

Attende. *Et idololatris*, quibus secundum apostolum similes sunt auari, imò & omnes qui magis inhærent creaturæ quàm creatori. *Et omnibus mendacibus*, mendacio pernicioso seu consuetudine mentiendi. Nã & venialia per consuetudinem fiunt mortalia.

Pars, id est, retributio, *Illorum erit in stagno ardẽtiigne & sulphure*, quod expauescendum est magis, quàm exponendũ. Etenim quàm pauci sunt qui nulli horum subiacent vitiorũ. *Quod*

E scilicet, pœnam hanc pati. *Est mors secunda*, id est, infernalis miseria pro culpa inflicta. Vel, quod stagnum est mors secunda effectiuè, quia inducit hanc calamitatem. *Et venit ad me vnus de septem angelis habentibus septem phialas plenas septem plagis nouissimis*. De angelis istis qui sint & quid designẽt, quid etiam per septem phialas & per septem plagas nouissimas intelligi debeat, dictum est suprà. *Et loquutus est mecum*, imò intra me, sicut in imaginariis visionibus fieri solet. *Dicens: Veni*, nõ corporaliter procedendo, sed mentaliter aduertendo. *Et ostendam tibi sponsam vxorẽ agni*. Quidã hoc loco per sponsam vxorem agni, intelligunt militantẽ ecclesiam. Sed in sequentibus multa dicuntur, quæ ecclesiæ militãti non congruunt, sicut in prosequendo tangetur, & nunc modicè tangã. Nam de ciuita

F te hac sequitur: Nõ intrabit in eã aliquid coinquinatũ. Et nox ibi non erit. Et ciuitas non eget sole neque luna. Et templum non vidi in ea. Dicendum itaque, quòd in isto loco vsque ad finem voluminis describitur status & excellentia, pulchritudo & dignitas triumphantis ecclesiæ, quæ verè est vxor Christi. Nam de statu ecclesiæ militantis & persequutionibus eius, de finali quoque iudicio & reproborum damnatione æterna dictum est suprà. Nunc ergo in speciali tractatur de conditionibus ecclesiæ triũphantis. Et sicut in principio capituli decimiseptimi vnus de septem angelis memoratis ostendit Ioanni damnationẽ ciuitatis diaboli, scilicet Babylonis: ita nunc perhibet vnũ de septem angelis illis sibi monstrasse beatitudinem ciuitatis Dei, Hierusalem illius cœlestis. *Et sustulit me in spiritu*, id est, secundum imaginariam repræsentationem & spi-

ritalem ostensionem ac eleuationem. Iuxta quem modum ait A
Ezechiel se translatum de Babylone in Iudęam in visionibus *Ezech. 8.*
dei. *In montem magnum & altum.* Sic enim imaginariè videbatur Ioanni. Nec tamé decipiebatur, quoniam angelo eũ docente intellexit, quid imaginaria illa visio designaret. Nempe per montem magnum & altum intelligitur Christus, cui innititur ecclesia militãs & triumphans. Vel certè cœlum empireum, quo in loco ecclesia triumphans locatur. Quácunque autem personam dicatur hic angelus Ioannem sic ferens ac instruens designasse, angelus iste realiter fuit angelicus spiritus in Christi persona apparens, atque de omnibus his Ioannem informans: quemadmodum iam suprà patuit, & infrà innotescet. Veruntamen angelus iste diuersarum personarum effigiem repręsentauit Ioanni interius. Et iuxta hoc quasi à diuersis dicit Ioannes sibi quędam ostensa. *Apoca 7.*
Et ostendit mihi ciuitatem sanctam Hierusalem descendentem de cœlo. Hæc verba B
sunt nunc in hoc ipso articulo explanata. Itaque supernã Hierusalem triumphantem ecclesiam ostendit Ioanni, non sicut ipsa in se est: sed sub similitudinibus corporalium rerum, scilicet magnæ ciuitatis, sicut infrà describit. Insuper intuendum quód verba sancti Ioannis in his duobus capitulis vltimis, pręsertim in isto vltimo, consonantiam magnam habẽt cum his, quæ in vltima visione beati Ezechielis de ciuitate & templo leguntur. Nam & ipse Ezechiel quadragesimo libri sui capitulo visionem illam incipiens, afferit se in montem excelsum adductum, in quo erat quasi ædificium ciuitatis. Veruntamen C
sensus in pluribus est distinctus. Quæ enim ibidem descripta sunt, de ecclesia militante à catholicis patribus exponuntur: *Matt. 13.*
ista verò de ecclesia triumphãte. In aliquibus tamen sensu coincidit. *Habentem claritatem Dei,* id est, diuinę & increatæ lucis copiosissima participatione perfusam. Fulgebũt enim iusti sicut sol in regno patris eorum. Incircunscriptum quoque illud supersplendidissimum lumen clara acie facialiter contemplantur. Electi itaque in anima & corpore inæstimabili claritate erunt repleti. Potest etiam specialiter claritas ista lumen gloriæ accipi, per quod ad diuinæ essentiæ beatificam visionem immediatè disponuntur. *Et lumẽ eius simile lapidi præcioso.* Hoc dupliciter intelligi potest, Primò, quòd lumẽ eius, id est, Christus, qui est lumen ecclesiæ triumphantis, lumen vtique obiectale, quod ipsa iugiter intuetur: & efficientiale, à *1. Petr. 1.*

D quo fœliciter illustratur, est simile lapidi precioso: quoniam Christus in scripturis frequenter lapis angularis & preciosus vocatur. Secundò, quòd lumen eius, id est, prefata claritas participata ecclesiæ triumphanti, assimilatur lapidi precioso, vtpote Christo: quia per claritatem illam Christo tanquam capiti conformatur. *Tanquam lapidi iaspidis*, id est, lumen illud ob suam delitiositatem, vigorem, & venustatem iaspidi est conforme. Iaspis nanque sua viriditate pulcherrima visum valde delectat, atque confortat, estque grandis vigor & firmitas lapidis huius. Vnde tam Christus, quàm claritas participata beatorum, iaspidi assimilantur idoneè. *Sicut crystallum*, id est, lumen istud etiam assimilatur crystallo. Nam sicut crystallum purum clarum atque perspicuum est seu transparens: ita & cla-

E ritas ista sanctorum mundissima est, & per eam habetur clarissima dei cognitio, se inuicem quoque penetrant intelligendo. *Et habebat murum magnum & altum.* Per quem inexpugnabilis dei protectio, ac securissima eius custodia, qua supernam Hierusalem ambit & protegit, designatur. Vel ipsemet

Esa. 26. Christus seu Trinitas deus illam defendens. Iuxta illud Esaie,

Psal. 124. Saluator ponetur in ea murus & antemurale. Et in Psalmo,

Danie. 3. Dominus in circuitu populi sui. Christus autem magnus est & altus, quia immensus & incóprehésibilis ac superexaltatus, secundum quod Deus. Imò de eo etiam secundum quod ho-

Lucæ 1. mo prædictum est, Hic erit magnus. Præterea aduertendum,

Ezec. 40 quòd templum Ezechieli ostensum cingebatur triplici muro: quia ecclesia militans triplici indiget protectione, videlicet diuina, angelica, & humana, per prælatos & principes eius.

F Triumphans verò diuina protectione eget duntaxat. *Habentem portas duodecim.* Per quas duodecim patriarchæ, itémque duodecim apostoli insinuantur, quorum exempla, fidem, & doctrinam sequendo, cœlestem Hierusalem introimus. Eorum quoque patrocinio quasi per portas, patet nobis ingressus ad vitam æternam. Rursus duodecim portę sunt obseruationes decem præceptorum decalogi, & duorum, charitatis dei ac proximi. *Et in portis angulos duodecim.* Per quos cæteri prædicatores, doctores, prælati sumuntur: qui instar angulorum parietes nectentium plures spiritaliter copulant, mentis dilectione, cócordia & doctrina: qui omnes apostolis innituntur, idcirco in portis esse feruntur. *Et duodecim nomina scripta, quæ sunt nomina duodecim tribuũ filiorum Israel.* Per nomina

duodecim

duodecim tribuum filiorum Iſraël, intelliguntur vniuerſi e- A
lecti veteris teſtamenti, imò & omnes prædeſtinati, qui per
dona gratiæ filij patriarcharum vocantur: qui in portis duo-
decim ſcripti ſunt, quoniam patriarcharũ ſeu apoſtolorũ vir-
tutibus inhærendo & doctrinis ingreſſi ſunt, intrãt, aut introi
bunt regnũ cœlorũ. *Ab oriẽte portæ tres, ab aquilone portæ tres,*
ab auſtro, portæ tres, & ab occaſu portæ tres. Idcirco ciuitas iſta
viſa eſt verſus quamlibet principaliũ terrę plagarũ tres portas
habere, quia de quatuor partibus mũdi multi cõuerſi ſunt, atq;
in fide ſuperbenedictæ Trinitatis ſaluati. Quemadmodũ E-
ſaias prædixit, Ecce iſti de longè venient: & ecce illi qui ab a- *Eſa. 46*
quilone & mari, & iſti de terra auſtrali. Chriſtus quoque in E
uangelio: Multi ab oriente & occidente, ab auſtro & aquilo- *Luca. 13.*
ne venient, & recumbent cum Abraham, & Iſaac, & Iacob, in
regno cœlorum. Ideo quoque verſus quamlibet plagam tres B
portæ conſiſtunt, quia ex omni parte quidam ſaluantur in ſta
tu incipientium, quidam in ſtatu proficientium, quidã in ſtatu
perfectorũ: omnes quoq; per tres virtutes theologicas ingre-
diũtur ad regnũ. *Et murus ciuitatis habens fundamenta duode-*
cim, & in ipſis duodecim nomina duodecim apoſtolorum, & agni.
Hoc quod dicitur, & in ipſis duodecim nomina duodecim a-
poſtolorum, aſſerit Berengãdus expoſitorium eſſe eius quod
præmittitur. Et murus ciuitatis habẽs fundamẽta duodecim.
Vnde ſecundum eum & Bedã, iſta duodecim fundamẽta ſunt
duodecim apoſtoli: qui alia & alia ratione dicuntur portæ &
fundamenta. Nam portæ dicuntur ob rationem pręhabitam:
fundamenta verò, quia catholicam fidem primò prædicaue-
runt, & in ea alios fundauerũt, ipſi quoq; tanquã robuſtiſſimi C
alios ſuper ſe portauerũt, eorũque imbecillitatẽ ſuſtẽtauerũt.
Alij per fundamenta duodecim, accipiunt duodecim patriar
chas, qui primi hanc fidẽ tenuerunt: in quibus ſcripta fuerunt
nomina apoſtolorum & agni: quia fuerunt apoſtolorũ & Sal
uatoris figuræ, & prænunciatores Chriſti. Rurſus nõnulli per
duodecim fundamenta intelligunt duodecim articulos fidei,
quorum cognitio eſt fundamentum ſeu inchoatio cognitio-
nis perfectæ, quæ habetur in patria: in quibus articulis ſcripta
ſunt nomina duodecim apoſtolorum, quia hanc fidem primi-
tus publicauerunt. Et agni, id eſt, nomen Chriſti: quia obie-
ctum articulorum fidei Chriſtus eſt, cũ aliqui ſint de eius hu-
manitate, aliqui de diuinitate. ¶ Præterea aduertendũ, quòd

D licet sit vnum primũ ac principale seu vniuersale fundamentum ecclesiæ, scilicet Christus, dicente Apostolo: Fundamentum aliud nemo ponere potest præter id quod positum est, quod est Christus Iesus: plura tamen sunt fundamenta secundaria, particularia. De quibus cantamus: Fundamenta eius in montibus sanctis. Sed & Christus secundum quod homo, est fundamentum instrumentale: verùm vt deus, est fundamentũ per authoritatem, fundamentũ vtique fundans, nõ fundatum Sicque tota supergloriosa Trinitas, est vnum summum ecclesiæ militantis ac triumphantis fundamentum, cui cuncti innituntur electi. *Et qui loquebatur mecum,* scilicet angelus in Christi persona apparens & loquens. *Habebat mensurã arundineam auream*, id est, arundini similem. *Vt metiretur ciuitatem & portas & murum eius.* In hoc angelus repræsentauit

1. Cor. 3
Esa. 86.

E Christi personam, qui omnium merita discutit & mensurat, & singulis electorum in patria præmium donat iuxta meriti sui proportionem, mensuram & qualitatem. Itaque per mensuram arundineam auream, intelligitur sapiẽtialis iustitia, seu iusta sapientia Christi, iudicis & remuneratoris vniuersorum: qui per sapientiam suam omnia in numero, pondere, & mensura constituit: omniumq́ue merita pensans, quantum de præmio dandum sit, inspicit. In visione quoque Ezechielis, angelus visus est habere in manu funiculum lineum & calamum mẽsuræ. Sed cum per murum ciuitatis istius ipsemet Christus, seu diuina protectio intelligatur, quomodo murus eius mensurari asseritur: nisi quòd deus seipsum secundum certum de-

Sapien. 11.
Ezec. 40.

F terminatumq́ue modum, applicat vnicuique electorum secũdum exigentiam meritorum? *Et ciuitas in quadro posita est.* id est, quadrangularis in situ seu in quadro æquilatero: ita quòd in longo & lato eiusdem seu paris & quantitatis: ideo subditur. *Longitudo eius tanta est, quanta & latitudo.* Eodem modo & templum Ezechielis situatum describitur, per quod nunc designatur firmitas atque stabilitas beatorum in deo: ita quòd nec auerti, nec concuti, nec cadere queũt: sicq́ue habẽt se instar quadrati, quod quocunque vertatur, permanet fixũ. Itemq́ue quòd nihil distortum, inæquale seu disproportionatum inuenitur in patria, nec aliquid incircuncisum, sed polita & recta ibi sunt omnia. Rursus per quadraturam istam insinuatur, quòd per contemperaturam quatuor virtutum cardinaliũ & per doctrinam quatuor Euangelistarum, ac patriæ beatitudinem

Ibidem.

tudinem peruenitur: imò & in beatis virtutum cardinalium A
permanet quadratura, quantum ad actus aliquos. Quælibet
nempe earum duos actus sortitur. Nam secundum Albertum *Albertus*
primus prudentiæ actus est præcauere insidias, qui nõ manet
in patria. Alius, nil Deo præponere vel æquare, qui manet in
ea. Primus quoque temperantiæ actus est, noxias delectatio-
nes reprimere, qui ibi non manet. Secundus, nullo motu no-
xio delectari, qui manet. Primus autem fortitudinis actus est,
molestias fortiter ferre, quem certum est in patria non mane-
re. Alius, deo fortiter adhærere, qui permanet. Postremò pri-
mus actus iustitiæ ponatur proximo subuenire, qui ibi nõ ma
net quantũ ad eos qui ibi sunt: vel post diem judicij. Secũdus,
deo regenti subditũ esse, qui manet. Per longitudinem verò B
ciuitatis, intelligenda est perfectio virtutum ad vim intelle-
ctiuam pertinentium: per latitudinem perfectio virtutum ad
vim affectiuam spectantium. Vel per longitudinem, contem-
platio, per latitudinem dilectio, & ista æqualia perhibentur.
Quo enim beati deũ clarius contemplantur, eò ipsum feruen
tius amant, & econtrariò: sicque amor affectus, æquatur no-
titiæ intellectus. *Et mensus est ciuitatem*, scilicet, spatiũ eius.
Per stadia duodecim millia, per quod amplitudo & magnitudo
cœlestis Hierusalem designatur, non quòd cœli empyrei spa
tium hac mensura stringatur: sed per minus intelligitur ma-
ius: & per determinatum, indeterminatũ. Sicut superius sæpe-
numero per septenarium vniuersitas significatur. Vnde quẽ- *Apoc. 11.*
admodũ spatium ciuitatis hîc descriptũ, vehementer excedit
consueta vrbiũ spatia: ita his verbis insinuatur, quòd patria
electorũ omnẽ locum viatorum quasi incõparabili capacitate C
& mole transcendit. Nec solùm capacitate & mole, sed & om
nium bonorũ affluentia gaudio & decore: secundũ illud Ba- *Baruch. 3.*
ruc proph. O Israël quã magna est domus dei, & ingẽs locus
possessionis eius? Magnus & nõ habẽs finẽ. Excelsus & immẽ
sus. Hinc etiã ciuitas ista multò maior describitur, quã illa de
qua Ezech vaticinatur. Illa enim est habitatio viatorum, & *Ezec. 49.*
secundũ quosdam habet in gyro. 30. Hæc verò habet in am-
bitu, vt affirmant, 48. millia stadia. Nam & 12. millia stadia,
de quibus litera loquitur, referuntur ad vnum latus præfati
quadrati. *Longitudo & latitudo & altitudo eius æqualia sunt.*
Qui ista de ecclesia militante exponunt, per longitudinẽ
intelligunt fidem, quæ facit credere præterita, præsentia, &

D futura. Per latitudinem verò charitatem, quæ ad omnia se extendit. Per altitudinem autem spem, quæ erigit ad superna. Hæc tria æqualia sunt in viatore, non in dignitate, cum maior horum sit charitas: sed in profectu, seu incremento, & operatione. Quo enim quis amplius crescit in vna harum virtutum, eo & in aliis duabus, loquendo de fide formata & spe viua. Sed quia de Ecclesia triumphante exponenda sunt hæc, per tria ista intelligendæ videtur tres dotes animæ glorificatæ, virtutibus theologicis succedētes: vt per lōgitudinē intelligatur beatifica visio quæ cūcta attingit, per latitudinē beata fruitio, per altitudinem tentio qua intus tenetur altissimus. Quod autē dicitur de altitudine ciuitatis, quantū ad imaginariam pertinet visionem, non de altitudine murorum, sed E spatij sumitur: cuius altitudo accipitur secundū montis ascensum, in quo ciuitas ista visa est sita, sicut iā dixit, Sustulit me in mōtem magnum & altū. Sicq; altitudo montis est.12. milliū stadiorū, quemadmodū lōgitudo spatij & latitudo ipsius. *Et mensus est muros eius centum quadraginta quatuor cubitorum*, scilicet, in altitudine. Et quamuis vnus visus sit murus, nunc tamen pluraliter loquitur muros, propter quatuor latera eius. Totus enim murus videbatur quadratus æquilaterus. Et per murum istum in altitudine stabilis, perfectio sanctæ illius ciuitatis exprimitur. Nam computus iste quadraturam duodenarij cōprehendit, eo ꝙ duodecies duodeni, centum quadragintaquatuor faciunt, qui est numerus quadratus, resultans ex ductu duodenarij in seipsum. Idcirco designat securitatem & stabilitatem fœlicitatis supernæ. Nam corpus quadratum, vt F tactum est, stat firmiter in quolibet latere. Propter quod. 1. Ethicorum virtuosus comparatur quadrato. In omni euentu, virtuosus in ratione & virtutum medio perseuerat. *Mensura hominis quæ est angeli*, id est, sic mensurantur merita & præmia hominum, sicut & angelorum. Vel sensus est, quod æqualis erit beatitudo angelorum & hominum. Sicut loquitur Christus: Erunt sicut angeli Dei in cœlo. His ergo verbis innuitur, quod ad angelorum ordines homines assumuntur, & vna est omnium beatitudo ex parte obiecti: quæ per denarium diurnum omnibus operariis datum exprimitur. Omnes enim facie ad faciem vident deum. *Et erat structura muri ex lapide iaspide*. Totus itaq; murus videbatur ex lapidibus huiuscemodi factus, & ritè. Per murum enim, vt dictum est, Christus

Mat. 22. *Mat. 20.* *1. Ioan. 3.* *Apo. 14.*

stus seu eius protectio designatur. Christus autem iaspidi assi- A
milatur, vt dictum est sæpe. Quoniam sicut iaspis sua viriditate decora visum oblectat & roborat, sic Christus omnibus cõtemplantibus eum, delectabilis est: & confirmatiuus eorum in bono. *Ipsa verò ciuitas aurum mundum simile vitro mundo.* Ciuitas ista est vniuersitas beatorum, qui aurum mundum vocantur, quia in omnibus charitatis feruor sine omni peccati macula dominatur. Estque aurum hoc simile vitro mundo, quoniam charitatis feruori adiunctus est præclarissimus sapientiæ splẽdor, ita quòd beati instar vitrorum sibi mutuò patent seu cogniti sunt. Et sicut vitrũ lumine penetratur, sic sancti in patria intus & foris diuinæ lucis participatione implẽtur, imò cogitationes suas alterutrum intuentur, secundũ Augustinum. *Fundamenta muri ciuitatis omni lapide precioso ornata.* B
Fundamẽta ista (vt dictum est) sunt ipsi beati apostoli, qui omni lapide precioso ornâtur, quia cunctis virtutibus decorantur. *Fundamentum primum iaspis*, id est, primus lapis preciosus fundamentorum istorum est iaspis, vtpote virtus per iaspidem designata, per quam charitatem intelligo, qua nihil est dulcius, & mentem vehementer oblectat & confortat in deo, sicut iaspis oculos exhilarat, & confortat. *Secundũ*, vel, vt alij dicunt, secundus, *Sapphirus*, id est, secundus ornatus fundamentorum supernæ Hierusalem est virtus per sapphirũ signata, videlicet donum sapientiæ. Nunc enim nomen virtutis communiter sumitur, nec cõdistinguitur dono. Quemadmodum enim sapphirus cœliformem habet colorẽ, sic sancti in patria per sapientiam istam, quæ donũ est, angelicis mẽtibus comparantur. Rursus sicut sapphirus corpus humanum C
vegetat & membra consolidat: sic sapientiæ donum spiritum nutrit, & vires eius in deo defigit. Iterũ sicut sapphirus tactus *Prou. 5.*
radiis solis ardentem ex se mittit fulgorem, sic sapientia bea- *Eccle. 1.*
torum tacta & perlustrata radio solis æterni, mox cum feruore splendifluo tendit in deum. *Tertius calcedonius*, id est, tertius horũ ornatus est virtus, nomine calcedonij propter proprietatum similitudinem designata, videlicet donum intellectus. Quemadmodũ enim calcedonius pallidi est coloris, & fortissimæ resistentiæ, ita vt in eo sculpere quis difficillimè queat: sic donum intellectus, quo ea quæ fidei subsunt acutè atque subtiliter penetrâtur, præsertim in patria omni argumẽto quod fidei contrariatur fortissimè reluctatur. Veruntamen

D quoniá ea quæ cadunt sub fidem, nulla mens creata plenè cóprehendere potest: donú intellectus quasi pallenti lapidi assimilatur, non plenariè rubeo atq; totaliter claro ac splendido. *Quartus smaragdus.* Per smaragdum intelligo donum consilij. Quemadmodum enim smaragdus eximiæ viriditatis & pulchritudinis est, in tantum vt ea quæ circa se sunt sua viriditate afficiat, imò & aëré ex repercussione virescere faciat nulláque gēma gratior oculis (ná & herbas sua superat viriditate) sic donum consilij in seipso decorum atque suaue est, & aliis se diffundit, eorúq; mētes sua afficit directione. Per donú quoque cósilij homo fit aliis valde acceptus, imò gratissimus. Melius enim vincit homo consilio, quàm fortitudine. Deniq; sicut hic lapis valet contra morbum caducum, sic donum consi-
E lij præcipuè tollit peccati ruiná. De hoc lapide August. & Beda atq; Isidorus multa pulchra conscribunt. Plura enim eius sunt genera. Et tellus, qua nobiliores smaragdi nascuntur, locuples est, sed inhabitabilis. Nempe cum auro & gēmis abundet, griphes omnes tenét aues ferocissimæ, vel potius feræ volantes. Sunt enim quadrupedes, & corpore quidem leonibus, capite verò & alis, aquilis simillimæ. Arimaspi cum his dimicant, qui vno oculo in fronte medio feruntur insignes, vt accipiant hos lapides mira cupiditate & feris rapientibus, & Arimaspis eos custodientibus. *Quintus sardonix.* Lapis iste candidus perhibetur in rubeū colorem parumper declinás. Eius tamé multa sunt genera. Ná alius rubeus fertur, alius bicolor, vt dictum est, alius triformiter coloratur: primum habens nigrum, medium candidum, superius rubeum, & iste est precio-
F sior, per quem donum fortitudinis designatur, quæ inter aduersa & prospera permanet fixa, & in martyrio stabilit mentem: in patria verò solo cādore ornatur, quia circa tristitia & læsiua non occupatur. Et sicut sardonix humilem efficit & pudicum, ita per fortitudinem animositas & carnalitas superantur: ita q; homo humilis atq; pudicus efficitur. *Sextus sardius.* Sardius secúdum Bedá, ex integro sanguinei seu rubei est coloris: tamen secundú Berengandú, pro eo quòd in ruffum colorem aliquantulú declinare videtur, paululum obscuratur: per quem donum scientiæ insinuatur, quæ per hoc quod facit menté cum gustu perpendere, q; in nulla re creata statuendus est vltimus finis, eo q; illa in se sit deficiens & caduca, ad sapientiæ fulgorem propinquat, increatiq; boni amore spiri-

tum

tum afficit. Veruntamē quia non immediatè circa increatum A
obiectum sed circa creatum versatur, quia de rebus increatis dat bene & cōnaturaliter iudicare: hinc à puritate auriformis rubeíq; coloris parumper occūbit, & splendore sapientiæ minor est. Et sicut sardius pellit timoré, & gaudium parit atque accendit: sic donum scientiæ tollit timorem perdēdi terrena, accendítque gaudiū in contēptu eorū & in amore cœlestiū. *Septimus chrysolitus.* Gemma hæc tota aurei est coloris, & ardentes videtur scintillas diffundere. Confortat insuper intellectum, & timores expellit nocturnos. Quo enim ratio amplius confortatur, eo passiones magis sedantur. Per quam donum pietatis intelligo, quę facit hominē inter proximos quasi aurum acceptum & charum: facítque eū ad alios liberalem B
siue beneuolum, ita ꝙ affectiones scintillantes diffundit. Meretur quoque specialem illuminationem & cōfortationem à Deo. *Octauus beryllus.* Beryllus eximiæ claritatis est, ceruleū habens colorem admixtum, secundum Berengandū. Et secūdum Bedam, sic est quasi cōsideres aquā solis fulgore percussam rubicundum ac decorū exhibere colorem. Facit quoq; in bello inuictum, & mitē efficit ac benignum. Per quem donū timoris congruè designatur. Filialis enim castus sanctúsq; timor præclaræ est synceritatis, & in spiritali pugna facit inuictum. Quia in tantum facit hominem dei offensam vitare, ꝙ mallet mori quàm deū inhonorare; sicq; mansuetum ac benignum cōstituit animum. *Nonus topazius.* Gēma hæc preciosissima omni fulget colore. Duo tamen colores, videlicet aureus & aëreus in ipsa abundant: quæ cum solis radio tāgitur, iubar suum vndiq; spargit, omniúmq; gēmarum superat cla- C
ritatem, in suum aspectum præcipuè trahens astantes. Hęc gēmarum amplissima, & regibus adeò chara, vt ea nil charius inter diuitias suas habere se reputent. Valet demum contra irā atq; lunaticam passionem. Per quam iustitia designatur, quæ est præclarissima virtus. Et non est lucifer nec hesperus tā admirabilis, quæ lucem suam circūquaq; diffundit, omni quoq; virtutum decore splēdescit, pręsertim aureo & æthereo: quoniam dei & proximi dilectionē præcipuè respicit. Hæc quo purior ac perfectior fuerit, eo sanis oculis delectabilior comprobatur. Quā reges & omnes qui præsunt, maximè debēt diligere, & opibus cunctis præferre. Quę etiam in beatis præcipuè locum habet. Nā ipsi demum plenam implent iustitiam,

D reddétes cuiq; quod ſuum eſt,& deo ſeipſos totaliter.Per quã & viatores inquietudines animæ vitant. *Decimus chryſopraſus.* Lapis hic viridis eſt coloris , & hinc inde quaſi aureis guttulis eſt diſtinctus,& valet contra lepram . Per quem prudétia, quæ cardinalis eſt virtus , contra dona ſapiétiæ & ſcientiæ có diſtincta,accipitur. Suo nanque virore in agendis menté perfundit,& aliis floridam exhibet . Aureo quoq; ornatu paſſim fulcitur,dum ad vltimum finem dirigit humanos actus, quod faciédo cordis pellit putredinem , ne terrenorũ attactu quaſi leproſa,infecta & corrupta reddatur. *Vndecimus hyacinthus.* Hyacinthus cerulei fertur coloris. Et vt ait Bereng.ſereni cœli habet coloré,ſicut Sapphirus:ſed ille maculas habet , iſtius autem pulchritudo maculis non deformatur. Lucet vt purpu
E ra,ſed non ſemper æqualiter rutilat, quia cum facie cœli mutatur. Nam in ſereno perſpicuus eſt & gratus , in nubilo autẽ obſcurus,qui precioſus & bonus eſt valde, dat membris vigorem, & ſalutiferum facit ſoporem , per quem virtus latriæ deſignatur . Huius nanq; virtutis actus perfectiſſimè inſunt beatis,qui laudi & cultui dei indeſinenter cum tota méte ſine interruptione inſiſtũt: quia diuino lumine inceſſabiliter perfunduntur:quo ſi carerent,protinus rutilare ceſſarét: ſed & actibus latriæ beati dulciſſimè reficiuntur, & ſine interpellatione inenarrabiliter oblectãtur. *Duodecimus amethiſtus.* Lapis iſte triformi ornatur colore , roſeo, violaceo atque purpureo, & paruulas flammas fundit,facítq; vigilem, & malam pellit cogitationem. Per quem beatorũ in patria pleniſſima caſtitas ex-
Mat.22. plicatur. Quia vt ait Saluator: Non nubent neq; nubétur,ſed
Luc.20. angelicæ ſunt mũditiæ.Et quoniam caſtitati eorum, feruor di
F uini amoris,& humilitatis profunditas ſunt adiũcti, quaſi triplici fulget decore,nec cogitationem admittit impuram. Iſta de lapidum horum myſtica expoſitione vtcunq; prolata , piè ſumantur. Alij enim aliter eos interpretantur,quorum melioribus dictis iſta non derogant. Conſequenter agitur de materia & ornamento portarum,quod tamen ſpiritaliter eſt ſumẽdum. *Et duodecim portæ*, muri ciuitatis ſupernæ. *Duodecim margaritæ ſunt per ſingulas*, id eſt, cũ portæ iſtæ exiſtant duodecim , in qualibet earum præfati duodecim precioſi lapides habentur. Quia vt dictum eſt,in quolibet apoſtolorum (qui portę ſunt ciuitatis iſtius) virtutes his margaritis expreſſę excellenter reperiuntur. *Et ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis,*

garitis. Si singulæ portæ erant in singulis margaritis, quomo- A
do in vnaquaque fuerunt duodecim margaritę? Itaque secundum Berengádum & Albertum, istud secundum literæ superficiem stare non valet. Idcirco dicendum, quòd licet in vnoquoque sanctorum præfata sint ornamenta virtutum, in quolibet tamen aliqua emicat virtus, à qua & specialiter commendatur ac nominatur. Iuxta illud quod de quolibet eorum cantatur, Non est inuentus similis illi. Ideo singulæ portæ ex singulis margaritis constare dicuntur. *Et plateæ ciuitatis aurũ mundum tanquam vitrum perlucidum.* Hoc & de ciuitate iam dixit, atque expositum est. Vnde hoc loco, vt aliqua assignetur distinctio, per plateas ciuitatis cœlestis Hierusalem intelligi possunt inferiores & subditi: & qui per vias aliqualiter latiores ambulauerunt, cõtenti obseruantia mandatorum, non ingressi semitas consiliorum strictiores. Ad insinuandum ergo, quòd hi quoque ad patriæ beatitudinem conducantur, atque ibidem charitatis feruore ac splendore, seu mentis & corporis glorificatione splendebunt, dictum nunc est quòd plateæ ciuitatis, scilicet inferioris gradus ac meriti homines, similes sunt auro puro ac vitro perlucido. *Et templum non vidi in ea,* id est, materialem locum, ad offerendũ Deo orationes ac sacrificia pro peccatis. Templum nempe est locus orationis & sacrificiorum huiusmodi. Beati autem in patria, præsertim post finale iudicium, secundum quod nunc agitur de ciuitate superna, omni malo carebunt, omníque bono pleni erunt. Nec tunc deprecabuntur pro aliis, nec sacrificia offerēt pro peccatis: ideo materiale templum ibi non erit. Nihilominus tota Ecclesia illa triumphans, templum & domus Dei spiritaliter erit: quoniam vnusquisque in mente sua Deo sacrificium laudis exhibet æternæ. *Dominus enim deus omnipotens templum illius est,* quia in ipso tanquam in beatificante obiecto æternaliter conquiescunt. Ipse ergo habitabit in eis dona gloriæ influendo, dataque conseruando: & habitabunt in eo, in cunctis actibus suis in ipso finaliter quiescendo. *Et agnus.* Nam Christus, secundum quod deus vnum & idem templum eorum est cum patre & spiritu sancto, sicut & vnum fœlicitatis obiectum. Porrò secundum naturam assumptam, est præcipuum præmij accidentalis obiectum. Nam eius humanitate reficientur exterius, & quantum ad hoc quiescent, & commorabuntur in ipsa. *Et ciuitas non eget sole & luna,* id est, illustratio luminarium

Marginal notes: *Eccle. 44.* (beside "Et plateæ ciuitatis"); *Esa. 56.* (beside "huiusmodi. Beati autem"); B (beside "bulauerunt"); C (beside "teriale templum").

D cœli nõ erit necessaria beatificatis in patria, cum corpora eorum clariora sunt illis futura. Ideo subditur. *Nam claritas dei illuminabit eam,* scilicet increata lux Dei efficienter, & claritas ab ipso beatis communicanda, illuminabit eam instrumentaliter atque formaliter. *Et lucerna eius est agnus.* Lucerna non est lumen, sed luminis contentiua: ita & Christus vt homo, nõ substantialiter lux est: sed receptaculũ ac retinaculum lucis præ-
Colos. 2 cipuum. In ipso nanque habitat plenitudo diuinitatis corpo-
Ioan. 1. raliter. Quoniã ergo humanitatis Christi claritas post increatum lumen omnibus sanctis maximè refulgebit, virtute diuinæ immensęque lucis in ea manentis, atque per ipsam micantis, agnus meritò lucerna cœlestis Hierusalem nuncupatur. His autem verbis, &c. quæ subduntur, consonant quæ apud Esaiam
Esa. 6. scripta sunt: Non erit tibi sol amplius ad lucendum, per diem,
E nec splendor lunæ illuminabit te: sed erit tibi dominus in lucem sempiternam, & deus tuus in gloriam tuam. *Et ambulabunt gentes in lumine eius,* Quia sicut electi nunc viuunt in lumine fidei ipsius ecclesiæ militantis, & in Christo qui est lumen fidelium: ita in patria ambulabunt, agent, viuent, atque in deũ se iugiter erigent, & erecti manebunt in lumine ecclesiæ triumphantis. Corporaliter quoque mouebuntur & ambulabunt in lumine corporum glorificatorum, potissimè corporis Christi: cuius corporea claritas lumen solis inæstimabiliter superat, regionem quoque terræ viuentium implet. *Et reges terræ,* scilicet principes & prælati idonei, omnes quoq; qui bene rexerunt seipsos. *Afferent gloriam suam & honorem in illam,* id est, spiritales suas diuitias, merita, magnificẽtiámque virtutum
F suarum, secum in cœlestem Hierusalem deferent. Opera enim
Ioan. 8 illorum sequuntur illos. Gloria quoque est conscientiæ puri-
1. Thess. 2 tas, dicente Apostolo: Gloria nostra hęc est, testimonium con-
Philip. 4 scientiæ nostræ: quam secum adducent. Rursus: gloria & ho-
Apoc. 14 nor regum istorum sunt subditi, quos dignè rexerunt & secum ad beatitudinem perduxerunt. Sicut discipulis suis loquitur Paulus: Gloria nostra vos estis in domino. Et iterum: Gaudiũ meum & corona mea, sic state in domino. Quid autẽ tam ho-
Prouer. 13 norificum homini, sicut alios secum saluasse, eosque ad patriam perduxisse? Nam & filius sapiens, gloria patris. Malis quoque
Galat. 4 seu deceptis discipulis scribit Paulus Apostolus: Quoniam cõfundor in vobis. Ergo in bonis honorificabatur. *Et portæ eius non claudentur per diem,* id est, nunquam. Nam ibi erit dies perpetuus

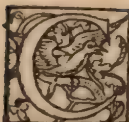
perpetuus. Ideo subditur. *Nox enim non erit illic.* Quibus datur intelligi, quòd non erit ibi occursus malus, nec timor, sed summa & sempiterna securitas. Item quòd corda beatorum æternaliter patula erunt, & in contactu actuali lucis diuinæ, nec caligo ignorantiæ seu peccati erit ibidem. Hinc apud Esa. legitur: Aperientur portæ tuæ iugiter, die ac nocte non claudẽtur. Rursus per diem, id est, tempus Euangelicę legis, apertus est aditus regni cœlestis. *Et afferent gloriam gentium & honorem in illam,* quia vt tactum est, qui salubriter præfuerunt, gẽtes suos regimine saluatas, earum quoque virtutes & merita simul cum ipsis secum adducent, ac domino tanquam preciosissimũ spolium de faucibus hostis ereptum, repræsentabunt & offerent. Simili modo angeli sancti rectores ecclesiæ militantis, eos qui suæ directioni acquieuerunt secum in patriam ducẽt. *Et non intrabit in illam aliquid coinquinatum,* id est, quocunque mortali peccato fœdatum. *Et abominationem faciens,* id est, execrabilia opera & plurimum detestanda, *Et mendacium,* fallaciter agendo, aut falsè loquendo. Vel per inquinatum, intelliguntur spiritalia vitia: per abominationem, carnalia. Vel illud refertur ad peccata cordis, istud ad vitia operis, mendacium ad vitia oris. *Nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni,* id est, prædestinati & purificati intrabunt duntaxat, non vitiosi ac reprobi. Nullus autem cœlestem Hierusalem ingredi valet, nisi ab omni labe atque reatu sit prorsus immunis. Quis enim eloqui queat, quàm purum esse oporteat cor, quod diuinæ increatæque luci immediatè ac beatificè vnietur? Non poterit in ea esse vel minima macula. Si ergo post vitam præsentem nolumus diu differri à gloria, nec grauissima purgatorij ferre supplicia, satagamus nunc indesinenter Deo pura mente intendere, vigilanti animo deseruire, cum omni reuerentia obedire, in charitatis feruore proficere, cor nostrum solicitè custodire, mentem vbique ad deum leuare, continuis precibus insudare, quotidianos defectus deplangere, emẽdare, vitare, ac tali martyrio nosipsos Deo quotidie mortificare atque offerre.

Margin: A; Esa. 60; B; C

¶Expositio

D ¶Expositio Cap. XXII. *Et ostendit mihi.*

ARTICVLVS XXIII.

CONsequenter sacratissimus Euágelicæ legis propheta sanctus Ioannes, cœlestis Hierusalem pandit edulium, atque beatæ refectionis materiam & obiectum. *Et ostendit mihi flumen aquæ viuæ.* Per flumen aquæ viuæ, intelligi potest exuberãs illa effusio donorum gloriæ à deo superbenedicto in mentes beatas, seu increatę beatitudinis participatio copiosa, seu ipsemet spiritus sanctus fons totius bonitatis, fœlicitatis ac voluptatis. Quod flumen dicitur aquæ viuæ, quoniã post vitæ prȩsentis laborem dulcissimè recreat siue refrigerat, & vitam glo-
E riæ præstat. De quo flumine accipi potest illud in Psal. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Et rursus: Torrente voluptatis tuæ potabis eos. Per Esaiam quoque dominus protestatur: Ecce ego declino in eos vt flumen pacis, & vt torrens inundans gloriæ gentium. Denique Ezech. describit torrentem aquæ de templo procedentẽ. Sed quoniam ibi de militante ecclesia agitur, per torrentem illum baptismatis sacramentũ, vel Euangelicæ legis doctrina, exprimitur. *Splendidum tanquam crystallum.* Nam spiritus sanctus immensæ est puritatis, & communicatio munerum gloriæ seu beatitudo sanctorum participata, nullam habet prorsus culpæ labem admixtam. *Procedens de sede Dei, & agni,* id est, à patre & filio, à quibus tanquam ab vno principio procedit spiritus sanctus. A patre quoque, & filio, & haud dubium quin & à spiritu sancto, profluit
F omnis fœlicitas beatorum. *In medio plateæ eius*, id est, per omnes consistentes in ciuitate superna, seu per latitudinem mentis vniuersorum ciuium supernorum, qui vno omnes splendidissimo, opulentissimo, ac liberalissimo fonte potantur atque replentur. Hinc quoque Daniel: Fluuius, inquit, igneus rapidúsque egrediebatur à facie eius. Consequenter beatorum cibus describitur. *Et ex vtraque parte fluminis lignum vitæ.* Omnia ista ostensa sunt sancto Ioanni sub corporaliũ similitudinibus rerũ. Vnde in imaginaria visione apparuit ei, quòd per medium ciuitatis decurreret splendidissimum flumen, & ex vtraque parte consisteret lignum vitæ. Palam est autem, quòd cum idem numero lignum non stet in vtraque ripa torrentis, quòd in imaginaria visione videbantur plura ligna: sed in

Psal. 45. Psal. 35. Esa. 66. Ezech. 47

in scripturis frequenter numerus singularis ponitur pro plurali, & econuerso. In visione quoque Ezech. ex vtraque ripa aquæ ostensa sunt plura ligna, per quę ibi fideles in CHRISTO renati atque virtutibus fructuosi, signâtur. Hîc verò per lignũ vitæ intelligitur CHRISTVS sapientia Dei patris. Secundum quod in Prouerbiis de sapiẽtia Salomon fassus est: Quia lignum vitæ est omnibus apprehendentibus eam. Quoniam ergo CHRISTVS secundum diuinitatis naturam vbique est præsens, omniúmque beatorum mentes alit, confirmat, fœlicitat, vitam gloriæ influens, lignum vitæ ex vtraque parte fluminis est ostensum. Porrò partes inter quas fluuius emanauit, sunt angeli hominésque beati. *Afferens fructus duodecim.* Ideo CHRISTVS lignum vitæ vocatur, quoniam ciues in patria fœliciter refecit, dona sua illis communicans. Itaque fructus quos CHRISTVS profert in patria, quibus & beatos ilico nutrit, sunt vniuersa quæ ad plenam electorum fœlicitatem pertinent & concurrunt. Beatitudo nanque est status omnium bonorum aggregatione perfectus. Et dona hæc quamuis sint plurima, conuenienter tamen duodenario designantur: quoniam per Apostolorum duodecim prædicationem, electi in nouo testamẽto sunt spiritualiter generati atque saluati: sicut in veteri testamento ex duodecim patriarchis alij corporaliter profluxerunt. Præterea duodecim fructus isti sic queunt taxari, vt primus dicatur lumen gloriæ: alij tres, dotes tres animæ, scilicet visio, tentio, atque fruitio. Quintus pax, quam S. Thomas & alij multi ponũt à dotibus istis distinctam. Estque realiter delectatio seu quietatio cõsummata beatorum in deo. Alij quatuor erunt quatuor dotes corporum glorificatorum, puta agilitas, impassibilitas, subtilitas, claritas. Decimus autẽ fructus, fit accidentalis illa beatitudo, in aspectu humanitatis CHRISTI consistens. Vndecimus, gaudium quod beati ex mutuo consortio & conspectu, Christo donante, concipiunt. Duodecimus, quod ex consideratione totius machinæ mundialis tunc innouandæ & clarificandæ sunt sortituræ. His fructibus Christus eos æternaliter, tanquam vitis ac fructuosa arbor alet. *Per menses singulos,* anni æternitatis. *Reddens fructum suum,* id est, Christus fructus hos indesinenter conseruabit in mentibus beatorum. Aeternitas nanque nominibus temporum frequenter exprimitur, vt in Psalmo: Anni tui non deficiẽt. Et in Esaia: Erit mensis ex mense, & sabbathum ex sab-

Margin notes: A; *Prouer.* 3; B; C; *Psal.* 110.; *Esa.* 66

D batho. Et quoniam mensis est anni principium, verbis his insinuatur, quòd in patria æterna erit innouatio incessabilísque continuatio. *Et folia ligni*, id est, verba quibus Christus suos in patria suauissimè alloquetur alloquutione interna & corporali. Siquidem (sicut ipse promisit) præcinget se & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. *Ad sanitatem gentium*, id est, perpetuam sospitatem, confortationem & consolationem inducet beatis, ita quòd nulla vnquam aduersitate lædentur. Verba quoque Euangelicæ doctrinæ Christi, in præsenti dant animæ sanitatem. *Et omne maledictum non erit amplius*, id est, cœlesti conuiuio nulla erit alicuius verbi mali prolatio, nulla cōtētio: nec aliqua Dei offensio, vel pœnæ ab ipso inflictio: iuxta illud Esaiæ: Nō audietur vltrà iniquitas in terra tua, vastitas & contritio in terminis tuis. Imò ibi erit indeficiens gratiarum actio, & iucundissima summi Dei laudatio.

Lucæ.12

Esa.60.

E *Sed sedes Dei & agni*, id est, deus pater seu trinitas & Christus homo æternaliter habitabit in sanctis, & ipsi erunt thronus ipsius. Confundatur ergo, qui in beatis dixit esse ruinam.

Et seruient ei, seruitute latriæ deum reuerentialiter adorando, indefessè laudando, eiúsque beneplacito omnibus obtemperando. Estque seruitus ista sine labore, non ad meritum, sed ad præmium spectans. Nam & præsentis seruitutis est merces, talitérq; deo seruire, est summa nobilitas ac perfectè regnare.

Et videbunt faciem eius, id est, diuinam essentiam clarè & immediatè per speciem contemplabuntur, ita quòd plenè cognoF scent quod in vita hac credunt. Et hæc visio tota est merces quam amatori suo CHRISTVS ad Ioannem promittens: Manifestabo, inquit, ei meipsum. Et alibi: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verum deum, & quem misisti IESVM CHRISTVM. Videbunt quoque corporalibus oculis corpoream faciem CHRISTI: quod beatis hominibus ineffabile gaudium erit, & charitatis mirabiliter inflammatiuum, cernentibus suam naturam sic Deo hypostatica vnione coniunctam, & per eam tot bona sibi esse collata. Quantę autem delitiositatis atque dulcedinis, quamque incomprehensibilis fœlicitatis, dignitatis, ac nobilitatis sit Dei faciem intueri, meditandum est magis quàm exponendum. Nónne obiectum illud est in seipso infinitæ pulchritudinis, suauitatis ac voluptatis, omni menti creatæ prorsus conuenientissimum, desiderabilissimum, summéque amplectendū? Cur ergo eius amore nō a-

Ioan.14.

Ioan.17

spernamur

ſpernamur iſta caduca & vana? Cur vnquam in eius obſequio animo fatigamur? Quare non conſideramus quanta nobis beatitudo promittitur? Præterea cùm facies dei dicatur eius pręſentia, ſecundũ Albertũ triplex ponitur facies dei, videlicet præſentia eius per gratiá, præſentia eius per carné aſſumptá, præſentia eius per gloriam. Poteſtque addi & quarta pręſentia dei, per iram ſeu æquitatem. Iuxta illud Pſal. Pones eos vt clibanum ignis in tempore vultus tui. Vnde ſanctus Iob ait: A facie eius turbatus ſum, & conſiderans eum timore ſolicitor. *Et nomen eius*, ſcilicet deſcriptum, *In frontibus eorum*, id eſt, apertiſſimè per dona gloriæ innoteſcet, quòd ipſi ſint filij dei ab æterno prædeſtinati Ipſi quoque nequaquam ceſſabunt deum ſuum magnificis laudare præconiis. *Et nox vltra non erit*, in patria, nulla, ſcilicet caligo, aduerſitas, ignorãtia.

A — *Pſal. 20.* — *Iob.13.* — B

Et non ęgebunt lumine lucernæ, neque lumine ſolis. Si de materiali lucerna & ſole ſenſibili intelligatur, certiſſimum eſt. Bereng. autem per lumen ſolis intelligit noui teſtamẽti doctriná: per lumen verò lucernæ & etiam lunę, doctrinam veteris teſtamẽti, quibus in patria opus non eſt. Cuius cauſa annectitur. *Quoniam dominus deus illuminabit illos*, in tantũ, quòd nunquá poterunt deuiare aut falli, ſed intus & foris perfuſi & ſuperimpleti ſunt lumine multiformi. *Et regnabũt in ſecula ſeculorum*, cum illo cuius regni non eſt finis. Hucuſque protenditur viſio ſeptima: quæ autem ſequuntur ad admonitionem pertinent ſancti Ioannis & reliquorum fidelium: ſuntque libri huius concluſio. *Et dixit mihi*, id eſt, angelus, qui omnia præinducta mihi oſtendit. *Hæc verba fideliſſima ſunt & vera.* Hoc & ſuprà iam dixit, ſed modò repetiit propter aſſertionem maiorem. *Et dominus deus ſpirituum prophetarum*, id eſt, creator & illuſtrator animarum prophetarum, ſeu dator prophetalium gratiarum, ac ſpiritalium munerum prophetarum. Vnde Paulus ait: Spiritus prophetarum, prophetis ſubiecti ſunt. *Miſit angelum ſuũ*, qui iſta reuelauit. *Oſtendere*, Ioanni, & per eum toti Eccleſiæ,

C

Quæ oportet fieri cito, id eſt, ſtatum & curſum ac remunerationem finalem eccleſiæ, *Et ecce venio velociter*, id eſt, ad faciendum iudicium particulare in mortibus ſingulorum, generali quoque in fine mundi: Hinc per Iacobum dicitur: Ecce iudex ante ianuam aſſiſtit. Et per Iohelem quoque: Cito velociter reddam viciſſitudinem ſuper caput veſtrũ. Quanta autem ſit libri huius vtilitas, ſubditur. *Beatus*, nunc in ſpe, in incho

1. Cor. 14 — *Iaco.5.* — *Iohel.3.*

D atione, in merito: nondum in præmio, in re, in consummatione. *Qui custodit verba prophetiæ libri huius*, ritè credendo, & dictis parendo, audita quoque memoriter retinendo, *Et ego Ioannes qui audiui & vidi hæc*. Quasi dicat, nullus de veritate vel authore dubitet vel contendat, cum ego Ioannes Apostolus horum assertor consistam, *Et postquam audissem & vidissem*, hæc omnia. *Cecidi, vt adorarem ante pedes angeli, qui mihi hæc ostendebat. Et dixit mihi: Vide, ne feceris. Conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum*, scilicet Apostolorum & Apostolicorum virorum prophetali gratia præditorum. Verba hæc suprà scripta sunt, & tractata: idcirco per-
Apoc. 19 transeo. *Et eorum qui seruant verba prophetiæ huius*, credendo, docendo, & obediendo. Frequenter in volumine isto iam di-
E ctum est, propheticum esse hunc librum: quia, vt patuit, cum aliis prophetarum codicibus in pluribus habet concordiam in verbis ac sensibus: potissimè cum his, quæ in Esaia, Ezechiele, & Zacharia scribuntur. *Et dixit mihi, Ne signaueris verba libri huius*, id est, scripturam huius voluminis non omnino obscuram relinquas, nec fidelibus sensum earũ penitus claudas. Sed cum liber istè sit obscuritatibus plenus, non videtur Ioannes angelo obedisse in isto: Respondendum, quòd angelus ei iussit ne penitus scripturam istam inexplanatam relinqueret. Vnde subinde seipsum exponit, & quædã interserit, per quæ datur occasio ad intelligentiam cæterorum. Beré g. verò ita respondet, Quod non fecit scribẽdo, credimus eum fecisse
F prædicãdo. Vnde & Beda refert, quemadmodum beatus Dionysius Alexandrinus antistes affirmat, quòd exurgẽtibus quibusdam hæresibus occasione voluminis huius, Ioannes errorẽ redarguit, eiusdemque prophetiæ sensum ab omni carnalis intelligẽtiæ nubilo purgatum, ad æterna promissa cælestia trãstulit. *Tempus enim prope est*, quo ista implenda sunt: idcirco sunt probanda. *Qui nocet*, peccando in proximum. *Noceat adhuc*, iniquitatem continuando, *Et qui in sordibus est*, seipsum vitiis inquinando, *Sordescat adhuc*, in deteriora ruendo. Nõ pręceptiuè, aut hortatiuè, sed cõminatoriè, prænunciatiuè, & ironicè dictum est hoc. Tãquam dicat: Qui iuxta admonitionem scripturę se emẽdare contemnit, iustè relinquetur à deo, & in peiora casurus est, nec dira euadet tormenta. Iuxta hunc modum Iob sanctus ait suis amicis: Quod cœpistis implete, & tamen de eo quod cœperunt eos redarguit. Sic & gymnasiarchæ

archæ dicere solent pueris, quos corrigere intendunt, dum A
eos intempestiuè ludentes inueniunt: Ludite, ludite. Quo audito, illi scientes quo animo id dicatur, ab incœpto desistunt. Sic & Christus in Euangelio: Facite, inquit, arborem bonam, *Matt.12.* & fructum eius bonum, aut facite arborem malam & fructum eius malum. *Et iustus iustificetur adhuc*, id est, in virtutibus crescat. *Et qui sanctus est*, id est, perfectus quantum ad viatores, vt sunt viri heroici, *Sanctificetur adhuc*, id est, in puritate & charitatis feruore proficere non desistat. Cum enim hæc vita sit via ad aliá, in ea nõ proficere, est deficere. Nemo vtiq; ita de suis confidat profectibus, vt tepescat aut negligentius agat: imò proficiendi propositum quotidie renouet, & vigilantiori mente deo semper deseruire conetur. *Ecce venio cito*, vt dictum est, ad iudicandum. *Et merces mea mecum est*, B
id est, digna retributio pro meritis atque demeritis singulorum. *Reddere vnicuique secundum opera sua*. Per opera, etiam interiores actus, scilicet cogitationes, intentiones, affectiones, itemque loquutiones intelligendo. Simile est & illud Esa. *Esa.4.* Ecce dominus deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur. Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. *Ego sum Alpha & Omega, principiũ & finis, primus & nouissimus*. Verba hæc suprà scripta sunt atque exposita. Quamuis *Apoc.1* autem filius dei sit verè genitus à patre, & spiritussanctus ab vtroque procedat, nihilominus filius & spiritussanctus sunt primus & nouissimus. Imò tres superbenedictæ personæ, sunt vnus primus & vnus nouissimus: sicut sunt vnus æternus, & vnus immensus, sumendo scilicet hæc nomina substantiuè. Siquidem in hac trinitate nihil prius aut posterius, nihil maius C
aut minus. Veruntamen in diuinis ponitur prioritas originis, item authoritatis, & subauthoritatis: non dignitatis, aut temporis. Sed quantum ad creaturas, sunt vnum principium, vnusque finis. Dicitur autem deus nouissimus, non quod aliquid eum præcesserit, aut omnia sint peritura ipso tantũmodo permanẽte: sed quia æternus à parte post, sicut ab antè: nec aliquid erit quando ipse nõ erit. *Beati qui lauant stolas suas*, id est, virtutes quibus animæ vestiuntur, ab impuritate vitiorum custodiunt: qui corda sua à malis præteritis purgant, qui operum suorum sordes lachrymis pœnitentię, exercitiisque cęterarum virtutũ emũdant. Iuxta illud Hiere. Laua à malitia cor tuũ. Et Esa. La- *Hiere. 4.* uamini, mundi estote, *Vt sit potestas eorum in ligno vitæ*, id est,

D Christo frui possint in patria, & nunc conseruentur ac stabiliantur in ipso, eique iugiter innitantur. *Et per portas intrent in ciuitatem*, id est, per obseruantiam præceptorum, cœlestem Hierusalem ingrediátur: iuxta quod scriptum est: Si vis ad vi
Mat. 19. tam ingredi, serua mandata. *Foris autem*, id est, extra ciuitatem hanc manebunt, *Canes*. scilicet iracundi, gulosi, & recidiuantes, more canum ad vomitũ redeũtes. Vnde ad Philip. ait Apost. Videte canes, videte malos operarios. *Et venefici*, de quibus iam dictum est. *Et impudici*, id est, luxuriosi, & omnes qui sine verecundia peccant, nec diuini vultus erubescunt præsentiam, iuxta illud Hiere. Frons mulieris meretricis facta
Hiere. 3. est tibi, noluisti erubescere. *Et homicidæ*, qui maximè peccãt in proximum. *Et idolis seruientes*, qui directè peccant in deũ.

Et omnis qui amat, & facit mendacium, id est, cum delecta-
E tione & ex proposito seu consuetudine dicit quæ falsa esse cognoscit, vel impiè agit. Omne enim peccatum est quoddam medacium. Nam sicut triplex est veritas, scilicet vitæ, doctrinæ, iustitię: ita & triplex est falsitas. Rursus sicut est veritas propositionis, ita est falsitas operis, falsitasq; sermonis. Tales itaque sunt, qui lætantur quũ malè fecerint, & exultant in rebus pessimis. *Ego Iesus misi angelum meum testificari hæc vobis in ecclesiis*, quia vt dictum est sæpe, Iesus per angelum reuelauit hęc
Matt. 1 Ioanni, & per eum cunctis Christianis, primitus Asianis. *Ego sum radix & genus Dauid*, Dauid, radix est totius sobolis suę. ¶ Quomodo ergo Christus, quum sit filius Dauid, radix est eius? Et respondendum, quòd secundum diuinam naturam est radix, origo, & causa eius: sed secundum formam serui, est
F genus seu proles ipsius. Factus est enim ex semine Dauid, secũ
Rom. 1. dum Apostolum De quo per Esa. dictũ est. Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. *Ego sum stella splendida & matutina*, quia per sapientiam meam cunctis splédidior, & cunctos per eam illumino: qui diem gratiæ, diéque gloriæ præcedo, annuncio, atque efficio. In resurrectione quoque post tenebras passionis, veluti stella clarissima mane splendés, surrexi. *Et spiritus & sponsa dicunt: Veni* id est, spiritus sanctus seu trinitas adoranda, & item ipsa ecclesia militans ac triumphans, dicunt omni fideli, vt veniat ad ea audienda ac adimplenda, quę modò præscripta sunt. Vel dicũt Christo vt veniat ad iudicium, quatenus electi plenius beatificentur. Hoc enim sancti desiderant, & tempore suo deus Christo

secundum

ſecundum naturam aſſumptam, idipſum iniunget. *Et qui audit*, quæ Dei ſunt. *Dicat veni*, ô Chriſte ad iudicandum, & interim ad miſerandum. Vel veni tu proxime ad audiendum ſermones dei in hoc libro, alibíq; cõſcriptos. Quilibet ergo hortetur proximum ſuum ad bona. *Et qui ſitit*, iuſtitiam in præſenti, & gloriam in futuro, *Veniat*, id eſt, humili mente, & inceſſabili prece, ad deum pro gratiæ donis accedat. *Et qui vult*, id eſt, verè appetit deo placere, vniri, impleri: qui vtiq; facit quod in ſe eſt, ad gratiá ſe diſponendo. *Accipiat aquã vitæ gratis*, gratiam & doctriná Euangelicæ legis ſine meritis ſuis. De qua aqua Saluator ait: Qui biberit ex aqua, quá ego dabo, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æterná. Nec verba hæc obuiant verbo Hiere. dicentis: Non eſt in homine via eius, nec viri eſt, vt dirigat greſſus ſuos. Nec ei quod loquitur Paulus: Non eſt volentis neq; currẽtis, &c. Hæc enim idcirco dicuntur, quòd gratia non ex noſtris eſt meritis, nec eam de condigno meremur, nec ſine gratia gratum faciente mereri aut ſaluari valemus. Conſequenter prohibet ſanctus Ioannes formam verborum huius libri ſubtractione aut additione mutari aut vitiari. *Conteſtor ego omni audienti verba prophetiæ libri huius*, id eſt, teſtificor & prænuncio id quod ſubdo. *Si quis appoſuerit ad hæc*, textum ſua inordinata additione mutando, au diſſonantia veritati miſcendo. *Apponet deus ſuper illũ plagas ſcriptas in libro iſto*, ſcilicet pœnas impijs infligẽdas. *Et ſi quis diminuerit de verbis prophetiæ libri huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ*, id eſt, in iudicio eum reprobum, & nõ eſſe prædeſtinatum oſtendet. *Et ciuitate ſancta*, id eſt, de cœleſti Hieruſalem, ita quòd ibi portionem nullam habebit.

Et de his quæ ſcripta ſunt, id eſt, de bonis promiſſis. *In libro iſto. Dicit qui teſtimoniũ perhibet horum*, id eſt, Chriſtus, qui hæc vera eſſe teſtatur. *Etiam*, id eſt, ſic ſit. Vel quod ait, etiam refertur ad verbum quod ſubditur: *Venio cito*, ſecundum ſenſum expoſitum: Veni domine Ieſu. *Gratia domini noſtri*, id eſt, gratia gratum faciens, quam Chriſtus, ſecundum quod deus, dat authoritatiuè & efficienter: & ſecundum quòd homo, dei ac hominum mediator, dat eam vt cauſa inſtrumentalis ac meritoria. Nam ſua paſſione atque ſanctiſſima conuerſatione eam nobis promeruit, eiúſque merito datur, ſine qua nemo meretur. Poteſt tamen hoc loco per gratiam, omne ſpiritale donum ad ſalutem neceſſarium, ſiue accommodũ

Marginalia: A; *Mat. 3.*; *Ioan. 4.*; *Hiere. 10.*; B; *Rom. 9.*; C

D accipi. *Sit cum omnibus vobis, Amen*. Si enim gratia hac non adiuuemur, in omnibus deficiemus: & omnia beneficia Christi erunt nobis occasio grauioris damnationis. Semper ergo pro gratia & eius incremento quotidiano, viscera misericordiæ dei nostri totis præcordiis deprecemur. Quo enim illa plus crescit in anima, eo ad vniuersa opera meritoria reddimur fortiores. Quam cunctis donet hominibus, ad suiipsius laudem & gloriam sempiternam, qui est omnium finis bonorum: super omnia Deus sublimis & benedictus. Amen.

Commentariorum in Apocalypsim, finis.

D. Dionysij Carthusiani Hymnorum aliquot veterum Ecclesiasticorum, pia nec minus erudita, Enarratio.

PROOEMIVM.

Ephe. 5.

E

IMplemini spiritu sancto, loquétes vobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, cantátes & psallétes in cordibus vestris domino, gratias agétes pro omnibus. In hac saluberrima diuini Apost. exhortatione tangũtur pręclari actus virtutis quę latria appellatur, quæ deo cultũ cęremoniáq; impédit, qui actus ad spiritales personas pręcipuè pertinent ad vniuersos quoq; fideles. Ad quid enim rationalis creatura est facta, nisi vt creatoré

Eccle. 17. suum agnoscat, colat, diligat, laudet, vereatur, ac omni modo
Mat. 5. sibi possibili veneretur? Et quoniá vnicuiq; mádauit deus de
1. Petr. 4. proximo suo, vt scilicet diligat eũ ex charitate, tãquá seipsum atq; ædificet eũ: quatenus qui audit verbũ salutis, dicat cófratri, veni ad obtemperandũ verbo salutari. Sicq; vnusquisque prout accepit gratiá, in alterutrũ illam administret, & conferat secum de scripturis, de laudibus Dei, hoc est, de psalmis & hymnis

hymnis, spiritualibus canticis, ac de intelligentia eorundem, A
de modo psallendi attentè ac reuerenter, cum obedientia operum salutari ac debita: quoniam dominus ipse deprompsit: Quid mihi dicitis domine domine, & non facitis quæ dico? *Luc.6.*
Itémque, Populus hic labiis me honorat, cor autem eius longè est à me. Itaque ad condignam & Deo acceptam laudationem, exigitur cordis attentio, & operum exequutio timorata: ita vt seruiamus domino cum metu & timore, & exultemus ei cum tremore. Etenim maledictus, qui facit opus Dei negligenter siue fraudulenter. Cum ipse loquutus sit, Si pater ego sum, vbi est honor meus? Et si dominus ego sum, vbi est timor meus? Hinc opus altissimi efficit fraudulenter, qui aliquid debitæ reuerentiæ aut formidolosæ laudationis subtrahit cultui eius. Ideo dicitur ad Hebræos, Seruiamus Deo cum metu & reuerentia. Consideremus, quanta sit excellentia eius, cui psallimus, quem laudamus. Nónne columnæ cœli contremiscunt & pauent ad nutum ipsius? Nónne exercitus illi angelici cum tremore ei assistunt? Quanti ergo nos sumus, vt loquamur verbis nostris cum eo? Certè coram ipso & comparatione ipsius, non solùm orbis terrarum, sed & totius vniuersitas creaturæ, est tanquam momentum stateræ, & tanquam gutta roris antelucani. Ipse est (teste Porphyrio) quem & polus, tellus, pontúsque contremunt, & ipsa insuper numina perhorrescunt. Hoc Ecclesiasticus euidentius, salubriúsque deprompsit: Ecce, inquiens, cœlum & cœli cœlorum, abyssus & vniuersa terra, & omnia quæ in eis sunt, in conspectu Dei commouebuntur, montes simul & colles: & cum conspexerit illa deus, tremore cõcutientur. Nihilominus sicut ibidẽ subiungitur: In omnibus iis insensatum est cor hominis. Cor vtique hominis indeuoti, ista non attendentis, tam infinitam supergloriosissimi dei exellentiam non pensantis, sine recollectione hymnos canentis, sine custodia, formidine & feruore psallentis. Erubesce qui talis es, & formida, ne inter eos computeris ac pereas, de quibus per Esaiam protestatus est Deus, Appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis glorificat me, cor autem eius longè est à me. Et item per Hieremiam, Audi popule stulte, qui non habes cor. Me non timebitis, qui posui arenam terminum mari? Psallamus igitur spiritu, psallamus & mente: quod ore profertur mente pẽsetur. Ad quod implendum, ipsos hymnos intelligere est necesse, in quibus ta

Marginalia: *Esa.29.* *Mat.15.* *Mar.7.* *Psal.2.* *Hiere.48* *Heb.12.* *Iob.26.* B *Esa.40.* *Eccle.16.* *Ibidem.* C *Esa.29.* *Hiere.5.*

D men non videtur grandis aut specialis consistere difficultas. Ideo exhortando magis, quàm exponẽdo, circa hos hymnos aliquid, prout donauerit dominus, breuiter introducam, sicut & venerabilis quidam pater, aliqui quoq; fratres deuoti præcati sunt. Postremò, Hymnus propriè appellatur laus Dei ad deuotionem accendens. Psalmus laus Dei ad bene operandũ inducens. Canticum ad spiritalem iucunditatem ex diuinorum atque cœlestium contemplatione sustollens. Veruntamẽ vnum horum pro alio multoties sumitur, quia & primo Paralipomenõ fertur, ꝙ cantores templi deũ laudabant in hymnis Dauid regis. In Psalmo etiam, vbi nostra habet translatio: Repleatur os meum laude, vt cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam: continet alia translatio, Repleatur os meũ laude, & cantem hymnum gloriæ tuæ. E

Hiere.5.

Psal.70.

In Aduentu domini, ad vesperas hymnus.

¶ *Commendatur in eo Christi filij Dei benignitas, quòd ad nos redimendos in primo aduentu de virgine nasci dignatus est: rogatúrque vt in secundo aduentu nos ab hoste antiquo saluet & protegat, ne ipsius percutiamur telo.*

AVTHOR B. P. AMBROSIVS.

¶ Carmen Iambicum Dimetrum.

Conditor alme syderum. Laudare deũ commune est cõprehẽsoribus, id est, vniuersis beatis in patria, ac viatoribus in hoc mũdo. De cõprehensoribus nanq; ait Psalmista. Beati qui habitát in domo tua domine, in secula seculorũ laudabũt te. De viatoribus verò scriptũ est in Apoc. Laudẽ dicite deo nostro omnes serui eius, & qui timetis eum, pusilli & magni. Verũ laudes istæ beatorũ ac viatorum in multis abinuicẽ distinguntur. Laus quippe, siue laudatio, ex cognitione laudati existentis in laudante procedit, ideo quoq; beati clarius atque iucũdius deũ conspiciunt, quàm viatores: eóq; perfectiùs atq; delectabiliùs ipsum collaudant. Propter quod sine interruptione & fatigatione, eius insistũt præconiis: iuxta quod in Apoca. asseritur. Requiem nõ habebant, id est, cessationẽ ab actu laudis diuinæ, die ac nocte. ¶ Porrò, laus viatorum sæpe interpellationem sortitur, fatigationémque patitur, nec indesinenter cõsolationem & hilaritatem habet admixtam. Rursus F

Psal.83.

Apoc.19.

Apoc.4.

ſus beati cum omnimoda ſecuritate creatorem præcordialiſ- A
ſimis laudibus venerantur. Viatores verò cum admixtione periculi & pauore: quibus & dicitur, Exultate ei cum tremore. *Eccle. 9.*
Nec enim certi ſunt abſolutè quòd amore ſint digni, & charitate ornati, ac ſine culpa mortali: cùm tamé certi conſiſtant, *Eccle. 15.*
ꝙ non ſit ſpecioſa laus in ore peccatoris. Nihilominus nonnunquam præuenti exuberátia deuotionis internæ, hymnum dicunt & pſallunt deo cum iubilo, excluſo ad tempus actuali timore, experientes ſalubriter, quod dixit Apoſtolus. Ipſe *Rom. 8.*
ſpiritus teſtimoniũ perhibet ſpiritui noſtro, ꝙ filij dei ſumus. *Apoc. 19.*
Adhuc autem laus beatorum quam offerunt regi regũ, eſt pura, diſtractionem nullatenus ſuſtinés, nec orationibus mixta: ita ꝙ pro ſeipſis non orant, præſertim quantum ad præmium eſſentiale adipiſcendum. Laudatio verò viatorum fumum ha- B
bet diſtractionum, multiplicémque defectum, orationibus quoque miſcetur: quia ſic laudat altiſſimum, vt proprium euadere queat periculum, imò hæc eſt ratio efficaciſſima atq; digniſſima, quæ dei præconiis decoratur, ex dei inuocatione, & eius laudatione compoſita: de qua ait propheta. Laudans *Pſal. 17.*
inuocabo dominũ, & ab inimicis meis ſaluus ero. Tales ſunt hymni & pſalmi communiter, ſicut & hymnus iſte iam exponendus, in quo Chriſtus Deus & homo magnificè ac multipliciter commendatur. Nempe in prima primi verſus particula commendatur à magnificentia operis ſui, quod eſt creatio, quæ omnipotenti Deo eſt propria: & ab eminétia ſui effectus qui eſt ſtellarum productio, cum dicitur. Códitor alme ſyderum. In ſecunda, à puritate ſuæ naturæ & eius largiflua diffuſione, cum additur, æterna lux credétium. In tertia verò par- C
ticula ab excellentia ſuæ operationis per aſſumptam humanitatem expletæ. dum ſubditur: Chriſte redemptor omnium, quæ redemptio facta eſt precio ſacratiſſimi Chriſti ſanguinis. In quarta, gratioſa redemptoris aſſiſtentia imploratur, cùm ſequitur, exaudi preces ſupplicũ, Itaque ait author huius hymni. *Conditor alme ſyderum*, quod quamuis de qualibet diuina & increata poſſit perſona intelligi, imò de tota ſuperbeatiſſima Trinitate (quæ eſt vnus verus, ſummus vniuerſorũ deus & conditor) tamen hoc loco de vnico Dei patris filio Ieſu Chriſto profertur, vt verba pádũt ſequétia. Chriſtus eſt ergo almus conditor, id eſt, ſanctus creator ſyderum, id eſt, aſtrorum fixorum in firmamento, ac planetarum, quorum vnuſ-

D quisque in proprio orbe mouetur ac situatur, nõ figitur, propter quod erraticus nuncupatur, prout de hoc Ptolomæus in Almagesto, ac Cẽtilogio, ac alibi pertractat. Albumasar quoque in introductorio maiori. Aristoteles verò putat planetas in suis orbibus esse fixos, vt patet in libro de cœlo & mundo. Plato demum tam stellas firmamenti quàm planetas perhibuit in sphæris moueri instar auis in aëre, ac piscis in vndis: ita quòd fixi non essent in circulis. Imò opinatus est non ipsos cœlos moueri, sed stellas & planetas in illis. Sic etenim in Timæo effatur: Meant & choreas ducunt in cœlo. Quod itidem opinatus est Ptolomæus, qui (vt in Prologo refert Hieronymus) in Platonis dogma cadere videbatur. Quid horũ sit verius, infrà certitudinem esse reor. Denique vt in Genesi scribitur: Sol, luna ac stellæ quarto die sunt factæ: quod qualiter à diuersis diuersimodè exponatur, & qualiter probabilius videatur intelligendum, super Genesim & super secundum sententiarum diffusè expressum est. Quemadmodum autem syderum, ita & omnium cœlestium corporum, imò & elementorum, omnium item rationalium animarum Christus est conditor. Cúmque in tribus superbenedictis adorandis personis sit vna essentia, imò natura eadem numero, & natura sit operandi principium, cõstat, quòd operationes summæ & incomprehensibilis Trinitatis ad extra sint penitus indiuisæ. Conformiter in tribus superfœlicissimis illis personis est eadem numero potentia, seu potestas absolutè accepta. Siqui dẽ quicquid absolutè non relatiuè conuenit vni diuinæ personę, cõuenit aliis duabus, estq; tribus personis cõmune, atque in tribus illis numero idem. Idcirco, vt tactum est, tres illæ æternæ personæ sunt vnus conditor, seu creator vnus, vniuersorũ gubernator, princeps, finis ac dominus, vna lux, vna bonitas summa, vna veritas prima. Hinc de Christo secundum diuinam naturam subiungitur, *Æterna lux credentium*: Non quòd credentes ab æterno fuerint, non secundum esse ideale in Deo: sed quòd lux ista verè æterna sit. Iuxta quem sensum dicitur Deus, æternus rerum cõditor: non quòd ab æterno creauit, sed quoniam ipse qui cuncta creauit, verè æternus est. Ideo non penitus eodem modo est æternus creator, sicut æternus prædestinator. Nam verè ab æterno prædestinauit, præordinauit, elegit: prout hoc super primum sententiarum expositum est. Præterea lux in spiritualibus ac diuinis, verè magísque

Marginalia: Ptolomeus. Albumasar. Aristo. Plato. Gene. 1. E F

magíſque propriè dicitur, quàm in ſenſibilibus rebus quanuis A
nonnulli opinentur oppoſitum, vt alibi multipliciter eſt oſtenſum. Hinc in prima ſua canonica ſanctus Ioannes ait, Deus *1. Ioan. 1*
lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ. Et idem alibi: Erat lux *Sapien. 7*
vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mũ *Hebr. 1*
dum. Etenim ipſe eſt candor lucis æternæ, ſplendor gloriæ, ſuper ſplendiſſima ac ſuperpulcherrima Dei patris imago. Ipſáque deitas ac diuina eſſentia eſt lux ſuperpuriſſima & immenſa. Nec obſtat, quòd lux in inferioribus dat qualitatem ſenſibilem, quemadmodum & ſapientia formam accidẽtalem. Nihilominus ſapientia verè, magíſque propriè, non metaphoricè conuenit Deo, quàm creaturis, intantum, vt ad Romanos dicat Apoſto. Soli ſapientia Deo, &c. Quocirca mirum videtur, *Roma. 16*
quòd aliqui tenent oppoſitum, qui tamẽ ſequuntur expoſitionem Auguſtini ſuper Geneſim de diſtinctione ſex dierum, tan B
quam literalem: attamẽ fatentur totam illam expoſitionẽ eſſe ſolummodo ſpiritualem ac myſticam: ſi lux in ſpiritualibus & diuinis nõ propriè, ſed metaphoricè dicatur. ¶ Inſuper Chriſtus etiam ſecundum naturam aſſumptam lux credentium nominatur, prout ipſemet in Euangelio eſt loquutus: Ego ſum *Ioan. 8*
lux mundi. Et denuo: Dum lucem habetis, credite in lucem, vt *Ioan. 12*
filij lucis ſitis. Nam & apoſtolis dixit. Vos eſtis lux mundi. Am *Matth. 5*
plius, ipſe eſt lux hominum vniuerſorum, quia eſt cauſa luminis naturalis humani ingenij. De quo accipi poteſt illud Pſalmographi: Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui domine. *Pſal. 4.*
Illud quoque Ioannis: Erat lux vera quæ illuminat omnem ho *Ioan. 1*
minem venientem in hunc mundum. Propter quod anima ra- C
tionalis, quantum ad vires ſuas ſuperiores, pręſertim quantum ad verticem intellectiuæ & apicem affectiuę, vocatur ſignaculum luminis increati ac primæ lucis imago. Specialiter quoque eſt lux credentium, quia per fidem, euangelicámque doctrinam eos illuminat: Eorum demum qui credunt fide formata, eſt excellentius lux, vtpote cauſa lucis gratiæ, gratum facientis in eis, ac doni ſapientiæ, cæterorum quoque chariſmatum, quæ charitati inſeparabiliter ſunt annexa. Beatorũ verò in patria excellentiſſimè lux eſt, in quibus eſt cauſa luminis gloriæ, ſplendidiſſimúmque obiectum beatificum beatæ & glorioſæ viſionis eorũ: & hoc potiſſimũ ſecundum ſuam diuinitatem. Secundũ humanitatem verò aſſumptam, eſt obiectum præcipuum accidentalis præmij eorundem. Hinc ſecundum deita-

D tem est lux supernæ Hierusalem, atque secundũ humanitatem
Apoc. 21. est lucerna ciuitatis illius: iuxta illud Apocal. Ciuitas nõ eget sole neque luna. Nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius est agnus. *Christe redemptor omnium.* Christus secundum quod deus, ab exordio seculi redemit electos à vinculis vitiorum, à captiuitate & iugo diaboli, à seruitute & reatu peccati:
Matth. 2 iuxta illud: Quis potest dimittere peccata, nisi solus de⁹. Et rursus:
Lucæ. 5. Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine,
Iob. 14. nisi tu qui solus es? Insuper de variis tribulationibus vitæ
Psal. 106. huius redemit suos fideles, sicut cantatur in Psalm. Dicant qui redempti sunt à domino quos redemit de manu inimici, de re-
Judæ. 1 gionibus congregauit eos. Et Iudas ait: Iesus populum suum saluans de terra Ægypti. Propriissimè verò ac specialissimè Ie-
E sus redemptor omnium nominatur, quoniam per incarnationis & passionis suæ mysteria redemit genus humanum, quoniã passio Christi ex parte ipsius patientis fuit piissima & acceptissima Deo patri, inquantum ex summa & ardentissima charitate, ex incomparabili obedientia, ex præcordialissima pietate & misericordia, eam acceptanter sustinuit, & ad humani generis redemptionem, imò potissimùm ad Dei patris honorem, ordinauit ac retulit. Impiissima verò crudelissima & Dei maximè extitit offensiua ex parte inferentium & infligentium eam, in
1. Thess. 2 tantum quòd ob hoc ira Dei venit super Iudæos vsque in fi-
Matt. 1 nem. Hinc angelus dixit ad Ioseph: Vocabis nomẽ eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Bea-
F tissimus quoque princeps apostolici chori in sua prima ait ca-
1. Pet. 1. nonica: Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis,
Apoc. 1 sed precioso sanguine agni immaculati, de quo in Apocal. habetur: Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Præterea Christus redemptor omniũ appellatur, id est,
1. Tim. 2. hominum vniuersorum, quantum est ex parte ipsius, qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Et quia pro omnibus copiosissimè satisfecit: propter quod dicitur, redemptor omnium, quantum ad sufficientiam, electorum verò quantum ad efficientiam, quoniam dominicæ passionis consequuntur finaliter fructum ac consummatum effectum. De iis omnibus passione sua instante disseruit: Ego si ex-
Ioan. 12. altatus fuero à terra, omnia trahã ad meipsum. Passione quo-
Mar. 6 que completa: Prædicate Euangelium omni creaturæ. Amplius, virtus & meritum saluatoris est quasi generalis medicina & vniuersale

vniuersale remediũ contra omniũ vulnera vitiorũ, & contra omnium animarum perditioné. Cúmque generale remediũ ac medicinale emplastrum oporteat languidis applicari, instituit Christus sapientia patris septem ecclesiastica sacramenta, tanquam medicinalia vasa, per quæ virtus ac meritũ suæ fructuosissimæ passionis applicatur hominibus, quod meritum est multiplex gratia & salubris effectus, quos promeruit eis, per quos etiam vniuntur Christo tanquam capiti suo, cuius spiritu vitam gratiæ ac motum virtutum & supernorum incrementa charismatum sortiuntur: iuxta illud: De plenitudine eius omnes accepimus gratiam pro gratia. His laudibus Christi præmissis, offertur ei oratio. *Exaudi preces supplicum*, hoc est, cunctorum fidelium tibi humiliter ac deuotè supplicantium: sicut dixisti: Petite, & accipietis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. Verùm vt tu ipse testatus es, oportet semper orare, & non deficere, atque in nomine tuo orare, ea videlicet postulando, quæ verè pertinent ad salutem. Postulet item talis in fide nihil hæsitans. Nempe qui hæsitat, similis est fluctui maris. Qualis etiam orans inuenit gratiam, quam precatur Moses, dicens: Cum quæsieris dominum deum tuum, inuenies eum: si tamen toto corde quæsieris eum, & tota tribulatione animæ tuæ. Hoc est, cum vera cõtritione, cum ingenti afflictione super tuis defectibus & peccatis, cum solicitudine grandi, ne tanquam fœdũ cadauer repellaris & proiiciaris à facie creatoris ac metuendissimi iudicis. Certè sacrificium Deo est spiritus ita contribulatus. Anima nanque quæ tristis est super magnitudine mali, & incedit curua: dat gloriam Deo, vt propheta ait: Qui ergo sine attentione & cordis custodia, sine compunctione ac gemitu, sine feruore & metu, orat altissimum, nónne potius despici, quàm exaudiri meretur? Væ misero iram adhuc magis quàm veniam colligenti. ¶ *Qui condolens interitu mortis perire seculum.* Hoc est, tu Christe vnigenite Dei patris, condolens, id est, piè compatiens: seculum, hoc est, genus humanum, perire, id est, damnationem incurrere, spiritualiter mori, æternam salutem amittere, interitu mortis, id est, reatu originalis peccati, læsione etiam propriæ culpæ peccantium, lætalíque vulneratione cuiuscunque peccati mortalis. Omnes etenim in primo parente peccauimus, cecidimus, & mortem, id est, originalis iustitiæ præuaricationem

A *Ioan.1.* *Matt.7* B *Matth.6* *Iacobi.1* *Deut.4* *Luc.11.& 18.* *Psal.50* C *Baruch.3.* *Roma.3*

D incurrimus. Propter quod teste Apostolo, eramus naturâ, hoc
Ephes. 2 est, incorrupta & infecta natura, filij iræ & prius damnati, id est, priuationi æternæ fœlicitatis addicti seu adiudicati, quàm nati. *Saluasti mundum languidum*, hoc est, de morte culpæ ac infernalis miseriæ liberasti genus humanum in hoc mundo inferiori exulans, deiectum, ac fomite peccati dirè infectum, imò omni genere vitiorum tabefactũ ac morbidum. De quo mundo ait Apostolus: Deus erat in Christo mundum reconcilians
2. Cor. 5
Joan. 3 sibi. Et ipse Saluator: Non venit filius hominis vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. *Donans reis*, hoc est, iniquis ac perditis, *Remedium*, id est, passionis tuæ meritum, gratiæ ac virtutis tuæ auxilium, salutis antidotum, gratiam sacramentorum. ¶ Præterea sciscitari quis potest, quomodo potuimus in primo parente peccare, cadere, infici & damnari &
E esse damnati antequam nati, qui tunc nondum eramus? Nonne actus secundus vt mereri ac demereri, præsupponit actum primum, qui est esse, quod per generationem acquiritur? Ad hoc respondent doctores: quòd sicut in vno corpore sunt multa membra, & indiuidua plura in specie vna, multíque rami in vna radice: sic in primo parente fuerunt posteri eius. De hoc quoque datur planum conueniénsque exemplum de rege terreno, præstanti suo militi bonum feudale aut castrum, ea conditione, vt donum illud permaneat militi, & ad eius posteros deuoluatur, si miles ille regi suo fidelis permáserit, alioquin tam ipse quàm eius posteritas beneficio illo priuetur. Si itaq; miles ille deserens regem aduersario eius concordet: nónne tá
F miles quàm soboles sua iustè huiuscemodi destituitur bono? Ita in proposito esse facilè est pensare. ¶ At verò Christo secũdum deitatis naturam non conuenit condolere, quemadmodum nec dolere per passionis affectum, sed per subuentionis effectum, hoc est, per similitudinem operis, non per veritatem doloris sicque scriptura frequenter loquitur de Deo, áffectu & more humano, vt est illud Iudicum: Doluit super miseriis
Iudicum. 3 eorum. Et Gene. Tactus dolore cordis intrinsecus. At verò si-
Gene. 26 cut est triplex vita, vtpote vita naturę, vita gratiæ, vitáque gloriæ: ita est triplex mors huic triplici vitæ opposita, videlicet mors naturæ, mors culpę, mors infernalis miserię. Et ab hac triplici morte Christus redemit nos, sicut iam patuit. Veruntamé corporis immortalitaté nõ consequuntur electi, nisi in die
1. Cor. 15. vniuersalis iudicij, quando mortale hoc induet immortalitatem.

tem. Hinc de prætacto interitu ait propheta: Qui redimit A
de interitu vitam tuam. De præfata quoque infectione gene- *Psal.* 102.
ris humani, ex transgressione hominis protoplasti, & de redemptione facta, per CHRISTVM, loquitur ad Romanos Paulus apostolus. Per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & recôciliati sumus Deo per mortem filij eius. *Roma.* 5
Vergẽte mundi vespere, vti sponsus de thalamo, egressus honestißima virginis matris clausula. Hoc est, tu Christe egressus es è clausula honestissima, id est, ex castissima cellula seu illibatissima matrice, virginis matris, hoc est, virgineæ genitricis, de cuius vtero clauso manente prodiisti, quemadmodum de sepulchro lapide superposito necdum reuoluto, & sicut introisti cœnaculum foribus clausis in die resurrectionis, quod per omnipotentiam Dei supernaturaliter gestum est. *Matth.* 28 *Ioan.* 20. B
Istud apud Ezechielem legitur figuratum his verbis. Porta hæc clausa erit, & non aperietur, & vir non transiet per eam, quoniam dominus deus Israël ingressus est per eam, eritque clausa. *Ezech.* 44
In Numeris quoque dicitur: Germinauit virga Aaron in domo Leui, & turgentibus gemmis eruperant flores, qui foliis dilatatis in amigdalas deflorati sunt. *Num.* 17.
De his demum vaticinatus est Esaias: Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel. *Esa.* 7.
Itémque loquens de CHRISTO: Ascendet, inquit, sicut virgultum coram illo: & sicut radix de terra sitienti. *Esa.* 53.
Virgultum quippe ascendit de humo non arata, non culta, non seminata: sic CHRISTVS exortus est de sacratissima virgine, omni viro incognita, nec humano semine fœcundata. C
Vnde & à Hieremia prædictum est. Nouum creauit dominus super terram, Mulier circundabit virum. *Hiere.* 31
Quòd si exponatur de muliere à viro cognita, & ab eo imprægnata virúmque brachiis amplexata, nô fuisset nouum: quomodo nouum fuit, quòd terra os suum aperuit & Dathan & Abyron, Hon ac Chore absorbuit: quale opus nunquam legitur antè factum. Propter quod Moses locutus est: Sin autem nouam rem fecerit dominus, vt aperiens terra os suum deglutiat eos, & omnia quæ ad illos pertinent, descenderíntque viuentes in infernum: scietis quòd blasphemauerint dominum. *Nume.* 16
Ideo verba illa Hieremiæ non nisi de Christo & beatissima virgine ritè intelliguntur, quæ incomparabilis & deificatissima virgo vnigenitum Dei patris concepit ac incarnatum intra virginalis veteri sui circundedit terminum: qui ab *Ibidem.*

D incarnationis exordio vir fuit non corporis quantitate, annorúmve numero, sed omni sapientia ac virtutum perfectione: quod adeo extitit nouum, mirum, magnum, insolitum, vt sanctus Maximius episcopus protestetur angelicas mentes nō cō-
Luca. 2. prehendisse, quomodo verbum æternum mansit totum in patre, & totum per incarnationis mysterium continebatur in virgine. ¶ Præterea si obiiciatur hoc nouum non esse, quia Albumasar Maurus in introductorio maiori libr. 6. affirmat, quòd sole existente in virgine, hoc est in signo zodiaci quod dicitur virgo, náscitur in terra virgo mundissima, quæ filium ex se natum fouet in gremio. Dicēdum, quòd opinio illa est falsa, imò hæretica. Nec Ptolomæus astronomorum princeps, nec Albategum, nec Alfraganus, nec cæteri doctores astronomi hoc fatentur. Et dato, quòd sol in illo signo posset tantam fœcundi-
E tatem virgini dare, nullatenus tamen virgo posset sine virginalis signaculi læsione atque corruptione parere prolem naturali virtute: cùm id sine dimensionum penetratione fieri non valeret. Sic ergo egressus est Christus virginis aluo. *Vti sponsus de thalamo*, id est, cum omnium diuinorum ornamento charismatum excellentiam suam decentium, desponsata sibi natura humana, & item ecclesia, in ipsius præstantissimæ virginis ventre castissimo. Quemadmodum enim si sponsus & sponsa
Gene 2. carnales, sūt duo in vna carne, id est, duo supposita in vno car-
1. Cor. 6 nali commercio, ita in CHRISTO verbum æternum, & natura humana à verbo assumpta, sunt vnum quid in persona: & illæ fuerunt nuptiæ personales. CHRISTVS verò & ecclesia vniti sunt sicut sponsus & sponsa per communionem naturæ
F in spem atque fidem & charitatem. In eadem etiam incarnatione præamabilissima ac gratiosissima, illa virgo Maria facta est sponsa singularis sponsi illius cœlestis, imò totius superadorandæ & supergloriosissimæ trinitatis nobilissimum prorsus
Psal. 18 splendidissimúmque tricliniū. Hinc prædixit Psal. In sole posuit tabernaculum suum. Vbi Hebraica veritas habet: Soli posuit tabernaculum suum, & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Quod factum est. *Vergente mundi vespere*, id est, vltima mundi ætate instante & diuertente ad nos: sicut ait
1. Cor. 10 Aposto. Nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt. Nec obstat si hæc vltima ætas cæteris duret diutius: cùm & vnius hominis ætas vltima, interdum diutius duret, quàm omnes præcedentes. *Cuius forti potentiæ*, id est, omnipotentiæ tuæ,

ô

ô Christe, *Genu curuantur omnia*, id est, vniuersa creata, de A
quibus subiungitur. *Cœlestia, terrestria*, imò & infernalia humiliantur genu, id est, per genuflexionem, seu genua sua flectendo, præsertim omnes rationabiles, intellectualesque creaturę: & hoc vel sponte vt angeli boni hominesque deuoti. Dæmones verò coactè, infideles quoque saltem in die iudicij, quando (vt Esaias prædixit) ad eum venient & confundentur omnes qui repugnant ei. Hoc est quod ad Philip. scribit Apost. Humiliauit se, factus obediens vsque ad mortem, & c. vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum. Quod de Christo secundum vtranque naturam exponitur Quamuis enim Christo secundum diuinitatis naturam pręcipuè competat, quòd omnia ei genua flectant: tamē quod hoc fiat, quia humiliauit se factus obediens vsque ad mortem, atque ob hoc exaltari à patre, conuenit ei secūdum B
naturam assumptam. Certum est autem quòd intellectuales creaturæ à corpore separatæ, non nisi spiritualia genua flectant, de quibus. 2. Paralip. in sua oratione ait Manasses: Flecto domine genua cordis mei ad te, &c. Præterea prout tertio libro disseruit Damascenus, eo ipso quo vnigenitus patris assumpsit naturam humanam ad suiipsius hypostaticam, id est, personalem vnionem, prætulit naturam illam assumptam omni creaturæ, & digna est honorari à cunctis creaturis hyperduliæ cultu, prout super tertium Sententiarum declarant do C
ctores. *Fatentur nutu subdita.* id est, per signa recognoscunt se Christo subiecta. Nam & dæmones credunt & contremiscunt. In actibus quoque Apostolorum recitatur, qualiter in nomine Iesu Christi dæmones adiurati cogebantur mox egredi. Hinc in Apocal. multa leguntur, Quemadmodum sanctus Ioannes audiuit omnem creaturam in cœlo, terra, & inferis, fateri excellentiam Saluatoris. *Te deprecamur hagie, venture iudex seculi*, id est, ô Christe hagie, id est, sancte, future iudex seculi, idest, mūdi generísve humani, deprecamur te, *Cōserua*, idest, pręserua & custodi, *Nos in tēpore*, peregrinationis, exiliique præsentis: sicut orauit Psalm. Custodi me domine vt pupillam oculi, sub vmbra alarum tuarum protege me. *Hostis à telo*, id est, ab improuisis, insidiosis, acutis & callidis læsionibus, tentationibus, nocumentis, hostis *Perfidi*, id est, fallacis diaboli, qui est mendax & fallax, & suggerens mala sub specie boni. Vnde ad Ephesios hortatur Apostolus: In omni-

Esa. 41. *Philip. 2* *Iaco. 2.* *Act. 19.* *Apo. 5.* *Psal. 16.* *Ephes. 6*

D bus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. *Laus, honor, virtus, gloria, deo patri & filio, sancto simul paracleto.* Sicut in fine cuiuslibet psalmi offertur præconium superdignissimæ trinitati, ita in fine cuiuslibet hymni: quoniam quicquid agimus, loquimur, exercemus, ad laudem & gloriam supersanctissimæ trinitatis ordinare debemus. Sicut deprompsit Apostolus ad Corinthios:
1. Cor. 10 Siue manducatis, siue bibitis, siue aliquid aliud facitis, omnia in gloriam dei facite. Et rursus: Quoniam finis noster est, deũ in cœlis ex beatifica visione æternaliter collaudare. Ita *Laus*, id est, mentalis ac vocalis laudatio. *Honor*, id est, exhibitio reuerentię actualis & operatorię in signum excellentiæ & san-
1. Timo. 1. ctimoniæ: propter quod ait Apostolus: Soli deo honor & gloria: quia videlicet solus deus in & propter se finaliter, princi-
E paliterque laudandus & honorandus est: alij autem in deo
Psal. 33. & propter deum, prout dixit Psalmista: In domino laudabitur anima mea. *Virtus*, id est, potestas seu omnis virtutis perfectio. *Gloria*, id est, summa maiestas ac magnificentia: iuxta illud Esaiæ. Plena est omnis terra gloria eius. In Eccle-
Eccle. 42. siastico quoque: Gloria domini plenum est opus eius. Vel, gloria: id est, fœlicitas atque lætitia. Item clara cum laude notitia, fama altissima, honorificentia summa. Vnde per Esaiam
Esa. 42. dominus protestatur: Ego dominus, hoc est nomẽ meum, gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus,

Deo patri, qui seipsum æternaliter ac inuariabiliter intelligendo ac intuendo, hoc quod de se concipit intra se profert,
F videlicet verbum æternum: in quo tota sua natura atque perfectio, & quicquid in sua infinita sapientia continetur, lucet
Hebr. 1 ac cernitur, plenè exprimitur ac resplendet. Ideo verbum hoc appellatur splendor gloriæ, figura paternæ substantiæ, imago naturalis ac superclarissima dei patris, simillima patri. Et quia secundum rationem similitudinis oritur ac procedit: rectè gi-
Psal. 44. gni asseritur, ac proles & filius patris censetur, qui de hoc
Psal. 109. suo vnigenito contestatur: Eructauit cor meum verbum bo-
Prou. 30. num. Et iterum: Ex vtero ante luciferum genui te. Vnde de patre ac filio Salomon ait: Quod nomen est eius, & quod nomen filij eius, si nosti? In quibus verbis Salomõ innuit vtrunque innominabilem, incomprehẽsibilem esse, ideoq; æquales.

Et filio dei patris, vnigenito, qui à patre intellectualiter immaterialiter, incommutabiliter ac ęternaliter generatur, natu-

rali

rali ac supermũdissima emanatione procedens à patre, de quo A
fatetur: Dixit dominus ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. *Sancto simul paracleto.* id est, spiritui sancto, consolatori dulcissimo, qui est amor patris & filij ab vtroq; immediatè scaturiens, quia in patre & filio est vna volũtas, à qua & per quá amor iste æternus & increatus immediatè spiratur, quemadmodum verbum ab intellectu producitur. Ideo spiritus sanctus à patre & filio tanquam ab vno principio, vnoq; spiratore deriuatur, quemadmodum etiam creaturę procedunt à tribus personis, tãquam ab vno creatore. Cumque tres personæ sint consubstantiales, coęternæ & coęquales, debetur eis vnus & æqualis honor, laus, gloria. Nec ita versiculum istum cantamus, quasi summa trinitas vnquam sit sine laude, honore & gloria: imò in militante ac triumphante ecclesia ei hæc incessabiliter offeruntur & exhibentur, sed orando, vt plenius atque perfectius & à pluribus, imò ab omnibus rationabilibus creaturis ei exhibeantur, & item gaudendo & congratulãdo quia hæc ab vniuersis beatis infatigabiliter ac feruentissimè impenduntur. Iuxta quem modum ad cœlestem Hierusalem dicimus: Lauda Hierusalem dominum: quę vtique nostra exhortatione nõ indiget, sed eius laudibus congaudemus. Hæc ergo sic sint. *In sempiterna secula,* id est, per durationes perpetuas, vtpote iugiter sine fine. ¶ Postremò, quod in primo versiculo dictum est, Conditor alme syderum, etiam de spiritualibus syderibus accipi potest. Hoc est de omnibus angelis sanctis ciuibusque supernis: de quibus in Iob dominus loquitur: Vbi eras, quando ponebam fundamenta terræ, cũ me laudarent astra matutina, & iubilarẽt omnes filij dei? Quibus planè ornatur ac splendet cœlum empyreũ, præsertim triumphãs ecclesia, ineffabiliter pulchrius, quàm cœli volubiles visibilibus stellis, planetis, & perfectionibus suis. Conformiter de viatoribus virtuosis, contemplatiuis hominibus, dignis pręlatis, personis heroicis, doctoribusque & prædicatoribus sanctis, hoc potest exponi: quos omnes condidit Christus, non solũ in naturali, imò etiam in esse & viuere supernaturali gratuito, quibus pulchrè decoratur ecclesia militãs. Vnde dẽ talibus ad Philippenses fatur Aposto. Sitis sine querela & simplices filij dei, sine reprehensione in medio nationis prauæ atq; peruersæ. Inter quos lucetis sicut luminaria mundi, verbum vitæ continẽtes. De quibus item in Daniele legitur: Qui docti fue

Margin notes: *Psal. 2.* — B — *Psal. 147.* — *Iob. 38.* — C — *Philip. 2.* — *Dan. 12.*

D rint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiam
1. *Ioan*. 2. erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hi ta-
2. *Timo*. 2 les salubriter docti sunt, quos vnctio spiritus sancti docet de
Mat. 23. omnibus, quibus dominus dat de omnibus intellectũ: qui non informi, nuda, insipida pollent vel potius sordent scientia, qui sciunt nec faciunt. Propter quod duplicata damnatione per-
Esa. 5. ibunt. Quibus loquitur Esaias. Væ qui sapientes estis in ocu-
Hiere. 4. lis vestris. Et Hieremias: Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nesciunt. ¶ Demũ expositioni huius primi hym ni tam prolixè sum immoratus, quoniam expositio ista ad sequentium elucidationem hymnorum plurimum cõfert. Ideo illorum declarationem celerius pertransibo.

E

In Natiuitate domini, Hymnus.

¶ *Laudatur in eo Christus dei filius, quòd pro nobis redimendis humanam carnem de matre virgine sumpserit, & natiuitatis ipsius secundum carnem mysteria piè referantur.*

AVTHOR B. P. AMBROS.

¶ Carmen Iambicum dimetrum.

Enit redemptor Gentium, Hunc hymnum cantant aliqui in aduentu, & dicunt veni, id est, spiritualiter descende in tuorum corda fidelium per gratię infusionem, aut per infusæ gratię incrementum, ac virtutum profectum: per conso-
F lationem internam, illuminationem piissimam & inflammationem assiduam. ¶ Alij cantant hymnum hunc in solennitate natiuitatis Christi, & dicunt per modum gratiarum actionis ac spiritualis lętitiæ super incomparabili beneficio incarnationis natiuitatisque filij dei. *Venit*, in vterum excellentissimæ virginis, non per loci mutationem aut corporalẽ ingressum, sed per incarnationis mysterium. Venit item in vte-
Psal. 88. rum virginis per natiuitatem in vtero, qua eius humanitas cœpit esse, nec antea fuit. De qua natiuitate fertur Mat. 1. Quod in ea natum est, de spiritu sancto est. Atque in psalmo. Homo natus est in ea, & ipse fundauit eam altissimus. Insuper venit iam incarnatus in mundum per natiuitatem ex vtero & cor-
Baruch. 3. poralem egressum: implens illud Baruch: Post hæc in terris vi
Zacha. 2. sus est, & cum hominibus cõuersatus est. Vnde per Zacharias

Habitabo

prædixit: Gaude & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & A
habitabo in medio tui. Venit ergo redemptor gentium, cuius
incarnatio fuit nostræ redemptionis exordium: & eius ad ima
descensio, fuit nostra ad summa prouectio. Qui redéptor est
gentium, id est, hominum vniuersorum, quantũ in se est: quã-
uis non omnes redemptionis eius fructum & gratiam conse-
quantur, vt in præcedentis hymni expositione probatum est:
Vel, gẽtium, id est, specialiter Gentium, ex quibus quasi incõ
parabiliter plures ad Christum conuersi & redemptionis effe
ctum sortiti sunt, quàm Iudæi. Propter quod in Actis Paulus
ac Barnabas contestantur Iudæis: Vobis oportebat primùm *Act.13.*
loqui verbũ Dei, sed quoniã repulistis illud, ecce cõuertimur
ad Gentes. Rursus in Actibus asserit Paulus: Gentibus missum *Act.28.*
est hoc salutare dei. De quo Simeon dixit: Viderũt oculi mei B
salutare tuum. Veruntamen vtriusque populi redemptor est
Christus, qui fecit vtraque vnum, in quo tanquam in lapide
angulari, populus vterque conuenit ad constituendam vnam
ecclesiam, prout Zacharias prædixit: Consilium pacis erit in- *Zachà.6.*
ter duos illos. *Ostendens partum virginis,* hoc est, seipsum
ex virgine natum exhibens verè præsentem: iuxta illud Esaiæ:
Ego ipse qui loquebar ecce adsum. Et iterum: Oculo ad ocu- *Esa 52.*
lum videbunt. Hinc orauit Psalmista: Qui sedes super Che- *Ibidem.*
rubim, manifestâre. *Miretur omne seculum,* id est, omne ge- *Psal.79.*
nus hominum, præsertim ad fidem conuersi, de tot & tantis
mirabilibus factis in Christo. In quo deus & homo in vnam
conuenerũt personam, quæ æternaliter nata est ex patre, sine
matre: temporaliter quoque ex matre in terris, sine patre. De
tot item ac tantis beneficiis nobis à superbeatissima trinitate
per Christum exhibitis, & de profundissimis Christi myste- C
riis; de altissimo consilio supersapientissimæ trinitatis super
modo & ordine saluationis generis humani per incarnatio-
nẽ & cætera gesta Christi, de his quæ in die Natiuitatis Chri
sti, in euangelio ac alibi scripta legũtur. Hæc est admiratio sa
pientialis, reuerentialis ac sobria, de qua narrat Euangelista:
Erant Ioseph & Maria mater Iesu mirantes super his quæ di- *Luc.2.*
cebantur de illo. Ad quorum contemplationem & sobriam
admirationem necessaria valde est illuminatio spiritus san-
cti. Propter quod orauit propheta: Reuela oculos meos, & cõ *Psal.118.*
siderabo mirabilia de lege tua. ¶ Denique hoc est quod ad
Ephesios deprompsit Apostolus: Pater gloriæ det vobis spi- *Ephes.1.*

D ritum sapientiæ in agnitione eius, illuminatos oculos cordis vestri: vt sciatis quæ sit spes vocationis vestræ. *Talis partus decet deum*, id est, tam supernaturalis, mundissima, singularis & præclara natiuitas, decuit vnigenitum Dei. De quo in
1. Ioan. 1. prima sancti Ioannis canonica legitur: Hic est verus Deus & vita æterna. Nónne decentissimum fuit omnium saluatorem essentialiter sanctum, confractorum reparatorem, qui iuxta
Rom. 9. Apostolum ad Romanos, est super omnia deus benedictus in secula, supernaturali, singulari, & præclarissima natiuitate nasci in natura assumpta ex integerrimà atque sanctissima matre, tanquam institutorem & authorem naturæ, qui ex supersanctissimo Deo patre æternaliter natus fuit? Idcirco cecinit
Esa. 53. Esaias: Generationem eius quis enarrabit? De hoc multæ
E congruentiæ in Legendis sanctorum, & super tertium Sententiarum inueniuntur. Hinc & quidam Hebræorum doctor
Tren. 5. antiquus in persona dei allegatur dixisse super illud in Threnis: Pupilli facti sumus absque patre: vos fleuistis coram me dicentes: Pupilli facti sumus absque patre. Ecce Saluator quē suscitabo vobis, erit in terra sine patre, sicut in cœlo absque matre. ¶ Præterea triplex natiuitas ascribitur Christo. Vna æterna ex corde patris. Secunda carnalis ex vtero virginis. Tertia spiritualis, qua in eorum mentibus generatur, qui conuertuntur ad ipsum, seu regenerantur in ipso. *Non ex virili semine, sed mystico spiramine*, id est, occulta ac diuina operatione spiritus sancti. *Verbum Dei factum caro*, id est, vnicus Dei filius factus est homo: iuxta illud: Verbum caro factum est, ibi caro pro homine, vtpote pars pro toto accipi-
F tur. Vnde archangelus ad prælectissimam virginem est lo-
Luc. 1. cutus: Spiritus sanctus superueniet in te, & cætera. Atque ait
Mat. 1. ad sanctum Ioseph: Quod in ea natum est de spiritu sancto est. Quamuis autem opera superessentialis, incomparabilis trinitatis ad extra sint indiuisa, vt circa primum hymnum est declaratum: efficientia tamen incarnationis per appropriationem ascribitur spiritui sancto: cum sit opus maximæ benignitatis, quæ spiritui sancto appropiatur. Propter quod in symbolo Apostolorum asseritur: Qui conceptus est de spiritu sancto, id est, virtute & benignitate spiritus sancti, qui ex purissimis sanguinibus præstantissimæ virginis corpus Christi in instanti formauit, organizauit: animam Christi creauit, corporique coniunxit: ex quorum immediata coniunctio-

ne

ne resultauit vera & perfecta humanitas, quam in eodem in- A
stanti persona verbi æterni assumpsit, & in suo esse persona-
li increato suppositauit. Eodem demum instanti impleuit
animam Christi omni supernaturali charismate spiritus san-
cti, imperfectionem in sua ratione non includente, immò &
beatifica visione deitatis tam clara vt modò habet. Cúmque
Deus dicatur creaturam tantò plus diligere, quantò maius
bonum ei communicat, & esse illud personale increatum hu-
manitati Christi communicatum, maius ac dignius sit to-
to vniuerso, constat quòd Deus plus diligat Christi huma-
nitatem, seu Christum secundum naturam assumptam, quàm
totum residuum vniuersum. Vnde & Christi humanitas ob
suam hypostaticam vnionem cum verbo, est dignitatis quo-
dammodo infinitæ. Insuper quamuis in Christo ponatur du- B
plex natiuitas, diuina videlicet & humana, vt & duplex na-
turæ: non tamen duæ filiationes, sicuti nec duæ personæ. Na-
tiuitas enim concernit naturam, filiatio verò personam, pro-
ut hæc omnia super tertium Sententiarum determinantur.
Fructúsque ventris floruit, id est, verbum æternum, quod secun-
dum deitatis naturam est fructus, & proles cordis & intelle-
ctus paterni: secundum assumptam humanitatem est fructus
& filius vteri virginalis. De quo sancta dixit Elizabeth: Be-
nedictus fructus ventris tui. Et Psal. Ecce hæreditas domini *Luc. 1.*
filij merces fructus ventris. Itémque dominus dabit benigni- *Psal. 126.*
tatem, & cætera, De quo Esaias: In die illa erit germen domi- *Psal. 148.*
ni in magnificentia, & gloria, & fructus terræ sublimis. Qui *Esa. 4.*
effloruit in hoc mundo omni sanctitate, sapientia, fama, præ-
dicatione, miraculis: intantũ, quòd etiam tempore passionis C
retulit de seipso: Si in viridi ligno hoc faciunt, &c. Hinc apud *Luc. 23.*
Esaiam: Egredietur virga de radice Iesse, &c. De quo in Can- *Esa. 11.*
ticis ait sponsa: Dilectus meus candidus & rubicundus, ele- *Cant. 5.*
ctus ex millibus. *Aluus tumescit virginis*, id est, virgineus
venter, toti mundo, imò & vniuersæ triumphanti Ecclesiæ,
venerabilis & venerandus, tanquam sacratissimum Dei tem-
plum, thronus ac mansio. Venter (inquam) Marię dulcissimę,
tumescit, id est, paulatim tumebat seu eleuabatur, secundum
quod corpus filij eius creuit & augebatur in vtero eius: quod
Ioseph deprehendens, cogitauit occultè dimittere eam, Vel,
quia suspicabatur quid mali de ea, secundum Chrysostomum
in Homilia: quáuis ipsemet alibi aliter dicat: Vel quia (quod

D & decentius sonat) reputauit se indignum contubernio atque consortio eius, quam sine viri fœcundatione credidit côcepisse. Hinc secundum eundem Chrysostomum alibi, & Bernardum, ac alios plures, in hoc refulget ineffabilis laus Mariæ, quod Ioseph possibilius credidit virginem sine viri admixtione côcipere, quàm Mariam peccare. *Claustrum pudoris permanet*, hoc est, virginale signaculum pudicissimæ ac integerrimæ genitricis Christi clausum & illæsum mansit, in eius conceptione, natiuitate, ac deinceps indesinenter: quoniam virgo fuit ante partum, in partu, & post partum, tantò integrior, mundior, & in cunctis perfectior, quantò matrem veri Dei, reginam ac dominam omnium virginum, imò vniuersorum sanctorum, decuit cunctis sanctis Dei, & etiam cæteris huius in-
E comparabilis virginis famulis & ancillis perfectiorem, puriorem, ac sanctiorem consistere. ¶ Deinceps in conceptione vnigeniti filij Dei fuit tam indicibiliter spiritualizata, deificata atque in cunctis dignificatissima, quod indecentissimû extitisset eam deinceps à viro cognosci. Christus ergo suæ matri præstantissimæ ac supercharissimæ fœcunditatem attulit, integritatem non abstulit nascendo, nec auferri permisit ab alio. *Vexilla virtutum micant*, hoc est, insignia excellentissimorum operû dei in virgine & deinceps in filio eius, videlicet præclara eius mysteria, miraculosi effectus, beneficia, charismata & multiplicia dona refulgent, repræsentantur, noscûtur, & vndique prædicantur, ac in ecclesiis honorantur. In virgine nanque facta est incarnatio verbi æterni, creatio & glorificatio animæ Christi, quantû ad vires eius supremas, cô-
F iunctio virginitatis ac maternitatis in eadem persona. Vnio sponsi cœlestis cum sponsa singulari, & cum sponsa vniuersali. Tûc angelus apparuit & loquebatur pastoribus, cecinítque in aëre militia cœlestis exercitus. *Versatur in templo deus*, id est, deus incarnatus in vtero virgineæ matris, tanquam in viuo & sacratissimo templo morabatur, baiulabatur, mouebatur, & requieuit: qui deinceps egressus, in templo manufacto oblatus est. Et illud frequenter ingressus, iuxta legis te-
Luc. 2. norem, statutis anni temporibus, vt patet in Luca. Vnde per
Mala. 3. Malachiam prædictum est: Statim veniet ad templum suum dominator, quem vos quæritis: & angelus testamenti, quem vos vultis. Ob hanc regis Messiæ frequentem præsentiam, prædicationem, orationem, oblationem, miraculosámque opera-

operationem, in templo secundo sub Zorobabel cõstructo, A
deus prædixit per Aggæum: Magna erit gloria domus huius, *Aggæi.2.*
nouissimæ magis, quàm primæ. Nam & verbis his statim præmisit, Veniet desideratus cunctis gentibus, & implebo domũ istam gloria. *Egressus eius à patre*, id est, verbum æternum, ex corde patris æternaliter est egressum, seu emanauit per generationem diuinam, egressione & emanatione ad intra. De qua per Esaiam prophetam loquitur Deus pater: Egredietur de ore meo iustitiæ verbum: vt Diuus Augustinus exponit. *Esa.55.* Et denuò planius loquens: Nunquid (inquit) ego qui alios parere facio, ipse non pariam? *Esa.66.* Deinde verbum & sapientia patris egressum est à patre spirituali missione, non patrem relinquendo, sed in rationabilibus creaturis gratiosè aliqua operando. Iuxta illud: Mitte illam de cœlis sanctis tuis. De B
qua missione & egressione primo sententiarum diffusè tractatur. *Sap.9.* Tertiò, egressus est vnigenitus Dei à patre non per loci mutationem, sed humanæ naturæ assumptionem. Sicut in Ecclesiastico expressum est, vbi sapiẽtia increata ac ingenita loquitur: Ego ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam. *Eccle.14.* In Prouerbiis quoque: Ab æterno ordinata sum, necdum erant abyssi, & ego iam concepta eram. *Prou.8.* *Regressus eius ad patrem*, in Ascensione, non quòd in terra non fuerit Deus pater, aut quòd in cœlo atque in patre non fuerit ac manserit filius, sed sicut egressus fuit in incarnatione assumendo humanitatem, ita in ascensione regressus est ad patrem, assumptam humanitatem in summo cœlo ad dexteram patris, id est, in potioribus eius bonis per plenam glorificationem constituendo, Vbi pater speciali eminentiorique modo esse & habitare asseritur, quoniam ibi præclarius C
operatur ac clarius, vtpote facie ac faciem se ostendendo, videtur. Hinc dixit Psalmographus: A summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. *Psal.18.* Vnde & Christus post cœnam passioni iam proximus: Exiui (ait) à patre, & veni in mundum, iterum relinquo mũdum, & vado ad patrem. *Ioan.15.*

Excursus vsque ad inferos. mox nanque vt in cruce expirauit, & tradidit spiritum, dicens: Pater in manus tuas commendo spiritum meum, descendit ad inferna, vt in symbolo continetur Apostolorum, hoc est ad limbum patrũ, qui fuit superior pars inferni, cuius infima pars fuit locus ac mansio damnatorum, quæ communiter appellatur infernus, aut in quo nulla *Mat.28.*

D perhibetur esse redemptio. Secũda pars est purgatoriũ, quod & interdum infernus vocatur, vt cum oramus: Libera animas fidelium defunctorum, de pœnis inferni. Tertia pars erat limbus paruulorum in solo originali defunctorum. Quarta lim-
Gene. 37. bus patrum, de quo Iacob: Descendam (inquit) ad filiũ meum lugẽs in infernũ. *Recursus ad sedẽ dei*, id est, velocissima redi-
Esa. 66. tio Christi, secundũ q̃ homo, fuit vsque ad cœlũ empyreum,
Act. 7. de quo loquitur pater: Cœlũ mihi sedes est. Vnde in Deut. ait
Deu. 33. scriptura: Nõ est alius deus, vt deus rectissimus. Habitaculum eius sursum & subter brachia sempiterna. Hinc in Apostolo loquitur Christus: Vici & sedi cum patre meo in throno eius.
Hebr. 6. Atque ad Hebræos Apostolus: Præcursor pro nobis introiuit Iesus cœlũ. De huiusmodi cursu angelus superior ait ad infe-
Zacha. 2. riorẽ: Curre & loquere ad puerum istum. Præterea ob hunc
E multiplicẽ Christi profectũ, volatũ, ascẽsum & descẽsum exitum ac reditũ, sponsa fatetur in Cant. Ecce venit iste saliẽs in
Cant. 2. mõtibus, transiliẽs colles. *Procedens thalamo suo*, i. Christus nascendo exiens vterũ suæ virgineæ matris, in quo tanquã in thalamo celebratæ sunt nuptiæ personales, inter verbũ æternum & naturã humanã ab illo assumptã. Nuptiæ quoq; spiritales inter Christũ & sponsam vniuersalẽ, vt dictũ est. *Pudoris aula regia*, hoc est, venter fœlicissimæ virginis, cuius mũdissimus ac fœcũdissimus venter metaphoricè dicitur aula, sicut & thalamus, imò & regia aula, seu aula regalis, quia in eo nouem mẽsibus rex regũ dei vnigenitus incarnatus quiescere ac morari dignatus est. Et quia intra se clausit, continuit, baiulauit eũ, qui omnia portat verbo & imperio suæ virtutis: quem
F cœlum capere nequit, nec intra se limitare. Propter quod exclamauit quidam deuotus. O venter cœlestis diffusior, & cunctis capacior elementis. Qui & aula pudoris censetur, quia ab omni libidine alienissimus, & ipsa excellẽtissima virgo prorsus pudicissima extitit pudore sapientiali, qui de malo & turpitudine culpæ erubescit coram supersanctissimi dei præsentia. Vnde in Ecclesiastico dicitur: Est confusio adducens gra-
Eccle. 4. tiam & gloriam. Quemadmodum autem totũ frequenter denominatur à sua parte: sic pars interdum nominationẽ à suo toto sortitur, sicut manus sacrilegi appellatur sacrilega. *Geminæ gigas substantiæ*, id est, persona sublimis & magna duplicis essentiæ seu naturæ, seu duas in se habens naturas perfectas, in vnitate personæ coniunctas: veram videlicet deitatem

tem, atque perfectam humanitatem. Interdum tamen asseritur, A
quòd Dei filius factus est homo ad complendum & consummandum ordinem vniuersi: quatenus sicut ab exordio mundi, imò potius ab æterno fuerunt tres personæ in vna subsistentes natura: ita in fine seculorum essent tres naturæ in vna persona: puta diuina essentia, caro, & anima in Christo. Verùm dũ duæ naturæ perhibentur in Christo, nomen naturæ propriè sumitur pro natura integra & perfecta. Dum verò tres naturæ in ipso esse dicuntur, natura capitur, extensius, prout etiam pars naturæ nominatur natura, hoc est, tam caro quàm anima. ¶ Denique hæc profunda ac deuotissima verba Cassiodorus super librum psalmorum, affirmat sanctum virum Ambrosiũ supernaturaliter protulisse. *Alacris vt currat viam*, id est, ipse Christus fuit alacris, id est, expeditus, velox paratissimus & iucundus ad percurrendum iter seculi huius, ad conuersandũ in ter- B
ris tam diu sicut pater præordinauit, ad expediendum & peragendum quicquid pater per eum dici, fieri, ipsúmque pati instituit. Propter quod pendens in cruce deprompsit, Consummatum est: & paulò ante. Opus consummaui, quod dedisti mihi *Matth.27.*
vt facerem. Cúmque comprehenderetur, dixit ad Petrum: Ca *Ioan.17.*
licem quem dedit mihi pater, non vis vt bibam illũ? Hinc prędictum fuit in Psalm. Exultauit vt gigas ad currendam viã. Et denuo de seipso effatur, In capite libri scriptum est de me, vt fa *Ioan.19*
cerem voluntatem tuam, deus meus volui, & legem tuã in me- *Ioan.18*
dio cordis mei. Itaque via hæc Christi fuit tota conuersatio *Psal.18*
eius, in seculo isto, persecutio & passio eius. Discursus in prædicando, fatigatio in itinerando, incessabilis occupatio pro humana salute. Reditus quoque in ascensione ad cœlum, in quo C
iugiter mansit, imò & homo iam factus fuit, antequam in humanitate illuc ascẽdit, & hoc ratione personalis vnionis vtriusque naturæ in ipso. Ad quod insinuandum loquens cum Nicodemo in terra testatus est, Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo filius hominis, qui est in cœlo. *Aequalis æterno patri.* Hoc est, tu Christe, qui secundum deitatis tuæ naturam verè æqualis es Deo patri: quoniam deitatis plenitudo ac veritas omnẽ prorsus imperfectionem, minorationẽ, inæqualitatem excludit. Vnde dixit apostolus, Qui cum in forma *Philip.2*
Dei esset, nõ rapinã arbitratus est, esse se æqualẽ Deo. Propter *Ioan.10*
quod apud Ioannẽ ait, Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est, vtputa deitas ipsa, quã ꝑ generationẽ æternã à patre

D accepit. Propterea addidit, Ego & pater vnum sumus. *Carnis strophio accingere*, hoc complacendo & congratulando magis, quàm deprecando prolatum est, vt sit sensus: Accingêre, id est, teipsum accinge, vel à patre accingêre, hoc est, accingaris: strophio carnis, id est, carne quam assumpsisti vt cingulum, id est, quodammodo te vestisti & operuisti animam tuam, aut etiam deitatē, cuius habitus fuit natura assumpta, vt super illud apostoli, Habitu inuentus vt homo, Augustinus expressit. Iuxta hunc modum fertur in Psalmo, Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Esaias quoque de cingulo spirituali, Fides, inquit, cinctorium renum eius. *Infirma nostri corporis*, id est, naturalem passibilitatem, fatigabilitatē, famem, sitim, pauorem, tristitiam corporis tui, quod de nostro ex virgine accepisti. Indetrahibiles quippe defectus Christus assumpsit, secundum Damascenum, id est, naturales defectuositates, quib⁹ detrahi nequit. Quamobrem debuit fratribus per omnia assimilari, iuxta Apostolum. *Virtute firmans perpetim*, id est, iugi fortitudine roborans, ita quòd ex infirmitatibus illis nunquam in aliquam prolapsus es culpam. Et quicquid in carne es passus, ex libertate fuit tuæ virtuosissimæ voluntatis ac inuictissimæ charitatis, non ex necessitate passibilitatis: ex dignatione non ex coactione: sicque corpus Christi perfectissimè fuit animæ eius subiectum: & passiones, seu potius propassiones suæ sensitiuæ partis, per virtutes morales excellentissimas indeuiabiliter regulabitur, quod totum factum est principaliter virtute diuina æternali. *Præsepe iam fulget tuum*, id est, præsepium in quo tu ô Christe à virgine matre mox natus reclinatus fuisti, nūc splēdet in corde & fide credētiū, in quātū factū est instrumentū tibi deseruiens, & reclinatorium tuum: sicut & vestes, mensa, cœnaculum, quibus vsus es & quæ tuo sunt sacratissimo corpori applicata, ex hoc sanctificationem quandam contraxisse dicuntur & honorantur, imò tuipse in illis potius honoraris & fulges, in quibus & per quæ, tuas exercuisti & ostendisti virtutes. *Lumenque nox spirat nouum*. Consuetudo scripturæ est, vt tempus dicatur facere quæ fiunt in tempore. Vnde primo Machabæorum asseritur, Videns Ionathas, quia tempus eum iuuat. Et apud Matthæum ait saluator, Crastinus dies sollicitus erit sibiipsi. Itaque nox, in qua natus est mundi redemptor, spirat, id est, spirauit & effudit lumen nouū, videlicet ipsum Christum, quem in ipsa nocte peperit virgo. Qui quanuis sit lumen æternum,

Marginalia: *Ioan.10* · *Psal. 44.* · *Esa.11.* · E · *Damasce.* · *Hebr.2.* · F · *1.Mac.12.* · *Matth.6*

æternum, secundum quod deus, tamen tunc de nouo est natus A
ex virgine, & cœpit innotescere & refulgere hominibus: quan
do & angelus dixit pastoribus, Euangelizo vobis gaudium ma *Lucæ. 2*
gnum: quia natus est vobis saluator, qui est Christus dominus.
Idcirco tunc cantat Ecclesia, Deus qui hanc sanctissimam no-
ctem veræ lucis fecisti splendore clarescere. *Quod nulla nox in-
terpolet.* Hoc est, interrumpat, aut diuidat, sicut lux diei inter-
rumpitur nocte. Certum est autem quòd Christus in seipso sit
incommutabile lumen, secundum quod deus: atque vt ho-
mo fuit in omni luce gratiæ ac gloriæ confirmatus. Ideo non
oramus ne hoc lumen in seipso obtenebretur, aut interpola-
tionem incurrat, quod incessabiliter æquè est splendidum: sed
ne cesset mentibus nostris fulgere, nec caligo peccati, nec igno
rantia, neq; aduersitas, nec vlla tentatio auferat illud à nobis, B
hoc est, corda nostra auertat ab ipsa. Hinc sanctus ait Lauren
tius, Nox mea tenebras nescit. Ideo subditur. *Fidéque iugi lu-
ceat,* hoc est, per fidem & gratiam luceat nobis, sicut ait Apo *Ephes. 3*
stolus Christum per fidem habitare in cordibus nostris. At ve
rò fides in Christo non fuit, quia ab incarnationis instanti ve-
rus extitit comprehensor. Sed fide, quam causat in nobis, intel
lectui nostro fulget, cum & fides sit oculus mentis qua contem
plamur diuina, nec sine fide possibile est Deo placere, quod de
fide formata, hoc est, per charitatem ornata, potissimè verum
est in vita præsenti. *Gloria tibi domine,* quod in primo hy-
mno expositum est. *Qui natus es de virgine, cum patre & san-
cto spiritu,* id est, tibi ac patri atque spiritui sancto, sit gloria.
Nempe qui vnam in diuinis honorat personam, honorat & a- C
lias. Propter quod filius ait, Qui non honorificat filium, non *Ioan. 5*
honorificat patrem qui misit illum. Itaque hymnum istum sen
tentiosum, profundum, ac pulchrum deuotissimè cócinamus,
mente ad domium eleuata & compuncta, cum ingenti feruo-
re, recordando attentè, quòd ineffabiliter vnigenitus Dei se-
se propter nos humiliauit. Quantá ad nos dilectionem osten-
dit in sua incarnatione, & qualiter totius humilitatis & pau-
pertatis præbuit nobis exempla, atque pro omnibus his totis
ei regratiemur præcordiis, totísque viribus eum in prætactis
sectemur virtutibus. In præfatis quoque mirabilibus incarna-
tione peractis, eius omnipotétiam, sapientiam, misericordiam
contemplemur.

D

In quadragesima ad vesperas hymnus.

¶*In eo dirigitur ad Deum oratio, vt in hoc sacro ieiunij quadragesimalis tempore, remissionem nobis peccatorum exhibeat, & cum corporali ieiunio, abstinendi etiam à peccatis gratiam tribuat.*

AMBROSIVS AVTHOR *vt creditur ex charactere.*

¶Carmen Iambicum Dimetrum.

VDI *benigne conditor*. Hymnus iste ex laude & oratione contexitur, & ad totam superbeatissimam Trinitatem (quæ verè est vnus deus, vnus conditor, rector, ac dominus vniuersorum) deuotè dirigitur. *Audi benigne conditor*, id est, ô Deus omnipotés naturaliter piè, qui noster es creator, audi, id

E est, cleméter exaudi, gratiosè accepta, largifluè imple, & adimplédo quod petimus, ostéde te scire atque aduertere, quę precamur. Auditus quippe in Deo spiritualiter est & realiter, idé quod intellectus. Dictio quoq; ista, benigne, aduerbialiter potest teneri, & esse determinatio verbi istius audi. Potest autem nominaliter accipi, & esse adiectiuum huius nominis códitor. Itaque audi. *Nostras preces cum fletibus*, id est, preces nostras lachrymosas, seu preces & lachrymas ex piis causis virtutibúsque manantes, hoc est, ex pœnitentiali dolore, ex desiderio regni cœlestis, ex proximorum & fraternorum, vicinorum compassione, ex propriæ defectuositatis & imperfectionis attétione, ex compassione dominicæ passionis, ex suauissima compla

F centia supergloriosissimi & superserenissimi Dei. Sic & Psalmi

Psal. 38 sta orauit, Exaudi orationem meam, domine & deprecationẽ meam, auribus percipe lachrymas meas. Magna est vis & efficacia huiusmodi lachrymarum. Propter quod S. ait Hierony. O humilis lachryma, tua est potentia, tuum est regnum, tribunal iudicis non vereris, accusatoribus effundértium te imponis silentium. Nó est qui te accedere vetet, nec vacua redis, magis affligis diabolum, quàm infernale supplicium. Tu vincis inuin-

Psal. 55. cibilem, & ligas omnipotentem. Ideo dixit Psal. ad dominum,

4. *Reg.* 20 Posuisti lachrymas meas in conspectu tuo. Et dominus ad deuotissimum Ezechiam, Vidi lachrymam tuam. Qui harú gratiam lachrymarum desuper appetit adipisci, leuitates, dissolutiones, loquacitatem, pigritiam, & omnem consolatiunculam prorsus despiciet vilem. *In hoc sacro ieiunio fusas quadragenario*, id est, in tempore quadragesimæ huius, quáuis enim quo-

tidie

tidie toto anno præfatis insistendum sit lachrymis vt dicere A
valeamus, Fuerũt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, præ Psal. 41
cipuè tamen in quadragesima ista, actibus pœnitentiæ specialissimè deputata. ¶Porrò de quadragesima & rationibus tot dierum ac consimilibus in aurea legẽda sanctorum, & alibi satis habetur. Qui autem corporales & aqueas nequit effluere lachrymas, non turbetur immoderatè, sed lachrymis cordis, hoc est, salutaribus compunctionibus, ignitis in Deo affectibus sanctarum affectionum profluuio contentur. *Scrutator almæ cordium*, hoc est, tu (ô deus) intime & infallibilis perscrutator, discussor, cognitor mentium humanarũ, qui non ex ignorantia aut incertitudine corda scrutaris, sed eorum arcana pandendo ac vitia puniẽdo, ostendis te ea clarissimè intueri. Propter quod in Apocaly. de fornicatrice & mœchantibus secum Apoc. 2.
testatus es, Ecce mitto eam in lectum, & qui fornicantur cum B
ea in tribulatione maxima erunt, & scient omnes ecclesię, quia ego sum scrutans corda & renes, & dabo vnicuique secundum opera sua. Vnde & apud Hieremiam loquitur deus, Prauum Hiere. 17.
est cor hominis & inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego dominus scrutans corda, &c. *Infirma tu scis virium.* Hoc est, imbecillitatem, insufficientiam, imperfectionem, fragilitatem virium humanarum ac naturalium potentiarum. Nam & ratio vulnerata est ignorantia, voluntas malitia, concupiscibilis concupiscentia, irascibilis infirmitate: quæ sunt quatuor vulne- Sapien. 10
ra ex originali peccato secuta. Vnde & homo ex se gratia de- C
stitutus, in omne malum est pronus. Iustum verò deducet dominus per vias rectas, ideo grata mente domino confitetur: Psal. 72
Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua dedu- Hiere. 10.
xisti me. Hinc fassus est Hieremias, Scio domine, quia non est hominis via eius, nec viri est, vt ambulet, & dirigat gressus Roma. 9
suos. Concordat & illud Apostoli, Igitur, non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Nonne infirmissimi su- 2. Cor. 3
mus, de quibus deprompsit Apostolus, Scimus, quia non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. In solo igitur Deo sit tota spes. Ad ipsum stillet oculus noster, eius auxilium incessabiliter imploremus, omnem etiam præsumptionem, gloriam vanam, iactantiam, elationem tanquam diabolica mala iugiter detestemur. Pensantes illud Apostoli, Quid habes, quod nõ acce- 1. Cor. 4.
pisti: si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?

D *Ad te reuersis exhibe remissionis gratiam*, Quicunque enim ad deum conuersus est per veram contritionem, charitatem iam habet & gratiam gratum facientem, sine quarũ infusione mortale peccatum non dimittitur, nec deletur: ideo iam consecutus est gratiam remissionis, id est, indulgentiam culpæ, ad minus quantum ad id quod culpæ est seu offensæ. Non tamẽ semper quantum ad reatum, hoc est, obligationem ad pœnam, nec quantum ad pœnam ipsam. At verò reuersus ad deum per attritionem (quæ est imperfecta reuersio) adhuc in suis est culpis, & quærit gratiam remissionis, id est, veniam, imò & gratiam veræ contritionis sibi infundi. Cúmque ignoremus an simus in charitate, debemus dominum exorare: vt si in mortali

E sumus peccato, det nobis gratiam veræ contritionis: si verò in charitate sumus, dimittat nobis peccata præterita, etiam quantum ad pœnam: gratiámque infusam augeat, & conseruet in nobis. Et si (quod absit) recidiuauerimus, non iustè relinquat nos: sed misericordissimè reuocet & conuertat. Quod vt obtinere promereamus, peccata nostra coram ipso humiliter recognoscamus, exemplo Psalmistæ dicentis, A peccato meo munda me, quoniam iniquitatem meam ego cognosco: sicque cum omni compunctione & humilitate dicamus. *Multum quidem peccauimus*, corde, ore, & opere, omissione & commissione: contra legem naturalem, diuinam ac positiuam Vnde & Iacobus ait apostolus, In multis offendimus omnes. Imò tam mul-

Psal. 50

Iacobi. 3

Psal. 118

F tis & magnis, vt dicere habeamus: Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me. Vnusquisque igitur peccata sua summatim recolligat, & quasi in fasciculum liget, ac ante oculos cordis sui sic colligata suspendat, vt ea frequenter intuendo humiliet valde spiritum suum, & omnem aduersitatem æquanimiter patiatur: imò cuncta quæ sustinet, minora arbitretur, quàm sui merentur excessus. Dicendo illud Iob, Peccaui, & verè deliqui: & vt eram dignus, non recepi. Nam & deus peccata nostra quasi in sacculo signauit. Potissimùm autem agendum est istud, dum quis se sentit pulsari impatientia, temeraríove iudicio ex defectibus & peccatis alterius: ita vt tunc intueatur mox proprias trabes, memor Christi dicentis: Quid vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? *Sed parce confitentibus*, id est, ignosce confitentibus sua peccata. Denique, triplex est confessio. Vna est fidei actus. Iuxta illud, Qui me confessus fuerit coram hominibus. Et rursus,

Iob. 33

Matth. 7.

Luca. 6

ſus, Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem. Secunda actus eſt latriæ: de qua Saluator. Confiteor tibi pater domine cœli & terræ. Hæc confeſſio eſt dei laudatio. Tertia eſt pœnitentiæ actus, quæ & veniam promeretur, quemadmodum ſanctus Iob protulit, Vias meas in conſpectu eius arguam, & ipſe erit Saluator meus. Et Pſalmiſta, Dixi confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam domino, & tu remiſiſti impietatem peccati mei. *Ad laudem tui nominis*, id eſt, ad tuipſius laudem, honorem & gloriam. *Confer medelam*, hoc eſt, gratiam ſacramentalem, ſpiritalem curationem, cordis à reciduo cuſtodiam. *Languidis*, id eſt, nobis ſpiritualiter ægrotis ac læſis, ad vitia pronis, fomite infectis. Omnia etenim agit altiſſimus propter ſeipſum finaliter, cum ipſe ſit omnium vltimus finis, atque ad gloriam & præconium propriæ maieſtatis. Ideo ait ſcriptura, Vniuerſa propter ſeipſum operatus eſt dominus. Alibi quoque loquitur deus. Ego ſum qui deleo iniquitates tuas propter me, hoc eſt. propter oſtenſionem & glorificationem bonitatis & miſericordiæ meæ. Vnde & in Ezechiele teſtatur, Non propter vos ego faciam, notum ſit vobis, ſed propter nomen ſanctum meum, & cætera. *Sic corpus extra conteri.* id eſt, da nobis diſcretionem & gratiam ſic conterendi, caſtigandi, & pœnitentialiter affligendi corpora noſtra extrinſecus per abſtinentiam. *Ieiunet vt mens ſobria*, id eſt, quatenus mentes noſtræ abſtineant, ſeque refrenent. *A labe prorſus criminum*, id eſt, ab omni fœditate & macula culpæ mortalis. Nempe teſte Apoſtolo, Qui ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifigunt cum vitiis & concupiſcentiis. Propter quod de ſeipſo expreſſit: Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo. Ad mentis enim purificationem & puritatem corporale ieiunium ordinatur, ſicut & cætera exercitia exteriora obſeruantiæ religioſæ. Hinc & apud Matthæũ iuſſit Saluator, Cũ ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ triſtes. Apud Eſaiam dominus reprehendit ſolum corporaliter ieiunantes, à peccatis non abſtinentes. Ecce (inquiens) in die ieiunij veſtri inuenitur voluntas veſtra. Ieiunium multos ſalutares habet effectus. De quibus aſſerit Auguſtinus: Ieiunium purgat mentem, ſubleuat ſenſum, carnem ſubdit ſpiritui, concupiſcentiæ nebulas diſſipat, libidinum ardores extinguit, caſtitatis lumen accendit: hoc eſt ieiunium cum diſcretione exhibitũ, quoniam rationabile debet eſſe obſequiũ

A Mat. 8. Luce. 12. Roma. 10. Mat. 11. B Prouer. 16 Eſa. 44 Ezec. 26 Gala. 4 C 1. Cor. 9. Mat. 6. Eſa. 58

D nostrum. *Præsta beata Trinitas,* quę essentialiter & intermi naliter fœlix es, & vna beatitudo immensa, atque obiectum beatificæ ac fruitiuæ visionis omnium beatorum. *Concede simplex vnitas,* quæ es ipsa Trinitas. Quicquid enim in diuinis dicitur absolutè, conuenit vnicuique diuinæ personæ, totique Trinitati. Propter quod dicunt theologi, quod in diuinis relatio multiplicat Trinitatem, quia est relatio distinctionis personalis ibidem. Essentia verò seruat vnitatem, quia essentia est vna numero in supergloriosis illis æternis personis. *Vt fructuosa sint tuis ieiuniorum munera.* hoc est, opera & obseruationes ieiuniorum, quæ nobis piè concessisti ac prouidisti (quoniam omnia merita nostra sunt dona tua, & effectus gratiæ tuæ, ac principaliter fiunt in nobis à te: cui sanctus loquitur
Esa.26. Esaias, Omnia opera nostra operatus es in nobis. Vnde dixit
Philip. 2. Apostolus, Deus est qui operatur in nobis velle & perficere)
E sint fructuosa, id est, meritoria vitæ ęternę, tuis fidelibus & ministris. Tunc autem ieiunia nostra nobis sunt fructuosa, quando ex charitate procedunt, nec per sequens peccatum mortale merito suo priuantur & pręmio. Hunc igitur hymnum depromamus corde contrito ac mēte salubriter lugubri, orationi, deuotioni, compunctioni, lachrymisque vacantes, & exteriora ad interiorē profectum, ad cordis munditiam, ad charitatis augmentum sapienter ordinantes.

¶Dominica In passione Hymnus.

¶ *Iste est totus religiosæ pietatis, & affectuosæ deuotionis refertissimus, recensens dominicæ passionis mysteria, & præclara viuificæ crucis præconia, in qua paractum est humanæ redemptionis sacramentum.*
F *Demum ad eam pia dirigitur oratio fidelium, vt illis protectio sit, munimentum & præsidiū.* AVTHOR THEODVLPHVS, *Aurelianensis episcopus, Quamuis Henricus Bebelius eū Fortunato episcopo ascribat, alij Sedulio, alij item aliis.*

¶Carmen Iambicum dimetrum.

Vexilla regis prodeunt. Rectè hic hymnus in dominica passione cātatur, in quo de Christi passione deuotissimè agitur. Ait ergo author huius hymni sanctus (vt fertur) Ambrosius: Vexilla regis prodeunt. Vexilla dicuntur insignia quædā signifera seu bellica signa, quæ ante principem siue exercitum deferuntur

deferuntur, aut etiam in processione solenni. ¶Porrò iste rex A
est Christus, de quo scriptum est, Habet ergo in vestiméto &
in fœmore suo scriptum, Rex regũ, & dominus dominantiũ. *Apo. 19.*
Christus quoque apud Matthęum: Tunc dicet rex his, qui à *Matth. 25*
dextris eius erunt, Venite benedicti patris mei. Atque in passione ad Pilatum. Tu dicis, quia rex sum ego. ¶Deinde secundum vtranque suam naturam Christo competit esse regem, quia vt deus est rex potestate & authoritate regitiua, æterna, summa, & increata: quæ authoritas & potestas in tribus adorandis personis est eadem numero, quemadmodum & essentia, ideo tres personæ sunt vnus rex, sicut & vnus dominus: iuxta illud in symbolo, Nõ tres domini, sed vnus est dominus. Verũtamen hanc potestatem & authoritaté filius habet à patre per generationem ęternam. ¶Insuper filius secundum naturam assumptam humanam, est rex & princeps omnium creaturarum, potestate & authoritate creata, secundaria, depédéte & quasi instrumentali Propter quod Matth. vltimo loquutus est: Data est mihi omnis potestas in cœlo in terra. Hæc ergo Christi regis nostri vexilla, id est, bellica signa, quibus Christus prostrauit aëreas potestates, videlicet dæmones, vicitque mundum; sunt crux eius, columna, claui, spinea corona, flagella, miracula, sacraméta, quæ in hoc passionis tépore spiritualiter prodeunt, id est, repræsentantur, recoluntur, honorantur & prædicãtur. *Fulget crucis mysterium.* Mysteriũ appellatur sacrum secretum, seu mystica ratio, abditúmve cõsilium. Mysterium igitur crucis est supersapientiale, profundissimum ac olim ignotum, abditumque cõsilium: quo Trinitas C
adoranda ab æterno decreuit redimere, & saluare genus humanum per Christi incarnationem ac passionem. Quatenus sicut per primi hominis inobedientiã periit, ita per Christi obedientiam passionem ac mortem redimeretur. Hoc mysterium (teste apostolo) abscõditum fuit à seculis in deo, & reuelatum fuit tempore præfinito sanctis apostolis, per quorum doctrinam ac spiritus sancti illustrationem deuenit ad ecclesiæ sanctæ notitiã. De quo ad Ephesios ac Romanos multa induxit *Ephes. 3.*
apostol. Hoc plane mysteriũ fulget modò in contéplatione & *Roma. 5.*
cognitione fideliũ, in fide & veneratione, qua recolunt illud, & contemplatiuis hominibus innotescit: quibus nihil rationabilius videtur esse, quàm quod fides continet Christiana, quoniam fidem habent cum rationibus credendorũ, & purificatæ

D tientis intelligentia. Hinc sanctus Andreas dixit. Magnũ esse crucis mysterium. *Quo*, mysterio, hoc est, propter quã sacram & mysticã seu abditam, rationẽ, ac fructuosissimã causam *Caro ac carnis conditor*, hoc est, ipse vnigenitus patris Christus conditor, id est, creator, carnis, id est, totius humani generis. De quo apud Ioannem ipse loquitur deo patri. Dedisti potestatẽ
Ioan. 17. omnis carnis. Esaias quoque, Videbit omnis caro salutare dei
Esa. 40 nostri. *Suspensus est patibulo*, id est, cruci affixus, carne, id est,
& 50. in corpore suo mortali. Quemadmodũ Esaias prædixit, Cor-
Esa. 53. pus meum dedi percutientibus. Et beatissimus Petrus in pri-
1. Pet. 2. ma sua canonica: Peccata, inquit, nostra portauit in corpore suo super lignum. Nempe ob hanc mysticam rationem, vo-
E luit deus pater Christum pati, & tradidit eum pro nobis, Si-
Roma 8 cut ad Roma, asserit Paulus, Proprio filio suo non pepercit,
Ioan. 3. sed pro omnibus nobis tradidit illum. Vnde in Ioanne fertur, Sic deus dilexit mũdum, vt filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Porrò Iudas tradidit Christum ex auaritia, quem Iudæi tradiderunt in mortem ex inuidia. Non itaque casu, sed ex diuina præordinatione & sapiẽtiali mysterio factum est, quòd mundi saluator hoc genus mortis, videlicet crucifixionem, sustinuit. Nam vt copiosius succurreret mundo, voluit acerbissi-
Gene 3. mam atque ignominiosissimam mortem pati pro eo. Rursus quoniam primus homo peccauit de fructu ligni sibi prohibi-
F ti comedendo: voluit Christus mortem patiendo in ligno satisfacere pro primo illo originali peccato, ac cæteris vitiis inde sequutis. Iterum, quia diabolus vicit primos parentes per esum fructus ligni, vtpote de arbore scientiæ boni & mali: voluit Christus superare diabolum, obediendo deo patri vsque ad mortem ac crucis supplicium. *Confixa clauis viscera tendẽs manus vestigia*, id est, conditor carnis Christus tendẽs, id est, in cruce extẽdens viscera manus, id est, carnes manuũ suarum sub pelle earum contentas & tectas: vestigia, id est, etiam suos sacratissimos pedes. Sicque sumitur effectus pro causa, quia per pedes causantur impressiones, quæ vestigia nuncupantur. Viscera inquam atque vestigia confixa clauis, id est, clauis per-
Psal. 21. forata & cruci affixa. Iuxta illud Psalmi. Foderũt manus meas
Zacha. 13. & pedes meos. Zacharias quoque, Dicẽt, quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Denique viscera ista manuum ac pedum, sunt carnes tenerrimæ mirabiliter passibiles atque læsibiles

biles. Hinc mors confixorum per manus & pedes in ligno, est A
vehemẽter nimis pœnalis, amara, grauissima, præsertim quoniam configuntur & perforantur in locis neruosis, in quibus sic perfodi pœnalissimum est, propter concursum neruorum atque venarum. *Redemptionis gratia hic immolata est hostia.* *Ephes. 5.*
Hic, id est, ipse Christus immolata est hostia, id est, obtulit semetipsum patri æterno hostiam salutarem pacificam: gratia redẽptionis, id est, causa redimendi nos gratiosè. Per hoc námque ꝙ filius dei ex ardentissima charitate, promptissima obedientia, profundissima humilitate, maxima pietate, summóq; zelo diuini honoris, subiit ac tolerauit acerbissimũ istud supplicium mortis, passio eius ineffabiliter meritoria, fructuosissima & efficacissima fuit, ad redimendũ totum genus humanum: imò meriti quodammodo infiniti, eo ꝙ natura huma- B
na, quæ sic patiebatur, fuit nõ solùm præ vniuersis creatis sanctissima, dignissima, ac patri æterno gratissima, sed etiã quoniam immediatè ac hypostaticè fuit coniuncta verbo æterno ac diuinæ naturæ: sicque efficaciam & idoneitatem ad redimendum ac promerendum, quodammodo infinitã habebat, quod exuberantissimum Christi meritum nominatur thesaurus Ecclesiæ, ex cuius plenitudine indulgentiæ conceduntur, cuius thesauri erogatio à Christo commissa est summo pontifici, tanquam pleno ac generali Christi vicario. Præterea de hac Christi immolatione per Esaiam fuit prędictum, Oblatus *Esa. 53.*
est quia voluit. Vnde ad Ephesios disseruit Paulus: Christus *Ephes. 5.*
dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis, oblationem & hostiam deo in odorem suauitatis. *Quo*, scilicet præfato mysterio ipse Christus *Vulneratus insuper*, id est, vltra prædictam C
suspensionem in patibulo, transuerberatus in latere. *Mucrone*, id est, ferrea cuspide seu acumine. *Diræ lanceæ*, id est, hastæ militaris horrendæ: iuxta illud Ioannis: Vnus militum lan *Ioan. 19.*
cea latus eius aperuit. Hinc in Zacharia Christus prænun- *Zacha. 12.*
ciauit: Aspicient ad me quem confixerunt. *Vt nos lauaret crimine, manauit vnda sanguine.* Vnda, id est, aqua, manauit, id est, fluxit, sanguine, id est, simul cũ sanguine, sicut præallegato cap. addit euãgelista: Cõtinuò exiuit sanguis & aqua, *Ioan. 12,*
vt nos lauaret, id est, precio sanguinis sui ac merito effusionis eius purgaret crimine, id est, ab originali peccato, cæterísque excessibus, secundũ illud Apocal. Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Atque ad Ephes. Chri- *Ephes. 5.*

D stus dilexit ecclesiá & tradidit semetipsum pro ea, vt illá sanctificaret, mūdans illam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet sibi gloriosam ecclesiá. Cōsequenter author crucem cōmendat. *Impleta sunt quæ cecinit Dauid fidelis.* id est, ea quæ Dauid fidelis fidelitate fidei, quæ est theologica virtus: fidelitate quoq; mortali, quæ est pars iustitiæ, qua promissa & ver

1.Reg.26. ba ac dicta implentur & verificātur, qui primo Reg. testatur: Dominus retribuet vnicuique secundū iustitiam suá & fidem: cecinit, id est, propheticè cecinit, & consonanter aliis prophetis prædixit. *Carmine*, id est, in cantico spiritualem lætitiá continente, puta in Psal. 95. *Dicens in nationibus, regnauit à ligno deus*, id est. Christus deus & homo in vnitate personæ, regnauit, id est, virtute ac merito suæ saluificę atque sacratissimę

E passionis, regiū principatū obtinuit, secundū naturam humanam, secundum quam & promeruit in tota militanti Ecclesia regnando per fidé & gratiam in corde credentium, & per vicarios suos prælatos, principésq; fideles, præsidétes toti popu

Ioan.18 lo Christiano quemadmodū apud Ioannem prædixit: Si ex-

Danie.7. altatus fuero à terra, omnia trahá ad meipsum. Vnde per Danielem est prædictum: Antiquus dierum, id est, pater æternus, dedit ei potestatem & honorem & regnum, & omnes populi, tribus & linguæ seruient ei. Hinc additum est, in nationibus, id est, in gentilium generationibus, quas vbique terrarum per gloriosos apostolos, eorúmque adiutores cōuertit: sicut apud

Ioan.10. Ioan. est præfatus: Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere. Porrò ipsos Gétiles, Iudæi cōsueuerūt cōmuni nomine appellare nationes, quasi paruipensiuè, propter eorum pristinam infidelitaté. Sic quippe cō-

F uerso Centurione Cornelio & Gétibus secum collectis, dixe

Act.10. runt Iudæi: Ergo in nationes gratia Dei diffusa est? Sic autem Christus regnauit in nationibus à ligno, id est, citò post suspé

Esa.9. sionem & mortem suá in crucis patibulo. Factus est enim (vt

Mat.27. in Esaia legitur) principatus eius super humerum eius, quando videlicet baiulans sibi crucem exiuit: qua humiliatione & ignominiosissima passione meruit, & post expirationé in cruce sortitus est regnum & dominationem toto orbe terrarum. Hinc in prima sua canonica princeps affirmat Apostolorum:

1.Pet.2. Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum. De

August. meminit hoc & vna Sibyllarum, id est, Gentilium prophetissarū vaticinata est: Fœlix ille deus qui ligno pédet ab alto. Nihilominus

nus(vt dictum est sæpius) Christo secundum suam humanitatem etiam ratione hypostaticæ vnionis seu naturæ humanæ cum verbo æterno competit, & à primo vnionis illius instanti competebat dominium, regnum & iudiciaria potestas omnium populorũ totiúsque creaturæ. Veruntamen in Hebręo non habetur, à ligno. Idcirco Hieronymus iuxta Hebraicam transtulit veritatem: Dicite in gẽtibus, quia dominus regnauit. Hinc probabiliter æstimatur quòd complexum istud, à ligno, primò appositum sit per modum glossæ interlinearis ab aliquo expositore: deinde ex imperitia scriptorũ textui additum. Postremò de Christi passione & eius regeneratione ac regno in nationibus, loquutus est Dauid in multis Psalmis: præsertim Psal. 21. in quo inter cætera legitur: Foderũt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea. Haud dubiũ, quin in affixione & suspensione Christi in cruce. Deinde ibidem de conuersione nationum ad Christum subiungitur: Reminiscentur & conuertentur ad dominũ vniuersi fines terræ: Et adorabunt in cõspectu eius vniuersæ familiæ gẽtium. Quoniam domini est regnum, & ipse dominabitur gentium. *Arbor*, id est, ô tu crux quæ es arbor, id est, lignũ vitale. Arbor verò propriè nominatur lignum adhuc vegetatiua anima informatum, & ita crux arbor non est. Attamen adhuc per similitudinẽ arbor vocatur, quoniam spiritualiter & causaliter viuit, & lignum viuificum ac vitale pronunciatur, inquantum instrumentaliter humanæ cooperatur saluti. Vel, arbor sumitur hîc extẽsè pro ligno. *Decora & fulgida.* Crux enim supernaturaliter exaltata, decorata, & pulchrificata est variis modis, atq; (vt affirmat Chrysostomus) radiis solis splẽdidior in iudicio apparebit. *Ornata regis purpura*, id est, præstantissima ac regia Christi carne & eius cõtactu, cuius etiam sacro attactu aqua vim purgatiuam peccati sortita censetur. Vel purpura, id est, roseo atq; purpureo sanguine saluatoris, de quo deprompsit archiapostolus: Nõ corruptibilibus auro vel argẽto redempti estis, sed precioso sanguine Christi. *Electa digno stipite*, id est, præordinata diuinitus ex radice seu trũco præclaro. *Tam sancta membra tangere*, vtpote dorsum, manus & brachia, pedes & crura domini Saluatoris. In his verbis alloquitur crucem, non quod illa intelligere queat, sed vt ipsimet in honorem sanctæ crucis, potius autem crucifixi, excitemur. Præterea de hoc sanctæ crucis decore & fulgore glo

A *lib. ciui. diuinæ. 18.*

B

C

D riosus Andreas Apost dixit: Salue crux, quæ in corpore Christi es dedicata, & membris eius tanquam margaritis ornata. O bona crux, quę decorē & pulchritudinem de membris domini suscepisti. *Beata, cuius brachiis secli pependit precium*, id est, tu ô crux beata es, non formaliter, cū non sis res capax vitæ & salutis, sed instrumentaliter, quoniam ad mundi beatitudinem recuperandam materialiter cooperata es, & mediū quoddam effecta: cuius brachiis, id est, in cuius partibus instar brachiorum extensis, secli pependit precium, id est, Christus cuius sanguine precioso, seculum, id est, genus humanum est liberatū. Cuius vtiq; Christi valor & dignitas tantæ fuit præstantiæ, q̄ minima portio sanguinis eius suffecisset redimere totum captiuum, venundatum, & amissum hominum genus.

E *Statera*, id est, libra, *Facta est corporis*, Christi, quod in cruce pependit. Sicut res cuius valor seu quantitas per stateram inuestigatur: sic quanta extiterit dignitas corporis Christi, hinc patuit, q̄ eius in cruce ascensio sufficiens & superficiens fuit ad redimendū genus humanum, ita q̄ particularis & temporalis mors corporis Christi, idonea fuit eripere genus humanum à morte vniuersali, spirituali ac æternali, imò & vitā gratiæ omnibus promereri, vitámque gloriæ adipisci. Hinc subditur. *Predámque tulit tartaris*, id est, infernalibus potestatibus ac tormentis abstulit genus humanum, quod maligni spiritus suo abstulerant creatori, ac in suam redegerant potestatē, ita q̄ omnes ante Christi passionem descenderunt ad locum aliquem inferorum. Vnde in Euangelio Christus expressit:

Luc.11. Cū fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ

F possidet: si autem fortior illo superueniens vicerit eum, vni-

Esa 53. uersa vasa eius eripiet, & spolia eius distribuet. Ab Esaia quoque de Christo prædictum est: Dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia, pro eo quòd tradidit in mortem animam suam. Insuper Christus prædā abstulit tartaris, sanctos de limbo patrum educendo ac detentos in purgatorio, tempore op-

Oseæ.13. portuno. Vnde prædixit per Oseæ. De morte redimam eos. Ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne. *O crux aue spes vnica*, id est, ô tu crux existens spes vnica, id est, spes principalis ac summa. Hoc est primum spei nostræ obiectum, aue, id est, sine omni vę, sis salutata ac fœlix. Istud referendū est ad rem signatā & figuratā, puta ad Christū crucifixū potius quā ad crucem signantē & figurantem. Idem nanq; modus est in

figuram

figuram & figuratum, qui tamen motus in figuratum principaliter fertur, secundum philosophũ. Hinc sequentia de Christo potissimùm intelligũtur. *Auge piis iustitiam*, id est, in hominibus deuotis perfice & augmẽta ipsam iustitiam, sine qua non habetur vera deuotio, quæ est promptitudo voluntatis ad ea quæ dei sunt, hoc est, ad actus cultus diuini. Estque deuotio actio latriæ, quæ est pars subiectiua, id est, species iustitiæ. Potest quoque per iustitiam designari quælibet virtus: quia iustitia est virtus communis, imò omnis virtus secundũ philosophum, & hoc secundum vnam iustitiæ acceptionem. *Reisque dona veniam*, id est, his qui adhuc in sordibus sunt indulge, gratiam saluberrimæ contritionis infunde, sicque vniuersos saluifica. *Te summa Deus trinitas*, id est, ô trinitas summa, quæ vnus es deus. *Omnis spiritus*, rationalis & intellectualis. *Collaudet*, te, id est, simul te laudet per charitatem vniti, iuxta illud Psalm. Exultemus nomen eius in idipsum. Et referendo hoc ad ecclesiam triumphantem, est vox congratulationis & complacentiæ, quoniam illa ecclesia nostra exhortatione & oratione non eget: referendo autem hoc ad ecclesiam militantem, extat oratio, vt sit sensus, Omnis spiritus, id est omnis anima rationalis viatorum te collaudet, id est, gratias tibi agat super tantis beneficiis quæ nobis contulisti per Christum, téque in omnibus benedicat: & deprecetur vt des ei gratiam hoc agendi. *Quos per crucis mysterium saluas, rege*, id est, gratiosè guberna, & ad beatitudinem æternam perduc, *Per secula*, id est, tempore peregrinationis & durationis vitæ istius eos quos saluas, id est, redemisti & saluare digneris: per crucis mysterium, id est, per ea quæ Christus in cruce pro nobis sustinuit, & per secretam crucis gratiam ac virtutem, per quas dæmones & peccata prorsus vincuntur. *Amen*. Ecce hunc deuotissimum, compendiosissimum, mysterialémque hymnum cum ingenti recollectione, feruore, puritate deuotissimè decantemus, cum intima gratitudine atq; præcordiali compassione dominicæ passionis, contemplantes & admirantes altitudinem sapientiæ & consilij superbeatissimæ trinitatis in recuperationem nostræ salutis, per admiranda mysteria saluatoris. Ad laudem & gloriam omnipotentis.

[Margin: A; B; *Psal. 33.*; C]

D

In Festis Paschalibus, Hymnus.

¶ *Commendatur in eo sacer dies Paschæ triumphali Christi resurrectione, generis humani redemptione, fidei Christianæ institutione, angelorum exultatione, latronis pœnitentia, mortis interemptione saluberrimus.*

Author ex phrasi creditur Ambrosius.

Carmen Iambicum Dimetrum.

HIC *est dies verus dei.* Omne tempus est Dei creatoris, qui (vt in Daniele habetur) mutat tépora & ætates. Et cui cátamus in Psal. Tuus est dies, & tua est nox. Propter quod Christus in Euangelio protestatur: Dominus est filius hominis,
E etiam sabbathi. Quod ei secúdum deitatis naturá potissimú conuenit, quamuis & secundum naturam assumptam aliquo modo hoc ei competat, inquantum secundum eam quoque omni prælatus est creaturæ. Porrò quò in aliquo die aut tempore deus præclariora exercet opera omnipotentiæ, iustitiæ ac misericordiæ suæ, eò dies ille seu tempus appropriatius ac
Iosu.2. specialius dicitur dies seu tempus dei. Hinc de Christo in E-
Ioan.7. uangelio sancti Ioannis frequenter asseritur: Nondum venit hora eius, aut simile aliquid, vt, Tempus meum nondum aduenit. Sic itaque de hoc die solemnitatis paschalis mentò canitur. *Hic est dies verus dei,* id est, dies qui verè & propter realem veritatem rerum gestarum spiritualiter ascribitur Christo ac toti supersublimi trinitati, propter Christi resurrectionem & frequétem apparitionem in die isto, & alia gratiæ at-
F que potentiæ suæ opera die isto exhibita. *Sancto serenus lumine*, clarus lumine saluatoris & clarificatus potentia suæ resurrectionis, ac resulgentia suæ apparitionis, lucæ quoque suæ sapientissimæ informationis, qua eos informauit, quibus apparuit: & item multiplici gratia qua consolabatur eos túc,
Zach.9. imò & sanctos quos hoc die de limbo eduxit, iuxta illud Zacha. Tu quoq; in sanguine testaméti tui emisisti vinctos tuos
Psal.117. de lacu, in quo non est aqua. Ideo scriptum est & prophetatú de die hoc: Hæc est dies quam fecit dominus, exultemus & lætemur in ea. Sic demú intelligi potest & verificari quod sanctus Maximus præsul ac alij quidam sancti affirmant, solem hoc die solito clarius choruscare. Nó quòd sit argumentatio lucis in ipso realiter sole, sed iuxta modum loquendi scripturæ,

ræ: quo luminaria cœli clarius splendere aut obscurari scribun- A
tur, secundum quòd hominibus in ipsis diebus maiora prospe-
ra seu aduersa eueniunt. Vnde per *Ezechielem* dominus loqui- *Ezech.* 5
tur Pharaoni: Cùm extinctus fueris, operiam cœlos sacco, &
luminaria cœli mœrere super te faciam. *Quo diluit sanguis sa-
cer*, id est, preciosus & sanctus Christi sanguis, & ei⁹ effusio de-
leuit & expiauit, *Probrosa mundi crimina*. id est, vitia hominum
ignominiosa, improperiis atque conuitiis plena, inhonestissi-
ma, detestanda. Veruntamen istud fecit sanguis Christi in die
sancto parasceues. De quo per Zacha. dominus dixit: Aufe- *Zach.* 3
ram iniquitatem terræ illius in vna die. Tunc inquam sanguis
Christi id egit, quantum ad sufficientiam, & item quantum ad
efficientiá quo ad sanctos in limbo detentos, qui anima Chri-
sti ad eos descendente protinus deum videre cœperunt per B
speciem, ablato iam reatu originalis peccati precio sanguinis
Christi. Porrò in die resurrectionis Christi, sanguis sacer id fe-
cit in quibusdam viatoribus per efficientiam, qui tunc fidem
& gratiam recuperauerunt. Tunc item sanguis Christi fecit
hoc ipsum, quantum ad manifestationem, quo ad eos quibus
innotuit tunc fructus dominicæ passionis. Hinc sequitur. *Fi-
dem refundens perditis, cæcosq ue visu illuminans.* Quemadmo-
dum dictum est, tempori ascribuntur ea quæ fiunt in tempore.
Et sic dies dominicæ resurrectionis perhibetur perditis, id est,
incredulis & iniquis fidem refundere, quia per Christi resur-
rectionem pręcipuè reparata, roborata & aucta est fides catho
lica, sicut per eius sepulturam videbatur præcipuè euacuata, in
tantum, quòd discipuli eius dixerunt: Nos autem sperabamus, C
&c. Vnde apostoli potissimùm curauerunt Christi resurrectio *Lucæ.* 24.
nem probare, sicut in actibus eorum recitatur: Virtute magna *Act.* 2. 3.
reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi 4. 5.
domini nostri, imò & tunc cœperunt Apostoli in fide firma- *Act.* 4
ri, qui tempore passionis & sepulturæ fuerunt in ea scandali-
zati ac infirmati, in tantum, quòd princeps eorum cœpit ana-
thematizare & dicere, quia non noui hominem istum. Verùm
hoc die confessi sunt, quia surrexit dominus verè & apparuit
Simoni. Sic quoque dies iste, id est, CHRISTVS in die hoc il
luminauit cæcos, id est, peccatis & infidelitate excæcatos, lu-
mine fidei, splendoréque gratiæ ac virtutum: imò resurrectio
Christi facta hoc die, toto orbi terrarum illuminauit gentiles,
multáque millia Iudæorú ad credendú in Christú, prout apud

D Esaiam deus pater loquitur Christo: Dedi te in fœdus popu-
Esa.42. li, in lucem gétium, vt aperires oculos cæcorum. In eodé quoque propheta Christus de fructificatione sua in gentiliũ con-
Esa.49 uersione testatus est: Glorificatus sum in oculis domini: & dixit, parum est vt sis mihi ad suscitádas tribus Iacob, & fæces Israël conuertendas: dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad vltimum terræ. Cuius rei exemplum subiungitur interrogatiuè. *Quem*, supple hominem, quantumlibet lapsum ac reum. *Non fouit.* *Graui metu*, id est, à formidine deprimente, immoderata atque ad desperationem inclinante. *Latronis absolutio?* quem Christus in cruce absoluit & purgauit totaliter à suis peccatis, quantum ad culpam & pœnam, quando
Lucæ.23 dixit ac promisit eidem: Amen dico tibi, hodie mecum eris in
E paradiso. Tunc quippe infudit ei sufficientem & plenam contritionem, fidem & charitatem. *Qui*, scilicet latro. *Præmium mutans cruce*, id est, in cruce pendendo, patiendo, ac pœnitendo, mutauit præmium suum, quia iam ante promeruit condemnari, & in cruce mox meruit saluari. *Iesum breui quærit fide*, id est, gratiam & salutem à Christo petiuit celeri confessione ac deprecatione, dicendo ad impœnitentem latronem qui Christum blasphemauit: Neque tu (inquiens) times deum, quòd in eadem damnatione es? & nos quidé iustè. Nã digna factis recipimus, hic verò nil mali gessit. *Iustósque præuenit in regnum Dei*, id est, etiam ante Apostolos ac cæteros iustos adhuc in mundo hoc existentes, præuenit in regnum
F CHRISTI, pro quo orauit: Domine memento mei, cum ve-
Ibidem. neris in regnum tuum, vt Lucæ vigesimotertio recitatur. Denique CHRISTVS ante latrones expirauit, vt Ioan. 19. patet, & ita ante animam latronis huius, limbum ingressus est patrum: quos protinus beatifica illustrauit visione, vt dictum est. Deinde post modicum animam latronis illuc peruenientem. Hæc verò beatifica visio, spiritalis est paradisus, de quo protulit dominus: Hodie mecũ eris in paradiso. Idcirco quod quidam exponendo hîc dicunt, quòd latro præuenit existentes in limbo in visione diuinæ essentiæ, non videtur sapienter prolatum, imò hac visione parumper sequutus est eos. *Opus stupent & angeli*, id est, angeli gloriosi admirabantur opus nostræ redemptionis. *Pœnam videntes corporis*, id est, cognoscentes ineffabilem acerbitatem passionis CHRISTI in corpore patientis, imò & in animo, etiam quantum ad singu-

les.

las eius vires, inquantum in essentia animæ erant fundatæ, ac A
respectum habebant ad obiectum creatum. Nihilominus vires superiores animæ CHRISTI, per comparationem & respectum ad increatum obiectum, erant in gaudio beatæ fruitionis. Quod totum reuera tam vehementer mirabile est, quòd angeli quoque hinc meritò mirabantur, præsertim quòd deus & homo tanta & talia sustinebat. Potest item exponi, quòd angeli intuentes latronem in tanta corporis sui afflictione Christum quærentem, pœnitentem, ac veniam obtinentem, admirati sunt totum hoc opus, & tantam Dei clementiam. Vnde adiungitur. *Christóque adhærentem reum*, puta latronem, Christo per fidem, spem & charitatem, cæteras quoque virtutes se applicantem. *Vitam beatam carpere*, id est, æternam salutem pro suæ conuersionis, confessionis, ac pœnitentiæ præ- B
mio obtinere: de qua ait Saluator: Hæc est vita æterna, vt co- *Ioan.17*
gnoscant te verum deum, seu vitam beatam, id est, summæ fœlicitatis obiectum essentialiter fœlix & viuum: Vnde & CHRISTVS fatetur: Ego sum via, veritas, & vita. In hoc latrone proposuit CHRISTVS omnibus nobis pietatis ac gratiæ suæ exemplum, vt nemo omnino desperet, videns latronem tam facilè ac repentè contritum ac saluatum. *Mysterium mirabile*, id est, res profunda misericordia diuina, est istud quod subditur.

Vt abluat mundi lucem, peccata tollat omnium, carnis vitia mundans caro, id est, vt caro supple Christi, mundans vitia carnis, id est, sua morte & sanguinis sui effusione delens & expians peccata carnalium hominum mediatoriè ac instrumentaliter. CHRISTVS etenim est mediator Dei & hominum, & eius ca- C
ro, imò tota humanitas sua fuit & est instrumentum animatum, immediatum, coniunctum, ac proprium verbi æterni sibi vniti. Sícque caro Christi instrumentaliter ac mediatoriè virtute deitatis seu personæ verbi sibi coniuncti, mundauit & abstulit omnium culpas, quantum in se erat. Ideo dicitur vt abluat, id est, purget & lauet luem mundi, id est, infectionem ori-
ginalis peccati, prout sacratissimus Ioannes baptista disseruit: *Ioan.1.*
Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Peccata tollat omnium, id est, non solùm originale generis humani peccatum, verumetiam actualia & personalia hominum vniuerso-
rum peccata: iuxta illud Esaiæ. Dominus posuit in eo iniqui- *Esa.53.*
tatem omnium nostrûm. Vnde ad Hebræos scripsit Apostolus: Christus oblatus est semel ad multorum exhaurienda pec-

D cata. Atque in prima sua canonica princeps Apostolorum deprompsit: Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis: vt nos offerret Deo: mortificatos quidẽ carne, viuificatos autem spiritu. Deglutiens mortem, vt vitæ æternæ efficeremur hæredes. *Quid hoc potest sublimius*, id est, quid potest esse altius ac dignius inter opera misericordiæ Dei. *Vt culpa quærat gratiam*, id est, consideratio propria culpæ in homine attrito, emendationem proponente, instiget & moueat homines ad talem quærendam veniam & gratiam gratum facientem à Deo. Hinc vbi abundauit peccatum, abundare solet & gratia. Et Psal. fatetur: Cõuersus sum in ærumna mea, id est, consideratione miseriæ meæ, dum configitur spina, id est, remorsu & afflictione. *Metúmque soluat charitas*, id est, dilectio

Rom. 4. Psal. 31

E Christi ad nos, dissoluat & auferat mentem seruilem & inordinatum pœnarum à cordibus nostris. Nam & nos pensando quantum & qualiter ipse dilexit nos, spem & amorem concipimus, ac opprimentem metum abiicimus. Vnde ad Roma. profert Apostolus: Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei. Ad Timoth. quoque: Non dedit nobis deus spiritum timoris, sed virtutis & dilectionis & sobrietatis. Insuper charitas nobis infusa remouet metum merè seruilẽ: & cum perfecta extiterit, metum illum prorsus expellit: iuxta illud Ioan. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem. *Reddátque mors vitam nouam*, id est, mors & passio Christi per modũ meritoriæ causæ reparet & obtineat nobis vitam gratiæ in præ

Roma. 8
2. Tim. 3.
1. Ioan. 4

F senti, & vitam gloriæ in futuro, glorificationémque animæ & corporis, vtpote duplicem stolam: iuxta quod in Prouerb. legitur: Omnes domestici eius vestiti duplicibus. In Oseę quoque prædictum est: Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius. *Hamum sibi mors deuoret*, id est, mors Christo iniustè ac violenter illata, deuoret sibi, id est, ad suiipsius destructionem deglutiat & extinguat hamum, id est, vitam corporalem quæ in Christo fuit, quam ad tempus breue extinxit: qua dum se voluit satiare ac illam vorare, ab eadẽ in resurrectione est perforata atque extincta, Christo immortaliter resurgente impassibili corpore. Qui & merito suæ mortis, vniuersis electis etiam corporis immortalitatem promeruit, quam in generali resurrectione adipiscentur. *Suísque se nodis liget*, id est, propriis ligamentis, quibus & innocentissimum

Prouer. 31
Oseæ. 6

tissimum Christum tenere & ligare præsumpsit, coarctet: ne in A
hominibus, vt ante, dominium habeat semper, sed tandem ab
electis totaliter excludatur: propter quod ait Apostolus: O- 1. Cor. 15
portet mortale hoc induere immortalitatem: & tunc fiet ser-
mo qui scriptus est: Vbi est mors victoria tua? vbi est mors sti- Osee. 13
mulus tuus? Túncque læti cantabimus: Laqueus cõtritus est & Psal. 123
nos liberati sumus. *Moriatur vita omnium*, id est, Christus cau
saliter non finaliter vita omnium hominum, qui & secundum
naturam assumptam est meritoria causa vitæ gratiæ in cunctis
fidelibus, immoletur in cruce pro omnibus: Referendo hoc ad
horam suæ crucifixionis: ita quòd dicitur per modum compla
centiæ & gratulationis, gratiarúmque actionis: quia de Christi
passione gaudent & gratias agunt electi, inquantum per illam B
sumus redempti: propter quod affirmat Apostolus: Nos au- Galat. 6
tem gloriari oportet in cruce domini nostri Iesu Christi, in
quo est salus & vita & resurrectio nostra, per quem saluati &
liberati sumus. Et rursus: Mihi absit gloriari, nisi in cruce domi Ibidem.
ni nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, &
ego mundo. Hinc quidam dixit deuotus: Scio, quia dulce Bernard.
vobis est verbum in sinu patris quiescens: dulcius, Verbum ca-
ro factum est: dulcissimum verbum in cruce suspensum. Præ-
terea vita omnium, vtpote Christus, non est mortua neque pas
sa secundum naturam diuinam, qua esse essentialiter vita est,
sed secundum naturam assumptam, qua vitam participauit, &
vitam corporalem in triduo mortis amisit. Ideo vita hæc dici- C
tur mortua, propter vnitatem personæ vtriusque in Christo
naturæ. *Resurgat vita omnium*, quod factum est tertia die, qua
resurrexit à morte corporali ex mortuis, id est, ex numero &
de numero mortuorum. Quod etiam per modũ maximæ gra-
tulationis depromitur, quia de Christi resurrectione omnes e-
lecti gauisi sunt & lætantur. *Cum mors per omnes transeat*, id
est, mors naturæ omnes mortales occidat in corpore, iuxta il-
lud in Psalm. Quis est homo qui viuet, & non videbit mor-
tem? De hoc ad Romanos diffuse scribit Apostolus quali- Psal. 88
ter mors per omnes pertransiit. Hæc mors est effectus ori-
ginalis peccati, quanquam sit etiam naturalis ex commixtio-
ne elementorum & naturali complexione concomitans, quo-
niam omne complexionatum & mixtum, ex sua corruptibi-
le est natura. *Omnes resurgant mortui*, præsertim in die v-
niuersalis iudicij, quod supernaturaliter fiet, & merito mortis

D Christi: tunc consequentur beatam immortalitaté electi, pro-
1. Cor. 15. pter quod dixit Apostolus: Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificabuntur. Et iterum: Per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors. Est autem originale peccatum defectus seu carentia originalis iustitię debitæ in esse, secundum Ansel. Potest item ex-
Matth. 8. poni de morte culpæ, de qua Saluator: Dimitte, inquit, mortuos sepelire mortuos suos. Et Paulus: Vidua quæ in delitiis viuit, viuens mortua est. Hæc mors transit per omnes, dicente apostolo Iacobo: In multis offendimus omnes. Et de vtraque morte exponitur illud Sapientiæ: Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum. *Consumpta mors*, id est, mors corporalis destructa, *Ictu suo*, id est, percussione & læsione, quam formaliter intulit corpori Christi, cuius occisione in electis occi-
E sa est, quantum ad hoc, quòd merito mortis Christi immortalitatem sunt sortituri. *Perisse se solam gemat*, in electis, & hoc iam radicaliter & virtualiter in merito Christi. Loquitur demum author hymni de morte hac metaphoricè, quasi de re positiua & viua, cum tamen formaliter mors ac propriè, nō sit nisi priuatio vitæ. Verùm eo modo quo dicitur esse, vigere, durare: dicitur & perire, expelli & gemere. Sicut & cæcitas dicitur esse in oculo & expelli ab eo. Postremò, vt hunc hymnum debita alacritate cantemus, à morte animæ pœnitus resurgamus, vt cum Christo spiritualiter eleuemur, quæ sursum sunt quærendo & sapiendo, carnalia vilipendendo, vilia & externa vitando solatia, loquacitates & leuitates, incustodiam cordis, & quicquid offensiuum est dei, cuius sanctam, summam ac metuendam præsentiam vbique & semper pensemus. totísque
F viribus veneremur, erubescentes in eius conspectu insipienter, iniquè ac viliter nos habere: Gloria tibi domine.

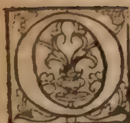
IN FESTO ASCENSIONIS Domini hymnus.

¶ *Celebratur in eo gloriosa Christi ascensio, qua super omnes cœlos exaltatus sedet ad dexteram patris, angelicorum quoque spirituum veneranda exultatio & humilis ad Christum laus ac gratiarum actio,*

AVTHOR creditur AMBROSIVS.

¶ Carmen Iambicum dimetrum.

Optatus

Ptatus votis omnium. In hoc iucundissimo festo hymnus iste spirituali iucunditate exuberás, cum interna letitia est cantandus. *Optatus votis omnium, sacratus illuxit dies,* id est, dies iste ascensionis Christi rememoratiuus & celebratiuus illius, sacratus, id est, sacra Christi ascensione honoratus & deputatus commemorationi ac venerationi ipsius, optatus votis omnium, id est desideratus piis affectibus cunctorum fidelium, qui hoc die eminenter gaudent in domino, contemplantur superna atque ad Christi aspirant præsentiá: qui hinc ascendendo ac redeundo ad patrem, compleuit totius itinerationis suæ progressum. Quemadmodum in motu circulari reditur ad exitus punctum. *Quo*, die, *Christus mundi spes.* id est, obiectum & causa atque materia spei fidelium in hoc mundo degentium, & donum summum ab eis speratum, vtpote *Deus*, ad quem orat Psal. Exaudi nos Deus salutaris noster spes omnium finium terræ, c*onscendit cœlos arduos*, id est, sublimes, ad pertingendum difficiles, quoniam regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Etenim arcta est via salutis perducens ad alta cœlorum. Hinc prædixit propheta. Psallite domino, qui ascendit super cœlos cœlorum. Ista ascensio competit Christo secundum naturam humanam. Veruntamẽ secundum naturam diuinam etiam conuenit ei ascensio, per eminentiam vltra cuncta creata, & per innotescentiam excellentiæ suæ in cordibus cõtemplatiuorum, atque per operationem in summis. Vnde in Deut. Moses scripsit: Ascensor cœli auxiliator tuus. Et Psal. Ascendit super Cherubin, & volauit. A B Deut. 33. C

Ascendens in altum dominus, quia (vt sanctus asserit Paulus) ascendit super omnes cœlos: non quòd sit secundum humanitatem extra & supra cõuexum cæli empyrei, imò infra con cauum eius continetur ac residet: & super cœlum illud dicitur ascendisse, quoniam vsque ad supremum eius peruenit. *Propriam sedem remeans.* Propria sedes Christi secundũ deitatis naturam est ęqualitas eius ad patrem, in qua ęternaliter, & inuariabiliter ac superbeatissimè conquiescit, & à qua nunquã & nusquam recedit: ad quam nihilominus fertur ascendendo remeasse, ostendendo se illic nouo, specialique modo, videlicet etiam in assumpta humanitate, quam assumẽdo dicitur descendisse, qui se ibi antea monstrauit in sola deitate. Hinc altum in quod ascendit, potest intelligi cœlum trinitatis, hoc

D est, infinita maiestas & excellentia dei, omnia ambiens, continens, circumplectés. ¶ Porrò propria sedes Christi secundum humanitaté, est quies & mãsio eius in potioribus bonis patris quoniá increatis eius diuitiis copiosissimè fruitur vsq; ad omnimodã suæ capacitatis repletioné: à qua tamen sede secundũ humanitatem antè non descendit, sed remeasse perhibetur, ad commédandam vnitatem personę in eo, qui ab exordio extitit ibi. Iuxta quē sensum subiungitur, *Gauisa sunt cæli regna*, id est, chori & ordines seu agmina angelorũ, qui omnes sunt vnũ totale regnum, in quo perfectissimè regnat creator, à quo nec in minimo prorsus in nullo vnquam dissentiunt. Sunt autem plura particularia regna, sicut & agmina. Conformiter sunt vna totalis vniuersalis triumphans ecclesia, attamen dici E possent plures particulares triumphantes ecclesiæ, quemadmodum militans quoq; ecclesia interdum dicitur vna, aliquãpo plures, Gauisa sunt ergo, *Reditu vnigeniti*, de cuius recessu seu descensu non fuerunt contristata, sed in eius ascensu ac reditu cum tanto triumpho ac spolio, nouũ & ineffabiliter grande gaudium, ad accidentale pertinens præmium, in beatis illis est ortum, siue refulsit. Imò credendum videtur, quòd omnes illi gloriosi ciues superni reuerendissimè, celeberrimè, ac iucundissimè ei obuiam processerunt, ac vsque ad patris dexteram deduxerunt. Nempe si super vno peccatore pœnitentiam agente gaudium est angelis dei, de vnoquoque sancto ad eorum societatem ac beatitudinem pertingente exultant, quàm indicibiliter amplius super reditu creatoris ac reparatoris ruinę & excidij vrbis suæ atque consortij? *Magni triũ* F *phum prælii, mundi perempto principe, patris præsentans vultibus, victricis carnis gloriam.* Ordo verborum est: Ipse supple Christus, pręsentans, id est, præsentem exhibens, vultibus, id est, piis conspectibus dei patris, gloriam carnis victricis, id est, gloriosam suam carnem aduersariarum potestatum ac omnium aduersitatum ac pœnarum superatricem, triumphum, id est, quæ gloria carnis suæ fuit triumphus, id est, victoria prælij magni, id est, maximi belli, quod in mundo isto exercuit, præsertim in passione contra aduersarios suos inuisibiles atque visibiles, & contra aciem vitiorum ac tentamentorum extrinsecorum. Vnde fuit prædictum: Dominus fortis & potens, dominus potens in prælio. In quibus omnibus vnigenitus dei, per sapientiam, per charitatem, per fortitudinem

Psal. 13.

nem & constantiam cordis interdum per taciturnitatem & A
se abscondendo ac elongando, item per humilitatem, patientiamque præualuit. De hoc Christi prælio & triumpho diffusè prophetatum est per Esa. Quis est iste qui venit de Edom? *Esa. 63.*
Vbi inter cætera fatur: Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. Torcular calcaui solus. Atque in Threnis: Torcular calcauit dominus virgini filiæ Iuda. Hinc secundum Aposto. Expoliauit principes & potestates. Inde ipsemet Christus in Euangelio potestatur: Nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Et rursus: Ego vici mundum. Sicque factum est istud, mundi perempto principe, id est, superato diabolo, de quo passione instante protestatus est Christus: Venit ad me princeps huius mundi, id est, hominum mundanorum & iniquorum, quibus præualet & dominatur tyrannicè. *Thren. 1.* *1. Cor. 15.* *Joan. 15.* *Ioan. 16.* *Ioan. 14.*

Est eleuatus nubibus, id est, ascendit in nube seu nubibus. B
Sæpe etenim in scripturis ponitur numerus singularis pro plurali, & econtrariò. Vnde in actis narratur: Nubes suscepit eum ab oculis eorum. Nec tamen putandum, quòd ministerio indiguerit nubiũ, neque earum virtute ascẽdit, imò nõ solùm diuina virtute, sed etiam per dotem agilitatis hoc potuit & effecit. Iam nanque corpus habuit glorificatũ. Apparuit autẽ nubes in signum excellentiæ eius, cuius magnificentia nubes discurrunt. *Et spem fecit credentibus*, id est, sua ascensione præbuit cunctis fidelibus materiam, incitamentum & causam sperandi, quòd & ipsi post iudicij expletionem simul cum Christo in corporibus glorificatis ascendent in cœlum empyreũ. Sicque Christi ascensio est nostræ futuræ ascensionis exemplar ac ratio, sicut eius resurrectio nostræ resurrectionis. Propter quod asserit Leo papa: Capitis præcessio spes membrorum est. *Aperiens paradisum*, id est, virtute & merito suæ passionis remouens obstaculum ingrediendi paradisum cœlestẽ, hoc est, reatũ originalis peccati, vt suprà expositum est. Hinc apertio ianuæ vocatur vnus effectuum passionis dominicæ. Item per seipsum introeundo, & secum multa electorum millia illuc introducendo, aperuit paradisum illum cœlestem, non corporali apertione, cum & corpora illa cœlestia non frangantur, & corpora glorificata penetrent corpora interposita absque illorum diuisione, *Quem*, paradisum, *Protoplastus*, hoc est, primus homo, *Clauserat*, scilicet paradisi ingressum posteris suis: sicut & sibiipsi demeruit trans- *Act. 1.* C

D grediendo dei præceptum. Propter quod hæreditas illa cœlestis sibi ac soboli suæ fuit ablata: quemadmodum habitatio paradisi terrestris. Veluti etiam pro crimine læsæ maiestatis posteri exhæredantur, secundum iura ciuilia. O *grande cunctis gaudium*, hoc est, magna spiritualis iucunditas habet merito vniuersis inesse fidelibus. *Quòd*, id est, quia seu de hoc, quòd *Partus nostræ virginis*, hoc est, quòd filius virginis gloriosæ, quæ est mater & domina omnium nostrûm, *Post sputa*, id est, post consputiones. *Flagra*, id est, flagellationes, *Post crucem*, hoc est, crucifixionem, quas sustinuit ab iniquis. *Paternæ sedi iungitur*, id est, in throno patris collocatur, & ei assidet & conregnat. Quemadmodum in Apocalypsi loquitur: Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo sicut & ego vici, & sedi cum patre in throno eius. Quid autẽ sit thronus seu sedes Christi, & dei patris, iam dictum est. Hác honorationem Christus secundum suam humanitatem meruit per suæ passionis acerbitatem & abiectionem: iuxta illud ad Hebræos: Videmus Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum. Vnde rursus ait Apostolus: Humiliauit se, factus obediens vsque ad mortem. Propter quod & Deus exaltauit illum Nihilominus omnis exaltatio & honorificentia illa debebatur etiam Christi humanitati ratione suę hypostaticæ vnionis cum verbo æterno, ex qua prælatus fuit omni enti creato. *Agamus ergo gratias nostræ salutis iudici*, hoc est, Christo pro suis electis salubriter iudicanti, qui est iudex nostræ salutis, quia in potestate eius est & nos iudicando saluare, & nos saluti adiudicare. Aliqui tamen legunt indici, id est, ostensori nostræ salutis, qui ostendit quis mereatur salutem. *Nostrum quod corpus vexerit*, Hoc est, de hoc quòd corpus suum perduxit, eleuauit, ac transtulit, *Sublimem ad cœli regiam*, hoc est, ad altam aulam regalem cœli empyrei. At vero corpus Christi dicitur, corpus nostrum, qui eiusdem est speciei cum corpore nostro, & formatum ac sumptum ex corpore virginis gloriosę, cuius corpus processit ex semine primorum parentum, ex quo prodierunt & corpora nostra. Propter quod de Christo dicitur ad Romanos primo ca. Factus est ex semine Dauid secundum carnem. Cũque exaltatio corporis Christi, sit exaltatio corporis quodámodo nostri atque exemplar, spes & ratio futuræ exaltationis propriorum corporum nostrorũ, debemus de prouectione corporis Christi ipsi Chri

Apoc. 3. E *Hebr. 2.* *Philip. 2* F

ſto regratiari. *Sit nobis cum cœleſtibus commune manens gaudium,* hoc eſt, hoc gaudium commune, id eſt, generalis iucũditas, de eo quod protinus ſubditur. *Sit manens nobis,* hoc eſt, perſeueranter inſit atque inhæreat nobis, cum cœleſtibus, id eſt, cum ciuibus regni cœleſtis, de Chriſto, vtputa de hoc. *Quòd præſentauit,* hoc eſt, præſentem exhibuit, *Se illis,* in ſua aſcenſione, ſicut expoſitũ eſt. *Et quòd ſe non abſtulit nobis,* quãuis enim non manſit nobiſcum per viſibilem coexiſtentiã ſuæ humanitatis: manſit tamen nobiſcum per veram & realem in ſacramento præſentiam, per gratioſam quoque inhabitationem & ſuæ deitatis maieſtatẽ vbique præſentẽ. Vt apud Matthæum proteſtatur. Ecce ego vobiſcum ſum cunctis diebus vſque ad conſummationem ſeculi. Et alibi: Non vos relinquam orphanos, vado & venio ad vos *Nũc prouocatis actibus Chriſtum expectare nos decet,* id eſt, congruit vt Chriſtum expectemus per ſpem & bonam conuerſationem, quouſque nos viſitet, vel in morte, tunc noſtras animas iudicando particulari iudicio: vel quotidie interim per gratiæ infuſionem ſeu incrementum ſiue per conſolationem internã, actibus nunc prouocatis, id eſt, bonis operibus in nobis exercitatis & inflammatis nunc, id eſt, in iſtis ſolemniis, vt ſcilicet ex conſideratione aſcenſionis Chriſti & glorificationis eius per ſuã ignominioſam paſſionem, acerbiſſimam afflictionem & conculcationem, prouocemur & accendamur ad agendum viriliter, ad ſuſtinendum aduerſa hilariter, ad ſequendum Chriſtum perſeueranter: qui ait, Qui mihi miniſtrat me ſequatur, quia non eſt ſeruus maior domino ſuo. Vnde ait Apoſto. ad Hebræos 10. cap. Conſideremus inuicem in prouocatione charitatis & bonorum operum. Itémque ad Roma. 8. cap. Si cõpatimur, & conregnabimus. Hinc & archiapoſtolus Petrus eſt loquutus, Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius. *Taliſque vita viuere,* hoc eſt, taliter tam purè & ſpiritualiter, imò tam Chriſtiformiter conuerſari. *Quæ* vita, *Poßit cœlos ſcandere,* id eſt, glorioſam in cœlũ aſcenſionem promereatur. Etenim qui ſe dicit in Chriſto manere, debet ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare. Itaque conuerſatio noſtra in cœlis ſit: & impleamus illud Apoſtoli ad Titum 2. cap. Sobriè & iuſtè & piè viuamus in hoc ſeculo, expectantes beatam ſpem, & aduentum gloriæ magni Dei. Ex contemplatione igitur diuinorum ac æternorum aſper-

A

Mat.14.
Ioan.14.

B

Ioan.12.

C

1. Petr. 2.

1. Ioan. 2.
Philip. 3.

D nemur vt stercora, omnia ista carnalia & terrena. Exemplo Christi & sanctorū accendamur quotidie ad meliora. Nullū tempus putemus longum, nullum actum difficilem, nullum laborem molestum, nullam aduersitatem prægrauidam, quibus deum honorare, & ei placere, atq; ad desiderabilissimum eius intuitum beatificum peruenire valeamus. *Gloria tibi domine qui scandis*, hoc est, ascendisti, *Super sydera*. Non solùm materialia in firmamento micantia, sed superintellectualia sydera, id est, agmina angelorum in empyreo cœlo splendentia. De quibus primus ille dixit apostata, Super astra cœli exaltabo solium meum. De quibus ad Iob, tricesimooctauo capitulo dominus deprompsit, Vbi eras cum me laudarent astra matutina, & rutilarent omnes filij dei? Hinc ad Ephesios primo capitulo disseruit Paulus, Deus constituit Christum ad dexteram suam in cœlestibus, super omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem.

Esa. 54.

E

¶In die Pentecostes, ad vesperas Hymnus.

¶*In eo fit pia sancti spiritus inuocatio, vt corda fidelium dono gratiæ suæ impleat: varia eius nomina, quibus in sacris nuncupatur eloquiis, explicantur: & demum ad eundem fit supplicatio, vt lumen gratiæ suæ, & ignem sancti amoris immittat nobis quo succendamur.*

AVTHOR INCERTVS.

¶Carmen Iambicum Dimetrum.

ENI *creator spiritus*. Iste est profundus sententiosus, atq; pulcherrimus hymnus, preconiis ac feruētissimis inuocationibus spiritus sancti plenus. Veni creator spirit⁹, quęlibet sublimis persona in diuinis potest vocari creator, sicut in expositione primi hymni expressum est, & etiam spiritus, cū apud Ioannem quarto capitulo asserat Christus, Spiritus est deus. Sic enim spiritus in diuinis dicitur absolutè. Similiter vnaquæque increata persona dici valet spiritus sanctus, sumēdo cōplexum hoc in virtute dictionū duarū. Quælibet enim adoranda persona est spiritus, & etiam sanctus vtique, imò super sanctus spiritus. ¶Porrò dū complexum hoc sumitur vt proprium nomen personæ tertiæ in diuinis, accipitur in virture dictionis vnius, & relationem includit, videlicet inspirationem passiuā. Spiratio autem actiua cōmunis est patri ac filio. Itaq; hoc loco per spiritū intelligitur spiritus sanctus, quē

F

peti-

petimus ad nos venire, non locũ mutãdo, cũ sit verus & incircunscriptibilis Deus: sed pietatis suæ charismata infundendo, seu augẽdo, & conseruãdo. Sumitur quoq; hîc verbũ hoc, Veni, nõ imperatiuè sed deprecatiuè. Cũ summa itaq; reuerentia & genuflexione proferamus hæc verba, imò & cũcta sequentia. *Mentes tuorum visita*, hoc est, gratiosè accẽde, & intra superiorem partem animæ nostræ, hoc est, vires eius superiores, in quibus summæ Trinitatis relucet imago, intellectum, voluntatem, memoriam. Intellectũ in omnibus illustrando, præsertim in cognitione & contemplatione primæ & æternæ veritatis, & ne decipiatur in aliquo. Voluntatem inflammando in charitate, roborando in spe, & dirigendo in omni affectione & opere bono. Memoriam quoque stabiliendo in omnibus istis. *Imple superna gratia*, hoc est, gratia gratũ faciente, quæ est donum supernaturale, infusum, ponens rationalem creaturam in esse supernaturali, deiformi, ad promerendum idoneo, atque (vt multi tenent doctores) immediatè perficit essentiam rationalis creaturæ, ac realiter differt à charitate, cuius tamen oppositũ sentiunt doctores nõ parui, nec pauci. Potest item per gratiã designari quæcunque virtus infusa gratuita. *Quæ tu creasti pectora*, hoc est, corda quæ condidisti: iuxta illud Psalmi tricesimisecundi: Qui finxit sigillatim corda eorum. Qualiter autem tota Trinitas sit vnus creator, & indiuisa in opere, & vnaquæque diuina persona verè dicatur creator præhabitũ est. *Qui paracletus diceris*, hoc est, consolator & aduocatus verè vocaris, cõsolator ab effectu, quoniam tribulatis, tentatis, desolatis, anxiis, & cõtritis releuamẽ, solamẽ, patientiã, & spẽ veniæ elargiris: ita, vt gaudeãt in aduersis tanquã in rebus expedientibus ad salutẽ: & omne gaudiũ existiment, cũ in varias tentationes inciderint. Sicq; impletur quod apud Tobiã dicitur deo. Post tempestatẽ tranquillum facis, & post fletũ exultationem infundis. Deinceps teste Apost. ad Roma. 8. Ipse spiritus testimonium perhibet spiritui nostro, q̃ filij Dei sumus, quod est consolatorium vehementer. Et quamuis istud sit opus totius superexcellentissimæ Trinitatis, nihilominus appropriatur spiritui sancto, quoniam sicut patri appropriatur potentia, filio sapientia: ita spiritui sancto benignitas, siue clementia, cuius appropriatus effectus est consolari, & dona gratiæ impartiri, atque ad orandum inducere. Vnde ad Roma. 5. cap. ait Aposto. Cha-

A B C *Iaco. 1.* *Tobiæ. 4.*

D ritas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritū sanctū qui datus est nobis. Hinc quoq; spiritus sanctus dicitur aduocatus, id est, loquens & intercedēs pro nobis. i. orātes & rectè lo-
Rom 8. quentes nos faciēs, idcirco rursus Apost. protestatur: Ipse spi-
Ibidem. ritus orat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Itémq;. Quid oremus sicut oportet, nescimus: sed ipse spiritus postulat pro nobis. *Donum dei altissimi*, hoc est, munus præstantissimū patris & filij, qui sunt vnus deus, & vnus spirator. Nempe spiritus sanctus dari his perhibetur, quibus infunditur, quibus gratia gratū faciens, charitas, & cæteræ virtutes infusæ homi-
Act. 8. 19 nem deo gratificātes, donātur: idcirco in Actibus Apostolo-
Luc. 11. rum frequenter asseritur, quòd per impositionē manus Aposto. spiritus sanctus dabatur, atq; in Euāgelio ait Saluator, Pater
E cœlestis dabit spiritū bonū petentibus se. Etenim spiritus sanctus procedit à patre ac filio, vt donabilis, cū sit amor mutuus patris ac filij. Amor verò est primū donum, in quo omnia dona donātur, quoniā amor est cōmunicationis ratio & origo quædā in amatū tendentia. Purúsque amor est primū donum summè gratuitū. Sed & spiritus sanctus dat & infundit seipsum, prout hæc omnia primo sententiarū clarius edocentur. *Fons viuus*, hoc est, fontalis & prima origo vitalis omnis boni, omnísq; vitę, tā scilicet vitæ naturæ, quā vitę gratiæ ac glorię: cū sit verus deus & vnus dator omnis boni creati cū patre & filio, imò & vnus fōs viuus cū patre ęterno & vnigenito eius. *Ignis* spiritualis non materialis, charitatē accendens, mentem
Luc. 12. inflammans, peccata consumens. De quo loquitur dominus.
Deut. 4. Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accenda-
Heb. 12. tur? Vnde & Moses dixit, Deus tuus ignis consumens est.
F Hoc igne omnis torpor expellitur, frigus cordis dissoluitur, depressa mens ad diuina erigitur. *Charitas*. Tota quippe superdignissima Trinitas charitas est, & charitas vna absolutè accepta, sicut & sapientia est sapientia vna, absolutè quoque accepta. Vnde in prima sua canonica cap. 4. testatur Ioānnes, Deus charitas est. Veruntamen charitas appropriatur spiritui sancto, quia procedit à patre & filio per voluntatem, ad quam directè & propriè pertinet charitas. Quemadmodum filius à patre per intellectum, ad quem verbum & sapientia propriè spectant. Vnde filius verbum & sapientia patris vocatur. *Et spiritalis vnctio*, hoc est, internus, & gratiosissimus deuotarum mentium vnctarum irrigator, perfusor, influendo

do munera gratiarum, consolationum, suauitatum, ac etiam A
vnctio spiritalis per causam, hoc est, causa & dator huiusmodi vnctionis: de qua sanctissimus ait Ioannes in prima sua canonica cap. 2. Et vos vnctionem habetis à Deo. Item, Vnctio eius docet vos de omnibus. ¶ Insuper deus est vnctio actiua quemadmodum & actiua creatio, quia in simplicissimo Deo idem sunt agens & actio. De hac spiritali vnctione Psalmographus loquitur Christo in Psalm. 44. Vnxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Christus quoque apud Esaiam 61. cap. Spiritus domini super me, eo quòd vnxerit me. 1. Ioan. 2.
Tu septiformis gratia. Hoc est, tu (ô spiritus sancte) in teipso summe simplex & vnus es. In gratia, hoc est, in septem donis gratiæ gratum facientis, influendo hæc septem dona, de quibus in Esaia 11 cap. fertur, Requiescet super eum spiritus domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini Hæc dona secundum celebriorem ac subtiliorem expositionem (quam sequuntur Thomas, Albertus, Egidius, Petrus, Richardus) à virtutibus realiter distinguntur. Súntque habitus supernaturales infusi, quibus mens humana afficitur bene promptéque mobilis à spiritu sancto, ad sequendum eius instinctum, quemadmodum per virtutes morales ad sequendum iudicium rationis. Itaque sapientiæ donum (intransitiuè sumendo hæc verba, hoc est, sapientia vt est donũ) est supernaturalis notitia Dei, qua Deú agnoscimus per gustum internum, & bene iudicamus de eo per connaturalitatem & conformitatem affectus ad ipsum, per mentis saporem, vtputa quod ipse sit summum & incomparabile bonum, quo solo fruendum, & cui soli finaliter inhærendum. Donum autem scientiæ est, quo per conformitatem affectus bene sentimus, & iudicamus de creaturis, quòd scilicet in se & ex se vanæ sint, atque ad creatorem omnipotentem finaliter ordinandæ. ¶ Porrò donum intellectus est, quo ea quæ fidei sunt salubriter capiuntur, & ita de cæteris donis, de quibus specialem collegi tractatum. Alia opinio est, quòd dona hæc non sint à virtutibus distincta realiter ita quòd dona vocantur, inquantum desuper infunduntur. Virtutes autem, inquantum subiectum suum perficiunt, & confortant ad bene agendum. Hanc opinionem sequuntur Altisiodorensis in summa ua, Thomas de Erfordia, Scotus & alij multi. ¶ Amplius sunt B C

D & alia dona spiritus sancti, quæ appellantur dona gratiæ gratis datæ, quia communia sunt bonis ac malis, & ad aliorum vtilitatem præstantur, ac plura quàm septem. De quibus 1. ad Corinth. 12. cap. fatur Aposto. Alij datur per spiritum sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ, alij fides, alij gratia sanitatum, alij opera virtutum, alij interpretatio sermonum, alij discretio spirituum, alij genera linguarum. Sapientia demum & scientia, prout in verbis his capiũtur, sunt habitus intellectus, per quos ea quæ fidei sunt, exponuntur ac defendũtur. Suntque realiter differentes à sapientia atque scientia, vt sunt dona. *Dextræ dei tu digitus*, Dextera dei interdũ vocatur gratiosa & pia defensio, virtus & assistentia eius, vt in Psalmo 97. Saluauit sibi dextera eius, & brachium sanctum eius. In Exod.
E quoq; 33. cap. Proteget te dextera mea. Et in Sapientiæ libro cap. 3. Dextera tua teget eos. Interdum verò dextera dei vocatur districtior vltio duriórque percussio eius, sicut & homo fortius percutit alium dextera, quàm sinistra. Vnde in Ecclesiastico 36. cap. Glorifica manum & brachium dexterum. Atque in Psalm 20. Dextera tua inueniat omnes qui te oderũt. Itaque spiritus sanctus nominatur digitus dexteræ dei primo modo acceptæ, quia per spiritus sancti illuminationem & directionem ostendit nobis deus pater, quæ vera & iusta eique placita sunt, quæ item vitanda. Sic & filius nuncupatur brachium patris, cum sit virtus per quam pater omnia operatur. De hoc digito Christus in Euangelio Lucę 11. cap. Si in digito dei (inquit) eiicio dęmonia, &c. Vnde & magi in Exodo 8. cap. Digitus (inquiunt) Dei est hoc. *Tu ritè promissum patris*,
F hoc est, donum dignissimum à deo patre promissum discipulis suis, quibus in Luca 24. cap. vnigenitus fertur dixisse: Sedete in ciuitate, quoadusq; induamini virtute ex alto, & ego mittam promissum patris mei in vos. Hinc apud Ioanné. 14. cap. filius dei repromisit: Paracletus spiritus sanctus, quẽ mittet pater in nomine meo. *Sermone ditans guttura*, hoc est, instrumenta loquendi, reddens idonea ad prædicandum, sicut Christus apud Lucã 20. cap. promisit discipulis suis. Dabo vobis os & sapientiã, cui nõ poterũt resistere, & cõtradicere omnes aduersarij vestri. Non enim estis vos qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. Hinc in igneis linguis apparuit, ac donatus est, iuxta id Actorum secundo cap. Apparuerunt illis dispartitæ linguæ, tanquam ignis & cœperunt

runt

runt loqui variis linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui il A
lis. Itaque docuit corda, aptauit & mouit ora, constantiam con
tulit, feruorem infudit, perseuerantiam, efficaciam, imò & su-
perabundantiam in omnibus condonauit, intantum, quòd si-
cut apes de alueario suo erumpunt, sic beatissimi atque glorio- *Homœosis*
sissimi illi saluatoris discipuli, spiritu sancto ditissimo munifi-
centissimoque repleti, de cœnaculo eruperunt, ingressi sunt té
plum, & igneam legem ignitis sermocinati sunt linguis. *Ac-
cende lumen sensibus*, Hoc est, interioribus sensibus nostris, intel
lectui & memoriæ, rationi & cogitationi immitte lumen sa-
pientiæ, splendorem contemplationis theoricæ, claritaté assi-
duæ illustrationis diuinæ, non sine feruore, & inflammatione
cœlesti, ne insit nobis informis & nuda cognitio, imò in medi
tatione nostra exardescat ignis, vt intellectus noster sit lucer- B
na ardens & lucens. Quemadmodum enim lucerna corporis
nostri est oculus noster exterior, sic lucerna totius cordis no- *A simili.*
stri est oculus interior, vtputa intellectus, sine quo voluntas est
cæca, erronea, præcipitatiua, similísque tyranno. Propterea in-
tellectus est suprema vis animæ, atque nobilior voluntate. Et
diuinus Dionysius protestatur: Optimum (inquiens) hominis
est intellectus & ratio, & esse ac viuere secundum rationé de-
super rectam. August. quoque lib. de ciuitate dei, ac alibi. Plato
etiam in primo ac secundo Timæi, & in Phædone ac libro de
prophetis. Et Aristoteles. 10. Ethicorum. Quanquam quidam
oppositũ somnient. Nam & homo ab intellectuali perfectione
seu gradu, speciem sortitur. *Infunde amorem*, id est, spiritualé
charitatem & eius feruorem proficuum & perfectioné. *Cor-* C
dibus, & voluntatibus nostris. Sic quippe accipitur cor apud
Marcum, vbi iubetur: Diliges dominũ deum tuum ex toto cor *Mar. 12*
de tuo, & ex tota mente tua. Hic amor spiritualis diuinus infu
sus, est supernaturalis similitudo increati amoris, quo infuso a-
more diligimus deũ, primò & purè ac principaliter, imò & in-
cóparabiliter propter propriam suá incircũscriptibilem boni-
tatem. Deinde quoniam prior dilexit nos. ¶ Insuper etiá pro- *1. Ioan. 4.*
pter beneficia & promissa ipsius. Hinc vera requiritur contri-
tio, vt de táti boni offensa & amissione, hoc est, de omni pec-
cato mortali, plus doleamus quàm de quocunque alio damno
aut nocuméto, idcirco cótritio est summus dolor, qui est natu
ra: quáquã necesse nó sit ꝙ sit maximè sensibilis, perceptibilis,
afflictiuus, sed ipsam displicentiam superioris appetitus super

D culpa mortali oportet intentissimam esse. *Infirma nostri corporis virtute firmans perpetim.* Hoc suprà in expositione hymni secundi expositum est. *Hostem repellas longius*, hoc est, valde lõgè expelle & repelle, abiice & prohibe, à nobis inuisibilem, & crudelissimum hostem animarum, nil aliud sitientem, quærentem, machinantem, nisi æternam animarum nostrarum perditionem. De quo beatissimus princeps Apostolorũ Petrus disseruit: Aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens circuit: quærens quem deuoret. Per hunc hostem intelligamus vniuersos aduersarios nostræ salutis, ac acies vitiorum, quos petimus longè repelli à nobis, quantum ad hoc ne ipsis consentiamus. Iuxta illud: Et ne nos inducas in tentationem. Sed impleamus illud apostoli Iacobi quarto ca. Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Et illud Apostoli ad Ephesios: Nolite locũ dare diabolo. *Pacémque dones protinus*, hoc est, mentis tranquillitatem, quietem cordis in Deo, gaudium spirituale, imperturbatum: quatenus in omni euẽtu, in omni aduersitate & inquietatione externa, repauset & quiescat mens nostra in creatore, & de eius prouidentia cõtentemur. Sed & pacem temporis habeamus cum proximis, sicut hortatur Apostolus ad Roma. 12. cap. Si fieri potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, vt quietam & tranquillam vitam agamus, in omni pietate & charitate. Præsertim cum confratribus & domesticis nostris. Prout denuo ad Hebræos. 12. c. monet Apost. Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo deum videbit. Ad hanc pacem in seipso habendam & cum aliis conseruandam, necessariæ sunt vehementer humilitas & patientia. Quemadmodum econtrariò superbia & impatiẽtia potissimum eam impediunt. Inter superbos enim semper sunt iurgia, & qui impatiens est, exaltat stultitiam suam. *Ductore sic te præuio.* Hoc est, te nos in omnibus misericorditer dirigente, gratiosè ducente, iuxta illud in Psalmo. 85. Deduc me domine in via tua, & ingrediar in veritate tua, vt grata mente tibi psallamus: Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me. *Vitemus omne noxium*, id est, vniuersa peccata, & quæ salutis sunt impeditiua. Hoc est, quod cũ Psalmista oramus Psalmo. 118. Gressus meos dirige secundum eloquium tuũ, & non dominetur mei omnis iniustitia. *Per te.* Hoc est, ex tua illuminatione & vnctione piissima. *Sciamus*, id est, credamus. *Da patrem*, Quamuis enim per naturalem rationem

1. Pet. 5

Matt. 6

1. Cor. 4

E

F

Prouer. 13

Psal. 72.

tionem possimus vnum deum ex creaturis obscurè cognoscere, cognitio tamen diuinarum superuenerabilium personarũ, quantum ad proprietates relatiuas, & personalem distinctionem, est supernaturalis. Scire ergo hîc sumitur extẽsè, prout se ad fidei cognitionem extendit. Sicut & sanctissimus Iob. 19. c. dixit: Scio, quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & in carne mea videbo deum saluatorẽ meum. Sic & beata Martha locuta est apud Ioannem. 11. cap. Scio quia resurget in resurrectiõe, in nouissimo die. Istud quoque de scientia, seu cognitione formata, ignita, & practica deprecamur, ne pater ille altissimus nobis obiiciat: Si pater ego sum, vbi est honor meus? *Noscamus atque filium*, nunc per speculum in ænigmate, per fidem illuminatam, & sapientiæ donum, quòd ipse est deus genit⁹ ab æterno ex patre, natus ex virgine matre in tempore, in vnitate personæ. *Te vtriusque spiritum*, ex patre ac filio procedentem, vtrique coæternum, coæqualem, & consubstantialem. *Credamus omni tempore*, quo viuimus in hoc mũdo: in quo peregrinamur à domino Deo, per fidem, nondum per speciem cognoscentes. Hæc est enim fides catholica, quam nisi nunc vnusquisque fideliter firmiterq; crediderit, & integram inuiolatámque seruauerit, absque dubio in æternum peribit. *Sit laus patri cum filio, sancto simul paracleto*, sicut expositum est. *Nobisque mittat filius charisma*, hoc est, sacrum ac preciosum munus *Sancti spiritus*. Videlicet ipsummet spiritum sanctum, essentialiter sanctum & superdignissimum, qui vt patuit, est donum Dei altissimi: seu charitatem, & gratiam eius, ac cætera dona charitati, & gratiæ gratum facienti annexa. Quemadmodum autem spiritus sanctus procedit à patre ac filio: sic donatur, & mittitur ab vtroque. ¶Ecce hunc hymnum cum omni puritate & eleuatione mentis, ad superdulcissimum spiritum sanctum cantemus. Cúmque nihil impediat nos à desiderata plenitudine susceptionis spirit⁹ sancti, & exuberantia charismatum eius, nisi negligentiæ nostræ, distractiones corporeæ, & vitia, præsertim sensuales affectus, satagamus hæc omnia euitare, ac erubescamus dominum illũ maiestatis immensæ hospitem sanctitatis atque munditiæ penitus infinitæ, inuitare ad visitandum, ingrediendum, & inhabitandum corda nostra, adhuc imparata ac sordida: cum nec hominẽ magnæ authoritatis auderemus allicere ad introeundum habitaculum nostrũ materiale, impurgatum, fœdum, in-

Margin: A (beside line 1); B (beside "num, quòd ipse est deus"); *Athanas.* (beside "catholica, quam nisi"); C (beside "simum, qui vt patuit")

D ordinatum. Mente ergo contrita, recollecta, affectuosa, inuocemus, laudemus, adoremus spiritum sanctum. Toto corde afficiamur ad eũ, qui tam misericordissimè ac gratiosissimè egit nobis, sine cuius pia præuentione actualíque motione, nil meritoriũ cogitare, velle, loqui, aut operari valemus. Cuius omnia attributa, proprietates, & nomina dulcedinem redolent, amabilissima extant, consolationémque largiuntur. Attribuũtur nanque & appropiantur ei bonitas, pietas, liberalitas, pax, communio, amor, osculum, nexus, dulcedo, iucunditas & amplexus. Quæ cuncta ei conueniunt excellentia pœnitus infinita. ¶ Hinc quoque cupientes eum recipere, in sanctis atque optimis donis eius proficere, indesinẽter soliciti sint, visceribus charitatis ac pietatis, & bonitatis affluere, pacem & veritatem
E diligere, vnitatem spiritus in vinculo pacis incessabiliter custodire. Etenim sine his bonis cœnobia sunt tartara, & habitatores dæmonia. ¶ Porrò cum charismatibus istis cœnobia sunt paradisus in terris, & religiosæ personę sunt angeli. Et sicut nulla vita est melior quàm charitatiuè, pacificè, concorditer commorari: sic nulla est peior, quàm corpore non mentis charitate, concordia, vnitate simul manere, prout hoc sanctus pater Hieronymus in regula sua scribit pulcherrimè. Omnia ergo ista ad religiosos potissimùm pertinere noscũtur, quorum oportet esse cor vnum & animam vnam.

Attẽde ex Hieron.

Act. 4.

¶ In die Pentecostes ad nocturnum & matutinas & laudes, Hymnus.

¶ *Referuntur in eo sacra missionis spiritus sancti mysteria, & sanctæ illius solennitatis sacramenta: Apostolorum in variis linguis*
F *prædicatio, & spiritus sancti (iuxta Iohelis vaticinium) in homines effusio.*

AVTHOR ET CARMEN *vt præcedentis hymni.*

IAM *Christus astra ascẽderat.* Hymnus iste historicus est, ex Actibus sumptus apostolorum. *Iam,* puta in die celeberrimo Pentecostes. *Christus astra ascenderat.* Nam decem diebus ante Pentecosten ascendit. Qualiter autem super astra ascendit, expositum est in hymno de ascensione, & super illum versiculum, Gloria tibi domine, qui scandis super sydera. *Regressus vnde venerat,* hoc est, ad thronum gloriæ patris reuersus,

ſus, de quo in vterum virginis deſcendit, ſicut expoſitum eſt in A
hymno de natiuitate ſuper illud: Egreſſus eius à patre, regreſſus eius ad patrem. Et alibi. *Promiſſa patris munera ſanctum daturus ſpiritum*, hoc eſt, in die Pentecoſtes miſſurus ac donaturus diſcipulis ſpiritum ſanctum: quem dando, dedit eiſdem munera ſpiritus ſancti, vt præcedēti hymno eſt declaratum, quæ munera deus pater ſe daturum prædixit, atque promiſit in veteri teſtamento. Nā & in Pſal. fuit prædictum de Chriſto: Aſcendiſti in altum, cœpiſti captiuitatem, accepiſti dona in hominibus. quod ſic allegat Apoſto. Dedit dona hominibus. ¶ Porrò dona & opera ſupergloriosæ trinitatis ad extra ſunt indiuiſa. Denique de hoc allegat princeps apoſtolorū illud Ioh. Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabūt filij veſtri & filiæ veſtræ. Hinc quoque in Ioanne ſcriptum eſt: B
Clamabat Ieſus: Si quis ſitit veniat ad me. Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autē dicit de ſpiritu ſancto, quem accepturi erant credentes in eum. *Solennis vrgebat dies*, hoc eſt, dies Pentecoſtes iā imminebat, ſeu præſens extitit, & ſurgebat. *Qui* (dies) *myſtico ſeptēplici orbe voluto ſepties, ſignat beata tempora.* Ordo verborum eſt, qui ſcilicet dies Pētecoſtes ſignat, id eſt, figurat & deſignat tempora, id eſt, requiē æternitatis in patria. De qua legitur apud Eſa. Erit menſis ex menſe, & ſabbathū ex ſabbatho. Nam & in patria erit tempus diſcretum, & forſan aliquo modo continuū in motibus corporum glorificatorū, quæ nō mouebūtur in inſtanti. Quāuis Gulielmus Pariſiēſis hoc opinetur in lib. de vniuerſo, non tamen erit tēpus ex motu cœli tantum, C
cū in Apoc. angelus iuraſſe legatur, quòd tēpus vltra non erit. Signat (inquā) myſtico ſeptemplici, id eſt, numero ſeptenario iſtud myſticè deſignante. Per ſeptenarium nāque vniuerſitas deſignatur in Apocal. A ſeptem ſpiritibus, qui in cōſpectu throni eius ſunt. Et in Tobia: Ego ſum Raphaël vnus ex ſeptē qui aſtamus ante deū. Nempe, vt ait Grego, quoniā ſeptem diebus omne tēpus hoc voluitur rectè per ſeptenarium vniuerſitas denotatur, & perpetuitas illa cœleſtis. Et hoc dico: Orbe voluto ſepties, hoc eſt, circulatione dierū ſeu ambitu ſeptimanæ voluto ſepties, hoc eſt, ſeptē vicibus reuoluto ac repetito. Tot enim fluūt hebdomadæ à Paſcha vſq; ad Pētecoſten. Sic etiā ſumitur orbis in Iob: Cúmque in orbē tranſiſſent dies conuiuij. *Dū hora cunctis tertia repente mūdus intonat*, hoc eſt, dū mūdus,

Pſal. 67
Iohel. 2
Ioan. 17.
Eſa. 66.
Apoc. 10.
Apoc. 1
Tob. 12
Iob. 1.

D id est, cursus naturæ seu temporis ordo, aut genus hominum in hoc mundo, intonat, hoc est, insinuat aut designat subitò cunctis incolētibus terram suum processum. Hora tertia post medium noctis aut circiter. *Nunciat*, ipse mundus videlicet genus hominum, seu temporum cursus. *Orantibus Apostolis*, id est, dum Apostoli in actu orationis intentè ac feruenter consisterent. *Deum venisse*, id est, aduenisse paracletum, quod tunc adinuicem, & deinde aliis, nunciauerunt discipuli qui spiritum receperunt, vt infrà in hymno isto subiungitur. *De patris ergo lumine decorus ignis almus est.* Hoc dupliciter potest exponi. Primò, de igne materiali, qui super apostolos cæterósq; eis cōiunctos apparuit, quibus igneæ linguæ apparuerūt: qui ignis fuit decorus, id est, lucidus valde, non fumosus aut teter: & almus, id est, sanctus, quia ad repræsentandum ac designādū spi

E ritum sanctum formatus, ordinatus, & consecratus, sicut ecclesia materialis dicitur sancta, quia diuino cultui dedicata. Vnde

2. Mac. 13. 2. Machab. Ignis tēpli sanctus vocatur. *Qui*, ignis. *Fida Christi pectora*, id est, fidelia discipulorum corda, quę erant pectora Christi, id est, ad ipsum per electionē, charitatem, gratiámque spectantia. *Calore verbi compleuit*, id est, ardenti affectu diuini amoris ac verbi æterni atque diuini eloquij abundanter accēdit, impleuit, perfecit: quia repleti sunt omnes spiritu sancto. quod vtique fecit ignis ille exterior non immediatè, ac directè, nec efficienter & principaliter, sed dispositiuè, materialiter, ministerialiter, & cooperatoriè, sicut per exteriora ad interiora iuuamur, vt patet de sacramentis. Denique ignis ille

F extitit almus de lumine patris, quia ab increato lumine dei patris suam habuit claritatem & sanctificationem. Omne enim

Iacobi. 1 donum desursum est descendens à patre luminū. Secundò sic, de patris ergo lumine decorus ignis almus est, id est, spiritus sanctus, qui metaphoricè ignis appellatur, & substantialis est decorus ac superpulcherrimus, est de lumine patris: quia de splendidissimo patre spiratur, procedit, descendit & venit, vt in expositione præhabiti patuit hymni. Qui spiritus sanctus impleuit discipulorum pectora, verbi calore, id est, Christi ar-

Lucæ. 12 dore: qui fassus est: Ignem veni mittere in terram. Etenim spiritus sanctus immediatè agit ac imprimit in affectum seu voluntatem. *Impleta gaudent viscera*, id est, interiora animarum discipulorum, spiritualiter, imò & indicibiliter sunt gauisa, suscepto spiritu sancto Ideo sequitur, *Afflata*, id est, perfusa.

sa,inspirata,recreata,paracleto, & suauissimis donis, illumina A
tionibus,inflammationibus , consolationibus spiritus sancti.

Voces diuersas intonant, id est,varias resonabant ac proferebant loquelas.Ideo sequitur, *Fantur dei magnalia*, id est, mirabilia atque magnifica opera creatoris, incomprehensibilia mysteria saluatoris,testimonia legis & prophetarum, effectus *Act. 2.*
gratiæ ac gloriæ prædicabant,vt in Actis patet. Cũ enim sermocinaturi fuerint gentibus vniuersis,& euangelizaturi euangelicam legem,ad quam omnes gentes fuerant conuertendæ: iuxta illud Esaiæ: Lex à me exiet, & iudicium meum in lucem *Esa.20*
populorum requiescet, me insulæ expectabunt. Et rursus de Christo vaticinatus est Esaias: Legem eius insulæ expectabũt. *Esa.60.*
Ideo necessariæ eis erant omnium linguæ gentium. Vnde & Psal. prædixerat:In omnem terram exiuit sonus eorum,& in *Psal.18.*
fines orbis terræ verba eorum, Præterea sicut Augustinus in li B
bro de ciuitate dei fatetur: Ineffabile est, nec comprehendi à nobis valet, qualiter in cõstructione Babylonicæ turris diuisæ sunt linguę,atque confusum est labium vniuersæ carnis:ita indicibile est,qualiter vno prędicante Apostolo,vnusquisque audientium diuersorum idiomatum propriam audiuit loquelam:iuxta illud in Actibus:Stupebant dicẽtes:Nónne omnes *Act.2.*
isti,qui loquuntur, Galilæi sunt: & quomodo nos audiuimus vnusquisque linguam nostram in qua nati sumus? *Ex omni gente cogitur, Græcus, Latinus, Barbarus*, id est, Græci, Latini, Barbari:ex cunctis gẽtibus simul iuncti & congregati in Hierusalem fuerunt. Sic & Esa.inducitur: Ini consilium,coge cõsilium.Vel omnis talis cogitur,id est, cõpellitur ipsa euidentia *Esa.16.*
facti, obstupescere in tantis mirabilibus dei. Omnis inquam C
id est,quidã ex omnib⁹, vt sit distributio pro generibus singulorum,non pro singulis generum. Vnde in Actibus fertur: Erant in Hierusalem habitantes viri religiosi ex omni natione, *Act.2.*
quę sub cœlo est.Hinc additur, *Cunctisque admirantibus linguis loquuntur omnibus*, sicut expositum est.Veruntamen quidam audientium irriserunt,de quibus mox additur. *Iudæa*,id est, plebs Iudæorum in Hierusalem. *Tunc*, existens, *Incredula* id est,infidelis & discredens tot signis. *Vesana torno spiritu*, id est, insensata & amens spiritu suo peruerso & indignabundo, seu spiritu diabolico,quo tentabatur & vincebatur, *Ructare musti crapulam,alumnos Christi concrepat*, id est,clamauit & dixit alumnos Christi,id est,discipulos à Christo nutritos spiri-

D tualibus alimentis, pane vitæ & intellectus, ac aqua sapientiæ salutaris & sacramentis, ructare crapulam musti, id est, ebrietatem ex potu noui vini causatam effundere, quasi præ ebrietate loquerentur verba ignota, quæ nec ipsimet intelligerent
1.Reg 1. vt arreptitij & amentes. Quemadmodum. 1. Reg. Heli loquutus est Annæ: Digere paulisper vinũ quo mades. Hinc in Acti
Act.2. bus Apost. habetur: Quidam irridentes dixerunt, quia musto
Esa.6. pleni sunt isti. De quibus Esaias effatus est: Excęcatum est cor
Act.2. populi huius, & auribus grauiter audierũt. *Sed signis & virtutibus occurit & docet Petrus*, id est, beatiss Petrus apostoli chori princeps restitit perfidis illis signis & virtutibus, id est, miraculosis & virtuosis operibus, inuicta cõstãtia, sũmo charitatis feruore, diuersarum linguarum loquelis, allegationibus scripturarũ. Vnde subiungitur. *Falsa profari perfidos Iohele teste*
E *comprobans*. Quod qualiter egerit, in Actis narratur, vbi inter cętera ait: Nõ vt putatis, ij ebrij sunt cum sit hora diei tertia. sed hoc est, quod dictum est à domino per prophetam Iohel:
Iohel.2. Fũdam de spiritu meo, &c. Ex aliis quoque prophetis testimonia introduxit. Nec solùm sanctus Petrus, sed alij quoque apostoli prædicabant. Verùm, vt beatus Cyrillus episcopus in libro thesaurorum expressit: Apostoli in omni congregatione & synodo, Petro deferebãt & locũ dederunt. Qui (teste Chrisostomo) vertex & os erat collegij. *Hic Christe nũc paracletus*, id est, ô Christe paracletus hic, id est, optimus iste consolator spiritus sanctus. *Per te pius nos visitet*, id est, aduocatione & meritis tuis, mentes nostras benignè visitare, ditare, implere,
F imò & inhabitare dignetur, cum ipse sit consolator optimus, dulcis animæ hospes, dulce refrigerium. *Nouansque terræ faciem*, id est, spiritualiter innouans superficiem terræ, hoc est, interiorem vultum hominum habitantium super terram, infideles ac impios conuertendo, credentes reformando, iustos
Psal.50. perficiendo. Vnde orauit Psalmista: Spiritum rectum innoua
Psal.103. in visceribus meis. Qui denuo est precatus: Emitte spiritũ tuũ & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Apostolus item ad
Coloss.3 Coloss. Expoliate vos veterem hominem cum actibus suis: &
Ephe.4. induite nouũ, qui renouatur in agnitionem dei. Et ad Ephes. Renouamini (inquit) spiritu mentis vestræ. *Culpis solutos*, id est, à vitiis absolutos. *Recreet*, hoc est, consoletur spe veniæ, contemplatione gloriæ, alloquutione interna, inspiratione as
Sapien. 1. sidua & superna. Hinc dictum fuit à Sapiente: Spiritus domi-

ni repleuit orbem terrarum. Hunc hymnum attentione profe- A ramus præcipua, animo perlustrantes quàm magnificè dominus egit nobiscum, quàm mirabilia fecit hoc die, quàm gloriosè atq; deificè incœpit post Christi passioné prędicatio ac dilatatio fidei Christianæ, misso desuper spiritu sancto cum maiestate & gloria: qui repente inspirauit, contulit, & infudit primis illis Christi discipulis omniũ virtutum perfectionem, omnium scripturarum notitiá, vniuersarum linguarum peritiam, cor prorsus imperterritum, & ad omnem persecutioné ac pœnam pro deo prõptissimum: quá virtutum perfectionem indefesso conatu pro nostro modulo imitari & assequi enitamur.

DE S. EVCHARISTIAE SACRAMENTO ad vesperas Hymnus. B

¶ *Describitur in eo prima institutio sacratissimi mysterij sanctæ Eucharistiæ à Christo facta, & pia admodũ exhortatio ad honorandum hoc dignissimum sacramentum.*

AVTHOR THOMAS AQVINAS.

¶ Carmen Trochaicum Acatalecticũ ad rhythmi formam & obseruationem accedit.

ANGE *lingua gloriosi corporis mysterium.* Hanc iucundá, nobilé, ac diuinam solennitaté instituit Vrbanus papa quartus: qui ordinationem ecclesiastici officij cõmisit viris duobus in eccle- C sia túc prȩclaris, sancto Thomȩ. & domino Bonauenturæ, vt vnusquisque eorum sigillatim illud componeret. Quo completo & vtriusq; officio diligenter examinato, amplius placuit summo Pontifici & dominis Cardinalibus id quod Thomas composuit: qui & istum, ac duos sequentes ædidit hymnos. *Pange lingua*, per partem intelligit totum, vt sȩpe fit in scripturis. Quemadmodũ in lib. Iudicũ mater Sisaȩ: Cur (inquit) moratur regredi pes eius? Itaq; ô lingua, id est ô tu homo linguam habens, & ea vtens ad loquendum atque cantandum. *Pange*, id est decanta & concine. *Gloriosi corporis mysterium*, hoc est, sacrum secretum & sacramentũ corporis Christi: quod nũc glorificatissimum est, & rectè gloriosum vocatur, quia adhuc mortale existens, vnitum fuit immediatè non solum gloriosissimæ animæ Christi, sed & simul cũ ea

Iudicum. 5

D verbo æterno:& fuit tam animæ quá verbi instrumentum viuum, coniunctum, animatum ac proprium. Propter quod virtus exiuit de illo, sanauitque omnes. Imò & ex contactu sanctissimi corporis eius in vestes ac fimbrias vestium eius, virtus diffundebatur diuina, & efficax fuit ad supernaturales effectus: vt ait Euangelista: Quotquot tangebant fimbriam vestimenti eius, sani fiebant, à quacunque infirmitate tenebantur. Fuit rursus corpus hoc gloriosum, vtpote ex purissimis sanguinibus sanctissimæ virginis sumptum, & supernaturaliter ac instantaneè ab omnipotentia spiritus sancti formatum, quod & secretissimè ac incomprehensibilissimè: tamen verissimè, sub speciebus sacramentalibus continetur. *Sanguinis que preciosi*, id est, pange etiam mysteriũ sanguinis preciosi, id est,
Mat. 29. præstãtissimi sanguinis Christi, qui sanguis in sacraméto sub vini speciebus consistit, & hoc directè ex vi conuersionis. At-
E tamen concomitanter etiam sub panis speciebus est sanguis, atque sub vini consecrati specie caro Christi. *Quem*, sanguinem *In mundi precium*, hoc est, pro mundi seu generis humani redemptione. *Fructus ventris generosi, rex effudit gentium*, id est, Christus filius nobilissimæ virginis Mariȩ, qui gentium credẽtium rex specialiter nominatur: quas regit per charitatem & gratiam, per fidem & euãgelicam legem, per præla-
Esa. 55. tos & angelos sanctos. Vnde apud Esa. deus pater ait de Chri-
Esa. 11. sto: testem populis dedi eum, ducẽ ac præceptorem gẽtibus.
F Et rursus loquitur Esa. Radix Iesse, qui exurget regere gen-
Aggæi, 2 tes, in ipsum gentes sperabunt. De quo legitur in Agg. Ecce venit desideratus cunctis gẽtibus. Hinc Christus in cœna de-
Mat. 26. prompsit: Hic est calix sanguinis mei, qui pro vobis effunde-
Mar. 14. tur in remissionem peccatorum. *Nobis datus*, Pater enim
Ioan. 3. dedit nobis vnigenitum suum in redemptorem, & in caput ac sponsum ecclesiæ, in legislatorem ac principem: iuxta quod in
Ephe. 2 Ioanne scriptum est: Sic deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Paulus quoque: Propter nimiam (ait) charitatem qua dilexit nos pater, filium suum misit in similitudinem carnis peccati. *Nobis*, id est, ad nostram salutem. *Natus ex intacta virgine*, hoc est, prorsus incognita viro.
Baruch. 3. ro. *Et mundo conuersatus*, prout Baruch prædixit: Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus. Vnde fer-
Ioan. 1 tur in Ioanne: Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.

Sparso

Sparso verbi semine, id est, prædicatione euangelicæ legis dis- A
seminata inter Iudæos, de quibus asserit: Non sum missus, nisi Mat.15.
ad oues quæ perierunt domus Israël. Vnde & dixit: Quia & Luc.4.
aliis ciuitatibus oportet me euangelizare, quoniá ad hoc mis-
sus sum. Deniq; de hoc semine ait in Matthæo: Semen est ver Mat.13.
bum dei, de cuius seminatione scriptum est: Disseminabatur Act.13.
verbum dei per vniuersam regioné. *Sui moras incolatus*, hoc est, tempus inhabitationis ac vitæ suæ mortalis in seculo isto. *Miro clausit ordine*, id est, terminauit admiráda dispositione, & ordinatione sapientiæ suæ, & cohabitudine veteris nouíque testamenti, & operum atque mysteriorum suorum, quoniam passione sua instante, quando & dixit patri: Opus consummaui, quod dedisti mihi vt facerem: instituit sacramentum hoc nouæ legis, sicut subiungitur. *In supremæ nocte cœnæ.* B
id est, in exordio noctis, puta ad vesperam, in qua cum Apo- Ioan.17.
stolis vltimo cœnauit. Vnde in Euangelio dicitur: Cum facta Mat.26.
esset hora seu vespera. Et protendebatur cœna vsque in no- Mar.14.
ctem. Dicit enim Euangelista: Erat autem nox. Sic & Paulus Ioan.13.
effatur: Christus in qua nocte tradebatur, accepit panem. 1.Cor.11.

Recumbens cum fratribus, id est, Apostolis: de quibus in Psal-
mo: Narrabo nomen tuum fratribus meis. In Ioanne item ad Psal.21.
prædilectam discipulam: Vade, dic fratribus meis. *Obseruata lege*, Mosi. *Plenè, cibis in legalibus*, quia impleuit pa-
tris præceptum, comedendo agnum paschalem: prout in Exo Exod.12.
do legitur iussum. *Cibum turbæ duodenæ*, id est, XII. Apostolis. *Se dat suis manibus*, id est, propriis manibus seipsum dedit eis in cibú mentis: quia sub specie panis (ratione conuer-
sionis ipsius panis in corpus Christi) fuit corpus illud dignis- C
simú. Cócomitanter verò sanguis ipsius, anima quoq; & verbi persona: sicque totus Christus. Et simili modo sub specie vini. Hinc sunt versus: Rex sedet in cœna, turba cinctus duodena. Se tenet in manibus, se cibat ipse cibus. In quo patet ardentissima liberalitas, & liberalissima charitas Christi ad nos: qui non solùm beneficia sua, sed & seipsum præstitit nobis: & hoc vtique tam mystico & incomprehensibili modo, vt subditur. *Verbum caro*, id est, vnigenitus Dei factus homo: prout hoc in secundo hymno expositum est. *Pané verú*, id est, veritate naturæ & panem triticeum, qui propriè panis est hominú. Porrò res creata dicitur vera veritate naturæ seu rei: inquantú habet naturam propriam correspondentem ra-

D tioni ideali, quá habet in mente sapientissima creatoris. *Verbo carnem efficit*, id est, sub certa forma verborum conuertit in corpus suum: quæ conuersio est valde supernaturalis & instátanea, qua vnum præexistens conuertitur in aliud præexistés.

Fitque sanguis Christi merum, id est, vinum conuertitur in sanguinem Christi, sub forma verborum ad hoc pertinentiũ. Potest quoque per verbum intelligi præceptum, quo Christus hoc fecit: qui horum vtrunque fecit diuina & increata sua potentia penitus infinita, cum prolatione sacramentalium verborum ad hoc pertinentium: quamuis sine illorum prolatione id facere quiuit. Proferendo quoque hæc verba contulit eis vim cooperatiuam, quasi instrumentalem, ad transsubstantiationem hanc ipsam. *Et si sensus deficit*, id est, quáuis E sensus exteriores & interiores, intellectus ac ratio prorsus deficiant à comprehensione mirabilium, quæ in hoc sacramento contingunt, creduntur ac fiunt. *Ad firmandum cor syncerum sola fides*, id est, sola fides formata. *Sufficit*, ad roborandam mentem puram in Deo ac via salutis, & contra visibiles atque inuisibiles fidei hostes. Sufficit enim sic credere, nec expedit perscrutari. Non quòd fides sine operibus sufficiat ad salutem: sed in hac parte ad complendum præcepta de fide sufficit credere, nec oportet discutere. Attamen donum intellectus, quo ad ea quę fidei sunt, quorum aliquam rationem habemus, nõ excluditur, imò includitur. Ad minus est, ideo credimus quoniam à Deo esse hanc fidem sentimus, & quia sic credit sancta ecclesia: sicq; quod dicitur, sola fides, non excludit nisi euidentem notitiam credendorũ: non chaF ritatem, cæterásque virtutes ac dona, & opera bona. *Tantũ ergo sacramentum*, præsertim id quod est res & sacramentum, videlicet corpus & sanguinem saluatoris, potissimùm totum Christum deum verum & hominem sub sacramentalibus speciebus latentem, contentum & consistentem. *Veneremur cernui*, cultu latriæ quo ad deitatem, cultúque hyperduliæ quantum ad naturam humanam assumptam. *Et antiquum documẽtum*, id est, doctrina veteris testamenti de sacrificiis variis, præsertim de immolatione agni paschalis. *Nouo cedat ritui*, id est, sacræ obseruantiæ noui testamenti deferat, locúmque præstet: quoniam sacrificia legalia in huius sacrificij institutione & frequentatione defecerunt & cessauerunt: quemad-

Danie. 6. modum in Daniele prædictum est: In medio hebdomadæ deficiet

ficiet hostia & sacrificium. In Malach.quoq; dominus ait Iudæis: Non est mihi voluntas in vobis, & munus nõ suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis magnum est nomen meũ in Gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Atque in Psalmo: Sacrificium & oblationem noluisti. Sacrificia quippe legalia erant præfiguratiua oblationis Christi in cruce. Ideo veritate impleta cessare cœperunt: vt super quartum Sententiarum diffusius est expressum. *Præstet fides supplementum sensuum defectui*, id est, quod sensu & intellectu capere non valemus, fide seruemus firmissima, atque certissima certitudine adhærentiæ non euidentiæ: quoniam deus essentialiter verus ac veritas, author ac testis est sacratissimæ fidei huius. *Genitori, genitóque, &c.* Sensus versus istius ex præhabitis patet. Itaque hymnum istum cum omni recollectione & alacritate cantemus, cum feruenti memoria nouissimæ cœnæ Christi ac institutione sacramenti istius omnium sacramentorum finalis ac summi. Atque totius charitatis ac liberalitatis, quas dominus & saluator nobis in eo monstrauit, imò indesinenter demonstrat. Nónne summa dilectio & munificentia maxima est, dum quis realiter seipsum alteri elargitur, & suam essentiam illi conficit ac ministrat in medicinam? Sic & misericordia summa est, seipsum alteri præpare & applicare in remedium curatiuum ac redemptiuum. O quàm charitatiuus & liberalis, quàm cõpassiuus & sapientialis est medicus iste: quàm admirabilis & superlargissimus est hic hospes, qui inuitatis à se, seipsum porrigit & proponit in saluberrimam mentis escam. Simus ergo totis viribus ei grati, pura ac splendida ei exhibeamus receptacula corda nostra. Ora quoque, per quæ & in quibus suscipimus eum, ab omni loquacitate ac voracitate custodiamus, præsertim à detractoriis, prouocatiuis, pungitiuis, irrisoriis & discordiæ disseminatoriis verbis. Imò illud Psalmistæ impleat vnusquisque: Benedicam dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. In inuiolabili ac integerrima fide huius dignissimi sacramenti simus semper firmissimi, in cuius fide defuncti sunt tam innumerabilia millia beatissimorum martyrum, confessorum ac virginum, sanctorum anachoretarum & eremitarum, solitariorum & cœnobitarum, quorum vnus nobis sufficere posset ad nostræ fidei firmamentum, cum suis miraculis, prodigiis, virtutibus,

[Margin: A *Mala.* 1 — *Psal.* 39. — B — C — *Psal.* 33.]

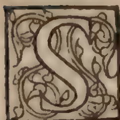
D exercitiisque purissimis. Non ergo discutiamus in missa nec aliâs curiosè, qualiter Christus in sacramento sic valeat esse. Sed certissimè in fide ecclesiæ præsupponentes, quòd verissimè ibi sit, tantam eius ad nos charitatem, largitatem, dignationem, miremur, mirando accendamur, accendendo regratiemur, ac regratiando fidelissimè obsequamur, in prætactis virtutibus & in omni humilitate, patientia, obedientia, eius sectando vestigia.

¶DE S. EVCHARISTIAE Sacramento, ad nocturnum matutinum Hymnus.

¶*Commemoratur in eo institutio sanctissimi sacramenti Eucharistiæ, deinde altissimi illius mysterij communionis sanctæ (quod*
E *omni laude superius est) excellentia, claris extollitur præconiis*

AVTHOR D. THOMAS AQVINAS.

Carmen Asclepiadeum choriambicum minus cultum, rhythmicam consonantiam quandam præ se ferens.

Acris solenniis iuncta sint gaudia. Hunc hymnum in matutinali cantamus officio: quem nos decantare congruit cum conformatione cordium ad sensum verborum, vt ipsimet impleamus quod canimus, & ad quod peragendum alios inuitamus. Itaque cum ingenti mentis iucũditate in deo, cum profunda attentione mysteriorum, beneficiorúmque Christi, suæ videlicet incarnationis & operatione nostræ saluationis, ac institutione sacramenti euangelicæ legis, dica-
F mus ex animo. *Sacris solemnis*, id est, sanctis his festis præcipuis in celebritate dignissimis. In quibus & alia Christi solennia atque mysteria virtualiter includuntur, aut etiam magna ex parte actualiter recolluntur. *Iuncta sint gaudia*, spiritualia & interna, quæ ex magnitudine sua redundent in corpus: ita quòd internæ hilaritatis indicia & effectus in apparatu & gestibus, in voce & vultu reluceant, omni leuitate, dissolutione, petulantia prorsus exclusis. ¶Denique gaudium est diffusio animi in apprehensione boni: quæ ex vnione potentiæ cum conueniente obiecto emanat ac oritur. Dum igitur vnigeniti filij Dei propter nos incarnati & in mundo hoc conuersati mysteria ac opera eius nouissima, totiúsque ardentissimæ dilectionis ad nos, ac affluentissimæ lar

gitatis

gitatis & intimissimæ pietatis in nobis excellentias contemplamur ac celebramus, debemus in tantorum apprehensione bonorum vehementer accendi, exuberanter lætari, penitúsque transformari in dilectum, in superdulcissimum saluatorem, nobis tam incomparabiliter ac specialissimè amandum & præamandum: qui instar æstuantissimæ fornacis calidissimas flammas euaporantis, in cœna illa nouissima inæstimabilis suæ dilectionis, miserationis & largifluitatis indicia & effectus, beneficia ac opera omnibus nobis patefecit, ostendit, donauit. Nempe cum charitas sit vnitiua & communicatiua, quò tunc vicinius se vniuit, copiosius communicauit, integralius tribuit nobis, eò vehementiorem habuisse ad nos dilectionem, clarissimè demonstratur. Ideo super his & in his iuncta sint sacris istis solenniis, *Gaudia*, vt ex sententia Christo Psallamus: Exultabunt labia mea cum cantauero tibi: & anima mea, quam redemi sti domine. Nam & signum virtutis perfectæ est delectatio quæ fit in opere, vt in Ethicis dixit Philosophus. *Et ex præcordiis*, id est, intimis cordium nostrorum affectibus. *Sonent*, in ore & choro, *Præconia*, id est, laudes altissimi, psalmodiæ & hymni ac cantica diuini officij. *Recedant vetera*, id est, legalia sacramenta, præsertim vitia consueta, vt contriti & confessi intersimus his festis spiritualiter renouati. Vnde subiungitur. *Noua sint omnia*, id est, recēti deuotione perfusa, donis seu profectibus gratiæ ac virtutum ornata. Omnia, inquam, de quibus mox subditur. *Corda, voces, & opera*, hoc est, ratio & volūtas, verba & cantica, exterioréque actus: ne meditemur inania, ne cupiamus illicita, ne deinceps secularia & amatoria, seu lasciua carmina concrepemus, nec vllus sermo malus ex ore nostro procedat: sed qui vtilis est ad ædificationem, vt det gratiam audiēti. Et si quis loquitur, quasi sermones dei Nec sit nostrū colloquium, maliloquium atque, vt quidā in sua simplicitate deprompsit, cacoloquium. Insuper non omittamus committenda, nec committamus omittenda: imò sicut ante exhibuimus membra nostra arma iniquitatis peccato, sic nunc ac iugiter exhibeamus ea arma iustitiæ Deo. Sic quippe in nobis implebitur quod in Apocalypsi fertur dixisse qui sedebat in throno, Ecce noua facio omnia. *Noctis recolitur cœna nouissima*. De qua fassus est nostræ author salutis. Desiderio desideraui hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar.

A B C

Psal. 70. *Ephes. 4.* *Apoc. 21.* *Matt. 26*

D *Qua*, id est, in qua cœna, seu nocte. *Christus creditur agnum paschalem*, *Et axyma*, id est, azymos panes. *Dedisse fratribus*, id est, exhibuisse Apostolis: quorũ duobus præcepit, Euntes parate nobis pascha. *Iuxta legitima*, id est, secundũ tenorem præceptorum legalium. *Priscis indulta patribus*, id est, cõcessorũ patribus Mosaicæ legis, vt in expositione hymni patuit præcedẽtis, & in Exodo diffusè describitur. *Post agnum typicum*, id est, post esum agni paschalis, qui fuit figura seu typus domini saluatoris. *Expletis epulis*, id est, sumptis ferculis in lege mandatis. *Corpus dominicum datum discipulis*, hoc est, sub specie panis consecrati à Christo, porrectũ & datũ apostolis. *Sic totum omnibus, quod totum singulis, eius fatemur manibus*, id est, confitemur hoc corpus datũ manibus, id est, corpo-
E rali dextera Christi, & spirituali manu: vtputa potestate ipsius suis apostolis, sic totum omnibus, id est, integrum vniuersis, quod totũ singulis, id est, quod idẽ numero corpus datũ fuit vnicuique eorundem totũ & integrũ. Quemadmodum & in pane illo vno ac integro consecrato à Christo, corpus Christi integrũ fuit & totũ, atq; similiter in qualibet panis illius particula. Nempe hæc supernaturalis transsubstantiatio respicit immediatè substantiam panis & vini tanquam termini à quo, atq; substantiã corporis ac sanguinis Christi tanquam termini in quẽ. Ideo sicut substantia panis, in se indiuisibilis & diuisionẽ ex quantitate habentis, fuit in qualibet parte panis ante consecrationem: ita post consecrationem substantia corporis
F Christi est in qualibet parte quantitatis substantiæ, qua extitit substantia panis ante consecrationem. De his possent quàm infinita induci, quæ super quartum Sententiarum sunt expedita. *Dedit fragilibus*, id est, discipulis adhuc ad mala procliuibus, prout paulò pòst patuit. *Corporis ferculum*, id est, corpus suum in animæ ferculum. *Dedit & tristibus sanguinis poculum*, quibus cùm dixisset: Vnus ex vobis me tradet, contristati sunt valde *Dicens, Accipite quod trado vasculum*, id est, calicem, in quo sanguis meus iam continetur. Nõ autẽ dixit hæc verba sub hac forma, sed quantum ad sensum verborum. *Omnes ex eo bibite*, id est, tunc vniuersi & singuli apostoli totum Christi sanguinem potauerunt: sicut & totum eius corpus sumpserunt. *Sic sacrificiũ istud instituit*, id est, Christus in cœna confecit, consecrauit, & frequentandũ præcepit sacramentum hoc corporis sui: quod & ipse in cruce obtulit

Deo

Deo patri. Et est sacrificium Euangelicæ legis, quod in ecclesia A
immolatur patri omnipotenti quotidie. *Cuius officium*, id est, consecrationem, oblationem, ritum & administrationem. *Cõmitti voluit*, id est, commisit, & per episcopos committi decreuit ac iussit. *Solis presbyteris*, in quorum persona mandauit apostolis, Hoc facite in meam commemorationem. *Quibus sic congruit sumant*, hoc sacramẽtum. *Et dent cæteris*, fidelibus de ipsorum manu communicantibus: quanquam & vnus presbyter alij presbytero posSit hoc dare. *Panis angelicus*, id est, Christus, qui ab exordio seculi fuit panis angelorum, reficiẽdo eos suæ deitatis beatifica visione atque dulcissima fruitione. *Fit panis hominum*, id est, per incarnationem & consecrationem factus est panis, cibus, refectio CHRISTI discipulorum per cõmunicationem corporis & sanguinis sui, vt dictum est: quos nihilominus per fidem, confœderationem, ac dilectionem suæ deitatis principaliter, spiritualitérque nutriuit & nutrit. Hinc dixit, Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. *Psal. 77.* B

Dat panis cœlicus figuris terminum, id est, Christus qui de cœlo descendit, séque in sacramento ita impendit: imposuit finem sacrificiis legis: vtpote finis, & veritas ac consummatio seu adimpletio figuralium sacrificiorum. Ideo illa seruare, esset opere ipso ostendere verum & figuratum sacrificium istud, scilicet Christum, nondum venisse. *O res mirabilis*, quam non sapit homo carnalis aut infidelis. *Manducat dominum*, Iesum Christum. *Pauper seruus & humilis*, qui nihil boni habet ex se. Veruntamen non manducat hunc cibum, vt alios cibos: quia nec eum consumit, nec in se transmutat, nec lædit, C
nec lacerat, imò nec corporaliter tangit. Nam & corpus illud dignissimum verè est ibi, non tamen corporeo modo, neque per propriam quantitatem seu dimensionem, habitudinem habet ad existendum ibidem: sed potius per dimensionem & species panis in ipsum conuersi. Attamen propria eius dimensio concomitanter est ibi. *Te trina deitas, vnaque poscimus*, id est, deprecamur te ô deitas trina vnáque, pro & vna, id est, in tribus supergloriosis personis existens simplex & indiuisa & numero vna. Trinitas verò non potest trina vocari, quia sic essent nouem personæ in diuersis: vt author huius hymni in prima parte summæ, & super quartum declarat. *Sicut nos visitas* per ecclesiastica sacramenta, & gratiarum charismata. *Sicut te colimus*, id est, sicut etiam te veneramur per gratiarum

D actionem & tuorum obseruantiam præceptorum. *Per tuas semitas*, id est, ita per adimpletionem tuarum doctrinarum ac iussionum, *Duc nos quò tendimus*, id est, ad summum bonum, hoc est, *Ad lucem quam inhabitas*, id est, ad teipsum, qui es lux increata, immensa, habitans & inuiolabiliter perseuerans in teipso: qui solus habes immortalitatem & lucem habitas inaccessibilem, vt dictum est super illud in primo hymno, Æterna lux credentium. Denique ex hoc hymno pensemus, quàm indicibiliter, imò & incomprehensibiliter dominus deus noster omnipotens, vnigenitus Dei patris, magnificauit facere nobiscũ. Factus est frater noster, per incarnationem: Cibus noster, per consecrationem: Beatitudo nostra, per finalem ad ipsum per-

Philip.3

E uentionem. Inter nos conuersatus est, per familiarissimam cõmansionem: Saluator noster, per amarissimam passionem. Misit nobis paracletum, per preciosissimorum suorum communicationem charismatum. Ditauit nos pauperes supernaturalibus donis. Mirantur angeli sancti tantam hominum exaltationem, & quasi deificationem. Sed heu miser homo, cùm in honore esset, non intellexit: tot & tanta creatoris sui gratiosissima munera non aduertit: amorem, munificentiam, dignationem, beneficentiam, præsentiam Dei sui ad se non perpendit, idcirco nec dignè solicitus est illi placere, gratus existere, & coram ipso indesinenter, timoratè & custoditè versari ac viuere, & omnem illius inhonorationem atque offensam vitare. Sed iam nunc resipiscamus à negligentiis, pigritiis, insipientiis, ingratitudinibus nostris: & accedamus cum corde vero in pleni-

F tudine fidei, auersi corda à conscientia mala. Nescio, vtrũ magis debeam admirari, hanc tam supernaturalem fidem sacramenti istius: an totius mundi conuersionem ad fidem. Et quomodo potuit generi humano vbique terrarũ persuaderi & imprimi fides ista: imò tam firmiter suscipi, quòd nulla ratione, nullo experimento, nulla prosperitate, nulla aduersitate quiuit euelli. Certè iuxta inæstimabilem altitudinem incomprehensibilissimæ fidei huius, multiplicata & magnificata sunt argumẽta ipsius, signa, prodigia, & virtutes: sic quòd verissimè psallimus deo, Testimonia tua credibilia facta sunt nimis. Quod lucidissimè constat, si omnia comportentur & comparentur adinuicem, & ritè considerentur, vt alibi diffusius est ostensum. Et nunc igitur iuxta prætacta, satagamus ab omni inquinamento, ab omni loquacitate, à propriæ voluntatis duritia pœnitus abstine-

abstinere, ad mensam altissimi quotidie cum omni affectu, ma- A
gis ac magis deuotè accedere, in Deo simplificari ac stabiliri, omnem infœlicissimam reflexionem ad proprium commodũ & honorem incessabiliter abhorrere.

¶ De corpore Christi ad laudes & matutinas Hymnus.

¶ *Describitur in eo huius dignißimi sacramẽti prima institutio à Christo facta, & quanta eius humanitas atque suauitas in illo declaretur, demum pia fit ad ipsum sacramentum inuocatio.*

AVTHOR D. THOMAS AQVINAS.

¶ Carmen Iambicum Dimetrum, nequaquam tamen exactum. B

Erbum supernum prodiens. Hic hymnus in laudibus huius solennitatis cantatur. *Verbum supernum*, id est, vnigenitus patris verbũ Dei altissimum & æternum, quod in Euangelio Ioan. 8. protestatur, Ego de supernis sum. Et iterum Ibidem. ad Iudęos, Vos, inquit, de deorsum estis, ego Ioan. 3. de sursum sum. Itémque, Qui de cœlo venit super omnes est. Quod & in Ecclesiastico fatetur, Ego ex ore altissimi prodiui, Eccle. 24. primogenita ante omnem creaturam. *Prodiens*, id est, per humanæ naturæ assumptionem se manifestans, & quasi ex corde patris descendens. *Nec patris linquens dexteram*, hoc est, æqualitatem patris & consessum ad eius dexteram, non dimittens.

Ad opus suum exiens, id est, ad complendam humani generis C saluationẽ progrediens. De quo opere apud Ioannem loquitur, Ioan. 17 Opus consummaui, quod dedisti mihi vt facerem. Exultauit Psal. 18. enim vt gygas ad currendã viam. Vnde denuo locutus est, Non misit deus filium suum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur Ioan. 3. mundus per ipsum. Apostolus quoque ad Timotheũ, Christus 1. Tim. 1. Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere. *Venit ad vitæ vesperam*, hoc est, vltima mundi ætate: de qua in prima sua Epistola ait S. Ioannes, Nouissima hora est. Et Paulus, 1. Ioan. 2. Nos, inquit, sumus, in quos fines seculorum deuenerũt. Vnde 1. Cor. 10. dictum est in primo, Vergente mundi vespere. *In mortem à discipulo suis tradẽdus æmulis*, id est, Christo à Iuda proditore venditus ac tradendus ad occidẽdum. *Prius in vitæ ferculo se tradidit discipulis*, id est, dedit se ante traditionem illam apost-

D lis in alimonia spirituali sub forma panis consecrati, ad conseruationem & perfectioné vitæ gratiæ in eisdem. Hinc in Psalmo de Christo fuit prædictum, Erit firmamentum in terra in summis montium. Vbi alia habet translatio, Erit frumentum electorum. Translatio verò Chaldaica: Erit placenta tritici. Etenim quoniam subtracturus mox fuit ecclesiæ præsentiam sui corporalem, sensibilem, voluit ei relinquere præsentiam sui veram sacramentalem, ad multiplicem vtilitatem & fructum eiusdem, vt scilicet quotidie offerretur in missæ officio ad laudem & gloriã patris, pro nostris peccatis, pro virtutibus & gratiis impetrandis, & in mirabilium suorum memoriam, in assiduam recordationem suæ summæ dilectionis ad nos, ac amantissimæ passionis suæ pro nobis. Vnde præcepit Apostolis & in eorum personis sacerdotibus vniuersis. Hæc quotiescunque feceritis in mei memoriam facietis. Quod enim de nostro accepit, hoc est, corpus & sanguiné, totum exhibuit & reliquit ac vertit in nostrum subsidiũ. Nec suffecit ei semel offerri pro nobis in cruce, imò & hoc inexcogitabili modo voluit incessanter offerri pro nobis in diuinissimo isto mysterio, in missali officio, in altaribus sacris. Atque in ecclesiis reseruari ad omnium subuentionem, refectionem, confortationem, defensionem. Nempe & cibũ oportet realiter ac substantialiter iungi cibato. Hinc subditur. *Quibus*, vtputa discipulis. *Sub bina*, id est, duplici. *Specie*, id est, sub forma panis & vini. *Carnem dedit & sanguinem*, id est, corpus suum sub specie panis, & sanguinem suum sub specie & similitudine vini: ita tamen, quòd sub vtraque specie continetur vtrunque, puta corpus & sanguis. Aut ratione conuersionis aut per concomitantiæ modũ, sicut expressum est. *Vt duplicis substantiæ, totum cibaret hominem*, id est quatenus integrum hominem ex anima ratione & carne compositum aleret carne & sanguine sacramétaliter exhibitis: ita tamen quòd tam corpus quàm sanguis Christi principaliter ac directè præstantur in animæ refectionem: secũdariè autem & per redundantiam quandam, etiam in corporis corroborationem: in quantum virtus & refloritio animæ in corpus redundant. Iuxta id psalmi, In ipso sperauit cor meum & adiutus sum, & refloruit caro mea, Itémque, Cor meũ & caro mea exultauerũt in Deum viuum. Hominem, inquam, duplicis substantiæ, hoc est, duplicis naturæ, videlicet spiritalis & corporalis, quia ex anima immortali ac inuisibili, & ex carne mortali

Margin: Psal. 71. — E — Matt. 26. Mar. 14. Luce. 22 — F — Psal. 27 Psal. 83.

tali atque visibili constat. Et ita nomen substantiæ sumitur hic extensè pro essentialibus partibus substantiæ subsistentis. *Se nascens dedit socium*, id est, Christus in sua ex beatissima virgine natiuitate, dedit se socium, hoc est, consortem conuersationis humanæ, volens tractari & conuersari primò vt infans, deinde vt puer, & ita deinceps vt adolescens, vsque ad iuuentutem in qua occisus est. *Conuescens*, id est, in cœna nouissima cum apostolis comedens dedit se, *In edulium*, id est, animæ cibum. *Se moriens in precium*, hoc est, moriendo in cruce dedit se in precium nostræ redemptionis, vt iam suprà expositum est. A

Se regnans dat in præmium, id est, perfectè glorificatus in natura assumpta & regnans ac præsidens in triumphante ecclesia, præsertim secundum naturam diuinam, & etiam quodammodo secundum naturam humanam: secundum quam vt verbo æterno hypostaticè vnitam, omnia quoque subiecta sunt ei, dat seipsum beatis, in præmium obiectale, hoc est, exhibet se in obiectum fœlicitatis ac præmij electorum: quorum præmium essentiale consistit in visione & fruitione deitatis Christi totiúsque Trinitatis, Præmium verò accidentale in visione humanitatis domini saluatoris, deinde gloriosissimæ virginis ac cæterorum sanctorum. *O salutaris hostia*, id est, ô Christe saluberrima victima pro nobis oblata. *Quæ cœli pandis ostium*, id est, merito tuæ passionis reserasti aditum regni cœlorum, satisfaciendo pro originali & omni peccato: sicque obstaculum introeundi regnum, delendo videlicet originalis peccati reatum. *Bella præmunt hostilia*, id est, impugnationes dæmonũ & aliorum salutis nostræ aduersariorum nos grauát. Vnde dixit Apostolus ad Ephesios, Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, supple principaliter neque tantùm: sed aduersus principes & potestates, id est, aëreas potestates, quæ de omnibus cœlestium principatuum ac potestatum pro parte fuerunt ante ruinam. *Da robur*, gratiæ ac virtutum ad sustinendum seu resistendum. *Fer auxilium*, ad præualendum & opem in anima & corpore ad proficiendum & perseuerandum salubriter. Da robur declinandi ab omni malo, præsertim mortali: fer auxilium faciendi omne bonum quod est de necessitate salutis, quod scilicet cadit sub præcepto Dei siue Ecclesiæ. Opera quoque supererogationis exerceamus viriliter. *Vni trinóque domino*, qui vnus & simplex est in essentia, & trinus in personis, *Sit sempiterna gloria*, sicut expositum est, B C Ephes.6.

D *Qui vitam sine termino*, hoc est, vitam gloriæ perpetuò duraturam. *Nobis donet*, pro præmio, non temporalem prosperitatem. *In patria*, electorum, qui hoc mundo vtuntur tanquam exilio, & vita præsenti vt peregrinatione: qui vt ad Hebræos legitur, Confitentur quoniam peregrini & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere paradisum cœlestem. Consideremus in his charitatem & communicationem Christi in omnibus, qualiter se in vniuersis cõmunicauit, nascendo, conuescendo, moriendo, regnando. In quibus omnibus splendet ac innotescit excellentissima eius dilectio, summa dignatio, pietas maxima, misericordia infinita.

Hebr. 11.

August. ¶Præterea, quia vt asserit Augustinus. In omni sacrificio quatuor sunt pensanda, vt puta, quis, quid, cur & quare. Ideo antequam celebremus aut cõmunicemus, perpendamus hæc omnia. E In primis attendat vnusquisque quis sit, id est, quàm fragilis, defectuosus, indignus & reus: ac per hoc indignissimum se recognoscat, sicque pro viribus ad communionem seu celebrationem se præparet, ac suo modo se dignificare Deo auxiliante conetur. Secundò consideret quid, id est, quid quale & quantum sit sacrificium istud in quo Christus deus & homo offertur. Et ita cum ingenti humilitate, filiali timore, reuerentia præcordiali, puritate præcipua charitatéque feruida progrediatur ad sanctum sanctorum. Tertiò penset, cui sit ista oblatio, vtputa Deo patri regi ac domino maiestatis immensę. Cui cum omni synceritate, humilitate, attentione, diligentia, astare & immolare oportet. Nam & oblatio sacrificij huius opus est valde priuilegiatũ, ad cuius dignam executionem deuotio requiritur actualis, & esse in charitate: quam qui habuerit, F cæteris non carebit virtutibus. Quartò aduertat, quare, id est, propter quas causas instituta sit & immoletur sacrificiũ istud, videlicet pro cõmuni bono totius Ecclesiæ, pro viuis & mortuis, pro ereptione ab omni periculo & peccato, pro virtutum & gratiæ incremento, pro pace patriæ, & omni rationabili causa: idcirco cum pro tot tantísque caussis nequaquam sit segniter deprecandum, nec tepidè offerendum, satagamus cum grandi instantia, integróque affectu sancti feruoris celebrare, ac celebrando aut communicando orare. &c.

¶DE S. IOANNE Baptista. Hymnus. A

¶Prædicantur in eo insignia beati Ioannis Baptistæ præconia, conceptus è cœlo denunciatus, exultatio in vtero matris, linguæ paternæ reseratio, habitatio in deserto, in victu & amictu austeritas, prophetica excellẽtia, Christi baptizatio, virgineus candor, martyrij tolerantia, & centesimi fructus cumulatissimum præmium. Demum, deuota ad ipsum fit supplicatio, vt à deo impetret nobis gratiam in præsenti vita & gloriam in futuro.

¶AVTHOR PAVLVS LONGOBARDVS.

¶Carmen sapphicum in quarto habẽs adonicum.

B

T queant laxis resonare fibris, mira gestorũ famuli tuorum, solue polluti labij reatum, Sancte Ioannes. Ordo verborum: O sancte Ioannes, solue, hoc est, dissolue, & aufer meritis tuis ac precibus: tanquã interuẽtor, mediator, & patrocinator: non vt causa principalis, quia solius dei est peccata dimittere: reatum, id est, offensam, labij polluti, hoc est, oris nostri per excessum verborum contaminati, imò totius nostræ personæ, intelligendo totum per partem. Nam & culpa principaliter est in anima & viribus eius, toti tamen homini rectè ascribitur: quoniam agere & pati suppositorũ sunt propriè: vt famuli id est, Christi fideles qui soli sunt verè famuli dei, cui sine fide nemo potest placere ac meritoriè deseruire: dicente Apostolo ad Hebręos: Sine fide impossibile est deo placere: queant, hoc est, meritoriè valeant resonare, id est, decantare, mira gestorum tuorum, hoc est, admiranda opera, quæ gessisti, fibris, id est, venis, laxis, hoc est, resolutis à vinculis vitiorum atque purgatis. Hoc est, instrumentis quæ ad loquendũ concurrunt mundatis, & habilitatis, præsertim interioribus & spiritualibus venis mentis, id est affectibus per quos calor vitæ gratiæ, fluit à corde ad bene agendum, Deinceps hymnum istũ Paulus Longobardorum historiographus legitur ędidisse, cum impedimentum incurrisset loquendi, forsan ob aliquã sui culpam, sicut & pater beatissimi huius Ioannis ob incredulitatẽ: à quo etiam impedimento Paulus ille legitur liberatus, hymno hoc ędito. In cuius exordio ab oratione incœpit, quatenus patrocinio sanctissimi atque beatissimi Ioannis Baptistæ vt redderetur ad hymni huius æditionem deuotam idoneus. Nempe cum sine dei auxilio nil valeamus, congruit in omni

Mat. 2. Luca. 5. Hebr. 11 C Lucæ. 1.

D opere bono ab oratione incipere. Vnde in horis sic inchoamus: Deus in adiutorium meum intende. Cumque per nosipsos exaudiri simus indigni, sanctorum subsidia inuocare debemus: iuxta illud Iob quinto capitulo: Ad aliquem sanctorum conuertere. Eius quoq; patrociniũ specialiter inuocare oportet, cuius solennia celebramus, & ad quem deuotionem habemus maiorem. *Nuncius celso veniens olympo.* Nũcius iste fuit archãgel⁹ Gabriel, qui & in veteri testamẽto legitur Danieli prophetæ apparuisse. ¶ Porro, Olympus accipi solet pro mõte Macedoniæ valde sublimi. Vnde & Rabanus vnum cœlorũ appellat olympum. Verùm hîc sumitur pro cœlo empyreo, hoc est, igneo, quod ita vocatur ab excellenti splendore, non ab ardore. Nam olympus dicitur ab ὅλος, quod est totus, & λάμπων, quod est ardens, quasi totus in ardore consistẽs. Itaque nuncius cœlestis veniẽs, id est, descendẽs, Olympo celso, hoc est, à summo cœlo empyreo, quod mox vt factũ est angelis sanctis fuit repletum. *Te patri magnum fore nasciturum, nomen, & vitæ seriem gerendæ ordine promit.* Constructio est: Nũcius ille promit, hoc est, manifestè denunciat: ordine, hoc est, ordinata denunciatione: patri, id est, Zachariæ genitori tuo: te fore nasciturum magnum, hoc est, in donis gratiæ excellentem, vtputa in matris vtero sanctificatum, imò & spiritu sancto repletũ. Promit quoq;, hoc est, patri tuo deprõpsit nomẽ tibi imponẽdum. Et seriẽ, i. ordinẽ ac ordinatũ processum vitæ gerẽdæ, hoc est, cõuersationis à te exercendæ in carne mortali. Totũ istud ex Euangelio cõprobatur. Scriptũ est nãque in Luca. 1. ca. Apparuit Zachariæ angelus domini, dicens. Elizabeth vxor tua pariet tibi filiũ, & vocabitur nomen eius Ioãnes. Erit enim magnus coram domino, & spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ, & multos filiorũ Israël conuertet, & ipse præcedet ante illum, hoc est, ante dominum Iesum Christum in spiritu & virtute Heliæ, parare domino plebem perfectam. *Ille,* vt puta Zacharias. *Promissi dubius superni,* hoc est, incredulus boni sibi promissi à deo per angelum, seu promissionis supernæ desuper sibi factæ. Non quod Deũ non crederet omnipotentem ac verum, aut quòd angelũ putaret mentiri: sed vehementi horrore, ex angeli apparitione turbatus, nõ respexit actualiter ad omnipotentiã Dei, sed ad dispositionem naturæ, dicẽdo. Vnde hoc sciam? ego enim sum senex, & vxor mea processit in diebus suis. Tale quoque cõtigit

Marginalia: *Psal, 69.* — *Iob. 5.* — *Dan. 8. 9.* — E — *Luca. 1.* — F — *Ibidem.* — *Nume. 20*

git Mosi & Aaron ad aquas cōtradictionis,qui cū tot ac tanta perpetrassent prodigia , & iá antè semel produxissent aquá de petra Oreb,vt in Exod.17.ca.recitatur:tamé ad aquas cōtradictioni fuerūt deo increduli,intuēdo ad indispositionem naturę,quasi omnipotēti nō esset perfacile de saxo durissimo copiosam producere aquam. Fuerūt quippe ex populi importunitate turbati. *Perdidit promptæ modulos loquelæ*,hoc est, amisit modulos,id est, facultatem & solitum modum ,loquelæ promptæ,hoc ex,expeditæ,quam habuit antè. Hinc legitur apud Lucá,Respōdés angelus dixit,Ego sum Gabriel,qui asto ante deū,& ecce eris tacés & nō poteris loqui,vsq; in dié quo hæc fiēt,pro eo ꝙ non credidisti verbis meis, *Sed reformasti genitus*, hoc est,tu postquá natus fuisti,reformasti, id est,restituisti & reparasti. *Peremptæ organa vocis*, id est,instruméta vocis,hoc est, loquelæ, perēptę id est , patri tuo ablatę,ita ꝙ impedimentū loquēdi fuit ei ablatū:iuxta illud Lucæ.1. ca. Apertū est ilico os eius & lingua,& loquebatur benedicés deū. Quod (vt cōmuniter dicitur & hîc insinuari videtur)factum est meritis Sancti Ioánis qui nondum natus ex vtero præuētus est vsu rationis,sicque in vtero potuit illud mereri. Vel dicitur factum meritis eius sequētibus, atque ad declarationem excellentiæ futurorum meritorum ipsius. *Ventris obstruso positus cubili*, hoc est,tu adhuc collocatus & clausus cubili obstruso,id est, in matrice ventris tuæ sanctissimæ atque beatissimæ matris vndique clausa,inuolutus pellicula quæ dicitur secundina. *Senseras*, hoc est , ex supermirabili operatione & illuminatione cognoueras *Regem*, id est , Christum regem regum, *Thalamo manentem*, id est,in vtero electissimæ virginis quiescentem:sicut expositum est super illud in primo hymno : Vti sponsus de thalamo egressus honestissima virginis matris clausula.Ex his innotescit. quòd gloriosissimus Christi consanguineus & præcursor magnus iste Ioannes in vtero suæ matris , verbi æterni incarnationem atque præsentiam ei⁹ in virginis vtero verè cognouit: quáquá Vldricus in summa sua dicat oppositum . Nec enim istud incredibile est censendum, cùm in vtero matris suæ sanctus hic puer exultasse legatur,imò & spiritu sancto repletus . Exultatio autem ex apprehēsione procedit. Quod & sanctus Bernardus, Maximus quoque episcopus, & alij multi sanctorum senserūt. Quod super Lucam plenius declaraui. *Hinc parēs nati meritis vterque*,

A Exod.17. B Lucæ.1. C

D id est, pater & mater sancti filij huius, meritis nati, vtputa filij sui. *Abdita pandit*, hoc est, secreta atque futura reuelauit
Luc. 1. ac denunciauit, vt patet in Cantico Zachariæ, & verbis sanctæ
Ibidem. Elizabeth in Luca descriptis. Nam spiritum prophetiæ sortiti sunt. Ex quibus denuo sequitur, quòd sacratissimus Ioannes in vtero matris ratione sit vsus ac meruit vehementer. *Antra deserti teneris sub annis, ciuium turmas fugiens petisti*, hoc est, ô sancte Ioannes tu petisti, id est, quæsiuisti, inuenisti, atque ingressus es, antra, id est, spelúcas deserti, vt inibi deo secretius inhæreres: sub teneris, id est, puerilibus annis, atque vt aliqui dicunt duodecimo tuæ ætatis anno, imò diu antè, vt alij opinantur: mox scilicet, vt vti orsus est ratione: fugiens
E turmas ciuium, id est, secularium hominum. *Ne leui saltē maculare vitam famine posses*, hoc est, ne valeres conuersationem pueritiæ tuæ maculare saltem famine leui, id est, peccato veniali. Sciebat nanque sanctificatum se esse in vtero, etiam magis quàm Hieremiam, qui non legitur fuisse repletus in matris aluo spiritu sancto. Ioannes quoque propinquius se habebat ad Christum, quàm Hieremias, tanquam præcursor, præco, baptista, & paranymphus ipsius. Ideo decuit eum eminentius sanctificari quàm Hieremiam. Hinc cognouit Ioannes se sic confirmatum in gratia, quòd mortaliter peccare nequiuit: sed ne venialiter saltem offenderet, fugit venialium occasiones culparum. Non tamen putapteurnitus ab omni veniali immunis fuisse peccato: sed quantum humanæ imbecillitati fuit possibile, multum rarò & non nisi leuissimè venialiter forefecit, atque quotidianis illis minutissimis culpis quotidie non tantū-
F modo satisfecit, imò mirabiliter vltra hoc omni die in omni profecit virtute. Et sicut in ardentissima fornace, stilla situlæ subitò absorbetur: sic venialia eius in feruentissima charitate ipsius. ¶ Insuper tam rigorosissimam duxit vitam, tam feruentissimis orationibus insistebat, quòd etiam pro maximis suffe-
Luc. 1. cisset excessibus. Hinc scriptum est, quòd puer crescebat & cō-fortabatur spiritu, & erat in desertis vsque ad diē ostēsionis suæ ad Israël. *Præbuit hirtū tegimen camelus artubus sacris*. In hoc versu compendiosè describitur asperitas Ioannis dignissimi in vestitu & victu. Itaque camelus præbuit, id est, materialiter exhibuit, tegimen hirtum, id est, operimentum indumentale pilosum, artubus sacris, id est, sancto & innocenti atque mundissimo corpusculo sancti Ioannis ac membris eius, qui

eminen-

eminẽtiſsimè fuit Nazaræus, id eſt, Deo conſecratus nõ vſus A
vino aut ſicera. *Strophium bidentes* id eſt, oues exhibuerunt
cingulum lumbis eius, hoc eſt, ꝙ veſtis eius fuit ex pelle came
li ſeu ex pilis cameli, contexta zona ex ouium pelle. Hinc in
Matthæo ſcriptum eſt: Ioannes habebat veſtimentũ de pilis *Mat.3.*
camelorum, & zonam pelliceã circa lũbos ſuos. *Cui*, Ioanni,
Latex, id eſt, aqua præbuit. *Hauſtum*, id eſt, potum, quem &
ſobriiſſimè ſumpſit. *Sociata paſtum mella locuſtis*, id eſt, mella
iuncta locuſtis præbebant eidẽ paſtum, id eſt, neceſſarium vi
ctum. Vnde in Marco atq; in Matthæo habetur: Eſca eius erat *Mar.1.*
locuſtæ & mel ſylueſtre. Atq; vt aliqui opinantur, locuſta hîc *Matt.3.*
ſumitur pro herba deſerti inſtar locuſtæ diſpoſita: nõ pro ani
mali. Quia (vt dicunt) ſublimis iſte Ioannes carnibus non ve B
ſcebatur. Conſequenter tangitur excellentia ſancti Ioannis
præ aliis vatibus. *Cæteri tantum cinere vatum*, id eſt, reliqui
prophetarum veteris teſtamenti cecinere tantùm, id eſt, præ-
dixerunt. *Corde præſago*, id eſt, ſapienti futurorúmque præ-
ſcio, *Iubar affuturum*, id eſt, regem Meſſiam, qui tunc erat
venturus in carnem, & modò futurus eſt ad extremum iudi-
cium. Hinc in Actis princeps ait Apoſtolorum: Omnes pro- *Act.3.*
phetæ à Samuele & deinceps annunciauerunt dies iſtos. Ve-
runtamen etiam in lege naturæ fuerũt prophetæ prẽnunciã-
tes de Chriſto. De quo & in Geneſi ſanctus Iacob vaticina- *Gene. 49*
tus eſt euidenter: Non auferetur, inquiens, ſceptrum de Iuda,
donec veniat qui mittẽdus eſt. De quo & ipſum Enoch pro-
phetaſſe, inſinuare videtur ſanctus Iudas apoſtolus in ſua ca- *Iudas.*
nonica. *Tu quidem mundi ſcelus auferentem indice prodis*, id eſt, C
tu certè ô Ioannes indice prodis, hoc eſt, digito demõſtraſti
auferentem ſcelus mundi, id eſt, Chriſtum qui abſtulit pecca-
ta generis humani. Hoc fundatur in eo, quod eſt apud Ioan-
nem: Vidit Ioannes Ieſum venientem ad ſe, & ait: Ecce agnus *Ioan.1.*
dei, ecce qui tollit peccata mundi. *Non fuit vaſti ſpatiũ per or-
bis*, id eſt, per amplitudinem terræ, ſeu in orbe terrarum vaſto
ſeu magno, non fuit. *Sanctior quiſquam genitus Ioanne*, loquẽ
do de viris ſeu maſculis ex cõplexu genitis maritali. Per quod
Chriſtus ex virgine natus, & ipſa ſacratiſſima virgo excipiun-
tur. Iſtud fundatur in verbis Chriſti in Euangelio proteſtan-
tis: Inter natos mulierum non ſurrexit maior Ioanne Bapti- *Mat.11.*
ſta: Itémque: Quid exiſtis in deſertum videre? prophetam? *Ibidem.*
Etiam dico vobis, & pluſquàm prophetam. *Qui nefas ſecli*

Luc.7. D *meruit lauantem, tingere lymphis*, hoc est, qui Ioannes meruit, vel de congruo vel de condigno, lauãtem nefas seculi, id est, Christum mundantem & auferentem scelus mundi: iuxta il-
Apoc.1 lud Apocalypsis: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis no-
Mat.3. stris in sanguine suo: tingere lymphis, hoc est, baptizare in a-
Mar.1. quis, vt omnes quatuor Euangelistæ concorditer scribunt.
¶ Obiter hîc incidit quęstio. Quomodo Ioãnes id agere meruit, cum ipse dixerit: Non sum dignus, vt procumbens soluã corrigiam calciamenti eius. Et respondendum, quòd Ioãnes ex se & secundum naturalia sua, non erat dignus deum incarnatum sic tangere & lauare. Attamen in quantum in hoc mouebatur à charitate eximia & actuali motione spiritus sancti, dignus fuit ad hoc, cũ & deuoti sacerdotes hoc modo digni
E dicantur consecrare & sumere, tractare & administrare corpus & sanguinem Saluatoris. Imò & homines virtuosi promereri dicuntur hoc modo etiam de condigno vitam æternam.

O, tu Ioannes, *Nimis fœlix*, hoc est, valde beatus in terra existens spe & merito, nunc demum in patria re & præmio: & tãtò fœlicior, quãtò & sanctior. De quo sancti atq; beati prę-
Esa.40. dixerunt prophetæ Esaias & Malachias. Esaias 40. cap. Vox
Mala.3. (inquiens) clamantis in deserto. Malachias autem 3. cap. Ecce mitto angelum meum. *Meritíque celsi*, hoc est, præclari meriti in hoc mũdo, tam quo ad præmium essentiale, quàm quo ad accidentale obtinẽdum: & tantò meriti celsioris, quò eras in charitate & eius feruore perfectior, qui die & nocte in eremo excellentissimæ contemplationi vacabas, quasi indesinenter modicissimo somno contentus. *Nesciens*, hoc est, nunquam habens. *Labem*, id est, maculam culpæ mortalis. *Ni-*
F *uei pudoris*, hoc est, mundissimæ castitatis. *Præpotens martyr*, id est, athleta fortissimus. *Eremíque cultor*, hoc est, eremita & anachoreta, *Maximè vatum*, quantum ad hoc, q̄ Christũ digito demonstrasti, & quoniam Christum venisse euangelizasti, quasi Apostolus eras. ¶ Porrò de varia cõparatione prophetarum ad inuicem, quantum ad excellentiam, prolixus est sermo: de qua re in aliis pluribus locis tractatum est, idcirco pertranseo. *Serta ter denis alios coronant Aucta crementis*. Serta, hoc est, ornamenta quædam præmij accidentalis correspõdentia munditiæ castitatis aucta crementis ter denis, hoc est, multiplicata fructu tricesimo, coronant alios, id est, ipsos coniugatos, coniugali continentia ex charitate decoratos præ-

miant

miant & perornāt, ſicut ſertum factum de floribus ornat dia- A
dema regium ſuperpoſitum capiti regis. *Duplicata quoſdam*, hoc eſt, ſerta ſexies denis cremētis aucta, hoc eſt fructus ſexageſimi aliquos ornant, vtputa deuotos vtriuſque ſexus continentia viduali fulcitos. *Terna centeno cumulata fructu*, id eſt, tria ſerta cumulata fructu centeno, id eſt, aucta fructu centeſimo. *Te ſacer ornant*, hoc eſt, ô ſancte Ioannes, qui non ſolùm decoraris fructu centeſimo pro tua cōtinentia virginali, ſed aureolis quoq; martyrū & doctorū, quæ duæ aureolæ pulchrificantur ſerto centeſimi fructus, quia ſeinuicem fulciunt. Iſtud de triplici fructu ſumitur, ex eo quod Chriſtus in euangelio apud Matthæum & apud Lucam loquitur: Semen cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum, aliud triceſimū, aliud ſexageſimum, aliud centeſimum. Semen nanq; eſt ver- B
bum dei quod prædicatur, cuius fructus eſt ſpiritualitas quædam in audientibus, ex verbi illius ſeminatione exurgens, ſequens & oriens, quæ ſpiritualitas dicitur fructus ad quem verbi prædicatio ordinatur, eſtq; continentia & abſtractio à carnalibus atque venereis: & eſt triplex, videlicet coniugalis, vidualis & virginalis, prout ſuper quartum Sententiarum diffuſius eſt inductum, & in opuſculo De vita laudabili viduarum.

Mat. 13. *Luc. 8.*

Nunc potens noſtri meritis opimis, hoc eſt, tu (ô glorioſè Ioannes) qui potens es nos iuuare, meritis opimis, id eſt, tuis exuberantibus ditiſſimis meritis. *Pectoris duros lapides repelle*, id eſt, intercedēdo impetra, vt deus repellat, & tollat à nobis lapides duros, pectoris, id eſt, vitia cordis indurata, rebellionem, & proprij ſenſus immanſionem, carnalitates, praua propoſita, & cuncta quæ obicem ponunt ſpiritui ſancto, ac emol- C
litionem, compunctionem, ac obedientiam cordis impediūt.

Aſperum planans iter, id eſt, viam diſtortā rectificans operationémq; duram emolliēs, quemadmodū prædicaſti: Parate viam domini, rectas facite in ſolitudine ſemitas dei noſtri.

Mat. 3. *Mar. 1.*

Et reflexos dirige calles, id eſt, operationum proceſſus à rectitudine æquitatis aberrantes, non rectè directos ad vltimū finem, ſed ad propria commoda ac honores retortos, rectifica corrigendo tales proceſſus, vt recti proceſſus ſuccedant. Hoc agit S. Ioannes diſpoſitiuè orādo & procurādo, vt fiat à deo.

Vt pius mundi ſator & redemptor, id eſt, Chriſtus benignus mundi fundator ac liberator. *Mentibus pulſa luuione puris ritè dignetur veniens ſacratos ponere greſſus*. Ordo verborum eſt,

D vt redemptor veniens ritè, id est, gratiosè adueniens dignetur ponere in nobis gressus sacratos, id est, profectus virtutum ac processus ad patriam ordinatos ad gloriam dei, & hoc mentibus puris, id est, cordibus nostris purificatis, luuione, id est, vitiorum tumore, infectione, cõfusiuáque subsannatione pulsa, id est, extirpata & abiecta ab animis nostris. *Laudibus ciues celebrant superni, Te deus simplex pariterque trine,* id est, ô deus in essentia simplex & vnus, pariterque pro &, ô trine, id est, tu qui trinus es pariter in personis, ita quòd vnitas illa ac trinitas simul stant, nec inuicem sibi repugnãt, vt apparet incredulis, ciues superni, id est, beati commorantes in paradiso cœlesti celebrant, hoc est, solenniter colunt & extollũt te laudibus magnificentissimis eorum beatificæ visioni proportio-

E natis. *Supplices & nos veniam precamur,* hoc est, nos quoque viatores adhuc miseri, in medio periculorum fluctuantes, qui omnes in multis offendimus, precamur veniam, id est, remissionem culparum ac gratiam. *Parce redemptis,* vt non obstãtibus nostris peccatis, tuæ passionis consequamur effectum. *Amen.* Ex his innotescit mira excellentia sanctitatis ac dignitatis sacratissimi & præamabilissimi Ioannis Baptistæ. De qua sancti & deuotissimi patres gloriosi doctores magna & prorsus sublimia sunt locuti. Præsertim aureum illud os Ioannes Archiepiscopus, Maximus quoque episcopus. Sed & præelectus Bernardus, specialiter in sermone quẽ de duodecim prærogatiuis excellentissimi huius compilauit Ioannis. His ergo, quæ aliàs satis constant, omissis, aliquid pro nostra excitatio-

F ne exhortando poterit tãgi. Ecce homo iste angelicus, qui & diuinitus per prophetam angelus est vocatus: in vtero eminẽter sanctificatus, atq; in gratia roboratus, sapiẽtissimè metuẽs ne inter homines conuersando, non solùm in venialia assiduè laberetur, verũ etiam à spirituali impediretur profectu, & à contemplationis puritate, frequentia, ac ardore retraheretur: mox vt adultæ ætatis robur aliquantulũ est sortitus, fugit in eremum, solitudinem est ingressus, in deserto commorari exorsus est: nec ferarum horrore, neq; latronum formidine, neque inuisibilium hostium importunitatibus est retractus. Illic innocentissimum atque mundissimum suum corpusculum tanto pœnitentialium operum tractauit rigore, tot & tantis afflictionibus castigauit: quasi iam ante cunctis fuisset sceleribus implicatus, inquinatus, corruptus. Nónne patriarchalis caro

feruen-

feruentissimi pueri super nudam humum ad soporandũ paulisper extitit reclinata? Quo putas vsus est puluinari? Nónne probabile est, quòd instar Iacob patriarchæ supposuerit lapidem capiti suo? Vel forsitan (vt de nonnullis in Vitispatrum ac alibi legitur eremitis ac aliis magnis sanctis) stãdo, seu ad arborem appodiando, aut aliquantisper sedendo modicissimũ quid somni admisit, vel potius passus est, præuentus & necessitate oppressus. ¶ Deinceps si verum est, quod Abbas deprõpsit Arsenius: sufficit monacho vna hora pro somno, si tamen operarius sit: puto quòd infatigabili ac feruentissimo operario huic Ioanni suffecit pro somno media hora. ¶ Insuper si & admirabilis illa Maria Ægygtiaca adhuc turpitudini vacans multas noctes in obscœnitatibus suis duxit insomnes, & vtique multo plures in contemplationibus, orationibus ac laudibus supergloriosissimi Dei conuersa & in deserto conuersans: nónne multò credibilius est, sanctissimum hunc Ioannem plurimas noctes transegisse somni expertes? Quid iam de eius abstinentiis, ieiuniis, asperitate vestitus, silentio, dignum poterit enunciari? Certè tanta erant ac talia, quòd nullus trium Euangelistarum dimisit ea intacta. At verò de internis & spiritualibus exercitiis eius quid imaginari, vel potius somniare poterimus? Nónne quò innocentior fuit & gratia plenior, quò itẽ corpus habuit subiectius rationi atque ab omni petulantia amplius alienũ: quò rursus in charitate perfectior, ac de mysteriis redemptionis humanæ illuminatior, eò in contemplationibus fuit sublimior, in excessibus mentis frequentior, in secretissimis supersanctissimæ deitatis amplexibus, deosculationibus, & increatæ ac infinitæ suauitatis illius degustationibus, familiarior, profundissimè prorsus absorptus ob infinitas opulentias fœlicitatis ac gloriæ eius? Nónne & affectuosa & pura mens eius habitauit continuè & requieuit dulcissimè in supersplendidissima & superserenissima regione illa impermeabili atque plenissima, penitúsque interminabili lucis ac gloriæ summæ, abyssalis, superfœlicissimæ & æternæ? Certissimè hîc amantissimus domini habitauit confidenter, & in eo quasi in thalamo tota die moratus est. Quid ad hæc dicturi sunt Christiani gulosi, carnales, acediosi, corpora sua vitiis inquinata, cadaueribus viliora, delicatè mollitérque tractantes, pretiosè induentes, pomposè ornantes, dormientes in lectis eburneis, & la-

D sciuientes in stratis suis: qui super contritione pauperum nihil dolent, imò potius egenos & impotentiores opprimunt & deuastant. Et hos dimittamus, & eos qui beati Ioannis exemplo solitudinem sunt ingressi, solitariam vitam professi, & in cellis tanquam in antris commorantur, modicè alloquamur. Certè beati sunt qui professionem suam inuiolatam obseruant, si cellæ ac solitudini debitum reddant. Si tantò syncerius, stabilius, fructuosius vacant Deo: quantò præ cæteris se corporaliter elongauerunt à seculo. ¶ Præterea si (quod absit) mundum intra se retinent clausum, si ad ea quæ seculi sunt, denuò afficiuntur, si non solùm subesse & obedire grauiter ferunt, imò & primi illius apostatæ vestigia imitantes, præesse fatuissimè cupiunt, atque confra-E tribus anteferri, præsideréque moliuntur, si linguam loquacitati, ventrem gulositati, cor dissolutioni ac leuitati resoluunt, si diligunt somnum, passionibúsque succumbunt, nec continuo profectui dignè insistunt quotidie, vt tenentur: & eorum includit professio, nónne duplici contritione, multiplici confusione, grauissima damnatione sunt digni? Simus ergo ô fratres, indesinenter ac summè soliciti: ne Deum & creatorem nostrum altissimum, Saluatorem piissimum, Iudicem metuendissimum, in aliquo offendamus, ne vllam temporis horam aut morulam infructuosè pertranseamus, ne fratri alicui offendiculum ponamus aut scandalum. Indesinenter intra te dicito: Viuit dominus, in cuius conspectu sto hodie. In omni loco & tempore, in omni actu & occupatione, in mensa & lectulo, sapienter aduerte & cogita il-F lum esse præsentem: & coram illo indecenter te habere, maximè erubesce. Sanctæ sobrietati & corporis castigationi rationabiliter stude. In horis & laudibus Dei, in oratione & celebratione stabilis ac deuotissimus esto. ¶ Postremò, videntes quantum conuersatio nostra à patrum nostrorum cõuersatione (heu heu heu) distet, deficiat, lapsa sit, & occumbat (proh dolor) & succumbat, intimè doleamus, ploremus, atq; in infinitum nos ipsos aspernemur, humiliemus, & quasi sub terra nos defodiamus, coram altissimo apparere erubescentes. Quis scit si ignoscat deus, & pereamus? si tamen resipiscamus, & compunctioni, atque custodiæ cordis strenuè insistamus, ac iuxta exigentiam nostræ vocationis conuersari dignè Deo iugiter enitamur. Ad quæ omnia peragenda

da ſacratiſsimum hunc Ioannem affectuoſè rogemus ac ſemper in ſpeciali amore præcipuóque habeamus honore. A

DE B. VIR. MARIA, ad veſperas Hymnus.

¶ *Laudatur in eo ſacroſancta virgo Maria, quòd ab angelo cœlitus miſſo ſalutata, Dei mater eſt effecta: denique rogatur vt nobis materna oſtendens viſcera, filium reddat placatum atque benignum.*

AVTHOR INCERTVS.

¶ CARMEN trochaicum trimetrum, non excultum.

VE *maris ſtella*. Hymnus iſte in ſolennitatibus ſacratiſsimæ virginis decantatur. In quo primùm B ipſam præſtantiſsimam noſtram dominā ſalutamus & collaudamus, ad captandam beneuolenciam eius, imò potius ad honorādum eam in domino, quia poſt verum deū ſummè ac vnicè eſt amanda ac honoranda, vtpute vera mater illius, per quod conſtituta eſt dignitatis & excellentiæ quodammodo infinitæ, facta cōparentalis patri æterno, veráq; genitrix vnigeniti filij, patris ſummi familiariſsimum amantiſsimúmque ſacrarium, templum, & tabernaculum ſpiritus ſancti, & tanta demum ac talis in omni excellentia gratiæ ac virtutum, in variis chariſmatibus adorandi paracleti, qualem ac quantam condecuit eſſe matrem Dei, deorum reginam, & imperatricem vniuerſorum ſanctorum. C De qua ſanctus & feruēs ille Ignatius ſuo ſcripſit præceptori Ioanni Apoſtolo: Quem non delectet eam videre, quæ deū deorū permanens virgo genuit nobis? ſi tamen ſit noſtræ religionis amicus. Itaque deuota ac hilari mente dicamus atque cantemus: Aue maris ſtella. Hæc eſt ſalutatio cōgratulationis, quia ſic eſt magis quàm deprecationis, vt ſic ſit. Nempe hæc vnica & incomparabilis virgo nunc verè eſt ſine omni vę, ſine omni miſeria culpæ ac pœnæ. Et vt deuotiſsimus eius amator ſanctus teſtatur Bernardus: Luci inacceſsibili ſuperdelitioſiſsimæ ſuperpulcherrimæ deitati tam profundiſsimè eſt immerſa, quantum ſine perſonali vnione conditio patitur creaturæ. Cui verſificator quidam compendioſa ſalutatione deprompſit: Fœlix mater aue, qua mundus ſoluitur à væ. Quæ genitricis Euæ, væ facis eſſe breue. Itaque quò te (o ſereniſsima domina) magis diligimus, eò maiori congratulatione ac

D complacentia tibi proferimus, téque salutamus, dicentes: Aue maris stella, quæ conuenienti valde metaphora stella maris vocaris. ¶ Porrò in primis stella meritò appellaris, Stella vtique radiantissima cœli empyrei, quæ totum illum orbem supermũdanum, paradisum supremum, triumphantem ecclesiam, ineffabiliter ornas, pulchrificas, illustras, exhilaras: nec est ibi stella te pulchrior, nisi vnigenitus tuus, qui in Apocalypsi fatur: Ego sum genus & radix Dauid, stella splendida & matutina. Deinde rite nominata es stella maris. quemadmodum enim stella illa firmamenti, quæ polus arcticus nuncupatur, stat quasi fixa immobilis, dirigens nauigantes, ad cuius aspectum nautæ in periculis consolantur, & quò se vertere debeant, contemplantur: sic miseri viatores in hoc seculo nequam tãquam procellosissimo, & inquietissimo oceano fluctuantes & periclitantes, ad te ô misericordissima aduocata, ô mater dulcissima, ô tutum fidelissimúmque refugium, dirigunt in omni periculo desolatum mentis intuitum, & ex tui speculatione consolantur, respirant, confidunt, atque à te clementissimè aspiciuntur, iuuantur, diriguntur, sicque ad portum pertingunt salutis perpetuæ. *Dei mater alma*, id est, sancta genitrix vnigeniti Dei patris, qui cum essentialiter sanctus sit & sanctitas infinita in deitatis suæ natura, non nisi sanctissimam voluit matrem habere: tantò sanctis cæteris sanctiorem, quantò genitricem sancti sanctorum decuit famulis & ancillis eiusdem sancti, imò sanctissimæ matris illius, consistere sanctiorem. Etenim vniuersi sancti, qui vtique ministri sunt, vel ancillæ eiusdem sancti sanctorum, etiam sunt ministri aut famulæ matris, id est, genitricis Dei & creatoris sui, quæ priuilegio, iure, & authoritate maternitatis suæ, qua mater est veri Dei & comparentalis æterno patri, præest ac præcipere potest omni creaturæ in cœlo & in terra. *Atque semper virgo*, prorsus superpurissima, in qua nunquam inordinatus quis fuit affectus, cogitatus, aut motus: virgo ante partum, in partu, & post partum. *Felix cœli porta*. Nõ tam eminenter vt mundi Saluator filius tuus, sed dispositiuè & cooperatiuè, quia per te & ex te natus est nobis cœli apertor, & tu meritis tuis copiosissimis & efficacissimis precibus gratiam & ingressum regni mereris. Iterum per præclarissimã virginem (vt cãtat Ecclesia) meruimus authorem vitæ suscipere. Ipsa quoque est mediatrix nostra, & reconciliatrix piissima, sicque rectè dicitur cœli porta, hoc est, via & medium introeundi

Margin: Apoc. 22. E F

eundi in regnum. ¶ Amplius, ficut per Euam clausa fuit porta A
paradisi terrestris, quæ tamen per transgressionem Adæ clausa fuit directè & consummatè, sic per virginem gloriosam aperta dicitur porta cœli, quæ per Christum completè & propriè dicitur reserata, vt dictum est suprà. O Maria, *Sumens illud aue*, id est, salutationem angelicam nunquam antè auditam. *Gabrielis ore*, qui in assumpto corpore visibiliter tibi apparuit, ac loquebatur in plena vigilia, sicut & Danieli ac Zachariæ, quorum nullum tam solénissimè salutauit, vt te. *Funda*, id est, firmiter colloca & conserua. *Nos in pace*, pectoris, quæ est tranquillitas mentis in Deo, de qua legitur. Pax multa diligentibus legem tuam. In pace quoque temporis quæ est quies à visibilium hostium seu perturbationum impugnatione nos tene. Vnde dixit Apostolus: Cum omnibus hominibus pacē habete. Et Saluator: Pacem habete inter vos: Verùm quæcunque aduersitas, persequutio, correptio, exercitatio acciderit nobis, nequaquam à pace pectoris retrahamur. Imò in aduersis tanquam in cunctis diuitiis gloriantes, pacem mētis nostræ in potestate aliorum nullatenus statuamus: ita, quòd ipsi dum voluerint, valeant nos turbare. *Mutans nomen Euæ*. Quæ mater perditionis & doloris vocatur: tu autem mater salutis & gaudij. Denique literæ huius nominis, Eua, transpositæ, compaginant verbum hoc, aue. *Solue vincla reis*, Hoc atque sequentia piissima ac potentissima domina operatur, non vt causa principaliter effectiua, sed instrumentaliter & procuratoriè ac mediatoriè cooperatiua. Excellentius tamen, quá alij sancti & sanctæ: si quidem regnū misericordiæ perhibetur ei commissum, propter quod regina misericordiæ nūcupatur, mater gratiæ ac salutis: quoniam prærogatiua & iure maternitatis Dei, subauthoritatem quādam in iis creditur esse sortita: quēadmodum CHRISTVS secundum naturam assumptam in sacramentorum effectibus, secundum doctores super quartum sententiarum. Itaque ô Maria, solue, id est, dissolue, relaxa, aufer vincula vitiorum, reis, id est, peccatores à vinculis iniquitatum suarum, meritis tuis ac precibus libera, remissionē ac gratiæ infusionem impetrando. Etenim nihil vult nos deus habere, quod non transeat per manus Mariæ. Ideo quicquid boni in nobis est per eam recognoscamus nos suscepisse, & ei inde gratias referamus in Deo tanquam mediatrici. *Profer lumen cæcis*, id est, excæcatis per peccata hominibus produc & im

Lucæ. 1. *Dan. 8.9.* *Lucæ. 1* *Psal. 118* *Roma. 12* B *Marc. 9.* *Bernard.* C

D petra illuminationem gratiæ Dei, vt sua cognoscant, doleant, defleant, confiteantur, deuitent peccata, & sua aduertant pericula, vitæ incertitudinem, temporis breuitatem, diuini iudicij rigorem ac cætera memorentur, prouideantque nouissima, & ita illud Ecclesiast. adimpleant: Memento nouissimorum tuorum & desine inimicari: nec irascaris proximo, & abstine te à lite. *Mala nostra pelle*, id est, mala culpæ à nobis auelle, pœnas quoque quas pro eis meremur, misericorditer moderare: quatenus deus non secundum peccata nostra faciat nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuat nobis. *Bona cuncta posce*, id est, postula nobis dari omnia necessaria ad salutem, bona gratiæ in præsenti, ac bona gloriæ in futuro, profectum in omni virtute ac dono spiritus sancti, sicut orat Apostolus: Deus spei vos repleat omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in virtute & gratia spiritus sancti. Sicque illud ad Corinthios verè dicatur de nobis: In omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia: ita vt nihil vobis desit in vlla gratia. *Monstra te esse matrem*, id est, tam magnificè ac potenter tam gratiosè & maternaliter agendo nobiscum, per hos effectus ostende te esse matrem filij Dei, qui tot & tanta propter te operando, pandit se honorare te & exaudire, vt matrē suam dignissimam atque charissimam: sic quoque succurrendo nobis piissimè ostende te esse matrem nostram, tā maternè nos refouendo. *Sumat per te precē*, id est, per te preces nostras exaudiat. *Qui pro nobis natus tulit esse tuus*, id est, vnigenitus Dei, qui vnigenitus pro nostra salute tulit, id est, dignatus est & cōsensit esse natus, id est, filius tuus: sicut hoc suprà in primis hymnis expositum est. Cúmque, ô beatissima virgo, propter nos & causa nostri ac pro nostra salute tam incomprehensibiliter sublimata sis, & veri Dei vera mater effecta: decentissimum est, te nobis misericordissimam esse, ac debito condecentiæ, moralitatísque iure, ac congruentia ad hoc quasi adstringi videris. O *Virgo singularis*, id est, summa & vnica in virginitate, sicut in cæteris quoque virtutibus prorsus præ cunctis puris hominibus excellentissima: prout modò expressum est. Vnde subiungitur. *Inter omnes mitis*, id est, præ cunctis ineffabiliter mansuetissima, nunquam ad vllum iracundiæ motum inducta, nec vlla impatientia stimulata aduersus eos, à quibus vidisti vnicum & superdilectissimum ac præinnocentissimum filium tuum tot & tanta perferre, & tandem mortem acerbissimam sustinere.

Eccle. 28
Roma. 15.
E
1. Cor. 1
F

ſtinere. *Nos culpis ſolutos*, id eſt, meritò paſſionis filij tui à vitiis liberatos, quantum ex parte ipſius eſt, & per te veniam aſſequutos. *Mites fac & caſtos*, id eſt, virtutes has, caſtitatem ac mititatē impetra nobis, ſeu profectum in eis, perſeuerantiam, & conſummationem finalem in ipſis. Magnæ quippe ſunt iſtæ virtutes, cum in Eccleſiaſtico ſcriptum ſit: Fili in manſuetudine opera tua fac, & ſuper omnem hominum gloriam diligeris. Itémque: Omnis pōderatio non eſt digna continentis animæ. A *Eccle.3.* *Eccle.26.*

Vitam præſta puram, id eſt, conuerſationem Deo acceptam, à peccatis præſertim mortalibus immunē, in cœlis ſit vt conuerſatio noſtra, quæ ſurſum ſunt quærendo ac ſapiendo, non carnalia & terrena. *Iter para tutum*, id eſt, diſpone nobis ſecurū acceſſum ad filium tuum: ita vt taliter conuerſemur, quòd ſine reſiſtentia perducamur ad eius præſentiam, nec ſeparemur ab eo, B *Vt videntes Ieſum*, per beatificam viſionem, quo ad eius deitatem, & quo ad naturam aſſumptam, quo ad accidentalis præmij perceptionē præcipuam: prout iſtud ſuprà clarius fuit expoſitum, *Semper collætemur*, id eſt, perpetuò iucundemur in ipſo & cum ipſo in patria: quemadmodum in prima ſua effatur canonica Apoſtolorum ſupremus: In Chriſtum nunc non videntes creditis, videntes autem exultabitis lætitia inenarrabili & glorificata, reportantes finem fidei veſtræ ſalutem animarum veſtrarū. *1.Pet.1* *Sit laus Deo patri, ſummo Chriſto decus*, id eſt, decens veneratio, vtputa latrię cultus. Dicitur autem Chriſtus ſummus, non quòd patre aut ſpiritu ſancto ſit maior, ſed ne ratione aſſumptæ naturæ minor putetur ſimpliciter, quamuis ſecundum illam ſit minor, quemadmodum ipſe loquitur: Pater C maior me eſt. Et rurſus: quoniam pater & Chriſtus ac ſpiritus ſanctus ſunt vnus ſummus, non tres ſummi: ſicut ſunt vnus immenſus, non tres immenſi. *Ioan.14* *Spiritui ſancto*, ſupple ſit laus & decus, ſicut patri & filio. *Tribus*, ſubaudi perſonis. *Sit honor, vnus*, id eſt, idem & indiuiſus, ſeu eadem adoratio: ſicut ſunt vnus deus, & vnus creator. Veruntamen ſicut ſunt tres perſonę: ſic quælibet earum poteſt ſigillatim adorari & honorari. Nā in miſſæ officio orationes ſpecialiter diriguntur ad deum patrem. Et in hymnis atque ſequentiis ſpecialiter inuocamus ſpiritum ſanctum, dicēdo: Veni ſanctæ ſpiritus, & emitte cœlitus lucis tuæ radiū, &c. Itē, ſancti ſpirit⁹ adſit nobis gratia. In hymno quoque, Veni creator ſpiritus. Præterea hymnum iſtum de ſacratiſsima ac ſuauiſsima regina ac domina noſtra, cum de-

D uotione, feruore & alacritate depromamus tantò maiore, quantò ipsa vnica ac incóparabilis domina cæteris sanctis est sublimior, nobísque amabilior. Nempe cum vnum quodque tantum habeat de amabilitate, quantum de bonitate: & tátum de honorabilitate, quantum de authoritate, dignitate ac maiestate. tantũ quoque de suauitate, quantum de conuenientia, constat, quòd quantò beatissima virgo hæc cæteris sanctis vniuersis perfectior, sanctior, maior & dignior est, tantò illis amabilior, honorabilior, suauiórque consistit. Si ergo tam vehementer diligimus illustrissimam Catharinam, regalem ac speciosissimam Vrsulam, & omnem eius fœlicissimam societatem, imò & affectuosissimam ac contemplatiuissimam Mariam Magda-
E lenam, quàm ardentissimè & specialissimè diligere nos oportet hanc vnicam & amantissimam Dei, cui tam inæstimabilis sanctitas & excellentia est præ omnibus illis? Certè (vt philosophi quoque fatentur) quantò est aliquid primæ causæ propinquius, tantò est ei in cũctis similius. Porrò Mariam hanc vnicam Deo altissimo indicibiliter esse propinquam præ cæteris sanctis, non solùm hominibus, imò & angelis sanctis vniuersis, ambigere nequit neque negare, nisi qui non credit quòd ipsa sit verissima genitrix summi Dei: quod qui non credit, aut conuertatur & credat, aut pereat in æternum. Ipsam ergo post verum deũ præ omni creatura in esse creato subsistente (quod dico propter CHRISTI humanitatem) summè amemus, iucũdissimè laudemus ac salutemus, reuerendissimè veneremur. Ip-
F sa post deum sit spes nostra præcipua, consolatio maxima, refugium singulare. Ad ipsam tanquam ad stellam maris in omni tribulatione, tentatione, necessitate, perplexitate, fluctuatione, aspiciamus, eam cum ingenti confidentia inuocemus, eius humilitatem, mansuetudinem, misericordiam, castimoniam, charitatem totis viribus iugiter assequamur. Postremò valde pertimescamus eam inhonorare, ne ipsa offensa, destituamur tantæ aduocatæ támque benignissimæ matris auxiliis. Nam & si ipsa non facilè offendatur, nec prona sit vlcisci: attamen filius eius iudex supremus pro matre sua valde zelans, eius injurias, inhonorationes, paruipensiones districtè vlciscitur: & tantò districtius, quantò ipsa gratiosior, benigniórque consistit.

¶DE

A

¶DE B. V. MARIA, ad nocturnum matutinum Hymnus.

¶Referuntur in eo præclara mysteria de partu filij dei: iuxta prophetarum vaticinium, ex Maria virgine, cuius prærogatiuas gratiarum, & priuilegia diuinorum munerum prosequitur.

Ysterium Ecclesiæ Hymnum Christo referimus. Mysterium Ecclesiæ est sacrum & incomprehẽsibile illud secretum, quod credit Ecclesia, seu populus Christian⁹, videlicet sanctissima incarnatio verbi ęterni, & cætera sacra, quæ Christus pro nostra salute assumpsit, fecit ac pertulit: vt sunt natiuitas, B circuncisio, oblatio eius in templo, institutio sacramentorum, potissimùm Eucharistię, passio, & cętera. Hoc mysterium seu horum mysteriorum congeriem referimus Christo, id est, ad laudem & gloriam Christi, qui ita se exinaniuit pro nostra saluatione: hymnum, id est, materiam & obiectum laudum & cãticorum, quas de iis decantamus & offerimus Christo ac toti superfelicissimæ trinitati: quæ tam alto & pio consilio decreuit nos per hæc Christi mysteria redimere ac saluare. Vnde totis præcordiis gratias agimus & laudamus vnigenitum dei, qui tantò amabilior, honorabilior, ac preciosior nobis effectus: quantò plus se propter nos humiliauit, atque quo maiore ac plura pro nobis tolerauit opprobria & tormenta, irrisiones, conculcationes, blasphemias, mortisque iacula. *Quem*, Christum. *Genuit puerpera*, quæ primò peperit puerum C permanens virgo. Puerum planè in assumpta humanitate: de quo prædixerat Esaias: Puer nobis natus est. Secundum dei- *Esa. 9.* tatis verò naturam, dominum maiestatis æternæ. Propterea subditur, *Verbum patris in filium*, virginis matris, vt puta sui ipsius. Nec duo sunt filij sicut nec duæ personæ: sed verbum æternum in suo esse personali, increato, ęterno substantificauit & suppositauit, hoc est, subsistere fecit naturam humanam vt secum vnam faceret personam. *Sola in sexu fœmina electa es in seculo*, id est, ô magna & gloriosa Maria, tu sola in sexu fœmineo, hoc est, inter personas fœminei sexus, electa es ab æterno à superueniente trinitate, in seculo, id est, inter personas in hoc seculo conuersantes. Vel in seculo, quia in seculo isto assumpta es ad istud mysterium exequendum, ad quod

D ab æterno fuisti electa, *Et meruisti dominum*, vniuersorum ex te incarnatum in annunciatione angelica, quando consentiendo dixisti: Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum verbum tuũ. Vnde angelus sanctus dixit ad Ioseph de te: Quod in ea natum est, de spiritu sancto est. *Sancto portare in vtero*, tuo virgineo in ventre mysterij, in templo sacratissimo veri dei, in thalamo spõsi æterni, de quo dictum est in primo hymno: Vti sponsus de thalamo egressus honestissima virginis matris clausula. In hymno quoque secundo: Procedens de thalamo suo pudoris aula regia. Sicque qui ab æterno mansit in sinu & corde patris, nouem mensibus habitauit in vtero virgineę atque mũdissimæ matris. De quo sancta Elizabeth: Benedictus (inquit) fructus ventris tui. Nónne ergo beatissima viscera Mariæ virginis, quæ portauerunt æterni patris filium, quæ portauerunt portantem se, qui cum sit splendor gloriæ & figura, id est, imago substantiæ, id est, supersubstantialis dei patris, portat omnia verbo virtutis suæ, id est, præcepto suæ omnipotentiæ. Sic & se incarnari & in vtero suo portare filium dei meruit præclarissima hæc Maria de cõgruo magis quàm de condigno. Et quamuis per vniuersas suas excellentissimas virtutes istud meruerit suo modo, specialiter tamen & appropriatè ac dispositiuè per suam profundissimam humilitatem, qua se sub vniuersis humiliauit hominibus, & ineffabiliter magis quàm aliquis vnquam purus homo deinceps: sicque tanta sua humiliatione meruit exaltationem hanc maximam. Deinde per suam mundissimam castitatem ac nimiam prorsus puritatem, qua nituit: quæ tanta fuit, quòd (teste Anselmo) maior sub deo nequit intelligi, puta sub eius filio deo vtique incarnato: cuius & creatam puritatem ac sanctitatem constat multò fuisse maiorem puritate suæ benedictissimæ matris. Consummatè verò id meruit sua ardentissima & perfectissima charitate, id est, actuali dilectione, qua zelo diuini honoris atque humanæ redemptionis præ cunctis sanctis inæstimabiliter æstuauit. *Vates antiqui temporis prædixerant, quod factum est: quia virgo conciperet, & pareret Emanuel*, id est, Deum nobiscum existentem per nostræ assumptionem & conuersationem suæ personæ. De hoc in primis duobus hymnis satis dictum opinor. *Mysterium hoc*, incarnationis verbi æterni, & donum virginalis fœcunditatis maternæ, *Magnum est*, magnitudine virtutis ac gratiæ, magnitudine

Marginalia: Luc. 1. (at "endo dixisti"); Matth. 1 (at "bum tuũ"); Lucæ. 1. (at "Benedictus"); E (at "tissima viscera"); Hebre. 1 (at "tris filium"); F (at "ac nimiam")

gnitudine potestatis diuinæ & prærogatiuæ humanę. *Mariæ, quod concessum est,* à deo omnipotente. *Vt Deum per quem omnia,* id est, verbum æternum, de quo fertur in Ioanne: Omnia per ipsum facta sunt. Et hoc certè, non vtique sicut per causam ministerialem & secundariam patre inferiorem, vt sceleratissimus mentitus est Arrius: sed sicut per eum cui ratio exemplaris causæ appropriatur. *Ex se videret,* id est: crederet & contemplaretur, *Prodere,* id est, procedere. Egressus quippe Christi ex vtero virginis instantaneus extitit: nec corporaliter videbatur à matre: sed natum & ante se in terra situm omnium creaturarum dignissima, præstantissima virgo mox hilariter vidit, deuotissimè adorauit, & paulò pòst in brachiis suis strinxit, inuoluit, atque in præsepio reclinauit: quem & propriis manibus suis leuauit de terra, cum cœpisset algere. Denique tria opera maxima & summè miranda Deus effecit: quę sunt creatio mūdi, incarnatio verbi, & trāssubstantiatio panis & vini in corpus & sanguinem Christi. Et quærunt doctores quod horū maius, mirabiliusque cōsistat? Ad quod quidam super secundum sentētiarum, aliqui super tertium, nonnulli super quartum (vt Thomas) respondent. Quære ibidem. A Ioan. 1 B

¶ DE B. VIR. MARIA ad laudes & matutinas Hymnus.

¶ *Gratulatur in eo virgini Mariæ dulcissimæ, quòd plena gratiarum eum genuerit gloriosa peccatoribus filium, quē pastores atque Magi creatorem omnium in Bethleem requirentes, melodiis cōfessi sunt & muneribus: deinde ad piissimam dei matrem, vt populis suis pacis & indulgentiæ impetret auxiliū, supplicatio dirigitur.* C

Erè gratia plena es, id est, ô tu sacratissima virgo, plena es gratia, id est, supernaturali dono ac habitu gratiæ, sumendo gratiam extēsē, prout gloriam ac lumē glorię includit ac cōprehēdit, secundum quod gloria dicitur gratia consummata. Et Apostolus protestatur: Gratia dei vita æterna. De plenitudine autē & excellentia gratiæ incomparabilis virginis dictum est. *Et gloriosa permanes,* id est, in perpetuum inuariabiliter fœlix, famosa, gaudiosaque perseueras. *Quia ex te nobis,* id est, ad nostram redemptionem atque salutem. Roma. 6

D *Natus est Christus*, secundum assumptam humanitatē, quoniam caro eius ex purissimis sanctissimę virginis sanguinibus est formata. *Per quem*, secundum suam diuinam naturam,
Ioan. 1. *Facta sunt omnia*, iuxta illud Ioannis, Omnia per ipsum facta sunt, vt frequenter est expositum. *Pastores qui audierunt*, ab angelo eis dicente, Euangelizo vobis gaudium magnum, quia natus est vobis hodie saluator, *Gloriam deo cantauerunt*, Iuxta illud Lucæ, Reuersi sunt pastores glorificantes Deum
Lucæ. 2. super omnibus, quæ audierant, *Cucurrerunt in Bethleem*,
Ibidem. iuxta illud, Venerunt festinantes. *Natum videre dominum. Sic*
Matth. 2. *magi ab ortu solis per stellæ indicium.* Qualiter factum sit hoc, Matthæus describit, in quo habetur, Cùm natus esset Iesus in Bethleem, ecce Magi ab oriente venerunt, dicentes, Vbi est
E qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in oriente, & venimus adorare eum. Etenim Christus multos Iudæorum, plurimosque Gētilium saluaturus, natiuitatem suam mox aliquibus ex Iudæis, ac quibusdam ex Gētibus reuelauit. Hinc subditur. *Portantes typum Gentium*, id est, repręsentātes figuram gentilium, *Primi offerunt munera*, aurum, thus & myrrham. Auro designantes personam regis, thure dei, myrrha morituri: prout de isto in aurea legenda & alibi copiosè habetur, nec huic immorari oportet. *Rogemus ergo populi*, id est, ô confratres & proximi rogemus. *Dei matrem ac virginem vt ipsa pro nobis impetret pacem*, cordis & temporis atque æternitatis, *Et indulgentiam*, plenam. Siquidem filius eius omnipotens eam honorans nil denegat ei, quod ipsa ex deliberatione absolutè desiderat ac precatur. Denique
F vt deuotissimus doctor religiosorum sanctus ait pater Bernardus, Securum habemus accessum. Nam mater ostendit filio pectus & vbera. Filius ostendit patri latus & vulnera, nec potest esse repulsa, vbi tot & tanta concurrunt charitatis insignia. *Gloria tibi domine*, sancte pater æterne, gloria vnigenito. &c. Postremò hunc hymnum deuotissimè semper legamus & decantemus, memorès mysteriorum, beneficiorúmque saluatoris, gloriosissimè virginis, beatitudini, sublimationi, dignitati, ac omni eius excellētiæ tantò præcordialius congaudentes: quantò intensius ac singularius eam diligimus. Et ita quotidie non tepidè & remissè, quasi ex arida & solita frequētatione: sed tantò gratantius & feruentius, quantò frequētius memores simus eorum quę in Christi natiuitate & apparitio-

ne

ne facta cognoscimus. O quàm inæstimabiliter verbũ incarnatum impleuit deificatissimæ virginis mentem, cuius sic impleuit, inhabitauítque ventrem: quá indicibiliter copiosam contraxit suauissima virgo charitatis exuberantiam, misericordiæ affluentiam, sapientiæ illustrationem, omniúmq; charismatum plenitudinem diuinorum ex fonte sapiẽtiæ, verbo æterno sic intra se habitante, & sibi tam proximè applicato. A

De B. virgine Maria, ad horas diurnas, Hymnus.

¶ *Commemorantur in eo filij Dei incarnatio, eximia clementissimæ matris gratiæ, & misericordiæ Mariæ dignitas ad quam postremò fidelium fit supplicatio, vt eos precibus & meritis suis dignißimus hinc egredientes protegere, & ad gaudia perpetua deducere dignetur.* B

Emento salutis author. Dominus & Saluator secundum vtranque naturã appellatur mundi saluator, & nostræ salutis author differẽter, vt patuit in duorum primorum expositione hymnorum: nempe vt deus, sic ipse & pater ac spiritus sanctus sunt vnus author, dator, obiectum, causa & fons nostræ salutis: verùm secundum naturam assumptam, sicut ipse solus factus est homo, sic ipse solus est author & reparator ministerialis, meritorius, instrumentalis, mediatiuus ac impetratiuus nostræ saluationis, mediator Dei & hominum, qui satisfacit pro nobis, & aduocatus noster est apud patrẽ. Itaque ô Christe author humanæ salutis vtroq; modo, quẽ oramus dicẽtes: Libera me de sanguinibus deus deus salutis meę. memẽto, id est, exaudiendo nos gratiosè ostẽde te memorẽ. C

Quòd nostri quondã corporis ex illibata virgine nascendo formã sumpseris. hoc est, quòd assumpseris quondam, videlicet in hora incarnationis, & vbi aduenit plenitudo temporis, imperante Octauio, circa exordium vltimæ ætatis mundi, formam nostri corporis, id est, figurationẽ & lineamẽta corporis humani. Vel, formam, id est, naturam & veritatem corporis nostri, vtputa veram atque passibilem carnem humanã, non phãtasticam, nec de cœlo allatam, sed nostræ consimilem, quantũ ad essentiæ veritatem: non quantũ ad fomitis corruptionem. Vel, formam nostri corporis, id est, animam rationalẽ, quæ humani corporis substantialis est forma. In eodẽ quippe instan-

D ti assumpsisti corpus & animam, hoc est, carnem animatã nascendo ex virgine illibata. ¶ Duplex ponitur natiuitas. Prima in vtero dum scilicet caro organizata & satis disposita suscipit formam substantialem: & tunc homo verè generatur, id est, de non esse in esse producitur, & esse substantiale sortitur. Secunda natiuitas vocatur ex vtero, qua infans prodit ad lucem: quæ generatio est manifestatio generationis factę in vtero. Porrò Christus assumpsit carnem & animam in vtero virginis, carnem ex purissimis sanctissimæ virginis sanguinibus. Animam autem à superbeatissima Trinitate. Eodem demum momẽto quo carnem assumpsit, fuit ipsa caro infinita dei virtute perfectè organizata complexionata atque ab anima informata: sic nascendo virgine non sumpsit Christus corporis E formam, nec animam rationalem: sed in virgine: nisi quantũ ad manifestationem. Idcirco quod dicitur, ex virgine potest exponi: in virgine: vel, de forma corporis quantum ad completionem augmenti formationis illius. Præterea si hoc verbum, sumpseris, referatur ad illud complexum, ex virgine, nõ potest propriè exponi de forma substantiali corporis Christi seu anima rationali, quæ non fuit ex virgine sumpta. Si verò referatur ad hoc verbum, nascendo, potest exponi de anima, iuxta modum nunc factum. *Maria mater gratiæ*, Cùm effectiua causa gratiæ gratum facientis, non est nisi deus cui proprium est creare, & gratia ipsa creetur & infundatur, quemadmodum charitas. Ideo Maria nõ est mater gratiæ per principalem causalitatem & authoritatem, sed per priuilegiatam potestatem impetrandi & procurandi ac dandi hanc gratiam F per modũ mediatricis ac efficacissimæ aduocatæ, ratione suę maternæ sublimitatis, qua comparentalis est patri æterno, & mater vera vnigeniti filij eius: quod est dignitas quodammodo infinita, vt dictum est. Est etiam mater gratiæ, quia præ cæteris sanctis multò frequentius, multóque pluribus ac copiosius eam impetrat & transfundit: & quoniam regnum misericordiæ ei commissum est. Vnde subiungitur. *Mater misericordiæ*, eo modo, quo mater es gratiæ, quoniã in te ipsa visceribus pietatis & misericordiæ affluis & superabũdas: & quantum in te est, pronissima semper es misereri, misericordiã impartiri, indulgere, exaudire, & omnem pietatis effectum vndique exercere: sicque de plenitudine tibi concessa copiosissimè communicare, nec aliquẽ miserum, quantumlibet impiũ,

vitiosum

vitiosum ac vilem despicis aut relinquis, si ex corde inuocauerit. Sic ergo mater gratię & misericordię nominaris, sicut in tua persona illud Ecclesiastici dicitur, Ego mater pulchræ dilectionis & timoris & agnitionis, &c. Specialissimè tamen mater gratię & misericordię perhiberis ob causas pręhabitas. A *Eccle.24.*

Tu nos ab hoste protege, id est, ab omni diabolica tentatione defende, & ab omni inuisibili hoste: non vt penitus non tentemur, quoniam omnes qui deo placuerunt, per multas tentiones & tribulationes transierunt fideles: & qui non est tentatus, quid scit? nec coronetur, nisi qui legitimè certauerit: sed ne tentatione vlla vincamur: quod est non induci in tentationem. Protege quoque nos ab hoste, id est, ab omni aduersario nostræ salutis, quantum ad hoc quod aduersatur, vt nihil proficiat inimicus talis in nobis, id est, caro, mūdus, volūtas propria, fomes aut acies vitiorum. Protege ergo nos meritis tuis ac precibus, virtutémque & gratiam resistendi ac prævalendi in omni tentatione adipiscendo ac tribuendo: quatenus deus sic faciat nobis prouentū ac triumphum in tentationibus cunctis & conterat Satanā sub pedibus nostris velociter. *Et hora mortis suscipe*, id est, in hora illa sub alis tuæ maternæ & misericordissimæ pietatis & charitatis nos tantò specialius & incessabilius accipe, tene, conserua: quantò tunc maius extat periculum, maior necessitas, impugnatio grauior, natura debilior. Animas quoq; nostras de corporibus suis egrediētes clementissimè suscipe, deduc, iudicique præsenta: & coram eo, quantū fieri poterit, excusa, releua, consolare, nec purgatorio adiudicatis obsistas. *Maria mater domini, æterni patris filij*, id est, mater Christi, qui est vnigenitus filius patris æterni. *Fer opem*, id est, impende auxiliū. *Nobis omnibus ad te confugientibus*, id est, gratiá pœnitendi, proficiendi, perficiendi ac perseuerandi fœliciter impetra nobis. *Per tuum virgo filium*, id est, ô beatissima virgo, per ea & propter omnia illa quæ vnicus filius tuus pro nostra assump[illegible]t, fecit, pertulítque salute, & eius amore atq; intuitu, & ob omnem mutuá dilectionem eius ac tui, *Per patrē, per paracletum*, id est, propter amorē, bonitatē, & benignitatem patris ac spiritus sancti: & propter honorem laudem, & gloriam eorūdem. *Adsis* (nobis) *præsens ad obitum*, id est, in hora obitus nostri digneris nobis adesse piissimè, per misericordiarū tuarum effectus, & omni modo tunc opportuno. *Nostrúmque muni exitū*, repellendo insidias ini-

Iudith.8. *Eccle.34.* *2.Timo.2* *Mat.6.* *Psal.88.* B *1.Cor.10.* *Rom.16.* C

D mici, & misericordissimè assistendo in illo tam discriminoso extremæ necessitatis articulo: post quem nunquam est reditus pereunti, & in mortali vitio decedenti ad misericordiá ac salutem, de lege com muni. Confer ergo ô domina, & tunc ita assiste, vt in charitate & gratia expiremus: quia in qua dispositione, affectione, conuersione anima discedit à corpore, in ea manet perpetuò, prout Ecclesiastes testatur, Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocunque loco ceciderit, ibi erit. Ideo (vt Damasce. expressit) quod angelis fuit casus, hoc hominibus est mors. Atque vt sanctus asserit Augu. In eo, hoc est, in illa habitudine & dispositióe, inueniet vnúquemque extremus dies, id est, dies iudicij, in quo eum inuenerit suus vltimus dies. *Gloria tibi domine*. Ecce hunc sentétiosum, affectuosissimúmque hymnum cum omni attétione, compunctione, feruore legamus: cum grata recollentia dominicæ incarnationis, cum reuerentiali consideratione excellentię venerandissimæ virginis: cum profunda ponderatione periculorum nostrorum, cum intenta atque assidua mortis memoria, & cum præparatione ad eam idonea. Non illos sequamur, qui orationes & horas suas quotidianas ad tempus aliquantulum solent deuotè persoluere, paulatim verò deinde tepescunt. Addamus ergo quotidie ad profectum, ad spiritualem feruorem, ad solicitudinem salutarem: & quò morti amplius propinquamus, eò in omnibus magis timorati, custoditi, soliciti ac feruidi simus: quia qui timet deú, nihil negligit. Nec eminentius possumus gloriosissimam virginem honorare, nisi coram præsentia filij eius taliter conuersando. Postremò, vt dignissimæ virginis misericordias taliter valeamus suscipere, satagamus & nos in omnibus esse misericordes, non indignando, non vlciscendo, nec contra quenquam passionatè, puerilitérve rancorosum quid in corde gestando: nec vincamur à malo, sed vincamus malum in bono.

Eccle. 11. *Damasce.* *August.* [margin notes; letters E, F in margin]

DE S. CRVCE, Hymnus.

¶ *Commendatur in eo miris præconiis sanctißima crux, in qua totius humanæ redemptionis sacramentum est consummatum.*

AVTHOR FORTVNATVS EPISCOPVS.
Carmen Trochaicum Alcmanio & Euripidio alternatim currens.

Crux

RVX *fidelis.* Qualiter crucē alloquamur, lau- A
demus, salutemus & extollamus, tactū est in expositione hymni, Vexilla regis prodeunt. Itaque dicitur, O crux fidelis, id est, fideliter cooperās humanæ saluti, & habēs verè illos effectus, qui ei ascribuntur: & hoc virtute Christi in ea suspēsi, vtputa instrumētum nostræ saluationis. Et rursus, crux vocatur fidelis materialiter, quia de ea pro parte est fides fideliū, ꝙ scilicet per crucis patibulū dei filius nos redemit. Dicitur igitur crux fidelis ratione suorum effectuū: cuius fide atque signaculo ac virtute dæmones refrænantur, & innumerabilia, mira ac magna fiunt & facta sunt. *Inter omnes arbor vna nobilis,* id est, præ cunctis arboribus clara & efficax, nō ex sua natura ac specie, cū multæ sint arbores, præser- B
tim in paradiso, ea nobiliores, sed ratione eorum quæ Christus gessit in ea, cuius sacratissimi corporis tactu crux ipsa nobilitata & cōsecrata est vehemēter, ac sancti sui cruoris perfusa humore, eo modo quo taliū excellentiarum res inanimata capax potest consistere: in quantum diuina ordinatione ac iussione, assumitur, applicatur, ac deputatur ad talia peragenda tanquam medium instrumentale, quemadmodum de arca Mosi legitur. Denique quarundā corporalium ac naturalium rerum sunt miræ & magnæ vires, vt constat de herbis & gemmis nonnullis: atque in libro Tobiæ narratur de felle piscis: *Tobiæ. 11.*
quantò magis præstantissimū lignū crucis ex cōtactu & linitione deificatissimi corporis & sanguinis dei incarnati credēda est prçclarissimas vires esse sortita. *Nulla sylua talē profert* C
fronde, flore, germine, id est, nullū nemus, nec vlla terra, imò nec paradisus terrestris producit arborē tam præclarā & efficacē, propter supernaturales excellentias & virtutes cruci cōcessas: per quā & sublimia valde miracula in eius inuentione & exaltatione sunt facta. Porrò frondes, flores, & germina sanctæ crucis sunt spiritualiter intelligenda: quanquam & arbor illa adhuc terræ infixa habuerit corporaliter ista. Nā & brachia crucis, quibus sanctissima Christi brachia erant affixa, sunt quasi frondes ipsius: spiritualiter verò frondes eius sunt gētes per crucem saluatæ, per latitudinem terræ. Flores autem crucis sunt ornamenta gratiæ ac virtutum virtute ac fide crucis collatæ hominibus. Germina quoque spirituales filij ac filiæ Christi, quos per crucē redemit, regenerauit, saluauit. *Dulce*

D *lignum*, in quantum per illud saluatum est genus humanum à vitiorum absinthio, ab amaritudine infernali, à dominatu diaboli: sic gloriamur in cruce quæ dulcis est per suos effectus animæ contemplanti. *Dulces clauos.* De clauis quibus in cruce confixus est Christus, certum est quod inæstimabilem ingerebant tenerrimis ac viuacissimis manibus ac pedibus eius dolorem. Qui claui nihilominus dulces censentur modo prætacto, sicut & crux: præsertim quia per eos instrumétaliter recuperati sumus & reducti ad diuinorum suauitaté charismatũ in præsenti, & ad incomprehensibilem dulcediné delitiarum cœlestium in futuro. *Dulce pondus*, id est, corpus dominicũ in se verè dulcissimum, ab omni labe prorsus immune, plenũ omni redundantia virtutum & gratiarũ, verbo æterno ac ani-
E mæ Christi prorsus obedientissimum, atq; in omni opere bono fidelissimè cooperatum, quod & suauissimos habet effectus. *Sustinet*, id est, portat. *Flecte ramos arbor alta, tensa laxa viscera.* Verba ista sumenda sunt non iuxta superficiem literæ, sed iuxta compassionem dicentis. Alioqui impossibilitatem & absurditatem viderentur includere: quia nec lignum illud intelligit, quæ ad ipsum dicuntur: & ipsum per innumerabiles modo partes diuisum in ipsis electis reseruatur. Nec corpus Christi iam in ipso extensum est. Dicuntur ergo hæc ex persona deuotæ animæ, quasi in sua apprehensione & imaginatione sub cruce stantis, innocétissimo Christo in ea pendéte & inæstimabiliter patiente ex violentissima sui sacratissimi corporis & venerandissimorũ membrorũ distensione & trãsfixione. Cui anima ex naturali pietate & inquantum innocé-
F tissimus fuit, intimè condolens loquitur ista: quasi in mentis excessu victa affectu, rationem non pensans: vt passio tãta aliqualiter releuetur. Itaque ait: Flecte ramos arbor alta, id est, ô tu crux lignum viuificum, fructuosissima arbor per similitudinem nominata, vt tactum est super illud hymni, Vexilla. Arbor decora & fulgida. Arbor inquam alta virtute & dignitate atq; effectibus, flecte ramos, id est, partes tuas in latum seu transuersum extensas, flecte, id est, mollifica, vt fiant flexibiles & contrahantur, ne brachia saluatoris maneant in eis tã violenter distenta, tensa, laxa viscera, id est, remissius tene extentas in te interiores partes corporis domini. *Et rigor lentescat ille*, id est rigiditas, duritia, inflexibilitas illa mollior & remissior fiat. *Quem dedit natiuitas*, id est, tibi innata seu ex natura

natura tua contracta. *Vt superni mẽbra regis miti tendas*, id est, A
quatenus extensa teneas membra Christi regis cœlestis, *Stipite*, miti, id est, flexibili non tá pœnali. *Sola digna tu fuisti ferre secli precium*, id est, tu duntaxat sola inuenta es portare mundi saluatorem, non proprio merito, quæ ratione carens nec mereri propriè potuisti, nec demereri: sed Dei præordinatione.

Atque portum præparare nauta, id est, tanquam nauis gubernator præparare, id est, disponere & obtinere, tanquam instrumentum & armatura passionis atque victoriæ Christi, portũ, id est, locũ quietis, mansionẽ cœlestẽ. *Mundo naufrago*, id est, generi humano in hoc mundo tãquã in inquietissimo pelago periclitanti, tẽtationibúsque quassato. *Quem*, mundũ. *Sacer cruor perunxit*. id est, sanctus sanguis sua virtute & efficacia liniuit, perfudit, purgauit. *Fusus agni corpore*, id est, ex Christi mansuetissimi agni corpore vulnerato, flagellato, spinis coronato, B
clauis confosso, exhausto, in cruce distento, & arefacto, in tãtum vt dicat Psal. Sicut aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia ossa mea. Aruit tãquam testa virtus mea, & lingua mea adhæsit faucibus meis. Et rursus apud Hiere. Ego quasi agnus mãsuetus qui portatur ad victimã. De quo & per Esa. fuit prædictum: Quasi agnus ad occisionẽ ducetur, & tanquã ouis corã tondente se obmutescet. Quod princeps Apost. completum protestans: Redẽpti, inquit, estis precioso sanguine, quasi incõtaminati & immaculati agni, Christi. *Gloria & honor Deo*, absolutè accepto qui est vnus in essentia & trinus in personis. *Vsquequo*, id est, omnifariè, iugitérque. *Altisimo*, qui de qualibet increata persona totáq; trinitate prædicatur. Vnde de personis subiungitur, *Vna*, hoc est, simul. *Patri filioque, inclyto paracleto*, id est, etiã nobilissimo consolatori spiritui sancto, *Cui*, C
deo. *Laus est & potestas per æterna secula*, id est, in perpetuum, vt suprà. Itaque cõformemus cordis nostri affectiones authori & sensui hymni istius: Christo propter nos passo, & eius acerbissimæ passioni vehemẽter cõpatiendo, inquantũ passio illa tenerrimæ suæ naturæ humanæ fuit tã indicibiliter pœnalissima, acutissimè penetratiua, crudelissimè interfectiua. Vnde & ipse ex sola eius imaginaria præintuitione tãto horrore in natura assũpta cõcussus est (quę & viuacissima atq; formatissima, tenerrima quoq; ac passibilissima fuit) ꝙ protinus factus est sudor eius sicut guttę sanguinis decurrẽtis in terrã. Verũtamẽ inquãtũ passio illa fuit totius humani generis redẽptiua gloriari in deo

Psal. 21. Hiere. 11. Esa. 53. 1. Petr. 1. Luce. 22.

D regratiariq; Christo debemus de ea: sicut cantat ecclesia: Nos autem gloriari oportet in cruce domini nostri Iesu Christi, in quo est salus, vita, & resurrectio nostra. ¶ Denique passionem nostri saluatoris debemus quotidie variis modis recolere. Primò, ad actualiter recordandum, quia pessima ingratitudinis pars est non attendere beneficia impartita. Secundò, ad compatiendum (vt tactum est) inquantum sanctissimus ac innocentissimus Dei filius tam pœnosissimè cruciabatur. In quo tamen compassionis dolor passionis excessit dolorem. Tertiò ad imitandum, vt considerando quàm charitatiuè, humillimè, patientissimè, mansuetissimè, fortissimè, obedientissimè Christus omnia tolerauit, discamus & satagamus in afflictionibus, castiga- E tionibus, correptionibus, aspernationibus, omnibúsque aduersis tanquam in cunctis diuitiis gloriari. Præsertim, quia hæc vniuersa quæ patimur multò minora sunt, quàm meruerũt scelera nostra. Quartò, ad gloriandum (sicut prætactũ est) inquantum tot tantaque bona ex ea sunt consecuta. Quintò ad regratiandum toti supergloriosissimæ trinitati, cuius præordinatione æterna per hunc admirabilem modum sumus saluati, quæ voluit regem regũ pro nobis sic pati. Sextò, ad admirandum, quòd pro nobis vilissimis voluit vnigenitus Dei sic conculcari, sperni, ac lacerari. Septimò ad inflámandum, vt hæc omnia contéplantes Christi amore validè inflámemur. Octauò ad cótemplandũ, quia in hoc mysterio redemptionis humanæ per Christi passionem refulget altitudo sapiétia ac scientiæ dei, & infinita misericordia ac iustitia eius. ¶ Præterea perpédamus, F quis, qualis, & quãtus sit iste qui pro nobis taliter est tractatus, qua causa, quo fructu, quo fine. De his omnibus in aliis diuersis opusculis est tractatum, idcirco hîc ea tetigisse sufficiat.

Galat.6

¶ DE OMNIBVS SANCTIS, Hymnus.

¶ *Dirigitur in eo ad omnes sanctorum ordines oratio, nempe ad deũ, ad sacrosanctã Dei matrem, ad angelicos spiritus, ad sanctos prophetas, apostolos, martyres, confessores, & virgines, vt à nobis hostium nostrorum propellant ferociam atque molestiam, æterníque regni consortium nobis indulgeant, & suæ gloriæ participationem.*

CHRISTE *redemptor omnium.* Qualiter Christo conueniat esse omnium hominum redemptoré, expositum est super illud, in primo hymno, Christe redemptor omnium, exaudi preces supplicũ. *Cõserua tuos famulos*, id est, nos tuos ministros &

& vniuersos fideles à malis præserua, in gratia virtutibúsque cu A
stodi, ne peccando spiritualiter annihilemur, esse gratiæ amittendo. Idcirco orauit Psalmista: Custodi me domine, vt pupil *Psal.16*
lam oculi. Et rursus: Conserua me domine, quoniam speraui in *Psal.15.*
te. *Beatæ semper virginis placatus sanctis precibus*, id est, nobis indulgens, nec propter offensas nostras conseruationem hanc subtrahens nobis, sed iugiter in adiutorium nostrum superintendens. Hinc sancti veteris testamenti toties orauerunt non *Psal.66*
relinqui à Deo: quod petimus nobis conferri meritis & precibus beatissimæ virginis, quæ est communis fidelissima ac potẽtissima aduocata totius ecclesiæ ac omnium nostrûm. *Beata quoque agmina, cœlestium spirituum*. Hoc est, ô chori & ordines angelorum sanctorum. *Præterita, præsentia, futura mala pellite.* B
id est, præteritarum culparum indulgentiam nobis acquirite, imò & gratiam, non recidiuandi, præsentia etiam seu eminentia mala vestro patrocinio euadamus, nec immoremur alicui culpæ, imò aduertamus nocumẽta peccati, vt inde cessemus gemendo, orando, ac bonis actibus insistendo. Sic quoque vitemus mala futura, hoc est, quæ incideremus nisi vestris auxiliis iuuaremur. Qui autẽ de præteritis veraciter dolet, futura precauet diligenter. Deprecamur etiam à malis pœnæ & aduersitatibus liberari, ne supra modum grauemur & vltra vires, ne in illis per impatientiam corruamus ac superemur. *Vates æterni iudicis*, Hoc est, ô sancti prophetæ iudicis summi. *Apostolíque domini*, Iesu Christi. *Suppliciter*, id est, humiliter & affectuosè. *Exposcimus*, Oratio nanque est interpres ac nuncius desiderij salutaris. Ideo nisi ex affectu pio oremus, dici oratio C
non meretur. *Saluari*, hoc est, beatitudinem obtinere. *Vestris precibus*, non tamẽ absque propriis meritis, sine quibus nemo adultæ ætatis, compósque rationis saluatur. Idcirco precamur nobis donari gratiam ac virtutes, per quas debitè conuersemur atque saluemur, vestra sectando vestigia in sanctitate, obedientia, & vera semper iustitia. *Martyres Dei inclyti*, hoc est, ô vos inclyti martyres Dei, tantò nobiliores, quantò plura ac grauiora pro fide tormenta alacrius, constantius, feruentius tolerastis. *Confessoresque lucidi*, id est, lumine gloriæ nunc splendidi, & tantò lucidiores, quantò in isto exilio fuistis in cõuersatione puriores, exemplariores, perfectiores. *Vestris orationibus nos ferte in cœlestibus*, hoc est, orationum vestrarum auxilio, impetrate nobis cuncta necessaria ad salutẽ, vt ad vestram

D perducamur societatem. *Chorus sacratus virginum*, hoc est, ô tu sacra virginũ vtriusque sexus multitudo ordinata, ac Deo nũc perfectè dicata. *Electorúmque omnium*, id est, cæterorũ electorum fœlicium. *Simul cum sanctis omnibus*, hoc est, ô sancti vniuersi simul, & seorsum accepti. *Consortes Christi facite*, id est, procurate vobiscum nos fieri cohæredes filij Dei, vt diuinę cõformemur naturæ per dona gloriæ, ac beatificam visionẽ: quæ conformatio tantæ est excellẽtiæ, vt assimilatio, qua Deo nũc assimilamur per munera gratiæ, per virtutes ac merita, quasi nulla sit comparatione illius. Propter quod sanctus Ioãnes in
1.Ioan.3. sua prima fatur epistola: Nũc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit similes ei e-
E rimus: quia videbimus eum sicuti est. Illa quippe cõtemplatio, dilectio, transformatio beatorum in deum, tantæ est claritatis, tanti feruoris, tantæ prædominationis, vt contemplatio, atque dilectio Dei in seculo isto, & si quæ transformatio est in eum, sit prorsus obscura, tepens, remissa. *Gentem auferte perfidã credentium de finibus*, non solùm paganorũ gentem, hæreticorum, & prorsus incredulorum, verumetiam prauorum Christianorum, qui dicunt se nosse ac diligere deum, factis verò negant. Hos auferte, non vt prorsus non sint, sed ne perfidi maneant, imò conuertantur, & fide & opere Christiani consistant. *Vt Christo laudes debitas*. hoc est, laudes & venerationes, quas Christo exhibere tenemur. *Persoluamus alacriter*, id est, viuaciter & iocundè. Quemadmodum scriptum est in Psalmo septuage-
Psal.71 simoprimo: Exultabunt labia mea, cum cantauero tibi. Et item
Eccle.51 in Ecclesiastico habetur: Laudabit vsque ad mortẽ anima mea
F dominum. Sic demum te verbis cordis ac oris laudemus, ne te factis inhonoremus, & per omissiones peccemus, ne nobis improperes: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum lõgè est à me, per inobedientiæ auersionem. *Gloria patri ingenito*, hoc est, non genito, nec ab alio emananti. Pater enim à nullo est factus, nec creatus, nec genitus. *Eiusque vnigenito, &c.* Ecce hunc hymnum cum præcipua mentis eleuatione ad totã triumphantem ecclesiam decantemus, perlustrãdo, visitando, perambulando contemplationis volatu vniuersam illam ecclesiam triumphantem. In primis regem eius, regem vtique omnium seculorum Christum deum & hominem in deitatis natura patri atque spirituisancto pœnitus coæqualem, consubstantialem, & coæternum, qui in natura assumpta, iam prorsus glorifica

rificatissima, ineffabiliter totius paradisi cœlestis iucũditatem accidentale præmium auget. Deinde eius excellentissimam genitricem, toti illi supermundanæ curiæ vehemẽter dilectá, honoratam suauem, cui thronus positus est iuxta thronum vnici filij sui, qui sibi inuicem gloriosi congaudent. ¶ Præterea pensemus, qualiter palatium illud cœli empyrei pulcherrimè decoratur angelorum sanctorum agminibus, splẽdidissimis supernorum spirituum choris, & innumerabilium millium nobilissimarum illarum deiformium mentium deliciosis ordinibus. Deinde intueamur sanctorum patriarcharum ac prophetarũ venerandum iucundissimúmque exercitum. Gloriosissimam electissimorum apostolorum phalangem, purpuratum ac regium strenuisimorum martyrum cœtum victoriosum. Deuotissimorum quoque ac splendidissimorum cuneum confessorum. Mundissimum item exercitum virginum clarissimarum, quæ omnipotentis sponsi ac regis altissimi sunt sponsæ ac filię & familiares amicæ. Reliquorum etiam innumerabilium turbã sanctorum. Omnium horum accendamur amore, ad eorũ gloriosum suspiremus consortium. Attendamus, quia & ipsi aliquando in hoc seculo similes nobis fuerũt mortales, propriis viribus nil valentes. Pensemus quàm strenuè viriliterque egerunt, quàm constantes & feruidi extiterunt. Et nostram deploremus ignauiam, negligentiam & torporem. Veruntamen nõ desperemus, sed eorum inflammemur exemplis, & considerantes, quàm inæstimabilem, & æternã gloriam, & salutem, honorem, securitatem, in huius vitæ breui curriculo, huiúsque stadij pauco labore sint adepti, resipiscamus ab incustodia & insipiẽtia nostra. Accingamur ad meliora, & quid debeamus altissimo, quid nostra requirat vocatio perpẽdentes, incipiamus domino Deo quotidie quasi cum nouo seruire feruore, & coram eius præsentia solicitè ambulare.

A B C

DE OMNIBVS SANCTIS Hymnus alius.

¶ *Iste omnino similis est formæ cum præcedente, & amborũ ferè eadem est sententia, eadémque materia, supplicatio scilicet ad omnes sanctorum gradus vt orent pro nobis.*

IESV *saluator seculi.* Hic hymnus à præcedenti in sensu permodicè differt. Et quod in exordio dicitur, Iesu saluator seculi, idẽ est cum exordio illius hymni, Christe redemptor omnium. *Redemptis ope subueni*, hoc est, nobis merito ac virtute

D tute tuæ paſsionis, immò & totius tuæ conuerſationis in hoc mundo à reatu peccati, & poteſtate diaboli liberatis ſuccurre. Tota enim vita ſaluatoris ab exordio incarnationis fuit continua expiatio, oblatio, ſatisfactio pro generis humani peccatis. Quæ expiatio, oblatio, ſatisfactio in hora paſsionis extitit conſummata. *Et ô pia Dei genitrix*, quę in viſcera charitatis & pietatis quaſi tota conuerſa es. *Salutem poſce miſeris*, id eſt, miſerrimis nobis orando impetra gratiam & ſalutem. *Cœtus omnes angelici.* Omnes angeli ſunt vnus cœtus vniuerſalis, totalis, ſub rege vno omnium creatore ordinatiſsimè diſpoſiti, ac ſaluberrimè triumphantes. Quamuis ſunt plures cœtus particulares, ſicut & plures chori ac ordines. Vnde dixit ſaluator tem-
E pore paſsionis: Poſſum rogare patrem, & exhibebit mihi pluſquàm duodecim legiones angelorum. Deinceps, vt digniſsimus Dionyſius eſt effatus, in quolibet choro ſunt primi, medij, ac vltimi: qui etiam proteſtatur, quòd quantò chorus ſeu ordo angelorum eſt altior, tātò plures in ſe continet & includit perſonas, imò vt ex eiuſdem magni Dionyſij verbis ſanctus atque glorioſus Thomas fatetur: Quemadmodum corpora cœleſtia quaſi incomparabiliter excedunt corpora inferiora in magnitudine: ſic beatiſsimi atque ſanctiſsimi ſpiritus illi angelici omnem inferiorum numerum in multitudine. Meritò ergo ait ſacra ſcriptura in Iob viceſimoquinto cap. Nunquid eſt numerus militum eius? ¶Præterea, nequaquam putandum, quòd ex angelis ſanctis & animabus beatis duplex conſtet eccleſia, ſed vna totalis integra, & perfecta reſultat eccleſia ex ipſis, ita ꝙ
F animæ ſanctæ atque beatæ ad angelorum ordines aſſumuntur altiores aut inferiores, iuxta ſuorum exigentiam meritorum, & prout in charitate fuerunt magis aut minus perfecti. Niſi quòd aliqui probabiliter opinantur, quòd animæ innocentiū, quæ nullo proprio merito conſequuntur ſalutem, ſpecialē conſtituant chorum. Hoc quoque quod de aſſumptione hominū electorum ad ordines beatorū aſſerui, beatus ac glorioſus Gregorius in homilia, ac ſanctus Ambroſius ſuper pſalmum, Beati immaculati in via, teſtantur. Idcirco quod in ſermone de aſſumptione ſacratiſsimæ atque glorioſiſsimæ virginis Mariæ, glorioſus ac beatus ait Hieronymus: Quòd quāuis ſanctis hominibus ſimilitudo fœlicitatis angelicæ promittitur, veritas tamen negatur, ſatis obſcurè prolatum videtur: imò nec animæ ſanctæ ad choros angelorum beatorum verè aſſumerētur, rui-

na angelorum ex ſingulis aut ſaltem pluribus choris facta, ex animabus ſanctis atque beatis non inſtauraretur. Beatiſſimi quoque & glorioſiſſimi apoſtoli infimis angelis ſanctis inferiores eſſent in gloria. *Patriarcharum cunei & prophetarũ merita*, hoc eſt, ipſi patriarchæ & ſancti prophetæ. *Nobis precẽtur*, precando pro nobis obtineant. *Veniam. Baptiſta Chriſti prænius*, hoc eſt, beatiſſimus Ioannes Baptiſta prophetarum ac patriarcharum eximius, quippe quo inter natos mulierum maior, id eſt, ſanctior non ſurrexit. *Et clauiger æthereus*, hoc eſt, ſacratiſſimus Petrus apoſtolus, cui plenitudo eccleſiaſticæ poteſtatis à Chriſto præ cæteris eſt collata, quem & Chriſtus Ieſus inſtituit generalem, plenum, ac ſummum ſuum vicarium ſuper vniuerſos fideles, dicendo: Paſce oues meas. Vt ſanctus & glorioſus Cyrillus in libro diſſeruit Theſaurorum. Sanctus atque beatus Bernardus in libro de cõſideratione. Et ſanctus Thomas ſuper quartum, atque in ſumma contra Gentiles. In Summa etiam contra Græcos. *Cum cæteris apoſtolis*, hoc eſt, alij quoque ſancti Apoſtoli ſimul cum illis. *Nos ſoluant nexu criminis*, id eſt, precibus ſuis ac meritis impetrent nobis diuinitus, vt ab omni vinculo abſoluamur culparum. De quibus in libro profertur Prouerbiorum, capitulo quinto: Iniquitas ſuę capient impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringetur. *Chorus ſacratus*, hoc eſt, multitudo ſeu vniuerſitas, *Martyrum*, beatorum. *Confeſſio ſacerdotum*, id eſt, ſancti ſacerdotes, prælati, cõfeſſores, paſtores, prædicatores fœlices, *Et virginalis caſtitas*, id eſt, ſanctæ virgines merito caſtimoniæ ac ſanctimonię ſuę. *Nos à peccatis abluant. Monachorum ſuffragia*, hoc eſt, omnium religioſarum perſonarum ſubſidia, preces ac merita, *Omneſque ciues cælici*, id eſt, habitatores cœli empyrei: quod ſicut eſt nobiliſſimum ac ſubtiliſſimũ corpus, ſic eſt congruentiſſimus locus corporum glorificatorum, & omnium ciuium ſupernorum. *Annuant votis ſupplicum*, hoc eſt, piis deſideriis noſtris ſupplicantium eis, acquieſcant ac cooperentur. *Et vitæ poſcant præmium*, id eſt, mercedem cœleſtem ſeu beatificam viſionem, quæ eſt præmium vitę gratię ſeu præmium vitæ glorioſæ, conſtruendo hoc intranſitiuè, id eſt, præmium quod eſt ipſa vita gloriæ, ſeu vita glorioſa. De qua loquitur Chriſtus fons vitæ, apud Ioannem: Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te verum Deum. Quod præmium tale ac tantum eſt, vt Eſaias & Paulus teſtati ſunt,

A | *Mat. 16.* | B | *Prou. 5.* | C | *Ioan. 15.* | *Eſa. 64*

D quòd oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit deus diligentibus se. Certè ait
Sapien. 3. sacra scriptura: Bonorum operum gloriosus est fructus. Cúmque spes præmij, minuat vim flagelli. Propter quod secundo
2. Par. 15 Paralipomenon dicitur: Non dissoluantur manus vestræ, erit
1. Cor. 15. enim merces operi vestro. Primæ quoque ad Corinthios decimoquinto capitulo: Stabiles estote & immobiles abundantes in opere domini semper, scientes quòd labor vester non
Hebr. 12. est inanis in domino. Hinc non fatigetur animus vester. Non
Rom. 8. enim sunt condignæ passiones, aut digni labores huius temporis ad gloriam illam futurã. Verùm absit, vt Deo principaliter obsequamur intuitu pręmij, aut horrore supplicij: sed primò & maximè ex syncerissimo eius amore, propter infinitam & propriam bonitatem, honorabilitatem, & honorificentiam eius, &c.

E

¶DE TEMPORE FERIALI.

Ad vesperas Hymnus.

¶*Dirigitur in eo aduocatio ad deum, & rerum & temporum creatorem ac moderatorem, vt abeunte iam die & nocte ingruente, nos conseruet nocturno tempore mundos & castos, neque illusionibus dæmoniacis patiatur nos terreri aut eludi.*

AVTHOR AMBROSIVS, vt August. 9. lib. confessionum & alibi testatur laudans hunc hymnũ.

¶Carmen Iambicum Dimetrum.

EVS *creator omnium*, De expositione versiculi istius, dictum est super illud in primo hymno, Conditor alme syderũ. *Políque rector.* Polus sumitur hîc pro cœlo, quáuis propriè capiatur
F pro axe seu cardine, in quo táquam in quodam immobili voluitur cœlum. Suntque duo poli, puta Arcticus ad aquilonem, & polus Antarcticus versus meridiem. ¶Porrò qui cũcta creauit, ea etiam regit & rector est omnium cœlestium orbium: iuxta illud Iob tricesimoquarto capitulo: Quem constituit alium super terram, aut quem posuit super orbem quem fabricatus est? que pro &. *Vestiens diem decoro lumine*, hoc est, tempus diurnum ornans lumine pulchro
Hiere. 31. à sole diffuso. Prout in Hieremia tricesimoprimo cap. habetur: Hæc dicit dominus, qui dat solem in lumen diei ordinem

lunę

lunæ atque stellarum in lumine noctis. *Noctem soporis gratia,* hoc est, nocturnum tēpus vestis & aptas, soporis gratia, id est dono quietis ac somni, seu somno gratiosè nobis prouiso, diuinitusque concesso. Quemadmodum enim nutrix volens infantulum obdormire, superducit ei velamen ad oculos ita increata sapientia superinducit oculis viatorum tenebras noctis, tanquam velamen, quatenus resoluantur in somnum, & eo recreentur, atque ad dei obsequiū & ad necessaria peragenda fortiores resurgant, sicut laborātibus conceditur, interdum ludo recreari honesto, pro releuamine rationis ac sensuum, capitis ac membrorum: ita & somnus eis est necessarius post occupationes, & refectionem diei, ascendētibus ad caput vaporibus. Sed sicut in cibo & potu, ita in somno obseruādū est moderamē. Sicut & Cato deprōpsit: Plus vigila semper, ne somno deditus esto. Nā diuturna quies vitiis alimēta ministrat. Ideo ait scriptura: Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat. ¶ Deinceps tempus nocturnum ad vacandum Deo aptissimum est, exterioribus inquietudinibus iam extinctis. Hinc ait Psalmista psalmo centesimo decimooctauo. Media nocte surgebam ad confitendum tibi. Et Esaias loquitur deo vicesimosexto capitulo: Anima mea desiderauit te in nocte. Hieremias item in Threnis: Consurge, lauda in nocte in principio vigiliarum, & effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum domini dei tui. Væ itaque illis, præsertim in sacris ordinibus constitutis, qui tempus illud deuotioni, contemplationi, & laudibus Dei tam congruum, in fœdis ac porcinis consumunt lasciuiis, qui sub vnius spatio noctis, toties æterna promerentur supplicia. Deinde cum vili & fœtido corpore introire audent Ecclesiam dei, & sacra tractare mysteria, non pensantes, quòd in omni actu ordinis sui peccent mortaliter. Vt ex verbis diuini Dionysij, sanctus Thomas, Albertus, Raymundus, & alij dicunt, & probant concorditer. *Artus solutos vt quies reddat laboris vsui,* Hoc est, noctem vestis & ditas dono soporis, vt quies, hoc est, repausatio illa somni nocturni, reddat, hoc est, apta & confortata restituat, artus solutos, hoc est membra à somno laxata seu resoluta, vsui, id est, exercitationi laboris, hoc est, operum laboriosorum atque bonorum, quæ in die occurrunt agenda. In quo implendum est præsertim à clericis & ordinatis ac religiosis, quod ait Psalmographus psalmo centesimo decimo-

A
B
Prou. 20.
Psal. 118.
Esa. 26.
C

D octauo: Septies in die laudem dixi tibi. Atque quod ait Apo-
*Psal.*118. stolus Paulus primę ad Thessalonicenses quinto capitulo:
1.*Thes.*5. Nos qui diei sumus, sobrij simus. Et item ad Romanos deci-
*Roma.*13 motertio capitulo: Abiiciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honestè ambulemus. ¶Praeterea iuxta philosophiam, modus agendi sequitur modum essendi. Cumque homo sit multipliciter imò multiplicissimè prae omni creatura compositus. Nam anima rationalis omnium inferiorum formarũ vires, perfectiones, & gradus includit: & corpus humanum prae caeteris multam nimis habet distinctioné in membris, & organis exterioribus & interioribus in partibus essentialibus, officialibus, vitalibus, & aliis multis. Vt Aui-
E cenna, Galenus, Ioannicius, & caeteri medici tradunt. Hinc naturale est homini multiplices habere operationes. Diuersis quoque temporibus diuersa & varia exercere & vti alternis. Hinc infinita sapientia creatoris distinxit multiformiter tempora, & diuersas horas exercitiis deputauit diuersis, vt iam corporalia, iam spiritualia exerceat homo: nuncque illud corporale, nunc istud: & tunc illud spirituale, tunc istud; omnia vtique cum discretione, quatenus rationabile sit obsequium nostrum. Et omnia honestè atque secundum ordinem fiant in nobis & à nobis: quoniam quae à deo sunt, ordinata sunt, ad Romanos.13.cap. ¶Praeterea, quantò quis amplius crescit in supernaturalibus donis gratiae gratum facientis, prȩsertim in charitate & dono sapientiae, tantò plus super seipsum eleuatur. Et vt princeps docet Apost. Petrus, diuinae naturae con-
F sors efficitur, quod magnus Dionysius vocat deificari. Sicque magis simplificatur in actibus suis, ita quod exercitiis spiritualibus, meditando, contemplando, feruendo, orando, psallende, stabilius immoratur, frequentius occupatur, diuturniusque insistit, per quod diuinus censeri meretur. Si tamen in omni sancta humilitate, patientia, mititate, obedientia, sobrietatȩ custodia, & timore persistat, & crescat vsque in finẽ. Ad quod,
*Iob.*5 omnis religiosus (potissimùm solitarius & Carthusiẽsis) dare se debet, quatenus solitudo sua salutaris non bestialis existat. Siquidẽ homo solus, est aut deus aut bestia, hoc est, diuin⁹ aut bestialis. ¶Deinceps quoniã homo ad laborẽ nascitur, quẽadmodũ auis ad volandũ. Nã & in spiritualibus labor est corpori, imò interdum non solùm organicis viribus, sed etiã menti necessarius. Hinc subditur. *Mentesque fessas alleuet,* hoc

est,

est, quatenus quies somni alleuet, id est, releuamine suo refocillet ac roboret mentes fessas, hoc est, etiã superiores animæ vires, quæ ante somni quietem fatigatæ fuerunt in spiritualibus exercitiis suis, quod ex compunctione animæ cũ misero corpore accidit. Propter quod scriptum est in Sapientia: Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum (id est, intellectum) multa cogitãtem. Abbas quoq; Agathon dixit: Non est labor sicut orare deũ, supple sine distractione. Sed & Plato (qui teste Augustino, libro de ciuit. Dei, cæteris Gentium philosophis longè latéque prælatus est) disseruit in Phedone: Decies millena vacationũ, contemplationum impedimenta ex corpore proueniũt. Vnde ad demonstrandum horum veritatem beatissimi atq; sanctissimi viri, Ioannes Apostolus, Antonius quoque Anachoreta, sagittariis commiserunt arcum extendere, quem extentum non iusserunt protinus relaxare. Hinc demum quod Antisiodorensis in sua asserit summa, Orationem contemplatiui non habere laborem annexum, intelligi potest, quòd directè & per se non sit laboriosa, atque ad tempus, præsertim si fiat omnino in spiritu. Itaque dum à somno consurgimus, confestim incalescat mens nostra, & renouetur robore & feruore ad orandum, psallendum, ad vacandum, & experiendum quàm dulcis sit dominus, quàm verè magna prorsúsque infinita sit multitudo dulcedinis eius, vt sic transformemur in ipsum, & molesta nobis sint omnia, quæ auersiua sunt inde, colloquia vana, occupatióque externa, & omnis inordinata affectio. Siquidẽ animus inordinatus sibiipsi pœnalis & grauis est. Vnde subiungitur. *Luctúsque soluat anxios*, id est, quies somni soluat, id est, dissoluat & dissipet, luctus anxios, hoc est, fletus & mœrores deprimentes, & immoderatè solicitos. Nam & teste Apostolo Paulo ad Corinthios: Tristitia seculi mortem operatur. Hoc est, tristitia secularis ex damnis terrenis, aduersitatibúsque mundanis, aut persecutione aspernationéque sui exurgens, mortem culpæ inducit, & corpori valde nocet. Quemadmodum in Prouerbiis Salomonis legitur, decimoseptimo capitulo: Animus gaudens ætatem floridam facit. Spiritus tristis exiccat ossa. Et denuò in Prouerbiis decimoquinto capite: In mœrore animi deiicitur spiritus. Imò Salomone testante, sicut tinea vestimento & vermis ligno, sic & ista tristitia nocet cordi. O quàm debemus expellere spi-

A
Sap. 9.
B
C
2. Cor. 7.
Prou. 17.
Prou. 15.

D ritualia animarum nostrarum damna deflendo, & aduersa omnia pro peccatis nostris æquanimiter tolerando. *Grates peracto iam die & noctis exortu preces voti, reos vt adiuues, hymnum canentes soluimus.* Ordo & sensus verborum est, Canentes hoc est, nos serui tui (ô creator) decantantes hymnũ istum ac alias tuas laudes. Soluimus, hoc est, maiestati tuæ offerimus, & vt tenemur, persoluimus, non tamen sufficienter & condignè, quoniam Deo nequit reddi æquiualens. Soluimus (inquam) grates, hoc est, gratiarum actiones pro omni misericordia quam nobis exhibuisti, & pro vniuersis beneficiis tuis generalibus & specialibus, corporalibus & spiritualibus. Præsertim, quòd nobis tam dirè ac sæpe peccantibus, pepercisti hucusque. Die iam peracto, hoc est, quasi cõ-
E pleto & aduesperascente. Et etiam soluimus, id est, tibi porrigimus, preces voti, hoc est, orationes pij desiderij nostri, ex quo orationes funduntur ac oriuntur, exortu, id est, in exordio noctis iam imminentis: vt adiuues reos, hoc est, quatenus nos peccatores tibi in multis obligatos, multipliciterque obnoxios, & iniquos adiuuare digneris ignoscendo, & contra cunctos nostræ salutis aduersarios nos iugiter confortando, Vel, vt adiuues reos voti, id est, nos, qui vota quæ tibi in baptismo, & sacri ordinis assumptione, seu monasticæ religionis professione promisimus, frequenter sumus transgressi. Itaque sicut hoc versu cantamus, sic in veritate conemur grati consistere quantum valemus pro tam innumerabilibus misericordiis & beneficiis eius, naturalibus & supernaturalibus. Et cum Psalm. dicat vnusquisque: Quid retri- *Psal.115.*
F buam domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Itémque: Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Illud quoque Esaiæ: Miserationum domini recordabor, laudem domini annunciabo super omnibus quæ reddidit nobis, & quæ largitus est nobis secundum indulgentiam suam. Conformiter assiduis precibus insistamus. Iuxta illud Apostoli: Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione. Qui rursus hortatur: Sine intermissione orate, & grati estote. Igitur pro tot & tantis beneficiis non reddamus creatori, & saluatori nostro, irreuerentias, iniurias, & offensas: quod qui egerit, æterna & acerbissima tristissimi Acherontis sortietur tormenta. *Te cordis ima concinant*, id est, intima seu extrema nostri intellectus, ac voluntatis intelligentiæ

Psal.102. *Esa.63.* *Rom.12.* *1. Thes.5.*

ligentiæ apex, verticexque voluntatis, memoriæ quoque tenacitas, pariter laudent te, vt apprehensioni mentis iungatur mox ardor affectus, & in vtroque stabilitas. Iuxta illud Psalmistæ: In meditatione mea exardescet ignis. Ideo rursus ac frequenter ait Propheta: Confitebor tibi domine in toto corde meo. *Te vox sonora concrepet*, hoc est, tua præconia resonet & vox oris, vt intus & foris te extollamus, quatenus non solùm coram te, sed coram proximis te benedicamus, tibi ad tuum honorem & gloriam, illis ad ædificationem, vt & ipsi in Ecclesia materiali tuis intersint præconiis & orationibus vacent ac laudibus. Hinc per Ecclesiasticum monemur: Et nūc in omni corde & ore collaudate, & benedicite dominum. Apostolus quoque ad Romanos: Vnanimes (inquit) vno ore honorificetis Deum. Nam (vt fatetur Hilarius) hoc potissimū deo debemus, quod sicut totum quod sumus & habemus, ab ipso accepimus: sic totum eius obsequiis & laudibus mancipemus. *Te diligat castus amor*, id est, hoc nobis conferre digneris, vt casto, spirituali, puro, infuso, non ad se reflexo te diligamus amore, vtpote ob tuam bonitatem immensam, non primò & principaliter propter tua beneficia, & promissa: nec solùm naturali amore, nequaquam verò amore mercenario & libidinoso, vt hi qui te amant, non præcipuè, quia bonus es in teipso, sed quoniam bonus es eis. Tales nanque plus amant se quàm te, & referunt te ad se. Sicque fruuntur se, & te vtuntur constituentes se finem suum, & te medium: quod prorsus peruersum est, idcirco de huiusmodi homine fertur in Psalmo: Cōfitebitur tibi, cū benefeceris ei. Et rursus: Si verò non fuerint saturati murmurabunt. ¶Porrò, pulchra est quæstio: Vtrum mens creata naturali amore plus diligat Deum quàm seipsam? Ad quam super Sententias est responsum. Hoc est, primum maximúmque præceptum, quod in Deuteronomio expressū est. Et Marcus plenè inducit, quo iubetur: Diliges dominū Deū tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota fortitudine tua. *Te mens adoret sobria*, id est, da nobis, vt te mente sobria adoremus, id est, mente ordinata, discreta, nō præsumptuosa, nec ex corporis immoderantia, prægrauata, vt impleamus quod iussit saluator: Attendite ne grauentur corda vestra crapula vel ebrietate: quod quàm vitandum sit nobis, constat ex eo, quod in regula asserit sanctus Benedictus: Ni-

A | *Psal.38.* | *Psal.9.85.* | *110.137.* | *Eccle.36.* | *Rom.15.* | B | C | *Psal.48.* | *Psal.58.* | *Deu.6.* | *Mar.12.* | *Luc.21.*

D hil ſic indecet monachum, vt indigeries. *Vt cũ profunda clauſerit diem caligo noctium, fide tenebras neſciat, & nox fide reluceat*, id eſt, quaten⁹ fides noſtra neſciat, id eſt, nequaquã admittat, ſed prorſus repellat tenebras infidelitatis, ignorantiæ, erroris, ac vitiorum, & nox fide reluceat, id eſt, fideles in nocte reſplendeant fidei claritate & fide formata. Fides nanque eſt prima illuminatio mentis, lux, lucerna & loculus rationis, qua in nocte munimur, nec formidamus, certi de præſentia Dei & angelorum ſanctorũ. *Dormire mentem ne ſinas*, id eſt,
Pſal.12. mentes noſtras nequaquam permittas ſomno peccati obrui, acediáve torpere: prout orauit vir ſanctus, Illumina oculos meos ne vnquam obdormiam in mortem. Verùm quoniam
E cognitio intellectualis à ſenſuali notitia inchoatur communitérque dependet. Hinc exterioribus ſenſibus ab actibus ſuis per ſomnum ſuſpenſis & impeditis, ratio quoque ligatur, nec actum ſuum exercere poteſt perfectè, niſi deſuper illuſtretur. Sicque ratio fertur dormire, hoc eſt, ab actu ſuo ceſſare. Petimus ergo, ne penitus dormiat, intantum, vt nec à ſuperioribus cauſis illuminetur. Solent nanque interdum à Deo per angelos multa & magna in ſomno reuelari ſecreta. Quẽ-
Matt.1. admodum in Euangelio legitur angelus ſancto Ioſeph ſæpe
Nume.12. in ſomno apparuiſſe, & aliqua commiſiſſe. In Numeris dominus ait ad Aaron & Mariam, Si fuerit inter vos propheta, in viſione apparebo ei, vel per ſomnum loquar ad eum. Sic & in
Iob.33. Iob ſcriptum eſt, Per ſomnũ in viſione nocturna aperit deus aures virorum, & inſtruit diſciplina. Imò in ſomno ceſſanti-
F bus exteriorum ſenſuum inquietudinibus, homo interdum capacior eſt influẽtiarum & reuelationum cœleſtium. Quádoque etiam ſomnus tenuior eſt, ita ꝙ mens orat, pſallit, ac ſubtiles cõſiderationes habet in ſomno, & ſuper actus ſuos reflectitur, poſtmodúmque meminit eorundem. *Dormire culpa nouerit*, id eſt, totaliter ceſſet, nec ex præterita culparũ ac ſpecierũ rememoratione illudamur in ſomno. Ceſſante verò dominio rationis in ſomno, homo non peccat in eo, cum nõ ſit in eius poteſtate illuſionem illam euitare, quamuis aliquando cauſam eius vitare potuerit, prout Thomas, Albertus, Petrus, Richardus, & alij multi doctores ſuper quartum Sententiarũ conſcribunt. A qua tamẽ petimus præſeruari, quoniam indiſpoſitum efficit hominem, & minus aptum ad eleuationem, & fœda eſt ipſa pollutio, atque à celebratione impedit & elongat,

gat. *Castos fides refrigeret*, hoc est ipsi continentes, actu fidei A suæ recreentur, considerando salubria: & à feruore sensualitatis, qui solet in nocte accidere, infrigidentur ex speculatione & timore nouissimorum suorum, ex compũctione quoq; & ex compassione dominicæ passionis, ab æstu concupiscentiæ retrahantur. *Somni vaporem temperet*, id est, considerationes istæ procedentes ex fide, subtilient atq; moderẽtur, vaporem, hoc est, exhalationes, & fumum ascendentem ad cerebrum causantémque somnum replendo meatus, per quos vis sensitiua à sensu cõmuni deriuatur ad sensus exteriores. Nẽpe per has fidei considerationes, remittuntur inferiorum virium actiones, sicque somnus minus grossus & diuturnus efficitur & minus ligat ac impedit rationem. *Exuta sensu lubrico te cordis alta somnient*, id est, superiores animæ vires, vel po- B tius ipsarum virium supremitates & habitus digniores, apex rationis, sapientiæ donum, signaculum intellectus, exuta, id est, depurata & abstracta, sensu lubrico, id est, sensatione lasciua, seu turpi imaginatione, & fœda inclinatione & inflammatione sensitiui appetitus, quæ sæpe contingunt in somno: in quo, ligato iam rationis iudicio, vtitur homo speciebus seu similitudinibus & phantasmatibus rerum pro rebus ipsis & tanquam rebus quas repræsentant: sicque illuditur. Sic ergo cordis alta à carnalitate exuta te somnient, id est, pro somno te contemplentur & apprehendant diuina ex irradiatione superna, aut etiam fortitudine & assuefactione perfectorũ habituum, donorum & virtutum: quæ quantò plus in vigilia exercentur & actuantur, atque in se intẽtiores, perfectiorésq; fiunt: eò facilius, sæpius, ac fortius erigunt & actuant mentẽ C in deum tempore somni. Prout de his prolixè scribit Albertus in libro de homine. *Ne hostis inuidi dolo*, id est, ne ex deceptione dæmonum inuidissimorum. *Pauor quietos suscitet*, id est, perterrito illorum machinatione incussa suscitet à necessario somno. Dæmones quippe variis modis possunt in sõno decipere, inquietare, turbare, inducendo imaginationes terrificas, atque simulachra ostendẽdo terrentia. Ideo tũc valde indigemus custodia ac defensione angelica & ope diuina. Ideo cum ingenti affectu & grandi deuotione hæc decantemus ac deprecemur. *Christum rogemus & patrem*. Christum nominat ante patrem ad cõfutationem & confusionem hęreticorum, qui patrem filio esse absolutè maiorem mentiti sunt.

D *Christi patrísque spiritum*, id est, spiritum sanctum ex vtroque (vt suprà expositum est) procedentem, *Vnum potens per omnia, foue precantes Trinitas*, id est, tu Trinitas superaltissima, quæ es vnum ens absolutum, vna maiestas, vnus deus potens per omnia, id est, in vniuersis omnipotens foue precantes, id est custodi, refocilla, enutri nos te inuocantes ac adorãtes. *Amen*, id est, sic fiat, & verè sit ita. Præterea ex primo versiculo huius hymni discamus & contemplemur, timeamus ac veneremur omnipotentiam dei in rerum creatione, sapientiam eius in earum dispositione, bonitatem & beneuolentiã in earumdẽ ad nostram vtilitatem ordinatione relucentem. Omnia nãque per suam omnipotentiam ex nihilo condidit.
Hester. 13. Cœlum & cuncta gubernat. Diem lumine vestit, noctem cali
E gine operit, & tẽpora ipsa per vices distinguit. Prout nostræ
Deut. 4. congruit necessitati atque vtilitati. Vnde in Deuteron. Moses est loquutus, Ne oculis eleuatis ad cœlum videas solem & lunam & omnia astra, & errore deceptus colas & adores ea, quæ dominus deus tuus creauit in ministerium cunctis genti-
Heb. 12. bus. Cum metu ergo & reuerentia hæc decantemus, & omnipotentis dei accendamur amore: qui tot & tanta nobis exhibuit bona, & exhibere non desinit.

¶ D TEMPORE FERIALI AD nocturnum matutinum, Hymnus.

F ¶ *Iste totus apprimè suauis est, & admodũ elegãs, multásque explicans gallicinij commoditates, quæ ad spiritualem transferenda sunt intelligentiam, quo nox & tenebræ, peccatum: somnus verò torporem & inertiã in peccato signat: lux diurna, diuinæ gratiæ fulgorem, gallus Christum: eius cantus, vocem Christi nos scripturis sacris excitantis, vt excusso torpore noxio ad opus bonum euigilemus & exurgamus.*

AVTHOR AMBROSIVS.

¶ Carmen Iambicum Dimetrum.

Aeterne rerum conditor. Hinc hymnum sanctus Benedictus in regula sua vocat Ambrosianum, id est, hymnum seu canticum à B. Ambrosio editum: quod etiam constat ex hoc, quòd totus hic hymnus quantũ ad sensum, imò & quasi quo ad verba continetur in eiusdẽ sancti hexamerõ, in descriptione

operum

operum quintæ diei: vbi de naturis auium ac piscium atque ter A
restrium animalium multa pulchra conscribit. Galli, inquiés, cantus est suauis in noctibus, non solùm suauis, sed etiam vtilis: qui quasi bonus cohabitator excitat dormiétem, & reddit solicitum, atque viantem consolatur, processum noctis canora significatione protestans. Hoc, vtpote gallo, canête, latro suas relinquit insidias. Hoc ipse lucifer excitatus oritur, & cœlũ illuminat. Hoc canête mœstitiam trepidus nauta deponit. Omnísque crebro vespertinis fluctibus excitata tempestas, & procella mitescit. Hoc deuotus exilit ad precandum: hoc gallo canéte homo deuotus mentis affectu promptus & alacer surgit, & quasi exilit de lecto, & ad orandum & ad persoluendum matutinale officium. Legendi quoque munus instaurat, id est, stu B
dium de sero intermissum resumit: quod studiũ scripturarum est munus, id est, donũ dei: qui dum studemus, loquitur nobis. Hoc canéte, ipsa petra ecclesiæ (scilicet Petrus) culpã suá diluit quam priusquá gallus cantaret negando contraxerat. Istius videlicet galli cãtu spes omnis redit, ægri alleuiatur incommodũ, minuitur dolor vulnerum, febriũ flagrantia mitigatur, reuertitur fides lapsis, Iesus respicit titubantes, corrigit errantes. Hæc Ambrosius. ¶ Ex quibus illucescit literalis intelligentia hymni istius, Æterne rerum conditor, cuius verbi sensus patet in expositione primi hymni super illud, Conditor alme syderum, æterna lux credentium. Atque vt tactum est ibi, Deus appellatur conditor rerum æternus, lux quoque æterna credentium: non quod ab æterno res ipsas creauit, aut ab æterno credentes illuminauit. Quippe qui nec ab æterno fuerunt. Idcir- C
co conditor rerum æternus materialiter potius quàm formaliter, quoniá ipse qui cũcta creauit ex tempore, verè in seipso æternus est. Atque vt Rabbi Moses protestatur. Ideo non ab æterno, sed ex tempore res creauit, & in memoriá beneficij crea *Exod. 16.*
tionis, diem sabbathi iussit esse solénem: quoniam hæc est facillima & omnino certissima via probandi deũ esse ante omnia ab æterno, & cuncta voluntariè non necessitate naturæ profluxisse ab ipso: quod verum esse monstratur per omnia miracula facta in veteri testamento à Mose aliísque prophetis, & item per omnia quibus Euangelica lex à Deo esse ostenditur. Posset insuper dici, quáuis impropriè, quòd deus vocetur æternus cõditor rerum, non ab actu, sed à potestate creádi. Et item, quoniam ab æterno creare decreuit. Vel propter ideales rerum ra-

D tiones,quæ ab æterno in mente fuerūt diuina. *Noctem diémque qui regis*,id est,tempora cuncta distinguis,dispensas, & ad congruum dirigis finem. Sícque diem naturalem (qui est spatium vigintiquatuor horarum) in diem artificialem, (qui est tempus lationis seu motus solis super nostrum horizontem) & noctem partitur *Et temporum da tempora*,id est, tempora diuersis negotiis peragendis accommoda. *Vt alleues fastidium*, id est,quatenus homines ex hac temporum ac temporaliū rerum & actionum seu exercitiorum varietate,minori fatigatione & tædio afficiātur: quoniam alternis vti delectabile eis est. Quod cur ita sit,& de hac temporum distinctione dictum est in expositione hymni præhabiti super illud, Artus solutos, vt quies. Itaque tempora temporum nuncupantur successiones temporum,per qualitates & varias partes interpolatę & distin

E ctæ. Iuxta hūc modum loquendi scriptum est in Ecclesiastico,

Eccle. 20. Est tacens non habens sensum loquelæ, & est tacens sciens té-

Eccle. 3. pus apti temporis. Vnde in Ecclesiaste legitur, Omnia tempus habent,& suis spatiis transeunt vniuersa sub sole. Denique de hac temporum distinctione diuinitus instituta scriptum est in Genesi, Fiant luminaria in firmamento cœli, & diuidant diem

Gene. I. & noctem,& sint in signa & tempora, & dies,& annos. In Daniele quoque, Ipse mutat tempora & ætates. De distinctione

*Dani.*2. verò temporis in dies & noctes, subtiliter loquitur & quasi prophetat Psalmista dicendo. Fecit lunam in tempora, sol co-

Psal. 103 gnouit occasum suum. Posuisti tenebras, & facta est nox, in ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ. Ortus est sol,& congregati sunt, & in cubilibus suis collocabūtur. Exibit homo ad o-

F pus suum,& ad operationem suam vsque ad vesperum. Ex quibus vir sanctus admirans sapientiam & excellentiam Dei in effectibus suis concludit & exclamat. Quàm magnificata sunt opera tua domine,omnia in sapientia fecisti. Idcirco & nos dicendo, Æterne rerum conditor: pensemus nos esse creatos ab eo,& ex consideratione omnipotentiæ eius, metu & reuerentia, imò amore & gratitudine afficiamur ad ipsum. Præterea

*Hebr.*2. quoniam ista distinctio ordinationum ac dominatio tempo-

Philip. 2 rum est propria Deo, Christus in Euangelio volens testari se

Matth. 12 deum esse disseruit, Amen dico vobis, quia dominus est filius

*Marc.*2 hominis etiam sabbathi. Atque ad sanctum Iob loquutus est

Iob. 38 dominus, Nunquid post ortum tuum præcepisti diluculo, &

Ibidem. ostendisti auroræ locum suum? Indica mihi, in qua via lux habitet,

bitet, & tenebrarum quis locus sit, vt ducas vnumquodque ad A
terminos suos. *Præco diei*, id est, gallus. *Iam sonat*, id est, can
tat & suo cantu diem appropinquare designat, naturali, non
intellectuali suo instinctu, attamẽ instar intelligentis se habet,
sic temporum distinctiones denuntiando. Propter quod dominus ad Iob effatur. Quis posuit in visceribus hominis sapiẽtiam, aut quis dedit gallo intelligentiam? *Noctis profundæ peruigil*, id est, vigilans & alacer excitator dormiẽtium in ipsa nocte profunda: quod in præcedenti hymno expressum est cur nox vocetur profunda. *Nocturna lux viantibus*, id est, luminare nocturnũ, videlicet luna seu stella matutina iam supple refulgens & apparens, *Viantibus*, id est, in nocte iter agentibus. *A nocte noctem segregans*, id est, vnam noctem ab alia diuisam ostendens, radiãdo inter noctem vnam ac aliam. Quod Gene. 1
solo suo ortu & cursu principalius agit, quàm lux illa noctur B
na: instrumentaliter tamen respectu creatoris, omnia principaliter efficientis, & per causas secundas plurima exequentis.

Hoc excitatus lucifer, id est, stella matutina radiosa, & suam secum deferens lucem, excitatus, id est, in motu suo progressus vsque ad sui apparitionem super terram, hoc vtpote gallo canente, non à gallo, sed in hora cantus ipsius. *Soluit polum*, id est, cœlum eruit. *Caligine*, id est, obscuritate, quæ videtur esse in cœlo ante luciferi ortum, & irradiationem: qui lucifer sua luce perfundit orbes aliqua claritate, qua videntur parumper albescere, & multò plus sole surgente. *Hoc*, gallo canente. *Omnis errorum chorus*, id est, tota errantium & insidiantium ac C
malefacientium multitudo. *Viam nocendi deserit*, operationem ac aditum lædendi, persequendi, occidendi, furandi, adulterandi relinquit: non totaliter talia tunc vitando, sed minus quàm ante gallicantum ea agendo. Hinc in lib. Iob habetur. Iob. 24
Oculus adulteri obseruat caliginem; dicens, Nónne me videbit oculus? Perfodit in tenebris domos sicut in die condixerãt sibi: si subitò apparuerit aurora, arbitrantur quasi vmbrã mortis. Ad hoc quoque vno modo pertinet quod apud Ioannem saluator ait, Omnis qui male agit, odit lucem: & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius. *Hoc nauta vires colligit*, id Ioan. 3.
est, tẽpore gallicantus nauta vires resumit & lætificatur ex appropinquatione lucis diurnæ, & quia pericula maris minuuntur. Vnde subiungitur. *Pontíque mitescunt freta*, id est, fluctus & inquietudines maris aliquantum sedantur, aut pœnitus tran-

potest ad hoc, imò & quasi exemplariter agit idipsum. Ná cantus ille tanquá effectus ex Dei institutione procedens, est quędá Dei laudatio:& materialiter admonet nos, vt illa hora deũ & creatorem nostrum laudemus, cum & irrationabile animal illud suo faciat modo. Erubescamus ergo tunc ad surgendum tardare, cum tædio surgere, & quasi imminentem horrere laborem. Hinc additur. *Et somnolentos increpat*, id est, ipso suo effectu ostendit rationales creaturas reprehensibiles esse, quæ tunc præ somnolentia & torpore tardæ & inaffectuosæ sunt ad surgendum & confitendũ domino. *Gallus negantes*, id est, non acquiescentes surgere & deum laudare. *Arguit*, id est, suis factis & cantibus tanquam exemplis reprehendit modo iam tacto. Sic quippe irrationalia in exemplum contra homines in medium deducuntur: eo quòd illa obseruant ac implét ea quæ ipsis ab authore naturę sunt præstituta & instituta, cum tamen irrationalia extent. Homo autem cum sit rationalis naturæ & suum factorem agnoscat, informi notitia factis tamen neget, & talis transgrediatur. Sícque apud Esaiam deus conqueritur, Cognouit bos possessorem suum & asina præsepe domini sui, Israël autem me non cognouit, & populus meus non intellexit: Apud Hieremiam quoque, Miluus in cœlo cognouit tempus suum, turtur & hirundo & ciconia custodierunt tẽpus aduentus sui: Populus autem meus non intellexit iudicium domini. *Gallo canente spes redit*, id est, fiducia cunctis augetur, die iam proximante: spes quoque indulgentiæ peccatorum, inquantum tunc ad memoriam reuocatur, qualiter sanctus Petrus suæ negationis ac peierationis tunc veniam impetrauit. Per quod omni peccatori spes datur. Sic & hora illa spes oritur impetrandi bona, atque vitandi mala in die tunc imminente. *Aegris salus refunditur*, id est, infirmis sanitas aliqualiter exhibetur. Quia (vt patet ex verbis Ambrosij introductis) infirmitatum incommoda, tunc alleuiantur, minúsque sæuit vulnerum dolor, & febrium mitigatur flagrantia: appropinquante ac influente de longe medicinali ac dulci vigore luminis solis. *Mucro latronis conditur*, id est, latrones cæteríque malefici, qui tunc à suis retrahuntur excessibus propter lumen diei instantis, in quo metuunt deprehendi: reponunt tunc in vaginis gladios suos, & arma sua sæua abscondunt. *Lapsis fides reuertitur*, id est, his qui corruerunt in tenebras, lumini fidei contrarias, vt sunt hæresis, perfi-

Margin: A; B; Titum.1; Esa. 1.; Hiere.8; C

D dia, diffidentia, redit tunc veræ fidei lumen: quando à somno exurgentes, modo præfato, & mentes suas ad dominum dirigentes, à sole iustitiæ illustrantur: & præuaricatores redeũt ad
Ephe. 5. cor, ac fidei stabilimenta considerant. Vnde dixit Apostolus, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Sequuntur duo versus compendiosæ orationis, quam in Hexameron beatus Ambrosius deprompsit diffusius. *Iesu la-*
Esa. 46 *bentes respice*, id est, ô domine Iesu Christe respice oculo pieta-
Ephe. 5 tis ac miserationis tuæ immensæ nos labentes, id est, peccantes quotidie, imò & omni penè hora, saltem in venialibus, per mẽtis distractiones, incustodiam sensuum, per verba infructuosa, ac aliis modis: de quib⁹ in prouerbiis legitur, Septies in die ca
Prou. 24 dit iustus. Ioannes quoque Apostolus, Si dixerimus, inquit, quia peccatum nõ habemus, nosipsos seducimus. Estque miser
E & vilis lapsus dum ab altitudine actualis deuotionis, synceræ meditationis, virtuosæ affectionis, exemplaris loquutionis, laudabilis operis, dilabimur ad cordis euagationem, inutilem cogitationem, puerilem affectionem, operationémve friuolam. Hinc orauit Psalmista, Aspice in me, & miserere mei. Et in Ec-
Psal. 118 clesiast. orat vir sapiens, Miserere nostri deus omnium & respi-
Eccle. 36 ce nos, & ostende nobis lucem miserationum tuarum. *Et nos videndo corrige*, id est, misericorditer intuendo emenda nos, atque in vita hac piè ac paternaliter nos castiga: ne postmodum multò acrius ac diutius puniamur. Quemadmodũ Hieremias
Hiere. 10. orauit, Corripe me domine. Veruntamẽ in iudicio (id est, pio discretionis moderamine) ne fortè ad nihilum redigas me. *Si respicis*, id est, si tam piè ac paternè nos aspicis. *Lapsus ca-*
F *dunt*, id est, peccata nostra deficiunt ac delentur: quoniam ita aspicere, est peccatis ignoscere, gratiámque præstare. *Fletúque culpa soluitur*. Cum enim sic respicis, cor lapsi compungitur, emollitur, & in pœnitentialem fletum saltem interiorem soluitur, sicque culpa eius dissoluitur & indulgetur: quemadmodum Petrus à te respectus fleuit amarè ac veniam impetrauit.
Matth. 26 *Tu lux refulge sensibus*, id est, tu Christe lux vera, lux mundi,
Marc. 14. sapientia patris æterni, irradia & resplende interioribus sensibus nostris: intellectum in omnibus illustrando, rationem docendo, vim quoque cogitatiuam & imaginatiuam à vanis & stultis apprehensionibus phantasticis, imaginationibus turpibus, inuolutionibus insensatis præseruãdo & expurgando: ex quibus oriũtur timores pueriles, tristitiæ deprimẽtes, aut prauæ

uæ & carnales affectiones: ad quarum omnium eradicationẽ ac deuitationem indigemus visitatione superna, ac illustratione piissima. Quia, vt scriptũ est, Sicut parturientis cor tuũ phantasias patitur, nisi fuerit ab altissimo emissa visitatio. Talibus ergo non immoreris, cum per Hieremiam dominus dicat, Vsquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ? imò protinus vt senseris quippiam tale, ad salubria te conuerte ad meditationem passionis dominicę, ad memoriam nouissimorum tuorum, ad considerationem diuinę presentiæ, ad orationis refugium, ad psalmodiæ solatium. Denique cum appetitus obiectum sit bonum appręhensum seu cognitum: hinc nil appeti potest, aut abhorreri, seu formidari, nisi iam apprehẽsum seu cogitatum. Idcirco qui vult ab inordinatis passionibus tristitiæ & timoris & prauis affectionibus seu concupiscentiis præseruari aut liberari: studeat à prætactis appręhensionibus, imaginationibus, cogitationibus se purgare & præseruare. A Eccle.34. B

Mentisque somnum discute. Somnus propriè ad partem pertinet sensitiuam. Porro sommus mentis est duplex. Vnus laudabilis, qui est soporatio mentis in deo. sommus cõtemplationis: de quo exponitur. illud Geneseos, Immisit domin⁹ soporẽ in Adam. Vnde exponi potest & illud in psal. In pace in idipsum dormiam & requiescã. Alius vituperabilis, qui est negligentia, torpor, otiositas cordis intimorati, incustoditi, nec coram deo solicitè ambulãtis. Quẽ pessimum sommũ precamur discuti & expelli à nobis: ita quod deus excitet nos & illustret ad considerandũ idoneè, quot & quãtis circundati & expositi simus periculis, quã metuendũ iudicium nobis immineat, quã crudelissimis inimicis vallemur. Sicque cũ metu tremore, & timore nostrã operemur salutẽ: residuũ vitæ nostrę spatiolũ fructuosè iugiter expendentes. *Te nostra vox primùm sonet*, id est, ante cætera diei opera & humana colloquia, te in primis laudemus & inuocemus. Quatenus primò quęramus regnum dei & iustitiã eius: & omne quod agimus in verbo aut opere, omnia in nomine tuo agamus. *Et vota soluamus tibi*, id est: desideria pia & virtuosa tibi offeramus ac impleamus: iuxta illud psal. Sic psalmũ dicã tibi in seculũ seculi, vt reddam vota mea de die in diem. Itẽque In me sunt deus vota quæ reddam laudationes tibi. Vel, vota, id est, promissa, quæ fecimus tibi, fideliter expleamus. Displicet enim deo stulta & infidelis promissio. Quibus verbis in Ecclesiaste præmittitur. Si quid vouisti Gene 2. Roma.11 Iudith. 2. C Mat.6. 1.Cor.10. Psal. 60. Psal.55. Eccle.5.

D deo, ne moreris reddere. Ex quibus elicitur, quòd infidelis & stulta promissio sit, non statim reddere cum quis possit ac de-
Deute.23. bet. Ideo in Deuter. iussum est, Quod semel egressum est de labiis tuis obseruabis, & facies sicut promisisti domino deo. Et hoc valde pensandum est omni religioso ac metuendum, cum status religiosorum sit status perfectionis acquirẽdæ. Ideo ad proficiendum in virtutibus atque votorum adimpletionibus dignam diligentiam, debitumque conatũ non impendere absque mora seu indilatè, vtpote tẽpore opportuno, extat eis dãnabile ac mortale, & valde mortale: cũ fractio voti enormius sit peccatum, quàm violatio iuramenti. Hæc recolens in corde tuo sollicitus esto, disce mori, disce te frãgere, assuesce sub
E iectione & abiectione gaudere, in reprehensionibus tuis & castigationibus, sicut in omnibus diuitiis gloriari. Hæc facilè implet, qui seipsum in deo veraciter diligit, priuatum prorsus euellens à corde suo amorem. ¶ Præterea potest hic hymnus spiritualius explanari, vt breuiter tangam. Æternæ rerũ conditor noctem diemque qui regis, id est, statum ac tempus vete
Roma.13 ris testamẽti. De quo Apostolus, Nox præcessit, ac noui. De
Roma. 8. quo subiunxit, Dies autẽ appropinquauit. Regit quoq; Deus noctem ac diem, quia aduersa & prospera confert ac ordinat, & omnia ad electorum dispensat salutem, quibus omnia cooperantur in bonum. Et tẽporum das tempora. Tempora temporum sunt tempora euangelicæ legis ac gratiæ, quæ tempo-
F ribus legis naturæ, legisq; Mosi preeminẽt vehemẽter, in quibus temporibus gratiæ fastidiũ tollitur, quoniá lex euangelica est lex charitatis, quę delectabiliter operatur. ¶ Amplius, fastidiũ quod olim erat in diuturna aduẽtus Christi expectatiõe, Christo iam nato est alleuiatũ. Rursus temporũ tẽpora fastidiũ tollẽtia, sunt dies præcipuarũ solennitatũ ecclesiæ, quibus cũ gaudio intersunt Christifideles. Præco diei iam sonat, hoc est, doctrina beatissimi Ioan. Bapt. in Euãgelio cõtenta & descripta iam in ecclesia prædicatur ac legitur, qui extitit Christi præco, nũtius, & pręcursor: qui Christus est spiritualis dies ac lux, cuius etiam pręco est omnis prędicator, doctor, pastor fidelis. Noctis profundæ peruigil, quia Ioannes euigilator vigilãtissimus fuit Iudæorũ, quos cõuertere satagebat ad Christum. Fuit insuper nocturna lux, quoniã partim ad vetus pertinuit testamentum, & viantibus fulsit ac prædicauit Iudæis. A nocte noctem segregans. quamuis status & tempus euãgelicæ

cæ legis, in qua gratia & veritas per Christum est facta, dies A
vocetur comparatione status & téporis veteris testamenti, ni *Ioan.1*
hilominus nox censetur respectu status ac gloriæ beatorum.
Sicq; inter has noctes distinxit Ioannes, & segregauit eas ab
inuicem, dicens: Pœnitentiam agite, appropinquabit enim re *Mat.3.*
gnum cœlorum. Hoc excitatus lucifer, id est, hoc tépore gra *Mar.1.*
tiæ natus & apparens Christus, splendidissimũ sydus oriens, *Sapien. 7.*
ac splédor lucis ęternę. De quo mysticè exponitur illud Iob: *Iob.38*
Nunquid producis luciferum in tempore suo? Soluit polũ ca
ligine, id est, ecclesiam (quæ in euangelio regnum cœlorũ, &
in Apocal. cœlũ multoties appellatur) eruit de tenebris igno-
rantiæ & peccati, atque de obscuritatibus legis tegumétisque
prophetarum. Pręsertim in sacratissimo die Pétecostes, infun
dédo primitiuę ecclesiæ spiritum sanctum cuius illuminatio- B
ne intellexerũt primi illi discipuli saluatoris, vniuersam scri-
pturam: ac dein ceps totum mundum illuminauerũt. Vnde &
Christus prædixit: Cum venerit ille spiritus veritatis, docebit
vos omnem veritatem. Hoc omnis errorũ chorus viam nocé *Ioan.16.*
di deserit. Inuisibiles quippe hostes, virtute, fide & gratia
Christi maximè sunt fręnati & victi. Vnde Christus deprom
psit: Nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Alibi quoq;: *Ioan.10.*
Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scor *Lucæ. 10.*
piones, & super omnem potestatem inimici. Tandem etiam
fecit tyrãnos Christianorũ martyrizatione cessare. Hoc nau-
ta vires colligit, id est, beatissimus Petrus & coapostoli eius,
quibus Christus denunciauit: Faciam vos fieri piscatores ho *Matth.4.*
minum, Pontique mitescunt freta. Pontus seu mare est hoc se
culum nequam, seu turbulétum & vitiosum hominum genus, C
cuius inquietudines, bella, contétiones, amaritudines, & pec-
cata per apostolorũ prædicationẽ toto orbe pro magna par
te cessauerunt, impiis illis ad Christum cõuersis &, in eius ec-
clesia concorditer ac dulciter cohabitátibus: Iuxta illud Esa.
Tunc habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accu- *Esa.11*
babit: Vitulus, leo, & ouis simul morabuntur. Hoc ipsa petra
ecclesiæ, de qua dixit Apost. Petra erat Christus: Canéte culpá *1. Cor. 10.*
diluit, id est, vitia generis humani de quibus sanctissimus Io-
annes disseruit. Ecce agnus qui tollit peccata mundi. Qui de *Ioan 1.*
seipso perhibuit: Potestatem habet filius hominis in terra di- *Mat.6.*
mittendi peccata. Quam & suis concessit discipulis ac sacer-
dotibus loquens: Quorum remiseritis peccata, remittũtur eis. *Mar.2.*

D Gallo canente spes redit, id est, Christo euágelizáte per suos vicarios, & per euangelicam tubam peccatores quantúlibet vitiosi ac indurati redierunt ad spem veniæ & salutis. Quoniã ipse de se protestabatur: Venit filius hominis quærere &
Matth. 16 saluũ facere quod perierat. Et rursum: Eũ qui venit ad me, non eiiciam foras: Et sic ęgris per vitia salus, id est, curatio à peccatis refunditur. Vnde & ipse expressit: Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Mucro latronis conditur, hoc est, falsa doctrina cuiuscunque seductoris reprobatur ac fugit, quia per Christi gratiam & doctrinam hæretici, pseudoprophetæ sunt confutati. Et lapsis veritas fidei est oblata. De his plura possent induci, sed prolixitas, fastidij mater est euitanda.

E

¶DE TEMPORE FERIALI ad laudes & matutinas, Hymnus.

¶*In eo fit ad dei filium oratio, vt suo lumine nos illustret, peccata noxiaque repellat, & virtutes in nobis adaugeat.*

AVTHOR AMBROSIVS.

¶Carmen Iambicum Dimetrum,

PLENDOR *paternæ gloriæ*, Hymnus ab alto incipit intellectu. Deinde post primũ versum totum oratio est. Splẽdor paternę gloriæ id est, tu vnigenite, splẽdor gloriæ paternę, id est, fulgor splendidissimæ gloriæ dei patris, seu maiestatis atque substantiæ eius, oriens ex lumine patris fontali, in quo splẽdore maiestas, & omnis perfectio æterni genitoris, plenè,
F perfectè, naturaliterq; relucet: filius nãq; procedit à patre per intellectum, cum sit verbum & sapientia patris. Idcirco procedit à patre secundum rationem assimilationis plenæ ac naturalis. Perfectio nãque intellectus consistit in assimilatione intellecti ad intelligentem. Pater quoque vocatur, qui de substãtia sua generat similem sibi. Hinc filius nũcupatur imago dei
Sapien. 7. patris & character seu figura substantiæ patris. Vnde ad He-
Hebr. 1. bræos asseritur: Qui cum sit splendor gloriæ & figura substã-
Sapien. 7. tiæ eius. Et Sapiens: Vapor est enim virtutis dei & emanatio quædã claritatis omnipotentis dei syncera, candor lucis æternę, & speculũ sine macula dei maiestatis, & imago bonitatis illius. Hæc quippe emanatio est naturalis, intellectualis ad intra.

tra. *De luce lucem proferens*, hoc est, ex teipso qui summa lux A
es, producens spiritum sanctum qui est lumen æternum, imò
tota supergloriosissima trinitas est vna & eadem lux sicut &
vna essentia. Idcirco cũ pater dicitur genuisse lumen, & filius
lucem spirasse, per hæc nomina absoluta intelliguntur relatiua, hoc est, ipsæ personæ quæ relatiuè dicuntur vt filius dicatur de luce lucem proferre, hoc est, spiritum sanctum qui est
lux. Dicitur quoque filius lucem de luce proferre, spiritũ sanctum producere de luce, id est, de virtute spiratiua sibi data à
patre. Et rursus spiritum sanctum, qui est lux de luce, hoc est,
procedens à patre qui est lux fontana. Insuper filius protulit
lucem de luce, hoc est, spiritum sanctum misit & dedit apostolis à patre. Quemadmodum ait: Cùm venerit ille paracletus *Ioan.16*
quem ego mittam vobis à patre. *Lux lucis*, hoc est, tu vnigenite es lux lucis, id est, lux emanans à patre qui est lux à nullo procedens. Es enim deus de deo, lumen de lumine, deus verus de deo vero: & hoc iuxta sensum prætactum. *Et fons luminis*, id est, spiritus sancti qui à patre & filio tanquam ab vno fonte procedit. Filius quoq; sicut pater est fons luminis, hoc est, vniuersæ lucis creatæ, imò tota indiuidua consubstantialisque trinitas est vnus & idẽ fons creati luminis omnis. *Dies diem illuminans.* Christus vocatur metaphoricè dies, quoniam sicut dies exterior illuminat oculos corporales, & dirigit in agẽdis: sic Christus oculos interiores, & ita per diẽ designatur mens desuper illustrata. Dies item exterior temporalis & dies etiam in patria lucẽ suam à Christo secundũ quod Deus est fontaliter sortiuntur. *Verúsque sol illabere.* Christus fons
sapientiæ, verbum æternum, vocatur sol verus, eo modo quo C
protestatur: Ego sum vitis vera. Quod tamẽ metaphoricè, id *Ioan.15.*
est, per similitudinem conuenit ei: & tamen dicitur vitis vera
non per proprietatẽ naturæ, sed ad distinctionem vitis falsæ.
Cui dicit Hieremias: Quomodo cõuersa es in prauum vinea *Hiere.2.*
aliena? De qua loquitur deus: Expectaui vt faceret vuas, & fe- *Esa.5.*
cit labruscas. Sic itaque Christus præsertim secundum deitatis naturam dicitur verus sol, sol (inquam) sapientiæ, sol intelligentiæ, solq; iustitiæ. De quo in Sapientia fatẽtur iniqui: Sol *Sap.5.*
intelligentiæ, non est ortus nobis, qui verè illuminat animas
deuotorum. ¶ Porrò cum Christus vt deus omnium rerũ illabatur essentiis, quomodo deprecamur eum illabi mentibus *Prou.8.*

D nostris, nisi per donorum suorum infusionem, multiplicationem, & incrementa. Ita vt omnium animarum nostrarum interiora radiis illuminationum suarum infundat, charitatis ardoribus impleat, donis virtutibúsque infusis, atque indefinẽti profectu ditet, decoret, perficiat, quatenus delitiæ eius sint esse nobiscum, & in cordibus iugiter commorari. *Micans nitore perpeti*, id est, in teipso æterna & infinita claritate refulgẽs, perpetuóque nitore, hoc est, lumine gloriæ irradians mentibus beatorum. Ad quem Boëtius fudit hanc precem: Atque tuo splendore mica. Rursus micans, id est, bonis coruscans, nitore perpeti, hoc est, spiritu sancto, qui est nitor ac puritas finem non habens. *Iubárque*, id est, omne donum gratuitum pulchrum, ac splendidum, *Sancti spiritus, infunde nostris sensi-*
E *bus, Votis vocemus & patrem*, hoc est, deum trinitatẽ: cui quo-
Mat.6. tidie dicimus: Pater noster qui es in cœlis: seu patrem ęternũ,
Ioan.1. vnigeniti Dei. Vnde in Ioanne habetur: Vnigenitus filius qui est in sinu patris. Inuocemus piis desideriis ac feruidis, prout decet tantum patrem affectuosissimẽ inuocari, qui respuit in-
Apoc.3 deuotum, euomit tepidum, negligentem detestatur ac pigrũ. *Patrem perennis gloriæ*, id est, æternæ beatitudinis atque lætitiæ in seipso. Patrem quoque Christi qui est gloria patris. Siquidem filius sapiens est gloria patris. Et rursus patrem perẽ-
Prou. 17. nis gloriæ, id est perpetuæ iucunditatis beatorum in patria eo
Iaco.1. modo quo pater luminũ appellatur, id est, causa fontalis ac paternalis omnium luminum & iucunditatum bonarum. Iuxta quem sensum subiungitur. *Pater potentis gratiæ*, quoniam
F causa est & origo gratiæ gratum facientis, & omnium gratuitorum bonorum, cuius gratia tantæ est potestatis, quòd in ea & per eam omnia possumus quæ Deus à nobis requirit: omnibus quoq; aduersariis nostræ salutis consistimus fortiores.
Philip.4. Quemadmodum ait Apost. Omnia possum in eo qui me confortat. *Culpam releget lubricam*, id est, expellat à nobis vitia instabilia, rectum iter ad salutem impediẽtia, & ad casum mortis mouentia. Quemadmodum via exterior lubrica frequenter inclinat ad casum & facit nutare ac expeditũ impedit gres-
Psal.34. sum: vnde de impiis fertur in Psalmo: Fiat via illorum tenebræ & lubricum. *Informet*, id est, fortiter formet & causet in nobis. *Actus strenuos*, id est, actiones virtutum idoneas,
Philip.2. fortes, cõdignas. Deus nanque est, qui operatur in nobis velle &

& perficere, iuxta Apostolum, cui loquitur Esaias: Omnia opera nostra operatus es nobis. Itẽ, informet, id est, doceat nos exercere, actus strenuos, non remissos: quia vt Salomon loquitur: Qui dissolutus & remissus est in opere suo frater est sua opera dissipantis. Hinc orat Psalm. Doce me facere voluntatem tuam. *Dentem retundat inuidi*, id est, morsum & lacerationem ac læsionem inuidiosi diaboli, seu etiam hominis rancorosi & obloquentis reprimat & confringat: sicut Psalmógraphus loquitur Deo: Dentes peccatorum cõtriuisti. Et iterum. Filij (inquit) hominum dentes eorum arma & sagittæ. A *Esa.26.* *Prou.18.* *Psal.142.* *Psal.3.* *Psal.56.*

Casus secundet asperos, id est, euentus aduersos, duros, pœnales, faciat nobis prosperos esse ac salutares, ita ꝙ eos patienter ferendo proficiamus ex eis: & sic omnia cooperentur nobis in bonum. Vnde ait Apost. Gloriamur in tribulationibus. Et iterum: Deus (inquit) faciet cum tentatione prouentum. Hinc additur. *Donet gerendi gratiam*, id est, Deus præstet gratiam ac virtutem taliter operãdi, ac ita nos habendi, quòd sic omnia nobis proficiant ad salutem. *Mentem gubernet & regat*, id est, superiorem animæ partẽ intellectum & voluntatẽ regat, in interioribus actibus, & gubernet in exterioribus. *Casto fideli corpore*, id est, ita vt corpus sibi habeat obtemperans, continẽs atq; fideliter agens, iuxta illud Apost. Hæc est volũtas dei sanctificatio vestra, vt sciat vnusquisque vas suũ possidere in sanctificatione & honore. *Fides calore ferueat*, hoc est, charitatis ardore formetur & accẽdatur ac fortiter operetur. Etenim fides sine charitate informis est, & quę nõ habet opera, mortua est in semetipsa. ¶ Insuper fides dono sapiẽtiæ adornatur & adiuuatur ad contemplandum diuina. Sit ergo in nobis fides clara, feruida, & operatoria, quæ ad omne bonum nos incitet & confortet. Nam & sancti per fidem vicerunt regna: & hæc est victoria, quæ vincit mundum fides nostra. Ipsa est omnis boni fundamentũ, & radix, ac vita iusti. *Fraudis venena nesciat*, id est, diabolica tentamenta, perfidorum errores, persuasiones pestiferas, & omnium hæreticorum deceptionẽ abhorreat, vt semper inuiolata, pura, & fortis persistat. *Christúsque nobis sit cibus*, hoc est, refectio & confortatio animæ nostræ. Ipse enim est panis vitæ & intellectus, sapientia summa mentem reficiens & confortans, qui & sacrosancto corpore preciosóque sanguine suo nos alit in sacramento, vt fate- B *Rom.8.* *Rom.5.* 1. *Cor.10.* 1. *Thes.4.* *Iacobi.2.* C *Heb.11.* 1. *Ioan.5.* *Eccle.15.*

Ioan.6. D tur Euangelista Ioannes: Ego sum panis vitæ, qui de cœlo de-
Ibidem. scendi. Et denuò: Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis
ex ipso manducauerit, non moriatur in æternum. Itémque:
Ibidem. Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. *Potúsque noster sit fides,* id est, consideratio fidei dulcem & salutarem nobis efficiat cibum istum, & mentes nostras contra æstum tentationum refrigeret: quatenus salubriter masticemus mente hunc cibum, & conuertamur & transformemur in ipsum. *Læti bibamus sobriam ebrietatem spiritus,* hoc est, ebrietatem spiritus sobriam, id est, potum prætactum spiritualiter, modestè, ac purè inebriantem cor nostrum, videlicet fidei cõtemplationem ab immoderato scrutinio abstinentem, ac mẽtem diuinorum gustu atque prædominante charitatis affectu

E replẽtem gustemus, hauriamus, & instar poculi deglutiamus, in intima spiritus nostri hilariter. De qua refectione & ebrie-
Canti.5. tate sponsus in Canticis loquitur: Comedite amici & bibite & inebriamini charissimi. *Lætus dies hic transeat,* hoc est, totum hunc diem in virtuosis actibus cum spirituali gaudio expendamus, omnem otiositatem, negligentiam, transgressionem totis viribus detestantes ac deuitantes, sicque dies vocatur lætus aut tristis, ex lætitia aut tristitia hominum qui sunt in eo. Sic ergo impleamus quod dixit Apost. Paulus ad Phi-
Philip.4. lip. Gaudete in domino semper. Oportet itaq; vt omnia cultus diuini obsequia prompto animo, hilari mente, cum interna alacritate spiritus peragamus, sicut hortatur propheta: Ser-
Psal. 29. uite domino in lætitia. Veruntamen iucunditatem hanc filiali timore, frequenti compunctione, diligenti cordis custo-
F dia oportet muniri, temperari, misceri. Cùm scriptum sit: Ser-
Psal. 2. uite domino in timore; & exultate ei cum tremore. Nam & sa-
Eccle.18. piens in omnibus metuit. Et: Beatus homo qui semper est pa-
Prou.28. uidus. Inordinata verò tristitia secularis & mordax omni homini præsertim solitario est vitanda, quem oportet bonę esse fiduciæ, & in infinita dei misericordia respirare, non pusillanimem, desolatúmve esse, imò in cella cœlicam ducere vitam, orationibus, psalmodiis, meditationibus, compunctionibus, interdum autem & lectioni vacando. Hinc in Ecclesia-
Eccle.30. stico edocetur: Tristitiam longè expelle à te, multos enim occidit tristitia, & nõ est vtilitas in ea. Melior est mors quàm vita amara: iucunditas cordis hæc est vita hominis. Vnde apud

Iob

Iob: Cur misero data est lux, & vita his qui in amaritudine A *Iob.3*
sunt? ¶ Porrò qui nouit ac didicit in aduersis gaudere, & ipsam afflictionem obiectum lætitiæ sibi statuere, inquantum multipliciter vtilis est, potest semper gaudere. *Pudor*, id est, sapientialis erubescentia, qua homo fidelis erubescit in diuinæ maiestatis præsentia viliter se habere, creatorem offendere, turpiter cogitare. Pudor quoque, hoc est, pudicitia castitatis. *Sit vt diluculum*, id est, sit principium illuminationis animæ nostræ, Quemadmodum diluculum seu aurora principium est diei ac lucis diurnæ. Nempe per hoc quòd coram deo peccare verecũdamur, & nobili castitati operam damus, valde desuper illuminari incipimus: quia de ista erubescentia scriptum est: Est confusio adducens gratiam & gloriam. B
Hinc indurato & assueto in vitiis loquitur Hieremias: Frons *Hiere.3.*
mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. *Fides* *Eccle.4.*
velut meridies, id est, fides nostra dono sapientiæ ac lumine gratiæ taliter illustretur. Charitatis quoque feruore ita perficiatur, vt tanquam meridies fulgeat in mente ac ferueat, atque per opera bona, ædificationis exempla prębeat proximis & ita sit lucerna lucens ac ardens. *Crepusculum*, hoc est, occasum peccati, recessum illuminationis diuinæ, & minorationem lucis internæ. *Mens nesciat*, id est, cor nostrum non patiatur, neque incurrat, imò sole declinante magis ac magis se intus recolligat, ad dominum eleuetur, ac soli sapientiæ se applicare non cesset, dicendo: Mane nobiscum domine, quoniam aduesperascit. Hinc in vesperarum hymno cecinimus, *Luc.24.*
vt cum profunda clauserit diem caligo noctium, fides tenebras nesciat, & nox fide reluceat. *Aurora cursus prouehit*, hoc C
est, in aurora cursus, id est, celer motus ad bona, seu feruens progressus in actus virtutum: prouehit, id est, ad altiora & meliora sustollit & eleuat mentem, quemadmodum sol in aurora ascendit in cœlo. Vel aurora cursus, id est, ipsum diluculum, in quo incipit cursus diei & processus operationis diurnæ. Prouehit, id est, promotionem in meliora agere inchoat, quod aurora agere perhibetur, quia in ea hoc agitur. *Aurora totus prodeat, in patre totus filius & totus in verbo pater*, id est, in ipsa aurora, filius totus, id est, Christus perfectus, ac integer deus & homo, existens totus in patre tanquã verbũ patris in corde patris, æternaliter inuariabilitérque persistens, & pater

D cōsistens totus, id est, perfectus in filio tanquam in naturali a c̄
plena imagine sua, prodeat, id est, gratiosè nobis appareat, ita
quòd vtrunque fideliter cōtemplemur in aurora: sicut loqui-
Esa.26. tur Esaias: De mane vigilabo ad te: Et Psalm. Mane astabo &
Psal.5. videbo, quoniam nō Deus, &c. Ecclesiasticus quoque asserit:
Eccle.39. Iustus cor suum tradet advigilandum diluculo ad dominum,
qui fecit illū. Expresso interea patre & filio, intelligitur simul
spiritus sanctus amor & nexus, communio, & osculum vtriusque, qui spiritus sanctus totus est in vtrisque, atque vterque
totus in ipso. Etenim quælibet diuina & increata persona est
tota in qualibet alia, seu potius in alia vtraq;. Et vt primo lib.
asserit Damascenus: Singulæ personæ in singulis sunt per circuminsessionem, cum quælibet sit immensa. Et item per essen-
E tiæ identitatem, vt sanctus disseruit Augustinus, cum cōsubstantiales esse noscantur. ¶ Quocirca syncerè ac dulciter contemplemur quá prorsus immensa sit superbeatissimę Trinitatis huius beatitudo, & gloria, quáta propinquitas mutua, quá
superclarissimæ & superdelitiosissimæ seinuicem æternaliter
intueantur, quá superardentissimæ seinuicem amāt, & amplectantur, & vtique intensiuè, penitus infinitè, quàm multæ &
summæ sint eis rationes mutuæ dilectionis, quàm superdulcissimè se mutuò perfruantur. Tantæ ergo summæ & superbenedictæ Trinitatis fœlicitati ac gloriæ totis congratulemur
præcordiis, humiliter deprecantes, vt & nos pauperculi pietate ipsius ad videndum & degustandū, quod credimus & speramus, mox post vitæ huius curriculum perducamur. Ecce
hunc hymnum cum sublimi contemplatione, cum pura & fer-
F uenti affectione, cum præcordiali dei laudatione cantemus.
Ioan.6. Panis ille cœlestis qui cibus est angelorum per facialem aspe-
Psal.77. ctum, sit cibus noster per fidem, & fidei notionem, per charitatis affectum. Nec sine ingenti & prorsus rationabili causa
omittamus quotidie consecrare & sumere tam superpretiosissimum cibum, ac deo patri tam acceptissimum sacrificium immolare satagentes, & conuersationem ad hoc ipsum peragēdum conducentē, & quantum imbecillitati nostræ extat possibile, suo modo habere condignam. Spiritualiter verò manducemus hoc sacramentum assiduè, imò & qualibet hora. O
quanta est nobilitas sacerdotis ita agentis, vtinam efficaciter
saperent nobis ista.

¶AD PRIMAM, Hymnus. A

¶ Iste officio Primæ peculiariter est addictus, quo exhortamur vt exorto iam die rogemus deum, nos per totius diei curriculum à vitiis custodiat, dét que ipsum in laude sua perficere.

AVTHOR AMBROSIVS.

¶CARMEN Iambicum Dimetrum.

Am lucis orto sydere, Scribit in Hexameron suo beatus pater Ambrosius: Venit in mentem memoria auium, quæ dum eunt cubitum quasi peracto hilariter die aërem cātu solēt mulcere, quod & solenniter repetunt surgente occidentéque die. Ita vt decursu diurni, vel orituri nocturni temporis iustas laudes suos referant creatori. Magnum igitur incentiuum excitādæ deuotionis nobis est hoc. Quis etenim hominis sensum gerens, non erubescat sine psalmodiæ decantatione inchoare diem, ac claudere, cùm & minutissimæ aues solemni deuotione dulcíque carmine ortus dierū ac noctiū prosequātur! Hoc tango, vt hymnum istum ad Primam deuotius concinamus: iā lucis orto sydere, hoc est, sole nunc exurgente, qui antonomaticè nominatur planeta, & sydus lucis, cum & præclarissimè luceat, & lucem influat aliis, imò & cæteris planetis ac stellis, vt aliqui opinantur. *Deum precemur supplices*, id est, humiliter ac intentè. *Vt in diurnis actibus*, hoc est, in cunctis huius diei operibus & momentis, *Nos seruet*, id est, præseruet, tueatur, custodiat. *A nocentibus*, hoc est, ab aduersariis nostræ salutis omníque acie vitiorum, quæ directè & formaliter maximè nocent, spiritualiter perimunt, æterna hominem priuant beatitudine, ac infernalis calamitatis infœlicissimum statuunt seruum, hostem Dei constituunt, ac dæmonum faciunt seruitorem. Nulla nanque nocet aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. Hinc in Ecclesiastico vigesimoprimo capite dicitur: Quasi à facie colubri fuge peccata. Tobię quoque sanctus Raphaël angelus ait: Qui faciunt iniquitatem, hostes sunt animæ suæ, hoc est, quod ait Propheta: Qui diligit iniquitatem odit animam suam. *Linguam refrænans temperet.* Hoc est, ipse det nobis gratiam & virtutem refręnandi linguas nostras toto hoc die ab omni locutione illicita, præsertim à verbis

(B, C in margin; *Eccle.21*, *Tob.12*, *Psal.10*)

D pungitiuis, contentiosis, iniquis. Istud enim videlicet linguam
Prouer.16 ita reprimere, donum & opus est Dei: Quemadmodũ in Prouerbiis fertur: Hominis est animum præparare: & domini est
Iacobi.3 gubernare linguam. Ideo Iacobus in sua fatetur Canonica: Linguam nullus hominum domare potest, inquietum malum, plenum veneno mortifero. Cùm ergo tam difficile necessariúmque sit ad salutẽ compescere linguam, meritò deprecatur Ecclesia primùm in hoc hymno ad Primam pro gratia refrenandi ac temperandi loquelam. Nam rursus idem affirmat apostolus
Ibidem. Iacobus: Lingua ignis est, vniuersitas iniquitatis. Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus no-
Prouer.21 strum. De his in Prouerb. Salomon multa effatus est: Qui custodit (inquiens) os suum, custodit ab angustiis animam suam;
Prouer.29 qui autem incõsideratus est ad loquendum, sentiet mala. Et rur-
E sus: Vidisti aliquem velocem ad loquendum, stultitia magis sperãda est quàm illius correctio. Itaque deus linguas nostras refrenet. *Ne litis horror insonet*, hoc est, ex verbis illicitis, superfluis, vitiosis oriatur in nobis lis seu contentio abhorrenda, & omni Christiano, præsertim religioso vehementer vitãda: quæ & scandalizatiua est aliorum, & contemptibilem facit eum qui
Iacobi.3 litigat, ac variis eum implicat vitiis: iuxta illud Iacobi: Vbi zelus & contentio, ibi inconstantia & omne opus prauum: Erubescat ergo claustralis qui spiritualis esse tenetur, liti, conten-
1. Cor. 3 tioni, clamori vacare, aduertens quod vas ait electionis: Cùm sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis & secun-
Eccle. 28. dum hominem ambulatis? Hinc in Eccle. dicitur: Abstinete à
Prou. 20. lite, honor est homini cum separat se à lite. Vir iracundus in-
F cendit litem, & vir peccator turbabit pacem. Ideo dixit Apo-
2. Tim.2. stolus, Noli verbis contendere, ad nihil enim vtile est nisi ad
Ephe.4 subuersionem audientium. Itémque: Omnis, ait, amaritudo & ira & indignatio & clamor tollatur à vobis. *Visum fouendo*, id est, visum exteriorem, *Contegat*, id est, moderatè operiat, custodiat & circa vtilia atque saluberrima obiecta refoueat, vt in aspectu crucifixi, armorúmque eius & rerum ac figurarum ad compunctionem mouentium recreetur. Incustoditus etenim visus, incustoditæ mentis est signum. Atque vt Salomon loquitur: Oculi sapientis in capite eius, oculi autem stultorum
Eccle.2 in finibus terræ. Certum est, quòd mens hinc inde inordinatè aspiciens, præsertim in diuinis à deuotione sit vacua, nec custo-

diæ

diæ ſuæ ſolicita, iuxta quod ſcriptum eſt alibi: Præcordia fa- A
tui, quaſi rota carri, & quaſi * apis volubilis cogitatus illius. Et *al.axis.
iterum: Cor fatui quaſi vas confractum, omnem ſapientiam nõ Eccle.33
retinebit. *Ne vanitates hauriat*, id eſt, per incautam circunſpe Eccle.21
ctionem ad diſſolutiones, riſus, diſtractiones inducat atque va
narum cogitationum ac prauarum affectionum materias, inci
tamenta, occaſiones, obiecta importet, ne mors culpæ per fe-
neſtras corporis intrans perimat mẽtem. Hinc Pſallimus, Auer Pſal.118
te oculos meos, ne videant vanitatem Poteſt quoque de ocu-
lis exponi mentalibus, qui refrenandi ſunt ne ex rebus creatis
hauriant vanitates præfatas. Ideo in Prouerbiis iubetur: Om- Prou.41
ni cuſtodia cuſtodi cor tuum. Et in Deuteron. Cuſtodi temet- Deut.4
ipſum & animam tuam ſolicitè. Hinc ſequitur. *Sint pura cor-*
dis intima, id eſt, cogitationes, appetitiones, intentiones, ma- B
chinationes mentis immunes ſint à peccato, & ab omni peruer Matth.5.
ſitate & diſtorſione. Beati enim mundo corde, quoniam ipſi Prouer.22
deum videbunt. Et qui diligit cordis munditiam, amicum ha- 1.Timo.1.
bet regem cœlorum, immortalem, inuiſibilem. Nempe cũ ſimi- Prouer.12
litudo ſit cauſa & ratio complacẽtię & amoris, Deus eſſentia-
liter purus, & ſanctitas infinita, mentem diligit puram. *Abſi-*
ſtat & vecordia, id eſt, mentis inſania, inſipiẽtia, inſenſatio. Qui
enim vanus & excors eſt, patebit contemptui. Omne autẽ pec
catum inſania eſt. Quid enim inſanius eſt quàm mentem à ſuo
creatore auertere, à ſummo & incomparabili bono deflecte-
re, & ei hæc vana, carnalia, ac terrena præferre? quod agunt
omnes qui dono ſapientiæ carent, in quibus pueriliṫatis & inſi C
pientiæ vitium dominatur. de quibus ſcriptura teſtatur: Stul- Eccle.1
torum infinitus eſt numerus. *Carnis terat ſuperbiam*, id eſt,
rebelles motus concupiſcẽtię ſenſualitatis reprimat, & minuat,
vincat. *Potus, cibique parcitas*, id eſt, abſtinentia, ieiunium &
parſimonia quotidiana, vt impleamus illud Apoſtoli: Caſtigo 1.Cor.6
corpus meum, & in ſeruitutem redigo. Ideo ſcriptum eſt: Noli Eccle.37
auidus eſſe in omni epulatione, nec te effundas ſuper omnem Eccle.27
eſcam: In multis enim eſcis erit infirmitas, qui autem abſtinens
eſt adiiciet ad vitam. Vitanda ergo eſt ſuperfluitas in quantita
te & qualitate. Nam & ſi victualia ſint delicata & ſaporoſa, fi-
unt duo cõtra vnum, & periclitatur ſobrietas. Hoc religioſis
valde penſandum eſt, quoniam tenuitas, ſobrietas, ſimplicitas
victus & veſtitus, voto paupertatis indiſpenſabiliter annexa

D sunt. *Vt cum dies abscesserit*, id est, finem acceperit. *Noctémque sors reduxerit*, euentus rerum seu solis recessus rursus causauerit noctis caliginem, quæ cum sit priuatio lucis concomitanter subsequitur. *Mundi per abstinentiam*, id est, per deuitationem secularium vitiorum, ac odium mundialium vanitatum & voluptatũ, videlicet per hoc, quòd omnia talia toto die vitamus.

Ipsi, Deo omnipotenti, *Canamus gloriam*, id est, laudem & gratiarum actionem cantemus & offeramus de hoc quòd tam gratiosè ab his quæ mundi sunt nos præseruauit. Ideo sanctus

1. Ioan. 2. Ioan. Nolite, inquit, diligere mundum, neque ea quæ in mun-

Roma. 12. do sunt. Paulus quoque: Nolite, ait, conformari huic seculo. Ecce in hoc hymno docemur qualiter tota die nos debeamus ha-

E bere existendo soliciti ne excedamus in verbis: quia qui multis

Psal. 130 vtitur verbis, lædit animam suam, nec vir linguosus dirigetur

Eccle. 16 in terra. Hinc loquacitas stultitiæ signum est, iuxta illud: Stul-

Iob. 15 tus verba multiplicat. Et scriptum est: Vtinam taceretis, vt pu-

Prou. 29. taremini sapientes. Itémque: Totum spiritum suum profert stul

Eccle. 18 tus, sapiens autem differt & reseruat in posterum. Visum quo-

Ephes. 5 que & cæteros sensus exteriores custodiamus ab omni excessu

Eccle. 7. circa sua obiecta: quemadmodum scriptum est: Sepi aures tuas spinis, & noli audire linguam nequam, linguam detrahentem, susurrantem, discordias seminantem. Hæc quippe sunt prorsus diabolica vitia, ideo à detrahente, discordias seminante quasi à serpente mox fuge, ad minus per mentis discessum, & mœsti

F vultus ostensionem: nec communices tam infructuosis fabulis

Prouer. 25 tenebrarum, magis autem redargue. Etenim per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis, vt sicut ventus aquilo dissipat pluuias, sic facies tristis linguam detrahentem. Denique vbi maior peccádi occasio, ibi diligentior adsit custodia. Hinc

Psal. 38 in colloquio ponamus ori nostro custodiam & ibi sit omnis frater velox ad audiendum verbum salutis, tardus verò ad loquendum: memor verbi Iacobi fratris domini: Quia si quis putat se religiosum esse non refrænans linguam suam, sed sedu-

Iacobi. 1 cens cor suum per loquacitatem atque silentij fractionem, aut

Ibidem. per stultam suiipsius reputationem, huius vana est religio. Insuper cordis puritati, quæ omnium exercitiorum est finis, effi-

Hebr. 13 caciter studeamus atque sobrietati, quoniam optimum est gratia stabiliri cor non escis, cum dicat Saluator: Vę vobis qui sa-

Luca. 6 turati estis.

¶AD

¶AD TERTIAM, Hymnus. A

¶Inuocatur in eo spiritus sanctus, vt dignetur nobis illabi: hortamur deinde, vt corpore & animo diuinas personemus laudes: ac feruentem charitatis affectum in proximos habeamus.

AVTHOR AMBROSIVS.

¶CARMEN Iambicum Dimetrum.

VNC *sancte nobis spiritus.* Hora tertiarũ rectè precamur spiritum sanctũ, vt se nobis dignetur infundere, qua hora sanctissimæ primitiuæ Ecclesiæ fuit infusus: iuxta quod dictum est in hymno de solennitate ipsius: Dũ hora cunctis tertia. *Nunc sancte nobis spiritus vnum patri cum filio*, id est, tu ô spiritus sancte qui es vnum patri, id est, substantialiter vnum cum patre æterno ac vnigenito eius filio. *Dignare*, nunc, id est, in B hac hora. *Promptus ingeri*, hoc est, intimè imprimi nobis per tuorum infusionem, increméta & perfectionem charismatum, vt suprà in hymnis de solennitate spiritus sancti ipsius expositum est. *Nostro refusus pectori*, id est, rursus infusus seu institutus, superaspersus tanquam dulcissima vnctio, saluberrimúmq; vnguentum nostro pectori, id est, cordi. *Os lingua*, quæ sunt instrumenta loquendi. *Mens*, id est, intellectus & ratio. *Sensus*, interior atque exterior. *Vigor*, hoc est, tota animæ fortitudo. *Confessionem personet*, id est, perfectè & feruidè sonet & exprimat ac decantet, confessionem, id est, diuinæ maiestatis laudationem, iuxta illud: Confitebor tibi domine in toto corde meo. Et item Psallam Deo meo quàm diu sum. Confitebor tibi omne bonũ, tibi grata mente ac humili adscribendo: Mihi ipsi verò deficere & peccare, & ad omne malũ existere pronum. Sic quoque confitebor tibi confessione propriæ culpæ, iuxta quod scriptum est: Dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam domino. Nam vt in Prouerbiis expressum est: Qui absconditscelera sua non dirigetur: qui autem confessus fuerit & reliquerit ea misericordiam consequetur. Ideo sanctus Iob protulit: Vias meas in conspectu eius arguam, & ipse erit Saluator meus. Ad hoc hortatur nos Hieremias: Scrutemur vias nostras & quæramus & reuertamur ad dominũ. Leuem⁹ corda nostra cũ manib⁹ ad dominũ in cœlos. *Flãmescat igne charitas*,

1. Ioan. 2. Psal. 9. 85. 110. 137 Psal. 103. Gene. 8. Psal. 31 C Prou. 28 Iob. 13 Thre. 3 Ibidem.

D amor spiritualis diuinus infusus inardescat, crescat, perficiatur in nobis æstuanti flammigeróque affectu, prout in Euangelio
Lucæ.12 loquitur Christus: Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur? *Accendat ardor proximos*, id est, feruor diuini ac fraterni amoris corda calefaciat proximorum nostro-
Psal.38. rum: sicut fatetur psalmographus: Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis. ¶ Hunc breuem hymnum non breui nec parua deuotione cantemus, imò dulcissimum illum paracletum, dulci ac æstuanti inuocemus affectu, & vniuersa quæ agimus ad profectum & perfectionem diuini ac fraterni ordinemus amoris, nec à primo torpeamus fer-
Apoc.2 uore: ne Christus nobis obiiciat illud Apocalypsis. Habeo aduersus te pauca, quoniam charitatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque vnde excideris & pœnitentiam age. Itémque ait ad quendam: Scio opera tua quia nec calidus es neque
Apoc.3 E frigidus, sed nunc quia tepidus es incipiam te euomere de ore
Hebr.10. meo. Hinc ad Hebræos hortatur Aposto. Consideremus inuicem in prouocatione charitatis & bonorum operum. Si amabilis est creatura, nónne in infinitum amabilior est creator? Eius ergo bonitatem, amabilitatem, dulcedinem, decorem & omnem ipsius dilectionem, liberalitatem, & gratiam super genus humanum synceriter contemplemur, sicque accendamur in eo: quòd si nec ita accendamur, inuocemus bonitatem eius immensam, vt ipse nos inflammare dignetur: suspiremus ad ipsum assiduè, affectuosè dicentes: O dulcissime deus quando te toto corde amabimus? sicque decantato hoc hymno missarum solenniis cum summa deuotione interesse ac iubilare altissimo non differamus.

F

¶ AD SEXTAM, Hymnus.

¶ *In eo diuina laudatur potentia, à prouida ordinatione ac dispositione temporum, oratúrque deus vt ardores concupiscentiarum à nobis tollat, corpori sanitatem, animæ tranquillitatem tribuat.*

AVTHOR AMBROSIVS.

¶ CARMEN Iambicum dimetrum.

Ector potens verax deus. Deum omnium creatorẽ omnipotẽtẽ esse eorũ quæ cõdidit potẽtẽ rectorẽ in aliorũ expositione hymnorum patuit iam frequenter: qui est verax deus, quoniã ipse solus est deus verus veritate naturæ, qui solus est ens penitus

penitus independens absolutè perfectum, actus purus, & esse A
purissimum in se subsistens, ab omnibus infinita excellentia separatum: qui etiá verax in verbis, in promissis, in cunctis suis iudiciis, sicut & filius dicit ad patrem: Sermo tuus veritas est. sic & Psal. Principiũ verborum tuorum veritas. Atq; Tobias ait: Iustus es domine, & omnia iudicia tua iusta sunt, & omnes viæ tuæ misericordia & veritas. *Qui temperas rerum vices,* hoc est, moderaris, disponis. & ordinas temporalium rerum ac temporum processus & successiones, tempora & ætates, vt plenius fuit expositum super illud: Æterne rerum conditor, noctem diemque qui regis. *Splendore mane instruis,* id est, auroram informas & ornas candore ac radio solis: intelligendo per mane (quod est pars temporis) temporalia quæ sunt in ipso diluculo, vt elementa & mixta quæ tunc solis lumine perfunduntur. *Et ignibus meridiem,* hoc est, tempore meridiano afficis & qualificas elementa ardoribus solis: tunc enim sole existente in alto fit reflexio radiorum eius ex obiectione corporum talium, ex qua reflexione calor causatur, præsertim dum reflexio magis directè, perpendiculariterque causatur. *Extingue flammas litium,* id est, ignotos motus passionum & prauos iræ, impatiétiæ, cupiditatis furores, ex quibus lites, contentiones ac consimilia oriuntur. Anima nanque iracunda incendit litem. Iacobus quoque ait: Vnde bella & contentiones in vobis, nónne ex concupiscentiis vestris? Nam ira materialiter diffinitur esse accensio sanguinis circa cor. Hinc ira non habet misericordiam nec erumpens furor. Et impetum spiritus concitati ferre quis poterit? *Aufer calorem noctium,* id est, concupiscentiarum feruores & actus quibus nocturno tempore magis vacatur. *Confer salutem,* id est, habitudinem congruam & salubrem, *Corporum,* vt secundum exigentiam profectus, fœlicitatísq; animę corpora nostra regantur, spirituique subdantur, & corpora sanitate ad honorem dei bene vtantur, nam & salus inferiorum in recta consistit subiectione ad superiores. *Verámque pacem cordium,* id est, internam quietem in deo, & gaudium imperturbatum in actibus virtuosis. Pax nanque superaddit gaudio imperturbationem, nec potest anima veram inuenire pacem, nisi in suo creatore, cui loquitur Augu. Domine creasti nos propter te, & inquietum est cor nostrum quousque superueniat

Ioan. 17. Psal. 118. B Eccle. 24. Iaco. 4. Eccle. 28. Prou. 27. C

D ad te. Præſta pater piiſſime, patrique compar vnice, id eſt, tu vnigenite Deo patri æqualis. Iſtud ſuprà expoſitum eſt. Húc hymnum quemadmodum cæteros, deuotione congrua depromamus atq; ad ea quæ deſuper obtinere precamur, digná quoque operá, diligentiam & anniſum impendere non ceſſemus. Oportet quippe naturam cooperari gratiæ dei vt faciat homo quod in ſe eſt, quia vt Auguſtinus deprópſit: Qui creauit te ſine te, id eſt, ſine tua cooperatione, nó iuſtificabit te ſine te. Hęc demum eſt ratio, ꝙ quotidie multa orádo in horis ac aliis precibus non exaudimur & petentes nobis profectű dari virtutum aridi permanemus, quoniam & remiſſo oramus affectu, neque ſatagimus impedimenta exauditionis vitare, id eſt, negligentias & peccata quantű naturæ poſſibile eſt, occaſiones etiam peccandi vndique declinare, & ad ipſa virtutum
E exercitia quátum ad ſubſtantiam operum nos pro viribus adhibere, extédere, applicare. Si quis regem offendiſſet terrenű, ſibiq́ue peteret indulgeri, nec tamen à regis ceſſaret offenſa, núquid rex quáuisvalde clemés illi ignoſceret? Nó puto. Itaque iuxta tenorem precú hymni iſtius conemur prauiſſimos iræ, impatientiæ ac omnis inordinatæ & ſenſualis affectionis flammas & impetus ſuffocare. Impatiens nanque operatur ſtultitiam: & ira in ſinu ſtulti quieſcit, ac hominem ſimilem efficit furioſo. Senſualis quoque affectio venenum eſt ſpiritualis amoris, ſic & effectus ſenſualis & inordinatæ affectionis, oſcula, amplexus & attactus non carent periculis. Non ergo per talia neque per immoderantiam cibi & potus foueamus, aut excitemus innobiſipſis aut aliis calores nociiű, incentiua libidinis, ſtimulos carnis, quod & iuuioribus in quibus adhuc viget ſanguinis calor, atque ad motus inordi-
F natos ſunt proni, potiſſimùm eſt penſandum & obſeruandű. Vnde (vt recitat Caſſianus) ſancti patres in Ægypto inter cætera ſtatuerunt, ne vnus fratrum alterius tangeret manum: quod item in regula ſancti Pachomij diuinitus edita, de cœlo allata, & per ſanctum angelum viro ſancto præſentata, continebatur.

AD

¶AD NONAM, Hymnus. A

¶*Diuina in eo laudatur prouidentia, sua virtute omnia cõseruans, diei partes suis vicibus distinguens, oraturq; deus, vt fœlicẽ, beatũ vitæ exitũ, & post piam ac sanctã mortẽ vitã æternã largiatur.*

AVTHOR AMBROSIVS.

¶Carmen Iambicum Dimetrum.

ERVM *deus tenax vigor*. Ecclesia Dei in hymnis & precibus, horis & canticis suis semper solicita est omnia illa sic ordinare, vt & tempori cõgruant, & gratia vitandi peccata obtineatur diuinitus. Hinc in hymno nonę oramus pro gratia ac virtute pertingendi immaculatè ad vesperum. Rerum Deus tenax vigor, id est, ô tu Deus omnipotens vigor tenax id est, vis seu potestas omnium rerum conseruatiua indesinẽter. Vigor, inquã, nõ formalis, inhærens, sed separata, effectiueque operãs, sine cuius manutenẽtia & incessanti conseruatione nulla penitus creatura posset per vnũ momentum consistere aut durare, etiam minus quã dies sine lumine solis, vt nõ solùm theologi, sed profundiores quoque philosophi cõscripserũt. Hinc Sapiẽs dicit deo: Quomodo posset aliquid permanere, nisi tu voluisses, aut quod à te vocatum non esset conseruaretur? *Immotus in te permanẽs*, id est, in teipso prorsus incõmutabilis perseuerãs: quemadmodũ per prophetã protestaris. Ego dominus & nõ mutor. Propterea loquitur Balaam, Nõ est Deus quasi homo vt mẽtiatur: neque vt filius hominis vt mutetur: dixit ergo & nõ faciet, loquutus est & non implebit? Denique iuxta philosophũ, deus est actus purus, id est, natura seu forma non inhærẽs, sed foris manens, omnia formãs, nihil informans, quamuis in cunctis realiter sit: simplicissima, inquam formalissimaque natura, in qua nulla potentia passiua determinans, nulla differentia contrahens, nil materiæ aut materialis proprietatis, potentialitãsve limitans: sed natura in seipsa infinita, omnino perfecta, æternaliter & prorsus inuariabiliter in optima ac superbeatissima sui dispositione cõsistens: cuius est nullo indigere, à nullo moueri, actuari aut perfici, imò cætera vniuersa mouere, actuare, perficere. Ecce quàm gloriosus & supergloriosus est dominus Deus noster, cui super hoc præcordialissimè congratulari semper

Sapien. 3. *Mala. 3.* *Nume. 23.*

B C

eisque obitus quem vtique habebimus, si iuxta tenorem ora- A
tionis præmissæ in bonis actibus perseuerемus, atque in præ-
tactis à te fuerimus exauditi. Nēpe, vt ait Saluator. Qui per- *Mat.24.*
seuerauerit vsque in finem, saluus erit. Vel præmiū mortis sa-
cræ, id est, beata merces ac retributio passionis & mortis Chri
sti, qui tradidit se pro nobis, videlicet gloria, perennis instet,
id est, nobis incūbat ac cōdonetur. Christus quippe ex sum-
ma charitate, obedientia, pietate, patiendo & moriendo pro
nobis gloriam nobis promeruit æternalem, vt patuit iam fre-
quēter. Et Petrus ait, Christus semel pro peccatis nostris mor *1.Petr.3.*
tuus est, vt nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, viui
ficatos autem spiritu, degluties mortem, vt vitę æternæ effi-
ceremur hæredes. Vnde & ipsemet fassus est. Filius hominis *Ioan.3.*
non venit vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ip- B
sum. Itaque & hunc hymnū sic decantemus, vt ad clarum ve-
spere quotidie & tandem ad prosperum finem vitæ perduca-
mur, sicque verè participes simus meriti ac præmij Dei & sal-
uatoris, & impleamus quod hortatur Apostolus, Per patien- *Hebr.12.*
tiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in
authorem fidei & consummatorem Iesum, qui proposito sibi
gaudio sustinuit mortem confusione contempta, id est, pro
nihilo reputata. Recogitate eum qui talem sustinuit aduersus
semetipsum cōtradictionem, vt nō fatigemini animis vestris.
Hinc nos quoque indefessè adhæreamus iustitiæ, & pro ea li-
benter patiamur aduersa confusione contempta, id est, omnē
confusionem, despectionem, vituperationem, quam ob hoc
perpessi fuerimus, paruipendentes, imò pro nihilo reputātes.
Quia non sunt condignæ passiones huius temporis ad perē- C
nem gloriam: quam dominus & saluator sua sacratissima mor
te promeruit nobis: quā consequemur, si tamen compatimur.

Ad completorium, Hymnus.

¶ *In eo fit ad Christum dei filium oratio, vt ingruentis tempore no ctis nos custodiat, quo placidam in eo quietem capiamus, animas nostras eidem & corpora in sua protectione constituunt, & ab hoste maligno, salua, illæsa, incontaminataque conseruet.*

Author creditur B. P. Ambrosius.

Carmen Iambicum Dimetrum non exactum.

D CHRISTE *qui lux es & dies.* Affectuosissimum hymnum hunc ex dei præconiis ac sacris precibus eminenter contextum cōpunctè ac feruidè proferamus. Christe qui lux es & dies. hoc satis diffusè expositum reor super primum versum hymni illius, splendor paternæ gloriæ de luce lucem, &c. *Noctis tenebras detegis*, id est, manifestas caligines errorū ac vitiorum, tenebrásque noctis exterioris facis cognosci, ita ne metuantur, quoniam reale nil sunt, nec aliquid positiuū, idcirco nocere non queunt: & tépore noctis deus & angeli sancti nobiscum nō minus sunt quàm in die, nec sine illorū permissione inuisibiles hostes tangere valent pilum capitis nostri. *Lucisque lumen crederis*, id est, tu Christe crederis esse v-
E nicus filius patris, deus de deo, lumen de lumine, vt prætacto loco expositum est. *Lumen beatum prædicans*, id est, proprio ore & per tuos apostolos & alios sanctos eras docens & prædicans humano generi superbeatissimum lumen increatū, æ-
*Ioan.*17. ternum, videlicet deum patrem: iuxta illud Ioānis, Pater, manifestaui nomen tuum hominibus: imò & totam Trinitaté di-
*Mat.*28. cendo, Docete omnes gétes, baptizátes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. Vel, lumē beatum, id est, lucidissimam, beatificam dei visionem. Hæc est (inquiens) vita ęterna, vt cognoscant te verum deum. Vel, lumen glorię, de quo psalmista
*Psal.*35. dicit deo: In lumine tuo videbimus lumen. Lumen quoq; fidei ac sapientiæ salutaris. *Precamur sancte domine.* Totum quod sequitur oratio est quæ specialiter dirigi potest ad Christum, generaliter quoq; ad superdignissimā Trinitatem, quæ
F est vnus deus ac dominus. Itaque precamur ô sancte domine, *Defende nos*; ab omni periculo corporis, & ab omni tentione carnis ac dæmonis, ab omni imaginatione phantastica, vana, stulta ac puerili, protectione tua diuina, ope atq; custoditione angelica, meritis ac precibus sacratissimæ virginis ac totius ecclesiæ triumphantis, ac etiam ecclesiæ militantis; & per dona gratiæ tuæ. *In hac nocte*, imò & die sequenti ac toto tempore incolatus præsentis, quod totum nox est comparatione diei æternitatis ac luminis gloriæ, præsertim luminis increati ac suæ beatificæ fruitionis. *Sit nobis in te requies*, id est, requies ordinata, tibi accepta: requies quoq; contemplationis tui, & tranquillitatis internæ: requies etiam corporalis

repau-

repausationis & somni cōuenientis. Ne, vt in hymno ad vesperas est rogatum, hostis inuidi dolo pauor quietos suscitet. Sicque illud Esaiæ impleatur in quolibet nostrū. Requiē dabit tibi dominus, & implebit splendoribus animā tuā. *Quietā noctem tribue*, vt nec propriis phātasiis ineptis, nec hostiū fraudibus inquietemur. *Ne grauis somnus irruat*, id est, nō cadat in nos somnus immoderatus totaliter deprimens mentem ab eleuatione ad deum impediens eam, ad tempus etiam post euigilationem: ita vt nec citò, nec purè, neque faciliter possit se ad deū erigere, & de grauamine somni ac phantasiis excutere. *Nec hostis nos surripiat*, id est, ad illicita nos nō rapiat, fallat subducat. *Nec caro illi consentiens*, id est, nec appetitus sensitiuus tentatori acquiescēs. *Nos tibi reos statuat*, id est, culpabiles reddat, non quòd carni per se competat consentire, nec appetitus sensitiuus, aut vis cognitiua sensitiua interior siue exterior citra rationis consensum ac deliberationem formalem aut interpretatiuam inducit peccatum mortale. Quòd si ratio ex negligentia omiserit sensitiuam vim refręnare ac debitè regere, ipsa in culpa est. *Oculi somnum capiant*, corporalem, moderatum, virium reparatiuum. *Cor ad te semper vigilet*, actu aut habitu, seu dispositione propinqua ad actualem deuotionem, imò frequēter etiā actualiter oret, meditetur, psallat, ac desuper illustretur, & reuelationem sortiatur in somno, in quo reuelationes & oracula fieri solent, vt suprà expositum est. Et super hoc dictū est in hymno ad vesperas super illud, Dormire mentē ne sinas. Et alibi. Vnde & spōsa fatetur dicens in Canticis. Ego dormio & cor meū vigilat. *Dextera tua*, id est, gratiosa assistentia tua. *Protegat*, sicut iam in primo versu hymni huius fuit expositum. Vnde orat Psalm. A resistētibus dexteræ tuæ custodi me, vt pupillā oculi sub vmbra alarum tuarum protege me. *Famulos* (tuos) *qui te diligunt*, hoc est, omnes vtriusq; sexus fideles: vt nomine famuli designetur, non sexus sed seruitus. Omnes inquam, qui te diligunt charitate infusa ne ruant in culpam mortalem, qua charitatem amittant, atq; in venialem saltem frequentem, qua charitatis minorationem ac debilitationem sustineāt, imò te protegente in ea crescant quotidie, vel qui te diligūt naturali amore quos digneris tueri, ne in mortali maneant ac perāt culpa, sed protinus pœnitendo supernaturalem tui amorem,

Margin: A; *Esa. 50.*; B; *Cant. 5.*; C; *Psal. 16.*

D scilicet charitatem obtineant. *Defensor noster*, qui ais in Psal-
Psal.31. mo: In via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos.
Hiere.20. Cui loquitur Hieremias: Tuere me ab his qui persequũtur me.

Aspice, nos oculo pietatis tuæ immensæ, approbationis tuæ
Psal. 118. piissimæ: quemadmodum orat psalmographus: Aspice in me & miserere mei. *Insidiantes*, id est, aduersantes ac dolosè nocere quærentes nobis, nostram impediendo salutem. *Reprime*, id est, refrena, vt nihil in nobis proficiant aduersarij tales. *Guberna tuos famulos*, id est, vniuersos credentes dirige in viam salutis, etiam eos qui nondum seruiunt tibi ex charitate, sed fide informi ac timore seruili, vt ad charitatem te dirigente pertingant. *Quos sanguine mercatus es*, id est, tuo preciosissimo san-
E guine redemisti, id est, exponendo vitam tuam corporalem, imò teipsum pro illis in mortem, vt sæpe expositum est. *Memento nostri domine*, id est, ostende te iugiter memorem nostri indesinenter, gratiosè, magnificè nobis assistendo per misericordiarum tuarum effectus. *In graui isto corpore*, quod aggrauat animam, & deprimit intellectũ, in tãtum quòd carcer eius vocatur. Iuxta illud: Educ de custodia animam meam, ad con-
Sapien.9 fitendum nomini tuo. Vnde exclamauit Aposto. Infœlix ego
Psal.141 homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Multæ nanque sunt corporis necessitates, quibus vacando prouidendo ac satisfaciẽdo, anima à spiritualibus impeditur. Veruntamẽ corpus etiam in multis deseruit dominæ suæ, vtputa animæ tanquam instrumentum ac medium eius. Nam cum anima sit
F finis atque perfectio corporis, non econtrà, constat corpus ordinatum in bonum animæ. *Qui es defensor animæ*, quam ad imaginem & similitudinem tuam plasmasti, nec eam quantum in te est derelinquens, imò auertentem se & auersam à te variis modis reuocas, per prospera & aduersa, per instinctus diuinos, angelicos & humanos, per scripturas & terribilia gesta.
Sapien.11. Hinc scriptum est: Diligis omnia quæ sunt, & nihil odisti eorũ quæ fecisti: parcis autem omnibus, quoniam tua sunt domine qui amas animas. Idcirco tu ipse apud Hieremiam contesta-
Hiere.3. ris: Tu fornicata es cum amatoribus multis, tamẽ reuertere ad me. *Adesto nobis domine*, in omni necessitate, indigentia, peri-
Psal.11. culo, aduersitate, angustia & euentu. Illumina oculos meos ne vnquam obdormiam in mortem, auersum ac deuiantem mise-
Iob.17 ricordissimè reduc, robora, posside & custodi. Libera me & po

ne

ne me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet cótra me: vt sic ex sen A
tentia gratus psallam: A dextris est mihi dominus ne commo *Psal.* 15
uear. Et: Cum sedero in tenebris, dominus lux mea est, & dedu *Mich.*
çet me dominus in lucem æternam. Somno quoque moderato
refocillatus confiteatur, Ego dormiui & soporatus sum & exur- *Psal.* 3
rexi, quia dominus suscepit me. Igitur hymnum istum in com-
pletorio, in consummatione horarum, in fine diuini officij cũ
integro & ardenti proferamus affectu, cum recollectione ani-
mi & compũctione prægrandi recõmendãtes nos infinitæ pie-
tati & gratiæ creatoris cum ingenti & filiali fiducia. Nec quis-
quam tam intimoratus exstet, aut negligés vt ad dormiendum
se ponat sine diligenti discussione conscientiæ suæ, imò vnus-
quisque ante reclinationem huiusmodi vigilanter recogitet, &
reuoluat, qualiter diem totum expenderit, quid boni omiserit, B
quid mali commiserit in eodem. Qualiter in cibo, potu, collo-
quio, in diuino officio, in celebratione, ac cæteris vniuersis ha
buerit se. Sicque pœniteat coram Deo, nec impunitum, nec in-
disciplinatum se deserat, emendationem proponat firmissimè,
Christi passionem, patientiam, humilitatem, constantiam, cha
ritaté indelebiliter suis imprimat, & infigat præcordiis, atque
in lecto tanquam in monumento reclinet se: memor solicitè, *Psal.*
qualiter paulò post recludetur in tumulo: In pace in idipsum
obdormiat orando, aut meditando salubriter. ¶ Porrò, si con-
templationis gratia ei collata sit, mentem erigat ad superbeatis
simæ deitatis intuitionem, quemadmodum dominus deus no-
ster omnipotens, naturaliter & superessentialiter bonus sit, &
bonitas pura, quomodolibet infinita in seipso intensiuè inter-
minabilitérque perfectus, in quo omnis perfectio, infinita pul C
chritudo, immensa dulcedo, illimitata potestas, sapientia cuius
nullus est finis, beatitudo & gloria sine termino & mensura.
In horum meditatione inflammetur ac delectetur mens no-
stra. Ad metuendum quoque, colendum eundem, totísque vi
ribus honorãdum viriliter accingatur. ¶ Postremò supergło-
riosissimam trinitaté synceriter contempletur, vel saltem pro
viribus speculetur, qualiter pater æternus seipsum intuendo,
intelligendo, & quasi intra se exprimendo suiipsius conceptũ,
ac verbum intra se profert ac gignit, & ipsum vnigenitũ suum
superpulcherrimum sibi prorsus æqualem, consubstantialem,
simillimum superdeliciosissimè, cum infinita complacentia, im-

D mensо amore æternaliter, clarissimè, suauissimè, inuariabiliter intueatur, conformiter filius patrem, atque vterque spiritũ sanctum, & spiritus vtrunque. Etenim mutua harum superuenerabilium, adorãdarum, supersublimium personarum intuitio, dilectio, fruitio, complacentia, & dulcedo incomprehensibiliter ac omniformiter est immensa. ¶ Denique quia ex creaturis ad creatoris aliquantam agnitionem consurgimus, pensemus quid magnus ille Theologus diuinissimus, sacratissimus Dionysius, de quarundam mentium creatarum amore ac amoris ad deum ardore loquutus sit. Nónne sexto angelicæ hierarchiæ capitulo, de Seraphico summi angelici ordinis, dulci, quieto, æstuante amore deprompsit: calefacientes nominantur. Mobile enim eorum semper circa diuina, & incessabile, & calidum, & acutum, & superferuidum intentè & intimè, & re-
E calefaciens alia, &c. Ecce si amor ille creatus ac finitus supremorum illorum spirituum angelicorum tam intensus ac vehemens est, vt non solùm calidus & acutus, verumetiam superferuidus appelletur, qui vtique amor infinitè minor est, minus acutus minúsque feruidus, quàm increatus ille mutuus amor supersanctissimæ Trinitatis, certum est, quàm incomprehensibiliter ac incomparabiliter tres adorandæ personæ seinuicem diligant, & idem patet de mutua earum intuitione plenariè comprehensiua, de mutua ipsarum superdulcissima & superdeliciosissima fruitione. ¶ Præterea, omnis ratio amandi seinuicem, excellẽtissimè & perfectè in ipsis consistit, videlicet, bonitas, cognitio, propinquitas, vnitio, communio: vnaquæque enim earum infinitæ est bonitatis, & aliam plenè ac limpidis-
F simè comprehendit, & pater totam bonitatem suam & gloriã cõmunicat filio, atque vterque spirituisancto: nec solùm vnitę sunt, imò & substantialiter idem. Ex quibus palàm est dilectionem earum adinuicem omnipharié esse in infinitum superardentissimam & immensam. In harum contemplatione mens verè deuota, synceriter reformata, deiformiter inflammata fide cum rationibus credendorum, purificatæ mentis intelligentia sublimiter decorata, interdum quasi mediam & condilectam ac coamplexatam experitur seipsam, vtputa rapta iam & absorpta in infinitas diuitias gloriæ Dei, in æternæ lucis immensam abyssum, in regionẽ supersplendidissimam luminis increati. Ad hác aliquantulũ futuræ beatitudinis prælibationem degu-

deguſtationem, participationem conemur ac properemus, A quæ ad myſticam ſpectant theologiam, ad doni ſapientiæ cō plementum, ad apicem mentis in Deum totaliter transforma tæ, ad diuini amoris perfectionem vnitiuamque viam: ad quam non niſi per omnimodam priuati amoris extirpationē, per profundiſſimam humilitatem, ac vehementiſſimam ſui-ipſius aſpernationem, per ſynceriſſimum zelum iuſtitiæ ac boni communis præcordialem affectum, per cordis munditiam, conſcientiæ puritatem, ac conſimilia exercitia, ad viam purgatiuam & illuminatiuam ſpectantia. In quibus omnibus exerceamus & actuemus nos ſtrenuè pręſentiam maieſtatis diuinę indeſinenter penſantes, ac totis viribus venerantes. Ad laudē & gloriam omnipotentis, qui eſt ſuper omnia deus ſublimis & benedictus, Amen.

COMMENTARIORVM
IN HYMNOS

FINIS.

Excudebat Lutetiæ Pariſiorum Benedictus Preuoſt,
Typographus in Vico Frementello, ad clau-
ſum Brunellum, ſub inſigni ſtellæ aureæ,
Anno ab orbe redempto, quingen
teſimo, quadrageſimo octauo,
ſupra milleſimum.

